V - 23126

FR. R. KREUTZWALD

KALEVIPOEG

R.S.III-2070 2
398

FR. R. KREUTZWALD

*

KALEVIPOEG

V - 23126

III-2070

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA
KEELE JA KIRJANDUSE INSTITUUT

FR. R. KREUTZWALD

KALEVIPOEG

TEKSTIKRIITILINE VÄLJAANNE
ÜHES KOMMENTAARIDE JA MUUDE
LISADEGA

I

2795

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1961

E
K 77

Koostanud ja kirjutanud:
A. Annist, J. Peegel, E. Laugaste, V. Pino, H. Laidvee ja *E. Piir.*

Toimetuskolleegium:
P. Ariste — peatoimetaja, *A. Annist* — tegevtoimetaja; *E. Ertis, F. Kauba, E. Laugaste, E. Nirk, J. Peegel, V. Pino, E. Päll, E. Sõgel, K. Taev, H. Tampere, F. Tuglas* ja *R. Viidalepp.*

Kunstiliselt kujundanud
P. Luhtein

EESSÕNA

1.

28. augustil 1961 möödus 100 aastat päevast, mil esmakordselt tervikuna päevavalgele pääses «Kalevipoeg», teos, mis ühendas eesti rahvaluule tuhandeaastased traditsioonid oma sünniajajärgu kõige eesrindlikumate ühiskondlike võitlusideedega ja mil seetõttu oli oluline osa eesti rahva rahvuslikus ning sotsiaalses vabadusvõitluses. Selle juubeli tähistamise raamidesse kuulub ka «Kalevipoja» enda teadusliku väljaande avaldamine.

Ent vaatleme kõigepealt sellise väljaande eelkäijaid.

Nagu teada, oli juba «Kalevipoja» I trükk aastail 1857—1861 teadusliku väljaande ilmega. Pärast seda kui rahvale määratud «Alg-Kalevipoja» algus 1853. aastal tsensuuri küünte vahel kogu oma võitleva laadi pidi kaotama, otsustas Õpetatud Eesti Selts teose välja anda n.-ö. folkloristliku dokumendina: see ilmus viie aasta jooksul seltsi teaduslike toimetiste seerias, ühel leheküljel eestikeelne tekst, teisel selle saksakeelne tõlge, iga vihu lõpul saksakeelsed folkloristlikud märkused, teose ees aga pikk saksakeelne «Eessõna».

Reaktsiooniline arvustus püüdis kahtlaseks teha peamiselt «Kalevipoja» rahvaehtsust. Et neid etteheiteid pareerida, katsus Õpetatud Eesti Selts väljaande teaduslikku ilmet täiendada ning liita teose lõppu ka tema koostamisel tarvitatud allikmaterjalid ja Kalevipoja kinnismuististe loendi. Juba «Kalevipoja» tekstiosa valmimisel 16. augustil 1861 (vkj.) otsustab selts Kreutzwaldi tänada, aga ühtlasi paluda, et see, «kui võimalik, läbi töötaks veel ühe spetsiaalse järelteose nende üksikute nii õnnelikult ühendatud katkete päritolust ja et nende järgi hiljemini valmistataks kaart neist kohtadest, mida muinaslugu peab oma tegevuskohtadeks ja mis alal hoidsid muinaslugu ennast».

Kreutzwaldi poolt jäi see teos tookord küll andmata, aga soovitud ülevaate «Kalevipoja» «allikatest ja reaaliatest» avaldas tema väimees G. Blumberg kaheksa aastat hiljem.[1] Tegelikult on peaaegu kogu selle andmestik saadud Kreutzwaldilt, mõned osad, näit. sissejuhatus, ka tema enda kirjutatud. Koos 1857.—1861. aasta

[1] «Quellen und Realien des Kalewipoeg nebst Varianten und Ergänzungen». Dorpat, 1869. Verh. GEG V, 4.

«Kalevipoja» trükis ilmunud «Märkustega» moodustavad need andmed esmajärgulise materjali «Kalevipoja» kommentaaridena. Väärtuslikud on ka bibliograafilised teatmed kõige vanemaist «Kalevipoega» käsitlevaist kirjutistest kodu- ja välismaal. Kaart Kalevipojaga seotud kohtadest ning kinnismuististest on esimene selletaoline, mis juba peajoontes õige pildi annab Kalevipoja-lugude geograafilisest levikust.

Teadusliku ilmega on teinegi saksakeelne väljaanne «Kalevipojast» (nüüd juba F. Löwe tõlkes) aastast 1900. Me ei saa paljuski ühineda seda kommenteerinud V. Reimani tõlgitsustega, samuti on vananenud uurimused, mida ta tsiteerib. Aga peame tunnistama, et kommenteerija oma sajal tihedatekstilisel leheküljel on ära kasutanud kõik olulised materjalid, mis tolle ajani «Kalevipoja» kohta olid ilmunud. Mis puutub väljaande tekstisse, siis on Raudoja nõianeitsi lugu täiesti välja jäetud, samuti väikemehe seiklus hiidude juures.

V. Reimani ja kõigi XIX saj. uurijate eksimiste üheks peapõhjuseks oli teatavasti see, et nad liiga rahvaehtsaks pidasid Faehlmanni ja Kreutzwaldi poolt loodud pseudomütoloogiat, s. o. peamiselt soome rahvaluule kujutluste liiga kergekäelist ülekandmist eesti rahvaluulesse ja rahvaluule loovat edasiarendamist. Alles XX saj. algul jõuti siin E. N. Setälä, K. Krohni, M. J. Eiseni jt. töö abil eesti ja soome elementide täpsema lahutamiseni ning võidi asuda «Kalevipoja» tõelisele tekstikriitilisele uurimisele. Põhjapanev on selles osas Uno Karttuneni väitekiri («Kalevipoegin kokoonpano». Helsinki, 1905), kus esmakordselt arhiivimaterjali põhjal rida-realt on ära näidatud «Kalevipoja» loomisel kasutatud peamised proosa- ning laulukujulised allikad.

«Kalevipoja» esimesed eestikeelsed väljaanded (1862, 1875) olid populaarse, seega siis mitte teadusliku ilmega. Ka Schnackenburgi kirjastusel 1901. aastal ilmunud eepose «neljas parandatud trükk» (toimetajat pole mainitud) järgib õige lähedalt 1862. ja 1875. a. trükki. Parandatud on ainult kirjaviisist tingitud ortograafilised ebajärjekindlused, mõned eksitavamad keelekonarused (*kaub* > *kaob*, *poea* > *poja*, *üksina* > *üksinda*, sõnade liigne lahkukirjutamine), säilinud on aga kõik komplitseeritumad iseärasused. Igasugused kommentaarid puuduvad.

Teistsugune on P. Oru toimetatud «Kalevipoeg». See on lühendatud väljaanne koolidele nelja lisaga (Tallinn, 1904). Keelelised parandused ei ületa siin küll kuigi palju 1901. a. trüki omi, kuid pedagoogilistel kaalutlustel on teksti üsna tunduvalt kärbitud (2070 värssi). See-eest täiendavad väljaannet võrdlemisi üksikasjaline nimede ja sõnade seletus (mis toetub V. Reimanile), populaarne ülevaade eepose keelelistest iseärasustest ning eeposes esinevate tähtsamate motiivide ja mõistete register (kokku 69 lk.). Aga ühtlasi algab sellega «Kalevipoja» kärbitud ja mõnikord ka muudetud väljaannete avaldamine.

P. Oru väljaanne jääb kauaks ajaks ainsaks seesuguseks ja ilmub veel kolmes uues trükis aastail 1910, 1918 ja 1921. Alles veerand sajandit hiljem püüab teda asendada M. Nurmiku toimetatud «Kalevipoeg. Eesti kangelaseepos. Parandatud ja illustreeritud väljaanne koolidele» (Tallinn, 1930). Selles on Kreutzwaldi värssidest välja jäetud enam kui pooled, teised aga on suuremalt jaolt ümber töötatud n.-ö. ideaalse rahvalaulu ja «Kalevala» värsimõõdu nõuetele vastavalt. Aga nii on välja jäänud ka terve hulk väärtuslikke osi ja ümbervärsistuse tõttu

on stiil muutunud veel ebaühtlasemaks. Igatahes ei saa seda kuidagi enam nimetada ainult Kreutzwaldi eeposeks. Esimest korda on aga teoses rohkesti illustratsioone (A. Roosilehelt jt.).

«Kalevipoja» 50. a. juubeli puhul kavasse võetud suure illustreeritud väljaande ettevalmistamisega seoses tõusis küsimus mitte ainult eepose keelelisest, vaid ka stiililisest parandamisest. Seda arutati mitme aasta jooksul ja mitmes kirjutises, kõige detailsemalt J. V. Veski poolt: viimase vastav uurimus ««Kalevipoja» parandamiseastmed» («Eesti Kirjandus» 1918/19) on jäänud eepose keele- ja stiilikonaruste kõige üksikasjalisemaks analüüsiks praeguseni. Osalt täiendavad seda ka J. Aaviku mõned varasemad tööd («Eesti rahvusliku suurteose keel». Tartu, 1914); hiljem aga kalduvad tema sõnavõtud ikka enam ühekülgsusesse ja viivad päris liialdavalt «Kalevipoja» mahategemisele.

Ammu kavatsetud «Kalevipoja» iluväljaande ettevalmistamine, mis Esimese maailmasõja tõttu katkes, viis tulemusteni alles 1935. aastal. Tekst jäi siin üldiselt Kreutzwaldi keele ja värsimõõdu alusele, kuid 1901. a. väljaandega võrreldes oli selles õigekeelsust palju rohkem lähendatud kaasaegsele, oli püütud parandada enam-vähem kõik otsesed keelevead ja ka arhailisi vorme ühtlustada meie «klassikalise» rahvalaulukeelega. Tekstist jäeti mõned värsid välja (peamiselt 3 kuni 7 korda korduvaist kohtadest I ja IV loos, kokku 332 värssi); need trükiti eraldi raamatu lõpus. Et sealsamas olid ära toodud ka kõik eespool tehtud stiililised ja tähtsamad ortograafilised parandused, võis teose põhjal oluliselt taastada Kreutzwaldi teksti. Aga muidugi oli see paranduste rohkuse tõttu võrdlemisi aeganõudev ja tülikas. Lõppu lisatud folkloristlik kommentaarium oli võrdlemisi lühike, kuigi vahepealsete uurimuste tõttu senisest täpsem. Väljaandjaks oli Eesti Kirjanduse Selts Tartus, toimetuskolleegiumi kuulusid A. Annist (toimetaja), P. Ariste, J. Mägiste, D. Palgi, A. Saareste ja F. Tuglas.

Eepose esimene nõukogudeaegne trükk ilmus 1946. aastal ning väärib tähelepanu oma marksistliku järelsõna katsega (toimetaja O. Urgartilt). Tekstis järgis see väljaanne täpselt 1935. a. oma; et ta oli määratud eriti koolidele, siis oli peale 1935. a. kärbete lühendatud veel mitmeid teisigi kohti — kahjuks ilma seda kuskil märkimata või põhjendamata. See tõi kaasa etteheiteid, ja uue, 1951. a. trüki puhul (vastutav toimetaja H. Tobias, keeleline toimetaja P. Ariste) võeti seepärast kogu tekst uuesti läbivaatamisele, kärbitud kohti taastati, mitmeid 1935. a. morfoloogilisi ja stilistilisi emendatsioone muudeti, üldiselt aga püsiti sellesama nüüdisaegseks parandatud õigekeelsuse juures. Eelmiste kärbete asemel on tehtud mõningaid uusi kärpeid (näit. IV loos 7 värssi, XV loos 78 värssi) ning teksti ümberkohendusi (XI loo «püksituule» kujutuses ja siin-seal mujal). Ka neid kärpeid ja muudatusi pole kommentaarides märgitud. Muidu on kommentaarid ja järelsõna (E. Laugastelt) võrdlemisi ulatuslikud.

1953. aasta, Kreutzwaldi 150. sünnipäeva tähistamiseks väljaantud «Kalevipoeg» (toim. K. Taev) vastab teksti poolest enam-vähem 1951. a. omale (taastatud on «püksituule» lugu). Enam-vähem sama teksti ja samade kommentaaridega ilmus 1956. aastal ka eepose kolmas venekeelne väljaanne, millele pikema eessõna on kirjutanud E. Nirk.

Kokkuvõttes võime öelda, et «Kalevipoega» on välja antud väga mitmesuguste põhimõtete järgi, vahel paremate, vahel halvemate tulemustega, aga et seetõttu

1) peaaegu kõik seni ilmunud trükid erinevad Kreutzwaldi algtekstist ja 2) erinevad ka üksteisest isegi oma teksti koosseisult, kõnelemata nende puhtkeelelisest kujust. Ükski hilisemaist väljaandeist ei anna enam täpset pilti esialgsest, Kreutzwaldi poolt loodud tekstist. Ja see on kahtlemata puudus, mis tuleb likvideerida.

Muidugi ei taheta sellega ütelda, nagu poleks laiale lugejaskonnale või koolidele määratud eepose väljaandeis üldse vajalik näit. eksitavate keelevigade silumine, võib-olla ka mõnede meieaegsele maitsele sobimatute või tühiste värsside väljajätmine. Kuid selletaolíste väljaannete kõrval on meil tingimata tarvis ka päris usaldatavat algupärast Kreutzwaldi teksti. Ainult selle alusel võime otsustada tema töö iseloomu ja väärtuse üle, ainult sellest lähtudes kritiseerida seniseid väljaandeid ja ainult selle põhjal valmistada uusi rahvaväljaandeid. Sellist täpset teaduslikku väljaannet vajavad eriti uurijad, samuti pedagoogid jt. asjahuvilised, sest Kreutzwaldi algtekst on juba üsna raskesti kättesaadav. Aga ka teised sügavama kirjandusloolise huviga lugejad, kes tahavad teose rasket saamislugu jälgida, kes otsivad sellest mitte ainult rahva, vaid ka Kreutzwaldi puhtisiklikku väljendusviisi, ei pääse mööda tema töö täpse teksti arvestamisest. Et niisuguste lugejate suhtumine pole mitte ainult esteetiline, vaid ka ajalooline, keeleajalooline jne., siis võivad neid huvitada just Kreutzwaldi keele iseärasused, ükskõik kui palju need erineksid meieaegsest kirjakeelest või ka nn. normaalsest rahvalaulukeelest. Säärast suhtumist väljendab näit. A. H. Tammsaare artiklis ««Kalevipoja» parandamise ümber» aastal 1916 (ka kogus «Sic transit...»). Veenvalt vastustab ta siin Kreutzwaldi töö sisulist ja ka stiililist ümbertegemist, nagu seda tollal soovitas J. Aavik: «Igas keskpäraseski teoses peitub midagi intiim-isiklikku, mida võõra käe, võõra vaimu puutumine paratamata riivab, teisendab, hävitab... On kirjanikke, kelle pahed mulle rohkem meeldivad kui voorused. Kuigi Kreutzwald «Kalevipojas» nende sekka ei kuulu, siiski armastan tema vigu enam kui nende parandusi. Vigade kaudu saab ta mulle palju lähemaks, isegi nagu armsamaks. Mõistan tema kammitsaid, tunnen tema heitlemist.»

Tõsi küll, ei ole vist palju sääraseid asjahuvilisi, kes vorme *jõgedad* või *meredana* enam armastaksid kui vorme *jõed* ja *mereks* või kes ise viitsiksid välja uurida, et *nutelasse* ja *kaebalasse* tähendavad *nutate* ja *kaebate*, et *surrel* on *surres*, *astunela* on *astudes* jne. Aga kogu see iseärasuste hulk kuulub kahtlemata Viru lauliku luuletajapalge juurde. Kui need vormid asendada kaasaegsetega, siis muutub «Kalevipoeg» küll loetavamaks, aga Kreutzwaldi hõngu jääb sinna ikkagi vähem. Ühe sõnaga: vähemalt kirjandus- ja keeleajaloolise erihuviga lugeja vajab kahtlemata Kreutzwaldi täpset teksti.

2.

Missugused peaksid olema «Kalevipoja» sellise tekstikriitilise väljaande põhimõtted?

Me teame: eriti suuri raskusi tekitas Kreutzwaldile oma teose keelelise külje viimistlemine, sest eesti kirjakeel oli tollal alles välja kujunemata. Veel keeruli-

semaks tegi asja see, et juba sissepõimitud rahvalaulude pärast tuli ka mujal teoses tarvitada arhailist rahvalaulude keelt, mida veel keegi polnud uurinud ja mille kõigi erinevate vormide tarvitamist keegi, ka mitte Kreutzwald ise, kuigi põhjalikult e i v õ i n u d osata. Tuleb arvestada, et paljud kõnekeelest juba sajandite eest väljalangenud keelelised nähtused, näit. possessiivsufiksid, elasid rahvalauludes ainult rudimentidena, nende täit tähendust ei mõistnud enam isegi paljud rahvalaulikud, kes tarvitasid neid vahel hoopis vigaselt, kõnelemata rohkeist üleskirjutajate poolt tehtud vigadest.[1] Kust pidi siis Kreutzwald võtma kriteeriumi oma analoogiliste uusmoodustiste jaoks?

Kuid veel kolmaski häda tegi Kreutzwaldile eriti raskeks oma teosele õige ja lõpliku keelelise kuju andmise. See oli tolleaegse k i r j a v i i s i erakordne võnkumine, mistõttu Kreutzwaldil oli oma keelelist tahet võimata edasi anda kindlakskujunenud kirjapildi abil.

«Kalevipoeg» on kirjutatud ajal, millal eesti ortograafia elas läbi ainulaadset murrangut — rohkem kui 200 aastat tarvitatud saksapärase, «vana» kirjaviisi asendamist uuega. Uue kirjaviisi oli Kreutzwald küll omaks võtnud juba 1851. a. lõpul ja siitpeale selle läbiviimiseks visa võitlust pidanud.[2] Aga loomulikult polnud uus kirjaviis veel detailideni välja töötatud, vaid see kujunes kindlaks alles paljude aastakümnete jooksul. Nii on arusaadav, et isegi kõik neli Kreutzwaldi eluajal valminud «Kalevipoja» versiooni (resp. 3 trükki) üksteisest oma ortograafia poolest erinevad.

Milline tekst neist neljast valida käesoleva väljaande ja üldse «Kalevipoja» kanoonilise teksti aluseks? Tekstoloogia põhiprintsiipide seisukohalt tuleb selleks võtta viimane autori poolt läbivaadatud ja heakskiidetud tekst, nii siis 1875. a. oma. Aga kas ja kuivõrd see tõesti peegeldab autori enda teadlikku tahet? Ja kui see nii on, millest on siis tingitud nii suured erinevused eriti 1. ja 2. trüki vahel?

Et neile küsimustele vastata, vaatame lähemalt kummagi trüki saamiskäiku ja keelelist iseloomu.

«Kalevipoja» esimese, s. o. 1857/61. a. trüki ortograafia vastab peajoontes 1853. a. käsikirja, nn. «Alg-Kalevipoja» omale ja kajastab Kreutzwaldi enda ortograafiat 1850-ndail aastail (teataval määral ka tema kodumurret Virumaal). Et sellesse trükki oli aga sisse jäänud vigaseid vorme, eriti arhailises rahvalaulukeeles, mida E. Ahrens oma pahatahtlikus arvustuses[3] suureks puuduseks arvas, samuti Schiefneri nõuandel katsus Kreutzwald asja parandada ja laskis oma teose rahvaväljaande käsikirja läbi vaadata ka F. J. Wiedemannil.[4]

Mida just Wiedemann (ja Schiefner) «Kalevipoja» ortograafias parandasid, on raske kindlaks teha. Igatahes kirjutab Kreutzwald Schiefnerile 7. III 1861: «Tema [Wiedemanni] märkusi ja näpunäiteid on võimalust mööda silmas peetud, sellest hoolimata ei saanud ma igal pool järjekindlust läbi viia; kus aga kuidagi vana

---

[1] Pikemalt sellest allpool J. Peegli artiklis ««Kalevipoja» keelest».

[2] Vt. A. Kask, Võitlus vana ja uue kirjaviisi vahel XIX sajandi eesti kirjakeeles. Tallinn, 1958, lk. 74.

[3] «Inland» 1857, vrg. 588 ja 683.

[4] Vt. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus III. Tallinn, 1953. Kreutzwald Schiefnerile 24. I, 7. III, 10. III ja 28. III 1861 ning Schiefner Kreutzwaldile 18. I, 24. II, 15. III ja 10. V 1861.

paturegistrit vähendada andis, seal on see ka sündinud. Verbi *ajama (aeama)* puhul pidin üks kord siiski *aja* alal hoidma, sest *aea* on genitiiv sõnast *aeg*, mis võiks hõlpsasti arusaamatusi tekitada. [....] Üksikutel puhkudel pidin konsonantide kahekordse kirjutamise, hoolimata Ahrensist ja teistest grammatikutest, alles jätma, sest väljaräägimises on kaksikkonsonant selgesti k u u l d a. [...] Kui härra Wiedemann nii palju aega leiaks, et saaks juurdelisatud 6 esimest lugu veel kord läbi vaadata, enne kui need trükikotta toimetatakse, oleks see mulle väga meeltmööda.»

Kirjavahetusest võib märgata, kuidas Kreutzwald oma keelemeestest sõprade arvamusi küll mitte pimesi, aga siiski väga austavalt jälgida püüab, pidades end grammatika alal ebakompetentseks. Siit selgub ka, kuivõrd kõikuvad olid veel mitmes küsimuses (eriti eesti keele eri väldete kuulmises ja märkimises) need grammatikud ise.

Wiedemann oli tol ajal kahtlemata tähtsamaid soome-ugri keeleteadlasi ja 1854. aastast peale Peterburi Teaduste Akadeemia liige soome-mongoli keelte alal. Eesti keele ortograafia oli temalgi ebakindel, eriti tol ajal, kus ta peatähelepanu oli suunatud kaugemaile sugulaskeeltele. Nii ei saanud eepos ka tema käe all vajalikku keelelist lihvi ja väärad arhailised vormid jäid endiseks. Aga ka õige kirjaviisi leidmisel ei olnud tema mõju vist alati positiivne. Wiedemann mõistis küll varakult uue kirjaviisi tähtsust ja hindas kõrgelt Ahrensi grammatikat,[1] kuid just ka Ahrens soovitab vokaali ees kirjutada pikka vokaali ühekordselt (*vies, kues, süa, jua* pro *viies* jne.) ja ühesilbiliste sõnade lõpul pikka konsonanti ühe tähega (*kul, kül* pro *kull, küll*). Nende järgi on ses suhtes käinud ka Kreutzwald «Alg-Kalevipojast» peale, k u i g i t a s e l l e õ i g s u s e s i s e k a h t l e s;[2] selle juurde jäi ta ka eepose II ja III trükis. Järjekindlalt uue kirjaviisi seisukohale asuti vaadeldavas küsimuses alles 1880-ndate aastate keskel.[3]

Ahrensil ja Wiedemannil leidub ka muid seesuguseid ebajärjekindlusi. Üldiselt kalduvad nii Wiedemann, Schiefner kui ka Kreutzwald ise arvamusele, et ««K a l e v i p o j a» õ i g e k i r j u t u s e ü h t l u s t a m i n e o n v e e l ü l d s e v õ i m a t u» ning et «kirjaviisi järjekindlam läbiviimine tuleb hilisema aja hooleks jätta».[4]

Nii pole «Kalevipoja» II trüki kirjaviis kahe akadeemilise keeleteadlase abist hoolimata kuigi palju paranenud.

On parandatud mõned vead astmevahelduse alal, näit. *kukkusin* pro *kukusin*, *katteeksa* pro *kateeksa* (I 548), *jätta* pro *jäta* jne. Aga sealsamas on sisse toodud ka rohkesti uusi vigu, näit. *vetevoode* asemele *vettevoode* (III 803), niisamuti *vetetoodud* asemele *vette toodud* (genitiivis), *hakatie* asemele *hakkatie* (I 519), *nutuvesi* asemele *nuttuvesi* (II 331), *näkineidudelta* asemele *näkkineidudelta* (IV 16), nominatiivi *Raudakäppa* asemele *Raudakäpa* jne.

Järgsilpide o on teises trükis asendatud *u*-ga: *praego* > *praegu*, *heitko* > *heitku*, niisamuti on sõnaalgulist *h*-d hakatud tarvitama sagedamini: *oogu* > *hoogu*,

---

[1] Vt. A. Kask, Võitlus vana ja uue kirjaviisi vahel XIX sajandi eesti kirjakeeles. Tallinn, 1958, lk. 82/83.

[2] Vt. Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus II. Tallinn, 1956. Kreutzwald Sjögrenile 17. IV 1853.

[3] Vt. A. Kask, Võitlus vana ja uue kirjaviisi vahel XIX sajandi eesti kirjakeeles. Tallinn, 1958, lk. 189 jj.

[4] Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus III, lk. 207. Kreutzwald Schiefnerile 28. III 1861.

ella > *hella*. Ka murdelise *-õe-* asemele on toodud hiljem kirjakeeles üldiseks saanud *-õõ-*, näit. *võeras* > *võõras*, *rõem* > *rõõm*.

Aga nende kõrval on muudatusi, mis kirjakeele hilisema arengu seisukohalt on tagasikiskuvad. Nii on «Alg-Kalevipojas» ja I trükis enam-vähem süstemaatiliselt läbi viidud vormid *kuju, poja, pajatama*, II trükis aga on siin järjekindlalt *kueu, koeo, poea, paeatama*. Kuigi vorm *poęa* esineb võrdlemisi laialt läänepoolseis Põhja- (ja ka Kesk-)Eesti murdeis, ei ole ta Kreutzwaldi sünnikohas kaugeltki üldine ega leidu teda ka Kreutzwaldi varasemates kirjatöödes. Nii võime oletada, et see on sisse «parandatud» mitte rahvakeele ega autori tegeliku hääldamise tõttu, vaid mingil muul põhjusel. Ka Kreutzwald ise ütleb, et ta *poea* on vastu võtnud peamiselt sellepärast, et *e* esineb nimetavas *poeg* ja et vormi *poja* võidaks vana kirjaviisi järgi lugeda *pooja*.[1] Mõne aasta pärast loobuski ta sellest, näidates, et ta üksvahest *poea* kirjutamist pidas eksituseks.[2]

Tagasisammu tähendab II trükis ka sõnade kokku- ja lahkukirjutamine. Muidugi valitseb siin veel kõikjal ebajärjekindlus. Kui «Alg-Kalevipojas» ja I trükis siiski on terve rida ühtekuuluvaid sõnu seotud vähemalt sidekriipsuga, näit. *sõna-sõba, kasu-ema, laulu-loojad, mõtte-mõisast, kuulu-külast, tõsi-talust*, või on täiesti kokku kirjutatud, nagu *salateel, salatare, salakuulajad*, siis II trükis esinevad kõik need sõnad täiesti lahus; seega on sagedasti nende õiget mõtetki palju raskem ära mõistatada.

Mis puutub arhailisse rahvalaulukeelesse, siis on ka selle tarvitamises tehtud muudatused enamasti kahtlase väärtusega, nii näit. *põsakille* muutmine vormiks *põsakülle* või kõrvalrõhu järel alaleütleva rahvakeelse lõpu *-lle* asendamine *-le*-ga (ühekordse *l*-iga): *laulikulle* asemel *laulikule, varjuvalvajalle* asemel *varju valvajale, küsijalle* asemel *küsiale*. Eriti ebarahvalikult mõjuvad samad ühekordse *l*-iga vormid alalütlevas, näit. senise *kutsarilla* asemel tarvitatud *kutsarila*, niisamuti *laulikula, veerevala* jne.

Varasemast ja hilisemastki kirjaviisist kisuvad eemale ka mõned kahekordselt kirjutatud täishäälikud, näit. I trüki *nad* asemel II trükis *naad, hästi* asemel *häästi* jne.

Üldiselt võib ütelda, et II (ja seda peaaegu täpselt järgiva III) trüki keel on I trüki omaga võrreldes rohkem kaotanud kui võitnud. Et need parandused on tehtud (vähemalt osalt) mitte Kreutzwaldi enda soovil, vaid Ahrensi ja Wiedemanni mõjul, võiks tõusta küsimus, kas kanoonilise teksti aluseks mitte võttagi teose I trükki. Ometi tooks see kaasa uut segadust. Peame ju arvestama, et Kreutzwald II trüki kirjaviisi ikkagi vabatahtlikult omaks võttis ja seda muutmatul kujul tarvitas ka veel III trükis, kolmeteistkümne aasta pärast (kuigi ta oma teistes teostes sellest loobus). Ka ei saa me kanoonilisse teksti võtta neid I trüki värsse, mis autor ise hiljem välja jättis. Lähtume siis ometi III trükist, aga kui sel puhul tekib kirjaviisi küsimustes kahtlusi, siis võime Kreutzwaldi enda tahet otsida just I trükist ja «Alg-Kalevipojast» või siis jälle tema vanaea töödest.

---

[1] Vt. Kreutzwaldi kiri Schultz-Bertramile 25. II 1861.

[2] Vormi *poea* tarvitab ta üldse ainult 1860-ndail aastail ilmunud teostes ja erandlikult ka 1875. aastal ilmunud «Kalevipoja» III trükis (vist sellepärast, et viimast üldse pole uuesti redigeeritud). Muidu kirjutab Kreutzwald alates 1871 («Rahunurme lilled» I) kuni oma surmani ikka jälle *poja*.

Mis puutub I ja II trüki s i s u l i s t e s s e erinevustesse, siis on need võrdlemisi väikesed. Rahva laiadele kihtidele määratud väljaaandes tuli kärpida mõningaid naturalistlikke kohti, mis olid küll rahvaehtsad ja Kreutzwaldi enda arvates ka ainult tüse talupoeglik nali, kuid mis juba 1857. a. teaduslikus väljaandes olid moralistlike arvustajate paksu pahameelt äratanud. «Püksituule» seikluse jätab ta küll puutumata, aga Kalevipoja ning põrgupiigade «ilupeo» kujutuses (XIII loo lõpus), millele balti-saksa arvustus oli ette heitnud «moodsat liiderlikkust», kärbib ta mõningaid lauseid (I trükis XIII 969—971, 977—978, 984), niisamuti XIV loo alguses (59—62). Ja rahvapärasest Raudoja loost, mis ka I trükis oli «õrnade kõrvade» säästmiseks osalt saksa keele asemel antud «rooma keeles», on nüüd kõik naturalistlikumad kohad (XV 228—231, 267—290 osalt, 365—370, 381—385, 398—469 osalt) kas välja jäänud või ümber sõnastatud. «Kalevipoja» III trükk järgib teksti poolest täpselt II trükki. Küll on III trükis peale eelmainitute välja jäänud veel mõned värsid (I 578 ja 703, IV 484, V 675, XVI 1051, XVII 746 ja mujal), kuid nähtavasti ainult kogemata, trükiveana, sest värsside jooksvas numeratsioonis pole neid maha arvatud. Need värsid on käesolevas trükis jälle taastatud (kuigi nurksulgudes).

Kõike eelnenut arvestades on selge, et me tekstoloogilise täpsuse nõuet ei saa rakendada mehaaniliselt, vaid peame seda tegema teatavate reservatsioonidega. Tekstikriitiline väljaanne seda just tähendabki, et teose tekst pole esitatud n.-ö. toortrükina, vaid kriitiliselt läbitöötatud kujul.[1] Viimase ülesandeks on aga kõigepealt vähemalt püüda kindlaks teha autori tõeline viimane tahe (niihästi sisuline kui ka keeleline) ja kontrollida, kas säilinud tekst sellele tahtele tõesti vastab või on ta kujunenud mõningate muude mõjude all. On arusaadav, et tuleb ära parandada kõik ilmsed trükivead ja juhuslikud kirjavead, niivõrd kui need on kindlaks tehtavad. Tuleb muidugi välja jätta ka kõik tsensori, toimetaja või kõrvaliste isikute poolt tehtud muudatused.

Aga nõukogulikus editsioonitehnikas ei praktiseerita ka mitte nn. diplomaatilisi väljaandeid, kus täpselt peaks olema reprodutseeritud teksti esialgne kirjapilt kõigi ta iseärasustega. Eriti käib see vene keele nn. vana kirjaviisi kohta, mis valitses kõigis venekeelsetes väljaannetes enne 1917. aastat, kuid mida praegu uustrükkides, ka teaduslikes väljaannetes (välja arvatud ainult päris vanad puhtlingvistilised dokumendid), enam ei esine.

Sedasama põhimõtet on juba siin-seal hakatud rakendama eestigi vana kirjaviisi suhtes, sest ka selle täpne edasiandmine mittelingvistilises tekstis takistab autori tõelise hääldamise jälgimist. Aga Kreutzwaldi «Kalevipoja» puhul polegi meil ju enam tegemist v a n a kirjaviisiga, vaid ainult selle mõningate rudimentidega. Ja just oma ebajärjekindluse tõttu need ainult segavad autori keelelise tahte jälgimist; kui need jätta mujal tarvitatud uue kirjaviisiga ühtlustamata, siis tähendaks see harjumata lugeja otsest eksiteele juhtimist. Niisugused puhtakujulised vana kirjaviisi rudimendid on näit. ebaühtlused *k, p, t,* ja *kk, pp, tt* tarvitamises või lühikese vokaali kasutamine teise vokaali ees, kuigi seda esimest vokaali hääldatakse pikalt. Neid rudimentvigu muutmatult ära trükkida

[1] Vrd. näit. Вопросы текстологии. Сборник статей. АН СССР, Институт мировой литературы им. Горького. Москва, 1957.

tähendaks väita, et Kreutzwald tõepoolest hääldas näit. *vied, kued* pro *viied, kuued, vette laened* (III vältes) pro *vete laened* jne. See oleks aga täiesti vale. Siingi on seega tegemist autori keelelise tahte v a s t a s e eksitusega, mille peame ühtlustama Kreutzwaldi muust, s. o. u u e s t kirjaviisist lähtudes, samuti kui parandasime j u h u s l i k u d trüki- ja kirjavead.

Tõsi küll, lugu on paiguti pisut keerulisem. Päris kindlasti ainult kirjaviisist tingitud väärvormide kõrval võib siin vahel leiduda ka teisi, mida autor e h k siiski on tahtnud nii hääldada (kuigi see on vähem tõenäoline), — vähemalt on võimalik, et mõnes skeptilises lugejas säärane kahtlus tõuseb. Igasuguste eksiarvamuste ärahoidmiseks on seepärast kõigi paranduste (näit. *kuju, aja)* puhul uurijale antud joone all ka täpne algupärane vorm (siis *kueu, aea*). Ka sõnaalgulist *h*-d otsustati kõikjal tekstis tarvitada tänapäeva õigekirjutuse kohaselt (sest Kreutzwaldi erinevused sel alal on ainult puhtortograafilised kõikumised, millega vaevalt taheti märkida nüüdisaegsest erinevat hääldamist), algupärane vorm aga anda joone all.

Kus aga on ilmne, et tegemist pole mitte kirjaviisi kõikumisega, vaid a u t o r i p ü s i v a t e g e l i k u h ä ä l d a m i s v i i s i g a, olgugi see murdeline või muidu meie aja normide seisukohalt vigane, seal on see kõik teksti sisse jäetud. Nii näit. on säilitatud *päävat* pro *päeval, nään* pro *näen,* sest see esineb laialt ka murdeis, niisamuti *vasta* pro *vastu, kaub* pro *kaob* jne.

Välise kirjapildi alla kuulub õigupoolest ka sõnade kokku- ja lahkukirjutamine. Kreutzwaldi praktika on selles veel äärmiselt kõikuv. Isegi ühte ja sama sõna kirjutab ta 1875. a. trükis vahel kokku ja sealsamas lahku, näit. *kange meeste* (I 14) ja *kangemeeste* (I 63), kõnelemata pisut erinevaist, nagu *silma pisar* (Sissej. 109) ja *silmavesi* (Sj. 113). Vahel kirjutatakse kokku võrdlemisi kauged mõisted, näit. *sõnaseadja* (Sj. 127), *leinanuttu* (Sj. 81), veel sagedamini aga lahku sõnad, mis meil on liitunud täiesti üheks mõisteks, näit. *vana eit, Vana isa, isa maa, mattus' paika,* rääkimata säärastest nagu *nuttu healta* (Sj. 132) jne. Nagu öeldud, on kõige rohkem lahkukirjutusi just 1875. a. redaktsioonis, kuna 1853. ja 1857. a. versioonis samad sõnad palju sagedamini on päriselt liidetud või antud sidekriipsuga.

Kuidas toimida siin uue väljaande puhul?

Ka siin oleks kõige lihtsam jääda täpselt 1875. a. vormide juurde. Kuidas aga sellega sobitada põhimõtet, et kriitilise väljaande kirjaviis peab võimalikult selgesti edasi andma autori tõelist keelepruuki, just seda, mida autor m õ t l e s? Sõnade liigne lahkukirjutamine aga seda kahjuks ei võimalda. Kas tähendab «kulda kangaksa kudusin» seda, et kulda kooti kangaks või et sõnu kooti kuldkangaks? III trüki teksti järgi on ainuõige tõlgitsus esimene, aga kindlasti mõtles Kreutzwald viimast. Või võtame eelmainitud näite: «mõtte mõisa magasista» (Sj. 119 jj.). Kas tahab laulik öelda, et ta oma mõtte on võtnud mõisamagasist, s. o. laenanud mõisasakste käest, nagu võib järeldada lahkukirjutatud sõnadest? See oleks Kreutzwaldi tahte jäme moonutamine, sest ta mõtles ainult piltlikult «mõtte-mõisat» ja selle «magasit», s. o. lauliku fantaasiat. See selgub niihästi kontekstist («meelelaekast») kui ka Kreutzwaldi enda saksakeelsest tõlkest («Gedankenhof» — kirjas Schultz-Bertramile apr. 1860). Muidugi ei tohi tekstikriitiline väljaanne sisse jätta sääraseid otseseid autori mõtte moonutusi või kahemõtteli-

susi, pealegi kui autor ise I trükis on tarvitanud palju õigemat kirjutusviisi, hiljem aga sellest taganenud võib-olla teiste inimeste mõjul. Küsimus võib siis olla ainult selles, kas see autori õige mõte edasi anda joonealuses kommentaaris või kasutada juba tekstis endas õiget (ja autori poolt I trükis ka tarvitatud) kirjaviisi. See vahe pole iseenesest kuigi suur ja pärast pikka kaalumist otsustas toimetus valida ka siin viimase tee, sest see on kooskõlas meie üldprintsiibiga, et autori k e e l tuleb täpselt säilitada, tema kirjaviisi aga ühtlustada sedavõrd (ja a i n u l t sedavõrd), kui see on v a j a l i k tema k e e l e l i s e t a o t l u s e s e l g e m a k s e s i l e t o o m i s e k s. Et aga säilitada algupärandi välise edasiandmise täit täpsust, on ka neil puhkudel kõikjal joone all ära märgitud III trükis esinev kirjaviis, s. o. lahkukirjutatud sõnad.

Nii on a i n u l t ilmseid trükivigu parandatud ilma, et neid joone all oleks märgitud (iga väiksemagi kahtluse puhul on ka siin sellele tähelepanu juhitud joone all märgiga «trv.?»). Niisamuti pole joone all näidatud mõningaid üksikuid interpunktsiooni ühtlustusi ja apostroofi lisamisi sisekao juhtudel (näit. *lõune'ela* pro Kreutzwaldi *lõuneela*).

3.

Kuid teadusliku väljaande ülesandeks pole mitte ainult välja selgitada ja edasi anda seda, mida autor tõeliselt on tahtnud k i r j u t a d a, vaid ka seda, mida ta iga sõnaga on m õ e l n u d. Ja see pole «Kalevipoja» puhul alati hoopiski mitte kergesti vastatav küsimus. Kasutades vähetuntud arhailist keelt, on Kreutzwald sageli tarvitanud vanu, väljasurevaid sõnu ja loonud ka uusi tuletisi ning sõnaühendeid, mille õiget tähendust on vahel väga raske kindlaks teha. Mitte asjata ei kaevatud nende üle juba teose ilmumise ajal ega korraldatud nende selgitamiseks «Kalevipoja-õhtuid», mitte põhjuseta pole kõik senisedki paremad väljaanded varustatud sõnaseletustega. Tähendusvarjundite poolest uduseid sõnu ja ütlusi leidub peaaegu igal «Kalevipoja» leheküljel ja mõnigi neist on raskeks pähkliks niihästi tõlkijale kui ka teadlikule lugejale. Nii siis on uues väljaandes püütud tekstikriitilist osa täiendada rohkete sõnaseletustega, andes neist lihtsamad joone all (et nad lugejale oleksid kohe käepärast), komplitseeritumad värsside ja mõistete seletused aga taga väljaande kommentaaride-osas. Viimasel puhul on vastav värss tekstis ära märgitud kommentaari järjekorranumbriga. Teksti on üle toodud ka täheke *, millega Kreutzwald ise 1857. a. trükis ära märkis kohad, kus ta rahvalaulu ütleb olevat kasutanud.

Pikemalt tuli selgitada eriti mütoloogilisi ja muid etnograafilisi mõisteid, mis nüüdsele lugejale on enamasti juba võõrad. Ruumi kokkuhoiuks on siin püütud ära näidata ainult seniste uurimuste peatulemused ja viidatud edasi vastavate uurimuste eneste juurde. Kommentaarides pikemalt käsitletud sõnadest ja mõistetest antakse selle lõpus vastav register koos viitega nende käsitlemise kohale.

Väljaande kolmandaks ülesandeks on selgitada Kreutzwaldi teksti kui sellise a l g u p ä r a ja teksti kujunemise a j a l u g u, s. o. näidata, kus ja kuidas on selles kasutatud rahvaluulet või muid allikaid ja mille poolest selle eri versioonid

erinevad 1875. a. omast. Pikemad arutlused ja kokkuvõtted sellest kuuluvad loomulikult teose kommentaaridesse ja muisse lisadesse.

Kuidas aga toimida ridarealise päritolu-analüüsi tulemustega? Tavalise luuletuskogu puhul, kus mõnest luuletusest on säilinud mitu redaktsiooni, esitatakse viimased tavaliselt lisas tervikuna koos sellekohaste märkustega. «Kalevipoja» puhul aga on rahvalaulu värsse kasutatud tuhandetena, enamasti ikka neid pisut muutes; niisamuti on Kreutzwald enda loodud tuhandeid värsse 1853. a. «Alg-Kalevipojast» kuni 1875. a. redaktsioonini tunduvalt muutnud ja tuhandeid värsse juurde liitnud. Kõigi nende erinevuste eraldi registreerimine raamatu lõpus annaks määratu pika üksiksõnade ja üksikvärsside loetelu, millel eraldi lugemise puhul poleks mingit mõtet, mille pidev võrdlemine eesoleva tekstiga nõuaks aga mitme tuhande kordset edasi-tagasi lappamist. Sellepärast näis otstarbekohane olevat tuua ka need tekstiajaloolised võrdlusmaterjalid joone alla.

Joonealune aparaat koosneb seega neljast eri osast:

Pealkirja **Parandused** all on toodud algupärased vormid sõnadest, mille kirjaviisi on käesolevas trükis muudetud; näit. «34 kukkutusi» tähendab, et 1875. a. väljaande 34. värsis oli praeguse «kukutusi» asemel «kukkutusi».

Pealkirja **Seletused** all on toodud, nagu mainisime, ainult üsna lihtsad sõnaseletused. Et need vähe ruumi nõuavad, on siia võetud ka selliseid väljendeid, mis asjatundlikumale lugejale juba ennegi selged on, kuid mis mõnele tarvitajale (näit. ka tõlkijatele) võivad raskusi tekitada. Seejuures on lühidalt märgitud, kas vastav sõna või selle erakordne muutevorm esineb ka rahvalaulus (lühend *rl.*), murdeis *(murd.)* või on ainult Kreutzwaldi isiklik tuletis (*Kr.*). Seletatakse tavaliselt ainult üks kord — sõna esmakordse esinemise puhul, järgnevate esinemiste puhul puuduvaid seletusi ja viiteid aitavad korvata raamatu lõpus esinev «Sõnastik» ja teatud määral ka ülevaade «Kalevipoja» keelest.

Kolmas ja neljas joonealuse osa selgitavad teksti ajalugu.

Alg-Kalevipojas all on näidatud teksti esialgset kuju «Alg-Kalevipojas». Et ruumi säästa, on siin toodud ainult sealse teksti erinevused III trüki omast, kuna kõik need värsid, mille puhul on antud ainult «Alg-Kalevipoja» värsi number, esinevad samal kujul ka seal (välja arvatud erinev ortograafia ja mõned väiksemad murdelised jm. detailid, mille kõigi äramärkimine oleks siinset aparaati üle koormanud). Märk **Ld** tähendab värssi, mis I trükis on juurde liidetud, märk **Vj** värssi, mis I trükis on välja jäetud.

Rahvaluules all näidatakse ära võrdsusmärgiga need värsid, mis on täpselt üle võetud rahvalauludest, vanasõnadest või kõnekäändudest (ka siin pole erinevat ortograafiat ja keelelisi detaile arvestatud). Kus aga rahvalaulus esinevad erinevad sõnad, seal on need võrdluseks ära toodud pärast vastavat eepose värsinumbrit. Kreutzwaldi poolt otsesemalt kasutatud rahvalaulud on kõik ära trükitud Lisas III B; tekstiga koos joone all on tsiteeritud ainult nende sealset numbrit ja nende vastava värsi numbrit. Lisas mittetoodud laulude puhul on aga juba joone all antud nende allikas (vt. «Lühendid»). Värsid, mille algupära pole näidatud, on tõenäoliselt kõik Kreutzwaldi enda loodud. Peale selle esineb «Rahvaluules» all ka mitmeid Kreutzwaldi enda moodustatud pseudorahvalaulu värsse. Nende vahekorda ehtsate rahvalauluvärssidega selgitatakse alles Lisa III B kommentaarides.

Samade rahvalauluvärsside korduval kasutamisel eepose ühe ning sama loo

piirides on täielik allikaviide antud vastavate värsside esimesel esinemisjuhul, hiljem on aga viidatud tagasi neile juba esinenud eeposevärssidele. Eepose stiili tundmaõppimise hõlbustamiseks on «Rahvaluules» all viidatud ka eespool esinenud Kreutzwaldi enda loodud korduvatele värssidele.

Teose **I lisa** annab mõned ülevaated, eepose algupära ja komplitseeritumaid väljendusi selgitavad üksikute laulude kommentaarid ja nende registri.

Lisa II toob ära need pikemad tekstiosad, mis I trükis on teosest välja jäetud; siia on lisatud ka «Alg-Kalevipoja» kaaskiri. Eraldi on antud II trükist väljajäetud osad.

Lisa III esitab meieni säilinud peamised alliktekstid, mida Kreutzwald eepose koostamisel on kasutanud. Neist on ainult rahvalaulud varustatud pikema erikommentaariumiga, kuna proosamuistenditest ja nende kasutamisest kõneldakse niikuinii «Sissejuhatuses» ja kommentaarides üksikute lugude kohta.

Lisas IV on antud täielik sõnastik kõigist «Kalevipojas» leiduvaist (liht)sõnadest ja nende esinemiskohtadest. See on tähtis eesti kirjakeele ajaloo seisukohalt, kuna ta näitab, millised sõnad meil olid tarvitusel juba 1850-ndail aastail. Ühtlasi on see väärtuslikuks abivahendiks Kreutzwaldi stiili uurimisel, aidates selgitada ta sõnavalikut ja sõnade tarvitamises ilmnevaid stiililisi omapärasusi. Muide olgu märgitud, et «Kalevipoja» sellist indeks-sõnastikku hakkas Õpetatud Eesti Seltsi ülesandel valmistama juba 1859. aastal Jakob Hurt; ta ei jõudnud aga kaugemale paarist esimesest laulust (KM KO, ÕES M 172:5).

Teose lõpul **lisas V** on antud bibliograafia kõigist «Kalevipoja» väljaannetest ning kõigist tähtsamaist tema kohta käivaist kirjutistest, samuti tema tõlkeist (pikemalt sellest vastavas sissejuhatuses). Et näidata «Kalevipoja» mõju eesti kultuuri arengule, püütakse võimalust mööda ära tuua ka bibliograafia «Kalevipoja» motiivide kasutamisest eesti muusikas ja kujutavas kunstis, kuigi ainult nii palju, kui seda võimaldab trükitud materjal. Trükis avaldamata noodikäsikirjade või kujutava kunsti teoste nimestik jääb vastavate eriväljaannete hooleks.

*

Lõpuks mõni sõna käesoleva töö enda saamisloost. Vastava algatuse tegi ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut. Selle kokkukutsel toimus Tartus 1957. a. suvel esimene asutustevaheline nõupidamine, kus otsustati aluseks võtta A. Annisti poolt koostatud esialgne kavand «Kalevipoja» teadusliku väljaande üldistest põhimõtetest. Mõningate muudatuste ja täiendustega kinnitati see kavand ka suuremal nõupidamisel Tallinnas 26. sept. 1957 ja moodustati toimetuskolleegium ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi, Tartu Riikliku Ülikooli, ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi, ENSV Kirjanike Liidu ja Eesti Riikliku Kirjastuse esindajaist. Eelmainitud kolleegiumi ja väljaande esialgse prospekti kinnitas ENSV Teaduste Akadeemia presiidium 16. okt. 1957.

Tegelik töö teose ettevalmistamiseks algas 1. aprillil 1958. 27. mail 1958 kinnitati TA presiidiumi ja KKI direktsiooni soovil teose uus, osaliselt muudetud prospekt, mille järgi «Alg-Kalevipojast» avaldatakse ainult need osad, mis 1857/61. aasta trükist on välja jäetud. Sügisel 1958 arutati KKI rahvaluule sektoris ja toimetuskolleegiumis «Kalevipoja» juba valminud «Sissejuhatuse» ja I loo

teksti ning joonealuse aparaadi käsikirja; sellega tutvuti ka KKI teaduslikus nõukogus (18. novembril 1958). 1959. aastal hakkab käsikirja valmimine edenema jõudsamalt; aasta lõpul on see esialgsel kujul valmis juba 15 loo ulatuses. 1960. aastal valmivad 5 viimase loo tekstid ja kommentaarid, üldine sissejuhatus ja muud lisad.

«Kalevipoja» folkloristliku materjali täiendavaks kogumiseks ja kontrollimiseks korraldati 1959. aastal lühiekspeditsioon Virumaale ja Põhja-Tartumaale, kontrollkäik Läti ja Leedu folkloori arhiividesse, samuti koguti võrdlevaid folkloristlikke andmeid Karjalasse ja teistesse vennasvabariikidesse saadetud ankeedi abil. Peale selle on kasutatud TR Ülikooli eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri ning Keele ja Kirjanduse Instituudi poolt mitmel suvel korraldatud ekspeditsioonidel saadud materjale.

Väljaande valmistamiseks moodustunud kollektiivis jagunesid ülesanded järgmiselt:

Paul Ariste — peatoimetaja.

August Annist — tegevtoimetamine, «Eessõna», «Sissejuhatuse» ja «Kommentaaride» kirjutamine, Lisa III A ja osalt Lisa II koostamine.

Juhan Peegel — teksti keeleline redigeerimine, joonealuste paranduste ning sõnaseletuste ja keelelise ülevaate kirjutamine.

Eduard Laugaste — «Kalevipoega» «Alg-Kalevipojaga» võrdleva osa kirjutamine joonealuses aparaadis ja Lisas I ning II.

Veera Pino — «Kalevipojas» kasutatud rahvalaulude väljaselgitamine ja vastavate osade kirjutamine joonealuses aparaadis ja Lisas I ning III B.

Herbert Laidvee — «Kalevipoja» bibliograafia koostamine.

Alvine Schmuul — abistamine käsikirjade kontrollimisel ja korrektuuri lugemisel.

2795

«Kalevipoja» sõnastiku koostamise vaevarikka töö on omal algatusel teinud entusiastlik asjaarmastaja Enno Piir, Viljandi rajooni Kamara sordikatsepunkti töötaja.

A. ANNIST

LÜHENDID

Aarne = A. Aarne. Estnische Märchen- und Sagenvarianten. Verzeichnis der zu den Hurt'schen Handschriftsammlungen gehörenden Aufzeichnungen mit der Unterstützung der Finnisch-ugrischen Gesellschaft. FF Communications No. 25. Hamina 1918.

AKp. = Fr. R. Kreutzwald. Kalevi-poeg [= Alg-Kalevipoeg]. Käsikiri 1853. aastast; KM KO, fond 63, mapp 2 : 5.

Annist, «Kalevipoeg» I = A. Anni [= A. Annist]. F. R. Kreutzwaldi «Kalevipoeg». 1. osa. Kalevipoeg eesti rahvaluules. Trt. 1934. (Tartu Ülikooli Toimetused. B 32, 1.)

Annist, «Kalevipoeg» II = A. Annist. F. R. Kreutzwaldi «Kalevipoeg». 2. osa. «Kalevipoja» saamislugu. Trt. 1936. (Tartu Ülikooli Toimetused. B 33, 1.)

Annist, «Kalevipoeg» III = A. Annist. F. R. Kreutzwaldi «Kalevipoeg». 3. osa. «Kalevipoeg» kui kunstiteos. Trt. 1944. (Tartu Ülikooli Toimetused. B-L6.)

Beitr. = Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache (hrsg. von J. H. Rosenplänter), I—XX. Pernau 1813—32.

Blumberg, Quellen = G. Blumberg. Quellen und Realien des Kalewipoeg nebst Varianten und Ergänzungen. Verh. GEG V, 4. Dorpat 1869.

Blumfeldt-Loone = E. Blumfeldt ja N. Loone. Eesti ajaloo bibliograafia. 1877—1917. Trt. 1933—1939.

Boecler-Kr., EAGWG = J. Boecler. Der Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten. Mit auf die Gegenwart bezüglichen Anmerkungen beleuchtet von Fr. R. Kreutzwald. St. Petersburg 1854.

Drpt. Ztg. = «Dörptsche Zeitung».

Eesti rahvaluule ülevaade = Eesti rahvaluule ülevaade. Toim. R. Viidalepp. Tln. 1959. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

Eisen, EM = M. J. Eisen. Eesti mütoloogia (I — Trt. 1919, II — Eesti uuem mütoloogia, Tln. 1920, III — Esivanemate ohverdamised, Trt. 1920, IV — Eesti vana usk, Trt. 1926).

Eisen, Tõll = M. J. Eisen. Tõll ja ta sugu. Trt. 1927.

EKirj. = kuukiri «Eesti Kirjandus».

EKmSA = Eesti Kirjameeste Seltsi Aastaraamat.

EKSA = Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat.

ENSV ajalugu I = Eesti NSV ajalugu. I. Toim. A. Vassar. Tln. 1955. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut.

EPost. = «Eesti Postimees».

EREA = Eesti rahva etnilisest ajaloost. Artiklite kogumik. Toim. H. Moora. Tln. 1956. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut.

EREJ = Fr. R. Kreutzwald. Eesti rahva ennemuistsed jutud. Helsinki 1866.

ERl. = Eesti rahvalaulud. Toim. M. J. Eisen, O. Kallas, W. Anderson (jt.). Trt., I — 1926, II — 1932.

ERr. = Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult. Toim. H. Moora. Tln. 1957. Eesti NSV Teaduste Akadeemia. Etnograafia muuseum. Ajaloo Instituut.

ESArmt. = Emakeele Seltsi Aastaraamat.

EV = H. Neus, Estnische Volkslieder. Urschrift und Übersetzung. I—III. Tln. 1850—1852.

EÜSAlb. = Eesti Üliõpilaste Seltsi Album.

FFC = FF Communications, edited for the Folklore Fellows. Suomalainen Tiedeakatemia. Helsinki.

FUF = Finnisch-ugrische Forschungen. Helsingfors-Leipzig.

Inl. = «Das Inland». Dorpat.

Kartt. = U. Karttunen. Kalevipoegin kokoonpano. Helsinki 1905.

Kasv. = «Kasvatus».

KKirj. = «Keel ja Kirjandus».

Klvl. = Kalevala.

KM = Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum. **KO** = käsikirjade osakond, **RO** = rahvaluule osakond.

«Kp.» = Fr. R. Kreutzwald. Kalevipoeg. (Kui nimelt pole mainitud muid trükke (I 1857—1861, II 1862), on tsiteeritud III trükki. Trt. 1875.)

«Kp.» küsimusi = «Kalevipoja» küsimusi. Redaktsioonikolleegium: E. Laugaste (vast. toim.) [jt.]. Trt. 1957. (Tartu Riikliku Ülikooli Toimetused. Vihk 53.)

Kreutzwald, Elu ja tegevus = Fr. R. Kreutzwald 1803—1882. Elu ja tegevus sõnas ja pildis. Koostanud M. Lepik ja L. Raud. Toimetuskolleegium: E. Sõgel (vast. toim.) [jt.]. Tln. 1953. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum.

Kreutzwaldi kirjavahetus II = Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus. II. Kirjad A. H. Neusile, E. Sachssendahlile ja teistele. 1847—1866. Toim. M. Lepik. Tln. 1956. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum.

Kreutzwaldi kirjavahetus III = Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus. III. Fr. R. Kreutzwaldi ja A. Schiefneri kirjavahetus. 1853—1879. Toim. M. Lepik. Tln. 1953. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum.

Kreutzwaldi kirjavahetus IV = Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus. IV. Kirjad G. Schultz-Bertramile ja teistele. 1859—1874. Toim. M. Lepik. Tln. 1959. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum.

KsVk. = Kalevalaseuran vuosikirja. Helsinki.

Kv. — vt. Kreutzwaldi kirjavahetus II, III, IV.

Laugaste-Normann — vt. MKp.

Lng. = «Looming».

Maailm = Fr. R. Kreutzwald. Maailm ja mõnda. Tln. 1953.

MAastas. = «Meie Aastasada».

Manninen, E. Rahvar. ajal. = Ilmari Manninen. Eesti rahvariiete ajalugu. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat. III. Trt. 1927.

Meelej. = «Meelejahutaja».

Mél. russes = Mélanges russes. Eritrükk väljaandest «Bulletin de la classe historico-philologique de l'Académie impériale des Sciences de St. Pétersbourg».

MKp. = Muistendid Kalevipojast. [Toim.] E. Laugaste ja E. Normann. Tln. 1959. (Monumenta Estoniae Antiquae. II. Eesti muistendid. Hiiu- ja vägilasmuistendid. I.) Tartu Riiklik Ülikool. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum.

MML = Fr. R. Kreutzwald und H. Neus. Mythische und Magische Lieder der Ehsten. St. Petersburg 1854.

NDZ = «Neue Dörptsche Zeitung».

NH = «Noorte Hääl».

NKool = «Nõukogude Kool».

NNaine = «Nõukogude Naine».

NÕpet. = «Nõukogude Õpetaja».

Ol. = «Olevik».

OM = «Oma Maa».

Peal. Teat. = «Pealinna Teataja».

Perekl. = «Perekonnaleht».

Pet. Teat. = «Peterburi Teataja».

Post. = «Postimees».

Post. lõbul. = «Postimehe» lõbulisa.

PPost. = «Pärnu (Perno) Postimees».

Pvl. = «Päevaleht».

Reiman = Kalewipoeg. Aus dem Estnischen übertragen v. F. Löwe. Mit e. Einleitung u. m. Anmerk., hrsg. v. W. Reiman. Reval 1900.

Rev. Beob. = «Revaler Beobachter».

Rev. Ztg. = «Revalsche Zeitung».

RH = «Rahva Hääl».

Rig. Ztg. = «Rigasche Zeitung».

RLõbul. = «Rahva Lõbuleht».

Sak. = «Sakala».

Sb. GEG = Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat.

SL = J. Hurt. Setukeste laulud. Helsinki, I — 1904, II — 1905, III — 1907.

SUSA = Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Helsinki.

SV = «Sirp ja Vasar».

Teat. = «Teataja».

Thompson = S. Thompson. Motif-Index of Folk-Literature. I—VI. Copenhagen 1955—1958.

Tln. Kaja = «Tallinna Kaja».

Tln. Teat. = «Tallinna Teataja».

Turunen, KS = Aimo Turunen. Kalevalan sanakirja. Helsinki 1949.

TÜT = Tartu Ülikooli Toimetused.

Valv. = «Valvoja». Helsinki.

Verh. GEG = Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat.

VERl. = E. Laugaste. Valimik eesti rahvalaule. Tln. 1948.

Wied. = F. J. Wiedemann. Eesti-saksa sõnaraamat. 3. tr. Trt. 1923.

Wied., AIÄLE = F. J. Wiedemann. Aus

dem inneren und äusseren Leben der Ehsten. St. Petersburg 1876.

Vilj. Teat. = «Viljandi Teataja».

Vir. = «Virittäjä». Helsinki.

VK = J. Hurt. Vana Kannel. Trt., I — 1875—1886, II — 1886, III (toim. H. Tampere) — 1938, IV — 1941.

Vlg. = «Valgus».

VM = «Vaba Maa».

Vrl. = «Virulane».

Õhtul. = «Õhtuleht».

Üliõpl. = «Üliõpilasleht».

Журн. Мин. нар. просв. = «Журнал Министерства народного просвещения». Санкт-Петербург.

Рев. изв. = «Ревельские известия».

Сов. Эст. = «Советская Эстония».

Эстл. губ. вед., ч. неоф. = «Эстляндские губернские ведомости», часть неофициальная. Ревель.

Käsikirjaliste ainekogude lühendid

Käsikirjalised rahvaluulekogud Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas (Tartus)

E = Eisen (M. J. Eisen)

EKS (4^0 ja 8^0) = Eesti Kirjameeste Selts

EKÜ = Eestimaa Kirjanduslik Ühing

ERA = Eesti Rahvaluule Arhiiv

H = Hurt (dr. Jakob Hurt)

Kr. = Fr. R. Kreutzwald, ka tema rahvaluulekogu

SKS = Soome Kirjanduse Selts

ÕES = Õpetatud Eesti Selts (**EK** = eestikeelsed käsikirjad, **SK** = saksakeelsed käsikirjad)

ES = Emakeele Seltsi murdekogud Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudis (Tallinnas).

KKI = Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi käsikirjaline rahvaluulekogu (Tallinnas).

Bert. = Bertram (Georg Schultz); kirjad Kreutzwaldile, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimelises Kirjandusmuuseumis (Tartus).

ERAnt. = Eesti rahvalaulude antoloogia. Toim. Ü. Tedre [jt.]. Tln. 1961. Käsikiri Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudis (Tallinnas).

Faehlmann, SKp. = Fr. R. Faehlmann. Die Sagen [vom Kalewipoeg]. Käsikiri Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas (ÕES SK 214).

Sagedamini esinevad sõnalühendid

kgt. = koguteos.

L = Lisas III B esitatud rahvalaulud.

Ld = liidetud «Kalevipoja» II redaktsioonis (I trükis) 1857—1861.

M. = Moskva.

mt. = muinasjututüüp.

murd. = murdekeelend.

red. = redaktsioon.

rj. = rahvajutt.

rl. = rahvalaul.

Tln. = Tallinn.

Trt. = Tartu.

trv. = trükiviga.

van. = vananenud keelend.

Vj = 1857.—1861. a. «Kalevipojast» välja jäetud (s. o. esineb ainult «Alg-Kalevipojas»).

SISSEJUHATUS

1. «KALEVIPOJA» SÜNNIMILJÖÖ JA EESTI EEPOSE LOOMISE EESMÄRGID

Et õieti mõista Kreutzwaldi taotlusi «Kalevipoja» loomisel ja ühtlasi end eepose sünnimiljöösse sisse tunda, on loomulik alustada teose enda 1857. a. «Eessõna» vaatlusega. Seda iseloomustab kõigepealt valgustaja-demokraadi ja sooja rahvasõbra võitlev rahvuslik hoiak. Sealt kõlab terav süüdistus feodaalsete rahva rõhujate ja pimestajate vastu, kes «kõige agaramalt vaeva nägid», et rahva südamest tema muistse «õnneaja», s. o. vabaduse mälestust ära pühkida, sealt kõlab kindel usk, et sel rahval kord see õnneaeg ja oma riik siiski oli ja et sellest ajast on säilinud terve pika kangelasloogi varemed.

Teiselt poolt iseloomustavad seda «Eessõna» aga Kreutzwaldi üllatavalt skeptilised väljendused eesti rahva kaasaegse maitse ja loomisvõime ning isegi rahvusliku tuleviku suhtes. «Minu arvates ei ole eesti rahval enam võimet iseseisvaks rahvuslikuks loominguks ega enam kõrva lihtsa, mitte-kunstliku loodusluule jaoks, pärast seda kui see on moonutatud ja rikutud temale peale surutud koolmeistrite ja köstrite kirjandusega . . .» «Pärismaalaste agar püüd saksa hariduse järele näib nad tuimaks teinud iga rahvustunde vastu,» ütleb Kreutzwald.

Ometi ei tarvitse neid Kreutzwaldi pessimistlikke väljendusi võtta väga sõnasõnaliselt. Siin näikse olevat tegemist osalt diplomaatliku võttega, et vähendada tsensori umbusku, osalt ehk ka kibestunud autori emotsionaalse liialdusega, et nii oma süüdistusi rahva rõhujaile ja väljasuretajaile seda teravamalt näkku paisata. Oleks Kreutzwald eesti rahva saatuse suhtes olnud tõesti nii pessimist, siis poleks ta selle eest iialgi nii entusiastlikult ja pidevalt võidelnud.

Tsiteerisime siingi neid väljendusi ainult selleks, et näidata, milles seisis Kreutzwaldi ja ta sõprade arvates tolleaegse eesti rahva edasielu üks kõige suurem puudus ning hädaoht ja mille vastu nad ka eesti rahvaluule avaldamisega kõigepealt püüdsid võidelda.

Eestikeelses «Kalevipoja» soovituses a. 1861 («Sipelgas» II) puudutab Kreutzwald sedasama probleemi, nüüd aga juba palju positiivsemal kujul, otsese üleskutsena: «Kalevipoeg» kui üks vana aja mälestus «sütitagu meie südames paremat vaimu, et oma sugu ja isamaad kallimaks hakkaksime pidama kui siiasaadik». Ka oma teistes sõnavõttudes toonitab Kreutzwald ikka jälle oma töö tähtsust just eesti rahvuse säilitamise ja kadakluse vastu võitlemise seisukohalt. Isegi oma vanaduse päevil peab ta oma ainsaks teeneks, mille pärast ta võivat «uhkuse har-

jaseid kasvatada», just seda, et ta oma töödega põlatud eesti rahva nime ausse on tõstnud, nii et haritud eestlased enam «tölplase kombel» oma sugu ära ei salgaks (Kr. — Koidulale 17. III 1868). Kõik see näitab, kuivõrd tõsisena tundus tol ajal just eesti rahva rahvusliku püsimise probleem, kuivõrd tähtsana ta «nime ausse tõstmine». Võiks otse ütelda, et «Kalevipoja» koostamise peamine eesmärk oli just rahvuslikku laadi, nimelt rahvustunde äratamine.[1]

Mõistame seda alles siis, kui arvestame, et rahvuslik probleem tol ajal oli seotud ka paljude muude ühiskondlike põhiküsimustega. Nii siis tuleb sedagi jälgida majanduslikest ja sotsiaalseist algtegureist lähtudes.

Oluliseks iseärasuseks Baltimaade ajaloolises arenemises oli see, et siin klassivastuolud peaaegu täiel määral ühte langesid rahvuslike vastuoludega ja et viimased esimesi tunduvalt süvendasid ja raskendasid. Kuna saksa röövvallutajad-kolonisaatorid kogu eesti rahva olid ainult feodaalse oritalupoja asendisse surunud ja eestikeelse feodaalide, kodanluse või haritlaste kihi tekkimise võimatuks teinud, oli nimetus «eestlane» saanud talupoja, s. o. orja sünonüümiks. Eesti emakeel oli, konstateerib juba Faehlmann, talle jäetud just orja tunnusena. Et õigustada oma positsiooni, jutlustasid balti parunid feodaalset rassismi, eitasid eesti rahva kultuurivõimelisust ning püüdsid ainult endale omistada kultuurikandjate osa.[2] Eestlaste ekspluateerimist ja tarbe korral isegi nende natsionaliteedi hävitamist peeti otse sakslaste kui kultuurrahva õiguseks, kaastunnet nende vastu «lolliks sentimentaalsuseks».[3] Oli selge, et neis tingimustes eesti rahva ühiskondliku olukorra parandamise eest ei saanud võidelda muidu, kui ühtlasi või kõigepealt ei võideldud tema rahvusliku alavääristuse vastu. Inimese õigusi võis ju nõuda ainult samaväärtuslik inimene, mitte see inimese ja veolooma vaheline olend, milliseks, nagu ütleb Faehlmann, balti feodaalid tahtsid eestlase tembeldada.

Igasugust võitlust eesti rahva elu- ja arenguõiguse eest oli juba eelmistel sajanditel eriti raskendanud oma rahvale ustavaks jäänud haritud jõudude puudumine. Vähesedki eesti talupoegade seast tõusnud ja haridust omandanud eestlased olid oma keelest kui orja tunnusest võimalikult kiiresti püüdnud lahti saada ja kõigiti «saksaks» muutuda. Säärase vastupidise selektsiooni tõttu ei saanudki eesti rahval tekkida laiema silmaringiga õpetajaid, rahva tõeliste huvide eest võitlejaid, tema keele ja kirjanduse viljelejaid, tema sotsiaalse ja ajaloolise ühtekuuluvustunde äratajaid, tema arenguperspektiivide näitajaid. Eriti selle puuduse tõttu kiratses eesti kirjakeel ja kirjandus kolm sajandit ainult asjatundmatute võõraste «hoolel», eriti sellepärast oli pastoreist pimedusemeeste poolt juhitav rahvakool nii viletsal järjel, rahvaharidus nii madal.

Nii siis oli võitlus saksastumise vastu ja eesti rahvusliku intelligentsi tekkimise, eestikeelse kirjanduse ja rahvahariduse arenemise eest kogu tolle ajajärgu üks tähtsamaid ühiskondlikke ülesandeid, millest teatud määral sõltus kogu

[1] Vt. pikemalt: E. Nirk, «Kalevipoja» osa eestlaste rahvustunde kasvatamisel. «Eesti Kommunist» 1957, lk. 7.

[2] Vrd. E. Jansen, Kreutzwald kui valgustaja-demokraat. Kgt. Fr. R. Kreutzwaldi maailmavaade ja tegevus, Tallinn 1953, lk. 10.

[3] Vrd. E. Meyer, Über die jüngst erschienene Schrift des Hrn. Pastors Ahrens zu Kusal. «Inland» 1845, nr. 28, vrg. 472 jj.

maa ning rahva areng ja mida enam või vähem ka neis oludes võis täita. Peamiselt selle suure võitlusülesande seisukohalt vaadates selgub ka Kreutzwaldi tegevuse ning «Kalevipoja» sünni ainulaadne tähtsus.

Ent vaatame selle sünni ühiskondlikku tagapõhja pisut ligemalt. Nagu öeldud, iseloomustab «Kalevipoja» sünniajajärku Eestis majandusliku arengu ja talurahva korduvate protestiliikumiste tõttu feodaalkorra lõplik ummikusse-jooks ning kapitalistlike suhete järkjärguline võidulepääs. Selles protsessis aga võib eraldada *kahte* erinevat ajajärku — ühte, mis algas talurahva nn. «priikslaskmisest» 19. saj. teisel kümnel ja kestis kuni 50-ndate aastate lõpuni, ja teist, mis algas suurte rahvaliikumistega ja uute seaduste kehtimahakkamisega — nii Baltikumis (1856) kui ka kogu Venemaal (1861). Esimene, nn. teoorjuse ajajärk, tähendas tegelikult endise feodaal-pärisorjusliku formatsiooni edasikestmist, kuid ainult *pisut* moondatud kujul. «Pärast 1816. ja 1819. a. talurahvaseaduste kehtestamist oli Eesti- ja Liivimaa mõisnikul teoreetiliselt kõik võimalused olemas nõuda taludelt renti rahas[. . .]. Kuid tegelikult võitlesid balti mõisnikud energiliselt pärisorjuslike suhete muutmise vastu.»[1] Alles 60-ndail aastail, kogu Venemaa majanduse arengu survel olid nad sunnitud järele andma ja raharendi või talude päriseks müümisega nõustuma. Alles nüüd võttis kogu maa majanduslik ja ühiskondlik elu uue pöörde, algas külaühiskonna intensiivsem diferentseerumine, külakodanluse ja külaharitlaste kihi kujunemine, ühtse majandusliku läbikäimise ja ühtse rahvahariduse, ühtse kirjakeele, ajakirjanduse ja kirjanduse arenemine, mis kõik olid aluseks ka rahvusliku teadvuse kujunemisele ja nii siis eesti kodanliku rahvuse sünnile. Kogu varasem 40-aastane teoorjuse ajajärk oli ses suhtes ainult *ettevalmistusaeg*, kus pea kõik järgneva arengu elemendid olid juba olemas, kuid ainult *lootelises* olekus, kuna feodaal-pärisorjusliku korra domineerimine ei lasknud nende jaoks kujuneda massilisemat kandepinda. See käib eriti eesti rahvusliku teadvuse ja rahvusliku kirjanduse tekkimise, nii siis ka «Kalevipoja» sünni kohta. Ka viimane oli teatavasti väga aeglane ja vaevarikas protsess, kestes üle 20 aasta (1839—1861). Aga viimaks viis see ometi sihile ja just sel ettevalmistustööl oli määratu tähtsus hilisema massilise arengu ideoloogilises juhtimises.

Sotsiaalselt iseloomustab seda pikka üleminekuajajärku asjaolu, et külaühiskonnas diferentseerumine algab juba nüüd, kuid et see *pärisorjuslikust sõltuvusest vabastab esialgu ainult väga väheseid*. Juba Kreutzwald toonitab,[2] et 1816/19. a. priikslaskmine ja juriidiliselt «vabaks inimeseks» kuulutamine küll midagi ei andnud massidele, küll aga vähesele mõisa teenijaskonnale, kubjastele, valitsejatele, käsitöölistele, niisamuti mõnedele jõukamaile talupoegadele, kõrtsmikele, möldritele jne. Vähemalt need võisid uut liikumisvabadust ka tarvitada, oma ettevõtlust arendada ja vähemalt oma lastele paremat haridust anda. Nii hakkab sajandi algupoolel juba tekkima eesti külakodanluse algeid ning ka üksikuid kõrgema hariduse omajaid, nn. literaatide «seisusse» küündivaid eestlasi. Mingeid *eesti* haritlasi ei tekkinud neist tavaliselt aga sellepärast, et neid esialgu oli üsna vähe ja et nad koos saksa haridusega omandasid

[1] Eesti NSV ajalugu I, lk. 604 jj.
[2] Maailm ja mõnda. Tln. 1953, lk. 413/14.

ka ülaklassi ideoloogia ja keele. Muidugi soodustas seda igasuguse eesti rahvusliku ideoloogia puudumine ja vastupidise, s. o. balti-saksa ideoloogia surve. Et ükski hariduse saavutanud eestlane jääks eestlaseks, on utoopia, on niisama kujuteldamatu «kui *thé dansant* [teekoosviibimine tantsuga] eskimotel või parlament kamtšadaalidel», nii väljendas seda üldist arvamist veel 1855. aastal G. Santo, muidu siiras rahva ja «Kalevipoja» sõber ja Õpetatud Eesti Seltsi esimees.[1]

Sellises õhkkonnas võis tekkida arvamine, et ka ülejäänud eestlased varem või hiljem saksastuvad. Kui pidada Faehlmanni sõnu parun Nolckenile nende tuntud tülis a. 1842 siiraiks, jagas seda arvamist ka Õpetatud Eesti Selts. «Kogu XIX sajandi esimesel poolel püsis balti-saksa ajakirjanduses päevakorral eesti rahva eksistentsi küsimus üldse.»[2] Sajandi keskpaigast peale pole see «assimileerumine» enam ainult üksikute literaatide kartus või soov, vaid see on 1860-ndail aastail isegi Õpetatud Eesti Seltsi poolt avalikult omaks võetud tööülesanne ja kogu balti-saksa valitseva klassi süstemaatilise poliitika eesmärk.

Et eesti ja läti rahva juures see plaan siiski ei õnnestunud, tuli kõigepealt tema suurest hilinemisest, s. o. temaga umbes samal ajal saabuvast feodaalkorra lõplikust purunemisest, kusjuures masside sotsiaalne võitlus paratamatult võttis ka rahvusliku võitluse ilme. Selleks aga aitas suurel määral kaasa just see, et vastav rahvuslik ideoloogia koos seda kandva kirjandusega peajoontes välja oli töötatud juba tol ettevalmistaval teoorjuse ajajärgul.

Kuidas oli see võimalik? Seetõttu, et tol ajal haridust omandanud eestlased ometi mitte kõik ei saksastunud; leidus mõningaid, võiks öelda üksikuid heroilisi *erandeid*, kes oma isiklike majanduslike huvide ja karjääri *kiuste* oma rahvale ustavaks jäid ja seda ka teoreetiliselt püüdsid põhjendada. Siin oli suur osa *ideoloogilisil* tegureil, kõigepealt kogu Euroopas, ka Venemaal ja balti-saksa progressiivsemais päis levinud *valgustusfilosoofial*. See peamiselt lääne kodanluse emantsipatsiooni kajastav mõttevool oma võitlusega feodaalorjuse ja ortodoksliku vaimupimestuse vastu oli juba 18. saj. lõpul ka Baltikumis äratanud Garlieb Merkeli, Eesti alal J. Chr. Petri ja mõne nende mõtteosalise, pannes nad teravalt protesteerima siinse ebainimliku orjuskorra ja eesti ning läti talupoja halvustamise vastu. Juba Merkel oli teravalt paljastanud balti-saksa feodaalide uhkeldavat «kultuuritoomise» väärteooriat (teoses «Die Letten», 1796), oli 13. saj. ristirüütleid nimetanud esimest korda nende õige nimega tooreiks vandaalideks, oli pateetilises toonis kujutanud eestlaste ja liivlaste muistset vabaduspõlve («Wannem Ymanta», 1802). Juba üleeuroopalise rahvaluuleharrastuse algataja Herder oli 1778 esile tõstnud ka eesti rahvalaulude ilu ja avaldanud neist mõned näited. Seda kogumist ja publitseerimist jätkab hiljem teine saksamaalane, koduõpetaja Chr. H. J. Schlegel, samuti mõned teised. Nii tekib üleeuroopalise valgustusfilosoofia ja romantilise rahvaluule imetluse äratusel ka kohapealsete pastorite seas teatud huvi eesti keele arendamise ja eesti rahvaluule kogumise vastu; sellest kõneleb eriti Rosenplänteri ajakirja, õigemini almanahhi «Beiträge» ilmumine 20 a. jooksul (1813—32), pastor Arnold Knüpfferi rahvalaulude kogu-

---

[1] G. M. Santo, Einige Bemerkungen über die ehstnische Nationalität und über das Verhältnis der Ehstnischen Gelehrten Gesellschaft zu derselben, «Inland» 1855, nr. 2, vrg. 23 jj.

[2] E. Jansen, koguteoses «Fr. R. Kreutzwaldi maailmavaade ja tegevus». Tln. 1953, lk. 10.

mine umb. samal ajal jne. 1820. a. ümber tekivad ka eestikeelse algupärase kirjanduse ja ajakirjanduse tunnustust väärivad alged (K. J. Peterson, O. W. Masing jt.). Masing oli isegi avalikult nõudnud eesti keelele kultuurkeele õigusi ja seda ise tarvitanud haritlastele määratud raamatukeses.

Uue ajajärgu kõige tähendusrikkama vaimse tegurina Eestis tuleb aga toonitada Tartu ülikooli asutamist (1802) ja selle tegutsemist, mis järgnevail aastakümneil toimus põhiliselt veel valgustusfilosoofilises vaimus ja nii tunduvalt soodustas ka noorte eesti haritlaste kujunemist. Tartu ülikooli keskkonnas tekibki esimene eesti haritlaste rühmitus ja siin algab «Kalevipoja» loomisele viiv areng.

Ka selle ringi liikmed kuuluvad juba n.-ö. teise põlve «vabade» hulka; nad on võrsunud eesti soost külakodanluse algeist: Fr. R. Faehlmann, J. Nocks, D. Jürgenson ja Ph. Karell on mõisavalitsejate, möldrite jne. pojad. Ka Fr. R. Kreutzwaldi isa, kuigi endine pärisorjast mõisakingsepp, oli juba Tallinnas ametit õppinud ja a. 1815 orjusest vabastatud, oli jõudnud kõrtsmiku ja siis (1818) mõisavalitseja ametini. Kuigi see ei teinud teda jõukaks, võis ta poja hariduse saamisel rohkem kaasa aidata kui tavaline tolleaegne talupoeg. Just sellised ametmeeste perekonnad olid tavalisti kadakluse taimelavad; teised sest miljööst võrsunud selleaegsed ja ka palju hiljem haridust omandanud «väikesaksad» ei tahtnud kuuldagi oma talupoeglikust rahvusest, isegi mitte ka veel 19. sajandi teisel poolel. Aga need üksikud valitsejate, möldrite jne. pojad Tartu suurkoolis olid nagu pisut teisest materjalist, nad püüdsid «kogu oma jõu selleks rakendada, et põlatud eesti rahvust jälle ausse tõsta. Pikkamisi kujunes väike ring, kes aeg-ajalt kokku tuli ja spetsiaalselt eesti huvidega tegeles. Kogu asja hingeks oli [...] dr. Faehlmann. [...] Kõige selle parema eest [...], mis viimased 30 aastat on meile toonud, võlgneme tänu Faehlmanni mõjule.» Nii kirjutab Kreutzwald Y. Koskinenile (23. VIII 1866). Teisest Kreutzwaldi kirjast (Viru Kalevipoja Seltsile 29. I 1878) kuuleme, et see oli juba lihtne tõearmastus («tõsidus»), mis laskis neil häbiväärsena näha oma soo salgamist. Sama tõe *(veritas)* loosung on esile tõstetud juba K. J. Petersoni portreel a. 1822.

Kust tuli säärane tõearmastuse ja oma rahva armastuse julgus neisse 1820-ndate aastate noortesse? Muidugi kõigepealt sellest, et uus ühiskondlik olukord seda juba võimaldas; niisamuti sellest, et need noored mehed veel hiljuti ise olid lähedalt seotud selle talurahvaga, et nad tema rõhutud asendi ja tema vastu suunatud põlguse all ka ise olid kannatanud ja et ses suhtes nende huvid ühtisid. Kindlasti aga aitasid nende maailmavaadet kasvatada ka eelmainitud valgustuslikud ideed, nende teostamine Lääne-Euroopas ja nende mõju ka siinses (kuigi ainult näilises) eesti talurahva «priikslaskmises»: kel silmad olid, et näha, see nägi, et ka Eestis uus ajajärk oli alanud ja et pärisorjusliku korra ahelaid enam kauaks ei saada säilitada. Nagu nägime, oli nende noorte «rahvusliku ärkamise» soodustuseks olemas teatud ettevalmistust ja teatud eelkäijaid ka kirjanduslikul alal.

Aga sellest hoolimata tähendas see 20-ndail aastail ärganud noorte, eriti Faehlmanni ja Kreutzwaldi vaimsus ometi täiesti uue kvaliteedi tekkimist eesti kultuuri arengus. Sakslaste (ja teiste mitte-eestlaste) huvi eesti rahva ja selle kultuuri vastu oli tavaliselt siiski ainult leigelt filantroopilist laadi, seda kandsid kas puhteaduslik või kirjanduslik asjaarmastus või siis abstraktsest humanismist tingitud kohusetun-

ne; see eestisõprus kustus enamasti kohe, kui selt eesti rahvalt kardeti mingit ohtu saksa feodaalide kohalikele eesõigustele. Alles nüüd, sünnipäraste eestlaste juures saavad eesti rahva huvid lähtekohaks, kõigi teiste väärtuste mõõdupuuks. Juba varakult tekib neil selle aktiivse rahvaarmastuse tõttu ja tõenäoliselt ka maa sotsiaalse arengu parema tundmise tõttu terve programm, mille tähtsamad punktid on: 1) teoorjuses ägava talurahva majandusliku olukorra parandamine, hiljem ikka selgemini ka: kogu feodaalse orjuskorra lõpetamine, teorendi asendamine raharendiga ja talude päriseksostmisega; 2) rahva ilmaliku hariduse eest hoolitsemine ja kirikliku vaimupimestuse vastu võitlemine, 3) eesti rahva sotsiaalsete nõuete õigustamine tema kultuurivõime tõestamise ja tema nime ausse tõstmise kaudu, selle eesmärgiga tema muistse rahvakultuuri ja tema rahvaluule väärtuse esiletõstmine ja 4) sellega ühtlasi eestlaste eneste rahvusliku iseteadvuse äratamine ja ümberrahvustamise vastu võitlemine. Põhiliselt oli see samasugune feodalismi vastu suunatud valgustaja-demokraatide tööprogramm mis Venegi valgustajail 19. saj. keskel. Kuid see oli kohandatud Eesti oludele ja vastavalt sellele tugeva rahvusliku rõhuasetusega. Kuna eestlaste rahvuslik alaväärtus oli üheks peamiseks takistuseks eesti talurahva vaimse ärkamise ja eesti demokraatlike haritlaste tekkimise teel, tuli ka rahva pärisorjusevastast võitlust intensiivistada ja seostada just tema rahvusliku iseteadvuse tõstmisega. Nagu võib järeldada säilinud andmeist, näib see programm nii Faehlmannil kui ka Kreutzwaldil välja kujunenud olevat juba Tartu ülikoolis õppimise ajal. Selle teostuseks aga on pühendatud kogu nende elutöö. Kõigepealt sellest on tingitud ka nende suur ühistöö — «Kalevipoja» loomine.

Kuid selle oma peamise elutöö juurde jõudmine areneb ka neil esialgu veel väga pikkamööda ja läbi väga suurte raskuste. Peab alati arvestama eelmainitud fakti, et nad on üksikud ülespääsenud, et neil pole nooruses, ei ka mitu aastakümmet hiljem peaaegu üldse omataolisi võitluskaaslasi, kuna teoorjuseaegne sotsiaalne olukord selliste tekkimist ei võimalda. Nagu öeldud, õnnestub see hariduse omandamine neil üksikuilgi ainult selle tõttu, et juba nende vanemad mõisa ametmeestena on jõudnud pisut kõrgemale ühiskondlikule redelipulgale. Faehlmanni hariduskäigu algust soodustab ka lähedane vahekord erandliku mõisaomaniku von Paykulli perekonnaga. Hiljem, juba gümnaasiumi ja eriti ülikooli päevil peab ta aga võitlema raske puudusega, olema koduõpetajaks ja pärast veel kaua aega tasuma siis tehtud võlgu ja tänuvõlgu. Kreutzwaldi haridustee Rakvere saksa kreiskoolis katkeb vanemate vaesuse tõttu juba pärast teist õppeaastat. Ja ainult omamoodi õnnelik juhus, tolleaegse vennastekoguduse juhtide kavatsus rahvakooliõpetajate seminari asutada aitab teda uuesti haridusteele, seekord Tallinna kreiskoolis. Aga gümnaasiumi kursuse peab ta ikkagi läbi võtma iseõppijana, olles ühtlasi koduõpetaja. Ülikooliõpingute jaoks peab ta nähtavasti raha hankima tunniandmisega — või laenudega. Teda ikka tagakihutav «leivanuga» ei lase tal välja arendada ka oma kirjanduslikke võimeid, kuigi need juba 1820-ndate aastate alguses end ilmutama hakkavad, esialgu eestikeelseis tõlkeis saksa klassikuist ja hiljem saksakeelseis juhuluuletustes. Üliõpilasajal süveneb ta teadlik huvi oma sünnirahva ja selle loomingu vastu ning just sellest ajast põlvneb ta suhteliselt rikas rahvalaulukogu.

Kui Kreutzwald juba ligi 30-aastasena viimaks 3. järgu arstidiplomi omandab ja 1833. a. algul Võru linnaarsti kohale siirdub, näivad ta senised rahvuslikud ja kirjanduslikud kalduvused esialgu nagu kidunevat. Ta naine on sakslane, ta kodune keel saksa keel, ta aeg kulub leivatööle ja perekonna eest hoolitsemisele; ka seltskondlikus läbikäimises on ta kohalike saksa kooliõpetajatega ja ümbruskonna vabameelsemate saksa pastoritega. Kui noort arsti sunnitakse teda oma teenistuse huvides arvestama oma jõukamate patsientide, mõisnike ja nende mõjualuste ultrakonservatiivseid vaateid ning harjumusi, ja kui ta siiski nende vastu sõna võtab, ähvardab teda boikott või isegi maalt väljasaatmine. Ja need maa härraskihid tukuvad veel selles näiliselt päästetud vana feodaalkorra rahus, mis neile Baltimaid laseb paista otse idüllilise «jumala maakesena».

Ometi on kõik see rahu ja tardumus ainult näiline. Tegelikult süveneb maal feodalismi kriis üha ähvardavamalt, areneb tööstus ja sellega koos kapitalistlikud tootmissuhted, muutub aga ikka talumatumaks rahva viletsus ja kasvab ta rahulolematus, kuni see siis prahvatab välja 1840-ndate aastate massilistes vastuhakkudes ja protestiliikumistes, eriti usuvahetamises, kuna nii loodetakse pääseda vähemalt luterliku kirikumõisa orjusest ja saada koos «keisri usuga» ka keisrilt hingemaad. Ning siis ei rahune see käärimine, see maarahva «sõdade» ajajärk enne, kui 1860-ndail aastail teorendi süsteem viimaks ometi puruneb ja koos talukohtade päriseksostmise algusega maa areng otsustavalt käändub kapitalistlikele roobastele — tõsi küll, ikka veel aeglaselt ja piinarikkal «preisi teel». Kogu selle suure ja valusa murranguaja elavad rahvaga kaasa ka Faehlmann ja Kreutzwald — ning selle meeleoludest ja vajadustest, selle ootustest ja taotlustest ongi sündinud nende suur tolleaegne ühislooming «Kalevipoeg».

Sest ka Faehlmanni ja Kreutzwaldi elus ei tähenda näiliselt vaiksed 30-ndad ja veel vähem 40-ndad aastad sugugi paigalseisu. Tartu ülikoolis kord omandatud maailmavaade ja eluprogramm ei leia veel teostusvõimalust, aga süveneb seda enam, mida enam rahva tegeliku elu ligem tundmaõppimine selle programmi vajalikkust rõhutab. Esialgu võib seda teostama hakata aga ainult teaduslikul, folkloristlikul alal.

Juba 1833. a. suvel soovitab Faehlmann Kreutzwaldil kuidagi avaldada tema üliõpilasaastail kogutud «ilus rahvalaulukogu». Sama aasta lõpul kirjutab Faehlmann, et ta veel pole saanud rahvavägilasest Kalevipojast midagi üles kirjutada, — tähendab vastav kavatsus tal juba oli. Ei selleks ega oma muu suure eluprogrammi teostamiseks aga piisa üksikute heast tahtest, selleks olid vajalikud mitmed ühiskondlikud eeldused: oli tarvis teatud huviosalisi, auditooriumi, publikut, vähemalt mingit organisatsiooni, kes oleks ühtlasi kirjastaja, vähemalt mingit perioodilist väljaannet. Midagi sellist ei saanud ega lubatudki luua teoorjuses vaevlevate talupoegade abil või nende keeles, kõike seda sai teostada ainult koostöös estofiilsete sakslastega. Ja neid õnneks mõningaid leidus, peamiselt Tartu ülikooli ümber.

Nii siis sünnib 1836. aastal Tartus nädalaleht «Das Inland» («Kodumaa»), mille väljaandjaks on ülikooli juures kujunenud «Teaduslik vestlusring». Selle juhtivaks jõuks on ajaloolane prof. F. Bunge. Aga selle ringiga on seotud ka Faehlmann, ning eriti viimase õhutusel kasvab selle ringi kirjandusharust välja Õpetatud Eesti Selts (1838). Juba oma 2. numbris (8. jaan. 1836) avaldab «Inland»

Kreutzwaldi esimese kirjutuse — ümbertöötatud rahvamuistendi «Vaskjala silla piiga». Siitpeale hakkab «Inlandis» ilmuma Kreutzwaldi mitmeid kirjutusi eesti rahvausundist jm. kui ka mitmesuguseid sõnumeid Võrust ja Võrumaalt. Selgesti avaldub neis mitte ainult rahva elu hea tundmine, vaid ka julgus selle rahva viletsuse kujutamiseks ja selles süüdi olevate feodaalide paljastamiseks — niipalju kui seda vähegi lubavad tsensor ja konservatiivide surve. Igatahes avaldub Kreutzwaldile iseloomulik tõe- ja rahvaarmastus juba siin, kuigi see esialgu on pööratud saksakeelse publiku, siis maa valitseva rahvuse intelligentsi poole, püüdes äratada selles huvi ja austust eesti talurahva vastu. Arusaadavalt ei tule selles saksakeelses tegevuses näha mingit Kreutzwaldi leplaslikkust, samuti kui ta hilisemas koostöös balti sakslastega, vaid see, nagu öeldud, oli paratamatu ja iseloomulik kogu 19. sajandi keskpaigale, kus haritud eestlasi v õ i s olla ainult üksikuid.

Sellise koostöö peamiseks organiks kujunes 1840-ndail ja 50-ndail aastail Õpetatud Eesti Selts ja peamiselt tema abil võidi asuda ka «Kalevipoja» väljaandmisele. Mingit selletaolist eestikeelset ja ainult eestlastele toetuvat organisatsiooni ei saanud tol ajal mõeldagi — selle eeldused sündisid alles veerand aastasada hiljem. Aga muidugi oli selline koostöö ikkagi ainult teatud kompromiss ja sellega käisid kaasas jätkuvad sisemised raskused ning pidurdavad vastuolud.

2. «KALEVIPOJA» AINED EESTI RAHVAPÄRIMUSTES

Enne kui asuda ligemalt jälgima «Kalevipoja» kui eepose sünnilugu, on vaja lähemalt tutvuda sellekohaste rahvapärimustega, mida Faehlmann ja Kreutzwald eest leidsid. Neid päris täpselt kindlaks teha on võimata, kuna Kreutzwaldilt endalt üldse pole säilinud vastavaid proosaüleskirjutusi (on ainult laulud) ja Faehlmanni vastav visand Kreutzwaldi kinnitust mööda ei sisaldanud kaugeltki mitte kõike, mis too oma «truus mälus» hoidis. Aga seda enam on meil tarvitada teisi hilisemaid üleskirjutusi, ja kui neid ühest motiivist on säilinud kümneid, teisest aga mitte ühtegi, siis on ikkagi üsna tõenäoline, et viimast rahvasuus ei tuntud ka mitte Faehlmanni ajal. Muidugi tuleb seejuures arvestada ka sisulisi kriteeriume ja loomulikult leidub siin mõningaid piirijuhtumeid, mille puhul pole selge, kas on tegemist mingi hiljem väljasurnud rahvapärimusega või «Kalevipoja» kirjanduslike isade enda loominguga. Üldiselt aga on pilt Kalevipojaga seotud rahvapärimustest ja nende arengust juba võrdlemisi selge. Kuna seda on pikemalt selgitatud mujal eriuurimuses («Kalevipoeg eesti rahvaluules») ja ka «Muistendid Kalevipojast» ise on ilmunud eri teosena (1959), piirdume siin ainult lühema iseloomustusega ja mõne ülevaatliku tabeliga. Ligemalt käsitletakse mõningaid küsimusi ja tuuakse vastavaid allikaviiteid kommentaarides üksikute laulude juurde.

Eesti rahvas tundis pärimuslikult õigupoolest k a h t e erisugust Kalevipoega: ühte rahvajuttudes, kus ta esineb peaaegu ikka määratu hiiuna või hiidvägilasena, ja teist rahvalauludes, kus ta on enam-vähem tavalise inimese kujuline, kuigi teistest silmapaistvam ja austatum.

Kalevipojaga seotud rahvajuttudest kuulub valdav osa nn. etioloogiliste s e l e t u s m u i s t e n d i t e liiki. Neis rakendatakse Kalevipoja hiiukuju nagu loodusteaduslikku (või «ajaloolist») nüpoteesi, et seletada, kuidas mingi hiiglasuur kivi (või kivid) on tema asukohale «toodud» (et kalmu või linna ehitada) või «visatud» (et hunti tappa), kuidas on «küntud» mõni vaotaoline järsk org või mäeseljandik (näit. «Kalevipoja künnivaod» Virumaal), kuidas ja milleks on «ehitatud» mõni maanina (Kalevipoja «sild») või küngas (Kalevipoja «säng»). Ligema ülevaate neist motiividest ja nende levikust püüab anda vastav nimestik ja kaart, nii et nende ligem loendus siin viiks kordamisele. Oma iseloomult kuuluvad nad pigem rahvaliku «teaduse» kui luule alla. Nende peamine väärtus seisab selles, et nad aitasid säilitada ja levitada Kalevipoja kui vägilaskuju tundmist ja anda teatud dispositsioone tema vägilaskuju avaramaks edasiarenduseks. Seda ongi Kreutzwald teinud näit. kündmise ja kiviviskamise motiividega.

Seletusmuistenditega koos ja niisamuti peamiselt Kirde-Eestis on olnud käibel ka nn. s u h t e f a n t a a s i a i d, kus Kalevipoja hiiukuju ei rakendata ainult loodusteadusliku abihüpoteesina, vaid ka tema enda vastu suuremat huvi tuntakse — tõsi küll, ainult seevõrd, kui ta oletatud suurus (või jõud) juba kurioossena fantaseerimist on ergutanud. Kõige levinum on siin kujutlus säärase mehemüraka k ä i m i s e s t l ä b i j ä r v e d e või mere ja tema ütlustest, kui kaugele tal vesi kuskil pool ulatub. Neis naljatlevais ütlustes väljendub teatud määral ka rahva-Kalevipoja humoorikas, muhe hiiu-iseloom, millest tavaliselt muidu midagi ei räägita. Veelgi laiemalt kui veteläbistust tuntakse Kalevipoja l a u a k a n d m i s t, mis on iseendast ka ainult hiiu jõu näide, niisamuti mehe taskupanemist, puude juurimist jne.

Ka suhtefantaasiad on võrdlemisi väikese kunstilise väärtusega, üsna lühikesed pärimuspalad. Nii on ka Kreutzwald neid tarvitanud ainult nagu muu seas. Ainult lugu Kalevipoja läbi Peipsi käimisest ja lauatoomisest on pikemalt välja arendatud, kuna see andis end nüüd liita vägilase linnade-ehituse ja sortsi vastu võitlemise motiiviga.

Tabel I

Kalevipoja-pärimuste tüübid eesti rahvaluules.

I

A. S e l e t u s m u i s t e n d i d.

Tüüp nr.	1.	Kiviviskamine põhjust mainimata (47 teisendit).
„	2.	Kiviviskamine teise hiiuga (vanapaganaga) võistledes (25 teisendit).
„	3.	Kiviviskamine teise hiiu (vanapagana) pihta (37 teisendit).
„	4.	Kiviviskamine hundi pihta (46 teisendit).
„	5.	Kiviviskamine inimeste (vaenlaste) pihta (7 teisendit).
„	6.	Kiviviskamine ehituste (kirikute) pihta (37 teisendit).
„	7.	Kivi kui mingi asja (luisu) viskamine (10 teisendit).

Tüüp nr. 11. Kivi- ja maakandmine sillaehituseks (29 teisendit).
„ 12. Naishiiu kivikandmine põlles (neitsikivid). Kalevi kalm (40 teisendit).
„ 13. Maakandmine sängi ehitamiseks (45 teisendit).
„ 14. Kivikandmine mingi hoone (linna, veski, kiriku) ehitamiseks (14 teisendit).
„ 21. Jalajälgede jätmine kivile (66 teisendit).
„ 22. Jalajälgede jätmine maale (19 teisendit).
„ 23. Hobuse jäljed (22 teisendit).
„ 24. Magamisase (21 teisendit).
„ 25. Puhkepaik (24 teisendit).
„ 26. Järve või jõe kaevamine (24 teisendit).
„ 27. Järve või jõe nutmine (21 teisendit).
„ 28. Järve ärajoomine (2 teisendit).
„ 29. Kivinenud asjad (sadul, lootsik) (17 teisendit).
„ 30. Kivihärg (9 teisendit).
„ 31. Hiidlik uputus (Raudoja) (5 teisendit).
„ 32. Niitmine ja maa laastamine (18 teisendit).
„ 33. Kündmine (51 teisendit).
„ 34. Hobuse surm ja jäänused (22 teisendit).

B. Suhtefantaasiad Kalevipoja suurusest ja jõust.

Tüüp nr. 41. Kalevipoja suurus (4 teisendit).
„ 42. Läbi järvede ja mere käimine (48 teisendit).
„ 43. Järveläbistus tormi ajal (8 teisendit).
„ 44. Veskikivi sõrmuseks pidamine (1 teisend).
„ 45. Mehe või vaadi taskupanemine (7 teisendit).
„ 46. Palgiga vähipüüdmine (4 teisendit).
„ 47. Vastaste maasse löömine (4 teisendit).

C. Kalevipojaga seotud tekkelugusid.

Tüüp nr. 51. Siili okastesaamine Kalevipoja kasukast (74 teisendit).
„ 52. Paljaspeade soo tekkimine Kalevipoja taskus (13 teisendit).
„ 53. Kalevipoja ujumise vagu (või vitsa jäljed) veel (3 teisendit).
„ 54. Kalevipoja higist kasvanud allikas või karuohakad (4 teisendit).
„ 55. Kalevipoja närimise jäljed pilliroo lehtedel (2 teisendit).
„ 56. Kalevipoja juustest tekkinud taim *Eriophorum* (6 teisendit).

D. Kalevipoja mõõga- ja surmamuistendid.

Tüüp nr. 71. Kalevipoja surm jalgade raiumise läbi (39 teisendit).
„ 72. Kalevipoja kalmuküngas (25 teisendit).
„ 73. Mõõga varastamine sortsi poolt (9 teisendit).
„ 74. Kalevipoja varandus (25 teisendit).
„ 75. Kalevipoja uus ärkamine (2 teisendit).

E. Kalevipojaga seotud muinasjutu- ja legendimotiive.

Tüüp nr. 91. Mõõga tagumine ja proovimine (2 teisendit).
„ 92. Kalevipoja reetmine ta pruudi poolt (4 teisendit).
„ 93. «Vastaseotsija» (61 teisendit).
„ 94. Kalevipoja lauavõitlus (53 teisendit).
„ 95. Kalevipoja põrguskäimine ja piigade päästmine (11 teisendit).
„ 96. Kalevipoja kinnijäämine põrgu väravasse (33 teisendit).
„ 97. Kalevipoja sohupaiskamine ja saarmaks muutmine (1 teisend).

II

Kalev ja Kalevipoeg rahvalauludes.

Tüüp nr. 1. «Suisa suud» (116 teisendit).
„ 2. «Osmi haigus» (10 teisendit).
„ 3. «Kulla põlemine» (84 teisendit).
„ 4. «Kits kile karja» (162 teisendit).
„ 5. «Kümme kosilast» (29 teisendit).
„ 6. Hobusemängu laul («Kosjahobune») (28 teisendit).
„ 7. «Oleksin mina Olevi» (25 teisendit).
„ 8. Kalevi juhuslik esinemine jutustavais lauludes («Kuldnaise» algus jm.) (vähemalt 20 teisendit).
„ 9. «Kalevine» kosjalauludes jm. (vähemalt 20 teisendit).

Nimelt oli juba rahvas seda lauakandmise motiivi jutustanud koos looga Kalevipoja lauavõitlusest sortsi poegade vastu ja koos tekkelooga siili okkalise kasuka saamisest. Need on kõik algupäraselt iseseisvad rahvamotiivid; hiidude omavahelise võitluse motiiv on siia üle tulnud rahvusvahelisest «vastaseotsija» muinasjutust. Aga juba rahval on nad liidetud Kalevipoja kujuga ja sellisena levinud peaaegu üle terve Eesti; laudade toomine ja läbi Peipsi või Soome lahe tulek on sellele võitlusloole ainult sissejuhatuseks.

Siili kasuka saamine ongi kõige silmapaistvam ja levinum Kalevipojaga seotud tekkelugudest. Muidu on ka need üsna lühikesed ja võrdlemisi vähelevinud oletused, millega on püütud ära aimata mõningaid Kalevipojast järelejäänud jälgi.

Niihästi seletusmuistendid kui suhtefantaasiad ja tekkelood on valdavas enamikus rahvusvahelist algupära ja esinevad umbes samal kujul ka Lääne-Soomes, Lätis, Leedus, Skandinaavias, Saksas ja mujal Kesk-Euroopas, mõningal määral ka Kaukaasias. Nende peategelasteks on tavaliselt mingid hiidlikud «etioloogilised olendid» või nn. loodushiiud, maa muistsed elanikud, kelle tegudega püütakse seletada iseäralikke loodusvorme ja keda teatud määral võib pidada isikustatud, animistlikult käsitatud loodusjõududeks. Kujutlus sääraseist hiidlikest muinasolendeist on looduslapse hingeelu seisukohalt nii loomulik, et ta võis eri maadel tekkida ka iseseisvalt. Kõnesolevad konkreetsed eesti muistenditüübid on aga

enamasti ometi teiste rahvaste omadele nii sarnased, et vaevalt saab kahelda, et nad suuremalt jaolt viimastega on ühenduses ka geneetiliselt. Nende üksikasjalisem võrdlus koos teiste arheoloogiliste, keeleajalooliste ja etnograafiliste andmetega on uurijaid pannud oletama, et nad (õigemini küll ainult nende skeemid) Eestisse (muide ka Virumaale) on siirdunud lääne poolt juba umb. paar tuhat aastat tagasi ja siit koos Kalevanpoja nimega kaasa viidud ka Lääne-Soome. Nähtavasti on aga neid motiive kuskilt juba varakult siirdunud ka Lõuna-Eestisse (nimelt Karksi vanapaganate lood) ja Saaremaale, kus nad (arvatavasti hiljem) liitusid Suure Tõllu nimega. Muidugi on seejuures iga hõim (ja veel enam iga rahvas) neid rahvusvahelisi skeeme omapäraselt välja arendanud ja sageli ka rohkesti täiendanud.

Aga looduseseletuse tarve pole kindlasti mitte ainus hiiukujutluse sünnitaja. Teiseks tuleb arvestada ka näit. looduslapse sooviprojektsiooni ja ta kalduvust liialdada. See avaldub eriti rohkete hüperboolide tarvitamises, niihästi oma sümpaatsete vägilaste kui ka nende vastaste paisutamises üleloomuliku suuruseni, et nii vastavalt suurendada ka vägilasega kaasaelamise rõõmu. See viis meil isegi veel üsna hilisel ajal, 19. sajandil, nn. vägilaste prototüüpide, igasugu külakangelaste, «Jõu-Jüride» mäletamiseni, kusjuures viimaste jõu ja julguse vägiteod, nende söödud toidu hulk ja nende kantud raskuste määr ajaga ikka suuremaks paisusid. Veelgi fantastilisemad mõõtmed said need vägilased muinasajal ja on loomulik, et nii ka eelvaadeldud etioloogilised «loodushiiu» kujud vahel liitusid nende ihaletud vägilaskujudega, andes ka viimastele päris üleloomuliku, mitmekümnesüllase suuruse. Nii näikse olevat tekkinud näit. vene Svjatogori, prantsuse Gargantua, rootsi Starkaderi, taani Holger Danske, teatud määral ehk ka kreeka Heraklese ja Prometeuse, gruusia Amirani jt. kujud. Sääraste h i i d v ä g i l a s t e liiki kuuluvad ka meie Kalevipoeg ja Suur Tõll. Tavalistest Lääne-Euroopa loodushiidudest (ka Soome Kalevanpoikadest) ja meie oma vanapaganaist eraldab neid kõigepealt see, et neid ei nähta i n i m v a e n u l i k e (loodus)jõududena, vaid inimeste eest võitlejaina, sümpaatsete r a h v a v ä g i l a s t e n a.

Tõsi küll, ka Kalevipojaga on paiguti liitunud vahel säärase metsiku «loodushiiu» vanapaganlikke jooni; mõneski kiviviskamise või sillaehituse loos ei erine ta millegagi vanapaganast; ta kardab vahel isegi kuke laulu nagu ristiusu vanakurat. Nii tunneb Stahl *Kaliveh* nimetust üldse «hiiglase» tähenduses ja tarvitab seda näit. Koljati kohta. Aga o l u l i s e l t on Kalevipoeg meie rahvapärimuste enamikus siiski ü h e sümpaatse rahvavägilase pärisnimi, ja ikka jälle näidatakse teda just võitluses loodushiidliku vanapagana v a s t u, niisamuti ida poolt (tõenäoliselt Venest) laenatud «vastaseotsija» jutu hiidlike «metsapoegade» vastu. Ning eriti Kuremäe ja Kääpa jõe ümber koondunud surmalugudes esineb ta selgesti ka r a h v a k a i t s j a n a välisvaenlaste vastu; ta langebki selles võitluses. Seal pole ta kuju veel mitte väga üleloomulikult hiidlikuks paisutatud ja ta ei võitle näit. maast väljakistud puudega, nagu teevad hiiud, vaid inimkangelasele sobiva mõõgaga. Selle heidab ta surres Kääpa jõkke — ja nimelt järeltulijale, kes on «niisama tubli» kui ta ise ja kord maale vabaduse toob (vt. kommentaar XX loo juurde).

See sümpaatne rahvavägilase ilme laseb arvata, et Kalevipojal on peale rah-

KALEVIPOJA KINNISMUISTISTE LEVIK

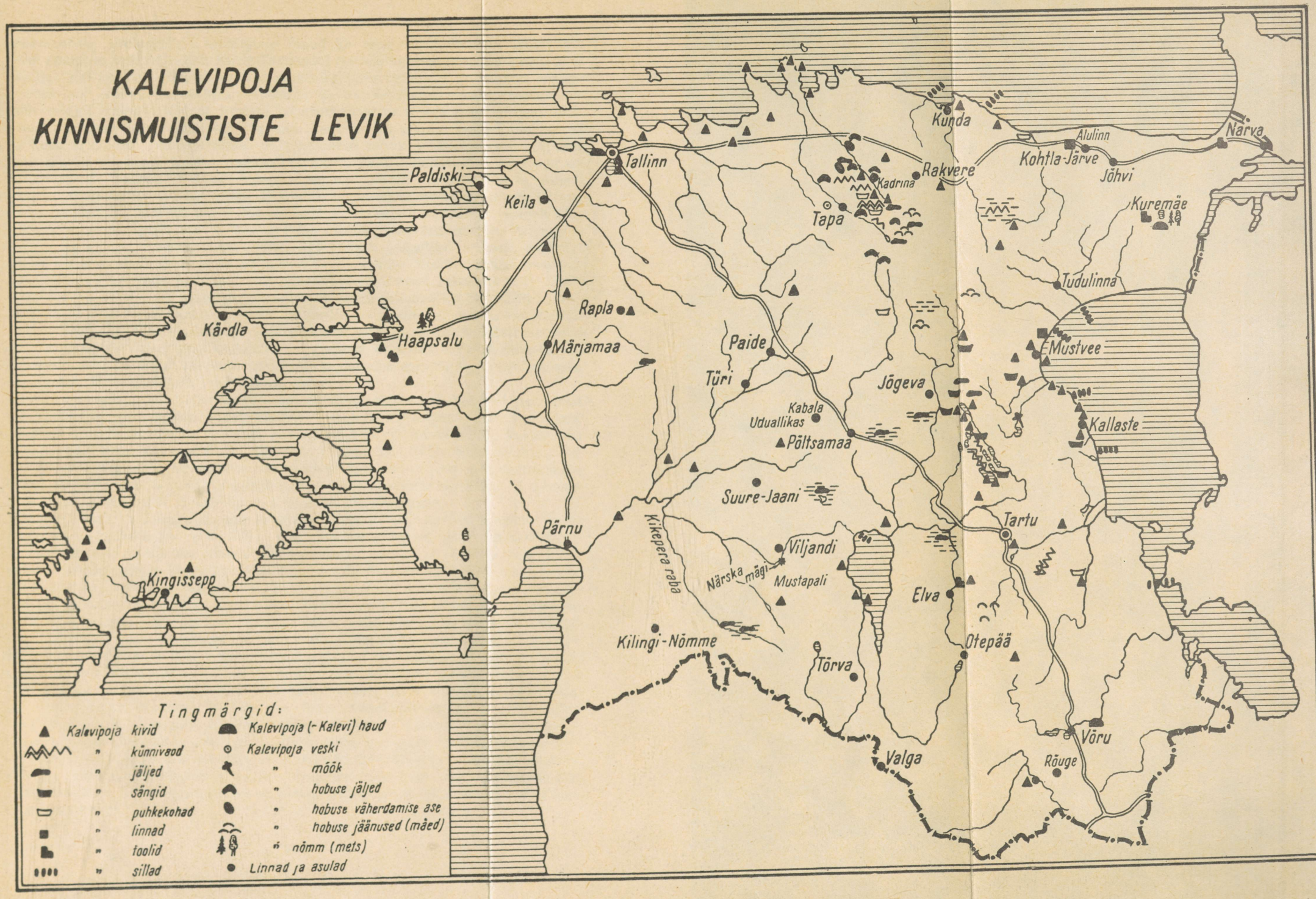

Tingmärgid:

- Kalevipoja kivid
- " künnivaod
- " jäljed
- " sängid
- " puhkekohad
- " linnad
- " toolid
- " sillad
- Kalevipoja (~Kalevi) haud
- Kalevipoja veski
- " mõõk
- " hobuse jäljed
- " hobuse väherdamise ase
- " hobuse jäänused (mäed)
- " nõmm (mets)
- Linnad ja asulad

vusvaheliste etioloogiliste hiiulugude olnud ka reaalseid kohalikke lähtekohti, veel enam: et teda vähemalt Kirde-Tartumaal (ja Alutaguses), muistse Vaiga (s. o. Vadja) alal on peetud kord elanud reaalseks inimvägilaseks ja et seal temaga seotud lood võivad mõnevõrra kajastada ka nn. «ajaloolisi» kangelaspärimusi näit. mingit lahingut Kääpal. Midagi konkreetsemat neist aga pole säilinud. Enamasti on Kalevipoeg ometi hiidvägilane, keda arvati elanud kaugel muinasajal ja keda seepärast peaaegu üldse pole näidatud rahva mõisavastases võitluses (mis muidu nii sageli kajastub rahvaloomingus, näit. orjalauludes). Küll aga on Kalevipojaga paiguti liitunud legendaarse muinasjutu motiive, kus ta esineb jumala ristipojana, on tema vastu ülemeelik ja jäetakse seepärast põrgu värava külge vangi. See jutt on meile tõenäoliselt Vene kaudu siirdunud kaugelt lõunast, kus ta on algupäraselt seotud gruusia Elbruse maavärisemishiiu Amiraniga ja vist ka kreeka Prometeusega, hiljem aga ristiusu kuradiga. Viimase eeskujul on ka Kalevipoega vahel kujutatud teatud «koll-elajana», kes kogu maa ähvardab oma künniga hävitada ja kelle vabanemist sepad püüavad takistada oma löökidega tühjale alasile või kelle ahelate läbipõletamise takistuseks peergusid ei tohi süüdata kahest otsast. Kuid ka selle muinasloo teisendite enamikus on Kalevipoja *sümpaatne* vägilaskuju end maksma pannud ja nii kujutatakse teda põrgu väravaski oma rahva kaitsjana, kes valvab, et kurat välja ei pääseks. Ja säärasel juhul on tema uus vabanemine ja tagasitulek mitte enam maailma otsa toov, vaid, ümberpöördult, soovitud sündmus.

Selleks vangistusloo ümbertõlgitsuseks on nähtavasti kaasa aidanud paar teist rahvusvahelist muinasjuttu, nimelt nn. tugevast poisist või Karupojast, kes vägisi põrgusse tungib (Aarne mt. 650 A), ja kolmest kangest kasuvennast, kellest üks allmaailmast kolm kuningatütart vabastab (Aarne mt. 301). Kuigi Kalevipoeg nende juttude peategelase asemele on astunud üsna harva, on see segunemine ometi rahvapärane ja juba Schultz-Bertram on 1839. aastal selle põhjal allmaailma vallutamist maininud Kalevipoja kõige suurema vägitööna.

Tublisti erineva ilmega on see Kalevipoeg või Kalev, kellest kuuleme eesti *rahvalauludes*. See pole hiid, vaid reaalne inimene ja meenutab seega lähedalt ingeri ja karjala runode Kalevanpoegi, eeskätt Kullervot. Aga kuigi säärase inimkangelase kohta käivana Kalevi või Kalevipoja nimi esineb umb. kümmekonnas laulus, ei räägita seal kuigi palju nende tegudest; nimed on säilinud pigem nagu rudimendid ühest väga kaugest ajajärgust. Sisuliselt pole nende kandjail vägilasmuistendite Kalevipojaga kuigi palju ühist peale nime ja teatud silmapaistvuse. Näib, et Kalevit siin võib võtta teatud *seisuse* või *suguni-mena*, mis võib käia mitme isiku kohta ja vahel on varustatud erineva eesnimega. Laulus «Suisa suud» ahistab neiut rikas «Sulevi-, Kalevipoeg»; laulus «Oleksin mina Olevi» näib Olev olevat Kalevi eesnimi, kes kannab pikka mõõka, seda vaba mehe tunnust; «Kuldnaise» laulu neljas teisendis esineb «Kuller Kalevipoeg» (teisal koguni «Kulles kuninga poega»); «Osmi haiguses» nimetatakse salapärast haigust põdevat Osmit Kaleviseks, s. o. Kalevipojaks. Pulmalaulu-des nimetatakse peigmeest meelitavalt «Osmi härjaks», paralleelvärsis aga «Kalevi pulliks», teisal peigmehe hobust «Kalevi laugiks». Peigmehe enda meelitusnimeks on aga väga laiadel aladel Saaremaalt Setumaani «Kalev», «Kalevine» või «Kalevine poisikene».

Kõik see laseb järeldada, et Kalevite ja Kalevipoegade nime all nii Eestis kui Karjalas omal ajal mõeldi teatud kangelasi või ülikuid, kas jõu, rikkuse või võimu tõttu teiste kõrval silmapaistvamaid isikuid, kellelt võis vahel karta ka vägivalda, kuid kellega võrdlemist peeti igaühele meelitavaks.

Sellelesamale tulemusele juhib meid Kalevi nime ja tema tähenduse jälgimine. Sellest nimest teatavasti on meil palju vanemaid ja laiemalt esinevaid teateid kui ühestki temaga seotud rahvapärimusest. Seda on tuntud enam-vähem kogu Eestis — Virumaalt Setumaani ja Hiiumaalt Kihnuni, peale selle aga ka veel Ingeris, Lääne-Soomes ja Karjalas, ning Kolõvani kujul isegi vene bõliinades, kroonikais ja kohanimedes. Umb. Tallinna kohal asunud linnuse nimena («Koluvan») esineb ta juba araabia reisija Idrisi kaardil a. 1154, samas tähenduses vene kroonikas 1222. Hilisemad 14. saj. vene kroonikud kõnelevad kellestki reaalsest Oleksandr Kolõvanovist, kes a. 1371 käis Vastseliinas saksa rüütlitega rahu sõlmimas, ja teisest Samson Kolõvanovist, kes a. 1357 tatarlaste vastu võideldes langes. Vene bõliinadeski esineb Kolõvan peamiselt isanimena (näit. Samson Kolõvanovitš); temast ei teata iseseisvaid lugusid, vaid ta esineb teiste vägilaste, eriti hiidliku Svjatogori kaaslasena. Karjala, Ingeri ja Ida-Soome runodes kõneldakse, nagu öeldud, Kalevanpoikadest kui kangelastest ja rahvajuhtidest, nende hulka loetakse peale Kullervo vahel ka Väinämöinen, Ilmarinen ja Lemminkäinen. Ka tuntakse Kalevat Soomes vahel väga auväärses asendis, teda nimetatakse puhuti isegi «pühaks» meheks, tema paralleelnimeks on «jumal», Kalevi mõõga nime all tuntakse taevas Orioni tähekogu jne.

Kuidas kooskõlastada Kalevi (~a) ja ta poja nime nii erinevaid tähendusi? Selle üle on palju vaieldud ja päris kindlaid otsuseid teha on nii vanade, moondunud ja segunenud pärimuste kohta praegugi raske. Aga praegustest andmetest lähtudes on kõige tõenäolisem, et sõna «Kalev» esialgu on tähendanud umbes sama mis «vägev», «kõva» (P. Ariste on selletähenduslikke vasteid näidanud ka veel uueaegseis eesti murdeis, nii Saaremaal «kali», s. o. hoob, tugi[1]). Sellisena on teda arvatavasti tarvitatud niihästi mehe kehalise suuruse ja vägevuse kohta (nii arenes ta hiiunimeks) kui ka sõjasangarluse ja ühiskondliku vägevuse kohta (nii tarvitati teda selle ülikutekihi (või mõne tema osa) puhul, mis varase feodalismi kaasnähtusena hakkas kujunema Eestis, Soomes ja Karjalas juba meie ajaarvamise esimese ja teise aastatuhande vahetusel.

Sel ajal pidi Kalevit tuntama kangelasnimena, sest muidu vaevalt võis ta sellisena levineda nii laialt Eestis, Ingeris, Karjalas ja tõenäoliselt ka Novgorodi võimu alla jäänud tšuudide ja vadjalaste hulgas (sest peamiselt nii on mõeldav, et mõned neist ülikusugudest hiljem said ka Novgorodi feodaalideks ja hiljemgi kandsid edasi oma Kolõvanovi, s. o. Kalõvanpoja nime. Vene bõliinasid aga nähtavasti on mõjutanud ka Kalõvanpoja kui hiidvägilase nimi ja kuju, kuna ka Kolõvanis on teatud hiidlikke jooni, ülivägevust ja kohmakust («силой силён да не поворотливый»).

Nii siis on Kalevi(poja) nimetust umbes ühe aastatuhande vältel tarvitatud niihästi hiidude kui ka inimkangelaste kohta. Seetõttu on tekkinud nende igasuguseid segunemisi ja kõrvalarenguid. Kõige orgaanilisemalt on need kaks kuju

[1] Vt. P. Ariste, Kalevist. «Looming» 1946, lk. 922—925.

liitunud selle hiidvägilase Kalevipoja kujus, kes esineb Kääpa surmateisendeis. Tõsi küll, tõelisi rahvusliku ja sotsiaalse vabadusvõitluse motiive oli ka temaga säilinud väga vähe, aga eesti rahvapärimustes (kus paljudel põhjustel domineerisid lüürilised ja naiselikud elemendid), oli ta ometi peaaegu ainus, kes esindas rahva muistset sõjasangarlikku vaprust ja üldse mehelikku, võitlejalikku joont. Just teda ja (peale Tõllu) ainult teda mäletati kui rahva ootuste ja lootuste kehastust, rahva jõu- ja vabaduseiha projektsiooni, kelle surma taga leinati ja kelle imemõõka Kääpas vaatamas või välja püüdmas käidi. Oli siis loomulik, et niipea kui sel rahval või vähemalt tema esimestel haritud poegadel võimalik oli uuesti alustada võitlust rahva õnne ja vabaduse eest, nad kohe ka t e m a uinuva vägilaskuju uuesti elustasid ja rahva jõu ning võitlusvaimu sümbolkujuna kaasaega teenima ja äratama saatsid.

See rahva võitlusvaimu uuestielustus ja ideoloogiline edasiarendus oligi Kreutzwaldi eepose peaülesanne.

3. «KALEVIPOJA» SAAMISKÄIK

Faehlmann ja Kreutzwald mõlemad olid Kalevipojast kui rahvavägilasest palju kuulnud juba oma lapsepõlves. Oma üliõpilasajal on nad juba unistanud nii rahvalaulude kui ka Kalevipoja lugude üleskirjutamisest ja avaldamisest. Aastal 1833, nagu öeldud, tuletab Faehlmann seda meelde ka oma Võrru siirdunud sõbrale.

Aga siis kipuvad teised ettegi jõudma. Juba 1836. a. «Inlandis» oli Kalevipoja vägitööst andnud esimese kokkuvõtliku ülevaate Jõelähtme pastor Schüdlöffel. Erilist elevust aga tekitas soome «Kalevala» ilmumine (1835) ja selle äratatud huvi kogu Euroopas. Kergesti tekkis mõte, et kui midagi selletaolist leiduks ka eesti rahval, siis tähendaks see ühe hoobiga ta tõstmist n.-ö. kultuurrahvaste hulka. Sest tol ajal kehtinud üldise vaate järgi eeldas rahvaeepos juba rahva muistset kultuurikõrgust ja loomulikult ka rahva suurt andekust — just seda, mida balti feodaalide kultuurtreegerluse ja feodaalse rassismi teooria järgi eestlastel üldse ei usutud olevat.

Nii siis söandab Faehlmann teha julge ürituse: juba Õp. Eesti Seltsi teisel aastakoosolekul 1839 esitab ta temale tuntud Kalevipoja lood mitte ainult loovalt ühteliidetuna, vaid ka heroiseerivalt ümbertöötatuna (vt. Lisa III). Faehlmann väidab siiski alles, et need rahvamuistendid l a s e k s i d end ilusaks eeposeks liita. Pool aastat hiljem aga võtab äsja Soomest tulnud ja «Kalevala» menust kuulnud entusiastlik Schultz-Bertram «metsades puhkava» eesti eepose olemasolu juba kindla faktina ja kujutleb ühtlasi kohe ka selle avaldamise imettegevat mõju eestlaste rahvusliku iseteadvuse ärkamisele. «Andkem rahvale eepos ja ajalugu ja kõik on võidetud,» soovitab ta, asja ise ligemalt tundmata.

Muidugi oli see esialgu ainult fantaasia. Aga, nagu loeme «Kalevipoja» 1857. a. trüki eessõnast, juba see mõte «elektriseeris» kõiki rahvasõpru. Nii Faehlmann kui ka prof. A. Hueck, Bertrami kõrval üks innukamaid estofiile, kirjutavad vaimustatult sellest kohe ka Kreutzwaldile Võrru. Faehlmann võtab eepose koostamise oma eluülesandeks — ta teeb isegi mõned katsed selle saksakeelseks värsistamiseks.

Aga siis möödub üle kümne aasta, ilma et järgneks mingit tõsisemat tegu. Põhjused seks olid mitmesugused, peamine neist oli muidugi ülesande äärmine raskus. «Metsades puhkavast laulust» võis fantaseerida, aga tegelikult ei tuntud sellest ainust «katketki»; tunti ainult proosamuistendeid ja neidki mitte palju rohkem, kui mida Faehlmann juba 1839. aastal oli tutvustanud. Uute saamiseks oleks olnud vaja pikemaid kogumisretki, kuid nendeks polnud nõrga tervisega ja tööga ülekoormatud Faehlmannil kunagi mahti.

Vähemalt oma proosamüütide väljatöötamiseks jätkus Faehlmannil ometi aega ja materjali — ning needki äratasid laialdast tähelepanu ja ootust. Eesti muinasjutte ainete poetiseerimine läheb moodi balti-saksagi kirjanduses. «Inlandis» elab balti muinasromantiline luule oma õitseaega. Kujuneb soodus miljöö ka eesti rahvalaulude avaldamiseks ja neid ilmub eriti H. Neusi tõlkes esmalt ajakirjanduses ja siis suure erikoguna (1850—52).

Kõige tähendusrikkamaks osutub aga Kreutzwaldi tolle aastakümne eeltöö — kõigepealt selle poolest, et ta pidevalt hakkab viljelema eestikeelset kirjasõna küll populaarteaduslikes, küll ilukirjanduslikes rahvaraamatuis ja kalendrijuttudes. Juba nüüd tutvustab ta seal («Viina katkus») ka Kalevipoja kuju ning eesti rahvalaule, soovitades — esimest korda eesti trükisõnas — neid au sees pidada. Teiseks süveneb ja aktiviseerub nüüd Kreutzwaldi huvi eesti arheoloogia ja etnograafia, rahvausundi ja rahvaluule vastu ning ta tõuseb kaasaegsete silmis kõige autoriteetsemaks asjatundjaks neil aladel. Temalt ilmub rohkesti lühemaid uurimusi ja pikem hüpoteetiline kokkuvõte «Eesti mütoloogia iseloomust» (1850), mis on otseseks aluseks «Kalevipoja» muinsusekujutusele. Niisamuti on väga tähtis, et tal nende uurimuste kaudu tekib koostöö Teaduste Akadeemia töötajatega Peterburis (P. Köppen, A. J. Sjögren, hiljem A. Schiefner ja tema kaudu soome teadlased), kes hiljem otsustavalt kergendavad «Kalevipoja» ilmalepääsu.

Kolmandaks tähtsaks eeltööks oli, et Kreutzwald juba sel aastakümnel end harjutas rahvaluulepärase stiili tarvitamiseks. 1830-ndail aastail oli ta kirjutanud saksakeelseid ballaade eesti rahvaluule aineil. Nüüd, 1845. a. algul saadab ta Faehlmannile eestikeelse müstifitseeritud rahvalaulu «Vana aeg oli vaenu aega», kus vanas regivärsi stiilis tunderikkalt kujutatakse rahva muistset vabadusvõitlust ja kannatusi saksa röövvallutajate all. Hiljem töötab ta ümber terve rea rahvalaule ja katsetab ka rahvapäraste ainete iseseisva värsistamisega. Kuigi nende luuleväärtus on võrdlemisi väike, hakkas neis ometi välja kujunema sama värsistiil, mida hiljem kasutati «Kalevipojas».

Kas ja kui palju Kreutzwald juba 40-ndail aastail on tegelnud ka otse Kalevipoja ainete kogumise või edasiarendustega? See pole selge, kuid vähemalt Kreutzwald ise ütleb, et tal vägilase Soome reisi seiklused olid kirja pandud juba enne 1850. aastat (muidugi proosakujuliselt). Ja see tundubki tõenäoline, sest just nendel seiklustel nähtavasti puuduvad lähemad vasted eesti rahvaluules ja nii julget omaloomingut ei söandanud Kreutzwald 50-ndail aastail enam mitte harrastada.

Kui siis Faehlmann 1850. a. 10. aprillil sureb, oli Kreutzwald ainus, kes sõbra alustatud suurtöö võis lõpule viia. Sellest on ikka veel huvitatud ka Õp. Eesti Selts; ta pöördub 5. juunil Kreutzwaldi poole sellekohase ametliku ettepanekuga. Kreutzwald nõustub kohe, võib-olla on ta ka ise kavatsenud sedasama, igatahes

on ta juba ammu otsinud endale väärilist elutööd. Ja on tähelepandav, et ta seda algusest peale kavatseb teha eesti, mitte saksa keeles nagu Faehlmann.

Ta tellib seltsilt välja kõik Kalevipoja kohta käiva materjali (tegelikult on seal pea ainult Faehlmanni ja Bertrami visandid), pöördub järelepärimisega ka mitmete teiste arvatavate huviosaliste poole ja asub ise kohe tööle. Juba suvel võib Õ. E. Seltsi sekretär Sachssendahl oma ainetepärimise kirjas E. Lönnrotile teatada, et «Kalevipoeg» tuleb suur umbes 10 trükipoognat, toob Maydeli puulõiked ja 8 pilti Kalevipoja vägitööde kohtadest (mõeldud on Schlateri maalinguid, mis see Faehlmanni soovil ja Bertrami juhendusel tegi vägilase sängidest, Kääpa sillast jne.). Kuna nii suur teos oli kavatsetud proosakujulisena, võib arvata, et Kreutzwaldil peale Õp. E. Seltsilt saadud materjalide ja Faehlmanni müütide pidi olema ka teatud määral omi kirjapanekuid.

20. II 1851 Lönnrotile saadetud Kreutzwaldi kirjast võib järeldada, et tal siis oluliselt valmis olid kangelase juhtumised Soomes ja Saarel. Muidu aga suhtub Kreutzwald asjasse nüüd juba õige pessimistlikult, kaebab, et ta järelepärimistele peaaegu midagi uut pole saadetud, et «isamaalistes ja rahvuslikes asjus» üldse ükskõiksus valitseb ja et ta seetõttu on «kaotanud kogu lootuse olevaisse aukudesse tarvilist lisa saada». Soomestki saadab Lönnrot Õp. E. Seltsile ainult tuntud Kullervo-loo ja lühikesed teated Kalevanpoikadest kui kurjadest hiidudest ja kirikuehituse takistajaist. Suures Knüpfferi kogus ei leidu midagi, H. Neus saadab Keilast ainult ühe lauavõitluse ja siili kasuka saamise loo teisendi, mida Kreutzwald kindlasti isegi tundis. Peale selle ütleb Kreutzwald mõningaid andmeid saanud Võru pastorilt Kolbelt.

Muidugi ei piisanud sellest rahvaeeposeks, kui seda mõeldi «kokku panna» ainult valmismaterjalide ühtesobituse abil.

Pärast intensiivset algust 1850. aastal näikse Kreutzwaldi tööhoog loiduvat nähtavasti just folkloristliku materjali puudusel. Ta uus järelepärimine Soomest ei anna midagi, Lönnrot jätab isegi Kreutzwaldi kirjale vastamata. Soome keele mittemõistmise tõttu ei saa Võru tohter ligemalt tutvuda ka «Kalevalaga» ja ootab pikisilmi selle ilmumist saksakeelses tõlkes. See (Schiefneri teostuses) viibib aga veel paar aastat.

Muidugi, Kreutzwaldil oleks vaja olnud puuduvat materjali minna isiklikult rahvasuust otsima. Ta on sellest teadlik, kuid kahetseb ikka jälle, et tal sääraseks isiklikuks kogumistööks puuduvad igasugused võimalused. Teame, et tal oli suuri raskusi Riia tervishoiuvalitsuselt loa saamisel, et isegi paariks päevaks Tartu sõita. Kalevipoja-lugude peamised leiukohad asusid aga kaugel Tartu taga Kirde-Eestis. Kreutzwaldi töötingimusi ei saa siis võrreldagi E. Lönnroti omadega, kes oma kogumismatkadeks iga aasta sai mitmenädalasi ametipuhkusi ja lisaks Soome Kirjanduse Seltsilt abirahasid. Küll lootis Kreutzwald Karjala eeskujul endalegi leida lähemaid ja rikkalikumaid luulemaid Setust ja käis seal paar korda kiirkorjandusel. Aga teatavasti puudusid Setumaal Kalevipoja muistendid üldse, kõnelemata loodetud sellekohastest eepilistest lauludest. Setu omapärase lüürika ja lüroeepika mõistmiseks aga polnud Kreutzwaldil veel küllalt eeldusi — ja õigupoolest polnud tal palju võimalusi sellesse süvenedagi.

Nii siis ei nihku töö «Kalevipoja» koostamise kallal kuigi palju edasi tervelt kahe aasta jooksul. ÕES-i sekretäri Sachssendahli järelepärimistele vastab Kreutz-

wald 17. III 1852 peaaegu pahaselt: «Mis ettekujutused Teil küll Kalevipojast on, kui arvate, et seesugust hiiglanoormeest on võimalik nagu püksi tuult maailma puhuda?! Kust võtta!» Ja ligemalt: «Igatahes olen ma küllaltki tõsiselt asja juures töötanud, materjale korraldanud, plaani kokku seadnud ja ühe või teise koha, mis mind parajasti köitma juhtus, virgalt paberile pannud, ometigi võib ehk veel aastaid kuluda, enne kui käsikiri valmis saab» (Kv. II, lk. 280).

Siis viimaks ilmub kauaoodatud «Kalevala» tõlge. Kreutzwald laenab selle Õ. E. Seltsilt paariks nädalaks ja tagastab ta 23. III 1853 peltunult. Eesti Kalevi-loo jaoks ei leia ta sealt ühiseid motiive ja talle näib, et Lönnrot on oma eepose loonud üsna vabalt, tarvitades ainult rahvalaulu katkeid. Ja järeldab: «Sedaviisi poleks kuigi raske ülesanne eesti «Kalevipojalegi» puuduvaid vahelülisid ise luua ja säilinud riismete abil terviklik teos maailma saata.» Tõsi küll, siin Kreutzwald alahindab karjala ja soome säilinud runode hulka ja väärtust. Aga just niisugune oletatud Lönnroti eeskuju mõjub talle väga viljakalt, pannes julgemalt liikuma ka ta enda fantaasia: «Mina tunnen terve hulga Kalevi-loo juurde kuuluvaid laulukatkendeid, mis ainult macphersonlikku järeleaitamist nõuaksid, et neid eeposeks kokku sulatada.» Ka see Kreutzwaldi oletus kord olnud terviklikust Kalevi-loost oli illusioon; samuti oli ekslik arvamine, et tal oli tarvitada mingeid selle loo «juurde kuuluvaid laulukatkendeid» (hiljem kahtleb ta selles ka ise). Aga just neile illusioonidele ja nende sünnitatud «järeleaitamise» julgusele oleme tänu võlgu, et Kreutzwald nüüd jälle oma teost asus energiliselt edasi arendama ja et ta selle senisest vähenõudlikust proosajutust ümber lõi värsseeposeks. Alles nii sai ta võimaluse sellega liita tõelisi eesti rahvalaule nende luulerikkusega ja ühtlasi kogu teoses tarvitada eesti rahvalaulu tuhandeaastasi värsitraditsioone, eesti vana rahvalikku ja rahvuslikult omapärast stiili (vrd. sellest ka 1853. aasta ja 1857. aasta eessõnu, Lisa II).

Pääsenud üle paariaastase kriisi, töötab Kreutzwald nüüd innukalt, kasutades selleks iga vaba hetke. «Elan, hingan ja liigun nüüd ainult oma Kalevipojast noorukesele,» kirjutab ta Sachssendahlile 28. X 1853. Ja 16. novembril võibki ta teatada, et «Kalevipoeg» on valmis, koosnedes «Sissejuhatusest», «Esiandest» ning eeposest endast 12 loos. See teose esimene värssredaktsioon, mida hiljem on hakatud «Alg-Kalevipojaks» nimetama, on siis valminud võrdlemisi kiiresti, umbes poole aasta jooksul, peamiselt 1853. aasta suvel ja sügisel. Ja juba selles esimeses värsseepose visandis on rahvapärane vorm ja rahvuslik sisu liidetud ühtlaseks tervikuks. Väljatöötuselt on ta aga palju konarlikum 1857/61. a. versioonist.[1]

Aasta lõpul on käsikiri ühes pikema saatekirjaga juba Õ. E. Seltsis ja selle president G. Santo esitab teda seltsi koosolekule kui «tähtsat sündmust eesti kirjanduses, mis väärib täit imetlust ja tähelepanu ning selles kindlasti asub esimesele kohale». Santo arvates seda «natsionaaleepost ... võib auga seada Soome «Kalevala» kõrvale» («Inland» 1853, vg. 1055). Umbes samasisuline on Santo pikem «Eelteade eesti natsionaaleepose «Kalevipoja» peatsest ilmumisest», mille ta avaldas Õ. E. Seltsi Toimetustes (III, 1) a. 1854.

Ometi ei pääsenud see 1853. a. «Kalevipoeg» tervikuna üldse trükimasinasse. Juba tema «Sissejuhatusest» ja «Esiandest» tõmbab tsensor C. Mickwitz maha

[1] Selle erinevustest pikemalt vt. E. Laugaste artiklis, Lisa I A.

kõik värsid (kokku 160), kus kõneldakse muistse Eesti «õnnest» ja «ilust» või hilisemast «orjaikkest». Ei lubata isegi öelda «eesti prii ja selge keel»! Kuna teos oli kavatsetud välja anda ainult eestikeelsena ja võis siis levineda ka talupoegade seas, rakendas tsensor siin rahvakirjanduse jaoks antud rangeid määrusi. Nende sihiks aga oli ära hoida kõik, mis rahvale tema orjapõlve raskusi meelde tuletaks ja nii teda oma härrade ja tsaarivalitsuse vastu võiks «üles ässitada».

Niisugust tsensori poolt «äranarritud ja vaeseomaks tehtud tööd» ei luba vihane Kreutzwald üldse avaldada; eepose järgneva 12 loo käsikirja ei saadetagi enam läbivaatamiseks — «sest sõnad *ilu, õnn, ori* jne. tulevad igal pool ette . . . » (Kv. II, lk. 365).

Kuid juba ligi aasta aega enne seda keeldumisotsust on Kreutzwald ise oma teost hakanud ümber töötama, ja nimelt uute ainetega, eriti rahvalauludega täiendades. Juba 1854. a. jaanuaris on ta lugenud Castréni «Loenguid soome mütoloogiast», kus kõneldakse ms. lapi kangelase Päeva poja meresõidust kullamaale ja hiiutütre mängukanniks sattunud inimkangelastest. Kunagi umbes samal ajal on ta saanud ka maamõõtja Lagoselt heroilises stiilis ümbertöötatud muistendi Kalevipoja ja ta saatkonna sõidust maailma otsa (vrd. Kr.—Schultz-Bertramile 12. VII 1860 = Kv. IV, lk. 114). Nii on Kreutzwald umb. 1854. a. aprillis asunud koostama oma vägilase maailmaotsa otsimise lugu (eepose XVI lugu), kuigi ta viis selle lõpule alles 1855. a. suvel.

Veel olulisem on aga umbes samal 1854. aastal toimunud «Salme laulu» sissepõimimine ja nõnda uue I loo moodustamine. Ühenduses sellega on umb. 1854. a. sügisel alanud k o g u e e p o s e r i d a r e a l i n e ü m b e r t e g e m i n e, et tema stiili rahvalaulu omale lähendada ja üha uusi rahvalauluvärsse sisse põimida. Juba 26. oktoobril 1854 võib Kreutzwald kirjutada, et tervelt «viis esimest laulu on täiesti ümber töötatud, nad on saanud rohkesti lisandeid ehtsast rahvalaulust [. . .]. Seeläbi kasvab tervik sel uuel kujul 5—6 laulu võrra».

Sellele teisele intensiivsele tegutsemishoole järgneb varsti, 1855. aastal, uus seisak, mille põhjuseks on tsensuuri eelmainitud vägistuskatsest kui ka mitmest pahatahtlikust arvustusest tingitud masendus. Santo pisut liiga ülistav «Eelteade» ja Kreutzwaldi «Lindanisse» seletus «Linda nisaks» oli nimelt põhjustanud pastor Schüdlöffeli iroonilise vastuvaidluse, kus lasti paista, nagu oleks nii Linda kui ka kogu väljakuulutatud eepos ainult Kreutzwaldi enda väljamõeldis. Sellest areneb pikem poleemika, kus Linda ja «Kalevipoja» enda rahvaehtsust kaitsevad Santo, Schultz-Bertram ja A. Schiefner, seda aga kahtlustavad peale Schüdlöffeli ka Tallinna Toompea pastor E. Pabst ja Kuusalu pastor Ed. Ahrens. Kuigi ka viimasel kolmel on teatud estofiilseid teeneid (Ahrensil uue kirjaviisi algatajana, Pabstil ja Schüdlöffelil eesti ja balti-saksa folkloristlike ainete kogujaina), on «Kalevipoja» kui rahvaeepose mõte nendele ilmselt vastumeelne. Ahrensi väide, et proosakatkete liitmine ja ümbervärsistus iseendast eeldab ka teatud sisulist ümbertegemist ja paigutist «ilustamist», ei ole sellisena väär. Kuid ilmsest pahatahtlusest kõneleb viis, kuidas sellesse ümbertegemisse suhtutakse, kuidas sellele kaudselt ometi surutakse «vale ja pettuse» pitsat (kuigi otseselt seda eitades), kuidas ei taheta näha, et luuleteosed võivad olla rahvapärased sellest hoolimata, et nende faabulas või stiilis on üks ja teine element autori enda loodud. Nii sellest kui ka samade pastorite hilisemaist arvutustest «Kalevipoja» esimeste lugude kohta on

näha, et neile sääraste suurteose esitamine eesti rahva loominguna ei meeldi just selle rahvasõbraliku ideoloogia pärast ja et nad just sellepärast püüavad norida selle kunstiliste puuduste ja selle folkloristliku rahvaehtsuse kallal. Kõiges selles avaldub nende «estofiilsuse» pastorlik piiratus: nende hirm laiade rahvahulkade iseteadvusele ärkamise ees. Ja neid haaras otse kabuhirm, kui see rahvas juba ise õigust nõudis (vrd. näit. E. Ahrensi heakskiitu Mahtra ja Anija meeste õigusenõudmise verisele mahasurumisele). Säärane suhtumine on tüüpiline 1850-ndate aastate pastoreile ja peajoontes kogu hilisemale saksa seltskonnale, välja arvatud ainult mõned üksikud erandid.

Oli loomulik, et sellised kahtlused ja kahtlustused Kreutzwaldi valusalt puudutasid. XV loo sissejuhatuses polemiseerib ta nende «kirikuhakkidega» isegi eeposes endas. Et need avalikud pisted olid juhitud peamiselt teose välise «genuiinsuse» vastu, püüdis ta teose teist redaktsiooni tagantjärele kõigi abinõudega rahvaluulepärasemaks teha, niihästi sellesse võimalikult palju ehtsaid rahvalauluvärsse sisse põimides kui ka kogu stiili nendele vastavamaks muutes. Muidugi juhtis selles suunas kõigepealt Kreutzwaldi enda pidev süvenemine eesti rahvaluulesse.

Aeganõudva ümbertöötuse tõttu edeneb eepose uue redaktsiooni valmimine võrdlemisi pikaliselt. Alles 1855. a. kevadel ja suvel asub Kreutzwald jälle õige intensiivselt sellega tegutsema. 27. VI 1855 kirjutab ta Sachssendahlile, et ta on jõudnud lõpetada sellest juba 16 lugu. Veel on ümber töötamata ainult endised 11. ja 12. lugu, millest (koos X loo teise poolega) uues redaktsioonis saab veel neli lugu. Kuid Õ. E. Seltsi septembrikoosolekul 1855 teatatakse juba kogu teose valmimisest ja otsustatakse see trükki anda.

Ometi ei lähe see asi nüüdki veel ilma viibimiseta. Lõpuks avaldab selts selle mitte rahvale määratud raamatuna, vaid teadusliku tekstipublikatsioonina, eesti keele tekst kõrvuti saksakeelsega. Tõlkimine võtab aga aega, eriti seetõttu, et ekspastor Carl Reinthal seda püüab teha hästi «poeetiliselt», s. o. Kreutzwaldi lihtsat rahvalikku stiili omalt poolt romantiliselt «lilleliseks» muutes. Teiseks paisub teos nüüd nii suureks — tuhandeleheküljeliseks! —, et selle väljaandmine Õ. E. Seltsil majanduslikult üle jõu käib.

Kolmandaks lahkusid enneaegse surma tõttu Õ. E. Seltsi juhtimiselt «Kalevipoja» kõige soojemad sõbrad, õpetaja G. Santo ja arst E. Sachssendahl, nende asemele tulnud juhuslikud inimesed ajasid asja aga võrdlemisi loiult. Neljandaks on esialgne huvi «eesti natsionaaleepose» vastu balti-saksa estofiilseis haritlasringides üldse lahtuma hakanud. Osalt sündis see eelmainitud kahtlustavate arvustuste tõttu (nendega liitus omamoodi ka maailmakuulus saksa folklorist Jacob Grimm, kes kirjas Reinthalile 30. IX 1857 paremaks pidas, et rahvamuistendid Kalevipojast välja antaks nende muutmatul, ümberluuletamata kujul). Osalt aga võib kõige selle taga näha ka balti-saksa pealiskaudse estofiilsuse üldist jahtumist seoses feodalismi kriisiga ja talurahva ikka ägedamaks muutuvate protestiliikumistega. Nii kulub «Kalevipoja» teise redaktsiooni valmimisest 1855. a. septembris kuni tema täieliku ilmumiseni veel tervelt viis aastat!

1856. aasta kulub tühjalt peamiselt Reinthali aeglase tõlkimise tõttu; alles aasta lõpus jõuab ta VI looni. Õ. E. Selts aga jaksab tõlke ja ühel veerul trükkimisega suureks paisutatud teost avaldada ainult annete kaupa. 10. aprillil 1857

jagatakse neist seltsi koosolekul välja ainult esimene anne (I—III lugu). Järgmine, II anne (lood IV—VI) ilmub alles enam kui aasta hiljem (6. VIII 1858). Siis kipub avaldamine üldse surnud punktile seisma jääma.

Kuid vahepeal on eepose ilmunud osad temale võitnud uusi sõpru, keda pole pidurdamas balti-saksa arg loidus või pahatahtlus. Tema vastu tuntakse huvi Helsingis ja Berliinis, eriti aga Vene tsaaririigi pealinnas Peterburis, peamiselt sealsete Eestist pärit olevate rahvasõbralike haritlaste hulgas (A. Schiefner, J. Wiedemann, G. Schultz-Bertram, Ph. Karell, dr. G. Hirsch jt.). Nende kutsel viibib Kreutzwald märtsikuus 1859 kolm nädalat pealinnas ja selle vabam õhkkond ning sõprade soe osavõtt innustavad teda erakordselt. Dr. Hirsch võtab enda peale hankida sada ettetellijat ja nendele lisa lubab tuua dr. A. Ahlqvist Helsingist. Sellise majandusliku ning moraalse toetuse tõttu hakkab hiiglateose avaldamine nüüd jälle edasi nihkuma. 1859. aastal ilmuvad III ja IV anne (VII—XIII lugu).

Peterburi sõprade soovitusel söandab Kreutzwald eepose esimese poole (13 laulu) esitada ka Teaduste Akadeemiale nn. Demidovi preemia saamiseks. Schiefneri ja Wiedemanni ettepanekul (11. maist 1860) ja teiste vene eesrindlike filoloogide (I. I. Sreznevski) toetusel määratakse talle pool seda preemiat (720 rubla). Selle ettepaneku pikem põhjendus annab ühtlasi esimese nii asjaliku ja heatahtliku hinnangu eepose rahvuskultuurilisest väärtusest: «Mingit «Iliast» pole dr. Kreutzwald loonud, küll aga eesti kirjandusele kinkinud kapitaalse teose, mis kõigiks aegadeks jääb eestlastele selleks, mis kreeklastele oli «Ilias». See on rahvapärane teos täis eesti elutarkust, suurepärast rikkust ja kogu eesti elu teravmeelset vaatlust.»

Loomulikult tõstis see kõrge hinnang Kreutzwaldi enesetunnet ja tööhoogu, sundis vaikima norivad arvustused ja ergutas ka Õ. E. Seltsi teose kiiremale väljaandmisele. 1860. a. suvel algab viie viimase loo viimistlemine ja tõlkimine saksa keelde. Algteksti rahvapärast stiili moonutava Reinthali asemel tõlgib seda nüüd Kreutzwald ise, värsse aga kontrollib ja silub Schultz-Bertram — kuigi mitte kõiki. Näit. XVII loo tõlge on kiirustamise tõttu läinud trükki ainult Kreutzwaldi enda antud kujul. Nõndagi venib ilmumine veel ühe aasta. Eepose V anne (XIV—XVI lugu) ilmub 1860. a. novembris ja viimane anne (XVII—XX) jagatakse Õ. E. Seltsi liikmeile välja alles 16. augustil 1861.

Nii oli viimaks lõpule jõudnud ettevõte, mis üle 22 aasta oli Õ. E. Seltsi töökavas olnud ja enam kui 5 aastat ositi trükis viibinud. On loomulik, et nii pika aja jooksul ka töö põhimõtted ja iseloom on mitmeti muutunud. Eestimaa majanduselule on just neil kahel aastakümnel iseloomustav feodaalse teorendisüsteemi täielik ummikussejooksmine ja kapitalistlike suhete kehtimahakkamine (vähemalt juriidiliselt 1856/57. a. seadusega), ideoloogiliselt: balti-saksa haritlaste filantroopilise estofiilsuse järkjärguline jahenemine ja isegi otseseks «estofaagluseks» muutumine (näit. E. Ahrens, C. Schirren). Teiselt poolt aga iseloomustab seda ajajärku rahva enda aktiivsuse ärkamine, eesti soost külaharitlaste kihi tekkimine ja selle rahvuslik-demokraatliku hoiaku tugevnemine. Nagu rahvas ise Mahtras ja mujal hakkas endale õigusi nõudma, nii on ka «Kalevipoja» viimane redaktsioon ideoloogiliselt palju aktiivsem ja lootusrikkam: kui «Alg-Kalevipoeg» oma eleegilise lõpuga mõjub tõesti hauasambana ühe sureva rahva kalmul, siis näitab viimase redaktsiooni lõpp lootusrikkalt tulevikku, ennustades Kalevipoja tagasitulekut.

Teiseks on selle pika valmimisaja jooksul tugevasti muutunud «Kalevi-loo» koostamise põhimõtted ja meetod. Õigupoolest võime ju sel alal siin eraldada tervelt kuus versiooni (vastavas tabelis II näitame neist lihtsuse mõttes küll ainult neli).

Eeltööks on juba Schüdlöffeli enam-vähem mehaaniliselt liidetud ja saksa keelde tõlgitud rahvamuistendid 1836. aastast. Sellele järgnevad:

1-a. Faehlmanni poolt elulooliseks tervikuks ühtesulatatud ja rahvuslikult heroiseeritud saksakeelne proosamuistend 1839.

1-b. Faehlmanni poolt saksakeelseisse värssidesse valatud eeposekatked 1840-ndaist aastaist.

2. Kreutzwaldi esialgne eestikeelne proosaeepos 1850/51 (poolelijäänud käsikiri pole säilinud).

3. Kreutzwaldi esimene eestikeelne värsseepos («Alg-Kalevipoeg») 1853.

4. Kreutzwaldi teine, rahvalaulupärasemaks tehtud värssversioon, valminud 1855 (käsikiri pole säilinud).

5. Kreutzwaldi teine, eriti eepose lõpupoole uuesti viimistletud värssversioon; trükitud 1857/61.

6. Rahvaväljaande versioon, trükitud 1862.

Nagu nägime, läks areng rahvamuistendite lihtsast liitmisest nende üha julgema ümbertöötamise suunas kuni «Alg-Kalevipoja» koostamiseni; siis aga tõusis näiliku «teaduslikkuse» printsiip uuesti esikohale ja juba kujunenud eeposetervikut püüdis Kreutzwald teha rahvapärasemaks eriti rahvalaulude sissepõimimisega ja kogu stiili lähendamisega rahvalaulu omale; viimaks ei püüagi ta mõningaid episoode enam tervikuga liita ja säilitab järsud üleminekud (näit. 16. loos), et näidata teost «säilinud katkenditena», kuid seda rahvaehtsamana. Eespool mainitud teise värssversiooni (punkt 4 ja 5) kahe variandi erinevused pole täpselt teada, kuna vastav esialgne käsikiri pole säilinud, kuid kirjavahetusest selgub, et Kreutzwald veel kuni 1861. a. alguseni on käsikirja muutnud, sellest osi välja jätnud ja osi juurde lisanud. Juba 1855. a. versioonist oli välja jäetud 4-st loost koosnev «Esiandeks» (eeskätt ruumi puudusel, aga muidugi ka sellepärast, et ta tervikuga

Tabel II

«Kalevipoja» kujunemine.

A. Varasemad teated Kalevi(poja)st.

Idrisi atlas a. 1154 (linn *Koluvan*).
Vene kroonika 1222 (linn *Kolõvanj*).
Novgorodi kroonika 14. saj. (sugunimi *Kolõvanovitš*).
Agricola, «Psalttari» a. 1551 («Kalevanpoikad niidud ja muud lõid»).
Stahl, «Leyenspiegel» a. 1641 (*Kalliweh* = hiid).
Hupel, «Nordische Miscellaneen» a. 1790 (*Kallewe poeg* = hiiuväeline).
A. Knüpffer, Rosenplänteri «Beiträge» a. 1817 (Kallewe poeg künnab soid, kiusab naisi, ta visatakse jõkke saarmaks).
K. J. Peterson, Rosenpl. Beitr. 1822 (sookünd jm. soome ained, Kullervo sepapoja tapmine).
Schüdlöffel, Kaallevi poeg. «Inland» 1836 (suur hulk üksikmuistendeid Kalevipoja tegudest).

B. Eepose kujunemine.

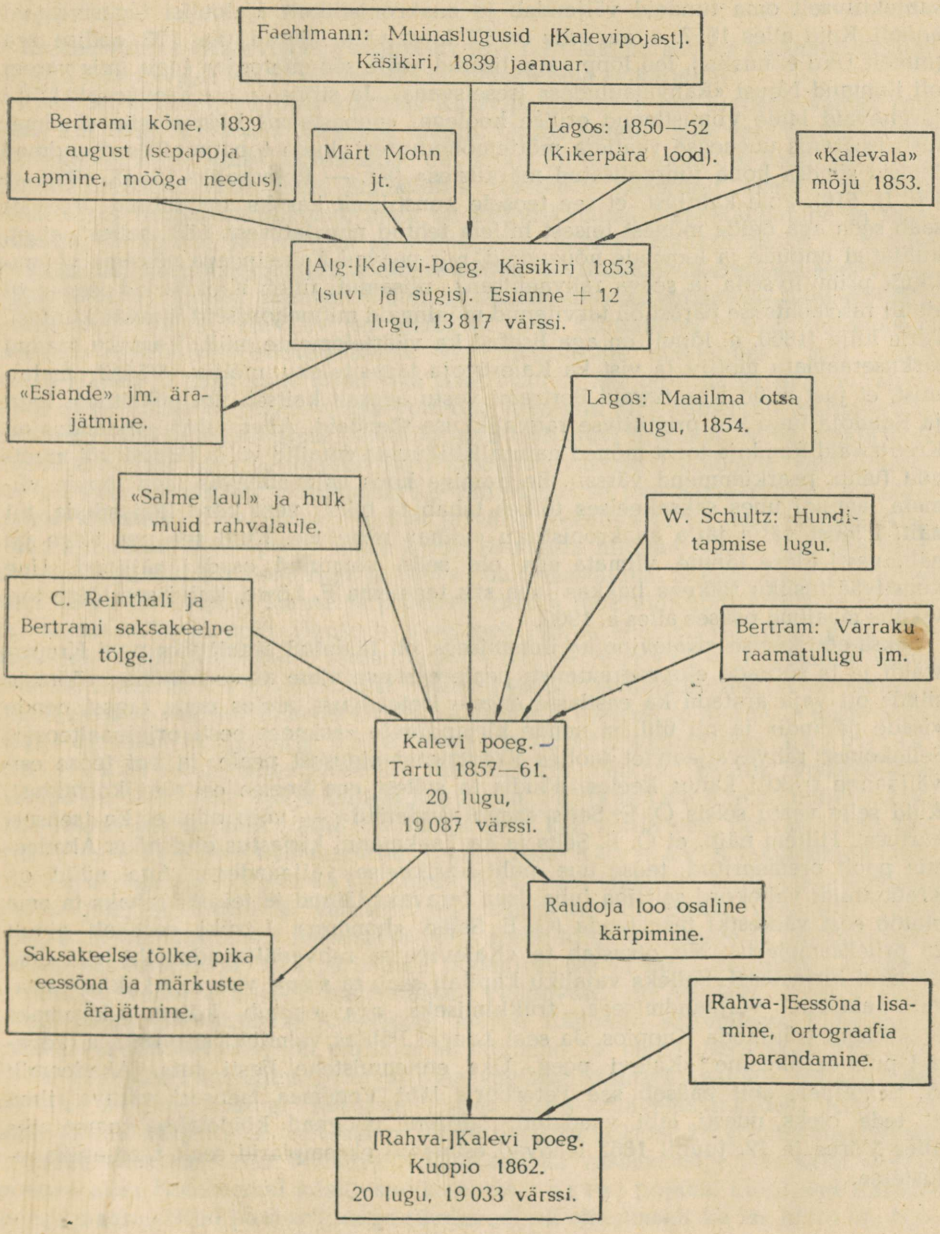

sisuliselt küllalt ühte ei kuulunud). Arvatavasti juba siis on välja jäänud ka teatud hulk muid viimases versioonis puuduvaid osi, näit. need, kus «vana laulik» subjektiivselt oma tundeid väljendab ja anakronistlikult ajaloolisi tagasivaateid annab. Kuid alles 1857. a. augustis on IX loost välja jäetud üle 100 endise rea (nimelt Uku ennustus), loo lõppu aga lisatud «sõja sõnumetooja» lugu (mis varem oli ilmunud Neusi «Rahvalauludes» iseseisvana). Ja siitpeale on Kreutzwald kõiki järgnevaid laule viimistlenud erilise hoolega, «puhastanud kõigest siia sündmatust, iseäranis uueaegse vaatleja mõttemõlgutustest, kuna topograafilised andmed leidsid sündsa koha juurdelisatud märkustes» (Kr. — Reinthalile 15. IX 1858 = Kv. II, 510). Pole kahtlust, et see teosele kunstiliselt kasuks on tulnud. Vaevalt saab seda aga öelda mõnest teisest hiljem tehtud muudatusest, näit. sellest, et on kuhjatud lindude ja loomade nõuandeid, mis peavad Kalevipoega näitama võimalikult primitiivsena ja seega rahvaehtsana; niisamuti ütleb Kreutzwald ise, et ta ainult rahvaehtsuse pärast on tarvitanud mõningaid mitmekordseid igavaid kordusi. Päris hilja (1860. a. lõpul) on aga lisatud ka väärtelemente, näit. Varraku saadud tarkuseraamatu motiiv ja vist ka Kalevipoja tagasituleku motiiv. Väärib mainimist, et just nüüd Kreutzwald Bertrami vastu agaralt kaitseb nn. püksituule lugu ja Raudoja lugu kui primitiivse rahvalikkuse tõendeid. Alles rahvaväljaandes on Kreutzwald Raudoja loost mõned naturalistlikumad detailid välja jätnud või muutnud (umb. paarkümmend värssi). Bertramiga koos valmistatavas (aga lõpule viimata jäänud) uues saksakeelses tõlkes tahab ta teksti veel kord läbi siluda, nii näit. I loost välja jätta anakronistliku «viina» nimetuse. Kuid see uus tõlge jäi nähtavasti üldse lõpule viimata ega ole selle valminud osadki säilinud. Uue kunstiväärtusliku tõlkega hakkas juba siis tegelema F. Löwe, kuigi see tõlge tervikuna maailma pääses alles a. 1900.

Saksa-eestikeelse «Kalevipoja» ilmumisega oli täidetud ainult üks pool Kreutzwaldi ja ta sõprade eluprogrammist; peale eestlase nime ausse tõstmise võõraste silmis oli vaja äratada ka eestlaste eneste iseteadvust, andes neile tagasi nende «isade pärandi» ja nii ühtlasi nende kirjandusele «esimese eesti originaalteose». Sellekohast rahvaväljaannet taotles Kreutzwald algusest peale, ja kui teose esiväljaanne trükiti kahes keeles, nõudis ta sellest eestikeelse eritrüki korraldust. Kuid selle vastu seisis Õ. E. Selts «nagu raudmüür» — võib olla, et ka tsensori kartusel. Hiljem näib, et Õ. E. Selts ja ka Laakmanni kirjastus olid nõus Akadeemia poolt premeeritud teose uue puht-eestikeelse väljaandega. Aga nüüd on Kreutzwaldi vahekord seltsiga juba üsna teravaks läinud ja teiseks tahaks ta oma elutöö eest väikestki tasu saada (Õ. E. Seltsi «honorar» I trüki eest oli ainult 25 priieksemplari!). Nii otsustab ta «Kalevipoja» rahvaväljaande läbi viia oma isiklikul kirjastusel. Selleks vajaliku kapitali saab ta suure vaevaga kokku vastavate aktsiate väljaandmisega, trükkimiseks aga osutub kõige odavamaks P. Aschani trükikoda Kuopios. Ja seal kaugel Põhjas valmibki siis 1862. a. kevadel puht-eestikeelne «Kalevi poeg. Üks ennemuistene Eesti jut». Akadeemik A. Schiefneri abil pääseb see Peterburis läbi Venemaa tsensori värava, ilma et teda oleks uuesti läbi vaadatud; lahtised poognad köidetakse raamatuiks alles Võrus ja 12. juunil 1862 lähevad esimesed eksemplarid sealt raamatukauplustesse.

4. «KALEVIPOJA» SISULINE KUJUNEMINE, ERI AUTORITE JA AINETE OSATÄHTSUS SELLES

Kuidas valmis «Kalevipoeg» sisuliselt? Mis rahvaaineid selleks kasutati? Milline oli siin Kreutzwaldi osa ja milles võis ta toetuda oma eelkäijaile?

Juba Schüdlöffeli kirjutus koondas Kalevipojast terve rea lugusid; vahest rohkem, kui neid rahvasuus üheskoos räägiti. Ometi puudub siin veel teadlikult see ühtesulatamise ja ümbermõtestamise püüe, mis on nii iseloomulik Faehlmannile ja Schultz-Bertrami visanditele. Schüdlöffel refereeris peamiselt mererannas ning Kesk-Vírus tuntud hiiulugusid, nagu on kiviviskamine, mereskahlamine ja lauatoomine Tallinnast, lauavõitlus ja siili õpetus, hävitav maakündmine ja hobuse hukkumine, Kalevi neitsi kivikandmine põlles ja võrdlemisi haruldane Kalevipoja vähipüüdmine hobuse raisaga. Ainult Saadjärve kiviviskevõistluse lugu on pärit kaugemalt lõunast. Huvitav on siiski, et juba Schüdlöffel esitab Kalevipoega eestlaste «ajaloolise» hiidvägilasena, kes raudrüütlite maaletuleku ajal nende vastu võitleb ja neist kolm tükki maa sisse virutab. See on üsna haruldane, rahvalikul suhtefantaasial põhinev, aga võib-olla juba siin kirjanduslikult poetiseeritud muistend ja pidi tolleaegseis rahvasõprades eriti huvi äratama. Mitte asjata pole Faehlmann just teda kasutanud oma feodalismivastase ideoloogia väljenduseks ja sellekohaselt ümber mõtestanud ka vähipüüdmise loo. Sama rahvusliku ideoloogia kohaselt on Faehlmann liitnud ja välja töötanud terve oma visandi. Alles nüüd esitatakse Kalevipoega mitte ainult «eestlaste hiiuna», vaid kogu maa valitsejana, kogu Muinas-Eesti riigi ja rahva jõu kehastajana. Schüdlöffelil puuduvad veel täiesti Kalevipoja surma ja põrguvangistuse motiivid, kõnelemata ta sünnist ja vanemaist. Kogu selle alguse ja lõpu toob juurde alles F a e h l m a n n ja loob alles nii üksikmuistendeist teatud e l u l o o l i s e t e r v i k u. Kasutades rahva seletusmuistendit Toompea sünnist, «Kalevi naise» kivikandmisest ja järvenutmisest teeb ta ka «vanast Kalevist» «vägeva valitseja üle maa ja mere» — teiste sõnadega, arendab h i i d l i k u s e l e t u s m u i s t e n d i ajalooliseks k a n g e l a s m u i s t e n d i k s. Ja sama meetodit rakendab ta kõikjal. Hiidlik viskevõistlus Saadjärvel teeb nüüd võitja ühtlasi kogu maa v a l i t s e j a k s, Schüdlöffeli «kaks teist hiidu» saavad Kalevipoja v e n d a d e k s, kes võitja eest peavad maalt lahkuma, «et endale uusi valitsusalasid otsida». Hiiu h ä v i t a v maakündmine muutub o m a riigi maid h a r i v a k s kündmiseks, suhtefantaasia hiiu lauakandmisest annab põhjust kujutada valitseja ehitustegevust, et maad vaenlaste vastu k a i t s t a. Üksikasjaliselt maalitakse välja sortsi tormitekitamine ja mõõgavargus, millest Schüdlöffel ja Viru pärimused midagi ei tea ja mida ka Põhja-Tartumaal võrdlemisi vähe ja uduselt mäletatakse. Nähtavasti on viimase aluseks siiski mingi paralleelredaktsioon Kalevipoja mõõga Kääpasse sattumisest, kuigi palju üldisem ja rahvaehtsam on pärimus, et vägilane ta sinna ise viskas s u r r e s. Üldse näib just Faehlmann püüdvat oma vägilase vastaseks näidata sortsi — see oli ju tavaline teistegi rahvaste romantilistes kangelassaagades. Kuid see aitas ühtlasi väljendada Faehlmanni valgustuslikku põlgust kõigi pimedusemeeste ja rahva rõhujate vastu. Nähtavasti muutusid ka vastaseotsija jutu kaks «metsa poega» alles Faehlmanni käsitluses kolmeks s o r t s i pojaks, kuigi nad Kalevipoega-maast kistud puutüvikutega ründavad, nii siis ilmselt ka ise hiiud on. Nii-

samuti kujutab ta Raudoja hiidneitsit sortsi tütrena — aluseks on siin võrdlemisi haruldane (rahvusvaheline) muistend hiidude ja jumalvägilaste (Thori) vahelisest võitlusest. Muidugi aitab see sortsi ja ta perekonna näitamine Kalevipoja peavastasena ka Faehlmanni saagatervikut kompositsiooniliselt ühtlustada ja selle üksikuid vägitegusid rühmitada; vähemalt Kirde-Tartumaal näikse sel olnud ka teatud rahvalik alus. Laiemal alal on Kalevipoja põhiliseks vastaseks ometi Vanapagan, s. o. teine hiid, kes aga on säilitanud loodushiiu inimvaenuliku iseloomu ja hilisema aja pärimustes ikka enam mõjutatud ristiusu kuradi kujust. Peamiselt Faehlmanni ümbertöötuse tõttu on üldtuttavaks saanud ka sortsi sidumine Kalevipoja surmaga, nimelt seletus, et Kalevipoeg mõõga jõkke jättis sortsi hukutamiseks, hiljem aga ise nii oma jalad kaotas. Kuigi sel versioonil ei tarvitse puududa teatud rahvalik alus, tundub ta olevat võrdlemisi kunstlik ja igatahes pole ta kaugeltki nii levinud kui pärimus, et vägilane oma jalad kaotas ligihiilivate vaenlaste läbi.

Täiesti on Faehlmann muutnud ja ümber mõtestanud Kalevipoja põrguvangistuse loo. Kuna kogu tema muinaslugu on esitatud klassitsistlikus vaimus, kus Kalevipoeg vastab umbes kreeka Heraklesele, ei saa tal olla mingit vastuolu Vanaisaga (nagu küll rahvalegendi «jumala ristipojal» ristiusu jumalaga); nii siis on senine salakaval kütkessepanek üldse ära jäetud ja vägilase vaim läheb põrgusse nagu otse auametisse, nimelt et seal «korda pidada» ja kuradit karistada, kui see Vanaisa sõna ei taha kuulda.

Kokku võttes on Faehlmanni «Muistendid» mitte tavaline «üleskirjutus», vaid algusest lõpuni ühtlaselt väljatöötatud ja stiliseeritud kunstiteos, kus üksikute hiiumuistendite liitmise ja ideoloogilise ümbermõtestamise abil on loodud rahvuslik kangelaslugu, mida võib ühtlasi pidada ka rahvusliku e e p o s e põhivisandiks. Peamiselt siit ongi Kreutzwald võtnud oma eepose põhiideed, põhisündmustiku ja ka selle ehituse eluloolise põhiskeemi. Kuigi kirjutatud saksa keeles, on see Faehlmanni muistend nii ometi ühtlasi e e s t i rahvuskirjanduse üks algatajaid. Ning juba selles trotslikus rahvavägilases, kes Koiva kaldal rüütlitest salamõrtsukad maa sisse virutab, on kehastatud nagu rahva kogu eelnenud ja järgneva vabadusvõitluse vaim.

Ometi andis Faehlmanni liidetud motiivide väljaarendus vaevalt kolmandiku eepose koosseisust; kaks kolmandikku ta mahust on juurde toodud Kreutzwaldi enda ja teiste kaastööliste poolt. Viimastest on kompositsiooniliselt kõige tähtsamad S c h u l t z - B e r t r a m i lisandid, mis ta andis oma 1839. a. oktoobris peetud kõnes ja «Eesti muinaslood» nimelises vihikus. Nagu öeldud, eeldas Bertram, et eesti ja soome «Kalevisaaga» oli kord ühine, ja seepärast võttis ta Kullervo sepapoja tapmise ka eesti Kalevipoja tegude hulka, veel enam, tõlgitses omalt poolt, et mõõga tegija vanne põhjustaski Kalevipoja hukkumise sama mõõga läbi. Tema enda järeldus oli ka see, et noor Kalevipoeg Soome sepa juurde läheb endale mõõka hankima. Nii on siis peamiselt Bertrami tõttu rahva hiiulugudega liidetud päris kangelassaagaline ja -romantiline roima ja karistuse motiiv, mis hiljem eepose kompositsiooni tunduvalt aitas ühtlustada, kuigi ta selle rahvuslikku ideoloogiat ei süvenda, vaid pigem segab. Veel suurem kompositsiooniline tähtsus oli Bertrami lausel «Tema tegude hiilgetipp oli põrguskäimine» ja teisal toodud lühimärkmetel Kalevipoja ja ta vendade leemekeetmisest, neid petvast kää-

busest, vägilase põrgusseminekust ja pahareti aheldamisest. Muidugi, sellega ei taheta öelda, nagu oleks kogu selle muinasjutu Kalevipojaga liitnud alles ja ainult Bertram. Ka Faehlmanni visandis näikse sellest põrguskäigust juttu olnud, kuid see osa käsikirjast on kaotsi läinud või polegi teda pikemalt üles märgitud. Nii on siis Bertrami lühike üleskirjutus ometi kõige vanem ja üldse kõige tähelepandavam teisend Kalevipoja kuju liitumisest põrguskäigu muinasjutuga ja nii on tõenäoliselt eriti tema kaasa aidanud, et see Kreutzwaldi eeposes tõesti kujundati selle hiilgetipuks, millest kahes variatsioonis jutustatakse enam kui eepose nelja loo ulatuses. Kui juurde arvata, et ka Varraku ja vana Kalevi tarkuseraamatu motiiv nähtavasti on eeposesse võetud peamiselt Bertrami andmeil, peame nentima, et eepose ligi ühe viiendiku või isegi neljandiku ehitusmotiivid on sellega liidetud Bertrami abil. Erinevalt Faehlmanni muistendist ei ole siin aga tegemist veel mingi kunstiliselt kujundatud teosega, vaid tõesti ainult paarilauseliselt sõnastatud alasti motiiviskeemidega. Kogu nende väljaarendus ja mitmesajakordselt pikem sõnastus on pärit Kreutzwaldilt ja mõningal määral ka mujalt saadud rahvapärimustest.

Eepose kolmanda kaastöölise Johan Lagose saadetud ained on kompositsiooniliselt väiksema tähtsusega. Siia kuuluvad kõigepealt Kikerpära «kuradilood», mida Kreutzwald küll võõrapärastena halvustab (vt. 1857. a. eessõna), aga «mõnede tunnuste põhjal» ometi «vana Kalevi-loo lahutamatuiks osadeks» arvab. Need on kirja pandud tõenäoliselt juba Kreutzwaldi ja Õ. E. Seltsi vastava üleskutse mõjul (käsikirjal dateeritakse seda «jutustatud 26. detsembril 1850»). Kreutzwaldi kätte jõudis see nähtavasti mõnevõrra hiljem, igatahes saadab ta selle Sachssendahlile tagasi alles 31. augustil 1853. Ka Lagose liitmise ja ümbertõlgitsemise julgus ei jää maha Faehlmanni või Bertrami omast, pigem ületab ta selle. Aga Kalevipoja-pärimuste poolest vaeselt Viljandimaalt võis ta oma lähteaineid ammutada ainult muinasjuttudest (välja arvatud Närska kiviviskamislugu) ja need on oma laadilt liiga heterogeensed, et eepose muude lugudega hästi kokku sulada. Lagos isegi ei söanda enda toodud tähtsamat seiklust, veevaimu juures põrgus käimist, siduda Kalevipojaga, vaid ainult tema «sugulase» ja «kannupoisiga». See-eest on aga tema saadetud jutud võrdlemisi üksikasjaliselt välja maalitud, nii et Kreutzwald võis neid sisse põimida peaaegu lauselauselt.

Teiseks põhineb Lagose saadetisel nähtavasti Kalevipoja sõit maailma otsa. See on saadetud 1853 või 1854. a. algul, sest juba 2. aprillil 1854 teatab Kreutzwald Sachssendahlile, et ta seda (XVI) lugu on hakanud koostama; lõpule jõudis ta sellega küll alles 1855. a. kevadeks. Kahjuks pole siin Lagose originaal säilinud, aga peajoontes on selle (nagu Kreutzwald ütleb) «viikingliku narrisõidu» põhilaadis tunda Lagose kätt. Ka siin esineb Kalevipoeg suure saatkonnaga ja on üldse palju kuninglikum kui Faehlmannil, kuigi ta ideoloogiline alus on Faehlmannile üsna lähedane. Igatahes rikastab temagi panus eepose sündmustikku ja ilmet üsna tunduvalt. Kokku on Lagoselt saadud motiividele ehitatud umb. 2 lugu ehk umb. kümnendik eeposest.

Muilt kaastöölistelt saadud ained moodustavad Kalevipojas võrdlemisi tühise osa. 1857. a. eessõnas mainitud dr. Woldemar Schultzi saadetis Kodaverest pole tervena säilinud, kuid selle sisu on too ise lühidalt refereerinud oma roman-

tilises kunstmuistendis «Katkend eestlaste ajaloost»[1]: «Kus meie suur vägilane vaesele orvupoisile näitas, et ta tema kaitsja on, kus meie Kalevipoig oma kiviheitega hunti tabas, kes poisi ainust lammast röövida tahtis, ja kus ta oma sealoleku märgiks oma sõrmejäljed kivile jättis, seal elas Terande, ligidal ja kaugel hästi tuntud [...].» Nii oli Schultzi saadetises tegemist sama rahvapärase looga Kalevipoja kiviviskamisest (orvu) lammast kiskuva hundi pihta, mida Kreutzwald kasutab eepose XII loo lõpul, täiendades seda rohkete orvulauludega. Eepose tervikuga on see lühike episood seotud üsna lõdvalt, kuid iseendast küllalt huvitav ja Kreutzwaldi poolt rahvalaulude abil paiguti hästi välja maalitud.

Veelgi vähetähtsam on olnud materjal, mida Kreutzwald ütleb saanud olevat pastor Kolbelt. Too oli pärit Palamuselt ja võis siis kirjutada arvatavasti pärimusi Kalevipoja sängidest, siililoost jm., mida Kreutzwald arvatavasti mujaltki tundis. Igatahes ei ole sellest säilinud midagi konkreetsemat.

Palju suurem on muidugi Kreutzwaldi otsese rahva-allika, Laiuselt pärit oleva kooliteenri Märt Mohni panus eepose motiivistikku. Kahjuks on selle ulatust äärmiselt raske kindlaks teha. Temalt põlvnevaid üleskirjutusi sellistena on säilinud ainult üks: Kalevipoja põrguvangistuse lugu, mille Kreutzwald saatis Faehlmannile juba 1849. aastal (vt. Lisa III A). Mida ta aga Märdilt muud sai, seda võime ainult oletada. Igatahes oli Märt, nagu Kreutzwald ise ütleb, mitte ainult hea rahvapärimuste tundja, vaid ka ise uueaegsete salmide sepitseja ja võis tarbe korral improviseerida Kreutzwaldil puuduvaid «vahelülisid».

Sellega olemegi tulnud Kreutzwaldi enda osa juurde. Arvestades maha need ehitusmotiivid, mis ta täielikult või osaliselt sai teistelt, jäävad üle kõigepealt suurem osa Soomes käigu seiklustest, Linda röövimine, Saarepiiga võrgutuse ja tuuslari tapmise lood (IV—V lugu), oluliselt ka Soome sepa juures käimise (VI) lugu, kuigi selle peamotiiv on Bertrami kaudu saadud Soomest. Kreutzwaldi enda väljendustest Lönnrotile ja I trüki eessõnast võime järeldada, et tal nende sündmustik oli valmis juba üsna varakult, ehk isegi enne 1850-ndat aastat, ja tõenäoliselt on see üsna vabalt kombineeritud. Hiljem neid ligemalt välja maalides on ta juurde toonud rea ülemineku- ja ettevalmistusmotiive, näit. vana Kalevi haiguse ja arstiotsimise motiivi, Kalevipoegade jahilkäimise ja laulmise motiivi, suure tamme loo, Kalevipoja meresõidu, isa haual käimise ja muud vaimude kõne motiivid, siis lood II—III ja VII—IX. Veel hiljem (1855) moodustas ta «Salme laulust» selle mitmekordse paisutamise abil juurde peaaegu terve I loo, niisamuti Kalevipoja pidusöögi kujutuse, mis oma lauludega täidab peaaegu terve XIX loo. Kreutzwaldi enda liidetud materjalil põhinevad ka kõik vahelood (peale orvu lamba loo algosa), nii näit. suure tamme lugu, sõjasaadiku sõit ja Ilmatari sõrmus. Muidugi tuli Kreutzwaldil peale selle enam-vähem igas loos lisada omalt poolt väiksemaid üleminekumotiive. Kokkuvõttes võiksime öelda, et Kreutzwaldi enda toodud või loodud ehitusmotiividel põhineb enam kui üks kolmandik kuni pool kogu eeposest. Kuid säärane arvestus on tema puhul muidugi väga ebatäpne, sest võimata on pikemaid ehitusmotiive täpselt eraldada igasugu ülemineku- ja täiendusmotiividest, mis peaaegu kõik on temalt. Pealegi tuleb arvestada, et paljusid

---

[1] Verh. GEG III, 1, 1854, lk. 32.

Faehlmannil jt. esinevaid motiive kuulis Kreutzwald paralleelselt ka ise rahva suust.

Ühte peame siiski toonitama: «Kalevipoeg» on kollektiivse loomingu tulemus, kõigepealt muidugi selles osas, mis temas põlvneb rahvaluulest, kuid ka selles mõttes, et neid rahvaaineid kogusid ja omalt poolt tugevasti edasi arendasid mitu meest, peale Kreutzwaldi veel Faehlmann, Bertram ja Lagos. Sellest on eeposesse tekkinud mõningaid ebaühtlusi, kuid just see koostöö on aidanud teda kujuneda nii mahukaks ja sündmusterikkaks. Ning Kreutzwald, kes oma kaastööliste ümbertöötusi pidas enam-vähem täpselt rahvaehtsaiks, võis veendunult kinnitada, et eepos enam-vähem kogu ulatuses põhineb ehtsail rahvajuttudel ning et tema osa selles piirdub ainult mõne vahelüli juurdeloomisega ja ümbervärsistusega.

Tabel III

«Kalevipoja» ehitusmotiivide allikad kogujate (ja kaasautorite) järgi.

(Arvestatud on ainult igas loos domineerivaid ehitusmotiive; peale nende on muidugi igal pool Kreutzwaldi enda lisatud väiksemaid motiive.)

Faehlmann: «Soovitus» pooliti, II pooliti, VIII pooliti, XI, XII pooliti, XIII osa, XVII osa, XX pooliti.

G. Schultz-Bertram: VI pooliti, XIII osa, XIV osa, XVI osa, XVIII osa, XIX osa.

J. Lagos: X, XVI pooliti.

Wold. Schultz: XII osa.

Kreutzwald: Sv. pooliti, Sj., I, II pooliti, III, IV, V, VI pooliti, VII, VIII pooliti, IX, XII pooliti, XIII osa, XIV pooliti, XV, XVI osa, XVII osa, XVIII pooliti, XIX pooliti, XX pooliti.

Edasi tuleks lühidalt iseloomustada, milline osatähtsus «Kalevipoja» kujunemises oli rahvaluulel ja selle eri liikidel. Nägime juba eelolnud folkloristlikus vaatluses, et rahvajutud Kalevipoega tundsid peamiselt seletusmuistendite hiiuna, kuid teatud määral (eriti muistse Vaiga alal) ka sümpaatse hiidvägilasena, kes rahvast kaitseb, ja võrdlemisi harva muinasjutukangelasena, kes allmaailma isandalt vara ja vange saagiks saab ja ta enda vangistab või ise vangi satub. Oli loomulik, et eepose aluseks valiti neist mitte metsik ja irreaalne «loodushiid», ka mitte ainult vähese kohaliku värvinguga muinasjutukangelane, vaid too jõuvägilane, keda vähegi võis kujutleda Eestis reaalselt elanud rahvavägilasena ja kelle tegusid võis näidata sääraste, kogu rahvale tähtsate ajalooliste sündmustena, millede kujutamist rahvaeeposelt tavaliselt oodati. Rahvajuttude enamik ei seo Kalevipoja tegusid mingi konkreetse ajaloolise ajaga; need toimusid ainult «kunagi muiste». Aga juba Schüdlöffeli publikatsiooni järgi elas Kalevipoeg sel ajal, «kui raudrüütlid meie maale tulid». Oli loomulik, et Faehlmann ja Kreutzwald kõik kuuldud rahvapärimused keskendasid umbes sellele ajale, s. o. 13. sajandile, kuna ju selles vabadusvõitluses Muinas-Eesti jõud ja traagiline allajäämine kõige selgemini avaldus ja nii see võitlus üldse eesti rahva jõu ning saatuse sümboliks sobis. Ka muinasjuttude «tugeva poisi» ja seletusmuistendite hiiu teod

püüti kohandada selle «ajaloolise» muistendi põhiskeemile ja nende tegelasi ühtlustada «ajaloolise» vägilase kui eesti rahva esindaja ning juhi kujuga. Muidugi mõista, et Faehlmanni ja Kreutzwaldi, Bertrami ja Lagose isiklikud täiendused ja ümbertõlgendused püüdsid rohkendada just seda laadi ajaloolise ilmega muistendimotiive.

Nii siis ongi need eeposes, eriti selle esimeses pooles täielikus ülekaalus, võrreldes hiidlike või muinasjutupäraste motiividega. Tagapool saavad rahvaluulest ülevõetud motiivid juba juhtivaks ja toovad kaasa ka teistsuguseid jooni. X lugu põhineb peamiselt muinasjuttudel, kuigi neid on esitatud muistendlikes seostes, niisamuti kaks Kalevipoja põrguskäigu kujutust, s. o. lood XIII—XIV ja XVII—XVIII. Ka maailma otsa otsimine, s. o. XVI loo lähtekohaks on muinasjutu motiivid, kuigi need juba Lagose poolt on «ajalooliseks» viikingisõiduks ümber töötatud. Muinasjutupärased «Vastaseotsija» väikemehe lugu ja Ilmaneitsi sõrmuse otsimise lugu on jäänud ainult kõrvalepisoodideks ja Kalevipoja enda põrguvangistus võrdlemisi lühikeseks legendaarseks epiloogiks.

Nii siis põhineb eepose faabula otseselt muinasjutul umb. 6—7 loos ehk umb. 1/3 tema ulatusest, kuid ka neid osi on mitmeti lähendatud ajaloolisele muistendile. Valdavalt suurem osa, umb. 2/3 eeposest, kasutab kas otseselt rahvamuistendeid või nendekohaseid isiklikke täiendusi. Oli siis täitsa õige, et Kreutzwaldi pandud alapealkirjale «Üks ennemuistene eesti jutt» saksa keeles vastab «Eine estnische Sage», aga mitte «Ein estnisches Märchen». Aga muidugi oli see «ajalooline» muistend juba rahvaliku hiiukuju tõttu paiguti fantastilise ja seetõttu muinasjutulise laadiga. Igatahes ei ole «Kalevipoeg» mitte säärane kangelaslauludel põhinev «ajalooline» muistendeepos nagu näit. Homerose eeposed, «Rolandi laul» või «Nibelungide laul». «Kalevipoja» lähtekohaks pole (nagu Kreutzwald isegi möönis, vt. kiri Bertramile 24. XI 1859) nähtavasti ühtegi tõelist rahva vana kangelaslaulu, vaid ainult proosakujulised rahvamuistendid, pealegi oluliselt hiiumuistendid, ja see tingib ka tema kunstilise iseloomu. Talurahva hiiumuistendid on oluliselt — eesti rahvatraditsioonis niisama kui mujal — lühikesed teadustused, veelgi vähem kunstiliselt väljaarendatud vormiga kui rahvamuinasjutud, kõnelemata rahvalauludest. Kui neist muistendeist taheti «koostada» värsikujuline eepos, pidi neid muutma, täiendama ja pikendama väga suures ulatuses. Kreutzwaldi ütlus, et ta on eest leitud rahvajutte paiguti otse sõna-sõnalt värssidesse valanud, on küll õige näit. Lagose poolt saadetud muinasjuttude, osalt ka Faehlmanni poolt varem väljatöötatud lugude puhul; teisal on ta aga Faehlmanni või Bertrami üksikuid viiteid (näit. mõõga tellimisest, sepa poja tapmisest, Assamalla lahingust jne.) pidanud välja arendama mitmekümne — kui mitte sajakordse paisutamise abil. Neis kohtades oli siis tulemus juba suurel määral ümbertöötaja isiklik looming; küsimus võib olla ainult sellest, kuivõrd ümberlooja ka neis ehtsa rahvaluule üldist laadi ja stiili on suutnud järele aimata. Sellise ümberloomise töö suurest raskusest oli Kreutzwald teadlik; eriti sellepärast otsustas ta oma teose ümber valada traditsionaalsesse rahva värsimõõtu, mis iseendast kaasa tõi ka terve rea rahvapärase kujutusviisi iseloomulikke jooni (vrd. kiri Bertramile 24. XI 1859). Ning õnneks oskas Kreutzwald, eriti oma töö teises redaktsioonis, selleks väljaarenduseks sisse põimida ka terve hulga ehtsaid (või ainult osaliselt muudetud) rahvalaule.

Neist ei saanud küll ühtki eepose põhisündmustikku moodustavat ehk nn. ehitusmotiivi, välja arvatud «Salme laul» kui I loo alus. Aga täiendusmaterjaliks, või nagu Kreutzwald ise ütles, «stafaažiks» kõlbasid üsna paljud rahvalaulud.[1]

Kokku võttes võib öelda, et «Kalevipoja», eriti tema II poole (alates X loost) faabula peajoontes põhineb rahvapärimustel, kusjuures eesti ainetele lisaks on võetud ka mõned soome omad (Kalevite tulek ja väljaränd, sepapoja tapmine jm.) ning Kalevipoja nimega seotud terve hulk muid pärimusaineid. Seejuures on mitmeid rahvapärimusi väga julgelt ümber tõlgitsetud ja loovalt edasi arendatud, Kalevipoja ning tema ema hiiukujusid enam reaalinimestena näidatud, heroiseeritud ja rahvusliku ideoloogia kandjaiks poetiseeritud. Ainult väikese hulga motiivide (näit. Linda röövimise ja Tuuslari tapmise) puhul pole seni võidud näidata otseseid rahvavasteid ja mõne teise (näit. Saarepiiga võrgutuse) puhul on need üsna kauged ja ebamäärased. Neil võib-olla mitte folkloorist võetud motiividel põhineb eepos vahest ainult $^1/_{10}$—$^1/_5$ ulatuses.

Peamine osa «Kalevipoja» ainestikust on saadud rahvamuistendeist või nende edasiarendustest, teisel kohal on rahvamuinasjuttudest saadud ained, mille edasiarendus täidab eeposest umbes kolmandiku.

Kolmandaks on üsna palju väiksemaid motiive saadud rahvalauludest, seejuures eriti rahva lüroeepiliste ja lüüriliste laulude sissepõimimise abil kasutatud ka rahva enda sõnastust. Nende ehtsate rahvavärsside arvu kindlaksmääramine on väga raske, täpsemalt üldse võimatu, sest rahvalaulu värsside üksikuid väljendeid või neile vihjavaid või neid meenutavaid allusioone leidub väga mitmel pool, päris täpselt ületoodud värsse aga üsna vähe. Kreutzwaldi enda poolt tähekesega * äramärgitud kohad haaravad eeposest umbes poole, U. Karttuneni poolt aktsepteeritud laenuvärsse on aga ainult umb. 1500. V. Pino täpsema arvestuse järgi on rahvalauludest tuletatud värsse üle 2300 ehk 12,5% ümber.

2795

Igatahes olid täiesti eksiteel need arvustajad balti-sakslaste jt. hulgast, kes on püüdnud üldse kahtluse alla seada «Kalevipoja» rahvaluulelise aluse ja teda eesti teoseks nimetanud «ainult seevõrra, et Kreutzwald ise oli eestlane». Nagu öeldud, põhineb ehk ainult üks kümnendik kuni üks viiendik eepose ainestikust puhtalt Kreutzwaldi enda loomingul või on selle folkloristlik alus kahtlane, ning vahest ainult ehk $^1/_{20}$ puhul on kasutatud soome aineid. Vähemalt kolm neljandikku eeposest põhineb eesti rahvapärimustel ja vähemalt $^1/_3$ kuni ligi pool neist motiividest olid kindlasti ka traditsionaalselt seotud Kalevipoja nimega (eriti VIII, XI, XII, XV ja XX loos). Ning need olid määravad ehitusmotiivid, mis laskis enda ümber koondada kõik teised ained.

Teiselt poolt eksisid muidugi ka need rahvusromantikud, kes «Kalevipoega» pidasid mingiks läbi sajandite säilinud «katkeist» liidetud värsseeposeks või Kalevipoja-ainelistest kangelaslauludest ühtesulatatud teoseks, siis umbes selliseks nagu «Kalevala». Rahva etioloogilistel või ka ajalooilmelistel hiiumuistendeil on kahtlemata sootu teistsugune iseloom kui kangelaslauludel ja see surub oma pitseri ka nende edasiarendamisele eeposeks. Kuna teised euroopa nn. rahvaeeposed — nii kreeka, prantsuse, saksa, inglise, soome-karjala jt. rahvaste omad on (kuigi ilmselt ikka ühe autor-isiku poolt) välja arendatud säärastest kange-

[1] Sellest pikemalt vt. V. Pino ülevaates «Rahvalaulud «Kalevipojas»» (Lisa I A).

laslauludest, siis on «Kalevipoega» tõesti raske nimetada rahvaeeposeks selles mõttes. Tema rahvaainete edasiarendus eeposeks on kahtlemata nõudnud rohkem isiklikku loomingut niihästi faabula ümbertõlgitsuses ja täienduses kui ka kogu esitusstiili väljatöötuses. Aga see on oluliselt ometi enam kvantitatiivne kui kvalitatiivne erinevus. Igatahes ei saa me Kalevipoega lugeda ka ainult individuaalse loomingu hulka, isegi mitte peamiselt ajaloolisi teateid ja kirjanduslikke pärimusi luulendavate kangelaslugude hulka, nagu on seda Vergiliuse «Aeneis», Ariosto «Pöörane Roland», Camoensi «Lusiaadid» või Miltoni «Kaotatud paradiis»; ligemal on talle gruusia «Kangelane tiigrinahas» või pärsia «Šahh-Name». Eelmistega võrreldes on ta siiski palju rohkem seotud traditsionaalse rahvaloominguga ning just talupojaloominguga, mitte ülikuteklassi omaga, niihästi oma aineis kui ka kogu väljatöötuses ja stiilis. Nii võime teda ometi nimetada rahvaluulepäraseks, peamiselt rahvajuttudel põhinevaks rahvuslikuks kangelaseeposeks.

5. «KALEVIPOJA» IDEELIS-KUNSTILINE ISELOOM JA VÄÄRTUS

Kuid rahvaluulepärase eepose mõiste ei eelda mitte ainult selle aluseks olevate ainete traditsionaalsust, vaid ka nende kunstilise käsitluse lähedust rahvaloomingule. Kuidas on «Kalevipojas» lugu sellega?

Kreutzwald on oma vägilase eluloos edasi arendanud sama põhikujutlust, mis peitub juba mõnedes (kuigi vähestes) rahvapärimustes, näit. Kääpa surmamuistendis. See on kujutlus Kalevipojast mitte kui hiidlikust «kollelajast», vaid kui rahva kaitsjast ja rahva eest võideldes hukkunud vägimehest, keda seepärast võib võtta kogu rahva muistse vabaduse ja selle traagilise kokkuvarisemise kui ka feodaalaegse orjusesse aheldatud rahva jõu sümbolina. Muidugi ainult latentselt, kuid neid rahvalugusid kandis ometi rahva igatsus suurema jõu, õigluse ja vabaduse järele, võib-olla ka mingi udune mälestus oma muistsest vabadusest ja udune teadvus oma nüüdsest jõust ja olemasolevaist vabanemisvõimalustest: Kalevipoja mõõk on ju alles, ta ainult ootab väärilist meest. Nii olid eesti muistendeis peidus põhimiselt needsamad ideelised dispositsioonid, millest olid välja kasvanud teistegi rahvaste kangelaseeposed. Et aga eesti rahvale tema orjastajate poolt sellise eepose loomine oli varem võimatuks tehtud, siis võisid neid rahvalikke dispositsioone edasi arendada alles 19. sajandi haritlased. Seda oma ajaloolist funktsiooni oli täitnud juba Faehlmann ja sedasama rahvajutustajate ning Faehlmanni kollektiivset loomingut jätkas Kreutzwald, ühendades kõik senitehtu ja viies ta ümardatud lõpuni. Selles mõttes võib «Viru laulikut» tõesti lugeda rahva vanade jutumeeste ja rahvalaulikute hulka kuuluvaks, viimaseks rahva «vanaks jutumeheks».

Rahva jõu- ja (teatud määral ka) vabaduseiha kehastav, Kääpa ääres langenud rahva-Kalevipoja kuju ongi eepose kõige põhilisem kandja, mille ümber on koondunud ta teised ideelised ja kunstilised sihitaotlused.

Kõige teadlikumalt väljendab Kreutzwald neid «Sissejuhatuses» omaenda või õigemini «vana lauliku» kui tema enda luulelise esinduskuju[1] sõnadega. Tema

suu läbi, tema kaugete mälestustena ja nägemustena esitab ta kogu jutustuse ning tema lüürilistes sõnades kõneleb ta kõige selgemalt enda isiklikust suhtumisest oma vägilasse ja eesti rahvasse ning selle ajaloosse. Kuna me seda vana Viru laulikut võime kujutleda uuemal ajal elanuna, näit. umbes nagu Faehlmanni Kaleviloo vanataat või see kerjav «vana jutumees», «Rootsi rüütel», keda Kreutzwald oma lapsepõlves kohtas, siis ei häiri ka teoses esinevad anakronismid ning autoripoolsed režiimärkused, vaid just aitavad ta jutustust teha meile lähemaks, tunderikkamaks ja elavamaks. See «vana laulik» kui luulendatud autori-isik on, võiks öelda, esimene rahvusliku ajalootundega eestlase kuju kirjanduses, kes on teadlik oma rahva raskest saatusest ja selle süüdlastest, kes oma kõrvus ikka kuuleb Kalevipoja surmakarjatust, kes näeb «isamaa ilu hoieldes» langenud muistsete vabadusvõitlejate varje udupilvedes ja kutsub üles nende mälestust pühaks pidama, s. o. siis ka ise nende poolelijäänud võitlust jätkama. Ta isikliku nooruse lein ja kurbus sulavad ühte kurbusega rahva kadunud õnneaja ja sellele järgnenud orjuse pärast. Aga nende minoorsete raamide vahel tõusevad seda heledamalt esile Muinas-Eesti «õnn ja ilu». Neid esindavadki Kalevipoja võimsad teod ja imelikud juhtumised ning eriti sellepärast on teda näidatud nii poetiseeritult: tugevana, vaprana, õiglasena, töökana jne.

Nii vahelduvad vana lauliku hoiakus kui ka eeposes eneses kogu aeg «rõõm ja mure, kaksikvennad». Isegi peakangelase enda kujus korduvad ikka jälle hiidliku jõurakenduse, ülemeeliku rõõmu ja masendava kurbuse meeleolud; ka tema peab tunnetama, et «õnnemunal õrna koori» ja et keegi ei või kindel olla selle säilimises. See on iga rahva kangelasajastule, ta sõjakale «lapsepõlve»-ajastule omane ebakindlus, «sügav valu», mis Bertrami sõnade kohaselt kajastub kõigis kreekagi eepose kujudes.

Sel «Kalevipoja» (ning Kreutzwaldi muu loomingu) eleegilisel põhitoonil on palju ühisjooni üle-euroopalise romantilise voolu elutundega. Aga see vastab ühtlasi eesti rahvalauludes domineerivale põhitoonile ja eesti rahva kurvale ajaloolisele saatusele. Igatahes pole see romantism seotud reaktsioonilise mineviku-ilutsemisega või passiivse olevikust põgenemisega, vaid see on oluliselt progressiivne suhtumine, r a h v a m i n e v i k u- (j a o l e v i k u-) j õ u e s i l e m a n a m i n e, et nii rahvast teadvusele äratada ja talle eeskuju anda tema uuteks võitlusteks. Eepose romantilist laadi põhihoiak on esitatud õnnetu, ülekohtu all kannatava r a h v a kurbusena — ja nii on see ühtlasi mõeldud üleskutsena selle

---

[1] See autorit esindav «laulik», kuigi kõneldes sageli endast, ei kujuta end kunagi kirjanikuna oma kabinetis, vaid ikka rahva ees l a u l j a n a ja kannelnikuna (VIII 6, XIII 979 jm.), ta tuletab meelde oma kauget noorpõlve ja ikka ainult külavainul (XVI 1—29), ta mäletab mütoloogilise sisuga nägemusi oma noorusajast, mis sobivad ainult tõelisele endisele rahvalaulikule (Sj. 255—287, I 30—35 jm.), ta räägib laulu saamisest ja selle kuulamisest, nagu seda teeb ainult rahvalaulik (VIII 41—88), jne. Muidugi on need kõik ainult «piltlikud väljendused», aga loomulikult on ka kogu see vana lauliku kuju ise «ainult piltlik». Igatahes meenutab ta kogu oma väliselt hoiakult, asendilt ja esinemiselt palju rohkem Faehlmanni Kalevi-loo vana jutumeest silluliste keskel kui Võru tagasihoidlikku arsti ja kirjameest. Too võis vaevalt kunagi oma nooruseski külavainul «esimene laulumeesi» olla, keda külad ja vallad kuulasid. Aga piltlikult oli ta seda muidugi ning just vanana. See lauliku-riietus ei olnud väär dekoratsioon, vaid aitas väljendada Kreutzwaldi tõelist rahvalauliku tegevust.

ülekohtu vastu võitlemiseks. Kes aga kutsub võitlusele, see kindlasti ka usub rahva nüüdsesse jõusse ja teda ootavaisse paremaisse päevadesse — Kalevipoja tagasitulekusse.

Just rahva saatusest tingitud eleegilisust peabki Kreutzwald ise eesti eepose kõige iseloomulikumaks jooneks, näit. kirjas Sachssendahlile 13. II 1855 (= Kv. II, 371): «Kes aga muuseas usub, et eesti «Kalevipoeg» on üks niisugune kangelaseepos, nagu neid teiste enam haritud rahvaste juures leidub, see eksib küll koguni rängasti. Sest nii võimsad ja päratu suured kui kangelase teod ongi, kajab ometigi laulu vägevate akordide kõrval igal pool tasane oigamine, ühe õnnetu lapse kaeblik häälitsus, rahva saatus täiesti selgesti ja kuuldavalt läbi. Aga see lahkuminek just näitabki rahva sünnipärast külge ja on ehtsuse pandiks.»

«Ühe õnnetu lapse» — see väljendus iseloomustab Kreutzwaldi enda sageli korduvat suhtumist oma vägilasse ja selle loojasse — rahvasse. Kalevipoeg — see pole ainult eesti rahva jõu, vaid ka tema vaimse lapsepõlve esindaja ning sellepärast on Kreutzwald tugevasti esile tõstnud ka tema nõrkusi, nagu ta loodus-lapselik lihtsameelsus ja pikaline taipamine, ta titaanlik kirglikkus ja ülemeelikus, ta nõrkus «humala viha» vastu, ta raevuhood ja piiripidamatus Soome reisil, ta kergemeelsus tarkuseraamatu äralubamisel, ta meeleolude kõikumine ühest äärmusest teise (millest järgneb ka võimust loobumine ja rahva üksijätmine selle kõige raskemal hetkel), ta ettevaatamatus, näit. mõõga manamisel jne. Aga see kõik ei tee vägilast muidugi mitte «paheliseks kujuks», nagu kodanlikus Eestis on halvustatud, vaid näitab teda just reaalse inimesena ja meile lähedasena, teeb ta mõningal määral isegi psühholoogiliselt huvitavaks ja eestipäraseks tüübiks, umbes samasuguseks nagu «Mahtra sõja» Võllamäe Päärn jt. töömehetüübid. Teatud nõrkustest hoolimata on Kalevipoja iseloomus kaugelt ülekaalus positiivsed jooned: ta jõud ja töökus, ta vabadusearmastus ja patriotism, ta ennastsalgav võitlusvaprus kõige kurja ja ülekohtu vastu, ta talupoeglik vähenõudlikkus ja visadus, ta teadmishimu ja nõiduse põlgamine, ta sõbralik läbikäimine naaberrahvastega (lauaostmine Venest, mõõgaostmine Soomest) ja põhiline rahuarmastus, ta ausus, õiglus ja abivalmidus, ta vanematearmastus jne.

Oma maa põldusid kündes, «märssi seljas, mõõka puusal», on ta maailmakirjandusegi seisukohalt võrdlemisi haruldane töötava talupoeg-vägilase kuju, kes omapäraselt erineb kõigist «feodaaleepostes» tavalistest sõjaülimustest; kahtlemata on ta neist ka kõige rahvalähedasem. Teda võib võrrelda vahest ainult Kalevala töötavate sangaritega või siis vene bõliinade Mikuulaga.

Muidugi — teatud määral häirib meid selle kuju hiidlus, mida enamasti ei saa võtta ainult piltlikuna, nagu näit. bõliinasangarite hüperboolsust (läbi järvede käimist või terve järve ärajoomist ei saa ju võrrelda näit. paari pange viina ärajoomisega bõliinavägilaste poolt). Kuid see oli paratamatu: Kalevipoeg on eeposes säilitanud samasuguse hiidvägilase ilme, nagu tal oli rahvapärimustes. Säärane ülepaisutatud hiidvägilane kuulub õigupoolest sugukondliku ajajärgu rahvaloomingu stiili,[1] kuid Eestis säilis see allasurutud talurahva miljöös ka läbi feodaalsajandite, kuna rahval ka tollal võimalust polnud viljelda realistlikumalt võetud inimkangelastest ja nende tööst kõnelevaid kangelaslaule ja kuna ka tema

[1] Vrd. Я. Пропп, Русский богатырский эпос. Ленинград 1955, lk. 51 jj.

eluviis pani teda hindama kõigepealt mehe füüsilist suurust ja vägevust. Seepärast on Kreutzwaldil õigus, kui ta oma vägilases nägi primitiivse, rahva «lapsepõlve» ajajärgu sünnitust, otsides selle sünniaega paari aastatuhande tagant ja selle sünnikohta kaugest Aasiast, rahva enda oletatud sünnikohast.[1]

Kreutzwald nägi küll oma vägilase hiidlusest tulenevaid kunstilisi raskusi, kuna selle kuju omadused enam «loomuliku inimese piiridesse ei mahu, vaid neist üle lähevad ja võimatut lugu näitavad. Sest tükist tunneme, et jutu esimesed sünnitajad lapsepõlves elanud, kus veel vahetegemine mõistusel puudus, mis võimalik ehk mis võimatu näib». Aga eepose rahvaehtsust taotledes ja rahvuslikel põhjustel ei taha ta seepärast ometi seda hiidlikku põhitüüpi muuta: «Sellest lugu pidamata peame Kalevipoja mälestusi aus pidama, sest et neid meie oma rahva vaimupõld on kasvatanud, enne kui selgem teadmine võõraste läbi meie maale sigines.»[2]

Nagu Schultz-Bertramgi oma 1839. a. kõnes, nii käsitleb ka Kreutzwald rahva-Kalevipoega kui l i i t k u j u ühelt poolt põhjamaisest «eesti viikingist», teiselt poolt aga «aasialisest, veeuputuse-eelsest» hiidvägilasest. Faehlmann ja kõik teised eepose kaastöölised, eriti Lagos, kuid ka Kreutzwald ise, olid oma lisanditega kõigiti püüdnud suurendada just neid «viikinglikke» jooni ja «Kalèvi-saaga» ajaloopärasust. Kreutzwaldil oli ometi nii palju aukartust ehtsate rahvapärimuste ees, et mitte peategelase hiidlust täiesti kõrvaldada, seda vähem, et ta just viimases nägi kogu Kalevipoja rahvaehtsuse kõige ilmsemat tõendit. Ka oleks hiidlusega ühes ära langenud terve rida just kõige levinumaid rahvamotiive (kiviviskamine, sängitegemine, veteläbistus, lauavõitlus jne.).

Hiidliku peategelase säilitamisega sai aga kogu eepos palju fantastilisema ilme, ja mis selles puudu jäi realismist, pidi korvatama «ülerealistliku», s. o. piltliku, s ü m b o o l s e tõlgitsemise võimaldamisega.

Seda sümboolsust on Kreutzwald lasknud aimata eepose mitmes kohas; mitte asjata ei soovita ta seda lugeda «järelemõtlemisega», s. o. ka ridadevahelise mõtte otsimisega. Kalevipoega on selgesti näidatud muistse vabaduse sümbolina, aga ka üldse eesti talupoegliku rahva sümbolina ühes kõigi selle talurahva voorustega ja nõrkustega. Sümboolselt tuleb võtta Kalevipoja vägitöid kui ka ta mitmeid «lapselikult» kergemeelseid tegusid, näit. isa tarkuseraamatu äraandmist Varrakule, alkoholi kuritarvitust sel puhul ja juba varem Soomes; näib, nagu tuleks sümboolselt tõlgitseda ka suure tamme lugu. Sümboolne on vägilase surmakiljatus, mis kestab läbi sajandite, sümboolne ta vangistus karmi saatuse käsul ja muidugi on sümboolne vägilase loodetud vabanemine, teistest väiksemaist motiividest kõnelemata.

Peategelase hiidluse, samuti kui kasutatud fantastilise muinasjutumaterjali tõttu on ka tema v a s t a s e d enamasti fantastilist laadi. Tavalise inimesega ei saaks ju hiiul üldse tekkida mingit tõelist võitlust, näit. Soome sepa poja hävitab ta ainsa mõõgatõmbega. Ta tõelisteks vastasteks saavad alles s o r t s i d, kes nähtavasti ühendavad endas hiiu jõu kui ka teatud üleloomulikud võimed. Ja neist ei erine kuigi palju ka päris paharetid, hiidlik veevaim ja Sarvik oma suguseltsiga.

[1] Vrd. Kr. — Neusile 30. V 1850, Kr. — Jul. Krohnile 18/30. IV 1874. Kr., Lühikene seletus Kalevipoja laulude sisust, Trt. 1869, lk. 7—14.

[2] Eesti-rahva kasuline kalender, 1869, lk. 57 jj.

Peamine vahe on ainult selles, et sortside elukoht on inimeste keskel, paharettide oma aga maa all.

Nii sortsid kui paharetid täidavad eeposes kõigepealt oma otsest eepilist funktsiooni, võimaldavad lugejal jälgida peakangelase üha raskenevaid võitlusi ja nii elada läbi kirevaid, muinasjutulisi seiklusi, mille haaravus ei jää taha ehtsate muinasjuttude omast. On ju need sortsid ja paharetid oma talupoeglikus hiidluses võrdlemisi omapärased ka maailmakirjanduses, erinedes tublisti näit. puht-«spirituaalsetest» «1001 öö» džinnidest kui ka germaani kuradeist.

Aga peale selle on neil Kalevipoja vastastel kahtlemata ka oma sümboolne tähendus. Kuigi seda ei ole näidatud selgelt, võime aimata, et nad esindavad kogu seda looduslikku ja ühiskondlikku «kurja», millega feodaalaja talurahvas oma elus pidi võitlema. Peipsi sortsi pojad ja tütar nagu oleksid kehastatud toorus, vanapaganlik metslus, «kuri loodus», mis Kalevipoja kui talupoegliku tsivilisatsiooni eestvõitleja vastu on vaenulik: nad varitsevad ainult juhust, et teda hävitada. Sorts ise esindab juba pisut «arenenumat», s. o. kavalamat, kuid seetõttu aina tigedamat kurja — ta põhiomadus on k a d e d u s ja p a h a t a h t l u s, see kitsalt piiratud orjaaegses miljöös lokanud pahe, millest tunnistavad lugematud nõiduspärimused, krati, kurja silma, luupainaja jne. lood.

S a r v i k ise oma suguseltsiga esindab aga juba kurja kolmandat astet; tal on peale vanapaganliku jõu ning tooruse, peale sortsi kavaluse ja mustkunsti kasutada ka veel palju kohutavam abinõu, ü h i s k o n d l i k v õ i m, arvutu hulk abilisi ja teenreid ja määratu rikkus. Nii võime arvata, et tema sümboolselt esindab ka teistsuguseid kurje jõude, nimelt feodaalseid võimupidajaid, kelle vastu eesti rahvas pidi võitlema läbi sajandite. Tõsi küll, need olid juba feodaalorjuse sajandid, mitte Muinas-Eesti aeg, mida näiliselt eeposes kujutatakse. Kuid tegelikult sümboliseerib ka Kalevipoeg ise hilisematki, feodaalaegset eesti talurahvast, ja niisamuti on sümboolselt Muinas-Eestisse projitseeritud nood feodaalaegsed reaalsed «kuradid». Mitte asjata pole eepose põrgu kujutatud nii balti mõisat meenutavalt ja mitte juhuslikult ei laula Sarviku orjad eesti tavalisi orjalaule. Aga muidugi on nende selline käsitlus ainult sümboolse, ridadevahelise mõtte tõlgitsus ja neilt ei tohi nõuda järjekindlat allegoorilisust.

Nii on ka Kalevipoja vastaste kujud, nii stiliseeritud ja fantastilised kui nad ongi, küllalt omapärased ja igatahes mitte ilma reaalse aluseta.

Eepose teistest k õ r v a l k u j u d e s t on mõnedki üsna elavalt visandatud, näit. elurõõmsast peretütrest leinava lesk-emani arenev Linda, energiline ja taibukas Soome sepp, kogemusteta, lapselik Saarepiiga, see «Kalevala» Aino eestipärane vaste, omakasupüüdlik, kaval Varrak, koomiline vastaseotsija, Kalevipoja kaaslased, raudmehed jt. Aga nende väljajoonistus on jäänud võrdlemisi skemaatiliseks.

Mis puutub muusse elukujutusse «Kalevipojas», siis ei ole see eriti üksikasjalik. Kui aga need laialipillatud jooned kokku koguda, arvestades eriti sissepõimitud rahvalaule, siis annab see ometi üsna mitmekesise pildi rahva elust — mitte küll niipalju muistsel kui feodaalajal. Ka siin jäävad sõjasündmuste kujutused kõige skemaatilisemaks; mida enam aga läheneme talupoeglikele argitöödele ja koduelule, perekondlikele suhetele, riietusele, toitudele, rahvakommetele, uskumustele jne., seda põhjalikumaks muutub pilt. Muidugi ei saa seda võrrelda näit.

«Kalevala» omaga, kuid näit. eesti kirjanduses ei leia me midagi selleväärset mitte ainult enne «Kalevipoega», vaid ka aastakümneid pärast tema ilmumist. Selles elukujutuses on palju irreaalset ja ainult dekoratiivset nagu meie rahvalauluski, ja muidugi ei tohi seda mõõta Homerose suureepostе, veel vähem realistliku romaani mõõdupuuga, kuid rahvaliku «eesti ennemuistse jutuna» on ta küllalt elurikas. Kõige venivamalt mõjuvad 3—7-kordsed kordused (näit. I ja IV loos), niisamuti mõned irreaalseks ja müütilisteks poetiseeritud pseudorahvalaulud (näit. XIX loos). Aga nende kõrval võime leida ka terve rea päris meisterlikke elukujutusi (näit. Kalevipojast Soome sepa juures, ta kündmisest, ta sõjasarve puhumisest jm.), niisamuti häid meeleolupilte (näit. «Sissejuhatuse» mõned osad, III loo lõpp, VII loo osad) jne.[1]

Kõige rohkem on aja jooksul (alates juba E. Ahrensist) etteheiteid tehtud «Kalevipoja» s õ n a s t u s s t i i l i l e ja k e e l e l e, ja küllap ongi see eepose vähem õnnestunud külg. Kuid sel on oma sügavad ajaloolised põhjused, võiks isegi öelda — esijoones meie rahvakultuuri suur vanus. Meie osalt tuhandeaastaste rahvalaulude keel sisaldab rohkesti vanu, mitte enam kõnekeelseid vorme, mida seetõttu ka rahvalaulikud ise enam alati ei osanud õieti tarvitada ega nende mõtet mõista. Kreutzwaldi ajal polnud seda arhailist keelt veel üldse uuritud, ka mitte meie vana rahvalaulu võrdlemisi keerukat poeetikat küllalt selgitatud. Oli siis paratamatu, et Kreutzwald oma uute arhaiseerivate värsside loomisel sagedasti eksis.[2] Kuid ka nende häirivate omapärasuste rohkus ei tohi varjutada tõsiasja, et «Kalevipoja» keel kõigest hoolimata on rahvalik ja r i k a s keel ja et ta sõnavara (millest annab ülevaate siia lõppu liidetud «Sõnastik») oma umb. 6—7000 sõnaga on haruldaselt mitmekesine — ja mitte ainult teose ilmumise aja mõõdupuuga mõõtes. Mõne palju kuulsama «suure rahvaeepose», näit. prantsuse «Rolandi laulu» keel on palju vaesem ja stiil monotoonsem, kuigi see-eest ühtlasem.

«Kalevipoja» värsimõõdu peamine puudus on, et selles rahvaliku daktülo-trohheuse asemel peaaegu ikka esineb monotoonne trohheus, kõnelemata paremaile rahvalauludele omasest silbipikkuse arvestamisest. Aga paiguti kõlab ka Kreutzwaldi värss võrdlemisi vaheldusrikkalt, peamiselt daktülite sissepõimimise tõttu. Ja kuigi tal teatud liialdusi on, näit. paralleelridade ja korduste liigses kuhjamises, ja kuigi ta lauseehitus on rahvalaulu stiili jaoks sageli liiga keeruline ja sahteldatud, on ta ometi esimesena meie kirjanduses uuesti elustanud selle põlise rahvusliku värsistiili, mille omapärasus on väljaspool kahtlust ja mille abil paiguti siingi on saavutatud üsna tugevat mõju. Eriti on silmapaistev Kreutzwaldi meeleoluka refräänmotiivi tarvitus (näit. VII loos või XIX loo alguses), niisamuti gradatsiooni tarvitus (näit. viimase põrguvõitluse puhul), mis kogu esitusele annab omapäraselt arhailise, n.-ö. geomeetrilise stiili ilme.

Eepose kunstiline haaravus sõltub suurel määral sellest, kuivõrd huvitav on ta sündmustik ja selle ü l e s e h i t u s, teose kompositsioon. Ses suhtes on Kreutzwald püüdnud teha kõik, mida temal tarvitada olnud materjal võimaldas. «Kalevipojas» domineerivad fantastilised, muinasloolised motiivid, aga keegi ei saa öelda,

[1] Vt. A. Annist, Kalevipoja käsitlusest koolis, «Nõukogude Kool» 1945, nr. 3/4. K. Mihkla, Fr. R. Kreutzwaldi «Kalevipoja» käsitlus keskkooli IX klassis, «Nõukogude Kool» 1957, nr. 4 ja 5.

[2] Sellest ligemalt vt. J. Peegli ülevaates ««Kalevipoja» keel» (Lisa I A).

et temas puuduks see, mis igas eeposes kõige olulisem on, nimelt aktiivne eluhoog ja eepiline s ü n d m u s t e r o h k u s, kangelase alaline v õ i t l u s tema püüdeid takistavate jõudude vastu. Tõsi küll, neid jõude on palju ja see võitlus pole koondatud ühe keskse sündmuse ümber, nagu see on klassikalistes eepostes. «Kalevipoeg» õigupoolest koosneb episoodidest, mis on liidetud vägilase mitukümmend aastat kestnud e l u l o o k s; see algab tema vanemate pulmadega, tema sünniga ja lapsepõlvega ning lõpeb ta surmaga. Aga kui maha arvata eellood (I—II lugu), keskendub see episoodide rida ometi võrdlemisi tihedalt k o l m e ajajärgu ja osalt ka kolme raammotiivi ümber. Esimene algab Kalevipoegade jahilkäigu ja ema kaotusega, millele kohe järgnevad Soomes käigu sündmused, valitsejaks saamine, hobuse kaotus ja uue hobuse otsimisel või laudade toomisel läbielatud juhtumised (III—XV lugu). Teiseks kuuleme teatud vaheaja järel reisist maailma otsa, Assamalla lahingust ja teisest allmaailmas käigust (XVI—XVII). Ja siis, pärast uut seitsmeaastast vaheaega juba tulebki peripeetiline lustipeo kujutus, millele järsu kontrastina järgneb raudmeeste maaletung, lõpplahingud ja vägilase surm. Kõiki neid sündmusi seob Kalevipoja isik ja nad on esitatud üha kasvavas gradatsioonis, mis saavutatakse üha suuremate raskuste võitmisega Kalevipoja poolt. Kui lisaks arvestada mõningaid läbikäivaid juhtmotiive, näit. roima ja lunastuse motiiv, siis võib ütelda, et eepose ülesehitus on ometi võrdlemisi keskendatud ja edasikiskuv, enamgi kui näit. «Kalevala» oma. Mitte põhjuseta ei haara «Kalevipoeg» isegi ümberjutustusena — või õigemini: just proosakujulise noorsooraamatuna ongi teda tõlgitud mitmesse muusse keelde (näit. saksa, soome, vene, taani, inglise, prantsuse, itaalia keelde).

Tõsi küll, peale eluloolise peasüžee esineb eeposes ka veel rida sellega üsna lõdvalt või üldse mitte seotud vahe-episoode (suur tamm, sõjasaadiku sõit, Ilmaneitsi sõrmuse lugu). Need on enamasti hiljem liidetud ja pidid toonitama «katkendlikult säilinud Kalevi-loo» rahvaehtsust. Aga need on suhteliselt lühikesed ja aitavad mõningal määral ka episoodidena mitmekesistada eepose muinasloolist maailmapilti. Tõlkeis on need (ja palju muud vaheleliidetud stafaaži) sageli üldse välja jäetud.

K o k k u v õ t t e k s võib öelda, et «Kalevipojal» kui kunstiteosel on mõningaid ajalooliselt tingitud puudujääke, aga veel enam väärtusi, mis pole ainult ajaloolised, vaid on püsivad. Ta on nii faabulalt kui stiililt paiguti konglomeraat, aga teda seob tervikuks ta sündmustiku eluhoog, kõikjal esineva Kalevipoja enda kuju haarav inimlikkus, stiili rahvuslik omapärasus, elukujutuse rahvalikkus ja kõigepealt ta sügav ning jõuline ideoloogia, ta inimsuse- ja rahvaarmastus, ta viha igasuguse rõhumise, ülekohtu ja pettuse vastu, ta liigutav kaasaelamine eesti rahva ajaloolise saatusega ja vaibumatu lootus selle rahva uuele tõusule. Kõige sellega ei haaranud ja innustanud ta mitte ainult eesti rahvusliku ärkamise aja inimesi, vaid ka järgnevaid ajajärke ja mitmeid teisigi rahvaid.

6. «KALEVIPOJA» MÕJU JA TÄHTSUS

Tõsi küll, esialgu polnud «Kalevipoja» levik ja otsene mõju rahvahulkadele kuigi suur. 1857/61. a. eesti-saksakeelset väljaannet trükiti ainult 500 eks., peale selle saksakeelset eritrükki 500 eks. Eestikeelset eritrükki, mida Kreutzwald nii

väga ootas ja nõudis, ei julgenud Õ. E. Selts teha osalt tsensori kartusel, osalt rahapuudusel, osalt ehk ka sellepärast, et ta uued juhid üldse palju ei hoolinud eesti rahvusliku kultuuri arengust.

Ei levinud esialgu ka Kreutzwaldi enda poolt suure vaevaga kirjastatud ja Kuopios 1862 trükitud rahvaväljaanne. Selle ettetellimusi õnnestus koguda ainult Peterburi sõprade ja mõne harva sakslase abil. Enam kui pool aastat peale töö ilmumist peab Kreutzwald Schiefnerile teatama, et ta on «mõne pastori abil» lahti saanud ainult 40 eksemplarist, «keegi hr. von Wahl võttis kinkimiseks 25 eks., see on aga kõik, raamatukauplustes ei lähe asi hoopiski mitte». Tallinnas on müüdud 17 eks., Tartus 5 ja Kreutzwaldi enda kodulinnas Võrus ainult 1 eks. Alles 1860-ndate aastate lõpul hakkab teos pisut kiiremini levima, peamiselt Mulgimaal ja Otepää ümbruses, kus talurahva jõukus ja teadlikkus pisut varem arenema hakkas. Aga $^1/_5$ trükist, 200 eksemplari, rikneb seismise ajal. Ning järgmine trükk saab ilmuda alles a. 1875 (tegelikult 1876).

Üldiselt võime ütelda, et laiemad rahvahulgad, kelle jaoks teos nii suure vaevaga kirjutati ja välja anti, ei olnud esialgu veel suutelised temani tungima. $^9/_{10}$ rahvast, arvab Kreutzwald ise, esimestel aastatel ei teadnudki veel eepose olemasolust. Need, kes ta tutvustamise eest oleksid pidanud hoolitsema, nii pastorite «Postimees» Tartus kui köstrite oma Pärnus, piirdusid ainult ta mõnerealise mainimisega. Esimesed pikemad tutvustused pidi kirjutama Kreutzwald ise, esmalt «Sipelgas» (1861) ja siis oma «Eesti-rahva kasulises kalendris» (1869).

Aga nagu öeldud, «Kalevipoja» koostamise esimene — ja Faehlmanni juures koguni peamine eesmärk oligi tõestada eestlaste kultuurivõimeid, kasvatada eestlastest lugupidamist sakslaste ja teiste mitte-eestlaste silmis, nõnda õigustada rahva sotsiaalseid nõudmisi ja ära hoida eesti soost haritlaste ja jõukama kihi saksastumist. Ning seda ülesannet hakkas «Kalevipoeg» täitma juba enne oma ilmumist. Ahrensi jt. «kirikuhakkide» skeptiline norimine jäi ikkagi varju «Kalevipoega» heatahtlikult tutvustavate või lausa ülistavate kirjutuste kõrval, mida avaldasid näit. G. Santo, H. Neus, A. Schiefner, F. F. Meyer, P. Jessen, mitmel korral ka Schultz-Bertram jt. Baltikumis ja Peterburis, S. Elmgren, A. Ahlqvist, J. Krohn, O. Donner jt. Soomes, prof. W. Schott Berliinis, Leuzon le Duc, A. Büchner jt. Prantsusmaal jne. Eriti pärast Peterburi Keiserliku Teaduste Akadeemia auhindamist, nagu ütleb H. Neus, «vaikivad kõik tühised ja pealiskaudsed lobisejad nagu suu peale löödud ning lasevad oma tiivad sorgu» (Neus — Kr. 18. I 1861 = Kv. II, 191). On selge, et see kõik teatud määral mõjutas ka neid noori eestlasi, kes nüüd ikka suuremal hulgal hariduse allikaile pääsesid. Rahvas, kelle eepost loeti ja kiideti Peterburis ja Berliinis, Helsingis ja Pariisis, ei olnud enam «ainult talupojakari», see o l i juba rahvus, natsioon, kelle keelt kõlbas rääkida ka haritlaskodus. Me teame, millise entusiasmiga noor Jakob Hurt 1857. aastal esimese «Kalevipoja» vihu koju viis ja «palavikulise põnevusega» läbi luges — ta ise kõneleb sellest «Vana Kandle» eessõnas (lk. XI); on tõenäoline, et ilma «Kalevipojata» poleks meil nii pea olnud ka «Vana Kannelt». Ja me teame, kuidas enam kui 20 a. hiljem noor Ed. Vilde, nagu ta ise jutustab, iga päev «Kalevipoja» kooli tassis, et ka temal kui eestlasel oleks saksa poiste ees, millega uhke olla. Küllap siis oli «Kalevipojastki» teatud kaasabi selleks, et Vildest sai «Mahtra sõja» autor ja mitte mõni balti-saksa ajaviitejuttude sepitseja, milleks tal ju teatud kalduvusi

oli. Nende kahe näite vahelt ja nendele lisaks võiks tuua rohkesti teisi kogu 19. saj. teise poole ulatuses. Jakobson ja Kunder, Kuhlbars ja Koidula, Reinvald ja Veske — kõigi nende «ärkamises» ja eesti kirjanikuks saamises on oma osa olnud ka «Kalevipojal», kõnelemata hilisemast haritlaspõlvest. Võime vist väita, et just nende eestlusele võidetud «äratajate» kaudu ongi «Kalevipoeg» kõige rohkem kaasa aidanud eesti rahvusliku ja seega sotsiaalsegi aktiivsuse ärkamiseks. Muidugi olid selle protsessi peamised põhjused majanduslikku laadi, aga niivõrd kui pealisehitus üldse ühiskonna arengut võib mõjutada, on seda teinud ka «Kalevipoeg».

Muide tuleb arvestada, et just «Kalevipoja» ümber tekkisid ka eesti esimesed intelligentsi ringid. Juba 1866 on teateid sellisest (keskkooliõpilaste) ringist, kes «iga nädalas kord kokku tulevad, kõige õhtu teineteisega «Kalevipoja» laulu lugema ja vastastikku oma mõtteid selle üle teineteisele teada andma».[1] Selle ringi juhatajaks oli Mihkel Veske, tookord veel gümnasist. 1870. aastal aga tekkis samasugustest «Kalevipoja õhtuist» J. Hurda juhatusel esimene eesti üliõpilaste selts, mis eesti rahvusliku üliõpilasnoorsoo kasvatamiseks kaua aega tugevasti kaasa aitas.

Aga juba varakult hakatakse nende äratajate poolt «Kalevipoja» kuulsat nime tarvitama ka laiemate rahvahulkade rahvusteadvuse ergutamiseks. On iseloomulik, et ka siin «Kalevipoja» olemasolu väärtust toonitatakse rohkem kui tema sisulisi väärtusi. Esimene pikem sellekohane tutvustus põlvneb noorelt üliõpilaselt Paul Blumbergilt, kes peab 1866. aastal «Vanemuises» kõne ja avaldab selle hiljem artiklina «Eesti Postimehes» (nr. 24) iseloomuliku pealkirjaga: «Misläbi ka muu rahvas nagu sakslased ja prantsused oma kodumail eestlastest midagi teadvad ja lugu pidavad».[2]

Nagu Kreutzwald ise («Sipelgas» II, 1861), nii agiteerib ka Blumberg saksastumise vastu peamiselt «Kalevipoja» abil. Paar nädalat hiljem järgneb sealsamas C. R. Jakobsoni artikkel[3] «Uraal-Altai keele seltsist», kus «Kalevipoega» otseselt rakendatakse rahvusliku iseteadvuse tõstmiseks ja ühtlasi rahvahulkade vabadusvõitluse innustamiseks: «Kui meil ka muud ei oleks, oma Kalevipoja-laulu peale võime uhked olla ja tohime temaga kõigi teiste rahvaste ette astuda ... On ükskord eesti rahvas seda, mis meie temast loodame ja igatseme, siis saab ka igaühe noore eestlase häbiks olema, kui ta oma Kalevipoja-laulu ei tunne. Sest sealt tuleb talle see elav ja kosutav tundmine, kes ta on, ja see tundmine saab teda tegudele äratama, mis üksi tema ja ta rahva auks võivad olla.» Järgmisel aastal, 1867 ilmuma hakanud «Kooli lugemise raamatus» aga on «Kalevipojast» sessamas vaimus esitatud juba õige rohkesti katkeid. Ja eriti need (koos Kunderi proosaümberjutustusega) tegid eepose lood populaarseks rahva kõige laiemaiski hulkades. Ka algupäraselt mitte rahva loodud motiivid saavad nüüd täiel määral rahva omaks, nii et neid raske on vanust pärimustest eraldada.

Jakobsonist peale aga muutub senine võitlus eesti haritlaste «hingede», s. o. eestlaseks jäämise pärast ühtlasi ikka enam võitluseks eesti rahvahulkade

---

[1] «E. Postimees» 15. VI 1866, nr. 24.
[2] Vt. ka R. Põldmäe, Paul Blumberg. KKirj. 1960, nr. 7.
[3] «E. Postimees» 1866, nr. 26.

eluõiguste eest. Üldtunnustatud «Kalevipoja laulu» võetakse tõesti nagu «aadlikirja», mis tõestab eesti rahva kultuurivõimelisust ja s a m a v ä ä r s u s t teiste kultuurrahvastega. Ning järeldus sellest on lihtne: nii siis peavad eestlased saama ka kõik samad majanduslikud ja poliitilised õ i g u s e d, mis on sakslastel! Selles argumentatsioonis ongi «Kalevipojal» kõige olulisem osa — vähemalt C. R. Jakobsoni alustatud poliitilises võitluses. Ja sellisena tarvitati seda enam kui pool aastasada — ka nende poolt, kes «Kalevipoega» ise üldse polnud lugenud või kes seda üheõiguslust soovisid tarvitada — endalegi rüütlimõisa ostmiseks.

Sel ühiskondlikul alal, s. o. eestlaste üheõigusluse ja rahvusliku kultuuri eest peetava võitluse julgustamises ja innustamises ongi nähtavasti olnud «Kalevipoja» peamine väärtus ja tähtsus, eriti XIX sajandil. Aga selle kõrval ei tohi muidugi unustada ta puhtkirjanduslikku tähtsust. Oli ta ju tõesti, nagu Kreutzwald ise ütles, «esimene eesti originaalteos», samaaegselt rahvalik ja rahvuslik oma demokraatliku ideoloogiaga, eesti elu ja eesti inimeste kujutusega kui ka aastasadade vältel väljakujunenud omapärase rahvusliku sõnastusstiiliga. Pärast enam kui 300-aastast eestikeelset hädakirjandust või otse pimestuskirjandust oli viimaks ilmunud suurteos, mis rahva tuhandeaastased luulepärimused liidetud ja elustatud kujul uuesti rahva kaasaegseks elavaks kultuurivaraks muutis, kuna ta need kaasaegse võitleva sisuga täitis ja nad nii rahva aktuaalse ühiskondliku võitluse teenistusse rakendas. Oli loomulik, et see ka teisi kirjanikke julgustas välja astuma algupäraste võitlevate teostega — ja seejuures mitte enam oma ideid muinasaega projitseerides ja sümbolite taha peites, vaid juba tänapäeva elu kujutades. Nii siis polnud «Kalevipoeg» mitte ainult ise meie rahvusliku kirjanduse esikteos, vaid on suurel määral toetanud ka meie järgnevat rahvuslik-demokraatliku kirjanduse sündi.

Otse «Kalevipojast» võetud aineid või tema stiili on seejuures vähe kasutatud ega ole see andnud suuremaid tulemusi. Aga eepose ideed ja Kalevipoja, Kalevi, Linda jt. esinduslikud või sümboolselt tõlgitsetud kujud esinevad sageli Koidula, Kuhlbarsi, Reinvaldi, C. R. Jakobsoni, J. Kunderi, J. Tamme, J. Bergmanni jt. luuletustes ning aitavad kehastada nende patriootilisi ideid. Ka proosakirjanduses tõusevad eepose eeskujul esikohale oma rahva vabaduse ja õnne eest võitlevad kangelased (Bornhöhe, Saali jt. töödes). Niisamuti saavad «Kalevipoja» ained eesti rahvusliku skulptuuri, maalikunsti ja muusika inspireerijaiks (J. Weizenberg, A. Adamson, O. Hoffmann, A. Kunileid, K. A. Hermann, hiljem Miina Härma, R. Tobias, Kr. Raud jt.).

Kõige olulisemaid «Kalevipoja» kirjanduslikke mõjusid oli see, et ta esmakordselt eesti trükisõnalise kirjanduse rajas rahvaloomingule ja nii õpetas uuesti kasutama viimase motiive ja väljendusvahendeid. Tema eeskujul hakkasid sealt ammutama ka teised. Juba Koidula loob mõned kaunid rahvaluulepärased ballaadid, temale järgnevad J. Bergmann, J. Tamm jt. Värsimõõdu alal, tõsi küll, juhtis «Kalevipoja» värss rahvalaulu oma õigest uuestitarvitamisest mõnevõrra eemale, aga näit. alliteratsiooni kasutamise ergutajana on ta mõju olnud kahtlemata viljakas. Ning juba M. Veske lauludes on vanema ja uuema rahvalaulu intonatsioonid väga olulise mõjuga.

Kõige otsesemalt on «Kalevipoeg» ergutanud ja innustanud eesti rahvaluule kogumist ja mõningal määral ka uurimist. Juba Kreutzwald ise toonitas oma

eepose esimestes rahvalikes tutvustustes (näit. «Sipelgas» II, a. 1861 ja «Eesti-rahva kasulises kalendris» 1869), et ta «Kalevipoeg» on ainult teatud esialgne ehitus, millele võib rahvasuust leida mõndagi täiendusmaterjali, ja ergutas oma lugejaid seda koguma. Kõigepealt hakati siis otsimagi just Kalevipoja aineid; näit. palutakse neid ÕES-ile saata «Eesti Postimehes» 1869, nr. 47 ja neid ilmubki juba Blumbergi «Kalevipoja allikais ja reaaliais» samal aastal, niisamuti M. Veske esimestes korjandusaruannetes 1870-ndail aastail.[1]

Et hiljem rahvaluule korjamine meil nii ainulaadselt populaarseks sai ja ülemaailmselt silmapaistvaile tulemustele viis, selles oli kahtlemata oma osa ka «Kalevipoja» populaarsusel. Viimasest kõneleb muuseas ka see, et mitmed rahvaluule üleskirjutajad just «Kalevipoja» aineid loovalt püüdsid edasi arendada, niisamuti muid eesti viikingiaegseid motiive viljelda (näit. juba kogus «Vana Kannel I» laul «Sõjasõit Saaremaale» jt.).

Muidugi olid «Kalevipojaga» seotud eesti folkloristliku ja kirjandusloolise uurimise esimesed sammud (M. Veske, M. J. Eisen, V. Reiman jt.). Ja oma uue, demokraatliku ajalookontseptsiooniga oli ta üks tugevamaid suunanäitajaid eesti ajalooteaduse arengule, eriti selle võitluses balti-saksa «kultuurikandmise» väärteooria vastu.

Lõpuks olgu mainitud, et kogu XIX sajandi ja isegi veel XX sajandi esimeste kümnendite jooksul oli ja jäi «Kalevipoeg» enam-vähem ainsaks suuremaks eesti kirjanduse — ja kogu kultuuri! — tutvustajaks teistele rahvastele. Uue saksakeelse ja esimese täieliku venekeelse tõlke ilmumine sajandi lõpul näitab, et teatav huvi tema vastu oli püsivalt olemas. Mõni tema ümberjutustus noorsoole, näit. Kirby oma Inglismaal (1895), ületas juba välimuselt ja arvatavasti ka tiraažilt kõik eestikeelsed väljaanded. On siis arusaadav, et oma esimese 50 eluaasta jooksul püsis «Kalevipoeg» Eestis enam-vähem üldise austuse ja rahvusliku uhkuse objektina — ka nende seas, kes teda ise polnud palju lugenudki, kõnelemata tema olemuse sügavamast mõistmisest.

Aga mida enam noor eesti maa- ja linnakodanlus endale sakslastega ühesuguseid õigusi kätte võitis ja ise teiste «suguvendade» ekspluateerijaks sai, seda vähem hakkas ta «rahvuslus» esindama laiade hulkade rahvuslikke huvisid. Ja nii muutus ka «Kalevipoja» austamine järk-järgult ikka pinnalisemaks ja maneerlikumaks. Veel enam: nagu muud rahvuslikku kultuuripärandit ja rahvuslikke ideid, nii hakkab see kodanlus ka «Kalevipoega» kasutama vahel otse reaktsiooniliselt, näilise «rahvusühtsuse» kaitseks. Selle petliku funktsiooni täitmiseks püüti eepost rakendada eriti kodanlikus Eestis; sama võtet kasutavad eesti kodanluse riismed välismaal. Teiselt poolt on aga «Kalevipoega» rünnatud estetistlikelt positsioonidelt, mis on mõnel puhul arenenud lausa nihilistlikuks mahategemiseks. Võitlust «Kalevipoja» ümber ei saa viia ainult ühele nimetajale, kuid eepose liiga kurjad kritiseerijad on enam-vähem ikka teinud seda mitterahvalikelt seisukohtadelt või pole küllaldaselt mõistnud ta ideoloogilis-kunstilist tuuma.

Alles koos marksistliku mõtte arenguga Eestis süvenes ikka enam see «Kalevipoja» sügavam demokraatliku sisu tundmine, mida kodanlik-natsionalistlik või

---

[1] Verh. GEG VIII, 3, 1876; Sb. GEG, 1877; «Oma Maa» 1884, nr. 1, 2, 3, 6.

Tabel IV

Fr. R. Kreutzwaldi «Kalevipoja» väljaanded.

Keel	Tõlkija või ümberjutustaja	Ilmumis-koht	Ilmumis-aasta	Tiraaž	Märkused
1	2	3	4	5	6
Eesti keeles (paralleeltekst saksa keeles vt. allpool)		Tartu	1857—1861	500	
Eesti keeles		Kuopio	1862	1 000	
„		Tartu	1875	2 000	
„		„	1901	3 000	
„		Tallinn	1904	3 000	Lühendatud noorsoo-väljaanne
„		„	1910	4 000	„
„		„	1918	3 000	„
„		„	1921	2 000	„
„		„	1930	2 000	Lühend. ja muudetud väljaanne
„		Tartu	1935	10 350	
„		Tallinn	1946	20 200	
„		Vadstena	1947	?	
„		Tallinn	1951	25 000	
„		„	1953	25 000	
„		Toronto	1954	3 000	
„		Tallinn	1961	40 000	
Vene keeles	J. Truusman	Tallinn	1886—1889	1 000 ?	
„	V. Deržavin ja A. Kotšetkov	Moskva	1949	10 000	
„	„	Moskva-Leningrad	1950	25 000	Lühendatud noorsoo-väljaanne
„	„	Tallinn	1950	10 000	
„	„	Moskva	1956	25 000	
„	„	Tallinn	1961	10 000	
Saksa keeles	C. Reinthal ja G. Schultz-Bertram	Tartu	1861	500	
„	J. Grosse	Leipzig	1875	?	Ümberjutustus värssides
„	F. Löwe	Tallinn	1900	?	
Läti keeles	E. Zälite	Riia	1929	1 000 ?	
Soome keeles	H. Winter	Helsingi	1957	?	

Tabel IV järg

1	2	3	4	5	6
Ungari keeles	A. Bán	Budapest	1929	?	
"	"	"	(2. tr.) 1960	4 000	
Tšehhi keeles	M. Lukáš	Praha	1959	3 000	

Ümberjutustused proosas

Eesti keeles	Fr. R. Kreutzwald	Tartu	1869	1 000	
"	J. Kunder	"	1885	2 000	
"	T. Uustalu	Võru	1902	6 225	
"	V. Ridala	Tallinn	1921	?	
"	E. L. Wöhrmann	Tartu	1921	?	
"	V. Ridala	Helsingi	1929	?	
"	E. Laugaste	Tallinn	1960	10 000	
"	E. Raud	Tallinn	1961	30 000	
Saksa keeles	C. Chr. Israel	Frankfurt a. M.	1873	?	
"		Tallinn	1894	?	
Inglise keeles	W. J. Kirby	London	1895	?	
Itaalia keeles	G. Ceroni	Rooma	[1931]	?	
Prantsuse keeles	N. Raudsepp ja P. Stoecklin	Pariis	1930	?	
Rootsi keeles	K. R[aitio järgi tõlkinud R. Hertzberg]	Helsingi	1884	?	
Soome keeles	K. Raitio	Helsingi	1884	?	
Taani keeles	P. Rasmussen	Kopenhaagen	1878	?	

estetistlik tõlgitsus oli tähele panemata jätnud või koguni väärendanud. Leiti, et ei rahva ega Kreutzwaldi Kalevipoeg olnudki ainult «Eesti kuningas» ega ta riik ainult «iseseisev Eesti riik», vaid et ta kõigepealt oli eesti töötava rahva vägilane ja et siis ka tema «tagasitulek» õigupoolest tähendab selle orjastatud töörahva vabanemist ja juhtivale kohale tõusmist. Sellise tõlgitsuse elemente leidub juba varasemate proletaarsete autorite (J. Lilienbachi, H. Pöögelmanni) töis ja säärasena oli «Kalevipojal» kindlasti teatud osa ka 1905. ning 1917. a. revolutsioonide ettevalmistuses. Eriti on «Kalevipojas» peituvaid igasuguse rõhumise vastu suunatud ideid aga selgitatud ja esile tõstetud just Nõukogude Eestis, niisamuti eeposes kajastuvaid rahvaste sõpruse suuri ja aktuaalseid ideid.[1] Alles

[1] Vrd. koguteos «Fr. R. Kreutzwaldi maailmavaade ja tegevus», Tln. 1953. E. Sõgel, Eesti kirjanduse ajalugu, Tln. 1957. R. Viidalepp, Eesti rahvaluule ülevaade, Tln. 1959. E. Laugaste ja E. Normann, Muistendid Kalevipojast, Tln. 1959.

nüüd on õieti toonitatud, kui suur osa «Kalevipoja» saamisloos oli Peterburi teadlastel ja muudel vene progressiivsetel haritlastel, alles nüüd on esile tõstetud eepose «Sissejuhatuses» antud hinnangut Eesti ja Venemaa riiklikule ühendamisele a. 1710, niisama on nüüd rõhutatud Kalevipoja lauatoomist kui eesti ja vene rahva rahuliku läbikäimise kajastust jne.

M. Gorki vihjel on eeposes hakatud nägema ka jumalavastase võitluse elemente, kuigi need seal nii selged pole kui mõnes rahva-Kalevipoja prometeuslikku trotsi väljendavas muistendis (vrd. kommentaar XIX loo juurde). Sellise sügavama mõistmise ja aktuaalsema ümbertõlgitsuse tõttu, veel enam aga progressiivse kultuuripärandi üldise aussetõstmise tõttu on «Kalevipoeg» just nõukogude ajal uuesti elavaks saanud.

Pole kahtlust, et eepos just nüüd on läinud rahva kõige laiematel kihtide lugemislauale. Seda tunnistavad juba ta tiraažid. Kui kogu tsaariaja jooksul «Kalevipoega» trükiti (ja müüdi) ainult 13 500 eksemplari ja kodanlikus Eestis 17 000 eksemplari, neistki suur osa lühendatud väljaandeid, siis on nõukogude võimu ajal kuni 1960. aastani ilmunud tervelt 70 000 eks., arvestamata nüüd ilmunud 40 000-list uut iluväljaannet ja käesolevat teost. Umbes niisamuti on tõusnud «Kalevipojale» osaks saanud hinnang nõukogude kirjandusloolaste poolt. Ja eriti nüüd on «Kalevipoeg» inspireerinud loomingule meie kunstnikke ja heliloojaid (E. Kapp, E. Okas, O. Kangilaski jt.).

Mitte vähenenud, vaid üha kasvanud on viimaseil aastakümneil «Kalevipoja» tundmine ka väljaspool eesti keele piire. Varem tutvustati ja tunti teda mujal peamiselt kitsas teadlaste ringis ja peamiselt folkloristliku materjalikogumu — või anti temast välja ümberjutustusi noorsoole. Kui folkloristika meetodid täienesid ja «Kalevipoega» enam rahvaluule-dokumendina ei uuritud, vähenes teadlaste huvi tema vastu. Ligi 30 a. jooksul (1900—1928) ei ilmu ühtegi pikemat värsstõlget, mis annaks tunnistust kirjanduslikust huvist. Alles siis ilmuvad tõlked ungari ja läti keeles (mõlemad 1929). Ent alles nõukogude ajal ja Nõukogude Liidus võib kõnelda selle huvi uuest tõusust: seda tähistavad kõigepealt uue venekeelse värsstõlke ilmumine 1949 ja siis jälle 1950, ning veel kord 1956. aastal ja uuesti 1961. Alles nende kaudu on «Kalevipoeg» saanud kättesaadavaks sadadele tuhandeile lugejaile Nõukogude Liidu rahvaste peres. Ja peamiselt siin on teda vastu võetud mitte formaalselt, vaid sisuliselt rahvaliku teosena, mis väärikana asetub Nõukogude Liidu teiste rahvaste rahvaliku eepika ritta.

«Kalevipoja» jätkuvat levikut näitavad ka teised uued värsstõlked, nimelt Soomes (1957) ja Tšehhoslovakkias (1959) ning Ungaris, kuigi kahjuks väga kärbitud kujul.

Muidugi pole «Kalevipoeg» nüüd enam ainus eesti nime tutvustaja maailma rahvastele, ei ole ta ka kõige enam tõlgitud või kõige kunstiväärtuslikum «eksportteos». Aga temale jääb ka sel alal ikka algataja ning teerajaja au. Vähemalt eesti rahvaloomingut ei ole seal kahjuks ka praegu veel esindamas ükski teine temaväärilise teos (välja arvatud ehk Kreutzwaldi enda «Eesti rahva ennemuistsed jutud»). Kui tühiseks kahvatub selle kõrval mõne ainult-folkloristi hädaldamine, et need kumbki pole päris rahvaehtsad!

*

Nüüd siis on «Kalevipoeg» juba saja aastane, kuid huvi ja austus tema vastu pole vähenenud, pigem ümberpöördult. Milles peitub nende püsimise saladus? On väidetud, et «Kalevipoja» ajalooline algataja-tähtsus oli suurem kui ta püsiv kirjanduslik tähtsus, ja teiseks, et ta ideoloogiline väärtus on suurem kui puhtkunstiline. Aga loomulikult poleks ka tema demokraatlik ja rahvuslik ideoloogia saanud ajalooliselt mõjuda, kui sel poleks olnud teatud kunstipärast kehastust. Olgu pealegi, et kõige laiemalt ja tugevamini mõjus teadmine tema olemasolust ja kuulsusest, olgu pealegi, et laiemad hulgad teda tundsid vaid ümberjutustuste või siis üksikute kohtade järgi; nii on lugu ju sagedasti teistegi eepostega. Ka faabulas kehastatud idee on juba teatud kunstipärase vormiga idee. Ja vähemalt need üldtuntud valikkohad on meisterlikud.

Kõige rohkem on «Kalevipoja» lugemist seganud ta ajalooliselt tingitud keelelised iseärasused — aga soovi korral saab neid populaarseis väljaandeis parandada. Teiseks tunduvad ehk igavaina eeposes teatud venivused ja «surnud kohad» — aga neid võib lugedes soovi korral kergesti vahele jätta. Ka maailmakirjanduses on küllalt teoseid, mis pole mitte päris ühtlaselt kõrgetasemelised. Kuigi «Kalevipoeg» on teatud määral konglomeraat, on tal siiski o m a stiil, mis on lähtunud eesti rahvaluule stiilist, on küllalt rahvalik ja paiguti ka küllalt kunstipärane. Nii väärib ta eesti rahvusliku eepose nime mitte ainult oma ideoloogiliste, vaid ka neid väljendavate esteetiliste väärtustega.

Kuid kindel on, et ka nõukogude inimestele «Kalevipoja« peamine väärtus seisab siiski tema suures rahvalikus ja rahvuslikus mõttesisus, või veelgi täpsemalt: seda sisu kehastavas Kalevipoja enda suures sümbolkujus. See on läbi pikkade orjusesajandite kajastanud eesti rahva jõu ja vabaduse iha, seda on aastasadu leinatud kui rahva vabaduse ja õnne eest langenut, see oli nagu rahva enda orjastatud ja nõiaunne uinutatud jõu kehastus. Siis aga elustas rahva esimene suur kirjanik selle kuju uuesti, elustas tol ajal elu ja surma piiril seisva ja siiski võitleva rahva heroilise hingega — ning lõi temast uuestiärkava, v a b a n e v a rahva sümbolkuju. Ka sellisena on ta nüüd juba sada aastat esindanud selle rahva jõudu ja võitlust, edu ja igatsusi. Ta kauaviibinud «tagasitulek» pole ühekordne sündmus, vaid rahva loovate jõudude vabanemine, mis algas Kreutzwaldi töö valmimisega, tõeliselt teoks sai aga alles nõukogude korra tingimustes.

Sellisena on Kalevipoeg mitte ainult mineviku orjastatud eesti töörahva, vaid ka tema oleviku, Nõukogude Eesti töörahva jõu ja vabaduse võrdkuju. Ning sellisena pole ta ainult eesti, vaid ka kõigi teiste rahvaste oma. Ta on ülemaailmne ja aegumatu nagu kõik rahvaluule suured sümbolkujud. Mitte asjata ei maininud Maksim Gorki teda jumalavastase võitlejana kõrvu Prometeusega[1] ja mitte põhjuseta ei loenda Gorki teisal sääraste «täiuslikkude» «töörahva suulise loomingu» kujudena Prometeust, Heraklest, Svjatogori, Mikuula Seljaninovitši, doktor Fausti, ülitarka Vassilissat jt.[2] Nende suurte rahvaluule põhitüüpide hulka kuulub kahtlemata ka Kalevipoeg. Ja mitte ainult sellega, et ta rahvaluules on

[1] M. Gorki, Kirjandusest. Tallinn 1960, lk. 679.
[2] Sealsamas, lk. 682.

kadeda ja salakavala ristiusu jumalaga trotsivas võitlusvahekorras, vaid et ta ka eeposes on esitatud kõigepealt väsimatu töömehena ja igasuguse ülekohtu (nii maise kui altmaise ja — taevase!) vastu võitlejana — nagu eesti ja kogu maailma töömehed. Ja kuigi ta selles võitluses esialgu hukkub — ei saa see surm olla lõplik, kuna töötav rahvas ise on surematu.

A. ANNIST

FR. R. KREUTZWALD

KALEVIPOEG

ÜKS ENNEMUISTNE EESTI JUTT
KAHEKÜMNES LAULUS

TEKSTIKRIITILINE
VÄLJAANNE

III trüki tiitellehe tekst:

KALEWI POEG.

ÜKS ENNEMUISTENE EESTI JUT,
KAHESKÜMNES LAULUS.

KOLMAS TRÜK.

TARTUS.
SCHNAKENBURGI TRÜK JA KULU.
1875.

EESSÕNA

Eestlaste kuulsam ennemuistene jutt K a l e v i p o j a s t[1] astub siin, laiale pillutatud jutu-[2] ja laulu-sõna riismetest kokku[3] korjatud ja uuesti[4] jalule seatud, rahva ette, noorematele enamist küll[5] üks tundmata võõras, aga siiski on ta sündind oma küla laps. Tema toob meile sõnumid vanemast ajast[6], näitab meie suguvanemate elust ja vaimu tööst avalikku[7] märkisi, kuda nemad kuulsat juttu olid sünnitanud. Aastate sajad[8] on mööda läinud, rasked sõakurnad[9], katkusurmad[10], näljapiinad[11] ja orjakütked[12] olid küll[13] mitmel puhul rahvast muljunud ja maad mõne korra tühendanud; aga kõik need viletsused ei jõudnud mälestust mitte inimeste meelest kustutada, mis kaugemast õnneajast[14] — K a l e v i p o j a[15] p ä i v i s t — üle oli jäänud. Kui palju tema elust ja kangest tegudest tõsi on ja kui palju laulikute meele mõlgutused sinna kõrva iluks olid lisanud: sellega ei ole meil siin pikemat tegemist. Arvamisel* võiks küll[16] lugu otsegu ühe vana inimesega olla, kellel endine lapsepõli[17] üsna õnnelikum ja parem näitab kui praegune aeg; seal oli päike heledamast paistnud, taevas selgem ja maapind palju ilusam olnud — räägib vanarauk, ehk küll[18] tõtelikult väljaspoolt asjadest midagi teisite ei olnud, vaid et aga vaatajal süda ja silm noorusel palju selgemad olid. — Nõnda on ka rahva sugudel ükskord nende noorpõli[19] olnud, mis hiljemine kui kuldne aeg nende mälestuses läigib; ehk küll[20] neil, kes kiidetud[21] ajal[22] elasivad ja asju toimetasid, niisamasugused[23] mured ja vaevad kanda olid kui meilgi. Ainuke vahe võis ses olla, et seal keha kangus mehe kuulsaks tegi, kudas nüüd vaimu anded teda ülendavad.

Meie päivil on asjade lugu kõigelt poolt hoopis teiseks läinud, meie oleme nimelt R i s t i u s u läbi täielikumale Jumala tundmisele jõudnud. ka muidu mõnes tükis mõistlikumaks saanud, sellepärast ei või meil vana aeg mitte enam nii kallis olla kui neil, kes seitsesada[24] aastat enne meid siin elasivad ja kellel tõevalguse koitu veel silma ei olnud selitanud. Seepärast oleks suur rumalus, kui kedagi**

Par. 1 jut K a l e v i p o e a s t 2 juttu- 3 koku 4 uest 5 kül 6 aeast 7 avaliku 8 saead 9 sõa kurnad 10 katku surmad 11 nälja piinad 12 orja kütked 13 kül 14 õnne aeast 15 K a l e v i p o e a 16 kül 17 lapse põli 18 kül 19 noor põli 20 kül 21 kiidetut (trv.?) 22 aeal 23 niisama sugused 24 seitse sada

Sel. * Arvamisel — arvamise järgi ** kedagi — keegi

pimedat ebausu aega tänapäeval[25] ülemaks tahaks kiita kui seda, mis tal praegu käes on. Aga teiselt poolt ei oleks see[26] mitte vähem rumalus, kui meie tühja uhkuse pärast seda läheksime põlgama[27], mis suguvanemate mälestustest meie päivini on ulatanud. Teistel — targemate rahva sugudel leiti juba mõne tuhat*** aasta eest kirjatundjaid[28], kes tähtsaid juhtumisi tuleva põlvele oskasivad üles panna. — Kõik, mis meie maal enne seda aega oli sündinud, kui sakslaste kaupmehed esimest korda laevaga teed seie leidsid: seisab paksus udu võrgus[29]. Sellepärast peame seda suureks õnneks pidama, mis vana jutu[30] sõna sinna pimedasse jälgi on teinud. Mõtlejad lugejad võivad Kalevipoja[31] elukäigist mõnda vanast ajast[32] tundma saada, kuda neil päivil juba korraline valitsus ühe kangema mehe voli all[33] ja omad seadused olid olnud.

Kes siis sündind Eestlastest Kalevipoega[34] kätte võtab[35] ja loeb, sellele soovime, et ta seda niisuguses armastuses teeks, kui raamatu väljaandjal[36] nende vanapõlve[37] mälestuste kokkuseadmise[38] juures oli, kes seda tööd endale kõige ülemaks arvab, mis ta tännini Jumala helduse läbi oli jõudnud toimetada. — Saagu siis meie päivil jälle tõeks minema, mis teises Kalevipoja[39] laulus seisab:

«Kastel tõustes kanarpikust,
Udukuue[40] ummuksesta
Tungib Kalevi tunnistus
Läbi tammitse tänava,
Üle vaskise värava,
Kindla kalju keske'elta,
Läbi raudamüürisida[41],
Teraksesta tornisida.»

Par. **25** täna pääval **26** se **27** põlgama **28** kirja tundjaid **29** võrgus **30** juttu **31** Kalevi poea **32** aeast **33** al **34** Kalevi poega **35** käte võttab **36** välja andjal **37** vana põlve **38** koku seadmise **39** Kalevi poea **40** Udu kue **41** rauda müürisida

Sel. *** tuhat — tuhande

SOOVITUSEKS

Laena mulle kannelt, Vanemuine! [1]
Kaunis lugu mõlgub meeles,
Muistese põlve pärandusest
Ihkan laulu ilmutada.
Ärkage, hallid muistena healed!
Sõudke salasõnumida,
Parema päävade pajatust,
Armsama aegade ilust.
Tule sa, lauliku-targa tütar! [2]
Jõua Endla järve'esta;
Pikalt ju hõbedases peeglis
Siidihiuksid silitasid.
Võtkem tõe voli, vanad varjud!
Näitkem kadunud nägusi,
Vahvama meeste ja nõidade
Kalevide käikisida.[3]
Lendagem lustina lõune'ela,
Paari sammu põhja poole,
Kus neid kasusi kanarpikus,
Võsu õitseb võõral väljal.

Mis mina kodu nurmelt noppind,
Kaugelt võõral väljal künnud,
Mis mulle toonud tuulehoogu,
Laened lustil veeretanud;
Mis mina kaua kaisula kannud,
Põues peidula pidanud,
Mis mina kaljul kotka pesas
Ammust aega hellast haudund:
Seda ma lauluna lõksutelen
Võõra kuulijate kõrva;
Armsamad kevadised kaimud
Varisenud mulla alla,
Kuhu mu lustina lõõritusi,
Kurvastuse kukutusi,
Ihkava meele igatsusi
Koolja kuulmesse ei kosta.
Üksina lindu laulan ma lusti,
Kukun üksi kurba kägu,
Healitsen üksi igatsusi,
Kunni närtsin nurmedela.

Parandused

6 sala sõnumida
7 paeatust
9 lauliku targa
12 Siidi hiuksid
21 noppinud (trv.?)
23 tuule hoogu
28 ellast audund
30 kuuliate
33 lõõritusi
34 kukkutusi
38 Kukkun

Seletused

Soovituseks — soovimuseks, sooviks, appikutseks (sks. *Anruf*)
5 Ärkage — ärgake; muistena — muistsed
6 Sõudke — saatke, tooge
7 Parema — paremate
8 Armsama — armsamate
12 Siidihiuksid (van.) — siidjuukseid
17 Lendagem lustina lõune'ela — lennakem lustil lõunasse
19 kasusi (murd.) — kasve
20 Võsu — võsusid
25 kaisula — kaisus
30 Võõra — võõraste
33 lustina — lusti
37 Üksina (murd.) — üksinda
40 Kunni (murd.) — kuni

Alg-Kalevipojas

1 Laena mull' Kannelt, Vanemuine! (1)
2/5 = 2/5, 7 = 7, 9 = 9
6 Tooge meile teädusida, (6)
8 Avaldust armsamaist aegust. (8)
10/12 Astu Endla järveesta. / Küllalte hõbedana peeglis / Oled iuksid silitanud. (10/12)
13/14 Tõe voli võtkem, vanad varjud! / Näitkem rändamist ja tegu: (13/14)
15/16 = 15/16, 21/2 = 17/18
Ld 17/20
23/4 Mis mulle tuule oogud toonud, / Veete laened veeretanud; (19/20)
25/6 Mis mina kaua kaisus kandsin, / Põues peidula pidasin, (21/2)
27 = 23, 30 = 26, 34 = 30
28/9 Mõnda aastat olen audund: Seda laulus ma lõksutellen (24/5)
31/2 Armsamad kevade põlve kaimud / Varisesid muro alla: (27/8)
33 Kuhu mo lusti lõõritusi, (29)
35/6 Leinas südame igatsusi / Nende kuulmesse ei kosta. (31/2)
Ld 37/40

SISSEJUHATUSEKS

Lehvi muiste mälestusi,
Kalevide kuulutusi
Kalmu künkast kerkimaie,[1]
Udu-aurust paisumaie,
Hämarikust ärkamaie,
Kanarpikust kasvamaie,
Samblasoosta suitsemaie!
Kussa varjud vaikusela,
Pikad piinad peitusela,
Kurnatused kaane alla
Põrmu põues põõnutavad,
Uku hõlmas uinutavad,[2]
Maarja rüppessa magavad.[3]
Päike neid ei paistemaie,
Kägu kuldne kukkumaie,
Pesilindu pettemaie[4]
Enam pease mätta alla.
Kuu aga kumab kõrge'elta,
Täht'de silmad taeva sõrvast
Valgust varju-valvajale,[5]
Kuma kuju kudujale;
Kes neid rahurüüdidesse,
Varjuvaipa mähkinesse —
Koolja koja katavada,
Magajaida matavada.

Tuleb hoogult tuule tuhing,
Kostab kaugelt laente kohin:
Toogu tulles tervisida,
Kuulutagu kallimaida
Unustuse uinund asju,
Mõttest läinud mälestusi,
Mis ehk ehavalgel välgub,
Videviku vilul vilgub,
Kaste kergil keeritelles,
Udu hõlmal hüpeldelles:
Kuhu vaimu-äbarikud
Hämarasse ärgutanud,
Sagarasse seltsitanud,
Parves eha palistusel[6]
Ööde vilul õilmekarva
Mälestusi mängitavad,
Kuldast kuulu keerutavad.
Vaata mängi, vennikene,
Näe sa keerdu, neitsikene,
Nõua sõudeid, sõbrakene,
Sõna sõudeid laulikule!
Mis kui koidul kiirutelles,
Pääva piiril pilutatud[7]
Usin unenägu kaub;
Lõukene lõõritelles,

Parandused

4 Udu aurust
5 Ämarikust
7 Sambla soosta
12 Ukko
16 petemaie
20 varju valvajale
22 rahu rüüdidesse
23 Varju vaipa
24 koea
36 vaimu äbarikud
37 Ämarasse
50 lööritelles

Seletused

1 Lehvi — lehvita; muiste — arv. muistse aja, muistseid
10 Kurnatused — kurnatud olekud
12 uinutavad — uinuvad
16 Pesilindu — pesalind, hauduja lind (Wied.)
19 sõrvast (murd.) — servast
23 mähkinesse — mähkinekse, mähib
24 katavada — katavad
25 matavada — matavad
26 hoogult — hoogsalt
34 kergil — kerkimise ajal
37 ärgutanud — ärganud
38 Sagarasse — pilve, hulgaks (Wied.); seltsitanud — seltsinud
42 kuulu — kuuldust
45 Nõua — otsi; sõudeid — püüdeid, soove
46 Sõna sõudeid — sõnasõudeid, sõnu (Wied.)
47 kiirutelles — kiirustades (Wied.)

Alg-Kalevipojas

1/25 = 1/25
26 Tuleb oogult tuule vuhin, (26)
27/43 = 27/43
44 Kae sa keerdu, neitsikene, (44)
45/6 = 45/6
47 Mis kui koidul põenutatud, (47)
48/51 = 48/51

Künnilindu lõksatelles,
Kulla kägu kukutelles
Öö ja õnned metsa viib.
Kiirest kauvad meie päävad,
Tuhatnelja elu tunnid
Ruttes Kalmu küngastele,[8]
Lendes rahulepikusse,
Kolletava koolja sängi.[9]
Kaduval ei kodupaika,
Rändajal ei rahurünka
Põrmu-põlvesta pärida.
*Tuule tuhing tuiskas vile
Laane ladvil laulemaie,
Piki puida puhumaie,
Mööda metsi mõuramaie;
Sundis suvel sõudevaida
Lehekesi lehvimaie,
Käskis kaske kahiseda,
Haava lehti argelikult
Varga küüsil vabiseda,
Röövli kohkel kabiseda.
Õhul helid, õrnad healed,[10]
Panid parmu põrisema,
Pihulase pirisema,
Verevenna virisema,[11]
Sitika sirisemaie.*
Liblik üksi, lustilindu,
Tallab tuulta salamahti.
Kõigis kuuleb targa kõrva,
Mõisteliku õrna meele
Lustilugu, leinanuttu,
Kiusatuse kiljatusi,
Kuuleb kõigis muiste kõne,
Märkab muiste mõistatusi,
Salasõna sõlmitusi. —
Rõõm ja mure kaksikvennad,
Kaksiklapsed loomuskojas,
Kõnnivad käsi käessa,
Rändavad sammu sammussa;
Üks neid isa sünnitanud,
Ema üks neid imetanud,
Ühes kätkis kiigutanud.
Ehapuna kena palgeid
Pilverünkad palistavad,
Palistavad kullakarva,
Silitavad siidinarma:
Poeg! kas tunned pilve põues
Sala peitelikku sisu?
Pikse välgud, müristused,
Rõhutavad raheterad,
Lume paksud puistatused,
Äikese ähvardused[12]
Magasivad pilve rüppes,
Petteliku põue peidus.
Kas sa tunned kulmu-kastet
Langevada laugu-vetta?
Rõõmu silmapilgu ilu,
Viletsuse õhtu vilu
Silmapisar sigitamas,
Kulmu-kaste kosutamas.
Kergib süda kõrgemale,
Murrab mure meelekesta:
Varmalt veereb silmavesi,
Kiirest kukub kulmu-kaste
Tõst- ja langmist tähändama.
Laulik, luues lugusida,

Parandused

52 kukkutelles
57 rahu lepikusse
61 Põrmu põlvesta
87 loomus' koeas
95 kulla karva
96 siidi narma
98 peiteliku
104 Peteliku
105 kulmu kastet
106 laugu vetta
109 Silma pisar
110 Kulmu kaste
114 kukkub
116 lues

Seletused

51 Künnilindu — ööbik (kuna see kevadkünni ajal laulab) (Wied.)
56 Ruttes — rutates
58 Kolletava — kolletavasse
60 rahurünka — rahurüngast, -küngast
61 Põrmu-põlvesta — maisest elust
65 mõuramaie — mõirgama
70 Varga küüsil — (nagu) varga küüned varastades (vrd. Kr. Märkmed ja I tr. tõlge)
71 Röövli kohkel — (nagu) röövlina kohkudes
74 Pihulase — kihulase
80 meele — meel, meelelaad, süda
83 muiste kõne — muistse aja kõnet
85 Salasõna sõlmitusi — salajasi sõnu
87 loomuskojas — looduskojas
96 siidinarma — siidinarmastesse
98 Sala peitelikku sisu — salajast peidetud sisu
100 Rõhutavad — katki rõhuvad, purustavad (Wied.)
101 puistatused — puistamised (?)
106 laugu — lau, laugude
115 Tõst- ja langmist — tõusu ja langust

Alg-Kalevipojas

52 Kägo kuldne kukutelles: (52) 53/4 = 53/4
Ld 55
56/75 = 55/74
76 Sitikaida sirisema, (75)
77/9 = 76/8
80 Mõisteliko meele, õrna: (79)
81/5 = 80/4
86 Rõem ja mure kaksikuda, (85)
87/92 = 86/91
93/4 Kena ehapuna palged / Pilverünkaid palistavad, (92/3)
95/6 = 94/5
97 Kas sa tunned pilve põues (96)
98/101 = 97/100
Ld 102
103/4 = 101/2
105 Kas sa kulmo kastet tunned? (103)
106/7 = 104/5
108 Kurvastuse õhto vilo: (106)
109/17 = 107/15

Rahvaluules

62/76 = A 393/4 (299), 5/19 (pseudorl.)

Veerevaida värssisida:
Võtab pihu võlsi-vallast,
Tüki teise tõsi-talust,
Kolmandama kuulu-külast,
Laenab lisa meele-laekast,
Mõtte-mõisa magasista.[13]
Näitab kuju kulla nägu,
Kõne kaunis tõe karva,
Tõe karva, tarka arvu:
Siis on laulik osav looja,
Laitemata sõnaseadja.
*Kuulin Mardust kiljatama,[14]
Laane nurgas nuttemaie,
Metsa kaisus kaebamaie.
Mis ta kisa kihutanud,
Nutuhealta ärgatanud,
Kaebamista kasvatanud,
Ohkamista oimutanud?
Mardus leinab langu verda,[15]
Langu verda, häda härda,
Piinatuse pisaraida,
Kurnatuse kustutusi:
Mis on taevas tarretanud,
Pilveid pilul palistanud.*
Ohtu-kate katab kaugelt,
Mure-vaipa matab musta,
Peidab pilve pimedasse
Lauliku pääva terada.
Vaimu varjud udupilves,
Kaste hõlma kergitusel,
Argel sammul astunessa —
*Näitvad verist võitlemista,
Mässamiste mõõga mängi,
Tapja tapperi tantsisi,
Sõa-aegse surma suitsu,
Näljapõlve närtsimisi,
Katku kurnatuse jälgi,[16]
Toovad kurbe teadusida,
Ohtupäivist ohkamisi,
Piinatuste pisaraida.*
Isamaa ilu hoieldes,[17]
Võõraste vasta võideldes
Varisesid vaprad vallad,
Kolletasid kihelkonnad
Muiste põlve mulla alla.
*Nende piina pigistused,
Nende vaeva väsimused,
Muiste kallid mälestused
Kostku meile kustumata.*
Taevas, Vanataadi talus,[18]
Taaralaiste targas seltsis[19]
Istusivad kanged mehed,
Võõrsil vahvad võidumehed
Tulepaistel pajatelles
Ennemuistest ilmumisi;
Kalevipoeg, kangelane,
Kuulus meesi kuninglikku,
Istus nende keske'ela,
Kuulas käsipõsakülle
Laulikute lugusida,
Kandlelööja kiitusida:[20]
Miska tema tegusida,
Jumedaida juhtusida,
Ilmas ilmund imedusi,

Parandused

117 värsisida
118 Võttab pihu võlsi vallast
119 tõsi talust
120 kuulu külast
121 meele laekast
122 Mõtte mõisa
123 kueu
132 Nuttu healta
136 ärda
141 Ohtu kate
142 Mure vaipa
150 taperi
151 Sõa aegse
152 Nälja põlve
157 Isa maa
166 vana taadi
170 paeatelles
172 Kalevi poeg
173 kuningliku
175 käsi põsakülle
178 Misga

Seletused

117 võlsi (murd.) — võltsi
125 tarka arvu — targa aruga
132 ärgatanud — äratanud, ergutanud, põhjustanud
134 oimutanud — äratanud, liigutanud (Wied.), toibutanud
141 Ohtu-kate — ohukate, hädade kate
147 Argel — argsel; astunessa — astunekse, astuvad
155 Ohtupäivist — ohupäevist
156 Piinatuste — piinatud olekute, piinamiste
164 Muiste — muistse aja
171 Ennemuistest — ennemuistsest ajast
179 Jumedaida — kahvatanud (Wied.), tõenäolisemalt: jumekaid, ilmekaid
180 imedusi — imetaolisi sündmusi

Alg-Kalevipojas

118 Võtab pihu petis-perest, (116)
119 = 117
Ld 120
121 Laenab lisa meelekülast (118)
122/37 = 119/34
138 Kurnatuse kusto-veeta (135)
139/46 = 136/43
147 Argel sammul astuvada: (144)
148/55 = 144/52
156 Piinapäivi pisaraida. (153)
157/64 = 154/61
165 Jäägo meile kustumata. (162)
166/7 = 163/4
168/9 Istusivad võido meehed (165)
170 = 166
171 Ennemuistesi lugusi. (167)
172/201 = 168/97

Rahvaluules

148 Näitsid verist võitlemista, (A 393 (298), 3)
149/53 = A 393 (298), 4/8
154/5 Teavad kurbe teadusida, / Ohtupäivi ohkamisi (A 393 (298), 9/10)
156 = A 393 (298), 11
162/5 = A 393 (298), 14/17

Tugevaida toimetusi,
Mis ta elupõlves teinud,
Enne surma sobitanud —
Mahajäänud jälgi mööda,
Järeljäänud riisme rajal
Tulepaistel pajatati,
Kullakeelil kuulutati.
*Küll saan sõnu seadlemaie,
Kuldalõnga kedramaie,
Hõbeheideid korutama,
Vaskevärtnaid veeretama,
Kui hakkan kuuldu kuduma,
Nägusida näitamaie,
Tegusida tunnistama,
Lugusida lahutama.*
Vaata! laanes puie peidus,
Puie peidus, põõsa varjus,
Lepa leina-hõlma alla,
Kurbtuskase katte alla
Seisab seitse kalmuküngast[21]
Seitse sammeldanud sängi,
Seitse küngast, sõrvad lagund —
Kel ei kasva kohendajat,
Sõbralikku seadejada,
Valval silmil vahtisida,
Õrnal armul kaitsejaida.
*Üks on sängi häda ohtu,
Teine sängi orjakütkes,
Kolmas sängi sõakurnas,
Neljas sängi näljapiinas,
Viies sängi viletspõlves,
Kuues sängi katkusurmas,
Seitsmes Tautsi tappe-sängi.[22]*
See'p see Eesti muiste põli[23]
Enne Vene valitsuse[24]
Armutiiva kaitsemista. —
Juhtud õnne juhatusel,
Hallijate healitsusel,[25]
Mardus' kutsu meelitusel
Sina seitsme künka juure,
Sammeldanud sängidele:
*Istuta, poeg! isa iluks,
Isa iluks põõsakese,
Ema iluks õnnelille,
Orjavitsa õele iluks,
Vislapuuda venna iluks,
Toominga tuttava õnneks;
Tipi taimed targal kombel,
Pista juured mulla põue,
Sibli hästi sügavale,
Et nad kaunist' kasvamaie,
Õigel ajal õitsemaie
Läheksid rüngaste rõõmuks,
Uinusängidele iluks,
Murupinnale tugeksa,
Magajate mälestuseks.*
Mis seal uinub muru hõlmas,
Vaikses põrmu rüppes puhkab?
Muru hõlma, mulla rüppe,
Põrmu põue peitevale
Maeti meie mälestused,
Muiste põlve pärandused,
Muiste õnne õilmekesed,
Muiste sõna sünnitused,
Muiste laulu lunastused.[26]
Aja emalikus kaisus
Varjab unustuse vaipa,
Katab kavaluse kuube,
Sõgedate sõna-sõba!
Mis seal katkud kooletanud,

Parandused

182 elu põlves
184 Maha jäänud
185 Järel jäänud; raeal
186 paeatati
187 Kulla keelil
188 Kül
189 Kulda lõnga
190 Hõbe eideid
191 Vaske värtnaid
198 leina hõlma
199 Kurbtus' kase kate
200 kalmu küngast
203 Kell'
204 Sõbraliku
208 orja kütkes
209 sõa kurnas
210 nälja piinas
211 Vies; vilets põlves
212 Kues; katku surmas
213 tappe' sängi
214 se
216 Armu tiiva
227 tutava
228 Tippi
230 häästi
231 naad
232 aeal
237 õlmas
239 õlma
246 Aea
249 sõna sõba

Seletused

190 korutama (murd.) — korrutama
205 Valval — valvsail
207 häda ohtu — häda läbi tulnud oht, kannatus (mitte: hädaoht!)
213 Tautsi — taudi
218 Hallijate — haldjate
219 Mardus' kutsu — Marduse kutse
223 põõsakese — põõsakene
226 Vislapuuda (murd.) — visnapuud, kirsipuud
235 tugeksa — toeks, tugevuseks (?)
240 peitevale — peitu
242/5 Muiste — muistse (täpsemalt: muistse aja)

Alg-Kalevipojas

202 Seitse küngast lagunenud — (198)
203/17 = 199/213
Vj Salasaadikuide soovil, (214)
218/28 = 215/25
229/30 Sibli juured mulla põue, (226)
231/6 = 227/32
237 Mis seäl muro õlmas uinub, (233)
238/64 = 234/60

Rahvaluules

222/7 vrd. «Suur tamm» — tamm istutatakse kordamööda isa, ema, venna, õe ja peiu iluks. Vt. näit. L 38, L 41
239/45 vrd. Murro põue, mulla alla, / Sõmmerliva lihtinessa, / Savvisilla süggavalla / Mattan maruka (?) maggusa, (A 314/15 (237), 1/4)

Piinapihid pigistanud,
Möllav mõõka magatanud,
Surmasängi suigutanud,
Udu hõlma uinutanud.
Ükskord, kui ma noor veel olin,
Noor veel olin, norkus seisin,
Kergel jalal karjas käisin,
Vainul kurni veeretasin,[27]
Külakiigel õõtsutasin,[28]
Uinusin ma une ikkes,
Öötseliste tulepaistel[29]
Põõsa varjul puhkamaie,
Jaanilinna ligidale.[30]
Vaat! mis imelikud ilud,
Kogemata kuldsed kujud
Ärkasivad unenäuksa
Suikuvale silma ette,
Vaimu vaate-väravile.
Vaprad mehed, vanad targad,
Lustilised laululoojad,
Kulla kandle kõlksutajad,
Kenad kähärpääga piigad
Kargasivad keskõõ pidul —
Kalmukünkilt kõpsatelles —
Uduvarjus hüppamaie;
Astusivad argsel sammul,
Argsel sammul, kergel kannul
Libisedes ligemale,
Tähändasid salatähtil,
Pilgutasid silmapilul:
Uinuta meid magamaie![31]
Uinuge, unustud loomad,
Puhkage, kolletand kujud!
Uinuge kuldasta unda,
Kunni teid paremal pääval
Kenama hommiku koitu
Taara toas äratab uuest.[32]
*Noored mehed, mehina pojad,
Viru- ja Järvamaa võsud,[33]
Harju armsamad õed,
Pärnu paremad piigad,
Lääne lähemad langud,
Kuulge, oh kuulge mu kõnet!
Kaugema päävade kujud,
Varema aegade varjud,
Endine õnne ja ilu,
Muistene kurbtus ja mure,
Muistene kuldane kõne,
Muistene lauliku lugu
Meelta mulle mõlgutamas,
Palgesida paisutamas.*
Kuulge juttusi jumedaid,
Kalevide kuulutusi,
Alevide avaldusi,[34]
Olevide ilmutusi,[35]
Sulevide sünnitusi![36]
*Mis mull' puistand pihlakasta,
Tulnud teised toomingasta,
Taara tamme tüvikusta,
Vanast sõlmitud sõnasta,
Vanast juurdunud jutusta,
Vanemuinese vöösta,[37]
Juta hiukse-salgusta.[38] *
Mis sealt riismeid riisusin,
Jälgilt kokku koristasin —
Laululõngaksa kedrasin,
Lõuendiksa lõksutasin,
Kalevi kangaksa kudusin.

Parandused

251 Piina pihid
252 Möllav
253 Surma sängi
254 õlma
260 ikes
263 Jaani linna
265 kueud
268 vaate väravile
270 laulu loojad
273 kesk öö
274 Kalmu künkilt
279 sala tähtil
280 silma pilul
283 kueud
288 poead
290 Arju
294 kueud
302 jutusi
307 puiskand (trv.? või pudenenud?)
313 Jutta hiukse salgusta
316 Laulu lõngaksa

Seletused

252 magatanud — magama pannud
256 norkus — norgus, norus (Wied.)
259 õõtsutasin — õõtsusin
261 Öötseliste — õitsiliste
277 kergel kannul — kergeil kandadel
280 silmapilul — piluli silmadega (?)
282 loomad — loodud olendid (Wied.)
288 mehina pojad (Kr.) — meeste pojad, mehised pojad
300 mulle — mulla, minul
302 jumedaid — vt. värss 179 sel.
312 Vanemuinese — Vanemuise
315 Jälgilt — jälilt
316 kedrasin (murd.) — ketrasin
318 Kalevi kangaksa — mõeldud on mitte kaleviriiet, vaid piltlikult lugu Kalevist

Alg-Kalevipojas

265 Kuulemata kuldsed kujud (261)
266/78 = 262/74
279 Tähändasid sõrme tähtel, (275)
280/6 = 276/82
287 Taara toas äratab üless. (283)
288/9 = 284/5
290 Arjo paremad piigad, (286) Ld 291
292/9 = 287/94
300/1 Meelta mulle mõlgutavad, / Palgesida paisotavad. (295/6)
302/7 = 297/302
308 Tolmand teised toomingasta, (303)
309/18 = 304/13

Rahvaluules

255 vrd. Ollin minna enne nori mesi, (Beiträge VII, lk. 38/9 (7), 1 = A 245 (169))
255/6 vrd. ka traditsioonilise setu naljalaulu algusega: Kui sa muistõ noori jo ollit?/.../ Noori olli, nõrka jo saisi. (KKI 5, 396 (10), 1, 3)
256 vrd. Miks on norkus noored mehhed, (L 21, 1)

ESIMENE LUGU

*Sõua, laulik, lausa suuga,
Sõua laululaevakesta,
Pajataja paadikesta —
Sõua neid senna kaldale,
Kuhu kotkad kuldasõnu,
Kaarnad hõbekuulutusi,
Luiked vaskseid lunastusi
Vanast ajast varistanud,
Muiste päivist pillutanud.
Teadanege, linnud targad,
Vilistage vete laened,
Avaldage, tuuled, armsad:
Kus see Kalevide kätki,
Kangemeeste kodupaika,
Vikerlaste varjuvalda? [1]
Laula, laulik, miks ei laula,
Miks ei, kulla, kuulutele!
Mis ma kukun, kurva lindu,
Mis ma laulan, närtsind nokka?
Noorus närtsinud nõmmessa,
Kolletanud kanarpikku,
Leinakase lehtedela.
Enne, kui õnnes hõiskasin,
Pääva paistel a'asin pilli,
Hõbedasi laululõimeid
Kuldakangaksa kudusin,
Nägin mõnda naljakaida
Salaliku sündimisi,
Imeliku ilmutusi.
Tuule-ema tõstis tiiba,[2]
Marumemme murdis metsa,
Sundis laened sõitemaie,
Merel laial mängimaie,
Puistas pilved põgenema,
Põgenema Pikse pakku.[3] *
Vaataldes rõõmu-rünkalta

Parandused

2 laulu laevakesta
3 Paeataja
5 kulda sõnu
6 hõbe kuulutusi
8 aeast
11 vette
13 Kusse
14 Kange meeste (aga vrd. I 63)
18 kukkun
21 kanarpiku
25 laulu lõimeid
26 Kulda kangaksa
30 Tuule ema
36 rõõmu rünkalta

Seletused

7 Luiked (Kr.) — luiged (nim. luige)
10 Teadanege — teadke, teatage
17 kulla — kulda
18 kurva — kurba
27 mõnda — mõnesuguseid
28 Salaliku — salalikke, saladuslikke; sündimisi — sündmusi
29 Imeliku — imelikke
36 Vaataldes (Kr.) — vaadeldes

Alg-Kalevipojas

1/3 = 1/3
Vj Sõnalooja lodjakesta (4)
4/7 = 5/8
8 Vanast aeast ilmutanud (9)
9 Muistepäivist pajatanud. (10)
10 = 11
Ld 11
12/13 = 12/13
14/15 Kangelaiste kodopaika, Vikkerlaste varjopesa (14/15)
Vj Kaljodana rajatatud? (16)
Ld 16/17
18/19 = 17/18
20 Noorus närtsis mul nõmmessa (19)
Ld 21/5
Vj Kadus kui unenäo kujuke / Õõtselisel enne koito! / Pääva paistel põenutelles / Kanarpiku kaisodella / Noore lõune norotusta: (20/4)
26/8 Nägin sala sündimista. (25)
Ld 29
30/1 = 26/7
Ld 32/3
34/7 = 28/31

Rahvaluules

4/7 vrd. «imemaa» kujutus L 1, L 44
16/17 vrd. Üks nüüd ütleb: laula, laula! / Teine ütleb: laula, laula! / Minna agga laulan; miks ma'p laula? (EV 24 B, 1/3)
18/19 vrd. Mis ma kukkun kurva lindo, / Vai mis laulan alva lapse? (A 26 (8), 3/4)
30/5 = A 394 (300), 6/11

Päikese palge peale
Mõtlin muiste mälestusi,
Vanal ajal sündind asju.
*Jooske jõudsamalt, jõgedad,
Tulge, künkad, tunnistama,
Metsad, märku andemaie,
Salgud, sala sõnaldama! *
Lausa tõuseb laulu ilu
Kui see päike pilve paisust,
Ajab meele ärkamaie,
Mõtted lustil mõlkumaie.
Kaugelt nään koda kasvama,[4]
Kalevide kaljulinna,
*Tammed müüridel tugiksa,
Kaljurahnud seina katteks,
Toomingad toa tahaje.*
Minu kõrva kostab kohin
Langeva mere laenesta,
Kõikumata kaljukünkast,
Mis jäid marust murdemata,
Tuulehoost tuiskamata,
Vihmaveesta veeremata.
Sahkageme sõnasida
Vanajutu jälgedele,
Raudse põlve radadele!
Muiste leiti Kalevalas[5]
Kangemeeste kasusida
Mitmes külas kasvamaies,
Mitmes talus tõusemaies,
Mis kui taaralaiste taimed,
Võidulaiste võsukesed
Sureliku eide sülest
Seie ilma siginenud.
Vanaisa kuulsad pojad,[6]
Targa nõude nikutajad,
Targa tööde toimetajad,
Pidid sõbrust sobitama
Närtsiliku neidudega,
Kuni neid'de nõdrad rüpped
Poja-kandjaks paisusivad.
Sealtap tõusis kuulus sugu,
Kange Kalevide seltsi,
Mehed kui tammed tugevad.

---

*Põhja piirel seisis pere,
Tugev talu kaljudele
Taara tammemetsa ääres,
Pool veel seisis metsa peidus,
Teine pool lausa lagedal.
Peres kasvis kolmi poega,[7]
Taaralaiste taimekesi.
Üks neist veeres Venemaale,
Teine tuiskas Turjamaale,[8]
Kolmas istus kotka selga,
Põhjakotka tiiva peale.

Parandused

39 aeal
45 se
46 Aeab
49 kalju linna
51 Kalju rahnud
66 Taaralaiste
70 Vana isa; poead
75 Kuuni
76 Poea kandjaks
82 tamme metsa
90 Põhja kotka

Seletused

40 Jooske (murd.) — jookske
40 jõgedad (Kr.) — jõed
43 Salgud — metsasalud
50 tugiksa — toeks
52 tahaje (rl.) — taha (kuigi mõeldud on «toa taga»)
59 Sahkageme — sahakem, rääkigem (Wied.)
63 kasusida — kasvusid, võsusid
64 kasvamaies (Kr.) — kasvamas
66 taaralaiste (murd.) — taaralaste
67 Võidulaiste — võitlaste, s. o. nende, kes alati võidavad
71 nõude nikutajad — nõuandjad (Wied.)
73 sõbrust (murd.) — sõprust
74 Närtsiliku — närtsilikkude, surelikkude
81 kaljudele (Kr., rl.) — kaljudella

Alg-Kalevipojas

38 Mõtlin muistena lugusi, (32)
Ld 39
40 = 33
41 Tulge, künkad, kuulutama (34)
42 = 35
Vj Kuulge lauliko küsimist! (36)
Ld 43
44 = 37
45/8 Nii kui päike pilve paelust! / Ajab meele mõlkumaie, / Muiste rõemud rändamaie. — / Külap nään so kuulsat kodu. (38/41)
49/50 = 42/3
61 Kaljo rahnud kate seinaks. (44)
Ld 52
53/4 = 45/6
55/7 Kohkumata kaljo künkast, / Mis ei karda maro möllu, / Ega tuule tuiskamista! (47/9)
Ld 58
59/60 Sahkame siis seotud sõna / Vana jutu joone peäle. (50/1)
Ld 61
62 vt. AKp. v. 58
Vj Kalevide vanataati, / Jumaliko juurekene, (52/3)
Ld 62/5
66/7 Taaralaiste taimekene, / Võitolaiste võsukene, (54/5)
Vj Maa ja mere kohutaja, / Vägevvolil valitseja: (56/7)
Ld 68/9, vt. AKp. v. 53
Vj Kuida kangelaiste kudu, / Hiolaiste idukene / Algmis' ilma avanenud, / Seie ilma siginenud: / Sellest juba sõnumeida / Ülemal sai ilmutatud. (64/9)
70, 72 = 70, 72
71 Taara nõuude nikutajad, (71)
73 Saivad sõbrust sobitama (73)
74 = 74
Vj Sureliko sugudega; (75)
75/6 Paisotasid neio rüpe (76)
Vj Salapõllo idanema, / Kulda seemet kasvatama. (77/8)
77/8 Seältap Kasvis Kalevide, / Kangelaiste kuulus sugu (79/80)
Ld 79
80 Põhja piiril kasvamaie (63)
Ld 81/108

See, kes veeres Venemaale,
Kasvis kauniks kaubameheks,
Poe-poordide punujaks,[9]
See, kes tuiskas Turjamaale,
Sirgus vapraks sõameheks,
Tõusis tapperi tautajaks.
See, kes sõitis kotka seljas,
Põhjakotka tiiva peale,
Lendas palju, liuges palju,
Lendas tüki lõune poole,
Teise tüki tõusu poole,
Sõitis üle Soome mere,[10]
Liuges üle Lääne mere,
Veeres üle Viru mere,
Kunni õnne kohendusel,
Jumalikul juhatusel
Kotkas kõrge kalju peale
Viskas mehe Viru randa.[11] *
Meie maale tulnud meesi
Riiki kohe rajatanud,[12]
Laia valda asutanud,
Kena koja ehitanud,
Kust ta vägev-volil käsi
Laia valda valitsemas.
Muud ei meie murudele,
Meie laia luhadele
Vanajutu jälgedessa
Kalevi-taadist kuulutud,
Tulemisest tähte antud.
Kuida Kalev kosjas käinud
Noorikuda nõudemaies,
Sellest salasõnumida
Pihkva piirelt pärisime,[13]
Kuida laulus lõksutame,
Kuldakeelil kuulutame.

---

*Läänes elas noori leske,[14]
Naine üksina talunes,
Kes kui tuba toeta,
Hoone seinad katukseta.
Läks ta karja saatemaie[15]
Pühapääva hommikula,
Argipääva aegadele.
Mis ta leidis karjateelta,
Sõrge jälgilt tallermaalta,
Küla kiige alt vainulta?
Leidis kana karjateelta,
Tedremuna tallermaalta,
Vareksepoja vainulta.
Leske võttis kana kaissu,
Pistis tedremuna põue,
Võttis leina lepituseks,
Kurvastuse kustutuseks,
Kodulapsiks kasvamaie;
Viskas vareksepoegada
Ripakülle põlle rüppe;
Viis neid kolmina koduje,
Kandis salakamberije,
Kivist tehtud kelderije.
Võttis kätte villa-vaka,
Pani paari haudumaie,
Muna alla, kana peale,
Kaane alla kasvamaie.
Seadis sigimise-vaka
Salve sõrvale seisama;

Parandused

91 Se
93 Poe poordide
94 Se
96 taperi
97 Se
110 raeatanud
112 koea
113 vägev volil
118 Kalevi taadist
122 sala sõnumida
125 Kulda keelil
133 karja teelta
136 karja teelta
137 Tedre muna
138 Varekse poea
139 kaisu
140 tedre muna
141 leppituseks
144 varekse poegada
145 Rippaküle
147 sala kamberie
148 kelderie
149 villa vaka
150 audumaie
153 sigimise vaka

Seletused

96 tautajaks — (tapri) heitjaks (Wied.)
98 peale — peal
99 liuges (murd.) — liugles
101 tõusu — päikese tõusu
110 rajatanud — rajanud
116 laia luhadele — laiadele luhtadele
127 üksina talunes — üksinda talu(kese)s
132 aegadele — aegadel
135 vainu — küla keskel või ääres olev muru
146 kolmina — kolmekesi

Alg-Kalevipojas

109 Muiste meie maale tulnud, (59)
Vj Oli kohta kodopaigaks / Meie maalta valitsenud, (60/1)
110/11 Kuulsat riiki asutanud (62)
Ld 112/863

Rahvaluules

97/104 vrd. L 28, L 73
99 = L 73, 3
126 Laanes elas noori leske, (L 2, 1)
127 = L 2, 2
128/9 vrd. Nõnda alba vaene lapsi / Kui on kamber kattukseta, / Nõnda alba leske naine / Kui tubba ilma toeta. (L 3, 7/10)
130/2 Eit läks karja satemaie / Pühhapäilla hommikulla, / Arripäilla aegadelle; (L 4, 1/3)
133 = L 5, 10
136/8 = L 2, 3/5
137 vrd. ka Mis ma leitsin karja teelta, / . . . / Ema tedre heina-maalta. (H II 11, 738 (17), 3, 6 < Väike-Maarja)
139/40 vrd. Eite poimis põllejeni, / Seädis särgi rüppejeni, (L 4, 8/9)
145 vrd. Eite poimis põllejeni, (L 4, 8)
148 vrd. Panin tedre kammerisse, / Kivitsesse kelderisse. (H II 43, 875 (1), 7/8 < Pärnu)
150 Paneb paari audumaie, (L 2, 6)
151/2 = L 2, 7/8
153/4 = vrd. Seädis salve sõrva peäle. (L 4, 11)

Viskas siis vareksepoja
Kassinurka kerstu taha.
Kasvis kana, haudus muna;
Kana kasvis kaane alla,
Tedremuna tiiva alla,
Kasvis kuu, paisus kaksi,
Kasvis kortel kolmat kuuda,
Nädala ehk neljat kuuda,
Peale paari päävakesta.
Lesk läks aita vaatamaie,
Kasulapsi katsumaie,
Mis seal kasvis kaane alta?
Kanast kasvis kena neitsi,
Tedremunast teine tütar;
Kanast sai S a l m e, sula neitsi,[16]
Tedrest L i n d a, libe neitsi.[17]
Mis sai vareksepojasta
Kassinurgas kerstu taga?
Vareksest sai vaenelapsi,
Ohtupäine orjatüdruk,
Tuletungla torgitava,
Kaelakoogu konksitava.[18]
Salmel käisid kosilased,
Viied, kuued viinakruusid,
Seitse sala kuulajada,[19]
Kaheksa kaugelt vaatajat;
Käisid kõrged kosilased:
Üks oli kuu, teine pääva,
Kolmas tähte poisikene.
Tuli kuu poisikene,
Kahva-palgil peiukene,
Viiekümmenel hobusel,
Kuuekümmenel kutsarila,
Tahtis Salme kaasaks saada,
Neidu kihlul kinnitada.
Salme mõistis, kostis kohe,
Hüüdis aga aidastana,[20]
Kõneles kivikojasta:
«Ei mina, kuld, lähä kuule,
Hõbe, ei ööde valgusele!
Kuul on kolmi ammetida,
Kuus veel ise toimetusi;
Korra tõuseb koidikul,
Vahel pääva veerangul,
Korra pääva tõusengul;
Vahest ta väsib varagi,
Vahest enne valgeheida,
Vahest peab vahti päävalgi,
Luurib laia lõune'ela.»
Kuu läks kurvalte koduje,
Paistis minnes nukral palgel.
Tuli päike poisikene,
Põlevsilmil peiukene,
Viiekümmenel hobusel,
Kuuekümmenel kutsarila;
Tahtis Salme kaasaks saada,
Neidu kihlul kinnitada.
Salme mõistis, hüüdis vasta:
«Ei mina, kuld, läinud kuule,
Hõbepärga põlgab pääva!
Pääval palju viisisida,
Mitmel kombel muudemisi;

Parandused

155 varekse poea
156 Kassi nurka
157 audus
159 Tedre muna
168 Tedre munast
171 varekse poeasta
172 Kassi nurgas
173 vaene lapsi
178 Vied, kued
185 Kahva palgil
186 Viekümmenel
187 Kuekümmenel
192 kivi koeasta
208 Viekümmenel
209 Kuekümmenel

Seletused

156 kerstu (murd.) — kirstu
161 kortel — veerand
165 katsumaie — vaatama
174 Ohtupäine — hädapärast kõlbav, lapseohtu abitööline (Wied.)
179 sala kuulajada — salaja kuulajat, vt. komm.
185 Kahva-palgil — kahvatu-palgeline
188 Salme — Salmet

191 aidastana — oma aidast
201 Valgeheida — päevavalgust, valget (rl. valgeheta)
203 Luurib — vahib, luurab
204 kurvalte — kurvalt
210 Salme — Salmet
216 muudemisi — muutumisi

Rahvaluules

156 = L 2, 9
158 vt. 152
160 Kasvas ku, kasvas kaksi, (L 4, 12)
161 = L 4, 13
162/4 Veel näddale neljat kuda. / Peäli pari päva kaksi. / Eit läks aita vatamaie, (L 4, 14/16)
166 vrd. 158
167 Kanast kasvis neitsikene, (L 2, 10)
168/70 = L 2, 11/13
171/2 vrd. 155/6
173/4 = L 2, 14/15
177 Salmel tullid kossilassed: (L 4, 18)
178 = L 5, 17
181 vrd. Teie ollete kõrget kossilased, (L 53, 29)
182/3 = L 4, 19/20 = L 5, 19/20 = L 6, 8/9
184 = L 6, 10
186/7 = L 6, 11/12
195 vrd. Tema aga mõistab, kostab vasto: (L 5, 21)
191 Salme hüdis aidastana (L 6, 13)
192 = L 6, 14
193 «Ei minna kuule lähhe! (L 6, 15), «En kulles kuule lää, (L 4, 21)
194 vrd. Höbbe pärg ei päva-leni. (L 4, 22)
195 = L 6, 16
196 vrd. Kuul on kusi ammetida: (L 4, 23)
197/9 = L 6, 17/19
200 Vahhest ta varragi touseb, (L 4, 24)
201 = L 4, 25
203 vrd. Vahest ta luurib lõuneeie. (ERl. II, lk. 86, Vi 47 a, 30)
206 Tulli päva poisikenne (L 6, 20)
208/9 = L 6. 21/2
210/11 = 188/9
212 vrd. Salme hüdis kaugelt vasta: (L 6, 23)
213 vt. 193
214 vrd. Ei minna pävale lähhe! (L 6, 24), vt. ka 194
215 = L 6, 25

Palavaste paistab pääva,
Heledaste heidab ilma.
Kui on hele heina-aega,
Siis ta vihmada vihistab;
Kui on kallis kaerakülvi,
Siis ta põudada põristab,
Kaerakülvije kautab,
Odrad põllule põletab,
Linad liitis liivikuie,
Herned vagude vahele,
Tatterad toa tahaje,
Läätsed käänas kändärije;
Kui on ruuge rukkileikus,
Siis ta kasteta kahistab,
Uduvihmada varistab.»
Pääv läks puhkedes koduje,
Paistis minnes põua-palgel,
Kõrvetuse kurjusela.
Siis tuli kolmas kosilane,
Tuli tähte poisikene,
Põhjanaela vanem poega,[21]
Viiekümmenel hobusel,
Kuuekümmenel kutsarila,
Tahtis Salme kaasaks saada,
Neidu kihlul kinnitada.
Salme hüüdis aidastana,
Pajatas poordi-kamberist:[22]
«Talli viige tähe hobune,
Tähe lauku latterije,
Tähe ruuna roka juure,
Ette see ihutud seina,
Taha see tahutud seina!
Heitke ette heinasida,
Kandke ette kaerasida,
Ette sulpi suupäralta,
Ette rokka rohkemasta,
Ette vahtu valgemada!
Peitke peenije linuje,
Katke laia kanga alla,
Varjage siidivaibala,
Silmad sammeti magama,
Kabjad kaeraje lebama!
Tähele minagi lähän,
Tähele, armas, annan kätta,
Lähän kulda kaasakeseks.
Tähel on sirevad silmad,
Meelemõtted mõlkumata;
Täht ei raiska viljategu,
Ega riku rukkileikust.
Tähte-poega istutage
Ette see ihutud laua,
Taha see tahutud seina,
Alla pinki pihlakane,
Ette laia söömalauda,
Palakad peale katetud!
Kandke kalad laua peale,
Lihad peiu ligemale,
Kandke magusamad maugud,
Pulma-sepikud peiule,
Meevaagnad mehe ette;
Kandke lauale õllekannud,
Mõdupeekerid magusad!»
Tähte tuppa kutsutie,
Söömalauale paluti.
Eit aga leske pajateles:
«Sööge, tähte, jooge, tähte,

Parandused

219 heina aega
221 kaera külvi
223 Kaera külvie
227 Taterad
228 känderie
229 ruki leikus
231 Udu vihmada
233 põua palgel
238 Viekümmenel
239 Kuekümmenel
243 Paeatas poordi kamberist:
245 laterie
247, 248 se
252 roka
254 peenie
256 siidi vaibala
260 käte
265 rukileikust
266 Tähte poega
267, 268 se
275 Pulma sepikud
281 paeateles

Seletused

228 kändärije — arvatavasti mitte kännustikku (Wied.), vaid käntasse, kobarasse (vrd. VI. 557)
232 puhkedes — puhkides
251 sulpi — vette lõigatud leivatükid jm. söögiained
254 peenije linuje (rl.) — peentesse linadesse
262 sirevad — siravad, säravad
274 maugud — vorstid
279 kutsutie (rl.) — kutsuti

Rahvaluules

217/25 = L 6, 26/34
219/22 vt. ka L 4, 28/31
226 Erned vao vahhele, (L 6, 35)
227 = L 6, 36
228 Läätsed känas kändaaie.» — (L 6, 37)
229 = L 4, 32
230 Siis temma kasteta kahhistab. (L 4, 33)
232/4 vrd. 204/5
236 = L 6, 38
238/9 = L 6, 39/40
240/1 = 210/11
242 = L 6, 41
244 = L 6, 42, vrd. ka L 4, 36
245 = L 6, 43 = L 4, 37
247/8 = L 4, 38/9
249 Andke ette heinosida, (L 6, 44)
250 = L 6, 45
249/50 vrd. Ette heinad, ette kaerad. (L 4, 40)
251 = L 4, 41
252/3 Ette rokka rohkeesta, / Ette vahto valgeesta!» (L 4, 42/3)
254/5 = L 6, 46/7
256/7 vrd. Silmad sidie maggama; (L 6 48)
258 = L 6, 49
259/60 = L 4, 34/5
266/7 Isse tähte istutage, / Ette se ihhutud lauda, (L 6, 50/1)
268/9 = L 6, 52/3
270 = L 4, 46
279 = L 5, 27
280 vrd. Süa ette annetie (L 5, 28), Ette laia sömalauda. (L 4, 46)
282/6 «Sö tähte, jo tähte! / Ella tähte rõemusaste!» / Tähte mõekada terristab, / Kulda elkoda ellistab, / Kannus-karrada kerristab. (L 6, 57/61)
282/5 vrd. ka L 4, 47/50

Elage, tähte, rõõmulan!»
Tähte mõõkada teristas,
Kuldahelkuda helistas,
Kannuskardada käristas,[23]
Raudakandada raksatas:
«Ei taha süüa, eidekene,
Ei taha juua, eidekene,
Ega ei rõõmulan elada;
Tooge mu omane tubaje,
Saatke Salme põrandale!»
Salme kuulis peiu kutsu,
Tähte-poisi tahtemista,
Salme hüüdis aidastana,
Üle õue hoone'esta:
«Peiukene, poisikene,
Kaugelt tulnud külaline,
Annid aega kasvadessa,
Salmel aega sirgudessa,
Anna aega ehtidessa,
Pulmariide pandanessa!»
«Lippa, Linda, lendevjalga,
Lenda, õdeda, kamberije,
Karga ehtede kerstule!
Too mulle kuued kalevised,[24]
Särgid udu-siidilised,
Käiksed kullakirjalised,
Vikelised villasukad,
Litterissa linikud,
Ruutulised kaelarätted!»
Eite hüüdis nurgastana,
Kasuema kamberista:
«Sööge, tähte, jooge, tähte,
Elage, tähte, rõõmulan
Pikil pidude päivil.»
Tähte kuulis, kostis vasta,
Tähte targaste kõneles:
«Ma'p taha süüa, ma'p taha juua,
Taha ei rõõmulan elada
Pikil pidude päivil,
Enne kui näha saan omada.»
Leske mõistis, kostis vasta:
«Ehk tahad, marjuke, magada,
Puhku pikemalt puhata?»
Tähte varmalt vasta kostis,
Tähte targaste kõneles:
«Ma'p taha, marjuke, magada,
Ega pikemalt puhata:
Tähtesilm ei tunne suiku,
Ei ka kulmu kattemista,
Ega laugude langemist.
Tooge mu oma tubaje,
Saatke Salme põrandale,
Kanast kas'nud kaetevale!»
Siis toodi neidu tubaje,
Saad'ti Salme põrandale.
Leske eit ei tunnud tütart,
Kasumemm ei kasvandikku,
Keda sala kamberien
Murueit oli ehitanud,[25]
Metsapiigad valmistanud.
Leske küsis kahtelasta:
«Kas see kuu on, ehk kas pääva,
Ehk kas ehatütar noori?»
Saaja kokku kutsutie,

Parandused

284 teritas (trv., vt. I 562)
285 Kulda elkuda
286 Kannus kardada
287 Rauda kandada
288 süa
289 jua
294 Tähte poisi
302 Pulma riide
304 kamberie
306 kued
307 udu siidilised
308 kulla kirjalised
310 Literissa
313 Kasu ema
319 süa; jua
331 katemista
339 Kasumem; kasvandiku
341 Muru eit
342 Metsa piigad
344 se
345 eha tütar
346 kokko

Seletused

283 rõõmulan — rõõmullan(sa) — oma rõõmuga
285 helkuda — kõlkuvat metallist ehet (Wied.)
295 aidastana (rl.) — oma aidast
302 pandanessa (Kr., rl.) — pannes
304 õdeda (Kr., rl.) — õde
305 ehtede (Kr.) — ehete
309 Vikelised — vt. komm.
310 Litterissa — litrites; metallist lehekestega ilustatud
311 rätted (murd.) — rätid
335 kaetevale — nähtavale
340 kamberien (Kr.) — kamberissa
343 kahtelasta (Kr.) — kahtlevasti
346 Saaja — pulmad

Rahvaluules

288/9 vrd. «Ei tahha süa, ei tahha jua! (L 6, 62)
290 vrd. 283
291 Toge mo omma tubbaje, (L 6, 63 = L 4, 51 = L 7, 68)
292 = L 6, 64 = L 4, 52 = L 7, 69
295 = L 6, 65
296 Ülle õue honeessa: (L 6, 66)
297 = L 6, 67
299 = L 6, 68
301 = L 6, 69
303/11 vrd. An, mo armas ümmardaja, / Kai, mo kallis käskojalga, / Oh Leno libbedikenne, / To minno uddune särki / Peäle se ihho illusa, / Toge mo tohhine särgi, / To mo rukka rome kirja / Peäle se udduse särgi; / To vö vahherpu kirja, / To mo kirjavad käiksed, / To mo rättik räime kirja / Peäle se kirjava käiksi, / To mo kube kulda toime! (L 7, 70/82)
312 = L 4, 58
314/15 Sö, tähte, jo, tähte, / Jo, tähte, römullana! (L 4, 47/8, 59/60), vrd. ka L 6, 57/8, L 7, 65/6
317 = L 4, 61
319 = L 4, 62
320/1 vrd. 315/16
323 Eite kulis, kostis vasta: (L 4, 63)
324 = L 4, 64
326 Tähte varsti vasta kostis: (L 4, 65)
327 = 318
328 = L 4, 66
333/4 = L 4, 67/8 = L 6, 63/4
336/7 = L 4, 69/70

Pulmalisi palutie
Lustipidu pidamaie:
Sest et tamme Tartu rajalt,[26]
Leppa linna uulitsalta
Juurtega ühte jooksenud,
Ladvila kokku langenud.
Ristitantsi tantsitie,[27]
Viru tantsi veeretie,[28]
Sõre-liiva sõtkutie,
Murupinda piinatie!
Tähte-peig ja Salme-neidu
Pidasivad pulma-ilu!
Tuli kuu teisel korral
Pulma-ilu pilli peale
Lääne talusse tagasi,
Viiekümmenel hobusel,
Kuuekümmenel kutsarila;
Tahtis tedremunast tütre,
Linda endal liivitseda.
Vennad tahtsid kuude'ele,
Õde ööde kuningale;
Lind' ei tahtnud kuule minna,
Linda hüüdis saunastana,
Linda padjusta pajatas,
Ebemesta heitis keelta:
«Ei mina, kulda, lähä kuule,
Hõbe, ei ööde kuningale!
Kuul on kuusi ammetida,
Viis veel isevalmistusi,
Tosin teisi tallitusi;
Vahest varagi tõuseb,
Vahest tõuseb valgehela,
Vahest uputab uduje,
Katab palge kastenarma,
Vahest peidab pilvetie,
Korra tõuseb koidikula,
Korra koidu keske'ela,
Korra kaub ta koguniste,
Jätab valda vahtimata.»
Kuu lääb koju kurval meelel,
Pahandus paistab palgesta,
Kurjus silma kulmulta.
Ristitantsi tantsitie,
Viru tantsi veeretie,
Harju tantsi hakatie,
Sõre-liiva sõtkutie,
Murupinda piinatie.
Tähte-peig ja Salme-neidu
Pidasivad pulma-ilu!
Seal tuli teine kosilane
Pulma-ilu pilli peale
Teist kord õnne katsumaie:
Tuli päike pärganale[29]
Viiekümmenel hobusel,
Kuuekümmenel kutsarila,
Ise tuli täku seljas;
Tahtis Linda liivitseda,
Tedre tütre naiseks võtta;
Vennad tahtsid päikesele,
Õde pääva pealikule;
Lind' ei tahtnud pääva-peigu,
Linda hüüdis saunastana,
Linda padjusta pajatas,
Ebemesta heitis keelta:

Parandused

347 Pulmalise (trv.?)
349 raealt
350 Lepa
352 kokko
355 Sõre liiva
357 Tähte peig ja Salme neidu
358 pulma ilu
360 Pulma ilu
362 Viekümmenel
363 Kuekümmenel
365 endel (trv.?)
370 paeatas
379 upputab
386 koeu
391 Arju; hakkatie
392 Sõre liiva
394 Tähte peig ja Salme neidu
395 pulma ilu
397 Pulma ilu
398 Teistkord
400 Vie-
401 Kue-
407 pääva peigu
409 paeatas

Seletused

358 pulma-ilu — pulmalust, -rõõm, pidutsemine
365 liivitseda — nagu liiviga püüda
366 kuude'ele (Kr.) — kuule
371 Ebemesta — ebemeista, sulgedest; heitis keelta (van.) — ütles
376 valgehela (rl.) — valgel
381 pilvetie (Kr.) — pilvedesse

Rahvaluules

349/52 vrd. L 8
353 Risti tantsi tantsigem, (L 9, 1 = L 7, 1, 19, 35, 49)
354 Virro tantsi veregem! (L 9, 2)
355 Sõrre liva sõtkugem! (L 7, 2, 20, 36, 50)
359 Tulli ku endiselle (L 7, 3)
362/3 = L 7, 4/5, vt. ka 238/9
364/5 vrd. 240/1
366 = L 7, 6
368/70 Salm ei tahtend kuudelle. / Salme hüdis saunadesta, / Salme padjasta paiatas, (L 7, 7/9)
371 = L 7, 10
372 vrd. Ei ma läine kuudelle! (L 7, 11), «En kulles kuule lää, (L 4, 21), Ei minna kuule lähhe! (L 6, 15)
372/3 vrd. 193/4
374 = L 7, 12 = L 4, 23
377 Vahhest ku varragi touseb, (L 7, 13)
378/9 = L 7, 14/15
381/3 = L 7, 16/18
386/8 vrd. 204/5
389/90 vt. 353/4
391 Harjo tantsi hakkagem! (L 9, 3)
392 vt. 355
393/5 = 356/8
397 = 360
399 Tulli päva perginalle (L 7, 21)
400/1 = L 7, 22/3, vt. ka 362/3
403/4 vrd. 364/5
405 Vennad tahhid päividelle, (L 7, 24)
406 vrd. 367
407/9 Salm ei tahtend päividelle. / Salme hüdis saunadesta, / Salme padjusta paiatas, (L 7, 25/7)
410 = L 7, 28

«Ei ma, kuld, lää päikesele,
Hõbe, ei pääva pealikule!
Pääv teeb pahada palju:
Jätab linad liivikuie,
Kaera seemeta kautab,
Odrad põllule põletab,
Nisud nurmele närtsitab,
Rukkid vagude vahele;
Paistab suvel pikka aega,
Talvel ei tule tuppagi.»
Pääv lähäb puhkedes lävelta,
Kõrvetab põua-palaval.
Ristitantsi tantsitie,
Viru tantsi veeretie,
Harju tantsi hakatie,
Lääne tantsi lõhutie,
Sõre-liiva sõtkutie,
Murupinda piinatie.
Tähte-peig ja Salme-neidu
Pidasivad pulma-ilu!
Seal tuli kolmas kosilane
Pulma-ilu pilli peale,
Tuli vesi veerevala[30]
Viiekümmenel hobusel,
Kuuekümmenel kutsarila,
Ise vesihalli seljas,
Tahtis Linda liivitseda,
Tedre tütre naiseks võtta.
Vennad tahtsid vettedele,
Õde voode kuningale;
Lind' ei tahtnud vettedele,
Linda hüüdis saunastana,
Linda padjusta pajatas,

Ebemesta heitis keelta:
«Ei ma, kuld, lää vettedele,
Hõbe, ei voode kuningale!
Vood on kurjad veeremaie,
Laened pahad langemaie,
Allikad harunemaie,
Jõed jõledad jooksemaie.»
Vesi veeres pisarpillil,
Laene leinates koduje,
Voolas kurvaste väravast.
Ristitantsi tantsitie,
Viru tantsi veeretie,
Harju tantsi hakatie,
Lääne tantsi lõhutie,
Järva tantsi jändatie,
Sõre-liiva sõtkutie,
Murupinda piinatie.
Tähte-peig ja Salme-neidu
Pidasivad pulma-ilu!
Seal tuli neljas kosilane
Pulma-ilu pilli peale,
Tuli tuuli tuisateles
Viiekümmenel hobusel,
Kuuekümmenel kutsarila,
Ise tuulis täku seljas,
Tahtis Linda liivitseda,
Tedre tütre naiseks võtta.
Vennad tahtsid tuuledele,
Õde soovis õhkudele;
Lind' ei tahtnud tuuledele,
Ega õhu ülemale.
Linda hüüdis saunastana,
Linda padjusta pajatas,

Parandused

418 Rukid
419 pika
422 põua palaval
425 Arju tantsi hakkatie
427 Sõre liiva
429 Tähte peig ja Salme neidu
430 pulma ilu
432 Pulma ilu
434 Vie-
435 Kue-
443 paeatas
449 arunemaie
451 pisar pillil
456 hakkatie
459 Sõre liiva sõtkutie
461 Tähte peig ja Salme neidu
462 pulma ilu
464 Pulma ilu
466 Vie-
467 Kue-
476 paeatas

Seletused

421 puhkedes — puhkides
433 veerevala (Kr.) — veeredes
437 Linda — Lindat
439 vettedele (Kr.) — vetele
440 voode (Kr.) — voogude
458 jändatie — jännati, lärmikalt ja ülemeelikult tantsiti (Wied.)
468 tuulis — tuulise (?)

Rahvaluules

411 Ei ma läine päividelle! (L 7, 29)
411/12 vrd. ka 372/3
413 Päva teeb pahhada paljo: (L 7, 30)
414/16 = L 7, 31/3
418 Rukki jääb vao vahhele. (L 7, 34)
421/2 vrd. 232/4
423/5 vt. 353/4, 391
427 vt. 355
428/30 = 393/5
431 vrd. 396
432 = 397
433/5 = L 7, 37/9
436 vrd. 402
437/8 = 403/4
439 = L 7, 40
440 vrd. 406
441/3 Salm ei tahtend vettedele. / Salme hüdis saunadesta, / Salme padjusta paiatas, (L 7, 41/3)
444 = L 7, 44
445 Ei ma läine vettedele! (L 7, 45), vrd. ka 411
446 vrd. 440, 412
447 Veed on kurjad veremaie. (L 7, 46)
449/50 = L 7, 47/8
451/3 vrd. 421/2
454/6 vt. 353/4, 391
457 = 426
458 Jerva tantsi jättagem! (L 9, 4)
459 vt. 355
460/2 = 428/30
463 vrd. 431
464 = 432
465 vt. L 2, allmärkus
466/7 = 434/5
468 vrd. 436
469/70 = 437/8
471/85 vrd. 439/53

Ebemesta heitis keelta:
«Ei ma, kuld, lää tuuledele,
Hõbe, ei õhu ülemale!
Tuuled kurjad tuiskamaies,
Marud hullud möllamaies,
Õhud liiga õrnad peiud.»
Tuul lähäb tuisates koju,
Ei pea pikka pahandusta,
Ega tuska tunnikesta.
Ristitantsi tantsitie,
Viru tantsi veeretie,
Harju tantsi hakatie,
Lääne tantsi lõhutie,
Järva tantsi tallatie,
Tartu tantsi jändatie,
Sõre-liiva sõtkutie,
Murupinda piinatie!
Tähte-peig ja Salme-neidu
Pidasivad pulma-ilu!
Seal tuli viies kosilane
Pulma-ilu pilli peale,
Lääne talu lävedele,
Tuli Kungla kuninga poeg [31]
Viiekümmenel hobusel,
Kuuekümmenel kutsarila,
Ise kuldatäku seljas;
Tahtis Linda liivitseda,
Tedre tütre naiseks võtta;
Vennad tahtsid Kungla peigu,
Õde kuninga pojale;
Lind' ei tahtnud Kungla peigu,
Linda hüüdis saunastana,
Linda padjusta pajatas,
Ebemesta heitis keelta:
«Ei ma, kuld, lää kuningale,
Hõbe, ei Kungla poisile:
Kuningal on tütred kurjad,
Kes mind, võõrast, vihkaksivad.»
Kungla peig lääb kurjal tujul
Vand'des välja väravasta.
Ristitantsi tantsitie,
Viru tantsi veeretie,
Harju tantsi hakatie,
Lääne tantsi lõhutie,
Järva tantsi jändatie,
Tartu tantsi tallatie,
Oma tantsi õpitie,
Sõre-liiva sõtkutie,
Murupinda piinatie!
Tähte-peig ja Salme-neidu
Pidasivad pulma-ilu!
Seal tuli kuues kosilane
Pulma-ilu pilli peale,
Tuli Kalev, kange meesi [32]
Viiekümmenel hobusel,
Kuuekümmenel kutsarila,
Ise uhke täku seljas;
Tahtis Linda liivitseda,
Tedre tütre naiseks võtta.
Vennad ei tahtnud Kalevile,
Leske keelas kanget võtta.
Lind' aga tahtis Kalevile,
Linda hüüdis saunastana,
Linda padjusta pajatas,
Ebemesta heitis keelta:
«See mul meesi meele pärast,
Sellel' kihlad kinnitame.»
Kalev tuppa kutsutie,
Laua taha istutie;
Ette see ihutud laua,
Taha see tahutud seina,
Kangad seina katte'eksa;

Parandused

481 möllamaies
482 liga
483 koeu
484 pika
488 Arju tantsi hakkatie
492 Sõre liiva
494 Tähte peig ja Salme neidu
495 pulma ilu
496 vies
497 Pulma ilu
500 Vie-
501 Kue-
502 kulda täku
506 poeale
509 paeatas
515 tueul
519 Arju tantsi hakkatie
524 Sõre liiva
526 Tähte peig ja Salme neidu
527 pulma ilu
528 kues
529 Pulma ilu
531 Vie-
532 Kue-
540 paeatas
542 Se; mesi
546, 547 se

Seletused

490 Järva tantsi tallatie («tallatie» ja «jändatie» on ära vahetatud nähtavasti juhuslikult, vrd. 521/2; seda vahetust ei esine ka II trükis)

Rahvaluules

486/8 vt. 353/4, 391
489 = 457
490/1 vt. 458
492 vt. 355
493/5 = 460/2
496 vrd. 463
497 = 464
499 vrd. H II 2, 417 (549) < Lihula
500/1 = 466/7
502 vrd. 468
503/4 = 469/70
505/16 = 471/85
517/19 vt. 353/4, 391
520 = 489
521 vt. 458
523 vrd. Omma tantsi hoidageme, (L 9, 5)
524 vt. 355
525/7 = 493/5
528 vrd. 496
529 = 497
530 vt. L 2, allmärkus
531/2 = 500/1
533 vrd. 502
534/5 = 503/4
536/43 vrd. 505/14
544 vrd. 279
545 vrd. Käskis tähte lauda istuda, (L 7, 58)
546/7 = L 7, 59/60

Ette see hõbeda kannu,
Kallis kuldane peeker,
Sisse see mõdu magusa,
All on meski, peal on vahtu,
Keskel on õlut punane.
Leske palus leiba võtta,
Salme palus mokka kasta:
«Sööge, Kalev, jooge, Kalev,
Maitsege meie magusad,
Kastke kurku pulmakannust,
Vikelisest viinakruusist!
Elage, Kalev, rõõmulan
Pikil pidude päivil!»
Kalev mõõkada teristas,
Kuldahelkuda helistas,
Kannuskardada käristas,
Rahapungada raksatas,
Targal keelila kõneles:
«Ei taha süüa, eidekene,
Ei taha juua, noorikukene,
Maitseda ei teie magusad,
Katsuda ei teie kibedad,
Ega rõõmulan elada;
Tooge mu oma tubaje,
Laske Linda põrandale,
Tedre tütar teiste sekka!»
Linda mõistis, kostis vasta:
«Peiukene, poisikene!
Annid aega kasvadessa,
[Piigal pikka paisudessa,]
Sõstrasilmal sirgudessa: [33]
Anna aega ehtidessa!
Kaua ehib see isata,
Kaua ehib see emata,
Kaua vaene vööda läksi,
Kaua kroogib käikseida;
Ei ole eite ehtimassa,
Vanemad valmistamassa,
Sugulasi soovitamas,
Õdesi õnne andemas.
Küla eided ehitavad,
Vanad naised valmistavad,
Küla annab külma nõu,
Rahvas raudessa südame.»
Kalev ei võtnud kannust märga,
Ega toitu tugevuseks,
Ega maitsend pulma-ilu.
Linda hüüdis aidastana,
Palve keelil kivikeldrist:
«Tule, vares, vaenelapsi,
Põlgtud orjapiigakene,
Kassinurgas kasv'nud tüdruk,
Lenna kui liblikakene
Kiirelt ehtekerstudele:
«Too mulle uus udusärki
Peale see ilusa ihu,
Too mulle tohine särki [34]
Peale see keha kenama;
Too mulle rukka roomekirja [35]
Peale see uduse särgi;
Too mulle teine tähteline
Üle tohise undruku;
Too vöö vaherpuu kirja
Ümber nirgu niudedie,
Ümber luikena tühemeid;
Too mulle kirjuvad käiksed

Parandused

549, 551 se
552 Al
554 võtta
558 pulma kannust
559 viina kruusist
563 Kulda elkuda
564 Kannus kardada
567 süa
568 jua
577 kasvatessa (trv., vrd. I 299)
578 [värss puudub III trükis trükivea tõttu, kuna ta numeratsioonis on arves]; pika
581, 582 se
591 nõuu
595 pulma ilu
599 orja piigakene
602 ehte kerstudele
604, 606 se
607 ruka
608 se

Seletused

569 magusad (murd.) — magusat
570 kibedad (murd.) — kibedat
583 vööda läksi (Kr., rl.) — vöötelekse, end vöötab
584 kroogib — voldib
586 Vanemad — vanemate
592 raudessa (Kr., Neusil EV «raudesse») — raudase
601 Lenna (murd.) — lenda
610 tohise — vt. komm.
612 nirgu — nirgi; niudedie (Kr.) — niuete
613 luikena (Kr.) — luige; tühemeid (Kr.) — tühemete, keskkeha
614 kirjuvad (Kr.) — kirjavad, kirjud

Rahvaluules

549 = L 7, 61
551/3 = L 7, 62/4
554/6 vrd. 281/2, 312/14
560 vrd. Ella, tähte, rõemusaste!» (L 6, 58), vt. ka 283
561 = 316
562/4 vt. 284/6
565 vrd. 287
567/8 vrd. «Ei tahha süa, ei tahha jua! (L 6, 62)
569 vrd. 557
571 vt. 560
572 = L 6, 63
573 vrd. Saatke Salme põrmandale!» (L 6, 64)
575 stereot. vastusvärss
576/7 = L 6, 67/8
579 vrd. 300
580/3 = L 6, 69/72, vrd. ka 297/302
585/6 = L 6, 73/4
588 vrd. Ei olle õdde oletamassa. (B 21(3), 21)
589/92 = L 6, 75/8
596/602 vrd. 303/5
603/5 To minno uddune särki / Peäle se ihho illusa, / Toge mo tohhine särgi, (L 7, 73/5)
606 vrd. H I 1, 70, 25 < Kadrina = ERl. II, lk. 77
607 To mo rukka rome kirja (L 7, 76)
608 = L 7, 77
610 vrd. 608
611 = L 7, 78
614 To mo kirjavad käiksed, (L 7, 79)

Neiu kõrge rinna katteks;
Too mulle rätik räime karva,
Peale see kirjuva käikse,
Valge kaelale varjuksa;
Too mulle kuube kuldatoime,
Poordist pärgina pähäda!»
Eite hüüdis nurgastana,
Kasuema kamberista:
«Sööge, Kalev, jooge, Kalev,
Elage, Kalev, rõõmulan
Pikil pidude päivil;
Tähte-peig ja Salme-neidu
Peavad pikka pulma-ilu!»
Kalev mõistis, kostis vasta,
Kange mees targaste kõneles:
«Ma'p taha süüa, ma'p taha juua,
Taha ei rõõmulan elada
Pikil pidude päivil.
Tooge tuppa mu omada,
Laske Linda põrandale,
Tedre tütar teiste sekka!»
Siis toodi neidu tubaje,
Lasti Linda põrandale,
Tedre tütar teiste hulka.
Leske eit ei tunnud tütart,
Kasumemm ei kasvandikku,
Keda sala kamberien
Murueit oli ehitanud,
Metsapiigad valmistanud.
Leske küsis kahtelasta:
«Kas see kuu on, ehk kas pääva,
Ehk kas ehatütar noori?»
Linda mõistis, kostis vasta:
«See'p ole kuu, ei ole pääva,
Ega ehatütar noori;
See on kodu kasv'nud lapsi,
Tedremunast tõusnud tütar.»
Kalev kosis kulda neidu,
Võttis Linda kodukanaks,
Võttis kalliks kaisutavaks,
Ajaviitvaks armukeseks.
Saaja kokku kutsutie,
Pulmalisi palutie
Lustipidu pidamaie;
Sest et tamme Tartu rajalt,
Leppa linna uulitsalta
Juurtega ühte jooksenud,
Ladvila kokku langenud.
Ristitantsi tantsigeme,
Viru tantsi veeregeme,
Harju tantsi astugeme,
Lääne tantsi lendageme,
Järva tantsi jättageme,
Oma tantsi hoidageme:
Senni kui tõuseb sõrga soosta,[36]
Sõrga soosta, märga maasta,
Veerik varvaste vahelta,
Kerikanne keske'elta!
Kalev-peig ja Linda-neidu
Pidasivad pulma-ilu!
Täht hakkab koju minema,
Kutsub Salme saajasta,
Kana lustikamberista,
Kus see tuba toesta tehtud,[37]
Katuksest on kallutatud,
Hernevarsista valatud.
Tähte astub eide ette,
Tänab pidu ja pajatab:
«Jumalaga, eidekene!
Jumalaga, pulmalised!

Parandused

617 se
618 kulda toime
622 Kasu ema
626 Tähte peig ja Salme neidu
627 pika pulma ilu
630 süa; jua
640 Kasumem; kasvandiku
642 Muru eit
643 Metsa piigad
645 se
646 eha tütar (nii ka I ja II tr.)
648 Se'p
649 eha tütar
650 Se
651 Tedre munast
655 Aeaviitvaks
659 raealt
660 Lepa
665 Arju
667 jätageme
672 Kalev peig ja Linda neidu
674 pulma ilu
675 koeu
678 se
682 paeatab

Seletused

620 pärgina pähäda (Kr.) — pärg pähe
633 omada (Kr.) — omane
641 kamberien — vt. I 40
654 kaisutavaks — on mõeldud vist: kaisutatavaks
667 jättageme (tõenäoliselt sõnast «jätma», aga võib-olla varem ka «jätkama»)
672 Kerikanne — vt. komm.
678 toesta — vt. komm.
682 Tänab pidu (Kr.) — p. o. peo eest

Rahvaluules

616/17 To mo rättik räime kirja / Peäle sé kirjava käiksi. (L 7, 80/1)
619 To mo kube kulda toime! (L 7, 82)
621/32 vrd. 312/21
633/4 vrd. Toge mo omma tubbaje. / Saatke Salme pörmandale! (L 4, 67/8)
636 = L 4, 69
637 vrd. Sadi Salme pörmandale. (L 4, 70)
638 vrd. 635
639/46 = 338/45
647 stereot. vastusvärss
648/9 vrd. 645/6
656/8 = 346/8
659/62 vt. 349/52, vrd. L 8
663/5 Risti tantsi tantsigem! / Virro tantsi veregem! / Harjo tantsi hakkagem! (L 9, 1/3)
666 vrd. 426, 457, 489, 520
667 Jerva tantsi jättagem! (L 9, 4)
668/72 = L 9, 5/9
673/4 vrd. 526/7
675 Tähte hakkab koio minnema: (L 4, 71)
678 Se tubba toesta tehtud. (L 9, 10)
679/80 = L 9, 11/12
683 = L 4, 72

Jumalaga, kälimees Kalev!
Jumalaga, nadu noori!
Ära viin nüüd Salmekese,
Ära noore nugissilma:
Eit ei saa Salme nägema,
Õde ei Salme õnne tundma.
Nutke, Salme vennakesed,
Nutke, Lääne neitsikesed:
Ju teilt Salme viidanekse,
Pilve taha peidetakse,
Ehaneiuks heidetakse,
Taeva alla tõstetakse.»
Salme hüüdis pisarsilmil,
Salme saanista pajatas:
«Ema, hella memmekene!
Ära pean mina minema,
Hani hulgasta ujuma,
Tedre teista lahkumaie,
Luige lustilt lendamaie;
Part lähän parve äärdane,[38]
Luige kelgel lunda mööda,
[Jõhvikas jõgeda mööda],
Sinikas sula sooda mööda;
Tuleb tuuli tõstamaie,
Õhku armas aitamaie!»
Õde hüüdis õuestana,
Kasuema kamberista,
Orjatüdruk nurga tagant:
«Kuhu meie Salme viia,
Kuhu kulli kandis kana?»
Tuulehoog tõi tervisida,
Vihmapisar silmavetta,
Kaste kadund lapse kurba.
Muud saand Salmelt ei sõnumid. —
Kalevite pulma-ilu
Kestab kenast kaugemale.
Ristitantsi tantsigeme,
Viru tantsi veeregeme,
Harju tantsi astugeme,
Lääne tantsi lendageme,
Järva tantsi jättageme,
Oma tantsi hoidageme,
Senni kui tõuseb sõrga soosta,
Sõrga soosta, märga maasta,
Veerik varvaste vahelta,
Kerikanne keske'elta!
Kalev-peig ja Linda-neidu
Pidasivad pulma-ilu!
Kodu käinud, neitsikene,
Kodu käinud viied viinad,[39]
Viied viinad, kuued kruusid,
Seitsmed sala kuulijaida,
Kaheksa kaugelt vaatajad.
«Kui on käinud, käigu nemad!
Ei väsi värava sammas,
Katke ei venna kaevu kooku
Pidades peiu hoosta,
Kandes vaskivaljasida.
Et las käia teised viied,
Teised viied, teised kuued,
Teised seitsmed sala kuuljad,
Kaheksad kaugelt vaatajad.
Parem jään ma peiust ilma,
Enne kui pulm jääb poolikule.»
Ristitantsi tantsigeme,
Viru tantsi veeregeme,
Harju tantsi astugeme,
Lääne tantsi lendageme,

Parandused

695 Eha neiuks
697 pisar silmil
698 paeatas
706 [värss esineb I ja II tr.; 1875. aastal välja jäänud trükivea tõttu, kuna ta numeratsioonis on arves]
711 Kasu ema
712 Orja tüdruk
713 via
715 Tuule hoog
716 Vihma pisar silma vetta
719 Kalevide pulma ilu
723 Arju
725 jätageme
731 Kalev peig ja Linda neidu
734 vied
735 vied; kued
736 kuuliaida
742 vaski valjasida
743 vied
744 vied; kued
745 salakuuljad, vrd. I 736 ja I 179
761 Arju

Seletused

685 Kälimees — naise õemees
686 nadu — naise õde (õigemini: mehe õde, Wied.)
693 viidanekse — viiakse (rl.)
704 äärdane (Kr.) — äärtpidi (?)
705 Luige kelgel — luik kelgul, vt. komm.
713 viia (murd.) — viiakse
717 kurba (murd.) — kurbust
718 sõnumid — sõnumeid
720 kaugemale (Kr.) — edasi
736 kuulijaida — kuuljaid
737 vaatajad — vaatajat

Rahvaluules

687 Ärra ma vinen viimse Salme. (L 4, 74)
689 Emma ei pea Salme nägema! (L 4, 76)
691 = L 4, 77
693 Jo meie Salme viakse!» (L 4, 78)
694/6 vrd. Täht viib naise taevaasse, / Täht viib piia pilvedesse. (H II 14/310 (10). 30/1 < Ambla)
699 = L 10, 1, 9
700/2 = L 10, 13/15
704/6 = L 10, 16/18
707 Sinnikas lähhen sooda mõda. (L 10, 19)
710 = L 4, 79
713 = L 4, 80
721/30 vt. 663/72
731/2 = 673/4
733/4 = L 9, 13/14
735 Vied vinad, kued kosjad. (L 9, 15)
736/7 vrd. 179/80
738 «Kui on käinud, käigo nenna! (L 9, 16)
739/40 = L 9, 17/18
741/2 Piddadelles peio hoosta, / Kandes vaski valjaaida. (L 9, 19/20)
743/4 = L 9, 21/2
745/6 vrd. 736/7
748 vrd. Pulm peab jäma polikulle, (L 9, 54)
749/58 vt. 663/72

Järva tantsi jättageme,
Oma tantsi hoidageme:
Senni kui tõuseb sõrga soosta,
Sõrga soosta, märga maasta,
Veerik varvaste vahelta,
Kerikanne keske'elta!
Kalev-peig ja Linda-neidu
Pidasivad pulma-ilu!
«Tule, vares, vaenelapsi,
Ohtupäine orjapiiga,
Raske raudatöö tegija,
Võta kaelakoogud kätte,
Köida ämbrid kookudesse;
Mine, too meresta vetta,
Jookse, too joajõesta,
Käi, too kärme allikasta!»
Uinusin ootamaie,[40]
Viibisin vaatamaie,
Kudas need kalad kuduvad,
Kuda lutsu lööneb loovi,
Isahavid heitelevad,
Emasärjed seadelevad.
Viibisin vähe pikale,
Tunnikeseks tukkumaie.
Hakkasin koju minema,
Pulma pilli tõstis jalga.
Tuli vasta pere-eite,
Küsis, kus ma pikka ööda,
Poole pääva aega viitnud?
«Minu hella eidekene,
Eks sa tea noore viitu,
Vaeselapse lustisida?
Noorel viisi viivitusta,
Kuus veel jalakammitsaida,
Seitse sammusidujaida!
Uinusin ootamaie,
Viibisin vaatamaie,
Kudas need kalad kuduvad,
Kuda lutsu lööneb loovi,
Isahaugid heitelevad,
Emasärjed seadelevad.
Viibisin vähe pikale,
Tunnikeseks tukkumaie.»
Ristitantsi tantsigeme!
Oma tantsi hoidageme:
Senni kui tõuseb sõrga soosta,
Sõrga soosta, märga maasta,
Veerik varvaste vahelta,
Kerikanne keske'elta!
Kalev hakkab koju minema,
Kutsub Linda saaja'asta,
Tedre tütre teiste seltsist,
Luike lustipidulta.
Linda hüüab üle ukse:
«Jookse, poiss, jooda hobune,
Palgapoiss, pane sadula,
Käskujalga, kääna saani,
Saani aisad akenaie,
Saani küljed künniksele,
Saani kolju vasta koitu!»
Siis ta lähäb lese poole
Jumalaga jättamaie:
«Jumalaga, kasuema!
Ära pean mina minema,
Luige parvesta lendama,
Kotkas külasta lahkuma;
Ära pean hädast minema,
Ära häista rahvakesest,
Paremasta paikudesta,
Tuttavasta taludesta!
Pidu peab pärale jääma,
Pulm peab jääma poolikule,

Parandused

753 jätageme
759 Kalev peig ja Linda neidu
760 pulma ilu
761 vaene lapsi
762 orja piiga
763 rauda töö tegia
764 Võtta
765 Kõida
773 Isa avid
774 Ema särjed
777 koeu
779 pere eite
780 pika
792 Isa augid
793 Ema särjed
802 koeu
805 lusti pìdulta
806 hüab
807 pois
808 Palgapois
811 külled
814 jätamaie
815 kasu ema
822 Tutavasta

Seletused

767 joajõesta (rl.) — Narva jõest
768 kärme — kärmelt (?) või kohanimi? (näit. ER II 16 — Kärmu)
772 lööneb loovi — võib-olla lööb laksu
805 Luike (Kr., murd.) — luige
810 akenaie (rl., murd.) — akendesse
812 kolju — saani päräkorvik
821 paikudest(a) (murd.) — paikadest

Rahvaluules

759/60 = 731/2
766/74 = L 9, 27/35
777 = L 9, 36
779/82 vrd. Vastas eite, vastas tate: / Kus sa, lits, ööd maggasid, / Pordo, viitsid pole päva? / Minno ella tadikenne, (L 9, 37/40)
783 = L 9, 41
785 = L 9, 42
788/93 = L 9, 43/8
794/5 = 775/6
796/801 = L 9, 1, 5/9, vrd. 749/58
802 vt. 675
803/4 vrd. 676/7
807/9 = L 7, 83/5
810 Aia aisad akkenaie, (L 7, 86)
811 = L 7, 87
816 = L 9, 49, vt. ka 700
817/18 vrd. 701/3
819 = L 9, 50
820 Ärra häista rahvaaista, (L 9, 51)
821 = L 9, 52
823/6 = L 9, 53/6

Õlled otsaje ujuma,
Saiad saama kannikale.»
Siis ta, armas, astus saani,
Kargas kõpstes peiu kõrva.
Kalev pani pika koiva
Vööde kombel neiu ümber,
Teine jalga saanist väljas.
Kalev kannusta käristas,
Kuldahelkuda helistas:
«Oh Linda, minu omane!
Mis sina koju unustid?
Kolmed sa koju unustid:
Kuu jäi koja lävele,[41]
See sinu vana isada;
Pääv jäi peale aida viilu,
See sinu vana onuda;
Kased kamberi lävele,
Need su virved vennikesed,
Läänes kasv'nud lellepojad.» —
«Kui on jäänud, jäägu peale,
Ukko annab uue õnne;
Kuhu teeda tallatie,
Rada ette rajatie,
Senna peab saadik sadama!»
Kuu jäi kurvast vaatamaie,
Pahal meelel paistis pääva,
Kased nutavad kamberin.
Linda, lind, ei tunnud leina,
Tund ei teiste kurvastusi,
Linda lendis peiu armul,
Sõitis kaasa sõudemisel
Üle laia lagedaida,
Läbi paksu metsasida,
Sõitis pääval päikse valgel,
Öösel hõbesõlge valul[42]
Kalevide koju poole,
Kaasa siidikamberije,
Kus oli seatud kena sängi,
Padjuline puhkepaika.*

Parandused

833 Kulda elkuda
835, 836 koeu
837 koea
838, 840 Se
843 lellepoead
845 ue
847 raeatie
858 päike (trv.?)
859 hõbe sõlge
860 koeu
861 siidi kamberije
863 puhke paika

Seletused

828 kõpstes (Kr.) — kõpsates
838 isada (rl.) — isa
848 saadik — saadetu (?)
851 kamberin (Kr.) — kambris
859 valul (rl., murd.) — valgel

Rahvaluules

827/8 vrd. Astun armas sanijeni, / Köpsatellen körvajeni. (L 7, 88/9)
832 vrd. 564
833 = L 7, 90
834 Oh Salme, minno ommane! (L 7, 91)
835/9 = L 7, 92/6
840 vrd. Se, sinno vanna emmani; (L 7, 97)
841/2 = L 7, 98/9
844 stereot. värss
858/9 vrd. Käime kulla ku vallula, / Käime sössara sõlle vallula, (L 61, 32/3)

TEINE LUGU

*Kui mina hakkan kuulutama,
Laulujoada laskemaie,
Vana lugu veeretama:
Ei mind jõua ohjad hoida,
Ohjad hoida, köied köita,
Pilved pikka ei pidada,
Taevas laia tallitseda.
Külad jäävad kuulamaie,
Mõisad mõtteid märkamaie,
Saksad parvil seisamaie,
Linnad eemalt luurimaie.*
Elu oli noorel lõunel,
Keskepääva keeritusel
Kalevide kaasakesta
Sugul rohkest sigitanud.
Linda oli laulusuuga
Viburidva vibutelles
Kangeid poegi kasvatanud
Isa kuju kandejaksa,
Oli anderohkel rinnal,
Eide armu-allikala
Kaelakandjaks kosutanud,
Inimeseks imetanud,
Kuude valgel taadi rinnal
Kangelaseks karastanud,
Mõistelikuks muisutanud: [1]
Kunni asja-a'ajaks kasvid,[2]
Sammu lühendajaks saivad.
Poegist taadi elu-õhtul
Kaksi alles kodu kasvid,
Kaks kui herne kaunakesta.
Teised olid tuulejuhil,
Linnuteede tähändusel [3]
Võõramaale rada võtnud,[4]
Käiki pikka kaugusela;
Läinud õnne otsimaie,
Pesa-aset püüdemaie.
Ega meie kitsik kohta,

Parandused

2 Laulu joada
5 kõied kõita
6 pika
19 kueu
21 armu allikala
27 asja a'ajaks
29 elu õhtul
35 pika
37 Pesa aset

Seletused

2 joada — juga, koske
6 pikka — pikalt
10 parvil — parvedena
11 luurimaie — luurates vaatama
17 viburidva (murd.) — viburitva
22 Kaelakandjaks — täpses mõttes nimetatakse nii rinnalast, kellel kael juba pead püsti hoiab
26 Mõistelikuks — mõistlikuks
30 kasvid (rl., murd.) — kasvasid
35 kaugusela — kaugele
38 kitsik — kitsi, ihne

Alg-Kalevipojas

I lugu: Ld 1/13
14 Meie Kalev taadi kaasal, / Kalevide eidekesel (81/2)
Ld 15/17
18 Tema kandis paljo poegi, (84)
Vj Kaitsev käsil kiigutelles: (86)
Ld 19
20 Armo rinnal imetelles, (85)
Oli anderohke rüpe, (83)
Ld 21/6
27 Kunni asja a'ajaks jõudsid, (87)
28/9 = 88/9
Vj Vanaduse videvikul (90)
30 = 91
Ld 31
32 Teised olid sõudval sammul (92)
Ld 33
34/5 Võera maade kauguselle (93)
36 = 94
37 Kodopaika nõuudemaie; (95)
38 Sest et meie kitsik kohta, (96)

Rahvaluules

1/2 vrd. Kui minna hakkan laulemaie, / Laulemaie, laskemaie (L 11, 1/2)
4/5 = L 11, 5/6
6 Pilved' pikka jo piddada, (L 11, 7)
7 = L 11, 8
8/11 vrd. Siis jääb kubjas kuulamaie / Viisi valda vatamaie / Saksad servi seisemaie / Issandad eemalt vaatma. (L 36, 3/6)
31 = L 13, 3

Ahtral lüpsil põllumaada
Võind ei kõiki kasvatada,
Toitu neile toimetada,
Päävarju valmistada,
Kehakatet soetada.
Kalev-taati oli käskind,
Kindlal sõnal kinnitanud:
Meie maada markamata[5]
Ühe poja päranduseks,
Valitsuse vallaks jätta.
Ehk küll pojad perekaupa
Isa suuruseks sirgusid,
Tükaltie tugevusel
Võtnud osa taadi võimust,
Siiski silmanähtavalta
Õitses isa olemine,
Meelemõistus, märkamine
Rohkemalt kui teiste külles
Viimsel sündind võsukesel:
Kes kui kallim pesamuna,[6]
Abielu äbarikku,
Hilja pärast isa surma
Veeres pääva valgusele.
Praegu jälgi viimsest pojast,
Mälestuse märkisida
Laial mitmes kohas leida.
Paigutie pajatakse
Sohni nime rahva suussa[7]
Viimse võsukese kohta;
Ehk küll suurem Eesti sugu
Tänapääval tema kohta
Muud ei oska nimeks mõista,
Isenimeks ilmutada,
Kui et igal kuulutusel
Kalevipoega nimetab.
*Selle poja jälgedele
Saavad jõed jooksemaie,
Laened merel läikimaie,
Tuulil pilved tuiskamaie,
Õied tupesta tungima,
Linnud ladvissa laulema,
Käud kulda kukkumaie!*
Seda nooremada poega,
Eesti endist valitsejat,[8]
Kiidab laulikute lugu,
Tõstab vana jutusõna.
Ehk kas kuskil küladessa,
Üksikuila hurtsikuila
Eesti poegi paisumaies,
Tütterida tõusemaies:
Kes ei vanemate suusta
Muistepõlve mälestusi
Kalevipojasta kuulnud?
Mine, poega, Pärnumaale,
Järgukesta Järvamaale,
Astu Harju rajadele,
Sõida Lääne luhadele,
Veere Viru ranna ääre,
Mine Pihkva piiredele,
Taara tammiku tahaje,
Aja hallil Alutaha,[9]
Kõrvil Soome sõrva poole:

Parandused

43 Keha katet
44 Kalev' taati
47 poea
49 kül poead
59 äbariku
62 poeast
65 paeatakse
68 kül
69 Täna päävat
73 Kalevi poega
74 poea
78 tuppesta
81 noremada (trv.?)
86 urtsikuila
88 Tüterida
91 Kalevi poeasta
94 Arju raeadele
99 Aea

Seletused

39 põllumaada (Kr.) — põllumaa
46 markamata — mõõtmata (Wied.), markima — märkima
51 Tükaltie (Kr.) — tükati
56 külles (murd.) — küljes
64 Laial — laialt, laiali
95 luhadele — luhtadele

Alg-Kalevipojas

39 Ahtral lüpsil põllo pinda (97)
40 = 98
41 Kõigil toitu, katet anda. (99)
Ld 42/3
44/5 = 100/1
46 Meie maada jagamata (102)
47 = 103
48/9 Valitsuse osaks jäta. / Ehk kül poegil ülekaupa (104/5)
50/4 Isa suurus osaks saanud, / Tükalte ka isa võimus, / Tugevus ja keha rammo: / Siiski nähti siginemalt / Isa olemise kombeid, / Isa loodud omadusi (106/11)
Ld 55
56 = 112
57 Viimsel sündind poeokesel, (113)
58/9 = 114/15
60/1 Pärast vana isa surma / Pääva valgust teretanud. (116/17)
62 Selle viimse poea jälgi (118)
Ld 63
64 Praego mitmes kohas näha. (119)
65/7 Mõnes paigas pajatakse: / Sohni nimeks tema kohta; (120/1)
68 Ehk kül suurem suude osa (122)
Ld 69/70
71/2 Isenimest teädemata. / Teda üksnes tähändelles: (123/4)
73 Kalevi poeaks nimetab. (125)
Ld 74/80
81 = 126
82 Meie muiste valitsejat: (127)
83 = 129
84 Auustab vana jutusõna. (128)
85/8 Vai kas kuskil Eesti sugu / Külades peaks leietama, (130/1)
89, 91 Kus sull' kuulsaid tegusida / Kalevist ei kuulutakse? (132/3)
Ld 90
92/99 Mine Pärno-, Järva-, Viro-, / Alutaha, Arjomaale, / Mine sina Lääne maale / Mine Pihkva rajadelle: (134/7)
Ld 100

Rahvaluules

75 = L 63, 15
78/9 Õied tuppesta tungivad, / Linnud ladvassa laulavad! (L 63, 17/18)
99 vrd. Age hallil alla õue! (A 26 (8), 15)

Igas paigas idanevad
Kalevipoja sõnumed.
*Kastel tõustes kanarpikust,
Udukuue ummuksesta
Tungib Kalevi tunnistus [10]
Läbi tammitse tänava,
Üle vaskise värava,
Kindla kalju keske'elta,
Läbi raudamüürisida,
Teraksesta tornisida.*
Tartumaal üksi tarretand [11]
Vanapõlve mälestused.
Kui tuli õnnis õhtuke,
Vaikne elu videvikku,
Siisap Kalev salasõnul
Ettekuulutuse kombel
Eidekesel ilmutanud,
Asja niida avaldanud:
«Linda, kallis lillekene,
Kulla kullerkupukene,
Kes sa kevadisel käigil,
Suvepääva sõuendusel
Kangid poegi mulle kannud,
Armupiimal paisutanud,
Kätevarrel kiigutanud:
Sina saad veel sügisela
Õilmest kauna kasvatama,
Tõrust tooma tammekesta.
Linda, kallis kaasakene,
Läänes kasvand lillekene,
Tedremunast tõusnud tütar,
Käid nüüd jälle pikil päivil
Ootuspõlve rasket jalga,
Vahetelles kingapaari [12]
Jalas iga hommikula,
Et ei Tühi leiaks teeda.
Lühikese aja varul
Saad sa poega poetama,
Kange lapse ilmal' kandma;
Saad teda rüppel ravitsema,
Rinna lättel rammustama,
Suu juures suisutama,
Kätevarrel kiigutama.
See'p see poega pesamuna,
Äbarikku tallekene
Sigidust saab lõpetama.
Igaveste jumalate [13]
Enne peetud aru mööda
Pea ei poega minu silmad
Närtsi-põlves nägemaie;
Siiski viimne võsukene,
Sarja lõpetuse muna,
Talve piirel kasvand taime,
Peab mull' kõiges määraliseks,
Tegudes ja olles tõusma.
Tulevpõlve suu peab kandma
Tema nime mälestusi,
Kange tööde kiitusida.

Parandused

102 Kalevi poea
104 Udu kue umuksesta
109 rauda müürisida
114 videviku
120 kullerkuppukene
124 Armu piimal
131 Tedre munast
133 Ootus' põlve
134 kinga paari
137 aea
143 Kättevarrel
144 se
145 Äbariku
150 Närtsi põlves
154 kõigis
156 Tulev' põlve

Seletused

109 raudamüürisida — raud-müüridest
110 tornisida — tornidest
118 niida (murd.) — nõnda
122 sõuendusel — sõudmisel, edasiliikumisel
137 aja varul — aja pärast
142 suisutama — häälitsedes last uinutama (Wied.)
150 Närtsi-põlves — närtsimise põlves, vanana
154 määraliseks — võrdseks

Alg-Kalevipojas

101 Igas kohas kostvad kõrva (138)
102 = 139
Ld 103/12
Vj 140/4
Ld 113
114 Enne poea sündimista. / Ema rüpest aromista (145/6)
115 Ütles vana Kalev taati / . . . Salasõna seädusella (147;9)
116 = 148
117/18 Kui sa eidekese vasto / Niida sõnu pajatasid. / Tulevada avaldasid: (159/61)
119 Linda, kallis kaasakene! (162)
Ld 120/2
123/4 Sina oled mito poega / Mulle omas rüpes kannud, (163/4)
Ld 125/31
132/4 = 166/8
135/6 Iga hommikulla ümber: / Et ei Tühi jälgi leia. (168/9)
137/8 = 170/1
139 Kanget võsu ilmal kandma, (172)
Ld 140
141 Rinna piimal rammustama, (173)
142 = 174
Ld 143
144 Kes kui viimne pesamuna (175)
145/7 = 176/8
148 Enne peetud aro järel: (172)
149 = 180
150 Surelikult nägemaie; (181)
151 = 182
152/7 Linda sarja lõpe-muna, / Iljaks jäänud taimekene: / Minule peab sarnaliseks, / Tegudes ja omadustes / Kõige enam kosumaie. / Tema nime mälestusta / Tulev rahva suu peab kandma! (183/9)
Ld 158

Rahvaluules

106/7 vrd. Kura ma neiud vaatsid, / Läbbi tammitse tannava. / Ülle lauatse värrava. (Beitr. VII, 38/9 (7), 11/13 = A 245 (169)); Hüdis mind üllevärrava. / Ülle kullatud tannava. (Beitr. VII, 46/7 (15), 8/9 = A 250/1 (176))
113/14 vrd. Tuleb see õnnis õhtukene, / Vilets videvikukene (H II 14, 316/17 (15), 11/12 < Ambla)
140/3 vrd. Millal maksan eidevaeva. / Eide vaeva. ella pima, / Hea emma immetis vaeva, / Käe peäle kandemise, / Su jures suiskumise! (L 19, 1/5)

Kui on poega meheks kasvand,
Valitsuse voli võtnud,
Siis saab õitsev õnne-aega,
Rahupõli rahva keskel
Eesti piiril idanema.
Ma ei taha kuningriigi
Volivalda vähändada,
Lipi-lapi lahutada:
Riik peab jääma jagamata[14]
Ühe poja voli alla,
Kangemale kaitsevallaks.»
Pikemalta pajatelles
Ütles Kalev, vanarauka:
«Jääb aga riiki jagamata
Ühe poja päranduseks,
Siis on tükil tugevusta,
Suurel kivil kindelusta.
Osad väetid, võimatumad
Sööksid üksteist ise ära.
Kasvab meheks noorem poega,
Heitku liisku vendadega,
Kesse rahva kaitsejaksa,
Kuningriigi valitsejaks
Nende seast saab tõusemaie.
Jumalate juhatused,
Taaralaiste tähändused
Saavad asja sobitama
Paremast' kui meie arvud.
*Teised vennad veerenegu
Võõra maade murudele,
Kaljumaale kauge'ele, —
Tehku toad tuule peale,
Elud ilma ääre peale,
Majad marjavarte peale,
Kojad kobrulehtedele,
Saunad pilve sõrva peale,
Vihtelavad vihma alla.
Maad on mitmemargalised,
Taevas laia laiguline;
Tugev leiab tuuletiivul,
Leiab paksust pilvetesta,
Kotkas kaljult pesapaika.
Kanget meest ei köida köied,
Pea ei kinni raudapaelad.»*

---

*Kes oli külma kamberila,
Tarretanud tubadele,
Pikil õlgil põrandala?[15]
Kalevi-taat, vanarauka,
Oli külma ju kamberil,
Tarretanud tubadele,
Pikil õlgil põrandala.*
Pärast pikka pajatusta,
Kui sai asju kuulutanud
Riigi pärimise pärast,
Langes Kalevide taati
Pikil voodil põdemaie,
Halasängil loksumaie,
Ega tõusnud toetama,
Jalgu alla paenutama.
*Eit pani sõle sõudemaie,[16]

Parandused

161 õnne aega
162 Rahu põli
168 poea
170 paeatelles
173 poea
192 Maead marjavarr'te
193 Koead
196 mitme margalised
201 kõida kõied
202 rauda paelad
206 Kalevi taat
210 pika paeatusta
215 Ala sängil

Seletused

176 võimatumad — võimetud
186 arvud (van.) — arud, nõud
191 Elud (van.) — elumajad
196 mitmemargalised — mitmemõõdulised
199 pilvetesta (Kr., murd.) — pilvedesta (nom. *pilve*)
204 tubadele (rl.) — tubades
215 Halasängil loksumaie — halamise, kaeblemise sängil, haigevoodil põdema

Alg-Kalevipojas

159/60 Kui ta meehe ealisel / Rahvast hakab valitsema: (190/1)
161 Siisap õitsev õnne aega, (192)
162 = 193
Ld 163
164 Valitsusta ei ma taha (194)
Ld 165
166 = 195
167 Riik jääb üheainokese, (196)
168 = 197
Ld 169/73
174 Suurel tükil tugevusta, (198)
Ld 175
176 = 199
177 Söövad üksteist ise ära! (200)
178/9 = 201/2
180/2 Kesse riigil valitsejaks, / Varjajaksa kaitsejaksa / Nende hulgast peab tõusma? (203/5)
183/5 = 206/8
186 Paremast kui meie jõudo, (209)
Vj Meie ettearvamised. (210)
187/8 Teised vennad mingo välja, / Võerail' maile rändamaie. (211/12)
Ld 189/97
Vj Kauguselta kodo nõudma, / Pesa paika pärimaie, / Aso kohta otsimaie; (213/15)
198 Tugev leiab igaskohas (216)
Ld 199
200 = 217
Vj Tugev leiab asomahtu. / Leiab suurust, voli, auu.» (218/19)
Ld 201/9
210/14 Kalevi taat, vanarauka, / Langes ilja aega pärast / Ülemada ilmutusta / Pikil sängil põdemaie, (220/3)
Ld 215
216/17 Ega tõusnud enam üless / Jalgo püstil paenotama. (224/5)
Ld 218/315

Rahvaluules

190/3 Need teggid toa tuule peale / Ellu ilma ääre peale / Majja marja-varre peale / Kojja kobro-lehhe peale. (L 12, 7/10)
197 = A 68 (24), 7
218/21 Pannin sölle soudemaie. / Lehhe laia lendamaie: / Soua, sölge, lenna, lehte! (L 13, 10/12)

Lepatriinu lendamaie: [17]
«Sõua, sõlge, jõua, sõlge,
Lenna, lepatriinukene!
Minge arsti otsimaie,
Tuuletarka tallitama,
Sõnatarka soovitama.»
Sõlge sõudis seitse pääva,
Lepatriinukene lendas
Üle maa ja üle mere,
Läbi kolme kuningriigi,
Palju maad veel põhja rajal.
Kesse vasta käidanesse?
Nägi ta kuu tõusemaie,[18]
Tähte kannul kerkimaie.
«Tere, kuu, tervise kaevu,
Armas rammu allikas,
Jõudude joajõgeda!
Kas saab taati terve'eksa,
Peaseb rauka voodi vangist?»
Kuu küll kuulis kurval palgil,
Ei ann'd vastust küsijale.
Sõlge sõudis seitse pääva,
Lepatriinukene lendas
Üle maa ja üle mere,
Läbi kolme kuningriigi,
Palju maad veel põhja rajal;
Lendas läbi metsasida,
Küünra kullasta mägeda.
Mis tal vasta tuldanesse?
Nägi ta tähte tõusemaie,
Ehatähte kerkimaie.
«Tere, tähte, teravsilma,
Nugissilma noorukene!
Pajatele, taeva poega:
Kas saab terveks taadikene,
Peaseb rauka voodi vangist?»
Tähte kuulis teravsilmal,
Ei ann'd vastust küsijale,
Tähte kustus taeva veerde.
Sõlge sõudis seitse pääva,
Lepatriinukene lendas
Üle maa ja üle mere,
Läbi kolme kuningriigi,
Palju maad veel lõune poole,
Lendas läbi laanesida,
Seitse versta sinimetsa,
Küünra kullasta mägeda.
Mis tal vasta tuldanesse?
Nägi ta pääva tõusemaie,
Valgusküünla kerkimaie.
«Tere, pääva, peiukene!
Kuuluta mull', kuldasilma,
Pajatele, taeva poega:
Kas saab terveks taadikene,
Peaseb rauka voodi vangist?»
Päike kuulis põlev-palgil,
Ei ann'd vastust küsijale.
Eit pani sõle sõudemaie,
Lepatriinu lendamaie:
«Sõua, sõlge, jõua, sõlge,
Lenna, lepatriinukene!
Minge arsti otsimaie,
Tuuletarka tallitama,[19]
Sõnatarka soovitama,
Manatarka meelitama!» [20]
Sõlge sõudis seitse pääva,
Lepatriinukene lendas
Üle maa ja üle mere,
Läbi kolme kuningriigi,
Palju maad veel põhja rajal;
Lendas läbi laanesida,
Seitse versta sinimetsa,
Küünra kullasta mägeda.
Kesse vasta käidanesse?
Tuli vasta tuuletarka,
Soomest vana sõnatarka,
Kullamäelta Manatarka.
«Tere, tere, ilmatargad!

Parandused

229 raeal
238 kül
239 küsiale
244 raeal
249 Eha tähte
252 Paeatele
256 küsiale
268 Valgus' küünla
270 kulda silma
271 Paeatelle
274 põlev palgil
283 raeal
295 Kulla mäelta

Seletused

221 Lenna (murd.) — lenda
225 Sõlge — sõlg
230 käidanesse — käib
235 joajõgeda — tavaliselt tähendab Joa jõgi rl. Narva jõge; siin aga võib tähendada ka lihtsalt kosega jõge
247 tuldanesse (Kr.) — tuleb
292 käidanesse (Kr.) — käib

Rahvaluules

225/6 vt. 218/21
230/1 Mis mo vastaie tullekse. / Näggin ku tousemaie (L 13, 16/17)
233 Terre, ku, nori mesi! (L 13, 18)
240/4 = 225/9
246/8 Künar kullasta mäggeda, / Mis mo vastaie tullekse. / Näggin tähte tousemaie (L 13, 49/51)
250 Terre tähte, poisikenne! (L 13, 52)
253 vrd. 236
254 = 237
255/7 vrd. 238/9
258/61 = 240/3
262/4 vrd. 244/5
265/7 Künar kullasta mäggeda, / Mis mo vastaie tullekse. / Näggin päva tousemaie: (L 13, 32/4)
269 Tere päva, nori mesi! (L 13, 35)
271/3 = 252/4
274/5 vrd. 255/7
276/9 vt. 218/21
280/2 = 222/4
284/7 = 258/61
288 vrd. 262
289/91 = 263/5
291/2 vt. 265/6
296/9 vrd. 269/72

Kuulutage küsijale,
Andke vastust palujale:
Kas saab taati terve'eksa,
Peaseb rauka voodi vangist?
Juba küsisin kuulta,
Pärisin ju pääva käesta,
Tahtsin otsust tähe-pojalt, —
Kõik need kolm ei kuulutanud.»
Targad mõistsid, kostsid vasta,
Kolmil keelil kõnelesid:
«Mis on põuda põletanud,
Nurmel palav närtsitanud,
Kuude valge kolletanud,
Tähte silma suretanud,
Sest ei tõuse taimekesta,
Ilutseva idukesta.»*
Enne kui sõlge sõudemasta,
Lepatriinu lendamasta
Koju jõudnud kuulutama,
Oli Kalevide taati
Koolel juba kolletanud.
Linda, kurba leskenaine,
Kurval meelel, leinakeelel
Ikes leina-igatsusi,
Nuttis närtsind kaasakesta,
Puistas leinapisaraida
Kolletanud kaasa sängi.
*Leinas kalli mehe surma
Seitse ööd ilma uneta,
Seitse pääva sööma'ata,
Seitse koitu kurvastusel,
Seitse eha leinavalus,
Et ei nahka silmil' saanud,
Ega lõppend laugelt pisar,
Nutuvesi palgedelta,
Piinakoorem hinge pealta.*
Linda, kurba leskenaine,
Pesi külma surnukeha,
Pesi teda pisarila,
Pesi teda mereveela,
Vihtles kallist vihmaveela,
Loputeles lätteveela,
*Silis hiuksid armu-sõrmil,
Silis hõbeharjadega,
Kammis kuldakammidega,
Miska enne näkineitsi [21]
Oma pääd oli sugenud.
Pani siis selga siidisärgi,
Sammetise surnurüüdi
Kuldatoime kuue peale,
Hõbevööda vammuksile,
Pani alla udulinad,
Kattis peale peened linad.*
Linda, kurba leskenaine,
Kaevas valmis kena kalmu,
Sängi halja muru alla,
Kümne sülla sügavuseks;
Sängiteles vilu sängi,
Valmistatud voodiesse
Kalli kaasa puhkamaie.
Täitis sängi sõmeraga
Maapinna kõrguseni,
Halja muru rajadeni.
*Muru kasvis mulla peale,

Parandused

303 tähe poealt
315 Koeu
320 leina igatsusi
328 leina valus
330 lõpend
331 Nuttuvesi
332 Piina koorem
334 surnu keha
338 läteveela
339 armu sõrmil
340 hõbe harjadega
341 kulda kammidega
342 Misga enne näkki neitsi
344 siidi särgi
345 surnu rüüdi
346 kue
347 Hõbe vööda
349 Katis
359 raeadeni

Seletused

317 Koolel — surmal, koolul
320 Ikes (murd.) — itkes, nuttis

Alg-Kalevipojas

316/17 Vana Kalevide taati / Oli koolel kolletanud, (226/7)
Vj Surma sängil sirutanud, / Sirutelles hinge heitnud, (228/9)
318/20 Linda nutis leina nutu, (230)
Ld 321
322/3 Lesepiina pisaraida. (231)
324 Leinas kalli kaasa surma (232)
325/6 = 234, 233
Ld 327/8
329/32 = 235/8
Ld 333
334 Pesi meehe surnut keha (239)
Vj Koolul kolletanud kaasat (240)
335/6 Pisara- ja mereveega, (241)
Ld 337/8
339 Silitas iuksid sõrmega, (242)
Ld 340
341 Kammis kuldana kammiga; (243)
Ld 342/3
344 Siidi särki keha kateks (245)
345 Ehitelles surnorüüdi, (244)
Ld 346/9
Vj Kolletanud armokaasal'; / Kupatelles kümme tündrid / Soola-erneid valvajaile, / Vahtidelle une hukuks. (246/9)
350/1 Linda, leinav lesekene: / Kaevas kalmo sügavada, (250/1)
352 = 252
Vj Sõmerliiva vaiba alla; / Kaevas kalmo armo käpil: (253/4)
Ld 353
354 = 255
Ld 355
356 Surmas angund kaasakese, / Põrmo põue puhkamaie, (256, 258)
Vj Tarretanud teise poole, / . . . / Muro kaiso magamaie. (257, 259)
357/9 = 260/2
Ld 360/5

Rahvaluules

300 = 273
305 stereot. vastusvärss
313/14 vt. 218/19
325/8 vrd. Mitto ööd ollid unneta, / Mitto suitso surukseta, / Mitto päva lõuneetta, / Mitto ommikut ossata! (L 19, 6/9)
360 Murro on kasvand peale mulla (L 14, 20)

Aruheina haua peale,
Kasteheina kaela peale,
Punalilled palge peale,
Sinililled silmadele,
Kullerkupud kulmudele.*
Linda, kurba leskenaine,
*Leinas lahkund armukesta,
Nuttis närtsind abikaasat;
Leinas kuu, leinas kaksi,
Kurtis tüki kolmat kuuda,
Mõne pääva neljat kuuda,
Lepitas leina nutuga,
Kurbtust pisarkastega,
Veerevala silmaveela.*
Linda, kurba leskenaine,
Hakkas kiva kandemaie
Haua peale hunnikusse;
Tahtis teha tunnistähte
Pärast-põlve poegadele,
Tulev-aja tütardele:
Kus on Kalevide kalmu,
Vana taadi voodikene.
Kes Tallinnas käidanessa
Silmi oskas sirutada,
Külap nägi kalmu küngast,
Kuhu pärast-põlve rahvas
Uhkeid hooneid ehitanud,
Teinud kena kirikuda.
Kohta praegu kutsutakse
Tallinna toompää mäeks.[22]
Sealap vana Kalev puhkab,
Uinub igavesta unda.
Linda, kurba leskenaine,
Mehe haua mälestuseks
Kiva kokku kandenessa
Oli ühel pääval pakku,
Rasket raudakivi rahnu
Kaugelt kannud kalmu poole.
Kivi raske piinas pihta;
Lesel jõudu lõppemisel,
Rammu juba raugemisel,
Veel oli kaunis tükki teeda,
Tükki teeda, marka maada,
Enne kui jõudis kalmule.
Komistades künka vasta
Väsind jalga viirastie;
Kivi kippas libisema.
Põrkas hiukse paeladesta,
Sõlmil siutud silmuksesta
Prantsti! jalge ette maha.
Võind ei väsind lese võimu,
Leina kurnal lõppend jõudu —
Ootuspäevil raskejalgsel
Kivi maasta kergitada,
Teist kord sülle tõstenessa.
*Leske istus kivi otsa

Parandused

365 Kullerkuppud
369 ku
372 nuttuga
373 pisar' kastega
379 Pärast põlve
380 Tulev' aea
386 pärast põlve
396 paku
400 lõpemisel
409 Sõlmilsiutud
412 lõpend
413 Ootus'päivil
415 Teistkord

Seletused

383 käidanessa — käies
385 Külap (murd.) — küllap
406 viirastie (rl.) — vääratas, komistas
407 kippas (murd.) — kippus
408 Põrkas — liikus
415 tõstenessa (Kr.) — tõsta, tõstes

Alg-Kalevipojas

366/8 Ja siis leinas leske Linda, / Leinas närtsind kaasakesta, / Kolletanut armokesta (263/5)
Ld 369/74
Vj Ja et kadund kaasa kalmo / Tulev põlvel tutvaks tõuseks: (266/7)
375/83 Kandis Linda, leinav leske, / Kaugelt koko kivisida. / Kandis mõne sülletäie / Omas põlles hunnikusse; / Misga mälestuse märki, / Misga tunnistuse tähtä / Tegi Kalevi kalmule. / Kes Tallinnas juhtus käima: (268/75)
Ld 384
385/8 Kül se nägi kalmo küngast, / Kalev taadi rahosängi! / Ehk kül iljem põlve rahvas / Kalmo rünkal' majasida / Paljo uhkeid ehitanud, / Kirikut ka peäle teinud. (276/81)
389/90 = 282/3
Vj Muistepäivil Lindanisaks. (284)
391/2 Sealap Kalevide taati / Põrmo kaisus rahul puhkab. / Igavesta unda uinub. (285/7)
Ld 393
Vj Kalmo mälestuse kiva / Kandis leske kaua aega / Ligimailt ja kaugelt koko; / Kandis raskeid kaljo paku / Sagedaste iukse kütkes: / Et ei kivi libisedes / Maaha veereks rüpeesta. (288/94)
393/5 vt. 288/90
Vj Nõnda kandis leske Linda (295)
396/401 Ühel pääval kaljo pako / Lõetsutelles kalmo poole. / Kivi suuri kaalus raske, / Linda jõudo väsimusel, / Raugamisel lese rammo. (296/300)
402 = 301
Ld 403
404 = 302
Ld 405/6
407 = 303
408/9 Põrkas iukse silmuksesta (304)
410 = 305
411/12 Ega võinud lese jõudo, / Leina kurnal lõpend rammo (306/7)
413/14 = 308/9
415/16 Uuest enam sülle tõsta. / Linda istus kivi otsa (310/11)

Rahvaluules

361 Arro-eina peale aua (L 14, 21)
362 = EKÜ, F 232 a II 160/1 (121), 26
364/5 Sinni-läled silma peale, / Kullerkuppud kulmo peale (L 14, 22/3)
369/71 vrd. Kasvas ku, kasvas kaksi, / Kasvas kortel kolmat kuda, / Veel näddale neljat kuda. (L 4, 12/14)
402 vrd. Isse könnin tükki teda, (L 13, 13)
403 = L 13, 14

Väsimusta puhkamaie;
Hakkas nutma haledaste,
Leina kurbtust kustutama:
«Oh, mis vilets vaene leske,
Mahajäänud marjukene,
Kes kui tuba toeta,
Hooneseinad katukseta,
Kui üks väli varjuta
Iga tuule tuigutusel,
Vete laente veeretaval
Üksi ilmas peab elama,
Üksi kurbtust kannatama!
Lepasta lehed lähevad,
Toomingast tuulil tuiskavad,
Õunapuusta õilmekesed,
Kasesta urvad kauvad,
Alanevad haavadesta,
Taganevad tammedesta,
Varisevad vahterasta,
Käbi kukub kuuskedesta,
Pihlaka kobarad kauvad!
Ei minu pidu parane,
Ei minu elu ülene,
Vähäne ei vaeva päävad,
Pisarrohked piina päävad!»*
Linda nuttis, vaene leske,
Leinapõlve pisaraida,
Viletsuse silmavetta,
Nuttis kaua kivi otsas,
Kaljupakul kaebadelles.
Silmalauge vesi valgus
Laiaks loiguks lagedale;
Loigust tõusis tiigikene,
Tiigist jälle järvekene.
Linda pisarate loiku,
Lese leinanutu järve
Võite näha tänapääval:
Mis kui Ülemiste järve[23]
Laagna mäe peal laenetamas,[24]
Vetevoosi veeretamas.
Kivi seisab järve kaldal,
Kus peal leske leina nutnud,
Pisaraida pillutanud.
Nõnda oli ennemuiste
Lese Linda silmaveesta,
Leina-piina pisaratest
Ülemiste järv ilmunud.
Kui sa juhtud, vennikene,
Järve kaudu teeda käies
Linna poole liugumaie,
Järvest mööda veeremaie:
Puhka hobu järve kaldal,
Kasta kõrvikese keelta,
Viida aega kivi ääres,
Mõtle muistelugusida,
Kalevi-põlve käikisi!
Vaata mälestuse-märki,
Mis siin leske leinadessa,
Kurba südant kustutelles
Lagedale lahutanud
Pääva paistel hiilgamaie!

Parandused

421 Maha jäänud
426 Vette
436 kukkub
441 Pisar'rohked
443 Leina põlve
452 leinanuttu
456 Vettevoosi
462 Leina piina
471 muiste lugusida
472 Kalevi põlve
473 mälestuse märki
477 hilgamaie

Seletused

426 veeretaval (Kr.) — veeretatav olles
438 pidu — elu, olukord (Wied.)
456 Vetevoosi (Kr.) — vetevooge
468 hobu — hobust

Alg-Kalevipojas

417 = 312
418/19 Hakas haledaste nutma! / Lese kurbtust kaebamaie (313/14)
420/1 «Oh mis vilets leske naine / Mahajäätud väätikene! (315/16)
422/3 = 317/18
Ld 424
425/6 = 319/20
427 Ilmas üksi peab elama!» (321)
Ld 428/41
442 = 322
443 Kibedaida pisaraida! (324)
Ld 444
445 = 323
Ld 446
447/8 = 325/6
Ld 449/50
451 Lese Linda pisar'-loiku (327)
Ld 452
453 Võite tänapääval näha: (328)
454/5 = 329/30
Ld 456
457 = 331
458 Mis peal leske leina nutnud. (332)
Ld 459
460 Niida oli ennemuiste (333)
461/2 Lese Linda pisaratest, / Kalevide eide nutust. (335/6)
463 Ülemiste järve sündind (334)
464, 466 Kui sa juhtud seda teeda / Linna poole minemaie: (337/8)
Ld 465
Ld 467
468 = 339
Ld 469
470/1 = 340/1
Ld 472
Vj Muiste põlve mälestusi. (342)
Ld 473/7
Vj Kulda laulokeerud jooksvad, / Hõbe jutu juhatused, / Vana vaske sõna viirud: (343/5)

Rahvaluules

420 vrd. Minna vaene leske naene! (L 15, 1). Nõnda alba leske naine (L 3, 9)
422 Kui tubba ilma toeta. (L 3, 10)
423 vrd. Kui on kamber kattukseta, (L 3, 8). Kui se tubba kattukseta. (L 15, 13)
424 Kui se välli aiata; (L 15, 6)
425/6 vrd. Kõik tuisud peale tullevad, / Kõik sajud peale saddavad, / Vihmad peale veretavad; (L 3, 11/13)
429 = L 16, 1
432 Kassesta lehhed kauvad (L 16, 2)
433/6 = L 16, 3/6
438/40 = L 16, 7/9

*Juba jõudis pikka pääva,
Ootuspääva õhtuele;
Linda tundis tunnikesta,
Tuskel tundi tulemaie,
Kibedama kiirustama,
Valusama veeremaie;
Käskis sauna küttaneda,[25]
Sängi aset seadaneda,
Halavoodit valmistada,
Puhkepinki paigutada,
Ohkejäri asutada.
Küla eided kütvad sauna,
Orjad kandvad kaevust vetta,[26]
Teised on sängi seademas,
Pere pinki paigutamas.
Nurganaine, nõrgukene,[27]
Tuhat kord käid toade vahet,
Sada korda sauna vahet,
Kümme korda kaevuteeda,
Kaevust võttes karastusta!
Käid sa vaene valu-sammul
Ilma vööta, vöö käessa,
Ilma tanuta, tanu peussa,
Ohkad aga Uku poole,
Palveid Rõugutaja poole:[28]
«Tuulejumal, astu tuppa,[29]
Vigalista vihtlemaie,
Hädalista arstimaie,
Tusalikku toetamaie!»
Neli nurka toassa,
Kõik sa nurgad nutustasid,
Neli seina kamberila,
Kõik sa seinad seisatasid;
Ahju ääred haletasid,
Istmed ära igatsesid,
Palvil põranda põlvitasid.
Ohkad aga Uku poole,
Palveid Rõugutaja poole:
«Tuulejumal! astu tuppa,
Vigalista vihtlemaie,
Hädalista arstimaie,
Tusalista toetamaie!
Tule vaesta vaatamaie,
Poja ema peastemaie!»
Pere nuttis alla pinki,
Lapsed nutsid alla laua,
Külad, kullad kamberila.
Kaasa magas külmas voodis,
Kus ei kuulnud naise nuttu.
Nurganaine, nõrgukene,
Läbi läks siis nelja metsa,
Viie viletsuse paiga;
Üks oli metsa toomingane,
Teine metsa vahterane,
Kolmas kibuvitsa metsa,
Neljas metsa pihlapuine,
Viies metsa vislapuine.
Tusad jäävad toomingaie,
Valud jäävad vahteraie,
Kibedad kibupuu külge,
Piinad pikad pihlakaissa,
Vaevad rasked vislapuissa.
Tusad tulid tagasie,
Tusad tulid eide tungi,

Parandused

478 pika
479 Ootus' pääva
483 veremaie
486 Ala voodit
487 Puhke pinki
488 Ohke järi
494 Tuhatkord
495 Sadakord
496 kaevu teeda
498 valu sammul
501 Ukko
506 Tusaliku
508 nuttustasid
514 Ukko
521 Poea
529 Vie
534 Vies

Seletused

481 Tuskel tundi — tusatundi, valutundi
484, 485 - küttaneda, seadaneda (Kr.) — kütta, seada
486 Halavoodit — halamise, kaeblemise voodit
488 järi (murd.) — (madal) pink, järg (om. järi)
494 toade (Kr.) — tubade
511 haletasid — halasid; kaeblesid
522 pinki — pingi
524 Külad — võõrad, külarahvas
537 kibupuu — kibuvits; kibu — valu
540 tagasie (Kr.) — tagasi
541 (Tusad tulid) eide tungi (Kr.) — eite suruma, piinama; tusale — tusala

Alg-Kalevipojas

478/80 Nüüd kus Linda ootus'-aega, / Pika pääva õhtul' jõuab (346/7)
Vj Kuulame siis kulda keelil / Ennemuiste ilmund lugu (348/9)
Vj Ilja aega pärast meehe / Surno keha matemista, / Kalmo künka ehitusta (350/2)
Ld 481/621

Rahvaluules

492 vrd. Perre nuttis alla pinki, (L 17, 17)
493 = L 17, 4
494/5 Tuhhat kord käid toavahhed, / Sadda kord käid saunavahhed, (L 17, 5/6)
499/500 = L 17, 7/8
501/3 vrd. Hüetakse Jesukesta, / Maenitseta Mariata: / Tulle tuppa, Jesukenne! (L 17, 14/16)
507/8 = L 17, 9/10
509 Nelli seinata toassa (L 17, 11)
510 = L 17, 12
512 Istemed ärra iggasid (L 17, 13)
514/16 vt. = 501/3
517/18 = 504/5
519 vrd. 506
522/3 = L 17, 17/18
524/5 vrd. Kasa nuttis kamberissa: (L 17, 19)
527/8 Nurganaene norokenne / Läbbi läks siis kolme metsa (L 17, 21/2)
530/1 Üks olli metsa ounapuine, / Teine olli vahterane, (L 17, 23/4)
532 = L 17, 25
535/7 = L 17, 26/8
541 Tussad tullid ennese tungi (L 17, 29)

Valud vaese lese peale,
Tulid tusale tubaje,
Oigadele ahju ette,
Puhkedele parsidele.
Ohkab vaene Uku poole,
Palveid Rõugutaja poole:
«Tuulejumal! astu tuppa,
Vigalista vihtlemaie,
Hädalista arstimaie,
Tusalista toetamaie;
Tule vaesta vaatamaie,
Poja ema peastemaie!»
Pere nuttis alla pinki,
Lapsed nutsid alla laua,
Küla naised kamberila.
Kaasa magas külmas sängis,
Kus ei kuulnud naise nuttu.
Nurganaine, nõrgukene,
Vaevakandja, väetikene!
Üks ju jalg sul haua seessa,
Teine haua ääre peale,
Ootsid hauda langevada,
Külma voodi kukkuvada!
Ohka aga Uku poole,
Rohkest' Rõugutaja poole,
Saada palve-saadikuida
Ülemaile jumalaile!
Tuli tunnike tubaje,
Üürikeseks ahju ette,
Kiirestikku keriksele.
Naine tuikus, nõrgukene,
Tuikus nuttes, tusaline,
Värisedes, vaevaline;
Ohkas aga Uku poole,
Palveid Rõugutaja poole:
«Tuulejumal! astu tuppa,
Vigalista vihtlemaie,
Hädalista arstimaie,
Tusalista toetamaie!
Tule vaesta vaatamaie,
Poja ema peastemaie!»
Uku kuulis kamberista,
Rõugutaja rehe alta,
Abitoojad läbi seina,
Kergitajad läbi katukse.
Siis tuli Uku tubaje,
Rõugutaja kamberisse,
Astusivad ahju ette,
Sammusivad sängi sõrva.
Ukul õled õlanukul,
Rõugutajal padjad kaenlas;
Viisid naise voodiesse,
Surmahädalise sängi,
Piinakandja padjadesse;
Panid peente linadesse,
Villase vaiba vahele.
Kaks sai päida pääluksele,
Neli reite voodiesse,
Neli jalga jalgusele,
Neli kätte keske'ele.
Uku hüüdis üle ukse,
Rõugutaja rõõmsal healel:
«Lööge kinni haua uksed,
Kinni kalmu laiad kaaned!
Naine viidud voodiesse,
Pandud peente linadesse,
Kaks saand päida pääluksele,
Neli reite voodiessa,
Neli jalga jalgusele,
Neli kätte keske'ele.»

Parandused

546 Ukko
553 Poea
565 Ukko
567 palve saadikuida
571 Kiirestiku
575 Ukko
582 Poea ema peastamaie (trv., vrd. 521)
583 Ukko
587 Ukko
591 Ukkol
601 käte
602 Ukko
611 käte

Seletused

544/5 Oigadele, Puhkedele (rl.) — oiates, puhkides
571 Kiirestikku (Kr.) — kiiresti, kiirustades
591 õlanukul — õlanukil
598 pääluksele (murd.) — peatsile
599 reite — reit
601 kätte — kätt
609 reite — reit
610 jalgusele (murd.) — jalutsile
611 kätte — kätt

Rahvaluules

542 vrd. Vallud kase valgusteti (L 17, 30)
543/4 Tullid tussele tubbaje, / Oigete ahjo ette (L 17, 31/2)
546 vrd. 514
547/53 = 515/21
554/7 vt. 522/5
558 = 526
559 Nurganaene norokenne (L 17, 39)
561/3 Üks jalg jo haua seessa, / Teine haua järe peäla, / Ootsid hauda langeva, (L 17, 40/2)
565/6 vrd. 546/7
569/70 = L 17, 44/5
572/4 vrd. Siin tuigub naene tussalinne, /Vagub naene vaevalinne. (L 17, 46/7)
575 vrd. 565
576/82 = 547/53
583 Jesus kulis kamberista (L 17, 48)
584/6 vrd. Pühha Maarja akkenasta. (L 17, 49)
587/8 Siis tulli Jesus tubbaje, / Ja astus Maria akkenassa. (L 17, 54/5)
591/6 vrd. Jesussel õlled õlale. / Marial padjad kaendelasse; / Vadis naese vodeesse, / Pened penije linnasse. / Peente pitkie linnadessi (L 17, 56/60)
598/9 = L 17, 61/2
602/3 vrd. Ütles Jesus Mariale (L 17, 63)
604/5 Lö kinni kirriko uksed, / Katta kinni kalmo kasi, (L 17, 65/6)
606 = L 17, 67
607 vrd. 596
608 Kaks sai peada peadaasse. (L 17, 68), vt. ka 598
609 = L 17, 69
610/11 = 600/1

Tänu vana isadale,
Aitüma jumalaile,
Tänu abitoodejaile:
Uku oli tunni toassa,
Rõugutaja kamberissa,
Sala-abid sängidela.
Nurganaine, nõrgukene!
Tõsta üles kaksi kätta,
Kaksi kätta, kümme küünta:
Et sa tusatunnist peasid!*

Lesel' leina lepituseks,
Pisarate pühkijaksa,
Kurvastuse kergitajaks
Kasvis kallis pojukene.
Poega imes armupiima
Eide rinnal rohke'esta,
Imes heldus-allikalta
Võimuvetta venitavat,
Karastavat kasvumärga.
*Mõistke, mõistke, mehed noored,
Arvage, poisid avarad,
Teadanege, naised targad,
Kesse magab kätkiessa,
Kesse mähkme mässitusel
Kiuste suula kiljatamas!
See'p see lese leinapoega,
Isata kasvav idukene,
Keda tuuled toetavad,
Vihmaveered venitavad,
Kaste-aurud karastavad,
Udupilved paisutavad.
Eit aga tallas kätkijalga,
Tallas kätki kiikuvale,
Vilistas laulu väetile
Suikumise soovituseks.
Poega puhus nutupilli,
Leikas kisa lusti pärast.
Karjus kuuda, karjus kaksi,
Nuttis õhtust hommikuni,
Et ei lõppend tuli toasta,
Säde ei sängi sambasta.
Eit läks abi otsimaie,
Otsis lapse lausujaida,
Noore nutuvõttijaida,
Poja suude sulgujaida,
Kisa kinnipanijaida.
Kui sai otsa kisakuuda,
Nutunädalate aega:
Lõhkus poega mähkme linad,[30]
Kiskus puruks mähkme paelad,
Lõhkus katki kätki lauad,
Peasis kätkist põrandale
Käpakülle kõndimaie,
Roomakülle rändamaie,
Roomas kuu, roomas kaksi,
Kolmandal ju kõndimaies,
Jalge jõudu kasvatamas.
Poega imes armupiima
Eide rinnal rohke'esta,
Kasvis leina lepitajaks,
Kurvastuse kustutajaks,
Pisarate pühkijaksa.*
Eit oli poega imetanud
Armu kaisus aastat kolme,
Enne kui rinnalt võõrutas.
Poega venis poisikeseks,

Parandused

615 Ukko
617 Sala abid
619 üless'; käta
620 käta
621 tusa tunnist
623 pühkiaksa
625 poeukene
628 heldus' allikalta
629 Võimu vetta
630 kasvu märga
637 se
640 Vihma veered
641 Kaste aurud
647 nuttupilli
651 lõpend
655 nuttuvõttiaida
656 Poea
657 kinnipaniaida
659 Nuttunädalate
664 Käppakülle
673 pühkiaksa

Seletused

612 isadale (Kr.) — isale
614 abitoodejaile (Kr.) — abitoojatele
632 avarad (rl.) — tõenäoliselt moondus sõnast «agarad»
633 Teadanege — teadke; õigem: teatage
640 Vihmaveered — vihmahood, -sagarad (Wied.)
644 kiikuvale — kiikuma
648 Leikas kisa (murd.) — lõikas karjuda, karjus ägedalt
658 kisakuuda (Kr.) — kisakuu
664 Käpakülle — käpakile
665 Roomakülle — roomakile

Alg-Kalevipojas

Vj Sündis Linda viimne poega (353)
622 = 354
623/4 Kurvastuse kahanduseks, / Pisarate pillotuseks. (355/6)
Ld 625
626/7 Poega imes ema rinnal, / Kasvis kahekordsel armul (357/8)
Ld 628/76
677 Venis priskeks poisikeseks; (359)

Rahvaluules

612/13 vrd. Aitümma Jummale (L 17, 70)
615 vrd. Jesus olli tunnike toase (L 17, 71)
618/19 Nurganaene norokenne, / Ülles tösta kaksi kätta (L 17, 75/6)
620 = L 17, 77
631/3 = L 18, 1/3
649 vrd. Kasvas ku, kasvas kaksi. (L 4, 12)
651 Ei lõppend tulli toasta (L 19, 10; vrd. L 20, 7)
652 = L 19, 11 = L 20, 8
653 vrd. Otsis lapsele abbida (L 20, 15)
654/5 = L 19, 14/15
666/7 vrd. Kasvas ku, kasvas kaksi, / Kasvas kortel kolmat kuda. (L 4, 12/13)

Kasvis Kalevide pojaks,
Tõutas ettetähendusi,
Kadund isa kuulutusi
Igas tükis ilmutada;
Püüdis jõudu iga pääva,
Keha kangust kosutada.

Kalevide kallim poega
Linda leina lepitaja,
Kasvis karjapoisiliseks,
Kosus künnimeheliseks,
Tõusis tamme tugevuseks,
Tõutas ettetähendusi
Igas tükis ilmutada,
Püüdis jõudu iga pääva,
Keha kangust kosutada.
*Mängis kurni murudela,
Viskas ratast vainuela;[31]
Pani kurnid alla õue
Kahte paika hunnikussa,
Paiskas kaikil pealta õue
Kurnisida kõikumaie,
Saatis kurnid sõudemaie,
Üle vainu veeremaie,
Läbi kopli lendamaie!
Kurnid lendsid kauge'ele,
Puistasivad pilla-palla
Mööda metsi, mägesida,
Mööda laia lagedaida —
Mõned langsid laenetesse.*

Kurnisida mõnes kohas
Tänapääval nähtavala:
Ühetasa ümargused,
Pikergused kaljupakud —
Neitsikivi nime alla:
Needap Kalevide kurnid.[32]

Kalevide noorem poega
Laskis lingu silmuksesta[33]
Kivisida lendamaie;
Loopis merepinnal lutsu,[34]
Korjas kaldalt lutsukiva,
Paemurrust parajaida,
Mis ehk jalga laiusela,
Kolme jalga pikkusela,
Paari tolli paksusela.
Lutsukivid lendasivad
Laentepinnal lustiliste
Rohkem versta kaugusele.
Senni kui kivi sõudemas,
Kasvatas Kalevipoega[35]
Tamme kõrge kalda peale.

Kalevide noorem poega
Mängis eide õue alla,
Kitkus noori kuuskesida,
Sirgel kasvul kaskesida,
Juurikuga tükis maasta:
Neist tegi saksa-saanikesi,[36]
Kenu kassi-märsikesi.
Aasta sammud astusivad
Rutust' ajaradadela,
Kiirel teedel kaugemale.
Aastad sõudsid eide armul
Poisikese paadikese
Nooremehe mere peale.
Kalevide noorem kasvu
Kasvis mehena kõrguseks,
Venis vende vääraliseks,
Sirgus isa suuruseks.

Parandused

678 poeaks
682 igapääva
691 igapääva
710 Pikerkused
711 Neitsi kivi
720 pikusela
726 Kalevi poega
733 Saksa saanikesi
734 kassi märsikesi
736 Ruttust' aearadadela

Seletused

686 karjapoisiliseks (Kr.) — karjapoisi-ealiseks
694 vainuela (rl.) — vainul
696 hunnikussa — hunnikusse
697 kaikil — kaigastega
742 mehena (Kr.) — mehe
743 vääraliseks (murd.) — väärilliseks

Alg-Kalevipojas

Ld 678
679/83 Tõutas ettekuulutusta, / Vana kadund taadi sõna / Igas tükis tõeksa teha. / Püüdis rammu igapääva / Jõudo mööda kosutada: (360/4)
Ld 684/7
688 Kasvis tamme tugevusel (395)
689 vt. 679
690/2 — vt. 681/2
693 Viskas võimsast kurnikaikaid (365)
694 Rammus käsi viskas ratast (369)
Ld 695/701
702 Paiskas kurnid kaugeella, (366)
Ld 703/6
707 Kus neid praego mitmes kohas (367)
Ld 708/9
710 Nähtaval kui kaljo pakud. (368)
Ld 711/13
Vj Kiva lingo silmuksesta; (370)
714/15 Paiskas lingo silmukselta; / Kivid kaugel' lendamaie; (371/2)
716/17 = 373/4
718 Parajaida paasisida; (375)
719/21 = 376/8
722/4 Enam versta kaugusella / Laente pinnal lendasivad! (379/80)
Ld 725/9
730/2 Kitkus metsast noori kaski, / Kõrgel kasvul kuuskesida / Juurikuiga tükkis välja: (381/3)
733/7 Neist kui kasteheina kõrtest / Tegi Kalevide poega / Endal' Saksa saanikesi, / Tegi kassi märssikesi! / Aastad sõudsid, aastad jõudsid, / Sõudsid, jõudsid kiirusella; (384/9)
Ld 738/40
741/3 Kalevide poega kasvis / Noore meehe määraliseks, / Venis vende pikuseksa, (390/2)
744 = 393

Rahvaluules

689 = 679
690/2 = 681/3

Nõnda kasvis eide õues
Lese Linda leinapõlves
Kullerkupu õilme ilul,
Taara tamme tugevusel
Viimne Kalevide võsu,
Kasvis kaljuks kindlusele,
Tõusis vendadest targemaks:
Tõutas ettetähendusi,
Kadund isa kuulutusi
Igas tükis ilmutada.

Lähätame laulu laened
Vasta pääva veeremaie,
Tõusu poole tuikumaie,
Koidu poole kõikumaie,
Lähme aja kiirel lennul
Tüki teeda tagasie.
*Mis seal lese õue alla,
Vara enne valgeheta
Kaksipidi käidanessa,
Salamahti sõidetakse?
Kosilased käidanesid,
Salakuuljad sõitanesid
Kümme korda enne koitu,
Viiskümmend valge eela,
Sada korda suitsu aegul
Pärast taadi surmapääva
Kurba leske kiusamaies,
Nõukat naista püüdemaies.
Kui oli taati kolletanud,
Armud külmaksa hangunud,
Taadi veri tarretanud:
Siis oli nõukal lesenaisel
Kosilasi palju käinud,
Viied viinad, kuued kruusid,
Sada sala soovitajad,
Kakssada kauba sobitajad.
Need kõik eite vara pärast,
Rikast leske naudi pärast
Võrku püüdsid võrgutada,
Õnnekaubal õngitseda.
Eit aga mõistis, kostis vasta:
«Mina ei lähe mehele,
Kana ei teise kaasale,
Tedreke ei võta teista,
Pääsuke ei võõrast peigu,
Luige lesk ei seltsimeesta,
Tui ei teista taludela.
Armutunnid hangusivad,
Ilutunnid tarretasid
Külmaks kalmukünka alla.»
Sest ep norkus noored mehed,
Sest ep kurvad kosilased;
Külm on võtnud kosjamõtted,
Välk on löönud lustimeeled,
Ei saa poisid pulmasida,
Tütarlapsed tantsisida.*
Kui läks teiste kosjakäiki
Aegamööda raugemaie,
Lootus meestel lõppemaie,
Hakkas leske kiusamaie
Kosilase kihladega,
Võitma viinamärssidega [37]

Parandused

747 Kullerkuppu
759 aea
760 Tükki
767 Kümmekorda
769 Sadakorda
770 surma pääva
772 Nõuukat
774 angunud
776 nõuukal
778 Vied; kued
782 Rikkast
784 Õnne kaubal
788 võtta
792 Armu tunnid angusivad
795 Ilu tunnid
794 kalmu künka
799 sa
802 Aega mööda
803 lõpemaie
806 viina märsidega

Seletused

759 kindlusele — kindlusela, kindluse poolest
762 valgeheta (rl.) — valget
763 käidanessa — käiakse
765 käidanesid — käisid
769 suitsu aegul — aegadel, mil suitsutaret kõeti, s. o. hommikul (Wied.)
782 naudi — varanduse
791 teista taludela (Kr.) — teist talu(sse) (?)

Alg-Kalevipojas

745 = 397
746 = 398
747 = 396
748 Kasvis tamme tugevusel, (395)
749 Kalevide viimne võsu, (399)
Vj Tõutus'rikas taimekene (400)
Ld 750/1
752/4 vt. 679/81
Ld 755/72
773/4 Pärast Kalev taadi surma, / Armo kaiso angumista (401/2)
Ld 775
776 Oli nõuukal lesel naisel (403)
777 = 404
Ld 778/80
781 Kesse eite vara pärast, (405)
782/4 = 406/8
Ld 785/803
804 Kõige enam kiusas Lindat, / Kurbtus' kütkes lesekesta 409/10
805/6 = 411/12
Vj Vana kuulus Soome tuuslar, (413)

Rahvaluules

752/4 = 679/81
761 Mis seal meie õue alla? (EV 106 F, 2)
762 Inne varra valgahetta (A 330/1 (251), 2)
777/80 vrd. Kp. I, 177/80
785 stereot. vastusvärss
795 = L 21, 3
796/8 Sestep kurvad kassumehhed: / Külm on võtnud küttis-odrad, / Välk on lõnud välja-odrad (L 21, 4/6)
799 = L 21, 7

Soome tuuslar, tuuletarka.[38]
See oli kaugelt sugulane[39]
Kadund Kalevi-taadiga.
Ei aga kuulnud kurba leske
Peiu kulutud palvesi,
Ega pöörand peiu poole,
Meelt ei noore armu poole.
Tuuslar vandus, tuuletarka,
Tõutas põlgu tasuda:
«Külap tasun, eidekene,
Teisel korral tiutamise,
Omal ajal põlgamise,
Külap maksan naeru palga.»
Leske Linda pidas naeruks
Tuuletarga ähvardused:
«Mis mul, tuuslar, tuuletarka,
Tühjast ähvardusest karta!
Pesas kolm veel kotkapoegi,
Kõvernokka kasvamaies,
Raudaküüsil tõusemaies!
Külap need eite kaitsevad,
Vana emada varjavad.»
Aastad sõudsid, aastad jõudsid,
Sõudsid, jõudsid kiirusela;
Seal jäid soiku peiu-sõidud,
Kadusivad kosjakäigid:
Seal sai rahu ratsudele,
Rahu peiu ruunadele.
Kes oli korra õnne katsund,
Kosjas käinud Kalevissa,
See aga laulis sõbradele,
Veereteles vendadele:
*«Hellakesed, vennakesed,
Ärge minge leske võtma,
Kalevi talust kosima!
Sel on suured sõlgerinnad,
Rahaskaelul rasked rinnad,[40]
Hõbehelmed, raudahambad,
Tulisõnad keelepaelul.
Ärge minge leske võtma,
Kalevi talust kosima!
Kesse lustib rikast leske:
See toob koju ahjuhargi!
Tehke, mehed, teised laevad,
Paremad kosja paadikesed,
Pange peale siidipurjed,
Siidipurjed, poordiköied;
Pange laeva purjetama,
Saatke vanad sõudemaie!
Sõudke, vanad, jõudke, väetid,
Sõudke laeva Soomemaale,
Paati, uhket, Põhjamaale!
Seal on kõrgel kaljukaldal
Ridas palju neidusida:
Ees on ridas helmeskaelad,
Taga ridas taalderrinnad,
Sõrvil sõrmukse kandijad,
Pika paatrite pidajad,[41]
Vahel aga ridas vaesed lapsed,
Keskel ridas kudruskaelad.[42]
Sõtku maha sõlgisrinnad,
Heida maha helmeskaelad,
Talla maha taalderrinnad,
Sõida maha sõrmuskandjad,
Pilluta paatrite pidajad;
Võta vahelt vaeselapse,

Parandused

807 tuletarka
808 Se
809 Kalevi taadiga
818 aeal
824 kotka poegi
831 peiu sõidud
837 Se
844 Hõbe helmed, rauda hambad
848 rikkast
849 Se; koeu
852 siidi purjed
853 Siidi purjed, poordi köied
859 kalju kaldal
863 kandiad
872 Võtta

Seletused

860 ridas — reas
872 vaeselapse — vaenelaps

Alg-Kalevipojas

807/8 = 414/15
809/15 Taudilt Kalevi tädiga. / Ja kui Linda, kurba leske, / Meelt ei pöörnud peio poole, / Südant ei armo sulala,- / Vandus tuuslar, tuuletarka, / Viha tujul kurja tõutust: (416/21)
816/19 Põlgtus'palka omal aeal / Lese käte välja maksta. (422/3)
820/1 Linda naeris tuuletarga / Vihatujul ähvardusi; (424/5)
Vj Kalevide kallis leske / Punal palgil pajatelles: (426/7)
822 = 428
823 Sino kiusamisest karta, Ei ma hooli ähvardusest! (429/30)
824/7 Kolm veel pesas kotka poegi; / Kõvernoka, raudaküüni: / Kül need eite kaitsevada, (431/3)
828 = 434
Ld 829/84

Rahvaluules

839/40 vrd. Ellakenne, vennakenne, / Ärra agga võtta siita naista (L 22, 1/2)
842/3 Siin on sured sõlge rinnad, / Reusi-ma rahhased rinnad (L 22, 3/4)
846/7 = 840/1
850/4 vrd. Te agga teised head laevad, / Te agga teised head purjud, / Panne agga peale pikkad purjud, / Laeva kohta laiad purjud; (L 22, 6/9)
855 Sada agga vannad sõudemaie, (L 22, 10)
859/62 Seal on riddad neiosida, / Ees agga ridas elmes kaelad, / Tagga agga ridas tader kaelad, (L 22, 14/16)
865/6 = L 22, 17/18
867 Sõtku agga mahha sõlge rinnad, (L 22, 19)
869 Talla agga mahha tader kaelad, (L 22, 20)
872 Võtta agga vahhelta vaesta lasta! (L 22, 22)

Kudruskaela keske'elta:
Sest saab naista nastulikku,[42]
Abikaasa kullakesta!
Ärge minge leske võtma,
Kalevi talust kosima!
Lesest ei saa noorikuda.

Lapsed kiskund lese rinnad:
Sõlg on tühja kaevu kaasi,
Hõbesild kuivand allikal.
Leske leinab kadund meesta,
Lese noormees noorikuda,
Ärge minge leske võtma!»*

Parandused

874 nastuliku

Seletused

874 naista — naine; nastulikku — naastudega ehitud

Rahvaluules

873 vrd. Kukkuta mahha agga kudrus kaelad, (L 22, 21)
876/7 = 846/7

KOLMAS LUGU

Põualise pääva paistel
Istus mere kalda ääres
Kalevide noorem poega,
Vaatas laente lustimängi,
Vetevoode veeremista
Kerge tuule keeritusel.
Äkiliste ähvardelles
Puistas musta pilve põuest
Tuulehoogu tuiskamaie,
Pani laened paisumaie,
Kohisedes kerkimaie.
*Äike sõitis raudasillal
Vaskeratusil vankriga,
Tuiskas tulda tulle'essa,
Sädemeida sõitenessa;
Pikker-taati põruteles
Kärinada käidanessa,
Viskas välku väledaste.*
Kurjad vaimud kohkunessa
Kuulsid karistaja heale,
Põgenesid Pikse pakku
Laia mere laenetesse;
Hüüdes: «Äike, haisutele!
Pikker, pista nina p-!»
Hüppasivad kõrgelt kaldalt
Kukerpalli mere põhja,
Vahtus vetevoodiessa.

Kalevide poega kargas
Nende jälgil laenetesse,
Langes kotka kiirusela
Kurjalaiste kaela peale;
Püüdis neid kui vähke urkast
Kauni kaelakoti täie.
Mere pinda tõusenessa
Ujus kangelase poega
Tüki kalda ligemale,
Paiskas kotist kurjalaisi
Võimsal viskel kalda peale
Pikse raudavitsa alla,[1]
Kus neid puruks kolgitie,
Hundi roaks hukatie.[2]

Kalevide vennikesed
Läinud kodunt kolmekeste
Lustil metsa luusimaie,
Eit oli jäänud üksinessa
Koju kirstu kaitsejaks,
Varakambri varjajaks,
Taalderi-toale tugiksa.
Eit pani paja tulele,
Keetis rooga poegadele,
Kohendas tulda korrale,

Parandused

5 Vette vode
9 Tuule hoogu
12 rauda sillal
13 Vaske ratusil
16 Pikker taati
22 Laie (trv.?)
27 vette voodiessa
39 rauda vitsa
41 hukkatie
46 Koeu
48 Taalderi toale
49 paea

Seletused

13 Vaskeratusil (Kr.) — vaskratastega
15 sõitenessa (Kr.) — sõites
16 põruteles — põrutas korduvalt
17 käidanessa (Kr.) — käies
19 kohkunessa (Kr.) — kohkudes
27 voodiessa (Kr.) — p. o. vood'isse
31 Kurjalaiste (Kr.) — kurivaimude, paharettide
34 tõusenessa (Kr.) — tõustes
45 üksinessa (rl.) — üksinda

Alg-Kalevipojas

Ld 1/41
42/4 Ühel pääval olid poead, / Õnnetumal juhtumisel / Kolmekeste kodunt läinud / Metsi mööda luusimaie, / Linno jälgi luurimaie: (435/9)
Vj Kas ei metsast mesikäpa, / Parajada põdrakesta, / Metsahärja pullikesta / Paea andeks käte puutuks. (440/3)
45/6 Eit jäi üksi kodohoidjaks, (444)
Ld 47/8
Vj Maja töösi toimetama, (445)
Ld 49
50/2 Poegil rooga valmistama, / Tulda leele kohendama, / Kibemeida kaitsemaie (446/8)

Kaitses tulekibemeida,
Et ei leeke peaseks lakke,
Kirg ei lennaks katuksele.
Nii on sõlgirinna seadus,
Leekuningana kohus.
*Kalevide noored pojad
Läinud metsa luusimaie,
Linnu jälgesi ajama,
Karu jälgi otsimaie,
Põdra jälgi püüdemaie,
Metsahärga vaatamaie,
Metsakriimu kiusamaie.
Karu oli kaeras käinud,
Mesipuiel võõrsis olnud,
Põdra nähtud põllu ääres,
Hunta hulges karjamaale,
Raatmaal rohkest rebasida,
Jäätmaal palju jänesida.
Oli neil kolm koerukesta;
Üks oli Irmi, teine Armi,[3]
Kolmas murdja Mustukene.
Pojad olid metsapaksus
Koerte jälgil karu leidnud,
Mesikäpa männikusta.
Kiskus Irmi, katkes Armi,
Murdis maha Mustukene;
Koerad said karu kättele.
Noorem venda, poisikene,
Köitis karu üle õla
Jalgupidi rippumaie;
Tahtis kanda koduje,
Liha söögiks, nahka katteks.
Pojad läksid põllu peale,
Läksid laanest lagedale;
Seal tuli vasta sarviline,
Vana põder vennikene.
Koerad põdra kiskumaie,
Sarvilista surmamaie;
Kiskus Irmi, katkes Armi,
Murdis maha Mustukene;
Koerad said põdra kättele.
Noorem venda, poisikene,
Viskas põdra üle piha
Karu kõrva rippumaie;
Tahtis kanda koduje,
Liha söögiks, nahka katteks.
Pojad läksid kuusikusse
Metsahärga püüdemaie;
Palus olid metsapulli
Koerte jälgil mehed leidnud.
Kiskus Irmi, katkes Armi,
Murdis maha Mustukene;
Koerad said härja kättele.
Noorem venda, poisikene,
Sidus härja sarvipidi
Üle õla rippumaie;
Tahtis viia koduje,
Liha söögiks, nahka katteks.
Kalevide kanged pojad,
Läksid lustil laane poole,
Põõsastikku paksuessa;
Seal tuli hulka huntisida,
Kari kõrvekutsikuida.
Koerad hunta kiskumaie,
Metsalisi murdemaie.
Kiskus Irmi, katkes Armi,

Parandused

52 tule kibemeida
57 poead
59 aeama
62 Metshärga (trv.?)
73 Poead; metsa paksus
84 Poead
98 Poead
99 Metshärga (trv.?)
108 via
110 poead
112 Põõsastiku
114 kõrve kutsikuida

Seletused

53 leeke — leek
54 Kirg (murd.) — tulesäde
56 Leekuningana (Kr.) — leekuninganna
63 Metsakriimu (rl.) — hunti
66 Põdra (murd.) — põtra
67 hulges (murd.) — hulgana; karjamaale — karjamaal
68 Raatmaa — teedeta maakoht, kus enne mets on olnud (Wied.), raismik, kust mets on raadetud
69 Jäätmaa — mahajäetud, söötikasvanud põld (endine aleмaa)
73 metsapaksus — metsatihnikus, padrikus
76 katkes (Kr.) — katkus
78 kättele (Kr.) — kätte
112 paksuessa (Kr.) — paksusse
114 kutsikuida (rl.) — kutsikaid

Alg-Kalevipojas

Ld 53/4
55/6 Kuida loodud naiste kohus, / Vanast sõlgirinda seädus (449/50)
Ld 57/197

Rahvaluules

64 Karro olli kaera aeda läinud, (L 23, 3)
66 Põdder olli meie põllal käinud (L 23, 2)
67/8 vrd. Hunt olli udes aitas käinud, / Rebbane rehhe lõukas (L 23, 4/5)
70 Olli mul kolmi koerokesta (L 24, 1)
71 = L 24, 2 = L 25, 6
72 Kolmas muido mustokenne, (L 24, 3), vrd. Kolmas oli koguni musta (L 25, 7)
76/7 vrd. Issin Irmi, assin Armi, / Murra maha mustuke (L 25, 12/13)
78 vrd. Koerad said põdra käddele; (L 24, 7)
86/7 vrd. Põdder olli meie põllal käinud, (L 23, 2), Leidsin põdra põesikusta. (L 25, 11)
90/1 vt. 76/7
92 = L 24, 7
93/7 vrd. 79/83
102/3 vt. 76/7
104 vrd. Koerad said põdra käddele; (L 24, 7)
105/9 vrd. 93/7
112 vrd. Pöörsin metsa paksustiko (L 25, 9)
113 vrd. L 23 siin nimetatud metsloomi: põder, karu, hunt, rebane
117/18 vt. 76/7

Murdis maha Mustukene;
Tapsivad tosina-kaupa.
Noorem venda, poisikene,
Hakkas hunta nülgimaie,
Nülgis tosinada neli,
Hakkas viiet nülgimaie:
Vennad koju kippumaie.
Noorem venda võttis nahad,
Viskas kimpus üle küüru
Karu selga katte'eksa;
Tahtis kanda koduje.
Pojad käisid metsa teeda,
Penikoorma palu teeda;
Seal tuli vasta seltsikene,
Kaunis kari rebasida.
Koerad rebasi kiskuma.
Kiskus Irmi, katkes Armi,
Murdis maha Mustukene;
Tapsivad tosina-kaupa,
Surmasivad sadandala.
Noorem venda, poisikene,
Rebasida nülgimaie;
Nülgis tosinada neli,
Hakkas viiet nülgimaie:
Vennad aga koju kippuma.
Noorem venda võttis nahad,
Viskas kimpus üle küüru
Põdra selga paunaksa.
Kalevide kanged pojad
Kõndisivad metsa teeda,
Penikoorma palu teeda;
Juhtus kari jänesida
Neile vasta nurme peale.
Koerad jänesi kiskuma,
Murdma haaviku-emandaid.[4]
Kiskus Irmi, katkes Armi,
Murdis maha Mustukene;
Tapsid tosinate kaupa,
Surmasivad sadandala.
Noorem venda, poisikene,
Jänesida nülgimaie,
Nülgis tosinada neli,
Hakkas viiet nülgimaie:
Vennad kippusid koduje.
Noorem venda võttis nahad,
Viskas kimpus üle küüru
Härja selga sadulaksa.
Siis aga vennad kolmekeste
Koju poole kõndimaie.*

---

*Oh sa kaval kosilane,
Pettelikku peiukene!
Kust sa teadsid seie tulla?
Kust sa mõistsid üle kalju,
Üle laia laenetela,
Oskasid üle orude,
Märkasid üle mägede
Teeda taalderi talusse,
Rada penningi peresse?
Küll sa kaval kosilane,
Pettelikku peiukene,
Sestap tundsid seie tulla
Kargades üle kaljude,
Lennates üle laenete!
Sestap teadsid seie saada,
Oskasid üle orude,
Märkasid üle mägede
Seie Kalevi koduje,
Seie penningi peresse,
Vana taalderi taluda:
Hõbenupp oli õuessani,
Kaks oli varakamberila,
Kolm oli aida katuksela,

Parandused

119 tosina kaupa
123 viet
124 koeu
127 kateeksə
129 Poead
136 tosina kaupa
141 viet
142 koeu
146 poead
152 haaviku emandaid
160 viet
166 Koeu
168 Peteliku
176 Kül
177 Peteliku
187 Hõbe nup

Seletused

137 sadandala (Kr.) — sadadena (sadadella)
171 laenetela (Kr.) — lainete
172 orude — orgude
179 Kargades — karates
185 penningi (van.) — penni (muistne rahaühik)
186 taluda — talusse, tallu

Rahvaluules

120/3 vrd. Karro nahhast saan kassuka, / Hundi nahhast upslaed, / Rebbase nahhast rehhe-mütsi. (L 23, 12/14)
125/8 vrd. 105/9
132 vt. 113
134/5 vt. 76/7
136 = 119
138/42 vrd. 120/4
143/5 vrd. 125/8
149 vrd. Jättaks need vagad jänesed, (L 25, 25)
153/4 vt. 76/7
155 vrd. 136
156 = 137
157/64 vrd. 138/45
167 vrd. Sa olled koerus kossilane! (L 26, 37)
168 vrd. Oh sa pettis pieokene (L 26, 34)
169 Kust sa tundsid meile tulla (L 27, 2)
172/3 = L 27, 3/4
174 Vanna taalri tallusse (L 27, 9)
175 Seie penike perresse (L 27, 8)
176/7 vt. 167/8
178 Sest sa tundsid seie tulla (L 27, 11)
181 vt. 178
182/3 = L 27, 12/13
184 vrd. Seie sureje küllasse (L 27, 14)
185/8 Seie penike peresse / Vanna taalri tallusse: / Hõbbe nup olli oues soue (peäl), / Kaks ollid aias soue (peäl) (L 27 15/18)

Viis oli vainu väravila,
Kuus oli karjakoppelila.
Sestap peigu leidis teeda,
Sestap petis oskas tulla
Kalevi lese kodaje,
Kui ei kotka poegi kodu,
Kõvernokke ei pesassa
Eite olnud kaitsemassa.*
Soome tuuslar, tuuletarka!
Küll sa sala sobitusel,
Petisnõude pidamistel
Päädа rohkest' raskendasid:
Kuida leske kiusamaie?
Küll sa valv'sid varjulisel
Kalda kalju rünka taga:
Kuida Kalevide talus
Asju korda kohendati.
Küll sa, kaval kosilane,
Pettelikku peiukene,
Ootsid osavamat aega,
Sündsamada silmapilku,
Kalevide kallist leske
Kurjal kombel kimbutada,
Nõdra naista võrgutada.
Lootsik seisis luurimaies,
Paati kalju varjul peidus.
Sina petis ise paadis
Vara, hilja valvamaies.
Soome tuuslar, tuuletarka,
Istus paadis parajalta,
Kui olid pojad kodunt läinud
Lustil metsa luusimaie.
Tuuletarka tundanesse,
Kuida eite kaitsemata,
Vägeva käe varjamata
Üksipäine koju jäänud,
Kus ei abi olnud ood'ta,
Lastest toetust ei loota.
Kodunt läinud kotkapojad,
Kaugel lennand kaarnakesed
Võind ei eide kisendusi,
Hädas appi hüüdemisi,
Kiuste küüsil kiljatusi
Mitte kõrvul kuuldanessa.
Tuuslar mõtles, tuuletarka:
Nüüdap vara varga volil!
*Tuba jäetud toeta,
Hoone seinad katukseta
Iga tuule tuisatusel,
Vetevoode veeretusel.
Pesast lennud kõvernokad,
Kõvernokad, raudaküüned,
Nüüdap voli varga väela,
Võimus võttevala käela.*
Soome tuuslar, tuuletarka,
Tõukas paati kalju tagant
Lootsikuda lagedale;
Seadis mõlad sõudemaie,
Aerud paati ajamaie,
Laenesida lõhkumaie,

Parandused

191 karja koppelila
199 Kül
200 Petis nõude
203 Kül
207 Kül
208 Peteliku
220 poead
225 koeu
228 kotkapoead
239 Vette voode
240 kõvernokkad
241 Kõvernokkad
243 võtevala
248 aeamaie

Seletused

202 kiusamaie — kiusata
209 osavamat (Kr.) — kohasemat
213 Nõdra (murd.) — nõtra
222 tundanesse (Kr.) — tundis
232 Kiuste küüsil (Kr.) — kiusavate küünte vahel
233 kuuldanessa (Kr.) — kuulda
235 vara varga volil (Kr.) — vara on jäänud varga hooleks
238 tuisatusel (Kr.) — tuisata
239 veeretusel (Kr.) — veeretada
240 lennud (murd.) — lennanud

Alg-Kalevipojas

198 = 451
199/201 Kül sa sala sõudemisel, / Petisnõuude pidamisel / Pääajo raskendasid! (452/4)
Ld 202
203 Kül sa valv'sid sala urkeil (455)
Ld 204/9
210 = 456
211/12 Kalev'leske kimbutada (457)
213/14 = 458/9
215/16 Merekaldal kaljo varjul Sina petis lootsikussa (461/2)
217 = 460
Vj Valvil silmil ööd ja päävad (463)
218 = 464
219/20 Oli laentel lootsikuga / Parajalt kui Linda poead, (465/6)
Vj Kalevide kasukesed, (467)
221/2 Kodunt läksid kõndimaie. / Mööda metsi rändamaie. / Tuuletarka tundis kohe, (468/70)
223/4 = 471/2
225 Üksi oli koeo jäänud; (473)
226 = 474
227/8 Toetusta kuskilt loota. / Kodunt kaugel läinud poead (475/6)
Ld 229
230/2 Võind ei kuulda eide kisa. / Hädas abi hüüdemisi, / Kiusamiste kiljatusi (477/9)
Ld 233
234 Tuuslar mõtles omas meeles: (480)
235 Nüüd on voli varga vääla (485)
236 «Nüüd on tuba toeta, (481)
237 = 482
Ld 238/9
240 Peast lennand kotka poead (483)
241/3 = 484/6
244/5 Tuuslar tõusis kaljo varjult (487)
246 Lootsikuga lagedalle, (488)
247 = 489
Ld 248
249 = 490

Rahvaluules

190 Viis ollid värrava peäl (L 27, 19)
207/8 vt. 167/8
236/9 vrd. Nõnda alba vaene lapsi / Kui on kamber katukseta. / Nõnda alba leske naine / Kui tubba ilma toeta. / Kõik tuisud peale tulevad. / Kõik sajud peale saddavad. / Vihmad peale veretavad; (L 3, 7/13), vrd. ka L 15, 13/15, Kp. II 422/6

Pani purjed paisumaie,
Tuule puhkel tõmbamaie.
Lootsik kõikus laente pinnal
Vete kiigel veeretelles,
Kiikus kõigul ranna poole,
Kalevide talu poole.
Soome tuuslar, tuuletarka,
Ajas paadi kalda ääre
Kalevide kopli alla,
Peitis paati varjupaika
Kalevi kalmu ligidale,
Kargas ise kergel sammul
Kaljulise kalda peale,
Kus ta vargateede jälgil,
Röövelkäigi radadele
Muru varjul roomaskülle,
Kivi taga kükaküIle —
Nii kui kassi lindu püüdes
Toa ligemale liuges.
Sala roomas Soome tuuslar
Kalevi talu väravasse,
Kargas lipsti! kanna peale,
Virgult jala varvastele,
Sammus julgest' üle õue,
Astus ukse esikusse;
Silmas korra üle sanga,
Enne kui tormas tubaje.
Leske istus leeaugul,
Kulpi segas leemepada;
Ehmatanud eidekene
Saand ei aega vasta panna.
Soome tuuslar, tuuletarka,
Võttis leske väekaupa
Varga kaisu kammitsasse,
Ajas kiskjad kulliküüned
Valusaste eide vöössa,
Tahtis leske lootsikusse,
Varga saaki paati viia.
Ehk küll Linda, karske leske,
Tugevaste vasta tõrkus,
Röövelile rusikada,
Kiusajale küüsi näitas,
Hammastesta abi püüdis:
Siiski vaus vaese võimus,
Rauges lese närtsind rammu
Varga väe volila,
Sortsi sõnade sidela,
Miska rammu raugastelles,
Miska kangust kütkendelles
Lese võimu vangi võttis.
Soome tuuslar, tuuletarka,
Oli rikas sortsisõnul,
Osav sõnu seadanessa:
Oskas sada salasõnu,
Teise saja tarku sõnu,
Kolmandama kangemaida
Kangusele kosutuseks,
Rammusele rohkenduseks,
Võimusele vägevuseks.
Teadis tuhat teisi sõnu,
Salasõnu rammu raugeks,
Võimustuse väsinduseks,

Parandused

253 Vette
257 Aeas
258 Kalevide
266 kükkaküIle
277 lee haugul
284 Aeas; kulli küüned
287 via
288 kül
297, 298 Misga
301 rikkas
303 sala sõnu
304 saea
310 Sala sõnu

Seletused

254 kõigul — kõikumisel, kõikudes
263 vargateede jälgil — vargateede jälil; vargataoliselt
264 radadele — p. o. radadela
265 roomaskülle — roomakile, roomates
274 ukse esikusse — ukseesisele, eeskotta (Wied.)
275 sang e. sanguks — rehetoa topeltuksest tavaliselt kinnijääv osa, pooluks (alumine pool)
282 leske — lese
285 vöössa — vöösse
293 vaus (murd.) — vajus
296 sõnade sidela — sõnade sidemes
297 raugastelles — raugeks tehes
302 seadanessa — seadides
307 Rammusele (III välde, Kr.) — rammule
311 Võimustuse väsinduseks (Kr.) — võimu väsitamiseks

Alg-Kalevipojas

Ld 250/1
252/3 Lootsik kõikus laente kiigel, / Veeretelles veete pinnal (491/2)
254 = 493
255 Kalevide koea poole. (494)
256/8 Tuuletarka tõukas paati / Kalevide õue alla, (495/6)
259 = 498
260 = 497
Vj Mere kõrge kalda taha; (499)
261/5 = 500/4
Ld 266
267/8 = 505/6
269/71 Sala jõudis Soome tuuslar / Kalevide väravasse: / Kargas lipsti! jalge peäle (507/9)
Ld 272
273/4 = 510/11
Ld 275
276 Tungis tormades tubaje: (512)
Ld 277/81
282 Võtis Linda vää kaupa (513)
283/4 = 514/15
285 Valosaste naise vöössa; (516)
286/9 = 517/20
290/1 Röövelille küüsi näitas, (521)
292 = 522
293/6 Siiski soigus vaese võimus, / Rauges lese närtsind jõudo / Tuuslari vää volila, / Tuuslari sõna sidele, (523/6)
297 = 527
298/9 Misga võimust kütke võtis. (528)
300 = 529
301 Oli sortsisõnul rikas: (530)
Ld 302
303 = 531
Ld 304/5
306 = 532
307/8 Võimuselle lisanduseks; (533)
309/11 = 534/6

Tugevuse tülpimiseks:
Miska rammu kammitsasse,
Võimu vangipaelu pani.
Linda, vaese lesekese,
Kisenduse kiljatused,
Hädas appi hüüdemised
Tuiskasivad tuuletiivul,
Langesivad laenetesse,
Roidusivad rägastikku,
Vausid metsa varjudesse,
Kustusivad kaljudesse:
Aga appi hüüdemista
Poegile ei kõrva puutund.
Linda palus ainekeelil,
Palus peastmist tuuslarilta,
Palus appi metsalisi,
Appi häida inimesi,
Palus appi võõrikuida
Varjajaida vaimusida,
Palus appi kaasa kuju,
Appi hüva jumalaida,
Ohkas aga Uku poole,
Vanaisa varju poole!
Soome tuuslar, tuuletarka,
Salasõna sõlmil rikas,
Toppis kinni kõrvakuulmed,
Et ei lese härdad palved,
Hädakisa kiljatused
Meelt ei hakkaks eksitama.
Jumalate valval heldus,
Võimsamate vägev voli,
Kangemate käte kaitsus
Kuulid Linda kutsumista,
Lese leina-ohkamista,
Ainekeelil hüüdemisi.
Vanataadi tallitusel
Pidi abi pilve'esta,
Tulu tuulest tulemaie.
Soome tuuslar, tuuletarka,
Oli sammud varga saagil
Iru mäele sirutanud.
Tahtis mäelta teeda võtta
Otsekohe mere poole,
Kus tal paati ootamaies.
Äike astus äkiliste
Ähvardelles röövli teele,
Pikker põrutas pilvesta!
Raskel sammul raudasillal
Sõitis Vanaisa vanker,
Tuiskas tulda tugevaste.
Soome tuuslar, tuuletarka,
Langes minestuse kätte,
Varjusurma alla vangi.
Välk oli võtnud keha võimu,
Tundmust hoopis tuimendanud:
Seks ta langes surnu sarna
Mäele maha muru peale.
Varjuandejate vägi,

Parandused

313 Misga
320 rägästiku
331 kueu
333 Ukko
334 Vana isa
336 rikkas
337 Topis; kõrva kuulmed
338 ärdad
339 Häda kisa
343 kätte
345 leina ohkamista
359 rauda sillal
360 vana isa

Seletused

325 ainekeelil (rl.) — härdalt, kaeblikult paluma (Wied.)
329 võõrikuida — võõraid, võõrapäraseid (Wied.)
341 valval — valvelolev, valvas
343 kaitsus — kaitse, kaitsemine
367 Seks ta langes surnu sarna (Kr.) — sest (seepärast) ta langes surnu sarnaselt

Alg-Kalevipojas

Ld 312
313 = 537
314 Võimo kohe vangi pani. (538)
315/20 Linda kiljatuse kisa, / Hädast api hüüdemine / Vaus vaiko tuule tiivul, / Langes mere laenetesse, / Roidus metsa rägastiko, (539/43)
Ld 321
322/3 Kustus laane kohinasse: / Aga hüüdamise heälta (544/545)
324/5 = 546/7
Ld 326
327 = 548
328 Palus api inimesi, (549)
Ld 329/31
332 Ohkas api jumalaida, (550)
Vj Taaralaiste tarka seltsi! (551)
Ld 333/4
335/6 = 552/3
337/9 Topis kõrva kuulmed kinni. / Et ei Linda palve kisa, / Abihüüdemise heäle (554/6)
Vj Kõrva kuulmisse ei kukuks, / Kuulmest satuks südamesse: (557/8)
340 Temal meelt saaks eksitama. (559)
341 = 560
342 Taevaliste varjav tarkus, (561)
343 = 562
344/7 Kuulis Linda kutsumista, / Õnnetuses ohkamista, / Ärdaid api hüüdemisi. / Taeva taadi tallitusel (563/6)
Ld 348/9
Vj Tõtas abi lesekesel', / Peästis teda röövlipaelust, / Kurja ike kütkendusest. (567/9)
350/4 Tuuslar' sammo varga saagil / Jõudis Iro mää otsa; / Seältap tahtis varga oma, / Röövel võetut naisokesta (570/3)
Vj Kallast mööda alla via, (574)
355 = 575
Vj Lootsik saaki valvamaies. / Tuuslar tahtis argselt sammo / Kaldalt mere poole tõsta: (576/8)
356/8 Kui üks äkiline kange / Kõo mürin pilvest kärkas! / Vägevama välgo tuli / Jooksis koko kärgatusel! (579/82)
Ld 359/61
Vj Soome tuuslarile silma / Oli välko tumendanud / Oido hoopis otsatanud, / Liikme paino paelotanud: (583/6)
Ld 362
363/4 Nii et minestuse mantlis / Varjosurma vaarikusse, (587/588)
Ld 365
366/8 Tundemata tuimusesse / Ta kui surnu maaha langes. (589/90)
369 Varjoandjad Taaralaised (591)

Rahvaluules

333 vrd. Kp. II 501, 514, 546, 565, 575

Taevaliste kindel tugi
Peastsid Kalevide lese,
Kulli küüsist linnukese.
Lendev-kiirusega loodi
Kalevide karske leske
Kõrgeks kaljukivi-pakuks,
Kivisambaks Iru mäele.
Elu paelukesed peasid
Lahti pikast leinapiinast,
Laiast mure lepikusta,
Kurvastuse kuusikusta.
Ega saanud lese sängi
Soome tuuslar solkimaie.
Soome tuuslar, tuuletarka,
Ärkas tüki aja pärast
Raske minestuse paelust,
Varjusurma vangistusest.
Selitelles silmasida,
Laugusida laiendelles,
Vaatas tema ümberringi,
Kas ehk kuskil jälgi näha,
Kuhu leske Linda läinud,
Kodukanake kadunud.
Aga lesk jäi leidemata,
Tedre tütar teademata.
Kaljuks moondud kodukana,
Linda, Kalevide leske,
Võite täna tunnistada,
Selgelt oma silmil näha.
Iru mäe peal istub leske,[5]
Tedre munast hautud tütar,
Istub Linda maantee ligi,
Kuida linnaskäijad teadvad,
Ehk küll selle põlve lastel,
Tänapäivisil tuimusel
Linda nimi meelest läinud.
Rahvas kutsub kivipakku
Enamiste Iru ämmaks.
Esimest kord linnas käijad
Peavad vana seadust mööda
Iru ämma teretama,
Austades ämma pähä
Poisid kübara panema.
Ehk küll kivipakukese!
Elu nähtavalt ei leita,
Ega paigast liikumista,
Siiski vanarahva sõudel,
Targemate teadusel
Mõnda kuuldu külvatie,
Mõnda sõnum sahatie:
Kuida kivipaku rüppes
Salavõim peab siginema,
Imevägi idanema.
Kes on ämma mäe kaldalt
Õhtul orgu veeretanud,
Leiab teisel hommikula
Teda jälle vanas paigas
Seisma, kus ta enne seisnud.

Parandused

373 Lendev kiirusega
375 kaljukivi pakuks
384 aea
400 autud
402 linnaskäiad
403 kül
404 Täna päivisil
406 kivipaku
408 Esimestkord; käiad
411 Auustades
413 kül kivi pakukesel
420 kivi paku
422 Ime vägi

Seletused

416 sõudel — sõudmise, jutustamise järgi
418 kuuldu — kuuldust
419 sõnum sahatie — sõnumit räägiti

Alg-Kalevipojas

Ld 370
371 Olid leske lõksust peästnud, (592)
372 = 593
373 Lendes kiirusega loodi (594)
374 = 595
375 Linda, kaljokivi pakuks, (596)
Vj Tuimaks raskeks tompukeseks. (597)
Ld 376
377/80 Elo paelad peäsid lahti; / Peäsid pikast leina piinast, / Mure laiast lepikusta / Kannatuste kaasikusta, (598/601)
Vj Viletsuste vangi põlvest. (602)
381/2 Nii ei saand lese sängi / Kuri röövel ropustama. (603/604)
383/4 = 605/6
385 Minestuse une paelust, (607)
386 = 608
387 Öerus silmi selitelles, (609)
388 = 610
389 Silmas ümber igal sihil, (611)
Vj Vahtis igal vaatamisel, / Kratsis nõuu kõrva tagant: (612/13)
Ld 390
391/2 Kuhu poole leske läinud. / Kussa kanake kadunud? (614/15)
393 = 616
394/9 Kadund kana nägämata, / Tedrekene teädemata. / Lindat võid sa, poeokene! Kaljuks moondut lesekesta / Tänapääval selgest näha. / Iro määla istub leske, (617/22)
Ld 400
401 = 623
Vj Kõrge kaljo kalda sõrval, (624)
402 = 625
403 Ehk kül selle põlve sugul (626)
Ld 404
405/7 Nimi alles teädemata: / Rahvas Lindat Iro ämmaks / Ammust aega ristitanud. (627/9)
408/10 = 630/2
411/12 Ämmal' kübarada andma. (633)
413 = 634
414/16 Nähtavalt ei elo leita, / Ega tundvat liikumista, / Siiski räägib vanem rahvas (635/637)
Vj Vana kuulutuse jälgil, (638)
Ld 417
418 Vana kõne külvatusel: (639)
Ld 419
420 Kuida kivi lese rüpes (640)
421 = 641
422/5 Ime rammo idanema; / Sest kui ämma mää kaldalt / Orgo alla veeretakse: / Istub tema teisel pääval (642/5)
Vj Jälle kõrgel mää arjal (646)
423/7 Vanas paigas vankomata, / Päris piirel nii kui enne. (647/8)

Sellepärast, pojukene,
Mine ämma austama,
Tedre tütart teretama!
Pane kübar ämma pähä,
Hakka eide kaelast kinni:
Sest ei tõuse sulle süüda,
Laiemaida laitusida!

---

*Kalevi pojad kolmekeste
Kõndisivad lustikäiki,
Mööda rõõmuradasida,
Käisid mööda lagedada,
Mööda nõmme nõtkandile,
Mööda sooda sõtkütile;
Seal tuli vasta neli metsa,
Neli saledad salkusi.
Üks oli kulla kuusemetsa,
Teine tarka tammemetsa,
Kolmas kena kasemetsa,
Neljas leske lepametsa.
Mis oli kulla kuusemetsa,
See'p see kuningate metsa;
Mis oli tarka tammemetsa,
See'p see Taara enda metsa;
Mis oli kena kaskemetsa,
See'p see kudruskaelte metsa;
Mis oli leske lepametsa,
See'p see leinajate metsa,
Kurva laste varjupaika.
Vanem venda, vennikene,
Istus maha kuusikusse,
Kuningate ilumetsa,
Kuldakuuse vaiba alla;
Laskis laulu lendamaie,
Tugevama tõusemaie:
Laulis lehed lehtapuusse
Hiilgadelles haljetama,
Hõiskas okkad okaspuusse
Siidi ilul siramaie,
Laulis käbid kuuskedesse
Pääva paistel punetama,
Tõrukesed tammedesse,
Kenad urvad kaskedesse,
Hõiskas õilme-urvakesed
Õilmepuiela iluksa,
Pääva paistel paisumaie,
Kuude valgel kasvamaie;
Laulis, et metsad mürasid,
Lagedad aga laksatasid,
Kõrved vasta kostalesid:
Kungla kuninga tütterid[6]
Noorta meesta nuttasivad.
Teine venda, vennikene,
Istus maha kaasikusse,
Leinakase hõlma alla;
Laskis laulu lendamaie,
Tugevama tõusemaie,
Vägevama veeremaie.
Laulis õilmed õitsemaie,
Lilleõilmed läikimaie,
Laulis vilja välja peale,
Hõiskas õunad õunapuusse,
Sarapuissa pähkelaida,

Parandused

428 poeukene
429 auustama
435 poead
437 rõõmu radasida
448 se
449 olli
450, 452, 454 se
458 ilu metsa
459 Kulda kuuse
470 õilme urvakesed
471 Õilme puiela
477 tüterid
478 nutasivad
481 õlma
486 Lille õilmed

Seletused

439 nõtkandile (Kr.) — nõtkuvat (?)
440 sõtkütile (Kr.) — sõtkudes (?)
462 lehtapuusse (Kr., trv. 2) — lehtpuusse
463 Hiilgadelles haljetama (Kr.) — hiilates haljendama
477 kostalesid (Kr.) — kostsid (korduvalt)

Alg-Kalevipojas

428 = 649
Vj Ära tõrgu vastopannes: (650)
429/30 Mine ämma teretama, (651)
431 Pane kübar tema pähä, (652)
432 = 653
433/4 Ei sest tõuse sulle häbi. / Ega mingi laimatusta. (654/655)
Ld 435/540

Rahvaluules

435/540 = A 389/92 (297) (pseudorahvalaul)
441/2 vrd. Lennas üle nelja metsa / Nelli olli metsa kõrvistikko. (L 28, 4/5)
443 = L 28, 6
444/6 Teine õile õuna metsa. / Kolmas olli kallis kaske metsa / Neljas olli niiske nine metsa! (L 28, 7/9)
447/55 vrd. Mis olli kulla kuuske metsa, / Se olli noorte meeste metsa; / Mis olli õile õuna metsa / Se olli noorte neitsikeste; / Mis olli kallis kaske metsa, / Se olli noorte naiste metsa; / Mis olli niiske nine metsa, / Se olli vanna meeste metsa (L 28, 26/33), vrd. ka 443/6
462/73 vrd. rl. «Laulu võim», Kreutzwaldi käsikirjades vt. B 40 (5), 1/5 Ma laulan merre murruksist. / Merre kalda kalladest. / Merre äärd ädikaks / Merre liva linnaksist. / Merre puud punna kivviks
474/6 vrd. Laulin, et kaljud kargasid. / Metsad vankudes mürrasid, / Merre laened lango läksid, / Tule kohhin ealta kohkus. (L 29, 4/7)
477/8 vrd. Viru neidusid vaatasid, / Pilosilmil Järva piigad, / Arju armsamad kaesid, / Lääne neiud nuttesivad: / Oleks se meesi minnula, / Oleks se meesi meie kaasa, / Oleks se peigu meie päralt. (L 97, 50/6)
479/84 vrd. 456/61
485/95 vrd. 462/73

Laulis marjad vislapuusse,
Maasikad madalad murusse,
Sinikad samblasoosse,
Pohlakad palu äärtele,
Murakaida mätastele,
Kobaraida pihlapuusse.
Laulis, et metsad mürasid,
Lagedad aga laksatasid,
Rägästikud raksatasid,
Kõrved vasta kostalesid.
Näkineiud, neitsikesed,
Noorta meesta nuttasivad.
Kolmas venda, vennikene,
Istus maha tammikusse,
Vanaisa ilumetsa,
Targa tamme hõlma alla;
Laskis laulu lendamaie,
Tugevama tõusemaie,
Vägevama veeremaie,
Tulisema tuiskamaie!
Laulis linnud lepikusse,
Laulukanad kaasikusse,
Laulukuked kuusikusse,
Mõistelinnud männikusse,
Targad linnud tammikusse,
Hõiskas puie ladvadesse
Kägusida kukkumaie,
Tuikesi tuikamaie;
Laulis räästad rägastikku,
Pesilinnud põõsastikku,
Lõukesed lagedale,
Pääsukesed päävapaiste;
Laulis luiked laenetessa,
Pardid parve äärdane,
Haned aga allikale;
Hõiskas kena künnilinnu
Ööde iluks hõiskamaie,
Videvikul vilistama,
Enne koitu healitsema.
Laulis, et mered mürasid,
Kaljud vasta kärasivad,
Puie ladvad paenusivad,
Mäekingud kõikusivad,
Pilved lausa lõhkesivad,
Taevas aga tarka kuulis.
Metshalia ainus tütar,[7]
Metsapiigad, peenikesed,
Kuldahiuksil näkineitsid
Nuttasivad noorta meesta:
«Oleks see mehe meiela,
Kasvaks meile kaasaliseks!»*

Puie ladvil seistes päike,
Lahedama tuule õhku
Veeretelles õhtu vilu
Kuulutasid pääva kustu,
Lustipidamise lõppu;
Tuletasid meeste meele
Koju poole käidanessa.
Noorem venda, vennikene,
Kandis metsasaagi koorma,
Mis ei õlgasi muljunud,
Ega piinanud pihtasi.
Mehed tõt'sid kolmekeste
Üle laia lagedaida
Kiirel sammul koju poole;
Seadsid silmad sihtimaie,
Suitsu-tähte tunnistama:
Kas ehk leelta keedukatal,
Pada auru välja paiskaks;
Aga suits ei tõusnud silma,

Parandused

491 Masikad
492 sambla soosse
500 Näkki neiud
501 nutasivad
504 Vana isa ilu metsa
505 õlma
512 Laulukukked
518 rägästiku
519 põõsastiku
524 Aned
536 Metsa piigad
537 Kulda hiuksil näkkineitsid
539 se
547 Koeu
549 metsa saagi
554 koeu
556 Suitsu tähte

Seletused

490 vislapuusse (murd.) — kirsipuusse
513 Mõistelinnud (Kr.) — mõistjad linnud
517 tuikamaie — kudrutama (Wied.)
523 äärdane (rl.) — äärde
535 metshalia — metshaldja
539 mehe meiela — mees meil
547 käidanessa (Kr.) — käia, käimise
553 lagedaida (Kr.) — lagedate, lagendike
556 Suitsu-tähte — suitsu kui tõendit, et keegi (ema) kodus on

Alg-Kalevipojas

541/2 Puie ladvil seisav päike, / Viludama õhokene (656/7)
Ld 543
544 Kuulutasid pääva lõpu, (658)
Vj Kihutelles künnilindo / Õhto laulo lõksutama. (659/60)
Ld 545/51
552/4 Kalevi poead kolmila / Rutasid koeo rändama, / Keer'sid kannad metsa vasto, / Jalavarbad koeo vasto, / Tõtasivad kiirul käigil / Üle laiu lagedaida, (661/6)
555 = 667
556/8 Tut'vad suitsu tunnistama: / Kas ehk keedul katlakene / Leehaugult vasto aurab? (668/70)
559 = 671

Rahvaluules

496/9 vt. 474/6
500/1 vt. 477/8
502/9 vrd. 479/84
510/28 vrd. 485/95, 462/73
518/19 Laulu-räästas rägastikus, / Pesilinnud põesastikus (L 30, 23/4)
521 Pääsukesed pääva paistel (L 30, 25)
523 vrd. Part lähhen parve äärdane (L 10, 16) vt. Kp. I 704
529/34 vrd. 496/9, 474/6
535/40 vrd. 500/1, 477/8

Mehed tõt'sid kolmekeste
Üle laia liivikuda
Kiirest koju ligemale;
Seadsid silmad sihtimaie,
Olvist suitsu otsimaie,
Leelta auru vaatamaie.
Aga suits ei tõusnud silma,
Ega paistnud leemepajalt
Avaldava aurukesta.
Mehed jõudsid õue alla,
Veeresivad väravale,
Läksid lendes üle muru
Usinaste ukse ette,
Läksid kiirest lävedele.
Kustund tule kibemetest,
Suitsuahtrast leeaugust
Märkasivad mehepojad:
Kuida leekuningana,
Valvil silmil tulevahti
Kodunt ära kadunud.
Noorem poega pajatama:
«Jõgi jookseb kõvera,
Teede käigid lähvad metsa,
Ei ole lugu õigelta.
Õuevärav seisab vallal',
Lahti jäänud toa uksed,
Võerad sammud murupinnal
Kuulutavad kurba lugu,
Õnnetuma juhtumista.»
*Pojad puhusivad healed,
Hõisku tuulde tõusemaie,
Saatsid vaiksel õhtu vilul
Kutsumista kaugusela:
«Hüüa vasta, eidekene!
Kosta vasta, kullakene,
Laula vasta, linnukene,
Tõsta healta, tedrekene!»
Aga eit ei teinud healta,
Sõudnud vasta ei sõnakest,
Kostis vasta kõversilma,[8]
Kutsus vasta laia kõrbe,
Laulis vasta laanemetsa,
Hüüdis vasta Hiiusaari,[9]
Kukkus vasta Kuresaari.[10]
Pojad puhusivad healed,
Hõisku teistkord tõusemaie,
Saatsid vaiksel õhtu vilul
Kutsumised kauge'ele:
«Hüüa vasta, eidekene!
Kuku vasta, käukene,
Laula vasta, luikekene,
Tõsta healta, tedre tütar!»
Aga eit ei kostnud vasta,
Teind ei healta tedrekene.
Kostsid vasta merekaldad,
Kukkusivad kaljuseinad,
Laulid vasta merelaened,
Hüüdis vasta tuulehoogu.
Pojad puhusivad healed,
Kutsumised kolmat korda,
Saatsid vaiksel õhtu vilul
Kutsumised kauge'ele:
«Hüüa vasta, eidekene!
Kõõrutele, kodukana,
Laula vasta, kadund leske,
Kosta meie kutsu vasta,
Laste lahke laulu vasta!»
Aga eit ei kostnud vasta,
Teind ei healta tedrekene,
Kõõrutand ei kodukana,

Parandused

562 koeu
567 leeme paealt
575 leehaugust
576 mehepoead
580 paeatama
584 Õue värav
589 Poead
593 Hüa
602 Hiusaari
604 Poead
608 Hüa
609 Kukku
618 Poead
619 kolmatkorda
622 Hüa

Seletused

564 Olv (van.) — auk suitsutare katuseharja all suitsu väljalaskmiseks, ungas
583 õigelta — õieti
590 Hõisku (Kr.) — hõiset (?), hõiskeid
625 kutsu vasta — kutsumisele vastu

Alg-Kalevipojas

Ld 560/5
566/8 = 671/3
Ld 569/73
Vj Koeo ligemalle jõudes (674)
574/5 = 676/7
576 = 675
577/8 = 678/9
579 Ial kado võinud olla (680)
Ld 580/3
584/90 Õue värav laial lahti, / Vallaliste toa uksed; / Võerad sammud sõmer' pinnal / Kuulutasid, et ei lugu / Enam oma korral olnud. / Poead püüdsid heälitsusta. / Hõisku tõsta tuule õhku, (681/7)
Ld 591
592 = 688
593/4 Kas ei eite vasto kostaks? (689)
Ld 595/8
599 Aga üksnes kõversilma / Kostis meeste kutso vasto, / Hüüdejate hõike vasto. (690/692)
Ld 600/26
627 Oln'd ei eide heälekesta, (693)
Ld 628
629 Kodokana kõerutusta (694)

Rahvaluules

593 vrd. Hüa vasta, iekenne (L 31, 3)
595 vrd. Laula vasta, lanekenne (L 31, 4)
600 vrd. Köllise, köllise, kõrbe, (L 31, 2)
601 vt. 595
602 vt. 593
604/17 vrd. 589/603
608 vt. 593
610 vt. 595
618/37 vrd. 604/17
622 vt. 593
624 vt. 595

Ega laulnud luikekene.
Kuhu heali kuulunesse,
Senna kaljud katkenesse,
Kuhu kutsu kostalekse,
Senna metsad murdanesse,
Kuhu helki lendanesse,
Senna laened langenesse,
Pilved pikila lõhkevad.*
Ei oln'd leida eidekesta,
Kuulda kana kõõrutusta,
Kuulda tedre kudrutamist,
Käukese kukkumista:
Kusagilta murumaalta,
Suuremasta samblasoosta,
Laia mere laenetesta,
Põõsastiku paksudesta,
Ega kõrve keske'elta.
*Õhk jäi vaikseks, tuuled tukku,
Uinusesse kõik see ilma.
Vennad läksid väravasta,
Läksid seltsis alla õue,
Kolmekeste koppelisse:
Eide jälgi otsimaie,
Varga teeda vaatamaie.
Üks neist veeres vainuele,
Teine kõndis koppelisse,
Kolmas mere kalda peale.
Vanem venda, vennikene,
Kesse veeres vainuele,
See ei leidnud eide jälgi,
Ega saanud tunnismärki.
Teine venda, vennikene,
Kes see kõndis koppelisse,
See ei leidnud eide jälgi,
Ega röövli radasida,
Ega saanud tunnistähte,
Kuhu kana kadunesse,
Linnukene lendanesse.
Kolmas venda, vennikene,
Kesse läinud merekalda:
See sai selgeid märkisida,
Tõtelikku tunnistähte,
Kuhu hella eidekene,
Kodukana kadunesse.
Soome tuuslar. tuuletarka,
Oli laentelt lootsikuga
Paku-urka põgenenud;
Oli valval vahikorda
Laente langul lõpetanud,
Kus ta mitu pikka päävа,
Mitu pimedada ööda,
Videviku viivitusel
Vargasaagil valvamaies.*
Meestel kasvis kartlik mure,
Mitu mõtted ema kohta:
Kas ehk kaval kosilane,
Pettelikku peiukene,
Eite kippund kimbatama,
Varga küüsil võrgutama.
Vanem venda pajatelles
Pani sõna sõudevale:
«Läki leiba võttemaie,
Õhturooga otsimaie,
Väsind keha karastama.
Heidame siis puhkamaie,
Ehk saab usin unenägu
Eide jälgi näitamaie;
Lähme homme otsimaie.»

Parandused

642 muru maalta
643 sambla soosta
648 se
651 kopelisse
655 kopelisse
659 Se
662 se; kopelisse
663, 670 Se
671 Tõteliku
676 Paku urka
679 pika
686 Peteliku
689 paeatelles
692 Õhtu rooga

Seletused

633 kutsu kostalekse (rl.) — kutse kostab
634 murdanesse (rl.) — murdunekse, murduvad
635 helki (Kr.) — heli (?), vastuhelkiv kaja (?)
637 pikila (Kr.) — pikalt (?), pikuti (?)
646 kõrve (rl.) — paks, suur mets, laas
648 Uinusesse — unne
666 kadunesse — oli kadunud
667 lendanesse — oli lennanud
673 kadunesse — oli kadunud
676 Paku-urka (Kr.) — pagu-, peidu-urka
677 valval — valvel
678 Laente langul — õõtsuvatel lainetel (Wied.)
684 Mitu — mitmed

Alg-Kalevipojas

Ld 630/41
642 Kuulda kuskilt muromaalta. (695)
Ld 643
644/8 Ega mere laenetesta, / Ega põesastiko paksust, / Laia laante keskeelta. / Õhk jäi vaikseks, tuule tuku, / Uinus' umbseks kõik se ilma. (696/700)
Ld 649/76; 680/2
Vj Kaksipidi mõtlemised, / Argameelil arvamised / Siginesid südameisse, / Rahopõlve pillutama; (701/4)
683/5 Poegil kasvis kartlik mure / Mito mõted ema pärast: / Kas ehk põlgtud kosilane. (705/7)
Vj Soome tuuslar, tuuletarka. (708)
Ld 686
687/8 = 709/10
Vj Lootsik oli kalda varjult. / Veerevalta veete pinnalt (711/712)
677/9 Vahikorda lõpetanud. / Kus ta pikad ööd ja päävad (713/14)
Vj Muido ika seisatanud (715)
Ld 689/702

Rahvaluules

630 vt. 595
631 Kuhho heäli kuluneksi. (L 31, 8)
634 Sinna metsa murdunesse (L 31, 9)
661/7 vrd. 657/60
668/73 vrd. 661/7
685 vrd. Sa olled koerus kossilane! (L 26, 37), vt. 167
686 vrd. Oh sa pettis peiokene! (L 26, 34), vt. 168

Teine venda pajatelles
Pani sõna sõudevalle:
«Sängi rüppes suikunessa
Võib ehk taevaliku tarkus,
Uku unes ilmutada,
Kuda jälgi kaste kannul,
Udupilve palistusel
Kadund eidest kätte saame,
Kuda kallist kodukana,
Lendu läinud linnukesta
Kulli küüsist peasta võime.»
Pärast nõude pidamista,
Targa aru arvamista
Venitasid kaksi venda
Väsind keha karastama.
Noorem venda, vennikene,
Kalevide kallim poega,
Lese leina lepitaja,
Kurvastuse kustutaja:
Oli mõtteid teise teele,
Arvamisi ise radal
Lendamaie läkitanud.
Kallis kange mehe poega
Nõnda mõtteid mõlguteles:
«Tänasida toimetusi
Ära viska homse varna;
Igal pääval omad ikked,
Tunnil omad toimetused,
Murekoorma muljutused,
Omad soovituste sõuded.
Tahad tunnist tulu saada,
Õnnekesta õngitseda,
Ära võta aega viita,
Kauemini kõheldada.
Kiirel käivad õnne sammud,
*Viitjal viisi viletsusta,
Kõheldajal kuusi koormat,
Seitse salasõlmitusta.»*
Kalli eide kadumine
Kurvastas mehe meelekest,
Kurnas südant murekoorem.
Kui nüüd vennad kahekeste
Sängis keha sirutasid,
Siisap tõttas noorem poega
Üle läve ukse ette,
Kargas kergelt üle muru,
Veeres virgult vainuele.
Seal aga sammu seisatelles
Käänas siis isa kalmule.
*Kalevide kallim poega
Astub isa haua peale,
Istub kalmukünka peale,
Kurba südant kergitama.
Isa hauasta küsima:[11]
«Kesse liigub peale liiva,
Kesse astub peale haua?
Sõmer kukub silma peale,
Kruusi langeb kulmudele.»
Poega mõistab, kostab vasta:
«Noorem poega, poisikene,
See'p see liigub peale liiva,
See'p see astub peale haua,

Parandused

698 paeatelles
702 Ukko
705 käte
709 nõuude
726 Mure koorma
730 võtta
735 sala sõlmitusta
738 mure koorem
749 kalmu künka
754 kukkub
756, 759 se

Seletused

700 suikunessa (Kr.) — suikudes
727 soovituste (Kr.) — soovimuste
731 kõheldada (Kr.) — kõhelda
732 Kiirel (Kr.) — kiirelt (trv.?)

Alg-Kalevipojas

Vj Sõnalausomata sõivad / Vaiksel viisil nored meehed / Käte juhtund kuiva rooga, / Silko, leiba õhto eineks. / Igalmeehel ise mõted. / Ise kartus eide kohta. / Ema peästamise pärast. / Vanemad vennad mõlemad / Võtsid ühelmeele nõuuks. / Öösel väsind liikmekesi / Sängi rüpes sirutada (vt. v. 700). / Une kaisus karastada; / Ja kui Koitu hommikulla / Sädändava päikse küünla / Uueste saab sütitanud. / Korraliste kohendanud: (716/31)
703/6 Tahtsivad nad kaste jälgil. / Tõusva udupilve piiril / Eite minna otsimaie. / Kadund kana nõudemaie. (732/35)
Ld 707/8
709 = 736
710 Aro targa arvamista (737)
Vj Pugesid nad põenutama, (738)
Ld 711
712/14 = 739/41
Ld 715/16
717/19 Oli üksi teisel mõtel; / Pani nõuu salapõldo / Iselikult idanema; (742/4)
Ld 720
721/25 Mõtles: «Täna toimetused / Ära viska homse kaela; / Igal pääval omad mured, / Omad soovituste sõuded! (745/8)
Ld 726/7
728/9 Tahad õnne õngitseda: (749)
730 = 750
Ld 731
732/4 Õnne sammud käivad kiirul, / Viitjal mõnda viletsusta, / Kõheltajal takistusta.» (751/3)
Ld 735
736/38 Eide kadumise kurbtus / Kurnas noore meehe meelta, / Raiskas rahu südamesta; (754/6)
Vj Et ei leiva palokene / Tahtnud kurgust alla minna (757/758)
739 = 759
740 Liikmeid sängis sirutasid, (760)
Vj Silmad lauge kate alla / Une veerel koko vausid: (761/2)
Ld 741/78

Rahvaluules

698/708 vrd. 689/97
748/9 vrd. Lähme emma haua peale, / Lähme issa haua peale! — (L 32, 47/8), vt. ka L 90, 63/4
751 vrd. Eita hauasta kõnneles: (L 32, 49), vt. ka L 90, 65
752/3 = L 32, 50/1 = L 90, 66/7
756/9 vrd. Minna mõistan, kostan vasta: / Tüttar ligub peale liva, / Tüttar astub peale haua! (L 32, 52/4), vt. ka L 90, 68/70

Istub mure muljutusel
Kadund isa kalmukünkal.
Tõuse üles, taadikene!
Ärka üles, isakene!
Tule teeda näitamaie,
Kuhu eite kadunesse!»
Isa kostab mätta alta,
Taati kalmusta kõneleb,
Mulla alta tõstab heale:
«Ei või tõusta, poega noori,
Ei või tõusta, ei ärata!
Kalju rõhub peale rinna,
Kivi raske peale keha;
Kulmu katvad kullerkupud,
Silmi katvad sinililled,
Punalilled palgesida.
Tuuled juhtigu sull' teeda,
Õhud õrnad õpetagu,
Taevatähed andku tarkust!»*
Poega tõttas kiirel sammul,
Astme lennul mere poole,
Kõrge kaljukalda peale:
Eide jälgi otsimaie,
Kadund kana püüdemaie.
Paik, kus enne seisnud paati,
Lootsik ala luuril olnud:
Seisis tühi kui pühitud.
Kalevide kallim poega
Vaatas kõrgelta kaljulta
Ehavalgel mere peale,
Laskis silmad laenetele;
Vaatas kunni silma kestis,
Vaate tiivad ulatasid:
Kas ehk kuskil mere pinnal,
Laia laente langutusel
Varga jälgi maha jäänud!
Kas ehk kuskil tunnistähte,
Midagi ehk isemärki
Röövli riisumista näitaks:
Kas ei kadund eide kanda,
Jala varvas märki jätnud,
Rada kuskil rajatanud!
Laene veeres laene jälgil,[12]
Vetevoode veeretusel,
Kiigel kalda kalju vasta,
Lõhkes vahtus kalda vasta,
Tuisatelles vete tolmu!
Aga muud ei märki olnud,
Sõnumid ei keegi toonud:
Kesse täna laente langul,
Vetepinnal veeretelles
Salateel käind sõitemaies.
Tähed taevast sirasivad
Lahkel silmal laente peale,
Aga keelt ei olnud kuskil,
Sõna kellelgi ei suussa.
Nõnda langev laentemängi,
Vetepinna veerlemine
Ikka ühel ilul kiigub,
Ega küsi iial, kesse
Täna tema niiskes rüppes,
Märjas kaisus surma leidnud!
Laente kiikuv lustimängi,
Vete kena veerlemine,

Parandused

773 kullerkuppud
778 Taeva tähed
781 kalju kalda
801 raeatanud
803 Vettevoode
806 vette
810 Vettepinnal
817 Vettepinna
818 Ika
819 ial
823 Vette

Seletused

765 kadunesse (Kr.) — kadus
770 ärata (rl.) — ärgata
780 Astme lennul (Kr.) — astumise lennul, s. o. kiiresti
785 luuril — luurel, luuramas
791 kestis — ulatas, kandis, küündis
794 Laia laente langutusel (Kr.) — laiade lainete langemise kohal
802 jälgil (Kr.) — jälil
803 Vetevoode (Kr.) — vetevoogude

Alg-Kalevipojas

779 Tõtas Sohni kiirel sammul. (763)
780 = 764
Ld 781
782 = 765
783/5 Kadund armo nõudemaie. / Paik, kus paati enne seisnud, / Lootsik ika luuril olnud: (766/8)
786 = 769
787/8 Sohni vaatas kõrgelt kaldalt (770)
789 Ehakuumal mere peäle, (771)
Ld 790
791/3 = 772/4
794/5 Veete veerul, laente langul / Varga jälgilt vago jäänud. (775/6)
796 = 777
797/801 Kadund eide teeda näitnud? (778)
802 = 779
Ld 803
804 = 780
805 Lõhkes vahtus vasto kallast (781)
806/8 = 782/4
809/11 Kesse täna laente turjal, / Veetepinnal sõitmas käinud. (785/6)
Ld 812/15
816/21 = 787/92
822 Laente kiikuv ilomängi: (793)
Ld 823/4

Rahvaluules

762/3 vrd. Tõuse ülles emmakenne! / Tõuse ülles issakenne! (L 32, 55/6), vt. ka L 90, 71/2
766/8 vrd. Emma hauasta kõneles: (L 32, 61), Ema auaasta kõneles, / Isa mätta alt pajatas: (L 90, 77/8)
769 = L 14, 17
770 = L 32, 63 = L 90, 80
771/2 vrd. Paas on al ja paas on peal (EV 42 B, 33)
773 vrd. Kulmul on kullo punna (L 32, 67)
774 Sinni-läled silma peale, (L 14, 22)

Taevast vaatvad tähesilmad:
Need ei küsi meie rõõmu,
Küsi meie kurvastusi!
Laene veereb laene jälgil,
Vetevoode veeretusel,
Kiigel kalda kalju vasta,
Lõhkeb vahtus vasta kallast,
Tuisatelles vete tolmu,
Märga auru kallastele;
Aga ei too sõnumida,
Kostmist iial küsijale.
Laene veereb laene jälgil,
Vetevoode veeretusel,
Kiigel kalda kalju vasta,
Lõhkeb vahtus vasta kallast!
Meie elu-laenekesed
Veeretavad õhtu vilul
Kõikudelles kalmukünka,
Mättamuru vaiba alla;
Tähesilmad vaatvad taevast,
Kuu vaatab kõrge'elta,
Päike paistab rõõmu-palgel
Lahkujaida, magajaida.
Aga keelt ei ole kalmul,
Sõna iial tähte suussa,
Kuu ei oska kõneleda,
Ega päike pajatada,
Küsijale vastust anda.

Parandused

828 Vettevoode
831 vette
834 ial küsiale
836 Vettevoode
838 vahtu (trv.)
839 elu laenekesed
845 rõõmu palgel
848 ial
850 paeatada
851 Küsiale

Seletused

829 Kiigel (Kr.) — kiige kombel, kiikudes

Alg-Kalevipojas

825/6 Se ei küsi meie rõemo, / Ega meie kurvastusi! (794/5)
827 = 796
Ld 828
829/31 = 797/9
832 Märga auro kalda peäle (800)
833/5 = 801/3
Ld 836
837 = 804
Ld 838
839 = 805
Ld 840
841 = 806
842 Mäta muro varjo alla: (807)
Ld 843/51
Vj Kust ei tule sõnumida, / Ega kostmist küsijalle. (808/9)

NELJAS LUGU

*Kuku, kägu, kuldalindu,
Healitsele, hõbenokka,
Veeretele, vaskikeeli!
Kuku meile kuulutusi,
Healitsele ilmutusi,
Veeretele lauluvara,
Kedra kuulutuse lõnga!
Kui ei kuku, kukun ise,
Pajatelen, pardikene,
Lasen, luige, laulusida,
Seitsmekordseid sõnumida
Vanast ajast veeremaie.
Üks on sõnum hülge suusta,
Teine laente tütterilta,
Kolmas ranna kaljudelta,
Neljas näkineidudelta,
Viies vete emandalta,
Kuues kuude kudujalta,[1]
Seitsmes saare taadi suusta,
Saare eide mälestustest.
Kaljuseinad kuulasivad,
Laened laiad luurisivad,
Tähtesilmad tunnistasid:
Kuida Kalevide poega
Julgelt eide jälgesida,
Tedre kadund teedesida
Hobuta läks otsimaie,
Täkuta läks tallamaie,
Ilma ratsuta rändama.
Mõni mees jääks mõtlemaie,
Mõni naine nuttemaie,
Mõni piiga pisaraila,
Kui nad Kalevide poega
Suure mere sõudemisel,
Keskel laia laenesida,
Vahtus vete voodiessa
Üksipäine ööde peitus
Sala teel saaks silmamaie.*
Kui ei kaldalt silma sihti,
Silma sihti, vaate voli
Kusagilta jälgi kannud,
Teederada tähändanud:
Kargas noormees kõrge'elta
Kaldasõrvalt laenetesse,

Parandused

1 Kukku; kulda lindu
2 hõbenoka
4 Kukku
8 kukku; kukkun
9 Paeatelen
12 aeast
13 ülge
14 tüterilta
16 näkki neidudelta
17 Vies vette
18 Kues
21 Kalju seinad
33 naad
35 laea
36 vette
42 Teedrerada (trv.?)

Seletused

26 teedesida (Kr.) — teid
32 pisaraila — pisaraile

Alg-Kalevipojas

1 = 1
2/4 Hõbenokal heälistseja, / Vaskekeelil kuulutaja! / Kuku meile sõnumeida: (2/4)
Ld 5/23
24 = 5
25/6 Armsa eide jälgi nõuab, / Kadund kana teeda otsib? / (6/7)
Ld 27/38
39/41 Kui ei kaldalt silma sõude, / Silma sõude, vaate jõude / Kusagilt ei jälgi kannud, (8/10)
Ld 42
Vj Vaga teele valgust annud: (11)
43 Kargas noormees kõrgelt kaljult, (12)
44 = 13

Rahvaluules

1/2 vrd. Kulla käggu! kukku, kukku! / Õbbe-nokka, tõsta ealta! (B 62 (6), 1/2)
9 vrd. Pajataksin pardi visi (A 26 (8), 23)
27/9 vrd. rahvapärane laevamõistatus «Hobu ohjata; mees piitsata, tee tolmuta.»
30/1 vrd. Kui ma hakkan laulemaie, / Laulemaie, laskemaie, / Mõnni mees jääb mõttelema, / Monni naine nuttelema (Beitr. III, lk. 109/10 (2), 1/4 = A 205 (111))

Voode laia voodiesse,
Kohiseva vetesängi;
*Sundis käsi sõudemaie,
Tagant jalgu tüürimaie,
Pääs hiuksid purjetama!
Sõudis kiirelt Soome poole,
Tüürideles Turja poole,
Purjeteles põhja poole;
Tõttas eite tabamaie,
Tedre paelust peastamaie,
Lindat lingust aitamaie.
Soovis Soome tuuslarida,
Tuuletarka tuuseldama,
Vargaküünist vemmeldama,
Röövelida rookimaie,
Et ei enam naiste-röövi,
Neitsi vargel võrgutusi
Seie ilma siginekse.*
Vana vanker, Rootsi karu,[2]
Põhjanaela, tähte poega,
Juhatasid sirav-silmil
Taeva alta teede-rada
Minijale merelaentel,
Näitasivad niisket teeda,
Märga rada Soomemaale,
Kõrge kaljuranna poole.
Mereteel ei ela tõlki
Kuskil külas, kõrtsidesse,
Ega ole osmikussa
Veteväljal kuskil vahti,
Kellelt teed võiks küsidella,
Öiendusta eksitusel.
Tugev käsi lõhkus laeneid,
Peksis laeneid merepinnal,
Kiigutava vete kätki
Veereteles virku meesta,
Usinada ujujada
Langetava laente turjal
Kaugemale põhja poole,
Kaljuranna kallastele.
Kalevipoeg, kangelane,
Lese leina lepitaja!
Ei sa tunnud tüdimusta,
Võimusela väsimusta,
Ega rammul raugemista,
Kui sa vagal teede käigil
Eidekese jälgi a'asid,
Kadund tedre teeda käisid.
Tähed langesid ja tõusid
Omal viisil taeva veeres,
Põhjanaela pidas paika,
Vana vanker vankumata.
Tugev käsi lõhkus laeneid,
Peksis laeneid merepinnal,
Kiigutava vete kätki
Veereteles virku meesta,
Usinada ujujada
Langetava laente turjal
Kaugemale põhja poole,
Kaljuranna kallastele.
Kalevide kallim poega
Kiirustelles kaugemale
Tõttas eite tabamaie,
Röövlit kurja rookimaie.
*Armu soovid südamesse,
Meelemõlgul kurjad mõtted*

Parandused

46 vettesängi
53 Tõtas
60 naiste röövi
65 sirav silmil
66 teede rada
67 Miniale mere laentel
69 Soome maale
74 Vette väljal
79 vette
81 ueujada
85 Kalevi poeg
99 vette
101 ueujada
107 Tõtas
110 Meele mõlgul

Seletused

51 Tüürideles (Kr.) — tüüris
54 Tedre (murd.) — tetre
58 Vargaküünist — vargaküünt, vargaküünelist (?)
61 vargel (Kr.) — varga viisil, vargana
62 siginekse — sigineks
79 Kiigutava — kiigutavate
80 virku (murd.) — virka
82 Langetava — langetavate, langevate
110 Meelemõlgul — mõlgutavas meeles

Alg-Kalevipojas

Ld 45
46/7 = 14/15
48/50 Jalgu taga tüürimaie. / Juksid pääs purjetama! / Tõtas sõudes Soome poole. (16/18)
51 Tüürides teise kaldale; (20)
52 = 19
53 Tõtas ema tabamaie. (21)
Ld 54/5
Vj Varga võrgust peästamaie. (22)
56/8 Tuuslarida tuuseldama / Naisevarast vemmeldama (23/4)
Ld 59
60/2 Et ei enam neitsi röövi. / Naise vargust ilmas tõuseks. (25/6)
63 = 27
Ld 64
65/76 Juhatasid tähäkarjast / Minijalle märga teeda. / Niisket rada Soome maale. / Kõrgetranda Kaljomaale. / Mere teel ei ole kõrtsi. / Väljavahi osmikuda. / Kust sa võiksid teeda nõuda. / Eksituse öiendusta. (28/35)
77/8 = 36/7
79/82 Veete kiigutava kätki / Veeretas virko ujujad / Laente langutaval turjal (38/40)
83/5 = 41/3
Ld 86
87/8 Ei sa tunnud väsimusta. / Ega rammul tüdimusta: (44/5)
Ld 89/96
97/8 = 46/7
99/101 Veete kiigutava kätki / Veeretelles ujujada! (48/9)
Ld 102/4
105 = 50
106/8 Tõtas kiirest kaugemalle. / Eide jälgi otsimaie. / Naiseröövlit nuhtlemaie. (51/3)
Ld 109/13

Rahvaluules

97/104 = 77/84

Karastasid kangelasta:
Et ei tüdind pikal teedel,
Väsind vesiradadele.
*Juba Sõõla seisis sõrvi,[3]
Vardad veerdes valge vasta,*
Kesköö võis ehk käsil olla,
Ehk küll kuskil kuulutajat,
Tunni sammu tunnistajat
Mereteel ei märki anna,
Miska mees võiks aega mõõta.
Ei siin laula Looja kukke,[4]
Kõõrutele kanakene.
Kaladele laulu kurku,
Sõna keelil sõlmitie.
Vetelaenetele veeres
Kerkidelles künkakene,
Sest sai lausa saarekene,[5]
Kaunis tükki kuiva maada.
Kalev sõudis saare sihil
Kiirustelles kaugemale.
Tugev käsi lõhkus laeneid,
Peksis laeneid merepinnal,
Kiigutava vete kätki
Veereteles virku meesta,
Usinada ujujada
Langetava laente turjal
Kaugemale põhja poole,
Sihtis saare ligemale.
Kalevide kallim poega
Soovis puhkepaika saarel,
Hingetõmbamise mahti
Vähe aega ette võtta.
Tugev käsi lõhkus laeneid,
Peksis laeneid merepinnal
Kiigutava vete kätki
Veereteles virku meesta
Kiirest saare kalda alla.
Kalevide kange poega
Siruteles väsind selga,
Vesil vettind külgesida
Vasta kaljurüngastikku,
Istuteles isteluida
Sammeldanud kivi sülle,
Kaljupingi keske'ela,
*Jättis ripaskülle jalad,
Varbad vete veeretille,
Labad laente langudele,
Kedred voode kiikevale,
Meredele mängituseks.*
Püüdis puhku pisukesta
Laugusida kokku lasta,
Tunni poole tukutelles,
Veerand tundi suikul viita.
Varem veel kui unevoli,
Suiku magus sünnitaja
Vaimusilma varjutelles
Meele-märkamista mattis,
Võimust mehe üle võttis:
Värisesid ööde vaikust,
Pimeduse varju põuest,
Rahusüle sügavusest
Laulukeermed kerkimaie,
Kargasivad kõrvadesse;
*Piiga kena pillikene,

Parandused

117 kül
119 Mere teel
120 Misga
125 Vette laenetele
133 vette
135 ueujada
141 Hinge tõmbamise
142 ettevõtta
145 vettekätki (trv.?)
151 kalju rüngastiku
152 iste luida
155 Jätis rippaskülle
156 vette
166 Vaimu silma
167 Meele märkamista

Seletused

117 kuulutajat — kuulutaja
118 tunnistajat — tunnistaja
154 keskeela — keske'ele
156 veeretille — veeretada
158 kiikevale — kiigutada
162 tukutelles (Kr.) — tukastades
163 suikul (Kr.) — suigul, suikes, suikudes
165 Suiku (Kr.) — suigu, une
169 vaikust (Kr.) — vaikusest

Alg-Kalevipojas

114/16 = 54/6
117 Ehk kül kuke laulokesta (57)
Ld 118
119/20 Mereteel ei aega mõeda! (58)
Ld 121/4
125/6 Veete laentest turja tõstis, / Merepinnalt üless kerkis. (60/1)
127 Kui üks veike saarekene (59)
Ld 128
129/30 Sohni sõudis saare sihil / Kiiremasta veete teeda: (62/3)
131/2 = 64/5
133/5 Veete kiigutava kätki / Veeretelles ujujada! (66/7)
Ld 136/8
139/40 Sohni rutas saare poole, / Kus ta puhkamise paika, (68/9)
141 = 70
142 Natukene tahtis võta. (71)
143/4 = 72/3
145/9 Veesi kiigutas ujujad / Veeretelles saare poole. / Sohni jõudis saare randa / Kaljo kõrge kaldaalle; / Siruteles seljaroogo — (74/8)
Ld 150
151/3 = 79/81
Ld 154
155/61 Jätis jalad veepinnal / Laenetelle mängitavaks; / Tahtis pisut tukutelles / Silma laugu koko lasta. (82/5)
Ld 162/3
164 = 86
Ld 165
166/7 = 87/8
168/9 Meehe üle võimust võtis: / Värisesid öö vaikest, (89/90)
Ld 170
171/5 Rahorüpe sügavusest / Laulosõnad tema kõrva. / Kena piiga heälekene, / Neioliko kõrikene (91/4)

Rahvaluules

114 Jubba sõela seisab sõrvi (L 33, 2)
115 Vardad vasta valgeeda; (L 33, 4)
121/2 vrd. Jubba laulsid Loja kukked. / Maria kanna kõerutas (L 33, 5/6)
131/8 vrd. 97/104
143/7 vrd. 131/8

Neiulikku noore heale,
Laululinnu lõksatusel
Niida kulda kukkusivad,
Kui see kägu kuusikussa,
Künnilindu lepikussa.
Kalevide kange poega
Keeras kõrvad kuuludele:
Kas see kägu kukub kulda,
Alla hammaste hõbedat,
Pealta keele penningida,
Kesket keelta kilingida.
Piiga laul aga pajateles,
Noori kukku kostis nõnda:
«Kaugela on minu kaasa,
Vete taga armukene,
Kaugel on, kaugel nähikse;
Vahel palju vastastikku:
Üks oli suur ja laia merda,
Viis oli järveda vahele,
Kuus oli kuiva nõmmikuida,
Seitse sooda nõlgatile,[6]
Kaheksa karja-aruda,
Üheksa üba jõgeda,
Kümme külma allikada,
Kakskümmend muidu kinnitust.
Saa ei mina minema,
Ega saa tema tulema;
Saa ei kuus teda kuulda,
Nädalas ei teda näha,
Saa ei aastas tema armu,
Armukaisu haudumista,
Sõbra rüppe soendusta.
Kaugela on minu kaasa,
Vete taga armukene;
Kaugel on, kaugel nähikse,
Vahel palju vastastikku,
Vee ja kuiva kinnitusi.
Tuul tale viigu tervisida,
Aja tiivad armusida,
Pilved pikkada igada,
Laened lahkeid elupäevi,
Vihmasagar saadikuida,
Taevas tarka meelekesta.
Kui on õnne, siis elagu;
Kui on terve, tehku tööda;
Nii mitu tervist temale,
Kui mitu mõtteid minule,
Nii mitu tervist temale,
Kui on soovi südamela;
Nii mitu tervist temale,
Kui on lehti lepikussa,
Kaseurbe kaasikussa,
Kuuseokkaid kuusikussa;
Nii mitu tervist temale,
Kui on merel laenesida,
Kui on tähti taeva'assa!»*
Kalevide kallim poega
Siruteles kaelasooni
Kena laulusõnu kuuldes:
Kas ei kallist kukkujada,

Parandused

175 Neiuliku
178, 182 se
186 paeateles
189 Vette
191 vastastiku
195 Seitsesada [vt. komm.]
195 karja aruda
205 audumista
208 Vette
210 vastastiku
213 Aea
214 pikada
226 Kase urbe
227 Kuuse okkaid
232 kaela sooni

Seletused

175 noore heale — noor hääl
177 Niida (murd.) — nõnda
181 kuuludele (Kr.) — kuuldud häälte («kuulude») poole
183 Alla — alta
187 kukku — kukkumine
191 vastastikku — takistust (Wied.)
192 merda — meri
193 vakele — vahela
197 üba (murd.) — hüva, suurt (?) või ka kiirevoolulist
199 kinnitust — takistust
221 minule — minul

Alg-Kalevipojas

Ld 176/87
Vj Nõnda laulolugu leikas, / Sõnakeermeid sõudma seädis: (95/6)
188/204 = 97/113
195 Seitsesada nõlgatile (104)
205/6 Armo kaiso soendusta. (114)
207/22 = 115/30
Ld 223
224/6 = 130/2
Ld 227
228/30 = 133/5
231 Kalevi poeg, kangelane, (136)
232 Kaelasooni sirutanud: (138)
233 Oli piiga laulo kuuldes (137)
234/8 Kas ei kena laulolindo, / Sõnarikast neitsikesta / Kusagilt saaks nägemaie? / Ööne pime varjotelles (139/42)

Rahvaluules

178 vrd. Ni kui käggi kusikusse (Beitr. III, lk. 109/10 (2), 11)
182 vrd. Minno suusta kukkub kulda, (L 34, 6)
183 Alta hammasta õbbedat (L 34, 7)
184/5 Pealta keele killinkida (L 34, 8)
188 = L 35, 1
189 vrd. Vette taga tuuvikene, / Arjo taga armokene, (L 35, 2/3)
199 = L 35, 5
193 = L 35, 7
194 Kuus oli kuiva nõmmekesta (L 35, 8)
195 Seitse sooda nõtkatelle (L 35, 9)
196/7 = L 35, 10/11
198 Kümme külma allikasta (L 35, 15)
200 Ei saa mina minema (L 35, 13)
201 = L 35, 14
202 Ei saa kuus teda kuulda (L 35, 15)
203 = L 35, 16
204 Ei saa aastas tema armu (L 35, 17)
205 vrd. Kaugel mo kaiso-kanake (L 35, 19)
207/9 vt. 188/90
210 = 191
212/13 Tuul tale viigo tervikseida / Aea tiivad armukesi (L 35, 20/1)
214 = L 35, 22
217 = L 35, 23
218/22 = L 35, 26/30
224/5 = L 35, 30/1
228 = L 35, 32
230 = L 35, 33

Laulurikast linnukesta,
Sõnalista sõstrasilma
Neiukest saaks nähtavale?
Ööne pimeduse varju,
Udu umbne kuuekene
Kattis saarekese kinni.
Läikivada tuleleeki
Ühest kohast üksinessa
Tõusis üles tamme alta,
Lehtis tamme ligidalta.
Tule paistuse piirel
Istus ilus laululindu,
Kuldanokka neiukene.
Kähär-hiuksed katsid kaela,
Krooksus käiksed kõrget rinda.
*See'p see laulis linnukeelil,
Künnilinnu lõksatusel,
See'p see sala-leinamista,
Igatsusta ilmutelles
Istus hele tulepaistel
Öötselise valvamisel:
Vahtis eide lõuendida,
Mis seal murul laialiste
Pääva paistel pleekisivad,
Ööde vilul haudusivad,
Mis ta ise pikal talvel
Kedrel lõngaks keerutanud,[7]
Mis ta ise hiljemine
Kangasjalgila kudunud,
Lõuendiksa lõksutanud.

Käed küll kangast kudusivad,
Sõrmed niisi nikutasid,
Jalad suksi tallanesid:
Suu aga seadis laulusida.
Kalevide kallis poega
Hakkas vasta hõikamaie,
Laulu teiste loomamaie
Piiga laulu pilgatelles,
Seadis sõnad sõudevale,
Värsid nõnda veeremaie:
«Mis sa kauget kahetselles
Vete tagast vesilaugel
Leskena lähed leinama?
Miks sa, piiga, peenikene,
Peigu ligemalta põlgad?
Ligi on, ligi nähikse,
Ligimal kallim kaasake,
Armsam hauduvada kaissu.
Ei ole vahel vastastikku,
Ega kuskil kinnitusta;
Ei ole vahel laia merda,
Kinnitavaid järvesida,
Ei ole kuivi nõmmikuida,
Vahel kuskil nõlgatile;
Ei ole karja-arusida,
Ei ka üba jõgesida,
Ega külme allikaida.
Ligi on, ligi nähikse,
Ligimail on parem peigu.
Siinap soem armukaissu,

Parandused

235 Laulurikkast
239 kuekene
241 tule leeki
248 Kähär hiuksed
250 se
252 se; sala leinamista
259 audusivad
265 kül
276 Vette
282 auduvada kaisu
283 vastastiku
289 karja arusida
294 armu kaisu

Seletused

242 üksinessa (rl.) — üksnes, üksi
254 hele — heledal
255 Öötselise — õitselise
257 laialiste — laiali olles
261 Kedrel — kedral
263 Kangasjalgila — telgedel
267 suksi — jalgpuid
271 teiste loomamaie (Kr.) — teist (või teisiti) looma, alustama
273 sõudevale (rl.) — sõudma
276 Vete tagast vesilaugel — vete tagant, vesi laugel, pisarsilmil
282 hauduvada — hauduv
288 nõlgatile (Kr.) — arvatavasti: nõtkumas (on mõeldud soid)

Alg-Kalevipojas

Ld 239
240/3 Saarte sõrvast sõrvani; / Aga läikev tuleleeki / Tõusis ühest kohast silma. (143/5)
Ld 244
245/7 Tule valgustuse piiril / Istus ilus neiokene (146/7)
Vj Laulis künnilinno keelil, / Lõukese lõõritelles; (148/9)
Ld 248/53
254 Istus üksi tulepaistel (150)
255/6 = 151/2
257/8 Mis seäl murul pleekisivad. (153)
Ld 259
260/1 = 154/5
262 Mis ta ise pärast jõulud (156)
263/4 = 157/8
Ld 265/8
Vj Kevadilla pako pannud. / Lehelisses leotanud: / Mis nüüd päike pääval pleekis, / Öösel kaste valgeks audus (159/62)
269/70 Kalevi poeg, kangelane, / Hakas vasto laulemaie (163/4)
Ld 271
272 Pilgatelles piiga lugu: (165)
Ld 273/4
275/9 Mis sa kauget kahetselles, / Veetetagast lindo leinad: / Ligemata peigo põlgad? (166/168)
280 = 169
281 Ligemal on kallim armo! (170)
Ld 282
283/7 = 171/5
288/90 Nõlgatillisi ei aro, / Ei ole üba jõgesida (176/7)
291/3 = 178/80
294 Siin on armo kaiso soem, (181)

Rahvaluules

250 vrd. Siis ma laulan linno keli (A 26 (8), 20)
265 Käed mul kangasta kudusid (L 36 27)
266/7 = L 36, 28/9
265 Suu mul seadelis sõnnuda (L 36, 30)
275/99 vrd. 188/230
292 = 280

Siinap rikkam rõõmurüppe.
Ligi on, ligi nähikse,
Ligi parem peiukene,
Kangem meesi kuulsast külast,
Parem poissi, perepoega.
Kõrged koivad, laiad oimad
Kandsid teda laente kiigul,
Veeretasid vetevoodel
Salamahti saare randa,
Saare piigadele õnneks,
Saare tütterite tuluks.»
Saare piiga, peenikene,
Küll sa kuulid petis-kukku,
Petis-poisi pajatusta,
Küll sa tahtsid nuuske kombel
Näha laulukukekesta,
Poolil pilul poisikesta,
Kes see laulu laksatanud.
Külap, vaene, kogemata
Astusid ehk argel sammul
Luuridelles ligemale;
Astsid sammu, astsid kaksi,
Kogemata kümme sammu,
Teadamata teise kümme,
Arvamata veel ehk sada,
Mõistemata mitu peale;
Tahtsid lauljat tunnistada:
Kas tulnd Soomest sugulane,
Ehk kas Virust viinakruusi,
Kosilane kihladega?
Saare piiga, peenikene!
Püüa pakku põgeneda:
Enne kui sind vaate vangi
Silm saab kinni sidumaie:
Et ei pease paigastani,
Kohastani kanakene.*
Saare piiga, peenikene,
Nägi murul noore mehe,
Nägi kaldal kangelase,
Läks siis vähe ligemale.
Ööde vilul viibidelles
Saivad sõnu sahkamaie,
Jutu lausalt lahutama,
Kunni armu kütkendused,
Sõbruse paelte sidemed
Südant saivad sulatama,
Meelta metsa eksitama.
Saare piiga, peenikene,
Istus ise mehe kõrva,
Langes lapse rumaluse!
Kogemata kalda peale,
Sammeldanud kivisängi.
Saare piiga, sõstrasilma!
Mis sull' veeres vigadusta?
Miks sa kisal kiljatama,
Pisarate kaebe-pillil
Hakkad abi hüüdemaie?
Kas sind Kalevi kaisussa,
Armusüle haudumisel
*Niuetest ehk niksatie,
Labaluust ehk naksatie,
Puusaluiel pigistie,

Parandused

295 rõõmu rüppe
299 poisi
302 vette voodel
305 tüterite
307 Kül; petis kukku
308 Petis poisi paeatusta
309 Kül
310 laulu kukekesta
312 se
326 Püa
350 kaebe pillil
353 Armu süle audumisel

Seletused

300 oimad (murd.) — (kala) uimed, oimud, (piltlikult) käed-jalad (Wied.)
307 petis-kukku — petlikku kukkumist
309 nuuske kombel — nuuskides, luurates
311 Poolil pilul — pooleldi pilutatud silmadega
314 argel (Kr.) — argsel
329 paigastani — siin: paigast (mitte «minu paigast» nagu rahvalaulus)
337 lausalt — lausa
354 niksatie — niksatati
355 naksatie — naksatati
356 pigistie — pigistati

Alg-Kalevipojas

295/7 = 182/4
298 Kangem poissi kuulsast külast! (185)
Ld 299
300/3 Kõrged koivad, paksud oimad / Tõivad teda laente kiigul, / Veete veerel saare randa: (186/8)
304/6 = 189/91
307/8 Oli petislaulo kuulnud: (192)
Ld 309/15
Vj Astus sammo ligemalle, (193)
316/17 Astus sammo, astus kaksi. / Kogemata mitu sammu, (194/5)
Ld 318
319 = 196
Ld 320
321 Tahtis lauljat tunnistada: (197)
322 = 198
323/4 Vai ehk Virust kosilane? (199)
Ld 325/30
331/3 Piiga nägi noore meehe, / Nägi kaldal Kalevida. / Tundemata küla poisi. (200/2)
Ld 334
335 = 204
336 Saivad jutu sahkamaie, (203)
337/40 Saivad sõnu lahutelles, / Armo sõnu avaldelles, / Südant suula sõbrustama. (205/207)
Ld 341
342 = 208
Ld 343
344/8 Langes ise teademata, / Kogemata juhtumisel / Poisi kõrva sambia sängi. / Saarepiiga, peenikene! / Mis sul viga juhtunessa? (209/13)
349 = 214
350/2 Pisar'pillil kaebemaie / Hakad Kalevide kaisus? (215/216)
Ld 353
354 Kas ehk niudest niksatie, (217)
355 = 218
Ld 356

Rahvaluules

296 = 292
316 vrd. Kasvas ku, kasvas kaksi. (L 4, 12)

Mis sull' tüli tehtanesse,
Mis sull' viga sünnitie?*
Isa kuulis tütre kisa,
Ema lapse kiljatusta;
Ärkasivad une ikkest,
Peasid magamise paelust,
Esiotsalt arvatelles,
Kas ehk kuri unenägu
Petis-sõnu pajatanud.
Aga piiga pisarpilli,
Kaebamise kiljatused
Kõlasivad ärksal kõrval.
Saare taati tõusis sängist,
Tuli välja voodiesta,
Võttis kätte vembelada,
Kargas lugu kuulamaie:
Viga ise vaatamaie:
Kas ehk poissi petisela,
Röövel kurjal riisumisel
Eide vara tütterilta
Ööde varjul varastanud?
Kui nüüd saare taadi silmad
Kange mehe kaldal nägid:
Kukkus vemmal valjust pihust,
Suri sõna keelepaelul
Ehmatuse hirmu alla,
Kartus nägu kahvateles.
Tütar noori seisis norkus,
Parti kurba parve ääres,
Ega tõstnud arga silma,
Pisarraskeid laugusida,
Punepaisul palgesida
Mitte ülesse murulta,
Ega sahkand sõnakesta.
Kalevipoeg, kangelane,
Istuküle kaljukünkal
Sammeldanud kivi süles
Küsis taadilt kartuseta:
Kas ehk eile õhtu hilja
Soome tuuslar, tuuletarka,
Virust tulles veeretelles,
Koju poole purjetelles
Saarest mööda oli sõudnud?
Saare taati kostis vasta:
«Ei ole näinud, vennikene,
Tuuletarka tuuslarida
Minu silma mitmel pääval,
Mitte mitmel nädalatel.
Ütle, võõras vahva meesi!
Kus sul kodu, kasvupaika,
Lapsepõlve pesakene?
Kes sind sugul sigitanud,
Ilma peale ilmutanud?
Kelle ema rikas rüppe,
Paisutelev rinnapiima
Kanget poega kosutanud?
Nii kui jumalikku idu,
Vägev taaralaiste võsu
Paistab sinu palgilta,
Sirab välja silmadesta,
Kasvab keha kombedesta?»
*Kalevide poega mõistis,

Parandused

365 Petis sõnu paeatanud
374 poisi
376 tüterilta
389 Mite
391 Kalevi poeg
392 kalju künkal
397 veereteles
398 Kpeu; purjeteles
404 Mite
410 rikkas
411 rinna piima
413 jumaliku
414 Taaralaiste

Seletused

357 tehtanesse — tehakse (tehti?)
353 sünnitie — sünnitati (?)
374 petisela — petisena, pettusega
388 Punepaisul — punetavaid, puna täis paisunud palgeid

Alg-Kalevipojas

357/8 Vai mis muido viga tehti? (219)
359/60 = 220/1
361/2 Ärkasivad une paelust, (222)
363 = 223
364/7 Kas ehk unenägodana / Magades neil kõrva petnud. / Aga piiga kiljatused, / Pisarpillil kaebamised (224/7)
368 = 228
Ld 369/70
371 Taati sasis vemla käte (229)
372/3 Kargas asja vaatamaie: (230)
Ld 374
375/6 Kas ehk röövel riisumisel / Tüterilta eide vara (231/2)
377 = 233
378/81 Kui ta võerast kaldal nägi, / Kangelasta Kalevida: / Kukus vemmal valjust käesta, / Suigus sõna keele paelul (234/7)
382 = 238
Ld 383
384 = 239
Ld 385
386/90 Ega tõstnud silmi maasta, / Pisarraskeid laugeid murult, / Ega lausund sõnakesta (240/2)
391 = 243
392 = 245
393 Selikille sambla sängis, (244)
394/5 Oli rahul kartusetta; / Küsis: kas ehk eile õhtul (246/7)
396/7 = 248/9
398 = 251
399 = 250
400/3 Aga saaretaat ei olnud / Tuuslarida, tuuletarka, / Mitmel pääval silmatanud. (252/4)
Ld 404
Vj Saare taati pajatama, / Asja otsust pärimaie: (255/6)
405 «Ütle vahva võõras meesi! (257)
406 = 258
407/8 Lapsepõlve päris ase? / Kes sind sugul sünnitanud. (259/60)
409/11 = 261/3
412 Poegadana kosutanud? (264)
413 = 265
414 Taaralaiste taimekesta (266)
Ld 415/16
417 Kannab sino keha kombe? (267)
418/19 = 268/9

Rahvaluules

384 vrd. Miks on norkus noored mehhed, (L 21, 1)
385 vrd. L 10, 16
400 stereot. vastusvärsi eeskujul
418/19 stereot. vastusvärsi eeskujul

Kavalaste vasta kostis:
«Viru ranna viirudela,
Harju kaljuharjadela,
Lääne ranna liivikuila
Mõnda teeda tallatie,
Mitu rada rajatie,
Astme-jälge armitie.
Üks on rada koduteeda,
Tallermaada tuttavama,
Armsam mulle astme-jälge,
Mis mind isa õue alla,
Eide armu koppelisse,
Venna vainu väravasse
Kõige kiiremalt kannab.
Sealtap, tamme, tüvist tõusin,
Kasu, kännusta kasvasin,
Võsu, juuresta võõrdusin.
Seal mul lapsekätki seisis,
Sealap pesa kalju peidus;
Senna mängi mälestused
Murupinda maha jäivad.
Sugula mind sigitanud,
Ilma peale ilmutanud
Tugevate meeste taati;
Rikas-rüppel eidekene,
Paisev-rinna piima andja
Kasvis Lääne lepikusta,
Tõusis tedremunasta.

Näed sa jumalikku idu,
Vägev taaralaiste võsu:
Arva, kas ei ainukene
Kalevide kange taati
Võinud poega pillutada,
Võsukesta istutada?
Ehk võib viimne äbarikku,
Lese Linda pesamuna,
Seista sinu silma vaatel?»*
Saare piiga, peenikene,
Kuulas võõra juttu kohkel,
Kahvateles surnu karva:
Kui ta isaks Kalevida,
Linda emaks tunnistanud.
*Ehmatanud hellakene,
Saare piiga, peenikene,
Liuges kalda ligemale,
Äkilise sõrva peale,
Sealap sammu komisteles,
Sealap piiga libistelles
Üle kaela merde kukkus,
Langes laia laenetesse,
Mere põhja sügavasse.
Laene kattis lapsukese,
Vesi mattis piigakese,
Kattis, mattis noorukese!
Laene kattis, vesi mattis
Saare eide silmatera,

Parandused

421 Arju kalju harjadela
424 raeatie
425 Astme jälge
427 tutavama
428 astme jälge
439 kopelisse
433 tamme tüvist
436 lapse kätki
443 Rikkas rüppel
444 Paisev' rinna
446 tedre munasta
447 jumaliku
448 Taaralaiste
453 äbariku
457 jutu

Seletused

420 Viru ranna viirudela — mõeldud on nähtavasti Viru lahtederikast, s. o. viiruna kõverat rannajoont
425 armitie — armina sisse vajutati
427 Tallermaada tuttavama — tuttavam tallermaa
433 Sealtap, tamme, tüvist tõusin — pole selge, kas nimetab Kp. ennast tammeks või mõtleb ta tammetüvena oma isa. Komadega pole eraldatud siin värsis sõna «tamme» ega ka järgnevais värssides «kasu» ja «võsu». Selepärast on tõenäolisem, et nad kõik ühtemoodi on kõneleja enda asenimetused.

Alg-Kalevipojas

420/2 «Viro ranna viiro mööda, / Arjo ranna arja peäle, / Lääne ranna liiva peäle — (270/2)
423/4 = 273/4
Ld 425
426/7 = 275/6
Ld 428
429 Mis mind isa õue kannab, (277)
430 = 278
Ld 431/2
433 = 279
434 Kasvo kännusta võsusin! (280)
Ld 435
436 = 281
Ld 437
438 Lapse põlve mälestused (282)
439 = 283
440 Sugula mind sünnitanud, (284)
441/2 = 285/6
Vj Kangelaste isakene; (287)
443 = 288
444 Paisuv piimal memmekene (289)
Ld 445/6
Vj Sigis kuninglikust sugust, / Sündis suuremate sohkist! (290/1)
447 = 292
448/53 Taaralaiste taimekesta: / Arva, kas ehk Kalevide / Kangelaste kuulus taati / Poega 'pole toimetanud, / Võsukesta istutanud? / Võiks ehk tema äbariko (293/298)
Vj Sügisene ili-talle, (299)
454/5 Lese Linda pesamuna / Sino silma eessa seista! (300/301)
456 = 302
457/60 Kohkel võera jutu kuulas: / Kahvatas kui Kalevida / Mees sai isaks nimetanud, / Lindat emaks tunnistanud. (303/6)
461/4 = 307/10
465 Seäl ta jalga komistelles: (311)
Ld 466
467/79 = 312/24

Rahvaluules

434/5 vrd. vs. Kuidas känd (ees), nõnda võsu (järel), Võsu kasvab kandu mööda. Ega võsu kännust kaugele ei kasva (vt. KM RO vanasõnade kartoteek, märksõna «Vanemad ja lapsed»)
465/70 vrd. L 40, 48/55

Saare taadi tuikese.
Isa tõstis hädakisa,
Appihüüdemise healta!
Kalevipoeg kargas merde,
Liuges laente vaiba alla
Kadund kana otsimaie,
Uppund neidu aitamaie,
Laene kaisust lunastama.
Aga laente laia rüppe,
Vete vilu voodikene,
[Sügavuse sängikene]
Pidas kinni piigakesta,
Ega annud armukesta
Märjast kaisust enam välja.*
Kalevipoeg tõstis päädа,
Kaela laia laenetesta,
Hüüdis kaldal' ootijale,
Pajatas piiga taadile:
«Jumalaga, saare taati,
Jumalaga, isa kurba!
Tütar sulle sattus vette,
Ema mulle varga võrku;
Viletsad meie, vennikesed,
Õnnetumad ühtevärki!» —
Niida pajatelles pistis
Kalevide kallim poega
Kiirel oimul ujumaie,
Saarest ära sõudemaie.
Vahutaval laente veerul,
Laente kiigul, tuule viigul
Kadus kangelase poega
Saare taadi silma otsast.
Tugev käsi lõhkus laeneid,
Peksis laeneid merepinnal;
Kiigutava vete kätki
Veereteles virku meesta,
Usinada ujujada,
Langutava laente turja!
Kaugemale põhja poole,
Kaljuranna kallastele.
Saare taadi kisa peale,
Appikutsumise kannul
Tõttas sängist saare eite,
Tõttas häda tunnistama,
Juhtund lugu vaatamaie.
*Oh mu hella eidekene!
Miks sa soojast sängist tulid,
Varjev' vaiba katte alta?
Kurbtus' külmad kuulutused,
Jääkülmad ilmutused,
Raherasked avaldused
Saavad südant kohmetama,
Verda soontes tarretama.
Laenes sinu lapse sängi,
Vetes kulla voodikene,
Kalakudus hellä kätki,
Meres marjukese kamber.
Laenest ei saa lapsehoidjat,
Veest ei vibu vibutajat,[8]
Kalakudust ei kaitsejat,
Ega merest mängitajat.
Oh mu hella eidekene!
Miks sa vara voodist tulid,
Enne koitu sängi kaisust

Parandused

476 häda kisa
478 Kalevi poeg
484 Vette
485 [värss puudub III trükis trükivea tõttu]
489 Kalevi poeg
491 ootiale
492 Paeatas
499 paeatelles
503 Vahutuval (trv.?)
509 vette
516 Appi kutsumise
517 Tõtas
518 Tõtas
521 soeast
524 Jää külmad
529 Vettes

Seletused

495 sulle — sul
496 mulle — mul
501 Kiirel oimul — kiirelt liikuvate jäsemetega (vrd. kala oim ~ uim)
504 (tuule) viigul ← viimisel, tõukel
522 Varjev' — varjava
523 Kurbtus' — kurbuse

Alg-Kalevipojas

480 Upund kana aitamaie, (326)
481 Kadund piigat otsimaie, (325)
462/3 = 327/8
484/5 Sügavuse vilo sängi (329)
486/8 = 330/2
489/90 Kalevi poeg tõstis kaela, / Laia päädа laenetesta, (333/334)
491 = 335
492/3 Õnnetuma piiga taadil': / «Jumalaga! saare meesi! (336/7)
Ld 494
495/6 = 338/9
497/8 Viletsad meie mõlemad!» (340)
499/500 Nõnda pajatelles pistis / Kalevi poeg, kangelane (341/2)
501 = 343
502/3 Saare kaldalt sõudemaie. / Vahutaval laente kiigul (344/5)
Ld 504
505/8 = 346/50
509/12 Veete kiigutava kätki / Veeretas virko ujujat! / Laente langutaval turjal (351/3)
513 = 354
514 Kaljoranna kalda poole. (355)
515/23 = 356/64
524 Jäelised ilmutused. (365)
525/8 = 366/9
Ld 529
530 Kalakudus tütre kätki. (370)
531/2 = 371/2
Ld 533
534 Kalakudust kalli kaits'jat (373)
535/6 = 374/5
537/8 Miks sa vara sängist tulid, / Enne koito voodi kaisust (376/7)

Rahvaluules

508/14 = 97/104, vrd. 131/8, 143/7
520 = L 54 b, 10
528/31 vrd. L 40, 125/6, L 40, 152/4
532/5 vrd. Ohhakas ei oia lasta, / Kaste-ein ei kaitse lasta, / Sinni-lil ei söda lasta. (L 54 b, 11/13)
536 vt. 520

Surnusõnumida kuulma?
Keda sina, eidekene,
Kallil kombel kasvatanud,
Suu juures suigutanud,
Hellal piimal imetanud,
Armukaisul kosutanud,
Kahel kättel kiigutanud:
Magab külma laente alla,
Märjas sängis mere põhjas.
Oh mu hella eidekene!
Tee sa reha pikal varrel,
Tee sa reha pulgad pikad,
Rehavarre vanast vasest,
Pulgad tugev' teraksesta:
Mine merda riisumaie,[9]
Laenesida äigamaie,
Kõntsast loogu kiskumaie!
Võta, taati, uued võrgud,
Võta noodad, tugevamad,
Mine õnne katsumaie:
Kas ehk leiad tütre jälgi,
Püüad piiga laenetesta,
Mere põhja sügavusest!*
*Läksid merda pühkimaie,
Mere põhja riisumaie,
Laentest loogu võttemaie;
Rehad käessa pikal varrel,
Rehapulgad väga pikad.
Varred rehal vaskista,
Rehapulgad teraksesta,
Rehapidev rauast tehtud.
Mis seal tõusis pühkmetesta,
Mis seal äigas riismetesta?
Tamme tõusis pühkmetesta,
Kuuske kulla riismetesta.
Viisid tamme koduje,
Kandsid kuuse koppelisse.
Läksid merda pühkimaie,
Mere põhja riisumaie,
Ääresida äigamaie;
Rehad vaskised käessa,
Rehapulgad teraksesta,
Rehapidev rauast tehtud.
Mis seal tõusis pühkmetesta,
Mis seal kasvis riismetesta?
Pühtmist tõusis kotkamuna,[10]
Riismetest raudakübara;
Panid muna kübarasse,
Kandsid koju kamberisse.
Läksid merda pühkimaie,
Mere põhja riisumaie,
Mere ääri äigamaie,
Mere urkaid uurimaie.
Mis seal tõusis pühkmetesta,
Mis seal kasvis riismetesta?
Pühkemitest tõusis kala,
Riismetest hõbekausike.
Panid kala hõbekaussi,
Kandsid koju kelderisse.
Läksid merda pühkimaie,
Mere põhja riisumaie,
Laentest loogu võttemaie,

Parandused

539 Surnu sõnumida
544 Armu kaisul
545 kättel
556 Võtta; ued
557 Võtta
560 Püad
575 kopelisse
584 kotka muna
585 rauda kübara
587 koeu
595 hõbe kausike
596 hõbe kaussi
597 koeu

Seletused

539 Surnusõnumida — surmasõnumeid
549 pikal varrel — pika varrega
552 tugev' — tugevast
567 vaskista (Kr.) — vasest
569 Rehapidev (Wied.) — rehapide, rehapea
571 äigas (Kr.) — siin: pühkis välja, tuli välja
584 Pühtmist (Kr., trv.?) — pühkmeist

Alg-Kalevipojas

539/44 = 378/83
Ld 545
546/61 = 384/99
Ld 562/82
Ld 583/602

Rahvaluules

540/5 vrd. Kudda sa mind kasvatasid. / Kasvatasid, kallitasid, / Üllestõstsid, üppatasid, / Mahhapannid, mängitasid, / Suu jures suisutasid. (L 54 b, 24/8), vrd. ka Millal maksan memme vaeva / Hea emma piima vaeva, / Kahhel käel kandemise? (A 10 (3), 1/3), vrd. ka L 19, 1/5
548 vt. 520
549/52 vrd. Rehhad kuldased käessa, / Varred vaskised järrele / Õbbetast rehha-pulgad. (L 42, 5/7)
553/4 vrd. Lähme merda pühkimaie, / Merre jäärta äigamaie; (L 37, 1/2)
555 vrd. Läksin Lojale loole, (L 42, 1)
562 Lähme merda pühkimaie, (L 37, 1), vrd. ka L 38, 1/2
564 vrd. Loja loogo võttemaie, (L 42, 3)
565/8 vrd. Rehad kuldased käessa / Hõbedasta rehapulgad / Vaskista reha varreda (L 39, 3/5)
565/9 vrd. ka 549/52
570 Mis seält touseb pühhetesta (L 37, 5)
571 vrd. Mis ma riisusin meresta, / Mis ma äigan laenetesta (L 39, 6/7)
572/3 Tam seält touseb pühhetesta, / Kuuske kulla äiatusta (L 37, 7/8)
574 Viisin kojo suure tamme (L 38, 9)
576 vt. 562
577 = 563
578 Merre äeri äigamaie (L 38, 2)
579 Rehad kuldased käessa (L 39, 3)
580/1 = 568/9
582 vt. 570
583 vt. 571
584 vrd. Mis ma leidsin kaare alta? / Leitsin kotka kaare alta. (L 42, 10/11)
588 vt. 562
589 = 577
590 = L 38, 2
592 vt. 570
593 = 583
598 vt. 562
599 = 589
600 vt. 564

Mere ääri äigamaie,
Mere urkaid otsimaie:
Kas ei leiaks kodukana,
Laentesse kukkund lapsukest?
Kuulge, kuulge, kurvad kõrvad!
Mis seal laulab laenetesta?
Kuulge, kuulge, kurvad kõrvad,
Mures muljutud südamed:
Mis seal merel healitsemas,
Laente langul laulemaies,
Vete veerdel vilistamas?
Kohiseva laente keskelt
Peasis lugu liikumaie,
Sügavasta mere sängist
Sõnad nõnda sõudemaie:
«Neidu läks merda kiikumaie,[11]
Laenetesse laulemaie;
Pani kingad kivi peale,
Paatrid pikila pajula,
Siidilindid liiva peale,
Sõrmuksed sõmera peale:
Hakkas merda kiikumaie,
Laente lugusida laulma.
Misse välkus mere'esta,
Misse läikis laenetesta?
Kuldamõõka merest välkus,
Hõbeoda laenetesta,
Vaskne ammu kalakudust.
Läksin mõõka võttemaie,
Hõbeoda püüdemaie,
Vaskist ammu õngitsema.
Tuli vasta vanameesi,
Vanameesi, vaskimeesi;
Vaskikübara päässa,
Vaskisärki seljassa,
Vaskivööde niude ümber,
Vaskikinda'ad käessa,
Vaskisaapa'ad jalassa,
Vaskikannuksed saapassa,
Vaskikilbid pannalvööla,
Vaskikirjad kilpidela.
Vaskikeha, vaskikaela,
Vaskisuu ja vaskisilmad.
Vaskimees neiult küsima:
«Mis teeb mõrsja meressa,
Veikene vete laentes,
Kodukana kalakudus?»
Neidu mõistis, kostis vasta,
Pajateles pardikene:
«Läksin merda kiikumaie,
Laenetesse laulemaie;
Nägin kuldamõõga välki,
Hõbeoda varre läiki,
Vaskse ambu hiilgamista;
Tahtsin mõõka taga nõuda,
Hõbeoda lunastada,
Vaskist ambu ostaneda.»
Vaskimeesi vasta kostis,
Vaskikeelila kõneles:
«Kuldamõõk on Kalevide,

Parandused

611 Vette
618 Panni (trv.; võimalik ka murdeline vorm)
619 paeula
620 Siidi lindid
626 Kulda mõõka
627 Hõbe oda
630 Hõbe oda
634 Vaski kübara
635 Vaski särki
636 Vaski vööde
637 Vaski kindaad
638 Vaski saapaad
639 Vaski kannuksed
640 Vaski kilbid pannal vööla
641 Vaski kirjad
642 Vaski keha, vaski kaela
643 Vaski suu ja vaski silmad
646 vette
647 Kudukana (trv.)
649 Paeateles
652 kulda mõõga
653 Hõbe oda
655 taganõuda
656 Hõbe oda
658 Vaski meesi
659 Vaski keelila
660 Kulda mõõk

Seletused

619 pikila pajula (Kr.?) — pikale pajule
628 ammu (Kr.) — amb
631 ammu (Kr.) — ambu
636 vööde (Kr.) — vöö
640 pannalvöö — metallpandlaga ühendatav vöö (Wied.)
652 välki (Kr.) — välkumist
654 ambu (Kr.) — ammu
657 ostaneda — osta

Alg-Kalevipojas

Ld 603/4
605/8 = 400/3
609/10 Mis seäl merest piiga pillil / Laulolugu lauletamas? (404/5)
Ld 611
612/82 = 406/76
657 Vaskist ambo endal osta.» (451)

Rahvaluules

601 vt. 590
602 vrd. 591
616/22 = L 40, 1/7
623 Laente luggusi laulema (L 40, 8)
624 Misse merresta välki (L 40, 9)
625/7 = L 40, 10/12
629/30 = L 40, 13/14
631 vrd. 628
632/5 = L 40, 15/18
633/43 vrd. ka vaskmehe motiiviga laulutüübist «Mis mees merest tõuseb», vt. näit. Veske, ERl, II, nr. 26, lk. 34/5, H II 35, 657/9 (15) < Jaani
636 Vaski vööda niudessa (L 40, 22)
637/9 = L 40, 19/21
640/1 Vaski kilpid vöössa, / Vaski kirjad kilpissa (L 40, 23/4)
642/3 vrd. Tulli mulle vasto vaske neido, / Vassesta suu, vassesta pä, / Vassesta alla varvastest, (L 55, 25/7)
644/6 Vaski mees neiolta küssima: / Missi teeb mõrsja meressa, / Veikene vette laenetes? (L 40, 25/7)
648 stereot. vastusvärss
649 vrd. Pajataksin pardi visi (A 26 (8), 23)
650 Lätsin merda kikumaie (L 40, 28)
651/3 = L 40, 29/31
654 vrd. 631
655/7 Tahtsin mõeka tabbada, / Hõbbe odda osteda (L 40, 32/3)
658 Vaski mees agga vasto kostis: (L 40, 34)
660 Kulda mõek om Kalleviste (L 40, 35)

Hõbeoda Olevide,
Vaskiambu Sulevide
Varjul hoietud varandus.
Vaskimees on vara vahti,
Kuldamõõga varjaja,
Hõbeoda hoidija,
Vaskiambu kaitseja.
Tule kaasaks vaskisele,
Kodukanaks mõõga vahil,
Õhtumängiks oda hoidjal,
Ambu kaitsjal armukeseks:
Siis saad kalli kuldamõõga,
Hõbedast Olevi oda,
Vaskse ambu kingituseks,
Kihla pandiks kallid anded.»
Neidu mõistis, vasta kostis,
Pajateles pardikene,
Loksateles luigelindu:
«Põllume'e tütar peenikene,
Talume'e tütar tallekene
Leiab mehi kuivalt maalta,
Peigu põllume'e sugusta,
Kaasa leivame'e külasta.»
Vaskimeesi naeratie,
Neidu jalga komistie,
Komistie kogemata,
Libistas libedal liival,
Sattus salahaudadesse,
Kukutas kalakudusse,
Mere urkasse udusse,
Laente laia kamberisse.
Vesi võitis neiukese,
Laened katsid lapsukese,
Kudu kodukanakese.
Isa tõttas otsimaie,
Ema tõttas otsimaie,
Kadund jälgi kuulamaie:
Kusse kallis kana jäänud,
Kenam õue hanekene?
Kas on kulli, kurja lindu,
Kas ehk vares, varga-lindu,
Kas ehk petis peiukene
Kana viinud pesa varjust,
Hane ujumise paigast,
Piiga peidetud kamberist? —
Leidsid kingad kividelta,
Paatrid pikilta pajulta,
Leidsid lindid liivikulta,
Sõrmuksed sõmera pealta,
Ehted paju oksilta:
Neidu noori ei leietud,
Kallist kana ei silmatud.
Neidu noori, tütar kallis
Nende silmil nägemata.
Neidu nõrkus mere põhja,
Kana kallis kuduss' suikus,
Uinus laente kamberisse.
Hakk'sid neidu hüüdemaie,
Kallist kana kutsumaie:
«Tule koju, tütrekene!
Tõtta, kana, kamberisse,
Rutta koju, kullakene!»

Parandused

661 Hõbe oda
662 Vaski ambu
664 Vaski mees
665 Kulda mõõga
666 Hõbe oda hoidia
667 Vaski ambu
670 Õhtu mängiks
672 kulda mõõga
677 Paeatelles
678 Loksatelles
688 sala haudadesse
689 Kukkutas
701 varga lindu
707 paeulta
710 paeu
720 koeu
722 koeu

Seletused

667, 671, 674 ambu (Kr.) — ammu
678 Loksateles (trv.?) — lõksateli
683 leivame'e — põllumehe
684 naeratie (rl.) — naeratas
685 komistie (rl.) — komistas
707 pikilta (pajulta) — pikalta
711 noori (Kr.) — noorta
715 nõrkus — nõrkes

Alg-Kalevipojas

683 Kaasa leivame'e karjasta.» (477)
684/95 = 478/89
696 Ema rutas otsimaie (490)
697/700 = 491/4
701/2 Vai ehk vares varga lindo, / Vai ehk petis peiokene: (495/6)
703/51 = 497/545

Rahvaluules

661/2 Hõbbe odda Sulleviste (L 40, 36)
662 vrd. ka 657
664/5 Vaski mees mõega varjaja (L 40, 37)
666 = L 40, 38
667 vrd. 662
668 = L 40, 39
672/3 Siis saad mõega oddaga (L 40, 40)
674 vrd. 667
676 Neio mõistis, kostis vasto: (L 40, 41)
677 vt. 649
679/80 = L 40, 42/3
681 Kül saab mehhi kuivalt maalta (L 40, 44)
682 = L 40, 45
683 Kasalist leivame' karjasta (L 40, 46)
684/6 = L 40, 47/9
687 Libbistis libbada livale (L 40, 50)
688/90 = L 40, 51/3
692/3 Vessi võitis neidokese, / Laened katsid latsekese (L 40, 54/5)
695/6 = L 40, 56/7
698 = L 40, 58
702 vrd. Oh sa pettis peiokene! (L 26, 34)
706 Läutsid kengad kivvilta (L 40, 59)
707 = L 40, 60
708/9 Sidi-lintid livalta, / Sõrmuksed sõmmeralta (L 40, 61/2)
711/12 Neido nori ei näggena. / Kallist kanna ei leieta (L 40, 63/4)
715/16 Neido nõrkes merressa. / Kallis kanna kuddussa (L 40, 65/6)
717 vrd. 691
718 Naksid neido hüdemahhe (L 40, 67)
719 = L 40, 68
720/1 «Tulle kodduje, tütteri, / Tulle kannaje kamberehhe!» (L 40, 69/70)
722/3 = L 40, 71/2

Tütar mõistis, vasta kostis,
Vari merelta kõneles,
Leinahealta laenetesta:
«Või ei tulla, taadikene!
Või ei peasta, eidekene!
Vete koorem vaevab kulmu,
Laente raskus silmalaugu,
Meri sügav südameda.
Läksin merda kiikumaie,
Laenetesse laulemaie,
Vete pinnal pajatama;
Panin kingad kivi peale,
Paatrid pikila pajula,
Siidilindid liiva peala,
Sõrmuksed sõmera peale,
Ehted paju oksadele.
Hakk'sin merda kiikumaie,
Laente-lugu laulemaie,
Vete-lugu veeretama.
Kuldamõõka meres välkus,
Hõbeoda laenes läikis,
Vaskeambu vasta hiilgas;
Mina mõõka võttemaie,
Hõbeoda püüdemaie,
Vaskist ambu tabamaie.
Tuli vasta vanameesi,
Vanameesi, vaskimeesi;
Vaskikübara päässa,
Vaskisärki seljassa,
Vaskised kindad käessa,
Vaskised saapad jalassa,
Vaskikannuksed saapassa,
Vaskivööde niude ümber,
Vaskikilbid vööde külles,
Vaskikirjad kilpidela;
Vaskikael ja vaskikeha,
Vaskisuu ja vaskisilmad,
Vaskimees neiulta küsima:
«Misse teeb mõrsja meressa,
Veikene vete laenetes,
Kodukana kalakudus,
Hani mere urka udus?»
Mina mõistin, kohe kostin,
Pajateles pardikene,
Kõõruteles kanakene,
Hõbenokal linnukene:
«Läksin merda kiikumaie,
Laenetesse laulemaie,
Vete veerdel vilistama;
Nägin kuldamõõga välki,
Hõbeoda varre läiki,
Vaskse ambu hiilgamista:
Tahtsin mõõkada tabada,
Hõbeoda lunastada,
Vaskset ambu ära osta.»
Vaskimeesi vasta kostis,
Vaskikeelela kõneles:
Kuldamõõk on Kalevide,
Hõbeoda Olevide,
Vaskne ambu Sulevide
Varjul hoietud varada.
Vaskimees on vara vahti,

Parandused

725 Leina healta
728 Vette
733 Vette; paeatama
735 paeula
738 paeu
740 Laente lugu
741 Vette lugu
742 Kulda mõõka
743 Hõbe oda
744 Vaske ambu
746 Hõbe oda
750 Vaski kübara
751 Vaski särki
754 Vaski kannuksed
755 Vaski vööde
756 Vaski kilbid
757 Vaski kirjad
758 Vaski kael ja vaski keha
759 Vaski suu ja vaski silmad
762 vette
766 Paeatelles
767 Kõõrutelles
768 Hõbenokkal
771 Vette
772 kulda mõõga
773 Hõbe oda
776 Hõbe oda
779 Vaski keelela
780 Kulda mõõk
781 Hõbe oda

Seletused

725 Leinahealta — leinahääl
730 südameda (Kr.) — südant

Alg-Kalevipojas

752/3 Vaski kindad käässa. / Vaski saapaad jalassa, (546/7)
754/60 = 548/54
Vj Noorokeselt nõudemaie: (555)
761/70 = 556/65
771 Veetepinnal luulemaie; (566)
772/803 = 567/595

Rahvaluules

724 Varri merresta kõnneli: (L 40, 73)
726/7 Ei või tulla, tadikene. / Ei või peasta, eidekene! (L 40, 74/5)
731/2 = L 40, 76/7
734/7 = L 40, 78/81
739 = L 40, 82
740 Laente luggusi laulema (L 40, 83)
742/3 = L 40, 84/5
744 vrd. 674
745/6 = L 40, 86/7
747 vrd. 744
748/50 = L 40, 88/90
751 = L 40, 18
752/7 Vaski kindaad käessa, / Vaski sapaad jalassa, / Vaski kannussed sapassa, / Vaski vööda niudessa, / Vaski kilpid vöössa, / Vaski kirjad kilpissa (L 40, 19/24)
758 vrd. 642
759 = 643
760/2 = L 40, 25/7
763 = 647
765 stereot. vastusvärss
766 vt. 649
767 vrd. Maria kanna kõerutas (L 33, 6)
768 vrd. 1/2
769 Lätsin merda kikumaie (L 40, 28)
770 = L 40, 29
772/3 = L 40, 30/1
774 = 654
775/7 Tahtsin mõeka tabbada. / Hõbbe odda osteda (L 40, 32/3)
778 Vaski mees agga vasto kostis (L 40, 34)
780/2 Kulda mõek om Kalleviste. / Hõbbe odda Sulleviste (L 40, 35/6)
783 vrd. 663
784/5 Vaski mees mõega varjaja (L 40, 37)

Kuldamõõga varjaja,
Hõbeoda hoidija,
Vaskse ambu kaitseja.
Vanameesi, vaskimeesi,
Tahtis kaasaks mind kosida,
Kodukanaks meelitada,
Kaisu-linnuks kasvatada;
Pakkus kihluks kuldamõõka,
Salapandiks hõbeoda,
Vaskiambu armu andeks:
Kui ma temale läheksin,
Kätte vanale annaksin. —
Mina vasta tõrkumaie,
Oma paiga peiukesi,
Oma koha kosilasi
Tema vasta kiitlemaie.
Vaskimeesi naeratie.
Minu jalga komistie,
Libistas libeda liivale,
Sattus salahaudadesse,
Kukutas kalakudusse,
Mere võrkasse udusse.
Vesi võitis neiukese,
Laened katsid kanakese:
Senna, noori, ma nõrkesin,
Senna, kana, ma kadusin,
Linnukene, lingu läksin,
Vähki, natasse veeresin.
Läksin merda kiikumaie,
Laenetesse laulemaie,
Vete-lugu vilistama,
Kuldamõõka püüdemaie,
Hõbeoda otsimaie,
Vaskiambu õngitsema.
Seal mul jalga komistie,
Sattusin salahaudadesse,
Kukkusin kalakudusse,
Mere urkasse udusse.
Senna ma, kana, kadusin,
Senna, linnuke, suikusin,
Senna, noori, ma nõrkesin,
Senna, lilleke, närtsisin!
Ära nuta, eidekene!
Ära kaeba, taadikene!
Merela on minul koda,
Laente all mul salatare.
Läksin merda kiikumaie,
Laenetesse laulemaie,
Vete-lugu vilistama:
Sattusin salahaudadesse,
Kukkusin kalakudusse,
Mere urkasse udusse.
Senna ma, kana, kadusin,
Senna surin, linnukene,
Senna, noori, ma nõrkesin,
Senna, lilleke, närtsisin,
Senna, sõstrasilm, suikusin.
Ära nuta, eidekene!
Ära kaeba, taadikene!
Merela on minul koda,
Laente all mul salatare,
Kalakudus kambrikene.
Läksin merda kiikumaie,
Laenetesse laulemaie,
Läksin mõõka tabamaie,
Hõbeoda otsimaie,

Parandused

785 Kulda mõõga
786 Hõbe oda hoidia
791 Kaisu linnuks
792 kulda mõõka
793 Sala pandiks hõbe oda
794 Vaski ambu
796 Käte
804 sala haudadesse
805 Kukkutas kala kudusse
815 Vette lugu
816 Kulda mõõka
817 Hõbe oda
818 Vaski ambu
820 sala haudadesse
821 kala kudusse
827 nutta
830 al; sala tare
833 Vette lugu
834 sala haudadesse
835 kala kudusse
842 nutta
845 al; sala tare
850 Hõbe oda

Alg-Kalevipojas

Vj Komistie kogemata (596)
804/14 = 597/608
815 Veete lugu veeretama, (609)
816/50 = 610/44
832 vt. 815

Rahvaluules

786 = L 40, 38
787 = 667
788 = L 40, 89
789 Tahtis mind kasaksa kossida (L 40, 98)
792/3 Pakkus mõeka kihluksa, / Hõbbe odda pantiksa (L 40, 99/100)
794 vrd. 674
795/6 vrd. Kui annan vanale kätta, (H II 7, 258 (133), 3 < Vaivara)
797 = L 40, 101
801/2 = L 40, 102/3
803/6 = L 40, 105/8
807 Vessi võitis neidokese (L 40, 109)
808 = L 40, 110
809 = L 40, 112
810 = L 40, 111, vrd. Klvl. 4, 331
813/14 = L 40, 113/14
816 Kulda mõeka kulemaie (L 40, 115)
817 = L 40, 116
818 vrd. 794
819 Minno jalga kommistie, (L 40, 103)
820/1 = L 40, 117/18
822 = L 40, 108
823 = L 40, 119, vrd. Klvl. 4, 331
824 vrd. Sinna koolin zirgokene (L 40, 120)
825/6 = L 40, 121/2
827/8 Ärra ikke, eidekene! / Ärra tänni, tadikene! (L 40, 123/4)
829/32 = L 40, 125/8
835 = 815
834/5 = L 40, 117/18
836 = L 40, 108
837 = L 40, 129, vrd. Klvl. 4, 331
838 Sinna koolin zirgokene (L 40, 130)
839/41 = L 40, 131/3
842/3 Ärra ikke, eidekene. / Ärra tänni, tadikene! (L 40, 134/5)
844/5 = L 40, 136/7
846 Kalla kuddus kamberehhe (L 40, 138)
847/8 = L 40, 113/14
849/50 = L 40, 139/40

Vaskist ambu võttemaie;
Põlgasin vaskipeiukest;
Vaskimeesi naeratie.
Kukkusin kalakudusse,
Mere urkasse udusse.
Senna ma, kana, kadusin,
Senna surin, linnukene,
Senna, noori, ma nõrkesin,
Senna, lilleke, närtsisin,
Senna, sõstrasilm, suikusin,
Senna, neitsike, uinusin.
Ära nuta, eidekene!
Ära kaeba, taadikene!
Merela on minul koda,
Alla laente salatare,
Kalakudus kambrikene,
Mere udus pesakene.
Läksin kuldamõõgakesta
Laenetesta tabamaie,
Hõbeoda otsimaie,

Vaskiambu võttemaie:
Senna ma, kana, kadusin,
Senna surin, linnukene,
Senna, noori, ma nõrkesin,
Senna, lilleke, närtsisin,
Senna, sõstrasilm, suikusin,
Senna, neitsike, uinusin,
Senna, tuuvike, tarretin.
«Ära nuta, eidekene!
Ära kaeba, taadikene!
Merela on minul koda,
Alla laente salatare,
Kalakudus kambrikene,
Mere-udus pesakene;
Minul on vilula voodi,
Vete niiske sängikene,
Kena kätki laenetessa.
Alevid mind vibutavad,
Kalevid mind kiigutavad,
Sulevid mind suigutavad.»*

Parandused

852 vaski peiukest
853 Vaski meesi
854 kala kudusse
862 nutta
865 sala tare
868 kulda mõõgakesta
870 Hõbe oda
871 Vaski ambu
879 nutta
882 sala tare
884 Mere udus
886 Vette

Seletused

878 tuuvike (murd.) — tuvike
888 vibutavad — kiigutavad

Alg-Kalevipojas

851 Vaske ammo nõudemaie; (645)
852/70 = 646/64
871 Vaske ammut nõudemaie: (665)
872/90 = 666/84

Rahvaluules

851 vrd. 818
853 = L 40, 102
854/6 = L 40, 142/4
856 vrd. ka Klvl. 4, 331
857 Sinna koolin zirgokene (L 40, 145)
858/61 = L 40, 146/9
862/3 Ärra ikke, eidekene! / Ärra tänni, tadikene! (L 40, 150/1)
864 Mul om merrela kodda (L 40, 152)
865 = L 40, 153
866 Kalla kuddus kamberehhe (L 40, 154)
867 = L 40, 155
868/9 vrd. 849
870 = L 40, 140
871 vrd. 851
872 = L 40, 144, vrd. ka Klvl. 4, 331
873 Sinna koolin zirgokene (L 40, 145)
874/7 = L 40, 146/9
879/80 Ärra ikke, eidekene / Ärra tänni, tadikene! (L 40, 150/1)
881 Mul om merrela kodda, (L 40, 152)
882 = L 40, 153
883 Kalla kuddus kamberehhe, (L 40, 154)
884 = L 40, 155
885/6 Mul om villula sängi, (L 40, 156)
887 = L 40, 157
889/90 = L 40, 158/9

VIIES LUGU

Juba hommikune puna,
Koidu ettekuulutaja
Taeva palgeid palistamas;
Juba sirendavad tähed
Koidu piirel kahvatamas;
***Ju ehk laulis Looja kukke**
Uue pääva ukse suussa,
Kõõruteles taadi kana
Valguse õue väraval.*
Kalevipoeg, kangelane
Vetevoode veeretusel,
Laia laente langutusel
Ujub Soome ranna poole.
Tugev käsi lõhkus laeneid,
Peksis laeneid merepinnal;
Kiigutava vete kätki
Veereteles virku meesta,
Usinada ujujada
Langutava laente turjal
Kaugemale põhja poole,
Kaljuranna kallastele.
Koidu heledama kuma
Paneb merda punetama,
Mere laeneid lõkendama.
Juba paistab kauge'elta
Soome kaljukünklik randa,
Kerkib ikka kõrgemale
Silmavaatel seisamaie.
Tugev käsi lõhkus laeneid,
Peksis laeneid merepinnal;
Kiigutava vete kätki
Veereteles virku meesta,
Usinada ujujada
Langutava laente turjal
Kaugemale kalda poole.
Ja kui pääva luues valgus
Koidu pihust lahti peasis,
Teretelles terasida

Parandused

Pealk. Vies
7 Ue
8 Kõõrutelles
10 Kalevi poeg
11 Vette voode
13 Ueub
16 vettekätki
18 ueujada
27 ika
30 Peksi (trv.)
31 veetekätki
33 ueujada
36 lues

Seletused

11 Vetevoode (Kr.) — vetevooge, vetevoogude
22 heledama (Kr.) — heledam
28 Silmavaatel — silmapiiril
38 terasida — kiiri (Wied.)

Alg-Kalevipojas

1 = 685
Ld 2
3/5 = 686/8
Ld 6/9
10 = 689
11 Veetelaente veeretusel (690)
Ld 12
13 = 691
14/19 Tugev käsi lõhub laeneid, / Peksab laeneid merepinnal / Veete kiigutava kätki / Veeretab virko ujujad, / Laente langutaval turjal (692/6)
20 = 697
21 Kaljoranna kalda poole. (698)
22/4 = 702/4
Ld 25
26/7 Soome kaljokünklik kallas / Kerkis mere laente pinnalt. / Kerkis kasvis kõrgemalle, (699/701)
Ld 28
29/37 Tugev käsi lõhub laeneid, / Peksab laeneid merepinnal, / Veete kiigutava kätki / Veeretab virko ujujat, / Laente langutaval turjal / Kaugemalle põhja poole, / Kaljoranna kalda poole. / Ja kui pääva tõustes tera / Peioliko Koido pihust (705/713)
Ld 38

Rahvaluules

6 Jubba laulsid Loja kukked (L 33, 5)
7 vrd. Loja suure ukse suusse (L 33. 7)
8 vrd. Maria kanna kõerutas (L 33, 6)
9 vrd. Maria värrava peäle (L 33. 8)
14/21 = Kp. IV 77/84 = IV 97/104 = IV 507/14, vrd. ka IV 131/8, IV 143/7
29/35 vrd. 14/21

Taevast hakkas külvamaie,
Mis kui litrid merepinnal,
Siidilindid laenetele
Vesineidu ehitavad:
Jõudis Kalevide poega,
Kangelaste kasvandikku
Soome ranna kaldadele.
Istus väsind vennikene
Kõrge kaljurünka peale,
Veteveerul vintsund liikmeid
Natukene puhkamaie;
Istus kaljurünka peale
Väsind keha karastama
Hommikuse tuule õhul,
Vete laenete vilula,
Istus maha kalju peale
Tülpind rammu toetama
Jahutaval kaste jälgil,
Mere karastaval aurul.
Soome tuuslar, tuuletarka,
Oli paati randa jätnud,
Lodjakesta ahelaga
Kalju külgi kütkendanud,
Et ei laente mängimine,
Kõrgemate kõikumine,
Marutuule mässamine
Lootsikut ei lõhkunessa.
Laululinnud lustikeelil
Tõusnud päikest teretama.
*Juba lõuke lööritelles
Tallab kerget tuuleteeda,
Ööpik hõiskab lepikusta,
Kägu kukub kuusikusta,
Teised lauljad tammikusta:
Laulid tänulugusida
Vanaisale iluksa,
Taara-taadile auksa.*
Muud ei looma lagedala,
Laial kaljulisel kaldal
Kusagil ei liikumaies,
Ega rahva rändamista,
Inimeste jälgesida
Kusagilt ei paistnud silma.
Metsad, mäed ja nurmekesed
Uinusivad koidu-unda
Uue pääva palistusel.
Kalevipoeg tõstis silma,
Saatis vaatmist kaugemale:
Kas ehk kuskil jälge märki,
Jälge märki, tunnistähte
Soome tuuslarist võiks saada?
Aga silma ulatusel
Midagi ei tähte tunda,
Ega leida märkisida.
Vaikne hommikune rahu
Kattis maada, kattis merda,
Kattis rahva perekonda
Kaitseliku tiiva alla.
Kalevipoeg, kangelane,
Puhkas puhu väsind keha,
Laskis tuku laugudele
Tunnikeseks aset võtta.

Parandused

44 kasvandiku
45 Soomeranna
47 kalju rünka
48 Vetteveerul
50 kalju rünka
53 Vette
68 lööritelles
71 kukkub
73 tänu lugusida
74 Vana isale
75 Taara taadile auuksa
83 koidu unda
84 Ue
85 Kalevi poeg
97 Kalevi poeg

Seletused

41 laenetele — lainetel
42 ehitavad (murd.) — ehivad
45 kaldadele (Kr.) — kallastele
48 Veteveerul — vete veeretamisest
56 jälgil (Kr.) — jälil
61 külgi (murd.) — külge
65 lõhkunessa (Kr.) — lõhuks
96 Kaitseliku — kaitsva

Alg-Kalevipojas

39/40 Taeva sõrvas tõusemaies, / Laenest kerkis läikusella: (714/15)
Ld 41/2
43/8 Jõudis kangelase poega, / Kalevide võsukene / Soome kaljorika randa. / Istus kaljo rünka peäle. / Väsimusses vintsund liikmeid (716/20)
49 = 721
50/2 Istus keha karastama / Hommikuse tuule vilul. (722/723)
Ld 53/5
56/9 = 724/7
60 Ahelaga rõngaspidi (728)
61 = 729
62/3 Et ei laente kõikumine. (730)
64 = 731
Vj Paadikest ei pilla puiskaks. (732)
65 Lootsikuda . lanko lõhuks. (733)
66 = 734
67 Tõusnud päikest teretelles: (735)
Ld 68/72
73 Laulid kiitus'lugusida (736)
74/5 = 737/8
76 Muud ei looma liikumista. (739)
Ld 77/9
80/1 Ega inimeste jälgi / Nähtud kuskil Soome rannas. (740/1)
Vj Laial kaljolisel kaldal. (742)
82 Metsad, mäed ja lagedad (743)
83 = 744
84 Uue pääva teretusel. (745)
85/6 = 746/7
87/9 Kas ei kuskil jälgesida / Soome tuuslar järel jätnud? (748/9)
90/1 = 750/1
92 Ega märkisida leida. (752)
93 = 753
94/5 Katis maada, katis rahvast (754)
96/8 = 755/7
99/101 Laskis tukul silmalauged / Natukene kokustada; / Senni päike paistel palgil. (758/60)

Rahvaluules

71 vrd. Ni kui käggi kusikusse (Beitr. III, lk. 109/10 (2), 11)
94/5 vrd. Katta meesta, katta merda. (EKS 4° 1, 48 (62), 6 < Viru-Nigula)

Senni päikese paiste,
Tahendelles tuulehoogu
Märga riideid kuivatasid.
Une kiir ei annud aega
Pääva-tera palistusel
Unenägu sünnitada.
Kalevide kallim poega!
Senni kui sa selilie
Kaljukünkal koidu-unda
Lased kiirel laugudele,
Vaatab laulik vaimusilmil
Sinu teede-käikisida,
Radasida Soome rannas.
Rahupalgeil paistab päike
Kaljukünkal magajada;
Aga maru möllamised,
Tuulehoogu tuiskamised
Kipuvad ju kiirel kannul
Õnnepäikest kustutama!
Äike astub ähvardelles,
Pikker viskab pilvest välku
Tuliteral sinu teele.
Sõariistad rägisevad,
Tüli kärin tõuseb tuulde,
Veri valguneb murula —
Leinanuttu lepikussa:
Mõrtsukas mõõga peremees.
Puhka väsind keha, poega!
Lauliku tiivad lendavad
Nii kui päike taeva sõrvas
Ilupaistel kõrgemale,
Lähvad teiste luhadele.

Kui nüüd saare taadikene,
Saare hella eidekene
Laenetest ei tütart leidnud,
Kuulivad nad lapse laulu,
Tütre varju tuikamista,
Kadund kana kõõrutusta:
Siisap jätsid otsimista,
Läksivad kurtes koduje,
Läksid tamme vaatamaie,
Kuuske koplis katsumaie.
*Võtsid tamme vainuelta,
Suure tamme, laiad oksad,
Viisid tamme õue alla,
Kandsid kiige ligidale,
Kus oli enne tütar noori
Õhtu ilul õõtsutanud;
Istutasid tütre iluks,
Kadund kana mälestuseks.
«Kasva, tamme, uhkeks puuksa,
Lahuta ladva kõrgele,
Puista okse pilvedani!»
Võtsid kuuse koppelista,
Suure kuuse, laiad oksad,
Kandsid kuuse õue alla,
Viisid kiige ligidale,
Kus oli enne tütar noori
Õhtu ilul õõtsutanud;
Istutasid kiigesamba
Ligidale kena kuuse,
Tütre iluks tõusemaie,
Kadund kana mälestuseks.
«Kasva, kuuske, jõua, kuuske,
Kasva, kuuske, uhkeks puuksa,

Parandused

102 tuule hoogu
105 Pääva tera
109 koidu unda
111 vaimu silmil
112 teede käikisida
117 Tuule hoogu
118 Kippuvad
119 Õnne päikest
121 Piker
126 Leina nuttu
136 naad
154 kopelista
160 kiige samba

Seletused

104 (Une) kiir (Kr.) — kiirus, lühiajalisus
108 selilie (harva rl.) — selili
110 kiirel — kiiruga
117 Tuulehoogu (Kr.) — tuulehoo
118 kiirel kannul — kiirete kandadega, s. o. kiireil jalul, kiiresti, ruttu
132 luhadele (Kr.) — luhtadele
137 tuikamista — laulmist, kudrutamist (Wied.)
152 ladva (murd.) — latva
153 okse (murd.) — oksi
153 pilvedani (Kr.) — pilveni e. pilvedeni

Alg-Kalevipojas

102 = 761
103 Tema riideid kuivatasid. (762)
104/6 = 763/5
107 = AKp. III, 1
108 Senni kui sa külletie (2)
109 = 3
110 Kiirul lased laugudelle: (4)
111/12 = 5/6
113 Sino rada Soome rannas. (7)
114 = 8
115 Kaljorünkal magajada. (9)
116/17 = 10/11
118 Rändavad jo kiirel kannul (12)
119 = 13
Ld 120
121 Kõo pilvest veereb välko (14)
122/3 = 15/16
Ld 124
125 = 17
Ld 126
127 = 18
Ld 128
129/30 = 19/20
131 Ika üless' kõrgemalle (21)
Ld 132
Vj Muistepõlve mälestusil. (22)
Ld 133/274

Rahvaluules

144 = L 38, 8
145 Viisin emma õue alla, (L 38, 22)
149/50 vrd. L 38, 10/61 (tamm istutatakse isa, ema, venna, õe ja peiu iluks)
151 vrd. Kasva tamme, jõua tamme! (L 38, 11), vrd. ka Tõuse tamme targaks puuksa. (L 41, 42)
155 vrd. Suure tamme, laiad oksad. (L 38, 8)
156 vt. 145
157/9 vrd. 146/8
160/2 vt. 149/50
164 vrd. Kasva tamme, jõua tamme! (L 38, 11), vt. ka 151

Lahuta ladva kõrgele,
Puista okse pilvedani!»
Kui oli tamme istutatud,
Kuuske pandud kasvamaie,
Kiige juure kerkimaie;
Ühte samba ilus kuuske,
Teise samba tugev tamme:
Siis läks taati tubaje,
Eit aga salakamberile
Kotkamuna vaatamaie,
Mis seal raudakübarasse
Oli pandud haudumaie.
Raudakübar seisis külma,
Muna külma kübarassa:
Muna ei haudund haudujata,
Pesa ei pealeistujata.
Eit pani muna päävadela
Pääva paistel' haudumaie,
Haudus öösel ise muna,
Kotkamuna soojas kaisus.
Taat läks tamme vaatamaie,
Eit läks kuuske katsumaie.
Tamme tõusis, kuuske kerkis,
Tamme tõusis sada sülda,
Kuuske kasvis kümme sülda.
Läksid siis ühes koduje,
Taat aga salakelderisse;
Taat läks kala vaatamaie,
Mis seal hõbekausis kasvis.
Taati kurtes kõnelema:
«Oli mul õunake ilusa,
Oli mul marjuke magusa,
Eha poolt heledakene,
Koidu poolt kumedikene,
Pääva poolt punasikene.
Õunake kukkus meresse,
Marjuke langes laenesse.
Läksin õuna otsimaie,
Marja merest noppimaie,
Läksin põlvini meresse,
Kaelani kalakudusse.
Mis mul põlvi puutunesse?
Kala mul põlvi puutunesse!
Mis sest kalast nüüd võib saada?»
Kala mõistis, kostis vasta,
Hõbekausista healitses:
«Lase kala laenetesse,
Merde jälle mängimaie;
Mul on isa, mul on ema,
Viis veel venda koduje,
Hulk veel teisi õdesida,
Kuldasoomus-piigasida.» —
Taat viis kala kaldale,
Laskis lahti laenetesse,
Läks siis tamme vaatamaie,
Kena kuuske katsumaie.
Tamme tõusis, kuuske kerkis,
Tamme tõusis taeva'asse,
Kuuske kasvis pilvetesse,
Ladvad taevast lõhkumaies,
Oksad pilveid pillutamas.
Munast kasvis kotkapoega,
Tõusis tugev linnukene.
Eit pani kambri kasvamaie.
Kotkas peasis kamberista,
Lendis kohe kauge'elt.
Läksid tamme vaatamaie.
Tamm tahab tõusta taeva'asse,
Oksad pilveje pugeda;
Tamm tahab taevast jagada,
Oksad pilveid pillutada.
Taat läks tarka otsimaie,
Tugevada tingimaie,

Parandused

174 sala kamberile
175 Kotka muna
176 rauda kübarasse
177 audumaie
178 Rauda kübar
180 audund audujata
183 audumaie
184 Audus
185 Kotka muna soeas
192 sala kelderisse
194 hõbe kausis
206 kala kudusse
211 Hõbe kausista
217 Kulda soomus piigasida
227 kotka poega
233 Tam; taevaase
235 Tam

Seletused

182 päävadela (Kr.) — päeval, päeva ajal
215 koduje — kodus

Rahvaluules

166/7 = 152/3
175/7 vrd. Kp. IV, 584/7
188 vrd. Tamme kasvis, tamme jõudis (L 38, 64), vrd. L 41, 73 ja L 39, 18, 27
189 vrd. Tamme kasvis taevaasse (L 38, 65), vrd. L 41, 74 ja L 39, 28
196/7 Segi õunake illusa. / Segi marjake maggusa (L 18, 24/5)
198 Ehha poolt illusikene (L 18, 27)
199 Kuu poolt kummedikene, (L 18, 29)
200 = L 18, 28
201 Se õuna kukkus merresse (L 18, 32)
203 = L 18, 33
205/6 = L 18, 34/5
207 = L 18, 37
208 vrd. Mõek mo põlvi putunesse (L 18, 40)
210 stereot. vastusvärss
222/3 vt. 188/9
224 vrd. Tamme kasvis taevaasse / Oksad pilveie ujjusid (L 38, 65/6), vrd. L 39, 28/9; L 41, 74/5)
226 vrd. Oksad pilved pillutada. (L 37, 13), vrd. L 38, 68 ja L 41, 78
233/4 = L 37, 10/11
235/6 = L 37, 12/13 = L 38, 67/8
237/9 vrd. Minna venna palveelle: / Minno ella vennakenne / Ihhu kirves, häili moõka; / Tulle tamme raiumaie (L 37, 14/17), vrd. L 41, 81/2

Kesse tamme maha raiuks,
Suure tamme, laiad oksad,
Eit läks alla heinamaale.
Eit läks loogu võttemaie,
Riismeid kokku riisumaie,
Reha kuldane käessa,
Vars vaskine järela,
Hõbedased rehapulgad,
Võrud kuldased küllessa.
Võttis kaare, võttis kaksi,
Hakkas kolmat võttemaie;
Mis ta leidis kaare alta?
Leidis kotka kaare alta.
See'p see kodu kasvand kotkas,
Pääval hautud päävapoega,[1]
Öösel hautud eidepoega.
Eit viis kotka koduje,
Pani köide kamberie.
Mis seal kotka tiiva all?
Mees on kotka tiiva all;
Mehikese kõrgus kandis
Kahe vaksa vääraliseks.
Mis seal mehe kaendelassa?
Kerves mehe kaendelassa.*

Kalevipoeg, hella venda,
Tahtsid aga tunnikese
Tukul lasta laugusida,
Tahtsid pisut puhkadelles
Koidu-unda keerutada;
Aga väsimuse võimus
Võitnud ettevõttemised,
Kütkendanud kangelase.
Puhkasid sa terve pääva,
Uinusid pika öö pimeda,
Tükikest veel teise pääva.
Teisel pääval pärast koitu
Päike võis ju paari sülda
Koidu rinnalt kõrgendanud
Mere pinnal paistemaies:
Sealap ärkas une paelust
Kalevipoeg, kangelane.
Polnud mehel enam mahti,
Pikemada puhkamista.
Kiuste sammul kihutelles
Ruttas Kalevide poega
Kaugemale kõndimaie.
Tõttas mööda võõrast teeda,
Rannast mööda radasida
Maade poole marssimaie;
Tõttas mööda mägesida,
Mööda kaljukünkasida,
Mööda aru, orgusida,
Üle laia lagedaida,
Piki metsi, paksusida,
Läbi lausa laanesida.
Kuristiku kaldaid mööda
Kaugemale kaljumaale.
Kalevipoeg, kangelane,
Kiirusteles sammu käiki:
Kas ehk eide jälgesida,
Armsa ema astemeida
Kaste murul' kasvatanud?
Juba pääva jõudanessa
Keskhommikult kõrgemale,

Parandused

239 maharaiúks
252 se
253 autud pääva poega
254 autud eide poega
257, 258 al
260 Kahevaksa
263 Kalevi poeg
267 Koidu unda
273 päva
279 Kalevi poeg
289 kalju künkasida
296 Kalevi poeg

Seletused

247 küllessa (murd.) — küljes
259 260 . . . kõrgus kandis kahe vaksa vääraliseks — kõrgus ulatus kahe vaksani
260 vääraliseks (murd.) — väärilisèks
266 puhkadelles (Kr.) — puhates
276 kõrgendanud (Kr.) — kõrgenenud, kerkinud
301 jõudanessa (Kr.) — jõudis

Alg-Kalevipojas

275/7 Päike võis ehk paari sülda / Merepinnalt kõrgendanud, (23/4)
Ld 278/9
280 Kui ei meehel enam mahti, (25)
Vj Kalevidel kinnitusta (26)
281 Pikemalta puhkepaigal. (27)
Vj Tema tõtas minemaie; (28)
282/3 = 29/30
Ld 284/7
Vj Mööda veiket jalarada: / Soome rannast sügavamal' / Kaljolise maade poole. (31/3)
288 = 34
Ld 289
290/1 = 35/6
292 Läbi metsa paksustiko, (37)
294 = 38
Ld 293, 295/6
297 Kiirustelles sammo mõedul: (39)
298 = 40
299 Armsa ema tunnismärki (41)
Ld 300
Vj Kusagilta silma kukuks? (42)
301/3 Juba pääv keskhommikulta / Jõuab noore lõune poole; (43/4)

Rahvaluules

240 = L 38, 8
241/2 vrd. Läksin Lojale loole, / Marjale eina-maale! / Loja loogo võttemaie (L 42, 1/3)
244/6 Rehhäd kuldased käessa, / Varred vaskised järrele, / Õbbetast rehha-pulgad (L 42, 5/7)
247 vrd. Õbe karrast lua võrud (L 41, 4)
248/51 Võtsin kaare, võtsin kaksi, / Akkan kolmat võttemaie: / Mis ma leidsin kaare alta? / Leitsin kotka kaare alta. (L 42, 8/11)
257 = L 42, 12
258 vrd. Kerves kotka tiiva al. (L 42, 13)
261/2 vrd. Mis seal kotka tiiva al? / Kerves kotka tiiva al. (L 42, 12/13)

Lendas noore lõune poole.
Palav pihta virutamas
Sunnib nahka suitsemaie.
Kiuste sammul kihutelles
Püüab Kalevide poega
Mööda kõrgeid mägesida,
Mööda kaljukünkasida
Kaugemale Soome poole;
Palav pihta virutamas
Sunnib nahka suitsemaie.
Aga tuuslar, tuuletarka,
Siiski silmal nägemata,
Ega kuskil ema jälgi
Kaste keerul kasvamaies.
Kalevipoeg, kangelane,
Mõtles mõtteid mitme'essa:
Kuida röövli radasida,
Armsa eide jälgesida
Pikemalt saaks leidamaie?
Kuda eite varga küüsist
Hõlpsamalt saaks peastamaie?
Kiuste sammul kihutelles
Püüab Kalevide poega
Mööda aru, orgusida,
Üle laiu lagedaida
Kaugemale kaljumaale.
Palav pihta virutamas
Sunnib nahka suitsemaie.
Kalevipoeg, kangelane,
Ronib kõrget kallast mööda
Ühtepuhku ülespidi:
Kas ehk mäe harja pealta
Kaugemale silmad kandvad?
Silmi mäelta sirutelles,
Vaatamista venitelles
Nägi Kalevide poega
Laia kuristiku kõrvas
Kena orgu haljendamas;
Metsasalgu sõrva ääres
Seisis tuuletarga talu,
Varga varjuline urgas,
Röövelküüsi redupaika.
Kiuste sammul kihutelles
Ruttab Kalevide poega
Ligemale oru poole,
Kunni vainu vasta jõuab,
Õuevärav silma paistab.
Kalevide kallim poega
Vaatab, sammu kinnitelles,
Vainult üle väravada
Tuuletarga õue peale.
Hooned ümberringi õue
Tunnistasid nõukat talu.
Murul toa ligi magas
Leiba luusse laskemisel
Soome tuuslar, tuuletarka.
Vainu ääres koplit varjas
Kena tammemetsakene.
Kalevipoeg astub kopli,
Kisub tüvikama tamme,
Kisub tamme juurte tükis
Maasta ülesse malgaksa;
Laastab oksad laiemada,
Puistab küllest kõik peenemad,
Jätab kisud kitkumata,
Oksa kännud katkemata,

Parandused

307 Püab
309 kalju künkasida
317 Kalevi poeg
325 Püab
331 Kalevi poeg
344 Röövel küüsi
349 Õue värav
360 tamme metsakene
361 Kalevi poeg
367 Jättab

Seletused

318 mitme'essa — mitmeti, mitutpidi
321 Pikemalt — lõpuks, lõppeks (Wied.)
344 Röövelküüsi — röövelküüne, röövli
352 üle väravada (Kr.) — üle värava
355 nõukat (van.) — jõukat, varakat
363 juurte tükis — juurtega tükkis, juurtega koos
365 laiemada (Kr.) — laiemad

Alg-Kalevipojas

304/5 = 45/6
Ld 306/10
311/12 = 45/6
313/14 Aga Soome tuuslarida / Siiski Sohni silm ei leia. (47/48)
Ld 315/17
318 Tema pidas parajalta / Mitmeid nõuusi mõtetessa: (49/50)
319, 321 Kuida röövli rada leida. (51)
Ld 320
322/3 Kuida eite röövli küüsist / Hõlpsamalta lahti peasta; (52/3)
Ld 324/31
332 = 54
333/5 Tüdimata ülesspidi: / Et ehk mää arja pealta / Kaugemalle silmad kandvad. (55/7)
Vj Kuskilt tunnistähtä andvad. (58)
336 Määlta silmi sirutelles. (59)
337 = 60
338 Nääb Kalevide poega (61)
339 = 62
340 Kena orgo hoonetega; (63)
Ld 341
342 Seäl on tuuletarga talo. (64)
343 = 66
344 Naiseröövli redopaika. (65)
345/6 Kalev rutab kiirel sammul (67)
347 = 68
348/9 Kunni vaino peale jõuab, / Õue värav vasto tuleb. (69/70)
350/3 = 71/4
Ld 354/5
356 Toa ligi lamas murul (75)
357/62 = 76/81
363/4 Juurtega tükis maasta (82)
365 = 83
366 Kitkub juured, peenemada / Kange kääga tamme küllest. (84/5)
Ld 367/8

Rahvaluules

306/10 vrd. 282/95
311/12 = 304/5
324/8 vrd. 306/10
329/30 = 311/12
345/7 vrd. 324/8
365 vrd. Laia okse laastemaie. (L 41, 83)
367/8 vrd. Murra oksi, neitsikene / Murra oksi, katku kaksi. / Jätta latvad murdematta. (A 24 (7), 7/9)

Jätab jämedamad juured
Nuia kombel vembla otsa,
Võtab hudja ladvapidi
Vahva käte valuriistaks:
Miska varast vemmeldada,
Eide röövlit rooskeldada! —
Kalevipoeg, kangelane,
Astub kiirelt üle vainu
Ruttes õue ligemale;
Tema raske raudasammu
Paneb kaugelt murupinda,
Maada kõigul müdisema,
Mäed ja orud vabisema.
Soome tuuslar, tuuletarka,
Ärkab une ummistusest.
Peaseb magamise paelust,
Arvab Äike ähvardama,
Kõu kaugelt müristama,[2]
Arvab Pikse pilvetessa
Raudavankril sõitemaies.
Silmi lahti sirutelles,
Laugusida laiendelles
Näeb ta vaenlast väravassa:
Kesse õue kõigutanud,
Murupinda kiigutanud.
Unest ärkand mehikene,
Tuuslar-taat ei saanud mahti
Enam pakku põgeneda,
Redu-urka varjul minna,
Ega aega tuule tiival
Tuulispaskel peaseneda.[3]

Kalevipoeg, kangelane,
Astub praegu õue peale,
Vemmal käessa vihisedes
Vaatab silma varga peale.
Soome tuuslar, tuuletarka,
Kibedamas kitsikussa:
Puistab sulgi pihutäie
Põuest tuulde pöörlemaie,
Puhub udusulgesida
Laialiste lendamaie,
Tuule tiivul tantsimaie
Õhu õlal keerlemaie!
Puhub tuulde võimu-sõnu,
Sunnib rammu-sõnasida
Nõia lapsi elustama,
Sortsi sõna sunnitusel,[4]
Tuuletarga toimetusel
Teeb ta sulgist sõalaisi.
Silmapilgul sünnitelles
Tuiskasivad tuuletiivad
Rahepilve pillutusel
Hobuse- ja jalaväge
Sadandella sõudemaie,
Tuhandella tuikumaie,
Abilaisteks tuuslarile.
Sortsi sõalaiste parved,
Õhul sünnitatud loomad,
Tuuletarga tugilased
Veeresivad vainuele,
Tulid tungil õue peale,
Langesid kui laanemetsa

Parandused

369 Jättab
371 Võttab udja
373 Misga
375 Kalevi poeg
386 Kõuu
388 Rauda vankril
393 Muripinda (trv.)
395 Tuuslar taat
397 Redu urka
400 Kalevi poeg
412 võimu sõnu
413 rammu sõnasida

Seletused

371 ladvapidi (murd.) — latvapidi
374 rooskeldada — roosata, peksta
377 Ruttes — rutates
380 kõigul (Kr.) — kõikumisel, kõikudes
399 Tuulispaskel (Kr.) — tuulispasana
405 kitsikussa (Kr.) — kitsikuses
417 sulgist (Kr.) — sulist; sõalaisi (murd.) — sõdalasi
422 Sadandella (Kr.) — sadade kaupa
423 Tuhandella (Kr.) — tuhandete kaupa
424 Abilaisteks (Kr.) — abilisteks
426 Õhul — õhus
427 tugilased — toetajad, abimehed

Alg-Kalevipojas

369 Jätab juured, jämedamad, (86)
370/1 = 87/8
372 Valoriistaks vahva käte, (89)
373/4 = 90/1
375/7 Kalev astub üle vaino / Rutu õue ligemalle: (92/3)
378 = 94
379/80 Panneb maada müdisema, (95)
381/2 = 96/7
383/4 Ärkab une paeladesta, (98)
Ld 385
386 Arvab Kõo müristamist (99)
Vj Ligemalta kõrva kostvad, (100)
Ld 387/8
389/94 = 101/6
395 Tuuslari ei leidnud aega (107)
396/7 = 108/9
Ld 398/9
400/1 = 110/11
402 Vemmal vihiseb käessa (112)
Ld 403
404/5 = 113/14
406/7 Puistab pihutäie sulgi / Põuest tuulde lendamaie, (115/16)
Ld 408/10
411/12 = 117/18
413/15 Elustavaid rammosõnu: / Misga sortsisõna sunnil (119/20)
416 = 121
417 Sulgedesta sõalaisi (122)
418 = 123
419 Tuuletiivad tuiskasivad (124)
420/1 = 125/6
Ld 422/3
424/5 = 127/8
Ld 426
427 = 129
Ld 428/9
Vj Võimosõna sündilaised: (130)
430/1 = 131/2

Kalevide kaela peale.
Nii kui seased õhtu ilul,
Pihulased eha piirel,
Peret heites mesilased:
Püüdsid tuuletarga poisid
Paksu pilve paisutusel,
Vihmapilve veeretusel
Kallist Kalevide poega,
Taaralaiste taimekesta
Lausa ära lämmatada.
Kalevide kallim poega
Oli valmis vasta võtmas;
Agar mõistus arvamaies,
Silma osav sihtimaies,
Käsi võimus virutamas!
Võtab vembla vahva kätte,
Tamme tugeva pihusse,
Tõttab tung'jaid tonkimaie,
Vaenlasi vemmeldama.
Sõalaisi sugemaie,
Külalisi kolkimaie!
Annab tulda tulijaile,
Soomust sortsi sõbradele,
Rooska nõia rüütridele,
Sõnul sünnitud seltsile.
Paiskab rooska pajatelles,
Viskab vemmalt ja healitseb:
*«Ei ma karda kurja karja,
Sortsilase sellisida,
Tuulest toodud tontisida,
Sõnul soetud sõalaisi,
Ega põrgu perekonda,[5]
Vanapoisi vägevalda;[6]
Ei ma karda kangemaida,
Ega kohku kõrgemaida!
Raasuke mul isa rammu,
Pisut võimu ema piimast,
Järguke mul enda jõudu,
Kasupõlve pärandusta!» — *
Kuhu kangelane Kalev
Kogemata annab vopsu,
Rabab matsu raskemasta:
Senna suigub mees ja hobu!
Kuhu tema viis ehk viskab,
Kümme vopsu välja külvab:
Senna surnuvirna puistab!
Kuhu tamme-tüvikuda
Korra sagedamast' salvab:
Senna suigub mitukümmend.
Kus ta iial rasket malka
Tuulde sunnib tantsimaie:
Seal ei enam elu ärka!
Tamme tantsib tuhisedes,
Vemmal virku vihisedes,
Malka marutuule mängil,
Tuulispaska tuiskamisel,
Hudja hukkab hullul kombel,
Puistab põrgu pöörandusel!
*Mehi langeb muru peale
Nii kui pihu põrmu peale,

Parandused

446 Võttab
452 tuliaile
456 paeatelles
472 suikub
475 väljakülvab
476 surnu virna
477 tamme tüvikuda
479 suikub
480 ial
487 Udja

Seletused

432 seased (murd.) — sääsed
433 Pihulased (murd.) — kihulased
453 Soomust — peksa, nahatäit (Wied.)
454 rüütridele (murd.) — rüütlitele
455 sünnitud — sünnitatud
461 soetud (murd.) — soetatud
463 vägevalda (murd.) — vägivalda
472 raskemasta (Kr.) — raskemasti, raskemini
486 Tuulispaska (Kr.) — tuulispasa
487 Hudja (murd.) — hudi, (rl.) hutja
488 pöörandusel — pöörasusel? pööritusel?

Alg-Kalevipojas

432/3 Niikui sõudevada sääsed, / Ehapiirel pihulased, (133/4)
434/6 = 135/7
Ld 437
438 Kangelaiste kasokesta, (138)
439 = 139
440/1 Loodut meesta lämmatada. / Kalevi poeg, kangelane, (140/1)
Ld 442
443 = 142
444/5 Osav silma sihtimaies, / Võimus käsi virotamas: (143/144)
446/7 = 145/6
446 Tungijaida tonkimaie (148)
449 Tõtab võeraid vemmeldama, (147)
450/3 = 149/52
454 Rooska sortsi rüütritelle, (153)
455/6 = 154/5
Ld 457
458/9 Ei ma karda sortsilase (156)
460/1 Tuulest tehtud taplejaida. / Sõnul seotud sellisida, (157/8)
462/3 = 159/60
Ld 464/5
466 = 161
467/72 Pisut ema piima võimo, / Järgoke ka enda jõudo, / Kasopoisi pärandusta!» / Kuhu Kalev, kangelane, / Kogemata rakso rabab: (162/6)
473 = 167
474/5 Kuhu tema vopsu viskab (168)
476 = 170
477/8 Tamme tüvikuda salvab: (169)
Ld 479
480 Kuhu tema matso malkab, (171)
Ld 481
Vj Tugevat kät kukutelles: (172)
482/3 = 173/4
484 = 175
485 Malka tuulemaro mängil, (176)
486 Tuulispaska pöörandusel! (177)
Ld 487/8
489/90 Meehi langeb niikui pihu, / Niikui põrmo muro peäle, (178/9)

Rahvaluules

443 vrd. Mõistke, mõistke, mehhed noored, / Arvake poisid avvarad, (L 18, 1/2)

Rahet raatmaa rajadele,
Lunda põllupeenderila.
Kesse õnnel elu peastab,
Liikmeid püüab lunastada:
Annab aga jalgadele,
Kiiru tulist kandadele.*
Üürikese aja pärast,
Pisukese nalja peale
Oli sõda suigutatud,
Taplemine tallitatud,
Mässamine lõpetatud.
Surnuvirnad matsid muru,
Õue oimatu oigajad,
Vainu hingevaakujad.
*Vööni tõusis vereoja,
Kasvis ligi kaendelassa,
Voolas õuesta vainule,
Vainult alla koppelisse;
Veri voolas jõgedana,
Jõgi paisus järve'eksa.*
Kes siin peasnud surma küüsist,
Läinud pakku tuule lennul.
Soome tuuslar, tuuletarka,
Sortsisõna sünnitaja,
Lausumise-sõna looja
Oli vaenu võrgutuses,
Kibedamas kitsikuses;
Sõalaiste surma nähes,
Abilaiste äpardusta:
Lõppes mehel viimne lootus.

Ainekeelil, mesimeelil,
Hakkas tuuslar palumaie,
Hüva sõnu andemaie:
«Kalevide kallim poega,
Linda leina lepitaja!
Heida armu minu peale,
Anna andeks palujale!
Las meid tüli lepitada,
Juhtund kurja kustutada,
Ülekohut unustada.
Käisin korra eksiteeda,
Toonaeile tegin kurja,
Käisin röövli käikisida,
Varga varba astemisi;
Ülekohtu kütkenduses
Tungisin teie talusse,
Pugesin kotka pesasse,
Kui olid pojad kolmekeste
Lustil läinud lendamaie.
Viisin eide varga viisil,
Kandsin kalli kulliküüsil,
Kodukana kamberista.
Raugendasin eide rammu
Sortsisõna sünnitusel,
Vähendasin naise võimu,
Nõdra jõudu nõiapaelul;
Tahtsin saaki sadamasse,
Leske viia lootsikusse;
Tahtsin vete veeretusel,
Laia laente langutusel

Parandused

491 raatma raeadele
492 põllu peenderila
494 püab
497 aea
502 Surnu virnad
503 hoigajad
508 kopelisse
515 Lausumise sõna
519 äppardusta
520 Lõpes
538 poead
541 kulli küüsil
546 nõia paelul
548 via
549 vette

Seletused

491 raatmaa — teedeta raiesmik (Wied.)
496 Kiiru — kiirust, pakki
503 oimatu — oimetud
506 kaendelassa — kaenlasse, kaenlani
509 jõgedana (Kr.) — jõena
521 Ainekeelil — haledasti, härdasti
532 Toonaeile — tunaeile
546 Nõdra (murd.) — nõtra

Alg-Kalevipojas

491/2 = 180/1
493/6 Ja kes elo peästa püab, / Liikmeid tervelt lunastada: / Annab nõuu jalgedelle, / Tulist kiiru kandudelle! (182/5)
497/9 = 186/8
500 = 190
501 Mässamine maigutatud (189)
502 = 191
503/4 Oimato oigajad õue. / Vainut hingevaakujada. (192/193)
505 = 194
Ld 506
507/8 = 195/6
Ld 509/10
511/12 Kas siin õnnelt elo peästnud: / Tuuletiivul pako läinud. (197/8)
513/14 = 199/200
Ld 515
516/19 = 201/4
520 Lõpes viimne lootus otsa. (205)
521/4 = 206/9
Ld 525
Vj Taaralaiste taimekene! (210)
526 = 211
Ld 527
528/9 Las' meid teha lepitusta, / Juhtund kurja kustutada. (212/13)
530 = 214
531 Eile käisin eksiteeda. (215)
Ld 532
533 Käisin röövli radasida. (216)
534/6 = 217/19
537 Kalevi kotka pesasse; (220)
Ld 538/9
540 = 221
541 Kalev' lese kulli küüsil. (222)
Ld 542
543 = 224
544 = 223
Ld 545
546 Võtin võimo nõia paelul; (225)
547 = 226
548/9 Vargust via lootsikusse. / Misga veete veeretusel (227/228)
Ld 550

Rahvaluules

502/10 vrd. L 110, 87/103

Soome randa sõudanessa.
Iru mäele jõudanessa
Kuulin Kõu kärgatama,
Äikest kurjast' ähvardama;
Taevataadi tulukene
Pani silmad pimendama,
Piksenooli puutumine
Rabas minda raskel löögil
Maha uimaseks murule,
Et ma surnu sarnaliseks,
Uimasemaks une orjaks,
Tuimaks läinud tombukeseks
Kesket mäge kohmetasin.
Kesse surma sammusida,
Minestuse määra mõõtnud;
Kesse kalmus suikujale
Aja pikkust arvanesse:
See ehk oskab seletada
Minu minestuse aega.
Une paelust lahti peastes,
Silmi ümber sirutelles
Hakkasin ma vaatamaie:
Kuhu eite kadunesse?
Kas ei kana jälgesida,
Tedrekese teeda näha:
Kuhu lindu lendanesse,
Parti paelust peasenesse?
Tühi teab, kas tuule tiival,
Õhukese hõlmadela,
Salasaadikute viival
Leske Linda lennanud?
Ehk kas murueidekene[7]
Muru alla teda matnud?
Jäljed jäivad nägemata,
Tunnismärgid tundemata.
Kartus viis mind mööda kallast,
Hirm mind alla Iru mäelta;
Kartsin kotka poegasida
Eide jälgi otsimaies.
Mere poole põgenedes
Andsin tulda kandadele,
Valu jalavarvastele,
Jooksin lendes lootsikusse,
Mis mind merekaldal ootas.
Hirmu istus sõudja kõrvas,
Kartus tüüril kälimeheks:
Mis mind vete veeretusel,
Laente langul kihutasid!
Veike koidu keeritusel
Jõudsin kojumaa kaldale.»
Kalevide kallim poega
Kuulas tuuletarga kõnet,
Sortsilase salgamisi
Pahal meelel, poolel kõrvul;
Siis aga pani viha paelul
Pajatusta purjetama:
«Naisevaras, valelikku,
Keelepeksja kelmi poega,
Kes sa lese leinasängi,
Vaga eide voodikesta

Parandused

553 Kõuu
555 Taeva taadi
557 Pikse nooli
559 uimakseks (trv.)
567 Aea pikust
563 Se
579 õlmadela
580 Sala saadikute
592 jala varvastele
597 vette
600 koeumaa
606 Paeatusta
607 valeliku

Seletused

551 sõudanessa (Kr.) — sõudaneda, sõuda
552 jõudanessa — jõudanedes, jõudes
556 pimendama — pimenema
557 Piksenooli (murd.) — piksenoole
563 Kesket (murd.) — keset
567 arvanesse (rl.) — arvanekse, võib arvata, arvab
580 viival (Kr.) — (ära)viimisel
593 lendes (murd.) — lennates
599 Veike (murd.) — väik(e)se
600 kojumaa (Kr.) — kodumaa

Alg-Kalevipojas

551/2 Soome randa tahtsin sõuda. / Jõudsin Iromäe kalda, (229/30)
Vj Kus mul paati kalda varjul / Varga saaki valvamaies. (231/2)
553/5 Äkitsella kärgatelles / Kõo taadi kange mürin, / Välgo väle tulukene (233/5)
556 = 236
Ld 557
558 Raskel raksul maaha rabas. (239)
Ld 559
560/1 Mis mind surno sarnaliseks, / Une uimasemaks orjaks (237/8)
Ld 562/8
569/70 Minestuse paelust peästes, (240)
571 = 241
572/3 Vaatasin kus vargus jäänud? (242)
Vj Vahtisin kül ümberkaudo, (243)
574/8 Kas ehk kuskil jälgi näha, / Teederada oleks tunda: / Kuhu leske libisenud? / Aga kas ehk tuuletiivul, (244/7)
Ld 579
580 = 248
581 Leske Linda äralennud, (249)
Vj Maa põhja pugenenud, / Mere laenetesse läinud? (250/1)
Ld 582/3
584 Jäljed jäivad teädemata, (252)
585 = 253
586 Kartus viis mind kaldast alla (254)
Ld 587/9
590/3 Põgenedes lootsikusse. (255)
Ld 594
595 = 256
Ld 596/7
598/600 Kihutas mind laente langul! / Ja kui veiket valget tõstis / Jõudsin koeo kaljoranda.» (257/9)
601 = 260
602/3 Kuulas meehe salgamiste (261)
604/7 Paha tujul poolel kõrval, / Siis ta nõnda sõnasõudel / Kärgatelles pajatama: / «Valekeelne naisevaras, (262/5)
Ld 608
609, 611 Lesesängi solkijada! (266)
Ld 610

Suisa läksid solkimaie!
Loodad sa mind lobasuuga,
Loriga ehk lepitada,
Valega ehk vaigistada?
Arvad sa nii hõlpsalt peasma,
Kergel kombel kimbatusest?
Sinu sammu mõõt saab täide;
Võta, röövel, röövli palka,
Maitse, varas, varga malka!»
Tammevemmalt tantsu keerul
Kange käega kukutelles
Laskis korra langutelles
Tuuslarile kulmu kohta,
Kahe silma keske'ele!
Soome tuuslar, tuuletarka,
Kukkus maha nii kui kotti,
Õhkas hinge oigamata,
Langes sõna lausumata,
Suikus surma külma kaissu,
Et ei suula maigutusta,
Ega laugil liigutusta.
Kalevipoeg, kangelane,
Tõttas tuppa otsimaie,
Ema jälgi ajamaie,
Tuhnib tuuslaride talu
Pikite ja põigitie,
Iga kohta isepäinis,
Uurib läbi röövli urkad,
Nuusib läbi varga nurgad,
Tallab toasta kamberila,
Kambrist jälle kelderisse,
Läheb lakka luurimaie,
Lõhub lukkupandud uksed,
Tugevamad ukse-tabad,
Lõhub uksed, puistab piidad
Risukilluks rusikala!
Paugutuste parinada,
Möllamise mürinada
Kuuleb rahvas kohkudelles
Kümme versta kaugusele.
Kolin kostab üle kõrve,
Lendab üle lagedaie,
Muru üle metsadesse,
Kargab kõrge kaljudele,
Kaljult kohkudes meresse,
Langeb laia laenetesse.
Metsa linnud lähvad lendu,
Neljajalgsed putkamaie,
Kalad kohkudes kõntsasse,
Mere salasügavusse,
Näkineitsi urkadesse.
Rahvas kuuldes kõnelevad:
Kas on sõda raudasammul,
Vaen ehk verevankeritel
Meie maada muljumaies?
Siiski jäävad eide jäljed,
Tedre tütre teedekäigid
Poja silmil peitusela,
Udukate otsijale.
Kange Kalevide poega

Parandused

618 Võtta
620 Tamme vemmalt
621 kukkutelles
629 kaisu
632 Kalevi poeg
634 aeamaie
643 lukku pandud
644 ukse tabad
661 Näkki neitsi
664 vere vankeritel
668 Poea
669 Udukatte otsiale

Seletused

622 langutelles (Kr.) — langetades, kukkuda lastes
640 kamberila — kambrisse
651 kõrb, kõrve — laas
652 lagedaie (rl.) — lagedate
661 urkadesse (Kr.) — urgastesse
668 peitusela — peitusele

Alg-Kalevipojas

612 Arvad sa nii hõlpsalt peäsma. (267)
613/14 Loriga mind lepitada, / Valega mind vaigistada? (268/9)
Ld 615/17
618/19 = 270/1
Vj Võlatasumise vemmalt!» (272)
620/2 Tamme udja tantso keerul / Vahva käega vihistelles: / Laskis korra kukutelles (273/5)
623 = 276
Ld 624/5
626/7, 629 Kes kui koti oigamata / Külma surma kaiso suigus; (277/8)
Ld 628
630/4 = 279/83
635,638 Kül ta tuhnis röövli urkad. (284)
Ld 636/7
639 Nuuskis läbi iga nurka, (286)
Vj Varjolista peido paika; (287)
640/1 Tared, kambrid puistes läbi. (285)
Ld 642
643/5 Lõhkus luku pandud uksed. / Tugevamad tabakesed, / Lõhkus uksed, lõhkus piidad (288/90)
646 = 291
647 Paugutuse parin kõlas (292)
Ld 648/51
652 Kõlas üle lagedada (294)
653 Maade üle metsadesse (293)
654/5 Kaljolise kalda peäle; / Kaldalt kohkudes meresse. (295/6)
Ld 656
657 Metsalinnud läksid lendu, (297)
658/60 = 298/300
Ld 661/5
666 Siiski jäivad eide jäljed (301)
Ld 667
668 = 302
669 Otsijalle kate alla (303)
670 = 304

Rahvaluules

618/19 vrd. vs. Koeral koera palk ~ Koer saab koera palga; Kuidas töö, nõnda palk (KM RO vanasõnade kartoteek, Kreutzwaldi käsikirjas vt. F 63, M 4 : 23, nr-d 463, 678); vrd. ka vs. Kuidas külaline, nõnda söök; Kuidas poiss, nõnda palk; Kuidas koer, nõnda malk (H III 19, 723 (28) < Halliste)
656 vrd. Langend merre laanetesse, (L 52, 40)

Hakkab viha vihkamaie,
Kurja tuju kahetsema,
Miska tuisa tuuslarile
Surmas suuda kinni sulgnud,
[Keele paelad kütkendanud]
Enne kui ta tunnistanud:
Kus on eide varju-urgas,
Helde ema peidupaika.
*Vilets äkiline viha
Meeletu asjaajaja,
Tarkusnõdra tallitaja:
Annad ohjad kurja kätte,
Läheb hobu hoopis metsa.*
Kalevide kallim poega
Ladus kaksipidi lugul,
Otsekui kana pääta:
Toast õue, õuest tuppa,
Kambri, lakka, kelderisse,
Käis ta suisal aidad läbi,
Lõhkus läbi karjalaudad,
Otsis mitukümmend korda
Lennates kõik kohad läbi,
Kunni varjav õhtu hõlma
Otsimista lõpeteles,
Käikisida kinniteles.
Kalevide kallim poega
Kaebas kadund eidekesta,
Metsa läinud memmekesta,
Kelle jälgi ta kautanud.
Kurvastus ei leidnud kustu,
Ega leina lepitusta.

Viimaks rauges väsimuse
Kütkendusel kange meesi
Une paelul puhkamaie.
Trööstiv unenäu tiiba
Tuli kurbtust kustutama,
Leinamista lepitama.
*Eite õitses noorel ilul,
Õitses kui mõrsja kamberin,
Naine noorik laua taga,
Pulmapääva pidudela.
Linda õitses, linnukene,
Kevadisel kenadusel,
Kuida enne küla kiigel,
Lääne lepiku vilula
Oli õitsend eide õues,
Kasuema koppelissa.
Tedretütart tõstenessa
Käis aga kiike kõrgele!
Kõrge'ele, kauge'ele!
Linda laulis, linnukene,
Kodukana kõõrutusel:
«Kiigesepad, hellad vennad,
Laske kiige kõrgemale!
Et ma paistan pailu maada,
Paistan pailu, maksan pailu!
Et ma paistan päävadele,
Läigin mere laenetele,
Pärg mul paistab pilvedele,[8]
Pärjasabad sadudele,
Kuub mul paistab Kunglamaale,
Pooga kirjad Pikkerile,[9]

Parandused

672 tueu
673 Misga
674 kinnisulgnud
675 [värss puudub III trükis trükivea tõttu]
677 varju urgas
680 asja aeaja
686 Otse kui
693 õlma
711 Pulma pääva
717 Kasu ema kopelissa
718 Tedre tütart
731 Kungla maale

Seletused

673 tuisa (Kr.) — tuisumeelel, äkkvihas, tormakalt
681 Tarkusnõdra — p. o. tarkusnõtra, tarkuse poolest nõder
685 Ladus kaksipidi lugul (Kr.) — jooksis kaksipidi mõeldes
689 suisal — suisa
700 ei leidnud kustu — ei kustunud
709 kamberin (rl., murd.) — kambris
718 tõstenessa (Kr.) — tõstes
725, 726 pailu (murd.) — palju

Alg-Kalevipojas

671 Hakas viha vihkamaie, (305)
672/6 = 306/10
677/8 Kusal eide varjo-urka, / Vana ema peido paika (311/12)
679/81 = 613/15
Ld 682/3
684/5 = 316/17
Ld 686
687/8 = 318/19
Ld 689/90
691 = 320
692 Uueste kõik urkad läbi (321)
693 = 322
694 Otsimista otsatelles, (323)
Ld 695
696/7 Kalev kaebas kadund ema, (324)
Ld 698/9
700/2 Ega leidnud leina kusto! / Viimaks rauges väsind keha (325/6)
Ld 703
704 Unepaelus puhkamaie; (327)
705/6 = 328/9
Ld 707
708 Näites eite noorus'ilus (330)
Vj Taara õues istumaies, / Õnnepääva paistusella. (331/2)
Ld 709/70

Rahvaluules

679/80 vrd. Viha ei kõlba asja ajajaks (F 63, M 4 : 23, nr. 1022)
686 üldtuntud nõutust iseloomustava kõnekäänu eeskujul (vt. näit. H II 7, 750 (107) < Iisaku, H II 38, 150 (85) < Haljala)
719 Käi, kige, kõrgeelle (L 43, 1, vrd. L 1, 1)
720 = L 43, 2, vrd. L 44, 3
723 = L 45, 1
724 vrd. Laske mahha, ma palluksin! (L 45, 2)
725 = L 43, 3 = L 44, 4
726 Pailo paistan, pailo maksan! (L 44, 5)
727/31 Et ma paistan Paideesse, / Läigin linna ulitsale, / Pärg mul paistab Perno maale, / Pärja-sabbad Saksa-maale, / Kuub mul paistab Kuramaale! (L 43, 4/8)

Ruuga kirjad tähtedele![10]
Et tuleb poissi, pääva poega,[11]
Kosilane, kuude poega,
Parem peigu, tähte poega,
Kallim peigu Kalevallast.»[42]
Unenäuna avaldatud
Hella eidekese vari,
Nooruse kena nõmmessa,
Neitsikene kiigendusel,
See'p ei tulnud selle ilma
Närtsiliku nurmedelta;
Kuju tuli kaugemalta:
Eite istus Uku õues[13]
Õnnepääva paistusela.
Kalevide kallim poega
Ärkas üles hommikula,
Vara enne valgeheta,
Hakkas öösest unenägu,
Lugu läbi mõtlemaie;
Mõtles tunni, mõtles teise,
Siis aga nõnda pajateles:
*«Senna läinud eidekene.
Senna metsa mul memmeke,
Senna lennanud linnuke,
Senna kadunud kanake,
Läinud kodunt marjasmaale,
Läinud soole sinikaile,
Tuli kulli, kurja lindu,
Tuli vares, varga-lindu:
Needap kana kiskumaie,
Linnukesta lingutama.
Senna kadus kanakene,
Senna suri linnukene,
Suri, kust ei saanud sõna,
Närtsis koolel nägemata.»*
Kalevipoeg, kangelane,
Teadis nüüd eite lõppenud,[14]
Surmasängila suikunud.

Parandused

734 poisi
744 Kueu
745 Ukko
746 Õnne pääva
753 paeateles
761 varga lindu
768 Kalevi poeg
769 lõpenud
770 Surma sängila

Seletused

733 Ruuga kirjad — kirjad naiste seelikutel (Wied.)
741 kiigendusel (Kr.) — kiikamisel
749 valgeheta (setu rl.) — valget
763 lingutama — (linguga) püüdma
767 koolel — surmal, surmas

Rahvaluules

734 Et tulleb poissi Pohla maalt (L 43, 9)
734/7 vrd. Salme ja Linda kosjaloos esinevate peigmeestega (kuu, päike, täht jt. vt. Kp. II 177/535)
749 = P nr. 4, 45
752 vrd. näit. Kasvas ku, kasvas kaksi (L 4, 12)
759 vrd. Sinnikad suresta soosta (L 20, 29), vrd. L 58, 8
764 vrd. Klvl. 4, 331
765 vrd. Kp. IV 838, 857, 873

KUUES LUGU

Kalevipoeg, kange meesi,
Seisis pääva mure paelus,
Kaksi kurvastuse kütkes,
Lese eide leinamisel:
Kolmandamal enne koitu,
Vara enne valgeheta
Hakkas koju minemaie,
Ranna poole rändamaie.
Tulid tuulest tuisatelles
Mõnusamad mõttekesed,
Ärkasivad õhukesest
Osavamad arvamised.
Soomes elas kuulus seppa
Sõariista sünnitaja,
Vaenuriista valmistaja,
Mõnusama mõõga meister.
Kalevipoeg pajatama:
«Enne kojuminikuda
Peaksin mõõka muretsema,
Sõasahka sobitama
Vaenlaste vastaseksa.»
***Silmapilgul sammusida**
Teise teele seadanessa,
Läks ta üle lagediku,
Käis ta üle kanarpiku,
Sammus läbi samblasoosta,
Rändas tüki rabasooda.
Seal tuli vasta metsa suuri,
Vasta lausa laanemetsa.
Kalevide kange poega
Eksis mööda männimetsa,
Eksis pääva, eksis kaksi,
Kautas kolmandama pääva
Õige teede otsimisel.
Öö tuli pikka ja pimeda,
Taevas täheta ja tume;
Otsis meesi õnnekaupa,
Katsus teeda käsidela.
Kalevide kallim poega
Langes laia kuuse alla
Pikaliste muru peale
Pahatujul pajatelles:
«Kõik nüüd kullad lähvad koju,
Hõbedased hoonetesse,

Parandused

Pealk. Kues
1 Kalevi poeg
7 koeu
17 Kalevi poeg paeatama
18 koeu minikuda
26 sambla soosta
27 raba sooda
28 tulli (võimalik ka murd.)
29 laane metsa
31 männi metsa
35 tulli pika
37 õnne kaupa
38 teede (trv., vrd. 67)
42 Pahatueul paeatelles
43 koeu

Seletused

23 seadanessa (Kr.) — seades
38 käsidela (Kr.) — kätega, käsikaudu

Alg-Kalevipojas

1/12 Teisel pääval teele minnes, / Süda mure segaline: / Tuli Kalevide meele (333/5)
13 Soome kuulus mõega seppa, (336)
14/15 = 337/8
Ld 16/21
22 Silmapilgul seädis sammo (339)
Ld 23/67
Vj Kalev seppilminikulle; / Mõega nõudemise mure / Aitas leina lepitada, / Meelekurbtust kustutada. / Kalevi poeg, kangelane, / Kust sa teejälgi kuulad, / Juhti leiad juhatajalt? / Otsekohe õnne kaupa. / Juhtumise juhatusel. / Tõtasid sa nina-tüüril / Kiirel sammul mägist teeda / Sügavamalt Soome maale (340/51)

Rahvaluules

6 = P nr. 4, 45
32/3 vrd. Võtsin kaare, võtsin kaksi, / Akkan kolmat võttemaie: (L 42, 8/9)
35/6 Öe tulleb pikka ja pimeda / Taevas laia laiguline. (A 68 (24), 6/7, vt. ka A 383 (292), 3/4)
43 Kõik kullad lähvad koio (L 32, 15)
43/50 vrd. Kotihinsa muut menevät, / Majoillensa matkoavat; / Mull' on korvessa kotini, / Kankahalla kartanoni, / Tuulessa tulisiani, / Satehessa saunan löyly (Kalevala 34, 49/54)

Teised tuttava talude;
Minul kodu kole metsa,
Kamber keskel kuusikuda,
Laia laane minu tuba,
Tuules on mul tulease,
Vihmas vihtlemise paika,
Udus uinumise kohta.
Isa läks ju enne ilmast,
Kui sain pääva paistusela,
Eite langes surmasängi
Salasõudikute saatel,
Ilma et mul silmad nägid,
Jättis mind vaeseks järele;
Vennad kaugel Virudela,[1]
Teised Turgi rajadela.
Jäin kui lagle laenetele,
Pardi poega parve ääre,
Kotkas kõrgele kaljule,
Üksi ilma elamaie.»
Teise pääva tõusikula
Kalevipoeg kõndimaie,
Hüva õnne õpetusel
Uuest' teeda otsimaie.
Räästas hüüdis rägästikust,
Kägu kukkus kuuse otsast,
Linnukene lepikusta:
«Pööra pääva veeru poole,
Veere videviku vasta!» —
«Olge terved, targad nokad,
Sulgilised soovitajad!»
Pajatas Kalevipoega.
Seadis sammud sõudevale
Lääne käänul lendamaie,
[Õhtu tüüril tallamaie.]
Kiireliste kihutelles
Peasis metsa paksustikust,
Sai ta laia lagedale.
Mööda mägilista maada,
Kaljulista teeda mööda
Kõndis Kalev kaugemale.
Seal tuli vasta vana eite,
Tuli vasta lomperjalga
Kargu tugil käidanessa.
Vana eite viskamaie,
Sõnu nõnda sõudemaie:
«Kuhu lähed kiirel käigil,
Kallis Kalevide poega?»
Kalevide kallim poega
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Mul tuli mõnus mõte meele,
Hüva arvu ajudesse:
Tahtsin kuulsat tahmasilma,
Soome seppa sõbrustada,[2]
Tahtsin mõõka tingimaie,
Kallist minna kauplemaie.
Juhatele, eidekene,
Kuulutele, kulla moori,
Kust ma leian sepa teeda,
Raudakäpa radasida?»
Vana eite mõistis kohe,
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Hõlpsalt võid sa, vennikene,

Parandused

45 tutava
49 tule ase
54 surma sängi
55 Sala sõudikute
59 raeadela
65 Kalevi poeg
67 Uest
73 nokkad
75 Paeatas Kalevi poega
78 [värss puudub III tr. veana]
94 mõtte
95 aeudesse
102 seppa

Seletused

45 tuttava talude (murd.) — tuttava(sse) talusse
48 laane — laas
53 paistusela — paistusele
55 Salasõudikute — salasõudjate, -juhtijate (Wied.)
57 vaeseks — vaeslapseks
58 Virudela (Kr.) — Virus, Virumaal
59 Turgi (murd.) — Türgi
64 tõusikula (Kr.) — tõusengul
68 Räästas — rästas
76 sõudevale (Kr.) — sõudma
77 Lääne käänul — lääne poole
79 Kiireliste (Kr.) — kiiresti
80 paksustikust — tihnikust (Wied.)
87 tugil käidanessa (Kr.) — toel käies
88 [juttu] viskamaie — kiiresti ja ägedasti rääkima (Wied.)
95 arvu (van.) — aru, nõu, mõte, arvamine
97 seppa sõbrustada — sepaga sõbraks saada

Alg-Kalevipojas

68 = 352
69 Kägo kuuselt kukutelles: (353)
Ld 70
71/2 «Pööra pääva veero vasto, / Videviko vilo poole (354/5)
Vj Eha tähä ärkavalla!» (356)
73 «Ole terve, tarka noka!» (357)
Ld 74
75/6 Kostis Kalevide poega; / Seädis sammud sedamaida (358/9)
Ld 77 = 361
78 = 360
79 = 362
Ld 80/1
82/3 = 363/4
Ld 84/144

Rahvaluules

57 vrd. Ära suri minu eite, / . . . / jättis mo vara vaeseks lapseks. (H II 20, 365/6 (6), 1,3 < Vigala)
61 vrd. Part lähhen parve äärdane. (L 10, 16)
68 vrd. Laulu-räästas rägastikus. (L 30, 23)
69 vrd. Minna laulsin välja peäl. / . . . / Ni kui käggi kusikusse (Beitr. III, lk. 109/10 (2), 9, 11)
80 vrd. Pöörsin metsa paksustiko. (L 25, 9)
85 vrd. Tuli akka vastahansa (Klvl. 34, 107)
93 stereot. vastusvärss
104/5 stereot. vastusvärsi eeskujul
106/21 vrd. Hyvä on sinne päästäksesi, / Ouonkin osataksesi, / Korven kolkka käyäksesi, / Joen ranta juostaksesi; / Astut päivän, tuosta toisen, / Astut kohta kolmannenki. / Kulet kohti luotehesen, / Vaara vastahan tulevi, / Sie astu alatse vaaran, / Käy vaaran vasenta puolta; / Tuostapa joki tulevi / Oikealle puolellesi, / Käy sitä joen sivua, / Kolmen kosken kuohumitse; (Klvl. 34, 141/54)

Juhtimata jälgi leida.
Mine laiast laanest läbi,
Keskelt kena kuusikusta
Kihutele jõe kalda,
Kõnni pääva, kõnni kaksi,
Kõnni ehk veel kolmat pääva;
Pöörad sa siis õhtu poole,
Leiad mäe lagedalta,
Kõrge künka teede kõrvas;
Mine mäe äärta mööda,
Kääna kura kätt künkasta,
Siis sul jõuab jõgi vasta
Paremal pool tee kõrvas.
Kõnni jõe kallast mööda,
Kus kolm joada kukkunessa;
Jõuad sammud joadest mööda,
Kohe näed sa kena orgu.
Kena oru keske'ela,
Peitelikus puie varjus
Seisab kõrge mäe ääres,
Kaljukuristiku koopas
Kuulsa Soome sepa koda.»
Kalevide kange poega
Kiirustelles teede-käiki
Vana eide juhtimisel
Laskis laiast laanest läbi,
Keskelt kena kuusikusta
Kihuteles jõe kalda;
Kõndis pääva, kõndis kaksi,
Kõndis tüki kolmat pääva,
Pööras otse õhtu poole,
Leidis mäe lagedalta,
Kõrge künka tee kõrvas,
Marssis mööda mäe äärta,
Käänas kura kätt künkasta,
Kihutelles jõe kalda;
Kõndis jõe kallast mööda,
Kus kolm joada kukkunessa.
Penikoormad kahanesid
Pika sammu sõudemisel.*
Viimaks veeres kena orgu
Sõudevale silmadesse.
Kaugemale kihutelles
Puutus lõõtsumise puhin,
Vasarate raske värin
Alasilta kõlksutelles
Kaugelt Kalevide kõrva.
Kõrvakuulu juhatusel
Astus Kalevide poega
Sõudsavama sammudela
Soome seppa sõbrustama.
Kena oru keske'ela
Peitelikus puie varjus
Seisis kõrge mäe ääres
Kuulsa Soome sepa koda.
Suitsu andis salatähte,
Säde selget tunnismärki,
Lõõtsu puhin lausamada,
Raua rägin rohkemada:
Et siin sepilista tehti,
Vasara-tööd valmistati.
Vana kuulus Soome seppa,
Tahmamusta taadikene,
Püüdis kolme poegadega
Sepilista sobitada,
Salalista sünnitada.
Sepa pojad, sellikesed,
Tahmased kui vana taati,
Panid pauku raua pihta,
Vasaraida virutelles.
Helepuna mõõga tera —
Tulevad verda tähendes —
Oigas aulta alasilta[3]
Vasarate valu alla,

Parandused

117 kät
121 kukunessa
127 Kalju kuristiku
128 seppa
130 teede käiki
141 kura kät
144 kukunessa
154 Kõrva kuulu
161 seppa
167 Vasara tööd
173 poead

Seletused

110 jõe kalda — jõe kaldale, kallast mööda
121 kolm joada (Kr.) — kolm juga
122 joadest (Kr.) — jugadest
148 Sõudevale silmadesse (Kr.) — liikujale silma
156 Sõudsavama — sõudsamate, edukamate
164 Lõõtsu (murd.) — lõõtsa; lausamada — selgemat, ilmsemat
171 Sepilista — sepist
177 Helepuna — helepunane
178 Tulevad (murd. või lühend vormist tulevada) — tulevat; tähendes — tähendades
179 aulta — ajult, ajuti, puhuti

Alg-Kalevipojas

145/6 = 365/6
Ld 147/9
150/3 Kunni lõetsumise puhin, / Raske vasarate värin / Alasilta kõlksatelles / Kaleville kõrva kostis. (367/70)
Vj. Kõlamiste kutsutusel, (371)
154/5 = 372/3
156/7 Sõudsavama sammo sunnil / Soome seppa otsimaie, (374/5)
Vj Mõegameistrit tutvustama. (376)
158/9 = 377/8
160 Seisis kõrge mää sõrvas (379)
161 = 380
Vj Kaljo koopa kuristikus. (381)
162/3 = 382/3
164/5 Lõetso puhin paremaida, / Raua rägin täiemaida: (384/5)
166/8 = 386/8
Vj Soome seppa, raudakäpa. (389)
169/71 = 390/2
172 Salatööda toimetada. (393)
173/5 = 394/6
176 Vasarvopsu alasilla. (397)
177 = 398
Ld 178
179/80 Oigas aolta alasilla / Vasarvopsu valo alla, (399/400)

Rahvaluules

132/44 vrd. 108/21
158/61 vrd. 124/8

Raske käe rõhutusel,
Pigistaval pihi piinal.
Sealtap tulda topitie,
Lõõtsu suhu sunnitie,
Pehmitie, pinnitie,
Pehmitie tule paistel,
Pinnitie peenemaksa,
Tautie tugevamaks,
Karastie kõvemaksa,
Kaste vahel katsutie,
Pinni vahel paenutie:
Kas sest sünnib mõõka hüva,
Tarbelikku terariista?
Kalevipoeg, kangelane,
Astus sepa läve alla,
Hüüdis õuest üle ukse,
Üle läve lõksatille:
«Tere, seppa! Taara appi
Targa tööde toimetusel,
Salaliku sünnitusel!» —
«Tere jumalime, venda!»
Kostis Soome raudakäppa
Lotti lakalt kergitelles.
Siis ta püüdis silmasihil
Tulijada tunnistada,
Mõtte mõõdul mehepoega
Sugudelta seletada.
Vahtis võõrast alta kulmu,
Pilusilmal pilgeliste,
Vahtis otsast varbadani,
Kuklast jala kandadani,
Mõõtis mõttes mehe määra,
Poisikese koiva pikkust,
Arvas labaluie laiust;
Siisap sahkas raudakäppa:
«Taara nimel teretajal,
Abisõna avaldajal
Antaks igas kohas asu,
Igas peres puhkepaika.
Kaugelt oled, kotkas noori,
Tugev' tiivul seie tulnud?
*Külap kasvid kuulsas külas,
Paisusid küll kenas pesas,
Targa talu taimekene,
Kalevi pere kasvandikku?»
Kalevide poega mõistis,
Kavalaste vasta kostis:
«Ega sugu lahku soosta,
Võsu ei veere kännusta;
Igal linnul oma laulu,
Sugu mööda sulgiskuube,
Rähnil kirju, kaarnal musta,

Parandused

193 Tarbeliku
194 Kalevi poeg
195 seppa
203 Loti
205 Tuliada
206 mehe poega
209 Pilu silmal
213 pikust
219 puhke paika
223 kül
225 kasvandiku
231 sulgis kuube

Seletused

185/91 Pehmitie, pinnitie (rl.) jne. — pehmitati, pinniti jne.
190 Kaste — kastmise
191 Pinn, pinni — tööriist, mille abil vikateid vms. teritati; pinnima — õhemaks tegema
197 lõksatille (rl.) — lõksatades (heleda, kajava häälega)
203 Lotti — mütsilotti; lakalt (rl.) — juustelt
207 Sugudelta — soo, päritolu poolest
209 pilgeliste — silmi pilgutades, pilkeliselt (Wied.)
210 varbadani (Kr.) — varbani (varba'ani) või varvasteni
211 kandadani (Kr.) — kandadeni
215 sahkas — ütles, rääkis
221 Tugev' tiivul — tugevail tiivul

Alg-Kalevipojas

181/5 = 401/5
186/7 Pehmitie tümemaksa / Pinnitie õhemaksa, (406/7)
Ld 188
189/90 = 408/9
Ld 191
192 = 410
193 Terariista tarbeliko? (411)
194/5 = 412/13
196/7 Hüüdis õuest üle läve: (414)
198 = 415
199 Tarka tööda toimetama! (416)
Ld 200
201 «Tere, lahkelt tulemasta» (431)
202 Sahkasid siis Soome seppa, (429)
Vj Meehele ei ole müa, / Käsipikuks kaubeldada?» (419/20)
Ld 203
Vj Soome seppa, raudakäpa, (421)
204 Püüdis sihil silmamõedul (422)
Vj Kulmokate lake alta (423)
205 = 424
Vj Teretajat tutvustada. (425)
Ld 206/7
208 Vahtis üle läve võerast (426)
Ld 209
210 Otsast võerult varbadani, (428)
211 = 427
Ld 212/14
215/17 Raudakäpa pajatelles: / «Tere lahkelt tulemasta, / Taara nimel teretelles, / Abisõna avaldelles. (430/3)
Ld 218/19
Vj Tere, meesi, jumalime! (434)
220 Sina oled kaugelt tulnud, (435)
Ld 221
222/3 Kuulsas peres üleskasvand, (436)
224 = 437
225 Kalevide kasvandiko, (438)
226/7 = 439/40
228/9 «Ega sugu sugust lahko, / Võso kaugel kännust kasva; (441/2)
230 = 443
231 Omal sulgil kuekene, (444)
Ld 232/4

Rahvaluules

226/7 stereot. vastusvärsi eeskujul
228/9 vrd. vs. Kuidas känd (ees), nõnda võsu (järel), Võsu kasvab kandu mööda, Ega võsu kännust kaugele ei kasva (vt. KM RO vanasõnade kartoteek, märksõna «Vanemad ja lapsed»)
230 Igal linnul ise (~oma) laul (F 63, M 4:23, nr. 238)

Tedrepojal punaharja,
Kukepojal kannuksed,
Kalalgi sugu-soomuksed,
Vähil musta mudakuube.
Kuule, seppa, raudakäppa,
Tahmamusta taadikene!
Kas teil hüva mõõka müüa,
Tugevama terariista,
Mis ei murra mehe käessa?
Andke kaupa katsudela,
Et ma mõõga kindlust mõõdan,
Teravusta tunnistelen!»
Soome seppa kostis vasta:
«Ostjal luba otsust nõuda,
Luba kaupa katsudela.
Sea kaup ei kotis sünni,
Mõrsja kaup ei ukse tagant
Pilkus-pimeduse peidust —
Kui see lonkru hobu kaupa,
Sõgesilma vahetused.
Silm peab selge selitamas,
Käsi virku katsumaies,
Tarkus asja tallitamas:
Siis ei sünni kaubal kahju,
Ohtu iial ostemisel.» *
Soome seppa, raudakäppa,
Sundis kohe sellikesta,
Käskis nooremada poega
Kambrist tuua katsekaubaks
Mõne mõnusama mõõga.
Poega täitis taadi käsku,
Tõttas kambrist kaupa tooma.
Tõi siis mõõku kaenlatäie,
Terariistu sületäie
Kalevile katsekaubaks.
Kalevide kallis poega
Mõõga pikkust mõõtemaie,
Tera kindlust tunnistama,
Käsipidet katsumaie;
Püüdis tera painutada,
Kas, kui lookes, kargab kohe
Silmapilgul jälle sirgeks.
Võttis pideme pihusse,
Laskis tera lennusküle
Tuule kiirul tuisatelles
Paari korda keeritada,
Siisap rabas raksatelles
Mõõka vastu kaljupakku.
Kõvast kivist tuiskas tulda,
Sädemeida särisedes;
Tera pudenes tükiksa,
Killud kargasid kaugele,
Käsipide jäi pihusse.
«Tohu, tohu! tugevkäsi!»
Hüüdis seppa imetelles.
Kalevide kange poega

Parandused

233 Tedre poeal puna harja
234 Kukke poeal
235 sugu soomuksed
236 muda kuube
239 müa
250 Pilkus pimeduse
251 se
257 ial
261 tua
265 kaenla täie
267 katse kaubaks
269 pikust
280 kalju pakku

Seletused

241 ei murra — ei murdu
242, 247 katsudela (Kr.) — katsuda
250 Pilkus-pimeduse — pilkase pimeduse
273 lookes — lookas
276 lennusküle (Kr.) — lennus, lennates

Alg-Kalevipojas

235 Kalal sugulta soomuksed, (445)
Ld 236
237 = 446
238 Tahmal palgil taadikene! (447)
239 = 448, vrd. Kas teil mõeka mõnusamat (417) Meehele ei ole müa, (419) Käsipikuks kaubeldada?» (420)
240 = 418
Ld 241
242 Andke kaupa katse peäle, (449)
243 = 450
244/57 Teravusta tundma õpin? / Raudakäpa kostis vasto: / «Luba ostjal otsust nõuda, / Luba kaupa katsutelle; / Siga ei sünni kotista, / Mõrsja kaup ei ukse tagant, / Pilkus pimeduse varjult / Niikui lonkro hobu kaupa, / Sõgesilma vahetused; / Silm peab selge selitamas, / Käsi virko valitsemas, / Mõistus asja tallitamas: / Siis ei sünni kaubal kahjo, / Ega ostemisel ohto» (451/64). 249 = 253; 252 = 459; 253 = 460; 256 = 463
258/60 = 465/7
261 Kambrist katseks kaupa tua, (468)
Ld 262
263/4 = 469/70
265 Tõi ta mõeku kaenla täie, (471)
266/7 = 472/3
Vj Ostejalle valitseda. (474)
268 Kalevide kallim poega (475)
Ld 269/75
Vj Võtis mõeka mõnusama. / Tugevama terariista / Katsekaubaks käsidella; / Võtis mõeka vahva käte: (476/9)
276/8 Laskis tera kangel kiirul / Vuhistelles tuule tiivul / Paarikorda keeritelles (480/2)
Vj Ümber päädа purjetelles, (483)
279 Rabas raskest raksatelles (484)
280/1 = 485/6
282/4 Sädemeida kaljo pakust: / Tera tükiksa pudenes. / Killud kaugel kargasivad. (487/489)
285/6 = 490/1
Vj Võimus voli vääramata!» (492)
287/91 Hüüdis seppa, raudakäpa. / Kalevi poeg, kangelane, / Kostis vasto naeratelles, / Hambairvil pajatelles: / «Tühjast saa ei sõariista, / Varjo vaenlase vasto. (493/8)
Vj Ega tugi tungilaisel'.» (499)

Rahvaluules

245 stereot. vastusvärsi eeskujul
248 vrd. vs. Ega siga kotis tohi osta (F 63, M 4:23, nr. 91)

Kostis vasta koera hambil:
«Tühjast ei saa tugiriista,
Vaenu vasta varjajada!»
Võttis varmalt teise mõõga,
Võttis kätte kolmandama,
Laskis tera lennuskülle
Paari korda keeritada;
Siisap rabas raksatelles
Kiuste-kaupa kallist rauda,
Mõõka vasta kaljupakku!
Kõvast kivist tuiskas tulda,
Sädemeida särisedes:
Tera pudenes tükiksa,
Killud kargasid kaugele,
Käsipide jäi pihusse.
Soome seppa, raudakäppa,
Tahmataat aga pajatas:
«Sest saab nalja sellest korrast,
Katsekaupa küllaltie!
Ma ep raatsi kallist rauda,
Valmistatud vaenuriista
Katsekaubaks kulutada,
Kange käele mängiks anda.
Mine, poega, kergejalga!
Käi sa kiirest kamberisse,
Too meile mõõku tugevamaid,
Katseriistaks kindlamaida,
Kellest kange mehe käsi
Võrraliste vastust leiab.»

Teine poega tõttas kiirelt
Taadi käsku täitemaie;
Kandis salakamberista
Kaenlatäie kallid mõõku,
Sületäie sõariistu
Tugevama teradega
Kalevide poja katseks.
Kalevide kallis poega
Võttis mõõka vägevama,
Terariista tugevama
Kange kätte mängituseks,
Laskis tera lennuskülle
Paari korda keeritada,
Siisap rabas raksatelles
Mõõka vasta alasida.
Tera tungis tugevaste
Tolli paksult alasisse,
Mõõk jäi ise murdemata,
Tera katki kildumata,
Aga tera näitas nüri,
Kahekorraliste keerdus.
*Soome seppa sahkamaie,
Pilgel nõnda pajatama:
«Oota, oota, poisikene,
Anna aega, vennikene!
Külap leian mõõga kirstust,
Sõasaha salakambrist
Suure rammu sarnaliseks,
Võimsa väe vääraliseks,

Parandused

297 Kiuste kaupa
298 kalju pakku
305 paeatas
307 Katse kaupa
310 Katse kaubaks
320 sala kamberista
321 Kaenla täie
322 Süle täie
324 poea
340 paeatama
344 sala kambrist

Seletused

289 hambil (murd.) — hambail; koera hambail — hooplevalt, pilkamisi
306 sellest korrast (murd.) — selleks korraks
307 küllaltie (Kr., hrv. rl.) — küllalt
317 Võrraliste — võrdselt, väärilselt; vastust — vastupanu
321 kallid (murd.) — kalleid
326 mõõka — mõõga
328 Kange kätte — kangesse kätte
332 mõõka — mõõga
340 Pilgel — pilkel, pilgates

Alg-Kalevipojas

292/3 = 500/1
294 Laskis lendes tuule kiirul (502)
Vj Ümberpäädа purjetelles, (503)
Ld 295
296 Rabas mõeka raksatelles, (504)
297 = 505
298 Vasto kaljo pakukesta. (506)
299 = 507
300/3 Sädemeida kaljo pakust: / Terad tükiksa puistasid, / Killud kaugel kargasivad, / Käepidemed jäid pihusse. (508/11)
304/5 Pajatelles Soome seppa: (513)
306 «Sest saab nalja küllaltegi!» (512)
Ld 307
308 = 514
309 Töötatud terariista (515)
310/12 = 516/18
Ld 313
314/18 Too sa meile tugevamaid, / Mõnusamaid mõekasida / Katseriistuks kamberista, / Kellest kangelase käsi / Kindlamada vastust leiab.» / Teine poega tõtas kohe (519/24)
319/24 = 525/30
325/9 Kalevi poeg, kangelane, / Võtis mõeka mõnusama, / Tugevama terariista / Kange käte mängituseks, / Laskis tera kangel kiirul, (531/5)
Vj Vuhistelles tuule tiivul (536)
330 Paarikorda keeritelles, (537)
Vj Ümberpäädа purjetelles, (538)
331 Rabas raskest raksatelles (539)
332/4 = 540/2
335 Mõek jäi terveks, murdemata, (543)
336/7 = 544/5
338 Kahekorra keerdo läinud, (546)
339/40 Pajatelles Soome seppa: (549)
341/2 «Oota, oota, poeokene! / Anna aega, kangelane!» (547/548)
343 Külap sulle mõega leian, (550)
Ld 344
345/6 Suure võimo sarnalise, / Rohke rammo vääralise: (551/2)

Rahvaluules

294/303 vrd. 276/85
318/24 vrd. 263/7
329/32 vrd. 294/8, 276/80

Kui sul rohkest' kulda kotis,
Hõbe lunastuse hinda,
Mõõga võrra varandusta,
Korja-kulda kukkurussa,
Taalerida taskuessa,
Penningida pungadessa.
See'p on mõõka, maksab palju,[4]
Kallihinnalisem kaupa,
Maksab mõõka vendi keskel
Üheksa hüva hobuda,
Kaheksa karimärada,
Kümme paari härgasida,
Kakskümmend lüpsilehmada,
Viiskümmend paremaid vasikaid,
Sada sälitist nisuda,[5]
Poolteist paati odrateri,
Rohke laeva rukkisida,
Tuhat vana taalerida,
Sada paari paaterida,
Kakssada kuldarahada,
Sületäie sõlgesida,
Kuningriigi kolmandiku,
Viie neitsi kaasavara.»
Seal siis toodi isekambrist
Kenamast isekerstusta,
Seitsme luku sõlmitusest,
Üheksa taba taganta —
Toodi välja valgehela,
Päikese paistusele
Kenam mõõkade kuningas,
Sõasahkade isanda,
Soome sepa pihapiin'ja,
Raudakäpa rammestaja,
Vägevam võimu vaevaja,
Kibedam käte kurnaja:
Mis ta higi igapääva
Seitse aastat ala söönud.
Kuulsat mõõga kuningada
Oli mõni aastat teeda
Vana Kalevide taati
Enda tarbeks käskind teha,
Voolsal hoolel valmistada,
Targal kombel toimetada.
Vana rauga elupäävad,
Põrmupõlve sammukesed
Jõudsid Taara tahtemisel
Varemine õhtu veerul
Kaljukünka puhkamaie,
Vilu sängi suikumaie:
Enne veel kui Soome seppa
Mõõga tööda toimetanud,
Sõasaha sünnitanud.
Sepp oli mõõka seitse aastat
Poegi abil paenutanud,
Tagunud ja tasutanud,
Siledamaks silitanud,
Teravamaks teritanud,
Peenemaksa pinnitanud,
Seitsmest sugust raua karrast
Mõõga tera kokku keetnud;
Laulnud iga pääva kohta
Targema töö toimetusel
Seitsmeid sugu sõnasida,
Sündsamaida rammu sõnu,

Parandused

350 Korja kulda kukurussa
354 Kalli hinnalisem
357 kari märada
359 lüpsi lehmada
363 rukisida
366 kulda rahada
367 Süle täie
369 Vie neitsi kaasa vara
381 kätte
391 Põrmu põlve

Seletused

350 Korja-kulda — korjatud kulda (Wied.)
370 isekambrist — erikambrist
371 isekerstusta — erikirstust
374 valgehela (setu rl.) — valgele
383 ala — alatasa, järjest
385 mõni aastat teeda (van.) — mõne aasta eest
388 Voolsal hoolel — innuka hoolega (Wied.)

Alg-Kalevipojas

Ld 347
348/51 Kui sul lunastuse hinda, / Mõega võrra vanavara, / Kopikida kukurassa, / Taalerida taskuessa? (553/6)
Ld 352
353 = 557
354/5 Kalli hinnalise kaupa / Maksab mõeka venna keskil: (558/9)
356/8 = 560/2
Ld 359/60
361 = 563
Ld 362/3
364 = 564
Ld 365
366 = 565
Ld 367
368 Riigi kolmanda osada.» (566)
Ld 369
370 = 567
371/3 Ise kenasta kerstusta, / Seitsme luku varjo alta / Üheksa taba taganta (568/70)
374/6 = 571/3
377/8 Sõasahkade ülema! / Soome seppa piha vaeva (574/5)
379 = 576
Ld 380/1
382 = 577
383 Seitse aastat oli söönud (578)
384/8 = 579/83
389/90 Targal kombel töötada. / Aga rauga elopäevad, (584/5)
391 = 586
392 Jõudsid Taara tahtmisella (587)
393/9 = 588/94
400/2 Poege abil töötanud, / Tagunud ja silitanud (595/6)
Ld 403
404 Pinninud ja painotanud; (597)
405/6 = 598/9
407/8 Laulis iga pääva kohta / Targa tööda toimetusel (600/601)
409 = 602
410/11 Rammosõnu sündivaida, / Võimosõnu voolsamaida (603/604)

Rahvaluules

353 Se on mõeka, maksab paljo! (L 18, 50)
356 Ühheksa üvva oosta, (L 18, 51)
357 = L 18, 52
358 Kümme künni runakesta, (L 18, 53)
361/3 vrd. Tuhhat tünderid nissuda, / Sadda salve rukkiella. (L 18, 54/5)

Voolsamaida võimu sõnu
Kuulsa mõõga kuningale.
Meister oli mõõga tera
Kõvedamaks karastanud
Seitsme sugu vete volil,[6]
Aru märgade hautusel:
Üks oli vesi Viru merest,
Märga lausa Soome merest;
Teine vesi Peipsi järvest,
Märga Pihkva rajadelta;
Kolmas Virtsu järve vesi,
Märga muiste järve jälgilt;
Neljas oli neitsi vesi,
Märga Ema lättekesest;
Viies vesi Koiva jõesta,
Märga Läti luhadelta;
Kuues vesi Võhandusta,
Märga püha piiredelta;
Seitsmes selge vihmavesi,
Märga pilve paisustusest,
Mis see sula sünnitanud,
Kastepiiska kasvatanud.
Tera seitsmest teraksesta,
Rootsi raua rahnudesta;
Vars oli valgesta hõbedast,
Käepide kallimast kullast,
Kupp Kunglamaa kivista;
Sidemed seitsmest karva karrast,
Pannal paksusta penningist,
Teine tugevam taalerist,
Pandla pided pitserkivist,[7]
Sõrmuskivi sõmerasta.»*[8]
Kalevide kallim poega
Võttis mõõkade vanema,
Kuulsa raudase kuninga,
Katsutavaks käsidele,
Laskis tera lennuskille
Tuule kiirul tuisatile
Paari korda keeritada!
Sealap tõusis kange kohin,
Ärkas imeline mühin,
Võõra-vääraline vuhin,
Nii kui tõuseks tuulehoogu,
Vihmatuule vingumine,
Rahetuule röökimine,
Marutuule mõuramine
Kurja ilma ilmutama,
Sadu rasket sigitama,
Merelaeneid mängitama,
Puie ladvi puistamaie,
Katuksida kiskumaie,
Liivikuida lennutama,
Sõmeraida sõõlumaie.
Kalevide kange poega,
Võidulaste võsukene,
Kanget käppa kukutelles
Rabas mõõka raksatelles
Vasta rasket alasida!

Parandused

415 vette
416 autusel
420 raeadelta
425 Vies
426 Lätti
427 Kues
429 vihma vesi
431 se
432 Kaste piiska
452 Võõra vääraline
453 tuule hoogu
459 Mere laeneid
466 kukkutelles

Seletused

411 Voolsamaida — mõjusamaid (?)
414 Kõvedamaks (Kr.) — kõvemaks
416 Aru — arvu, hulga
422 muiste — muistse
426 luhadelta — luhtadelt
428 piiredelta — piiridelt
436 karva — värvi, värvust
446 käsidele (murd.) — kätele, kätte
448 tuisatile (Kr.) — tuisates
452 Võõra-vääraline — võõrastav
460 ladvi (murd.) — latvu
463 sõõlumaie (murd.) — sõeluma

Alg-Kalevipojas

Ld 412
Vj Mõega töötamise juures, (605)
Ld 413
414 Karastelles mõega tera (606)
415 = 607
Ld 416
417/21 Üks oli veeta Viro-merest, / Suurest lausa Soome merest, / Teine veeta Peipse järvest, / Pihkva piire rajadelta; / Kolmas Virtso järve veeta (608/12)
422/4 Emmo-järve jälgedesta; / Neljas veeta Ema-jõesta, (613/614)
Vj Vanaisa hallikasta, (615)
425 Vies veeta Koiva joesta (616)
Ld 426
427/31 Kues veeta Võhandusta, / Püha läte imitsustest, / Seitsmes selge vihmaveeta, / Pilve paisul sünnitatud. (617/620)
Ld 432
433 = 622
434 Seitsmest raua rahnudesta, (623)
435 = 621
436/8 = 624/6
439/40 Pannal paksusta taalderist, (627)
441 Pandlapide pitserkivist, (628)
442 = 629
443/9 Kalevi poeg, kangelane, / Võtis mõega kuningada, / Sõasahkade pääliko / Katsetarbeks kange käte, / Laskis tera kangel kiirul, / Vuhistelles tuule tiivul / Paarikorda keeritelles (630/6)
Vj Ümber päädа purjetelles! (637)
450/1 Vaat', seäl tõusis kange kohin, / Ärkas mõistemata mühin (638/9)
452 = 640
453 Niikui oleks tuule oogo, (641)
454/6 = 642/4
457/61 Kurja ilma ilmutelles, / Rasket sado sigitelles: / Mere laeneid mängitamas, / Puie latvu puistemaies, / Katuksida kiskumaies! (645/9)
Ld 462/3
464 = 650
Ld 465/6
467/9 = 651/3

Rahvaluules

447/9 vrd. 329/30, 294/5, 276/8

Vägev käsi, võidurikas,
Lõhkus raudase alasi,
Lõhkus tükis aluspakku
Kahte osasse keskelta,
Mõõgale ei jäänud märki,
Krammikesta kusagile.
Kalevide kallis poega
Rõõmsal palgil pajatama:
*«See on mõõka meheline,
Tehtud tugeva toeksa,
See on mõõka kullakaupa,
Hõbedase hinnaline,
See on sündind sõariista
Kange mehe käsidele.
Tõutan sulle tõrkumata
Mõõga hinda välja maksta,
Luban lunastuse laenu
Tingimata tasudela:
Üheksa hüva hobuda,
Kaheksa karimärada,
Kümme paari härgasida,
Kakskümmend lüpsilehmada,
Viiskümmend paremaid vasikaid,
Sada sälitist nisuda,
Poolteist paati odrateri,
Rohke laeva rukkisida,
Tuhat vana taalerida,
Sada paari paaterida,
Kakssada kulda rahada,
Sületäie sõlgesida,
Kuningriigi kolmandiku,
Viie neitsi kaasavara.
Mõõk on minu, hinda sinu;
Tule Virust võttemaie,
Harjust palka pärimaie,
Läänest hinda lunastama!»
Soome seppa, raudakäppa,
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Võlg on vanast võõra oma,
Laenust ei saa suka laba,
Petust kinda põialta;
Õige tasub teise oma,
Tasub võlga tõrkumata.
Lase kanda Harju laevad,
Veeretada Viru paadid
Mõõga hinda meie maale,
Tasudust meie talusse.
Külap kandvad killa-koormad[9]
Vilja meie aitadesse,
Sõudvad teri salvedesse;
Toovad hobud alla õue,
Ajavad härjad arussa,
Viivad vasikad vainule,
Krapikandjad koppelisse,
Lüpsilehmad luhadele.
Meie õued on ilusad,[10]
Meie tänavad tasased,
Lauda seinad meil siledad,
Õue aiad õunapuusta,
Vainu aiad vislapuusta,
Tänavad meil tammepuusta,
Vahe-aiad vahterasta;
Koppelis käud kukuvad,
Vainul räästad vilistavad,
Luhal laulvad veiked linnud,
Tänavas teised tantsivad!
Meil on ruunad rahadessa,
Laugud ruunad litterissa,

Parandused

469 võidurikkas
476 paeatama
488 kari märada
490 lüpsi lehmada
494 rukisida
497 Kaks sada
498 Süle täie
500 Vie; kaasa vara
503 Arjust
505 sepa, raudakäpa
512 Arju
516 killa koormad
520 Aeavad
522 Krapi kandjad kopelisse
523 Lüpsi lehmad
530 Vahe aiad
531 Kopelis
536 Literissa

Seletused

477 meheline (Kr.) — mehevääriline
486 tasudela (Kr.) — tasuda
509 Petust (nom. pett) — pettusest
515 Tasudust (Kr.) — tasu
516 killa-koormad — kauba-koormad, voorikoormad
520 arussa — arusse, arule
522 Krapikandjad — lehmad; krapp — puust kell lehma kaelas
528 vislapuusta — kirsipuust

Alg-Kalevipojas

470 Lõhkus raudse alasida. (654)
471 = 655
472/4 Kahte osa keskeelta! / Aga mõegal polnud märki. / Ega krammi kusagilla (656/8)
Vj Löögi vopsust järeljäänud. (659)
475/8 Kalevi poeg, kangelane, / Rõemsal palgel pajatelles: / «Seep on mõeka hinna väärta, / Seep on mõeka meehe toeksa (660/3)
Vj Seep on sündind sõariista / Kangelase käte mööda! / Seep on kunnigliko mõeka. (664/6)
Ld 479/82
483/6 Lunastuse luban sulle / Tingimata tasundada, / Tõutan hinda tõrkumata / Täielikult välja maksta. (667/70)
Ld 487/500
501/3 = 671/3
Ld 504/45
Vj Kauba peäle tehti liiko. (674)

Rahvaluules

487/9 vt. 356/8
490/1 = 359/60
492/4 vt. 361/3
495/500 = 364/9
506 stereot. vastusvärss
507 vrd. vs. Võlg on ika võõra oma (F 63, M 4:23, nr. 1031)
524/5 = L 46, 14/15
527 Õue a'ad meil õunapuusta, (L 46, 23)
529 = L 46, 24
531 = L 46, 25
535 Meil on ruunad rakkeessa, (L 46, 26)
536 Laugud-runad latterissa (L 46, 28)

Kõrvid karunahkadessa,
Mustad hõbemunderissa,
Võigud ruunad võiduriides,
Sälud siidisadulassa;
Meil on lehmi lepikussa,
Vasikaid vaariku-mäela,
Härgasi heina-arussa:
Sealtap saavad karjad seltsi,
Sarvikud sugust sõbrasi.»*
Võõraspidu valmistati,
Pikad joodud, laiad ilud,
Laiad lustilikud liigud
Kuulsa mõõga kuningale.
*Pidu kestis seitse päävа,
Seitse päävа puhkas lõõtsu,
Puhkas vasar, aluspakku;
Puhkasivad raua pihid,
Sepa pojad, sellikesed,
Puhkas vana Soome seppa.
Humal uhke põõsa oksa,[11]
Käbi kena käändarassa
Oli pidude peremees,
Laia ilu lustilooja:
Oli tükkind tünderisse,
Pugend õllepoolikusse;
Sealtap kargas kannudesse,
Puges kuri peekerisse.
Liiku joodi liigamiste,
Humal uhke valgus pähä,
Võttis meele meeste päästa,
Poole meele poiste päästa,
Tanu targa naiste päästa,
Oidu tütarlaste otsast.
Õlut oli hullamaies,
Mõdu murul möllamaies:
Naised tantsisid tanuta,
Mehed mütsita mügasid,
Poisid poolil püksata,
Neiud neljatõllakille,
Hüpakille, käpakille.*
Õlut, kuri hullamaies,
Tegi tarkuse tõlbiksa,
Selged silmad segatseleks,
Pööras arud pööraseksa,
Tegi mehed meeletumaks.
Kalevide kallim poega
Hakkas kiuste kiitlemaie,
Hullul pääla hooplemaie,
Lorisedes luiskamaie,
Kuida lugu Soome sõudes
Saarel naljakas sündinud.
Kuida Saare taadi kana,
Perepiiga peenikene
Kaisutelles kiljatanud,
Niudest vähe niksatanud,
Puusaluiest naksatanud,

Parandused

537 karu nahkadessa
538 hõbe munderissa
539 võidu riides
540 siidi sadulassa
542 vaariku mäela
543 heina arussa
554 poead
561 õlle poolikusse
571 mõllamaies
575 nelja tõllakille
576 Hüppakille, käppakille
578 tõlbiksa
579 Selget (trv.?)
589 Pere piiga
592 Puusa luiest

Seletused

545 sugust — soo poolest; sõbrasi — sõpru
547 ilud — rõõmud, rõõmupeod
557 käändarassa — kännustikus (Wied. kändär, kändäri — kändra), või ka: kändas, kobaras
561 õllepoolik — poolevaadiline õllenõu
564 liigamiste (Kr.) — liiasti, liialt
573 mügasid — mürasid (tõenäoliselt üleskirjutuse viga)
574 poolil — pooliti
579 segatseleks (Kr.) — segaseks

Alg-Kalevipojas

546 Valmistati pikad pidud. (675)
547 = 676
Ld 548
549 = 677
Vj Sõariista ülemalle. (678)
550/2 = 679/81
Ld 553/69
570/1 Olle kannud käisid ümber, / Vahtus mõdu peekerida; (682/3)
Vj Joodi liiko liigamiste, (684)
572 = 685
573 Meehed ilma kübarata. (687)
574 = 686
Ld 575/7
578/80 Humalviha valgus pähä, / Tegi silmad segatselleks, / Aro päädes pööraselleks. (688/90)
Ld 581
582 = 691
583 Hakas kiusalt kiitlemaie, (692)
Ld 584
585 = 693
586/91 Soome tulles Saare lugu, / Kuida saarelaise tütar, / Kena piiga peenikene, / Tema kaisus kiljatelles, / Niudest vähä niksatelles — (694/698)
Ld 592

Rahvaluules

537 Kõrvid karro nahkatesse, (A 26 (8), 12)
538 Mustad-runad munderis (L 46, 29)
539 = L 46, 30
556/7 Umal on uhke põesaoksa, / Käbi kena kändraassa, (L 47, 1/2)
560/1 Sealt ta tükib tünderisse, / Poeb õlle poolikusse: (L 47, 9/10), vrd. Seält ma tikkun tunderes, / Seält ma poen polikus, (Beitr. IV, lk. 163 (44) 9/10)
566 = L 48, 11, vrd. L 47, 11; L 49, 6
567 Poled meled poiste peast (L 49, 7), vrd. L 47, 12
568 = L 47, 13, vrd. L 49, 8; L 48, 12
569 vrd. Oio poisi otsa eesta (L 48, 13)
570 vrd. Õllut olli hullo (L 48, 9)
572 Naised tantsid tannotagi, (L 48, 15), vrd. L 49, 10
573 = L 48, 14, vrd. Mehhed mütsita mürravad, (L 49, 9)
574 Poisid pole põlvilagi, (L 48, 16), vrd. Poisid poole külakile (L 49, 11)
575/6 = L 48, 17/18
577 vt. 570
581 vt. 566

Eide hella hoitud vara
Kogemata ära kautand. —
Enne veel kui pajatusta
Pikemalta pillutanud,
Asjalugu lõpetanud, —
Kargas sepa vanem poega,
Raudakäpa targem tugi
Tulisilmal laua tagant
Kalevipoja kallale.
Soome sepa vanem poega
Põlevsilmil pajatama:
«Lorise sa lobasuuga,
Lorise, mis meelel lustid;
*Jäta piiga laitemata,
Tütar noori tiutamata!
Ära lasta laimamaie,
Neiukesta naeramaie,
Lobasuula solkimaie.*
Kergemeelne kiitlemine,
Hullumeelne hooplemine
Puistab piiga õnnepõlve.»
Kalevide kange poega
Kostis, et seinad kõikusid,
Aluspalgid paukusivad,
Vahepalgid vankusivad:
«Mis ma kiuste kiitelesin,
Tõeksa selgest' tunnistan.
Neiu lilled ma noppisin,
Rõõmu õied ma raiskasin,
Õnne kaunad ma katkesin:
Tuli taati kisa peale,
Eite tütre heli peale.»
Mehed läksid mässamaie,
Hullul päidel hundamaie,
Sõna halvemaid sünnitas,
Kõne kurjemaid kihutas;
Sõna-sõimust sigis riidu,
Tõusis tapelikku tüli,
Veeres vereahne vaenu.
Varemalt kui arvatie
Tülist õnnetus tulema,
Sõimust tegu sündimaie —
Kiskus Kalev kerge käega
Mõõka tupesta möllama.
Mõrtsuka mõõga mängila
Puistas pää põrandale;
Veri virtsas valusaste
Vasta silmi vendadele.
Soome seppa, raudakäppa,
Kiljatelles kisendama!
Eite langes ehmatelles
Poja kõrva põrandale.
Vana seppa vandumaie,
Pärast vannet pajatama:
«Mõrtsukas, kes kallist mõõka
Vaga vere valamisel,
Ilmasüüta hukkamisel
Igaveste ära tiutand!

Parandused

595 paeatusta
597 Asja lugu
601 Kalevi poea
603 paeatama
604 loba suuga
606 Jätta
610 Loba suula
617 Vahe palgid
624 tütri (trv.?)
627 alvemaid
629 Sõna sõimust
630 tapeliku
636 tuppesta mõllama
641 sepa, raudakäpa
644 Poea
645 sepa
646 paeatama
649 Ilma süüta
650 äratiutand

Seletused

607 tiutamata (murd.) — teotamata
608 Ära — ära tule
622 katkesin — katkusin; tegin katki?
626 päidel — peadel; hundamaie — karjuma, kisendama (Wied.)
649 Ilmasüüta — ilmsüütu

Alg-Kalevipojas

593 Eide hoitud varakesta (699)
594 = 700
Vj Kuida isa kisa peäle, / Tüterille appi tulnud» — (701/2)
595 = 703
596/7 Pikemalta avatelles, / Asjalugu lõpetelles: (704/5)
598/601 = 706/9
Ld 602/3
604/5 «Loba suuga valeliko! (710)
606 = 711
Ld 607
Vj Kärgatelles sepa poega, / Kellel kindel kosja mõte / Sügiselle saare-minna; / Noorikuda nõudemaie: (712/15)
608/10 «Ära laima tütarlasta / Ära sõima neiokesta / Lobasuula solkimisel! (716/18)
611 = 719
612/13 Ülemeelne hooplemine / Raiskab piiga õnne põlve, (720/1)
Vj Kena neitsiliko pidu!» (722)
Ld 614/24
625 = 723
Ld 626
627/31 Sõna kurjemaid sünnitas; / Sõnasõimust tõusis tego / Tõusis tüli tapeliko, / Veeres verisemat vaeno. (724/7)
632/4 = 728/30
635 Oli Kalev, kangelane, (731)
Ld 636
Vj Pää otsast pillutanud (735)
Vj Äkilisel viha tujul / Soome sepa poeokese, / Raudakäpa käsipoisi (732/4)
637 = 736
638/40 Pää põrkas põrandalle, / Veri purtsas valosaste / Vendadelle vasto silmi, (737/9)
Vj Vere auro isa silma. (740)
641 = 741
642 Tõstis kisa kiljatelles, (742)
Ld 643/5
646 Pahal tujul pajatelles: (743)
647 = 744
Vj Kuningliko sõariista (745)
648 = 746
649 Ilmasüüta surmamisel (747)
650 = 748

Rahvaluules

616 vrd. Allus agga palgi paugatille. (Beitr. VII, lk. 38/9 (7), 10 = A 245 (169))
629/30 vrd. Paha keel tõstab tüli (F 63, M 4:23, nr. 725). Kübemest tuli, sõnast tüli (KM RO vanasõnade kartoteek, märksõna «Tüli»)

Häbemata verekoera,
Võtsid tuge vanuselta,
Abi targema ammetist!
«Poisid, võtke pikad pihid,
Võtke kätte vasarad!
Andke malka mõrtsukale,
Verist palka vaenlasele,
Kalli vere kurnajale!»
Pojad läksid käsku täitma,
Isa tahtmist toimetama,
Võtsid raskemad vasarad,
Pihusse pikemad pihid,
Rasked rauarahnukesed,
Miska Kalevile malka,
Mõrtsukale verepalka
Kulmudele kukutada.
Kalevide kange poega
Humalaviha uhkuses
Tõusis kesket tubaje,
Vihast mõõka vibutelles
Hüüdis ta koleda healega:
«Tohu, tahmalased tondid,
Sõgedamad nõgissilmad!
Ons teil elu üsna odav?
Kalevil on vägev käsi!
Kuhu hoopi kukuteleb —
Senna surma sigiteleb!
Mees veel alles ilmumata,
Sarnaline sündimata,
Kesse suudaks vasta seista!
Tulge, kui surma tahate!» —
Soome seppa pajatama:
«Jätke röövel rookimata,
Verekoera kiusamata!
Külap jumalate käsi
Tasutaval röövli tabab,
Mõrtsukale palka mõõdab,
Verist verevalajale.
Mõrtsukas, kes kallist mõõka,
Sõariistade isanda,
Vaga verega värvinud,
Süüta surmaga solkinud:
Külap jumalate kohus,
Taaralaste ülem tarkus
Mõõka sunnib võlga maksma,
Kurja tegu kustutama!
Saagu, saagu, ma sajatan,
Saagu sind sõariist surmama,
Terav raud sind tappemaie,
Saagu sulle salamahti
Mõõgast sündima mõrtsukas,
~~Va~~latud verest vaenlane!
*Saagu sa soossa surema,
Mätta otsa mädanema,
Põõsastikku pendimaie,
Rägastikku raipenema!*
Kuule, mõõka, kallis rauda,
Kuule, kuninglik, käskusi,

Parandused

659 Poead
663 raua rahnukesed
664 Misga
666 kukkutada
668 Humala viha
676 kukkuteleb
682 sepa paeatama
697 saeatan
699 tapemaie
703 suurema (trv.)
705 Põõsastiku
706 Rägästiku

Seletused

669 tubaje — tubada, s. o. tuba (osast.)
679 Sarnaline — (selle)sarnane, seesugune
686 Tasutaval (Kr.) — tasudes
689 kallist mõõka — kalli mõõga
705 pendimaie — pehastama, kõdunema (Wied.)
706 raipenema (Kr.) — raipeks muutuma

Alg-Kalevipojas

651 Ävitasid, häbemata! (749)
Vj Poega mino silma nähäs; (750)
652/3 = 751/2
654/8 Poisid! Võtke vasaraida, / Võtke pihid pikemada: / Andke valo mõrtsokalle, / Vere palka vaenlaselle, / Venna verevalajalle, / Kalli elo hukajalle!» (753/8)
659 Poead tõt'sid käsko täitma, (759)
660 = 760
661/2 Tõivad tugevad vasarad, / Sepapihid pikemad: (761/2)
Ld 663
664/5 = 763/4
Ld 666
Vj Tahtsid tugevaste anda. (765)
667, 671 Hüüdis Kalevide poega, (768)
Ld 668/9
670 = 769
672 «Toho, toho! tahmalased! (766)
673 = 767
674 = 770
675/7 Kalevil on kange käsi, / Surm tal hoobi sugulane! (771/2)
678/9 = 773/4
680/2 Kes tal vasto seista suudaks! / Tulge, kui teil elo odav? —» / Soome seppa pajatelles: (775/7)
Vj «Mine, laiasuuga loba! / Põgene verevaenlane! (778/9)
Ld 683/4
685/91 Külap jumalate nuhtlus, / Taara kätetasuv käsi / Omal aeal sindki leiab, / Verist palka sulle maksab! / Aga et sa kalli mõega, / Kuningliko sõariista / Vagas veres rojastanud: (780/6)
Ld 692/6
Vj Seda ülekohto palka / Saago mõeka kätemaksma. / Terariista tasumaie! (787/9)
Ld 697/9
700/2 Täna valatud veresta / Võsogo sull' elovõtja, / Kasvago sull' kätemaksja! (790/2)
Ld 703/6
707/8 Kuule, mõeka, kuninglikо! / Kuule, mõeka! meistri käsko: (793/4)

Rahvaluules

689/92 vrd. 647/50
697 = L 46, 1
703/6 vrd. Saago so saba valule, / Ilvessa osa himule! / Sea surma sa surego, / Kana tõppe sa kadugo! (L 64, 2/5), vrd. «Saagu, saagu, ma sajatan, / tulgu, tulgu, ma tõotan. / Saagu sa soosse surema, / kännu otsa känguma!» (ERA II 287, 432 (20) < Jüri)

Märka, mis ma mõteldessa
Salasõnula sajatan:
Tõuse, rauda, tappejaksa,
Kasva kaela leikajaksa;
Maksa võlga mõrtsukale,
Täida sünnitaja soovi,
Kus ei mõtted enne käinud,
Arvamist ei unes olnud!»
Kalevide kange poega,
Pool veel hullu humalasta,
Pool veel pääda viha vimmas,
Tormas tuimaselt toasta,
Astus umbselt õue peale;
Sest ei pannud sajatusi
Targemalta tähelegi,
Ega näinud isa norkust,
Vaese ema leina vingu,
Õnnetu õdede ohkamist,
Kodurahva kurvastusi
Närtsind poja surma pärast,
Venna valusa vere pärast.
Tuikuv-sammul tormadessa
Vankus Kalev väravasta,
Vankus üle laia vainu,
Kõikus vainult koppelisse,
Läks siis viimaks lagedale.
Kalevide kange poega
Tallas tuikel teeda mööda,
Rändas raskest' rada mööda,
Kunni jõgi jõudis vasta
Kural poolel tee kõrvas;
Kõndis mööda jõe kallast,
Kus kolm joada kukkumaies,
Vahtu laial' viskamaies.
Kalevide väsind poega,
Kui ta joadest mööda käinud,
Võttis võimu väsimusel,
Keharammu kurnatusel
Puhkepaika künka peale,
Heitis maha magamaie,
Liigu umbust lahutama,
Paksu pääda parandama,
Tuska meelest tuulutama.
Kalevide poega puhkas;
Norin nõtkutas nurmesi,
Kõigutelles kaljusida
Vabisedes vankumaie,
Sundis liiva liikumaie,
Sõmeraida sõõlumaie;
Linnud kohkel jätsid laulu,
Metsalise pojad mängi!
Rahvas aga rääkimaie:
Kas on sõda sõitemaies,
Vaenuvanker veeremaies?

---

*Laskem laulu laevakese,
Pajataja paadikese,
Lustikandja lodjakese
Saare randa seisamaie,
Parve ääre puhkamaie.
Lähme saare lagedale
Vana tamme vaatamaie,
Mis seal enne toodud merest,
Laenetesta oli leitud.
Kena tammekene kerkis,
Paisus pääva paistusele,
Venis vihma volidele;

Parandused

709 mõtteldessa
710 Sala sõnula saeatan:
722 saeatusi
728 poea
730 Tuikuv sammul
733 kopelisse
746 Keha rammu
747 Puhke paika
759 poead
762 Vaenu vanker
764 Paeataja

Seletused

720 tuimaselt — uimaselt, tuimana
724 norkust — leina, norgu
725 vingu — vingumist, halamist
736 tuikel — tuikudes
750 Paksu pääda — pohmeluses olevat pead
758 kohkel (Kr.) — kohkudes
763/5 laevakese, paadikese, lodjakese — laevakene, paadikene, lodjakene
767 Parve — perve
773 paistusele — paistel
774 volidele — volil, võimul

Alg-Kalevipojas

Ld 709
710 Salasõnu, mis sajatan! (795)
Ld 711/12
Vj Taso tänast vere võlga (797)
713 Mõeto mööda mõrtsokalle; (798)
714 = 796
715/16 Kus ta seda ei mõtelnud, / Unes ette ei arvanud! (799/800)
Vj Vala verda verepalgaks.» — (801)
717/21 Kalevi poeg, kangelane, / Tormas hullul kombel uksest, / Umbes pääga uimaselta; / Pool on uimas humalasta, / Paksem poole vihapaisust. (802/6)
722 Ei ta pannud raudakäpa, / Soome sepa vandumista; / Salasõnul sajatusi (807/9)
723 = 810
724/5 Ei ta näinud isa kurbtust, / Vaese ema leina nutu (811/12)
Ld 726/7
728 = 813
Ld 729
730/1 Vankuv sammul rada mööda / Tormas Kalev ranna poole, (814/15)
Ld 732/44
745 Kunni viimaks väsimusel (816)
Ld 746/7
748/50 Keha pikal' sirutelles / Kaljokünka peäle heitis, / Mõega liiko tuulutama, / Uimast pääda parandama. (817/20)
Ld 751/2
753/7 Norises et kaljo kõikus, / Maa värisedes vankus, / Liivasõmer koko sõelus. (821/3)
Ld 758/943

Rahvaluules

738/41 vrd. 118/21, 142/4

Tamme tungis taeva'asse,
Pikad oksad pilvetesse,
Ladva päik'se ligidale.
Tamm teeb taeva tumedaksa,
Peidab valgust pimedasse,
Katab kuu ja katab pääva,
Varjab tähed valgustamas,
Matab maa musta karva
Pimeduse peitusele.
Tamme tõusis, tamme kasvis,
Kasvis, tõusis kõrgemaksa;
Tamme kipub taevast tõstma,
Oksad pilveid pillutama.
Saare taati oli sõitnud,
Käinud kaugel kuulamaies,
Mõõtnud sammul mitu maada,
Ratsul sõitnud mitu randa
Abimehi otsimaies,
Päilisi palkamaies:
Kesse tamme kukuteleks,
Määratuma maha raiuks,
Laiad oksad laastaks küllest;
Kes teeks tamme tarbepuuksa,
Laiad oksad laevadeksa,
Ladva tükid linnadeksa.
Saare taati sahkadelles
Palgalisi palumaie:
«Tulge tamme raiumaie,
Laia oksi laastamaie,
Ladva maha langutama;
Tamme taevast tumendamas,
Peidab ära pääva paiste,
Varjab kinni tähe valge,
Kustutab kuu kumeduse.»
Mehed mõistsid, kostsid vasta:
«Või ei tulla, vennikene!
Tamme kasvand taeva'ani,
Ladva pilvesse lahutud;
Tamme meiesta tugevam;
Känd ei karda meie kerveid,
Tüvi ei meie tapperid.»
Saare taat tuli tagasi,
Käis siis kurtes koduje,
Eit tuli vasta alla õue,
Hakkas otsust ajamaie.
Taat aga mõistis, kostis vasta:
«Tuule-käiki käisin tühja,
Saa ei tamme raiujaida,
Laia oksi laastajaida,
Kesse ladva langutakse,
Pikad oksad pillutakse.»
Eit viis taadi tubaje,
Käskis minna kamberie,
Kusse kotkas kütke'essa,
Põigelmeesi paeladessa.
Eit aga nõnda pajatama:
«Läksin loogu võttemaie,
Riismeid kokku riisumaie,
Reha kuldane käessa,
Vars vaskine järele,
Hõbedased reha pulgad,
Võrud kuldased küllessa.
Võtsin kaare, võtsin kaksi,
Hakkasin kolmat võttema.
Mis ma leidsin kaare alta?
Leidsin kotka kaare alta;
See'p see kodu kasvand kotkas,
Pääval hautud päävapoega,
Öösel hautud eidepoega.
Viisin kotka koduje,
Panin köide kamberie.
Mis seal kotka tiiva alla?

Parandused

778 Tam
780 Kattab; kattab
782 Mattab; mustakarva
786 kippub
794 kukkuteleks
815 taperid
819 aeamaie
821 Tuule käiki
836 paeatama
841 se
842 autud pääva poega
843 autud eide poega

Seletused

796 küllest (murd.) — küljest
804 langutama (Kr.) — langetama
807 valge — valguse
824 langutakse — langetaks
825 pillutakse — pillutaks
826 Põigel — põial (murdelise taustaga kontaminatsioon)

Rahvaluules

775/6 = L 41, 74/5
777 Ladva pääva laudile (L 41, 76)
784 vrd. Tamme kasvis, tamme jõudis (L 38, 64), vrd. L 39, 18, L 41, 73
786 Tam tahab taevasta tõsta (L 41, 77), Tam tahhab taevasta jäggada (L 37, 12; L 38, 67)
787 Oksad pilved pillutada (L 37, 13), vrd. L 38, 68
796 vrd. Laia okse laastemaie, (L 41, 83)
798 vrd. Ladvast laeva ankurida. (Beitr. VII, lk. 60/2 (26), 26 = A 263/4 (187))
801 vrd. Minna venna palveelle (L 37, 14), Mina venda pallomaie (L 41, 81)
802/3 = L 41, 82/3
806 vrd. Kippus pääva peitemaie (L 39, 31)
808 Kustutab kuu kumeda (L 41, 85)
809 stereot. vastusvärss
811/12 vrd. Tamme kasvis taevaasse, / Oksad pilveie ujjusid. (L 38, 65/6)
818 vrd. Eit oli vastas, taat oli vastas, (H II 38, 329 (1), 31 < Kadrina), Eit tuli vasta väravalle, (H II 17, 714/15 (93), 12 < Varbla)
820 stereot. vastusvärss
822/3 vrd. 802/3
831 Läksin Lojale loole, (L 42, 1), vrd. Kp. V 242
833/5 Rehhad kuldased käessa, / Varred vaskised järrele, / Õbbetast rehha-pulgad. (L 42, 5/7), vt. Kp. V 244/6
836 vrd. Õbe karrast lua võrud (L 41, 4), vt. Kp. V 247
837 = L 42, 8, vrd. Kp. V 248
838 Akkan kolmat võttemaie: (L 42, 9), vrd. Kp. V 249
839/40 = L 42, 10/11, vrd. Kp. V 250/1
841/3 = Kp. V 252/4
844/5 vrd. Kp. V 255/6
846 = L 42, 12, vrd. Kp. V 257

Mees oli kotka tiiva all.
Mehikese kõrgus kandis
Kahe vaksa vääraliseks,
Kalevi põigla pikkuseks.
Mis seal mehe kaendelassa?
Kirves mehe kaendelassa.»
Taati mehelta küsima,
Põigelaselt pärimaie:
«Kas sa tahad, kullakene,
Tamme minna raiumaie,
Laia oksi laastamaie?»
Veike mehikene mõistis,
Põigelane pajateles:
«Peasta mind vangi paelusta,
Kisu kütke kammitsasta,
Siisap kaupa sobitame.»
Peasteti mehike paelusta,
Kisti kütke kammitsasta,
Hakati kaupa tegema.
Mis tal palgaks paisatie,
Lepituseks lubatie?
Kuldakaussi anti palgaks.
Mehike läks õue peale,
Astus tamme ligemale;
Sealap kerkis kasvamaie,
Tamme kõrvas tõusemaie;
Kasvis küünra, kasvis kaksi,
Sirgus siis veel mitu sülda.
Mehikesest tõusnud meesi
Hakkas tamme raiumaie;
Raius pääva, raius kaksi,
Raius tüki kolmat pääva:
Tamme hakkas tuikumaie,
Kännu otsas kõikumaie,
Ladva otsa langemaie.
Tamme tüvi kattis saare,
Ladva langes laenetesse.
Mis sest tammest tehtanessa?
Tüvist tehti tugev silda,
Painutati kena parve
Kahel haarul üle mere.
Üks viis saarelt Viru randa,
Teine haaru Soome randa,
See'p see kuulus Soome silda.[12]
Ladvast tehti uhkeid laevu,
Tehti kallid kaubalaevu,
Keskelt killa-paatisida,
Vahelt veikeid linnakesi,
Oksadest sai orja laevu,
Laastudesta laste laevu.
Mis jääb järel, jätke jälle:
Sealt saab kehva mehe sauna,
Leinatuba leskedele,
Vaeste laste varjupaika,
Kus nad vihma veeretusel,
Marutuule möllamisel,
Lumetuisul varju leidvad.
Mis jääb järel, jätke jälle:
Sealt saab kena laulutuba,
Laulja lustikamberi,
Kus neid sõnu seadelekse,
Laulu lõngaks liimitakse.
Kes sealt mööda käidanesid,
Soome sillal sõitanesid,
Seisatasid, mõistatasid:
Kas see Lihala linna,[13]

Parandused

847 al
850 pikuseks
859 paeateles
865 Hakkati
868 Kulda kaussi
887 aarul
889 aaru
890 Soomesilda
892 kauba laevu
893 killa paatisida
899 Leina tuba
901 naad
902 mõllamisel
903 Lume tuisul
905 laulu tuba
906 lusti kamberi
912 se

Seletused

887 haarul — harul
893 killa — kaubavoori

Rahvaluules

847 = Kp. V 258
848/9 = Kp. V 259/60
851 = Kp. V 261

852 vrd. Kerves kotka tiiva al. (L 42, 13), vt. Kp. V 262
855/7 vrd. Mina venda pallomaie: / Tulle tamme rajumaie / Laia okse laastemaie, (L 41, 81/3)
866 Mis mull' palgast paisatie? (L 69, 5)
873 vrd. Kasvas ku, kasvas kaksi, (L 4, 12)
877/8 vrd. Kasvas ku, kasvas kaksi, / Kasvas kortel kolmat kuda, (L 4, 12/13)
882/3 vrd. Tüvi läts merde tünzähti / Latuv satte sarre malle (F 63, M 4:21, nr. 15, 10/11)
884 vrd. Nägünessa kulunessa / Mees säält tüvest tettänessa (F 63, M 4:21, nr. 15, 20/1)
885 vrd. Tüvvikust saab tünderida, (L 37, 23), Tüvist saame tüüri pakko (L 41, 92)
891 vrd. Ladvast laeva ankurida (Beitr. VII, lk. 60/2 (26), 26 = A 263/4 (187)) Ladvast laeva polikida (Beitr. VII, lk. 84/5 (54), 12 = A 285/6 (216))
893 vrd. Keskelt saab kenna kirriko (L 38, 75), vt. ka L 41, 91
895 vrd. Otsa pealt saab orjasängi, (L 38, 73), vt. ka L 41, 89
896 vt. 891
897/8 Mis jääb ülleie, jättan jälle: / Sealt saab ella venna sauna! (L 38, 76/7), vt. ka L 41, 94/5
899 vrd. Lesse naise leina paika? (L 54 a, 3)
900 = EV 46 B, 3
901/3 vrd. Kus on tuli teinud toa, /Vessi palgid veretanud, / Saddu seinad sammeltanud. (L 54 a, 4/6), Kõik tuisud peale tullevad, / Kõik sajud peale saddavad, / Vihmad peale veretavad; (L 3, 11/13)
904 vt. 897
909 vrd. Möda sõitsid Mündi saksad (L 38, 80), vt. ka L 41, 98/100
911 = L 38, 85 = L 41, 102
912/13 On se nüüd Lihhula linna, / Või on se Rahhula randa, (L 38, 86/7 = L 41, 103/4)

Ehk on see Rahala randa,
Ehk on see Kungla kodada?
Laulik kuulis, kostis vasta:
«Oh teie hullud ja rumalad,
Ahtra aruga armetud!
Oleks see Lihala linna,
Siis oleks lihasta tehtud;
Oleks see Rahala randa,
Siis oleks rahasta tautud;
Oleks see Kungla kodada,
Siis oleks kullasta tehtud.
See on lauliku tubada,
Kehva mehe kambrikene,
Vaese mehe varjukene.
Kuu on uksena eessa.
Päike laela läikimaies,
Tähed toassa tantsimaies,
Vikerkaar vibuna varjuks.[14]
«Siin need laululugud loodi,[15]
Sõnasõuded sünnitati,
Keele keerud korutati.
Kedr oli keskel kehva kambris,
Takukoonal Taara tares,
Lõnga lõime Looja lättel,
Teine pääva väraval,
Kolmas koidu kooli kojas.
Ilus oli võte võttijale,
Heie kena kedrajale;
Päike paistis põualõnga,
Eha punus punalõnga,
Taevas sinist siidisida.»*

Parandused

913, 914, 918, 920, 922 se
924 Se
935 Taku koonal
936 kättel (trv.) [II trükis on «lättel»]
938 koeas
939 võtte võttiale
940 Eie
941 põua lõnga
942 puna lõnga

Seletused

924 tubada (Kr., rl.) — tuba
934 Kedr (murd.) — keder(vars)

Rahvaluules

915/16 vrd. Mina kuulin, kostin vasto: / Oh, te'e ullud Sakselased! (L 41, 106/7), vt. ka L 38, 89/90
918/21 = L 38, 91/4 = L 41, 108/11
923 vrd. Siis oleks kulla keredesta, (L 41, 113)
925 Se on kehva mehe koda (L 41, 115)
926/9 = L 41, 117/20
930 Vikkerkaar vibola varjuks (L 41, 121)
931 Kus mo laulo luggud lodi, (L 50, 2)
932 = L 50, 3
933 Kele kerdud keritati? (L 50, 4)
934/6 = L 50, 5/7
937 Teine Marja värraval (L 50, 8)
938 = L 50, 9
939 Illus olli võte võttijale (L 50, 10)
940/2 = L 50, 11/13

SEITSMES LUGU

Päike paistis puie ladvil,
Õhtu õlal ripaküIle,
Väsind varjud venitasid
Vaikus-vaipa üle muru,
Rahu-rüüdi metsadele;
*Leinakase lehtiskaisust
Muretishaava rüpesta,
Kuuse kuldakübarasta:
Hüüdis üksik laululindu
Pääva lõpetuse lugu,
Hüüdis õhtu viludusel
Loojal' kiitust ilmutelles[1]
Tänu targema taadile.*
Kalevipoeg, kangelane,
Kui oli peasnud unepaelust,
Väsimuse volidusest,
Hakkas silmi seletelles,
Laugusida lahutelles
Arvamisi arutama,
Tahtis meele tuletada,
Möödaläinud mälestada:
Mis kui närtsind unenägu,
Kolletanud kujukene
Tema luulemises läikis.
Viimse aja sammu astmed
Polnud selget jälge jätnud.
Sügiseses udu sompus,
Põualises pilve suitsus
Seisid eilsed sündimised;
Kas ta Soomes, ehk kas Saares
Pika lustisi pidanud,
Kas tal Turgist tulnud tüli,
Taplust olnud Tuura rajal:[2]
Sest ei teadnud tema selgest'.
Sepa poja surmamine,
Vaga vere valamine
Ei teind muretise mulju,
Ega kahetsuse koormat.

Parandused

2 rippaküIle
4 Vaikus' vaipa
5 Rahu rüüdi
7 Muretisaava
8 kulda kübarasta
14 Kalevi poeg
21 Mööda läinud
23 kueukene
25 aea
33 raeal
35 poea

Seletused

7 Muretishaava — murehaava (Wied.), leinahaava
11 viludusel — vilul
16 volidusest (Kr.) — võimusest
24 luulemises — arvamises, mõttes
29 sündimised — sündmused
31 Pika — pikalt (?), pikki?
32 Turgist — Türgist
33 Tuura — Turjamaa
37 muretise mulju — mure, muretsemise muljumist, painet

Alg-Kalevipojas

1 Päike seisis puie ladvil (AKp. IV lugu, 1)
2/3 = 2/3
4 Vaikus'vaipa muro üle, (4)
5 = 5
6 Leinakase lehekaisust, (6)
7/9 = 7/9
Vj Õhto vilul vilistelles (10)
10 Pääva lõpetuse laulo; (11)
11/13 Hüüdis ilo ilmutelles, / Vanaisat tänadelles, / Taara tarkust tunnistelles! (12/14)
14 = 15
15 Peäsis raskest une paelust (16)
16 = 17
17/18 Hakas silmi õerumaie / Laugusida lahutama, (18/19)
Ld 19
20 = 20
Vj Mõtes uuest sünnitada: (21)
21 Möödaläinud aea arvust, (24)
22 Mis kui uinund unenägo, (22)
Ld 23/4
Vj Magamise maalikene (23)
25/6 Viimsest sündimiste sõudest / Jälgi jätnud meele teele. (25/6)
27/8 = 27/8
29 Seisid end'sed sündimised, (29)
30 Soome sepal juhtumised, (30)
Ld 31/6
37/8 Mis ei muretise muljo / Ega kahetsuse koormad / Kalevide poeal teinud. (31/3)

Rahvaluules

30/3 vrd. Kas tullid Somest, vai tullid Sarest, / Vai tullid Turgist, Tattarist? (L 67, 12/13)

Kallis Kalevide poega
Tõttas jälle tõukamaie,
Kiirel kihul rändamaie,
Kunni küngas jõudis kätte,
Kust ta tulles mööda käinud.
*Kõndis pääva, kõndis kaksi
Läbi laia lagedaida,
Jõge mööda, mäge mööda,
Läks siis laiast laanest läbi,
Kõndis tüki kolmat pääva,
Pikal sammul ranna poole.*
Mere kaldal kalju külles,
Kindlas ahelate kütkes
Seisis tuuletarga lodja,
Tuuslar-taadi paadikene.
Kalevide poega võttis
Surmas hangund sortsilase
Paadikese päranduseks,
Võttis laeva lepituseks,
Et ei olnud eite leidnud.
Kalevide kallim poega
Peastis lahti paadikese
Ahelate kütkendusest;
Istus ise lootsikusse,
Võttis mõlad võimsa kätte,
Hakkas kiirul aerumaie,
Koju poole püüdemaie,
Pani purjed paisumaie,
Riided tuulde rippumaie.
Tuulehoogu tõukas tagant,
Laene lükkas lustilikult
Veeretelles Viru poole.
Vete pinnal mängis mõla[3]
Sõudja sunnil kiirutelles,
Teine käsi pidas tüüri,
Et ei paati teelta pease.
Kalevide poeg ei väsi;
*Piht on mehel pihlakane,
Õlanukud õunapuusta,
Käevarred vahterased,
Küünarnukud künapuusta,
Sõrmelülid sõsterased,
Sõrmeküüned kuslapuused,
Raudarammu kõiges kehas.*
Tuulehoogu tõukas tagant,
Laene lükkas lustilikult,
Veeretelles Viru poole.
Kalevide poega laulis:
*«Läksin merel' mängimaie,
Laenetesse laulemaie,
Aerud kuldased käessa,
Hõbedasta aeru varred.
Mis mull' vasta juhtunessa?
Tuli vasta pardi parve,
Alla laente lagle parve,
Peale laente luige parve,
Keskelt kena hane parve.
Läksin merel' mängimaie,
Laenetesse laulemaie,
Aerud kuldased käessa,
Hõbedasta aeru varred.
Mis' mull' vasta juhtunessa?
Vasta tulid kolmi laeva:
Üks oli noorte naiste laeva,
Teine targa naiste laeva,
Kolmas noorte neidu laeva,
Kena piigade paadike.
Seal oli palju piigasida,
Sõstersilma sõsaraida,
Tüdrukuid tosina-kaupa;
Kuldakindad neil käessa,
Hõbesõrmuksed sõrmessa,

Parandused

53 Tuuslar' taadi
55 angund
65 Koeu
68 Tuule hoogu
71 Vette
83 Tuule hoogu
108 tosina kaupa
109 Kulda kindad
110 Hõbe sõrmuksed

Seletused

40 tõukamaie — rändama
45 laia lagedaida — laiu lagedaid
50 külles (murd.) — küljes
52 lodja (murd.) — lodi
64 aerumaie — aerutama
72 kiirutelles (Kr.) — kiirustelles
77 Õlanukud — õlanukid
79 Küünarnukud — küünarnukid; künapuusta (trv.?) — künnapuusta
104 neidu — neidude

Alg-Kalevipojas

39/40 Tema tõtas tõukamaie, (34)
41 = 35
Ld 42/8
49/53 = 36/40
Ld 54
55 = 41
56 Võtis paati päranduseks, (44)
Vj Lendav kerge laevakene. / Kalevide kallim poega (42/3)
57/8 Kadund ema lepituseks; (45)
Ld 59
60 Peastis lahti laevakese (46)
61/3 = 47/9
64 Hakas kiirul sõudemaie, (50)
65 = 51
Ld 66/7
68/72 = 52/6
Ld 73/137

Rahvaluules

42/9 vrd. Kp. VI, 106/19

76 vrd. Olleks mo pea pihlakane (L 52, 25; L 51, 5)
77 Õunapuused õllanukkad (L 52, 28)
78 = L 51, 6 = L 52, 26
80/1 = L 51, 7/8
83/5 = 68/70
87 vrd. Läksin merda kikumaie, (L 40, 76)
88 = L 40, 2
89 vrd. Rehhad kuldased käessa, (L 42, 5)
90 vrd. Õbbetast rehha-pulgad. (L 42, 7)
91 stereot. küsivärss
92/5 vrd. Leidsin teelta teddre parve, / Arrult arraka parved. / Metsast metsise parve, (L 53, 2/4)
96/100 = 87/91
101/5 vrd. L 28
108 = L 53, 8
109 Kulda kindad käessa, (L 53, 9)
110 = L 53, 10

Siidisärgid seljassa,
Udukirjad käiksedela,
Kallid taaldrid kaela ümber,
Sõled suured rindadela,
Pärjad päässa päävakirja.
Uhked neiud ülekaupa
Hakkasid mind armastama,
Kurjast' mulle kippumaie.
Mina vasta kostelesin:
«Olge vaita, kanakesed!
Jätke nuttu, nukrad linnud!
Külap tuleb õnne-õhtu,
Peaseb paistma parem päike,
Kus teil õnned õitsevad,
Tõusvad teile poolekesed,
Kasvavad teil kaasakesed,
Kuhu teil õnned osanud,
Kuhu teil jaud jaetud:
Kalevist ei kasva kaasat,
Ei sest poisist teie poolet.»»*
Tuulehoogu tõukas tagant,
Laene lükkas lustilikult
Veeretelles Viru poole;
Vete pinnal mängis mõla
Sõudja sunnil kiirutelles,
Teine käsi pidas tüüri,
Et ei paati teelta pease.
Vinged meretuulekesed
Viisid paati Viru poole,
Lõune vasta lootsikuda.
Vinged meretuulekesed
Peastsid pääda liigu purjest,
Humala-viha hullusest;
Siiski selget seletusta
Viimsest vaenulikust pidust,
Sepa kojas tõusnud tülist
Kangelasele ei saanud.
Mis siin lugu tõtendasid,
Olid tundsad veretähed,
Verejäljed mõõga külles,
Veremärgid vammuksessa.
Tuulehoogu tõukas tagant,
Laene lükkas lustilikult
Veeretelles Viru poole.
Juba keskeööde kate
Peitis kinni merepinda,
*Juba sõõla seisis sõrvi,
Vardad vasta valge'eda:*
Kui üks kerkiv kujukene
Merepinnal üles paisus.
Kalevipoeg, kangelane,
Tundis tähtsa saare kalda,
Kus ta tulles kogemata
Saare neidu sõbrustanud,
Armu kaisus kiigutanud.
Piiga laulud, piiga armud,
Piiga kisa kiljatused,
Kole merda kukkumine,
Laenetesse uppumine
Tulid kangelase meele,
Segasivad mõtted sompu,
Murdsid meele muredele.
Kalevide kallim poega
Tahtis tasaselta sõudes
Saare rannast mööda sõita,
Kartis isa kurvastada,
Hella eite ehmatada:
Kes veel lille leinasivad,
Neidu noorta nuttasivad.
Kuule, kuule, mis seal kostab,

Parandused

111 Siidi särgid
122 õnne õhtu
131 Tuule hoogu
134 Vette
138 mere tuulekesed
141 mere tuulekesed
143 Humala viha
146 koeas
152 Tuule hoogu
159 kueukene
160 ülespaisus
161 Kalevi poeg
179 nutasivad

Seletused

116 ülekaupa — ülearu
128 jaetud (murd.) — jagatud
130 poolet (Kr.) — poolt, s. o. abikaasat
140 Lõune vasta (murd.) — vastu lõunat, lõuna poole
142 purjest — purjusolekust, pohmelusest
148 tõtendasid (Kr.) — tõendasid
149 tundsad (Kr.) — tuntavad, märgatavad
150 külles (murd.) — küljes
157 sõõla seisis sõrvi (murd.) — Sõel seisis servi
168 merda (Kr.) — merre
172 muredele — murelikuks

Alg-Kalevipojas

138/42 = 57/61
143 Humalase hullustusest; (62)
144/7 = 63/6
148 Mis siin lugu tõtendelles, (67)
Vj Valevarjust valgustelles: (68)
149/50 = 69/70
151 Veremärgid rietessa. (71)
152/4 = 72/74
155 Juba südaööde kate (75)
156/70 = 76/90
171/82 Segasivad mõtesida / Murdsid meelta muredelle. / Kalev tahtis tasaselta / Saare rannast mööda sõuda. / Sest et isa kurbtust kartis, / Ella eide nutemista / Tütre noore surma pärast. / Närtsind lille lõpemisest. / Kuule, kuule, mis seäl kutsub. / Mis seäl laente langul laulab? / Eks se ole piiga pilli. (91/101)

Rahvaluules

113 = L 53, 11
117 Võttasid mind armastada (L 53, 12)
119 = L 53, 13
120 Olle vaita, kannakene! (L 53, 14)
125/8 Tõuseb teine polekene, / Kasvab sulle kasakene, / Kuhhu so õnne ossanud, / Kuhhu so jaggo jaetud. (L 53, 15/18)
131/7 = 68/74
152/4 = 131/3
157 Jubba sõela seisab sõrvi, (L 33, 2)
158 = L 33, 4

Mis seal laulab laente langul?
Eks see ole piiga helin,
Neitsikese noore laulu,
Kadund kana kõõrutused:
Mis seal tõuseb laenetesta,
Kergib vaiksest vetevoodist?
Kalevipoeg sulgus sõudu,
Pani aerud ääre peale,
Paadi sõrva puhkamaie,
Hakkas lugu kuulamaie.
*Piiga vari vete peidust
Helkis aga laenetesta,
Vilistas kui vesilindu,
Pajatas kui pardikene:
«Neidu läks merda kiikumaie,
Laenetesse laulemaie,
Laps läks meelta lahutama,
Ülekohut unustama,
Kurbtusida kustutama.
Veli sõidab vete veerul,[4]
Sõidab laial laenetela,
Sõsar suigub salasängis,
Peidukambri sügavuses.
Mis seal läigib laenetessa,
Mis seal välgub vete pinnal?
Mõõka läigib laenetessa,
Veri välgub vete pinnal;
Paneb laened lõkendama,
Neiu palged punetama.
Oh, sa venda vereahne,
Armul eksind poisikene!
Miks sa vagalista verda
Vihal läksid valamaie?
Miks sa kodukanakesta,
Oma taadi tuikesta
Murul pidid muljumaie?
Läksin merda kiikumaie,
Laenetesse laulemaie,
Laps läks meelta lahutama,
Ülekohut unustama,
Kurbtusida kustutama.
Mis seal läikis laenetelta?
Veri läikis laenetelta.
Veli sõitis vete pinnal,
Mõrtsuk-mõõka läikis puusas,
Veri välkus mõõga külles;
Pani laened lõkendama,
Neiu palged punetama,
Närtsind lille õilmeldama.
Sõsar suigub salasängis
Vete vilu vaiba alla,
Laente kätki kiigutusel.
Oh, sa vereahne venda,
Armul eksind poisikene!
Miks sa vagalista verda
Vihal läksid valamaie?
Miks sa kodukanakesta,
Oma taadi tuikesta
Murul pidid muljumaie,
Noore rahu raiskamaie,
Sõsarada sundimaie
Surma sängi suikumaie?

Parandused

182 se
186 vettevoodist
187 Kalevi poeg
191 vette
192 Elkis
194 Paeatas
200 vette
203 Peidu kambri
205 vette
207 vette
224 vette
225 Mõrtsuk' mõõka
231 Vette

Seletused

187 sulgus — sulges, s. o. lõpetas
192 Helkis — laulis helinal
195 merda — merre
212 vagalista — vaga (osastav)

Alg-Kalevipojas

183 = 102
184 Kadund kana kõerotelles: (103)
185 = 104
186/8 Kerkib vaiksest veete sängist? / Kangelane sulgus sõudo, / Pani mõlad mõlemada (105/7)
189/90 = 108/9
191 = 111
192 Heäl aga laulis laenetesta, (110)
193/6 = 112/15
Ld 197
Vj Pika piina kustutama, (116)
198 = 117
Ld 199
Vj Eksitusta kahetsema, (118)
200 = 119
201 Sõuab laial laenetella, (120)
202/7 = 121/6
208/9 Paneb laened punetama, / Neio palged lõkendama. (127/8)
210/16 = 129/35
Vj Noore raho raiskamaie? (136)
217/18 = 137/8
Ld 219
220 = 140
221 Pika piina kustutama, (139)
Vj Eksitusta kahetsema. (141)
222/3 Mis seäl läikis laenedella? / Veri läikis laenetella. (142/3)
224/6 = 144/6
227/9 Pani laened punetama, / Neio palged lõkendama, / Närtsind lille läikimaie. (147/9)
230/44 = 150/64
Vj Vele õnne eksitamas! (165)

Rahvaluules

194 Pajataksin pardi visi (A 26 (8), 23)
195 Neio läts merda kikumaie (L 40, 1)
196 = L 40, 2
204 Misse läiki laenetesta? (L 40, 10)
206 vrd. Kulda mõeka merres välki (L 40, 11)
217/18 vt. 195/6
219/21 = 197/9
222 vt. 204
223 vrd. 207
224 vrd. 200
226 vrd. 207
227/8 = 208/9
230 = 202
233 vrd. 210
234/9 = 211/16

Kahekordne verevõlga
Vele rahu rikkumaies.
Veli aga sõidab vete pinnal,
Sõsar suigub salasängis,
Vete vilu vaiba alla,
Laente kätki kiigutusel.
Velel rasket võitlemista,
Rasket võla vastamista
Vaga vere vaigistuseks,
Ülekohtu kustutuseks,
Liigatööde lepituseks:
Mis ta korra kogemata,
Teise korra tahtemata
Võla koormaks veeretanud.
Oh, sa vilets velekene,
Pikk on sinu võlapõlve!
Läksin, neidu noorukene,
Mere kalda mängimaie,
Laenetesse laulemaie,
Paha tuju puistamaie:
Senna ma kana kadusin,
Senna surin linnukene,
Senna noori ma nõrkesin,
Senna lilleke närtsisin!
Ära nuta, eidekene!
Ära kaeba, taadikene!
Merela on minul koda,
Laente all mul salatare,
Kalakudus kambrikene,
Mere-udus pesakene,
Minul on vilula sängi,
Kena kätki laenetessa;
Kalevid mind kiigutavad,
Sulevid mind suigutavad.
«Oh, sa vilets vennakene,
Pikk on sinu võlapõlve!
Oh, sa vilets veteveerel:
Millal sindki sängitakse,
Rahu rüppe uinutakse
Pikast piinast puhkamaie?» — *
Närtsind neitsi leinalaulud,
Kalli varju kaebamised,
Mõistesõnad laente sängist,
Pajatused merepõhjast
Kurvastasid Kalevida,
Nukrastasid noorta meesta.
Leinameelel luulemised
Sigitasid igatsusi,
Kasvatasid kahetsusi.
Möödaläinud aja lendu,
Soome sepa poja surma,
Mis kui unenäu kuju
Koidul korra keeritelles
Äkitselta ära kadus:
Võind ei Kalev kinnitada,
Sündsat teha sündimataks.
Tema võttis mõlad käte,
Hakkas uuest aerumaie,
Koju poole sõudemaie.
Tuulehoogu tõukas tagant,
Laene lükkas lustilikult
Veeretelles Viru poole;

Parandused

245 vette
247 Vette
258 Pik
262 tueu
270 al
271 Kala kudus
272 Mere udus
278 Pik
279 Vetteveerel
286 Paeatused
292 Mööda läinud aea
293 poea
294 kueu
300 uest
301 Koeu
302 Tuule hoogu

Seletused

244 Vele (murd.) — velje
253 Liigatööde — liiatööde, s. o. liiale läinud, ülekohtuste tööde
263/6 Senna (murd.) — sinna
280 sängitakse — sängitatakse
281 uinutakse — uinutatakse
285 Mõistesõnad — mõistusõnad
288 Nukrastasid (Kr.) — tegid nukraks
298 Sündsat (Kr.) — sündinut, toimunut

Alg-Kalevipojas

245/9 = 166/70
250 Vastamista võla pärast, (171)
251 = 172
252/3 Ülekohto lepituseks: (173)
254 = 174
255/8 Teisekorra teädamata / Enda peäle veeretanud. / Oh, sa vilets vennikene! / Pikal sino võla põlve. (175/8)
259/61 = 179/81
Ld 262
263/8 = 182/7
269 Merela on mino koda (188)
270/2 = 189/91
273 Mul on vilola sängi, (192)
274/7 = 193/6
278/9 Pikal sino võla-põlve! / Oh, sa vilets veete pinnal: (197/8)
280/1 = 199/200
282/3 Pika piina puhkamaie!» — — / Närtsind neitsi leina laulo, (201/2)
284/8 = 203/7
289/91 Meelekesta liigutelles / Sõudis süda igatsusi, / Kasvatelles kahetsusi! (208/10)
292 = 211
Ld 293
294/6 Mis kui unenäokene / Koido valgusesse vaus: (212/13)
297/304 = 214/21

Rahvaluules

245 vrd. 224
246/8 = 230/2
259/60 vrd. 195, 87
261 vt. 196
263 = L 40, 119
264 Sinna koolin zirgokene (L 40, 120)
265/6 = L 40, 121/2
267/8 Ärra ikke, eidekene! / Ärra tänni, tadikene! (L 40, 123/4)
269/70 = L 40, 125/6
271 Kalla kuddus kamberehhe (L 40, 138)
272 = L 40, 155
273 Mul om villula sängi (L 40, 156)
274/6 = L 40, 157/9
277 vrd. 257
278 = 258
302/7 = 131/6

Vete pinnal mängis mõla
Sõudja sunnil kiirutelles,
Teine käsi pidas tüüri,
Et ei paati teelta peaseks.
Kalevide poega laulis:
*«Kus on leina lepikuida,
Ahastuse haavikuida,
Kurvastuse kuusikuida,
Kahetsuse kaasikuida?
Kus ma leinan, kasvab lepik,
Kus ma ahastan, seal haavik,
Kus olen kurba, kasvab kuusik,
Kahetsejat varjab kaasik.
Oh, minu hella eidekene,[5]
Kes mind armul kasvatasid,
Käte peal mind kiigutasid,
Suu juures suigutasid:
Pidid üksi suremaie,
Nägemata närtsimaie!
Kes sul vautas silmad kinni,
Kes sul litsus kulmud kokku?
Sinilill sul sulgus silmad,
Kastehein sul kattis kulmud.
Oh mo hella eidekene!
Sinilillel salaokkad,
Kasteheinal karvad karedad.
Oh mo hella eidekene!
Kuda sa mind kasvatasid,
Kasvatasid, kallistasid,
Üles tõstsid, hüpatasid,
Maha panid, mängitasid,
Suu juures suisutasid,
Kahel kätel kiigutasid!
Mõtlesid toeks tulema,
Arvasid abiks astuma,
Lootsid elu lõpetusel
Lauge langutajat saada,
Silma katjat siginema.»*
Tuulehoogu tõukas tagant,
Laene lükkas lustilikult
Veeretelles Viru poole.
Juba koitu kerkimaies,
Pääva tera tõusu ligi,
Kui ta paati parajaste
Kodukalda vasta keeras.
Kalevide kallim poega
Laskis lootsiku kaldale,
Köitis ahelate kütke
Paadikesta parve äärde;
Kargas ise kalda peale,
Tahtis kohe koju poole
Sammusida seadaneda,
Vendi minna vaatamaie:
Kas ehk vennad Viru rajal
Ema jälgesida leidnud?
Kalevipoeg, kangelane,
Jõudis Iru mäe harjale,
Kuhu taaralaiste tarkus
Eite kaljuks karastanud.
Vaiki, vaiki, vahva meesi!
Pea kinni, pojukene!
Kas sa kuuled kentsakada,
*Mis seal kostab kauge'elta?
Mis seal helkis õhtu hõlmal,
Mis seal tuules vilisteles?
Nii kui loodud laulukene,
Inimese healekene
Kostab tuule kohinasta.*

Parandused

305 Vette
320 Kätte
326 Sinilil
327 katis
329 sala okkad
333 kallitasid (trv.?)
337 kättel
343 Tuule hoogu
349 Kodu kalda
352 Kõitis
355 koeu
358 raeal
360 Kalevi poeg
361 Irumäe
362 Taaralaiste
365 poeukene
368 elkis; õlmal

Seletused

324 vautas (murd.) — vajutas
341 Lauge langutajat — laugude sulgejat

Alg-Kalevipojas

Ld 305/45
346/8 = 222/4
349/53 Kodo kalda vasto käänas. / Kalev köitis lootsikuda / Kalda külge ahelasse; (225/7)
354 = 228
355/66 Tahtis kiirest koeo poole / Tõtes seäda sammusida: / Vaatama, kas vennakesed / Ema jälgesida leidnud? / Kalev jõudis Iromääle, / Kuhu kaljuks eidekesta / Taaralaiste tarkus teinud. / Vaiki, vaiki! poeokene! / Kas sa kentsakada kuuled: (229/37)
367 = 238
368/9 Õhu õlmal heliselles, / Tuule tiivul vihiselles (239/40)
370 = 241
371 Inimliko heälekene? (242)
Ld 372

Rahvaluules

308 vrd. 137
309 = 86
318/21 vrd. Oh, mo ella eidekene! / Kudda sa mind kasvatasid, / Kasvatasid, kallitasid, / Üllestõstsid, üppatasid, / Mahhapannid, mängitasid, / Suu jures suisutasid. (L 54 b, 23/8), vrd. ka L 19, 1/5 ja Kp. IV 536/45
326/7 vrd. Kaste-ein ei kaitse lasta, /Sinni-lil ei söda lastá. (L 54 b, 12/13), vrd. ka Sinnilälled silma peale, / Kullerkuppud kulmo peale. (L 14, 22/3)
328/36 = L 54 b, 14, 17, 16, 23/8
337 vrd. Millal maksan memme vaeva, / . . . / Kahhel käel kandemise? (A 10 (3), 1, 3)
338 = L 54 b, 29
339 vrd. Abbiks andema Jummal. (L 54 b, 30), vrd. ka Mõtlid abbiks astuvad (L 10, 6)
343/5 = 302/4
353 vrd. Part lähhen parve äärdane (L 10, 16)

Kalevipoeg, kangelane,
Pöörab kõrvad kuulu poole,
Kus need healed ärkanessa.
*Nägemata laulunäkki,[6]
Tuule-ema tütar noori
Laskis laulu ladusaste
Kuulja kõrva kukutelles:
«Kodunt lendis kõvernokka,
Pesast kotka parem poega,
Lendis leinal luikekene,
Kurbtus-ikkes kukekene;
Lendis kallis kotka poega
Vaga rada rändamaie,
Eide jälgi otsimaie;
Tiivad linnula tugevad,
Küüned kotkala kiskujad.
Kena lendas ta kodunta,
Ilus isa õue pealta,
Kui see pisar veereb pilvest,
Lumi langeb lagedale,
Kui see hernes heidab õilme,
Kui see uba oma kautab,
Lillakas lehti lahutab,
Pihlakas puistab kobaraid,
Taga välja toome oksad.
Nõnda lindu kodunt lendis,
Tedre teisile vesile,
Hani muile allikaile.
Taara targal tahtemisel
Olid lese leinapäävad,
Pikalised piinapäävad
Õnnelikult õhtu saanud.

Kotka poega, kõvernokka!
Kuis sul rada koju rändab?
Kena lendsid sa kodunta,
Ilus isa õue pealta.
Kotka poja raudaküüned
Valasivad vaga verda,
Raiskasivad neiu rahu.
Kahekordne vere-võlga
Piinab kotka pojukesta,
Koormab südant kõvernokal.
Ema pistab rinna suhu,
Aga meelt ei pista pähä![7]
Hoia, kotkas kõvernokka,
Hoia ennast mõõga eesta:
Veri ihkab vere palka.[8]
Või ei enam kalju-eite
Pikemalta pajatada.»
Nõnda laulis tuule tiival
Eide vaimu varjukene.
Kalevide kallim poega
Märkas laulu mõistatusest,
Kuida kallis eidekene
Kooljasängi kolletanud;
Märkas laulu mõistatusest,
Kuida tema Soome sõidul
Kahevõrra kurja teinud:
Eksind korra kogemata,
Teise korra teademata.
Kalevipoeg, kangelane,
Kiirusteles koju poole;
Jõudis isa õue alla,
Jõudis vainu väravale;

Parandused

373 Kalevi poeg
377 Tuulema
379 kukkutelles
383 Kurbtus' ikes
391, 393, 394 se
402 leina päävad
403 piina päävad
406 koeu
409 poea
412 vere võlga
413 poeukesta
421 paeatada
427 Koolja sängi
433 Kalevi poeg
434 koeu

Seletused

374 kuulu (poole) — heli (poole)
375 ärkanessa — ärkanekse, ärkab
382 luikekene — luigekene

Alg-Kalevipojas

373/6 Kalevi poeg käänab kõrva, / Pöörab kuulmed kuulo poole / Kust need laulud ärkasivad. / Nägemata laulonäki. (243/6)
Ld 377
Vj Peidus pajatev pardike (247)
378/87 = 248/57
388 Küüned kõverad kiskujad! (258)
Ld 389/400
401/3 = 259/61
404 Õnnelikult õhtustanud; (262)
Vj Kurvastuse kurnamised / Kaljo kaisus kustutanud (263/4)
405/6 = 265/6
Vj Kuis sa täna teeda tallad? (267)
Ld 407/8
409 Kotka poea kiskjad küüned (268)
410 = 269
411 Raiskasid neio rahuda! (270)
412/13 = 271/2
414 Koormab kõvernoka südant, (273)
415/19 = 274/8
420/1 Või ei enam eidekene / Poeokesta pikemalta / Sellepärast õpetada.» (279/81)
422/9 = 282/9
430 Kahevõrra oli eksind; (290)
431/2 = 291/2
Vj Aga selget arosaaki / Sest ei Kaleville saanud. (293/4)
433 Kalevide kallim poega (295)
Ld 434
435 = 296
Ld 436/7

Rahvaluules

390 vrd. Nüüd viia ilus külasta, (E 44427 (2), 8 < Haljala)
391 vrd. Kui vereb pu pinnasta (L 54 c, 4)
393/5 Kui se ernes eidab õie, / Kui ubba omma kautab, / Lillakas lehhed lahhutab (L 54 c, 6/8)
397 = L 54 c, 9
399/400 = L 54 c, 20/1
407 vrd. 389
408 vt. 390
415/16 Ema pistab kül nisa lapse suhu aga ei pista meelt pähä (F 63, M 4:23, nr. 176)
431/2 vrd. 254/5

Koerad õues haukumaie.
Vennad tulid väravasse,
Tulid võõrast vaatamaie.*
Kui nad nooremada nägid,
Keda arvasid kadunud,
Tulid vennad imestelles
Tulijada tunnistama,
Kellel uhke mõõka puusas,
Kuldakannuksed saapassa.
Kesse jõuaks küsimisi,
[Ehk kes jõuaks kostemisi]
Kõiki korral kuulutada:
Mis siin vennad kolmekeste
Isekeskis kõnelesid?

Teisel õhtul istusivad
Kanged mehed kolmekeste,
Sahkasivad sõnumida,
Kuida eide otsimisel
Igaühel käsi käinud.
Vanem venda pajatelles
Laskis laulu lendamaie:
*«Läksin eite otsimaie,[9]
Kadund kana püüdemaie,
Läksin, käisin tüki teeda,
Tüki teeda, palju maada,
Käisin tüki tühja maada,
Seitse versta seda maada,
Kümme versta Kuuramaada,
Poole versta Pohlamaada,
Viis versta Vene rajada,
Sada versta Saksamaada,
Tuhat sammu Turjamaada.
Mis mulle sealta vasta tuli?
Tuli mulle vasta tinaneidu,
Tinast tehtud tütarlapsi,
Tinasta suu, tinast silmad,
Tinast kael ja tinast keha,
Tinast käiksed käessa.
Mina tinaselt küsima:
«Kas sa nägid eide jälgi,
Tedrepoja teede rada?»
Tina ei teadnud küsimist,
Ega mõistnud vastust anda;
Tina tuima kui see kivi,
Saand ei suuda maigutada.
Mina kiirest' kihutama,
Lasin sammud sõudemaie
Tüki teed ja palju maada,
Käisin tüki tühja maada,
Seitse versta seda maada,
Kaheksa kaljumägesi.
Mis mulle sealta vasta tuli?
Tuli mulle vasta vaskineidu,
Vasest valatud piigake.
Vasest suu, vasest silmad,
Vasest kael ja vasest keha,
Vaski pääst kunni varbani,
Vaskivammus neiu seljas,
Vaskivaruksed vammuksel.
Mina vaselta küsima:
«Kas ehk nägid teede rada,
Kuhu kodukana kadund,
Tedre tütar tuisku läinud?»
Vaski ei teadnud küsimist,
Ega mõistnud vastust anda;
Vaski tuima kui see kivi,
Saand ei suuda maigutada.
Mina kiirest' kihutama,
Lasin sammud sõudemaie,
Tüki teed ja palju maada,
Käisin tüki tühja maada,
[Seitse versta seda maada,]

Parandused

445 Kulda kannuksed
447 [värss esineb I ja II trükis]
455 Igal ühel
456 paeatelles
464 Kuura maada
465 Pohla maada
466 raeada
467 Saksa maada
468 Turja maada
477 Tedrepoea
480 se
487 kalju mägesi
489 vaski neidu
494 Vaski vammus
495 Vaski varuksed
502 se
508 [värss esineb I ja II trükis]

Seletused

495 varuksed — varrukad (Wied.)

Alg-Kalevipojas

438 = 297
439/43 Nooremada vasto võtma: / Keda nad kui kadund venda / Suurel silmil vaatasivad, / Imekombel tunnistasid. (298/301)
Ld 444/5
446/7 Küllalte siin küsimisi, / Küllalte ka kostemisi: (302/3)
Ld 448/53
454/5 Kuida eide otsimine / Kõigile neil tuulde läinud. (304/5)
Ld 456/718

Rahvaluules

460/1 = L 55, 1/2
463 = L 55, 3
465/7 = L 55, 4/6
468 Tuhhat versta Turgi maada (L 55, 7)
469/70 = L 55, 8/9
472 Tinnasta suu, tinnasta pä. (L 55, 10)
473/4 vrd. Tinnasta alla varvaastes, / Tinna kamsol kaindelasta. (L 55, 11/12)
483 vrd. Lassin omma hobbo möda minna, (L 55, 17)
484 = L 55, 18
485 = 462
486 vt. 463
488/9 = L 55, 24/5
490 vrd. 471
491 Vassesta suu, vassesta pä. (L 55, 26)
492 vrd. 473
493/5 vrd. Vassesta alla varvastest, / Vassesta vammus kaindelasta. (L 55, 27/8)
496/503 vrd. 475/81
504 = 482
505 vt. 483
506 vt. 484
507 = 485
508 vt. 463

Kaheksa kaljumägesida,
Sada versta sammalsooda.
Mis mulle sealta vasta tuli?
Tuli mulle vasta hõbeneidu,
Hõbedast valatud piigake,
Hõbedast suu, hõbedast silmad,
Hõbedasta kõik see keha
Pääst kunni varbadani;
Hõbekuube, hõbekäiksed,
Hõbekirjad käiksedele.
Mina hõbedalt küsima:
«Kas ehk nägid teederada,
Kuhu kodukana kadund,
Tedre tütar tuisku läinud?»
Hõbe ei teadnud küsimist,
Ega mõistnud vastust anda.
Hõbe külma kui see kivi,
Saand ei suuda maigutada,
Hõbe keel ei healitseda.
Mina kiirest' kihutama,
Lasin sammud sõudemaie,
Tüki teed ja palju maada,
Käisin tüki tühja maada,
Seitse versta seda maada,
Kaheksa kaljumägesi,
Sada versta sammalsooda.
Mis mulle sealta vasta tuli?
Tuli mulle vasta kuldaneidu,
Kulda kuninga tütar.
Kullasta suu, kullast kulmud,
Kullast kaela, kullast keha,
Kulda päästa varbadani.
Kullast käiksed käessa,
Kuldakirjad käiksedele,
Kullast kuube, kullast kübar,
Kuldne krooni kübarala.
Mina kullalta küsima:
«Kas ehk nägid teederada,
Kuhu kodukana kadund,
Tedre tütar tuisku läinud?»
Kulda mõistis, kostis kohe,
Kuldanokka aga kukkus:
«Mine raatmaa radadele,
Kihuta kanarpikule,
Sealtap leiad lihast neidu,
Kesse sulasuul kõneleb.»
Mina kiirest' kihutama,
Lasin sammud lendamaie,
Jala varbad veeremaie;
Käisin tüki tühja maada,
Seitse versta rabasooda,
Kaheksa karja-aruda,
Kümme versta künnimaada;
Seal sain raatmaa radadele,
Kanarpiku keske'ele.
Mis mulle sealta vasta tuli?
Tuli mulle vasta kena neidu,
Ema rüpest sündind piiga,
Palged punapaisudela,
Silmad elu hiilgusela.
Mina neiulta nõudema,
Kõrgerinnalta küsima:
«Kas ehk nägid teederada,
Kuhu kodukana kadund,
Tedre tütar tuisku läinud?»
Kena neidu kohe mõistis,
Piiga lahkelta pajatas:
«Ei ma näinud, hella venda,
Kana jälgi kanarpikus,
Tedre rada teises paigas.
Võib ehk kulli kana viinud,
Kotkas tedre ära kannud.

Parandused

509 kalju mägesïda
512 hõbe neidu
515 se
517 Hõbe kuube, hõbe käiksed
518 Hõbe kirjad
525 se
528 kirest (trv.)
533 kalju mägesi
536 kulda neidu
542 Kulda kirjad
560 karja aruda
561 künni maada
567 puna paisudela
570 Kõrge rinnalta
575 paeatas

Seletused

516 varbadani (Kr.) — varba('a)ni
540 varbadani (Kr.) — varba('a)ni
551 raatmaa — teetu puustus, kus varem mets on kasvanud (Wied.)
567 Palged punapaisudela — täidlase palgega, punapõskne

Rahvaluules

509 vrd. 487
510 vrd. Sadda versta Saksa maada (L 55, 6)
511/12 = L 55, 40/1
513 vrd. 490
514 Õbbesta suu, õbbesta pä, (L 55, 42)
515/16 vrd. Õbbestä alla varvastest (L 55, 43)
517 Õbbe kube, õbbe õlmad. (L 55, 44)
518 vrd. 495
519/27 vrd. 496/503
528 = 504
529 vt. 483
530 vt. 484
531 = 507
532 vt. 463
533 vrd. 509
534 = 510
535/6 = L 55, 57/8
537 Kuldane kunninga tüttar. (L 55, 59)
538 = L 55, 60
539 vrd. 492
540 Kullasta kunni varbani. (L 55, 61)
541/2 vrd. 517/18
543 = L 55, 62
544 Kullast kroni kübbarala. (L 55, 63)
545/8 vrd. 519/22
549 stereot. vastusvärsi eeskujul
555 = 528
556 vt. 483, vrd. 529
558 = 531
559 vrd. 532
560 = L 35, 10
562/3 vrd. 551/2
564 vt. 535
569/73 vrd. 545/8

Tule, venda, meie talu
Kodukanasi kosima;
Meil on vägi valgeid päida,
Suurem seltsi sõstrasilmi,
Karjakene kähärpäida,
Seitse kena sõlgerinda,
Kümme kulda-pärjakandjaid,
Kakskümmend kaunist helmekaela,
Sada siidiriidelisi.»
Mina mõistsin, kostsin vasta:
«Ei või tulla, tütar noori!
Ei ma ole kosjakäija,
Neiduradadel rändaja;
Otsin kadund eide jälgi,
Metsa läinud memmekesta. — »
Teine venda pajatelles
Laskis laulu lendamaie:
«Läksin eite otsimaie,[10]
Kadund kana püüdemaie,
Läksin, käisin tüki teeda,
Tüki teeda, palju maada,
Tallasin tüki lagedaid,
Sammusin suurt sooda mööda,
Käisin jõe kallast mööda,
Mõne versta mööda metsi.
Mis mulle sealta vasta tuli?
Seal tuli vasta veike sauna.
Mina sauna ukse ette:
«Tere, eite, tere, taati!
Tulge teeda juhtimaie!»
Eit ei kostnud, taat ei kostnud,
Musta kassi miaugus nurgas.
Mina kiirest' kihutama,
Lasin sammud sõudemaie,
Läksin, käisin tüki teeda,
Tüki teeda, palju maada,
Tallasin tüki lagedaid,
Sammusin teise mööda sooda,
Käisin jõe kallast mööda,
Mõne versta mööda metsi.
Mis mulle sealta vasta tuli?
Tuli vasta metsa-kriimu.[11]
Mina hundilta küsima:
«Kas ehk nägid, vennikene,
Metsas meie eide jälgi?»
Metsa-kriim ei mõistnud kosta,
Hundi poeg ei pajatada,
Vahtis aga võõritie,
Näitas hambaid irvitie.
Mina kiirest' kihutama,
Lasin sammud sõudemaie,
Läksin, käisin tüki teeda,
Tüki teeda, palju maada,
Tallasin tüki lagedaid,
Sammusin teise mööda sooda,
Käisin jõe kallast mööda,
Mõne versta mööda metsi.
Mis mulle sealta vasta tuli?
Tuli vasta vana karu.
Mina karulta küsima:
«Kas ehk nägid, vennikene,
Metsas meie eide jälgi?»
Karu ei mõistnud küsimist,
Ega oskand vastust anda;
Mis ta mehike mõmises,
Sest ei mõistnud mina sõna.
Mina kiirest' kihutama,
Lasin sammud sõudemaie,
Läksin, käisin tüki teeda,
Tüki teeda, palju maada,
Tallasin tüki lagedaid,
Sammusin teise sula sooda,
Käisin jõe kallast mööda,
Mõne versta mööda metsi.
Mis mulle sealta vasta tuli?
Tuli vasta kõrge kuuske,
Kuldakägu kuuse ladvas.
Mina käulta küsimaie:
«Kas ehk nägid, kuldanokka,
Metsas meie eide teeda?»

Parandused

587 kulda pärjakandjaid
596 paeatelles
622 metsa kriimu
626 Metsa kriim
627 paeatada
628 mõõritie (trv.)
629 hirvitie
650 vaada (trv.)
657 Kulda kägu

Seletused

593 Neiduradadel (Kr.) — neiuradadel
628 võõritie (Kr.) — võõriti
629 irvitie (Kr.) — irvi, irvakile

Rahvaluules

583 vrd. Valla täis neid valgeid päid! (L 77, 2)
590 stereot. vastusvärss
591/3 vrd. L 26, 29/37
596 vrd. 456
597/9 = 457/9
600/1 vt. 460/1
606 vt. 469
609 vrd. Terre, äi, terre ämma! (L 26, 10)
613 = 555
614 vt. 483, vrd. 556
615/16 vt. 460/1
617 = 602
618 vrd. 603
619/20 = 604/5
621 vt. 469
623 vrd. 569/70
624/5 vrd. 571/3
626/9 vrd. 523/7
630 = 613
631 vt. 483
632/3 vt. 460/1
634/8 = 617/21
639/40 vrd. 622/3
641/2 = 624/5
643/6 vrd. 626/9
647 = 630
648 vt. 483
649/50 vt. 460/1
651 = 634
652 vrd. 635
653/5 = 636/8
656 vrd. 639
658/60 vrd. 640/2

Kägu mõistis, kostis kohe,
Kuldanokka tõstis healta:
«Mine laiast laanest läbi,
Seal tuleb aru ilusa,
Aru taga kena kaasik,
Kaasiku keskel uhke talu;
Sealtap leiad neidusida,
Kes sull' teadvad vastust anda.»
Mina kiirest' kihutama,
Lasin sammud lendamaie,
Läksin, käisin laanest läbi,
Sammusin üle aruda,
Käisin läbi kaasikusta.
Mis mulle sealta vasta tuli?
Seal tuli vasta uhke talu,
Talus neli noorta neidu,
Neli kena kudruskaela.
Üks neist õmbles siidisärki,
Teine trikkis käikse kirja,
Kolmas kudus kuldavööda,
Neljas lõksutas lõuendit.
Nii kui tuulest tuulitatud
Paistis tuba tulijale,
Seinad seisid siidikattes,[12]
Põrand puhtaste pühitud.
Mina lahkelt teretelles:
«Tere, neiud, nugissilmad!
Kas ehk teate teederada,
Kuhu kodukana kadund,
Tedre tütar tuisku läinud?»
Kesse õmbles siidisärki,
See ei lausund sõnada,
Kesse trikkis käikse kirja,
See ei teinud suuda lahti,
Kesse kudus kuldavööda,
Võttis lahkest' tervist vasta,
Kesse lõksutas lõuendit,
See'p see sõnarikkam oli,
See'p see lahkelta sõnaldas:
«Käisin, kuld, küll karjateeda,
Käisin eile marjasmaale,
Toonaeile tagametsas,
Enne luhas loogu võtmas;
Ei ma näinud kana jälgi,
Ega tedre tütre teeda;
Vistist' läksid nad lennula,
Vistist' võtnud tiival teeda.
Lase suvi mööda sõita,
Küll siis tuleb sügise;
Võta kätte viinamärsid,
Pane kihlad kotiesse,
Mine kana kosimaie,
Teista tedre tabamaie!»
Mina mõistsin, vasta kostsin:
«Ega ma otsi noorta naista,
Taha ei teista tedrekesta,
Otsin kadund eide jälgi,
Ema armu radasida.»*
Kolmas venda pajatama,
Kuda tema otsikäigid
Kõik ka tühja tuulde läinud.
Tema sahkas saare käiki,
Sündind lugu Soome rajal,
Kuda tuuslar, tuuletarka,
Surmasängi kolletanud,
Rääkis kalli mõõga kaupa,
Pika liigu pidusida;
Aga viimast verist riidu,
Sepa poja surmamista,
Saare piiga laentelaulu,
Eide laulu tuuleõhul:
Ei ta rääkind vendadele.

Parandused

678 siidi särki
682 tulitatud (trv.? II trükis: tuulitatud)
684 siidi kattes
691 siidi särki
692, 694 Se
695 kulda vööda
696 Võtis
697 kõksutas (trv.?)
698, 699 se
700 kül
701 marjas maale
709 Kül
710 viina märsid
719 paeatama
720 otsi käigid
723 raeal
729 poea

Seletused

679 trikkis — tikkis, pilutas (Wied.)
685 puhtaste (Kr.) — puhtasti
711 kotiesse (Kr.) — kotti, kottidesse
713 tedre (murd.) — tetre

Alg-Kalevipojas

719 Sohni sahkas pajatelles (306)
Ld 720/1
722/7 Vendadelle saare lugu, / Sahkas Soome juhtumisi, / Tülitantsi tuuslariga, / Mõega kaupa Soome sepal. / Liigo jooki pikemada: (307/11)
728/9 = 312/13
730 Piiga laulo laenetesta, (314)
731/2 = 315/16
Vj Kui nüüd meehed kolmekeste / Lõunat võtes laua ümber / Isakoeas istusivad, / Väsind keha karastelles: (317/20)

Rahvaluules

661 stereot. vastusvärsi eeskujul
661/8 vrd. 549/54
669 = 647
670 vt. 483
671/3 vrd. 663/5
674 = L 56, 8
675 Seal tulli vasto mul üks tallo (L 56, 9)
676 = L 56, 10
678/9 vrd. Nedo niudis sidi niiti, / Trino trikkis käikse kirja. (L 56, 14/15)
680 Maie kuddus kulda vöda (L 56, 13)
682/3 = L 56, 17/18
684 Seinad seisid sidi riides (L 56, 19)
688 vrd. 571
689/90 = 572/3
691 vrd. 678
693 vrd. 679
695 vrd. 680
697 vrd. 681
708/9 vrd. Lass' lääb suvvi, saab süggise (EV 95 E, 17)
714 stereot. vastusvärss

Vanem venda laskis sõna,
Laulu nõnda lendamaie:
«Taat meil magab kalmukünkas
Sõmerliiva sõba alla,
Kaljukate peale sängi;
Kuhu eide jalga eksind,
Mis tal kanda kinnitanud,
Seda võib ehk jumaliku
Taara tarkus üksi teada.
Kas on lesepõlve leina,
Kurvastuse kurnamine
Eite otsa lõpetanud?
Ehk kas viletsuse vägi,
Kosilase kimbutused
Vaga leske varga küüsil
Viinud võõra välja peale?
Ehk kas vete veeretused
Mere põhja pillutanud?
See meil kõigil teademata.
Vanematest varjutiiba,
Armu kaisul haudumista
Meil ei kolmel enam loota.
Enda tiiva tugevusel
Peame linnud lendamaie.
Nüüdap tuleb taadi käsku
Isekeskis toimetada;
Laskem, vennad, liisku heita:
Kes meist tõuseb kuningaksa!
Nii oli taati enne surma
Eidekesta õpetanud.»

Teine venda laskis sõna,
Laulu nõnda lendamaie:
«Sul on õigus, vennikene!
Kuida kadund taadi tarkus
Tahtmist käsuks kinnitanud:
Niida loodud laste kohus
Asjalugu toimetada.
Noorem vend meil mehe-eane,
Tibukene tiivakandja,
Jõuab pesast purjetelles
Juba üle mere lenda:
Liisk siis saagu lihtimaie,
Asja otsust õiendama!»
Noorem venda laskis sõna,
Laulu nõnda lendamaie:
«Taat mul suri enne sündi,
Enne kui peasin päävale,
Eite läinud eksiteele,
Viidi vaene ehk vaenula!
*Ema viidi uksestagi,
Armud läksid akenasta,
Ema viidi teeda mööda,
Armud läksid aeda mööda,
Sõnad sojad sooda mööda;
Kuhu kana kukutie,
Tedre hauda tehtanessa,
Senna armud kalda alla
Talve külma tarretasid;
Ema hauda heidetie,
Armu rüpe hangus ära.

Parandused

735 kalmu künkas
737 Kalju kate
742 lese põlve
749 vette
751 Se
753 audumista
769 Asja lugu
770 mehe eane
786 soead
787 kukkutie
792 angus

Seletused

768 Niida (murd.) — nõnda
773 lenda (murd.) — lennata
774 lihtimaie — korraldama, tasandama, ühte sobitama (Wied.)
786 sojad (murd.) — soojad
787 kukutie (Kr.) — kukutati

Alg-Kalevipojas

733/4 Võtis vanem vendadesta / Sõna sõudva keele peäle, / Hakas nõnda pajatama; (321/3)
735/6 = 324/5
Ld 737
738 = 326
739 Mis tal kanda kammitstanud? (327)
740/2 = 328/30
743 Kurbtus'-päivi kurnamine (331)
744 Surmasängi sirutanud? (333)
745/7 Viletsada vana ema (332)
Vj Vai kas kuri kosilane / Väkaupa vaga leske (334/5)
748 = 336
Ld 749
750/1 Pillutanud merepõhja? / Se meil alles teädemata. (337/8)
752 Vanematest enam varjo, (340)
Ld 753
754 Aga et meil, vennikesed! — (339)
Vj Targemada tugedusta / Kodo pikemalt ei kasva: (341/2)
Ld 755/6
757/8 Sellepärast peäme püüdma / Taadi käsko toimetada, (343/4)
759/60 Meie peame isekeskis / Voli pärast liisko heitma: / Kelle käte isa riigi / Valitsuse otsus veereb?» (347/50)
761/2 Mis ta enne suremista / Eide vasto pajatanud. (345/6)
763/4 Teine venda võtis sõna, / Hakas nõnda pajatama: (351/352)
765 = 353
766 Kuida kadund taadikene (354)
767/8 = 355/6
769/70 Asjalugu korral' seäda. / Noorem vend on meehe eane. (357/8)
771/5 = 259/63
776/7 Noorem venda võtis sõna. / Hakas nõnda pajatama: (264/5)
Ld 778/9
Vj Sündko teie soovimine! (366)
Ld 780/92

Rahvaluules

763 vrd. 733
764 = 734
776 vrd. 763
777 = 764
782/6 = L 57, 1/5
788/9 vrd. Emma auda kaevatakse, / Armu auda kalda alla (L 57, 6/7)
791/2 vrd. Emma auda lastanekse, / Armud alla vaovad. (L 57, 8/9)

Meie vennad kolmekeste,
Vanemata vaesed lapsed,*
Peame taadi käsku püüdma
Tõrkumata toimetada.
Lähme homme liiskumaie,
Rammu kaupa katsumaie,
Õnne kaupa otsimaie,
Kes meist Taara tahtmist mööda
Valitsuse võimust võtab!»
Igal mehel ise mõtted,
Ise salasoovimised
Südametes siginemas:
Lootus liisu õnne peale,
Kartus õnne kautamista.
Õhtul, hämariku ajal,
Videviku viivitusel
*Veeres üksi noorem venda,
Kurval sammul käidanessa
Kadund isa haua peale;[13]
Nuturätik noorel käessa,[14]
Pisararätik pihussa,
Astub isa haua peale,
Istub kalmukünka peale.
Isa hauasta küsima:
«Kesse liigub peale liiva,
Kesse astub peale haua,
Sõtkub sammul sõmeraida
Kiigutelles kalmu kivi?»
Poega mõistis, kostis vasta:
«Poega liigub peale liiva,
Poega astub peale haua.
Noorem poega, taadikene,
Keda sinu silm ei näinud,
Tallab sammul sõmeraida
Kiigutelles kalmu kivi.
Tõuse üless', taadikene!
Tõuse armu andemaie,
Poja pääda silitama,
Tõuse rammu toetama,
Sõna kolmi kostemaie.»
Taati mõistis, kostis vasta:
«Ei või tõusta, poega noori,
Ei või tõusta, ei ärata.
Katki olen kaelaluusta,
Pihupõrmu põlveluusta,
Muru kasnud peale mulla,
Aruheina peale haua,
Sammal kasnud peale kalju,
Sinililled silma peale,
Angervaksad jalgadele.
Tuleb tuuli, toob ju armu,
Tuleb päävа, pääd silitab.»
Poega kurvalt kostis vasta:
«Tundidest on tuule armu,

Parandused

803 sala soovimised
806 Kortus (trv.)
807 ämariku aeal
815 kalmu künka
830 Poea
836 kaela luusta
837 põlve luusta
839 Aru heina

Seletused

806 kautamista (Kr.) — kaotamisest
810 käidanessa (Kr.) — käies
846/8 Tundidest, Päävadest, Eluajast (murd.) — tundideks, päevadeks, eluajaks

Alg-Kalevipojas

793/7 Mis meil kadund taadikene / Enne surma etteseädnud, / Kindlal käsul kinnitanud: / Seda peäme tõrkumata / Igas tükis meie täitma. / Läki homme liiskomaie, (367/372)
Vj Taadi tahtmist toimetama, / Õnne kaupa otsimaie, (373/4)
798 = 375
Ld 799
800 = 376
801 Valitsuse võimust pärib?» (377)
802/3 = 378/9
804 Siginesid südametes: (380)
805/7 = 381/3
808/10 Videviko vilodusel / Tõtas Sohni kurval sammul, (384/5)
Vj Nukral meele mõlgotusel (386)
811 Kadund isa kalmo peale; (387)
Ld 812/14
Vj Istus käsi põsakille (388)
815/16 Isa haua sõrva peale. / Taati kalmusta kõneles: (389/390)
817/20 = 391/4
821 Poeg aga mõistis, vasto kostis: (395)
822/8 = 396/402
Ld 829/30
Vj Ärka üless', isakene! / Tõuse, nõuusi nikutama, (403/4)
831 = 405
Ld 832
Vj Poea jõudo jätkamaie!» (406)
833 = 407
834/5 «Või ei tõusta, poega noori, / Või ei tõusta, ei ärgata! (408/9)
Ld 836/7
838 = 410
Ld 839
840 Sammel kaljut kinnitanud. (411)
Ld 841/4
Vj Taara saab sind kaitsemaie, / Vanaisa varjamaie. / Täitke käsud tõrkumata: (414/16)
Ld 845/51

Rahvaluules

793/4 vrd. Meie kaksi vaesed lapsed (L 57, 10)
807/11 vrd. Kp. III, 741/6
812/13 vrd. Valgeed rättikud peassa, / Valgeed rättikud käessa, / Nutto kirjad rättikussa, (L 32, 44/6)
814 vrd. Lähme issa haua peale (L 57, 12)
814/15 = Kp. III, 748/9
816 vrd. Eita hauasta kõnneles (L 32, 49), vt. Kp. III, 751
817/18 = L 32, 50/1, vt. Kp. III, 752/3
821/3 Minna mõistan, kostan vasta: / Tüttar ligub peale liva, / Tüttar astub peale haua! (L 32, 52/4), vt. Kp. III, 756/9
826/7 vrd. 819/20
828 Tõuse ülles, issakenne! (L 57, 18 = L 32, 56)
829/30 Tõuske armo andemaie. / Tõuske päid sillitama (L 57, 20/1)
832 = L 57, 22
833 stereot. vastusvärss, vrd. 821
834 = L 14, 17
835/9 = L 57, 24/6, 32/3
841/2 = L 57, 34/5
843/4 = L 57, 27/8
845 vrd. 821
846/7 = L 57, 29/30

Päävadest on pääva armu,
Eluajast Taara armu,
Isa armu igaveste.»
Taati kostis mulla alta,
Armu-keelila kalmusta:
«Ära kurda, pojukene,
Ära nuta, noorukene!
Kadund isa vari valvab
Kalmust vaga lapse käiki.
Jumalate juhatusel
Jooksvad elu-joonekesed,
Voolavad õnne-laenekesed.*
Kogemata kurja tegu
Püüa jälle parandada!»

Parandused

848 Elu aeast
851 Armu keelila
852 poeukene
857 elu joonekesed
858 õnne laenekesed
860 Püa

Seletused

857 elu-joonekesed — elu-ojakesed

Alg-Kalevipojas

852/3 = 412/13
854/8 = 417/21
859/60 Mis sa kogemata kurja, / Teädamata teista teinud: / Seda püa hüval sõudel / Edespidi parandada; (422/5)
Vj Noore meel on äkiline, / Noore süda süteliko: / Tarkus vanaduse vara.» (426/8)

Rahvaluules

848 Ello a'ast Jummala armo, (L 57, 31)

KAHEKSAS LUGU

Taeva küünal, ehatähte,[1]
Hämariku selgem silma,
Vaata pilve lauge pilust,
Taeva kõrge kulmu alta
Lauliku teeradadele,
Kandelniku käigi peale!
Vaikselt vaatas sinu silma
Muiste-põlve muudendusi,
Vaatas Taara tammikuida,
Hiiepuida ilusaida,
Haljendavas leht'de ehtes;
Vaatas Ema laente läiki
Päikese paistval palgel;
Vaatas Ema voolamista,
Kohisevat voode käiki
Talve rinnalta võõrdudes.
Küll sa, kallis tähetütar,
Taeva piiga peenikene,
Nägid vendi veeremaie,
Kui nad läksid liisku heitma!

Külap nägid künnimeesta,
Kuninglikku Kalevida:
*Viru põldu vinderikku,
Järva põldu jänderikku
Kange käega kündemaie;
Kui ta kündis suured saared,
Suured saared, kõrged künkad,
Kordas laiad lagedikud,
Soossa pilliroogustikud,
Mäed vagude vahele,
Künkad küürul põllu peale,
Orud kõrguste keskele.*
Küll sa, kallis tähte piiga,
Kangelase kündi nägid.
*Kui mul peaks ehk puudumaie:
Laulikuie lõngasida,
Korutud kuldakõnesi,
Hõbekedre heiekesi,
Külap tähte näitab teeda,
Taevas tarka radasida.

Parandused

2 Ämariku
8 Muiste põlve
10 Hiepuida
17 Kül
22 Kuningliku
23 vinderiku
24 jänderiku
33 Kül
37 kulda kõnesi
38 eiekesi

Seletused

3 lauge — laugude
6 Kandelniku (Kr.) — kanneldaja, s. o. lauliku
8 muudendusi (Kr.) — moondusi
29 pilliroogustikud (Kr.) — pilliroostikud
36 Laulikuie (murd.) — laulikute
37 Korutud (murd.) — korrutatud
38 Hõbekedre heiekesi (Kr.) — hõbekedra heidekesi

Alg-Kalevipojas

1 Heledama eha-tähte (1) AKp.V
2/13 = 2/13
Ld 14
15/18 = 14/17
Ld 19/20
21 Kül sa nägid künnimeesta (18)
22/6 = 19/23
Ld 27
28/31 = 24/7
32 Orud kõrge keskuselle. (28)
33/5 = 29/31
36/8 Laulikuie seutud sõnu, / Korutatud kulda kõnet, / Hõbe kedre lõngakesi: (32/4)
39 = 35
40 Taevatütar radasida. (36)

Rahvaluules

23/4 vrd. Virro-pois olli vinderikko, / Järva-pois olli jänderikko,(L 58, 1/2)
25 vrd. Need ollid kurjad kündemaie, / Kanged sahku saputama, (L 58, 3/4)
26/6 vrd. Ärra kündsid suuri saari / Suuri saari, laia loosi, (L 58, 5/6)
29/32 vrd. Pikka pilliroo vahelta / Kündsid soosse sinnikida / Kündsid mäele männikida (L 58, 7/9)
35 vrd. Kui ag' mulle pudub sõnust (L 59, 10)

Kui mul puudub siis veel sõnust:
Veel jäid koju kotitäied,[2]
Ahju peale kindatäied,
Parsile veel pihutäied,
Kirstu kingakanna-täied.
Kui mul veel peaks puudumaie:
Külap korjan kanarpikust,
Nopin raatma rajadelta,
Riisun lisa rägastikust,
Kolletanud heina kulust,
Korjan kasteheinakesest,
Ädaliku kõrrekestest,
Haarun kokku aganikust,
Kõlgastiku pühkmetesta.
Kui ma lugu luuletama,
Hakkan lausa laulamaie,
Kalevida kuulutama:
Siis jääb valda vaatamaie,
Küla kulda kuulamaie,
Saksad servi seisamaie,
Mõisa hulgad mõtlemaie,
Kuulama minu kõnesi,
Minu laulu lõksatusi.
Tuleb taga targem aega,
Parem pidu meie põlve:
Siis ma laulan muiste-laulud,
Lõksutan lauliku lugud,
Veeretelen vanad viisid,
Mis ma Harjusta arvasin,
Mis ma Virusta vedasin,
Mis ma Läänest lunastasin,
Taara hiiesta tabasin.
Seal laulan tule tuisusse,
Lõhna lumehangesse,
Pistan pilved põlemaie,
Lumekibemed kuumendama!
Nii oli vanast Virus viisi,
Järva lauliku loomused.
Kui ma lausa lugu laulan,
Kalevida kuulutelen,
Olevida ilmutelen:
Mitu võib hobu vedada,
Mitu kõrbi kergitada,
Linalakk ehk liigutada?
Kannaks Kalevi hobuda,
Alevi halli ratsuke
Üksina mu laulu hulgad,
Kuulutuste kulla koormad.*
Teisel pääval, koidu piirel,
Veike valge hämarusel
Tõtsid Kalevide pojad
Kolmekeste kõndimaie,
Lustikäigil luusimaie:
Kas ehk kuskilt kogemata
Ladusamat liisu-kohta,
Õnnekatsumise paika
Salasoovikute soovil
Silmad saaks neil sihtimaie.
Kalevide pojad noored
Rändasivad jõudsal sammul
Lustilikult lõune poole,
Puhkasivad metsa varjul

Parandused

42 koeu koti täied
43 kinda täied
45 kingakanna täied
48 raeadelta
52 Hädaliku
53 Aarun; haganikust
66 muiste laulud
69 Arjusta
72 hiesta
74 lume angesse
84 Lina lak
90 ämarusel
91 poead
95 liisu kohta
99 poead

Seletused

52 Ädalik (murd.) — ädal
53 Haarun — haaran, riisun (?)
67 lugud (Kr.) — lood
74 Lõhna (murd.) — lõõsa, lõõma
78 loomused — viisid
97 Salasoovikute — arvatavasti: salajaste määrajate, s. o. jumalate (vrd. AKp.)

Alg-Kalevipojas

41/3 = 37/9
Ld 44
45/50 = 40/45
Ld 51
52/4 = 46/8
Ld 55/88
89 = AKp. IV lugu: 429
90 Veike valge ärkamisel (430)
91 = 431
92/6 Kolmekeste minemaie, / Mööda maada luusimaie: / Kas ei kuskilt kogemata / Ladusamat liisu paika, / Õnnekatsumise kohta (432/6)
Vj Juhtumise juhatusel, (437)
97/100 Salasaadikute soovil / Silm ei saanud sihtimaie? / Kalevide kasokesed / Rändasivad sõudsal sammul (438/41)
101/3 = 442/4

Rahvaluules

41/2 = L 59, 19/20
43 Ahu peale atta täied (L 59, 21)
45 = L 59, 22
46 Kui meil peaks veel puuduma (L 59, 23)
47/54 vrd. laulutüüp «Kust laulud võetud?», näit. «... Kus see laps need laulud võttis? / Võttis võrgu silmadest, / Noppis nooda rakendusist, / Halli talle hänna alta, / Kirju koerade kubesta. (E 60 878/9 (1) < Kihnu)
55/88 Aluseks olnud L 60, kus aga rahvalikke motiive on juba kreutzwaldlikult ümber sõnastatud
55/6 Kui mina akkan laulemaie, / Luulemaie, laulemaie, (L 60, 1/2)
58/9 vrd. Siis jääb kubjas kuulamaie, / Viisi valda vatamaie (L 36, 3/4)
59 Siis jääb küla kuulamaie (L 60, 3)
60 = L 36, 5 = L 60, 4
61/2 Mõisa ulk jääb mõtlemaie, / Kuulama mino sõnasi. (L 60, 5/6)
64/6 = L 60, 7/9
67 Lõksutan lauliko lugusi, (L 60, 10)
69/71 = L 60, 11/13
73/4 = L 60, 15/16
75 Panen pilved põlemaie (L 60, 17)
76/9 = L 60, 18/21
82/5 = L 60, 22/5
87 = L 60, 26

Vahel väsind liikmesida;
Võtsid toitu toetuseks,
Keelekastet karastuseks.
*Kui tuli õhtu ilusa,
Veeres kena ehavalge,
Leidsid nad talu teelta,
Pere pärnade vahelta.
Kanged mehed kolmekeste
Astusivad alla õue.
Isa vastassa väravas,
Eite vastas ukse eessa;
Isa hüüab väravasta,
Eite hella tõstab healta:
«Astuge, mehed, õuesse,
Tulge, peiud, talusse,
Kosilased, kamberisse.
Teie, kõrged kosilased,
Kallid Kalevide pojad,
Meil on kõrged kositavad,[3]
Targa taadi tüterid,
Hiiusta ilmunud neiud.
Teil on kulda märssidessa,
Hõbehelmed põuedessa,
Penningida pungadessa,
Vana taalderid taskussa;
Meil on kerstud kuhjadessa,
Annivakad valmistatud.»
Vanem venda kostis vasta:
«Ega me' ole kosjakäijad,
Peiu-teed ei tallamaies.
Oleme tühja teede käijad,
Oleme õnne otsijad;
Tuba alles tegemata,
Kambri nurgad nöörimata,
Sängi lauad saagimata,
Kuhu kana viidanessa.»
Isa mõistis, kostis vasta:
«Ärge võtke vihasta,
Pange meelista pahasta:
Peiud olete, petised!
Miks teil siidisärgid seljas,
Kuldatoimest teised riided?
Kuis te teadsit' seie tulla,
Oskasite õue ajada?
Märki ei olnud mättassa,
Tähte ei aiataibassa,
Et siin kanad kasvamaies,
Tedred maasta tõusemaies,
Pardid pesal haudumaies!
Hoietud lapsed hoonetes
Kasvid salakamberila,
Kudusivad kuldakangast,
Sidusivad siidisida,
Kuldakindad käessa,
Hõbesõrmuksed sõrmessa,
Suured sõled rinnussa,
Kallid taaldrid kaela ümber.
Teie käite kulla valul,
Sõidate sõle valula.»
Teine venda kostis vasta:
«Kuule, tarka taadikene,
Kuule, hella eidekene!
Laske neiud lagedale,
Piigad õhtu iludele,
Laske murule mängima,
Kiige alla kiljatama.

Parandused

114 hüab
116 õuessa (trv.?)
120 poead
123 Hiusta
124 märsidessa
125 Hõbe helmed
129 Anni vakad
132 Peiu teed
143 siidi särgid
144 Kulda toimest
146 aeada
147 mätassa
148 aia taibassa
151 audumaies
153 sala kamberila
154 kulda kangast
156 Kulda kindad
157 Hõbe sõrmuksed

Seletused

136 nööримata — nööriga mõõtmata, nööriga tähistamata (Wied.)
140/1 vihasta, meelista pahasta (murd.) — vihaks(i), meeleks(i) pahaks(i)
145 seie (murd.) — siia
148 aiataibassa — aiateibas
160/1 valul, valula — valgusel, kumal

Alg-Kalevipojas

Ld 104/224

Rahvaluules

108 vrd. Leidsin teelta teddre parve (L 53, 2), Seal tulli vasto mul üks tallo (L 56, 9)
112/13 Issa vastase tullesse, / Emma vastase tullesse: (L 53, 25/6)
116/18 vrd. Ajja obbu mo õuessa, / Tulle istu mo tubbaje (L 53, 27/8)
119 Teie ollete kõrget kossilased (L 53, 29)
121 = L 53, 30
131/4 vrd. Ma ollen vaene tedekäijä, / Teede käija, maade sõitja, / Saksa asja ajjaja, / Rae ramatu-luggeja, / Suure kirja kirjutaja. (L 26, 29/33)
139 stereot. vastusvärss
140/1 = L 61, 9/10
142 vrd. Oh sa pettis peiokene! (L 26, 34)
143/4 vrd. Miks so obbune soetud? / Miks sinno koljud kirjutud, / Miks sinnul ville vikkelsukkad? / Miks sul kirjad kinnastes? (L 26, 38/41)
145/6 Kust sinna osk'sid õue tulla, / Alla räästassa ajjada? (L 61, 2/3)
147/8 vrd. Ma lõin märgid mättaassa / Armid aia teibaassa (L 61, 11/12)
149/50 Teil on Kaiet kasvamas, / Maijed maasta tõusemas (L 61, 5/6)
152/3 vrd. Oietud seal onetes, / Kasnud seala kamberil (L 61, 18/19)
154/5 vrd. Maie kuddus kulda vöda, / Nedo niudis sidi niiti (L 56, 13/14)
156/7 = L 53, 9/10
159 = L 53, 11
160/1 vrd. Käime kulla ku vallula, / Käime sõssara sõlle vallula (L 61, 32/3)

Annid jäägu andemata,
Kullad teil kulutamata!»
Seal toodi tüterid toasta,
Toodi kallid kamberista;
Vööd olid kuldakeerulised,
Pärjad litteris läikisid.
Siidisavad sadandela
Piki pihta rippusivad,
Hõbehelmed, kuldakeedid
Kaela ümber kõikusivad,
Suured sõled rindadessa;
Kui nad tantsisid edasi,
Lehvisivad siidilindid,
Välkusid otsad varbani,
Kui nad tantsisid tagasi,
Kargasivad kandadeni.
Eite hüüdis üle ukse:
«Need on tütred teinud tööda,
Kaua kangasta kudunud,
Lõuendida lõksutanud,
Need on toimesta tagunud,
Poogalista paugutanud,
Siidisukke vikeldanud,
Heitnud heledad lõngad,
Kaunistanud kallid kangad;
Ei ole suikund suitsu aega,
Ega tukkund tööda tehes;
Neist saab Kalevide kaasa,
Kangemeeste kodukana.»
Noorem venda mõistis kohe,
Kavalaste vasta kostis:
«Kuule, hella eidekene,
Kuule, tarka taadikene!
Kalevide kodukanad
Needap alles kasvamata.
Ei meist kolmest kosilasi
Teie talusse ei tõuse.
Meie lähme õnne otsima,
Lähme pesa pärimaie.
Neitsikesed, noorukesed!
Ärge, kullad, kurvastage!
Pisar võtab palge puna,
Kuu teil võtab kuue toime,
Päävatera pärjatoime,
Ehavalge helmekorra,
Tähte võtab taaldri läigi,
Enne kui omane osaneb.
Meie käime õnne teeda,
Lähme hella öö valula,
Käime kulla kuu valula,
Käime tähtede ilula,
Sõsara sõle valula,
Vana vankeri valula.»*
Kalevide pojad noored
Rändasivad jõudsal sammul
Lustilikult lõune poole,
Käisid pääva, käisid kaksi,
Käisid tüki kolmat pääva,
Kunni neile kogemata
Järvekene vasta jõudis [4]
Kena kõrge kallastega.
*Ilus oli järve igapidi,
Lagled lustil laenetela,
Luike karjad kalda ligi,
Pardid jälle alla parve,
Hallid linnud peale parve.*

Parandused

173 kulda keerulised
174 literis
176 ripusivad
177 Hõbe helmed, kulda keedid
181 siidi lindid
190 paugutunud (trv.)
191 Siidi sukke
211 kue
213 helme korra
222 poead
235 kangemale (trv.)
237 hiekene

Seletused

175 Siidisavad (murd.) — siidisabad, s. o. siidilindid; sadandela (Kr.) — sadadena
177 kuldakeedid — kuldkeed
190 Poogalista paugutanud — poognakujuliste kirjadega kaunistanud
191 vikeldanud — vikelkirja, vööte sukasse kudunud
194 suitsu aega — ajal, millal rehetaret köeti; ennelõunal (Wied.)
215 osaneb — osaks saab

Alg-Kalevipojas

225/7 Kunni neile teisel pääval (445)
228/9 = 446/7
Ld 230/4
235/8 = 448/51

Rahvaluules

169/70 vrd. Ärra akka andi andemaie / Kullutella rideeida; (L 61, 26/7)
180 Kui tantsin eddasi piddi (L 53, 39)
182/4 Otsad välksid varbaeie. / Kui tantsin taggasi piddi, / Kukkub kando kargadesi (L 53, 40/2)
186 Seep on tüttar tehnud tööda, (L 53, 44)
187/8 = L 53, 45/6
190 Pabberida paugutanud (L 53, 47)
192 = L 53, 53
193 Kallid lõngad kaunistanud (L 53, 54)
194 Se polle suigund suitsu aega (L 53, 49)
198/9 stereot. vastusvärsi eeskujul
208 Neitsikene, norokene! (L 61, 25)
209 = L 63, 4
211/12 Ku võttab kue toime, / Päväkene pärjatoime (L 61, 28/9)
213 = L 61, 30
217/18 = L 61, 31/2
220/1 Käime sõssara sõlle vallula, / Käime venna valjaste vallula (L 61, 33/4)
225/6 vrd. Kasvas ku, kasvas kaksi, / Kasvas kortel kolmat kuda, (L 4, 12/13)
233 vrd. Part lähhen parve äärdane, (L 10, 16)

Läikivala lehtedela.
Õnnerikkas orgus voolas
Emajõgi väsimata,
Päävapaistel laenekesi
Veeretelles Peipse poole.
Ema rinda lüpsis lisa,
Kosupiima Peipse rüppe.
Kalevide vanem venda
Seadis sõna sõudevale,
Hakkas niida pajatama:
«Siin on mõnus katsekohta,
Paras liiskuheite paika;
Hiiest ilmub Taara silma,
Vanaisa lahke vaate,
Jõesta jumaliku vari.
Laskem, vennad, liisku lüüa:
Kes meist kolmest vendadesta
Kodumaal saab kuningaksa,
Isa riigi valitsejaks,
Kalli rahva kaitsejaksa?
Kesse kaugelt õnnekaupa
Võõral maal saab voli võtma,
Eluaset ehitama?»
Kolm siis kivi korjatie,
Liisukiviks valitie,
Miska mehed määra mööda
Liisku pidid viskamaie,
Kelle käsi kaugemale
Kivi jaksaks kihutada.
Nemad võtsid võidukivid,
Kandsid kalda ligemale,
Asusivad ridamiste
Kolmekeste kalda ääre.
Võidu määraks oli võetud,
Sihiks järve laius seatud:
Kelle kivi kergel lennul
Järsku üle laia järve
Teistest tüki kaugemale
Vete taha maha veereb,
Seda pidi seadust mööda
Valitsejaks värvitama.
Kadund isa käskusida
Tõutati tõrkumata
Täielikult toimetada,
Kaks neist pidid kauge'ele
Võõramaale veeremaie,
Kolmas venda kodumaale
Valitsejaks jälle jääma.
Vanem venda pajatelles
Seadis sõna sõudevale:
«Lähme liisku heitemaie!
*Minu kohus, kulla vennad,
Esimest kord helpitada;
Ema, hella eidekene,
Tõi mind toominga õiela
Varemine tupest välja,
Viis mind varem vihtlemaie,
Pääva paistel' paisumaie,
Tõi mull' marju magusaida,
Enne kui ta teile toonud.

Parandused

248 akkas; paeatama
251 Hiest
252 Vana isa
254 lüa
261 Elu aset
264 Misga
277 Vette
287 paeatelles
291 elpitada

Seletused

240 orgus (murd.) — orus
250 liiskuheite (Kr.) — liisuheite
252 vaate — vaade
270 ridamiste — ridamisi
279 värvitama (murd., rl.) — värvatama
286 jälle jääma (murd.) — järele, alles jääma
291 helpitada — visata

Alg-Kalevipojas

Ld 239
240/6 = 452/8
Ld 247
248 Hakas nõnda pajatama, (459)
Vj Sündsaid sõnu sõudemaie: (460)
249 = 261
250 Paras liiskumise paika. (462)
251 = 463
Ld 252
253 = 464
Vj Taevast Taaralaiste tarkus. (465)
254 = 466
Vj Taeva tahtmist teäda nõuda: (467)
255/7 = 468/70
258/9 Rahva varjav kaitsejaksa, / Ehk kes kaugelt õnnekaupa (471/2)
260/2 = 473/5
263/5 Liisu kiviks liivitie: / Misga meehed määra mõedul / Liisko tahtsid lennotada, (476/8)
266/7 = 479/80
268/9 Vennad võtsid kolmekeste / Valitsetud võidokivid, / Kandsid kivid järve ääre, (481/3)
270 = 484
271 Kõrvistiko kalda peäle. (485)
272 = 486
Ld 273
274 = 487
275/6 Otsekohe üle järve / Tüki teistest kaugemalle (488/9)
277 = 490
278/81 Selle käte valitsuse / Päris voli pidi jääma / Tõrkumata tõutasid / Vennad kadund isa käsko (491/4)
Vj Liisuheite juhatusel (495)
282 = 496
283/6 Kaksi saavad kaugel sõudma, / Võera maale rändamaie, / Uuta õnne otsimaie; / Kolmas vend jäeb kodomaale / Varjoandjaks valitsejaks, / Kange kääga kaitsejaksa. (497/502)
287/8 = 503/4
Ld 289
290/1 «Mino õigus esitekse / Liiskokivi lennotada, (505/6)
Vj Määratatud maada mõeta. (507)
292/4 Sest ma olen, vennikesed! / Enne teida ilma sündind, / Varemine eide rüpest / Elo teele veeretatud, (508/11)
Ld 295
296 Pääva paistele paisatud, (512)
Ld 297/8

Rahvaluules

292 = L 20, 1

Peaks ehk teie paiskamine
Minu määrast mööda jõudma:
Sest ei tõusku tülitsemist,
Ega vaenu-vihkamisi.
Mul ei ole mingi märki,
Silmal sihti ette seatud;
Mina pean rada rajama,
Teistel' teeda tegemaie.
Kuhu ma kivi keeritan:
Senna panen teile sihti.
Järelkäija leiab jälgi,
Tagakäija tehtud teeda.
Kesse esimese teu
Tehtud tööd saab tiutama,
Mingu maja ehitama,
Seinasida kokku seadma,
Nurga viilu vikeldama,
Katus' harja algamaie,
Kuhu tuuled teinud raja:
Külap saab siis nägemaie,
Kuda laitus laial keelel
Virgum leidmas vigadusi,
Kui on ise targem tööle.»*
Kui nii pikalt pajatanud,
Hakkas kivi keeritama,
Tõstis kätta kõrgemale,
Saatis kivi sõudemaie,
Tuule tiivul lendamaie.
Kivi lendas tuule kiirul,
Tuule kiirul taeva poole.
Vaatajate arvamisel
Lendas kivilinnukene
*Senna, kuhu taeva sõrva,
Suure ilma katus' ulu
Maa seina külge rajab.*
Äkitselta vääratie
Kivi maha kukkumaie,
Langes loodis libamiste,
Sattus järve märga sängi,
Teise kalda ligidale.
Kohisedes kerkis vesi
Vasta taevast vahutelles,
Kivi põrkas järve põhja,
Vete-vaiba katte alla,
Langes laente sügavale,
Kadus vaatajate silmast.
Teine venda pajatelles
Seadis sõnad sõudevale:
*«Mul on venda teinud teeda,
Rada ju ette rajanud,
Hoone ette ehitanud,
Seadnud kokku toaseinad,
Vikeldanud nurga viilud,
Alustanud katus' harjad;
Sestap tahan sihti mööda
Tema järgil teeda käia.»*
Kui nii pikalt pajatanud,
Võttis kivi kange kätte,
Keeras kiiremal kihinal,
Viskas vingemal vihinal

Parandused

302 vaenu vihkamisi
305 raeama
313 maea
317 raea
322 paeatanud
330 kivi linnukene
333 raeab
342 Vette vaiba
345 paeatelles
348 raeanud
355 paeatanud
356 Võtis

Seletused

315 viil — teatud tüüpi katus või kelp; vikeldama — vikelkirja kuduma, siin ülekantud täh. — õigesti rajama
332 ulu — katuse etteulatuv serv (Wied.)
334 vääratie (Kr.) — vääriti, vääratades
343 sügavale — sügavusse
354 järgil (Kr.) — järel

Alg-Kalevipojas

299 Peaks ka teie paiskamine, (513)

Vj Võidokivi viskamine (514)
300/1 Mino liisust mööda lendma: / Ei sest tõusko tülitsemist, (515/16)
Ld 302
Vj Edevaida hirvitusi, / Koerahambil pilkamisi, / Ega naeratavat nalja! (517/19)
303/5 Mul ei ole mingi määra, / Mingi sihti märgiks seätud, / Rada ette rajatatud: (520/2)
Ld 306
307 Kuhu kivi keeritaksin, (523)
Ld 308
Vj Liisukive lennotaksin. (524)
309/10 Järeltulik leiab jälgi. / Teotab ettekäija tego; (525/6)
Ld 311/18
Vj Se on kõigil kerge asi. / Esimene ehitusta / Avalikult asutanud / Teiste silma vaateelle. (527/30)
319/21 Kergem vigadusi leida / Kui on paremada teha (531/2)
Vj Täiemada toimetada.» (533)
322/3 = 534/5
Vj Vihiselles vibutama (536)
324/5 = 537/8
326 Tuisatilles tuuletiivul, / Liisukivi lendamaie. (539/40)
Ld 327/8
329/30 = 541/2
Vj Kaljo raske pakukene (543)
331 = 544
Ld 332
333/6 Maaga koko kinnitatud. / Aga äkitselta hakas, / Kivi loodis libamiste / Kõrgelt maaha kukumaie; (545/8)
337/8 = 549/50
339 Kihisedes kerkis veesi (551)
340 = 552
341 Aga kivi põrkas põhja (553)
342 = 554
343 Laente sängi sügavalla: (555)
344 = 556
345, 356 Teine venda võtis järge / Liisukivi kange käte, (557/8)
Ld 346/55
357/9 = 559/61

Rahvaluules

307/8 vrd. Kus ta hoosta keretelle, / Sinna keretas kirriko (Beiträge VII, lk. 78 (45), 10/11 = A 279/80 (207))
313/16 vrd. L 12
317 vrd. Kus on tuli teinud toa, (L 54 a, 4)
345/6 vrd. 287/8
347/54 vrd. 303/16
355 = 322

Kivilinnu lendamaie,
Kaljupaku purjetama.
*Kivi tõusis taeva poole,
Püüdis pilveid pillutama,
Pääva paistet varjutama.
Tuule kiirul lendas kivi
Kõrgemale, kaugemale;
Sealap vaarus vankumaie,
Maa poole pillumaie,
Kukkus järve kalda ääre,
Vee ja kuiva keske'ele;
Pool jäi kivist vette maetud,
Laenetesta kinni kaetud,
Pool veel silma paistevale.
Nüüd sai võiduviskamine
Kolmandama venna katseks.
Ehk küll vähem vanusela,
Aasta arvul teistest vaesem
Kalevide kallim poega:
Siiski pihtes paisuvala,
Labaluie laiusela,
Kehakondi kindlusela
Tema teistest tugevama,
Tema vendist vägevama;
Käte sooned tal kangemad,
Sõrmeküüned tal kindlamad,
Silma sihti tal osavam,
Meele-mõistus tal mõnusam.*
Noorem venda pajatelles
Seadis sõnad sõudevale:
*«Ema, hella eidekene,
Tõi mind hili tallekese
Suurel surmal seie ilma,
Suurel surmal, valjul vaeval
Sündis lese leina lapsi.
Ema, hella eidekene,
Mitu ööd oli uneta,
Mitu koitu eine'eta,
Mitu pääva lõune'eta;
Ei kustunud tuli toasta,
Säde ei sängi sambasta,
Eite hella ei riide'esta,
Hobu halli ei rakke'esta;
Halli sõitis arsti teeda,
Naine tuhnis tuuslarida,
Kimmel kõndis kümme teeda,
Ratsu rohkest' radasida,
Naine tarkade taresi.
Otsis lapsele abida,
Nõrgale nutuvõttijaid,
Väätile rammu andejaid;
Andis lamba lausujale,
Kitse kidaleikajale,[5]
Kirju värsi vihtlejale,[6]
Teise harjakse võtjale,[7]
Andis taaldri targale,
Tõutas teise arstile.
Laulis vara, laulis hilja:
Ole vaita, poega noori!
Kasva mulle karjapoisiks,
Tõuse tõura hoidijaksa,
Veni veikse karjuseksa,
Kasva, poega, künnimeheks,
Sirgu vahvaks sõameheks!
Poega kasvis ammu aega,
Ammu aega, palju päivi,

Parandused

359 Kivi linnu
375 kül
380 Keha kondi
383 Kätte
384 Sörme küüned
386 Meele mõistus
387 paeatelles
396 heineeta
408 nutuvõtijaid

Seletused

378 pihtes paisuvala (Kr.) — pihtade paisumise, tüseduse poolest
381 tugevama (Kr.) — tugevam
382 vägevama (Kr.) — vägevam
390 hili (Kr.) — hilise
419 tõura — veise

Alg-Kalevipojas

360 Kaljopoega purjetama. (562)
361 = 563
362/3 Pillutelles pilvesida, / Varjotelles päike paistet; (564/5)
364 = 566
Ld 365
Vj Kunni raskus rammo võtis: (567)
366 Seäl ta vankus vaomaie, (568)
367/71 = 569/73
372 Pool jäi silmal paistevaksa (574)
Vj Vaatajalle nähtavaksa. (575)
373/6 = 576/9
377 Kalevide noorem poega: (580)
378/82 = 581/5
383 Kätesooned kangemada, (586)
Ld 384
385/6 Silmasihti osavama / Meelemärko mõnusama. (587/8)
Ld 387/438

Rahvaluules

361/2 vrd. Tamm tahhab taevasta jäggada, / Oksad pilve pillutada. (L 38, 67/8)
363 vrd. Tamme pilustab päikese (L 41, 84)
387/8 vrd. 345/6
389 = L 20, 1
391/2 Näggid minnust sure surma, / Sure surma, valjo vaeva (L 20, 2/3)
394/9 = L 20, 1, 4/8
400/1 Naine nori rideesta, / Obbo alli rakkeesta (L 20, 9/10)
402/3 = L 20, 11/12
404 Kimmel kõndis kirriko teeda (L 20, 13)
406 Naine tarkade tarre möda (L 20, 14)
407/8 = L 20, 15/16
410 = L 20, 17
411 Kitse kele katsujale (L 20, 18)
414/15 = L 20, 19/20
417/20 Olle vaita, tüttar-lapsi, / Kasva mulle karjasesta / Tõuse tõura oidijasta, / Venni veikse kaitsejaksa (L 20, 21/4)
423 vrd. Jubba sedda ammo aega (L 62, 12)
424 = L 62, 13

Ju saab mitu suveda,
Veereb viisi heina-aega:
Kui ma isa õue alla
Kiigel lusti keeritasin,
Ühe toome õie peale,
Kahe kase ladva peale,
Lepa laia lehe peale,
Sarapuu südame peale.
Juba toome heitis õilmeid,
Kaske lehti kautanessa,
Lepa lehti lendanessa,
Sarapuu süda sadikse:
Minust aga kasvis meesi,
Kasvis Kalevide poega.»*
Noorem venda võttis kivi,
Keeritas tuule tuhinal,
Viskas virgumal vihinal
Kivilindu lendamaie,
Kaljupaku purjetama;
*Osav silma sihtis jooksu,
Kange käsi seadis käiki.
Ehk küll tuules tuisatelles
Kivi lendis kõrgemale,
Kõrgemale, kaugemale:
Ei läind pilveid pillutama,
Ega laiust lahutama,
Ei läind kõrgust kõigutama,
Ega valgust varjutama.
Kivi veeres vuhisedes,
Lendis üle laia järve
Teise poole kalda peale,
Kukkus mõõdu määramisel
Maha kuiva piiredele.*
Vanem venda pajatama:
*«Tõmbame, vennad, tõeste,
Lähme suisa sammudela,
Lähme läbi loigukese
Võidukiva vaatamaie,
Kuhu need kivid kukkusid?»
Lähem tee käis vete kaudu,
Ligem rada järvest läbi;
Sealtap Kalevide pojad
Suisa teeda sammusivad,
Sealtap rada rändasivad
Võidukiva vaatamaie.
Kesket järve kandis vesi
Kalevi poegil kintsuni.
Esimese venna kivi
Magas laente-vaiba varjus,
Suigus järve sügavuses;
Saand ei silma seda näha,
Ega käsi katsumaie.
Teise venna võidukivi
Leiti ligi kalda ääre
Vee ja kuiva vahedela,
Pool veel paistis lagedale,
Pool jäi peitu laenetesse.
Kolmandama venna kivi,
Võiduviskamise märki,
Leiti üksi kuival kaldal,
Leiti murul magamaies,
Tüki maada teistest kaugel.

Parandused

426 Veerev (trv.); heina aega
439 võtis
442 Kivi lindu
446 kül
458 paeatama
464 vette
466 poead
473 laente vaiba

Seletused

436 sadikse — laguneb, kõduneb (Wied.)
470 Kesket (murd.) — keset; kandis — küündis
474 Suigus — suikus

Alg-Kalevipojas

439/42 = 589/92
Ld 443
444 = 594
445 Osav käsi kivi käiki, (595)
446 Tuule riiki tuisatelles! (593)
Ld 447/8
449 Et ei pilveid pillutama, (596)
Ld 450
451 Ega kõrgust kõigutama (598)
452 Valgus'kuma varjotama (597)
Vj Raske kivi raatsind minna. (599)
453/4 Tuule tiivul vuhisedes / Lendis kivi üle järve (600/1)
455 = 603
456 Määratud mõedo järel: (602)
457 Kukus kuiva piire peale. (604)
Ld 458/63
Vj Kaugus segas silma mõetu, / Et ei vennad võinud näha, / Tõtelikult tunnistada: / Kelle liisko viskamine, / Kivi lendo kaugemalle / Määramaada oli mõetnud / Meehed läksid vaatamaie, / Asja otsust avaldama. (605/12)
464/5 Ligem tee läks järve kaudo, / Lähäm rada veesta läbi: (613/14)
436 = 615
467/9 Suisa teeda ettevõtsid, / Rada laentest rajatasid / Liisko kaugust katsumaie, / Kivi lendo mõetemaie. (616/19)
470 = 620
471/2 Nooremal vennal kintsoni / Vanem' venna liisko-kivi (621/2)
473 = 623
474 Järve põhja peitusella; (624)
Ld 475/6
477/8 Teise venna liisko-kivi / Leiti kalda ääre ligi (625/6)
479 = 627
Ld 480/1
482 Noorem' venna liisko-kivi, (628)
483 = 629
484 Kaugel üksi kuival kaldal, (630)
Ld 485/6

Rahvaluules

425 Jo saab sadda suvveda (L 62, 14)
426 = L 62, 15
429/32 = L 62, 18/21
433/5 Jubba toome eitis õiet / Kasse lehta kaganeksi, / Leppa lehta lendaneksi (L 62, 22/4)
436 = L 62, 25
449 vt. 362
452 vt. 363
459 vrd. Tõmbame õed tõeste (B 67 (2), 1)
480/1 vrd. Kp. I, 83/4

Senna kivi oli sattund
Taeva tahtmist tähendama:
Kesse neist kolmest vendadest
Kuningaks saab kutsutama.*
Vanem venda pajatelles
Pani sõnad sõudevale:
*«Jumalikul juhatusel
Tehti tähte liiva peale,
Pandi märki muru peale,
Kes meist isa käsku mööda
Valitsejaks värvitakse,
Kuningaksa kõrgendakse.
Lähme järvest vetta tooma,
Miska venda viheldakse,[8]
Venna keha karastakse,
Kuningaksa kastetakse!
Ehitame keha ilusaks,
Silime hiuksed siledaks;
Kuldatoime kuube selga,
Hõbesärki kuue alla,
Vammus vanasta vasesta;
Pange päha kuldakübar,
Raudakilpi peale rinna:
Siis saab vennast sõameesi,
Kasvab vägev võidumeesi.
Kuhu sammu siruteleb,
Seal peab siidi rigisema,
Kulda kallis kõlisema,
Hõbe järel helisema,
Vaski kannul kärisema.
Kus nüüd venda käidanessa,
Seal peab ilu helkinessa».*
Kuida vana Kalev käskind,
Enne surma ette seadnud,
Nõnda võeti noorem venda
Isamaale valitsejaks,
Kõrgendati kuningaksa.
Teised vennad tõstsid laulu,
Panid healed helkimaie:
*«Lähme, vennad, veeremaie,
Kahekeste kõndimaie,
Lähme õnne otsimaie,
Kus meil kukub õnnekägu,
Laulab vasta lustilindu!»
Noorem venda laulis vasta:
«Kus see päike paistemaies,
Kus see kuu on kumendamas,
Tähed teeda näitamaies —
Kasvab kulda kuusemetsi,
Lehte ilus lepikuida,
Kasvab kallid kasemetsi,
Tõuseb Taara tammikuida.
Sealap kukub õnnekägu,
Laulab vasta lustilindu.
Kusse kukub õnnekägu,
Senna tehke toa seinad;
Kusse laulab lustilindu,
Senna ehitage kambri,
Tehke sisse siidisängi;
Kus ehk laulab leinalindu,
Senna tehke lese sauna,
Vaeselapse varjukese.»*
Teised vennad pajatasid:
«Jumalaga, venda noori,
Liisul liimitud kuningas!
Jumalaga, pesapaika,

Parandused

491 paeatelles
499 vette (trv.)
500 Misga
502 Kunningaksa (trv.)
505 Kulda toime
506 Hõbe särki kue
508 kulda kübar
509 Rauda kilpi
518 elkinessa
520 etteseadnud
525 elkimaie
529 kukkub
532, 533 se
539 kukkub
541 kukkub
545 siidi sängi
548 Vaese lapse
549 paeatasid
552 pesa paika

Seletused

497 värvitakse (rl.) — värvatakse
503 Ehitame (murd.) — ehime
517 käidanessa — käib
518 helkinessa (Kr.) — helki-(ne)ma
525 helkimaie — helisema

Alg-Kalevipojas

487 Kuhu kivi maaha veerend: (631)
Vj Võido märki tunnistama, (632)
488 = 633
Ld 489/92
493 = 634
Ld 494/5
496 Kuida vana Kalev' taati / Enne surma etteseädnud. (638/9)
497/8 Kunnigaksa kõrgendada, / Valitsejaks ülendada; (636/7)
Ld 499/548
519/23 vt. AKp. IV, 635/9
Vj Kadund isa käsko täites / Tahtsid vennad kahekeste / Võera maale teeda võta; (640/2)
549 Minnes meehed pajatasid: (643)
550/2 = 644/6

Rahvaluules

491/2 vrd. 287/8
503/9 vrd. motiividega venna (~ peiu) ülistuslauludest, näit: Panne selga sidi särki, / Sidi särki kulda kube (Beitr. IV, 151/2 (29) 4/5 = A 221/2 (140) Kuub temmal olli kulda toime, / Kassukas olli karda toime. / Särk olli serje some toime / Kübbar kui ku taevas. (Beitr. VII, 78 (45) 6/9 = A 279/80 (207))
512/18 vrd. Kus ta hoosta keretelle, / Sinna keretas kirriko; / Kus ta hoosta tantsitelles, / Sinna tantsitas tannava (Beitr. VII, 78 (45), 10/13 = A 279/80 (207))
518 vrd. Olli mul üksi ainus venda. / . . . / Teggi ilmale illuda, (Beitr. VII, 74/5 (43), 1,5 = A 275/6 (204))
541/8 vrd. laulutüübid «Kolm kägu» (B 60 (1)), «Imelik maja» (Beitr. XVII, 123/4 (6) = A 294/5 (224), A 368/70 (274), L 38, värsid 86/104) ja «Kurva kodu» (L 54 a)

Armas haudumise kohta,
*Kus me, mehed, kasvasime,
Kus me kui tammed tõusime!
Nüüdap nutvad noorusnurmed,
Leinavad Lääne lepikud,
Kussa kuked kasvasivad.
Ei meil veere silmavetta,
Enam on sirgul silmavett;
Meie silmist veereb verda,
Meie palged kahvatanud,
Kurbtus silmakulmudela,
Leina-pilved laugudela.
Las aga talve tasa minna;
Külap kulub kevadele,
Külap sulatab suvele.
Saavad jõed jooksemaie,
Allikad harunemaie,
Õilmed tupesta tungima,
Linnud ladvassa laulama;
Küll siis jõgi jõuab senna,
Kus meid ootab kodupaika,
Allika-soon jõuab senna,
Kuhu toa üless' teeme,
Hoone seinad ehitame;
Õilme ilu hiilgab senna,
Kuhu kosjakambri teeme;
Linnu laulu langeb senna,
Kus need neiud kasvamaies,
Sõlgirinnad sirgumaies.*
Jumalaga, Taara aeda,[9]
Emajõgeda ilusa!
Jumalaga, mäed ja orud,
Isamaa metsad ja lagedad!
*Lapsi võõrdub ema rinnalt,
Armu kaisust väetikene;
Mees peab kõigist võõrdumaie,
Maha jätma magusama.
Maailm lahke laialine,
Taevas kõrge kummiline;
Tugeval ei tõuse tungi,
Vägeval ei pigistusta.»*
Nõnda vennad veeresivad,
Linnud pesast lahkusivad,
Jätsid venna järve ääre
Maha üksina murule,
Jätsid üksi igatsema
Noore-põlve paremaida,
Isa kojas ilusida,
Eide armu õnnekesi:
Mis kõik kastena kadunud,
Tuule-õhku tuisatelles
Pääva palav pillutanud.
Kivi küürul istunessa
Hakkas meesi mõtlemaie:
«Mis on läinud luhadelta,
Veerend õilmil väljadelta
Suve sammul sõudemisel,
Sest peab saama seemnekesi
Tulev' päävade tuluksa.
Kui mind tehti kuningaksa,
Valitie valitsejaks:
Pidin pesast põgenema,
Lagedale lendamaie,
Kus üks loodud kotka poega
Tuulila peab tallamaie
Omal tiival õnne teeda,
Radasida rajamaie.»
Viskas hõbevalget vette[10]

Parandused

553 audumise
556 noorus' nurmed
559 silma vetta
560 silma vet
563 silma kulmudela
564 Leina pilved
569 arunemaie
572 Kül
574 Allika soon
578 kosja kambri
583 Ema jõgeda
599 Noore põlve
600 koeas
603 Tuule õhku
619 raeamaie

Seletused

583 Emajõgeda (Kr.) — Emajõgi
592 tungi — ahistust, vaeva, häda
610 Tulev' päävade — tulevate päevade

Alg-Kalevipojas

553 Kallis kasvamise kohta! (647)

Ld 554/81
582/93 = 648/59
Vj Rammo rajab radasida, / Tarkus teeda tasandamas!» (660/1)
594 = 662
Ld 595/619
Vj Õnne teeda otsimaie, / Kaugelt kodo pärimaie. / Juhtub tee sind Tarto viima / Tarbelikul tallitusel: / puhka hoosta, poeokene! / Sootaguse kõrtsi ulul; / Mine järve kalda ääre / Kalevi kivi vaatama. / Kivis leiad sõrme armid, / Tõsinduse tunnismärgid. / Kalevi sõrme asemed: / Kust ta kivi kinnipidand. / Anna armo andekesta / Kalevi poea kivile; / Olgo rahakopikada, / Ehk mis muido armas sulle. / Nõnda tegi vanem rahvas. / Tegin ise ma lauliko. / Kui seält enne mööda käisin / Igakorda käigi õnneks, / Asja ajamise kasuks. / Muile paiku pandud andeid / Mõnekorra varas võtab, / Röövli käsi ärariisub, / Kelmi tuleb korjamaie: / Aga Kalevi kivilta / Võta ei keegi kopikat. — / Niida pead sa, poeakene! / Kui sa soovid sõudemaie / Saadjärve peäle minna (663/92)
620/1 Hõbe valget veete laskma. / Järve laente lepituseks: (693/4)

Rahvaluules

560 = L 63, 8
561/2 Minno silmast verib verda, / Minno palge kahvatanud! (L 63, 10/11)
565/9 = L 63 12/16
570/1 Õied tuppesta tungivad, / Linnud ladvassa laulavad! (L 63, 17/18)
572 = L 63, 19
573 vrd. Kus mo kasa kasvamas (L 63, 20)
574 Allika soon sõuab senna (L 63, 21)
577 Õie illu iilgab senna (L 63, 23)
579 = L 63, 25

Laenetele lepituseks,
Vetevaimu meelituseks,
Kuda vanarahva käsku
Nooremaida õpetanud:
*Mis ei mõista meie mehed,
Targad naised tähendada.*

Pärast võiduviskamista,
Vendadesta lahkumista
Võttis Kalevide poega
Valitsuse võimust kätte.
Võttis kätte adrasahad
Austelles adra-tööda,
Põllumehe põlvekesta.
Ja et sahameeste seisus
Rahupäivil ikka õitseks,
Sõakärast solkimata,
Vaenu-verest värvimata:
Seks on mõnusada mõõka
Kuningale kanguseksa
Igas kohas väga tarvis;
Tugiks tungijate vasta,
Varjuks vasta vaenlasele;
Miska kurja karistada,
Vaenu viha vähendada,
Riigi seadust kohendada.
Kalevide kallim poega
Märssi seljas, mõõka puusas,
*Seadis adra aisadele,
Pani hobu adra ette,
Rakendas ruuna künnile;
Hakkas sooda sahkamaie,
Kuiva maada kündemaie,
Arupinda pööramaie.
Kündis põrmuks mullapinna,
Segas kivid sõmeraksa,
Segas savi seemnekandjaks,
Põrmu idu imetajaks;
Kündis paigad põllumaaksa,
Vägevaksa viljamaaksa,
Teised kohad karjamaaksa,
Murumaaksa, heinamaaksa;
Külvas soosse sinikaida,
Sambla sülle jõhvikaida,
Mätta rüppe murakaida,
Mõnda paika mustikaida;
Kündis kohad metsamaaksa,
Laiad paigad laanemaaksa,
Külvas metsad kasvamaie,
Tammed kõrged tõusemaie,
Põõsastikud paisumaie;
Kündis paigad lagedikuks,
Laiad arud, laiad murud
Lustilikuks luusikohteks;
Kündis mäed mängimaie,
Kingukesed kõikumaie;
Kündis orud, sahkas salud,
Aasud, luhad haljendama;
Külvas mäele maasikaida,
Põõsa alla pohlakaida;
Kündis lilled kasvamaie
Õilmed ilul tolmamaie;*
Kündis maada kerkivale,

Parandused

620 hõbe valget
622 Vete vaimu
623 vana rahva
627 võidu viskamista
632 Auustelles adra tööda
635 ika
637 Vaenu verest
638 Seeks
643 Misga
647 Märsi
654 mulla pinna
673 luusi kohteks

Seletused

673 luusikohteks (murd.) — luusikohtadeks
677 Aasud (murd.) — aasad

Alg-Kalevipojas

Ld 622/4
625/6 = 704/5
Vj Sest saab sõudja kukur kaso, / Andja tasko täidendusta, / Heldus rikast õnnistusta. / Seda ennemuistest seädust, / Vanast võetud ande pruuki: / Tohi sa ei naeruks panna, / Ennast kiita targemaksa. / Vana põlve vaiba varjul / Magab imedusi mõnda (695/703)
Vj Magab mõnda mõistatusta, / Mis ei agaradki arva (706/7)
627 Pärast liisko heitemista, (AKp. V lugu, 49)
628/34 = 50/6
635 Ika rahopäivil õitseks (57)
636 = 58
637/9 Vaeno pillust puutumata: / Seeks on mõeka mõnusada, / Kuningalle kangeks varjuks. (59/61)
640/1, 643/4 = 62/5
Ld 642
644 Vaeno kurjust vähändada, (65)
Vj Salakurjust kahandada, (66)
645 = 67
646/7 Kalevi poeg, mõeka puusas, / Sõasahka vöö vahel: (68/9)
648/52 = 70/4
653 Muropinda pööramaie. (75)
654/68 = 76/90
Ld 669
670/1 = 91/2
Ld 672
673 Lustilikuks luusi-paiguks; (93)
674/5 = 94/5
676 Kündis orud, ajas arud (96)
677/9 = 97/9
Ld 680/94
Vj AKp. V, 100/12, vt. Lisa II

Rahvaluules

625/6 vrd. Mõistke, mõistke, mehhed noored, / Arvake, poisid avvarad, / Teadenege, naised targad (L 18, 1/3)
648/50 vrd. Hästi ärjad ikkendasin, / Tassa runad rakkentasin, (A 91/2) (48), 5/6)
648/81 vrd. L 58
662 Kündsid soosse sinnikida (L 58, 8)
668/70 vrd. laulutüüp «Suur tamm» (L 37, 38, 39, 41) ja «Õllest saar» (L 103, 4/5)

Kerkivale, kohundela,
Väljad vaude vöötidele
Vägeva adra valula,
Mis said tuulest tasutellud,
Vihmaveesta veeretellud,
Sulalumest silitellud,
Raheterista triigitud.
Adrasaha armidela
Pidi vili voodamaie,
Toitu rohkest' tõusemaie
Põlvest põlve paisutavaks
Surevate sugudele.
*Kalevide kallim poega
Kündis pääva, kündis kaksi,
Kündis kolmandama pääva,
Kündis peale mõne pääva;
Kündis vara udu jälgil,
Kündis hilja kaste piirel,
Kündis lausa lõune ajal.
Päikese ägev palav
Kurnas kallist ruunakesta,
Vaevas adravedajada,
Piinas künnimehe pihta.
Hobu pidi parmu piina,
Kihulaste kutistusta,
Pidi kiili kihutusta
Töö kallal kannatama.
Mehel kuivas keelekene
Suhu suure jänu pärast.*
Ühel lõunal paistis päike
Ägedama hiilgusega,
Palav hakkas pakitsema,
Kippus lojust lõpetama.
Kalevipoeg peastis hobu,
Rooma kütkest ruunakese,
Köitis jalad kammitsasse,
Et ei hobu kaugel' jookseks.
Heitis ise külle peale,
Väsind keha karastama,
Vintsund liikmeid venitama,
Seljasooni sirutama,
Suikus une sidemesse
Pääva paistel puhkamaie.
Künka küürul seisis kaela,[11]
Parem käsi toetas päädа
Padja kombel põse alta,
Mäe kõrvas mehe keha,
Jalad laiale lagedal.
Nõnda magas mehe poega,
Kange meeste kasvandikku,
Magas kaua murusängis.
Kunni päike õhtu keerul
Vaus juba veeru poole.
Ägev põua palav piinas
Unerüpes uinujada,
Rahusängil suikujada,
Ajas nahka auramaie,
Ihu üldsalt higistama,
Silmnäu vesil veeremaie.
Palgilt tõusnud pisaraida,
Hiuksist välja joosnud higi
Imes mägi mahla kombel
Sala põue sügavale;
Sealtap sigis soonekesi,
Allikaida mulla alla,[12]
Kust sai keele kustutusta,
Kurnand keha karastusta
Pärast-põlve poegadele,
Tulev-päivi tüterile,
Rammu-märga raukadele;
Kes sest maitseb, leiab kosu,
Võtab võimu vägevama;
Kidur lapsi leiab kasvu,
Põdur kohe parandusta,

Parandused

687 Vihma veesta
688 Sula lumest
689 Rahe terista
690 Adra saha
701 aeal
715 Kipus
716 Kalevi poeg
718 Kõitis
722 kiikmeid (trv.)
732 kasvandiku
733 muru sängis
738 Rahu sängil
739 Aeas
750 Pärast põlve
751 Tulev' päivi
752 Rammu märga

Seletused

683 kohundela (Kr.) — kohevile
691 voodamaie — rikkalikku saaki andma
720 külle (murd.) — külje

Alg-Kalevipojas

695/6 Kalevi poeg, kangelane, / Kündis maada mõnda pääva (113/14)
Ld 697/8
699/706 = 115/22
707 Kiilolase kutistusta (123)
Ld 708
709 = 124
710/11 Meehikene jäno häda. (125)
712/22 = 126/36
Ld 723/35
Vj 137/67, vt. Lisa II
736/57 Kalevide väsind päädа / Sündis ägäv pääva palav / Väga kangest higitsema; / Maapinda imes higi, / Väsind keha auro veeta / Rohkel kombel oma rüppe. / Higist imetatud mägi / Paisotelles salapõues / Hallika vee soonekesi, / Kellest mõned meie päivil / Veeta määsta imitsevad: / Kallist karastavat märga. / Misga kuiva keelta kastes / Kohe keha rammo kosob. / Kidur lapse kaso leiab, / Põdur häda põlvest peäseb, / Tume silm saab seletusta. (168/84)
Ld 758/61

Rahvaluules

696/8 vrd. Kasvas ku, kasvas kaksi, / Kasvas kortel kolmat kuda, / Veel näddale neljat kuda, / Peäli pari päva kaksi. (L 4, 12/15)

Tume silma teravusta,
Sõge silm ehk seletusta,
Vigaselta lõpeb vaeva,
Valukandijalta valud,
Pikalised piinatused.
Lätte veel on võimus vägi,
Salavägi sigimisest,
Kosuv rammu Kalevista.
Kes sealt korda märga maitsend
Põua-pääva palavusel,
Tunneb kohe tugevuse
Liikmetesse liikumaie,
Tunneb kohe rõõmu rammu
Südamesse siginema.
Piiga palgel paisub puna,
Kestavam kui Maarja puna;[13]
Maarja puna paisub palgil
Arukorral aasta a'ani,
Kalevide lätte puna
Paistab kaua palgedelta,
Vältab elu õhtueni.
Kalevide kange poega
Leidis une lõpetusel
Vaimu vaate väravasta
Õnnetuse ettetähte,
Kuda kammitsassa kõrbi,
Kallis künniruunakene
Kiskujate kiusatusel
Elukorda lõpetamas.

Ratsu oli rohumaalta,
Laia muru lagedalta
Läinud kihulaste kiilil,
Parmukeste pakitusel
Sammu-sammult kaugemale
Põõsastiku peitusela,
Läinud laia laane sõrva
Püsipaika püüdemaie,
Varjupaika võttemaie,
Natukeste norutelles
Pääva vaeva vähendama.
Laias muiste laanemetsas
Sigis rohkest' susisida,
Kasvis palju kiskujaida,
Kes kui vereahned koerad
Kaugelt juba nuuskril koonul
Hobu higi haisutanud.
Hunta tuli hulgakaupa,
Karusida karjakaupa,
Rahendella rebasida
Ruuna rasval rõõmustama,
Magusada maitsemaie,
Tulid välja vaatamaie,
Laane ääre luurimaie,
Kust neil haisu koonudesse
Tuule-õhku toodanessa.
Kalevide kallis ruuna,
Kammits' köides kõrvikene
Kargas kinnitatud kannul,
Sidess' siutud sammudela,
Hüpakille hobujalga
Laialise lagedale,
Püüdis hädast põgeneda,
Surma suusta sõudeneda.
Kammits keelas loodud kiiru,
Side sulgus sammusida,
Hõbeheie hobu jooksu.

Parandused

766 Põua pääva
785 Elu korda
786 rohu maalta
790 Sammu sammult
794 võtemaie
797 laane metsas
803 hulga kaupa
804 karja kaupa
811 Tuule õhku
813 Kõides
816 Hüppakille
822 Hõbe eie

Seletused

762 võimus (Kr.) — võimas
781 ettetähte (Kr.) — ennet, ennustust
797 muiste — muistses
805 Rahendella (Kr.) — rahedena
811 toodanessa — tõi, toob

Alg-Kalevipojas

762/3 Veel on ise imevägi. (185)
764 = 186
765/71 Kes kord seda veeta maitsend / Suve pääva palavussel: / Tunneb uuta elo rammo / Liikmetesse siginema, / Tunneb rohket elo rõemo / Südamesse sündimaie! / Neio palge paisub puna, (187/93)
772 = 194
773/7 Maarja puna kestab aasta: / Kalevide läte puna / Kestab elo otsadani. (195/97)
Ld 778/96
Vj Seal kus praego J õ e p e r e / Mõisa piiril A r o k ü l a / Talopered asunevad: / Oli ennemuiste päivil / Pime laane metsa kasvand, / Mis jo enne Kalevide / Kündemista haljendanud / Vanaisa varjo alla. (198/205)
797/800 Suures muiste laane metsas / Sigis paljo kiskijaida, / Vereahneid elajaida; (206/8)
801 Näljatsete nuuskrud koonud. (212)
Vj Pikasaba peened ninad (213)
802 Olid hobu haisotanud. (214)
803 Hulgakaupa huntisida. (209)
804 Karjakaupa karosida, (210)
805 Rohkest reinovadereida. (211)
Ld 806
807 Magusada auro tunnud. (215)
808/9 = 216/17
Ld 810/11
Vj Kas ei värsket veristada / Hammastelle aeaviiteks / Lagedalt ei oleks leida. (218/20)
812 = 221
Ld 813
814/16 Hüppas jalad kammitsassa (222)
Ld 817
818 Tüki teeda põgenedes; (223)
Ld 819
820/1 Aga kammits keelas kiirust, / Side sulgus hobo võimo. (224/5)
Ld 822

Ratsu rabas metsaröövlid,
Tautas tagant tappe-kabja
Kiusajate kaela peale,
Nuias maha nurjatumaid.
Esijalgul tormas teeda,
Tagujalgul tonkidelles
Suges suuri susisida,
Küüsilkäpil karusida.
Kiuste tulid teiste karjad
Laanemetsast lagedale
Parvessa kui linnupere
Kiusavaste hobu kaela,
Ratsu raugend rammu peale.
Viimaks roidus väsimusel
Ratsukese viimne rammu
Kurja kiskujate küüsil,
Ablassuude hammastele;
Murti maha murudela
Kalevide kallis hobu
Roaks metsa raipedele.
Jälgi hobu jättanessa
Teede juhil tunnistuseks
Penikoorma pikkusela
Kalli Kalevipojale.
Kuhu kukkus kammitsjalga,[14]
Senna hauda sünnitie,
Kuhu rabas kiskujaida,
Senna künka kasvatie,
Kingukese kõrgendelli;
Kuhu viimaks kiskje kätte
Laane ääre langenessa,
Senna veri vooladessa,
Loiguksa sai lagedale,
Laiaks punalahedaksa;
Kuhu maksa mädanessa,
Senna mägi siginessa;
Kuhu sisikonnad kautas,
Senna sooda sündinessa,
Raba sügav rajatie;
Kuhu pillas kondikese,
Kasvis kaunis künkakene;
Kuhu karva kautanessa,
Kasvis kohe kõrkijaida;
Kuhu lakka langenessa,
Senna sündis rohkest' roogu;
Kuhu saba sattunessa,
Senna külvas sarapuida,
Pähkelpuie põõsasida.
Nii oli surrel sünnitanud,
Lõppemisel ise loonud
Kalevide kallis ruuna
Mälestuse-märkisida,
Tõenduse tunnistähti
Pärast sündva põlvedele.

Parandused

824 tape kabja
843 jätanessa
845 pikusela
846 Kalevi poeale
852 käte
856 puna lahedaksa
861 raeatie
872 Lõpemisel
874 Mälestuse märkisida

Seletused

842 raipedele (murd.) — raibetele, siin: kiskjatele
848 sünnitie (Kr.) — sünnitas
850 kasvatie (Kr.) — kasvatas
852 kiskje (murd.) — kiskjate
856 punalahedaksa (Kr.) — punalaheks
871 surrel (rl.) — surres

Alg-Kalevipojas

823/4 Ruuna rabas metsalisi / Hulgakaupa kabja alla; (227/8)
Ld 825/30
831/5 Aga uued kiskja karjad / Laanest välja paisatie, / Mis kui mesilaste pere / Hobo elo peäle käisid: (229/32)
Vj Väsimusses rauges rammo. — (226)
836/41 Kunni viimaks väsimusses / Ruunakese rammo lõpes, / Ratso kiskijate käte / Koledasse surma kurnas, / Senna lõpes kallis lojus / Kalevi poea hobune. (233/8)
Vj 239/92, vt. Lisa II
Ld 842/61
862/3 Kuhu muido kont ehk jäänud: / Senna kasvis künkakene. (293/4)
Vj Mis veel tänapääval nähtav. (295)
Ld 864/76

ÜHEKSAS LUGU

Päike seisis peale lõune
Veeru poole venitelles,
Langel puie ladvadele.
Kalevide kallim poega
Ärkas unest ehmatelles;
Kuri unenäu-kuju
Hädaohtu ähvardelles
Võitis mehe väsimuse.
Lehe võimul vilistelles[1]
Hakkas hobu hüüdemaie,
Künniruuna kutsumaie.
Vile vaus vaikusesse,
Kutsumine kustus kaugel
Tuiskel laial tuuledesse:
Hobu ei kuulnud hüüdemist,
Kallis ruun ei mehe kutsu;
Linnu keele lustilikult
Hõiskas vasta hüüdemista.
Kalevide kange poega
Tõttas hobu tabamaie;
Ratsu jälgil rändadeles,
Kammits-astmel käidanesse
Kõndis üle kanarpiku
Tüki teeda, palju maada,
Ladus laiu lagedaida,
Sammus piki samblasooda,
Kunni vasta jõudis kohta,
Kuhu ruuna kiskjatele,
Hüva hobu huntidele
Roaks oli roidunenud,
Surma sülle suikenenud.
Tõteliku tunnistähti,
Mitmetvärki märkisida
Leidis laialt lagedalta;
Leidis närtsind hobu naha,
Ruuna rasva riismesida,
Leidis laia vereloigu,
Leidis maksa muru pealta,
Leidis luida ligimailta,
Kohtelt küllekontisida,
Leidis ligi lepikuda
Surnud ratsu sisikonnad,
Põrna tükid põõsastikust;
Sestap sai ta selget märki,
Kuda ruunakene koolnud,
Hobu surmassa suikunud.
Kalevide kange poega,
Kui sai kahju kahetsenud,
Õnnetusta ohke puhkel
Tüki aega tuulutanud,

Parandused

1 peäle
6 unenäu kueu
11 Künni ruuna
22 Kammits' astmel
26 sambla sooda
37 vere loigu
40 külle kontisida

Seletused

3 Langel — langemisel, vajumisel (Wied.)
9 võimul — abil
17 keele — keel
21 rändadeles (Kr.) — rännates
22 käidanesse (Kr.) — käies
40 ohke puhkel — ohkides-puhkides

Alg-Kalevipojas

Ld 1/3
4/5 Kalevi poeg kangelane, / Ärkas enne õhtut unest, (AKp. V lugu, 296/7)
Ld 6/8
9/11 Vilistelles ratsokesta. (298)
Ld 12/14
15/16 Ja kui ruunake ei tulnud: (299)
Ld 17/18
19/21 Tõtas Kalev otsimaie / Mööda hobu jälgesida, (300/1)
Ld 22/6
27/31 Kunni tema kohta leidis, / Kus ta hobu otsa saanud. (302/3)
Ld 32/4
35/40 Kalev leidis hobu nahka, / Leidis hobo rasva riismeid, / Leidis laia vere oja, / Leidis maksa, leidis kondid. (304/7)
Ld 41/50

Rahvaluules

24 = L 55, 2

Võttis kadund ratsu kuue
Mättalt kaasa mälestuseks. —
Suures vihas paisund süda
Süttis mehel põlemaie;
Siisap seadis täie suuga
Sõnasida sõudevale:
*«Seisa vaiki, tuule vuhin,
Kuule, vaiki, metsa kohin!
Seiske, ladvad, sõudemata,
Kõrrekesed, kõikumata,
Lehekesed, liikumata!
Senni kui sõnu sajatan,
Kurjemaida kukutelen,
Vihasemaid veeretelen;
Saagu, saagu, ma sajatan,[2]
Saagu te suguna surema,
Mätta otsa mädanema,
Nurme peale nälgimaie,
Põõsa alla pendimaie,
Rabastikku raipenema,
Lagedale läpastama;
Saagu te soosse surema,
Künka otsa kolletama!»*
Siis aga võttis sõasahka,
Võttis mõõka mõrtsukana,
*Tungis taha tammemetsa,
Tungis läbi laanemetsa
Paksustikku pimedasse
Hundi pesi otsimaie,
Kiskujaida kiusamaie.
Kalevide kange poega
Kiskujate kihutusel
Tegi teeda, tallas rada,
Tegi teeda metsast läbi,
Rada läbi rägastiku,
Kust ei enne kukke käinud,
Käinud kana kõõrutelles.
Tõukas maha tamme oksad,
Tallas maha toome oksad,
Murdis maha männi oksad,
Kitkus maha kuuse oksad,
Katkes maha kase oksad,
Tuiskas maha kõrged tammed,
Puistas maha pikad pärnad,
Rabas maha rämmelgaida,
Lõhkus maha lõhmuspuida,
Oksad eessa, tüvid taha,
Tallas kännud tolmupõrmuks!
Kus ta käinud, tänav taga,
Kus ta läinud, lage taga.*
Mis tal metsas mässamisel
Kiskujatest kätte juhtus,
Leidis surma silmapilgul.
*Mõõk oli kuri möllamas,
Sõasahka surmamaies,
Meesi tugev tappemaies.*
Juba katsid karjakaupa
Metsaliste raisad muru,
Kiskje kehad künkasida;
Veri värvis võsukesi,
Surmahigi sammelaida,
Värvis muru verekarva,

Parandused

51 Võtis; kue
62 saeatan
65 saeatan
70 Rabastiku
74 võtis
75 Võtis
76 tamme metsa
77 laane metsa
78 paksustiku
104 möllamas
106 tapemaies
111 Surma higi

Seletused

66 suguna — soona, kui sugu
69 pendimaie — mädanema, roiskuma
78 Paksustikku (Kr,) — paksu metsa, padrikusse

Alg-Kalevipojas

51/2 Tema võtis ratso naha / Kadund looma mälestuseks. (308/9)
53/4 Aga vihas paisund süda / Sütis meehel põlemaie (310/11)
Vj Hobo mõrtsikade peäle. (312)
55/6 Seäl ta nõnda pajatelles, / Kurja suuga sajatelles: (313/14)
57/9 «Seisa vaiki! tuule tuhing! / Ole vaiki, metsa kohin! / Laane ladvad, seiske rahul, (315/17)
Vj Seiske rahul liikumata! (318)
Ld 60/1
62 Kunni ma sõnad sajatan (319)
Ld 63/4
Vj Ratso mõrtsokate kaela, / Hobo kiskujate kohta: (320/1)
65 Saago, saago, ma sajatan (322)
66. 68 Saago te' sugu nälgama, (323)
Ld 67, 69/73
Vj Rahvas teida vihkamaie, / Verevaeno alla viima!» (324/5)
74/8 Siis ta võtis mõeka käte, / Sõasahka pihudessa; / Tungis taha laanemetsa, / Pimedasse rägastiko (326/9)
79 = 330
80 Kiskja poegi püüdemaie. (331)
Ld 81/100
101/3 Mis tal metsas vasto juhtus: / Silmapilgul surma leidis. (332/3)
Ld 104/6
107 = 334
108 Surnud kiskjad metsa pakso, (335)
Ld 109
110/12 Veri värvis sammelaida, / Värvis muro punaseksa. (336/7)

Rahvaluules

65/73 vrd. L 64, vrd. «Saagu, saagu, ma sajatan, / Tulgu, tulgu ma tõotan. / Saagu sa soosse surema, / Kännu otsa känguma!» (ERA II 287, 432 (20))
65 = L 64, 1
88/94 vrd. Tuito, tuito, tome oksad, / Mahha minna rajjusin männi oksad (B 92 (6), 1/2)
99/100 vrd. Kus ta hoosta tantsitelles, / Sinna tantsitas tannava (Beitr. VII, 78 (45), 12/13 = A 279/80 (207))

Taimekesed tõmmukarva,
Pohlaka lehed punaseks.
Peasnud hundid ulgudessa,
Metsa karud mõuradessa
Põgenesid paksustikku,
Suurte soode keske'ela,
Redupaika rabadesse.
Päike oli looja läinud,
Valgus alla veerenud,
Pime kattis kohtasida,
Segas Kalevide silma,
Et ei võinud kiskje jälgi
Kauemine kihutada:
Muidu oleks karukarja,
Ulgujate hundi sugu
Sootumaks otsa saanud.
Kalevide kange poega
Töösta väga tülpinud,
Vihastusest väsitanud,
Ladus laanest lagedale
Öö-aset otsimaie.
Kui oli paika parajaida
Lagedikult leidanenud,
Lahuteles hobu naha
Vaibana maha murule;
Siruteles selitie
Keha ratsu naha peale
Ööde vilul puhkamaie,
Kurnand võimu karastama,
Mis tal tööda toimetelles,
Susilasi sugedelles
Täna väga tülpinenud.
Künd ja kiskje kiusamine
Meesta väga väsitanud.

Enne veel kui ehavalgel
Kalevide poja silmad
Une kattel uinusivad,
Laugudela langesivad,
Kihuteles kiirusela,
Lennuskäigil lõetsutelles
Sõasõnumide kandja,
Kurja lugu kuulutaja
Kalevipoja palvele.
Viru ranna vanemalta[3*]
Toodi käsku Kalevile,
Kuulutusi kuningale,
Kuda vaenu veeremaie,
Sõda kipub sõitemaie.
Sõasõnumide sõitja
Seadis sõnad sõudevale,
Kurjad kuulud kerkivale:
«Kuningas, Kalevipoega,
Vägev' volil valitseja,
Kange käega kaitseja!
Viru ranna vanemalta
Pean kurba kuulutama,
Hädast lugu avaldama;
Salakuulikute sammud
Veerend Viru rajadele;
Pärast pääva nähti paata,
Lootsikuida laente langul
Põhja poolta purjetama;
Öö vaiba varju alla
Kandsid paadid mehepoegi
Meie maada nuuskimaie,
Salamahti silmamaie;
*Sestap mõistsid meie mehed,
Tähendasid meie targad,

Parandused

115 hulgudessa
117 paksustiku
126 karu karja
127 Hulgujate
133 Öö aset
148 poea
153 Sõa sõnumide
155 Kalevi poea
161 Sõa sõnumide
164 Kalevi poega
171 raeadele

Seletused

131 väsitanud — väsitatud, väsinud
136 Lahuteles — laotas
141 Kurnand — kurnatud
172 paata (murd.) — paate

Alg-Kalevipojas

Ld 113/19
120/2, 124 Päike oli alla veerend, / Pime katis kohad kinni, / Peästis kiskjad kiusajalta, (338/40)
Ld 123, 125
126/8 Muido oleks sugu lõpend. (341)
129/32 Töost ja vihast väsitanud. / Rutas Kalevide poega / Laanest välja lagedalle, (342/344)
133 = 345
Ld 134/5
136/9 Lahutas seal hobo nahka / Vaiba kombel muro peäle; / Sirutelles selikille / Kalli ruuna naha peäle, (346/9)
Ld 140
141 Väsind võimo karastama, (350)
Vj Tülpind rammo toetama. (351)
Ld 142/6
Vj Kohta võid sa, poeokene! / Tänapääval selgest näha: / Aroküla ligi seisab / Praego hobo naha ase, / Mis üks kaunis laia lage, / Ratso suurust avandelleb. (352/7)
147/50 Enne veel kui Kaleville / Langud saivad langemaie, (358/9)
Vj Nahka silmil veeremaie: (360)
151/3 Kihutelles kiirul sammul, / Lõetsutelles lenno käigil / Senna sõnumede-kandja, (361/3)
154 = 364
Ld 155
156/7 Keda Viro ranna vanem / Kalevi poeale saatnud. (365/6)
Ld 158/60
161/2 Sõnumedekandja sahkas (367)
Vj Kuningalle kuulutelles: (368)
Ld 163/9
170/1 Kùida salakuulikuida / Viro randa veeretatud, (369/370)
Ld 172/6
177 Maada läbi nuuskimaie, (371)
Vj Asjalugu luurimaie, (372)
178 Sala teesi otsimaie: (373)
Ld 179/81

Rahvaluules

179/81 vrd. Mõistke, mõistke, mehhed noored, / Arvake, poisid avvarad, / Teadenege, naised targad (L 18, 1/3)

Arvasid poisid agarad:
Sõda kipub sõudemaie,
Vaenuvanker veeremaie,
Kipub Viru kurnamaie,
Rahu Järvas raiskamaie,
Õnnepõlve pillutama,
Viletsusta valmistama.
Salasaadikute sammul
Sõuab väge sadandala,
Tuiskab teisi tuhandela
Vaeste virulaste kaela.
Eit aga peret peitemaie,
Pisukesi pillutama
Uranguie, varanguie,[4]*
Pae paksu murranguie;
Taati tugi tegemaie,
Vaenul vastust valmistama.
Kitsik kasvab kibedamaks,
Pidu ikka pahemaksa;
Kallaspapid kuulutavad,[5]*
Kuda Kõrgelsaarel laevad,[6]*
Tütarsaarel teised laevad,
Lavassaarel laiad lodjad
Sõamehi sõudenemas,
Vahvamaida vedamaies,
Kesse võõraid mere kaudu
Viru randa veeretavad,
Kangeid kaelaleikajaida,
Rohke käega röövijaida;
Kuida tähte tunnistanud,[7]
Taevas vehklel teada annud.*
Naised nutvad nurkadessa,
Tütarlapsed tänavassa,
Vanaraugad vainuela,
Lapsed laial lepikutes,
Karjahoidjad kaasikutes,
Tõurakaitsjad tammikutes.
Viletsus üle Viruda!
Pisarpilul silmalauge
Seisab mure paelus leske:
Mure muljubmeelekesta,
Surma kartus südameida.
Noored mehed seisvad norkus,
Kartusessa kahvatanud!
Naisemees ei tunne nalja,
Laste isa ei lustisi,
Kartus kurnab meeste kangust,
Ehmatus emade poegi!
Kes neist sõuab sõdanessa,
Kesse läheb lahingisse,
Veereb vaenu vastaseksa
Tapperite taplusele?
Kesse astub kaitsejaksa,
Tõuseb tugiks teiste ette,
Raudaseinaks raukadele?
Kas lääb venda, vennikene,
Ehk kas sõsar sõstrasilma
Vaeseid lapsi varjamaie,

Parandused

183 Vaenu vanker
186 Õnne põlve
191 Virulaste
199 ika
201 Kõrgel saarel
202 Tütersaarel (trv.?)
225 Naise mees
232 Taperite

Seletused

189 sadandala (Kr.) — sadadena, sadade kaupa
190 tuhandela — tuhandete kaupa
194 uranguie — koopasse, urkasse, maa-alusesse pelgupaika; varanguie — varikusse, paksu metsa, padrikusse
199 Pidu — elamine, olemine
211 vehklel (Kr.) — (virmaliste) vehklemisega
229 sõdanessa (Kr.) — sõtta

Alg-Kalevipojas

182/6 Mis peäl sõda sõudemaie, / Vaeno vägi rändamaie / Viro maalê võiksid tulla, / Järva maale järgil minna / Rahva raho rikumaie, / Õnne põlve puistamaie. (374/9)
Ld 187/97
Vj Pika jutu lõpetusel / Käsokandja pajatelles: / «Kuningas, Kalevi poega! (380/2)
198/9 Meil lääb lugu kibedaksa, / Asi väga viletsaksa! (383/4)
Ld 200
201/4 Kõrgelsaarel seisvad laevad, / Tütarsaarel teised laevad, / Lavassaarel laiad paadid: / Mis kõik sõalaisi täide (385/8)
Ld 205/11
Vj Väge toovad Toolse randa, / Tapja karja Kaljoranda, / Mõrtsokaida Mahoranda. (389/391)
212/13 = 392/3
214 Vanaraugad küla vainul (394)
215/16 = 395/6
Ld 217/18
219 = 397
220 Seisab unekatest leske. (398)
Ld 221/22
223 = 399
224 Surma kartes kahvatanud; (400)
Ld 225/6
227/9 = 401/3
Ld 230
231 Varjuks vaeno väe vasto, (404)
Ld 232
233/4 Tugiseinaks teiste ette? (405)
235 Raukasida hoidemaie, (408)
Ld 236/7
238 Lapsokesi kaitsemaie (407)

Rahvaluulês

182/7 vrd. Sõda. Viru vana lauliku kenam kandle-lugu. 1/3
192/3 vrd. Eit võttis pillata perreta. / Lahhutada lapsokessi (EV 5, 18/19)
194/5 = EV 5, 20, 22
223 vrd. Miks on norkus noored mehhed, (L 21, 1)
229/37 vrd. traditsiooniline motiiv laulutüübist «Venna sõjalugu»: Kes agga meist sõtta lähhäb? / Kas lähhäb issa, voi lähhäb emma, / Voi lähhäb keige norem vend (Beitr. IV. 135/6 (2), 2/4 = A 206/7 (114)). Kes meist sõddaje lähheb? / Kas lähheb issa, voi lähheb poega, / Voi lähheb norem vennikene? / Voi lähheb minnia mesi? (L 110, 11/14)
234/5 vrd. Seisa vasta kui se seina, / Raea vasta kui se rauda (B 22 (4), 11/12)

Raukadele rahu hoidma?
Kesse naisi kaitsemaie,
Vaenu viha vaigistama?
Mõõka murrab mõnusamad,[8]
Tapper tapab tulisemad,
Oda hukkab suured hulgad,
Ambu nool ei anna armu!
Mis ei lange lahingisse,
Veere vaenuvälja peale:
Tapab taga tulukene,
Häviteleb nälja hammas,
Kooleteleb katku küüsi,
Viletsuse raske vitsa.
Varga käsi jätab varna,
Rasket kivi vete voolu;
Tuli ei jäta kedagi,
Viletsus teeb viimsel otsa.»
Kallis Kalevide poega
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Ohjad hoidku, köied köitku,
Ohjad hoidku hobu kinni,
Kütked künnihärgasida,
Lingu paelad metsalisi,
Köied köitku koormasida,
Taevas laia lumesadu,
Pilved pikad vihmasida,
Raskemada rahesadu!
Mis on kõvem kinnitaja,
Vägevam vastapidaja,
Sulgugu sull' suuda lukku,
Lõksutagu lõugasida
Kurja kõne kuulutusel,
Häbemata avaldusel!
Kesse imet ilmas näinud,
Kentsakamat enne kuulnud!
Miks sa sõimad meie mehi,
Laimad meie mehepoegi?
Kas ehk naiste karistajad,
Tütarlaste hirmutajad:
Ehmatus ja ettekartus
Veerend Viru meeste peale?
Las aga mõõka murdanessa,
Tapper terav tappanessa,
Oda hulgal hukkanessa,
Vahva mees ei karda verda!
Mehed seisku sõa mässul
Raudaseina tugevusel,
Seisku kui tammed tuulessa,
Kaljumüürid marudana;
Seisku vaenus vankumata,
Sõas tugiks teiste eessa!
Tehku lastel' varjutuba,[9]
Raukadele rahusauna,
Naiste'ele kaitsenurka,
Peidukambri piigadele,
Leinapaika leskedele.
Kasvab kitsik kibedamaks,
Vaenu viha verisemaks,
Tappemine tulisemaks:
Siisap tahan ise tulla,
Abimeheks astuneda. —
Võta leiba, väsind võõras,
Märga keele karastuseks!
Mätta otsas seisab märssi,

Parandused

243 Taper
244 hukab
247 Vere vaenu välja
253 vette voola (trv.)
258 kõied kõitku
262 Kõied kõitku
281 Taper; tapanessa
282 hukanessa
285 Rauda seina
287 Kalju müürid
293 Peidu kambri
297 Tapemine
302 märsi

Seletused

287 marudana (Kr.) — marus

Alg-Kalevipojas

239 vt. 408
240 Kes neist naisi varjamaie, (406)
241 Lähäb vaeno viha eesta? (409)
242/5 = 410/13
246 Ja mis vaenlased ei tapa, (414)
Ld 247
248 Seda tapab tulukene, (415)
Ld 249/50
251/5 = 416/20
Vj «Toho! tondi kuulutaja!» (421)
256/7 Hüüdis Kalevide poega: (422)
Ld 258/71
272/3 «Kesse imedamat kuulnud, / Hullemada ilmas näinud, (423/4)
Ld 274/5
276 Naisterahva karistajad — (425)
Ld 277
278 = 426
279 Hakand Viro meeste kaela! (427)
Ld 280/3
284/5 Meehed seisko rauda seinal, (428)
Ld 286
287 Seisko kaljo müüri kombel (429)
Vj Isa maade piiril varjuks, (430)
288 Tugiks vaeno tungi vasto! (431)
Ld 289
290/3 Tehko lastel' varjo vaipa, / Raukadelle raho sõba, / Naisteelle kaitse kuube. / Peido urkaid piigadelle. (432/5)
Ld 294
295/6 Lähäb kitsik kibedamaks, / Vaeno viha kärädamaks: (436/7)
Ld 297
298/9 Siis ma tahan api tulla, (438)
300 = 439
301/5 Võta märga keele kasteks; / Seäl mull seisab leivamärssi, / Seisab märga lähkerissa: / Täida kõhto, käsokandja! / Ja siis heida puhkamaie. (440/4)

Rahvaluules

252/4 vrd. Varas jätab varna, tuli ei jäta kedagi (F 63, M 4:23, nr. 1002)
257 stereot. vastusvärss
258 vrd. Ohjad hoida, köied köita, (L 11, 6)
259 Ohjad agga hoidko hobbost kinni, (L 11, 11)
262/4 Köied köitko koormad kinni, / Taevas agga laia lunda kinni, / Pilved pitka vihma kinni! (L 11, 12/14)
284/5 vt. 234/5
290/4 vrd. L 54 a

Lähker ripub lepa oksal;[19]
Täida kõhtu, külaline,
Heida maha magamaie.
Homme vara enne valget,
Veike koidu veeretusel
Sea sa hobu sadulasse,
Pane ruuna rakke'essa,
Pane salaja sadula.
Hakka sala sõitemaie,
Peidus koju pagemaie,
Et ei kuule Viru kuked,
Viru kuked, Järva koerad
Sinu hobuse sammusi,
Ratsu kabja salakäiki.
Sõida tasa üle silla,
Tasatselt läbi tänava,
Käi sa tasa külast läbi,
Peidul talu peredesta,
Veere sala üle vainu,
Varjul läbi vaarikusta,
Salamahti läbi sooda,
Peidul läbi põõsastiku
Vanema õue värava.
Saatke mehed sõdimaie,
Vahvad vaenuvälja peale,
Tugevamad taplusele.
Ise keerita keske'ela
Lipukandja ligidale.
Ära hoia sõa ette,
Sõa ette, sõa taha,
Hoia ei sõa sõrva peale.
Esimesed heidetakse,
Tagumised tapetakse,
Sõrvapealsed surmatakse,
Keskmised koju tulevad.»*
Kalevipoeg, kange meesi,
Lahket juttu lõpetelles
Keeras teise külle peale,
Tahtis tööst tülpind keha
Kaste vilul karastada,
Lasta silmad laugudela,
Une hõlma ummuksela.
Enne kui uni silmale
Varjuvaipa valmistanud,
Astus juba teine võõras
Kõikval käigil ligemale,
Salasammul sängi ette,
Kes kui tuulest tuisatellud,
Pilvest maha paisatellud
Kogemata seie kukkus.
Kalevide kange poega
Kurjal tujul küsimaie:
*«Kas ei täna lõpe tantsi,
Käikidel ei kinnitusta?
Kas on kõigil käikisida,
Tühja tuule tallamisi?
Kas kõik tuuled tuisatille,
Vete sooned veeretille,
Laiad laened langutille,
Vihmapilved paisutille,
Lumepilved puistatille,
Rahepilved raksatille
Kalevi kaela kukuvad?
Kui oleks teadnud, võinud teada,

Parandused

312 koeu
327 vaenu välja
337 koeu
338 Kalevi poeg
339 jutu
342 Kasta (trv.)
344 õlma
346 Varju vaipa
349 Sala sammul
354 tueul
360 Vette
362 Vihma pilved
363 Lume pilved
364 Rahe pilved
365 kukkuvad

Seletused

343 Lasta silmad laugudela — lasta laud silmile
350 tuisatellud — tuisateldud
351 paisatellud — paisateldud
359 jj. tuisatille (Kr.) jne. — tuisates jne.

Alg-Kalevipojas

Ld 306/37
Vj Silm mull kipub unesunnil / Juba koko vaomaie.» (445/6)
338, 340 Kalevide poega käänas / Keha teise külle peäle (447/8)
Ld 339
341 Tahtis töösta vintsund keha (451)
342 = 452
343/4 Tahtis nahka silmil' lasta, / Une õlma laugudella, (449/50)
Vj Natukene puhkadella. (453)
345/6 Enne kui uni silmile / Varjo vaipa jõudis andma, (454/5)
Vj Unenägo näitamaie, / Petis kuju kudumaie: (456/7)
347 = 458
348 Kõikval sammul tema ette: (459)
Ld 349
350/1 = 460/1
352 Äkiliste senna jõudis. (462)
353/4 Kalev küsis kärgatelles: (463)
355 «Noh, kas täna tants ei lõpe? (464)
Ld 356
357/8 Kas on täna kõigil käiki, / Tühja asja tallitusi? (465/6)
Ld 359/93
Vj Vai kas ettevõetud arul, / Ühemeelelisel mõtel / Täna kiuste mino peale / Igalühel lusti käia? / Et mull unda laugudelle / Sugugi ei tohi tulla? (467/72)

Rahvaluules

306 vrd. Varra enne valgehetta (A 321/2 (247), 3)
309 vrd. Meil on ruunad rakkessa (L 46, 26)
310/11 vrd. Panne selga hädda saddule; / Sada mind salla minnema, (Beitr. VII, 46/7 (15), 3/4 = A 250/1 (176))
313/14 vrd. Et ei kule Hio kukked, / Hio kukked, Hio koerad. (Beitr. VII, 46/7 (15), 5/6 = A 250/1 (176))
329 Keerita kesset sõdada (EV 92 A, 110 = A 333/41 (253))
330 Ligi lipu kandejada (EV 92 A, 106 = A 333/41 (253))
331/2 = L 65, 7/8
334/5 = L 65, 10/11
337 = L 65, 12
366 = L 66, 2

Võinud ma unessa näha,
Magadana ette vaata,
Arukorral arvaneda:
Kuis on põlve kuningale,
Siis ma oleks sada korda,
Tuhat korda tuule tiivul
Lindu läinud lendamaie,
Kotkas teiste kaljudele,
Läinud muile liivikuile,
Ujund teiste allikaile,
Võtnud teeda võõra maale,
Käiki ette kaugusele;
Ma oleks hüpand orgudesse,
Kargand mere kallastesse,
Langend mere laenetesse,
Uppund salaurkadesse,
Kuhu poleks kuulnud kägu,
Ega linnulaulu healta!
Linnul rahu lepikussa,
Pääsul pesas puhkepaika,
Kägu uinub kuuse otsas,
Lõukene kesaväljal,
Künnilindu koppelissa,
Laululindu lehtepuissa,
Räästas paksus rägastikus —
Kui on kukku kuulutanud,
Laululugu lõpetanud.
Küllalt keha vintsutasin,
Võimu küllalt väsitasin,
Kündsin maada kümme pääva,
Kündsin õhtust hommikuni,
Keeritasin kivisida,
Kiskusin mäekinkusida,
Sahkasin sula soodusi,
Leik'sin laiu lagedaida,
Pöörasin pikki põldusi,
Kunni hobu kogemata
Kiskje küüsil käägistati.
Tule homme hommikula
Vara enne valge'eda
Salajuttu sahkamaie,
Kuulutusi külvamaie!»
Võõras lahke vanarauka,
Habe halli, hiuksed hallid,
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Ei ole tuuled tuisatille,
Vete sooned veeretille,
Laiad laened langutille,
Vihmapilved paisutille,
Lumepilved puistatille,
Rahepilved raksatille,
Kõu käigid kõpsatille
Kukkund Kalevide kaela,
Pojukese pihtadele;
Külap võisid ette teada,
Võisid unenäussa näha,
Magadana ette vaata,
Arukorral arvaneda,

Parandused

368 ettevaata
371 sadakorda
372 Tuhatkorda
376 Ueund
382 Upund sala urkadesse
384 linnu laulu
388 kesa väljal
389 kopelissa
399 mäe kinkusida
402 piki
407 Salajutu
413 Vette
415 Vihma pilved
420 Poeukese
421 etteteada
423 ettevaata

Seletused

368 Magadana (Kr.) — magades (lõuna-eesti rl. magadena)
370 kuningale — kuningal
378 kaugusele — kaugele
400 soodusi (Kr.) — soid
404 käägistati (murd.) — kägistati
407 sahkamaie — jutustama, kõnelema, ütlema

Alg-Kalevipojas

394/5 Küllalt keha väsitasin (473)
Vj Kündamista toimetelles; (474)
Ld 396/402
Vj Küllalt meelta pahandasin / Hüva hobo lõpu pärast; (475/476)
Ld 403/4
Vj Metsaliste jahti viitis / Aega ilja õhto peäle; / Viimaks tuli Viro rannast / Kurja sõnumeide tooja / Mulle meelt veel raskendama; / Sellepärast soovin puhko / Raho kaiso uino jääda. (477/83)
405 = 484
Ld 406
Vj Siis ma kuulan sino jutu.» (485)
Ld 407/8
409 Lahke näoga vanarauka (486)
Vj Seisis sõnalausomata, / Senni kui Kalevi poega / Pajatusta lõpetanud, / Sõnaldusta sõlmitanud. / Nüüd ta tõstis kõnekeermed, / Kulda sõnad keele peäle, / Alustas jutu jalule. / Sõna sõudsa järgedelle (487/94)
Ld 410/11
Vj «Poeokene, noor! ma palun: / Ära pane mite pahaks, / Ega võta vihastuseks, / Mis ma sulle kuulutama (495/8)
Ld 412/46

Rahvaluules

367/8 Võinud sa unnela nähja, / Maggadena mõtteletta (L 66, 3/4)
375/6 vrd. Lindu muile livakuile, / Anni muile allikale; (L 66, 17/18)
379/81 = L 52, 38/40
382 vrd. L 40, 51/3
383/4 Kuhho polleks kuulnud kukke healta / Egga ei linnu laulo healta. (L 52, 41/2)
396/7 vrd. laulutüüp «Kubjas ja teomees»: Küntsin päeva, küntsin kaksi, / Küntsin laupa lõunani (H II 47, 548 (2) < Tõstamaa)
398/400 vrd. «Kubjas ja teomees», kubjas paneb teomehe kivist, mägist, soist maad kündma (Kr. käsikirjades vt. B 96/7 (6))
405 Tulle home homikulla (Kelch, Liefländische Historia, lk. 14, v. 6 = A 233 (160))
406 = A 321/2 (247), 3
411 stereot. vastusvärss
412 vrd. 359
413/17 = 360/4
419 vrd. 365
421/3 vt. 366/8
424 = 369

Targal mõttel ette teada,
Kuispidi põlve kuningale,
Lugu väede valitsejal.
Kui sa alles kodu kasvid,
Tamme tõusid tugevamaks,
Oli küllalt õnneaega
Mõistatusi mõteleda,
Aru asju arvaneda,
Tulevada tunnistada.
Isa õues laulid linnud,
Kukkusid käud koppelissa,
Kuldanokad kuuse ladvas,
Hõiskas ööpik alla õue,
Lõõritas lõuke lepikus,
Vares hüüdis vainuelta,
Musta lindu männikusta,
Tarka lindu tammikusta:
«Kuningal on kümme koormat,
Sada vaeva valitsejal,
Viissada küll vahvamal,
Tuhat tegu tugevamal,
Kümme tuhat Kalevipojal!»
Et ma täna teile tulin
Armu sunnil sammudega,
Et ma kaugelt seie käisin
Sõbra soovi sõudemisel:
Sestap tõuseb sulle tulu,
Kasvab sulle mitu kasu,
Vägev Kalevide võsu!
Ehk sa mind ei mälestanud,
Tuttavaks ei tunnistanud:
Siiski sinu sugu sõber.[11]

Eks ma enne käinud teile,
Kui sa murul mänginessa,
Vainul kurni viskanessa,
Kaldal tamme kasvatessa,
Õhtul kiigel õõtsutessa?
Eks ma enne käinud teile,
Kui sa kätkis kiljatasid,
Eide rinnalta imesid?
Eks ma enne käinud teile,
Kui sul isa kosjakäigil
Pidand pikka pulma ilu?
Eks ma tuttav tulnud teile
Külalisel käidanessa,
Kui teil tuba tehtanessa,
Seinasida seadanessa,
Aluspalka alustati,
Nurgakivi nööritie?
Eks ma sala sõitnud teile,
Varemine vaatamaie,
Kui sul isa ilmumata,
Ema alles haudumata,
Tedre munast tõusemata?
Eks ma sala sõitnud teile,
Kui oli Harju algamata,
Järva piired rajamata,
Viru piired viirumata?
Eks ma sala sõitnud seie,
Kui neid tähti tehtanessa,
Päikest paika pandanessa,
Kuule koda korjanessa,
Pilvesida paigutati?
Alt mina a'asin halli ilma,

Parandused

425 etteteada
426 Kuis pidi
430 õnne aega
435 kopelissa
438 Lööritas
444 Viis sada kül
446 Kümmetuhat Kalevi poeal
455 Tutavaks
467 pika
468 tutav
477 audumata
481 raeamata

Seletused

426 kuispidi — kuidamoodi
427 väede (Kr.) — vägede
458 mänginessa (Kr.) — mängisid
459 viskanessa (Kr.) — viskasid
460 kasvatessa (Kr.) — kasvatasid
461 õõtsutessa (Kr.) — õõtsu-(ta)sid
469 Külalisel käidanessa (Kr.) — külalisena käima v. käies
470 tehtanessa (Kr.) — tehti
471 seadanessa (Kr.) — seati
482 viirumata — (joont) tõmbamata
484 tehtanessa (Kr.) — tehti
485 pandanessa (Kr.) — pandi

Alg-Kalevipojas

447/9 Täna õhtul olen tulnud. / Armosunnil sino vasto / Olen pika teeda käinud. (499/501)
Vj Mino ligidusest leiad / Sina keha karastusta, / Kurva meele jahutusta. / Tuska meele tuulutusta. / Paremast kui suigo sülest, / Une uinotavast rüpest. / Mina sulle ei te vaeva, / Ega pikemada piina; (502/509)
450 Sõbra sõudel tulin seie, (510)
Ld 451/2
Vj Tõtasin sind teretama. (511)
453 Noorem Kalevide võsu, (514)
454/5 Tunnen sind jo lapse põlvest / Ehk sa mind kül veel ei näinud: (512/13)
Ld 456/511
Vj Linda kantud poeokene! / Sino sugu on mull tutav, / Sino elokäik mull teädav. — (515/17)

Rahvaluules

426 vrd. 370
428 vrd. Kui minna kodduna kassin (B 10 (9), 1)
430 vrd. Ollin koddu issa õnneda (L 66, 6)
431 vrd. Meel mul mõtles mõistatusi. (P 3 (4), 22)
434/8 vrd. L 66, 12/14
457/87 vrd. L 67, 17/24
457 vrd. Eks ma siiski siin ei olnud (L 67, 17)
462 vt. 457
465 vt. 457
468 vt. 457
470 Kui sedda tarre tehtaneksi (L 67, 18)
473 vrd. Toa nurke nukkerdati (L 67, 19)
474 vt. 457
479 vt. 457
483 vt. 457
484/6 vrd. Kreutzwaldi pseudorahvalaul: Ükskord, ükskord ilmus ilma, / . . . / Ükskord, ükskord tehti taeva; / Teadsin taeva tehtanessa, / Kuule koda korjanessa, (L 93, 8, 10/11)
483 = L 68, 1

Pealt mina a'asin põua-ilma,
Tagant taeva punasema,
Keskelt kuldakeerulise,
Vahelt viie vikerkaare,
Kuue koidu keske'elta,
Üheksa eha hõlmalta,
Sõitsin sõõla sõrva pealta,
Vana vankri vahedelta,
Ehatähe õue alta,
Pääva pere väravalta[12]
Tuhat tuttava taluda.
Alt mina a'asin halli rauad,
Musta kabjad murrutasin,
Kõrvi kannuksed kautasin
Libedale linnuteele,[13]
Palavale päävateele.
Tuulila sind teretasin,
Õhula sind õnnistasin,
Kastela sind karastasin,
Kuude valgel kosutasin,
Pääva paistel paisutasin:
Kunni kasvid kangeks meheks,
Kasvid Kalevide pojaks.
Mis sa künnil kergitasid,
Sahkela läbi siblisid:
Sest saab kasu siginema,
Õnne rohkest' õitsemaie,
Sest saab Virus viljamaada,
Järvas järsku leivamaada,
Sealt saab rikkust rahvadele,
Vara suurte valdadele,
Kasu mitme küladele;
Sealt saab hüva heinamaida,
Kosutavaid karjamaida,
Mõnusamaid metsamaida,
Küla lastel marjamaada,
Küla poistel puiemaada,
Küla naistel nairismaada,
Tütarlastel tallermaada,
Külameestel künnismaada;
Lagedale luhasida,
Arumaada, aasusida,
Murumaada metsa alla,
Sammelmaada soode peale.
Kalevipoja künni tööd,
Võimsa adra vagusida
Saavad külad kiitemaie,
Teised laial tänamaie,
Lapsed lustil laulamaie!
Metsa kena, muru ilu,
Õilme-puie puhkemine
Saavad pärast-põlvedele
Kanget kündi kuulutama. —
Kallis Kalevide poega!
Poolele jäänd põllutöö;
Koht jäänd Harjus kündemata,
Läänes teine leikamata,
Kolmas tükk jäänd kordamata,
Põllu ääred pööramata,
Sõrvad mitmes sahkamata,
Aasud alles äästamata:
Sealap aganiku abi,
Kõlgastiku kerge kotti
Pärast-põlve poegadele
Laenab leivale lisandust,
Annab abi häda ajal.»
Kalevide poega kuulis,
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Tegin tööda, nägin vaeva,
Kündsin rohkem kümme pääva,
Kündsin õhtust hommikuni,
Kündsin kaste jälgedele,

Parandused

489 põua ilma
491 kulda keerulise
492 vie
493 Kue
494 eha õlmalta
497 Eha tähe
499 tutava
503 linnu teele
504 pääva teele
511 poeaks
518 rikust
533 Kalevi poea
539 Õilme puie
540 pärast põlvedele
546 tük
552 Pärast põlve
554 aeal
560 Künndsin

Seletused

501 murrutasin — murdsin
530 aasusida — aasasid
536 laial — laialt
538 kena — kenadus, ilu
548 mitmes — mitmel pool
549 Aasud (murd.) — heinamaad jõekäärus
551 Kõlgastiku — aganiku

Alg-Kalevipojas

Ld 512/42
Vj 518/32, vt. Lisa II
543/6 Sest jäi poolel põllo tööda, / Tük jäi Arjus kündemata, / Läänes teine kordamata; — (533/5)
Ld 547/9
550 Seäl saab aganiko abi, (536)
551 = 537
552/3 Tulev päivil lapsi toitma. — (538)
Ld 554/71

Rahvaluules

489 Pealt mina a'asin peale ilma (L 68, 2)
490 Tagant taeva punase (L 68, 3)
492/3 = L 68, 4/5
500/1 = L 68, 6/7
502 Kõrvi kannuksed kautin (L 68, 8)
525/8 vrd. Oh, te ullud kigesepad! / Oh, te ullud vai rummalad! / Ennä, kus nad kige teinud, / Teinud külla künismaale, / Küllalaste laastas maale, / Külla naiste nairismaale, / Külla poiste pude maale! (A 106/7 (60), 13/19)
544/9 vrd. Ättekenne, memmekenne, / . . . / Kui ep osta uta põlle, / Ärra agga võttan härja pari, / . . . / Siis jäid põllud kündematta, / Aia ääred äästamatta, / Toe-teivad torkamatta, / Känno ääred kaevamatta, / Kivvi ääred kiskumatta (Beitr. VII, 41 (10), 1, 3/4, 8/12 = A 247 (172))
556 stereot. vastusvärss
557 = L 69, 1
558/9 vt. 396/7

Pärast eha pikka aega,
Lõune pääva palavusel
Pühkisin higi otsa eest,
Palavama palge pealta,
Väänasin vetta särgi seest,
Venitin keha võimu väest:
Et tööst tulu tõusenessa,
Kosu rohkest' kasvanessa
Pärast-põlve rahvadele.»
Võõras lahke vanarauka
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Sellepärast tulin, sõber,
Valmist tööda vaatamaie,
Korraliste kohendama,
Et sul vaeva väsimused,
Palavuse higi piinad
Jääks ei leskena leinama,
Nurjatumal nuttemaie.
Ilma jumaliku abi,
Taevaliku toetusi
Saa ei inimeste sugu
Töösta tulu toimetama.
Tuulil tuleb tugev abi,
Õhul Uku õnnistused,
Vihmal vilja voodumine.» [14]
Kalevide kallis poega
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Kes sa enne meile käinud,
Kui ma murul mänginessa,
Vainul kurni viskanessa,
Kaldal tamme kasvatessa,
Õhtul kiigel õõtsutessa;
Kes sa enne käinud meile,
Kui ma kätkis kiljatasin,
Eide rinnalta imesin;
Kes sa tuttav tulnud meile
Külalisel käidanessa,
Kui mul isa kosjakäigil
Pidand pikka pulma ilu;
Kes sa enne käinud meile,
Kui meil tuba tehtanessa,
Seinasida seadanessa,
Aluspalka alustati,
Nurgakivi nööritie;
Kes sa sala enne sõitnud,
Kui mul isa ilmumata,
Ema alles haudumata,
Tedre munast tulemata;
Kes sa sala sõitnud meile,
Kui oli Harju algamata,
Järva piired rajamata,
Viru piired viirumata;
Kes sa sala sõitnud seie,
Kui neid tähti tehtanessa,
Päikest paika pandanessa,
Kuule koda korjanessa,
Pilvesida paigutati;
A'asid alta halli ilma,
Käisid pealta põua-ilma,
Tagant taeva punasema,
Keskelt kuldakeerulise,
Vahelt viie vikerkaare,
Kuue koidu keskeelta,
Üheksa eha hõlmalta,
Sõitsid sõõla sõrva pealta,
Vana vankri vahedelta,
Ehatähe õue alta,
Pääva pere väravalta
Tuhat tuttava taluda,
Ütle mulle, vanarauka,
Tunnistele, tarka taati,
Kus sul kaugela koduda,
Arvuline asupaika?»
Võõras lahke vanarauka

Parandused

561 pika
567 tööst
569 Pärast põlve
578 nutemaie
584 Ukku
596 tutav
598 kosja käigil
599 pika
604 Nurga kivi
608 audumata
611 raeamata
619 põua ilma
621 kulda keerulise
622 vie
623 Kue
624 õlmalta
627 Eha tähe
629 tutava

Seletused

568 kosu — kosumist
578 Nurjatumal — nurjatul kombel, nurjatuna
585 voodumine — voodamine, rohke saagi andmine
632 koduda (Kr.) — kodu
633 Arvuline — väärtuslik, väärriline, ka haruldane

Alg-Kalevipojas

572/4 Sellepärast tulin ise / Tehtud tööda vaatamaie, / Asja korral toimetama; (542/4)
575/7 Ja et sino künni vaeva, / Palavuse piina higi / Jääks ei ilma õnnistusta: (539/41)
Ld 578/633
Vj 545/99, vt. Lisa II
Ld 634/5

Rahvaluules

563 = L 69, 2
565 = L 69, 3
566 Vennitin kehha kõigest väest (L 69, 4)
571 stereot. vastusvärss
587 stereot. vastusvärss
588 vt. 457
589/92 vrd. 458/61
593 vt. 457
594/5 vrd. 463/4
596 vt. 457
597 = 469
598/9 vrd. 466/7
600 vt. 457
601 vt. 470
602/3 = 471/2
604 vt. 473
605 vt. 457, 474
606/8 vrd. 476/8
609 vt. 457
610/12 = 480/2
613 vt. 457
614/16 = 484/6
617 = 487
618/20 vt. 488/90
621 = 491
622/3 = L 68, 4/5
624 = 494
625 vrd. 495
626/9 = 496/9

Mõistis kohe, kostis vasta:
«Kallis Kalevide poega,
Liisul liimitud kuningas!
Mis on tuulilta tuiskanud
Kogemata õnne käigil,
Ära hakka arvamaie;
Kodusi on Taara kojas,
Kuldseid kaljukamberida.
Kuule kuldakuulutusi,
Hõbedasi avaldusi
Tuleva aja tulikust,
Pärast-põlve päävadesta!
Senni kui sina valitsed,
Vahva käega varjad valda,
Senni saab Virus õnne-aega,
Järvas järgne rahu-aega,
Harjus kaunis armu-aega,
Läänes laia lust'ipidu
Rahva keskel õitsemaie.
Aga rikas ilu-aega,
Päris õnnepõlvekene
Saa ei kaua kestamaie!
Nõdrad saavad nõdramaida,
Väetid teisi valitsema.
Kahju, Kalevide poega!
Vaga vere valamine
Mõistab kohut sinu kohta;
Veri püüab vere palka,
Surm on surma sünnitaja;
Vaga vere vermesida,
Soome sepa sajatusi,
Hella eida pisaraida,
Sõsarate silmavetta
Või ei võtta mõõga küllest,
Kurja mingi kustutada.
Ole valvus, vahva meesi,
Et sull' mõõgast mõrtsukada,
Sõasahast surmajada,
Kättetasujat ei kasva!
Veri ihkab vere hinda,
Ülekohtul pole uinu,
Kurjal tööl ei kinnitusta.»*
Kurvalt kostis viimne kõne,
Kurvalt ettekuulutused,
Mis kui tuulekese tuhin,
Leinakaeblik laente kohin,
Vihmatuule vingumine
Kalevile kõrva kostis.
Kui need paksud udupilved
Kauvad päikese paistel,
Ehk kui vaiksed õhtu varjud
Veerend päikesta pei'vad:
Nõnda sulas õhtu rüppe,
Kadus kaste auru kaissu
Võõra vanarauga vari.
Väsind Kalevide poega
Uinus rahul puhkamaie;
Uni kukkus kulmudele,

Parandused

641 koeas
642 kalju kamberida
643 kulda kuulutusi
645 aea
646 Pärast põlve
649 õnne aega
650 rahu aega
651 armu aega
654 ilu aega
655 õnne põlvekene
662 püab
665 saestusi
667 silma vetta
668 võta
676 tööl
688 kaisu

Seletused

641 Kodusi (murd.) — kodusid
645 tulikust — tulekust
650 järgne — pidev
670 valvus — valvas

Alg-Kalevipojas

636 «Kuningas, Kalevi poega! (600)
Vj Kallis kangelase võsu: (601)
Ld 637/40
641 vt. Kodo on mull Taara koeas, (573)
Ld 642
643/58 = 602/17
Vj 618/59, vt. Lisa II
659 = 660
Vj Kahjo! kallis kangelane! / Et so hüva mõega tera / Esimene vahva tego (661/3)
660 Vaga verd sai valamaie (664)
Vj Ülekohut orjamaie! / Raisatatud maja raho, / Rikutud kodo õnneke: (665/7)
661 Mõistab kohut sino kaela, (668)
662 = 669
Ld 663
664 Et neid vere vermesida, (670)
665 = 671
Vj Sepa poege vandumisi, (672)
666 Sepa eide pisaraida: (673)
Ld 667
668 = 674
669/70 Kegi ärakustutada! / Ole valvus, vahvalane! (675/6)
Vj Kanna hoolta, kangelane, (677)
671/2 = 678/9
Vj Meistri vandest vaeno meesta (680)
673 Kätetasujat ei tõuse! (681)
674/5 = 682/3
676 Kurjal tööl ei hingamista! (684)
Vj Pikemalt ei tohi mina / Asja sulle avaldada, / Juhtumisi jutustada. / «Jumalaga, poeokene! / Uino rahul magamaie, / Väsind keha puhkamaie.» (685/90)
677 Kurvalt kostis jutu lõpe. (691)
678 = 692
679/80 Mis kui tuule tiiva vuhin, / Kaljult kaebav laente kohin, (693/4)
681 = 695
682/9 Kalevide kõrva langes. / Niikui paksud udupilved / Päikese paistel kauvad, / Ehk kui pikad õhtovarjud / Veerend päikse jälgil peitvad: / Nõnda sulas õhto rüpes, / Nõnda kadus tuule kaisus / Võera vanakese kuju, (696/703)
Vj Kadus imelikul kombel / Kalevi poea silmista. (704/5)
Ld 690/1
692 = 706

Rahvaluules

635 stereot. vastusvärss
643/4 vrd. Kuus on kuldseid kuulutusi. / Hõbedasi ilmutusi. (P 6 (8), 1/2), vrd. ka Kp. IV, 4/5
674 vrd. 662
692/3 vrd. äiutuslaul: Tule, tule, unekene, / . . . / kuku lapse kulmu peale, / lase lapse lau peale, / jäe seisma silma peale! (H II 40, 613/14 (8) < Kuusalu)

Langes kulmult laugedele.
Unenägu kudus kuju,
Tõteliku tähendusi
Vaiba kirjal valelikuks.
Võõra vanarauga jutud,
Targast' antud tähendused
Tuiskasivad aina tuulde.
Pääva tõusul päädа tõstes,
Unepaelust peasanessa
Katsus Kalevide poega
Mõnda meele tuletada,
Mis tal õhtul avalikult
Kallis võõras kuulutanud;
Aga öö ja uneukud,[15]
Petelikud pildikesed
Segasivad udu sompu
Eilsed kuuldud ilmutused.
Kalevide kange poega
Käskujalga kiirustama:
*«Käi sa kiirelt koduje,
Rutta ratsul ranna poole
Vanemale käsku viima!
Seadke vahid sihtimaie,
Kaldapapid kalju peale,
Nugissilmad nurmedele
Mereranda vahtimaie:
Kas ju kaugelt vaenu-laevad,
Pealekippujate paadid
Laente langul liikumaies?
Kallavad laevad kaldale,
Lodjad ikka ligemale:
Siis aga vasta vahvad mehed,
Tugevamad teiste toeksa
Sõahiiud sõdimaie.[16]
Odamehed otsa peale,[17]
Tapperid taga rindanesse,
Nuiamehed nurga peale,
Ahingid abiks äärele,
Tuuramehed tuhingisse,[18]
Määrahiiud mässusele,[19]
Võidumehed lagedikku,[20]
Nende varjud võsandikku,
Metsasalku salamahti,
Vardad varjuks vanemale,
Vikatid vilepuhujale,
Noolingid mäe küüru peale;[21]
Lingumehed libamiste
Kahel poolel kalda peale;
Ratsumehed rahe kombel
Vaenu roogus roodamaie! [22] *
Teised seisku teistel seinaks,
Pangu rammu raua vasta!
Las siis mõõgad möllamaie,
Odad osavalt orjama,
Tapperid taga tan'sima,
Vikatid valjust' niitama,
Ambu noolid nobedaste
Sündsat surma sigitama:
Küll siis suikub sõa kära,
Vaikib kuri vaenu viha. —

Parandused

694 kueu
706 uneukkud
718 Mere randa
719 vaenu laevad
720 Pealekipujate
723 ika
726 Sõahiud
728 Taperid
732 Määra hiud
733 lagediku
734 võsandiku
735 Metsa salku
737 vile puhujale
741 rahekombel
745 möllamaie
747 Taperid
751 Kül

Seletused

722 Kallavad — pööravad
728 rindanesse (Kr.) — rinda, s. o. ritta
732 Määrahiiud — suured mehed; mässusele (Kr.) — mässu, segaduse sisse

Alg-Kalevipojas

693 Veeres kulmult laugudelle: (707)
Vj Laugud langesid silmile. (708)
694 Unenägo jätkas tüki (709)
Vj Kuuldut õhto jutu lisaks: (710)
695/6 Viskas tõt ja valedusta / Vaiba kirjul segamiste: / Maalis tõele vale nägu, / Valedelle tõte varju. (711/14)
Vj Sellepärast teisel pääval / Unest ärkand kangelane, / Kallis Kalevide poega / Selget aro sest ei saanud: (715/718)
697 Mis ta valvsal Ukko suusta (719)
Vj Õhtul enne uino kuulnud, / Vai mis öösel uneukud, / Petelikud pildikesed / Tema vaimo väravasse / Imeliko sünnitanud, / Võeraliko valmistanud. / Ukko ettekuulutused (720/6)
698 Targal antud tähendused (727)
Vj Lendsid kiirest kõrvast sisse. / Kiiremalta teisest välja. (728/9)
699 Suurem osa satus tuulde, (730)
Vj Kadus ära ilma kaso. (731)
Ld 700/9. Vrd. AKp. V, 721/2
710/11 Sõa sõnumekandjalle / Kinnitas Kalevi poega (732/3)
Vj Õhtused käsud veel uueste: (734)
712/13 «Ruta kiireste kodoje! (735)
Ld 714/16
717/18 Seädke vahid mereranda, / Nugissilmad kaljo peale, (736/7)
719/20 = 736/9
721/2 Laente langul äratundvad. / Käänavad laevad kaldale: (740/1)
Ld 723
724 = 742
Ld 725/6
727/34 = 743/50
735 Metsa salko salameehed, (751)
736/51 = 752/67
752 Vaikib vana vaeno viha! (768)

Rahvaluules

713 vrd. Siis lassin rakso ranna pole (L 53, 19)
727/34 = L 70, 1/8
735 Metsa salko salla-mehhed (L, 70, 9)
736/44 = L 70, 10/18
743/4 vrd. Seisa vasta kui se seina, / Raea vasta kui se rauda, (B 22 (4), 11/12)

Olge vahvad, virulased,
Võtke abiks vahva mehi,
Järva poissa jänderikku,
Alutagusi toeksa,
Abilisi Harjumaalta,
Läänest mõnda lisanduseks.
Veeretage vaenukoeri
Kaldalt kohe kaugemale!*
Saatke mulle sõnumida,
Kiirel jalgul käskusida,
Läheb lahing laiemaksa,
Kasvab kitsik kibedamaks:
Siisap tahan ise tulla,
Abimeheks astuneda.
Lähen tuska tuulutama,
Nukrat meelta meelitama.»

---

*Sõitsin suisa Soome silda,[23]
Vesikaare vaskiteeda,[24]
Vikerkaare vihmateeda,
Kuninga käsk kukkurus,
Vanema käsk vammukses,
Sõasõnum suude sopas.
Mis mull' vasta vankunessa
Jubedasta juhtumista?[25]
Vankus vasta vana vares,
Vana vares, vaene meesi;
Nokka nuusutas nurmena,
Sõõrmed puhusid pilvena;
Nina oli sõda nuusutanud,
Sõõrmed udusta sõõlunud,
Kas ei sala haisu tunneks,
Kiire käsu kirja oskaks.
Juba oli sõda nuusutanud,
Vere-auru haisutanud.

Sõitsin suisa Soome silda,
Vesikaare vaskiteeda,
Vikerkaare vihmateeda,
Kihutes kiiruse käsku;
Kuninga käsk mul kukkurus,
Vanema käsud vammukses,
Pääliku käsud kübara all,
Salasõnum suude sopas:
Et juba lipud liikumaies,
Odaokkad orjamaies,
Mõõgaterad teenimaies.
Mis mul' vasta vankunessa
Jubedasta juhtumista?
Vasta vankus kotkas kuri,
Kotkas kuri, kõvernokka;
Nokka nuusutas nurmena,
Sõõrmed ududa uurisid,
Kas ehk asja haisu tunneks,
Kiire käsu kirja oskaks.
Sõge oli sõda nuusutanud,
Vere-auru haisutanud,
Tõttas teistele teadusida.
Sõitsin suisa Soome silda,
Vesikaare vaskiteeda,
Vikerkaare vihmateeda,
Kihutes kiiruse käsku;
Kuninga käsk mul kukkurus,
Vanema käsud vammukses,
Salasõnum suude sopas,
Pääliku palved keelepaelul:
Et juba lipud liikumaies,
Odaokkad orjamaies,
Tapperi terad tahtemaies.
Mis mull' vasta vankunessa
Jubedasta juhtumista?
Tuli vasta kaarnapoega,

Parandused

753 Virulased
755 poisa jänderiku
759 vaenu koeri
770 vaski teeda
771 vihma teeda
772 kukurus
774 Sõa sõnum
786 Vere auru
788 vaski teeda
789 vihma teeda
791 kukurus
793 al
794 Sala sõnum
807 Vere auru
808 Tõtas
810 vaski teeda
811 vihma teeda
813 kukurus
815 Sala sõnum
816 keele paelul
819 Taperi
822 kaarna poega

Seletused

755 jänderikku — jändrikke
774 sopas (Kr.) — sopis
779 nurmena (Kr.) — nurme, nurmesid
780 pilvena (Kr.) — pilve, pilvesid
782 sõõlunud (murd.) — sõelunud
808 Tõttas ... teadusida — tõttas teateid viima, teadustama

Alg-Kalevipojas

753 = 778
754/6 Võtke abiks Järvalased / Alotagusid toeksa (779/80)
Ld 757/60
Vj Kui mult midagi tahate: (769)
761/2 Saatke käsud kiirel sammul (770)
Ld 763/6
Vj Virguti Villandi poole; (771)
767/8 Kuhu meelta jahutama, / Tuska tuju tuulutama (772/3)
Vj Tahan minna luuskimaie. / Ehk ma kaubal kogemata / Leian uue ratsokese / Lõpend ruuna asemelle. (774/7)
Vj Kunni ise senna jõuan, / Paremada abi nõuan. (781/2)
Ld 769/925

Rahvaluules

755 vrd. Järva-pois olli jänderikko (L 58, 2)
769/925 kasutatud «Sõjakulleri sõit» (käsikirjas B 114/19 = Neus, EV 91) on Kreutzwaldi isiklik looming. Siin on laulu kasutatud mõnede väikeste tekstimuudatustega.
804 Kas ei asja aiso tunneks (EV 91, 36)

Kaarnapoega, raisa-rooga;[26]
Nokka nuusutas nurmena,
Sõõrmed puhusid pilvena:
Kas ei sala haisu sõõluks,
Kiire käsu kirja oskaks.
Sõge oli sõda nuusutanud,
Vere-auru haisutanud:
Tõttas teistele teadusida.
Sõitsin suisa Soome silda,
Vesikaare vaskiteeda,
[Vikerkaare vihmateeda,]
Kihutes kiiruse käsku;
Kuninga käsud kukkurus,
Vanema käsud vammukses,
Salasõnum suude sopas,
Pääliku palved keelepaelul.
Mis mull' vasta vankunessa
Jubedasta juhtumista?
Vasta vankus hundikene,
Hundi kannul karukene.
Ninad nuuskusid nurmena,
Sõõrmed ududa uurisid,
Kas ei asja haisu arvaks,
Salakirja käsku tunneks.
Sõbrad olid sõda nuusutanud,
Vere-auru haisutanud,
Tõttasid teistele teadusid.
Sõitsin suisa Soome silda,
Vesikaare vaskiteeda,
Vikerkaare vihmateeda
Kihutes kiiruse käsku;
Kuninga käsk mul kukkurus,
Vanema käsud vammukses,
Sõasõnum suude sopas,
Pääliku käsud kübara all:
Et juba lipud liikumaies,
Odaokkad orjamaies,
Tapperi terad teenimas,
Mõõgala mõtted möllamas.
Mis mull' vasta vankunessa
Jubedasta juhtumista?
Vasta vankus nälga nõrka,
Nälga nõrka, kõlka-kokka,[27]
Nina nuusutas nurmena,
Sõõrmed sõõlusid pilvena,
Kas ei sala haisu tunneks,
Kiire käsu kirja oskaks.
Sõge oli sõda nuusutanud,
Vere-auru haisutanud;
Tõttas teistele teadusida.
Sõitsin suisa Soome silda,
Vesikaare vaskiteeda,
Vikerkaare vihmateeda,
Kihutes kiiruse käsku;
Kuninga käsud kukkurus,
Vanema käsud vammukses,
Salasõnum suude sopas:
Et juba lipud liikumaies,
Odaokkad orjamaies,
Ahingid asju ajamas,
Tapperid teisi tautamas.
Mis mull' vasta vankunessa
Kogemata kiusatusta?
Vasta vankus katku kaval,
Katku kaval, rahva röövel,
Sõa seitsmes selli kurjem;
Nina nuusutas nurmena,
Sõõrmed sõõlusid pilvena,
Kas ei sala haisu arvaks,
Kiire käsu kirja oskaks.
Sõge oli sõda nuusutanud,
Vere-auru haisutanud;
Tõttas teistele teadusida.
Kinni ma kimmeli kõitasin,
Panin ruuna raudaikke,
Kõrvi Kalevi kammitsa,
Et ei saanud sammumaie,
Ega jooksu jõudemaie;
Hakkasin asja arvamaie,
Meeli mõtelda meelitama:
Kas mu käigist kasu kasvab,
Sõidust suuremat sigineb?
Verised on vaenu vermed,
Sõal siuguna sügavus.[28]

Parandused

823 Kaarna poega, raisa rooga
829 Vere auru
830 Tõtas
832 vaski teeda
833 (värss esineb I ja II tr.) vihma teeda
835 kukurus
837 Sala sõnum
838 keele paelul
848 Vere auru
849 Tõtasid
851 vaski teeda
852 vihma teeda
854 kukurus
856 Sõa sõnum
857 al
860 Taperi
861 möllamas
865 kõlka kokka
871 Vere auru
872 Tõtas
874 vaski teeda
875 vihma teeda
877 kukurus
879 Sala sõnum
882 aeamas
883 Taperid
894 Vere auru
895 Tõtas
897 rauda ikke

Seletused

883 tautamas — taotlemas, püüdlemas; tagumas
906 siuguna (Kr.) — siu, ussi

Rahvaluules

860 Tapperi terad tahtemaies (EV 91, 91)
865 vrd. vs. «Nälg on kõige parem kokk.»
896 Kinni ma kimmeli kõitasin (EV 91, 127)
899 Et ei suutnud samomaie, (EV 91, 130)

Miks ma vaenu viletsusta,
Mõrtsuka mõõga möllamist
Rahu-põlvele pillutan?
Saagu, saagu, ma sajatan,
Saagu sõnum sügavasse
Mere marusse magama,
Kalakudusse kaduma!
Uinugu ummista urkanessa,
Enne kui heliseb edasi,
Enne kui kõliseb külaje!

Kiskusin käsud kukkurist,
Vanema käsud vammuksest,
Paiskasin põhjatu meresse,
Laenete langu laiema.
Vesi veeretas vahtussa,
Pihu puistetas pilvessa,
Kalad kadusid kohkessa!
Nõnda vaikus vaenuvarin,
Nõnda kadus sõakärin.*

Parandused

908 mõllamist
909 Rahu põlvele
910 saeatan
913 Kala kudusse
917 kukurist
921 veeretis (trv.?)
924 vaenu varin
925 sõa kärin

Seletused

914 ummista urkanessa (Kr.) — ummis-urgastes
921 vahtussa (Kr.) — vahus
922 Pihu puistetas pilvessa (Kr.) — pihu (peeni piisku, veetolmu) puistas pilves või pilvena

Rahvaluules

919 Puiskasin põhjato meressa, (EV 91, 150)

KÜMNES LUGU

Kena ööde küünlakene,
Valgussilmil taeva vahti!
Laena lusti laulikule
***Radasida rändamaie,**
Salateesi sammumaie:
Kussa Kalev enne käinud,
Poega enne puhkanenud,
Sõbradega seltsitelles
Mõnda tempu toimetanud,
Imelista ilmutanud.
Siravade täht'de silmad
Tunnistanud nende teesi,
Kaugel maadel käikisida;
Näinud, mis seal nalja tehti
Viru kuuskede vilula,
Harju haavade vahela,
Lääne lepiku keskela,
Näinud meeste naljatusi,
Viie viletsuse vaeva,
Kuue kiusatuse kütke,
Seitsme sammu sidemede
Kogemata kinnitusta,
Kuhu mehed kukkusivad,
Lustipidul langesivad.
Läki aga laane'esse,
Põõsastikku paksudesse
Laulusida lunastama,
Kuldasida koristama,
Hõbedasi otsimaie,
Vaskesida võttemaie.
Nii aga kuulin kuulutusi,
Vana jutu juurdumisi,
Muiste sõlmitud sõnasi,
Kullal kedratud kõnesi.
Kalevide kange poega
Läinud hobu ostemaie,[1]

Parandused

5 Sala teesi
19 Vie
20 Kue
26 Põõsastiku
30 võtemaie

Seletused

5 teesi — teid

Alg-Kalevipojas

1 Kena ööde poisikene (AKp. VI, 1)
2 Valgussilma taeva poega! (2)
Vj Sino kahvatanud palge (3)
3 Laenab rõemo laulikulle. (4)
Ld 4/24
Vj Sino vaiksil jälgil käivad / Hiilgusrikad tähäkesed, / Niikui lamba karjakene / Karjapoisikese kannul. / Sino ligi, kuukene! / Rõemustavad pilve rünkad, / Kui sa nende hallid sõrvad / Maalid hõbeviiruliseks, / Kahvatanud kulla karva. / Kes on sino sarnaline, / Vaigistatud ööde küünal? / Sino selge silm on näinud / Algmis'ilma juhtumisi. / Näinud viletsuse vaeva. / Rõemo ööde pidusida. / Näita meile jälgesida / Kallist Kalevide poeast! (5/21)
25 Läki lugu luurimaie (22)
Ld 26
27 Laulosõna kuulamaie (23)
Ld 28/30
Vj Kalevide lusti käigist, / Kangelaste juhtumistest / P a h a r ä t i poegadega. (24/6)
31/2 = 27/28
33/4 Muiste sõlmitud sõnumeid. / Kullal korotud kõnesi. (29/30)
Ld 35/57

Rahvaluules

6 vrd. Kus ta enne jummal käinud. (Beitr. VII, 52/3 (20), 3 = A 256 (181))
15 = L 18, 5
16/17 Harjo aavade seassa, / Läne leppade vahhele (L 18, 6/7)
25/7 vrd. Lähme laande laulamaie, / Lepikus' lelutamaie, / Mõtsakurru kukkumaie! / Mede laas' taht laulamesta, / Lepik taht lelutamesta, / Mõtsakuru kukkumesta. (H III 23, 687 (6) < Paistu)
31 Kuis mina kuulin kuulutusi, (MML 32/6 (5 A), 1)
32 = MML 32/6 (5 A), 2
36/7 vrd. Kui ma vaene vabadikku. / kehva popsi pojakene, / läksin hobu ostemaie, / künniruuna kauplemaie, (VERL, 213/14 (257), 1/4)

Künniruuna kauplemaie.
Kui ta käinud tüki teeda,
Tüki teeda, palju maada,
Laulis lindu lepikusta,
Tarka lindu tammikusta,
Kägu kulda kuusikusta:
«Hobu hirnub Hiiumaalta,[2]
Sälgu karjub suurest soosta,
Varssa karjub kauge'elta!
Hobu hirnub ostajada,
Sälgu karjub sadulada,
Varssa valgeid valjasida.» —
«Tänu teile, linnud targad,
Tänu teede juhtidele!»
Pajatab Kalevipoega,
Tõstab jalga teise teele
Kiirel käigil sammumaie.
Viis oli Virus viibimisi,
Harjus aja viitemisi,
Järvas tühja tallitusi,
Kust ei saanud kaugemale.*

Paharäti poegadele[3]
Tõusnud tuulest tülidusi,
Tühjast rahu rikkumisi;
Järveke, kus enne eland,
Kaksipäini muidu käinud,
Läinud kitsaks kadeduses,
Veikeks vihaduse vaenus.
Poissidel ei olnud püsi,
Mehikestel enam mahti,
Pidid perest põgenema
Uuta aset otsimaie.
Kui nad kaugel kõndinessa,
Tuuliskäigil tallanessa:
Kas ei kuskilt leiaks kodu,
Paremada asupaika,
Kuhu raja kinnitada,
Vahet võiksid valmistada;
Sealap leidsid õnne soovil
Suures K i k e r p ä r a soossa[4]
Kogemata kohakese:
Kuhu koer ei korjaks kodu,
Penipoeg ei pesapaika.
Paharäti poegadele
Paistis paika meelepärast,
Siiski tõusis segadusi:
Kumb neist pärisperemeheks
Soole pidi seatamaie.
Meel oli meestel mõlemile
Soole sundjaks saadanessa.
Kalevide kallis poega
Juhtus kogemata käigil
Seltsis armsa sõbradega
Kikerpära piiredele,
Kui neil hamba-kiskumine
Kannud kirge katuksele,
Lõket laele laiemale.
Paharäti poisikesed

Parandused

37 Künni ruuna
43 Hiu-maalta
45, 48 Varsa
51 Paeatab Kalevi poega
55 aea
60 rikumisi
73 raea
81 meele pärast
83 päris peremeheks
91 hamba kiskumine

Seletused

59 tülidusi (Kr.) — tülisid, tülinaid
64 Veikeks — väikseks; vihaduse (Kr.) — viha, vihasuse
69 kõndinessa (Kr.) — kõndisid
70 tallanessa (Kr.) — tallasid
86 saadanessa (Kr.) — saada
91 hamba-kiskumine — tüli
92 kirge (murd.) — sädet

Alg-Kalevipojas

58/61 Kahel Paharäti poegil / Oli tüli tuulest tõusnud, / Tühjast asjast riido tulnud, / Järv, kus nemad enne eland, (31/4)
Ld 62
63 Meehikestel kitsaks läinud; (35)
Ld 64
65/8 Nii et enam püsipaika / Ega raho võinud leida. / Nemad läksid luusimaie, / Mööda maada rändamaie, / Uuta kohta otsimaie: (36/40)
Ld 69/70
71/4 Kus ehk laiemada raja, / Pikemada vahe piiret / Enda vahel võisid teha. — (41/3)
75, 77 Õnnelikul juhtumisel / Olid meehed kohta leidnud (44/5)
Vj Moka järelista aset — (46)
76 K i k e r p ä r a-soo ehk raba. (53)
Vj Kuhu rahva jutu mööda. / Targa sõna tunnistusel: (47/8)
78 Koer ei tahaks sisse minna. (49)
Ld 79/81
Vj Paharäte leitud paika — / Mis üks tühi raba-soo — / Nimetakse meie päivil (50/52)
82/4 Paharäti poegadelle / Tõusis uuest jälle tüli, / Kuri hambakiskumine / Selle tühja soo pärast: (54/7)
85/9 Sest et nemad mõlemada / Soole tahtsid peremeeheks. / Kalevi poeg, kangelane, / Juhtus kogemata senna / Sooääre sõbradega, (58/62)
Ld 90
Vj Kui se praego pajatatud (63)
91/2 Paharäti poege tüli: / Tulda kandis katuksesse. (64/5)
Ld 93/6
Vj Kalev astus ligemalle, / Hakas tüli algust nõudma, / Rio põhja pärimaie. (66/8)

Rahvaluules

38 vrd. Läksin, käisin tükki teeda, (L 55, 1)
39 = L 55, 2
40 vrd. Lind agga laulis leppikusse (EKÜ, F 232 a II 111/12 (84), 7)
42 vrd. Ni kui käggi kusikusse (Beitr. III, lk. 109/10 (2), 11)
43 Hobbo irnub Hiomale, (L 71, 6)
45 Varsa karjub kaugeelle (L 71, 7)
46/8 vrd. Need on ruunad mis minula! / Ei naad hirnu heinasida, / Ega karju kaerasida; / Hirnub selga istujada! (A 376/7 (284), 1/4)
78/9 vrd. Kos koiral kodo, pinil pesa paik (H II 63, 371 (200) < Vastseliina < Setu), Kus koera kodu ehk herikse öömaea (F 63, M 4:23, nr. 526)

Kiskusivad karvupidi
Tuisatelles tutikesi.
Kui nad Kalevida kaugelt
Tulles juba tunnistanud,
Vaigistati vaenu-viha.
Mehed hüüdsid ühel huulel:
«Kallis Kalevide poega,
Sammu, sõber, seiepoole
Meile õigust mõistemaie,
Riiukära kustutama!»
Kalevide kange poega
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Tunnistage tüli tõusu,
Riidlemise rajatusta!
Tuisku tõuseb tuule'esta,
Pilvest vihmapisaraida,
Vihastusest vaidlemine,
Kiusamisest kohtukäiki;
Sellepärast seletage
Pikemalta tüli põhja!»
Paharäti vanem poega
Seadis sõnad sõudevale:
«Soosta sündis segadusi,
Rabast meile riidlemisi,
Kes meist kahest leidnud koha,
Kes saab soole sundijaksa.
Kodunt kõrvi kõndisime,
Teeda ühes tallasime,
Seie seltsis sammusime,
Siiski mina ligem sõrva,
Väljaspoolel kõndis veli:
Sellepärast näitab selge,
Kui on minu päralt kohta.»
Kalevide poega kostis:
«Pööras' pääga poisikesed,
Meelest tõlbid mehikesed!
Kodunt ühes kõndisite,
Soole ühes sammusite,
Raba ääres rändasite,
Kus veel kummalgi ei kodu,
Päris pesimese paika:
Soo on alles sundijata,
Paik veel ilma peremeesta.
Kõlbamata tühja koha,
Kus ei inimestel kasu,
Ega tulu elajatel —
Tahan teile tulevaksa
Varju-urkaks valitada,
Kodupaigaks kinkineda:
Kuhu kiskje kutsikate
Pakku võite põgeneda;
Suurem pool saab suuremale,
Veikem jälle vähemale.»
Paharäti poisikesed
Kalevipoega paluma:
«Võta sooda, vennikene,
Raba ise rajatada,
Kahte jausse jagadella,
Kust ei uuta kohtukäiki,
Tülitsemist tõusenessa!

Parandused

96 tuttikesi
99 vaenu viha
100 uulel
102 seie poole
104 Riukära
108 raeatusta
110 vihma pisaraida
121 Kodund
125 Väljas poolel
130 tõlbid
131 Kodund
142 Varju urkaks
145 Paku
149 Kalevi poega
151 raeatada

Seletused

108 rajatusta (Kr.) — alust, põhjust
121 kõrvi (murd.) — kõrvu
127 Kui = et
135 pesimese — pesimise, pesitsus-
138 kõlbamata — kõlbmatu
142 valitada — valida

Aĭg-Kalevipojas

97/8 Tülitsejad tundsid kaugelt / Kuningliko Kalevida (69/70)
Ld 99
100 Hüüdsid vasto ühest suusta: (71)
101 Vägev Kalevide poega!» (73)
Ld 102
103 «Mõista kohut, kangelane, (72)
104/6 Pajatas Kalevi poega. (76)
107 = 74
108 Rio alustuse rada?»» (75)
Ld 109/14
115/16 Suurem Paharäti poega / Mõistis kohe, kostis vasto: (77/8)
Ld 117/20
121/4 Meie kõndisime kõrvi. / Mina soo sõrva poole: (81/2)
Vj Sellepärast olen leidja.» (83)
Ld 125/6
127 «Mina olen koha leidja, / Paiga päris peremeesi! (79/80)
128/9 Kalevi poeg kostis vasto: / «Narrid olete mõlemad! (84/5)
Ld 130
131 Ühes kodund rändasite, (86)
Ld 132
133 Ühes raba tabasite: (87)
134 Mis ei kummalgi veel oma (88)
Ld 135/7
138/40 Aga kõlbamata kohta, / Kellest inimestel kaso, / Ega elajatel tulu (89/91)
Vj Suuremat ei ole loota: (92)
141/3, 145 Tahan teile varjuks jäta, / Peitelikuks redopaigaks; / Kuhu võite pako minna (93/5)
144 Püha-Jüri kutsikate (96)
Vj Ja mu kiusajate eesta. (97)
146/7 Suuremal saago suurem pool, / Vähämalle vähäm jälle.» (98/9)
Vj Aga selle õigusega, / Kohtomõiste otsusega / Ahnused ei olnud rahul; (100/2)
Ld 148
149 Palosivad Kalevida: (103)
Ld 150
151 Raba selgest jagamaie, (104)
Ld 152
Vj Rajapiirta tõmbamaie, / Ristikiva seädemaie. (105/6)
153/4 Et ei uuest kohtokäiki / Vahelduse makso tõuseks. (107/8)

Rahvaluules

106 stereot. vastusvärss
129/30 vrd. Toomas torrõ poisikõnõ, / Meelest matal mehekene, (SL I, 205/7 (189), 1/2)
146/7 vrd. jagamiste puhul kasutatav kõnekäänd: Suuremale suurem pool, väiksemale väiksem pool

Ahnus võiks ehk aegamööda
Piiresooni pikendelles
Vaud viia võõritie,
Kui ei kiva kinnituseks
Sõrvadele seadenessa,
Nööril iga nurkadesse.»
Kalevide kallis poega
Seadis sõnad sõudevale:
«Kesse küla kohtukäiki
Korra läinud kohendama,
Peab ka lugu lõpetama,
Asja selgeks ajamaie.
Armas Alevide poega!
Nõuta mõõdunöörisida,
Piiramise paelukesi,
Mõõda raba nööri mööda
Keskelt kahte jagudesse,
Vea siis vagu vahedele,
Pika peendra piire'eksa,
Pane kivid raja peale,
Vaiad sõrva seisamaie,
Siis ei tõuse segadusi,
Vihaduse vaidlemisi!»
Alevide armas poega
Tõttas tööda toimetama,
Kalevide poja käsku
Sõbra seltsis seademaie.
Kalevide kange poega
Tallas ise teise teele
Tarbelikku tallitama,
Suuri töösi sünnitama.
Alevide armas poega
Sõbra seltsis asja seades
Arvas mõõdu alustuseks
Jõekaldal võtta kohta,
Mustapallil mõõdupaika,[5]
Kuhu vaiad kinnitada,
Piire otsa tahtis panna.
Vana vaenu vaimukene,[6]
Kes ei raatsi ristilapsi
Kuskil jätta kiusamata,
Valmis juba võrgutamas,
Vete pinnalt pistis pääda,
Laente alta luuril silma
Kavalaste küsimaie,
Pilkes otsust pärimaie:
«Minga tööda, mehikesed,
Salalikult sünnitate,
Kiirelikult kohendate?
Kas teil aega aina kasin?
Püsim ehk kui linnupüüdjal,
Kellel saaki kogemata
Paelust metsa peasenessa?
Saak ju mõttes mehel kotis,
Kui ta kiirest' kannul kargas.»
Alevide poega mõistis
Paharäti pilkamista,
Ehk küll jänes pool ju püksis,

Parandused

155 aega mööda
156 pikendeles [I ja II tr. pikendelles]
157 via
166 aeamaie
168 mõõdu nöörisida
174 raea
179 Tõtas
180 poea
184 Tarbeliku
190 mõõdu paika
197 Vette
212 kül

Seletused

156 Piiresooni — piirjooni
198 luuril — luurav
201 Minga (murd.) — mis, mida
205 Püsim — püsivam

Alg-Kalevipojas

Ld 155/60
161/2 Kalevi poeg pajatas: (109)
163 «Noh, et korra kohtomõistet (110)
164/5 Teie keskel alustasin, / Tahan asja lõpetada. (111/12)
Ld 166
167 Armas Alevi poeoke! (114)
168 Võta mõedo-nööri käte, (113)
Ld 169
170/1 Mõeda soo neil nööri mööda, / Jaga kahte jagodessa. (115/16)
Ld 172/3
174 Pane kivid rajadelle.» (117)
Ld 175/7
178/81 Alevi poeg tõtas kohe / Sõbra seltsis käsko täitma. (118/19)
182 Kalevi poeg, kangelane, (120)
183 Teisi asju toimetama (122)
Vj Tõtas Võrtsi järve ääre (121)
Ld 184/5
186, 189 Alevi poeg arvas kohta (123)
Ld 187/8
190 Mustapalli jõe ääres (124)
Vj Parasamaks kohto paigaks, (125)
Ld 191/2
Vj Kus ta äkilista käsko / Viibimata tahtis täita. (126/7)
193/4 Kiusaja vaim, vennikene! / Kes ei inimese looma (128/9)
195 = 130
196/9 Oli valmis võrgutamas: / Pistis pää jõe laenest, / Veete pinnalt pääva käte, / Küsis meestelt kavalusi (131/4)
Ld 200
201 «Sõbrakesed! mis te' teete? (135)
Ld 202/3
204/9 Aeg teil näitab väga kasin, / Kasinam kui linnopüüdjal. / Kelle saaki paelust peästes / Kogemata metsa kargab: / Meehel mõtes saak jo kotis / Kui ta rutust pärra pugib.» (136/41)
210/11 = 142/3
Ld 212
Vj Mõtles omas meele arvus: / Vaata, libe keeleleik'ja / Arvab keele kaljud murdma, / Kivid kilduksa katkema. / Jumestas kül natukene, (144/8)

Rahvaluules

212 vrd. arguse kohta kasutatav kõnekäänd: Jänes püksis (vt. näit. EKS 4° 3, 255 (464), ERA II 139, 72 (30) < Muhu)

Siiski kostis kohkumata:
«Tahtsin jõge takistada,
Vete voolu võrgutada,
Laenesida lingutada,
Käigikohte kütkendada:
Et ei looma liikumaie
Saaks, ei sisse sõudemaie,
Ega välja veeremaie.»
Vetevaimul vana talu,
Veepinna varjul pere,
Salapeidus sängikene
Harimise kombel armas,
Tuttav' teega väga tulus;
Sellepärast sula suuga
Mesikeelil meeliteles
Alevipoega paluma:
«Jäta jõge paelumata,
Jäta vetta võrkumata,
Käikisida kütkemata,
Teesi takistamata,
Sissekäigid sidumata,
Väljakäigid vaiamata;
Tahan sulle suure palga,
Mis sa küsid, täiel mõõdul
Tõrkumata tasudella,
Vaidlemata maksta välja.»
Alevide poega arvas
Kasu kohe, kostis vasta:
«Mis sa mulle, mehikene,
Lubad lepituse palgaks,
Kuī me kaupa kinnitelles
Sõbralikult sobitame?»
Kaval vetevaimu vastas:
«Mis ma sulle palgaks paiskan,
Lepituse hinnaks luban,
Pead sa ise ilmutama!»
Alevipoega pajatas:
«Kui sa kannad kamalula
Vana kaape pesa võrra
Taaldrid kokku kuhjadela,
Siisap jätan sidumata,
Käigikohad kütkemata.»
Vetevaimu vastanessa:
«Homme vara hommikula
Tõutan tuua taalerida,
Raha kaaperummu täie.»
Alevide poega kostis:
«Sarvist härga seutakse,[7]
Sõnast meesta sõlmitakse.
Vea sa mulle sõna võlga
Tõutuse täitemiseks,
Muidu tõuseb meile tüli,
Tuleb kitsik jälle kätte.»
Vetevaimu vaus alla,
Puges peitu jõe põhja.
Kalevide sugulane,
Kaval Alevide poega,
Uuris öösel urkakese

Parandused

215 Vette
217 Käigi kohte
221 Vettevaimul
225 Tuttav teede
228 Alevi poega
245 vettevaimu
249 Alevi poega paeatas
255 Vettevaimn (trv.)
257 tua
258 kaape rummu
266 Vettevaimu

Seletused

216 lingutada — linguga (silmusega) kinni püüda
224 Harimise kombel — harjumise tõttu
232 Teesi (murd.) — teid
251 kaape — kaabu
270 Uuris — uuristas

Alg-Kalevipojas

213 Aga kostis kartemata, / Julgel sõnal pajatelles: (149/50)
Vj «Paelokesi praego punun, / Sõlmin lingo silmuksida, / Kütke köisi keerutelles.» / Veete vaimo kahvatelles, / Hakas väriseval keelel / Uuest otsust nõudemaie: / «Minga tarvis, vennikene! / Sina lingusida sõlmid, / Kütke köiekesi punud?» / Alevi poeg mõistis jutu, / Kostis vasto valjomine: (150/61)
214/15 «Tahan jõge takistada, / Veete laeneid võrgutada, (162/3)
216 Lingosilmud etteseäda: (165)
217 Sissekäigid kinni panna, (164)
218/20 Et ei enam loomakesta / Sisse ei saa minemaie, / Ega välja pugemaie! (166/8)
221/2 Paharätil elopaika / Jõesängi sügavusses (169/70)
Ld 223/4
225 Tuntud teega armas oli, (171)
226/30 Hakas kohe Alevida / Ainekeelil palumaie: / «Jäta jõge lingumata, / Veetepinda paelomata, (172/5)
Ld 231/2
233/8 Sissekäigid köitemata, / Välja käigid võrkumata! / Kül ma tasun, mis sa tahad, / Maksan hinda tõrkumata.» (176/9)
239 Alevi poeg kostis vasto: (180)
Ld 240/1
242 Kui sa mulle lepituseks (183)
243/4 Sobitame sõbra kaupa: (182)
Vj «Olgo nõnda, vennikene! (181)
Ld 245/9
250/1 Hääl meelel raha kannad / Kaapkübara rummu täie, (184/5)
Ld 252/4
Vj Siis kõik jäägo vana viisi, / Kuida lugu enne olnud. (186/7)
Ld 255/9
260 Niikui ärga sarvedesta! (189)
261 Sõnast peetaks' meehikesta. (188)
262/3 Homme tood mull' lubanduse (191)
Vj Sellepärast pane tähäl': (190)
264/5 Muido tuleb kitsik sulle.» (192)
Ld 266/7
268/9 = 193/4
270 Kaevas öösel salamahti (195)

Rahvaluules

221/2 vrd. Kp. I, 80/1
246 vrd. Mis mull' palgast paisatie? (L 69, 5)
260/1 vrd. vanasõna: Sõnast peetakse meest, sarvest härga (F 63, M 4:23, nr. 845)

Sõbra abil muru alla
Ligi sülla sügavuse,
Põhjast laia, pealt kitsa
Kaaperummu kohaliseks;
Seadis kaape kaane'eksa
Mulgu peale murudela,
Leikas kübarale põhja
Sala-augu sõrvitie,
Kust kõik sissekantud koorma
Kaevandikku kukkunessa.
Purask kandis teisel päeval[8]
Koidu piirel juba koorma
Rootsi vana rublasida,
Mis ei kaape põhjakesta
Mitte jõudnud kinni katta;
Poiss tõi teise hõlma täie,
Kandis koorma kolmandama,
Kandis neljandama koorma,
Viis veel vara viiet korda,
Kulda lisaks kuuet korda,
Kust ei küllust kübarale
Siiski saanud siginema.
Vara kippus vähenema,
Rikkus mehel lõppemaie.
Küll ta kaapis rahakerstud,
Pühkis puhtaks põhjadani,
Koristeles kukrukesed,
Sõna tasuks tasku sopad.
Töö ja vaev läks siiski tühja,
Nõutamine üsna nurja:
Kübar seisis kerkimata,
Ega tahtnud saada täide,
Kuhja peale kasvatada.
Vetevaimu hakkas viimaks
Alevipoega paluma:
«Lepi võlga laenu peale,
Kannatele, kulla venda!
Kui lääb suvi sügisele,
Siis ma tasun võlga sulle,
Kannan lisa kübarale,
Kunni tõuseb kuhjadele.»
Alevide armas poega
Väga kaval vastamaie:
«Sarvist härga siutakse,
Sõnast meesta sõlmitakse!
Tee on pikka minijale,
Aega pikka ootijale,
Võlga pikka võõra oma;
Maksa lühi lubaduse,
Ehk ma täidan ähvardused,
Köidan kinni sinu käigid,
Võrgutan vete väravad:

Parandused

274 Kaape rummu
278 Sala haugu
279 sissekantut
280 Kaevandiku
285 kinnikatta
286 Pois; õlma
289 vietkorda
290 kuetkorda
293 kipus
294 Rikus; lõpemaie
295 Kül
304 Vettevaimu
305 Alevi poega
316, 317, 318 pika
321 Kõidan
322 vette

Seletused

279 koorma — koorem
281 Purask — kurat (Wied.)
296 põhjadani (Kr.) — põhjast saadik
298 sopad — sopid
319 lühi — lühidalt, ilma venitamata (?); lubaduse — lubadus

Alg-Kalevipojas

Ld 271
272 Sügavada haugokesta (196)
Vj Õenestelles muro põhja, (197)
273 Pealt kitsa, alta laia; (198)
Ld 274
275/6 Seädis laia sõrvadega / Vana suvikübarada / Kaane kombel haugo peale; (199/201)
277 = 202
278/280 Ühte sõrva salahaugo: / Nii et sissepandud raha / Hõlpsalt kaevandiko kukus. (203/5)
281 Nüüd tõi Purask teisel päeval (206)
Ld 282
Vj Esimese põlle täie (207)
283/4 Vana Rootsi rublasida, / Mis ei kübarada põhja (208/9)
285 = 210
286 Meehike tõi teise laso, (211)
287 = 212
288/90 Nessis naudi neljatkorda, / Vanarava vietkorda, / Kuetkorda kulda koormat: (213/15)
291 Aga saand ei kübarada (216)
Vj Poolelgi veel täidetatud. (217)
Ld 292
293 = 218
Ld 294
295 Meesi kraapis kirstu nurgad, (219)
Ld 296
Vj Laastas tühjaks kasti põhjad, (220)
297 Koristas kõik kukrosopad (221)
Ld 298
Vj Lunastuse hinna tarvis: (222)
299/300 Siiski vaev ja nõuu läks nurja, (223)
301/2 Kübar seisis ika poolel, / Ega tahtnud täide saada. (224/5)
Ld 303
304 Viimaks hakas vana Tühi (226)
305 = 227
306/307 «Lepi, kulla vennikene! / Lepi seekord sellega, (228/9)
Ld 308
309 Kül ma teistkord tasun jälle, (230)
310 = 231
311 Kunni kuhja tõuseb peale.» (232)
312/13 Aga kaval vägilane / Alevide poega kostis: (233/4)
314/15 «Sõnast peetaks' meehekesta / Niikui ärga sarvedesta! (235/6)
Ld 316/18
319 Maksa, mis sa mulle luband, (237)
Vj Lunastuseks tõutanud, — (238)
320/1 Muido täidan ähvardusta, / Kütkendan so käigid kinni!» (239/40)
Ld 322/5

Rahvaluules

308 vrd. Lass lääb suvvi, saab süggise, (A 36 (13), 14)
314/15 vt. 260/1
316 vrd. Tee olli pikka meile minna (L 78, 1)
317 vrd. samasugune vanasõna
318 vrd. vanasõna: Võlg on ika võõra oma (F 63, M 4:23, nr. 1031), vt. Kp. VI, 507

Et ei looma liikumaie
Saaks, ei sisse sõudemaie,
Ega välja veeremaie.»
Vennikesel vetevaimul,
Paharäti pojukesel,
Paremat ei olnud pidu,
Kui et koju kõndinessa
Emalt abi otsimaie,
Lisadusta laenamaie.
Sala mõtteid sünnitelles
Hakkas petis pajatama:
«Armas Alevide poega!
Lubatuse lepituseks
Tahan täita tõrkumata
Kübara sull' kuhjadela,
Kui sa ise tuled kaasa;
Siis ei sigi segadusi,
Pikemalta kustki pettust.»
Vana kaval võrgutaja
Püüdis Alevide poega
Varanduselt ära viia.
Aga Alevide poega
Mõistis mehikese mõtted,
Kurja vaimu kiusamise,
Miska teda püüdis petta;
Seadis sõnad sõudevale.
«Sammu sina, sõbrakene,
Kalevide kannupoissi,
Võlatalu vaatamaie,
Tema tutvaid teretama.
Aita kanda rahakotti,
Kui on mehel raske koorma;
Mul ei ole mitte mahti
Täna käiki tallitada,
Pean kui kalju mere põhjas,
Tugev tamme tuule'essa
Varandusta vahtimaie,
Hõbe kogu hoidemaie.»
Kalevide kannupoissi
Tõttas käsku täitemaie.
Vetevaimu astus eele,
Alevide abimeesi
Kõndis taga tema kannul,
Tallas tundemata teeda,
Rändas salaradasida
Pimeduse piiredele,
Kus ei olnud enne käinud
Elav' inimese jalga,
Veel ei valguslaste silma
Neida kohte enne näinud,
Alevide abimehel
Sõõlusivad püksid püüli,
Kui nad pikal teedekäigil
Sõudsid kurja koppelisse,
Varjuriigi vainu alla,
Kus ei koitu kerkimaies,
Ehavalgust helendamas.
Pääval päike seal ei paista,

Parandused

326 vettevaimul
327 poeukesel
329 koeu
332 mõteid
333 pettis paeatama
343 äravia
347 Misga
351 Võla talu
352 rahakoti
362 Tõtas
363 Vettevaimu
367 sala radasida
371 valgus' laste
376 kopelisse
379 Eha valgust

Seletused

331 Lisadusta (Kr.) — lisa, lisandust
335 Lubatuse (Kr.) — lubaduse
363 eele — eeli, ees

Alg-Kalevipojas

326/31 Nüüd ei olnud Paharätil / Paremada nõuudepidu: / Kui et pimeduse riiki / Emalt minna laenamaie. (241/4)
Vj Kuida vana rahva keskel / Targal sõnal pajatakse, / Peab jo muiste päivist saadik / Auu-ahnus kuradite / Kaksteistkümnes käso sõna / Igas tükis olemaie. (245/50)
332/3 Paharäti seisis puhko / Sügavamas mõtetessa, / Hakas viimaks pajatama: (251/3)
Vj «Noh, sa pead siis, vennikene! / Täielikult kauba hinda / Tingimista mööda saama; / Aga et sa mind ei pilka, / Petelikul kombel tüssa: (254/8)
Ld 334/7
338 Sellepärast tule kaasa (259)
Vj Mino kodo vaatamaie, / Sugulasi tutvustama; / Seäl ma sulle seädust mööda / Õigus'kaalul hinda tasun, / Lepituse palga maksan, (260/4)
339/40 Et ei puudust nurinada / Meie vahel pea tõusma.» (265/6)
341/6 Nõnda püüdis võrgutaja / Alevida meelitada / Varandusest kaugemalle. / Kalevi tark sugulane / Mõistis kurja kiusamise, (267/71)
Ld 347/8
349/51 Saatis sõbra tema kaasa, (272)
Vj Ise jäi ta haugo juure — (273)
Ld 352/6
357 Niikui kaljo mere põhja — (274)
Ld 358
359 Varandusta valvamaie. (275)
Ld 360
361 = 279
Ld 362/5
366 Paharäti talutusel (276)
367/8 Rändas pimeduse riiki (277)
Vj Alevi poea seltsimees, (278)
369 Veel ei olnud enne seda (280)
370 = 281
Ld 371/2
Vj Varjo riigi rajadelle, / Pimeduse piiredelle / Ial saanud rändamaie. (282/4)
373/4 Alevide sõbrakesel / Sõelusivad püksid liiva, (385/6)
Ld 375/9
380/2 Sest et seäl ei pääva paistet, / Ega kuu valget kuuma, / Ega tähä siravusta (287/9)
Vj Kuskil pool ei olnud leida. (290)

Rahvaluules

323/5 = 218/20
369 vt. 6
374 vrd. kõnekäänd: Püksid sõeluvad püüli (vt. näit. H II 46, 908 (40) < Ambla; H II 27, 145 (65) < Kursi)

Kuu ei öösel anna kuma,
Tähesilm ei näita teeda
Pimeduse paikadele.
Aegamööda hakkas kuma
Valgust teele välkumaie,
Sest et väravate sambas
Tõrvapütid põlesivad.
Kui nad tuppa kahekeste
Üle läve astusivad,
Tulid vetevaimu vennad
Võõrast vasta võttemaie,
Palusivad pingi peale
Laua taha istumaie,
Kuldse kannude keskele,
Hõbevaagnate vahele,
Mis kõik võõra mehikesel
Talu rikkust tunnistasid,
Pere au avaldasid.
Auahnus arvatakse
Põrguliste päranduseks,
Sestap poisid söömalauda
Võõral' uhkest' valmistasid.
Kalevide kannupoissi,
Kartus araks küpsetanud,
Võind ei võtta võõrusrooga
Mitte maitseks kausista,
Võind ei kannust keelekastet,
Mõdu-märga magusat
Mitte suutäit suhutada,
Sest et tulesädemeida
Välkus välja vaagnadesta,
Kerkis üles kannudesta,
Põrkas vasta peekerista.
Paharäti pojukesed
Hakkasivad isekeskis
Sala juttu sahkamaie,
Põrgu keelil pajatama,
Vinderdi ja vänderdie,[9]
Laksati kui läti keele,
Mis ei mõistnud võõras meesi.
Kalevide kannupoissi
Murelikult mõtlemaie,
Agaraste arvamaie:
«Kitsik kipub käsidele!
Noore põlve nurmedele
Pean ehk poissi närtsimaie,
Sõbra varanduse saagil
Salamahti suremaie,
Kus ei nutma noored neiud,
Kähärpääd ei kaebamaie!
Ahne Alevide poega,
Kes sa sõbra kammitsasse
Pannud põrgu paeladesse,
Poolik muna palju parem,
Kui üks tühi koorekene!»
Pärast pikka pajatusta,
Salanõude sobimista
Hakkasivad tulehargid,
Põrgulaste poisikesed
Naljatusel mängimaie;
Võtsid mängiks võõra mehe,
Kes kui kerge kurnikene,

Parandused

384 Aega mööda
387 Tõrva pütid
388 tupa
390 vettevaimu
391 vastavõtemaie
395 Hõbe vaagnate
397 rikust
398 auu
399 Auu ahnus
408 Mõdu märga
416 jutu
417 paeatama
419 Lätikeele
436 pika paeatusta
437 Sala nõude

Seletused

409 suhutada (Kr.) — suhu võtta
419 keele — keel
424 käsidele (Kr.) — kätele, kätte

Alg-Kalevipojas

Ld 383
Vj Kotispime katis teeda, (291)
384/7 Kunni tüki aea pärast / Tule valgus silma tõusis, / Põrgo väravate sambas / Põlesivad tõrva tündrid. (292/5)
388/9 Kui nad tupa astusivad, (296)
Ld 390
391 Võeti võeraid lahkest vasto, (297)
Ld 392/400, 403/4
401/2 Toodi süa, toodi jua / Alevi poea sõbrale (298/9)
405 Aga mees ei võinud süa, (300)
Ld 406
407 Ega võta keelekastet, (301)
Ld 408/9
410 = 302
411/13 Leeme kausist kerkisivad, / Joogipeekrist väljapaistsid. (303/4)
414 Paharäti sellikesed, / Vana musta perepoead (305/6)
415/17 = 307/9
418/19 Vinderdie, vändärdie / Laksas niikui Lättikeele! — (310/11)
Ld 420
421/2 Võeras mõtles omas meeles: (312)
Ld 423
424 Nüüd on kitsik varsti käsil; (313)
Ld 425
426 Külap kautan enda elo, (314)
427 Kautan sõbra varanduse. (315)
Ld 428/33
Vj Vana sõna ika tõsi: (316)
434 «Paljo parem muna-poolik (317)
435 = 318
436 Natukese aea pärast (319)
Ld 437
438/40 Alustasid põrgolased / Imeliko naljamängi, (320/1)
Vj Mis ei Alevide sõbral, / Kalevide kannopoisil / Ommetegi nalja teinud; / Sest et Paharäti poead (322/5)
441 Teda ennast mängiasjaks / . . . / Nemad hakasivad võerast — (326, 328)
Vj Välja olid valitsenud. (327)
442 Nii kui kerget kurni tapi, (329)

Rahvaluules

423 vrd. Arvake, poisid avvarad, (L 18, 2)
434/5 vrd. vanasõna: Parem pool muna kui tühi koor (F 63, M 4:23, nr. 758)

Veeres ratas vainuela
Lustil pidi lendamaie,
Tuule kiirul tantsimaie!
Põrgu pojad paiskasivad
Kannupoissi kihutelles
Ikka käest käsidele;
Mehike kui kassi-märssi,
Tuulav takutopikene
Lendis seinast seinasse,
Nurgast teise nurgasse.
Alevipoja sõbrake
Poisikesi palumaie:
*«Kiigutajad, kulla vennad!
Laske maha, ma paluksin,
Seie mustale murule,
Seie põrgu põrandale;
Seiske senni, kui mõõdan seinad,[10]
Nööritelen nurgakesed,
Paelutan toa pikkused,
Lõngutan toa laiused,
Kust võin kodu kuulutada,
Sõbradele seletada:
Kuis mind kõrgel keeritati,
Viskedela veeretati.»*
Kui sai mahti mehikene,
Puhkamista poisikene,
Võttis nöörid vööltа,
Miska enne mõõtnud sooda,
Raba oli rajatanud,
Hakkas seinu mõõtemaie,
Nurkasida nöörimaie,
Mõõtis poolel pikutie,
Laskis teise laiutie,
Kolmandama kõrgutie,
Neljandama nurgetie,
Ukse piidad pikutie,
Ukse läve laiutie.
Õnnelt peasis üle ukse,
Peasis meesi putkamaie,
Tuule kiirul kihutama.
Mehike ei leidnud mahti
Üle õla ümber vaata,
Kandadele silma käända,
Enne kui laia ilmale
Peasis pääva paiste'ele,
Kuhu kurja kütkendused,
Põrgulaste paelutused
Pikemalt ei puutunessa.
Vahti oli väravasta,
Uksehoidja hüüdanenud:
«Tahad sina teedekäiki
Õnnelikult lõpetada,
Lingu paelust peaseneda,
Kääna käiki hüva käele!»
Siiski saand ei mehikene
Kiusamata minna koju.
Vahva meesi vallaline
Kui see kägu kuuse'essa,

Parandused

446 poead
448 Ika
453 Alevi poea
460 Nööritellen
461 pikused
470 Misga
471 raeatanud
484 ümbervaata
498 koeu
500 se

Seletused

449 kassi-märssi — kõrtest, juurtest vms. punutud mänguasi
450 Tuulav — tuules lendlev
460 Nööritellen — seon (mõõdan) nööriga (461/2), vastavalt paelaga, lõngaga
466 Viskedela (Kr.) — visetel, viskeil
490 puutunessa (Kr.) — puutu(nud)

Alg-Kalevipojas

Ld 443/8
449 Veiket kassimärssikesta — (330)
Vj Mööda tuba veeretama. / Paiskasivad pillutates (331/2)
Ld 450/1
452 Teda ühest nurgast teise, (333)
Vj Et ta niikui lõnga kera / Ühe pihust teise põrkas. (334/5)
453 Kalevi tark sugulane (336)
Ld 454/8
459 Palus luba: põrgo seina / Seest ja väljast üles mõeta; (337/8)
Ld 460/2
463/4 Nõnda et ta koeo minnes / Sõbradelle seletuseks: (339/40)
Vj Kena mängimise nalja / Pikemalt saaks pajatama, / Asjalugu avaldama. (341/3)
Ld 465/6
467 Kui ta seda luba saanud; (344)
Ld 468
Vj Võtis Alevide sõber. / Kalevi tark sugulane (345/6)
469 Oma mõedo nööri käte, (347)
Ld 470/1
472 = 348
Ld 473
474/5 Mõetis ühe pikutie. / Mõetis teise laiutie. (349/50)
476 = 351
Ld 477/9
480/2 Siis ta peäsis ukse ette, / Sealt ta pistis punumaie. / Nii kui tuule tuiskamaie, (352/4)
Vj Linnokene lendamaie! (355)
483/4 Ega vahtind meehikene / Mite silmal üle õla, (356/7)
Ld 485
486/7 Kunni laia ilma alla, / Päik'se paiste piiredelle (358/359)
Vj Oma jalga oli tõstnud: (360)
488/9 = 361/2
490 Pikemalt ei enam kesta. (363)
Ld 491/6
497/9 Siiski'p saanud meehikene / Kiusamata oma koeo. / Mees kül lahti, vallaline (364/366)
500 Kägo kuuse ladvadelle: (368)

Rahvalnules

455 vrd. Kigutajad, kullakesed! / . . . / Veretajad, ellad vennad. (L 72, 1, 3)
456 Laske mahha, me'e pallume (L 72, 5)
457 = L 72, 6
500 vrd. Ni kui käggi kusikusse (Beitr. III, lk. 109/10 (2), 11)

Laululindu ladva'assa;
Veikel viisi viletsusi,
Kuusi korda kütkendusi.
Kalevide kannupoissi
Põrgu piinast põgenedes
Leidis korra lingutusi,
Kui üks lita-koerakene,
Kaks veel kaasas kutsikaida,
Temal vasta veerenessa.
Lita, juudaliste ema,[11]
Tuli tuiskel Torilta,[12]
Kus ta käinud vihtlemaies.
Sealap Alevide sõbral
Vahi sõnad väravasta
Tulid meele-mõtte'esse:
Käänas kohe hüva käele
Teista teeda tallamaie.
Lendes sõitis litakene
Temast mööda tuhinaga,
Kus ei hiukse-karvakesta
Mitte mehel liigutanud.
Sammusida sirutelles,
Kiiret käiki käidanesse
Jõudis Alevide sõber
Viimaks jõe kalda ääre,
Kuhu Alev salakoopa
Sügavale sobitanud
Põrgu poja pettuseksa.
Sügav mulku muru alla
Tunnisteles tehtud tempu,
Kaaneks katetud kübara,
Kui see rikas rahakoorma
Metsa läinud kõik mehega.
Kalevide kannupoissi
Alevi jälgi ajama,
Kuhu sõber kadunessa.
Vetevaimu, vennikene,
Kihutelles tema kannul,
Poisikesta pilgatelles
Kavalaste küsimaie:
Kas sul püksis põletaja,
Parmukene istub p..ses?
Miks sa meile, mehikene,
Kullakoorma unustanud?
Ma ep jõudnud ränka kotti
Kodunt üksi ära kanda.
Katsume nüüd tehtud kaupa
Teisitele toimetada!
Kas ehk rammu katsumaie,
Või ehk võidu jooksemaie,
Kumb saab võidul kuningaksa?»
Vetevaimu, vennikene,

Parandused

507 litta koerakene
510 Litta
515 meele mõtteesse
518 littakene
520 hiukse karvakesta
526 sala koopa
528 poea petuseksa
532 se
535 aeama
537 Vettevaimu
539 pilkatelles
544 Kulla koorma
545 koti
546 ärakanda
552 Vettevaimu

Seletused

506 lingutusi — kimbatusi
507 lita — emane koer
523 käidanesse (Kr.) — käies
536 kadunessa (Kr.) — kadunud
548 Teisitele (Kr.) — teisiti

Alg-Kalevipojas

501 Niikui lindo oksa peäle, (367)
Ld 502/3
Vj Aga linno tarvis paelad, / Mao tarvis ambo noolid. — (369/70)
504 Alevide sõbrakene (371)
Vj Saand ei kahtekümmend sammo (372)
505 Põrgo uksest põgenema, (373)
Ld 506
507 = 374
508/10 Kahe kutsikade seltsis: / Kogemata vasto tuli, / Litta, Juudaliste eite (375/7)
Vj Põrguliste päris ema (378)
511/12 Tuli Torilt vihtlemasta. (379)
513/16 Kalevide sugulasel / Tõusis õnnekombel meele, / Miks üks vahti väravassa, / Uksehoidja oli hüüdnud: / «Kääna ika hääle käela, (380/384)
Ld 517
Vj Paremalle poole peäle, / Kui sa tahad teedekäiki / Raholikult lõpetada, / Õnnelikult põrgust peästa.» / Täielikult täitis seda / Käsko Alevide sõber. (385/90)
518/21 Litta läks kui tuulispaska / Tuhisedes temast mööda, / Et ei iukse karvakesta / Meehe külles liigutatud. (391/394)
522 = 395
Ld 523/4
Vj Lõpetas ta põrgo käiki, / Pimeduse pika teeda / Ilma uusi äpardusi; (396/8)
525 Jõudis jälle senna kohta, (399)
Vj Kus ta sõbrast oli lahkund. (400)
Ld 526/8
Vj Aga Alevide poega / Oli raha koristanud, / Ise seltsis äraläinud / Kalevi poega otsima. (401/4)
529/30 Sügav haud sai tunnistama / Alevide tehtud tempu. / Petiskombel toimetusta. (405/7)
Ld 531/6
Vj Varem veel kui sõbrakene / Alevide jälgi leidis, (408/9)
537/8 Oli kaval veesi vaimo / Tema kannul senna jõudnud. (410/11)
Ld 539
540/1 Veesivaimo küsitelles: / «Kas sul tulukene püksis? (412/13)
Ld 542
543/9 Miks sa kallist kauba hinda / Minnes maaha unustasid? / Ma ep jõudnud rasket koti / Kodunt üksi ärakanda. / Katsume siis kauplemista / Teisel kombel _toimetada. / Läki jõudo katsumaie. (414/420)
Vj Rammokesta mõetemaie!» (421)
Ld 550/1
552/5 Tema mõtles omas meeles: / Ehk kül tarkus nende taskus, / Siiski minul enam jõudo. (422/4)

Rahvaluules

541/2 kõnekäändude eeskujul

Omas meeles mõtlemaie:
Tarkus on küll nende taskus,
Võimus siiski minu volil.
Kalevide kannupoissi
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Kui sul lusti, vennikene,
Läki kohta katsumaie!»
Koha otsimise käigil
Nägid mehed Närska mäge,[13]
Mis neil kohe meele pärast
Võidumängiks valiteda.
Enne veel kui mehed määle
Sammusida sirutanud,
Tulivad neil vasta teelta
Kange Kalevide poega
Armsa Alevipojaga.
Viimne oli varjupaika
Vetevaimu varanduse
Põõsastikku pannud peitu.
Kalevipoeg pajatama:
«Vaata, kulla vennikene!
Kust sa seda lätikopsu[14]
Saatejaksa oled saanud?
Kust see imekülaline
Sugudela siginenud?»
Alevide poega kostis:
«Võõras on mul võlgenikku,
Kellega ma tegin kaupa,
Kes ei täitnud kaapekesta.»
Kannupoissi pajatama:
«Võõras on mul vastameesi,
Kellega ma tegin kaupa,
Võitlemise-mängi võtta
Närska mäele nalja pärast.»
Kalevide kange poega
Pilkamiste pajatama:
«Kasva veel mul, kullakene,
Veni, armas vennikene,
Sirgu, sirgu, sõbrakene,
Kibedama aja kohta;
Võim veel väga veikekene!»
Pajatelles aga pistis
Kannupoissi karmanisse,
Püksitasku paisumaie,
Siisap tõttas kiirel sammul
Närska mäele naljamängi
Võõra vasta võitlemaie.
Mehed võtsid eesimängiks
Võidul kivi viskamista;
Kelle kivi kaugemale
Lingult pidi lendamaie.
Vetevaimu vennikene
Pidi eesi paiskamaie
Lingult kivi lendamaie.

Parandused

554 kül
563 Võidu mängiks
568 Alevi poeaga
570 Vettevaimu
571 Põõsastiku
572 Kalevi poeg paeatama
574 Lätikopsu
576 se ime külaline
579 mõlgeniku (trv.)
582 paeatama
585 Võitlemise mängi
586 paeatama
592 aea
594 Paeatelles
596 Püksi tasku
597 tõtas
604 Vettevaimu

Seletused

562 valiteda — valida
583 vastameesi — vastasmees, vastane
600 eesimängiks — esimänguks
605 eesi — ees, enne

Alg-Kalevipojas

556 Kalevi tark sugulane (425)
557 = 426
558/9 «Hää kül, vana vennikene! / Lähme kohta otsimaie, (427/8)
Vj Lagedada valitsema: / Kus me jõudo mängimisi, / Võimo kats'des võitlemisi / Lahedaste võime täita.» (429/32)
560 Kui nad otsimise käigil (433)
Vj Tüki maada ärakäinud, / Olid nemad ettevõtnud: (434/435)
561 Villandi Närska mägeda (436)
Ld 562
563 Mängi paigaks valitseda. (437)
Ld 564/5
Vj Kogemata juhtu korral (438)
566/8 Tulivad neil tee peal vasto / Kalevi poeg, kangelane, / Alevide poea seltsis. (439/41)
Ld 569/71
Vj Nemad olid Kikerpära / Rabasooda jaotanud. / Rajapiired ette rajand / Ristikivid kinnituseks / Piire peäle märgiks pannud. / Tõtasivad koeo poole / Võidetud varandustega. (442/8)
572/7 Kalevi poega pajatas: / «Tere, tere, vennikene! / Kas sa nääd! mis Lättlane / Seäl siis sino kõrvas kõnnib? / Kesse imeline võeras / Sugulta peäb olemaie?» (449/54)
578 = 455
Ld 579/82
583/6 «Se on mino vastomeesi, / Kellega ma kaupa mööda / Võitlemise võidomängi / Närska määl pean katsumaie.» (456/9)
587/90 Kalevide poega kostis / Naerates noore sõbrale: / «Kasvata sa, vennikene! (460/462)
Ld 591
592/5 Kibedama aea tarvis / Oma veiket võimokesta!» / Nõnda pajatelles pistis / Tema veike sugulase / Karmanni kasvamaie. (463/7)
596 = 468
597/9 Siis ta tõtas kiirel sammul / Põrgo sugulase seltsil / Villandi Närska määle, / Jõudo-mängi toimetama. (469/472)
600 Esimeseks võido-mängiks, (473)
Vj Rammo katsumise tükiks (474)
601/3 Võeti lingo-viskamista. / Kelle kivi kiirul lennul / Kaugemalle kihutelleb: (475/477)
Vj Selle käte veereb võito. (478)
604/6 Kurat, tülialustaja, / Pidi esimese kivi / Lingo paelul lennutama. (479/81)
Vj Vaata, vana rumalada, (482)

Rahvaluules

557 stereot. vastusvärss

Kohmetanud käppadega
Seadis paksu sõrmedega
Poissi kivi poole pääva
Silmuksesse seisamaie.
Laskis lingu lennutelles
Kümme korda ringis käia,
Siis vast paiskas sõudemaie,
Tuule kiirul tuiskamaie.
Kuhu kivi kukkunessa,
Saadik maha sattunessa?
Kivi kukkus järve kalda,
Virtsu järve ääre peale,
Kümme sammu sõrvast kaugel.
Kivi võite kopikata
Selgest' oma silmil näha,
Mis kui kehva mehikese,
Perepopsi saunakene.
Võidu lingu-viskamine
Käsila nüüd Kalevile,
Kel ei olnud tõstekangi,
Vinna poomi mitte vaja;
Kümme sõrme kohendusel
Tallitas ta veiket tööda,
Seadis kivi silmuksele
Parajaste paiga peale.
Kihuteles kange käega
Lingult kivi lendamaie,
Tuule kiirul tuiskamaie.
Tuules tõusis tuhinada,
Kõrgel kuuldi kohinada.
Kivi lendas kauge'ele
Tuiskades kui tuulispaska,
Merelaentel möllusela,
Lendis Peipse ligidale,
Kukkus ligi järve kalda.
Kesse Peipse rannas käinud,
Küll see näinud võidukivi.
Vetevaimu, vennikene,
Palus mängi pikendada,
Teisel tükil toimetada.
Kalevipoeg kostis vasta:
«Minupärast, mehikene!
Võitlemista ei ma vihka,
Kiustemängi iial karda;
Võitlemine toetab võimu,
Mängil kosub mehe rammu.
Võtkem kätte vägikaika,
Kumb meist kumba kangutelles
Kõrgemale kergitelleb.»
Mehed istusid murule,
Jalga tugiks vasta jalga.
Vetevaimu tugev vemmal
Võeti kätte vägikaikaks.
Vetevaimu venitelles

Parandused

607 käpadega
616 satunessa
624 lingu viskamine
627 vaea
629 tööda
639 möllusela
643 Kül se
644 Vettevaimu
647 Kalevi poeg
648 Minu pärast
650 ial
658, 660 Vettevaimu

Seletused

618 Virtsu järve — Võrtsjärve

Alg-Kalevipojas

607/9 Kohmel käpil kiviseädjat! / Seädis pakus sõrmedega / Ligi poole pääva kivi, (483/5)
Vj Enne kui sai lingo peäle, (486)
Ld 610
611/14 Keeras lingo vihistelles / Mõnekorra ümber päädа / Paiskas kivi lingo peälta / Tuule tiivil lendamaie! (487/490)
Ld 615/17
Vj Aga kivike ei kukund / Mite tolli kaugemalle: (491/2)
618/19 Kui et Võrtsjärve äärest / Kümme sammo otsekohe (493/4)
Vj Järvesaba nina peale. / Seäl' ap seisab võido viskel / Kuradi paisatud kivi, / Kus teda tänapäävani / Igamees võib hinnata. (495/9)
620 Ilma palga kopikata (500)
Vj Argi- nii kui pühapääval (501)
621 Igal aeal näha saada. (502)
Vj Ega p'ole kivi suurem. (503)
622 Kui üks kuepäävameehe (504)
623 = 505
624/7 Nüüap lingoviskamine / Tuli Kalevi korrale. / Kangelasel polnud poomi, / Ega vinna abi vaja: (506/9)
Vj Kivikesta lingo peale, / Silmuskohta paigal seädes. (510/511)
628 Oma kümne sõrmedega (512)
629 = 513
Ld 630/1
632/9 Tiirutas ühe korraga / Lingo kivi lendamaie. / Tuule õhko liugemaie. / Tuules tõusis kange kohin. / Õho rüpes ise tuhin! / Kivi lendas kiirutie, / Lendis nii kui tuulepõre / Mere laente lagedille, (514/21)
Vj Kell' ei peetust ega püsi, (522)
640/1 Lendis kunni Peipse kalda, / Kuhu järve ligidalle (523/4)
Vj Kivikene maaha kukus. (525)
642/3 Kes on Peipse rannas käinud; / Võib sest kivist jutustada. (526/7)
Ld 644
Vj Paharät ei olnud rahul; (528)
645 = 529
646 Jõudokatsmist teisel kombel / Uuel värgil ettevõta. (530/1)
647 = 532
648/9 «Mino pärast, kui sa tahad! / Mina võitlemist ei vihka: (533/4)
Ld 650
651 = 535
Ld 652
653 Võtame siis vägipulka (536)
Vj Rammokatseks kangutada: (537)
654/5 Kumb meist kumba kergitelles / Kõrgemalle jõuab tõsta?» (538/9)
656/72 Nemad istusivad maaha, / Jalga toetes jala vasto. / Paharäti tugev kepi / Võeti vägipulgaks käte. / Kurat kiskus kiusatille. / Tugevaste venitelles, / Tahtis kääd katkendada / Pihasooned paigast kista: / Aga saand ei vastomeesta / Kangelasta Kalevida / Mite kohalt kergitama. / Mite paigast liigutama. / Kalevi poeg toetas kanda / Tugevamast tema vasto. / Sõlmis sõrmed kindlamaste / Koogotelles pulga ümber; / Tõmbas korra äkiliste: / Paiskas Paharätikese / Niikui tühja takukoonla (540/58)
Vj Maasta üles kerkimaie, (559)

Käsi tahtis katkendada,
Pihasooni kista paigast:
Võind ei siiski vastameesta
Kalevida kergitada,
Paigast mitte põrutada.
Kalevipoeg toetas kanna
Valusamast' tema vasta,
Sõlmis kindlamaste sõrmed
Koogutelles kepi külge,
Tõmbas korra tõsiselta,
Viskas vetevaimukese,
Kui oleks tühi takukoonal,
Tuule tiivul tuiskamaie!
Pää käis korra kukerpalli,
Jalatallad vasta taevast,
Sõrmed peasid vägipulgast,
Mees kui lindu lendamaie.
Veeres, liuges seitse versta,
Purjeteles penikoorma,
Raksas maha rägästikku,
Küngastiku keske'ela,
Kus ei võinud kuuel pääval,
Seitsmel silmi seletada,
Kaheksamal kaela kanda,
Liikmesida liigutada,
Põrund keha paenutada.
Kalevide kange poega
Naljatusta naeramaie,
Alev hambaid irvitama,
Poissi taskus pilkamaie
Vetevaimu viletsusta.
Kange meeste naerukära
Käis kui Kõu kärgatused
Läbi laia lagediku,
Paksu metsa põõsastiku,
Maapinda müdistades,
Künkasida kõigutelles.
Alevide armas poega
Pettelugu pajatama,
Kuda lõhkend kübaraga
Mustapallil mehikesta
Tugevaste oli tüssand,
Vetevaimu vara võtnud.
Alevipoja avaldus:
«Sarvist härga siutakse,
Sõnast meesta sõlmitakse»
Pani Kalevide poega
Kuuldes kohe kohkumaie:
Mõõga võlg veel maksemata,
Sepa kätte saatemata.
Kalevide kange poega
Seadis sõna sõudevalle:
*«Alevipoeg, armas venda,
Käi sa kiirest' koduje,
Aja hallil alla õue,
Kõrvila läbi koppeli
Kuulsa Kalevi peresse,
Vana taalderi talusse;
Laena rannast laevakesi,
Laiemada lodjakesi,

Parandused

666 Kalevi poeg
671 vettevaimukese
680 rägästiku
682 kuel
689 hirvitama
691 Vetteva'mu
696 müdistates
699 Pette lugu paeatama
703 Vettevaimu
704 Alevi poea
709 völg
713 Alevi poeg
715 Aea
716 kopeli

Seletused

661 katkendada (Kr.) — katkestada
669 Koogutelles — kooku või konksu tõmmates
678 liuges — liugles

Alg-Kalevipojas

673/4 = 560/1
675/8 Jalad keerul taevast vasto: / Paharäti sõrmed peäsid / Kogemata pulga küllest, / Meehike kui lindo lendas, / Lendas, liuges seitse versta (562/6)
Vj Tulikiirul tuuleõhus, (567)
Ld 679
680 Kunni rägastiko langes, (568)
Vj Paksustiko maaha satus; (569)
Ld 681
682/3 Et ei võinud seitsmel pääval. / Seitsmel pääval päädа tõsta. (570/1)
Ld 684
685/6 Liikmekesi liigutada. / Põrund keha paigalt pöörda. (572/3)
687/8 Kalevi poeg hakas naerma. (574)
689 = 575
690 Sugulane naeris taskust! (576)
Ld 691
692/3 Nende kolmekordne naero / Käis kui kange Kõukse mürin: (577/8)
Ld 694/5
696/7 Maapinda põrutelles. / Künkasida kergitelles. (579/80)
698/9 Alevi poeg hakas vestma. / Pikemalta pajatama (581/2)
Vj Oma lugu lustiliko: (583)
700/10 Kuida tema kübaraga / Mustapalli jõe kaldal / Vanapoissi oli petnud. / Paharäti vara võitnud. / Pajatatud vana tarkus: / «Sõnast peetaks' meehikesta. / Niikui ärga sarvedesta.» / Tuletas Kalevi meele. / Kuida temal mõega hinda / Soomes alles tasumata. (584/93)
711/12 Pajatas Kalevi poega: (595)
713 «Alevi poeg, vennikene! (594)
714 Ruta kiirest mino koeo (596)
Ld 715/16
717/18 Vana Kalevi talusse; (597)
719 Võta rannast laevakesi, (598)
720/1 = 599/600

Rahvaluules

682/4 vrd. Neitsikesed, norokesed! / . . . / Kui tulleb poisi putumaie / . . . / Löe siis poisi pooli peale / . . . / Et ei kuule kuel päval / Näe seitsemel näddalal / Oska kahheksamal aastal. (A 91 (47), 1, 6, 9, 11/13)
705/6 vt. 260/1
714/15 vrd. Sõitke ratsula koddoje. / Age hallil alla õue! (A 26 (8), 14/15)
718 Vanna taalri tallusse (L 27, 9)

Paremaida paadikesi;
Koorma laevad kulla alla,
Paadid hõbekilda kandma,
Lodjad vara vedamaie;
Palka mehi purjetama,
Tugevamaid tüürimaie,
Sõbra seltsis sõudemaie;
Võta moona, võta vara
Teedekäigi tarvituseks.
Pärast aga pane peale:
Üheksa hüva hobuda,
Kaheksa karimärada,
Kaksikümmend lüpsilehma,
Viiskümmend paremaid vasikaid,
Sada sälitist nisuda,
Poolteist paati rukkiteri,
Tuhat vana taalderida,
Sada paari paaterida,
Kakssada kuldarahada,
Sületäie sõlgesida,
Viie neitsi kaasavara.
Pane lisaks paari paati
Veel mul vana varaga;
Kanna kalli killa-koorma
Sõudes merel Soome'esse
Kuulsa sepa koduje,
Maksa minu mõõga hinda,
Tasu võlga tingimata,
Lisa kulda peale kaupa,
Ootushinnaks hõbedada,
Isa lelle lepituseks.»*
Alevide armas poega
Tõttas käsku täitemaie,
Ruttas kiirest' käidanema,
Harju poole ajamaie.
Kalevide kange poega
Istub maha muru peale
Põõsa varju puhkamaie,
Meeles lugu mõtlemaie,
Asju läbi arvamaie,
Viimsed sõnumid Virusta,
Kurjad vaenu kuulutused.
«Kustap leian kindlat kohta?»
Pajateleb kange poega,
«Varjupaika väetidele?
*Veereb vaenuvägesida,
Sõameeste seltsisida
Viru laia väljadele,
Järva raatma radadele:
Siisap tarvis kindlat seina,
Mõnusama müürisida
Varjupaigaks vanadele,
Rahu-urkaks raukadele,
Peidunurgaks piigadele,

Parandused

723 hõbe kilda
732 kari märada
736 rukiteri
739 kulda rahada
741 Vie; kaasa vara
744 killa koorma
750 Ootus' hinnaks
753 Tõtas
754 Rutas
755 aeamaie
764 Paeateleb
766 vaenu vägesida

Seletused

723 kilda — koormat
738 paaterida — hõbedast ümmargust kaelaraha ristilöödu kujutusega
743 vana varaga — varandusega, säästuvaraga

Alg-Kalevipojas

722 Koorma neida laevasida (601)
Ld 723/7
728 Moonaga ja meestega, (602)
Ld 729
730 Pärast pane lisaks peäle: (603)
731 = 604
Ld 732
Vj Kümme paari ärgasida, (605)
Ld 733/4
735 = 606
Ld 736
737 = 607
Ld 738
739 = 608
Ld 740/1
742 Pärast pane lisaks peäle (603)
Ld 743
744/5 Vii sa seda killakoormad / Üle mere Soome maale; (609/610)
Ld 746
747/8 Tasu mino mõega võlga (611)
Vj Auusast Soome sepa käte. / Tülipärast tahan ise / Asja minna õiendama / Kui ma enam mahti leian.» (612/15)
Ld 749/51
752/5 Alevi poeg lubas käsko / Täielikult toimetada; / Rutas kiirest rändamaie, / Arjo poole astumaie. (616/19)
756/9 Kalevi poeg, kangelane, / Istus käsi põsakille / Künka otsa puhkamaie. / Hakas järel mõtlemaie, (620/3)
760 = 624
761 Mis ta Virolase suusta / Sõnumeida oli saanud, (625/6)
Ld 762/5
Vj Kuida salakuulijaida / Virorannas veeremaies, / Nurke läbi nuuskimaies, / Salarada rändamaies, / Teesi ülestuhnimaies: / Mitmes kohas oli nähtud. / Kalevi poeg mõistis kohe, / Hakas varmalt arvamaie, (627/34)
766/7 Et kui vaeno vägesida, / Sõalaiste seltsisida (635/6)
Vj Ninameeste kannul tuleb: (637)
Ld 768/9
770 Siis on tarvis kindlat kohta, (638)
Ld 771
Vj Tugevada varjo paika, — (639)
772/3 Kust saab varjo vanadelle, / Rahopaika raukadelle, (640/1)
Vj Kindlat koda nõrkadelle, (642)
774 Peidonurka piigadelle, (643)

Rahvaluules

731/41 vrd. Kp. VI, 356/69
731 Ühheksa üvva oosta (L 18, 51) = Kp. VI, 356
732 = L 18. 52 = Kp. VI, 357
735/6 vrd. Tuhhat tünderid nisuda, / Sadda salve rukkiella (L 18, 54/5), vrd. Kp. VI, 361/2
737/40 = Kp. VI, 364/7
741 = Kp. VI, 369
772/77 vrd. L 54 a

Kaitsetoaks kähärpäile,
Nutukambriks nõdradele,
Leinakojaks leskedele.»*
Kalevide kange poega
Mõtles aga targal meelel:
«Lähen laudu lunastama,
Hoone tarbeks ostemaie,
Tahan linnad tugevuseks
Ilusaste ehitada,
Ühe linna eide iluks,
Taadi kalmu kaunistuseks
Kalju peale kasvatada;
Teise linna Taara mäele
Emajõe kalda ääre
Varjuks Taara vaarikule,[15]
Kolmandama Jaani kolka
Salasoo sügavusse,
Alutaha ühe linna
Raukadele redupaigaks,
Vaeste-lastele varjuksa.
Täna ei ma lähä teele,
Puhkan keha paremine;
Homme vara hommikula
Tõttan teeda tallamaie
Peipse järve piiredele;
Senni saab Alev Soome'esse
Mõõga võlga maksemaie.»
Tahtis nuga võtta taskust,
Kui tal käsi kogemata
Poisikese külge puutus,
Kes kui siga kotista
Sealt ei võinud välja saada,
Iseennast avitada.
Kalevide kange poega
Pilkamisel pajatama:
«Kas sa nääd! mis kirbukene
Karmanis mul kutisteleb?
Astu välja, vennikene,
Tuule-õhul toibumaie,
Pääva paistel paisumaie,
Kuude valgel kosumaie!
Kuule, kulla kannupoissi,
Märka sõnu, mehikene,
Kui neid kasuks sulle külvan,
Juhatuseks ilmutelen!
Kuule, kotka kasvandikku:
Enne kui sul äbarikul
Tugevama tiibadesse
Sõudva suled sirgunevad,
Ära kipu lendamaie!
Kui sind kuri kiusamaie,
Vaenumees saab võrgutama:
Tulgu tugi tarkusesta,
Arvust parem abimeesi;

Parandused

776 Nutu kambriks
777 Leinakoeaks
785 kaunisduseks
788 Ema jõe
791 Sala soo
794 Vaeste lastele
798 Tõtan
809 paeatama
813 Tuule õhul
820 kasvandiku
826 Vaenu mees

Seletused

789 vaarik — noor metsasalu, varvik
811 Karmanis — taskus; kutisteleb — kõditab
823 Sõudva suled — sõudvad suled
828 Arvust — arust, arvamisest, arusaamisest

Alg-Kalevipojas

775 Kaitseseina lapsedelle. (644) Ld 776/7
Vj Kus nad vaeno vasto varjo, / Kindlat kantsi sõa vasto / Igal aeal võiksid leida. / Kaugel Peipse järve taga, / Pihkva piire rajadelle / Oli veski veete langul / Jõge-joala ehitatud: / Kus üks kuulus saeveski / Suuri palkisida saagis, / Laiu laudasida leikas. (645/54)
778/80 Kalevi poeg, kangelane, / Mõtles targalisel meelel: / Lähän laudo nõudemaie; (655/657)
Ld 781
782/3 Tahan linnasida teha, / Ilusaida ehitada: (658/9)
784/5 Ühe linna Lindanisa, / Vana taadi kalmo iluks, (660/661)
Ld 786
787 = 662
788 Ema jõe kalda peale, (663)
Ld 789
790 Kolmandama Jaani metsa (664)
Ld 791/2
793 Salalikuks redo paigaks. (665)
Ld 794
Vj «Aga» — ütles Kalevide: (666)
795/6 «Täna ma ei lähä teele, / Paremast jään puhkamaie, (667/8)
797 = 669
798/9 Tahan minna Peipse taha (670)
Vj Linna laudu lunastama; (671)
800/1 Senni tasub Alev Soomes / Mõega võlga sepa käte.» (672/673)
Ld 802/3
Vj Tema tahtis leiba võtes / Keha rammo karastada. / Kui tal käpa tasko pistes: / Alevi noor sugulane. (674/7)
804 Poisikene käte puutus. (678)
Ld 805/7
808/9 Kalev naerdes pajatelles: (679)
810 = 680
811/12 Karmannis kutistelleb? / Tule välja, vennikene! (681/2)
813 = 684
814 = 683
Ld 815
816/18 Kuule, poisikene, noori! / Pane tähäl pajatusta, / Mis ma sulle kasuks külvan, (685/687)
Vj Õpetuse seemneks viskan. (688)
Ld 819
820 = 689
821/34 Enne kui sull tiibadesse / Sõudva suled kasvasivad: / Ära mine lendamaie! / Tuleb kuri kiusamaie, / Vaenomees sind võrgutama: / Katsu tarkusesta tuge, / Mõistearvust abimeesta: / Püa vaenlast pilkamisel, / Kavalusel kütkendada, / Senni kui sull rammo kasvab, / Rohkemine jõudo tuleb. / Mis sa vääti võidomängil, (690/701)
Vj Rammokatse tallitusel (702)

Rahvaluules

793/4 vrd. L 54 a
805 vrd. Ära siga (põrsast) kotis osta

Püüa vaenlast pilkamisel
Kavalaste kütkendada,
Kunni jõudu kasvanessa,
Rammu tõuseb rohkemaste.
Mis sa, väeti mehikene,
Vetevaimul vägikorral,
Põrgulisel vasta püsiks?»
Alevide sugulane
Mõistis kohe, vasta kostis:
«Mis ma väeti mehikene
Vetevaimul vägikorral
Põrgulisel vasta paneks,
Seda oli selgel silmal
Alevi töö avaldanud,
Kui ta suvikübarada
Seadis katteks koopa suhu.
Nõnda oleksin ma noori
Võidumängi valmistanud,
Pilkel põrgulista petnud.»
Kalevide kange poega
Seadis sõnad sõudevalle:
«Veni vaksa, vennikene,
Kasva kaksi kõrgemaksa,
Paisu, poissi, paksemaksa,
Kosutele kangemaksa
Edespidise elule,
Tuleva aja tuluksa!
Jää sa seie teedejuhiks,
Kunni lähen kaugemale
Peipse järve piiredele
Tarbelikku tallitama.
Kui siin kiirekküdilisi,
Sõasõnumide sõudjaid
Virusta peaks veeremaie:
Vea neid, sõber, viibimata
Peipse järve piiredele,
Kuhu käiki kinnitelen,
Asjula ehk viidan aega.»
Juttu vestes võeti õhtuks
Toitu keha toetuseks,
Keelekastet karastuseks,
Enne kui maha heideti
Põõsa varju puhkamaie.
*Ööde rüüdi kattis kinni,
Vaikuskuube vaarikuida,
Lukuteles linnu keeled,
Elavate healitsused;
Siugu sitika vilula,[16]
Suve ilul laulis sirtsu,
Sääski lennul sirisedes,
Rääku rukkipõllu pealta,
Vutti vete kallastelta,
Muud ei kuskil elumärki,
Kaugel kuskil kuulutajaid,
Hõbenokal healitsejaid.
Taevast vaatasivad tähed,

Parandused

829 Püa
834 Vettevaimul vägi korral
839 Vettevaimul
840 vastapaneks
844 kateks
853 Kosutelle
855 aea
859 Tarbeliku
861 Sõa sõnumide
867 Jutu
870 mahaheideti
873 Vaikus' kuube
879 ruki põllu
880 vette

Seletused

834 vägikorral — väekaupa, jõuga
853 Kosutele (Kr.) — kosu

Alg-Kalevipojas

835 Paharäti vasto püsiks?» (703)
836 Alevi noor sugulane, (704)
837 = 705
838/40 «Mis ma vääti võidomängil, / Rammokatse tallitusel / Paharäti vasto panen, — (706/708)
841/2 Seda õpisin Alevist: (709)
843 = 710
844/6 Koopa suule varjuks seädis. / Nõnda oleksin ka mina / Võidomängi toimetusel (711/713)
Vj Kavaluse läbi petnud, / Paharätist võimust saanud.» (714/15)
Ld 847
848/50 Kalevi poeg pajatelles: / «Veni, venda! pikemaksa (716/17)
Ld 851
852 = 718
853/4 Kaso vähe kangemaksa: / Külap edespidi elul. (719/20)
Vj Pikemada päävadella / Sull veel aega rammo kats'da. (721/2)
Ld 855/6
857/9 Senni kui ma Peipse taha / Asja lähan tallitama: (723/4)
Vj Jää sa seie teede juhiks, (725)
860 Kiirekäso küüdilaisi (727)
861 Et kui sõnumeidekandjaid, (726)
862 Kusagilt peaks tulemaie (728)
Vj Minda taga otsimaie: (729)
863/4 Juhata neid viibimata / Peipse randa rändamaie. (730/731)
Ld 865/6
867/8 Jutuvestes võeti leiba. (732)
Ld 869
870 Heideti siis puhkamaie, (733)
Ld 871
Vj Leiba luusse laskemaie. (734)
872/3 Ööde rüüdi katis metsad, / Vaikus varjas vaarikuida; (735/6)
Ld 874/83
884/6 Taevast vaatsid tähtäsilmad, / Paistis lahkelt kuude palge / Vaikselt magajate peäle. (737/9)
Vj Sirtso laulis muro põues, / Sitikas õhkul sirises, / Sääske sõelus ööde vilul, / Rukkirääko prääksus põllul; / Muid ei kuskil heälitsejaid / Raho rüpes 'polnud leida. (740/5)

Rahvaluules

837 stereot. vastusvärss
838/40 vrd. 833/5
876 vrd. Siuka sittika villula (Kelch, Liefländische Historia, lk. 14, värss 9 = A 233 (160))
862/3 vrd. Kulla käggu! kukku, kukku! / Õbbe-nokka, tõsta ealta! (B 62 (6), 1/2), vrd. Kp. IV, 1/2

Paistis kuu palgekene
Vaikselt puhkajade peale.*
Unenägu kudus kuube
Suikujate silma ette.

---

*Ilma-neitsike ilusa,
Kõu tütar kähärpääga,
Sinisirje linnukene,[17]
Lendas palju, liuges palju,
Lendas laia laane'essa,
Kust ei enne käinud karja,
Käinud karja, hulkund orja;
Ladvil käinud linnu jalga,
Sambla alt sala siuke:
Senna neitsi sammumaie,
Lustiteeda tallamaie.
Mis ta metsas märkinessa,
Mis ta teelta tähtinessa?
Kaev oli sügav kaevatud,
Urgas põhjatu uuritud.
Kaevul käisid karjateesi,
Radasida rahva jälgist.
Ilma-neitsike ilusa,
Kõu tütar kähärpääga,
Kaevust võtma keelekastet,
Kuldakoogul kongitsema,
Hõbepangil püüdemaie.
Metsa poega, poisikene,[18]
Kõversilma kasvandikku,
Nägi kena neitsikese
Vetta kaevust vinnamaie,
Tahtis appi tõttamaie.
Ilma-neitsike ilusa,
Kõu tütar kähärpääga —
Ehk oli poissi ehmatades[19]
Kätte lasknud kallukille —
Kautas sõrmukse sõrmesta.
Ilma-neitsike ilusa,
Kõu tütar kähärpääga,
Sinisirje linnukene,
Kurbel häda kurtemaie,
Sõbrameesta soovitama,
Abimeesta meelitama:
Kesse sõrmust sügavasta,
Kulda võtaks vete alta.
Kalevide kallis poega
Kuulis neitsi kurvastusta,
Linnu nukra leinamise,
Tõttas abiks tütterile.
Seadis sõna sõudevalle:
«Mis sa nutad, neitsikene,
Mis sa kaebad, kähärpääga,
Leinad, kena linnukene?»
Ilma-neitsike ilusa
Mõistis kohe küsimise,
Laulis vasta lahke'esta:
«Mis ma nutan neitsikene,
Mis ma kaeban kähärpääga?
Vetta kaevusta vinnates
Kautasin sõrmukse sõrmest,
Veeres kuld mul vete alla.»
Kalevide kange poega
Kargas kohe kaevuesse,
Tõttas sõrmust otsimaie.
Sortsilased suurel seltsil
Kalevipoega kiusama:
«Hiir on isi hüpand lõksu,
Karu kammitsa kaevusse!
Võtke kivi, vennikesed,
Kukutagem kukla peale,
Kange mehe kaela peale!»
Veskikivi veeretati
Kiirest' kaevu rakkedele,
Kõrgelt kaevu kukutati,
Mis pidi mehe murdemaie,
Suure karu surmamaie.
Kalevide kallis poega,
Kui ta otsind tüki aega,
Kargas jälle kaevu peale.
Mis tal sõrmuksest sõrmessa?
Veskikivi veereb käessa,

Parandused

897 siiuke (trv.)
899 Lusti teeda
909 Kulda koogul
910 Hõbe pangil
912 Kõver silma kasvandiku
915 api tõtamaie
919 laskund (trv.)
925 Sõbra meesta
928 vette
932 Tõtas; tüterile
944 vette
947 Tõtas
949 Kalevi poega
953 Kukkutagem
955 Veski kivi
957 kukkutati
964 Veski kivi

Seletused

891 sinisirje — sinikirja
893 laane'essa — laande
897 siuke — ussike
903 uuritud — uuristatud
919 Kätte — kätt
924 kurbel (Kr.) — kurvastuses, kurvana
963 sõrmuksest (murd.) — sõrmuseks

Alg-Kalevipojas

Ld 887/974

Rahvaluules

891/2 = L 73, 1, 3

893 vrd. Lindas ülle kolme metsa (L 73, 4)

894/5 vrd. laulutüüp «Orjade rada», näit. Lähme seda teeda mööda, / Seda raiutud radada, / Kust olid enne orjad läinud / Orjad läinud, härjad käinud. / Hilja hulkunud hilised, / Vara käinud vaesed lapsed. (H I 1, 183 (8) < Järva-Jaani, 1888)

906/15 vrd. L 26

916/20 vrd. L 99

921/2 = 889/90

923 vt. 891

940/1 vrd. 934/5

965 **Sõrm käib läbi silmuksesta.**
Kalevipoeg küsimaie:
«Ilma-neitsike ilusa,
Kõu tütar kähärpääga,
Sinisirje linnukene,

970 **Kas see sõrmukse sinuda,**
Mis sul kaevu kukkunessa,
Vete alla veerenessa?
Muud ei leidnud ma mudasta,
Suuremat ei puutund sõrme.»*

Parandused

966 Kalevi poeg
970 se

972 Vette

Seletused

970 sõrmukse — sõrmus

Rahvaluules

967/8 = 921/2
969 vt. 891

ÜHETEISTKÜMNES LUGU

Hämariku palge puna[1]
Palisteles pilvesida
Vikeliste viiruliseks,[2]
Kullakarva keeruliseks
Uue pääva iluduseks,
Kui ju Kalevide poega
Ärksal silmil asemelta
Kargas üless' kõndimaie.
Virgul pole viibimista,
Kiirel kuskil kõheldusta.
Karastava kaste'ela
Sammusida sirutelles
Kõndis kange mehe poega —
Pärast võetud linnupetet[3] —
Peipse järve ranna poole;
Lõhkus mööda metsasida,
Üle laiu lagedaida,
Läbi paksu põõsastiku,
Siis veel tüki samblasooda,
Mõne tüki mätastikku,
Kuhu teed ei olnud tehtud,
Rada ette rajatatud.
***Kus ta tormas laane kaudu,**
Senna tänav siginessa,
Kus ta sõtkus sooda mööda,
Kaevandiku kasvatasi,
Kus ta kõndis künkelikku,
Sile sammul sündinessa;
Künkad läksid küürusele,
Madalamaks mõnda mägi,[4]

Parandused

Pealk. Üksteiskümnes
1 Ämariku
5 Ue
20 mättastiku
22 raeatatud
27 künkeliku

Seletused

3 Vikeliste (Kr.) — vikkelkirjataoliselt
10 kõheldusta (Kr.) — kõhklemist, viivitust
29 küürusele (Kr.) — küüru (sisseütl.)
30 mõnda — mõni

Alg-Kalevipojas

Vj Ämariko raugend küünla, / Õhtul kustutatud tungla / Polnud Koit veel sütitanud / ... / Laia ilma valgustuseks. (1/3, 5)
1 = 6
2 Palistelles taeva sõrva, (7)
Ld 3/4
5 = 4
Vj Ajas piiro pilvetesse, / Kündis hommikusta vago / Päikse teele tähänduseks. (8/10)
6 Sealap Kalevide poega, (11)
Vj Kuningliko kangelane, (12)
7/9 Kargas virgul asemelta, (13)
10 Kus ei kauem kõheldusta, (14)
Vj Pikemalta puhkamista, / Ega mingi viibimista / Meehe poeal enam polnud. / Ladus hommikune vilo, (15/18)
11 Karastava kaste niiskus (19)
Vj Rändval sammo rammotamas, / Käiki jalal kergitamas. / Tema sammus sõudsavamal (20/2)
Ld 12/14
15 Kiirel käigil Peipse poole, (23)
Vj Pihkva rajapiiredelle; (24)
16 Läbi metsa laanesida; (27)
17 Läbi laia lagedaida, (26)
Ld 18
19 Sammus piki sooda mööda, (25)
Ld 20
21/2 Kus, kui teeda väga kitsas, / Rada väga raskeliko: (28/9)
Vj Puid ja põesaid maasta kitkus, / Mis tal jalga takistanud, / Sammo kiiro kütkendanud. (30/2)
23/5 Kus ta tormas läbi laane, / Senna tegi tänavada; / Kus ta soosta läbi sõtkus. (33/5)
Vj Raskel sammul rabadikust: (36)
26 Senna sündis laia kraavi. / Kasvis kohe kaevandiko; (37/38)
27 Kus ta jalga rõhus kinko, (39)
Ld 28
29/30 Seäl läks kinko lamaskille; (40)

Rahvaluules

21/2 vrd. «Orjade rada»: Lähme tehtud teeda mööda. / Raiutud radasi mööda (EKS 4° 1, 84 (124) < Viru-Nigula)
23/32 vrd. motiividega venna (~peiu) ülistuslauludest: Kus ta hoosta keretelle, / Sinna keretas kirriko; / Kus ta hoosta tantsitelles, / Sinna tantsitas tannava (Beitr. VII, 78 (45), 10/13 = A 279/80 (207))

Kuhu kanda kauemine,
Varvas juhtus viibimaie.*
Järve ääre jõudanesse
Viibis Kalev vaatamaie,
Kas ei kuskilt koorma kandjaks
Parajada paadikesta,
Lodja juhtuks leidamaie.
Langevate laenetele
Silmi kaugel sirutelles
Polnud näha paadikesta,
Lodja kuskil ligemalta.
Kalev kääris kuuehõlmad,
Voltis vöö vahedele,
Siisap suisa sammumaie,
Laentest läbi lõhkumaie.
Vaataksid sa, vennikene,
Kalda äärest tema käiki,
Lennus kõndi laenetessa,
Nääks ei noorem nugissilma
Koguniste teista kallast,
Kuhu mees võiks kuivikule
Kanda jälle kinnitada,
Varbilt vetta valgutada.
Kalevide kange poega
Pidand ei tee pikkusesta,
Vesirada ränkusesta,
Sammudele sidujaida;
Lõhkus aga lustilikult
Lahkel meelel laenesida,
Tuiskas vetta tolmamaie,
Kõrge'ele kerkimaie,
Valges vahtus vihisema.
Kalad põhjas kohkusivad,
Vähid urkas vabisesid,
Lagled läksid laente alla,
Pardid pakku pilliroogu
Mehe sammu müdinala.
Kesse oleks kogemata
Sellel pääval juhtund senna,
See küll oleks omal silmil
Võinud näha võõrikuida
Sala-asju sündimaie,
Imelikku ilmumaie.
Paksu võsandiku varjul
Seisis peitus sortsilane,
Peipse ranna parem tarka.
Mehike kui metsaline[5]
Karvus kasvand üle keha,
Orikana harjaline
Kui üks kahejalgne karu.

Parandused

38 Langetava
42 kue õlmad
55 pikusesta
70 Se kül
72 Sala asju
73 Imeliku

Seletused

37, 41 lodja (murd.) — lotja
51 kuivikule — kuivale maale
53 valgutada — valguda lasta, valguma panna
56 Vesirada — vesiraja
71 võõrikuida — võõrastavaid, imelikke
74 võsandiku — võsastiku

Alg-Kalevipojas

31 Kus ta kanda kogemata (41)
Vj Oli korra komistanud: / Senna sigis sügav loiku! (42/43)
Ld 32
33/4 Peipse järve ääre jõudes, / Hakas tema vaatamaie, (44/5)
35/7 Kas ei kuskil paadikesta, / Lootsikut vai laevakesta / Kalda ligi polnud leida. (47/49)
Vj Veetepinna veeretusel. (50)
38 Langevatel laente mängil, (51)
39 Silmi laial sirutama: (46)
Vj Mis seal tuule tantsitusel / Pääva paistel hiilgasivad: (52/53)
40 Polnud kuskil paadikesta, (54)
Vj Meesta kandvad parvekesta (55)
41 Ligimaidel leidanessa. (56)
42/5 Kalevide poega kääris / Vöö alla kuue õlmad, / Hakas sammul sõudemaie / Läbi järve lõhkumaie, (57/60)
Vj Pihkva poole püüdemaie. (61)
46/50 Seisaksid sa, vennikene! / Peipse järve kalda ääres, / Seäl, kus Kalevide poega / Laentest läbi rada teinud: / Ei sull suudaks silma vaatus / Üle järve ulatama / Pihkva poolse kallasteni. (62/68)
Ld 51/3
54/6 Kalevi poeg, kuningliko, / Sull ei olnud teede pikus / Veesirada rändamisel (69/71)
Ld 57
Vj Kogoniste koormaks läinud, / Ega väsimusta teinud. (72/3)
58/9 Ladus sammul, lahkel meelel / Lõhkus tema laenesida. (74/5)
Ld 60/2
63 = 76
Ld 64/6
67 Raske sammo müdinalla: (77)
Vj Purjetasid oimusida / Tuule kiirul pako teele. / Redo-urkaid otsidelles. (78/80)
68/9 Oleksid sa, poeokene! / Sellel puhul senna juhtund. (81/2)
Vj Peipse järve kalda peäle. / A l a t s k i v i ligidalle: (83/84)
70 Seäl sa oleks omal silmal (85)
Vj Enam kentsakada näinud. / Imetusi ilmumaie, / Arvoliko avaldama. (86/8)
71 Võeraliko võrsumaie: (89)
Vj Kui seäl tänapääval nähtav. (90)
Ld 72/3
Vj Peipse järve kaldal seisis, (91)
74 Paksus põesastiko varjus (92)
Ld 75/6
Vj Isevärki meehikene. (93)
77 Kes kui päris metsaline, (94)
Ld 78/80
Vj Laanes kasvand loomokene. / Kolli kombeliko näitis: / Okaskarvad katsid keha / Kahejalgsel metsalisel; / Näosta koledam kui tonti. / Inetum kui kodokäija. (95/100)

Rahvaluules

65 vrd. «Haned kadunud»: Ajasin anid vesile, / Lagled laia laineelle. / Varvas jalad vainuelle (EÜS IV, 1812 (313) 7/9 < Suure-Jaani)

Seasõõrik pilussilmad
Seisid rähma sidemessa,
Käias ila kammitsasse;
Laia suu soppadesta
Valge ila vahtunessa,
Kui sel kuldil kihvadesta;
Kassi värki kärssis koonu
Küllalt näitas kadedusta.
Kahejalgne karvaline,
Mehekomblik metsaline,
Sugult soola-sortsilane,
Tükaltie tuuletarka,
Mõnes tükis Manatarka,
Laususõna lobistaja,
Abisõna arutaja,[6]
Tuulevile tuuseldaja,[7]
Oskas arpu löödanessa,[8]
Sõõlukesta seadanessa,
Varga kuju võtme abil[9]
Viinaklaasi valmistada,
Vihtlemisel viha võtta,[10]
Paha panna teise peale,
Vihkamista viletsale,[11]
Viirastusi vähendada,[12]
Tondi teeda takistada;[13]
Oskas arvu arstimisi,[14]
Tuulest tervist tallitada,
Nikastusi nõrgendada,
Tõukamisi tasudella,
Asemelta läinud liiget
Punalõngal paigutada,[15]
Muhutõbe muisutada,[16]
Kõhuvoolmeid näpistada;
Oskas verepide sõnu,[17]
Teadis tule takistusi,
Valusõnu ussi vasta,
Sammaspoole salasõnu,
Maast saand viga magajale[18]
Hõbevalgel õiendada,
Kõhetuma kinnit-kasvu
Koera söögil kohendada,[19]
Väetid lapsi vaigistada,
Vihtlemisel nuttu võtta;
Oskas rabanduse sõnu,[20]
Vahvu hellitingu vasta,[21]
Teisi veel ehk tosinala
Hambavalu võttemiseks,
Hallitõbe arstimiseks,[22]
Teha soolatopsikesi,
Valmistada nõia-vihku,[23]
Kaitsekeppi karjusele,[24]
Küllusnooli küttidele,[25]
Õnne-õngast kalamehel',
Nurjavõtjat noorikule;
Oskas vana Tühja teeda[26]
Sambla alta seletada,
Varanduse vedajaida[27]
Ristiteedel elustada,
Tule tähel raha-auku[28]
Ööde varjul õnneks saada.
Täna mees ei teinud tulu,
Kui ta kaldal kükakille

Parandused

81 Seasöörik
87 kärsis
91 soola sortsilane
93 Mana tarka
96 tuuseltaja
99 kueu
100 Viina klaasi
108 Nikasdusi
119 Hõbe valgel
127 võtemiseks
129 soola topsikesi
130 nõia vihku
131 Kaitsekepi
132 Küllus' nooli
133 Õnne õngast
139 raha hauku
142 kükkakille

Seletused

81 Seasõõrik — sõõrikud kui seal
83 käias — millegagi koos, määrdunud (Wied.)
85 vahtunessa (Kr.) — vahutas
87 Kassi värki — kassi moodi
90 Mehekomblik — mehekujuline
109 tasudella — masseerida, silitada
113 Kõhuvoolmeid — kõhu- (näärme) paistetust (colica)
117 Sammaspoole — veiseröögatise, söötraia, nahakoi (herpes)
120 kinnit-kasvu — kinnist kasvu, kängujäämist (I tr. on: kinni-kasvu)
125 vahvu — vahvaid
133 õngast (murd.) — õnge

Alg-Kalevipojas

81 Seasööril pilus silmad (101)
82/3 Seisid paksus rähma käias. / Laia suuda täitis ila (102/3)
84/9 Vahutes kui kuldi suuda; / Kärssis kassivärki nina / Näitas kadeduse kuju. / Vihkamise salaviha / Kahejalgne karvakandja, (104/8)
90 = 109
91/5 Oli soolasortsilane; / Tükalte ka tuuletarka. / Enamiste maanatarka, / Lausosõna lahutaja, / Abisõna sõelutaja. (110/14)
Ld 96
97 Oskas pisut arpo lüa, (115)
Ld 98
99 Varga kuju avaldada, (116)
Ld 100
101 = 117
Ld 102/7
108 = 118
Ld 109
110/11 Asemelta läinud liikmeid / Madar'lõngal paigandada. (119/20)
Ld 112/13
114/16 Oskas pisut vere sõnu, / Tükikese tulesõnu, / Salasõnu ussi vasto. (121/3)
Ld 117/21
122/3 Lapse lepituse sõnu, / Nutuvõte vihtlemista; (124/5)
124 = 126
125 Teisi ellitingo vasto. (127)
Ld 126
127/8 = 128/9
Ld 129/30
131 Oskas kaitse kepisida / Karjatselle valmistada. (130/1)
Ld 132/6
137/8 = 132/3
Ld 139/41
Vj Peipse soolasortsilane (134)
142 Lamas kükakille kaldal. (135)
Vj Vaotas kõvast rusikaida / Keha tühemede vasto: / Puhus tuulta laiast suusta. / Õhko ninasõermetesta; (136/139)

Tuulesõnu tugevaste
Puhus Peipse järve peale [29]
Laenetele lennutuseks,
Kalevile kiusatuseks.
Vesi kerkis veerlemaie,
Laened kõrgel lendamaie.
Kaugelt paistab kalda'asse
Pettelikku pildikene,
Mis kui mehe maalikene,
Kehakomblik kujukene
Pool veel laente peitusela,
Vete voli vangistuses;
Kerkib korra kõrgemale,
Langeb jälle laenetesse.
Ehk küll kümme versta kaugel
Rändaja veel rannasta
Kujukana kõikunessa:
Siiski paistab selge silma
Meie mehe määraline
Laente pinnalt läikimaie.
Koorem raske piinab pihta,
Käänab selga küürusela,
Siiski tõttab kergel sammul
Koormakandja kalda poole,
Kasvab ikka kõrgemaksa,
Tõuseb ikka tähtsemaksa.
Sortsi poja puhumine
Puistab laened pilla-palla
Vetekiigel veerlemaie,
Kus nad kõrgel kerkisivad,
Vahtus mehe reite vasta.
Naerdes laenekeste nalja,
Möllamise mängikesta
Hüüab Kalevide poega:
«Oi, oi! vaata oidukesta! [30]
Kipub kastma kellukesta!
Toho, toho, p—se lompi!
Tahad tõusta mehe tilli?»
Veel ei olnud tundi viibind,
Kõndis juba koormakandja
Kalevipoeg kuivikule.
Ei küll meie päivil hobu,
Ega parem härjapaari
Koormat jõuaks kergitada,
Mis seal kandis kange meesi.
Kalevide kallis poega
Toonud Pihkvast turjatäie
Lunastatud linna-laudu,[31]

Parandused

143 Tuule sõnu
150 Peteliku
152 kueukene
154 Vette; vangistusses
157 kül
159 Kueukana
167 ika
168 ika
169 poea
171 Vettekiigel
175 Mõllamise
176 Hüab
183 Kalevi poeg
184 kül
185 härja paari
189 turja täie
190 linna laudu

Seletused

152 Kehakomblik (Kr.) — keha moodi
177 oidukesta — lombikesta
178 kellukesta — penis't

Alg-Kalevipojas

143/5 Puhus tuulta järve peäle / Peipse laia laenetesse! (140/1)
Ld 146
147/8 Veesi kerkis kihisedes, / Laene kasvis kohisedes. (142/143)
Vj Paisus kühma kõrgemalle, / Langes vahtus vasto kallast, / Paiskas vahto kaugeella. (144/146)
149 Vaata! kaldalt paistab kaugel. (147)
Vj Veeretelles veete pinnal, (148)
150 Peteliko kujukene; (150)
Ld 151/2
153 Pool veel peidus laenetessa, (149)
Ld 154
155 Tõuseb korra kõrgemalle, (151)
Ld 156
Vj Kaub vahel silmadesta; / Mis kui rändav inimene. / Raske koorma kandja näitab. (152/4)
157 Kümne versta kauguselta (156)
158 Ja et rändav koormakandja / . . . / Ehk veel rohkem kaldast paistab: (155; 157)
Ld 159
160 Siiski näitab kere kombe (158)
Vj Selgest inimese värki. / Ja mis laente langudelta / Lagedalle välja paistab, / Näitab terasemal vaatel (159/62)
161 Meie aegse meehe kõrge. (163)
Ld 162
163/5 Suur ka näitis koorma laso / Meehe pihta painotama. / Siiski rändas kergel sammul (168/70)
Vj Aga mida ligemalle (164)
166/7 Meesi kalda poole jõudis: / Sedamööda kasvis kõrgus, / Sirgus tema keha suurus. (165/7)
Ld 168
Vj Koormakandja kangelane / Ika kalda ligemalle. (171/2)
169/70 Soolasortsi puhumisest / Kasvid laened kõrgemalle. (173/4)
Ld 171
172 Tõusivad kui künkakesed (175)
Vj Laial veesi lagedalle; / Paisosivad vahotelles (176/7)
173/4 Rändajalle reite vasto. / Naerdes laenekeste mängi (178/9)
Ld 175
176 Hüüdis järvest kangelane: (180)
177/9 = 181/3
180 Ära tõuse meehe tilli!» (184)
Ld 181
Vj Natukene iljemine (185)
182 Jõudis tugev koormakandja (186)
Ld 183
Vj Virgul sammul kalda peäle. (187)
184/5 = 188/9
186 Seda koormat paigast tõmbaks. (190)
187 Mis seäl õlanukusida / Meehikesel raskendamas. (191/2)
188 = 193
189 Oli Pihkvast laudo toonud, / Esimese õla täie (194/195)
190 Linna ehituse tarvis. (196)

Rahvaluules

177/80 vt. MKp. nr-d 328, 329

*Kust saab tuge kurbadele,
Varju vana raukadele,
Nutunurka neidudele,
Leinapaika leskedele,
Tõuseb tulu teiste'ele.*
Lauakoorm ei olnud suuri,
Ega olnud väga veike,
Paras mehe pihaline:
Tosinate arvul täitis
Kaksikümmend mehe koorma,
Paar veel lisaks peale pandud;
Polnud lauad paksusela
Kuskil üle kolme tolli,
Ega läinud laiusela
Kuskil üle kahte jalga,
Ega polnud pikkusela
Kuskil üle kümme sülda.
See'p see Kalevide seljas
Kantud lauakoormakene,
Mis seal meesi murudela
Ladus virna lagedale.
Võtt siis mõõka vöölta,
Tõmbas välja tupe'esta,
Tahtis laente tõstijale,
Vete pillipuhujale
Tööpalka tasudella.
Aga virgud varbakesed,
Kerged jalakannakesed
Viinud sortsi vennikese
Pimedama metsa paksu,
Paku-urgast otsimaie.
Kalevide kanget poega
Vesirada väsitanud,
Lauad pihta pigistanud,
Sellepärast jättis sortsi,
Kelmikese kiusamata,
Hakkas laia lagedale
Öömaja asutelles
Sängikesta seadamaie,[32]
Võttis järve kalda veerest
Hõlmatäie sõmeraida,
Kuiva liiva liivikulta,
Kandis tüki kaugemale,
Lautas maha lagedale:
Sest sai kuiva külle-aset,
Sängi väsind suikujale.
Kalevide kallis poega,
Kui oli võtnud toitu kotist,
Märga lähkrist maitsenud
Tülpind keha toetuseks:
Peastis tupe paelusta,
Võttis mõõka vöölta,
Pani pahemale poole
Sängi kõrva seisamaie.

Parandused

193 Nutu nurka
194 Leina paika
196 Laua koorm
206 pikusela
208 Seepse
209 laua koormakene
212 Võt'
215 Vette
218 jala kannakesed
221 Paku urgast
225 jätis
228 Öömaea
231 Õlma täie
235 Külle aset

Seletused

242 mõõka — mõõga

Alg-Kalevipojas

Ld 191/5
196/7 Ega olnud koorem suurem, / Ega sugugi ka pisem: (197/8)
Ld 198
199/200 Kui kakskümmend tosinada (199)
Ld 201/2
203 Kolme tollilisi laudu! — (200)
Ld 204/207
208 Kalevi poeg, kangelane, (201)
Ld 210
209, 211 Ladus kantud lauakoorma / Õlalt maaha hunnikusse, (202/203)
212 Võtis mõeka vöö küllest, (204)
Ld 213
Vj Sõasahka vahva käte. (205)
214 Järve laente tõstijalle (207)
215 Misga veete puhujalle, (206)
216 Tööteenistusta mööda / Palka tahtis kätemaksta, (208/9)
Vj Sortsile soomust näidata. (210)
Ld 217
218 Aga kerged jalakannad (211)
Ld 219
Vj Olid laente kohutajat, / Veepinna paisotajat (212/13)
220 Pimedasse metsa peito. (215)
221 Juba kannud pako urka, (214)
222/4 Raske koorm ja märga rada, / Vahtus laente möllamine: / Kalevida väsitanud, (216/18)
Vj Tema keha vintsotanud. (219)
225 Sellepärast võtis nõuuksa (220)
Ld 226/7
228 Öömaja asutada. (221)
Ld 229
230 Võtis järve kalda äärest (222)
231 = 224
232 Rüpe täie kuiva liiva. (223)
233/5 Viis tük maada lagedalle, / Puistas liiva hunnikusse: / Kust ta kuiva keha aset / Küllealulista seädis. (225/8)
Ld 236
Vj Liivarüngas seisab praego / Sündind asja avaldamas, / Alatskivi mõisa piirel. / Peipse järve ligidalle: / K a l e v i s ä n g i k s nimetud; / Kuida igalmeehel teädav, / Kes on Peipse rannas käinud. (229/35)
237 Kalevide poega heitis (236)
Ld 238/41
242 Kalev võtis mõega vöölta, (256)
Vj Sõasaha puusa pealta, / Pani liivasängi kõrva. (257/8)
243/8 Pahemalle külle peäle, / Oma kõrva puhkamaie; / Kust, kui kogemata häda, / Õnnetusel juhtuks öösel: / Varmalt vahva abiriista / Kohe teädis käte võta. (259/264)

Rahvaluules

191/4 vrd. L 54 a
196/207 vrd. analoogilised stiilivõtted: Polnud tal liha liiga palju / ega konte väga vähe. / Tal aga oli neli jalga, / neli jalga, kaksi kõrva. (VERL 213/14 (257), 13/16)

Et kui häda äpardusta
Kustki tuleks kogemata:
Sõbralikku sõariista
Kohe satuks käte'ele;
Sirutas siis liivasängi
Väsimusta vähendama,
Piinand pihta paenutama,
Pööras pää õhtu poole,
Jalad vasta hommikuda,
Kulmud otse vasta koitu,
Kustap varem koidu-valge,
Päikese neiu-palge
Noore päävа rüpe'esta
Kiirest' silma kerkinessa,
Laugudele langeneksa;
Kust, kui kogemata korral
Väsind mees saaks viibimaie
Kauemine une kaissu,
Koitu tuleks kutsumaie,
Valgus meesta virgutama.
Parem käsi seisis sirgul
Vartade ja lõune vasta,
Kura käsi kõverilta
Vana põhja vankri vasta.
Väsind silmad vausivad
Rutust' une rakke'esse,
Kiirest' uinu kammitsasse:
Unenäul ei olnud aega
Magajada mängitada
Valekuju valmistelles,
Ega tõsist tähendelles.
Üürikese aja pärast
Norin juba täitis nurme
Maapinda põrutelles,
Metsasida müdistades,
Järve laeneid kõrgutelles,
Kui oleks Äike ähvardelles,
Pikse-isa pilve'esta
Tuule-õhku tallamaies,
Suisa-paisa sõitemaies.
Peipse sortsi peidu-pakus,
Kes kui vähki urka'assa
Päävа valgelt oli peitnud,
Kuulis kange mehe kõlast
Magamise märkisida;
Astus sammul argeliste
Salamahti sängi poole
Kükivarbil vaatamaie,
Kust see kõla kostanessa.
Põõsa varjult võõritie
Silmas Kalevide sängis
Mõõga kõrvas magajada;
Läks siis sammul ligemale
Argelikult astunessa,
Kassivarbil käidanessa:
Kas saaks mõõka mehe käesta
Vargaküüsil viidanessa.
Mehikene lootis mõõka

Parandused

247 Sõbraliku
248 kätteele
255 koidu valge
256 Päikese neiu palge (Reinthal tõlgib «der Sonne hold Gesicht»; nii pole siin mõeldud «päikeseneiut», pealegi on päikest eeposes kujutatud mehena)
262 kaisu
274 Valekueu
275 tõisist (trv.)
276 aea
282 Pikse isa
283 Tuule õhku
285 peidu pakus
293 se

Seletused

248 käte'ele (Kr.) — kätte
256 palge — pale
265 sirgul (Kr.) — siruli
266 Vartade — vardatähtede, Reha (Orioni)
267 Kura käsi — vasak käsi; kõverilta — kõveriti
268 Vana põhja vankri — Suure Vankri tähekogu
271 uinu — uinumise
290 argeliste (Kr.) — aralt
292 Kükivarbil — kikivarbail
298 astunessa (Kr.) — astudes
299 käidanessa (Kr.) — käies
301 viidanessa (Kr.) — ära viia

Alg-Kalevipojas

249 Sirutelles liiva sängi (237)
250/2 Väsind selga puhkamaie, /. Muljund pihtu painotama. / Pööras vasto õhtut päädа, (238/40)
253 = 241
254/7 Silmakulmud vasto koitu: / Nii et varem koido tera, / Valgus'piire paistemine / Noore hommikuse rüpest (242/5)
Ld 258
259 Kohe silma laugudelle, / Kulmo kuristiko langeks; (246/7)
260 Kui ehk kogemata juhtuks (248)
Ld 261
262 Unekaisus kauemine (249)
Vj Väsimusel viibimaie. / Pikalisem puhkamaie. (250/1)
Ld 263/4
265 = 252
266/8 Õnnerika lõune vasto, / Pahem poolilt kõverilta / Pööras kehva põhja vasto. (253/5)
269/70 Rutust vaosid väsind silmad / Unes lauge katte alla. (265/66)
Ld 271
272 = 267
273/5 Väsind vaimo mängitada. / Valekuju valmistada, / Ega tõtet tähändada. (268/70)
Ld 276
Vj Natukene iljemine (271)
277 Kostis Kalevide norin, (272)
278 = 277
Ld 279
280 = 278
281 Niikui äikese mürin (273)
Ld 282
Vj Üle laente kohinada, (274)
283/4 Üle tuule vuhinada: / Müta-mäta, pintsa-pantsa! (275/6)
285 Sortsi kuulis peido urkas (279)
Ld 286/7
288 Kangelase norinada (280)
Vj Tuule õhul tõusemaie: (281)
Ld 289
290/1 Astus sala redopaigast (282)
292 = 283
Ld 293/6
297/8 Püüdis argelikul sammul / Kalevide ligemalle. (284/5)
Ld 299
300/1 Tahtis mõeka varastada, (286)
Ld 302/4
Vj Sõariista röövidella. / Aga sõasahka seisis (287/8)

Salamahti sängielta
Künka kõrvast käpistada.
Mõnus Kalevide mõõka,
Mehe võimu määraline,
See ei hoolind sortsista;
Magas aga murudela
Liikumata mehe ligi,
Kui oleks kinni kasvanud,
Juuril maasse juurdunud.
Ega võinud varga võimu
Kallist mõõka kergitada,
Mitte tõsta murulta.
Soolasortsi, sõnatarka
Kavalusi katsumaie,
Salakombeid sünnitama,
Tuuseldusi tembutama.
Katsus kiirest' soola võimu,
Sala kerkimise sõnu,
Tõstemise tugevusi,
Miska kere kergitakse,
Raskus ära rammastakse.
Kumardeles kuude poole,
Võimu lootes valgusesta,
Pööras silmad põhja poole
Lausasõnu sigitelles,[33]
Palvesõnu pobisedes.
Kallis mõõk ei kuulnud käsku,
Sõasahk ei sortsi sõnu,
Magas aga murudela
Liikumata mehe ligi.
Soolasortsi, sõnatarka
Mana kombel mängimaie,
Targemaida tempusida
Tõstemiseks toimetama.
Puistas pihlapuie lehti [34]
Pihutäie mõõga peale,
Kandis kokku kaetisrohtu,[35]
Korjas nõiakoliasida,
Otsis kokku hooramarju,
Sületäie sõnajalgu, [36]
Puistas kõik neid mõõga peale,
Rohkest' ülekäija-rohtu,[37]
Ämmatussu musta tolmu [38]
Puistas mõõga tera peale,
Tegi siis veel teisi tempu,
Viis veel ise võõrikuida,
Sosis seitse salasõna
Sortsikuula sõlmitatud,[39]
Küünlakuula karastatud,
Kocljakuula kokku pandud.[40]
Jaani-ööse õnnelilled,[41]
Võimustatud nõia vihtel,
Värvitud värdja verela,
Veristas nimeta sõrme [42]
Mõõga hoidja meelehääksa,[43]
Luupainja lepituseks
Suitseteles nõia küüsi,[44]
Neitsi särgi narmasida.
Mõõka hakkas märkamaie
Mana sõna meelitusi,

Parandused

307 Se
322 Misga
323 ärarammastakse
327 Lausa sõnu
328 Palve sõnu
340 nõia kollasida
344 ülekäia rohtu
350 Sortsi kuula
351 Küünla kuula
352 Koolja kuula
353 Jaani ööse

Seletused

304 käpistada — käpata, (käpaga) haarata, ära võtta
306 määraline — vääriline, vastav
318 tuuseldusi — nõiatempe
323 ära rammastakse — ära rammestatakse, siin: (raskuse) mõjuvõim ära kaotatakse
327 Lausasõnu — lausu(mise) sõnu (vt. AKp. 306)
339 kaetisrohtu — nõmme-liivateed (Thymus serpyllum L.)
340 nõiakollasida — nõiakoldasid, karukoldasid või ka ungrukoldasid (Lycopodium clavatum või Lycopodium selago L.)
341 hooramarju — ussilakkasid (Paris quadrifolia L.)
347 tempu — tempe

Alg-Kalevipojas

Ld 305/8
309/11 Liikumata sängi kõrvas, / Otsekui kinni kruuvitud. / Muruga ühte liimitud! (289/91)
Vj Et ei mõegal liikumista. / Ega paigast põrkamista. (292/293)
312 Seal ei jõudnud sortsi, rampa. (294)
313 Sõariista kergitada. (296)
314 Kalevide mõeka tõsta, (295)
Ld 315/18
319/21 Tema katsus soola rammo, / Katsus tarku tõusosõnu. (297/8)
322/3 Misga keret kergitakse. / Raskus'voli rammestakse; (299/300)
Ld 324/6
327 Lausosõnu lobisedes. (306)
328 Salasõnu pobisedes (307)
Vj Kalevide mõega peäle. (308)
Ld 329/33
334/5 Katsus manatarga tempu, (301)
Vj Nõia salamängisida: / Käänas keha vingerdelles, / Painotes kui vihma ussi; / Pööras silmad pahempidi. (302/5)
Ld 336
337 Pihlapuie lehtesida; (316)
338 = 310
339 Teise pihu kaetisrohtu. (311)
340 Puistas nõia kollasida (309)
341 Neljandama hooramarju; (313)
342 Kolmandama sõnajalgu, (312)
343 Puistas käsipidemelle (314)
344 = 315
Vj Puistas mõega nupu peäle (317)
345 Musta ämmatosso tolmo; (318)
Ld 346
347/50 Tegi seitse salatempu. / Seitsmetsugu võerulisi; / Luges seitse salasõna / Sortsi kuula kokopandud, (319/22)
Ld 351/3
Vj Jaani laupääl lunastatud, (323)
354/8 Nõia vihtel võimustatud. / Värdja verel kinnitatud. / Veristelles enda sõrme / Mõega hoidja lepituseks; (324/27)
359/60 Suitsetelles narmasida / Neitsi särgi palistusest. (328/329)
Ld 362

Hakkas lüsist liikumaie,[45]
Keskelt juba kerkimaie,
Kerkis vaksa, kerkis kaksi,
Kasvis ikka kõrgemale,
Kunni puutus sortsi kaenla.
Soolasortsi sõnatarka,
Vargust ära vedamaie.
Mõõka koormas mehikesta,
Piinas väga pihtasida.
Rasket rauakesta kandes
Puhkis, ähkis poisikene.
Palav higi palgedelta
Kattis juba üle keha;
Mees ei jäta siiski mõõka.
«Enne peaks käsi katkema,
Enne elu mul lõppema,
Muidu ma ei jäta mõõka!»
Soolasortsi, sõnatarka
Kandis mõõga kuningada,
Soome sepa higisööjat,
Poegade käte piinajat,
Salateedel mitu sammu,
Puhkas vahel põõsastikus,
Enne kui jõudis edasi.
Kui ta K ä ä p a kalda pealta[46]
Üle jõe hüpatelles
Teise kalda peale kargas,
Kukkus mõõka kogemata
Varga kaenlast vete'ele,
Sügavasse laente sängi,
Salaurka suikumaie.
*Soolasortsi, sõnatarka,
Kohe abi kutsumaie.
Pani sõnad lendamaie,
Laususõnad sõudemaie,
Meelitavad mängimaie,
Tuulesõnad tuiskamaie,
Veesõnad veeremaie,
Mana sõnad meelitama,
Teised targad tõstemaie:
Kas ei mõõka kerkinessa,
Laentest raske liikunessa!
Mõnus Kalevide mõõka,
Kes ei kuulnud nõia käsku,
Ega sortsi sundimista,
Laentesse jäi liikumata,
Kääpa põhja kerkimata.*
Kui ju hommikusta koitu
Taeva veeres tõusenessa,
Punus sortsi putkamaie,
Tuli püksis kihutajaks!
Jättis mõõka jõe põhja
Mudasängi magamaie,
Puges metsa paksustikku
Varjupaika püüdemaie,
Kus ei Kalevide kiuste,
Vaenu viha poleks karta.
Koidutera kutsumisel

Parandused

366 ika
375 Katis
378 lõpema
381 kunningada
382 hiigisööjat
383 kätte
391 veeteele (trv.)
409 kerkimasa (trv.)
414 Jätis
416 paksustiku

Seletused

403 kerkinessa (Kr.) — kerki
404 liikunessa (Kr.) — liigu
414 mõõka — mõõga
418 kiuste — kiusu

Alg-Kalevipojas

361, 363/6 Mõeka hakas liikumaie, / Hakas maasta kerkimaie, / Kõrgemalle tõusemaie. (330/2)
Ld 367/8
Vj Suurel vaeval kandis sortsi (333)
369 Varastatud raske mõega; (334)
Ld 370/2
373 Ähkis, puhkis koormat kandes, (335)
Vj Rasket rauakesta vies; (336)
374/5 Higi katis palgesida, / Katis üleültsa keha. (337/8)
376 Aga varastatut vara / Siiski sortsike ei jätnud. (339/40)
Ld 377/80
381 Tema kandis kallist mõeka (341)
Ld 382/3
384 Salateedel kaugemalle; (342)
Ld 385/6
387/9 Jõudis K ä ä p a jõe kalda, / Tahtis jõelta üle minna, / Teise poole põgeneda: (343/5)
Vj Lootes metsast peido paika, / Varjolista urgast leida. / Tema tahtis tuule kiirul / Üle jõe põgeneda, / Võtis kaldalt hüpakille / Joonta teise ääre poole: / Aga mõeka veeres käästa, (346/52)
390 Kukus veete sügavassa, (353)
Ld 391
392 Langes alla laenesida (354)
Vj Kääpa jõke puhkamaie, (355)
393 Salasängi suigumaie. (356)
Vj Sortsi katsus mitmel kombel (357)
Ld 394/5
396/7 Pani lausosõnad sõudma (359)
398 Meelitava sõna rammo, (358)
399/401 Tuule sõnad tantsimaie, / Veete sõnad veeremaie, / Manasõnad mängimaie: (360/2)
Ld 402
403/4 Kas ehk mõeka liikunekssa, / Laenest välja kerkinekssa; (363/4)
405/8 Aga mõek ei kuulnud käsko, / Sõariist ei sortsi sundi! / Mõek jäi jõke liikumata, (365/7)
Ld 409
Vj Niikui oleks kinnikasvand, / Jõepõhja külgi juurdund. (368/9)
410/18 Sortsi pistis, tuli püksis, / Koido piirel putkamaie, / Jätis mõeka jõgedana / Laente sängi magamaie. / Sortsilane puges pakso, / Laialise metsa laane, / Varjo paika otsimaie / Kalevide kiuste eesta! (370/7)
Ld 419
420/2 Kalevide poega ärkas, / Virgus veike valge aeal, (378/379)

Rahvaluules

365 vrd. Võtsin kaare, võtsin kaksi, (L 42, 8)
413 vrd. kõnekäänd: Püksid löövad tuld (vt. näit. H. Ruhs, 39 (104) < Suure-Jaani), vt. ka Kp. X, 541
416 vrd. Pöörsin metsa paksustiko, (L 25, 9)

Ärkas veike hämarusel
Kallis Kalevide poega.
Silmi unest selitelles
Katsus kohe vahva käsi
Sängi kõrvast seltsimeesta,
Kuhu õhtul enne uinu
Sõariista sängitanud,
Mõõka pannud magamaie.
Mõnus mõõk ei olnud murul,
Sõasahk ei sambelila.
Kalevide kallim poega
Võõrast lugu vaatamaie.
Silmi selgeks sõõludelles
Unekatte ummuksesta,
Nägi kohe meesi noori,
Kuda lugu käidanessa.
Tunnistelles röövli teeda,
Sammu astmeid sambelista,
Hakkas mõõka hüüdemaie,
Kadund sõbra kutsumaie:
«Kuule, mõõka, mis ma kukun,
Laulan leinas linnukene!
Kuule venna kutsumista,
Sõbrakese soovimisi,
Mis ma õhkan metsadele,
Lähetelen lagedaile,
Puhun paksu põõsastikku!

Vasta, tarka vennikene,
Kuku vasta küsijale:
Kes sind öösel käpanessa,
Varga küüsil viidanessa?
Uku silm on ülevalta,
Taaralased taeva'asta
Varga sammusida vaatnud.
Jumalikud juhatused
Võivad asja õiendada.
«Inimestel mõõga ime,
Tööde tarkus teademata:
Need ei võinud varga näpul
Rasket rauda ära kanda.
Soomes isa sugulane [47]
Sala mõõka sünnitanud,
Raudakäpal ise rammu
Tera sisse toimetanud,
Teinud seitse aastat tööda,
Teinud tööda, näinud vaeva
Kuninga mõõga kasuksa;
Võtnud rauda seitsmet värki,
Kardasida seitsmet keeret,
Liimind lõõtsu lõkendusel
Keermed kokku keradeksa:
Sestap mõõka sünniteles,
Vaenurauda valmisteles.
Laulnud seitse salalugu

Parandused

421 ämarusel
434 Unekate
441 kukkun
447 põõsastiku
449 Kukku
452 Ukku
460 ärakanda
468 seitsmetvärki

Seletused

421 veike hämarusel — väiksel hämarusel
428 Mõõka — mõõga
433 sõõludelles — sõeludes
436 käidanessa (Kr.) — (oli) käinud või läinud
440 sõbra (murd.) — sõpra
450 käpanessa (Kr.) — (on) käpanud
451 viidanessa (Kr.) — (on) viinud
468 seitsmet värki — seitset laadi, sorti
469 Kardasida — (raud-)plekke
470 lõõtsu (murd.) — lõõtsa

Alg-Kalevipojas

Ld 423
424 Ahmas kohe kangel kääla (380)
Ld 425
Vj Pahemalle külle poole, (381)
426/8 Kuhu õhtul mõeka pannud, / Sõasaha sängitanud: (382/3)
429/34 Aga mõek ei olnud murul, / Sõariist ei sambla süles. / Kalevide vaatas ümber, / Oerus silmi unevõrgust, (384/387)
Ld 435/6
437/8 Vaatas, kas ehk jälgesida / Varga teeda tunnistelles? (388/9)
439 = 390
Ld 440
441 «Kuule, mõeka! mis ma laulan, (391)
Vj Kuule, rauda! kutsumista, / Kuule, seltsimees, mul kallim! (392/3)
Ld 442/8
449 Anna vastust küsijalle! (394)
450/1 Kosta mulle: Kes sind öösel / Mino kõrvast varastanud, (395/6)
Vj Röövli käpil ärakannud? (397)
Ld 452/6
Vj Jumalad mull' sõbralikud, / Häädsel tahtel Taaralaised, / Ukko mino vasto lahke, / Turis mulle armoline. / Ega nemad salamahti / Mõeka tulnud minult võtma. (398/403)
457/8 Inimestel teädemata / Kalli raua salakombed (404/5)
vj Sõariista sündimine: (406)
459 Mis nad võisid varastusest, (407)
Vj Röövimisest rõemo loota? (408)
Ld 460
461 Kadund isa sugulane, (409)
Vj Sobitava Soome sepa, / Vana kaval raudakäpa: (410/11)
462 Seepse mõeka sünnitanud, (412)
Ld 463/4
Vj Sõariista sigitanud. (413)
465 Tegi seitse aastat tööda, (414)
466/71 Rasket tööda tulepaistel / Mõega kuningade kallal; / Võtis seitsmelista rauda, / Seitsmetsugu kardasida, / Keetis koko traadikeermeid. / Lõetso tule tallitusel; (415/20)
Ld 472/3
474/5 Laulis seitsmed salasõnad / Igalpääval mõeka tehes, (421/2)
Vj Kallist rauda valmistelles; (423)

Rahvaluules

441/2 vrd. Külla mul ütleb: kukku, kukku! / . . . / Mis ma kukkun kurva lindo, / Vai mis laulan alva lapse? (A 26 (8), 1, 3/4)
466 vrd. Teggin töda, näggin vaeva (L 69, 1)

Igal pääval enne koitu
Vara enne valge'eda,
Karastanud seitsmel kaevul,
Vettind mõõka seitsmel veela,
Seitsmel märjal mõõga tera.
Vars oli hõbe valge'esta,
Kupp oli kulla kolla'asta,[48]
Pannal paksusta paasta.
«Külap tunnen sortsi kelmi,
Peipse laente paisutajat:
Vennike on mõõga varas!
Soolasortsi sugulased
Vanast mulle vaenumehed,
Kurjad ikka kiusamaies.
Kui ma teda kogemata
Kulli küüsil kimbutelen,
Siisap tahan sadandela
Vaenukeha virutada.
Raske kaalus kallis rauda,
Mehe tarbeks tehtud mõõka,
Varga väeti võimule;
Kaugele ei võinud kanda
Sortsilane sõasahka.
«Kuule, mõõka, mis ma kukun,
Laulan leinas linnukene!
Kuule venna kutsumista,
Sõbrakese soovimisi,
Mehe lahket meelitusta,
Mis ma õhkan metsadele,
Lähetelen lagedaile,
Puhun paksu põõsastikku!
Vasta, tarka vennikene,
Kuku vasta küsijale!»
Kalevide kange poega
Pööras kõrva kuulu poole,
Kas ehk mõõka vasta kostaks,
Kadund rauda kukkunessa.
Vaikus maada varjanessa.
Kallis rahu ümberkaudu.
Kalevide kange poega
Laskis lendu teise laulu,
Laulis kolmandama loo
Meelitaval mesikeelil:
Kas ehk mõõka kutsumista,
Peremehe palumista
Kusagilta võtaks kuulda.
Mõnus mõõk ei annud märku,
Sõber kustki sõnakesta.
Vaikus maada varjanessa,
Kallis rahu ümberkaudu
Kattis laaned ja lagedad.
Kalevide kange poega
Oma mõõka otsimaie,
Tuule teesi tallamaie,

Parandused

481 Kup
488 ika
498 kukkun
505 põõsastiku
507 Kukku

Seletused

478 Vettind — vetitanud, vettida lasknud (Wied.)
480 hõbe valge'esta — valgest hõbedast
481 Kupp — nupp (käepidemel); kulla kolla'asta — kollasest kullast
491 sadandela (Kr.) — sajakordselt, -võrra, -kaupa
509 Pööras kõrva kuulu poole — kuulatas teraselt
511 kukkunessa (Kr.) — kukuks
512 varjanessa (Kr.) — varjas
528 teesi (murd.) — teid, teesid

Alg-Kalevipojas

Ld 476
477 Karastelles seitsme veega, (424)
Ld 478
479 = 425
480/1 Vars oli valgesta hõbedast, / Kup oli kollasest kullast, (426/7)
Vj Sidemed seitsmetkarva karrast (428)
482 = 429
483 «Kül ma tunnen soolasortsi, (430)
484 = 431
485 Seepse mino mõega varas, (432)
Vj Sõariista röövelida! (433)
486/8 Sortsi kadedus ja kurjus / Olid mull' ala kiusajad; (434/435)
489/90 Aga kui ma teda taban, / Kogemata küüsitellen: (436/7)
Ld 491/2
Vj Siis ma tahan tasudella / Vanad võlad, varga tööda, / Tahan sortsi tossu võta, / Tagumist panda õrrele. (438/41)
493/5 Väga raske kaalus rauda, / Kaalus Kalevide mõeka / Sino härjapõlve jõule; (442/4)
Vj Rammo väsis varga teele, (445)
496 Ei sa suutnud kaugel' kanda (446)
Ld 497
498 «Kuule, mõeka! kallis rauda, (447)
Ld 499
500/2 Kuule, kaimo, kutsumista! / Kuule venna igatsusta, / Sõbra lahket meelitusta: (448/450)
Ld 503/5
506/9 Anna vastust kutsujalle, / Tõsta heälta küsijalle?!» / Kalevi poeg tõstis kõrva, / Kuulemeida kuulamaie: (451/454)
510 = 455
511/12 Kadund rauda heälta tõstaks? / Aga vaikus varjas maada, (456/7)
Ld 513
Vj Katis laaned, lagedaida. (458)
514/16 Kalev laulis teise laulo, / Laulis lugu kolmandama (459/60)
517/18 = 461/2
519 Kallis rauda palumista (463)
520 = 464
521 Aga mõek ei lausund sõna; (465)
Ld 522
523 Vaikus varjas laialt maada, (466)
524 Raho kaitses ümberkaudo. (468)
525 Katis laaned, lagedaida, (467)
526/7 Kalev tõtas otsimaie, (469)
Vj Kadund mõeka nõudemaie. (470)
Ld 528

Rahvaluules

476 vrd. Tulli ülles hommogulta / Inne varra valgahetta, (A 330/1 (251). 1/2)
498/9 vt. 441/2
500/1 = 443/4
503/7 = 445/9
523/4 = 512/13

Käis ta kaua ümberkaudu,
Laskis ringi laiemalta,
Kõndi ikka kaugemalta
Sängi ümber sõõritie;
Rändas läbi rägastikud,
Piki-põiki põõsastikud,
Metsad läbi, mättalikud,
Sõudis tüki sulasooda,
Laulis kutsu-lugusida
Meelitaval mesikeelil.
Mõnus mõõk ei annud märki,
Vaikus maada varjanessa,
Kallis rahu ümberkaudu
Kattis laaned ja lagedad.
Kui nüüd Kalevide poega
Oma mõõga otsimisel
Kääpa jõe kallastele
Sammusida sõudenenud:
Vaat! seal läikis alla vetta
Hiilgav mõõka ilusaste
Sõbra näula naeratelles.
Kalevipoeg pajatama:
«Hoho mõõka, hüva rauda!
Siin sa magad salamahti
Vilus vetena voodissa?
Mehe mõõka mõnusama,
Valusam verevalaja,
Isa lelle higisööja,
Lelle poegade piinaja!
Kes sind oskas kergitada,
Vete alla viidanessa,
Laente alla langutada?
Kes sind seie kandanessa?»
Mõõka mõistis mehe kutsu,[49]
Laulis vasta laenetesta,
Pajatas kui pardikene:
«Soolasortsi, sõnatarka,
See'p see mõõka salamahti
Tõstis murult tõusemaie,
Kanarpikust kerkimaie.
Sortsi sõnad soovitasid,
Mana sõnad meelitasid,
Tuule sõnad tõstanesid,
Kolla õilmed kergitasid,
Sõnajalga seadis alta,
Pihlapuuda aitas pealta,
Hooramari otsadelta,
Kaetisrohtu keske'elta,
Metshumur ja ämmatussu
Tagant ise tõukanesid:
Needap seitse sellikesta
Tegid mõõga tõusemaie.
Soolasortsi, sõnatarka
Kannud mõõka Kääpa'ale.

Parandused

531 ika
532 sööritie
534 Piki põiki
537 kutsu lugusida
550 Kalevi poeg paeatama
553 vettena
559 Vette
564 Paeatas
566 se
572 öilmed

Seletused

535 mättalikud — mätlikud (murd.) = mätastikud
537 kutsu-lugusida — kutselugusid
553 vetena (Kr.) — vete
559 viidanessa (Kr.) — viia
561 kandanessa (Kr.) — kandis, (on) kandnud
574 Pihlapuuda — pihlapuu
577 Metshumur — Lycopodium selago L.

Alg-Kalevipojas

529 Otsis kaua ümberkaudo, (471)
530 = 472
Ld 531/2
533/5 Ladus risti, ladus põiki / Metsad läbi, rägastikud: (473/474)
Ld 536
537 = 475
538/40 Meelitava laulosida. / Aga mõek ei lausund sõna; / Vaikus varjas laialt maada, (476/8)
541 Raho kaitses ümberkaudo. (480)
542 Katis laaned, lagedaida, (479)
543 Kuningas Kalevi poega, (482)
544/5 Kalli mõega otsimisel / Kääpa jõe kallastelle; (483/484)
546 Viimaks jõudis kangelane, (481)
Vj Tahtis jõesta üle minna, / Astudes teise kaldale: (485/486)
547/8 Vaat'! seäl läikis laene alta / Hiilgav mõeka tema silma. (487/8)
Vj Läikis lahkelt teretelles (489)
549 = 490
550/4 Kalevi poeg pajatelles: / «Hoho, mõeka! siin sa magad, / Suigud viluna sängis-sa? / Mõnus mõeka, kallis rauda. (491/4)
555 = 495
Vj Kibedam kaelaleikaja, (496)
556 = 497
557 Lelle poege pihte painav, (498)
Vj Vaeno valo valmistaja! (499)
558 Kes sind oskas maasta tõsta, / Muropinnalt kergitada, (500/1)
Vj Salasõnul virgutada? (502)
559/60 Kes sind veete voole viinud, / Laente sala kamberissa?» (503/4)
Ld 561
562 Mõek aga mõistis, kostis vasto, (505)
Vj Rauda keelila kõneles, (506)
563 = 507
564/7 Pajatelles jõena põhjast: / «Sortsisõnad tõstsid mõeka, (508/9)
Ld 568/80
Vj Kalevide kallist rauda. / Nõjarohud kergitasid. / Kangotelles muropinnalt / Mõegakesta tõusemaie. (510/13)
581/2 Sortsi kandis Kääpa jõele, (514)

Rahvaluules

539 = 521
540/2 = 523/5
547/49 vrd. Kulda mõeka merres välki, / Hõbbe odda laenetesta (L 40, 11/12)
564 vrd. Pajataksin pardi visi (A 26 (8), 23)

Kui ta kaldalt karganessa
Paku-teele põgenedes,
Nägin näkineitsikesta
Laente alta luurimaie,
Mis mind mõõka meeliteles
Vete kaissu veeremaie,
Laente alla langemaie.
Sealap lustil libisesin,
Karganesin sortsi kaenlast
Lipsti alla laenetesse,
Sügavuse jõe sängi,
Kus mul kuldane pesada,
Hõbesängi näki toassa,
Vetepiiga vaiba alla.»
Kalevide kange poega
Mõistis mõõka, laulis vasta:
«Kas siis mõõgal mõnusama,
Parem pidu peitusela,
Laente sängis laisendelles
Näkineitsi naljatusel,
Ehk kas vahva mehe käessa,
Kange võimu keeritusel,
Sõamängi möllusela?
Kus, kui mõõka kütke'esta,
Paelust lahti peastetakse:
Vahva tööda valmistakse,
Vaenlasi vemmeldakse,
Verega sind võidaneksa,
Higiga sind ihutakse?»

Mõõka mõistis, kostis vasta,
Laulis vasta laenetesta:
«Mõõka leskena leinassa
Vete voode vangissa.
Igatselles endist ilu,
Neiu lusti nurme'elta,
Vesi laugelt veerenessa,
Pisar piki palge'elta!
Vete sängis suikunessa,
Laente voodis laisendelles
Näkineitsi naljatusel
Või ei mõõka võõrdunessa
Endist ilu igatselles:
Kus ta võimu keeritusel
Sõamängi möllusela
Toimetanud vahva tööda!
Kus, kui korra kütke'esta
Peasis lahti, paeluksesta,
Vahva tööda valmisteles,
Vaenlasi viruteles,
Nii et varju nõdradele,
Rahu tuli raukadele! —
Kallis Kalevide poega,
Kuninglikku kange meesi!
Sul, kui viha süttinessa,
Meeletuska tõusenessa
Humala-viha volila:
Siis ei ole sidemeida,
Tarku aru takistamas;

Parandused

584 Paku teele
585 näki neitsikesta
588 Vette kaisu
595 Hõbe sängi
596 Vettepiiga
602 Näki neitsi
605 mõllusela
615 Vette
620 Vette
622 Näki neitsi
626 mõllusela
630 valmistelles
635 Kuningliku
636 sütinessa
637 Meele tuska
638 Humala viha

Seletused

584 Paku-teele (Kr.) — pao-teele
593 Sügavuse — sügavasse (?)
601 laisendelles (Kr.) — laiseldes
604 võimu — jõu; keeritusel — keerutusel
605 möllusela (Kr.) — möllus
610 võidaneksa — võitakse
614 leskena (murd.) — lesena
616 Igatselles — igatsedes
623 võõrdunessa (Kr.) — võõrdu(ne)da

Alg-Kalevipojas

Ld 583/4
Vj Viis mind kalda ääre peäle: (515)
585 Seäl ma nägin näki silma, / Veete neitsi näokesta, (516/17)
Ld 586
587 = 518
588 Veete kaiso näitas kutsma; (519)
Ld 589
590/7 Seäl ma sala libisesin, / Sortsi kaenlast karganesin / Põgenedes veete põhja, / Jõesängi sügavalla: / Kus mull kallis kuldapesa, / Hõbesängi näki kambris. / Veete piiga varjotusel.» / Kalevi poeg, kangelane, (520/7)
598 = 528
599/601 «Kas on mõegal parem pido. / Lustilisem elo põlve: / Laiske sängis laenetessa, (529/531)
602 = 532
Vj Laente piiga mängitusel? (533)
603/4 Vai kas vahva meehe käässa, / Kangelase keeritusel, (534/5)
Ld 605
606/7 Kes kui mõeka puusast peästab, / Vöö kütkest lahti võtab: (558/9)
608 Vahva tööda toimetelleb, (560)
609/11 Vaenlastel valo annab, / Soea verega sind söödab, / Vapra higiga sind joodab?» (539/41)
Vj 536/8, 542/57; Lisa II
Ld 612/31
632/7 Varjo annab nõdradelle, / Raho vanaraukadelle. / Aga, Kalevide poega, / Kuningliko kangelane! / Kui sull süda vihas paisub, / Tuska lähäb meeletuju, (561/6)
Vj Segaseksa oido päässa: (567)
Ld 638/40

Rahvaluules

590/3 vrd. kaugelt analoogiline L 40, 48/53
594/6 vrd. Mul om merrela kodda, / Alla laente salla tarre, / Kalla kuddus kamberehhe, / Merre uddus pessakene (L 40, 152/5)
610/11 vrd. Se mõõka merresta tulnud, / Merre-livala ihhutud / Merre-veel on haljastatud (ÕES, EK 62, 59)
612 stereot. vastusvärss
618/19 vrd. «Pisarate veeremine», näit. EKÜ F 232 a I 428

Kerge käsi keeritelles
Sunnib mõõka surmamaie,
Vaga verda valamaie!
See'p see sõasellikesta,
Kallist rauda kurvasteles.
Mõõka leinab mehekesta,
Peremehe pojukesta!»
Kalevide poega mõistis,
Mõistis kohe mõõgakesta,
Laulis vasta laenetesse:
«Maga, maga, mõõgakene,
Rahusängis, rauakene,
Isa lelle higisööja,
Lelle poegade piinaja,
Kes sind sala sünnitanud,
Võimusõnul valmistanud.
Maga sa, mõõka mehe-eane,
Suigu vilus sängissa
Näkineitsi naljatusel
Tuleva põlvele täheksa,
Mehepoegade mälestuseks!
Mul on jõudu üle määra,
Kätel kangusta karrata,
Arvan ehk sinu abita
Vaenlasi võitaneda,
Kangekaelust karistada,
Rahu teha raukadele. —
Kuule, mõõka, kallis rauda,
Märka, mis ma laulanessa:
Kui ehk juhtub vahva käiki,
Tulev-ajal tugevaida
Kääpa kaldal kõndimaie —
Siisap, mõõka, sõbrakene,
Läigi vasta laenetesta!
Kui saab käima minu kaimu,
Kalevide kasvandikku,
Sulevide sugulane,
Alevide aruline:
Siisap, mõõka, sõbrakene,
Laula vasta laenetesta!
Kui saab käima Kääpa kaudu
Lausasuuga laulikuida,
Kuldakeelil kuulutajaid,
Hõbesõna sõlmijaida,
Vana vaskena vedajaid:
Siisap, mõõka, sõbrakene,
Kuku vasta kutsumata
Linnukeelil lööritelles,
Ööpika hõiskamisel,
Lõukese lõksatusel!
Tuleb korra tulev-päivil,
Parema põlve pidudel
Minuvääraline meesi:
Siisap, mõõka, sõbrakene,
Tõuse laentest tuhinala,
Veere ise veesta välja

Parandused

644 se
647 poeukesta
651 vaga (trv.)
659 Näki neitsi
661 Mehe poegade
663 Kättel
671 Tulev aeal
676 kasvandiku
687 Kukku
688 lööritelles
691 tulev päevil
693 Minu vääraline

Seletused

663 karrata — rauata, s. o. mõõgata
669 laulanessa (Kr.) — laulan
685 vaskena (Kr.) — vase
689 Ööpika — ööbiku
692 pidudel — aegadel

Alg-Kalevipojas

641/2 Siis sull' käsi kergeline / Sunnib mõeka möllamaie, /... / Sugulasta surmamaie, (568/9, 571)
643 = 570
Vj Nõdramaida hukamaie; — — (572)
644/6 Seep teeb mõegal rasket põlve, / Raiskab raua rahokesta. / Teeb nukraks sõariista.» (573/5)
Ld 647
648/50 Kalevi poeg mõistis mõeka, / Mõistis rauda, laulis vasto: (576/7)
651/2 «Maga siis, vaga mõegake! / Uinu, kallis rauakene, (578/9)
653 = 580
654 Lelle poege pihte piinja! (581)
Ld 655/6
657/60 Maga näki neitsi kambris, / Suigo vilus veete sängis / Tulev' põlvel' mälestuseks, (582/4)
Vj Vana aea tunnistähäks. (585)
Ld 661
662/6 Mull on jõudu üleliiga, / Käsi kange ka mõegata; / Külap saan sino abita / Vaenlasi äravõitma. / Ülekohut karistama. (586/90)
Vj Nõdradelle varjo andma, (591)
667/9 Raho vanaraukadelle. / Kuule, mõeka! mis ma laulan. (592/3)
Vj Pane targaste tähäle: (594)
670 Kui ehk vahvalaiste käiki, (595)
Vj Vapralaiste teede rada (596)
Ld 671
672/4 Veereb Kääpa kaldast mööda: / Siis, mo mõeka! läigi vasto. / Hiilga lahkest laenetesta. (597/9)
Vj Paista veetepeegelista! (600)
675/6 Juhtub käima kangelane; / Kalevide kasopoega, (601/2)
677/8 = 603/4
Vj Kääpa kaldal sinust mööda: (605)
679/80 Siis, mo mõeka! laula vasto, (606)
Vj Häelitse lusti luguda! (607)
681/3 Juhtub Kääpa jõele käima / Kuulsamaida laulikuida. / Kulda kõne keerutajaid, (608/10)
684 = 611
Ld 685
686/8 Siis, mo mõeka! kuku vasto / Lõõritelles linno tralli, (612/13)
689 = 614
Ld 690
Vj Luigekese pajatusel! (615)
691 Tuleb ükskord tulevpäivil (616)
Ld 692
693 = 617
694/7 Siis, mo mõeka! tõuse laentest. / Astu jõesta ise välja; / Pako truuiks seltsiliseks (618/20)
Vj Ennast meehina poeale! (621)

Rahvaluules

673/4 vrd. Kulda mõeka merres väiki, / Hõbbe odda laenetesta (L 40, 11/12)

Vapra käele vaderiksa!
Kui aga juhtub käidanessa
Jalakanda pistma jõkke,
Kes sind enne i s e k a n n u d:
Siisap, mõõka, sõbrakene,
Murra jalad tal mõlemad.»
Kalevide kallis poega
Kihuteles kiirel käigil
Peipse järve ranna poole,
Võttis selga lauavirna,
Kaugelt toodud koormakese,
Rutuste siis rändamaie,
Koju teeda kõndimaie.
Tahtis teha tugepaika,
Varjuseina vaenu vasta,
Kantsikesta kohendada
Rahu-urkaks raukadele,
Nutukambriks neidudele,
Leinatoaks leskedele;
Kust, kui sõa kurnatused
Viru piirde veereksivad,
Nõdrad saaksid rahunurka.
*Kui nüüd Kalev tüki teeda,
Tüki teeda, marka maada
Lendev-sammul lühendanud,
Koorma kandemisel käinud,
Mis tal vasta tuldanessa?
Mis tal käiki kinnitasi?
Vasta tuli kolme metsa,
Vasta kenu vaarikuida.
Üks oli kulda kuusemetsa,
Teine laia laanemetsa,
Kolmas paksu pähklemetsa.
Mis oli kulda kuusemetsa,
See'p see meie meeste metsa;
Mis oli laia laanemetsa,
See'p see meie naiste metsa;
Mis oli paksu pähklemetsa,
See'p see piiga peidupaika,
Vaeste laste varjutuba,
Hädaliste redu-urgas.
Kallis Kalevide poega
Käis siis läbi kuusemetsa,
Lendas läbi laanemetsa,
Sammus läbi sarapiku,
Kui tal jalga kogemata
Tüma tompu takistamas,
Jalakedret kutistamas.
Kui ta lugu luurimaie,
Asja hakkas arvamaie:
Kes tal kedre kutistanud,
Jalakanda takistanud,*

Parandused

706 Võtis; laua virna
708 Ruttuste
709 Koeu
711 Varju seina
713 Rahu urkaks
721 Lendev sammul
731, 733, 735 se
737 redu urgas
744 Jala kedret

Seletused

698 käidanessa (Kr.) — käies
720 marka maada — tüki teed (Wied.)
723 tuldanessa (Kr.) — tuli
743 Tüma — pehme
747 kedre — ketra

Alg-Kalevipojas

698/702 Aga pistab, kes sind k a n n u d, / Oma jalga Kääpa jõkke: / Siis, mo mõeka, kallis rauda! / Leika jalad tal mõlemad.» — — (622/5)
Vj 626/72. Vt. Lisa II
703 Kalevide poega tõtas. (673)
Vj Kui oli mõegast lahkunud, (674)
704 Kiirotilles sammo seädes. (676)
705 Jälle Peipse järve poole, (675)
706/7 Võtis Pihkvast toodud lauad, / Läbi järve kanntud koorma. (677/8)
Vj Ladus lauad õla peäle. (679)
708/9 Hakas rutust rändamaie, / Koeo poole kõndimaie; (680/1)
Ld 710
711 Vastoseisvat varjopaika (683)
712 Kuhu kindlat kantsikesta, (682)
Ld 713/18
Vj Laudadesta tahtis teha: / Enne kui sõa-saadikud. / Vaeno kurnatuse vankrid / Meie maale veerenesse. (684/7)
719 Kalev oli tüki teeda (688)
720 = 689
721 Sõudsal sammul lühendanud. (690)
Ld 722
723/4 Mis tal vasto juhtunessa, / Mis seäl käiki kinnitasi? (691/2)
725 = 693
Ld 726
727/8 = 694/5
729 Kolmas pakso põesastiko. (696)
730/3 = 697/700
734/5 Mis oli pakso põesastiko: / Seepse nõrga peidopaika (701/702)
Ld 736
737/8 Hädaliste redo urka. / Kalevide kange poega (703/4)
Vj Tahtis praego kiirel sammul / Põesastikust läbi minna. (705/6)
Ld 739/41
742/4 Kui ta jalga põesast puutus, / Kust üks pehme tombukene / Jalakedrest kinni hakas. (707/9)
Ld 745
Vj Kangelase poeokene (710)
746 Hakas asja vaatamaie. (711)
747/8 = 712/13

Rahvaluules

713/15 vrd. L 54 a
719 vrd. Isse könnin tükki teda. (L 13, 13)
719/20 vrd. ka L 55, 1/2
720 = L 13, 14
723 vrd. Mis mo vastaie tulekse. (L 13, 16)
725 vrd. Lindas ülle kolme metsa (L 73, 4)
727 = L 73, 5
728 vrd. Teine kallis kaske metsa (L 73, 6)
729 vrd. Kolmas õunapu, magusa (L 73, 7)
730 = L 73, 8
731 Sep olli meie meeste metsa (L 73, 9)
732 vrd. 728
733 Sep on meie naiste metsa (L 73, 11)
734 vrd. 729
735 vrd. Se'p on noorte neitsiesta (L 73, 13)
725/35 vrd. ka L 28, 26/33
736/7 vrd. 54 a

Puges põõsastiku varjust,
Puges veike poisikene,
Veike meesi vabisedes,
Mis kui meieaegne meesi
Igapidi ilmunesse.
Veikel mehel väetikesel
Sõõlusivad püksid püüli,
Lõuad hirmul lõksutasid,
Kui ta Kalevide poega
Paitelles palumaie,
Meesikeelil meelitama:
«Heida armu, vennikene,
Peasta vaesta, kange poega!
Anna rahu-urkakesta,
Varjupaika veikemale,
Keda õnnetuse kütke
Põõsastikku ajas pakku!»
Kalevide kange poega
Küürakille kumardelles
Sasis kätta sirutelles
Kõhetuma tutist kinni,
Keda tõstes kõrgemale
Kaelakotti kukuteli.
Veike meesi veerenessa,
Kui oleks kuristiku hauda,
Sügavale koti soppa.
Sealap silgukarbi sõrvast,[50]
Leivakakust tuge leidis,
Kuhu jalga kinniteles.
Kalevipoeg küsimaie:
«Mis sull' kartust kasvatanud,
Suure hirmu sünnitanud?»
Veike mehikese vastus
Kostis leivakoti koopast,
Kui oleks sügavamast kaevust
Konnakene krooksutanud:
«Eile õhtu eha ajal
Luusisin järve ligidal,
Kõndisin kuldakuusikus,
Kui ma teelta kogemata
Õnnetumalt läksin eksi.
Rada mööda rändanessa
Tuli vasta veike talu.
Mina hurtsiku ukse'ela
Puhkepaika palumaie.
Suure toa tagaseinas
Leeaugu ligidala
Istus üksi vana eite,
Vaagna moona valmistelles.
Eite keetis herne-ivi,
Kamaratükk keske'ela,
Andis mulle heldest armust

Parandused

762 rahu urkakesta
765 aeas.
768 kätte (trv.?)
771 kukkuteli
778 Kalevi poeg
785 aeal
787 kulda kuusikus
792 urtsiku
795 Leehaugu
798 herne ivi
799 Kamaratük

Seletused

763 veikemale — väiksemale
772 veerenessa — veeres
774 soppa — soppi
790 rändanessa (Kr.) — ränna-tes
795 Leeaugu — koldeaugu, tuhkhaua (augukujuline tule-ase ahjusuu ees, kus lõke rippuva paja alla süüdatakse)
799 Kamaratükk — pekitükk

Alg-Kalevipojas

749 Paksust põesa keskelt puges (714)
Ld 750
751 Värisedes meehikene (715)
Vj Nõdrast inimeste sugust. (716)
Ld 752/3
754/5 Veikel meehe poeokesel / Sõelusivad püksid liiva. (717/718)
756 = 719
Vj Meehe kahvatanud nägo / Kandis ehmatuse kirja; / Ihokarvad tõusid püsti. / Iuksed püsti hirmo pärast. (720/3)
757/8 Kalevi jalga paitelles. / Hakas veike meehikene / Ainekeelil palumaie: (724/6)
Ld 759
760/3 «Heida armo, Kalevide! / Anna abi, kangelane! / Kingi varjolista paika. (727/9)
Vj Rahonurka veikemalle. (730)
764/7 Keda õnnetuse ike / Põesastiko pako ajas.» / Kalevi poeg, kangelane / Sirutelles kumargille (731/4)
Vj Oma käpa alla poole. (735)
768/70 Sasis veike tutist kinni, / Tõstis teda üle põlve (736/7)
Vj Kunni ligi puusadani; (738)
771/3 Seäl ta laskis kaela koti / Meehikese libiseda; / Kes kui kuristiko hauda (739/41)
Vj Tüki aea alla veeres. (742)
Ld 774
775 Silgo karbi sõrva vasto. (744)
Ld 776
777 Enne kui jalg tuge leidis (743)
778 Kalevide poega küsis (745)
Vj Sõbralikult meehikeselt: (746)
779/80 Mis tal kartust kasvatanud, / Hirmutusta sünnitanud? (747/8)
781/4 Meehikese heälekene / Kostis leiva koti koopast, / Nii kui kaevo sügavusest / Konnakese krooksomine. (749/52)
Vj Meehikene pajatelles: (753)
785/7 «Eile õhtul pääva veerul / Juhtusin ma järve ligi. / Seäl pool kulda kuusikuda (754/6)
Ld 788/90
791 Ühte üksiko peresse; (757)
Vj Kus, et kohta võeras, kole: (758)
Ld 792
793 Öömaja ma palusin. (759)
Ld 794/5
Vj Suur tuba oli tühi. / Sees ei muida hingelista. (760/1)
796 Kui üks vanamoorikene; (762)
Vj Kesse leepajal istus. (763)
797/8 Õhtorooga valmistelles. / Vanaeite keetis leemeks / Erneivi tangudega. (764/6)
Ld 799
800/1 Andis mulle heldest käesta / Kausi täie erneleemet (767/8)
Vj Tühja kõhu täiduseks. (769)

Rahvaluules

755 kõnekäänu eeskujul, vrd. Kp. X 374
762/3 vrd. L 54 a
791 vrd. Seal tulli vasto mul üks tallo; (L 56, 9)

Kausitäie kallist toitu;
Käskis hambaid kiirustada,
Leivavõtet lühendada;
Seadis ise sängikesta
Põhkuela põrandala
Laia söömalaua alla.
Kesk toas oli laua kohta.
Eidekene õpetama:
«Poe sa, väeti pojukene,
Põrsas põhku puhkamaie,
Enne kui mul pojad noored
Käigilt jõudvad kodunessa.
Ole vait kui hiirekene
Kassi hirmul taga kerstu!
Kui sa hakkaks kiiksumaie,
Käsidela krabistama,
Kintsudela kolistama:
Võiksid meie vennikesed
Surma sulle sigitada.»
Mina eite tänamaie,
Aitüma andemaie,
Kes mul täitnud kõhukesta,
Sängi-aset seadanenud,
Hüva õpetuse annud.
Pugesin siis vaikselt põhku
Laia söömalaua alla
Väsind selga sirutama,
Kus veel rohkest' kolme'ele
Parajaste puhkepaika.
Laugu silmil lahutelles
Märkasin ma müdisemist
Kaugelt kõrva kostanessa.
Muru kerkis müdinala,
Sammu astmel vankus seina.
Kui ka kartus minu kõrvas
Kärinada kasvatamas,
Siiski sinu jalasammu,
Kalevide raske kanda
Suuremad ei sünnitanud.
Üürikese aja pärast
Tormasivad mehed tuppa,
Kanged mõlemad kui karud,
Laanes kasvand metsalised.
Üks neist kui see jahikoera
Ninal kohe nuusutama,
Sõõrmel haisu sõõlumaie,
Pärast nõnda pajatama:
«Kuule, kulla eidekene!
Kes siin täna käidanessa?
Inimese higi auru[51]
Sõõlub mulle sõõrmetesse,
Koonukesta kutistelles.»
Eite mõistis, kohe kostis:
«Võõrast siin ei veeremaies,

Parandused

801 Kausi täie
809 poeukene
811 mull' poead
822 mull'
823 Sängi aset
840 aea
844 se
847 paeatama
852 kutitelles (trv.?)

Seletused

805 Põhkuela — põhkudel
812 kodunessa (Kr.) — koju
816 Käsidela (murd., Kr.) — kätega
830 Laugu silmil lahutelles — lauge silmadele laotades
832 kostanessa (Kr.) — kostvat
834 astmel — astel
839 Suuremad (murd.) — suuremat
849 käidanessa (Kr.) — (on) käinud
852 kutistelles (murd.) — kõditades

Alg-Kalevipojas

802 Käskis lõuge kiirutada, / Hambakesi rutustada; (770/1)
Ld 803
Vj Ja kui kõhtu olin täitnud: (772)
804 Puhkamise aset teha; (774)
805/6 Laua alla põrandalle (773)
807 Lauda seisis keset tuba. (775)
808 Õpetelles eidekene: (777)
809/10 ««Poe sa, vääti meehikene! /.../ Laua alla puhkamaie. (776, 778)
811 = 779
812 Õhtul metsast koeo jõudvad. (780)
813 = 781
Ld 814
815/17 Ära haka kiiksumaie, / Ega käsil krabistama, / Jalgadella kolistama. (782/4)
Ld 818/19
Vj Meie noored peremeehed / Võerasta ei majas salli.»» (785/6)
820/1 = 787/8
822 Kes mull' heldest kõhto täitnud. (789)
Ld 823
824/6 Lahket õpetusta annud. / Pugesin siis laua alla. (790/1)
827 Sirutasin asemelle / Väsind liikmeid puhkamaie. (792/3)
828/9 Kus ehk kolmel inimesel / Rohkeste veel aset jäänud. (794/5)
830/2 Tahtsin laugu parajalte / Silma peäle kateks lasta, / Kui üks kogemata müdin / Õuest mino kõrva kostis. (796/9)
Ld 833/4
Vj Müdin jõudis ligemalle. / Maapinda kõigutelles! (800/1)
835/9 Hirmo võis ehk mino kõrvas / Müdinada kasvatada, / Aga tõeste, Kalevide! / Sino raske jalasammo, / Ei te paljo suuremada (802/6)
Vj Kõikumista kõndi teedel. (807)
840/1 Natukese aea pärast / Astusid kaks meehe poega / Õuest üle läve tuppa. (808/10)
842/3 = 811/12
Vj Sirgeva pika kasvuga. (813)
844/6 Üks neist, niikui jahikoera / Seädis nina nuusutama, / Sõermed haiso sõelumaie. (814/16)
Ld 847
848, 850/2 «Eit! kui inimese haiso, / Loodud meehe aurokesta / Tõuseb mulle nina sõerme. / Kutistelles koonokesta?» (817/20)
Ld 849
853/6 Eit aga mõistis, kostis vasto: / «Siin ei ole võerast hinge / Inimese loomakesta / Kuskil ligimaila käinud. (821/824)
Vj Kui sull' sähärdusta haiso, / Võeraliko aurokesta (825/6)

Rahvaluules

853 stereot. vastusvärss

Loomakesta liikumaies
Kuskil täna käidanessa.
Sõõlub sulle sõõrmetesse
Inimese higi haisu,
Tuulesta sa seda toonud,
Õhust enne haisutanud.»
Eit tõi rooga laua peale
Õhtusöögiks poegadele:
Vaagnad suuremad kui vakad,
Lusikad kulbi laiused!
Sest, mis metsalised sõivad,
Õensa kõhtu õgisivad:
Küllalt võiksid täita kõhtu
Viiskümmend minu vääralist
Loodud inimese lapsi.
Saivad metsalise sellid
Vatsad täide virutanud,
Siisap keha sirutasid
Põrandale puhkamaie.
Üks neist heitis ette seina,
Teine taha seina ääre,
Mina väeti nende vahel
Toa keskel laua alla.
Vana eite-rauka ronis
Parsipuile põenutama.
Hirm mind keelas hingamaie,
Veresooni värisema,
Lõug ei tohtind lõdiseda,
Hambad hirmu ilmutada:
Kui ma kogemata korral
Silma neile sattunessa,
Kõrva-kuulme kukkunessa.
Viimaks rauges tulevalgus,
Kustus piirgu ahju rinnal.
Pime peitis laia toa,
Kattis minu kartust kinni.
*Oh ma vaene mehikene!
Oleksin ma enne teadnud,
Enne teadnud, ette mõistnud
Magadela märkaneda,
Unenäussa arvaneda,
Mis mull' pikemada piina
Elus pidi ilmumaie:
Siis ma oleks laenetesse,
Kuristikku kukutanud,
Merepõhjale pugenud!*
Metsapojad uinusivad
Unerüppe usinaste;
Sõbanahka kattis silmad,
Vaipa vaateväravad;
Aga päris väljaandja,[52]
Tahaotsa tehtud värav
Lahti jäänud, lukkumata.
Rohkest' võetud õhturooga,
Edev herneleemekene,
Sea kamaral silitud,

Parandused

860 haisusanud (trv.)
878 eite rauka
885 satunessa
886 Kõrva kuulme
899 Kuristiku kukkutanud
901 Metsapoead

Seletused

866 Õensa kõhtu (murd.) — õõnsasse kõhtu
869 inimese lapsi — inimlast
879 Parsipuile — partele (ülal üle rehetoa käivad puud, milledel rabamata vilja kuivatati); põenutama (murd.) — põõnutama
884/6 Kui ma kogemata korral Silma neile sattunessa, Kõrva-kuulme kukkunessa — et ma kogemata neile silma ei satuks, kõrva-kuulme ei kukuks
888 piirgu (murd.) — peerg; ahju rinnal — reheahju välisnurgal
889 Pime (murd.) — pimedus
894 Magadela (rl.) — magades
903 Sõbanahka — vaibaks kasutatud nahk, laug
907 lukkumata — lukutamata

Alg-Kalevipojas

857 Ninasõermetesse saanud: (827)
Vj Seda vistist metsast tulles — (828)
Ld 858
859/60 Tuule õhko sulle toonud.» (829)
861/3 = 830/2
864/6 Lusikad kulbi suurused! / Sest, mis meehed õgisivad, / Vatsadesse vaotasid. (833/5)
Vj Ablusega allaneelid: (836)
867/70 Oleks võinud kõhto täita / Viiskümmend minosugusi / Loodud inimese poegi. — Saivad metsalise poead (837/840)
871 = 841
Vj Pugud topinud pungile: (842)
872/5 Siis nad maaha sirutasid, / Heitsid pikal' põenutama, / Teine teise seina ääre. (843/5)
876/7 = 846/7
878 Vana eidekene ronis (849)
879 = 850
880 Hirm mull keelas hingamista. (848)
881 Hirm mind pani värisema, (851)
Vj Kartus hambaid lõdisema, / Kui ma selle peäle mõtlin: / Kogemata juhtumisel / Nende silma satunessa. (852/5)
Ld 882/6
887/9 Viimaks kustus tulevalgus, / Piirgo lõpes ahjo rinnal, / Pime katis laia tuba, (856/8)
890/3 = 859/62
Ld 894
895/6 Unenägudella arvand: / Mis mull' pikemalta piina (863/4)
Vj Käte pidi juhtumaie. (865)
Ld 897/900
901/4 Metsameehed uinosivad / Usinaste une suigu / Nahka oli silmad katnud. / Vaateuksed lukutanud; (866/9)
905 = 870
906/7 Tahaotsa loodud värav: / Oli meestel lahti jäänud. — (871/2)
908 = 873
909 Maitsev erneleemekene (874)
Ld 910

Rahvaluules

891 vrd. «Tilluke teomees»: Oh mina väike mehikene
892/5 vrd. Olleks ma unneski näinud / Ilmaltulles teada sanud / Mõtteldes mul tulnud meele (L 52, 32/4), vrd. ka L 66, 2/4
898/900 vrd. Ma olleks üppand orgudesse, / Karrand merre kallastesse, / Langend merre laanetesse, (L 52, 38/40)

Pakkis vatsa paisumaie,
Hakkas auru ajamaie,
Salaõhku sünnitama,
Põlevada paugu-tuulta.
Paremal pool seina ääres
Põenutaja metsapoega
Laskis esimese laenge
Prantsatelles paukumaie!
Mina lindu lendamaie
Püksituule pakitusel,
Lendasin kui liblekene
Üle tare teise seina.
Pahemal pool seina ääres
Põenutaja metsapoega,
Seadnud silmad vasta seina,
Nii kui teine venda teinud;
Tagumine minu tappeks
Väljapoole venitatud.
Tema paisund tuulelaenge
Prantsatelles paukumaie!
Mina lindu lendamaie,
Tuulekiirul tuiskamaie
Püksituule pakitusel,
Lendasin kui liblekene
Üle tare teise seina.
Vaheajal teine venda
Uue laengi valmistanud,
Mis mind vaesta viibimata
Paiskas teise püssi ette.
Nõnda pidin vaene vilets
Vintsutelles veeremaie,
Piki ööda puhkamata
Seinast seina sõudemaie,
Püksituule pakitusel
Pidin vilets purjetama,
Kui see kutspool kangru käessa
Sõrvast sõrva sõudemaie.
Saand ei mahti silmapilku,
Puhkamise püsidusta.
Vanaeit läks enne valget
Põie pakil ukse ette,
Pani ukse praule;
Mina kiirelt tema kannul
Kükivarbil uksest välja.
Õnnekorral peasin õue.
Andsin tulda jalgadele,
Pistsin kohe punumaie;
Jooksin läbi kuusemetsa,
Läbi laia laanemetsa,
Peasin viimaks pähklemetsa,
Pugesin põõsa varjule,
Kus mul abi kogemata
Sinu käigist siginessa.»
Kalevide kange poega
Naljalugu naeremaie,
Mis oli veikest mehikesta
Püksituule pakitusel
Linnu kombel lennutanud,
Et ei mahti maigutada
Ega püsi puhkadella.

Parandused

912 aeamaie
914 paugu tuulta
920 pakkitusel
933 pakkitusel
936 Vahe aeal
937 Ue
944 pakkitusel
946 se
950 Vana eit
951 pakkil
955 Õnne korral
967 pakkitusel

Seletused

911 Pakkis — sundis
917 laenge (murd.) — laengu
927 Tagumine — tagumik; tappeks — tapmiseks
942 Piki ööda — öö läbi
946 kutspool (murd.) — süstik
949 püsidusta (Kr.) — püsi
951 pakil — pakitsusel, pakitsedes
963 siginessa (Kr.) — sigi(ne)s
970 puhkadella (Kr.) — puhata

Aig-Kalevipojas

911 Hakas vatsas paisomaie, (875)
Ld 912
913/14 Salatuulta sigitama, / Pauko-tuulta sünnitama. (876/877)
915/18 = 878/81
919/21 Mina lendsin tuulekiirul, / Püksituule sunnitusel / Niikui kerge liblekene (882/4)
922/4 = 885/7
925/8 Oli silmad seina vasto / Niikui teine venda pannud. / Tagomista mino vasto / Välja poole paigustanud. (888/91)
929/30 = 892/3
931/4 Mina lendsin tuulekiirul, / Püksituule sunnitusel, / Niikui kerge liblekene (894/6)
935 = 897
936 Senni oli teine venda (898)
937 = 899
938/45 Mis mind vaesta tuulekiirul / Teise püssi ette paiskas, — / Nõnda pidin vilets looma! / Vintsutelles ööda pika / Ühest seinast teise lendma. / Püksi tuule sunnitusel / Mööda tuba purjetama: (900/6)
Ld 946/7
948/54 Et ei silmapilko mahti, / Ega puhkamise aega / Minul vaesekesel saanud. / Vana eit läks enne koito / Põie tungil ukse ette, / Jätis toa ukse praole. / Mina kükil tema kannul / Peäsin salamahti välja: (907/14)
Ld 955
956/9 = 915/18
960/5 Peäsin seie põesandiko; / Pugesin siis põesa varjo. / Kus mull kogemata abi / Sino tulemisest tõusis.» — / Kalevi poeg naeris lugu. (919/23)
Vj Naljakada öösest lendu: (924)
966 Kuida veike meehikene (925)
Vj Vatsa paisotuse pakil. (926)
967 Püksi tuule sunnitusel: (927)
Vj Mööda tuba purjetelles — / Ühest seinast teise lennud. (928/9)
Ld 968/70

Rahvaluules

923/30 vrd. 915/18
931 = 919
933/5 = 920/2
958/60 vrd. 727/9

KAHETEISTKÜMNES LUGU

Kui oleks kõrgelt kaljudelta
Joa vahtus voolanenud,
Pilvepaksult piiskasida
Uduaurus puistand orgu,
Kihisedes laente kerki
Valgel vahul veeretanud
Mere poole minemaie;
Ehk kui raskem rahepilve
Äikese ähvardusel
Päikese palgeid peitnud:
Nõnda murdvad metsapaksust
Vaenlase vennikesed
Kalevide kaela peale,
Kesse koormat kandanessa
Rahul teedekäiki rändab.
Kui sa veristatud karu,
Matsu saanud metsalise
Nägid jahi näpistusel,
Surmapiina piigistusel
Küti peale kippumaie,
Siisap võid ehk vennikene,
Mõttes meele tuletada,
Võid ehk lugu veerandila,
Asja poolilt arvadella:
Kuida Kalevide poega
Nurjatumaid nuhtlemaie,
Tontisida tonkimaie,
Vaenlasi sai virutama.
*Läki jälgil lagedale
Vaenutüli vaatamaie,[1]
Kuulutusi kuulamaie,
Vanapõlve vagudelta
Laulusõnu lunastama,
Kuhu kotkanokad kulda
Kanarpikku kasvatanud,
Lagedale lahutanud,
Haned haljast hõbedada
Vete'ela valgustanud.*

Parandused

Pealk. Kaksteistkümnes
22 meeletuletada
23 verandila (trv., vt. I tr.)
29 Läkki
35 Kanarpiku
38 Vetteela

Seletused

2 Joa — juga; vahtus (murd.) — vahus
5 kerki — tõusu
11 metsapaksust — tihnikust
14 kandanessa (Kr.) — kandes
19 piigistusel (murd.) — pigistusel
23 veerandila — veerandi võrra, s. o. umbkaudu
37/8 Haned haljast hõbedada / Vete'ela valgustanud — haned hõbedat vete peale heitnud, vett hõbevalgega valgustanud

Alg-Kalevipojas

1 Nii kui kõrgelt kaljoliselt. (1)
Vj Künkalikult kalda kukult (2)
2 Joa vahtus orgo voolab. (3)
3, 4 Vahtu purskab pilve paksult, / Ojab veeta kohisedes / Udu kombel auramaie (4/6)
Ld 5
5 Lumivalgel laenesida (7)
7/10 Virgul sõudel mere poole; / Nii kui rahe raske pilve, / Vihmapilve pikse paisul / Päikese palgesida (8/11)
Vj Halli kate alla matab. / Maada tõmmo kuube katab: (12/13)
11 Metsa paksust välja murdvad. (15)
12 Nõnda mustad vaenopoead (14)
13/14 Rändavada Kalevida. / Koormakandjat kangeliko (16/17)
Vj Kiuselikult kimbutama. (18)
Ld 15
16/19 = 19/22
20/1 Küti peäle langemaie: / Siis sa võid ehk, vennikene! (23/4)
Ld 22
23 Võid ehk mõtes veerandikul (26)
24 Omas mõtes poolikulla. (25)
Vj Asja kuju avaldada: (27)
25/6 Kuida kuningliko Kalev, / Kangelase poeokene / Nurjatumail' nuhtlust annab. (28/30)
Ld 27
28 Vaenomeeste nahka pargib. (31)
Ld 29/38
Vj Tõtame siis ärksal silmal, / Kuulelikul kõrvadelle / Kalevide teedekäiki / Pikemalta vaatamaie. (32/5)

Rahvaluules

37 Anned aljasta õbbeda. (L 1, 5)

Kalevide kallis poega,
Kui oli käinud tüki teeda,
Lauakoorem õladela,
Kaelakotis kasupoissi,
Veike mehikene varjul,
Kes kui vähki urkanessa
Unekaisus uinunessa
Magusaste magamaie.
Kalev metsast läbi käies
Murdnud kepiks männikese,
Tugiks pädaja tüviku;
See ei olnud kõige suurem,
Ega vähem veikematest;
Kui oli ladva katkendanud,
Tüki võtnud tüvikusta,
Paistis kepikese pikkus
Kümme sülda kõrgutie,
Paari jala paksutie.
Vemmal mehe vääraline
Võis, kui kogemata vaenu
Kuskilt tuleks kiusamaie,
Abimeheks astuneda.
Mõõga kombel pidi malka
Kiuselikku metsakoeri,
Kiskehambil kutsikaida
Teelta ära tõrjutama.
Metsapaksust mõrtsukana
Lendsid kolm meest lagedale[2]
Koormakandjat kiusamaie;
Peipse sortsilase pojad,
Tulehargi abimehed,
Keda isa kihutanud
Kalevida kiusamaie.
Poisid kiskusivad puida,
Maasta mõnda männikesta,
Miska Kalevile malka
Virgul kätel virutasid.
Kahel sortsilase kelmil
Pika piudega piitsad,
Vahterasta piitsavarred;
Piude otsa olid pandud
Vedusõlmil veskikivid,
Miska matsud mõnusamast'
Kalevile kukutasid.
Kalevide kange poega
Püüab meelepahandusta,
Tühjast tuulest tõusnud tüli
Lahkel sõnal lepitada:

Parandused

54 pikus
62 Kiuseliku
68 poead
71 Kalevide (trv.)
74 Misga
75 kättel
81 Misga
82 kukkutasid
84 Püab

Seletused

44 urkanessa (Kr.) — urkas
45 uinunessa (Kr.) — uinus
49 pädaja (murd.) — männi
56 Paari jala — paar jalga
62 Kiuselikku — kiuslikke
63 Kiskehambil — kiskjahammastega
75 Virgul kätel — virkade kätega
77 piudega — piugudega, piitsakeeltega, -nööridega
80 Vedusõlmil — kinnijooksvate sõlmedega
81 mõnusamast' (murd.) — mõnusamini

Alg-Kalevipojas

Ld 39
40/2 Tüki aega rändas tema, / Laua koerem õla nukul, / Veike meesi kaelakotis: (36/8)
Vj Takistamata edasi. (39)
43 Veike uinus varjo urkas, (40)
Ld 44
45/6 Leivakotis magamaie (41)
47/8 Kalev tõmbas mööda minnes / Metsast ühe männikese, (42/3)
Ld 49
50/2 Mis ei olnud kõige suurem, / Ega olnud kõige vähäm. / Murdis ladvaotsa maaha (44/6)
Vj Katkes oksakesed küllest / Väänas pudu juured ära: (47/48)
Ld 53
54/5 Siisap näitas kepi pikus / Kümne sülla vääraline. (49/50)
Ld 56
Vj Kalevi poeg võtis vembla / Tugevalle kääle toeksa; (51/2)
Ld 57/61
62/4 Misga metsa koerokesi, / Kiskujaida kutsikaida / Teelta ärapillutada. (53/5)
Vj Enne veiket videviko / Jõudis Kalevide poega / Senna kohta käidanessa, / Kuhu iljem aea päivil / T a r a k v e r e mõisa piired / Maáda kohta omastanud. / Pakso pime laanemetsa / Katis Kalevide päivil / Tarakvere rajasida. (56/64)
65 Vaata! paksust metsast murdvad (65)
Vj Rutuste kui ambo-noolid (66)
66 Kolm meest kiuste lagedalle; (67)
Ld 67
68 Soolasortsilase poead, (68)
69/70 = 69/70
71/3 Kaleville valo andma. / Meehed kiskusivad puida / Maasta üles juuredega: (71/73)
74 = 74
Ld 75
Vj Tulisemat leili lõhna / Kolmekeste virotavad. (75/6)
76/7 Kahel sortsilase poegil / Olid pika pioga piitsad (77/8)
Ld 78
Vj Vibo viisil üle õla / Ripakille kokoseotud. / Varred jooksid selja taga, / Peudenöörid rinde üle; (79/82)
79/80 Peode otsas ripusivad / Nupukombel veskikivid! (83/84)
81/6 Nende malgad pillutasid / Mõnda vopsu Kaleville. / Kalevide poega püab / Tühjast tuulest tõusnud riido / Sõna suigul lõpetada; (85/9)
Vj Hakab sõudsavaida sõnu, / Parajaida pajatama: (90/1)
Ld 87/90

Rahvaluules

40 vrd. Läksin, käisin tükki teeda. (L 55, 1)
50/6 vrd. Kp. XI, 196/207
85 vrd. vanasõna: Tühi toob tüli talusse (F 63, M 4:23, nr. 931)

«Riid on rahurikendaja,
Tüli tule sütitaja!
Parem lepis munapoolik,
Kui on vaenus vana kana.
Muidu kui ma metsa'assa
Mõõga seltsis käidanessa,
Saand ei silma teie seltsi
Võõrilt mitte vaatamaie!
Põõsa pimedamas paksus,
Risulises rägastikus
Olite kui vähid urkas,
Mutid peitus mulla põues,
Ega usaldanud ükski
Jalga tuua lagedale.
Toho, nurjatumad tondid!
Videviku varjundusel,
Õhtu katva hõlma alla
Tormab muidu vana Tühi,
Põrgulita poegadega!
Käivad muidu kodukäijad[3]
Kuudevalgel kõndimaies.
Argepüksil poisikesed
Püüdvad muidu mehe peale,
Kellel ei mõõka käessa,
Sõariista seltsiliseks.
Nurjatumad vanad naised
Kurja sunnil kolmekeste
Ühe peale pakitavad!
Vanast võetud vaenu viisil
Meeste tüli mässamisel
Mees on muidu mehedana
Vaenula ja võitlemisel.»
Peipse sortsilase pojad,
Karupesa kasvandikud,
Lasid laksud ladusaste
Kalevide poja kaela,
Selja peale sadaneda,
Kunni piitsa nupukivi
Kulmudele kukkunessa,
Laugudele langenessa.
«Pikalt ilult tõuseb pilli,
Naljatusest näpistusta!»
Pajatas Kalevipoega.
Siisap keppi keeritama,
Männihudja mängitama,
Poiste pihtu paugutama!
Vana habras männivemmal
Katkenessa kildudeksa,
Lõhked laial' lendanesid
Tuulekiirul tuiskamaie.

Parandused

88 süttitaja
98 Muttid
100 tua
103 õlma
119 poead
122 poea
124 nuppukivi
129 Paeatas Kalevi poega
131 Männiudja
133 abras

Seletused

87 rahurikendaja (Kr.) — rahurikkuja
89 lepis — leppes, leplikkuses
92 käidanessa (Kr.) — käies
94 Võõrilt — võõriti?
95 Põõsa ... paksus — põõsatihnikus
98 peitus (murd.) — peidus
102 varjundusel (Kr.) — varjustusel, varjul
114 pakitavad — kipuvad
117 mehedana (Kr.) — mehena (mees mehe vastu)
131 Männihudja (murd.) — männihutja
135 Lõhked — lõhandikud, killud

Alg-Kalevipojas

91/5 «Kui ma muido mõega seltsis. / Kalli raua kaasandusel / Teeda mööda olin käimas. / Siis ei saanud teiesugust / Ial mino silma nähtä. / Põesa pimedamas varjus (92/97)

Ld 96
97/102 Seisite kui vähid urkas, / Mutid mulla kate alla! / Kust ei ükski usaldanud / Pääva paistel' jalga tua. / Toho! nurjatumad loomad! / Videviko vilodusel. (98/103)
Vj Ämariko ämardusel, (104)
103/4 Õhto õlma kate alla / Rändab muido vana Tühi, (105/6)
105 = 107
Ld 106/7
108/11 Argapüksil jänessüda / Tormab üksi meehe peäle, / Kellele ei mõeka käässa, / Ega muido sõariista (108/111)
Vj Keha varjamise tarvis. (112)
112/13 Vanad naised kolmekeste (113)
Vj Lähvad auusa meehe vasto, (114)
114/16 Ühe vasto võitlemaie! / Muido vanast võetud kombel / Ika meeste mässusella, — (115/17)
Vj Olgo võitlemise mängiks, (118)
117 Mees aga tapleb meehe vasto!» (120)
118 Vai ehk vaeno möllamisel: (119)
119/20 Aga soolasortsi poead, / Metsaliste kasvandikud, (121/122)
Vj Susilaste sugulased: (123)
121 Lasid vopsud valosamalt, (124)
Vj Malga matsud paksemalta (125)
122/3 Kalevi selga sadada. (126)
Vj Üks neist piitsameestest oli (127)
124/5 Pika piitsa peude nupu / Kogemata kukutanud / Kalevide kulmo peäle. (128/30)
Ld 126
127 = 131
128 Ega siin ei ole nalja!» (132)
129/30 Mõtles Kalevide poega; / Hakas kepi keeritama, (133/4)
131 = 135
132 Poiste päähe kukutama! (136)
133 = 137
134/40 Kadus kilduks käte vahel, / Lõhke killud lendsid tuulde. / Kalev võtis laudasida / Üksikulta õla pealta. / Hakas meehi virutama (138/42)

Rahvaluules

87/8 vrd. vanasõna: Kübemest (saab) tuli, sõnast (saab) tüli (KM RO vanasõnade kartoteek, märgusõna «Sõbralikud ja vaenulikud suhted / Tüli»)
89/90 vrd. vanasõna: Parem pool muna rahuga kui vana kana vaenuga (E 1525 (133) < Tarvastu)
125/6 vrd. äiutuslaul: «Tule, uni, uksest sisse!» — Kuku lapse kulmu peale, / Lase lapse lau peale (näit. H II 40, 613/14 (8), 5/6)
127 vrd. Pil [tuleb] pika ilu peale (F 63, M 4:23, nr. 774)

Kalevide kange poega
Lauakoormalt laenamaie,
Võttis lauakesi virnalt,
Miska mehi malkamaie,
Sortsi poegi sugemaie!
Igal valusamal vopsul,
Kibedamal konksitusel
Lõhkus võetud lauakese
Sortsilase poege selga.
Kalev võttis seljakoormast
Järgilt laua laua järgi,
Raiskas laudu rohke'este,
Kuluteles hulgakaupa
Vaenumehi vemmeldades,
Sortsi poegasi sugedes.
Kui ju kallis lauakoorem
Kippus mehel kahanema,
Lauad õlalt lõppemaie:
Tungisivad sortsi pojad
Käredamast' kere peale,
Püüdsid Kalevide poega.
Kanget meesta kimbatada.
Õnnelt hüüdis õigel ajal
Paksemasta põõsastikust
Peenikene piripilli,
Õrnal helil healekene:
«Sõrvitie, sõrvitie,
Kallis Kalevide poega!»
Kalevipoeg mõistis kohe
Sõbra sõna soovitused,
Tõttas käsku täitemaie,
Seadis laua sõrvitie,
Laskis sõrvil ladusaste
Soolasortsilaste selga
Kordaliste kukkunessa.
Peipse soolasortsi pojad
Hundipillil ulgudessa
Kiirest' pakku põgenema.
Kui ei sortsilaste kelmid
Poleks olnud päävapaistel,[4]
Vihmasaul vihtlemisel,
Nõiakolla suitsendusel
Vasta hoopi valjustatud,
Siisap oleks toonud surma
Kangemehe kolkimine.
Kalevide kange poega
Puhkas pika tüli peale
Vähe aega väsimusta,
Kus ta nõnda küsitelles
Põõsastikku pajatama:
«Vasta, võõras vennikene,
Piripillil poisikene!
Kes sa oled, kullakene,
Hüva nõu mull' avaldanud,
Kui mul kitsik kippus kätte?»
Piripillil poisikene,
Mõisterikas mehikene
Mõistis kohe, kostis vasta:

Parandused

140 Misga
154 lõpemaie
155 poead
159 aeal
165 Kalevi poeg
167 Tõtas
172 poead
173 hulgudessa
186 Põõsastiku paeatama

Seletused

143 konksitusel — hoobil
147 Järgilt — järjest, järgemööda
158 kimbatada (Kr.) — kimbutada
159 Õnnelt — õnnekombel, õnneks
171 Kordaliste (Kr.) — kordamööda, järjepannu; kukkunessa (Kr.) — kukkuda
173 Hundipillil — hundi häälega
177 Vihmasaul (murd.) — vihmasajul
179 Vasta hoopi valjustatud — hoobi vastu valjuks, tugevaks tehtud
193 Mõisterikas — mõistuse poolest rikas

Alg-Kalevipojas

Ld 141
142/7 Igal kibedamal vopsul / Lõhkus tema võetud laua / Meeste selga puruksa! / Tema võtis teisi laudo (143/6)
Vj Toodud koormast kurikaksa, / . . . / Võtis laudo rohkel korral (147, 149)
Ld 148/9
150/1 Vaenlasi virotelles . . . / Sortsi poegi soomustelles. (148, 152)
Vj Tosin tosina järgile. / Misga valosaste salvas. (150/1)
152/6 Õlal kantud laua koorem / Kipus otsa lõpemaie; / Ika julgemalta tung'sid / Vaenomeehed ligemalle, / Kipusivad kere peäle (153/7)
Ld 157/8
Vj Kangelasel langemaie. / Tegid pussi Kaleville. (158/9)
159/62 Vaat'! seäl hüüdis õigel aeal / Paksust põesastiko varjust / Pirisev peene heälekę: (160/2)
163/9 «Servi, servi! Kalevi poeg!» / Kalevide poega mõistis / Põesast tulnud sõbra sõna; / Tõtas silmapilgul täitma / Õnneliko õpetusta. / Käänas laua sõrvitie, / Laskis teravadá sõrva (163/9)
Ld 170/1
Vj Valosaste kukutelles / Vaenomeeste kaela peäle; (170/1)
Ld 172
173 = 173
174 Kes siis pako põgenesid. (172)
175/7 Sortsilase sõnatusel, / Pääva paistel vihmasadul / Nõia sauna vihtlemisel: (174/177)
178 Nõia-rohte suitsetusel. (175)
Vj Olid meehed karastatud, / Kered kõvaks teritatud. (178/179)
179/83 Hoobi vasto valjustatud. / Muido oleks Kalevide. / Kuningliko kangelane / Nende elo lühendanud. / Kalevi poeg, kangelane, / Puhkas tüli lõpetusel (180/5)
184 = 186
185/8 Siis ta nõnda küsitelles / Põesastiko pajatelles: / «Kes sa, võeras vennikene! / Peeneheälik sõbrakene. (187/90)
Ld 189
190 Hüva nõuu mull' soovitasid. (191)
Ld 191
Vj Põesa varjult pajatasid?» (192)
192 Piriheälik meehikene (193)
Ld 193
194/6 Mõistis jutu, kostis vasto: / «Mina ise, veike sillí (194/5)

Rahvaluules

194 stereot. vastusvärss

«Mina ise veike meesi,
Särgikehva siilikene,
Olin nõudenikutaja,
Targa sõna toimetaja.»
Kalevide kallim poega
Mõistis jutu, hüüdis metsa,
Pajatelles põõsastikku:
«Astu välja, vennikene,
Põõsapaksust lagedale!
Lase sõbra silmakesta,
Lahket nägu nähtavale!
Tänadelles tahan sulle
Palgesida paitada,
Aitüma avaldada.»
Veike siili vastanessa,
Kostis targalt kutsujale:
«Või ei tulla põõsa varjult
Soojast samblasängiesta
Kastekülma muru peale
Videviku viludusel.
Vanaisa, isetarka,
Loomakesi ilma luues
Õnnetumalt unustanud
Mulle anda varjukuube,
Kehakatteks kasukada.
Kui ma väeti kogemata
Soojast samblasängikesest
Lähen välja lagedale,
Kipub külma kohmetama,
Vilu õhk mind vigastama.»
Kalevide poega kostis:
«Kuule, kulla vennikene,
Särgikehva siilikene,
Astu julgest' lagedale,
Külap katsun varjukuube,
Kasukat sull' kohendada!»
Põõsastiku varjust puges
Samblasängist siilikene,
Veike alasti vennike;
Külmakärssis küürutie,
Lõdises kui haavalehte.
Kalevipoeg pajatama:
«Sina sõudsid, siilikene,
Hüva nõu mull' hädatunnil,
Kui mul kitsik käsidela.
Sõrvitie laudu seades
Võitsin mina vaenumehed.
Ulgudes kui hundikesed
Poisid pakku põgenesid.
Tänuduse tunnistuseks
Tahan sulle tükikese
Kasukasta kinkineda,
Valmistada varjukuube,
Okkalista orjasärki,
Miska mesikäpa poega,
Kriimusilma kutsikaida
Pesasta võid peletada.»

Parandused

197 nõudenikkutaja
201 Paeatelles põõsastiku
212 Soeast sambla sängiesta
216 lues
221 Soeast sambla sängikesest
236 Kalevi poeg paeatama
238 mul'
242 Hulgudes
249 Misga

Seletused

197 nõudenikutaja — nõuandja
218 varjukuube — varjavat kuube
234 Külmakärssis küürutie — külma kannatades küürutas
239 käsidela (murd.) — (kätel) käes
244 Tänuduse (Kr.) — tänulikkuse
249 mesikäpa — karu
250 kriimusilma — hundi

Alg-Kalevipojas

197 = 196.
198 Targa sõna sünnitaja.» (197)
199/203 Kalevi poeg hüüdis vasto. / Pajatelles põesastiko: / «Noh, siis astu, vennikene. / Põesa peidust lagedalle! (198/201)
204 = 202
205 Lahket nägoda mind näha, (203)
Ld 206
207 Palgeid tänul paitada?» (204)
Ld 208
209 Siili mõistis, kostis vasto, (205)
Ld 210
Vj Peenel heälil pajatelles: (206)
211 «Või ei tulla vaene varjult (207)
Ld 212
213 Kastemärja muro peäle. (209)
214 Videviko viludussa. (208)
215/17 Vanaisa unustanud / Elajaide loomustusel: (210/11)
218 = 212
219/23 Kateliko kasukada. / Kui ma vääti meehikene / Soeast sambla pesakesest / Pisut lähän lagedalle: / Kipub külma näpistama. (213/17)
224/5 = 218/19
226/8 «Kuule, vennikene siili! Astu pesast lagedalle? (220/1)
229 = 222
230/1 Kasukada sulle nõuda.» / Seäl siis puges põesastikust. (223/4)
232 = 225
Vj Lagedalle astus välja (226)
233 Veike alasti meehike; (227)
234 = 228
Ld 235
Vj Üle keha vabisedes. (229)
236 = 230
237/8 «Sina andsid, siilikene! / Hääda nõuu mull õigel aeal, (231/2)
Ld 239
240 Käskisid mind lauda sõrvi (233)
Vj Vaenlase kaela peale / Osavalta kukutada; / Mis ma sedamaida tegin. / Hüva abi kohe nägin. (234/7)
Ld 241/3
244 Sulle täno tunnistuseks, (238)
Vj Häätego mälestuseks (239)
245/9 Tahan mina kingituseks / Tüki omast kasokasta / Keha kateks kohe anda. / Sest sull' kasvab varjokuube. / Okasrikas kasokas: / Misga vistist mesikäpa (240/5)
Ld 250
251 Pesasta saad peletama. (246)

Rahvaluules

211 vrd. Või ei via Jesu poega (A 327/9 (250), 27)

Kõneldelles kiskus Kalev
Oma kasuka hõlmasta
Natukese okasnahka,
Viskas siili-vennikesel'.
Tänadelles mässis siili
Kõhetuma kehakese
Saadud sooja sõba'asse.
Kitsast nahatükikesest
Sest sai katet siili selga,[5]
Kattekuube külgedele;
Kõht jäi alles kattemata,
Paljaks siilipoja jalad.
Sealtap sündis siilikesel
Okkaline orjakuube,
Kaitsev karvane kasukas,
Mis kui nina mähkinessa,
Keha küürub keradela,
Varju annab vaenu vasta,
Kattekuube külma vasta.
Sooja kasukaga siili
Sammus jälle samblasängi
Põõsa alla puhkamaie.
Kalevide kange poega
Tahtis sängi toimetada,[6]
Külleaset kohendada,
Kohe vintsutatud keha
Selilie sirutada.
Virtsus raba vesiline,
Piiras ümberringi paika,
Kus ei olnud kuivikuda
Tahedamat sängi tarbeks.
Kalevide kallis poega
Sängiaset seadanessa
Kandis kokku kaugemalta
Liivikulta kuiva liiva,
Puistas paika hunnikusse
Sängilise seadusele.
Mõtles enne magamista
Vähe leiba võttanessa
Kurnand keha karastuseks,
Liikmevõimu lisanduseks.
Kui ta käppa kaelakotti
Pistis praegu paenutie,
Puutus kogemata põigel
Külma mehikese külge,
Kesse taskus tarretanud,
Suikumisel saanud surma.
Mehikene vaene magas,
Uinus vähki urkanessa,
Kui see tüli tõusenessa
Peipse sortsi poegadega.
Sortsilaste kibe soomus,
Vaenuvembla vopsukesed
Teinud tuimaks mehikese,

Parandused

253 õlmasta
255 siili vennikesel'
258 soea
259 naha tükikesest
261 Katekuube
262 katemata
263 siili poea
270 Katekuube
271 Soea
290 võtanessa
301 se

Seletused

267 mähkinessa (Kr.) — mähkides
268 küürub keradela (Kr.) — tõmbub kerana küüru
277 Kohe (murd.) — kuhu
279 vesiline (Kr.) — vesine
284 seadanessa (Kr.) — seades
288 Sängilise seadusele — sängi kombel, nagu sängiks vaja
290 võttanessa (Kr.) — võtta
294 paenutie (Kr.) — painutades
301 tõusenessa (Kr.) — tõusis
303 soomus — peksa-andmine, hoobid (Wied.)

Alg-Kalevipojas

252/3 Pajatelles võtis tema / Tüki kasoka õlmasta, (247/8) Ld 254
255 Viskas lapi siili käte. (249)
256/61 Täno andes mässis siili / Oma paljast kehakesta / Saadud naha tüki sisse. / Nahatükikene kitsas: / Katis siilikesel selga. / Katis kinni külgesida, (250/5)
Vj Pikemalt ei ulatanud; (256)
262/5 Kõht ja jalad jäävad ilma / Okalista varjo rüüdi. / Nõnda sündis siili selga / Okaline varjo kuube. (257/60)
Ld 266/70
271/2 Uue kasokaga siili / Tõtas jälle sambla sängi. (261/2)
Ld 273
274/5 Kalevide poega hakas / Ööseks aset toimetama, (263/264)
Ld 276
277 Kus ta keha sirutelles (265)
Vj Väsimusest välja puhkaks. (266)
Ld 278
279/81 Virtsus tüma veesiraba / Piiras kohta ümberringi; / Ega olnud kuivikuda, (267/269)
Vj Kuhu aset valmistada. (270)
Ld 282/4
285 Tema kandis kaugemalta (271)
286 = 272
287/8 Puistas koko hunnikusse / Seädis sängi seäduselle. (273/4)
Vj Tarakvere mõisa piiril / Seisab Kalevide sängi / Tänapääval nähtavalla. /Peaksid sina, poeokene! / Senna kohta juhtumaie: / Mine sängi vaatamaie, / Mis sull sündind asjalugu / Avalikult ülesnäitab. (275/82)
289/94 Kalevide poega tahtis / Õhtul enne magamista / Natukene suurust võta: / Keha rammo karastuseks, / Liikme võimo lisanduseks. / Kui ta käpa koti pistes (283/8)
Vj Leivakako tahtis võta. / Võta särve karbikesta: (289/90)
295/6 Puutus käsi kogemata, / Külmaks läinud meehe külge. (291/2)
Ld 297/8
299 Meehikene magas kotis (293)
Ld 300
301/5 Raholist', kui tüli tõusis / Sortsilase poegadega. / Sortsilaiste valus soomus, / Nende valjud vembla vopsud / Olid meehe tuimaks teinud, (294/298)

Rahvaluules

299/300 vrd. 42/6

Et ei liikmeid liigutanud,
Savakest ei siputanud.
Kalev tõmbas kaelakotist
Külmaks hangund kaimukese,
Tõmbas välja tuule'ele,
Vaatas veike vigadusi. —
Vana surma varjukene
Paistis poisi põskedelta,
Tunnisteles silmaterast,
Lohakille lõugadesta,
Avaldas suu avandusest,
Moondatud mokkadesta.
Kalevide kallim poega
Seadis sõnad sõudevale,
Kurtamised käidanema:
«Oh sa, vilets vennikene,
Külmaks hangund kaimukene,
Kes sa kaitselikku kohta,
Paremada peidupaika
Lootsid kangema ligidalt,
Tulusaaki tugevamalt.
*Kui oleks teadnud, võinud teada,
Naljalt unes ette näha,
Magadana mõteleda,
Kuis sa pidid koolemaie,
Külap oleks jäänud koju.
Kodu olid isa õnne,
Ema hellitud rüpelaps!
Olid kui munake murula,
Õunakene õue peale,
Pähkel toa põrandal;
Olid kui kägu katuksel,
Laululindu lepikussa.
Laulid lusti linnukeelil,
Hõiskasid ööpika healila,
Lõõritasid lõukes' keelil,
Pajatasid pardi viisil.
Siis said, marja, muile maile,
Võsuke võõrale aeda,
Lindu muile liivikuile,
Hani muile allikaile:
Kuhu vesi veeretanud,
Tuulehoog sind tõukanenud.
Viletsuse vihmukene,
Õnnetuse raskem rahe,
Needap sulle surma tegid.*
Sortsi poege pakitused,
Kurjad pealekippumised
Mõttesid mul segasivad,
Ajasivad otsast aru,
Kui sind kotti unustasin,
Arvates leival lebama,
Silgukarbil suikumaie.
Meeste mõrtsukana malgad
Raskest' kotti rabadelles
Taskus mehe tabasivad.»

Parandused

309 angund
322 angund
323 kaitseliku
328 ettenäha
331 koeu
340 Õiskasid
341 Lõõritasid
342 Paeatasid
353 pealekipumised
355 Aeasivad; auru (trv.)
360 koti

Seletused

307 Savakest (murd.) — sabakest
316 avandusest — avausest
323 kaitselikku (Kr.) — kaitstud
324 Paremada — paremat
326 Tulusaaki — tulu-, kasusaamist
329 Magadana (Kr.) — magades
352 pakitused — kallalekippumised
359 mõrtsukana (Kr.) — mõrtsuklikud, mõrtsukalik

Alg-Kalevipojas

306 = 301
307 Ega sabä siputanud. (302)
Vj Olid unest pikemada / Lausa surma suigu loonud: (299/300)
Ld 308/11
312/14 Vana surma vaikne vari / Paistis meehe palgedesta, / Hiilguseta silmaterast, (303/5)
Ld 315
316 Laiast suu avandusest: (306)
Ld 317
Vj Kus ei enam maigotusi, / Ega hinge auramista (307/8)
318/19 Kalevi poeg võtis sõna, (309)
Vj Hakas nõnda pajatama: (310)
Ld 320
321/2 «Oh sa veike meehikene, / Külmaks angund väätikene! (311/12)
323/5 Lootsid varjolista paika, / Kaitseliko urkakesta (313/14)
Vj Mino sõbrusesta leida. (315)
Ld 326/51
Vj Aga kogemata tabas / Viletsus sind peido urkas. / Pistsin sinda koti sopa, / Tee moona keskeella, (316/19)
352/3 = 323/4
354/5 Suigutasid mõtesida, / Ajasivad aro päästa, (325/6)
Vj Oido mulle kamberista, (327)
356 Sest sind kotis unustasin! (328)
Ld 357/8
Vj Mõtlin, et seäl toido nälga, / Ega leiva kitsikusta / Sull' ei pidand tulemaie. (320/2)
359/61 Nende mõrtsolikud malgad, / Misga koti rabasivad, / Meehikesta tabasivad! (329/31)
Vj Kes võis kogemata juhtu, / Õnnetusta etteteäda?» (332/333)

Rahvaluules

327 = L 66, 2
328 Võinud sa unnela nähja, (L 66, 3)
329 = L 66, 4
332 Ollin koddu issa õnneda, (L 66, 6)
333 = L 66, 7
334/5 Ollin kui munnake murula, / Ollin kui õunake peale õue, (L 66, 9/10)
337 vrd. Kui se kakko kattussele, (L 66, 11)
339/41 = L 66, 12/14
339 vrd. ka Siis ma laulan linno keli (A 26 (8), 20)
342 vrd. Siis ma laulan linno keli / . . . / Pajataksin pardi visi. (A 26 (8), 20, 23)
343 Nüüd sain marja muile maile (L 66, 15)
344/6 = L 66, 16/18
357/8 vrd. Kp. XI, 775/6
361/2 vrd. Kotti rabasin, mehe tabasin (F 63, M 4 : 23, nr. 427)

Kalevide kallis poega
Kaevas käpil kalmukese,
Soosse kena sängikese,
Mattis maha mehikese
Pikka unda põenutama;
Kattis kinni mätastega,
Siliteles sammaldega;
Pani sinikaida põõsa,
Jõhvikaida teise põõsa,
Murakaida kolmandama
Kalmu peale kasvamaie,
Koolja iluks õitsemaie.
Kui sai õhtut leivastanud,
Kurnand keha karastanud,
Siruteles sängiele
Paenund liikmeid puhkamaie,
Tahtis pääva tüdimusta,
Muljutuse muhkusida
Kastevilul kahandada.
Unekuube kulmudelta
Langes silmalaugudela,
Vangisteles mehe võimu,
Lukuteles liikmesida.
Valvil silmil vaimukesta
Võind ei uni võrgutada,
Kütketesse kinnitada.

Kaval unenäu kangur
Kudus kirjuid kujusida,
Punus petispaelasida
Vaimusilma väravile.
Eilse pääva ilmumised
Unenäuna uuendati,
Kirjuks kangaks kudutie,
Petispaeluks palmitie.
Sortsipoegelaste sõda
Videviku viludusel
Elavaksa ärkanessa,
Tegevaksa tõusenessa.
Vaenlaste vemmeldused
Vihastasid võidumeesta,
Panid viha paisumaie.
Lustilisem teine lugu,
Mis tal näitas mehikesta
Metsatalus tantsimaie
Vatsatuule veeretusel,
Püksituule pakitusel,
Kui see kutspool kangru käessa
Seinast seina sõudenessa.
Kolmas unenäu kuju
Valmisteles varga tööda,
Kuda sortsi röövelküüsil
Kallist mõõka kandenessa;

Parandused

366 Pika
389 kueusida
390 petis paelasida
391 Vaimu silma
393 uendati
395 Petis paeluks
396 Sortsi poegelaste
408 se kudspool
410 kueu
411 tõõda

Seletused

363 käpil — käppadega, s. o. kätega
374 õhtut leivastanud — õhtust söönud
377 Paenund — piinatud, vaevatud (Wied.)
385 Valvil (Kr.) — valvsail
398 ärkanessa (Kr.) — ärkas
399 tõusenessa (Kr.) — tõusis
409 sõudenessa (Kr.) — sõudmas
413 kandenessa (Kr.) — kandis, oli kandnud

Alg-Kalevipojas

Ld 362
363 Siis ta kaevas kangel käsil / Sügavada hauakesta; (334/5)
Ld 364
365 Matis veike meehikese (336)
Vj Külmaks angund kerekese / Haua sängi puhkamaie, (337/338)
366 Pika unda uinomaie. (339)
Ld 367
368 Katis kalmo sambladega / Pealta siledaste kinni: (340/341)
369 Pani põesa sinikaida, (342)
370 Kolmandama jõhvikaida (344)
371 Teise põesa murakaida, (343)
372 = 345
Ld 373
Vj Peale seda võtis tema / Natukene õhto einet; (346/7)
374/6 Ja kui toito kõhto täitnud / Keha võimo karastanud: / Sirutas ta liikmesida / Sängi sülle lamaskille, (348/351)
Ld 377
378 Tahtis pääva väsimusta (352)
Ld 379
380 Kaste vilul jahutada. (353)
381 Uni kukus kulmo peäle, (354)
382 = 355
383/9 Võtis kinni keha võimo, / Vangistelles liikmesida; / Aga vaimo, elavada, / Unevöö ei võrgutanud, / Ega kütke kinnitanud. / Unenäo petis peegel / Ilmutelles kujusida (356/362)
Ld 390
391 = 363
392/3 Eilseid ilmund lugusida / Unenäola uuendati, (364/5)
394/5 Petis kangaks kudutie. (366)
396/406 Sortsi poegelaste tüli / Õhto videviko vilul, / Ärkas jälle elavaksa, / Tõusis jälle tegevaksa. / Nende vemmeldatud vopsud / Vihastasid magajada, / Panid südant paisomaie. / Teine lugu lustiline / Näitas unes veiket meesta. / Kuida vilets metsa talus / Vatsatuule sunnitusel (367/77)
Ld 407
408/10 Nii kui kangro kudspooli / Ühest seinast teise lendis. / Kolmas unenägo näitas: (378/80)
Vj Kalli mõega kadumista; (381)
Ld 411
412/16 Kuida sortsi varga viisil, / Röövli küüsil mõeka kannud. / Mõega laulud Kääpa jõesta. / Heälitsused laenetesta (382/5)
Vj Tulid unenäo sünnil / Kalevide mõte ette. (386/7)

Rahvaluules

381/2 vrd. 125/6

Kuda mõõka Kääpa jõesta,
Leinalugu laenetesta
Peremehel' pajatanud.
Viskanegem unevaled,
Kalli poja petiskujud
Kanarpikku kolletama,
Metsadesse magamaie!
Rutageme radadele
Tõsidusi tunnistama,
Juhtumiste jälgedelta
Asjasündi ajamaie,
Mis seal mehel magadessa
Sängiela siginesid!
Kalevide kallis poega
Polnud kaua põenutanud,
Kurnand keha unekaisus
Ööde vilul õnnistanud,
Sealap astus sängiela
Peipse soolasortsilane,
Kes ei võinud Kalevida
Valvel silmil vangistada.
Peipse tuuslar sõnatarka,
Mõnes tükis Mana tarka,
Püüdis unepaelutusel,
Väsimuse võrgutusel
Kangelasta kimbatada.
*Pani sõle sõudemaie,
Arpu aga aerumaie,[7]
Kaarnakivi keeramaie;[8]
Sõnajalga sortsisunnil
Kurje sõnu kandemaie;
Võttis unerohtusida,
Väsitaja võsukesi,
Sõlmis rohud sortsisõnal,
Pistis kimbus pähitsele
Kalevipoja sängi otsa:
Miska pikad unepaelad
Kanget meesta kütkendasid.*
Peipse tuuslar, sõnatarka,
Kui sai tembud toimetanud,
Kavalused katsutanud,
Kiirustelles kandasida
Pistis pakku põgenema.
Öö jõudis, päike tõusis,
Päike veeres, õhtu sõudis
Uuest' ööda õmblemaie,
Kordamiste keeritusel
Vanaisa seadusela.
Kallis Kalevide poega
Lebas sängis liikumata.
Virust olid Villandisse
Kiiruskäsud käidanenud,
Alevide sõber noori,
Kalevide kannupoissi,
Juhateles jälgi mööda
Rutuskäsud Peipse randa,
Kuda käsku enne kuulnud.
Aga kiirus-käsukandjad
Kuningast ei leidnud rannas.
Öö jõudis, päike tõusis,

Parandused

416 paeatanud
418 poea
419 Kanarpiku
424 aeamaie
449 Kalevi poea
450 Misga
459 Uest'
468 Juhatelles
471 kirus', (trv.) käsukandjad

Seletused

421 Rutageme — rutakem
422 Tõsidusi (Kr.) — tõsiasju, fakte
441 Arpu — arbu; aerumaie — aerutama, s. o. liikuma
454 katsutanud (Kr.) — ära katsunud
464 Villandisse — Viljandisse
465 käidanenud (Kr.) — käinud
469 Rutuskäsud (Kr.) — kiirkäsud
471 kiirus-käsukandjad — kiirkäskjalad

Alg-Kalevipojas

417/18 Jätame siin unevaled / Kalevide petis pildid, (388/9)
Ld 419/20
421/2 Rutame tõe radadelle, (390)
423 Juhtund asja jälgedelle; (391)
Vj Lähme lugu vaatamaie: (392)
Ld 424
425/6 Mis seäl magamise aeal / Sängi juures sündisivad. (393/4)
427/9 Kalevide väsind keha / Polnud poolta tundi aega / Une kaisus kuldast raho, (395/397)
Vj Tugevuse toetusta (398)
430 Õnnelikult osaks saanud: (399)
Vj Kui üks kiuslik kurja selli (400)
431/4 Tema sängi ette astus. / Peipse soolasortsilane, / Kes ei ärksat Kalevida / Lahti silmil jõudnud võita: (401/4)
Ld 435/6
437/8 Püüdis unevõrgutusel (405)
439 = 406
Ld 440/6
447 Tema pani sortsi soolal / Sõnaldatud unerohto (407/8)
448/9 Magajalle pää alla: (409)
450 = 410
Vj Raske suigo sidemeda (411)
451 Kangelasta kütkendasid. (412)
Ld 452
453 Kui ta seda tempo teinud, (413)
Ld 454/5
456 Põgenes ta ise pako. (414)
457/8 = 415/16
459/60 Uuest ööda sünnitama: / Kordamööda vahetusel (417/418)
461 = 419
462/3 Aga Kalevide poega / Magas sängis liikumata. (420/1)
464 = 422
465/6 Kiiruskäsokandjad tulnud / Keda Alevide sõber (423/4)
Ld 467
468/70 Kalevide käsko mööda / Peipse randa juhatanud. (425/426)
471 = 427
472 Polnud kuningada leidnud. (428)
473/4 = 429/30

Rahvaluules

440 vrd. Pannin sölle soudemaie, (L 13, 10)
473/7 = 457/61

Päike veeres, õhtu sõudis
Uuest' ööda õmblemaie,
Kordamiste keeritusel
Vanaisa seadusela.
Päävad kasvid nädal pikaks,
Venisid ööd selle võrraks:
Kallis Kalevide poega
Lebas sängis liikumata.
Kenam suve ilu-pääva,
Õnnerikas rõõmupidu
Kutsus rahvast kauge'elta
Taaramäele mängimaie,
Laia lusti laskemaie.
Laevad tulid Ema laenel,
Lustil vete veeretusel
Peipse rannast Taara paika;
Virust, Järvast, Harjust, Läänest
Langes rahvast ligemale,
Aga keski kuningada
Neist ei olnud silmal näinud,
Ega võinud tema jälgi
Tulles kuskilt tunnistada.
Öö jõudis, päike tõusis,
Päike veeres, õhtu sõudis
Uuest' ööda õmblemaie,
Kordamiste keeritusel
Vanaisa seadusela.
Kuuksa päävad kasvasivad,
Venis kuudeks ööde vaikus:
Kalevide kallis poega
Lebas sängis liikumata,
Uinus õnnetumat unda.
Juba suve õilme-ilu
Närtsind poolil nurmedela,
Kalevide kallis poega
Suikus unerohu sunnil
Sortsisõna sidemetes,
Kui üks petis unenägu
Õnnelt tuli äratama,
Võimust meesta virgutama.
Unenägu näitas nalja,
Kuida uue mõõga tera
Paremaste paenutati,
Valusamast' valmistati,
Kõvemamaks karastati,
Tugevamaks tautati.
Mõnusama mehe mõõka
Teind ei tarka Soome seppa,
Kadund isa lellekene.
Mõõka tehti salamahti
Vaikses varjulikus kojas,
Peitelikus kalju põues.
Kesket ilma seisis kaunis
Kõrge mäekünkakene,
Mis ei olnud kõige kõrgem,
Maal ka kõige madalama;

Parandused

475 Uest'
482 ilu pääva
488 vette
489 Peipserannast
498 Uest'
506 õilme ilu
515 ue mõõgatera
521 Soomeseppa
524 koeas

Seletused

478 nädal pikaks — pikaks kui nädal
479 selle võrraks — selle võrra
487 Ema — Emajõe
491 Langes — pöördus, suundus, valgus (Wied.)
492 keski (murd.) — keegi
513 Võimust (nom. võimune) — võimsat
516 Paremaste (murd.) — paremini
517 Valusamast' (murd.) — valusamini
518 Kõvemamaks (Kr.) — kõvemaks
519 tautati — taoti
526 Kesket (murd.) — keset
529 madalama — madalam

Alg-Kalevipojas

475/6 Uuest ööda sünnitama: / Korda mööda vahetusel (431/432)
477 = 433
478/82 Päävad kasvid nädalaksa, / Nädalaks ööd venisivad: / Aga Kalevide poega / Magas sängis liikumata. / Kena suve ilo-pääva (434/8)
Ld 483
484/5 Kutsus rahvast kaugelt koko: / Taara määle rõemopido / Seätud kombel pidamaie. (439/41)
Ld 486
487 = 442
Ld 488
489 Peipse rannast Taara määle: (443)
Ld 490/1
492 Aga kallist kuningada. (444)
Vj Kanget Kalevide poega / Polnud tulijade hulgas. (445/446)
Ld 493/5
496/7 = 447/8
498/9 Uuest ööda sünnitama: / Korda mööda vahetusel (449/450)
500 = 451
501/4 Päävad kasvasivad kuuksa, / Kuuks venis ööde pikus: / Aga Kalevide poega / Magas sängis liikumata. (452/455)
Ld 505
506 = 456
507 Närtsis poolil nurmedella. (457)
Ld 508/10
511/12 Kui üks petis pildikene / Unenäo peegelista / Kalevi poega äratas. (458/60)
Ld 513
514/17 Unenägo näitas kuju: / Kuida uuta mõeka tehti. / Paremada painotati. / Valusamat valmistati. (461/4)
Ld 518/19
520/2 Ega teinud seda mõeka / Soome sepa, raudakäpa. / Vana kadund isa lelle (465/7)
Vj Tahmastanud poegadega. (468)
Ld 523
524 Mõeka tauti vaikses koeas. (469)
Vj Sügaval maa sisikonnas. (470)
525 Peitelikus kaljo pesas. (471)
526/7 Kesket ilma seisis mägi. / Seisis kõrge kaljoküngas. (472/3)
528 = 474
529/34 Kõige madalam ka mite / Mää arja raja jooksis / Natukene pilvist kõrgem; / Mää sõrvad sõelusivad / Pilve rünkaid parajalta. / Mää alla sügavassa. (475/80)
Vj Kaljo peiteliko põue (481)

Rahvaluules

480/1 = 462/3
496/500 = 473/7
501/2 vrd. 478/9
503/5 vrd. 480/1
528/33 vrd. 50/6

Mäeharjakene määras
Keskme pilve kõrguseni,
Sõrvad mäel sõõlusivad
Parajalta pilvesida. —
Sala mäe sügavusse
Seadnud Ilmarise sellid,
Maa-alused meisterid,
Ilusama sepikoja,
Paigutanud tugepakku,
Asutanud alasida,
Kus nad ööd ja pikad päävad
Salatööst sobitasid,
Tarbelisi toimetasid.
Sepasellid seitsmekeste
Tagusivad teraksesta,
Kallimasta raua-karrast
Mõnusama mõõgatera,
Tugevama tapperiista.
Tagujatel kätepitkeks
Vanast vasesta vasarad,
Terasega teritatud,
Kõvemaksa kinnitatud,
Varred kuldsed vasaraila,
Pihid pihus hõbedasta,
Miska peeti tulist mõõka,
Pehmitati tule paistel,
Vopsitie vasarila.
Sepiliste meister ise,
Ilmarine imeseppa,[9]
Istus kõrgel kuldsel istmel,
Vahtis kulmu varju alta
Noorusela nugissilmal
Sellikeste sobidusi:
Kuhu vopsud kopsitati,
Vasaraga vautati.
Sealap astub argel sammul
Kahvatanud mehekene
Üle läve sepiskotta;
Lehvib teretelles lakka,
Pääd küll mees ei paenutanud,
Ega kõverdanud kaela.
Verevermed katsid kaela,
Verevermed vammukseda,
Verepiisad palgesida,
Teised suula tarretanud.
Võõras meesi viskamaie,
Palvil nõnda pajatama:
«Ärge kulutagem terast,
Raiskagem siin kallist rauda
Mõrtsukale mõõga'aksa!
Kalevide kange poega,
Kui tal mõistus vihakütkes,
Siis ei hooli sõbradesta,
Surmab kas ehk sugulase;
Mõrtsukana tapab meistri,
Surmab mõõga sünnitaja!
Minu isa tegi mõõga,
Meie vennad kolmekeste
Isal ala abimehed,
Toimetime rasket tööda

Parandused

536 Maa alused
537 sepikoea
543 Seppasellid
545 raua karrast
547 taperiista
548 kättepitkeks
554 Misga
569 kül
576 paeatama

Seletused

531 Keskme — keskmise
538 tugepakku — tugipaku
539 alasida — alasi
541 Salatööst — salatöid
542 Tarbelisi — tarvilikke töid
548 kätepitkeks (Kr.) — käte pikenduseks
561 Noorusela — noorena, nooruslikult
562 sobidusi — sobitusi
563 kopsitati — kopsiti
568 lakka — lakki (muistne meeste-kaabu)
572 vammukseda (Kr.) — vammust
575 viskamaie — juttu viskama, juttu ajama
577 Ärge — ärgem
578 Raiskagem — raisakem

Alg-Kalevipojas

535 Olid Ilmarise poead. (482)
Vj Salasepad, kangelased. (483)
536/7 Maa-alused meehikesed / Sepiskoda ehitanud. (484/5)
Ld 538
539/42 Alasida asutanud. / Kus peal nemad ööd ja päävad / Salatööst toimetasid; (486/8)
543 = 589
544/7 Tagusivad · arorauast / Mõnusamat mõegatera. / Tugevamat surmariista. (490/2)
548 Olid tagujatel käässa. (494)
549/50 Teraksesta vasarada (493)
Ld 551
552/66 Kuldsed varred vasaraila; / Pihid hõbedasta pihus. / Misga tulist rauda peeti / Lõetsa otsal pehmitati. / Vasara all vangutati. / Tarka sepa meister ise. / Taara poega Ilmarine / Istus kõrgel kuldsel istmel; / Vahtis kõrge kulmo alta / Noorusella nugissilmal / Sellikeste töötamista: / Kuhu vopsu vopsutasid. / Vasaraga vaotasid. / Vaat'! seäl astub argel sammul / Kahvatanud meehe kuju. (495/509)
Vj Mis kui valmis koolja vari, (510)
567 = 511
568 Teretates kerkis laka. (512)
Vj Tõusis kaape lotikene: (513)
569 Pää jäi paigalt liikumata. (514)
Ld 570
571 = 515
572 Vere riismed riidesida. (516)
Ld 573/4
575/9 Võeras meesi tõstis jutu. / Pikil sõnul pajatelles: / «Ärge tehke kallist terast. / Raiskage kallista rauda / Mõegaks mite Kaleville (517/521)
Ld 580
Vj Tema tormav tugev käsi, (522)
581/2 Vihatujul roidund mõistus: / Oska ial vahet teha / Sõbrale ehk vaenlaselle. (523/5)
Ld 583
584 Tema tapab mõega meistri, (526)
585/6 = 527/8
587/8 Meie poead kolmekeste / Töötasime isal abiks (529/30)
Ld 589

Seitse aastat seisamata.
Mis meil' palgaks paisatie,
Vaeva tasuks visatie? —
Mina, sepa vanem poega,
Soome meistri sellikene,
Osavama abimeesi,
Pidin päädа puistamaie,
Noorelt nurmel närtsimaie;
See'p meil palgaks paisatie,
Vaeva tasuks visatie.»
Kalevide kange poega
Tahtis võõra valelikuks,
Keelekandjaks nimetada,
Tahtis lugu tähendelles
Asjasündi avaldada;
Aga vana Tühja poega,
Luupainija piinamaies [10]
Köitis liikmed kammitsasse,
Kui oleks raskem kaljukivi
Rõhund temal rindasida.
Tema püüdis paelust peasta,
Katkendada kütkesida.
Higi voolas piki otsa,
Kattis kastel kõiki keha:
Liikmed ei võind liigutada,
Ega keelta paenutada.
Juba katsus viimist jõudu
Rammusamalt raputada,
Kui oleks tahtnud kalju murdes
Pihuks kõiki pillutada.
Kui see tuulehoo kohin
Marul merelaeneid murrab,
Kärgetavam Pikse kärin
Kaljusida kõigutanud,
Kisendeles kange meesi:
«Valelikku!» — kargas püsti,
Kippus meesta karistama,
Valelikku vemmeldama.
Praegu tõusev päikene
Punel taevast palistamas,
Puistas udupilved pakku,
Kahvateles tähekesed
Suikumaie taeva sõrva.
Kaste hiilgas muru pinnal,
Vaikus-varjus ümberringi
Öörüpest tõusnud ilma.
Sestap märkas kange meesi,
Kallis Kalevide poega,
Kuda praegu nähtud kujud
Petis unenägu olnud:
Aga sest ei saanud aru,
Et ta seitse nädalada
Sängi süles suikunenud.
Kalevipoeg, kange meesi,
Siruteles üle sängi
Jalad maha murudela,

Parandused

606 Luupainia
607 Kõitis
620 se
625 «Valeliku!»
627 Valeliku
634 Vaikus varjus
638 kueud
643 Kalevi poeg

Seletused

617 Rammusamalt — tugevamini, tugevama rammuga

Alg-Kalevipojas

590 = 531
Vj Kallist Kalevide mõeka, / Terariista esimesta. (532/3)
591 = 534
592 Töö vaevaks visatie? (535)
593 = 536
594/8 Soome sepa parem käsi / Isa osavam abimees: / Pidin päädа kautamaie / Noorta elo jätamaie. — / Seda saime tööde palgaks. (537/41)
Ld 599
Vj Mõega lunastuse hinnaks!» (542)
600/1 ««Valeliko!»» Tahtis Kalev / Jutumeehe vasto hüüda, (543/4)
Ld 602
Vj Tahtis rutust vahel minna (545)
Ld 603
604 Asjalugu seletama; (546)
605 = 547
606 Luupainja piinas keha, (548)
607 = 549
608/9 Niikui raskem kaljorüngas / Lamas tema rindadella. (550/1)
Vj Kül ta püüdis kõigest väästa (552)
610 Piinaja käest ennast peästa; (553)
Ld 611
612 = 554
613/17 Ojas rohkest keha mööda: / Võind ei liikmeid liigutada, / Ega sõna suusta saada. / Tema võtis jõudo koko, / Raputas kui tahaks maada (555/9)
Ld 618
619 Üsna pihuks pillutada! (560)
620 Ja kui tuule oogo kohin (561)
621 = 562
622/5 Kärgatava Pikse mürin / Muropinda kõigutamas — / Kisendas ta: ««Valeliko!»» / Kargas püsti asemelta, (563/6)
626 = 567
Ld 627
628 = 568
629 Taevast punal palistamas: (569)
630 = 570
631 Kahvatelles tähtä kujud, (571)
Ld 632
633/5 = 572/4
636/8 Nüüdap märkas Kalevide, / Kuida praego juhtund lugu (575/6)
639 = 577
640 Siiski sest ei saanud aro: (578)
641 = 579
642 Sängis oli suigutanud. (580)
Vj Magamise mälestuseks, / Pika une tõdenduseks, / Pani pärast põlve rahvas / Seitsmemagajate pääva / Tähtraamatusse ülesse. — (581/5)
643/6 Kalev tõusis istukille, / Ajas jalad sängist välja; (586/7)

Rahvaluules

591 vrd. Mis mull' palgast paisatie? (L 69, 5)
598 vt. 591
599 = 592

Istus sängi sõrva peale,
Võttis pisut linnupetet,
Enne kui ta tõttas teele.
Pihkvast toodud lauapurust
Leidis lõhkemata laudu
Killukeste keske'elta
Väga vähe valitada,
Mis ei maksnud pikka käiki,
Raske tee rändamista.
Kalevipoeg pajatama:
«Mis ma risuriismesida,
Katkend laua kildusida
Koju hakkan kandemaie,
Mis ei maksa mehel käiki!
Parem lähen Peipse taha
Tutval teel tagasie
Laudu uuest' otsimaie,
Linna tarbeks lunastama.»
Peale nõupidamista
Tõttas jälle tallamaie,
Rutul sammul rändamaie.
Kui ta pikal teedekäigil
Juba järve ääre jõudis,
Kostis kogemata kisa,
Poisikese nutupilli
Kaugelt tema kuulmetesse.
Silmi kaugel' sirutelles
Üle laia lagedada
Nägi nurmel lambakarja
Kriimusilma kimbatuses
Kohkel parve kogunema;
Karjapoissi kisendelles
Hädast appi hüüdemaie!
Kriimusilma küüsidessa
Lõdises ju lambakene,
Mis ta karjast mõrtsukana
Teiste seltsist oli toonud;
Vaeselapse ainus vara,
Mis ta kaisus kasvatanud,
Põue peidus paisutanud,
Siputeles hundi suussa.
Kalevipoeg nägi kahju,
Kiskus kiirest' kivi maasta,
Paiskas Kriimusilma pähä,
Miska teda kivi alla
Muljutelles mattenessa!
Lammas peasis lippamaie,
Kargas jälle teiste karja.
Kalevide viskekivi,
Sugulta ei kõige suurem,
Väärati ei kõige vähem,
Seisab praegu sünnitäheks.
Kivista võiks kaksi paari
Veskikiva valmistada;
Sõrmejäljed kivi sõrvas
Võiksid veike vennikese
Parajaste paigutada.
Kalev hakkas järve kaldal
Nõnda nõusi nikutama:
«Murran maha metsapuida,
Kannan kokku kivisida
Laialt mõne lasukese,
Miska silda seadaneda
Peipsest üle teise poole.»
Tegi mõtted tehtavaksa,
Hakkas silda alustama,[11]
Pani alla aluspalgid,
Pani peale põigipalgid,

Parandused

653 pika
655 Kalevi poeg paeatama
658 Koeu
662 uest'
664 nõuu pidamista
670 nuttupilli
678 api
687 Kalevi poeg
690 Misga
691 matenessa
700 kivisõrvas
708 Misga

Seletused

652 Valitada — valida
666 Rutul — rutulisel, kiirel
673 lagedada — lageda
679 küüsidessa (Kr.) — küüsis
691 mattenessa (Kr.) — mattis
696 Väärati — vääreti e. mõõdu poolest (Wied.)
697 sünnitäheks — sündmuse tunnistajaks
701 veike — väikese
704 nõusi nikutama (Kr.) — nõu pidama

Alg-Kalevipojas

647 = 588
648/53 Enne kui ta teele tõtas. / Puruks pekstud laua riismeist / Leidis vähä terveid laudo. / Mis ei pika käiki maksnud. (589/92)
Vj Vähämalt neid koeo kanda. (593)
Ld 654
Vj Sellepärast võtis nõuuksa: / Teistkorda Pihkva minna. / Laua veskilt laudo tooma. (594/6)
Ld 655/64
665/6 Tõtas kiirel sammul teele / Rutul käigil rändamaie. (597/8)
Ld 667/981
Vj Kui nüüd Kalevide poeal, / Mingi võeraliko asja, / Kogemata kiusatusta / Tutval järve teel ei tulnud: / Jääme seie seisatama. / Kunni tugev koormakandja / Tagasi saab tulemaie. / Alatskivil tehtud sängi / Võtis Kalevide poega / Esimeseks öömajaks, / Kus ei Peipse sortsilasta. / Ega sortsi poegasida / Sellelkorral polnud näha. / Teisel päeval enne koito / Tõtas kangelase poega / Koeo poole minemaie. / Tarakvere sängi kohta / Jätis tema tee kõrva. / Sest et pikemada käiki / Täna soovis toimetada. (599/618)

Rahvaluules

678 vrd. Mina api üüdemaie, (L 109, 17)
695/702 vrd. 528/33
708/13 vrd. Sõitsin Some silda mööda; / Some agga silda raksatille. / Allus agga palgi paugatille. (Beitr. VII, lk. 38/9 (7), 8/10 = A 245 (169))

Kivisida keske'ela,
Tõkked sõrvadele toeksa,
Voola vasta varjudeksa.
Silda oli sada sammu,
Tuhat juba toimetatud,
Versta viisi üle vete,
Penikoorm ju Pihkva poole
Kangel käela kasvatatud:
Kui üks tuiskav tuulehoogu,
Maru raskem möllamine
Peipse pani paisumaie,
Laened vahtus lendamaie.
Sild ei jõudnud laentesõudu,
Poolik töö ei tuuletuisku
Pikemalt vasta pidada;
Langes laia laenetesse,
Tuiskas tuulil tuhat tükki
Lõune vasta lendamaie,
Põhja vasta purjetama.
Kalevide kange poega,
Mees aga kohe mõtlemaie:
«Mis ma tühja mängidessa
Asjatella viidan aega
Sillakesta seadanessa!
Õigem tee käib otsekohe
Sihilt läbi sügavuse,
Lausalt läbi laenetesta,
Kust ma enne olin käinud,
Koorma laudu juba kannud.»
Enne teele minikuda
Läks ta vähki püüdemaie; [12]
Püüdis mõne pihutäie
Kamalila kaelakotti,
Mis ta sõrmil mätta'ale,
Puhul paiskas kalda peale:
Sest sai kolme mehe koorma,
Neljal naisel kandanessa,
Viiel vedu venitada.
Kalevide poega puhus
Lõhandikud lõkke'ela,
Võttis kotist vähkesida,
Pani tule paiste'ela
Kamaltäie küpsemaie,
Miska kõhu maenitsusta
Tükati sai täitemaie.
Siisap teeda sammumaie,
Märga rada rändamaie
Piki järvi Pihkva poole.
Seni kui ta teeda sammub,
Kus ei ole kiusatusi,
Võõraliku viirastusi,
Läki teise luhadele
Kuulutusi kuulamaie.

Kui ma kuuldu kukutelles,[13]
Hõbesida ilmutelles
Käänan Peipse kallastele,
*Seal tuleb vasta igal sammul,
Tuleb vasta mitu tükki,
Tosin tunnistusetähti,
Mälestuseks jäänud märki.
Peipse järve kalda piiril
Nõuka peremehe talus
Valju vanema sundusel
Elas üksi vaenelapsi,
Kasvis karjapoisina.
Pidi hoidma eide uteid,
Pudukarja kaitsemaie,
Tõurakarja hoidemaie.
Vaenelapsi, alaorja,
Saatis karja kauge'ela,
Lehmad lausa lepikusse,
Vasikad alla vaarikusse,
Lambad laia lagedale;
Kaitsis karja kaunieste,
Ehk küll eit ei uude kuube
Paisand lapsel' suve palgaks,
Pika piina lepituseks.
Vaenelapsi, alaorja,
Kukkus kui see kuldakägu,
Laulis leina lepikusse,
Kurvastusi kaasikusse,
Hädapidu haavikusse:

Parandused

716 varjuteksa (trv.?)
719 vette
723 möllamine
730 tüki
751 Viel
757 Misga
767 kukkutelles
788 kül
792 se kulda kägu

Seletused

716 Voola — voolu
736 Asjatella (Kr.) — asjata
737 seadanessa (Kr.) — seades
746 Kamalila — kamaluga
748 Puhul — (ühe)korraga
750 kandanessa (Kr.) — kanda
756 kamaltäie — kamalutäie
757 maenitsusta (murd.) — manitsust
764 Võõraliku — võõraid, võõrastavaid
767 kuuldu — kuuldust, muistendit (Wied.)
775 Nõuka — jõuka
779 uteid (Kr.) — uttesid, utti
780 Pudukarja — väikeloomakarja
781 Tõurakarja — veisekarja
782 alaorja — alatine ori
788 uude — uut
795 hädapidu — hädapõlve, hädaelu

Rahvaluules

767/8 vrd. Kp. IV, 1/5
779/80 vrd. «Lambamäng»: Mina oian eede utte, / Mina kaetsen taadi karja! (H II 49, 627/30 (4), 1/2 < Suure-Jaani)
782 Vaene latsi, ala orja, (D 2 (1), 33)
789 vrd. Mis mull' palgast paisatie? (L 69, 5)
791 vt. 782

«Oh ma vaene orjalapsi,
Mahajäänud marjakene,
Kel ei isa kaitsemaies,
Ema armu haudumaies,
Vennakest ei veere vainul,
Õde õhtul teretamas,
Sugulast ei soovitamas,
Ligemist ei lepitamas!
Hauda läks mul eidekene,
Kalmu kallis taadikene,
Sõasurma suikus veli,
Sõsar katkula kolletas,
Tädi taudila lõpeti,
Onu õnnetuse kätte,
Lelle suri leinadele.
Mina aga üksi vaenelapsi
Pidin pikki piinamisi
Orjapõlves kannatama!»
Kivi otsa, kännu otsa,
Mätta otsa, murudela,
Kuhu jalga puhkadelles
Vaenelapsi aset võtnud,
Murelaulu murretie,
Leinalugu lõksatille,
Kurvastuse kustutuseks,
Leinamise lepituseks:
«Peremees on väga kuri,
Perenaine liiga vali,
Peretütar tuleharki,
Perepoega palju pahem!
Õuekoeral parem olu,
Karjapenil kergem pidu,
Parem pidu, hõlpsam olu,
Kui on vaesel orjalapsel,
Kaitsemata kukekesel!
Mull' ei anta kehakatet,
Varjajaida vammuksida;
Taat ei raatsi anda toitu,
Eit ei piima lähkerisse:
Miska leina lepitaksin,
Kurvastusta kustutaksin!»
Kivi otsa, kännu otsa,
Mätta otsa, murudela,
Väsind jalga viibidelles,
Karjapoissi kukutelles
Leinalugu lõksateles:
«Oh mina, isata lapsi,
Oh mina, emata lapsi,
Vanemata vaenelapsi!
Igaüks ütleb minusta:
Lööge seda, see isata,
Lööge seda, see emata,
Vanemata vaenelapsi:
Kel ei tuttavad tugiksa,
Ega omasta abiksa.
Ülevalt ju ütleb Looja,
Vanaisa kostab vasta:
Ärge lööge vaestalapsi,
Kopsige ei kaitsemata!
Nutab vaene löömatagi,
Halab ilma haigetagi,
Pesemata silmad märjad,
Löömata palged punased!
Kõik tuisud peale tulevad,
Kõik sajud peale sadavad,
Vihmad peale veerevad:
Ei ole kullal kuivatajat,
Hellal eestaseisajada.»
Kivi otsa, kännu otsa,
Mätta otsa, murudela,
Väsind jalga viibidelles,
Karjapoissi kukutelles
Leinalugu lõksateles:
«Oh mina halba orjalapsi,
Oh ma vilets vaenelapsi!
Mul on kodu kurvad sängid,
Ahju ees haletis-asemed,
Taga nurgas nutusängid!
Ema viidi uksestagi,
Armud läksid akenasta;
Ema viidi teeda mööda,
Armud käisid aeda mööda,

Parandused

799 audumaies
812 piki
814 kõnnu (trv.)
835 Misga
840 kukkutelles
841 lõksateles
846, 847 se
849 Kell'
860 saeud
867 kukkutelles
872 haletis' asemed

Seletused

819 lõksatille (Kr., rl.) — lõksutati
849 tuttavad (murd.) — tuttavat
853 vaestalapsi — vaeslast
854 kaitsemata — kaitsetu(ma)t
872 haletis-asemed — halamise, kaebeasemed

Rahvaluules

798/801 vrd. Ei mul ole isada, / Ei mul ela emada. / Ei mul õitse õekesta / Ega võsu vennakesta. (L 90, 18/21)
798/803 vrd. ka Ei olle eite ehtimasse, / Ei olle õdde oletamassa, (B 21 (3), 20/1)
814 vrd. Kivvi jure, känno jure (L 32, 20)
822/3 vrd. Perremees olli mulle kurri. / Perrenaene mulle valli. (A 91/2 (48), 1/2)
837 vt. 814
838 = 815
841 vrd. 819
842/8 = L 74, 1/7
851 = L 74, 8
853 = L 74, 10
855/8 = L 74, 11/14
859/63 = L 3, 11/15
864 vt. 814
865/8 = 838/41
871 = L 75, 7
872 Ahjo ees alleda sängid, (L 75, 8)
873 = L 75, 9
874/9 = L 57, 1/6

Sõnad soojad sooda mööda;
Ema hauda kaevatakse,
Armud kauvad kalda alla;
Ema hauda lastanekse,
Armud allana vauvad.»
Kivi otsa, kännu otsa,
Mätta otsa, murudela,
Väsind jalga viibidelles,
Karjapoissi kukutelles
Leinalugu lõksateles:
«Vaheliku leivakakku,
Kõlgastiku koristusi,
Kuivand leivakoorukesi
Vaeselapse leivamärsis;
Neist pean vaene orjapoissi,
Närvukene närimaie;
Kõlkad hambil kõlisevad,
Agan keelepära taga,
Lible keele keske'ela.»
Kivi otsa, kännu otsa,
Mätta otsa, murudela
Kostis vaeselapse kurbtus,
Orjalapse ohkamine.
Metsapiiga, peenikene,
Halija tütar ainukene,
Kuulis vaeselapse kaebdust,
Orjalapse ohkamista;
Tõttas armu toodamaie,
Abi lapsel andemaie,
Kurvastusi kustutama,
Leinamisi lepitama.
Õhtu hilja, kaste eela
Laulis tamme ladva'asta,
Healitselles paksust lehtist:
«Ära nuta, poisikene,
Ära leina, vaenelapsi!
Kui sa lähed enne koitu,
Vara enne valge'eda
Kodunt karja saatemaie,
Leiad õnne karjateelta,
Rõõmu raatma radadelta.
Pane põue paisumaie,
Kaissu sala haudumaie;
Sealtap kasu siginessa,
Õnne hiljem õitsenessa.»
Kui siis poissi enne koitu,
Vara enne valge'eda
Karja läinud saatemaie:
Mis ta leidis karjateelta?
Leidis lõukese muna
Krookslehe hõlma alta.
Tamme ladvast tulnud laulu
Targalt meele tuletelles
Võttis vaene orjalapsi
Maasta lõukese muna,
Mähkis nartsukese narma,
Hellalt villade vahele;
Pistis põue paisumaie,
Sooja kaissu haudumaie.
Mis seal munast kasvanessa?
Munast kasvis neljajalgne,
Pisukene hiirepoega.
Poissi mähkis hiirekese
Narmalise nartsu sisse,
Hellalt villade vahele,
Pistis põue paisumaie,
Sooja kaissu haudumaie.
Mis seal hiirest märkanessa?
Mis seal kaisus kasvanessa?
Kasvis hiirest kassikene.
Poissi mähkis kassikese
Narmalise nartsu sisse,
Hellalt villade vahele,
Pistis põue paisumaie,
Sooja kaissu haudumaie.
Mis seal kassist kasvanessa,
Suuremada sündinessa?
Kassist kasvis koerukene,

Parandused

878 soead; mööda
886 kukkutelles
891 leivamärssis
895 Hagan
916 Kodund
920 Kaisu; audumaie
927 lõukese
928 õlma
930 meeletuletelles
936 Soea kaisu audumaie
944 Soea kaisu audumaie
952 Soea kaisu audumaie

Seletused

882 allana (Kr.) — alla
888 Vaheliku — aganase leiva
893 närvukene — nõrgakene, kasina söömaga
902 Halija (murd.) — haldja
905 toodamaie (Kr.) — tooma
911 lehtist — lehist
928 Krookslehe — Alchemilla vulgaris L. (Wied.)

Rahvaluules

880 Armu auda kalda alla (L 57, 7)
881 = L 57, 8
882 Armud alla vaovad (L 57, 9)
883 vt. 814
884/7 = 865/8
897 vt. 814
898 = 884
915 vrd. Tulli ülles hommogulta / Inne varra valgahetta, (A 330/1 (251), 1/2)
917/18 vrd. [Leidis] kana karja teelta, / Tedre muna tallermaalta, (L 2, 3/4)
923/5 vrd. 914/16
926 = L 5, 10
927/8 vrd. [Leidis] kana karja teelta, / Tedre muna tallermaalta, / Varekse poea vainulta (L 2, 3/5)
937/65 vrd. Kanast kasvis neitsikene, / Tedre munast teine tütar: / . . . / Vareksest sai vaenelapsi, (L 2, 10/11, 14), vrd. ka L 5
942/4 = 934/6
945/7 vrd. 937/9
948 vrd. 940
949/52 = 941/4
953/60 vrd. 945/52

Paisus kena kutsapoega.
Poissi mähkis kutsapoja
Narmalise nartsu sisse,
Pistis põue paisumaie,
Sooja kaissu haudumaie.
Mis seal koerast kasvanessa,
Suuremada sündinessa?
Koerast kasvis lambatalle,
Tallest kena emalammas,
Ilus valge villakandja.
Nüüd ei nuttu nurmedela,
Leinamist ei lepikussa,
Ega kaebdust kaasikussa!

Nüüdap rõõmus vaenelapse,
Õnnerikas orjapoissi;
Ehk küll kuusi kurja temal,
Viis küll valju vaevasele,
Ei ta hooli nende kurja;
Lammas leina lepitamas,
Kurvastusi kustutamas.
Vaenelapsi, alaorja,
Hoidis oma lambakesta
Nii kui silmaterakesta,
Kattis kuue hõlma alla,
Kui oli vihma veeremaies,
Külma peale kippumaies.*

Parandused

957 kutsapoea
960 Soea kaisu audumaie
971 kül
972 kül
978 Niikui
979 kue õlma

Rahvaluules

961/5 vrd. 953/6

971/2 vrd. Kuus on kurjada minnula, / Viis on vaillu vaevasella: (B 6 (4), 1/2)
976 vt. 782
980/1 vt. 859/61

KOLMETEISTKÜMNES LUGU

*Enne küll olin esimene
Külavainul kilkamaies,
Lindu laulu laskemaies,
Sõnasida seademaies,
Esimene laulumeesi
Värssisida veeretamas!
Laulin üksi lusti pärast,
Laulin kaksi katsudeles
Võidu vasta valdasida:
Laulin, et kaljud kargasid,
Metsad mütates mürasid,
Mere laened lõhkenesid,
Pilved pikil kärisesid,
Tuule kohin healta kohkus!
Ei nüüd väeti enam jaksa,
Heal ei anna hella viisi,
Jõud ei kanna kanget viisi,
Sõrm ei paenu kandelila.
Olen vanaksa vaarunud,
Rammetumaksa rauganud.
Kalevide kuulutelles
Ärkab noorus õitsemaie,
Kallim aega kasvamaie,
Kus ma enne kuldakägu,
Hõbedane õuelindu
Kodu koppelis kukkusin,
Meie metsades helkisin.
Juba mina mullu laulin,
Toonamullu murrin keele,
Aasta sõnu asutasin,
Teise taga tasutasin,
Kolmandama keerutasin,
Neljandal kokku sidusin.*
Kalevide kange poega,
Kui oli käiki lõpetanud,
Päävatööda toimetanud,
Tõttas jälle õhtu eela
Senna enne tehtud sängi,
Kus ta kalli mõõga kautand.
Enne kui heitis puhkama,
Väsimusta vaigistama,
Võttis sängil õhtueinet.
Soolasorts ei näitnud silma,
Polnud näha poegasida;
Võisid veel ehk nõiavihtel
Muhkusida muisutada,
Haavatud keha arstida.
Hommikula enne koitu,
Vara enne valge'ela
Kargas Kalev kiirusela

Parandused

Pealk. Kolmasteistkümnes
1 kül
6 Värsisida
24 kulda kägu
25 Hõbedana (trv.?) õue lindu
26 kopelis
27 elkisin
33 kokkusidusin
35 lõpetanud (trv.)
42 õhtuheinet

Seletused

13 pikil — pikuti
14 healta kohkus — häälest kohkus, häält kartis
20 rauganud — raugenud
31 tasutasin — tegin ühetaseseks, siledaks (Wied.)
49 valgeela (Kr.) — valget (rl. valge'eda)

Alg-Kalevipojas

Ld 1/62

Rahvaluules

1 = L 29, 1
5 = L 29, 2
7/9 vrd. Laulin lausa, laulin võidu (L 29, 3)
10 = L 29, 4
11/12 Metsad vankudes mürrasid, / Merre laened langoläksid. (L 29, 5/6)
14 = L 29, 7
15/17 Ei ennam, ei ennam ei jaksa, / Eal ei anna, jõud ei kanna. (L 29, 8/9)
18 = L 29, 10
19/20 Ollen vaene vannaks läinud, / Ollen rammessa raugenud. (L 29, 11/12)
24/7 vrd. Kuleb kullasta käguda, / Õbbetasta õue linno, / Kuhhu tulnud kukkumaie, / Meie metsa elkimaie (L 76, 10/13)
28/9 = L 76, 15/16
30 Aasta sõnnad assutin (L 76, 17)
49 vrd. Inne varra valgahetta (A 330/1 (251), 2)

Koju poole kõndimaie.
Täna tallas teista teeda,
Rändas uusi radasida
Sõudval sammul kaugemale.
Mööda sood ja mööda raba,
Kus ei muud kui hunti käinud,
Metsa paksust põõsastikust
Puges kangelase poega
Virgult läbi Viru poole.
Sammusida sirutelles
Kadusivad koormakandjal
Jõudsalt pikad penikoormad;
Ega olnud enne õhtud
Mehel palju puhkamista.
Vast kui päike alla veeres,
Ladus tema laualasu
Õlapennilt põõsa alla;
Puhkas väsind pihtasida,
Võttis keha karastuseks
Leivakotist lisadusta,
Lähkrist keelelibedusta;
Siis aga sängi seademaie,
Külleaset kohendama.
Liivikulta kantud liiva
Seadis sängi seisusele
Ühtekokku hunnikusse.
Viimist rüpetäiet viies
Kautas hõlmast kogemata
Paari pihutäie pillu;
Sest jäi viltu sängi sõrva,
Teiselt poolelt tasumata.
Sängist mõni sammukene
Eemal seisab varisenud
Liivalasuke lagedal,
Kui üks kaunis künkakene.
Öövarju hõlmadela,
Kastevilu karastusel
Puhkas kangelase poega
Vintsund keha väsimusta.
Taevast vaatas ehatähte,
Vaatasivad vardatähed
Sõbrasilmil suikujada.
Kuu kahvatanud palge
Valvas vaikselt sängila,
Kunni tõusev koidukuma
Virku jõudis äratama.
Kui ta teele kohendelles
Linnupetteks võttis leiba,
Kostis kõrgemalta kuusest
Haraka laul tema kõrva,[1]
Kes seal sulgi silitelles
Asja nõnda avaldeles:
*«Kui sa teaksid, kange meesi,
Mõistaksid ära mõtelda,
Ajudela arvaneda,
Mis sull' suikus sündinessa,
Tooksid sa tüvi meresta,
Ladva tüki saare laanest,

Parandused

51 Koeu
65 allaveeres
74 kanntud
77 vies
78 õlmast
86 õlmadela
89 Vindsund (I tr. vintsund)
104 äramõtelda
105 Aeudela

Seletused

63 õhtud (murd.) — õhtut
67 Õlapennilt — rangluult, s. o. õlalt
75 sängi seisusele — sängiks seisma
79 pillu (nimet. pild) — rusu, puru (Wied.)
106 suikus — suikudes

Alg-Kalevipojas

63 Õhtul videviko aeal (AKp. VIII, 619)
Vj Jõudis tema senna kohta / Kus nüüd L u a mõisi seisab (620/f)
Ld 64/5
66 Paiskas maaha laua koorma (622)
Ld 67/71
72 Hakas sängi valmistama (623)
73/4 Nessis kaugelt liivikulta (624)
75 Sündsa sängi seäduselle (627)
Vj Mõne õlma täie liiva (625)
76 Puistas koko hunnikusse (626)
77/8 Viimist sületäita tues / Varises õlma haugusta (628/9)
Vj Seält, kus siili kasukada, / Varjokuube oli saanud: / Natukene liiva maaha (630/632)
Ld 79
80 Sellepärast sängi otsa / Ühelt poolelt vilto jäänud (633/4)
Vj Kes on Lua mõisa piiril / Kalevide sängi näinud: / Nägi kül ka hunnikuda / Õlmast varisenud liiva, (635/638)
Ld 81
82/3 Mis ei kaugel sängist eemal / Isekohal praego seisab: (639/40)
Vj Asja lugu avaldelles, / Juhtund tüki tõeks tehes (641/2)
Ld 84/5
86 Öö varjo õlma alla, (643)
87 = 644
88 Puhkas Kalevide poega (645)
89/90 = 646/7
91/2 Vaatasivad teised tähäd / Raholiko magajada; (648/9)
93 = 650
94/6 Valvas suiguja sängila: / Kunni tõusev koido tera / Teda tuli äratama. (651/3)
Vj Kalev tõusis asemelta, (654)
97/8 Hakas teele valmistama. / Kui ta linno-petet võtes (655/656)
Vj Silmi pikemalt sirutas, (657)
99/100 Kõikus kõrgel kuuse ladvas / Haraklindo lobisedes. (658/9)
Vj Kalev oskas linnokeelta. / Sulgilaiste pajatusta; — (660/661)
Ld 101/2
Vj Haraklindo nõnda laulis (662)
Ld 103/20
Vj «Ruta koeo, Kalevide! (663)

Rahvaluules

103/5 vrd. Kui olleks teadnud, võinud teada, / Võinud sa unnela nähja, / Maggadena mõtteletta, (L 66, 2/4), vrd. ka L 18, 1/3
107/8 vrd. To iks tüve merest tõi / Latva saije sare maalt (F 63, M 4 : 21, 7/8 (15), 4/5)

Valmistaksid vankerista,
Seaksid kokku sõiduriistaks,
Raiuks rahnud ratasteksa,
Teeksid teised telgedeksa;
Paneks ette punapaadi,
Hiirekarva hallikese,
Keske'ela kuldakõrvi,
Vahel' valged võigukesed,
Kui on seadus kuningale.
Tee on pikka tallajale,
Maa on kauge kargajale,
Lage laia luusijale!
Sõbrad ootvad pikisilmil,
Igatsevad isekeskis:
Kuhu on jäänud kuningas?
Mis tal sammusi sidumas,
Mis tal käiki kütkendamas?
Sea sa sammud sõudevale,
Jalakannad kargavale!
Kulda saatvad sammukesed,
Hõbe jälgedel õnneksa.
Kesse kulda korjamaie,
Hõbedat maast võttemaie?
Vend saab siidi sammudesta,
Õde haljasta hõbedat,
Sugulased saavad kulda,
Haruleidu astmetesta.
«Kui sa teaksid, kange meesi,
Mõistaksid ära mõtelda,
Ajudela arvaneda,
Kuda sammust kulda saada,
Kuda hüppest hõbedada,
Siis sa sammud sirutaksid,
Lennates koju läheksid!
Sortsisõna sõlmitusel,
Unerohu uimustusel,
Kaetisrohu kammitsusel
Viibisid sa, vennikene,
Pikaliste puhkamaie,
Magasid seitse nädalat,
Enne kui unesta ärkasid.
Hommikul on õnnekudu,
Pääva keskel kuldakangas,
Õhtul hõbedane ilu,
Ööl ei õnne ilmumaies.»*
Haraklinnu avaldused,
Kirjukuue kuulutused
Kalevida kiirustasid;
Ladus selga lauakoorma,
Seadis sammud sõudsevamalt
Metsateesi mõõtemaie,
Lagedaida lõhkumaie.
Kui ta käinud tüki teeda,
Tüki teeda, marga maada,
Kus ei kuskil kinnitusi,
Ega sammul sidendusi,
Jõudis vasta Ilma-järve.[2]
Kaldal mõtles kangelane:
«Kas ma loigukese kohkel
Käiki lähen kõverdama,

Parandused

118 pika
131 võtemaie
135 Aruleidu
137 äramõtelda
138 Aeudela
140 hüpest
142 koeu
151 kulda kangas
155 Kirjukue
161 küki (trv.)
162 marka
165 Ilma järve

Seletused

109 vankerista (murd.) — vankriks
113 punapaadi — punakas-helekollase hobuse
116 võigukesed — kollakad hobused
135 Haruleidu — haruldast, kallist leidu
144 uimustusel — uimastusel
158 sõudsevamalt — sõudsamalt, jõudsamalt
162 marga maada — mõõdetud tüki maad; markama — mõõtma
164 sidendusi (Kr.) — sidemeid, köitmeid
167 loigukese kohkel — loigukesest kohkudes

Alg-Kalevipojas

121/2 Kus sind sõbrakeste seltsi / Pikil silmil ootamaies. (664/5)
Ld 123/42
143 Soolasortsi sõlmitusel, (666)
144 = 667
Ld 145
146 Magasid sa, vennikene! (668)
Ld 147
148 Seitse pika nädalada, (669)
Ld 149/53
Vj Kunni toonaeile öösel / Natukene enne koito / Pika une paelust peäsid.» (670/2)
Ld 154
155/7 Kirjolinno kuulutused / Tegid Kaleville kohko. / Tema võtis laua koorma, (673/675)
Vj Hakas kiirest minemaie; (676)
158/9 Laskis sammud sõudsamalta / Muropinnakesta mõeta (677/8)
Ld 160/4
165/70 I l m a - j ä r v e kalda jõudes, / Mõtles kangelase poega: / «Miks ma loigokese pärast / Teeda peaksin kõverdama, / Kallist aega kautama? / Kui ma Peipsest läbi peäsin: (679/84)

Rahvaluules

113/14 vrd. Pange ette hiiri alli, (L 77, 5)
115/16 = L 77, 6/7
118/19 vrd. Tee olli pikka meile minna / Ma kaven karrada (L 78, 1/2)
126/7 vrd. Heidke samu saggehehe / Heidge jalku jälle päle (L 78, 6/7)
128/9 vrd. Kulda sammu sadasi / Hõbbe jäije jäle päle (L 78, 11/12)
130/2 vrd. Olli mul üts väigu vello / Essi väiku essi välle / Tu iks hõbbe masta võtti / Kulda samust ta sadasi (L 78, 14/17)
136/8 vt. 103/5
150/1 vrd. vanasõna: Hommikutunnil on kuld suus (vt. KM RO vanasõnad «Varajane töö»), vrd. ka: Kes vara üles tõuseb, leiab varem õnne. (F 63, M 4 : 23, nr. 380)
161 vrd. Isse könnin tükki teda, (L 13, 13)
162 = L 13, 14

Kallist aega kulutama?
Peasin õnnelt Peipsest läbi,
Sõudsin üle Soome mere,
Mis siin viitu mudalombist?
Külap peasen kõntsa kütkest,
Veeren läbi virtsukese.»
Mõtteid nõnda mõlgutelles
Tõstis tema viibimata
Kaldast üle jalga järve,
Astus sammu, astus kaksi,
Hakkas kolmat astumaie,
Sealap kippus sügav vesi
Kaenlaid mehel kastemaie,
Kippus nina niisutama.
Kalevide kange poega
Silmapilku seisatelles
Võõrast lugu vaatamaie,
Pahandusel pajatama:
«T o h o! tondilaste loiku,
Musta vähi mudalompi!
Peipse puutus p-sedani,
Kippus kastma kellukesta,
Lokutusi loputama;
Sina, häbemata sõge,
Kipud kaenlaid kastemaie,
Mehe kaela märjastama!»
Pajatelles pööranessa
Tulnud jälgila tagasi,
Kunni jõudis kuivikule.
Kaldal käiki kinniteles,
Raputeles mudaräntsa,
Kõntsa pika koivadesta,
Siis aga jälle sammusida
Viru poole veeretama.
Äge päikese palav
Südapääva sünnitusel
Piinas mehel pihtasida,
Raugendeles keharammu;
Sammul siisk' ei seisamista,
Ega käigil kinnitusta:
Haraklinnu avaldused
Koju poole kihutasid.
Kui ta käinud tüki maada,
Mis siis käiki kütkendelles
Võõralikku juhtus vasta?
Vasta juhtus vana eite,
Soolasortsi sugulane,
Mana targa vanamoori.
Eite istus pajupõõsas,
Laskis laulus laususõnu,
Vägevaida valu vasta,
Võimsaid ussiviha vasta
Tuuleõhku lendamaie:
Miska valu vaigistada,
Nõõlamista nõrgendada.
Kalevide kallis poega
Sammusida seisatelles
Põõsa ääre puhkamaie,
Memme laulu märkamaie.
Vanaeite sõnatarka
Pajupõõsast pajatama:
*«Mida karva, Leenakene? [3]

Parandused

171 Soomemere
186 paeatama
191 Lokkutusi
193 Kippuc
195 Paeatelles
210 Koeu
213 Võõraliku
217 paeupõõsas
222 Misga
229 Paeupõõsast paeatama

Seletused

172 viitu — ajaviitmist
174 virtsukese — virtsakese, sogase vee
177 Kaldast üle jalga järve — kaldast jala üle järve
189 p-sedani (Kr.) — p-seni
196 jälgila — jälil
223 Nõõlamista (murd.) — nõelamist

Alg-Kalevipojas

Ld 171
172 Külap peasen mudalompist. (685)
Vj Õigem tee käib otsekohe, / Parem nina sihti mööda.» (686/7)
Ld 173/4
175/7 Nende mõtedega tõstis / Tema jalga kaldalt järve, (688/9)
Vj Sammus veesiliko teeda / Ligi järve keskuseni. (690/1)
Ld 178/9
180 = 692
181 Kaenlast üle kaela tõusma (693)
Vj Kipus päädа katemaie, / Suuda kinni sulgumaie! (694/695)
Ld 182
183/4 Kalevi poeg seisatille (696)
185 = 697
186/8 «Toho! loiko, mudalompi!» / Pajatelles Kalevide (698/9). vt. 183 ja 186
189/90 «Peipse puutus kannikani. / Kipus kellokesta kastma (700/1)
Ld 191
192/4 Sina kipud, häbemata! / Meehel kaenlaid, kaela kastma (702/3)
Vj Ähvardelles päädа peitma!» (704)
195/6 Pajatas ja pööras teelta / Tulnud jälgil tagasida (705/706)
Ld 197
198/201 Astus järve kalda peäle, / Raputas märga rietest, / Puistas muda jalgadesta, / Keeras sammu kiirutie (707/710)
202 = 711
203 Päikese ägäv palav (712)
Vj Kurnas raske koorma kandjat. / . . . / Kahepääva pika käiki / Oli kangelase keha / Juba enne väsitanud. / Sellepärast võtis nõuuksa (713; 715/18)
Ld 204/5
206 Raugastelles sammo sõudo (714)
Ld 207/310

Rahvaluules

178/9 vrd. näit. Võtsin kaare, võtsin kaksi, / Akkan kolmat võttemaie: (L 42, 8/9)
187/94 vrd. MKp. nr-d 328, 329, vt. Kp. XI, 177/80
211 vt. 161/2
230/2 = L 79, 1/3

Kuule, armas Leenakene,
Suure soo saksalane,
Paemurde prauakene,
Kulu kuldane emanda,
Ehk oskan sind ära arvata!
Sarapuukarva, sinikarva,
Sisaliku silma karva,
Oidukarva, orasekarva,
Mäekarva, männikarva,
Sookarva, kanar'karva,
Kirev sa kivitagune,
Põõsa alta piigakene?
Võta valu vähendada,
Paistetusta painutada!
Musta madu, mudakarva,
Kooljakarva tõugutigo!
Kas arvid puissa hammustaie,
Pajukoorta puretaie,
Kui sa inimest ihkasid,
Nõrka looma nõõlasid?
Paju alla ma paneksin,
Võsandikku võõrutaksin!
Tule viga vihtlemaie,
Haavasida arstimaie,
Hamba raigu ravitsema,
Puretamist parandama!
Külap tunned hamba armid,
Igemete ila paigad,
Keele nälpamise kohad.
Küll ma tunnen sinu tõu,
Tautan sinu suguda:
Kust sind viidud, kust sind saadud,
Kust sind kurja korjatie,
Salalikku sigitati.
Külap arvan sinu suguje,
Korjamise kodanesi:
Sul on sugu sõnnikusta,
Sündi sitahunnikusta,
Kärnaskonna kohusta,
Kolgakonna kudusta,[4]
Hukkaläinud udusta,
Karja jälgil kastesta.
Issand õhkus õhkudani,
Vanaisa hingekesta,
Sest sai tigu tihassilma,[5]
Vaglasilma vaarikusta.
Keele ostsid oda otsast,
Hambad tapperi terasta;
Kuub sul kukepuukarvane,[6]
Pää paenupuu sarnane.
Sõmerkarva, savikarva,
Kanarpiku-, kulukarva,
Oleksid ehk ilmakarva,
Taeva-, pilve-, tähekarva,
Siiski tunnen sinu tõu,
Sina minu väest ei pease!
Ole laial kivi all,
Keerus puukännu all,
Kähäras ehk loogetile
Mööda mättaid mängimaies,
Kõnni põllupeenderila,
Põõsapaksus, metsa vahel:
Sulane sa, ma isanda!
Leian sinu ligimailt,
Karistan sind kaugemalt.
Tolla-holla! pilla-villa![7]
Nüüd sa oled valu saanud.
Suusta sile, päästa villa,

Parandused

237 silmakarva
243 Võtta
248 Paeukoorta
251 Paeu
252 Võsandiku
260 Kül; tõuu
264 Salaliku
265 sind (trv.)
272 Karjajälgil
275 tihasilma (trv.)
278 taperi
285 tõuu
287, 288 al

Seletused

238 Oidukarva — lombi-, loigukarva
240 kanar'karva — kanarbikukarva
247 puissa hammustaie — puisse hammustada
248 puretaie — pureda
255 raigu — haavu
261 Tautan — katsun, püüan (ära mõistatada)
265 suguje (Kr.) — soo
266 kodanesi (rl.) — sinu koja
269 kohusta — vahust, kääritisest
273 õhkudani (rl.) — oma (hinge-)õhku
289 loogetile (Kr.) — loogeti

Rahvaluules

234 = L 79, 4
235/6 Ehk oskan so ära arvata. / Sarapuu karva, sinikarva, (L 79, 5/6)
237/9 = L 79, 7/9
240 Soo karva, kanneli karva (L 80, 4)
241 = L 80, 2
242 vrd. Põesa alta peiloke, (L 81, 3)
243/4 = L 79, 10/11
245 Musta mado, mua karva (L 79, 12)
246/50 = L 79, 13/17
251/2 = L 81, 6/7
253 = L 79, 18
254/5 Aava raigo ravitsema, (L 79, 19)
256/60 = L 79, 20/4
261 vrd. Tautan sino tõugogi (L 80, 7), Külap sino suguda (L 81, 9)
262/3 = L 82, 1/2
264 Salalikko soietie (L 82, 3)
265 vt. 260/1
266/7 = L 79, 26/7
268 Sündind sita unnikusta (L 80, 8)
269/73 = L 79, 28/32
274 vrd. Marja inge maole (L 79, 33)
275/9 = L 79, 34/8
280 Pää pao puu sarnane (L 79, 39)
281/90 = L 79, 40/9
291/3 Kõnni põllu peenderihal, / Põesa pakso metsa vahel: / Sulane, ma isanda! (L 79, 50/2)
294 = L 79, 53
295 Karistan sind kauguselt (L 79, 54)
296/300 = L 79, 55/9

Lõualuud villasista,
Villasist viis hammasta,
Villakarv sul keeleke,
Villa sinu kübara,
Villast võetud üleüldsa.»*
Kalevide kallis poega,
Kui oli salatarkust saanud,
Ussisõnu pähä õppind,
Tõttas teeda tallamaie,
Seadis jõudsalt sammusida
Viru poole veeretama.
Metsavarjul võttis meesi
Päävapalavat puhata.
Külleaset kohendelles
Puistas metsa pilla-palla,
Murdis maha männisida,
Katkes maha kuuskesida,
Tugevaida tammesida,
Pikemaida pihlakaida,
Laiemaida leppasida;
Ladus puida lademesse,
Kokku kõrgel hunnikusse,
Langes ise lademele
Leiba luusse laskemaie,
Kurnand keha karastama.
Sai ta puhku suikunud,
Päävast palavust puhanud.
Ladus selga lauakoorma,
Siis aga jälle sammumaie.
Käänas teelt kurakäele
Otse Endla järve ääre,
Sammus siis silmasihil
Piki sooda edespidi.
Punetelles päikene
Veniteles varjusida
Õhtuhõlmal pikendama:
Juba jõudis ehavilu
Koormakandjat karastama,
Kui ta kaugelt künka tagant
Suitsu juhtus silmamaie,
Mis kui kütiskõrvetuse,[8]
Miiliaugu musta suitsu[9]
Pilvepaksult üles paisus,
Taevast tahtis tumendada.
Sammusida sirutelles
Tõttas Kalev künka poole.
Ligemale minnes leidis
Künkakese kõrvas koopa;
Sealtap läikis tuleleeki,
Mis siin suitsu sünnitie.
Kindla ahelate kütkes
Rippus kaunis keedukatel
Suitsu keskel koopa suussa.
Paja ümber tulepaistel
Istusivad kükakille
Kolm meest tahmas palgeda,
Kes seal tulda kohendasid,
Vahtu võtsid leemepajalt.

Parandused

299 Lõualuude (trv.?)
303 üleültsa
310 võtis
318 lepasida
332 Puneteles
334 õlmal
340 Miilihaugu
341 ülespaisus
352 Paea
353 kükkakille
356 leemepaealt

Seletused

299 villasista (rl.) — villadest
314 männisida (Kr.) — mände
315 Katkes — katkus
324 puhku — puhu, s. o. viivu, hetke
332 Punetelles — punetades
333 Veniteles — veniteli, venitas
348 sünnitie (Kr.) — sünnitas
354 tahmas palgeda — tahma(s)-palet

Alg-Kalevipojas

311 Sõda pääva palavusta / Leiba luuskes lõpetada (719/20)
Ld 312
Vj Seäl kus taga Vägävada / Maantee kahte aaru käänab. / Lagepaika tänapääval / Silmal selgest kohta näitab: / Oli Kalevide poega / Puhkamise paika teinud. (721/6)
313 Tema kiskus pilla-palla! (727)
Ld 314/18
Vj Suuri puida muropinnalt (728)
319 = 729
320 Kõrge virna kombel koko; (730)
Vj Langutas siis suure keha (731)
321 Lademille puhkamaie. (732)
322 = 733
Ld 323
324/9 Kui ta puhko rammo toetand. / Viitnud pääva palavusta: / Siis ta võtis laua koorma / Uuest õla nuka peäle. / Rühkis jälle rändamaie. / Äkitselta kallas tema / Teeda Endla järve poole (734/40)
Vj Järvelt jälle Põltsamaale. (741)
Ld 330/1
332/5 Allaveerev päikene / Pikendelles varjusida. / Karastava õhto vilo (742/4)
Ld 336
Vj Jahutas pääva palavat: / Seal sai Kalevide poega / Pillistvere ligidalle, / Tänase Kabala kohta. (745/8)
337/8 Seäl ta nägi koopa suusta / Pakso suitso tõusemaie (749/50)
Ld 339
340/1 Mis kui miilihaugo suitso / Mustas pilves ülespaisus. (751/2)
Ld 342/4
345 Suitso ligemalle jõudes, (753)
Ld 346
347 Nägi tema tule leeki (754)
Vj Koopa suusta kiirgamaie. (755)
Ld 348
349/50 Raudse ahelate kütkes / Ripus tulel keedo katal. (756/757)
Vj Paras talgo leemepada. (758)
Ld 351
352/4 Paea ümber istusivad / Kükakille tule ääres / Kolm noorta meehe poega. / Tahmassilmil poisikesta; (759/762)
355 = 763
Ld 356
Vj Kulbil keeto liigutasid (764)

Rahvaluules

301/3 = L 80, 11/13

Käigist väsind kangelane
Koopa suussa seisatelles
Mõtteid nõnda mõlgutama:
«Õnnelt leian öömaja,
Parajada puhkepaika,
Sooja rooga õhtusöögiks,
Mis ju kaua pole maitsend.»
Noored mehed tule ääres
Isekeskis irvitama,
Tulijada tunnistama,
Kes neil kehasta ja koormast
Üsna võõravääraline,
Imekomblik ilmumine.
Kalevide kange poega
Viskab lauakoorma maha,
Astub sammu ligemale,
Siisap sõnu sahkamaie:
*«Mida rooga, mehikesed,
Kattelassa keedetakse?
Peab teil pikki pidusida,
Saaja suuri saadamaie?»
Mehed mõistsid, kostsid vasta,
Pajatasid tulepaistelt:
«Katel keedab kallist rooga,
Keedab isa õhtusööki,
Tagurpäri-taadi toitu,[10]
Vastaoksa-eide rooga,
Pööraspää-piigade pudru,
Lustileeme langudele.
Kui meil pidu peetanessa,
Suuri söömi tehtanessa,
Siisap tõura tapetakse,
Suurta härga surmatakse;
Sada tuleb surmamaie,
Viissada veristama,
Tuhat meesta tappemaie.
Täna keemas kehva katel,
Keemas vaese mehe vara,
Pole muud kui põdrapoolik,
Vana kuldi küllekesed,
Karu maks ja kopsukesed,
Noore hundi neerurasva,
Vana karu kamarada,
Põhjas kotka pesamuna —
Sest saab sarvik õhtuservet,[11]
Vanamoori mokakastet,
Koer saab laket katlapõhjast,
Kassi kausi riismesida;
Pühkmed jäävad kokkadele,
Jäävad osaks orjadele.
Linapääd on ise leival,
Neitsid noorukesed koogil,
Mis on teinud vanamoori,
Sortsitulel küpsetanud:
Sealt saab saia sõsaraile,
Närbatoitu neidudele.»*
Kalevipoeg pajatama:
«Toho, tondilaste kokad,

Parandused

359 Mõteid
360 öömaea
362 Soea
365 hirvitama
371 laua koorma
375 Katelassa
376 piki
379 Paeatasid
382 Tagurpäri taadi
383 Vastaoksa eide
384 Pööraspää piigade
387 Suurisöömi
392 tapemaie
413 Kalevi poeg paeatama

Seletused

360 Õnnelt — õnneks
368 võõravääraline — võõras, võõrapärane
369 Imekomblik — imelik, imeväärne
384 pudru (murd.) — putru
385 Lustileeme — lustileent
388 tõura — tõuras(t), tõbras(t)
412 Närbatoitu — närvatoitu; kehva toitu, hingepidet

Alg-Kalevipojas

357/8 Käigist väsind Kalevide / Seisatelles koopa suussa. (765/766)
Ld 359/63
364 = 767
Vj Tahmassilmil poisikesed (768)
365/8 Isekeskis irvitasid, / Imestelles tulijada: / Kes neil kehasta kui koormast: / Üsna võeratvärki näitis. (769/72)
Ld 369
370/2 Kalev ladus laua koorma / Õlalt maaha muro peäle, / . . . / Astus tule ligemalle (819/20; 822)
373 Kalev neilta küsimaie: (773)
374 = 774
375 Teie kaunis katal keedab? (775)
Ld 376/7
378 = 776
379/81 Tule paistelt pajatelles: / «Katalas keeb isa rooga (777/8)
382 = 779
383/4 Vastaoksa eide leeme, / Pööraspää piiga pudruke. (780/1)
Ld 385/95
396 Metsa kuldi külle rasva, (787)
397 Keskel katlat karo maksa, (782)
Vj Põdra poea kopsokesed; (783)
398 = 786
Ld 399
400 = 784
Vj Valgelinno munakesed (785)
Vj Mere hülge mao rasva: / Keemas katla kaane alla (788/789)
401 = 790
402/3 Vanamoori einekesta, / Koera katla põhja laket, (791/2)
404 = 793
405/11 Pühkmed jäävad orjadelle. / Kokokorjus kokkadelle / Tüterid on ise-leival, / Neitsi koogil kolmekeste: / Mis on vanamoori teinud / Tuuslar' tulel küpsetanud / Sortsi leegil soendanud; / Seält sai neitsikeste saia. (794/801)
Vj Salasuutäit sõsaraile.» (802)
Ld 412
413/14 Kalevi poega pajatas: / «Toho! tondi leemekokad! (803/4)

Rahvaluules

378 stereot. vastusvärss
386/92 vrd. laulutüübiga «Suur härg», vt. L 100
405/6 vrd. Perenaine, põrguline: / Keitis kingad, paistis paulad, / Andis ormad orja süia. (H II 37, 281 (13), 1/3 < Jõhvi)

Solgileeme sobitajad!
Kesse hullemada kuulnud,
Imedamat unes näinud!
Kentsakama leeme keetu
Ei võind sortsi sobitada,
Tuuslar ise toimetada!»
Üks neist meestest mõistis kohe,
Kavalaste kostis vasta:
«Meie katel keetanessa
Võõrast rooga valmistelles
Neljapääval nõidadele [12]
Rammukosutava rooga,
Keedab kehatugevusta
Targa tuuslar-taatidele,
Sortsi poegadele sööki;
Keedab vihavõttijada,
Kadeduse kasvatajat,
Kurja silma kustutajat,[13]
Keedab nooremate kasuks
Armumeele algustajat,[14]
Südamete sütitajat.»
Kalevipoeg pajatama:
«Kui on katlal kümme keetu,
Pajal palju valmistusi,
Siis ei maksa õhtusööki
Tühjal kõhul ootaneda.
Juhatage, kulla vennad,
Kus te peremehe koda,
Tagurpäri-taadi tuba,
Vastaoksa-eide vari,
Pööraspää-piigade paika!
Karedamal kaunakesel
Vahest magus ivakene,
Koredamal koorukesel
Vahest sile sisukene.»
Pajahoidjad poisikesed
Pilkamiste pajatama:
«Kui sa astud kamberila,
Tallad teeda tubadela,
Vaata enne, vennikene!
Aja silmad avalale,
Et ei eksi jälgedelta,
Kauta käesta kodurada:
Libe hiirel lõksuminik,
Paha väljapeasemine.»
Kalev mõistis, kostis vasta:
«Meest ei jõua müürid hoida,
Ega kaljud kammitseda!
Tugevus ei kauta teeda,
Rammul rohkest' radasida.»
Pajahoidjad poisikesed
Joonelt teeda juhatama:
«Käi sa otse koopakurku,[15]
Vaat', seal leiad värava;
Kummardele selga küüru,
Lase alla libamiste
Pugedes urgasti põhja.
Veere sammul, vennikene,
Käsikaudu katsudelles,
Külap leiad toaukse.»
Kalevide kange poega
Hakkas rada rändamaie,

Parandused

418 leemekeetu
428 tuuslar taatidele
430 vihavõtijada
432 Kurjasilma
436 Kalevi poeg paeatama
438 Paeal
443 Tagurpäri taadi
444 Vastaoksa eide
445 Pööraspää piigade
450 Paeahoidjad
451 paeatama
455 Aea
465 Paeahoidjad

Seletused

417 Imedamat (Kr.) — imepärasemat, imelikumat
423 keetanessa (Kr.) — keedab
434 algustajat — alustajat
451 Pilkamiste (murd.) — pilkamisi
455 avalale — avali
471 urgasti (trv.?) — urgas (Wied.), urgastee

Alg-Kalevipojas

Ld 415
416 Hullemada unesnäinud, (806)
417 Kesse ilmas imedamat (805)
418/20 Kentsakamat ial kuulnud! / Veidramada leeme keeto / Võind ei sortsi sobitada, / Tuuslar ial toimetada.» (807/10)
421/2 Üks neist tahmasilmilistest / Mõistis jutu, kostis vasta: (811/12)
Ld 423/35
Vj «Sortsi leeme sobitused, / Tuuslaride tuule keedud, / Nõia joogi pruulitused, / Soovijate armo-õlled: / Need kõik meie köögista, / Meie katlast päritie.» (813/18)
Ld 436/41
Vj Koopa ette hunnikusse; / . . . / Küsitelles kokadelta: (821; 823)
442 = 824
Ld 443/5
Vj Leivaisa kambrikene? (825)
446 = 827
447 Mõnekorra magus tuume, (828)
448 = 826
449 Maitsev sile ivakene (829)
450/1 Poisid näitsid naeratelles (830)
Ld 452/69
470 Rada veeres libamiste (832)
471 Urgasteeda koopa põhja. (831)
Ld 472/4
Vj Sügavalle maa sisse, (833)
475/8 Kalevide poega hakas / Urgasteeda tallamaie; / Puges tüki küürakille, (834/6)
479 = 837

Rahvaluules

421/2 stereot. vastusvärsi eeskujul
446/7 vrd. Kena kaun, inetu iva (F 63, M 4 : 23, nr. 323)
448/9 vrd. Sile pealt, kare seest (F 63, M 4 : 23, nr. 835)
446/9 vrd. ka vanasõnu: Kibe koor, aga magus tuum — ERA II 146, 194 (577) < Saarde. Kare koor, magus sisu — E 73 865 (23) < Harju-Madise (vt. KM RO vanasõnad «Välimus»)
458/9 vrd. Suurõ värä omma sisse minnä, väiko jo vällä tulla (Setu)
460 stereot. vastusvärsi eeskujul
465 = 450

Tuisul teeda tallamaie,
Kõndis tüki küürakille,
Teise tüki käpakille.
Pajahoidjad poisikesed
Isekeskis irvitama:
«Karu läks kassi pesasse,
Lõvi lingupaeladesse,
Kuhu naha kautanessa!»
Kalevide kange poega
Tõttas teeda tüdimata,
Ehk küll käiki küürakille,
Roomakille mehel raske;
Umbekitsas pime urgas
Tegi teele tõkkesida.
Kaugelt hakkas tulekuma
Pimedasse paistemaie;
Silma võis nüüd selitelles
Jalga jälle juhatada.
Urgastee läks laiemaksa,
Kasvis aegult kõrgemaksa,
Kunni Kalevide poega
Püsti peasis kõndimaie.
Kõrge koopa keske'ela
Lae külles rippus lampi [16]
Valgustelles vaatajale
Kõik, mis silma kukkunessa.
Tagaseina oli tehtud
Kaunis laia toauksi.
Uksepiida kõrvas seisid
Kaksi ämbrid kõrvistikku,[17]
Mõlemates oma märga
Isesugusta vedelat;
Üks oli valge piimakarva,
Teine tõmmu tõrvakarva.
Toaukse tagant tungis
Vokikeste ratta vurin,
Värtna veeremise virin,
Kedrajate kena helin,
Piigakeste lustilaulu.
Kalev sala kuulamaie.
Piiga laul aga laksatille: [18]
*«Õekesed hellakesed,
Kähärpääga kaunikesed,
Linalakad linnukesed!
Igavuse ikkekene
Vaevab vaeseid voki taga
Kuldalõnga keerutelles,
Hõbeheideid venitelles.
Eks meie enne olnud hulka,
Eks meie paikus käinud parve,
Eks meil olnud pidupõlve,
Eks meil õitsend parem aega
Enne isa õue peala,
Vanemate vainudela?
Eks meie ehtind õhtu eela;
Plehtind puna paeladessa,
Kuldakarva kirjadessa,
Läinud küla kiige peale

Parandused

479 käppakille
480 Paeahoidjad
481 hirvitama
487 kül
506 kõrvistiku
520 linnalakad (trv.)
521 ikekene
523 Kulda lõnga
524 Hõbe eideid

Seletused

496 aegult (Kr.) — aegamisi, pikkamööda
506 ämbrid (murd.) — ämbrit
517 laksatille (rl.) — laksateli (või laksatelles, laksatades)
532 Plehtind (murd.) — plettinud

Alg-Kalevipojas

480/1 Katlakokad hirvitasid (838)
Vj Koerahambil roomajada, / Lõkso minnes hiirekesta: (839/40)
482/3 «Karo poeb kassi pesasse, / Lõvi langeb linno paelu!» (841/2)
Ld 484
485/6 Kalevide poega tõtas / Urgasteeda tüdimata; (843/4)
487 = 845
488 Roomaskille raske oli. (846)
Ld 489/90
491/2 Kaugelt kasvis valgus'kuma / Tema silma paistemaie. (847/8)
Ld 493/4
495/6 Urgas paisus laiemaksa. / Aegamööda kõrgemaksa, (849/50)
Ld 497/9
Vj Kunni kõrge, laia koobas / Sirgel seljal laskis käia. (851/852)
500 = 853
501 Laia tuba valgustelles. (854)
Ld 502
503/4 Taga seinas seisis ukse, / Mis kui suurem väravada (855/6)
Vj Vaatajalle silma paistis. (857)
505 = 858
506/9 Ämbrid kaksi kõrvistiko, / Igas ämbris ise märga, / Isevärki vedelada: / Üks oli märga piima karva, (859/62)
510 = 863
511/13 Toast tungis läbi ukse / Kiire voki mürinada, / Vokivärtna vurinada (864/6)
Ld 514
515 Tema kuulis piiga laulo (868)
516 Kalevide poea kõrva (867)
Vj Koonla tagant kostemaie: (869)
Ld 517/20
521/2 «Igavad on piiga päävad, / Vaesel neitsil voki taga, (870/1)
Ld 523/52

Rahvaluules

480 = 465
481 = 365
518/20 vrd. Tüttarlapsed, linnokesed, / Oa-kaunad kaunikesed, (L 63, 1/2), Külla tütterid, sõssarased! / Sõssarased, linnokesed! (L 83, 7/8)
525 = L 83, 9
526 Eks meid parves paiko käinud? (L 83, 10)
527/8 = L 83, 11/12
531/2 vrd. Neitsikesed, norokesed, / Ehtige enda rideesse, / Pange punna paeladesse, (L 86, 1/3)
531/8 vrd. ka näit.: Ma lähhen aita ehtimaie / Kerstuella kennitama; / Selga pannen sidi särgi, / Vööle vö verreva, / Kaela need elmed elledad, / Selga krogitut käiksed, / Ümber musta ümberikko: / Siis lähhen külla kikumaie, (B 45 (3), 4/11)

Õhtulusti hõigamaie?
Seljas olid siidisärgid,
Kroogitud käiksed käessa,
Helmekorrad ümber kaela,
Suuri sõlgi rindadela,
Kuldasõrmuksed sõrmela,
Poordidest pärjad päässa,
Kuldatressid pärgadela,
Siidirätikud kaelassa,
Siidisukad jalgadela.
Eks me enne tunnud õnne,
Eks me enne näinud ilu,
Rohkest' pidul rõõmusida!
Nüüdap leina kautab lusti,
Nüüdap kurbtus võtab karva,
Puna neiu palgedelta.
Vangis võõra volidela
Kanakesed kamberila,
Tuid üksi tubadela,
Kus ei kaugelt kuulijaida,
Hüva õnne soovijaida,
Ega käimas kosilasi.
Igavuses hallitame,
Kurvastuses kolletame,
Voki taga vaesekesed!
Või ei vaata armukesta,
Teretada tuttavada,
Kätt ei anda kallile!
Tuleks kaugelt teinepoolne,
Tuleks täkula tantsides
Enne valged alla õue
Leinajaida lepitama,
Kurvastusi kahandama,
Pisaraida pillutama!
Tuleks päike peiukene
Piigasida peastamaie;
Tuleks kuu kui kosilane
Neiukesi naljatama,
Leinapõlvest lunastama;
Tuleks tähte poisikene
Tuikesi tahtemaie,
Vangist välja viidemaie:
Tuleks, kes ta ise tahes,
Tuleks üks tuulest tuisates;
Tuleks vilets ehk vigane,
Kui aga oleks isane!»*
Kalevide kallis poega,
Kui oli kuulnud neiu lugu,
Püüdis ukse peastaneda,
Tabast lahti tõukaneda,
Piitadesta paenutada.
Kaljuseina kindlusela
Seisis värav vankumata,
Uksepiidad paenumata.
Kalevide kange poega
Püüdis healta pettelikult
Madalamaks muudendada,
Peenemaksa paenutada,
Hakkas laulu laskemaie,
Sõnasida seademaie:
*«Läksin lustil kõndimaie,
Mööda metsi hulkumaie,
Meeletuju tuulutama,
Murekoormad kergitama;
Talv oli läinud tänavast,
Nurmed alles noorusela.
Mis ma leidsin lepikusta,
Kogemata kaasikusta?

Parandused

535 õigamaie
549 võttab
558 kolletama (trv., I ja II tr. kolletame)
562 Kät
576 väljaviidemaie
578 tuisatas (trv.)
590 petelikult
596 Mööda
597 Meeletueu

Seletused

535 hõigamaie — hõikama
549 karva — värvi, jume
551 volidela — voli all, võimuses
565 valged (murd.) — valget
576 välja viidemaie (Kr.) — välja viima
591 muudendada — muuta, moonutada
598 Murekoormad (murd.) — murekoormat

Alg-Kalevipojas

553 Üksi kodo kamberissa (872) Ld 554/5
556 Kui ei kosilasta tule (873) Vj Armosiimal vaatamaie. (874) Ld 557/68
569/75 Tuleks pääva peiokene / Vangis piigat peästemaie; / Tuleks kuu kui kosilane / Neiokesta lunastama; / Tuleks tähta poisikene / Tuvikesta tabamaie. (875/80) Ld 576/80
Vj Igavad on piiga päävad, / Vaesel neitsil voki taga, / Üksi kodo kamberissa.» (881/883)
581, 583 Kalevi poeg püüdis usta (884) Ld 582
584/8 Tabast lahti kangotada, / Piida küllest painotada; / Aga kaljo tugevussel / Seisis ukse vankomata. (885/8) Ld 589
590/1 Tema püüdis oma heälta / Madalaksa muudendella: (889/90)
Vj Laulis lugu peteliko, / Teise kosjast kenadama, / Kolmandama kindlast uksest, / Mis ei luba tupa tulla. (891/894)
Ld 592/658

Rahvaluules

545/7 vrd. 525/8
569/76 vrd. «Salme laulus» esinevate kosilastega (L 4, L 5, L 6), vt. Kp. I, 177/265
579/80 vrd. Olgo vilets vigane, olgo sant ehk sarnane, kui aga oleks isane (F 63, M 4 : 23, nr. 712)
595/6 vrd. Läksin metsa kõndimaie, / Ommikule ulkumaie, (L 84, 1/2)
601 Mis ma leidsin metsastagga? (L 84, 3)

Leidsin neiud neljakeste
Madaraida kiskumaies,
Puujuuri puistamaies,
Turbasida tuhnimaies.
Pääd valged, põsed punased,
Sitikmustad silmakulmud.
Ei ma julgend juurde minna,
Ei olnd südant sülle võtta.
Läksin koju leinatessa,
Ukse ette nuttedessa.
Taati minulta küsima,
Eite asja nõudemaie:
«Miks sa nutad, poega noori?
Miks sa kurdad kevadele?»
«Mis ma nutan, taadikene,
Mis ma kurdan, eidekene!
Läksin lustil kõndimaie,
Varasilta vaatamaie;
Mis seal leidsin lepikusta,
Kogemata kaasikusta?
Leidsin neiud neljakeste
Madaraida kiskumaies,
Puujuuri puistamaies,
Turbasida tuhnimaies;
Pääd valged, põsed punased,
Sitikmustad silmakulmud.
Ei ma julgend juurde minna,
Ei olnd südant sülle võtta,
Läksin koju leinatessa.»
Taati mõistis, kostis vasta:
«Ole vaita, poega noori!
Küll panen ambu püüdemaie,
Nooled pikad noppimaie.»
Poega vasta pajatama:
«Oh mu armas taadikene!
See pole ambu püüdemine,
Ega nooli noppimine;
See on kulla ostemine,
Hõbeda lunastamine,
Kallima kauba ostetava.
Küll lähen linnast tooma kaupa,
Poekambrist poordisida;
Leti tagant lintisida,
Seina pealta siidisida;
Seega petan neiukesed.»
Võtsin hobu hoielda,
Ratsukesta ravitseda,
Kõrvikesta kosutada;
Siis panin ratsu rakkedele,
Sammetise sadulale,
Hõbedase helmetesse,
Vaskisele valjadele;
Läksin kaugelt kosimaie,
Neiukesi otsimaie:
Veerin teie väravasse,
Tulin teie ukse taha.»*
Neiu kuulis kamberissa,
Laulis vasta lõksutelles:
«Külapoiss, mul kulla venda,
Kaugelt tulnud kosilane!

Parandused

611 koeu leinadesse (trv.? vrd. 631)
612 nutedessa
631 koeu
634 Kül
635 nopimaie
636 vastapaeatama
638 Se
639 nopimine
640 Se
643 Kül
661 Külapois

Seletused

616 kevadele — kevadel
620 varasilta — varaselt, vara
634 ambu — ammu
639 nooli (murd.) — noole
651 rakkedele — rakmeisse
652 sadulale — sadulasse
654 valjadele — valjastesse

Alg-Kalevipojas

659/60 Neio laulis kamberista / Kalevide laulo vasto: (895/6) Ld 661/2

Rahvaluules

603 = L 84, 4
604/5 Maddarita kiskumasta, / Puu juri puistamasta. (L 84, 5/6)
607 Pea valge, põsed punased, (MML 10, 40)
608 = MML 10, 41
609/10 = L 84, 8/9
611/12 vrd. Läksin koeo nuttessagi; (L 84, 10)
613 = L 84, 11
613/14 vrd. ka Vastas eite, vastas taati, / . . . / Küsiteles eidekene. / Küsiteles taadikene: (E 43992/4, 27, 29/30 < Kuusalu)
615 = L 84, 12
617 = L 84, 13
617/18 vrd. ka Minä moistsin, vasta kostsin: / «Miks ei nuta, eidekene, / Miks ei nuta, taadikene! (E 43992/4, 33/5 < Kuusalu)
619 Läksin metsa kõndimaie, (L 84, 14), vt. ka 595
620 Varrasilt vatamaie (L 84, 15)
621 Mis seal leidsin metsastaggi? (L 84, 16), vt. ka 601
622 = 602
623/5 = L 84, 17/19 = 603/5
626 = 606
627/8 vt. 607/8
629/30 = L 84, 21/2 = 609/10
631 vt. 611
632 stereot. vastusvärsi eeskujul
633 = L 84, 23
634/5 Kül pannen püssi püdemaie, / Tinna-noled noppimaie. (L 84, 24/5)
637 = L 84, 26
638/9 Se' polle püssi püdemine, / Ei tinna nole noppimine. (L 84, 27/8), vrd. 634/5
640 Se on kulla otsimine (L 84, 29)
641/2 = L 84, 30/1
643/5 vrd. Kül lähhen poest poorti toma, / Siis lähhen linnast linti toma, (L 84, 32/3)
647 = L 84, 35
648/9 Siis võtsin obbust oieldada, / Võtsin ratsust rakkeldada; (L 84, 36/7)
651 vrd. Pange ratsud rakkeesse, (A 26 (8), 10)
652 vrd. Sadula tegi sammetista. (EÜS IV 1956/62 (16), 51 < Pilistvere)
653 vrd. Hallid õbbe elmetesse, (A 26 (8) 11)
654 vrd. Päitsed tegi pärletesta. / Valjad valgesta vasesta. (EÜS IV 1956/62 (16), 48/9 < Pilistvere)
661 vrd. Külapoiss olli ella venda. (H II 21, 754/5 (35), 1 < Tori)

Õnnetunnil oled tulnud
Piigakesta püüdemaie;
Peremees on kodunt läinud
Asjasida ajamaie,
Eite kooki küpsetamas,
Laste leiba vaalimaies.
Õde noorem hanekarjas
Lestajalgu lepitamas,
Teine kulda küürimaies,
Hõbeasju haljastamas;
Mina üksi kurba lindu,
Leinaikkes lõukene
Vokil värtnaid veeretamas,
Kuldalõnga kedramaies,
Hõbeheideid korutamas.
Kuule, kallis külapoissi,
Petiskeelil peiukene!
*Kasta oma käppasida
Ukse kõrvas ämberisse,
Kussa märga tõmmukarva
Tugevuse toetaja:
Siis su käpal kasvab võimu,
Raudarammu rusikale,
Miska kaljuseinad murrad,
Lõhud raudased väravad,
Teraksesta tehtud tornid.
Kui peab kangus kahanema,
Liiga rammu rammestama,
Võimus käesta võõrdumaie:
Kasta käsi teise ämbri,
Kussa märga piimakarva,
Tugevuse taltsataja,
Kange väe kustutaja:
Muidu tugev käsi murrab
Pihuks kõik, mis ette puutub.»*
Kalevide kange poega
Tõttas käsku täitemaie,
Kuida piiga pajatanud,
Neitsi noori õpetanud.
Käppa kastes tundis kohe
Tugevusta tõusemaie,
Käes rammu kasvamaie.
Kui ta võttis uksest kinni,
Põrkas kõige piitadega
Prantsatelles põrandale.
Kui ta üle lävepaku
Jalga tõstnud tubadele,
Kanda pannud põrandale,
Kargas neitsi kohkudelles
Varmal kannul voki tagant,
Pistis tuulil putkamaie,
Lendas üle läve kambri.
Neitsikene noorukene
Kanget käppa kartenessa
Neitsi-pillil palumaie:
«Kallis kange mehe poega,
Tuulest tulnud peiukene!
Ära pista raudakäppa,

Parandused

663 Õnne tunnil
666 aeamaie
674 Leinaikes
676 Kulda lõnga
677 Hõbe eideid
686 Misga
697 ettepuutub
700 paeatanud
717 Neitsi pillil

Seletused

694 taltsataja — taltsutaja
712 Varmal kannul — varmail, kiireil kandadel, s. o. kiiresti
716 kartenessa (Kr.) — kartes

Alg-Kalevipojas

663/4 = 897/8
665 Sarvik taat on kodund läinud. (899)
Ld 666
667 = 900
Ld 668
669 = 901
670 Lestajalgu kaitsemaies; (902)
671/2 = 903/4
Ld 673/4
675 Mina üksi voki taga. (905)
Vj Koonla kütkes vaene lapsi (906)
676 = 907
677/8 Hõbe eiet korotamas. / Kuule, kallis külaline! (908/9)
Ld 679
680/3 Kasta käpa ämberisse, / Kusse tõmmokarva märga / Tugevuse sünnitaja: (910/12)
684/5 = 913/14
686/8 Misga käsi katkeb kaljud, / Lõhub rauda väravaida, / Teraksesta tehtud uksed! (915/17)
Ld 689
690/5 Kui peab rammo raugemaie, / Võimus kätest võerdumaie: / Pista käta teise ämbri, / Kusse piimakarva märga, / Tugevuse kustutaja; (918/22)
Vj Muido hukab ülevägi. / Teeb kahjo kangus' käsi.» (923/4)
Ld 696/7
698/9 Kalevide täitis käsko. (925)
700/1 = 926/7
702/4 Tundis kohe tugevusta / Käte liikmeis kasvamaie, (928/9)
Vj Pihopesas paisomaie. (930)
705/6 Kui ta uksest kinni võtis: / Põrkas ukse piitadega (931/2)
Vj Seina vahelt varisedes. (933)
Ld 707
708/9 Nii kui Kalevide poega / Üle läve jalga tõstes / Tuppa hakas astumaie: (934/6)
Ld 710
711/13 Kargas neitsi piiga pilli / Kergel kannul voki tagant / Pistis tulist putkamaie (937/9)
Ld 714
715/17 Kangelasta kartanessa, / Hakas neitsi nutemaie, / Aine keelil palumaie: (940/2)
Ld 718/19
720/1 «Ära puutu, kange käpa! / Ära puutu neitsinasse: (943/4)

Rahvaluules

669 vrd. Mulle andsid anned oida (A 110/12 (64). 6)
670 vrd. Lestasjallad leppitada; (A 110/12 (64) 9)
671/2 vrd. laulutüüp «Peretütar ja vaeslaps rühadel», näit. Peretütar, neitsikene! / Kuuleb ta rühad tulema / . . / Kuu ta peseb kuldasida, / Päeva peseb rärlisida / Aasta hõbe helmesida. (H II 16, 96/7 (102), 1/2, 6/8 < Kose)
679 vrd. Oh sa pettis peiokene! (L 84, 46 = L 26, 34)
686/8 vrd. «Eessõna» lõpuvärssidega

Näpukesta neitsinasse,
Enne kui võimu vähendad,
Enne kui kangust kahandad,
Nõiaväge nõrgendanud.
Kasta käppa teise ämbri,
Kussa märga piimakarva,
Kange rammu kahandaja!»
Kalevide kallis poega
Pani naeruks pajatusta,
Noore neitsi kohkumista,
Mõtles ise omas meeles:
Ega käsi hellitelles
Kahju ei või kasvatada.
Neiukene noorukene
Pisarpillil palumaie:
*«Ära veere, vennikene,
Ära astu ligemale!
Määratuks sind Taara loonud,
Vanaisa valmistanud,
Tugevamaks nõidus teinud,
Sortsimärga sünnitanud.
Vist sa oled, kallis võõras,
Kuulus Kalevide poega,
Kangelaste kasvandikku,
Sulevide sugulane,
Alevide armas sõbra?
Kellest, kui ma kodu kasvin,
Lilleke eide lepikus,
Orjavitsa alla õue,
Angervaksa aia ääres,
Kullerkuppu koppelissa,
Imelikku ilmutusi
Sadandela enne saanud,
Tuhandela enne tulnud.»*
Piigakese pärimised,
Sõbersõnal soovimised
Jäivad joonelt vastamata.
Kalevide mõttekäigid
Teisel tuulel tuiskamaies,
Teisel luhal luusimaies.
Lävest üle lähtanessa,
Võõrast tuba vaatanessa
Oli kohe kogemata
Mõnusama mehe mõõga
Taga seinas silmanenud.
Varnas rippus kallis vara,
Teises varnas mõõga kõrvas
Veike pajuvitsakene,[19]
Kolmandamas suvikübar,
Vana kaapelotikene.
Kalevide kange poega,
See ei kuulnud neiu kutsu,
Ega vaatnud vitsakesta,
Pidand lugu kübarasta;
Mõtted käisid mõõga peale,
Soovid üksi sõariista.
Seda olid salasepad,
Maa-alused meisterid
Salakojas sünnitanud,
Varjupaigas valmistanud.
Kui ta mõttes mõõka mõõtnud,
Pärast nõnda pajatama:

Parandused

724 Nõia väge
729 paeatusta
744 kasvandiku
751 kopelissa
758 mõtekäigid
768 paeuvitsakene
770 kaape lotikene
772 Se
778 Maa alused
779 Salakoeas
782 paeatama

Seletused

721 neitsinasse (Kr.) — neitsikesse
724 nõrgendanud — I ja II tr. nõrgendad
752 Imelikku — imelikke
753 Sadandela — sadadena, sadade kaupa
754 Tuhandela — tuhandete kaupa
756 Sõbersõnal — sõbrasõnal, sõbralikud
761 lähtanessa (Kr.) — minnes
762 vaatanessa (Kr.) — vaadates
770 kaapelotikene — kaabulotikene

Alg-Kalevipojas

722 = 945
Ld 723/4
725 Käte teise ämbri kastad. (946)
Ld 726/7
728/9 Kalevi poeg pidas naeruks / Argeliko piiga kartust, (947/8)
730 = 949
731/6 Mõtles: ega ellitelles / Käsi ei või kahjo teha. / Piigakene palus vasto: / «Ära tule, vennikene! (950/3)
737/8 = 954/5
Ld 739
740 Tugevaks sind nõidus teinud. (956)
742/3 Vist ehk oled Kalevide, / Kuulus kangelase poega, (957/958)
Ld 744
745 = 959
746 Alevide sõbra armsam?» (960)
Ld 747/56
757 Küsitus jäi vastamata. (961)
758/62 Kalevide mõted käisid / Teise teede radadella, / Kui ta tuba vaadatessa, (962/4)
Ld 763
764/6 Seina külles mõeka nägi. / Varna otsas ripusivad (965/6)
Vj Kõrvistiko ridamise: (967)
Ld 767
768/9 Esiteks üks vitsakene, / Siis üks vana suvikübar, (968/9)
Ld 770
Vj Kolmandeks üks kallis mõeka. (970)
Ld 771/76
777/82 Mõeka olid salasepad, / Maa-alused valmistanud, / Kalevide poega hakas / Mõeka nähäs pajatama: (971/4)

Rahvaluules

747 vrd. Kui minna kodduna kassin, (B 10 (9), 1)
748/51 vrd. Ollin kui uba ilusa, / Käisin kui käbi kenaste, / Uaõisi uhke'esti, / Hernevarsi valge'esti, / Linaseeme sirge'esti. (H I 2, 336 (9), 1/5 < Kolga-Jaani)

«Siin on, mis ma unes nägin,
Magadessa ette mõistsin,
Arudel enne arvasin:
See'p see mõõka mulle tehtud,
Salakojas sünnitatud
Kadund mõõga kohaliseks,
Mis on Kääpa matetud.»
Piiga kambrist palumaie:
«Kuule, kulla vennikene!
Jäta mõõka võttemata,
Sõariista Sarvikule;
Võta pajuvitsakese,
Võta varjukaapekese:
Pajuvitsa peastab põrgust,
Kübar kurja kiusatusest.
Mõõka võid sa mõnusama
Sepal lasta sobitada,
Mõõka oskab meister teha,
Selli tarka sünnitada;
Aga kallist kaapekesta,
Pajuvitsa väetikesta
Või ei ilmas kuskil leida.
Kübaral on kümme väge,
Vitsal seitse saladusi,
Üheksa veel ise voli.
Soovimiste sõuendusel,
Tahtemiste täitemisel
Vitsakene väga vägev,
Kübar kangem abimeesi,
Targem asja toimetaja.»
Kalevide kange poega
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Külap jõuan soovimisi
Tahtemisel tallitada
Ilma sortsikübarata,
Nõiavitsa aitamista!
Tuuslarite tuulesõidud,
Sortsilaste sünnitused,
Tühja-taadi tembutused
Saa ei meesta eksitama,
Kangelasta kütkendama;
Tugevus teede tegija,
Rammu radade rajaja.»
Neitsikene nocrukene
Vaidlemista vaigistelles
Võttis kübara varnasta,
Võttis kätte kaapekese,
Mis ei vildist vanutatud,
Villast olnud valmistatud,
Ega karvadest kogutud;
Kübar oli küüntelaastust,[20]
Korjatud küünte kildudest
Targal kombel ise tehtud.
Piigakene pajatelles
Kübarada kiitemaie:
«See'p see kübar maksab kallis,
Maksab määratuma hinna,
Kallima kui kuningriigi,
Sest et teista sarnalista
Suures ilmas pole saada,
Laial ilmal leidanessa.
Mis sa soovituste sõudel,

Parandused

784 ettemõistsin
786 se
787 Salakoeas
792 võtemata
794 paeuvitsakese
796 Paeuvitsa
803 Paeuvitsa
825 raeaja
835 isetehtud
836 paeatelles
838 se

Seletused

785 Arudel — arudega, mõistusega
794 pajuvitsakese — pajuvitsakene
795 varjukaapekese — varjukaabukene
808 sõuendusel (Kr.) — sõudmisel, saatel
816 tallitada (murd.) — talitada
818 aitamista — aitamiseta
841 sarnalista — sarnast
843 leidanessa (Kr.) — ei leidu

Alg-Kalevipojas

783 = 975
Ld 784/5
786 = 976
787/8 Salakoeas töötatud / Kadund mõega asemelle.» (977/8)
Ld 789
790 Piiga vasto palumaie: (979)
Ld 791
792/5 «Jäta mõeka Sarvikulle! / Võta suvi-kübarada, / Võta vitsaväätikesta: (980/2)
Ld 796/7
Vj Need sind saavad põrgust peästma! (983)
798/800 Mõeka võid sa hõlpsalt saada. / Mõeka oskab sepa teha; (984/5)
Ld 801
802/4 Aga seda kaapekesta / Nõia-vitsa vädikesta / Või sa ial ilmas leida (986/8)
805/6 = 989/90
Ld 807/12
Vj Imelikult sissepandud: / Misga sina soovimisi / Kergel kombel jõuad täita. / Kui sa kaape päähä paned / Vitsakese käte võtad: / Siis võid asju, suuremaida / Kergel kombel toimetada.» (991/7)
813/16 Kalevide poega kostis: / «Külap suudan soovimisi / Oma tahtel tallitada, (998/1000)
817/19 = 1001/3
820/1 Sortsilaste solkimised, / Vana Tühja tembutused: (1004/5)
822 = 1006
823 Kangelase poega petma.» (1007)
Ld 824/5
Vj Neitsi tahtis vastust anda, / Kui üks kogemata kobin / Taga kambris oli tõusnud. / Aga lõpetame lugu. / Külap teine järgemine / Sõuab meile sõnumeida: / Kuida asi pikemalta / Kaleville põrgus käinud (1008/15)
Ld 826/48

Rahvaluules

783/4 vrd. Võinud sa unnela nähja, / Maggadena mõtteletta. (L 66, 3/4)
792 vrd. Jätta latvad murdematta. (A 24 (7), 9)
814 stereot. vastusvärss
838 vrd. Se on mõeka, maksab paljo! (L 18, 50)

Igatsuste ihkamisel
Ialiste himustaksid:
Kaape kohe kasvatamas,
Tahtemista täitemaies.»
Nalja pärast pani neitsi
Kaapekese oma pähä,
Sõnul ise soovimaie:
«Kasva, kasva, kulla neiu!
Sirgu, sirgu, sinisilma!
Kasva Kalevi kõrguseks,
Sirgu sõbra suuruseks!»
Silmanähes sirgus sõsar,
Kasvis küündra, kasvis kaksi,
Sirgus sülla, sirgus kaksi,
Kasvis Kalevi kõrguseks,
Sirgus sõbra suuruseks.
Kalevide kallis poega
Neitsi naljamängi nähes,
Kiireliste kasvamista,
Silmapilgul sirgumista,
Võttis kaape piiga päästa,
Pani enda pähädani,
Siisap soovil sõnaldama:
«Vau, vau, vennikene!
Kärssi, kärssi, kange meesi!
Vau sülla veikemaksa,
Mõne sülla madalamaks,
Kärssi kokku keradela,
Sõstra noore sarnaliseks!»[21]
Kalev hakkas kahanema,
Vaus vaksa, vaus kaksi,
Kahanes veel mõne küündra,
Vaus piiga vääraliseks,
Sõsarale sarnaliseks.
Neitsikene noorukene,
Küll sa võtsid kübarada,
Võtsid kaape peiu päästa,
Panid enda pähädani,
Sigitasid soovimisi,
Et sa saaksid endiseksa
Loodud looma kohaliseks.
Silmapilgul vaus sõsar,
Kärssis kokku kullakene
Loodud looma rajadele.
Kalevide kallis poega
Neitsi nalja naeratama,
Pärast nõnda pajatama:
«Sinu pärast, sõsar noori,
Tahan täna titekeseks,
Pisukeseks poisiks jääda,
Tahan kui tammetõruke,
Kenadama kurnitappi
Veikselt põrandal veereda.»
Soovituste sõudetäitjat,
Küüntest tehtud kübarada
Käest ei raatsind kautaneda,
Mõtles aga omas meeles:
Kui tuleb tüli kogemata,
Veereb viletsuse vihma,
Rahesadu raskemada
Äkitselte ähvardama:
Külap kübar kiireline

Parandused

869 kangemeesi
880 Kül
888 raeadele
891 paeatama
905 Äkkitselte

Seletused

846 Ialiste (Kr.) — iial
857 küündra (murd.) — küünra
863 Kiireliste (Kr.) — kiiresti
866 pähädani (Kr.) — pähe
868 Vau (murd.) — vaju
869, 872 Kärssi kokku keradela — tõmbu kokku nagu kera
873 Sõstra — mõeldud on «sõsara» (sõs'ra)
885 Loodud looma kohaliseks — loodud olevuse sarnaseks, s. o. inimesetaoliseks
888 Loodud looma rajadele — loodud olevuse (inimese) piiridesse
896 Kenadama (Kr.) — kenam; kurnitappi — kurnipulk, kurnipakk (Wied.)
898 Soovituste sõudetäitjat — soovide täitjat, s. o. kes täidab soove, kuhu need ka sõuaksid
905 Äkitselte — äkitselt
906 kiireline — kiire, äkiline

Alg-Kalevipojas

849 Neitsi võtis naljatelles (AKp. IX, 43)
Vj Varnasta suvi-kübara. (44)
850/1 Pani päähä kaapekese. / Hakas niida pajatama: (45/6)
852 «Kasva, neido, sirgu, neido! (47)
Ld 853
854/9 Kasva Kalevi neitsiksa. / Veni peio pikuseksa!» / Silmapilgul sirgus tema / Kasvis Kalevi pikuseks. / Kangelase kõrguseksa. (48/52)
Ld 860
861/2 Kalevi poeg vaatas mängi. / Vaatas lugu naljakada (53/4)
Ld 863/4
865 Võtis käte kübarada. (55)
Ld 866/78
Vj Vaotas loti tutikulle; / Käskis ennast kahaneda. / Tillokeseks titendada. / Silmapilgul kärssis tema / Paras meehe määraliseks. / Piiga võtis kübarada / Soovimise kaapekesta. (56/62)
Ld 879/83
884/5 Soovis ennast endisesta. / Loodud kohaliseks loomaks. (63/4)
Ld 886/8
Vj Nõnda sündis järgilt lugu. (65)
Ld 889/897
Vj Mängimine tegi nalja / Aeaviidet Kaleville; / Sellepärast jäi ta veikeks. / Põrgo piiga sarnaliseks (66/9)
898/906 Soovituse kübarada / Ei ta raatsind käesta anda; / Mõtles: kui ehk kogemata / Viletsuse juhtumista. / Õnnetuse ähvardusta / Kusagilta peäle kipuks: / Siis on kübar kohe valmis (70/6)

Rahvaluules

857/8 vrd. näit. Võtsin kaare, võtsin kaksi, (L 42, 8), vrd. ka 852/3
859/60 vrd. 854/5
875 vt. 857/8

Kangemada kasvatamas,
Suuremada sünnitamas.
Pisukese poisi põlves
Pidas tema lustipidu,
Naljamängi neitsiga.
*Kahekeste kallid lapsed
Tantsil tuba tallavad,
Põrandada pööravad,
Kui oleks tuba toomingane,
Pähkelpuista tehtud põrand,
Pihlakasta uksepiidad,
Vahterasta vaheseinad.
Kui oleks kullas kutsutud,
Hõbedas neid hõigatud
Laulusida lõksatama,
Mis ju meelest mitu läinud,
Mitu kena kadunud.*
Neitsikene noorukene
Palus tuppa teise piiga,
Kesse kulda küürimaies,
Hõbedada haljastamas,
Vaski oli vaalimaies;
Kutsus õe kolmandama,
Kesse käinud hanekarjas
Lestajalgu lepitamas,
Kutsus õed kahekeste
Võõrast venda vaatamaie.
Piigakesed pajatama:
«Lukutagem köögi uksed,
Pangem ette pöörakesed,
Tabad kindlad ukse taha,
Et ei vanaeite pease
Meie pidu pillamaie!»

Köögi uksed pandi kinni.
Eite kooki küpsetelles
Läind kui hiirekene lõksu,
Võind ei enam välja peasta
Lustipidu lühendama.
Kalevide kallis poega
Tegi nalja neidudele,
Ajaviitust armastele,
Lubades neid lunastada,
Põrgu põlvest peastaneda:
«Külap viin teid kolmekeste
Päikese paiste'ela,
Püüan teile peiukesi,
Kosilasi kasvatada,
Sugulastest soovitada;
Soovin ühe Sulevile,
Annan teise Alevile,
Kolmanda kannupoisile.
Mina ise noorimeesi,
Kasupoisike ei kosi,
Või ei väeti naista võtta.
Pean veel sülla sirgunema,
Paari vaksa paisumaie,
Tüki saama targemaksa,
Teise tüki taltsimaksa,
Enne kui võin välja minna
Kodukana kosimaie.
Nüüdap, kulli kõvernokka,
Lennan kägu lepikusse,
Lennan lustil luhadele
Õnnepidu otsimaie.»
Mitmesida lustimängu
Võeti ajaviite'eksa:

Parandused

914 põõravad
931 Lestejalgu
934 paeatama
935 Lukkutagem
938 vana eite
943 väljapeasta
947 Aea viitust
952 Püan
965 väljaminna
972 aeaviiteeksa

Seletused

947 Ajaviitust (murd.) — ajaviidet
951 paiste'ela — paistele
959 Kasupoisike — veel kasvav poisike
964 taltsimaksa — taltsamaks
968 Lennan (murd.) — lendan

Alg-Kalevipojas

907/8 Kangelasta kasvatamas, / Kalevida sünnitamas (77/8)

Ld 909/23
Vj Nemad mängisid kui lapsed, / Tegid mitmel kombel nalja; / Nii kui hiired tantsimaies / Kui ei kodo kassikesta. (79/82)
924/6 Piiga palus teise õe / Kulla küürilt tupa tulla. (83/4)
Ld 927/8
929/30 Kutsus õe, kolmandama, / Nooremada ane karjast (85/6)
Ld 931/2
933 Kalevida vaatamaie. (87)
Ld 934/44
945 Kalevi poeg, kangelane (88)
Vj Veikeks meeheks muudetatud: (89)
946 Tegi neitsidelle nalja; (90)
Ld 947
948/9 Lubades neid vangist peästa, (91)
Ld 950
951 Via pääva paisteella (92)
Vj Lustilise laia ilma! (93)
952 Lubas neile peiokesi (94)
Ld 953
Vj Sõbradesta sobitada. (95)
954/9 Sugulastest sigitada; / Lubas ühe Suleville, / Teise piiga Aleville / Kolmanda Alevi sõbrale. / «Mina ise veel ei kosi —» (96/100)
Vj Ütles tema naljatelles: / «Olen alles poisikene! (101/2)
Ld 960
961/4 = 103/6
965/6 Enne kui võin naista võta. / Kodo kanakest kosida!» (107/8)
Ld 967/1000

Rahvaluules

915/18 vrd. Meil on tuba toomikaine / Otsaseina ounapuine / Vaheseina vahteraine; (H I 5, 73 (196), 5/7 < Haljala)
919/20 vrd. Kullas minno kutsudas / Hõbbes minno hõikadas (L 85, 27/8)
922/3 vrd. Mellest om lännu mittu laulu / Kelest mittu kenna laulu (L 85, 30/1)
926/7 vt. 671/2
930/1 vt. 669/70

Kulli puistas kanapoegi,
Kalev kulli, piigad kanad;
Sõidetie sõgesikku,
Hakati sõrmust otsima,
Naabri-mängi nalja pärast,
Peitusmängi pidamaie;
Mis ei laulik jõua laulda,
Keelil kõiki kuulutada.
*Keelest läinud laulud kenad,
Päast pulma-pillikesed,
Käest kuldsed kuulutused,
Meelest mõned magusamad.
Kui saab lõpma lustipääva,
Õnne-ööde hõiskamine,
Kui saab noorus närtsimaie,
Puna palgilt kahvatama:
Siis on lõpul lauluaega,
Kautab kägu kukkumista,
Ööpik ilu hüüdemista,
Lõukene lustitralli,
Neitsi noori healekesta.
Kui ei pika ilu peale
Peiupillil tantsitelles
Piigal tõuse pillikesta,
Kahetsuse kurvastusi,
Lustipidult leinamisi:
Siis võib pidu pajatelles
Luige lustikeelel laulda.*

Parandused

975 sõgesiku
976 Hakkati
977 Naabri mängi
978 Peitus' mängi
982 pulma pillikesed
986 Õnne ööde
999 paeatelles

Seletused

1000 Luige (murd.) — luik

Rahvaluules

981/4 vrd. Mellest om lännu mittu laulu / Kelest mittu kenna laulu / Päst mittu pillilist / Käest mittu kässilist (L 85, 30/3)
994/6 vrd. Pil pika ilu peale (F 63, M 4:23, nr. 774)

NELJATEISTKÜMNES LUGU

Oleks laulupoega noorem,
Oleks, mis ta enne olnud
Kevadises kaunis ilus,
Suve piire palistusel:
Siis ta laulaks pika pääva,
Laulaks läbi talve-öö,
Laulaks nalja ehk nädala,
Kukutelles poole kuuda
Kalevide kaunist mängi
Põrgupere piigadega,
Laulaks, et metsad müraksid,
Kaljud vasta karganeksid.
Aga laulik, õhtukukke,
Suvest lahkund luikekene,
Pöörab silmad igatsedes
Õnnepääva hommikule,
Noorepõlve nurmedele,
Kus veel kenadamad kirjad,
Ilusamad õnnelilled
Rõõmuvaipa valmistasid;
Kus veel elu õrnal rinnal
Soemalt mõni sõbra süda
Õnnelikult vasta õhkas;
Kus veel kevadisel murul
Külakiige kergitusel
Sõstrasilmad sõbralikult
Heldusela hiilgasivad!
Millal saab lauliku kevade
Armul tagasi tulema?
Tõuse, laulu koidukene,
Tõuse kui see päävatera
Minu vaimusilmadesse!
Paista muiste-põlve päivi
Hämarusest ärkamaie,
Pilvepaksust paistemaie!
Kalevide kallil pojal

Parandused

Pealk. Neljasteistkümnes
6 talve öö
8 Kukkutelles
12 kargeneksid (I ja II tr. on karganeksid)
28 Milal
29 tagasitulema
31 se
32 vaimu silmadesse
33 muiste põlve
34 Ämarusest
36 poeal

Seletused

4 piire — piiri
14 luikekene — luigekene
18 kenadamad (Kr.) — kenamad

Alg-Kalevipojas

1 Oleks lauliko noorema. (AKp. IX, 1)
2 = 2
3 Kevadise rikas ilus. (3)
4/6 = 4/6
Ld 7/10
11 = 7
12 Kaljud vasto käriseksid! (8)
Vj Laulaks teile pika lugu / Kalevide naljamängist / Põrgo-pere piigadega; — / Laulaks, kuida lusti pido, / Heledamat päikse paistet / Suure lõune sünnitusel: / Raheraske pilve põuest / Pikse noolid pillutanud. / Kogemata kustutanud. (9/17)
13/15 = 18/20
Ld 16
17/18 Nooruse pääva koidule. / Kus tal ilusamad kirjad (21/2)
Ld 19
20/2 Rõemo vaipa kirjendasid; / Kus tal elo õrnal rinnal / Sõbrus' soemaid südameida (23/5)
23 = 26
24 Kus tal kevadisel murul (27)
Ld 25
26/7 Heldus'rikad neiosilmad / Armus vasto põlesivad! (28/9)
28 = 30
29/32 Õnnes tagasi tulema? / Tõuse, laulo, niikui päike, / Mino vaimo silma ette! (31/3)
Vj Et mull' muiste mälestused / Jälle meeles avaldavad. (34/5)
Ld 33/5
Vj Kääname siis kiirel sammul / Kalevi teele tagasi. / Neitsi oli nugissilmal / Üle läve kambri vaatnud, / Kus ei kedagida nähtud. / Kassi võis ehk hiire püüdel / Kuuldud kobinada teha. (36/42)
Ld 36/38

Rahvaluules

11/12 Laulin et kaljud kargasid, / Metsad vankudes mürasid. (L 29, 4/5)

Ei sõit' ilu jõge pidi,
Mäng ei kullast mäge pidi;
Ilu oli pikal ööla
Lustipidul lõppemata,
Mäng ei lasknud noorel mehel
Aega minna igavaksa,
Ega nali neidudele
Unesõba silmadele.
«Oh kui ööl ei hirmutuseks
Päikest tuleks paistemaie!»
Nuttis juba mitu noori
Kadund armu kahetsedes,
Kui ta sala lõimesiidi
Kangasjalgel kudutie.
Vanaeite köögis vangis
Istus kui lõksus hiireke,
Kust ei võinud kasutütrid,
Kallid minna keelamaie.
Teisel pääval läksid piigad
Kaleviga kõndimaie,
Läksid maja näitamaie,
Varakambrid vaatamaie;
Palged alles punetasid
Neitsidel veel naljatusest,
Miska öö neil õnne mängil
Lustilikult mööda läinud.
*Nemad läksid kiviuksest
Kõrge kivivõlvi alla,
Kõndisivad kivist teeda
Tüki maada edasie;
Seal tuli vasta rikas tuba.
Tuba oli rauast tehtud,
Seina nurgad teraksesta,
Rauda-uksed, rauda-aknad,
Raudalaed ja -põrandad;
Rauda-ahi seisis nurgas,
Raudakeris ahju otsal,
Raudakummi keriksela,
Raudasängi seina ääres,
Raudalaud kesk põrandala,
Raudatoolid laua ümber,
Raudapingid ahju kõrvas;
Rauast olid parred tehtud,[1]
Parsivarred rauast tautud,[2]
Raudakirstud igas nurgas,
Raudavara kirstudessa.
Vanem piiga pajatelles
Pani sõna sõudevale:
«See on vana Sarvik-taadi
Töötuba sulastele,
Orjapoiste varjupaika,
Teupoiste pärispaika.
Siin neid vaeseid vaevatakse,
Mitmel puhul piinatakse.»
Nemad läksid rauda-uksest
Kõrge raudse võlvi alla,
Kõndisivad raudateeda
Tüki maada edasie;
Seal tuli vasta teine tuba.
Tuba oli vasest tehtud,
Seinad vasesta valatud,
Valgest vasest seinanurgad,
Punasesta seinapalgid,
Vasksed uksed, vasksed aknad,
Vasksed laed ja põrandad;
Vaskne ahi seisis nurgas,

Parandused

40 lõpemata
47 Nutis
51 Vana eite
57 maea
61 Misga
63 kivi uksest
64 kivi võlvi
70 Rauda uksed, rauda aknad
71 Rauda laed ja põrandad
72 Rauda ahi
73 Rauda keris
74 Rauda kummi
75 Rauda sängi
76 Rauda laud
77 Rauda toolid
78 Rauda pingid
81 Rauda kirstud
82 Rauda vara
83 paeatelles
85 Se; Sarvik taadi
91 rauda uksest

Seletused

37 Ei sõit' — ei sõitnud
47 noori — noort
50 Kangasjalgel kudutie — kangastelgedel kooti
53 kasutütrid (murd.) — kasutütreid
54 kallid (murd.) — kalleid
58 Varakambrid (murd.) — varakambreid
74 Raudakummi — kumm: kaitselagi reheahju-lee ehk kolde kohal

Alg-Kalevipojas

39/43 Nemad olid pika ööda / Lustimängil lõpetanud. / Aeg ei läinud piigadelle. / Ega meehel igavaksa; (109/12)
Vj Ei ka tulnud väsimusta. (113)
44 Ega und neil silma peäle. (114)
Ld 45/50
51/2 Vanaeit, kui hiire lõksus, (115)
Vj Oli õhtul kinni pandud, / Et ei võinud toasta tulla, / Jalga tõsta kamberista. (116/18)
Ld 53/4
55 = 119
56/8 Kaleville maja näitma. / Sarvik taadi varandusi / Salakambri vaatamaie: (120/2)
Ld 59/67
68 Üks oli tuba rauast tehtud. (123)
69/83 = 124/38
84 Pani sõna sõudemaie: (139)
85/92 = 140/7
Ld 93/4
95 = 148
96 Teine tuba vasest tehtud; (149)
97/8 = 150/1
Ld 99
100/14 = 150/66

Rahvaluules

37/8 vrd. Ilu sõitis jõge pidi, / Mängi kullast mäge pidi; (C 4 (3), 1/2)
89/90 vrd. Oh minu härtsu herrakene, / . . . / Vaata vaese valla peale, / Kuida seda valda vaevatakse / Pisukesi piinatakse (A 377 (285), 1, 5/7)
91/112 vrd. 63/82

Vaskne keris ahju otsal,
Vaskne kummi keriksela,
Vaskne sängi seina ääres,
Vaskne laud kesk põrandala,
Vasksed toolid laua ümber,
Vasksed pingid ahju kõrvas;
Vasest olid parred tehtud,
Parsivarred vasest tautud,
Vasksed kirstud igas nurgas,
Vaskne vara kirstudessa.
Vanem piiga pajatelles
Pani sõna sõudemaie:
«See on vana Sarvik-taadi
Tütarlaste töötuba,
Orjapiige varjupaika,
Vaimutüdrukute nurka: [3]
Siin neid vaeseid vaevatakse,
Mitmel puhul piinatakse.»
Nemad läksid vasksest uksest
Kõrge vaskse võlvi alla,
Kõndisivad vaskiteeda
Tüki maada edasie;
Seal tuli vasta kolmas tuba.
Tuba oli tehtud hõbedast,
Hõbedased toaseinad,
Nurgad hõbedast valatud,
Hõbe-uksed, hõbe-aknad,
Hõbelaed ja -põrandad;
Hõbe-ahi seisis nurgas,
Hõbekeris ahju otsal,
Hõbekummi keriksela,
Hõbesängi seina ääres,
Hõbelaud kesk põrandala,
Hõbetoolid laua ümber,
Hõbepingid ahju kõrvas;
Hõbedasta tehtud parred,
Parsivarred hõbedasta,
Hõbekirstud igas nurgas,
Hõberaha kirstudessa.
Teine piiga pajatelles
Pani sõna sõudemaie:
«See on vana Sarvik-taadi
Igapäävaline tuba,
Aripäine asupaika,
Keha karastuse kamber.
Siin ta puhkab igapääva,
Peab hõlpsat põlvekesta.»
Nemad läksid hõbe-uksest
Kõrge hõbevõlvi al'a,
Kõndisivad hõbeteeda
Tüki maada edasie;
Seal tuli vasta neljas tuba.
Tuba oli kullast tehtud,
Kullast olid toaseinad,
Nurgad kullasta valatud,
Kulda-uksed, kulda-aknad,
Kuldalaed ja -põrandad;
Kulda-ahi seisis nurgas,
Kuldakeris ahju otsal,
Kuldakummi keriksela,
Kuldasängi seina ääres,
Kuldalaud kesk põrandala,
Kuldatoolid laua ümber,
Kuldapingid ahju kõrvas;
Kullast olid parred tehtud,
Parsivarred kullast tautud,

Parandused

110 Parsi varred
113 paeatelles
115 Se; Sarvik taadi
123 vaski teeda
129 Hõbe uksed, hõbe aknad
130 Hõbe laed ja põrandad
131 Hõbe ahi
132 Hõbe keris
133 Hõbe kummi
134 Hõbe sängi
135 Hõbe laud
136 Hõbe toolid
137 Hõbe pingid
140 Hõbe kirstud
142 paeatelles
144 Se; Sarvik taadi
150 hõbe uksest
151 hõbe võlvi
152 hõbe teeda
158 Kulda uksed, kulda aknad
159 Kulda laed ja põrandad
160 Kulda ahi
161 Kulda keris
162 Kulda kummi
163 Kulda sängi
164 Kulda laud
165 Kulda toolid
166 Kulda pingid

Seletused

117 Orjapiige — orjapiigade
146 Aripäine (murd.) — argipäevane

Alg-Kalevipojas

115 «Se on vana Sarve taadi (167)
116/25 = 168/77
126 Kolmas tuba hõbedasta; (178)
127/37 = 179/89
138 Hõbedasta olid parred (190)
139/43 = 191/5
144 «Se on vana Sarve taadi (196)
145/6 = 197/8
Ld 147
148 = 199
149/50 Maitseb hõlpsat põlvekesta.» / Nemad jõudsid hõbe uksest. (200/1)
151/4 = 202/5
155 Neljas tuba kullast tehtud. (206)
156/72 = 207/23

Rahvaluules

113/14 vrd. 83/4
115/18 vrd. 85/8
119/20 vt. 89/90
121/41 vrd. 91/112
142/3 vrd. 113/14
144/9 vrd. 115/18
150/71 vrd. 121/41
155/71 vrd. Sänne sõssar minno ello / Kulda sänki säddemine / Kulda padja pädeminne / . . . / Kulda süvvä kulda juvva / Kulda manno mul mada (L 85, 13/15, 17/18)
155/283 vrd. laulutüübiga «Imelik maja» (vt. näit. EÜS VI, 1001/2 (158) < Jõhvi, EÜS IV, 1732/3 (239) < Suure-Jaani, SL I tüüp nr. 72, variandid 409/20, Kreutzwaldi käsikirjades vt. näit. L 38, 77/104)

Kullasta kõik majariistad,
Kuldakirstud igas nurgas,
Kuldaraha kirstudessa.
Teine piiga pajatelles
Pani sõna sõudevale:
«See on vana Sarvik-taadi
Pidupääva paigakene,
Lustipidamise tuba,
Kallis rõõmukambrikene.
Siin ta puhkab pidupäeval,
Maitseb magusamat põlve,
Õnnelikumada aega.
Siin ma eila pika pääva
Olin kulda küürimaies,
Pidukambrid pühkimaies.»
Nemad läksid kulda-uksest
Läbi kuldaväravada
Kõrge kuldse võlvi alla,
Kõndisivad kuldateeda
Tüki maada edasie;
Seal tuli vasta viies tuba,
Kallis siidikambrikene.
Tuba oli siidist tehtud,
Siidinööril üles aetud,
Salasambadele toetud;
Siidist olid toaseinad,
Nurgad siidista sõlmitud,
Siidi-uksed, siidi-aknad,
Siidist laed ja põrandad,
Siidisängid seina ääres,
Siidipadjad sängidessa,
Siidikatted üle laua,
Siiditekid toolidela;
Siidiriided rippusivad
Ümberringi seina külles,
Siidinöörid piki tuba
Nõtkusivad siidi alla,
Suured kirstud seisid nurgas,
Siidikangad kirstudessa.
Kolmas piiga pajatelles
Pani sõna sõudemaie:
«See on neiu ehtetuba,
Noorte neitsikeste kamber.
Siin nad hellad ehitavad,
Piduriideid palmitavad,
Panevad sinisiidilista,
Poogalista punasida,
Roomakarva loogelista:
Kui on siidiliste pidu,
Noorte neitsikeste pääva.»
Nemad läksid siidi-uksest
Läbi siidiväravada
Kõrge siidivõlvi alla,
Kõndisivad siiditeeda
Tüki maada edasie;
Seal tuli vasta kuues tuba,

Parandused

169 maeariistad
170 Kulda kirstud
172 paeatelles
174 Se; Sarvik taadi
177 rõõmu kambrikene
179 Maitsab
184 kulda uksest
185 kulda väravada
189 vies
190 siidi kambrikene
192 Siidi nööril üless'
195 siidiste (trv.)
196 Siidi uksed, siidi aknad
198 Siidi sängid
199 Siidi padjad
200 Siidi katted
201 Siidi tekid
202 Siidi riided
204 Siidi nöörid
207 Siidi kangad
208 paeatelles
210 Se
214 sini sidilista
219 siidi uksest
220 siidi väravada
221 siidi võlvi
224 kues

Seletused

183 Pidukambrid (murd.) — pidukambrit
212 ehitavad (murd.) — ehivad
213 palmitavad — palmi(tse)vad, punuvad
215 Poogalista — poogelist; pookadega kaunistatud; triibulist, poordilist (Wied.)
216 Roomakarva — rihmakarva, nöörikarva (? — Wied.); lähtevorm vist «roomakirja», vt. I 607 komm.
217 siidiliste — siidiskäijate, siidikandjate

Alg-Kalevipojas

173 Pani sõna sõudemaie (224)
174/8 = 225/9
Vj Sagedaste sõbradega, (230)
179/80 = 231/2
181 Siin ma eile pääva otsa (233)
182 = 234
183/4 Pidotuba pühkimaies.» / Nemad jõudsid kulda uksest, (235/6)
185/90 = 237/42
191/2 Mis oli selgest siidist tehtud, / Siidi nööril ülesseätud (243/4)
193/4 = 245/6
195 Nurgad siidista nipeldud, (247)
196/7 = 248/9
198 Siidi sängid seisid toassa, (250)
199/200 = 251/2
201 Siidi kated toolidella. (253)
202/10 = 254/62
211/12 Neitsikeste salakamber; / Siin nad noored ehitavad. (263/4)
213 = 265
Ld 214/16
217 = 266
218 Siidi neitsikeste pääva.» (267)
219/24 = 268/73
Vj Sammetista ehitatud. (274)

Rahvaluules

172/3 vrd. 142/3
174/80 vrd. 144/9
182 vt. Kp. XIII, 671/2
184/207 vrd. 150/71
189/207 vrd. Sänne sõssar minno ello / Sidil minna maggama heitsi / Sidil minna ülles tõssi / Sidi sänku sädeminne / Sidi padja pädeminne (L 85, 21/5)
208/9 vrd. 172/3
210/18 vrd. 174/80
211/15 vrd. Neitsikesed, norokesed, / Ehtige enda rideesse, / Pange punna paeladesse, / Sinnisesse siidilesse, (L 86, 1/4)
219/44 vrd. 184/207

Kena sammetkambrikene.
Tuba tehtud sammetista,
Sammetnööril üles seatud,
Salasambad alla toetud;
Sammetista toaseinad.
Nurgad siutud sammetista,
Sammetuksed, sammetaknad,
Sammetist laed ja põrandad,
Sammetsängid seina ääres,
Sammetpadjad sängidessa,
Sammetkatted laua üle,
Sammettekid toolidela;
Suured sammetised vaibad
Jooksivad piki põranda,
Sammetnöörid piki tuba
Nõtkusivad sammetissa.
Suured kirstud seisid nurgas,
Sammetkangad kirstudessa,
Teised sammetkanga pakud
Seisid virnas kirstu kõrvas.
Kolmas piiga pajatelles
Pani sõna sõudevale:
«See on neiu ehtetuba,
Noorte neitsikeste kamber.
Siin nad noored ehitavad,
Piduriideid palmitavad,
Panevad sinisammetisse,
Poogalise punadessa,
Kui on sammetlaste pidu,
Sammet-neitsikeste pääva.»
Nemad läksid sammetuksest
Läbi sammetväravada
Kõrge sammetvõlvi alla,
Kõndisivad sammetteeda
Tüki maada edasie;
Seal tuli vasta seitsmes tuba.
Tuba oli poordist tehtud,
Kenast poordist kambrikene,
Mis oli poordista punutud,
Poordi paelul üles pandud
Salasambade tugila.
Poordist olid toaseinad,
Nurgad poordista punutud,
Poordist uksed, poordist aknad,
Poordist laed ja põrandad,
Poordist sängid seina ääres,
Poordist padjad sängidessa,
Poordist katted laua üle,
Poordist tekid toolidela;
Poordist riided rippusivad
Ümberringi seina külles,
Poordist nöörid piki tuba
Nõtkusivad poordi alla;
Suured kirstud seisid nurgas,
Poordipakud kirstudessa,
Kirstu kõrvas seisid virnad
Kenamaida käiksekirju,
Teised virnad tanukirju,
Kolmandamad loogelisi.
Kolmas piiga pajatelles
Pani sõna sõudevale:
«See on neiu ehtetuba,

Parandused

225 sammet kambrikene
227 Sammet nööril üless' seatud
231 Sammet uksed, sammet aknad
233 Sammet sängid
234 Sammet padjad
235 Sammet katted
236 Sammet tekid
239 Sammet nöörid
242 Sammet kangad
243 sammet kanga
245 paeatelles
247 Se
251 sini sammetisse
254 Sammet neitsikeste
255 sammet uksest
256 sammet väravada
257 sammet võlvi
258 sammet teeda
264 ülespandud
274 ripusivad
279 Poordi pakud
284 paeatelles
286 Se

Seletused

230 siutud (murd.) — seotud
238 piki põranda (murd.) — piki põrandat
243 sammetkanga pakud — sametkanga rullid
253 sammetlaste (nimetav: sammetlane) — sametiskäijate, sametikandjate
261 poordist — peenikesest (hõbetatud) traadist kootud pilust ehk pitsist
265 Salasambade tugila (Kr.) — salasammaste toel

Alg-Kalevipojas

225 = 275
226 Se oli sammetista tehtud. (276)
227 = 277
228 Sala sambadel toetud. (278)
229/31 = 279/81
232/3 Sammetist laed, põrandada; / Sammet sängid seisid toassa. (282/3)
234/5 = 284/5
236 Sammet kated toolidella. (286)
237 = 287
238 Varjasivad põrandada. (288)
Vj Sammet riided ripusivad / Ümberringi seina külles (289/290)
239/45 = 291/7
246 Pani sõna sõudemaie: (298)
247 = 299
248 Neitsikeste salakamber: (300)
249/50 = 301/2
Ld 251/2
253/4 = 303/4
255 Nemad jõudsid sammet uksest. (305)
256/60 = 306/10
261/2 Seitsmes tuba poortist tehtud. / Kena poordi kambrikene. (311/12)
263 = 313
264 Poordi paelul ülesseätud (314)
265/9 = 315/19
270 Poordist sängid seisid toassa. (320)
271/2 = 321/2
273 Poordist kated toolidella. (323)
274/84 = 324/34
285 Pani sõna sõudemaie: (335)
286 = 336

Rahvaluules

245/6 vrd. 208/9
247/54 vrd. 210/18
249/52 vt. 211/15
255/83 vrd. 219/44
284/5 = 245/6
286/91 vrd. 247/54

Noorte neitsikeste kamber,
Siin need noored ehitavad,
Päid poordile panevad,
Kui on poordilaste pidu,
Noore neitsikeste pääva.»
Nemad läksid poordist uksest
Läbi poordiväravada
Kõrge poordivõlvi alla,
Kõndisivad poorditeeda
Tüki maada edasie;
Siis nad peasid õue peale,
Kus ei muru ega mulda.
Maa oli selge rahane,
Tänav teeda taalderista.
Õues seisid seitse aita,
Seitse aita sala tehtud.
Üks oli aita kivist tehtud,
Rauakivista rajatud,
Teine aita paesta tehtud,
Laiast paasist ehitatud,
Kolmas aita kanamunast [4]
Imelikult ehitatud,
Neljas aita hanemunast
Salakombel kokku pandud,
Viies aita vikikivist,
Viilitud kivist ehitud,
Kuues aita kotka munast
Imekombel ehitatud,
Seitsmes aita Siuru munast [5]
Iseviisil üles seatud.
Üks oli aita rukkid täis,
Teine aita kesvasida,
Kolmas aita kaeru täis,
Neljas täidetud nisuga,
Viies aita linnaksida,
Kuues keeduvilja aita,
Seitsmes aita searasva,
Keedurasva pakku täis.
Taga õues olid laudad,
Karjalojuste korterid;
Laudad olid luiest tehtud,
Kontidesta kokku pandud.*
Kalevide kallis poega
Ei läind lautu vaatamaie,
Hakkas asja nõudemaie,
Piigadelta pärimaie,
Kesse kuulus Sarve-taati
Sugulta pidi olema.
Vanem piiga peenikene
Mõistis kohe, kostis vasta:
*«Kes teda isana sünnitanud,
Emana rinnal imetanud,
Kaitsevala kaisus kannud,
Rüpe'elta ravitsenud,
Suu juures suisutanud, —
Sest ei ole meie kuulnud.

Parandused

293 poordi väravada
294 poordi võlvi
302 salatehtud
304 Raua kivista raeatud
310 kokkupandud
311 Vies; vikkikivist
313 Kues
316 üless'
321 Vies
322 Kues
328 kokkupandud
333 Sarve taati

Seletused

290 poordilaste (nimetav: poordilane) — poordikandjate
304 Rauakivista — raudkivist
311 vikikivist — väljaraiutud kivist (vt. Kv. II, lk. 540)
317 rukkid (murd.) — rukkeid
324 pakku täis — pakil täis
339 Kaitsevala — kaitsvas, kaitstes
340 ravitsenud — toitnud, söötnud

Alg-Kalevipojas

287/8 Neitsikeste salakamber; / Siin nad noored ehitavad: (337/8)
Ld 289
290 = 339
291 Poorti neitsikeste pääva (340)
292 = 341
293 Läbi poortist väravada (342)
294/6 = 343/5
297 Sealt nad peäsid õue peale. (346)
Ld 298/300
301 Õues oli seitse aita (347)
Ld 302/3
304 = 348
Ld 305
Vj Kaljo seinast tehtud kambrid (349)
Ld 306/16
317 = 350
318/19 Teine aita odre täidel, / Kolmas aita kaero täidel, (351/2)
320/2 = 353/5
Vj Läätseid, ube, erneid täide (356)
323/6 Seitsmes ait täis keedo rasva, / Teises õues seisid laudad, / Karja elajate tallid; (357/9)
Ld 327/8
329/31 Mis ei Kalevide poega / Mite läinud vaatamaie. / Tema hakas taganõudma, (360/362)
332 = 363
333 Kesse ilmarikas Sarvik (364)
334 = 365
335/6 Vanem piiga mõistis jutu, / Hakas vasto pajatama: (366/7)
Vj «Kesse Sarviko sugulta, / Võsu pärilte kännulta? / Seepse meile teädemata. (368/370)
337/8 Kes teda isal sünnitand, / Ema rinnal imetanud? (371/372)
Ld 339/41
342/4 = 373/5

Rahvaluules

292/6 vrd. 255/9
301 vrd. Meie õues kusi aita? (L 87, 32)
307/10 vrd. motiiviga laulutüübist «Miks ei mullu mulle tulnud?», näit.: Miks sa mullu mull ei tulnud / . . . / Ma oleks ammu aeda teinud / Aeda teind ani munesta / Katuse kana munesta (H II 26, 968/9 (3), 2, 12/14 < Põltsamaa), vt. ka SL II, lk. 82/4, tüüp nr. 20
317/22 vrd. Meie õues kusi aita! / Üks siin ohhib odradesse, / Teine kaerassa kahhiseb, / Kolmas ligub linnaksida, / Neljas nikkerdab nisuda, / Vies Rootsi rukkieida, / Kues jo kõvva rahhada, (L 87, 32/8)
336 stereot. vastusvärss
341 vrd. Suu jures suisutasid (L 54 b, 28)

Kas teda karu poegetanud,
Hunti metsas imetanud,
Karjamära mängitanud,
Kitse kätkis kiigutanud:
See kõik seisab sõba alla,
Varjul meile vaiba alla.*
Sarvikul on suured vallad,
Laialised valitsused,
Salasõitu sadandala,
Tuulekäiki tuhandela;
Ega ole elav silma,
Kuskil sureliku kõrva
Tema teesi teadanenud,
Käikisida kuuldanenud,
Meie näeme minikuda,
Teame tema tulikuda,
Teekäik ala tundemata.
Sügavamal peab sisu
Õenes maa sees olemaie:
Õenestuses seitse ilma,
Seitse salasaarekesta.
Seal peab varjuliste valda,[6]
Kujuliste külasida
Perekaste pesitama.
Surnud rahva sugusida
Vana Sarvik valitsemas,[7]
Kuda Taara tarkusela
Maailma algamisel
Asju nõnda asutanud.
Voliliku kange käega
Valitseb Sarvik valdasi;
Varjulised saavad luba
Igal aastal hinge-ajal[8]
Korra oma kodu käia
Omaksida vaatamaies,
Tuttavaida teretamas.
Jõu-õhtude pidudel[9]
Lähvad vaimud lennuskille —
Põrgu piinast peastetud —[10]
Varjuriigi väravatest
Tuule kiirul kihutelles
Võõrdunud vainudele,
Kus nad rõõmu-radadela,
Ehk ka pisarate teedel
Elupõlves enne käinud.
Aga voli-aja veerul,
Lõbus' nädalate lõpul
Peavad võõrsil käinud pojad
Tulist tagasi tulema
Varjuriigi valdadesse,
Igamees oma peresse.»
Teine piiga pajatelles
Pani sõna sõudevale:
«Sealtap vana Sarvik-taati
Teulisi tarviteleb,
Abilisi ajab välja;
Sunnib korra sulasida,
Sunnib korra tütarlapsi

Parandused

347 Se
365 Kueuliste
370 Maa ilma
375 hinge aeal
385 rõõmu radadela
387 Elu põlves
388 voli aea
389 Lõbus'
390 poead
394 paeatelles
396 Sarvik taati
397 tarvitelleb
398 aeab

Seletused

343 poegetanud (vrd. poeginud) — sünnitanud (looma kohta)
346 Kitse — kits
355 teesi (murd.) — teid
361 Õenes (murd.) — õõnes (seesütlev)
362 Õenestuses — õõnestuses
364 varjuliste — varjude, surnute vaimude
365 Kujuliste — varjukujude, vaimude
366 Perekaste (murd.) — perekalt
372 Voliliku — võimsa
380 lennuskille — lennates
388 voli-aja — vabaks antud aja
389 Lõbus' — lõbusate
391 Tulist (murd.) — tulikiiresti

Alg-Kalevipojas

345 Karjamära kiigutanud? (376)
Ld 346
347/8 Se kõik meile kate alla / Peido pimedusse jäänud (377/378)
349/50 = 379/80
Ld 351/2
353 Mis ei sureliko silma (381)
Ld 354/9
Vj Tännini veel näha saanud: / Sest et inimeste loomad / Elosalt ei senna peäse. — (382/4)
360/1 Sügavamal peab maapõhi / Õenes seesta olemaie. (385/386)
362 = 387
363 Seitse maada laialista (388)
Vj Varjo rahvaga kosuma. / Neida suuri valdasida. / Närtsind rahva seltsisida (389/91)
Ld 364/7
368/70 Kaitseb Sarvik kange käega. / Suure voliliko väega / Vana Taara seädust mööda; / Kelle tarkus ettearvand. / Enne kui ilma valmistand (392/6)
Vj Loomasida elustanud: / Kuida asjad pidid käima (397/8)
Ld 371/3
374 = 399
Vj Närtsind loomad meelevalda: (400)
375/6 Igal aastal ühe korra / Hinged' aegul kodo käia. (401/402)
377/8 = 403/4
379/80 Jõo õhtude pidula / Lähvad vaimud varjo riigist (405/6)
Ld 381/2
383 Tuule tiivul kihutelles (407)
Vj Endise elo paiguile (408)
384 Võerdund teede radadelle. (409)
Ld 385/7
388 Aga voli-aea lõpul (410)
Vj Prius' päivi palistusel: (411)
Ld 389
390/1 Peavad võersi läinud vaimud / Jälle tagasi tulema. (412/13)
392 = 414
Vj Udust kootud küladesse. (415)
393 Igaüks oma peresse. (416)
Ld 394/5
396/7 = 417/18
Ld 398
399/400 = 419/20

Rahvaluules

343/6 vrd. Sussi on mind suisutanud. / Karro on mind kasvatanud. / Metsa mära mängitanud, (L 32, 12/14)

Teupäivi tegemaie,
Kus nad vaesed raudakambris
Raskeid tööst toimetavad,
Vaskikambris valju tööda
Sarvikule sigitavad.
Raudakeppi nuhtleb rampa,
Vaskne vitsa viibilista.
Sjin on Sarvik-taadi kodu,
Päris puhkamise paika,
Kehakarastuse kamber,
Seljasirutuse sängi:
Kus ta vanaeide seltsis
Vahevahel viidab aega,
Puhkab mõne päävakese,
Kui ta väsind pikast käigist,
Rändamisest väga roidund.
Siisap eite Sarvikuda
Hõbekambri parsidela
Videvikul vihtlemaies,
Aineid külgi haudumaies.
Pikematel pidupäivil,
Siis kui suuremaida sööki,
Tuleb Sarvik sõbradega
Suurte sugulaste seltsis
Lustipidu pidamaie,
Õlle hullul hõiskamaie.
T ü h i on tal kälimeesi,[11]
Põrgu l i t a tema tädi,
Valge mära vana ema.[12]
Täna õhtu oodetakse
Sarvikut koju tulema,
Kel ei palju ole püsi,
Kui ta ülespoole kõnnib,
*Kussa pääval paistab päike,
Kuuvalgus öösel kumab,
Tähesilmad teevad teeda.*
Aga kui ta alla ilma
Varjulaste valdadesse
Tarvitust lääb toimetama,
Siis ta viivib mitu pääva,
Viivib nädalate viisi.»
Kolmas piiga peenikene
Pani sõna sõudevale:
«Kui sind, Kalevide poega,
Kogemata koju tulles
Sarvik-taat saaks silmamaie,
Siis sa satuks kohe surma.
Sest kes iial seie saanud,
Üle läve tõstnud jalga,
Pannud kanda põrandale,
See ei pease surma suusta,
Võõrdub kuu valguselt,
Päikese paistuselta.
Meie, õed õnnetumad,[13]
Kaunid neitsid kolmekeste
Langesime lapsepõlves

Parandused

402 rauda kambris
404 Vaski kambris
406 Raudakepi
408 Sarvik taadi
410 Keha karastuse
412 vana eide
420 audumaies
428 litta
431, 445 koeu
446 Sarvik taat
448 ial
451 Se
456 lapse põlves

Seletused

406 rampa — rammaks, jõuetuks jäänut
407 viibilista (Kr.) — viibijat, viivitajat
420 Aineid — valusaid (vt. Kv. II, 541)
428 lita — emane koer
439 Tarvitust — tarvidust, tarvet
440 viivib (murd.) — viibib

Alg-Kalevipojas

401 Endale päivi tegema; (421)
402 = 422
Ld 403
404 = 423
405 Sarvikulle toimetavad. (424)
Ld 406/7
408/9 = 425/6
Ld 410/11
412 = 427
Ld 413
414/15 Vahest mõne pääva puhkab; / Kui on pikast käigist väsind. (428/9)
416/17 = 430/1
418/20 Hõbe kambri parssil vihtleb, / Ainaid külgesida audub. (432/3)
421 «Suurematel pidopäivil (434)
Ld 422
423 = 435
424/5 Toob kaasa sugulasi, / Lustisida pidamaie. (436/7)
Vj Õnnepõlve jagamaie (438)
Ld 426
427/8 = 439/40
Ld 429
430 = 441
431 Sarvik-taati jälle koeo (442)
432 Tal ei pika püsidusta (447)
433/4 Sest et ülevalla ilmas, / Kusse päike pääval paistab, (443/4)
435 = 445
436 Tähäkesed siravad: (446)
Vj Ega viibimista 'pole. (448)
437 = 449
Vj Sügavuse riikidesse, (450)
438 = 451
439 Tallitusel väljalähäb: (452)
440 = 453
441/3 Mõnekorra nädalaida.» / Teine piiga, peenikene, / Pani sõna sõudemaie, (454/6)
Vj Hakas nõnda pajatama: (457)
444/6 «Kui sind Sarvik, vennikene! / Koeo tulles eest peaks leidma, (458/9)
Vj Siis sull elo õhtukene, / Viimne videvikukene / Silmapilgul käte juhtuks. (460/2)
Ld 447
448/9 Sest kes seie kogemata / Jalga juhtub tõstemaie: (463/464)
Ld 450
451 Elokesta kautanud (467)
Vj Kui ta Sarvik taadi silma / Kogemata oli puutund (468/9)
452 Kuu valgelta võerdunud, (466)
453 See on pääva paistelt lahkund. (465)
454/5 «Meie neitsid kolmekeste. / Õnnetumad piigakesed: (470/1)

Rahvaluules

419/20 vrd. Sealt saab ella venna sauna! / Kus mo venda vihtelekse. / Ainad külge audunekse. (L 38, 77/9)

Õnnetuse tuulehoogul,
Viletsuse vihmasadul
Pärisorjaks Sarvikule.
*Kaugelta meid kannetie,
Tuhat versta tagant toodi
Laia ilma lagedalta,
Kena ilma keske'elta
Seie kurva küladele,
Pika piina peredele.
Enne olid ilupäävad,
Kus me kuninglikus koplis
Kullerkupu kujudana
Kolmekeste kasvasime;
Nüüdap peame neitsikesed,
Pärisorja olemises
Raudakepi sunnitavad,
Peretaadi sõnakuuljad,
Pereeide käskejalad
Töösida toimetama,
Mis meil' peale pandaneksa.
Ehk tuleks tulista lunda,
Sajaks rauasta rahedad,
Valaks vihma varda'asta:
Ikka peab ori olema,
Ikka minija minema,
Kohe käima korraline,
Varsti käima vaenelapsi,
Enne koitu koovitaja,
Enne muida mustalindu,
Pärast pääva pääsukene.*
Taara heldus kinkind meile
Närtsimata nooruspäivi,
Õnne kevadista iga,
Alalista palgepuna:
Senni kui tuppe solkimata,
Kaunakene kitkumata,
Iduke ivas veel eluta.»
Vanem piiga peenikene
Pani sõna sõudevale:
«Misse vaestel maksab noorus,
Õnne kevadine ilu,
Alapuna palgedele,
*Mõlkuv marja-meelekene,
Katkemata kaunakene,
Kui ei armul haudujada,
Igatsusest peastejada,
Kesse kanu kosimaie,
Lindu tuleks lunastama,
Lestajalga lepitama,
Varbajalga vangist viima,
Masajalgu meelitama?
Tuul ei tule teretama,
Õhku õrna hellitama
Vaeseid vangipandud lapsi.»*
Kalevide kange poega
Pani sõnad sõudevale:
*«Neitsikesed noorukesed,
Kähärpääga kaunikesed,
Ärge kurtke kurval meelel,
Ärge kurtke, armukesed!
Kurvastus teeb kahvatumaks,
Pisar pillab palge puna.

Parandused

459 Päris orjaks
468 kueudana
478 Saeaks
480, 481 Ika
488 noorus' päivi
491 kuin (trv.)
499 marja meelekene
501 audujada

Seletused

457 tuulehoogul (Kr.) — tuulehool
458 vihmasadul (Kr.) — vihmasajul
468 kujudana — kujudena, taoliselt
478 rahedad (Kr.) — rahet
491 tuppe — tupp
498 Alapuna — alaline puna
507 masajalgu — lühijalgseid, väikesekasvulisi

Alg-Kalevipojas

Ld 456/8
459 Sarvik taadi päris orjad (472)
Vj Algmisest juba oleme. (473)
Ld 460/72
473/4 Sarvik taadi sõnakuuljad. / Vanaeide käskejalad, (474/5)
Vj Majatööde toimetajad. (476)
Ld 475/86
487/90 Meile määrand Taara tarkus / Närtsimata noorus'iga, / Alalista õilme puna / Palgedelle paistemaie.» (477/80)
Ld 491/3
494 = 481
495 Pani sõna sõudemaie. (482)
Vj Hakas nukralt pajatama: (483)
496/9 «Mis meil vaestel noorus aitab, / Õilme puna palgedella, / Mõlkus rõemo meelekene! (484/6)
Vj Pika igavuse piina / Peame ööd ja päävad kandma. / Peame vastotõrkumata / Vanaeide sõna kuulma. / Tema tahtmist tallitama, / Tema tuju kannatama; / Sarvikul pääd otsimaie. (487/93)
Ld 500/5
506 Ega peäse vangi võrgust (494)
Vj Kammitsasta põlvekesest / Elo ilmas enam lahti. (495/6)
Ld 507
508 Saa ei päikest teretama, (497)
Vj Ega kuuda nägemaie. / Tähäkesi tundamaie.» (498/9)
Ld 509/10
511/12 Kalevide poega kostis (500)
Ld 513
514 Kähärpääga peenikesed! (504)
515/16 «Ärge kurtke, piigakesed, / Ärge nutke, noorokesed, / Kurvastage, kallikesed. (501/3)
Ld 517/18

Rahvaluules

477/85 = L 88
505 vrd. Mulle andsid anned oida, / . . . / Lestasjallad leppitada; (A 110/12 (64), 6, 9)
513 = L 86, 1
514 vrd. Oa-kaunad kaunikesed, (L 63, 2)
515/16 vrd. Ärge, kullad, kurvastage, (L 63, 4)
517/18 vrd. Vaev teeb vanaks ja mure mustaks (E. Normann, Valimik eesti vanasõnu, lk. 267, nr. 30)

Küllap peastan kullakesed,
Peastan linnud lingudesta,
Kanakesed kammitsasta,
Võtan väe'id võrkudesta!
Külap peastan kulla piigad
Vana eide vangipaelust,
Sarve-taadi sidemetest,
Orjapõlve ormadesta,
Viin teid laia valge'ele,
Päikese paistusele,
Kena kuu kumedale,
Siravale täht'de silma.
Ärge nutke, noorukesed,
Kurvastage, kullakesed!*
Kalevide kangel poja!
Kasvab rammu külalfie!
Külap võidan võidumängil
Sarve-taadi sulastega,
Vaigistelen vanaeide,
Lunaste'en lapsukesed!»
Vanem piiga peenikene
Pani sõna sõudevale:
«Kallis Kalevide poega,
Võidumeeste võsukene,
Kangelaste kasvandikku,
Tahad peasta tedrepoegi,
Kammitsasta kanakesi,
Lingupaelust linnukesi,
Siis pead võtma nõiavitsa,
Küüntelaastust kübarada,
Muidu ei saa ise meesi,
Vähem meida vangist peastma!
Siin ei kesta sinu kangus,
Ega välta mehe võimus,
Inimlikku vahvam väg i.
Sarvikul on sada selli,
Tuhat teendrit tundemata,
Arvamata abimehi,
Nägemata nõudeandjaid:
Tuule-abid tuuslarilta,
Sortsilaste soola-abid,
Nõiarohukeste abid,
Miska kangust köidetakse,
Miska võimu võrgutakse,
Rammu ära raugendakse.»
Kalevide kange poega
Pani naeruks pajatusi,
Naljaks neiukeste kartust,
Seadis sõna sõudevale,
Laulukesta lendamaie:
*«Neitsikesed noorukesed,
Kähärpääga kaunikesed!
Oleksite õnnekombel
Meestepoege mängi näinud
Vahvamate võitlemista,
Kangemate rammukatset,

Parandused

522 Võttan; võrkudesta
525 Sarve taadi
533 poeal
536 Sarve taadi
537 Vaigistellen vana eide
538 Lunnastellen
543 kasvandiku
553 Inimliku
558 Tuule abid
559 soola abid
561 Misga; kõidetakse
562 Misga
565 naeatusi
571 õnne kombel

Seletused

526 ormadesta — rihmadest, nööridest (või ka pastla nööriaasadest — Wied.)

Alg-Kalevipojas

519 Külap peästan piigakesi (505)
Ld 520/1
Vj Õnnetumast orja paelust (506)
522 Igavuse vangi võrgust. (507)
Ld 523
524 Vanaeide tuju pakilt. (508)
Vj Külap peästan neiokesi (509)
525 Sarvik taadi sidemeista, (510)
Vj Kurja põlve kütkedesta, (511)
Ld 526
527 = 512
528/30 Pääva kena paistusella, / Kuu valge varjodelle / Siravalle tähtedelle (513/15)
Vj Ärge kartke, piigakesed, (516)
531 = 517
532 Kurvastage, kallikesed. (518)
Vj Kähärpääga peenikesed! (519)
533/4 Kalevil on küllalt rammo, (520)
Vj Üleliiga jõudo antud! (521)
535/7 Külap võidan Sarvik taadi / Lepitellen vanaeide. (522/523)
Vj Külap ajan asjad teele / Sõuan joonel' tallitused.» (524/5)
Ld 538
539/42 Vanem neitsi kostis vasto / Sõudis sõnul pajatelles: / «Kalevi poeg vennikene / Kangelaiste võsokene. (526/9)
Vj Taaralaiste talmekene! (530)
Ld 543/6
547 Kui ei võta viisakesta: (532)
548 Kui sa kübarat ei võta, (533)
549/50 Siis ei jõua sina ennast. / Mite iseennast peästa. — / Vähämalt meid väätikesi. (533/5)
Vj Päätа kana poegasida. (536)
551/2 Kaugel sino võimus kestab. / Kange rammo ulatelleb? (537/8)
Ld 553
554/5 = 539/40
556 Abimeehi arvamata. (541)
557 Nõuuandjaid nägemata (542)
558 Tuuslaride tuule abid, (543)
559/60 = 544/5
561 Misga sino kangust köidab, (546)
562 Sino võimo võrgutelleb!» (548)
563 Sino rammo kütkendelleb, (547)
564 = 549
565/6 Pidas piiga jutu naeruks. / Neio kartust naljatuseks: (550/1)
Vj Kostis vasto julgel meelel, (552)
567 Sõudval sõnal pajatelles: (553)
Ld 568
Vj «Põrgo piigad, peenikesed. / Sarvik talo neitsikesed! (554/555)
Ld 569/70
571/3 Oleksite teie ilmas / Meehenada meesta näinud. / Vahvamada poisikesta: (556/8)
Ld 574

Rahvaluules

531/2 vrd. Ärge, kullad, kurvastage. (L 63. 4)
569/70 vt. 513/14

Külap te siis teadaneksid,
Palju mõnus mehepoega
Tülil jõuab toimetada.*
Ei ma karda Sarvikuda,
Karda ei sellide sada,
Ega tondi tuhandeda!
Võimus käsi võidab väe;
Tugev võitis juba Tühja,
Surmas Soomes suured hulgad,
Saab ka võitma Sarvikuda.»
Teine piiga peenikene
Pani sõna sõudevale:
«Kallis Kalevide poega,
Kuninglikku kange meesi!
Kui sa palumiste vasta,
Õpetustest hoolimata
Kiusatuse kütkendusse
Ülemeelil tahad minna:
Sest ei tõusku meile süüda,
Sest ei vaestel' vastamisi
Venna vere valamisest,
Ülekohtu hukkamisest!
Ühte pean veel ütlemaie,
Palvekeelil pajatama:
Tee siis, meesi, mis sa tahad!
Kui sa tahad õnnekäigil
Põrgu paelust peaseneda,
Siis ma palun: Tõtta, meesi!
Vii sa varbad viibimata
Teise teede radadele!
Sest kui Sarvik jõuab seie,
Kukub kinni koopa ukse,
Läheb urka värav lukku.
Seal ei ole peasemista,
Lahtisaamist sulle loota!
Võta küüntelaastust kübar
Soovi kodu saadanessa,
Enne kui kaub õnneaega,
Lõpeb otsa lõbus põlve!»
Kalevide kange poega
Pidas naeruks neiu pelgu,
Kodukana kohkumista;
Mõtles: «Mees küll maksab mehe,
Võit jääb siiski võimsamale.
Langeb urgas lamaskülle,
Külap uurin uue urka,
Kaevan teise kaevandiku,
Kust ma peasen koduje.»
Nukral meelel neitsikesed,
Kui ei võinud venda peasta,
Armukesta avitada,
Salanõusi sünnitama,
Kuda nemad kolmekeste
Kavaluse kütkendusel
Armukest saaks aitamaie.
Sängisambis seisanesid
Sarvik-taadi salariistad,
Abimehed häda ajal,

Parandused

575 te'e
588 Kuningliku
598 Palve keelil paeatama
606 Kukkub
617 kül
620 ue
630 Sängi sambis
631 Sarvik taadi
632 aeal

Seletused

575 teadaneksid (Kr.) — teaksite
594 vastamisi — vastutust
606 ukse — uks
611 saadanessa (Kr.) — saada
620 uurin — uuristan
630 sambis (murd.) — sambais

Alg-Kalevipojas

575/8 Külap siis te' teädaneksе, / Mis üks mõnus meehe poega / Mässul jõuab toimetada. / Ma ei karda Sarvikuda. (559/62)
Ld 579/80
Vj Ega karda tema sugu; (563)
581/2 Võimus käsi võitis Tühja. — (564)
Ld 583
584 Külap võidab Sarvikuda.» (565)
585 = 566
586 Pani sõna sõudemaie. (567)
Vj Hakas nõnda pajatama: (568)
587 = 569
Ld 588
589 Kui sa keelust `uulemata, (570)
590 = 571
Ld 591
592 = 572
Vj Õnnetuse radadelle. / Viletsuse võrkudesse: (573/4)
593/4 Siis ei tõuse meile süüda, / Vaga vere vastamisi. (575/6)
Ld 595/6
597 = 577
598 Ühte sulle pajatama. (578)
Vj Arva asja avaldama: (579)
599 = 580
600/1 Kui suil' soovi elo peästa, (581)
Vj Ilma valgust, ilusada, / Omal silmil näha saada? (582/3)
602/3 Siis ma ütlen: tõtta, meesi! / Ruta, meesi! viibimata! (584/5)
Ld 604
605/7 Sest kui Sarvik koeo tuleb: / Kukub kinni koopa urgas, / Langeb luku urka ukse (586/8)
Vj Ummistab urka radada. (589)
608 = 590
609/14 Lahtisaamist enam loota! / Võta kübar kiirutie, / Soovi kodo sõudemista: / Enne kui kaub õnne aega / Lõpeb kaunis silmapilko.» / Kalevi poeg, kangelane (591/6)
Vj Laskis neitsi nõuud tuulde, (597)
615 Pani piiga kartust naeruks (599)
Ld 616
Vj Õpetused nurja minna (598)
617/20 Mõtles: mees saab meehe vasto, / Kange võidab nõdramada. / Läheb urgas ummuksesse: / Külap kaevan uue urka. (600/3)
Ld 621/2
Vj Töötan teise laiamada. (604)
623/5 Neitsidel läks süda kurvaks. / Meeled nutul nukeraksa. / Et ei jõudnud meesta peästa / Armsat võrgust avitada. (605/8)
Vj Sarvik taadi kiuste küüsist. (609)
626 Seäl nad sala sobitasid (610)
Vj Naiste võimo vägevamat: (611)
Ld 627
628/9 Kavaluse kütkendusta / Meehe abiks avatada. (612/13)
630 = 614
631/3 Sarvik taadil kaksi klaasi. (615)

Kaksi klaasi ühte karva
Õllevärki märgadega,
Ühel mõõdul küll mõlemad
Poolikulta täide pandud.
Siiski märjad sugula,
Võimusela üsna võõrad
Kui see öö on pääva kohta:
Üks oli märga kümme härga,
Kesse võimu kasvataja;
Teine märga tuhat nälga,
Kesse võimu kahandaja.
Paremal käel sängisambas
Seisis rammusünnitaja,
Pahemal pool sängisambas
Seisis rammusuretaja.
Vanem õde vaheteles
Salamahti sängisambis
Klaasid teine teise kohta,
Pani rammu pahemale,
Nõdrus' paremale poole:
Et kui Sarvik võimu võtab,
Nõrgendusta kohe neelab.
Teine õde võttis vitsa,
Mis see silla sünnitaja.
Kui nad nõnda kolmekeste
Salaasjad sünnitanud,
Kuuldi kaugelt müdinada,
Koopa lae poolt kolinada.
Vanem piiga värisema,
Teine kohkel kahvatama,
Kolmas piiga peenikene
Pani sõnad sõudevale:
«Kallis Kalevide poega!
Nüüdap, lõvi, oled lõksus,
Mesikäppa, näpistuses,
Vangi võrgus, vennikene!
Sarvik juba sõitemaies,
Koju poole kihutamas!
Tallab juba urgasteeda,
Sammud kostvad koopasuusta,
Kanna müdin kõrge'elta.
Lahtipeasemist ei loota,
Pakupaika kuskilt leida!
Katsu tulu tugevusest,
Raudarammust abimeesta!»
Kui oleks hulka hobusid
Kivisillal kihutamas,
Raskem raudavankri voori
Vaskiteedel veeremaies,
Kõu-taadi kärgatused
Maapinda põrutanud,
Nõnda Sarvik-taadi sammud
Koopa kummi kõigutasid.
Kalevide kange poega
*Seisis paigast põrkamata,
Seisis kui tamme maruda,

Parandused

635 kül
636 täidepandud
639 se
655 võtis
656 se
667 Mesikäpa
670 Koeu
675 Pakkupaika
679 Kivi sillal
682 Kõu taadi
684 Sarvik taadi

Seletused

637 sugula — (on oma) soo poolest
652 Nõdrus' (murd.) — nõtruse, nõrkuse
688/91 Seisis kui tamme maruda, / Kalda kaljud laenesida, / Kivi rahesagarada, / Kõva torni tuulehoogu — seisis kui tamm maru vastu (või marus), kalda kaljud lainete vastu (või lainetes) jne.

Alg-Kalevipojas

634 Punakarva märgadega (619)
635 Mõlemad ühe mõedused, (616)
Vj Suurusella ühtevärki, (617)
636 Ühevõrra täidetuie (618)
Ld 637/39
Vj Siiski märjad kahte sugu, / Kahtevärki võimusega: (620/1)
640/1 Üks oli klaasi volimärga, / Jõudokasvataja jooki, (622/3)
642 Teine klaasi nõrke märga (625)
643 Jõudo lõpetava jooki (626)
644 Paremal pool sängi sambas; (624)
Ld 645
646 = 628
647 Rammo raugendavat kastet (627)
648/54 Vanem piiga võtis klaasid, / Vahetas neid salamahti, / Seädis teise — teise kohta: / Rammus-klaasi nõrkuspaika, / Nõrkus'klaasi rammopaika. — / Et kui Sarvik väge võtab: / Rammo raugamista leiab. (629/35)
Ld 655/6
657/8 Kui said klaasid vahetatud, / Teine pandud teise paika: (636/7)
659/61 Kuuldi kaugelt kolinada, / Koopa laelta müdinada. / Vanem piiga kahvatelles (638/640)
Ld 662/3
664/6 Kiirel sõnul pajatama: / «Nüüd on lõksus Kalevide, (641/2)
Ld 667
668/9 Kangelane surma võrgus! / Juba Sarvik sõudemaies. (643/644)
670 = 646
671 Urgasteeda tallamaies, (645)
672 = 647
673/5 Kanna müdin urgasteelta; / Peäsemist ei ole loota. / Ega pako paika leida. (648/50)
Vj Nüüd sa, Kalevide poega! (651)
676/8 Katsu rammust rauda tugi. / Tugevusest üksi abi!» / Nii kui suurem hobu kar (652/4)
679 = 655
Vj Kummi radal rändamaies: (656)
Ld 680/3
684 Nõnda kõlas sammu müdin / Vana Sarviko käigista. (657/8)
Ld 685
686/7 Kalevi poeg, kangelane, / Seisis paigal liikumata, (659/660)
688/90 = 661/3

Kalda kaljud laenesida,
Kivi rahesagarada,
Kõva torni tuulehoogu.*
Ukse taga undas sammu,
Liikus käiki ligemale.
Juba rusik raksatelles
Piitasida põrutama,
Käsi kange kärgatelles
Ukse kipub hukkamaie,
Juba jalga üle läve
Astub toa põrandale;
Sealap sammu seisatama,
Võõril silmil vahtimaie,
Kust see kulli kanadele,
Hunti tulnud karja hulka?
Neitsid kartes kahvatama
Kolmekeste kohkunessa.
Kalevide kange poega,
Kes veel veikelase kujul,
Soovikübar käessa,
Taga seina seisanessa:
Näit ei suurem neidudesta,
Kukk ei kangem kanadesta.
Sarvik-taati sõnaldama,
Pilgeliste pajatama:
«Kes sind võrku, vennikene,
Lingu viinud, linnukene?
*Mesikeelil meelitused
Petnud mõnda poisikesta!

Juba julgus julgematel,
Juba kangus kangemate!
Kogemata murdnud kaela,
Hullul pääl ju hukkanenud.
Peasmist siin ei pääva'ale,
Ega lootust lahti saada!»
Kalevide kange poega
Kostis vasta kavalaste:
«Tuul on tühi tallitaja,
Maru mõistemata meesi!
Sõitlemine sõnadela,
Vaidlemine vihadela,
Lõualuie lõugutused,
See'p see muistne naiste sõda,
Kabedate kemplemine!
Lorist ei saa lepitajat,
Sõnast sõa suretajat,
Vannest viha vaigistajat!
Keel on kurjem kihutaja,
Sõnad riiusünnitajad!*
Lähme välja lagedale
Võidustikku võitlemaie:
Kumb meist kumba kangusela
Võidumängil võitanessa?
Võitejale veergu voli,
Kohus kätte kangemale.»
Sarvik-taati sõnaldama:
«Sündku sinu soovimine,
Mehemäng mul meelepärast!»

Parandused

692 hundas
702 se
707 kueul
711 Kuk
712 Sarvik taati
713 paeatama
714 vennikenne
723 lahtisaada
731 se
737 riusünnitajad
739 Võidustiku
744 Sarvik taati

Seletused

692 undas — kõmises (Kv. II, 541)
697 Ukse — ust
707 veikelase (Kr.) — väikelase, väikese inimese
710 Näit (lüh.) — näitnud, näinud
732 Kabedate (murd.) — kabeste, neidude või naiste; kemplemine — ärplemine, võitlemine
735 Vannest (Kr.) — vandest
739 Võidustikku — võidu, võistu

Alg-Kalevipojas

691 Kindel torni tuuleoogo (664)
Vj Tuhingada vankomata! (665)
692/5 Taga ukse tallab sammo, / Liigub käiki ligemalle. / Pihu, piita põrutelles. (666/8)
Ld 696/7
Vj Lükab uksed vallaliste; (669)
698/9 Sarvik astub läve peäle, / Tahab jalga tupa tõsta, (670/671)
Ld 700
701 Jääb siis võerult vahtimaie (672)
Vj Puuri läinud linnokesta, / Lõkso läinud hiirekesta. (673/674)
Ld 702/5
706/8 Kalevil veel kübar pihus, / Veike meehe kujukene; (675/6)
Vj Sestep Sarvik selget aro / Tema sugusta ei saanud. (677/678)
Ld 709/11
712/14 Sarvik sõudis pajatama: / «Kes sind seie meelitanud, (679/80)
Ld 715/17
718 Julgus mõnda eksitanud, (683)
719/20 Kangus mitmel kaela murdnud (682)
721 Hullo teele hukutanud? (681)
Vj Edevus teisi erdustand!» (684)
Ld 722/3
724/5 Kalevi poeg, kangelane, / Mõistis kohe, vasta kostis (685/6)
Ld 726/7
728 «Ära sõitle sõnaldani, (687)
Ld 729
730/1 Haka lõuga lõugutama, / Mis on vana naiste viisi. (688/689)
Ld 732
733 Lori ei kõlba lepitajaks! (690)
Ld 734/5
736/41 Keel on viha kihutaja, / Sõna rio sünnitaja! / Lähme rammo katsomaie. / Lähme võido võitlemaie: / Kes seal teise äravõidab. (691/5)
Vj Selle poole õigus sõuab.» (696)
Ld 742/3
744 Sarvik sahkas naeratelles, (697)
Vj Pilguskombel pajatelles: (698)
745/9 «Sündko sino soovitusel; / Mull on mängi meele pärast!» / Siis ta rutas sängi juure. / Sängi sambast märga võtma. / Rammo andvat keele kastet. (699/703)
Vj Võtis paremasta sambast (704)

Siisap sammus sängisamba
Võimu-klaasist võttemaie
Keharammu karastusta.
Arvas klaasi asukohal
Sängisambas seisanessa.
Laskis kiirest' märga kurku,
Jät' ei põhja piisakesta.
Kalevide kange poega
Pistis põue päävarju,
Küüntelaastust kaapekese.
Meelil ise mõtlemaie:
«Kui lääb kitsik kibedamaks,
Hakkab rammu raugenema,
Küll siis kaape kasvatama,
Sooviкübar sirgunema
Paneb kohe poisikese.»
Kui siis saanud korra peale
Võitlemise valmistused,
Mindi kohe murudela
Õue peale õnne kats'ma.
Sarvik-taati sõnaldama:
«Vanem piiga peenikene,
Käi sa kiirest' kamberisse!
Võta rauad raudakirstust,
Kahekordased kammitsad,
Miska võitja võidetava
Kannad köidab kammitsasse!»
Tütar noori täitis käsku,
Tegi taadi tahtemista.
Mehed muru mõõtemaie,
Sammul kohta seademaie,
Piirasivad ümber piired,
Panid vaiad veerte peale,
Sest et mingi segadusta,
Pettust pidand sündimaie.
Nemad võtsid niudedesta,
Kinni keha keske'elta,
Kangust nõnda katsumaie,
Kumb saaks kumba kukutama.
Seal ei olnud enne seda
Muisteaegsel mälestusel
Vägevamaid võitlemisi
Silmale veel sünnitatud.
Kui see meri maru sunnil,
Tuuletiiva tantsitusel
Laeneid tuiskab lendamaie,
Kõikuvale kerkivale,
Tuulispaska tõstendelles
Katust kipub katkendama:
Nõnda kõikus maapinda,
Põrgupõrand vabisedes
Võitlejate võimu alla;
Põrgu seinad põrusivad,
Nurgakivid niksatasid,
Lagi kippus langemaie,
Katus kaela kukkumaie.
Kaua vältas kahevahel
Kange meeste kemplemine,

Parandused

747 Siis ap
748 Võimu klaasist võtemaie
760 Kül
767 Sarvik taati
769 Kui (trv.)
772 Misga
773 kõidab
785 kukkutama
790 se; marusunnil
791 tuuletiiba (trv.)

Seletused

751 seisanessa (Kr.) — seisvat
753 Jät' ei — ei jätnud
763 korra peale — korda, valmis
780 Sest et — et ei
782 niudedesta (Kr.) — niuetest
793 Kõikuvale kerkivale (Kr.) — kõikuma, kerkima
795 Katkendama — katki tegema

Alg-Kalevipojas

750 Arvatellud abi klaasi, (705) Ld 751/2
753 Tühjendelles põhjadani. (706)
754/9 Kalev pistis kaapekese. / Soovituse kübarada / Salamahti oma põue. / Mõtles: kui mull' kitsik tuleb, (707/10)
Vj Lähän kiirest kasvamaie, / Tammekeseks tõusemaie. (711/712)
Ld 760/2
763/6 Nõnda valmistasid meehed / Võitlemise mängi vasto, / Rammokatsumise tööle. / Siis nad õue astusivad, / Lagedalle tõttasivad (713/17)
Vj Soovi tahtmist täitemaie. (718)
767/9 Sarvik taati pajatelles / Vanemalle tüterille: / «Mine, piiga, raudakambri. (619/21)
770 Raudaraskeid ahelaida: (723)
771 Too mull' jala-kammitsada, (722)
772 = 724
773 Jalad paneb kammitsasse.» (725)
774 = 726
775 Tõi, mis taati tahtenessa; (727)
Vj Pani õue pako otsa / Kammitsrauad ahelaga. (728/9)
776 Meehed mõetsid määra mööda / Vainul võitlemise kohta; (730/1)
Ld 777
778/81 Tõmbasivad piired ümber. / Seädsid vaiad rajadelle, / Et ei petust pidand saama, / Ega mingi eksimista. (732/5)
Vj Hakasivad võitlemaie / Jõudokats'mist toimetama. (736/737)
Ld 782/5
786/8 Veel ei olnud enne seda / Muisteaegsil mälestustel / Suuremaida võitlemisi (738/740)
Vj Põrgo vainul toimetatud (741)
Ld 789
790 Niikui laeva maro sunnil (742)
Ld 791
792 Kõigul tantsib laenetella: (743)
Ld 793/5
796 Nõnda kõikus muropinda (744)
Ld 797
798/9 Võitlejate jalge alla! / Põrgo seinad vabisesid, (745/746)
800 Nurgad ühest lõhkemaie (748)
801 = 747
Ld 802
803/5 Siiski kestis tüki aega / Kahevahel võitlemine, / Ja ei võinud etteteäda: (749/51)

Et ei targem võinud teada,
Kavalam ei kuulutada:
Kumb saab võidul kuningaksa
Teisel kanda köitemaie?
Kui said pisut puhkanenud,
Üürikeste tõmmand hinge,
Võttis Kalevide poega
Küüntelaastust kaapekese,
Sünniteles soovimisi;
Käskis keha kasvaneda,
Suurusela sirguneda,
Paksusela paisuneda.
Kalevipoeg kasvamaie,
Suurusela sirgunema,
Paksusela paisumaie,
Tõusis tugevaksa tammeks,
Kasvis kuuse kõrguseksa.
Siisap sasis Sarvik-taadi
Kehast kinni küüsidela,
Rabas korra raputelles,
Kiskus korra kergitelles,
Tõstis kui takutopsikest
Kümme sülla kõrgusela.
Sealt ta rabas Sarvetaati
Teritatud teiba kombel,
Sambis maha seisamaie.
Sarvik langes üle säärte,
Põrus tüki üle põlve,
Vaus ligi reitevahe
Kivikildude keske'ele,
Liiva-sõmera lingusse,
Et ei paigast võinud peasta.
Kalevide kange poega
Kammitsaida kohendama,
Vangiraudu valmistama,
Miska vangistatud mehe
Koivad saaksid kütkendatud.
Varem veel kui vennikene,
Kallis Kalevide poega
Kammits-rauda köitemaie,
Ahelaida asutama:
Hakkas Sarvik silma nähes
Veikemaksa vaumaie;
Vaus vaksa, vaus kaksi,
Vaus siis veel mitu vaksa,
Kahaneles küündrakaupa,
Sulas siis kui rabasoosse,
Põrmu põue peitusela,
Ega jäänud enam jälge,
Maha mingi märgikesta,
Kui üks veike loigukene
Sinist vetta suitsemaie.
Kalevide kange poega
Pilkamiste pajatama:
*«Kesse kuskil kentsakamat,
Ilmas näinud imedamat?
Põrgulane pugend peitu,
Argepüksi paku-urka,
Linnupoega lepikussa,
Räästas paksu rägastikku,

Parandused

808 kõitemaie
811 Võtis
817 Kalevi poeg
822 Sarvik taadi
835 Liiva sõmera
840 Misga
844 Kammits' rauda kõitemaie
850 küündra kaupa
858 paeatama
859 kentsamat (trv.)
862 pakku urka
864 rägastiku

Seletused

810 Üürikeste — üürikeselt, üürikese
823 küüsidela — küüsil, küüntega
827 Kümme — kümne
830 Sambis — sambaks
836 peasta (murd.) — pääseda
860 imedamat (Kr.) — imelikumat, imepärasemat
864 Räästas (murd.) — rästas

Alg-Kalevipojas

Ld 806
807 Kumma käte võimus veereb? (752)
Ld 808
809 Kui nad pisut jõudo puhkand. (753)
Vj Higist keha jahutanud: (754)
810/19 Sundis Kalev kaapekesta. / Soovituse kübarada / Enda pikust venitama. / Keha paksust paisotama. / Seäl ta sirgus, seäl ta paisus: (755/9)
Ld 817
Vj Sirgus, paisus Kaleviksa! (760)
Ld 820/1
822/5 Siis ta võtis võimo väelta / Sarvik taadi niudest kinni, / Puistas teda raputelles, / Tõstis teda kergitelles (761/4)
Ld 826
827/33 Mõne sammo maasta üless': / Rabas teda rammus'-kääga — / Nii kui teritatut teiba / Maa sisse seisamaie! / Sarvik taati üle põlve. / Ligi poole reitest saadik (765/70)
Ld 834/5
Vj Muropinda kinni pandud, (771)
836 Seisis paigal liikumata. (772)
837/41 Kalevide poega rutas / Kammitsrauda võtemaie. / Ahelaida nõudemaie. / Misga Sarvik taadikesta / Igavesta kütkendaksa. (773/7)
Vj Aga vaata imeliko, / Iselugu, kentsakada! (778/9)
842/3 Varem veel kui Kalevide (780)
844 Jalakammitsada toonud: (781)
Ld 845
846/7 Hakas Sarvik vaomaie, / Madalamaks minemaie, (782/783)
Vj Kunni tema silmapilgul (784)
Ld 848/50
Ld 852
851; 853 Otsekui maa alla sulas. / Ega jäänud enam jälgi, (785/6)
Ld 854
855 = 787
856/8 Sinist suitsevada veeta / Kalevi poeg pajatelles (788/9)
Ld 859/67

Rahvaluules

834 vrd. Kivvi kildude seasta (L 96, 16)
848 vrd. näit. Võtsin kaare, võtsin kaksi. (L 42, 8)
864 vrd. Laulu-räästas rägastikus (L 30, 23)

Sisalikku sambla sülle,
Kui nad kuskil kolinada
Kogemata kuulanessa.*
Külap leian teisel korral
Sarvik-taadi salaurkad,
Köidan kintsud kammitsasse,
Siun raudse sidemesse,
Et ei pease põgenema,
Liikmesida liigutama.
*Täna täidan tõutused,
Peastan põrgust piigakesed,
Vangipaelust väetikesed,
Viin neid võõra vainudele
Päävasilma paistevale,
Lustilise luhadele
Kuu valgel kasvamaie,
Tähtesilmil tõusemaie.»*
Kalevide kange poega
Võttis mõõka varna'asta,
Pani puusa pandelila;
Võttis koorma vana vara,
Kullakambrist mõned kotid,
Täitis mõne raetündri
Taaldrid tühja kottidessa,
Puduraha peningida
Võis ehk kümme koti võrra;
A'as siis koorma õladele,
Tõstis sülle titakesed,
Kodukanad kolmekeste,
Pani soovikaape pähä,
Siisap nõnda pajatama:
«Sõua, kaape, jõua, kaape!
Sõua meid koopa suhuje,
Kuhu jätsin lauakoorma!»
Silmapilgu sünnitusel
Seisid nad koopa suussa,
Kusse katel enne keenud.
Katel oli kokkadega
Koopa suusta kadunenud,
Mõned tuletunglakesed
Leel alles lõkendasid.
Kalevide kallis poega
Puhus tulda põlemaie,
Leeki jälle lõkendama,
Siisap paiskas soovikaape [14]
Lõkke'ela lõppemaie,
Tuhke'ela tuiskamaie.
Neiud noored nuttemaie,
Kolmekeste kahetsema:
«Miks sa, Kalev, kange meesi,
Hüva kübara hävitand?
Teisi ei enam ilmas tehta,
Paremad ei põrgus punuta:
Surma läind nüüd soovimised,
Ilmaaegu kõik igatsus!»
Kalevide kange poega
Kavalaste kostemaie:
*«Jätke nuttu, neiukesed,
Kaebamisi, kullakesed!
Nüüd ei ole leina-aega,

Parandused

865 Sisaliku
869 Sarvik taadi
870 Kõidan
888 kotidessa
895 paeatama
910 Lõkeela lõpemaie
912 nutemaie
919 Ilma aegu
924 leina aega

Seletused

867 kuulanessa (Kr.) — olid kuulnud
878 paistevale (Kr.) — paistusele
885 vana vara — kallisvara, kulda
887 raetündri — tembeldatud tündri
888 Taaldrid (murd.) — taalreid; kottidessa — kottidesse
889 Puduraha — peenraha; peningida — penninguid, penne
917 Paremad (murd.) — paremat

Alg-Kalevipojas

868/70 «Külap otsin teisel korral / Sarvik taadi sala teeda; / Köidan teda kammitsasse, (790/2)
Ld 871
872/4 Et ei peäse liikumaie. / Nüüd ma täidan tõutuse: (793/794)
875 = 795
Ld 876
877/8 Viin neid välja lagedalle / Pääva paistet vaatamaie (796/7)
Vj Viimist korda, soovikübar! / Tahan sino abi nõuuda!» (798/9)
Ld 879/82
883 Siis ta võtis mõega varnast, (800)
Ld 884/5
886/7 Võtis kulda raha kambrist / Paari raetündri võrra, (801/2)
Ld 888/91
892 Tita kombel oma sülle, (804)
893 Võtis neiod kolmekeste (803)
894/5 Pani pähä kübarada, / Soovituse kaapekese, / Hakas nõnda pajatama: (805/7)
896 = 808
897/900 Sõua meida koopa suuhu, / Laua koorma ligidalle!» / Silmapilgul seisis tema / Neidodega koopa suussa. (809/12)
Ld 901
902/5 Aga katal oli kadund / Kõige kolme kokadega; / Mõned tunglad leeaugus / Alles tulda lõkendasid. (813/16)
Ld 906/8
909/10 Kalev viskas kübarada, / Soovimise kaapekese / Tuleleeki põlemaie. (817/19)
Vj Senna kallis kübar lõpes, / Põles tuha hunnikuksa (820/1)
Ld 911
912/15 Piigad nähäs nutemaie, / Kolmekeste kurtamaie: / «Miks sa, kangelane Kalev! / Kübarada ävitasid? (822/5)
Vj Se oli kübar kuningliko, (826)
916/17 Teist ei ole ilmas enam, / Ega põrguski ei leida!» (827/828)
Ld 918/19
920/1 Kalevide poega kostis: (829)
922/4 = 830/2

Rahvaluules

896 vrd. Soua, sölge, lenna, lehte! (L 13, 12)
922/3 vrd. L 63, 1/5
924 vrd. Nüüd on suvvi, soja aega. (A 18 (6), 1)

Kurtamise põlvekesta!
Suve siidirüüdidela
Hiilgab laialine ilma,
Kukub kägu külapoissi,
Laulab lindu lepitajat,
Hirnub varsa võttijaida.
Kena päikese paiste
Vilgub teie silmadelta,
Läigib silma laugudelta;
Metsa läigib lehte'essa,
Haljendessa murupinda.
Neitsikesed, noorukesed,
Linapääsed linnukesed!
Ehtige enda riide'esse,
Pange punapaeladesse,
Sinisisse siidilisse,
Kullatoime kuubedesse;
Külap viin teid kosjateele,
Saadan saaja radadele.
Põlesivad poiste silmad
Teie ehte ilu peale,
Teie palge puna peale,
Külap tuleb kosilane,
Külapoissi pettelikku
Teie siidi-ehte peale,
Kullatoime kuue peale,
Tuleb palge puna peale,
Sõlgisrinna paisu peale;
Külap tuleb kaugelt meesi,
Tuleb Sulevide poega,
Astub Alevide poega,
Sõidab kannul sugulane;
Külap kange meeste sõbrad,
Kalevide sugulased
Tulevad teid tabamaie,
Kullakesi kosimaie.
«Nüüd on lõpnud leina-aega,
Kurba kiusatuse-põlve,
Nüüd on rohkem rõõmu-aega,
Pikalisem lustipidu.»*
Siis ta ladus lauakoorma
Hõlpsalt jälle õladele,
Pani rasked rahapungad,
Kullakotid, taaldritaskud
Koorma peale kuhjadani,
Pani peale piigakesed
Ilusaste istumaie,
Kes kui õrrel kanakesed
Kaunil lustil kõõrutasid.
Neiud võtnud, noorukesed,
Enne teele minikuda
Sammeti- ja siidikambrist
Kaunid riidekimbukesed;
Noorem piiga peenikene

Parandused

926 siidi rüüdidela
930 võtijaida
939 puna paeladesse
941 Kulla toime
948 peteliku
949 siidi ehte
950 kue
952 Sõlgis rinna
961 leina aega
962 kiusatuse põlve
963 rõõmu aega
976 Sammeti ja siidi kambrist
977 riide kimbukesed

Seletused

935 Haljendessa — haljendades
940 Sinisisse siidilisse — sinistesse siidrõivastesse
969 kuhjadani (Kr.) — kuhjani, kuhjana, kuhjaks

Alg-Kalevipojas

925 Kurba kurtamise põlve! (833)
Ld 926
927 Laialine ilma ilo / Hiilgab ringis teie ümber (834/5)
Ld 928/30
931/3 Elustava pääva paiste / Läigib teie silmadesse, / Langeb teie laugudelle. (936/8)
934 = 939
935 Murupinda haljendessa (840)
Vj Suve rõemo sõba alla (841)
936/41 = 842/7
942/3 Mina viin teid kosja teele, / Sala saaja radadelle. (848/9)
944/6 = 850/2
Vj Sõlgis rinna paiso peäle, / Elmerika kaela peäle (853/4)
947/8 Külap tuleb küla poissi (855)
949 = 856
Ld 950
951 Teie palge puna peäle! (857)
Ld 952/3
954/5 Külap tuleb Sulevi poega. / Astub järgil Alevide; (858/9)
Ld 956
957/73 Külap kangelase sõbrad, / Kalevide sugulased / Tulevad teid kosimaie. / Nüüd on otsas leina aega, / Kurba kurtamise põlve; / Nüüd on rohke rõemo aega, / Lustipido pikaline!» / Kalevide poega ladus / Laua koorma kukla peäle, / Pani raha rasked kotid / Kulla kotid koorma otsa; / Tõstis siis veel piigakesed, / Laudadelle istumaie; / Kes kui kanakesed õrrel / Naljatelles kõerutasid. (860/74)
Vj Et neil igal ühel kimbud, / Suured kimbud kaasas olid: / Võib, kes naiste kombeid tunneb, / Hõlpsalt ära arvaneda (875/8)
Ld 974
975 Enne minikuda olid (879)
976 = 881
Vj Neiokesed kiiruselta (880)
Ld 977
Vj Omad kimbud koko pannud. (882)
978/9 Noorem piiga oli võtnud / Pealegi veel vitsakesta (883/884)
Vj Sarviko sängi seinalta. (885)

Rahvaluules

930 vrd. Hobbo irnub Hiomaale / Varsa karjub kaugeelle (L 71, 6/7)
934/5 vrd. Jubba lehhib lehte puussa, / Lehte puussa, rohto maassa, / Haljentab heina arrossa. (L 71, 1/3)
936 = L 86, 1
938/40 = L 86, 2/4
941 vrd. Kallevisse kubedesse! (L 86, 5)
944 = L 86, 7
945/6 vrd. Teie sinnise siidi peäle, / Ja punnase paela peäle, (L 86, 8/9)
947/9 vrd. Et tulleb poissi Pohla maalt, / Naisemees tulleb Narva maalt / Minno pärja illo peale, (L 43, 9/11)
950 = L 43, 13
951 vrd. 946
961 vt. 924

Võtnud kaasa vitsakese,
Sillalooja sängi seinast.
Kalevide kange poega,
Kes kõik koormad kandenessa,
Tõttas siiski tuli tallul
Koju teeda kõndimaie.
Lustilaulul linnukesed,
Kanad kolmil kõõrutasid:
*«Lähme linnud lendamaie,
Lähme õnnel hõiskamaie!
Nüüdap suvi sõudemaies,
Iluaega ilmumaies,
Armuaega algamaies.
Läheb suvi sügisele,
Nurme kena närtsimaie,
Küll siis tuleb kaugelt külast,
Veereb poissi võõrast vallast,
Tuleb tuttavast talusta
Piigasida peastemaie,
Lapsi noori lepitama;
Kuhu õnne kandanessa,
Senna sõsar viidanessa.»*

Parandused

984 Koeu
994 Kül

Seletused

982 kandenessa — kannab, kandis
983 tuli tallul — nagu tuli taldade all, kiiresti
986 kolmil — kolmekesi
999 kandanessa — kannab, juhib
1000 viidanessa — viiakse

Alg-Kalevipojas

Ld 980
981/4 Kalev tõtas, koormat kandes, / Kiirel sammul koeo poole; (886/7)
Vj Ehk kül kolmekordne koorm / Pika peäle pihta vaevas. (888/9)
Ld 985/1000

Rahvaluules

989 vt. 924
992 vrd. Lähheb suvvi, saab süggise: (A 18 (6), 11)
994/8 vrd. Meesi viib tütterid tallusta. (A 18 (6), 17)
999/1000 vrd. Tõuseb teine polekene, / Kasvab sulle kasakene, / Kuhhu so õnne ossanud, / Kuhhu so jaggo jaetud. (L 53, 15/18)

VIIETEISTKÜMNES LUGU

Kui mind külad kuuleksivad,
Mõisad mõtteid mõistaksivad,
Vallad vasta võtaksivad,
Mis ma laulus lõksatelen, —
Siis ehk läheks mõni lapsi
Pappisida palumaie,
Muste kuubi kumardama:
Et nad heldest' võtaksivad
Laulukukke lunastada,
Vihavaenust vabandada!
Kullid tulid kiskumaie,[1]
Kaarnad sulgi katkemaie,
Kirikuhakid kiusama: [2]
Enne kui lapsi lagedale,
Pojukene päävapaiste,
Väeti veeres vainuele.
*Need on karjalapse laulud,
Teupoiste trallikesed,
Korrapiiga kõõrutused,[3]
Vanaeide vokilaulud,
Targemate tahtemata,
Suuremate sundimata,
Kõrgemate käskimata!
Lapse lustid, lapse leinad,
Noore nurme nukukesed,
Kevadise eha kujud,
Videviku viitekesed.*
Kallis Kalevide poega!

*Kui oleks teadnud, võinud teada,
Mis sul sammu segamasse,
Käiki tuleks kütkendama:
Ehk sa oleks enne sündi,
Enne emast ilmumata
Kartes juba läinud kaevu!*
Laulik, kui ta lusti luhal
Korra läinud kõndimaie:
Teelt ei enam taganema,
Ega käigilt kõverdama.
Penid meest ei aja pakku,
Koerad rõõmukäigilt metsa!
Haugub Musta külamurult,
Krantsikene karjamaalta,
Tuksu külatänavast:
Mees ei koeri meelitama,
Kadedaid ei kartemaie. —
Läki laulu-luhadele,
Kalevide küngastele,
Alevide aasudele,
Sulevide soode peale,
Neiukeste nurmedele
Ilulilli noppimaie!
Kalevide kange poega
Saand ei sada sammusida,
Tuhat veel ei mööda teeda
Koju poole kõndimaie,
Kui ju kiusajate karja

Parandused

Pealk. Viesteistkümnes
6 Papisida
13 Kiriku akid
15 Poeukene
23 Kõrgemata (trv.)
26 ehakueud
39 aea
46 laulu luhadele
55 Koeu

Seletused

10 vabandada (Kr.) — vabastada
12 katkemaie — katkuma, kitkuma
30 segamasse (Kr.) — segama
33 ilmumata — ilmumist
48 aasudele (murd.) — aasadele

Alg-Kalevipojas

Ld 1/55
Vj Veel ei olnud tema kaugel / Koopasuusta sammud kannud (890/1)
56/7 Kui tal kiusajate karja / Juba taga kannul oli. (892/3)

Rahvaluules

1/3 vrd. Kui mina akkan laulemaie, / Luulemaie, laulemaie: / Siis jääb küla kuulamaie, / Saksad servi seisamaie, / Mõisa ulk jääb mõtlemaie. (L 60, 1/5), vrd. ka L 36, 1/6
29 = L 66, 2

Kihutelles tema kannul
Sammusida sõlmimaies,
Kiiret käiki kütkendamas.
Tühi-taati tuldanesse
Seitsmekümne sellidega
Kalevida kiusamaie;
Tahtis kälimehe tüli,
Sarvetaadi segadusta
Mehepojal ära maksta,
Tuhatvõrra tasudella.
Noorem piiga peenikene
Silmasida sirutelles
Vaenlasi vaatanessa,
Vitsakesta vibutama,
Ise niida healitsema:
«Vibutele, nõiavitsa,
Soovimista sigitama!
Moonda maa meredana,
Luhad laial laeneteksa,
Võsukesed vetevoodeks!
Ette silda sünnitele,
Taha vetta veeretele!
Silda ette sõudijale,
Kullakoorma kandejale;
Vetta taha vaenlastele,
Sarvik-taadi sellidele!»
Kuida piiga pajatanud,
Varsti nõiavitsa võimul
Lugusida loodanessa.
Lage merena laenetas,
Vetevoosi veeretelles
Tuulekiigul kiikumaie.
Kindel silda kandenessa
Kuivil jalgul Kalevida
Üle laia laenesida;
Sammu ette sündis silda,
Kanna taha kasvis vesi
Vahtu kõrgel' visatelles,
Tühja poegi takistama,
Kes kui kanad kõrgelt õrrelt
Mere kaldalt kahju nägid,
Kuda kullikene küüsis
Värvukese poja viinud;
Kulli siiski kinnitama,
Tiibadesta takistama
Mehikeste nõu ei näitnud.
Sarvik-taadi sellikesed
Võõrast lugu vaatamaie,
Isekeskis imestama:
Kustap meri murudela,
Laened tulnud lagedale?
Vana Tühi küsimaie:
«Kalevipoeg, kulla venda,
Kas sa viisid kodukanad,
Tedrekesed meie toasta,
Kasulapsed kamberista?»
Kalev mõistis, kostis vasta
Pilkamiste pajatelles:
«Vistap viisin, vennikene,
Kogemata kodukanad,
Tedrekesed teie toasta,
Kasulapsed kamberista;
Viisin neiud valge'ele,
Kudruskaelad kosjateele,
Peiuratsu rajadele!»
Tühi teistkord küsimaie:
«Kalevipoeg, kulla venda,
Kas sa võitsid kälimehe
Võidumängil vainuela,
Torkasid teda teibana
Sõmerliiva seisamaie,
Sügavasse sõmerliiva?»

Parandused

59 Kiiretkäiki
60 Tühi taati
65 Mehepoeal
66 Tuhatvõrra
76 vettevoodeks
82 Sarvik taadi
83 paeatanud
87 Vettevoosi
99 Värukese (murd.) poea
103 Sarvik taadi
108 tühi (trv.)
109 Kalevi poeg
114 paeatelles
121 raeadele
123 Kalevi poeg

Seletused

60 tuldanessa (Kr.) — tuli
69 vaatanessa (Kr.) — vaatab, vaatas
71 niida (murd.) — nõnda
74 meredana (Kr.) — mereks
85 loodanessa (Kr.) — luuakse
87 Vetevoosi (Kr.) — vetevooge
89 kandenessa (Kr.) — kandis

Alg-Kalevipojas

Ld 58/9
60 Vana Tühi oli tulnud (894)
61/2 = 895/6
Ld 63/6
Vj Kui ta Sarvik taadi suusta / Võitlemise otsust kuulnud. / Kibe lugu Kaleville. / Kui ei piiga vitsakene / Temal abi 'poleks annud. (897/901)
67, 70/1 Vitsakesta vibutelles. / Noorem piiga pajatelles (902/903)
Ld 68/9
Ld 72/6
77/85 «Ette silda, taha veeta! / Silda ette Kaleville, / Neitsi koorma kandijalle. / Veete taha tulijaille / Vana Tühjuse poegile!» / Kuida neitsi pajatanud, / Nõnda nõia vitsa võimul / Lugu kohe sündinessa. (904/11)
Ld 86/8
Vj Põrgoliste ette paisus / Laia voolas jõgedani, / Kust ei võinud ülekäia / Ega läbi ujudella. (912/15)
89/90 Kalev kõndis kuiva teeda. (916)
Vj Rändas tahedada rada. (917)
Ld 91/260
Vj 918/34 — vt. Lisa II

Rahvaluules

113 stereot. vastusvärss
115/18 vrd. 110/12
122 vrd. 108
123 = 109

Kalevipoeg kostis vasta
Pilkamiste pajatelles:
«Külap võitsin kälimehe
Võidumängil vainuela,
Torkasin teda teibana
[Sõmerliiva seisamaie,]
Kust, kui kontisi ei murdnud,
Süüd ei mulle sündinegu!»
Tühi jälle küsimaie,
Pikemalta pärimaie:
«Kalevipoeg, kulla venda,
Kas sa koogiküpsetaja
Vanaeide vangistasid,
Lukutasid hiirelõksul
Leivakasti lebamaie?»
Kalevide poega kostis
Pilkamiste pajatelles:
«Vistap panin, vennikene,
Koogikese küpsetaja
Vanaeite vangiele,
Lukutasin hiire lõksu
Leivakastile lebama,
Ummuksesse undamaie,
Kus, kui kirp ei ärgastanud,
Memmekene praegu magab.»
Tühi-taati küsimaie,
Asja otsust ajamaie:
«Kalevipoeg, kulla venda,
Kas ehk võtsid mõõga varnast,
Salamahti sõasaha,
Riisusid Sarviku raua?»
Kalev mõistis, kostis vasta
Pilkamiste pajatelles:
«Vistap võtsin, vennikene,
Võtsin mõõgakese varnast,
Sõariista sängiseinast,
Riisusin Sarviku raua.
Varn ei kanna vaenuriista,
Sängisein ei sõasahka!
Mõõk on loodud mehe oma,
Mees ei maksa mõõgata,
Ega mõõka meheta.»
Tühi jälle küsimaie,
Pikemalta pärimaie:
«Kalevipoeg, kulla venda,
Kas võtsid kälime'e kübara.
Käppasid soovikaapekese
Sängi tagant seina'asta?»
Kalevide poega kostis
Pilkamiste pajatelles:
«Külap võtsin, vennikene,
Võtsin kälime'e kübara,
Käppasin ehk soovikaape
Sängi tagant seina'asta.
Kaapet ei saa enam kanda
Põrguliste poege pääd:
Kaapekene kõrvenessa,
Soovikübar põles süsiks,
Tuiskas juba tuhkadele.»
Tühi-taati küsimaie,
Pikemalta pärimaie:
«Kalevipoeg, kulla venda,
Kas sa käisid kullakambris
Vanavara võttemaies,
Taalerida tabamaies,
Puduraha puistamaies,
Vana vaske varastamas?»
Kalevide poega kostis
Pilkamiste pajatelles:
«Külap käisin, vennikene,
Kogemata kullakambris
Vanavara vaatamaies,[4]
Taalerida tabamaies,
Kullariismeid korjamaies;
Ei ma puutnud puduraha,
Ei ma hävitand hõbedat,
Ega varastanud vaske.
Võtsin kotitäied kulda,
Paari tündri taalderida,
Koristasin veike koorma,

Parandused

129 Kalevi poeg
130 Pilkamista (trv., vrd. 145) paeatelles
134 [värss puudub trükiveana, esineb I ja II tr.]
139 Kalevi poeg
145 paeatelles
154 Tühi taati
155 aeamaie
156 Kalevi poeg
161 paeatelles
173 Kalevi poeg
178 paeatelles
183 sa (trv.)
188 Tühi taati
190 Kalevi poeg
192 võtemaies
197 paeatelles

Seletused

142 hiirelõksul — hiirelõksu kombel
148 vangiele (Kr.) — vangi
152 ärgastanud (Kr.) — ärata-nud
185 kõrvenessa (Kr.) — kõrbes
186 süsiks (Kr.) — söeks

Rahvaluules

129 vrd. 113
130 = 114
131/4 vrd. 124/7
137 vrd. 122
139 = 123
144 vrd. 129
145 = 130
146/50 vrd. 140/3
154 vrd. 137
156 = 139
160 stereot. vastusvärss, vrd. 144
161 = 145
162/5 vrd. 157/9
171 vrd. 154
173 = 156
177 vrd. 160
178 = 161
179/82 = 174/6
188 vrd. 171
189 = 172
190 = 173
196/7 = 177/8
198/205 vrd. 191/5

Kirstust kümne hobu võrra,
Kahekümne kabu osa; [5]
Võtsin koorma vanavara,
Kuue vaka võrra kulda.»
Tühi jälle küsimaie,
Asja otsust ajamaie:
«Kalevipoeg, kulla venda,
Kas sa võtsid nõiavitsa,
Vargel sillavalmistaja?»
Kalevide poega kostis
Pilkamiste pajatelles:
«Vistap võttis, vennikene,
Nõiavitsa neiukene,
Sõstrasilm sillavalmistaja.
Võim ei lähe vitsa võtma,
Ramm ei raagu varastama.»
Tühi-taati küsimaie,
Pikemalta pärimaie:
«Kalevipoeg, kulla venda,
Kas sa kanadele kurja,
Masajalgadele mõnda
Kahjulikku kasvatanud,
Süüdelikku sünnitanud?»
Kalev mõistis, kostis vasta
Pilkamiste pajatelles:
«Vistap vastan, vennikene,
Kõnelen ehk teisel korral,
Mis ma kambris kanadele,
Masajalgil mängidessa
Öösel õnneks olen annud,
Salamahti sobitanud.»
Tühi viimaks küsimaie,
Asja lugu ajamaie:
«Kalevipoeg, kulla venda,
Kas sa tahad teisel korral
Tüli tulla tallitama?»
Kalev mõistis, kostis vasta
Pilkamiste pajatelles:
«Kes võib teada, vennikene,
Kuda lugu käidanessa,
Kuda tuuled tuiskanessa?
Kui mul puudub kopikaida,
Ehk siis tulen teisel korral
Kullakambrit koristama,
Taaldrikirstu tühendama,
Tallitan ehk vanad tülid
Ühes uute võlgadega.»
Tühi-taati tormadelles
Seitsmekümne sellidega
Koju poole punumaie,
Kui oleks taskus tulekibe,
Parmu perses pakitamas.

---

*Kui ma kiuste piiga teelta,
Neiu noorte radadelta
Kalevide sammud käänan
Teise talu tallermaale,
Teise põllu peenderila,
Teise raatma rajadele,
Siis pean andeks palumaie: [6]
Tükk on jutust läinud tuulde,
Teine vette veeretatud.
Päikese viimne paiste
Punatelles puieladvi
Kullakarva läikimaie,
Enne kui eharüpele
Küünlakese kustuteles.

Parandused

212 Kue
214 aeamaie
215 Kalevi poeg
219 paeatelles
220 võtis
224 Ram
225 Tühi taati
227 Kalevi poeg
230 Kahjuliku
231 Süüdeliku
233 paeatelles
241 aeamaie
242 Kalevi poeg
246 paeatelles
256 Tühi taati
258 Koeu
259 olleks (trv.)
266 raeadele
268 Tük

Seletused

217 Vargel — vargsi, varga kombel
224 Ramm — rammu, tugevus
231 Süüdelikku — süülikku, süüdimõistetavat
248 käidanessa (Kr.) — käib
249 tuiskanessa (Kr.) — tuiskavad
271 puieladvi (murd.) — puude latvu

Alg-Kalevipojas

261 Kui mina kiuste piiga teelta (AKp. X, 1)
262 = 2
263 Kalevide jäljed käänan (3) Ld 264
265 = 4
266 Teise küla kopelissa: (5) Ld 267/9
Vj 6/38 — vt. Lisa II
270 Päike saatis viimist paistet (39)
Vj Lapit' läigil muro peäle (40)
271 = 41
272/3 Kulda ilul läikimaie, / Enne kui ta õhto õlalt (42/3)
Vj Ämariko rüpe veeres, (44)
274 Kena küünalt kustutelles. (45)

Rahvaluules

213 vrd. 188
215 = 190
218/19 = 196/7
220/2 vrd. 216/17
225 vrd. 213
226 = 189
227 = 215
232 stereot. vastusvärss, vrd. 218
233 = 219
234/9 vrd. 228/31
240 vrd. 225
241 vrd. 214
242 = 227
245/6 = 232/3
251/5 vrd. 243/4
259 vrd. kõnekäänd: tuli takus (Wied. veerg 1112 «es ist Feuer und Flamme, es ist grosse Noth», Tal on nagu tuli takus = kibekiire, rutt) (RKM II 84, 597 (574) < Tartu)
260 kõnekäänu eeskujul

Kalevide kangel pojal
Täna palju tallitusi,
Palju meelepahandusi
Juba mitmel puhul olnud,
Sellepärast koorem selga
Mehel rohkem muljunud,
Pihasooni pigistanud.
Videvikul viskas koorma,
Lauad maha lagedale,
Kullakotid künka ääre,
Istus maha muru peale
Pisukeste puhkamaie,
Võttis leiba, kastis keelta
Kurnand keha karastuseks.
Sängikese seademisel
Väsind mees ei aega viitma,
Heitis maha muru peale,
Padjaks kivi pää alla;
Tahtis puhu puhkaneda,
Seljasooni sirutada,
Püüdis mõtterasket päädа
Kaste vilus kergendada.
Sõnumid, mis täna saanud,
Kuulutused olid kurjad.
Alevipoja avaldused
Tunnistanud lugu tõeks,
Kuda tema nõia kütkes,
Sortsilase sidemetes
Seitse nädalat suikunud,
Mälestamata maganud.
Senni oli raske sõda,
Vereahne vaenuvanker
Virus viletsuse vaeva,
Alutaga hädaohtu,
Surma rasket sünnitanud.
Kuus oli kurbe kuulutusi,
Seitse viletsaid sõnumid,
Mis nüüd mehel mõttesida
Murul raskest' muljusivad;
Võind ei uni vangistelles
Tükil ajal silmatera
Vaiba alla varjutada.
Viimaks võitis ööde vilu,
Karastava kastekülma
Magamisel mehe mõtted.
Veel ei olnud väsimusel
Kaua Kalevide poega
Selga murul sirutanud,
Kui ju külge kastes märga
Puusadesse puutunessa.
Juba niude niisutaja
Kasvanessa kõrgemale,
Kippus kaela kastemaie,
Pää külge puutumaie.
Ega oskand esiotsalt
Raske une rammendusel
Magaja sest märku saada:
Kas see küllekastemine
Unenäu ehk tõe tegu.
Seda teadvad seletada,
Targemine tähendada,
Kes on asja ise katsund:

Parandused

275 poeal
287 Võtis
295 mõterasket
299 Alevi poea
315 aeal
317 õõdevilu
332 se

Seletused

286 Pisukeste (Kr.) — natukeseks
288 Kurnand — kurnatud
304 Mälestamata — mäletamata

Alg-Kalevipojas

Ld 275/8
279 Laua koorm ja kulla kotid / Kalevida väsitanud; (46/47)
Ld 280/4
285/6 Langutas siis sambla sängi / Muro peale puhkamaie; (52/3)
287/8 Tema võtis õhto leiba, / Võtis särvet leiva kõrva / Tugevuse toetuseks. / Väsind keha karastuseks. (48/51)
Ld 289/92
293/4 Tahtis selga sirutada, (54)
Vj Muljund pihta painotada. / Ola nukke õiendada. / Toetas käsi põsakille (55/7)
295 Mõtekoormas rasket päädа. (58)
Ld 296
297 Sest mis tema täna kuulnud. (59)
Ld 298
299/300 Mis tal Alev avaldanud: / Oli lugu tõeksa teinud (60/1)
301 = 62
Ld 302
303 Seitse pika nädalada / Kallist aega kulutanud. (63/4)
Ld 304
305/8 Senni oli vaeno vägi / Viro kurnand viletsusses. / Alotaga kahjo teinud, (65/7)
Vj Järva raho raputanud. (68)
Ld 309
310/15 Kurja sõnume kuulutus / Koormas Kalevide meelta / Et ei une raho kate / Tükil aeal silma tulnud. (69/72)
Ld 316
317/18 Kunni õhkav ööde vilo / Väsimuse vangistusel (73/4)
Vj Viimaks laugud langotelles, / Silmad une volil sõlmis. (75/6)
Ld 319
320/2 Ei veel olnud kuigi kaua / Kallis Kalevide poega / Sambla sängis suigunenud, (77/9)
Vj Kui tal pahemade poole (80)
323/5 Külge märga hakas kastma; / Isevärki soea märga / Niudesida niisutama (81/3)
Ld 326/8
329/30 Mees ei oskand esiotsalt / Unesegaduse sompus, (84/5)
Vj Unenäode mängitusel (86)
331 Asjast selget aro saada (87)
Ld 332/3
334 Teadvad enda juhtumisest / Seda asja seletada: (90/91)
Ld 335
336 Kül, kes lugu läbikatsund (88)
Vj Noorematest sõbrakestest, (89)

Rahvaluules

292 vrd. Kivi padjaks pääde alla (D nr. 1, värss 40)

Kuda uinu alustusel
Unenäude ilmutused
Tõekirjad tumendavad.
Sügavama une sülest
Öösel hõlpsam ärkamine,
Kui sest esimesest unest.
Kalevide kange poega,
Mees ei mõistnud sooja märga,
Kura külle kastejada
Mitte meelel mõistaneda,
Unepaelust peastaneda.
Juba laiad laenekesed
Hädaohtu ähvardelles
Kippusivad meesta katma,
Sest et sooja märja sooned
Kõrgemale kasvanesid.
Õnnelt peasis unepaelust
Mehepoega märkamaie,
Enne veel kui vete vood
Teda läinud lämmatama.
Une kammitsasta kistes,
Silmasida selitelles
Hakkas tema ümberkaudu
Võõralikku vaatamaie:
Kustap läte lagedale
Suure oja sünnitanud?
Silmasihil nägi sõber
Veesilmuse värava,
Kust see läte kukkunessa
Sooja oja sünnitanud.
Üks neist nõia neitsikestest,
Tuuletuuslari tütardest
Oli künkal kükitelles,
Sooja märga sünnitanud,
Miska murul magajada
Hullult püüdis uputada.
Kalevide kange poega
Ajab keha istukille,
Võõritsilmi vaatanessa,
Kust see oja kasvanessa,
Sooja allik sündinessa?
Nõianeitsi nalja nähes
Kange meesi mõtlemaie:
Kui ma lätte kiilutaksin
Soonekesed sõlmitaksin,
Väravada vangistaksin!
Õnnelikul juhtumisel
Puutus kivist pääpadi
Kangel mehel käsidele.
Sõrmil kivi sasinessa

Parandused

344 soea
351 soea
355 vette
360 Võõraliku
362 oea
365 se
366 Soea oea
370 Soea
371 Misga
374 Aeab
376 se oea
377 Soea
378 Nõaneitsi

Seletused

337 uinu — uinumise
345 Kura külle (murd.) — vasaku külje
360 Võõralikku — võõrast, imelikku
364 Veesilmuse — lüüsiava, loigu, tiigikese (Wied.)
365 kukkunessa (Kr.) — kukkudes
375 võõritsilmi — võõriti silmil, imestades
385 käsidele — kätte
386 sasinessa (Kr.) — sasides, haarates

Alg-Kalevipojas

337/9 Kuida uino algamisel / Unenäode undamine / Tõelikud tükid katab. (92/4)
Vj Esiteks kui suitso varjus / Paistab tõteliko palge, / Avaliko asja kuju / Läbi unenägusida. / Kunni viimaks tõte sündi / Valepetus kinni varjab. (95/100)
340 Sügavamast uino sülest (101)
Vj Raskemasta magamisest (102)
341/2 Paljo kergem ärkamine. / Kui sest õhtul uinumisest (103/4)
Vj Unenäode algustusest. (105)
Ld 343/6
Vj Kalevide poega oli / Unenäo naljatusel / Praego põrgo piigasida. / Sarvik taadi tüterida / Omas kaisus ellatanud; / Mis ehk mõnda soonekesta / Unes pani paisomaie. / Sellepärast soea märga. / Poole keha kastijada / Tema tähäle ei pannud (106/15)
347 Ega unepaelust peäsnud (116)
348 Juba soea veete sängi (117)
349 = 118
350 Kipus Kalevide poega (119)
Vj Laenetesse lämmatama: (120)
351 Sest et soea märja oja (121)
Vj Enam poolta keha katis, (122)
352/4 Ika kõrgemalle kasvis. / Sealap peäsis unepaelust. / Virgus Kalevide poega (123/125)
Vj Katsus kiirest titekesta, / Kas ehk veike kogemata / Ojakesta külle alla / Magamisel sünnitanud. / Aga titel polnud süüda, / Veikel mingi vigadusta. (126/31)
Ld 355/6
357/60 Silma unest õerutelles, / Laiemalle selitelles / Hakas Kalev vaatamaie. (132/4)
Ld 361
Vj Seäl ta nägi naljakada (135)
362 Soea oja allikada. (136)
Ld 363/4
Vj Nägi asja avalikult, (137)
365 Kust see märga maaha tulnud (138)
Vj Veesi murule veerenud (139)
Ld 366
367 = 140
368/70 Sortsilase tüterista / Istus praego kükitelles. / Soea märga sünnitamas. (141/3)
Vj Neitsi jalga seisis künkal, / Teine jalga teisel künkal, / Laia reite vahe lookab / Kummil üle kitsast orgo. / Jõhvisuune jõgedana / Kasvatelleb veete oogo, / Voolab laeneid lagedalle, / Teeb orgo ojakesta: (144/51)
371 = 152
Vj Kanget Kalevide poega (153)
372/4 Neitsi püab uputada. / Kalevide poega tõstab / Keha poolel istukille, (154/6)
Ld 375/83
384/5 Mis tal käsidella juhtob (158)
386 Võtab ligimailta kivi, (157)

Sihtis silmapilgukese,
Viskas kivi vihisedes
Sihti mööda sõudemaie.
Kuhu kivi kukkunessa?
Kivi kukkus õnnekohta
Sõlmeks ette silmuksele:
Et ei vesi väravasta
Laened peasnud lagedale.
Nõiataadi tütar noori
Kibedusel kiljatama,
Hädast appi hüüdemaie:
«Tulge, targad taadikesed,
Arstid, tulge aitamaie!»
Aga ei siin arsti abi,
Ega tuuslarite tarkus
Võinud viga vähendada.
Pikalisel piinatusel
Pidi neitsi närtsimaie.
Siiski ojasünnitaja,
Vangistatud vesivärav
Praegu asja avaldelles
Mälestuse-märki annab.
Mustast kivi tagant mulgust
Siginevad veesooned,
R a u d a-oja sünnitajad,[7]
Kuhu Kalev kivi kiiluks
Viskand vesiväravasse.
Kalevide kallis poega,
Kui sai oja kiilutanud,
Siruteles väsind selga
Künka ääre kuivikule,
Heitis uuest' undamaie,
Kus ei enam kiusajaida
Rahu tulnud rikkumaie.
Kui ta keha karastelles
Viibind juba valgedani,
Kirgas Looja kukekene,
Kõõruteles koidukana[8]
Väsind meesta virgumaie.
Une paelust peasenessa
Võttis leiba vennikene
Keharammu karastuseks;
Siisap koormat seadanessa
Ladus virna laualasu,
Viskas peale varanduse,
Kaugelt toodud kullakotid,
Taaleride taskukesed,
Tõstis koorma kukla peale,
Õnnesaagi õladele,
Hakkas koju kõndimaie,
Sammusida sirutama.
*Ega kodu enam kaugel,
Talu enam metsa taga,
Pesapaik ei linnul peidus.

Parandused

395 Nõia taadi
405 oeasünnitaja
406 Vangistatut vesi värav
408 Mälestuse märki
413 vesi väravasse
418 uest
420 rikumaie
432 kulla kotid
436 koeu

Seletused

391 õnnekohta — õnnekombel, õnnelikult
417 undamaie — unistama, und nägema (Wied.), magama
422 valgedani (Kr., rl.) — valgeni
423 Kirgas — kires
424 koidukana — teder
426 peasenessa (Kr.) — pääsedes
429 seadanessa (Kr.) — seades

Alg-Kalevipojas

387/8 Viskab kivi silmasihil (159)
Vj Osavalte lendamaie: (160)
Ld 389
Vj Nii et kivi allikalle / Prunti suu peäle paneb; (161/2)
Ld 390/2
393 Loodud veesi väravaida (163)
Vj Silmapilgul kinni sulgub. (164)
Ld 394
395 Sortsilase tüterida (165)
Vj Nõia neitsi langes seie, / Langes pika piina käte, / Sest et kindel kivi prunti / Oja suust ei välja tulnud. / Aega mööda saivad ussid / Mädanenud nõia neitsi / Visa liha lõpetama; / Mis ei metsalise hammas, / Ega kaarna noka tahtnud. — / Aga süüdlane osa, / Ojakese sünnitaja / Seisab alles meie päivil, / Prundi kivi pakitusel: / Igaveseks mälestuseks. / Kes teist ial killa vooril / Piibe kaudo juhub käima, / Saab ehk lojust puhkamaie / Raudoja kõrtsi ette. / Seäl te' võite järel nõuuda: / «Neitsiv[. . .] hallikada.» / Külap siis teil' näidatakse / Põhjatumat kivi pako. / Mis seäl poolelt mää sisse / Kindlaste on kiilutatud. / Vägikaupa vaotatud. (166/90)
Ld 396/408
409/10 Kivi tagant mustast mulgust / Imitsevad alliksooned (191/2)
Vj Veel kui enne veete märga. / Mis seal koko valgunessa (193/4)
411 Raudoja sünnitavad. (195)
Vj Pajatatud künka paika. (196)
412 Kusse kivi kiilo seisab: (197)
Ld 413
Vj Oli muiste nõia-neitsi / Keskemise keha kohta. / Kere alus tüükakene. — / Kui te', poisid! teeda käies, / Raudojast läbi sõidate: / Laske jua ruunakesed. / Keelta kasta ratsokesed; / Aga ise ärge võtke / V[. . .] ojast joogi veeta! / Sest et jõgi, jõhvid suussa. / Seda oja sünnitanud, / Muiste päevil ilmutanud (198/209)
414 Kalevide poega heitis (210)
Ld 415/16
417/20 Oja ääre kuivikulla / Uuest jälle puhkamaie. / Kus ei uuta kiusajaida / Ega rahorikujaida / Enam tulnud tallamaie. (211/15)
Ld 421
422 Magas kunni hommikuni (216)
Ld 423/5
Vj Pärast viimist kuke laulo / Koito hakas loomamaie (217/218)
Ld 426/37
Vj Siit ei olnud Kaleville (219)
438 Kodo mite enam kaugel (220)
Ld 439/46

Rahvaluules

460/2 vrd. Ei ag' võinud arstid aita, / Ei kaa palberid parata. / Nõiad teha terveessa (Z, lk. 7, nr. 5, värsid 36/8)
423/4 vrd. Jubba laulsid Loja kukked, / Maria kanna kõerutas. (L 33, 5/6)

Tuul ju toonud tervisida,
Õhud õnnesoovitusi
Lesetalu lepikusta,
Kus ei peremeesta kodu.
Võõras võis ehk väravassa
Üksisilmil ootanessa.*
Seitsme penikoorma sammud[9]
Kadusivad kiirel kannul,
Veeresivad varba alla.
Polnud mehel pikemalta
Kusagil ei kinnitusta,
Ega sammul sidemeida.
Kui ta talu tänavasse,
Veeres vainu väravasse,
Õnnelikult alla õue:
Mis seal sammu sidunessa
Käiki hakkas kinnitama,
Virgul aega viitemaie?
Kaugelt tulnud külaline,
Võõras meesi astus vasta.
Tereteles lakka tõstes[10]
Seadis sõnad sõudevale,
Jutu kohe joonedele:
*«Kustap, Kalevide poega,
Kustap ostsid lauakoorma,
Lunastasid linnalauad?
Kus need tüvid kasvanesid,
Ladvad laial lahutasid?
Tehta võiks neist tornisida,
Kantsisida kasvatada,
Varjupaika valmistada,
Kindlust sõa kimbutusel.»
Kalevipoeg mõistis kohe,
Kostis vasta kavalaste:
«Kus need kasvud enne kasvand,
Võsukesed enne venind,
Idud enne idanenud,
Seemne-ivad enne seisnud,
Sinna sigis suure salu,
Paisus paksu metsakene,
Kasvis kena kuusemetsa,
Tõusis tugev tammemetsa,
Mitme kohta männimetsa.
Kirves raius kõrge metsa,
Tapper tabas tammemetsa,
Müras maha männimetsa,
Kauteles kuusemetsa;
Saagi saagis voodesõudel,[11]
Lõhkus palgid laudadeksa,
Kiskus paksud kildudeksa;
Sealtap leidsin linnalauad,
Kandsin koju koormakese.
Torni neist ei tehtanessa,
Tornid tehta teraksesta;
Kantsi neist ei kasvatessa,
Kantsid tehta kividesta.»
Külaline kostamaie:
«Luba mulle, kulla venda,
Luba laudu laenuseksa,
Kui ei kaubal taha müüa,
Hinna eesta anda häida!
Mina meister linnalooja,
Kindla koha kasvataja,
Tugeva torni tegija
Käisin kaugel kõndimaies,
Läbi ilma luuskimaies,
Käisin kolmes kuningriigis,
Nelja neitsi nurmedela,
Viie võõra väljadela.*
Tulin hilja Taara mäelta,[12]
Pika ilu pidudelta,
Kuhu Kalevide poega
Pikisilmil oodetie.»
Pikemalta pajatelles,
Viisakaste juttu vestes
Tutvustasid mehed targad,

Parandused

466 Lunnastasid (trv.?)
473 Kalevi poeg
478 Seemne ivad
484 kõrgemetsa
485* Taper
492 koeu
500 müa
509 Vie
514 paeatelles
515 jutu

Seletused

446 ootanessa (Kr.) — oodata
456 sidunessa (Kr.) — sidudes
469 Tehta — teha
479 suure — suur
493 tehtanessa (Kr.) — tehta
494 tehta — tehakse
495 kasvatessa (Kr.) — kasvatata
496 tehta — tehakse
499 laenuseksa — laenuks
506 luuskimaies — luusimas, hulkumas, rändamas

Alg-Kalevipojas

447/8 Seitsme penikoormne rada / Kadus kiirest sammo alla; (221/2)
Ld 449
450/1 Ega olnud pikemalta / Kangelasel kinnitusta, (223/4)
Ld 452
453/4 Kui ta kodo õue alla, / Kalevi vaino väravas (225/6)
Ld 455/8
459/60 Kogemata võeras meesi / Kaleville vasto jõudis. (227/8)
461/2 Võeras meesi teretelles, / Seädis sõna sõudemaie: (229/230)
Ld 463
464/5 «Kust sa kallist laua koormat. (231)
Ld 466
Vj Tarbe laudu oled toonud? (232)
Ld 467/514
Vj Mina meister linna-looja. / Kindla koha ehitaja / 'Pole paremaida laudu / Kusagilta silma saanud.» (233/6)
515 = 237
Ld 516/17

Rahvaluules

441 vrd. Tuul tale viigo tervikseida (L 35, 20)
473/4 stereot. vastusvärsi eeskujul
475/6 vrd. 467/8

Sõbrustasid sellikesed.
Kalevide poega kuulis,
Kuda õnnelikul korral,
Jumalate juhatusel
Ilmakuulus linnalooja,
Kindla koha kasvataja,
Tugeva torni tegija
Olevipoeg, hoonetarka,[13]
Teda tulnud teretama,
Võõrsil venda vaatamaie.
Saivad mehed sõbrustanud,
Siisap kaupa sobitama,
Kindlamaste kinnitama,
Et ei hiljem tõuseks tüli,
Vaenulikku vahendusi.
Olevipoeg, hoonetarka,
Tõutanud linna teha,
Ilusaste ehitada,
Kindlaks kohaks kasvatada,
Varjupaigaks valmistada.
*Kalev pidi kiva kandma,
Lisaks tooma laudasida,
Parajaida palkisida,
Tugevaida tammesida,
Mõnusamaid männisida,
Kõrgemaida kuuskesida
Linna tuluks laanest tooma,
Pealegi veel maksma palka,
Töövaeva taalderila,
Kullal kätte tasumaie,
Pudutööda peningila,
Teista hõbelutikaila.*
Kui siis Olev õnne pärast
Kolme pääva pidand paastu
Ilma eine ivakesta,
Uku kivil ohverdanud,
Koidupiirel kumardanud,
Ehavalgel abivaimud
Targa tööle toimetanud:
Siis ta pani laastukesed
Kahte kohta hunnikusse,
Andis algamise andeid
Juhatava jumalaile,
Taevaliste tarkadele,
Et nad sipelgate sugust
Tunnistähte teadaneksid:
Kuhu paika elukohad,
Kuhu loojustele laudad
Sündsamalt võiks seadeneda,
Õnnelikult ehitada.
Olevipoeg, hoonetarka,
Laastuleiu juhatusel[14]
Hakkas linna alustama,
Kindlat kohta rajatama,
Palka alla panemaie,
Kivisida kohendama,
Nurkasida nöörimaie,
Tugesida toimetama,
Sambaid püsti seademaie.
*Mõistke, mõistke, mehed noored,
Teadenege, naised targad,
Arvage, poisid avarad,
Mis seal müüri tehtanessa,
Seinasida seadenessa
Viru kuuskede vilula,
Lääne leppade vahele,
Harju haabade keske'ele!
Senna loodi lustilinna,

Parandused

524 Olevi poeg
531 Vaenuliku
532 Olevi poeg
551 heine ivakeesta (trv.)
552 Ukku
567 Olevi poeg
570 raeatama
582 lepade

Seletused

531 Vaenulikku vahendusi — vaenulikke vahejuhtumeid
548 hõbelutikaila — väikeste hõberahadega
564 loojustele (murd.) — lojustele
570 rajatama — rajama
571 Palka (murd.) — palke
573 nöörimaie — nööri järgi mõõtma või tähistama (Wied.)
578 avarad — avara mõistusega (?)
579 tehtanessa (rl.) — tehakse

Alg-Kalevipojas

518/20 Kuulis Kalevide poega, / Kuida kogemata õnnel, / Juhtumise juhatusel (238/40)
521 = 241
Ld 522
523/9 Kõrgetorni toimetaja / Hoone-ehitaja Olev / Teda tulnud vaatamaie. / Seäl siis meehed sõbrustasid, / Kindlast kaupa sobitasid, (242/6)
Ld 530/1
532 Nii et Olev, linnameister (247)
Vj Kadund Kalevide taadi / Kalmo künka ligidalle (248/9)
533/4 Linna lubas ehitada. (250)
Ld 535/6
537 Kalevide poega tõutas / Kivisida koko kanda (251/2)
538 Pihkva piirelt laudasida (254)
539 Laanest piki palkisida (253)
Ld 540/3
544 Tõutas rohket tööpalka (255)
Vj Oleville tasudalla. (256)
Ld 545/8
549/50 Olev paastus kolme pääva (257)
Vj Enne kui tööd ettevõtis (258)
Ld 551
552 Ohverdelles Ukko kivil (259)
Ld 553/5
556/7 Panni laua laastokese / Kahte kohta mulla peäle (261/2)
558 Algamise andesida (260)
Ld 559/60
561/5 Et saaks sipelgate sugust / Selget tunnistuse tähtä: / Kuhu kohta elo hooned. / Kuhu lojustelle lautu / Sündsamalta tuleb seäda (263/7)
Ld 566/604

Rahvaluules

528/30 vrd. vanasõna Kindel kaup keelab tüli (E 13, 133 (809) < Saarde), vrd. ka Inep ette kõnõlda ko perrä tõrõlda (Setu)
576/8 = L 18, 1, 3, 2
579 Mis seal neila tehtanesse? (L 18, 4)
581/2 = L 18, 5, 7
583 Harjo aavade seassa, (L 18, 6)

Kasvatati kindlad kohta,
Kaevati kivikelderid
Varjupaigaks vanadele,
Tehti kenad elutoad,
Kallid kaubakamberid,
Vikitie viisiliste,
Tasutie targaliste,
Viis oli kervest vikkimas,
Sada saagi saagimas,
Tuhat tapperid tasumas.*
Kalev kandis koormakaupa
Linna tarbeks laudasida
Pikal teel Peipse tagant,
Kandis kokku tarbepuida,
Tüvikuida tuhandela
Vana Taara tammikusta,
Kandis kiva kaugemalta,
Merekaldalt kaljusida,
Munakiva murumaalta,
Murdis paasi maapõhjast.
Jättageme sellikesed
Uhket linna ehitama,
Varjupaika valmistama,
*Kust saab koda kuningale,
Päävarju vanemale,
Kustap Kalev kange käega
Valda suurta valitsema,
Targaliste toimetama,
Sõakära sulgumaie,
Vaenuviha vaigistama,
Rahva õnne õilmeldama,
Kasupõlve kasvatama.*

Veeretagem laulu värtnad,
Kullalõnga korutused,
Hõbeheide keerutused
Teisel joonel jooksemaie!
Läki neitsi nurmedele,
Kähärpäide koppelisse
Lugusida luurimaie,
Saladusi silmamaie!
Põrgust toodud piigakesed,
Kenad neiud kolmekeste,
Annud Kalevide poega
Alevide varju alla,
Kalli sõbra kaitsusele,
Kui ta kurba lugu kuulnud,
Magamise pikkust mõistnud,
Mis tal aega viivitanud.
Kalevipoeg pajateles:
«Võta, armas vennikene,
Kodukanad kasvamaie!
*Pane pardid pesadele
Mehepoegi meelitama:
Küll ehk juhtub kosilane
Koidu eela teile käima,
Viru poissi võttemaie,
Harju poissi avatama,
Lääne poissi lunastama!»*
Alevide armas poega,
Kes kui kukekene korvis,[15]
Kosis kohe kolmandama
Neitsi nooremada naiseks,
Kes kui hernekaunakene,
Oakene õitses õuel.
Sulevipoeg, sugulane,

Parandused

586 kivi kelderid
594 taperid
605 Jätageme
618 Kulla lõnga
619 Hõbe eide
622 kopelisse
631 pikust
633 Kalevi poeg paeateles
638 Kül
640 võtemaie
642 Läne (trv.)
646 noremada (trv.)
647 herne kaunakene
649 Sulevi poeg

Seletused

585 kindlad (murd.) — kindlat
590 Vikitie — tahuti, raiuti välja
591 Tasutie — tehti tasaseks, siledaks; tahuti
591 targaliste (Kr.) — targasti
615 õilmeldama — õitsema panema
629 kaitsusele (Kr.) — kaitse alla
641 avatama (murd.) — ahvatama, meelitama
646 nooremada — noorema

Alg-Kalevipojas

605 Jätame siin Kalevida (268)
606/7 = 269/70
Ld 608/9
610/13 Kust ta edespidi päivil / Maad ja rahvast võimsa käega / Targalt tahtis valitseda (271/3)
Vj Riigil' raho sigitada (274)
Ld 614
615 Rahval' õnne valmistada. (275)
Ld 616
Vj Läki vahel vaatamaie. / Kuida käsi piigadelle / Pikemalta pääva paistel / Juhtu korral oli käinud (276/9)
Ld 617/24
625 = 281
626 Noored neiod kolmekeste (282)
627 Kalevide poega oli (280)
628/9 Alevi poea kaitsusella (283)
Vj Põltsamaale maaha jätnud. / Et kui Alev armo kaubal / Kolmest ühe endal' kosiks. / Aega mööda ödedelle / Ehk ka kaasasida tabaks, / Armokesi avatelleks. (284/9)
Ld 630/42
643 Alevida poega oli (290)
Ld 644
645 Abikaasaks kositanud. (293)
646 Nooremada neitsikesta (291)
Vj Eneselle valitsenud. (292)
Ld 647/8
649/52 Sulevide poeokene / Võtis vanemada tütre / Eneselle armokeseks. / Keskemine õde üksi. (294/7)

Rahvaluules

589/90 Tehti kallist kauba kammert. / Vikkiti ja vina lauda. (L 18, 8/9)
592/4 = L 18, 10/12
647/8 Neiu võrdlemine h e r n e, o a jt. taimedega on rahvalaulus väga levinud. Vrd. näit. VERL. lk. 140, nr. 146

Valitas vanema piiga
Õhtuõnneks enesele.
Kolmas õde keskemine,
Põrgu piiga peenikene,
Kes ei leidnud armu kaissu,
Pidi leskena leinama.
*Kui siis seltsis sõsarad,
Isekeskis imelapsed,
Kolmekeste kõndimaie
Tammikusse tulevad,
Sarapuumetsa sammuvad,
Teine teiselta küsima,
Noorik noorikult nõudema:
«Kuda, sõsar, sinu elu
Armukaisu hauendusel?»
Küsimisel' kostetie:
«Ilus, sõsar, minu elu,
Kena armukese kaisus!
Haigelt õhtu heidetakse,
Tervelt üles tõusetakse;
Haigus langes alla sängi,
Tõbi puisatie põhku.
Ilus, sõsar, minu elu,
Kuldasängis suikumine,
Kuldapadjus puhkamine!
Kuldaroog mul kaussidessa,
Kuldajook mul kannudessa,
Kuldakäik mul põrandala!»
Teine õde tunnistama,
Sõsar nõnda sõnaldama:
«Ilus, sõsar, minu elu,
Kena armukese kaisus!
Siidila mind viidi sängi,
Siidil tõusen sängiesta;
Siidil sängi seademine,
Siidil padja panemine!
Ilus, sõsar, minu elu,
Kena minu käsikäiki:
Kullaks minu kutsutakse,
Hõbedaks mind hõigatakse!
Laulaksin küll laiemalta,
Meelest läinud mitu lugu,
Keelest mitu kautanesin.
Pääst läks mitu pillikesta,
Käest mitu kandlelugu.»
Kolmas sõsar, pisar kulmul,
Saand ei sõna sahkamaie.
Nutupillil kõndis neidu
Teiste järgil tammikusta.
Kesse kurbtust kustutama,
Leina tuleb lepitama?*
Alutaga elas tarka,[16]
Teadetava tuuletarka,
Kellelt rahvas karjakaupa
Tarkust käisid tabamaies,
Ohus abi otsimaies,
See'p see neitsikese nuttu,
Leina tahtis lõpetada.
Tuuslar oli toa teinud,
Elumaja ehitanud
Kesket laia lagedikku.
*Targa tare tammest tehtud,[17]

Parandused

654 kaisu
664 auendusel
669 ülestõusetakse
673 Kulda sängis
674 Kulda padjus
675 Kulda roog mul kausidessa
676 Kulda jook
677 Kulda käik
690 kül
706 se
709 Elumaea
710 lagediku

Seletused

650 Valitas (murd.) — valis
657 imelapsed — lähtekoht: setu rahvalaulu «imelatse», s. o. emalapsed
671 puisatie — puistati
687 käsikäiki (Kr.) — käekäik
698 järgil — järel
702 Teadetava — laialt teatud, tuntud

Alg-Kalevipojas

653 = 298
654/5 Polnud kosilasta leidnud. / Armo audujada saanud. / Jäi ta vaene leinamaie. / Neitsi põlve nutemaie (299/302)
Ld 656/700
701 Alotaga ranna ligi. (303)
Vj Nende paigu piiridella. / Kuhu pärast põlve rahvas / Lüganduse kihelkonda / Risti usul rajatanud: / Elas ennemuiste aeal. / Kalevide kuulsal päivil (304/9)
702 = 310
703/4 Kellelt abi karjakaupa (311)
Vj Inimesed igalt poolelt. / Kauguselt ja ligemalta / Sagedaste saamas käisid. (312/14)
Ld 705/7
708/9 Oli tuuslar, tuuletarka. / Elomaja ehitanud, /. . ./ Tugevama toa teinud. (317/18, 320)
710 Laia soo lagedalle. (315)
Vj Suure raba keskeella (316)
Vj Päävarjo valmistanud. (319)
711 Tema tare tammest tehtud (321)

Rahvaluules

656/61 Katte keske sõssarid / Kolme keske imme latse / läbbi tomitse tullevat / läbbi sava sarapuu mõtsa / Tõinne tõiselt küsiteli (L 85, 1/5)
663 Männe sõssar sinno ello (L 85, 6)
666 vrd. Sänne sõssar minno ello (L 85, 8)
668/74 vrd. Haige minna maggama lättsi / Terrvel minna ülles tõssi / Haige võtte tarrehen / Haige põhku põrmandul / Sänne sõssar minno ello / Kulda sänki säddemine / Kulda padja pädeminne (L 85, 9/15)
675/6 vrd. Kulda süvvä kulda juvva (L 85, 17)
680 vrd. Sänne sõssar minno ello (L 85, 21)
682/6 vrd. Sidil minna maggama heitsi / Sidil minna ülles tõssi / Sidi sänku sädeminne / Sidi padja pädeminne / Sänne sõssar minno ello (L 85, 22/6)
688/94 Kullas minno kutsudas / Hõbbes minno hõikadas / Laulasigi lassesigi / Mellest om lännu mittu laulu / Kelest mittu kenna laulu / Päst mittu pillilist / Käest mittu käsilist (L 85, 27/33)
708 vrd. Kus on tuli teinud toa (L 54 a, 4)
711/12 = L 89, 1/2

Nurgakivid põhja kiirust [18]
Nõia-laual looditatud,
Soome soolal sortsitatud.
Nõgismustad nõianöörid
Tegid nurgad nurgeliseks,
Tegid viilud vikeliseks,[19]
Paenutasid seinapalgid
Parajaste paarimaie.
Pädajast on aluspakud,
Kuusetüvest küüruspakud,[20]
Uksepiidad pihlakasta,
Lävelaud Lääne lepast,[21]
Lävepakud paaksapuusta,
Parred sireva pärnasta,[22]
Vihtelaud vahterasta,[23]
Toalagi toomingasta,
Sarapuusta sarikad,
Kadakasest katusridvad,
Kirjust kasest katuslaud,
Ollipennid õunapuusta,[24]
Teised pennid peenest puusta,
Kuusmannist kukepennid,[25]
Talapuud clid jalakasta,
Toapõrand põlve-savist,[26]
Kaetisrohu raagudesta
Sammudega sõtkutud,
Tuulest tükki valatud.
Põhjast tulid pobisejad,[27]
Läänemetsast lausunaised,
Tuulis-saarest tuuseldajad,[28]
Soomest soolapuhujad.*
Tuuslar ise tuuletarka,
Kui ta kaugel kõndinessa,
Laial ümber luusinessa,
Nägi imeneitsikesi,
Kes kui kanad kõrgel õrrel [29]
Kalevide lauakoormal,
Kullakoormal istusivad,
Laulus lusti kõõrutasid.
Varju alta vahtinessa,
Salamahti silmanessa
Nägi, kuda imelapsi
Hiljem anti Alevile
Kasvandikuks kasvamaie;
Nägi kena neidusida,
Imelapsi isekeskis
Naljatelles nurmedela
Päävapaistel mängimaie,
Noorel lustil lõõritama;
Nägi kena neidusida,
Imelapsi isekeskis
Õhtu ilul vainuela
Kergeid jalgu kergitama,
Kiigesõudel kiljatelles
Õnnelugu hõiskamaie;
Nägi kena neidusida
Kuude valgel kolmekeste
Unekaisus uinumaie,
Siidisängil suikumaie;
Nägi kena neidusida,
Imelapsi isekeskis
Kaste piirel koidu ajal
Punapalgeid pesemaie,
Siidihiuksid silitelles

Parandused

713 Nõia laual
729 katus'ridvad
730 Kirjustkasest katus' lauad
735 põlve savist
745 ümberluusinessa
760 lööritama
773 aeal

Seletused

712 põhja kiirust — teat. liiki raudkivist; vt. komm.
719 paarimaie — paarikaupa kokku sobima
720 Pädajast (murd.) — männist
724 pąaksapuusta — paakspuust (Rhamnus frangula L.)
741 tuuseldaja — tunseldaja; nõiduja
744 kõndinessa (Kr.) — kõndis
745 ümber luusinessa (Kr.) — ümber luusis
751 vahtinessa (Kr.) — vahtides
752 silmanessa (Kr.) — silmates

Alg-Kalevipojas

712/39 = 322/49
740 Laane metsast lausonaised (350)
741/2 = 351/2
Vj Nõnda oli kindel koda, / Tugev toakene tehtud, / Rabasoossa rajatellud, / Sammel soossa sigitellud. / Ümber jooksid kivikantsid, / Munakivist tehtud müürid, / Raudakivist varjokesed, / Et ei võeras vaenelane / Kiuste võinud peälekäia (353/61)
743 = 362
Vj Oli kodunt välja läinud, / Mööda maada luusimaie (363/364)
744 Kaugemalle kõndimaie. (365)
Vj Tema oli parajalte / Põltsamaale käies juhtund, / Kui seäl Kalevide poega (366/8)
Ld 745/52
753/4 Põrgust toodud piigakesi / Annud Alevide hooleks (369/370)
Ld 755
Vj Tuuslar luuris laane ääres, / Põesastiko varjul peidus, (371/2)
756 = 373
Vj Sarvik taadi tüterida (374)
Ld 757
758 Nägi neida naljatusel (375)
759 = 376
Ld 760/2
763/4 Õhto vilol õnnelikult / Kerget jalga kergitama, (377/378)
Ld 765/6
767/70 Nägi neida kuuvalgel / Raho sängil suigumaies, (379/380)
Ld 771/2
773/4 Hommikuidel kaste piiril / Punapalgeid allikasta / Veete vilul karastama. (381/3)
Ld 775/8
Vj Tuuletarga südamesse / Sütis himo põlemaie. (384/5)

Rahvaluules

713 Nõija luula loditatud, (L 89, 3)
714/17 = L 89, 4/7
718 Painutasid seinapalka (L 89, 8)
719/27 = L 89, 9/17
728 Sarrapuusest sarrikada (L 89, 18)
729/39 = L 89, 19/29
740 Lane metsast lausonaised (L 89, 30)
741/2 = L 89, 31/2
770 vrd. 682/5

Kullakammil kammimaie;
Ei olnd julgust juure minna,
Ega südant sülle võtta.
Katsus aga kiuste-kaupa
Piigasida kinni püüda,
Luuris sala nende jälgil
Ööd ja päävad ühtepuhku.
Kui nüüd kahel kosilased,
Kanged peiud käidanenud,
*Istus õhtuhämarusel
Leskepäini piigakene,
Istus üksi ukse eessa,
Vaatas kuu valgusela
Leinakuube lepikusta,
Kurbtuskuube kaasikusta!
Vaatas närtsind lehekesi
Kuldseid kuubi kudumaies,
Miska suve sammudele
Sügisesta sõõlutakse.
Kui nüüd kullad kahekeste
Kaasa seltsis läksid koju,
Igal kullal kullakaissu,
Igal armsal armukene:
Polnud keskemisel piigal
Kullakaasat kaitsemaies,
Armukest ei haudumaies,
Kuhu pidi kanakene,
Parti üksik parve ääres
Pää õhtul panemaie?
Kivi juure, kännu juure,
Kalju külma kaisudela,
Pae pesa, pädaka juure,
Lepa sirge süleje,
Kase kalli kaendelaie,
Haava halli hõlma alla,
Kadaka kasuka varju,
Susisaba sõba alla? [30]
Kellel' kurtma kurvad meeled,
Kellel' haiged haletsema,
Kellel' vihad veeretama,
Muretujud tunnistama?*
Tuuslar mõtles, tuuletarka:
Õnnetund on mulle tulnud,
Armu mulle osaks antud!
Kargas paksust põõsastikust
Kui see kulli kanadele,
Võttis neiu varga volil,
Kulliküüsil käsidela,
Sulgus kinni piiga suuda:
Et ei vaene kiljatama,
Appi saand ei hüüdemaie.
Tuuslar tõttas koju poole,
Tahtis saaki varju taha,
Lapse viia luku taha,
Püüda seal siis piigakesta
Mesikeelil meelitada.

Parandused

776 Kulla kammil
779 kiuste kaupa
780 kinnipüüda
785 õhtu ämarusel
793 Misga
796 koeu
797 kullakaisu
801 audumaies
810 õlma
816 Muretueud
821 se
827 koeu
829 via

Seletused

786 Leskepäini — lesesarnane, leseohtu, vrd. üksipäini — üksinda
794 sõõlutakse (murd.) — sõelutakse
807 Pae pesa (murd.) — paesesse pessa (?)

Alg-Kalevipojas

779/82 Tema hakas kiuste kaupa / Neitsisida püüdemaie; / Oli sala nende jälgil / Ööd ja päävad luurimaies (386/9)
Ld 783/94
Vj Nägi, kuda noorem neido, / Kuida vanem kosilasta, / Parajada peigo leidnud. / Aga kolmandamal piigal, / Keskel kasvand kanakesel / Polnud armul audujada, / Kaitsejada kaasakesta. / Tuuslar mõtles: seep on piiga / Mulle osaks armukeseks / Jumalatest juhatatud. (390/9)
795 = 400
796 Kaasa saadil koeo läksid, (401)
797 = 402
Ld 798
799 Siis jäi õde keskemine (403)
800 Ilma kaasa kaitsemata. (405)
801 Ilma armo audujata. (404)
802/4 Kuhu pidi piigakene, / Üksik kana poeokene / Õhtul päädа panemaie? (406/8)
805/16 = 409/20
Vj Leskepäini piigakene / Istus üksi õhto vilul, / Videviko ämarusel; / Vaatas kuu leina kuma, / Mis seäl laia lepikulle / Varjo kuubesida kudus. / Vaatas närtsind lehekesi, / Misga suve sammudelle / Sügisesta sõelutakse (421/9)
Ld 817/19
820 Äkitselta karganessa / Paksо põesastiko varjust (430/1)
Vj Tuuletuuslar lagedalle. (432)
Ld 821
822/3 Võtis neido röövli küüsil, / Varga volil oma sülle (433/4)
824/5 = 435/6
826 Ega appi hüüdma saanud (437)
827 = 438
828/32 Kuhu kindla varjo taha / Varga oma tahtis via. / Tema püüdis piigakesta / Meelitelles lepitada. (439/42)

Rahvaluules

777/8 = A 241 (164), 8/9, vrd. Ei ma julgend juurde minna. / Ei olnud süddant sülle võtta (L 84, 8/9)
797 = L 90, 26
802/4 vrd. laulutüüp «Kuhu pean minema», näit.: Kuhu pian mina minema, / Kuhu pian pia panema, / Jalad alta andamaie, / Keha keskelt kieramaie. (H II 37, 717 (13), 5/8 < Jõhvi)
803 vrd. Part lähhen parve äärdane (L 10, 16)
805 = L 90, 32
807/12 = L 90, 33/8
813/16 Kellel kurdan kurvad meeled, / Kellel haigeed halatsen / Kellel' vihad veeretan, / Mure tujud tunnistan? (L 90, 39/42)

Lahkelikult lepitada,
Armupalvil avatada.
Kui nüüd kanged kälimehed
Noorikute nuttemisest,
Sõstrasilma pisaratest
Sündind asja aru saanud,
*Kuda kana kulli küüsil
Viidud võõra välja peale,
Hani teise allikale,
Parti teise parve ääre,
Luige teiste laenetele;*
Saatsid kohe sõbrakese,
Kergel jalal kannupoisi,
Neitsi jälgi otsimaie.
Linnukeelte läkitusel
Oli kolmandamal õhtul
Noormees neitsi jälgi näinud.
Käänas kiirest' koju poole
Sõbradele sõnaldama.
Sulevipoeg sõitis sõtta,
Alevipoeg vaenuteele,
Sõbrad surmaradadele;
Läksid piiga peastemaie,
Kana kullilt kiskumaie,
Varga küüsist vallandama.
Hädaohu ähvardusel
Tegi Tuuslar tuuletarka
Sortsisõna sünnitusel
Laia järve laenetama
Varjuks vaenlaste vasta.
Imelugu ilmumine
Tegi tüli tulijaile,
Lootsikut ei olnud leida,
Paati saada parajada,
Miska üle laente minna.
Alevipoeg, armas venda,
Kesse kodunt õnnekorral
Võtnud nõiavitsakese
Sõateele saatejaksa,
Vitsakesta vibutama,
Ise soovil pajatama:
«Silda ette sünnitele,
Silda ette sammujale!»
Silmapilgul sündis silda
Penikoorma pikkusela.
Sõitsid mehed üle silla,
Kanged mehed kahekeste
Tuiskes tuuslari talusse;
Lõhkusivad ukse lukud,
Puistsid piidad pildudeksa,
Tapivad siis tuuletarga,
Peastsid vangist piigakese,
Panid tuuslari talusse
Tulekukke katuksele.

Parandused

835 nutemisest
849 koeu
851 Sulevi poeg
852 Alevi poeg vaenu teele
853 surma radadele
866 Misga
867 Alevi poeg
872 paeatama
876 pikusela

Seletused

842 Luige (murd.) — luik
854 piiga — piigat
856 vallandama — lahti päästma
868 õnnekorral — kogemata, õnnekombel
879 Tuiskes — tuisates
881 pildudeksa — kildudeks (Wied.)

Alg-Kalevipojas

Ld 833
Vj Kulda keelil, armo heälil / Eneselle ukutada. / Aga kena neiokene / Võt' ei tema jutu kuulda (443/6)
834 Olid kanged kälimeehed (450)
835 Noorte naiste nutemisest, (447)
Ld 836
Vj Misga õde leinasivad, / Kadund neido kahetsesid: (448/9)
837 = 451
Ld 838/42
843/4 Nemad saatsid sõbrakese. / Kalevide kanno poisi (452/3)
845 = 454
846 Linnokeelte juhatusel (456)
847 Kolmandamal õhtul oli (455)
848 Noormees neitsi jälgesida (857)
Vj Alotaga ülesleidnud (458)
849/53 Tema tõtas koeo poole, / Sõbradelle sõna viima. / Sulevi poeg sõudis sõtta, / Alev vaeno radadelle, / Sõbrad seltsis surma teele. (459/63)
854 = 464
Vj Röövli küüsist kiskumaie, (465)
Ld 855
856/9 Varga võrgust võtemaie. / Tuuslar, häda-ohto tundes, / Oli sortsi sünnitusel: (466/8)
Vj Toa ümber rabasooda (469)
860 Laialiseks järveks loonud, (470)
Vj Oli põhja õenestanud / Mitme sülla sügavaksa; (471/2)
Ld 861
862 = 476
863 Tegi kangelaste poegil / Kogemata viivitusta (477/8)
864/6 Et ei ilma lootsikuda, / Parajada parvekesta / Keegi võinud ülesaada. (473/5)
867/70 Aga Alevide poega / Oli kodunt välja minnes: / Naiselt nõia vitsokesta / Salaabiks kaasa saanud. (479/82)
Vj Tema võtis vitsakesta. (483)
871/4 Hakas vitsa vibutama. / Vibutelles pajatama: / «Ette silda, taha veeta!» (484/6)
875 = 487
Ld 876
Vj Minijate jalge ette. / Silda venis pikemaksa. / Venis tuuslari taloni. (488/90)
877/8 Üle läksid kangelased. / Üle sõaliste seltsid. (491/2)
Ld 879/81
882 Nemad tapsid tuuslarida (493)
883 = 494
884/5 Panid tulekukekese / Tuuslari talo katukselle, (495/496)
Vj Räästa alla laulemaie. / Nõnda põles kena talo, / Lõpes targast tehtud tuba. (497/499)

Rahvaluules

839 vrd. Nüüd sain marja muile maile (L 66, 15)
840 vrd. Anni muile allikale (L 66, 18)
841/2 vrd. Part lähhen parve äärdane / Luige kelgel lunda möda (L 10, 16/17)
873/4 vrd. 77/9

Tuhka läinud talusta
Jäänd ei enam jälgesida
Muud kui rajakivi müürid.
Kesse juhtub õnnekorral
Suve-ööl seal käidanema,
Küll see kuuleb kaebamisi,[31]
Leinamise lugusida,
Miska tuuslar, tuuletarka,
Hävituse äpardusta,
Kena koja kadumista
Ohkab tuulehoogudele.

Olevipoeg, hoonetarka,
Kosind hiljem kolmandama
Kasvandiku kodukanaks,
Keda kanged kälimehed
Varga volist olid peastnud.
Nõnda olid neitsid noored,
Põrgust peasnud piigakesed
Hüva õnne juhatusel,
Sugulaste soovitusel
Kangemeeste kaasaks saanud;
Olid poegi rohkel rüpel,
Sugu kuulsat sünnitanud:
Kellest vanapõlve kõned
Sada sala sahkanevad,
Tuhat tükki tunnistavad.

Parandused

888 raeakivi
890 Suve ööl
891 Kül se
893 Misga
895 koea
896 tuule hoogudele
897 Olevi poeg
911 tüki

Seletused

888 rajakivi müürid — alusmüürid

Alg-Kalevipojas

Ld 886
887/8 Ega jäänud jälgesida. / Muudkui munakivist müürid (500/1)
Vj Raudakivist kantsikesed. / Aset võite tänapäeval / S a k k a mõisa piiril näha. / Kusse kohta keset raba / Varjomüüridega seisab; / Kusse kohta A l o l i n n a k s / Rahva keskil nimetakse. (502/8)
889/90 Kesse kenal suve öödel / Senna juhtub käidanessa: (509/10)
Ld 891
892 Kuuleb niikui leina laulo, (511)
Vj Piinamise pirinada: (512)
893/6 Misga vana tuuletuuslar / Kena koea ävitusta / Tuule oogudelle kaebab. (513/15)
897/9 Olev oli iljemine / Kolmandama neiokese, / Eneselle naiseks võtnud (516/19)
Vj Rõõvli küüsist kistud kana (518)
Ld 900/1
902/3 Nõnda saivad Sarvik taadi / Kasvandikud kolmekeste (520/1)
Ld 904/5
906/9 Kuulsa meeste abikaasaks. / Naiste rikad rüpekesed / Sigitasid poegasida. / Sigitasid tüterida. / Kangelaste kasokesi; / Kellest vanapõlve jutud. (522/7)
Vj Vanad laulud ilmutavad. (528)
Ld 910
911 Mõnda tüki kuulutavad. (529)

KUUETEISTKÜMNES LUGU

Kalevide kange poega
Mõttesida mõlgutelles
Alustanud arvamisi,
Tarkusteeda toimetada,
Suure ilma otsa sõita,
Põhja piirde purjetada,
Kus ei enne oldud käidud,
Teed ei ette tehtanedud,
Aga kuhu taevakummi
Maa külge kinnitatud.[1]
Laskis laulu ladusaste,
Sõnasida sõudevale:
*«Kui ma ratsul käidanema,
Hallil lasen alla õue
Salateele sõitemaie,
Targa teele tallamaie,
Lasen läbi lagediku,
Läbi paksu põõsastiku,
Murran üle mägedesta,
Kargan kuristiku kaudu,
Sammun tüki samblasooda,
Kõnnin teise kuivistikku,
Kolmandama kanarpikku,
Neljandama nõmmesida:
Siisap saaksin sihtis senna —
Järved mul ei sõlmiks sammu,
Kui ei meri keelaks meesta.
Kuule, kotkas, kaunis lindu:
Tallita mind tiibadela
Üle vete veeremaie,
Üle laente lendamaie,
Senni kui ma ilma sõrva
Käsidela katsumaie,
Sõrmila saan sorkimaie,[2]
Kuhu taeva kõrge katus
Räästast maha rajatanud,
Sinisiidil seinakesed
Aluspalka paigutanud.
Kuhu kuu- ja päävakandja,
Pilvete ülespidaja
Oma kanda kinnitanud,
Varbid maha vautanud.»
Kui ta teadamata teesi
Tahtis minna tallamaie,
Suisal päil sammumaie,
Kuhu enne ükski käiki,
Rada polnud rajatanud,
Tõstis healta tarka lindu,
Kaarna sõna kronksuvale:
«Kus sa silmad sinivetta,

Parandused

Pealk. Kuesteistkümnes
2 Mõtesida
4 Tarkus' teeda
9 taeva kummi
15 Sala teele
21 sambla sooda
22 kuivistiku
23 kanarpiku
30 vette
36 raeatanud
47 raeatanud
48 Tõstis
50 sini vetta

Seletused

8 tehtanedud — tehtud
22 kuivistikku — kuiva maad
45 Suisal päil — suisa, järelemõtlematult (Wied.)
49 Kaarna — kaaren; kronksuvale — tõi kronksutades kuuldavale, kronksutas (kaarnale iseloomulik häälitsus)

Alg-Kalevipojas

Ld 1/1126

Rahvaluules

7 vrd. Kus ta enne jummal käinud. (Beitr. VII, 52/3 (20), 3 = A 256 (181))
8 vrd. Lähme tehtud teeda mööda. (EKS 4° 1, 84 (124), 1 < Viru-Nigula)
14 vrd. Age hallil alla õue (A 26 (8), 15)
17/24 vrd. näit. Kp. VII, 506/10, 531/4, 558/61, 602/5, 617/20, 634/637, 651/4
18 vrd. Pöörsin metsa paksustiko (L 25, 9)
37 vrd. Seest on sidiga seotud (L 38, 101)

Laialisi laenesida,
Kae, kas kaldal kõrkijaida,
Võhumõõku vete ääres;
Parem jalg seal põrutagu [3]
Kange kanda vasta kallast:
Siis saab maa sull' salasuuda,
Varjul hoitud väravada
Laial lahti tegemaie,
Kust saad ilma otsa kätte.»
Kalevide poega kostis:
«Eks ma ole õnnekaupa
Enne seda sada korda
Peipse järvest pelgamata,
Võrtsi järvest vankumata,
Kaiu järvest kartemata,[4]
Läänemerest langemata
Koormaga ju läbi käinud;
Eks ma tunne nende teesi,
Pikkusmõõdul piiresida,
Laente langu laiusida,
Salapeidul sügavusi,
A h t i poja haudasida? [5]
Peipse järv mul puusast saadik,
Võrtsjärv mulle vöödest saadik,
Mustajärv mul maust saadik,[6]
Kaiu järv mul kaelast saadik,
Lääne lõualuudest saadik,
Suur meri suudest saadik.
Ilmjärv jäi mul üksinessa
Keskepaigast katsumata,
Haude kohtelt arvamata,
Sügavusel süldamata,
Salapaigul sammumata.»
Meelemõtteid mõlgutelles,
Salasoovi sünnitelles
Pani Kalevide poega
Laulusõnad lendavale:
«Kui mina kiuste võtan käiki,
Sunnin sammud sõudemaie,
Varbad virgul veeremaie,
Siisap sõuan Soome poole,
Paadi otsa põhja poole
Vankri juhil vaarumaie, [7]
Külap leian Kaljumaalta,[8]
Soomemaalta sugulasi,
Turjamaalta tuttavaida,
Saarest vanu sõbrasida,
Kes mind teele kohendavad,
Jälgedele juhatavad.»
Siisap sahkas Olevile:
«Võta, Olev, vennikene,
Linnameister, mõistetarka!
Võta kirves käsidela,
Raiu maha rajatamme,[9] — Raia tamme (niigel-tamme)
Tõuka maha suure tamme,
Pilluta ladva pilvesta,
Kukuta tüvi kännulta;
Võta tamme tarbepuuksa,
Mis seal meie õue alla
Kõrge kalda küürusela
Isa enne istutanud,
Ema enne kasvatanud;
Mis seal mere kalda pealta
Laialiste liivikulta
Kõrget ladva kõiguteleb,
Laiu oksi lahuteleb,
Et ei päävaI paiste mahti,
Kuul ei kumamise mahti,
Tähtel siramise mahti,
Pilvetel ei piiske mahti.
Kukutele, kulla venda,
Tõuka maha kõrge tamme,
Pane päike paistemaie,
Kuu jälle kumamaie,
Pilved piisku pillutama,
Lunda laial lahutama.

Parandused

53 Vöhumõõku vette
62 sadakorda
65 Kaeu
66 Lääne merest
69 Pikus' mõõdul
72 poea
76 Kaeujärv
88 võttan
95 Soome maalta
96 Turja maalta
104 raea tamme
107 Kukkuta
121 Kukkutele

Seletused

70 langu (Kr.) — languse
81 Haude kohtelt (murd.) — haudade (sügavad kohad jões või järves) kohtadelt
82 süldamata — mõõtmata (Wied.)
90 virgul — virgasti
93 Vankri juhil — Suure Vankri järgi
102 mõistetarka — mõistuse poolest tark
103 käsidela (Kr.) — kätte
110 küürusela — küürul

Rahvaluules

73/83 vrd. MKp. nr. 328, 329, 330, ka Kp. XIII, 165/94
101/7 vrd. Minno ella vennakenne, / Ihhu kirves, häili moöka; / Tulle tamme raiumaie, / Puud pitka lühhendamaie; / Tam tahhab tousta taevaaie, / Oksad pilveje puggeda, (L 37, 15/20), vrd. ka L 41, 81/5
108 vrd. Äigasin tamme tarbepuuksa. (L 39, 9)
109 vrd. Viisin emma õue alla, (L 38, 22)
111/12 vrd. Istutan issa illuks: / . . . / Istutan emma illuks (L 38, 10, 23)
113 vrd. Lähme merda pühkimaie, (L 37, 1; L 38, 1)
116 vrd. Laia okse laastemaie, (L 41, 83)
117/20 vrd. Tamme tungis taevasse / Pikkad oksad pilvetesse / Ladva pääva laudile. / Tam tahab taevasta tõsta. / Oksad pilveid puisteda / Ladva päikest lahutada / Tähti teisi pillutada. / . . . / Tamme pilustab päikese / Kustutab kuu kumeda. (L 41, 74/80, 84/5), vrd. ka L 39, 28/33
121/2 vt. 101/5
123/5 vrd. 117/20

Tee sa tamme tüvikusta
Tugevamad tarbelaevad
Salateede sõudemiseks,
Targa teede toimetuseks;
Tamme ladvast sõalaevad,
Keske'elta kaubalaevad,
Otsapakust orjalaevad,
Laastudesta lastelaevad,
Nurkadesta neitsilaevad.
Mis on jäänud, jäta jälle,
Jäta jäätmed raiskamata;
Jäätmetest saab Järva linna,[10]
Riismetest saab Riia linna,
Laastudest saab Lääne linna,
Varjukohta Virumaale,
Harjussa reduse-paika,
Põltsamaale peidupaika!
Mis jääb üle, jäta jälle,
Jäta jäätmed raiskamata,
Jäta riismed rikkumata,
Kõhetumad korjamata:
Riismetest saab rahukoda,
Vaestelaste varjutuba,
Leskedele leinakamber,
Kurbadele kurtmakamber;
Sealt saab Viru vihmavarju,
Talurahvas tuulevarju.
Mis jääb üle, jäta jälle,
Jäta jäätmed raiskamata,
Jäta riismed rikkumata,
Kõhetumad korjamata:
Et sealt vaesed leidvad varju,
Lesed leinamise paika;
Kellel tuul on teinud toa,
Vesi palka veeretanud,
Rahe katust kallutanud,
Udu teinud uued uksed,
Lumi vikkind valged seinad.
Mis jääb üle, jäta jälle,
Jäta raud raiskamata,
Oksad uhked hukkamata:
Oksadest saab orjakambri,
Raagust vaestel rõõmukambri,
Neitsidele naljakambri,
Lustituba laste'ele!»
Olev oskas, kostis vasta,
Laulis aga ladusaste:
«Küll mina teaksin, mis ma teeksin,
Teaksin, teeksin, vennikene,
Kui oleks meesta meie maalta,
Tugevada teadavala,
Kesse tamme raiuks maha.»
Kaarna kuulis kuuse otsas,
Tarka lindu tähendama:
«Minge meesta otsimaie,[11]
Tugevama tabamaie,
Võimsat kaugelt kuulamaie,
Kesse tõukaks tamme maha,
Kukutaks tüvi kännulta.»
Mindi meesta otsimaie,
Tugevama tabamaie,
Kesse raiuks rajatamme,
Tõukaks maha suure tamme,
Pillutaks ladva pilvesta.
Toodi mehi Turjamaalta,
Sõnatarku Soomemaalta.
Targad mehed tähendama,
Sõnatargad seletama:
«Kallis Kalevide poega,
Kangemeeste kasvandikku!

Parandused

128 tarbe laevad
133 Otsapakkust
139 Ria
140 Laasdudest
142 reduse paika
155 Jätä
163 ued
170 Neidsidele
174 Kül
185 Kukkutaks
188 raeatamme
191 Turja maalta
192 Soome maalta
196 kasvandiku

Seletused

136 jäta jälle (murd.) — jäta järele, üle
142 reduse-paika — redupaika
151 kurtma- (van.) — kurtmise-
161 palka (murd.) — palke
166 raud (murd.) — raod
179 Kaarna — kaaren

Rahvaluules

127/8 vrd. Tüvvikust saab tünderida. (L 37, 23), Tüvist saame tüüri pakko (L 41, 92)
131 vrd. Ladvast laste kätkieida. (L 37, 25), Ladvast laste laulo-lauda. (L 38, 74 = L 41, 90)
132 vrd. Keskelt saab kenna kirriko. (L 38, 75), Keskelta kenama kiriko (L 41, 91)
133 vrd. Otsast õlle polikuida. (L 37, 24), Otsa pealt saab orja-sängi (L 38, 73) Otsa pealta orja sängi (L 41, 89)
136 vrd. Mis jääb ülleie, jättan jälle: (L 38, 76), Mis jääb järel, jätta peale (L 41, 94)
144 vt. 136
145 = 137
148 vrd. 139
149/51 vrd. Kus on alvade assemid? / Kus on kurvade koddaed? / Lesse naise leina paika? (L 54 a, 1/3)
154 vt. 136
155/7 = 145/7
158/9 vt. 149/51
160/1 Kus on tuli teinud toa, / Vessi palgid veretanud, (L 54 a, 4/5)
162 vrd. Kaste kattust keritanud, (L 54 a, 8)
163 = L 54 a, 7
164 vrd. Saddu seinad sammeltanud, (L 54 a, 6)
165 vt. 136
166/7 vrd. 155/6
168/71 vrd. Mis jäi lausta järrele, / Sest sai minno venna sauna. (L 37, 28/9), Mis jääb ülleie, jättan jälle: / Sealt saab ella venna sauna! (L 38, 76/7)
168 vt. ka 133
174 Küllab minna teaksin, / Mis minna teeksin. (Beitr. VII, 36 (5), 2/3 = A 243 (167))
181/92 vrd. Kp. VI, 788/815
188/90 vrd. 104/6

Kui sa tahad käidaneda
Ilma otsa otsimaie,
Kuhu Vanataadi käsi
Taeva sõrvad sõlmitanud,
Maaga kokku kinnitanud,
Laia ääre langutanud:
Pööra põhja piiredele,
Kääna põhjanaela kohta,
Vana vankri valgusela.
Tõukad sina seda teeda,
Rändad põhja radadele,
Siis ei püsi puune paati,
Tamme tüvist tehtud laeva.
Viirmaliste vägev voli[12]
Vehklemisi välgutelles
Paneks paati põlemaie,
Laevakesta lõkendama;
Seal peab laeva rauast soetud,
Paati karrasta paenutud,
Teraksesta saama tehtud,
Vanast vasesta valatud.»
Kalevide kange poega
Laskis teha kena laeva,
Uhke lodja ehitada,
Mis ei puusta paenutatud,
Ega luusta ehitatud,
Ega vasesta valatud,
Teraksest ei olnud tehtud.
Kalevipoeg, kange meesi,
Laskis lodja valmistada,
Laeva teha hõbedasta,[13]
Kallimasta hõbekarrast,
Õhukestest hõbelaud'dest.
Laeva lagi hõbedasta,
Hõbekarrast laeva põrand,
Laeva mastid hõbedasta,
Hõbekeedest laevaköied.
Lennuk pandi laeval nimeks,[14]
Et ta lendes lõhkus laeneid.
Siisap käskis kuldse kuue
Enesele kehakatteks,
Käskis laevameeste'ele
Tublid riided toimetada;
Hõbekarrast ülemile,
Rauakarrast rahvadele,
Vasksest karrast vanemile,
Teraksesta tarkadele,
Sest et ilma otsa ligi
Põhjanaela piirusela
Viirmaliste vehklemine,
Tulilaste tuiskamine
Rauda ei saa rikkumaie,
Karrast kuube kulutama.*

Kui siis käsku annetie
Kallist laeva koormandada,
Moona viia meeste võrra,
Rohkest vara rahva tarvis,
Käskis Kalevide poega
Sõna viia sõbradele,
Kalli kasuvendadele.
Teadusida tarkadele,
Keda kaasa kutsutie,
Abimeesteks arvatie.
*Seal ju laulid ilmatargad,
Ilmatargad, maakavalad
Õnnelaulu hõiskadelles,
Et neid kaasa kutsutie,
Abimeesteks arvatie.
Aga kes jäid kutsumata,
Kurba laulu kuulutasid:
«Meie kullad kuulasime,
Meie vaesed vaatasime,
Kas meid kaasa kutsutakse?
Ei meid hulka hõigatie
Ega kaasa kaevatie.
Sundi viidi Sulevile,
Armast kutsu Alevile,
Kästi tulla kannupoissi
Teedekäiki toimetama.»
Kalevide kange poega
Laskis tulla laevamehi,
Teise seltsi sõamehi,
Kolmandama kasumehi,
Perepoegi peenikesi.

Parandused

199 vana taadi
213 lõkendama
225 Kalevi poeg
233 Hõbe keedest laevaköied
236 kue
248 sa
252 via
255 via

Seletused

210 Viirmaliste — virmaliste
214 soetud (murd.) — soetatud
235 lendes (murd.) — lennates
245 piirusela (Kr.) — piirkonnas
247 Tulilaste (nim. tulilane) — tule-elanike, tulega tegelejate
251 koormandada (Kr.) — koormaga varustada
262 hõiskadelles (Kr.) — hõisates
270 Ei ... hõigatie — ei ... hõigatud
271 Ega ... kaevatie — ega kaevatud
279 kasumehi — vallalisi mehi (Wied.)

Rahvaluules

221/4 vrd. 214/17
260 Siin jo laulit ilma targat (L 91, 1)
261 = L 91, 2
263/4 vrd. 258/9
267/8 = L 91, 3/4
269 Kas meid kasa kaevatassi! (L 91, 6)
270/1 Ei meid ulka öigatuddi, / egga kasa kaevatuddi, (L 91, 7/8)
272/5 vrd. Sussi öigati ossaie, / Karro, jõe-kalla, jaole (L 91, 9/10)

Tarkasi veel tahetie,
Sõnamehi sunnitie,
Tuuletarku tarvitati,
Mana tarku meelitati,
Uku kivil ohverdama
Teele õnne toimetama.*
Kui siis laeva enne koitu,
Paadikene enne päävа,
Lennuk lausa valge eela
Vesiteel läks veeremaie,
Laente kiigul lendamaie,
Keeritati kübaraida,
Lasti laulu ladusaste:
«Pääst ma keeritan kübara,[15]
Alta keeritelen laeva;
Sõidan teeda triibulista,
Veeren võõrast vesirada;
Mis ei marjavarrelista,
Hõbelõnga loogelista,
Kuldalõnga keerulista.»
Laeva seati laenetele,
Seati nokal Soome poole,
Põhja piire pöörusele,
Vasta vana vankerida.
Kalevide kange poega
Istus ise ülemaksa
Targa tüürimehe kõrva,
Sundis sõbrad sõudemaie,
Poisikesed purjetama,
Sellid köisi seademaie,
Kablukesi kohendama.
Kui siis laeva lustilikult
Laente kiigul lendamaies,
Hakkas Kalevide poega
Lustilugu lahutama:
«Kehitelen kübarada
Päästa päävа päälikule,
Kesse litred laenetele
Kullakirja külvanessa,
Et kui laeva lõhkeb laeneid,
Kuldapeenar kerkinessa,
Hõbevagu vahtunessa.
Kehitelen kübarada,
Kumardelles kuude poole,
Teretelles tähtesida,
Kesse kangust kasvatavad,
Teeda meile tähendanud.
*Lähme lugu laulemaie,
Vana sõnu valmistama,
Jõgesida jälgimaie,
Meresida mängimaie,
Kaljusida kündamaie,
Suuri saari sahkamaie,
Mere ääri äigamaie,
Kalda-alust koristama:
Kuhu kulda külvatie,
Hõbedada istutati,
Taara tarkust tipitie.
Ükskord, ükskord ilmus ilma,
Ilmus ilma ilusama!
Ükskord, ükskord tehti taevas,
Tehti taevas targaliste,
Tähtedega täpiliste,
Pilvetega piluliste.»*
Siisap laulis pika lugu
Algus-ilma ilmumisest:
Kuda kuule kooti koda,
Pesa tehti päikesele.

Lennuk oli laentekiigul
Mõnda päävа purjetanud,
Pääval päikese juhil,
Öösel täht'de õiendusel.
Paati veeres põhja poole
Ilma otsa ligemale;
Kaasavõetud keeletarka[16]
Seadis tüürilt laeva sõitu;
See'p see mõistis kõiki sõnu,
Kõiki keelekõlksumisi,

Parandused

285 Ukku
298 marja varrelista
300 Kulda lõnga
302 nokel (trv.?)
307 körva
310 kõisi
321 Kulda peenar
322 Hõbe vagu
324 Kumardeles
335 Kalda alust
346 Algus' ilma
355 Kaasa võetud
357 se

Seletused

303 Põhja piire pöörusele — pöörati põhja piiri poole
316 Kehitelen — kergitan
320 lõhkeb — lõhestab, lõhub
322 vahtunessa (Kr.) — vahutab
345 pika lugu — pika loo

Rahvaluules

294 = L 92, 1
295 Alt ma keritan hobbose, (L 92, 2)
296 = L 92, 3
298 Moada marja varrelista, (L 92, 4)
299/300 = L 92, 5/6
328/9 Lähme lusti luulemaie / Vana sõna seadlemaie (L 93, 1/2), vrd. ka L 94, 1/2
330/1 = L 93, 3/4 = L 94, 3/4
332 Kaljosida kuulemaie (L 93, 5), Kaljosida karglemaie (L 94, 6)
333 vrd. Mere saari sahkimaie (L 41, 2)
334 = L 37, 2 = L 38, 2 = L 39, 2
339/40 = L 94, 11/12, vrd. L 93, 8/9
341 = L 93, 10, vrd. L 94, 13
342 Tehtanessa targelasta, (L 94, 14)
343 = L 94, 15
344 Pilulista pilvetega. (L 94, 16)
347 vrd. Kuule koda korjanessa. (L 93, 12), Kuule koda kolgitille, (L 94, 18)
348 vrd. Pesa päiva päälikulle, (L 94, 19)

Teadis kuuldud linnukeeled,
Teadis elajate healed
Targalikult tähendada.
Soome sortsilaste sunnil
Möllasivad tuulemarud
Vihas vetta vahutama,
Pilve pime peitis pääva,
Peitis uduss' päikese,
Kattis kinni taeva tähed
Üleüldsa udu sompu,
Kastekarva kuubedesse,
Et ei teadnud tüürimeesi,
Ega kippar laeva käiki.
Keeletarka küsimaie
Lindudelt, mis laenetelta
Leidis laeva ligemalta.
Kui ta otsust kätte saanud,
Laskis laulu lõksatelles:
*«Veled noored, vennikesed,
Kallid kangelaste pojad,
Läki võõrast vaatamaie,
Soomest sala sahkamaie,
Nurmedelta noppimaie,
Kanarpikust katkemaie,
Merepõhjast pühkimaie,
Laente alta laastemaie,
Kivikildest kergitama,
Mägedesta kangutama:
Mis nad sala varjutavad,
Kallimada kuulutavad.
Nurme ilud nuttelevad,
Kanarpikud kaebalevad,
Kaljurünkad karjutavad,
Mereurkad ohkalevad,
Laente kiigud leinalevad:
Kus nad kallist enne kuulnud,
Muiste sõnu enne mõistnud.»*
Laente kiigul kerkis laeva,
Kerkis vahel kõrge'ele,
Kippus vahel kukkumaie,
Laente alla langemaie:
Et ei teadnud tüürimeesi,
Ega kippar laeva käiki.
Päike läinud salapeidul
Õhtu hõlmal puhkamaie,
Ööde pime ümberringi
Kattis Kalevide laeva.
Seitse ööd ja seitse pääva
Vankus laeva väsimata
Tuulemaru tuisatusel
Laentel kui üks laglekene;
Siisap väsind Soome sortsid
Puhumisel puhkamaie.
Päike peasis paistemaie,
Laia ilma valgustama;
Viimaks hakkas vete veerult
Kallas kaugelt kasvamaie,
Kõrgemaksa kerkimaie,
Keeletarka kuulutama:
«Võõras rand mul, vennikesed.»
Kalevide kange poega,
Kui said kalda ligemale,
Kargas laevalt laenetesse
Usinaste ujumaie,
Kalda poole kiirustama,
Siis ta vedas sõbrasida
Laevas köitel kalda'asse.
See ei olnud Soome sõrva
Ega tuttav Turja randa,
Ei ka enne käidud kohta.
Keeletarka küsimaie:
Kuda randa kutsutakse?
Linnukesed lõõritasid,
Pääsukesed pajatasid,
Vana vares vastanessa:
«See on lahja Lapu randa,[17]
Kehvaliste kaldakene.»
Lennuk aeti lahedale,
Hõbepaati parve ääre,
Kinnitati kividela,
Vangistati vaiadela,
Et ei paigast peaseneksa
Laenetele lendamaie.
Kalevide kallis poega
Kutsus juhiks keeletarga,
Sundis seltsiks sõbrasida
Võõrast kohta vaatamaie.
*Nemad käisid neljakeste

Parandused

363 Möllasivad
364 vette (trv.)
368 Üleültsa
378 poead
389 nutelevad
403 õlmal
414 vette
422 ueumaie
425 köitel
426 Se
431 lööritasid
432 paeatasid
434 Se; Lappu

Seletused

361 Targalikult (Kr.) — targasti
365 Pilve (murd.) — pilv
377 Veled (murd.) — veljed
384 laastemaie (Kr.) — laastama
391 karjutavad — karjuvad
436 lahedale (Kr.) — lahte

Rahvaluules

383 vrd. Lähme merda pühkimaie, (L 37, 1 = L 38, 1)
400/1 = 370/1
426/7 vrd. See'p ole õige õllelaeva, / Ega pole mõnus mõdu-laeva, (L 95, 77/8)
434/5 vrd. Tulid siis Soomest suure laeva, / Lappi-maalt ka pikkad mastid. (L 95, 51/2)
437 vrd. Part lähhen parve äärdane (L 10, 16)

Tüki teeda, marka maada,
Mööda nõmme nõtkandila,[18]
Mätastikku mütandila,
Mööda laia lagedikku,
Sammusivad samblasooda,
Kõndisivad kanarpikku,
Mööda raatmaa radasida:
Kas ehk kuskilt kogemata
Talu silma tõusenessa.
Mis seal vasta veerenessa,
Silma ette sirgunessa?
Tõusis silma üksik talu,
Peidust veike perekene.
Ukse eessa istus neidu,
Murupingil piigakene,
Kedrevarrel keerutelles
Lõuendisi lõngakesi;
Näpud kedre keeritasid,
Suu aga seadis sõnasida,
Laskis lustil laulukesta:
«Oli üksi naine noori,[19]
Lüpsis lehmad koidu eela,
Lüpsis lehmad lepikussa,
Kurnas piima kamberie,
Siis aga karja saatemaie.
Saatis karja kaasikusse,
Lehmad alla lepikusse,
Vasikad põõsa varjule.
Mis ta leidis karjateelta?
Leidis kana karjateelta,
Veike kuke vainuelta;
Kana siblis siidisida,
Kukke kuldanarmasida.
Noorik kana püüdemaie,
Kukekesta kiusamaie;
Kukke lendas üle metsa,
Üle laia lagestiku,
Kanake sai naise kätte,
Kanti rüpessa koduje.
Särgi rüpes kantud kana,
Põues toodud pojukene
Viidi viljakamberie,
Seati salve sõrva peale
Kasukana kasvamaie,
Vaka alla vaumaie.
Kasvis kana katte alla,
Paisus peidul pojukene,
Kasvis kuu, kasvis kaksi,
Kasvis kortel kolmat kuuda,
Nädala veel neljat kuuda,
Peale paari pääva kaksi.
Noorik aita vaatamaie:
Mis sest kasukanast kasvab,
Peidul pojukesest paisub?
Kanast kasvis neitsikene,
Kena kuningate tütar.
Käisid neitsil kosilased,
Piigal palju peiukesi,
Viied, kued viinakruusid,
Seitsesada sõnumida;
Üks oli kuu, teine pääva,
Kolmas» — *
— — «Kalevide poega,
Pikal koivul peiukene!»

Parandused

448 nömme
449 Mättastiku müttandila
450 lugediku (trv.)
451 sambla sooda
479 kulda narmasida
487 poeukene
493 poeukene
500 poeukesest
505 Vied, kued

Seletused

448 nõtkandila (Kr.) — nõtkudes
449 mütandila (Kr.) — mütates
464 kedre (murd.) — ketra
509 Pikal koivul — pikil koivil, s. o. pikkade koibadega

Rahvaluules

447 = L 13, 14
448/53 vrd. 17/24
456 vrd. Mis mulle sealta vasto tulli? (L 56, 8)
458 vrd. Seal tulli vasto mul üks tallo; (L 56, 9)
460/1 vrd. Tallus nelli noorta neido, (L 56, 10)
464/6 vrd. Käed mul kangasta kuddusid / Sõrmed niisi nikkutasid / Jallad suksi tallanesid / Suu mul seadelis sõnnuda / Panni paari palveheida. (L 36, 27/31)
467 Olli üksi nori naine (L 6, 1)
468/9 vrd. Küllap leppa lüpsab lehma, (L 5, 6)
471 vrd. Eit läks karja satemaie (L 4, 1), Läksi karja satemaie, (L 6, 2)
472/4 vrd. Saadab karja kaugeella! (L 5, 9)
475 = L 5, 10
476 = L 4, 4
477 vrd. Kukke kullatud mäelta. (L 4, 5)
478/9 = L 4, 6/7
482 vrd. setu rl. «Ussõh sattõ udsulummõ», värss: Kiko linnas kesvä poole (vt. näit. S 7821/2 (21), 22), vrd. ka A 330/1 (251), F 63, M 4 : 21, nr. 28
485 vrd. Seädis särgi rüppejeni, / Viis temma koio kamberie, (L 4, 9/10)
486 vrd. Seädis särgi rüppejeni, (L 4, 9)
488 vrd. Viis temma koio kamberie, (L 4, 10)
489 Seädis salve sõrva peäle. (L 4, 11)
490 vrd. Alla kaane kasvamaie (L 5, 14)
491 Eit pani vakkaie vaajuma, (L 5, 13)
494/5 = L 4, 12/13
496 Veel näddale neljat kuda. (L 4, 14)
497 = L 4, 15
498 Eit läks aita vatamaie, (L 4, 16)
499 vrd. 490
500 vrd. 493
501 vrd. Kannast kasvis innimene, / Sulla Salme neitsikene. (L 6, 5/6)
503 vrd. Salmel tullid kossilassed: (L 4, 18), Sel olid kolmed kosilased (L 5, 16), Siis sel tullid kolmed kosjad. (L 6, 7)
505 = L 5, 17
507 = L 4, 19 = L 5, 19 = L 6, 8

Pajatas Kalevipoega,
Lävedele astunela.
Piiga kohkel põgenema,
Hädas appi hüüdemaie.
Tütre pillil tõttas taati
Võõrastikku vaatamaie,
Mis siin kisa kasvatanud?
Kalevide kallis poega,
Kui oli taati teretanud,
Lapu targaks tunnistanud,
Kohe otsust küsimaie:
*«Kukutele, võõras kägu,
Laula, laula, linnukene,
Vasta mulle, kulla venda!
Kust see käiki kohemalta
Sihil ilma otsa sõuab?
Et ei teisi teedesida,
Hõbelõngal loogelista,
Kuldalõngal keerulista
Ette tuleks eksitama,
Käigil sammu kinnitama.
Juhata mind joonedele,
Kuhu taevakummikene
Alla sõrva kinnitanud,
Sinisiidil seinakesi
Lagedale langutanud,
Kuhu kuu kustunessa,
Päike läheb puhkamaie,
Kui nad seatud vahikorda
Ööl ja päeval lõpetanud.
Kaarna kodu kuuluteli,
Tarka lindu andis teada:
«Kus sa silmad sinivetta,
Laialisi laenesida,
Kae, kas kaldal kõrkijaida,
Võhumõõku vete ääres,
Parem jalg seal põrutagu
Kanget kanda vasta kallast:
Siis saab maa sull' salasuuda,
Varjul hoitud väravid
Laial lahti tegemaie,
Kust saad ilma otsa kätte.»
Soovita mind senna sõrva
Kõrkjakalda käidanema.»*
Tarka kuulis, kostis vasta:
«Siit ei tõuse teedesida,
Rändamise radasida
Kusagilta ilma otsa;
Merela ei ole määra,
Laenetele lõpetusta
Seal, kus Vanaisa tarka
Taeva katust kallutanud,
Räästast maha rajatanud,
Sinisiidil seinakesi
Lagedale langutanud.
Kesse enne käidanenud
Tühja tuuli tallamaies,
Saivad Sädemete saarel [20]
Suure julgusele surma.
Kodukaarna kuulutused
Tähendavad põrgu teeda,
Vanapoisi väravida.
Kui sa käiki kodumaale,
Sõber, soovid toimetada,
Luban sulle lustipärast
Teedejuhiks kaasa tulla.»
Kalevide poega kostis:
«Koju jõuan juhtimata
Tuldud teeda teadavada.
Võta vaevaks, vennikene,
Vii mind võõra vainudele,
Ilma otsa ukse ette,
Vanataadi väravasse.»
Lapu tarka küsimaie:
«Mis mull' palgaks paisatakse,
Veuvaevaks visatakse?»
Kalevide poega kostis:
«Mis sa soovid, sõbrakene,
Küsid hinda, kullakene!
Peab sull' palgaks paisatama,
Veuvaevaks visatama.
Võta poole varanduse,
Küsi kulda kümme kotti,
Hüva hulka hõbedada:

Parandused

510 Paeatas Kalevi poega
515 Võõrastiku
521 Kukkutele
524 se
532 taeva kummikene
539 lõppetanud
545 vette
560 vana isa
562 raeatanud
577 Koeu
582 Vana taadi
583 Lappu

Seletused

511 astunela (Kr.) — astudes
515 Võõrastikku (Kr.) — võõrastavat
524 kohemalta — kohesemalt, s. o. kiiremini või otsemini
526 teedesida (Kr.) — teid
531 joonedele — joontele, piiridele
535 langutanud — langetanud
540 Kaarna — kaaren
549 väravid (murd.) — väravaid
568 Suure julgusele — suure julguse tõttu
578 teadavada — teatud, tuttavat
591 poole varanduse — pool varandust

Rahvaluules

527/8 Õbbe Lönga logelist, / Kulda lönga kerolist. (L 92, 5/6)
532/9 vrd. 35/42
542/51 = 50/9
554 stereot. vastusvärss
584 Mis mull' palgast paisatie? (L 69, 5)
589 vt. 584
590 vrd. 585

Vii mind aga, vennikene,
Ilma otsa ukse ette,
Vanataadi väravasse.
Mere sügavuse mõõdud,
Põrgu piired pikkusela —
Neida tunnen nööridela;
Suure ilma otsa seinad
Tänini veel teadamata,
Käsila mul katsumata.»
Lapu tarka laulis vasta:
«Lisa peale lustipärast,
Pane palgaks peale hinna,
Mis sul kodu kütke'essa [21]
Seina külles seisanessa?»
Kalevide kallim poega
Tõoteles täitaneda,
Külamehel' kütkendatud
Ahelate arvulise
Meelehääks veel peale panna.
Lapu tarka laulemaie,
V a r r a k nõnda vastamaie: [22]
*«Sündku sinu soovimine,
Mingu täide tahtemine.
Sest ei tõusku muile süüda,
Võõril mingi vastamista,
Kui sa kogemata kurja,
Hädaohtu, äpardusta
Teede käigist peaksid tundma;
Süü jääb üksi sundijale,
Vastus nõude võttijale.»*

Lapulista võeti laeva,[23]
Viidi Varrak tüürimaie,
Laeva sõitu seademaie.
Laente kiigul langevala,
Tuule tiivul tuisatille
Lõhkus Kalevide laeva
Vahtus veele vagusida;
Mitu ööd ja mitu pääva
Põhja poole purjetelles.
Laeva juhtus laente langul
Kogemata neelukohta,
Võind ei aerud aitaneda,
Purjed välja peastaneda
Kallist laeva vete kurgust; [24]
Neelu kippus neelamaie
Koormat koormakandijaga.
Lapu tarka võttis tündri,
Võttis Varrak vaadikese,
Kattis punakaleviga
Väljaspoolse vaadi kere,
Punus punapaelasida
Vitsa viisil vaadi ümber,
Köitis teda kütketega
Laeva külge rippumaie,
Et kui kala silmaks sööki —
Varmalt tuleks võttemaie.
Veela tuli valaskala
Punast sööki püüdemaie;
Ahmas suhu vaadikese,
Pistis ise punumaie,
Vedas laeva neelust välja,
Peastis paati põrgu suusta,
Alla-ilma ukse eesta,
Vana vaenu väravasta,
Kuhu mitu enne kukkund,
Hädas mõnda äpardanud.
Laente kiigul langevala,
Tuule tiivul tuisatille
Lõhkus Kalevide laeva
Vahtus veele vagusida,
Mitu ööd ja mitu pääva
Põhja poole purjetelles.
Kalevide kange poega
Seadis sõnad sõudevale,
Laskis laulu lõksatille:
*«Nõu ei viska meesi nurka,
Pane mõtteid parsidele;
Äparduste ähvardusi
Laulusõnad lepitamas,
Targad sõnad tallitsemas.»*

Laeva oli laente lennul,
Vetevoode veeretusel
Palju aega purjetanud
Põhja piire pöörusela,
Sealap Sädemete saare
Tulisambad tõusemaie,
Suitsupilved paisumaie.
Kalevipoeg kippumaie

Parandused

596 Vana taadi
599 nõõridela
603 Lappu
609 Tõutelles
613 Lappu
623 võtijale
624 Lappulista
627 langevale
637 vette
640 Lappu
642 puna kaleviga
644 puna paelasida
646 Kõitis
656 Alla ilma
658 kukund
669 Nõu
675 Vettevoode
680 Suitsu pilved
681 Kalevi poeg

Seletused

617 ei tõusku — ärgu tõusku
618 Võõril — võõrail
628 tuisatille (Kr.) — tuisates
649 Varmalt — kindlalt
656 Alla-ilma — allmaailma
668 lõksatille (Kr., rl.) — lõksatades

Rahvaluules

595/6 = 581/2
660/5 = 627/32

Sädeme saart silmamaie;
Varrak vasta vaidlemaie,
Koledat teed keelamaie.
Sulevipoeg sõnaldama:
«Laske minda minemaie
Tuliteeda tallamaie,
Suitsulista sammumaie,
Kuhu, kes seal enne käinud,
Nõrgematest palju nõrkend,
Väetid läinud viletsusse.»
Aeti laeva laenedelta
Sädemete saare sõrva,
Kusse mägi mängis tulda,
Teine suitsu sünniteles,
Kolmas keetis kuuma vetta;
Suland kiva sügavusest
Orgu saatsid ojamaie.
Sulev sammus suitsu juhil,
Tallas tule tähendusel
Põrgu lee ligemale,
Imelikku ilmumista
Salalikult silmamaie.
Tulekivi kildusida
Sadas suitsus sagedaste,
Tuiskas aga tuhkadessa
Lumehange lagedale,
Rohkest raatma radadele.
Raudakuube raksateles,
Kippusivad kivitunglad
Sulevida surmamaie.
Õnnetusest hoolimata
Kõndis kangelase poega
Põrgu leeaugu poole,
Kunni kuube kõrvetelles
Keha kippus küpsetama;
Ripsmekarvad läksid krimpsu,
Kõrbe hiuksed, kulmukarvad.
Sulevipoeg pajatama:
«Kurat võtku tulekünka,
Kust ei kasu kellegile!
Kodu võiks ta rehekütjaks,[25]
Saunameestel küllesoojaks,
Mitmes kohas mõnus olla,
Kus üks süld ehk pere kohta
Armu poolest annetakse.
Praegu pole paremat mul:
Pistan piibu põlemaie.»
Siisap sammu sulgumaie,
Tuli teelta taganema.
Vaevalt peasis laeva peale
Aineid külgi arstimaie,
Põlend viga parandama.
Kalevipoeg küsimaie:
«Kas ehk nägid kannupoissi,
Kes sul jälgil jooksenessa?»
Sulevipoeg salgamaie;
Teised kadund kannupoissi
Ühel suul hüüdamaie.
Vaata, ilus valge lindu
Laskis maha laeva peale;
Keeletarka kuulamaie,
Kas ehk kadund kannupoissi
Sulgiline silmanenud.
Valge lindu vastamaie:
«Teisel pool jäämäede taga,[26]
Lumelista lagedaida
Kenam kevadine kohta,
Soem ala suve paika;
Mullas munad keedetakse,
Liivas liha küpsetakse:
Senna poissi eksinessa
Näkineitsi meelitusel,
Ühtepuhkust ilu-aega
Õnnelikult elamaie.
Minge teele, mehed targad,
Kannupoiss ei tule kaasa.»

---

*Mehed jõudsid senna maale,
Kus need kuked sõivad kulda,[27]

Parandused

685 Sulevi poeg
698 oeamaie
702 Imeliku
707 Lume ange
709 Rauda kuube
711 Sulevide (trv.)
714 leehaugu
717 Ripsme karvad
719 Sulevi poeg paeatama
723 küllesoeaks
725 perekohta
734 Kalevi poeg
737 Sulevi poeg
750 keededakse
753 Näki neitsi
754 Ühte puhkusi (trv.) ilu aega
757 Kannupois

Seletused

698 ojamaie — voolama (Wied.)
700 tule tähendusel — tule juhil, järgi
717—718 läksid . . . kõrbe — läksid kõrbema
723 sulgumaie — peatama, lõpetama
732 Aineid — haigeid, valutavaid
736 jooksenessa (Kr.) — jooksis
749 ala — alatine
752 eksinessa (Kr.) — eksinud

Rahvaluules

694/6 vrd. Lõise ma mäe mängivät / Mäe iks mänge haniket / Kingo keddi humalid / Perve teije omma ollut (F 63, M 4 : 21, nr. 30, värsid 17/20), vrd. ka: Kuulin laane laulavada, / Nägin soo suitsevada, / Mäekingud kargavada: / Soos sai tehtud sula õlut, / Laanes lausa lusti-vetta. / Arus armast aniketa, / Mäe al magus mõduda. (Z nr. 2, värsid 7/13)
732 vrd. Ainad külge audunekse. (L 38, 79 = L 41, 97)
758/64 vrd. L 1, 2/7, L 44, 12/15, L 95, 68/72
758 Sõua kige senna maale: (L 1, 2) Sõudgem mind nüüd senna maale (L 95, 68)
759 Kus need kukked kulda jovad, (L 1, 3 = L 95, 69). Kus need kukked kulda sõvad (L 44, 13)

Kuked kulda, kanad karda,
Haned haljasta hõbedat,
Vareksed vana vaskeda,
Pesilinnud peningida,
Targad linnud taalderida,
Kus need kasud kasvasivad,
Kapsad kuuse kõrguseni.*
Kalevide kange poega
Sulasida sundimaie,
Alamaida ajamaie
Võõrast kohta vaatamaie:
Käskis minna keeletarka
Salasõnu seletama,
Lind'de tarkust lunastama,
Heitis ise laeva peale
Suleviga suikumaie,
Pääva paistel puhkamaie,
Andis käsku Alevile
Vahikorral valvaneda.
Keeletarka käidanessa
Sulastega sammudela
Tüki teed ja marka maada,
Kus ei kuulda linnu laulu
Ega leida loomakesi.
Päike veeres loojale,
Langes mere laenetesse.
Käigist väsind vennikesed
Sirutasid selilie
Põõsa varju puhkamaie.
Teise pääva palistusel
Ärateles enne koitu
Tugevama tütar noori
Magajaida mehepoegi;
Kesse tulnud kapsa-aeda
Lehmadele lehtesida
Kaps'te küllest kitkumaie.
Tütar noori võttis mehed,
Pani poisid põlle rüppe,[28]
Kandis neid süles koduje.
Isa kodu küsimaie:
«Mis sa toonud, tütar noori,
Mis sa korjand kapsastesta?»
Piiga põlle raputelles
Puistas mehed põrandale:
«Tähendele, taadikene!
Mis ma nalla mängitusel
Kapsa-aiast koristasin,
Kus nad kirbud kuuekeste
Kaste vilul kohmetanud
Kapsapää all põenutasid.»
Taati tarka tunnistama
Mõistatusel mehikesi:
«Kesse kõnnib kõrta mööda,[29]
Astub aia ääri mööda,
Piirab pilliroogu mööda?»
Keeletarka kostamaie:
«Mesilane linnukene,
See'p see kõnnib kõrta mööda,
Astub aia ääri mööda,
Piirab pilliroogu mööda.»
Tarka taati tunnistama
Mõistatusel mehikesi:
«Mis sealta jõesta jooneb,
Katsub küla kaevudesta,
Kivikildude keskelta?»
Keeletarka kostamaie:
«Vikerkaar jooneb jõesta,
Katsub küla kaevudesta,
Kivikildude keskelta.»
Hiigla tarka tunnistama:
«Mõistke, mõistke, mehikesed,
Mis tuleb ammudes arusta,
Singudes sinisalusta?»
Keeletarka kostamaie:
«Vihm tuleb ammudes arusta,
Singudes sinisalusta.»
Sellest tundis Hiigla tarka
Mõisteliku mehe poegi.

Parandused

769 aeamaie
790 Äratelles
792 mehe poegi
793 kapsa aeda
806 Kapsa aiast
807 kuekeste
809 Kapsa pää al
817 se
824 Kivi kildude
828 Kivi kildude
832 sini salusta
835 sini salusta

Seletused

805 nalla (murd.) — nalja
822 jooneb (rl.) — joob (võimalikkuse kõneviis e. potentsiaal)
833 Singudes — unnates, vingudes, ruiates

Rahvaluules

760 = L 1, 4 = L 44, 14, vrd. Kanad aga karda lak'vad (L 95, 70)
761 = L 1, 5 = L 44, 15 = L 95, 71
762/3 Varreksed vanna rahhada, / Peened linnud penningida. (L 1, 6/7)
781 = L 13, 14
782 vrd. Kuhho polleks kuulnud kukke healta / Egga ei linnu laulo healta (L 52, 41/2)
785 vrd. Langend merre laanetesse, (L 52, 40)
812/14 = L 96, 2/4
816 = L 96, 5
817 Se kõnnib kõrta möda, (L 96, 6)
818/19 = L 96, 7/8
820/1 = 810/1
822/3 = L 96, 11/12
824 Kivvi kildude seasta? (L 96, 13)
825 = 815
826 Vikkerkaar jõesta jooneb (L 96, 14)
827 = L 96, 15
828 Kivvi kildude seasta (L 96, 16)
829 vrd. 820
830 Mõistke, mõistke, mehhed nored! (L 96, 17)
831/2 = L 96, 20/1
833 = 825
834/5 = L 96, 22/3

«Pane, piiga, põlle rüppe,
Vii neid jälle viibimata
Senna, kus nad seisanenud;
Need on pealtmaa naiste pojad,
Kesse käivad tarka teeda
Õpetusi otsimaies.»
Tütar käsku täitanessa
Kandis võõrad kuuekeste,
Kust neid põlle koristanud.
Keeletarka mõistis kõne,
Hakkas piiga palumaie:
«Vii meid, neitsi, naljusela,
Kanna mere kalda'ale.»
Tütar palveid täitanessa
Kandis mehi kalda'ale.
Nii kui suitsupilve sammas
Taevakummilt ripakille
Pikkerpillil käidanessa,
Tulda taevast puistanessa,
Tuli Hiigla tütar noori
Lennus sammul laeva poole,
Kärinaga merekalda:
Puistas põllest mehepojad
Hõbelaeva sõrva peale.
Piiga lõõtsuv hingepuhin
Puhus laeva laenetele
Penikoorma kaugusele.
Imelugu ilmumine
Pani kõiki kohkumaie;
Kalevide kange poega
Pilve-piigat pilkamaie:
«Ole terve, tütarlapsi!
Pesid silmad palumata,
Külap ise kuivatelles
Pühin piisad palgedelta.»
Kalevipoeg andis käsku
Laeva purjeid lahutada,
Tahtis kohe kaugemale
Põhja poole purjetada;
Ehk küll külma väga käre,
Jää seal kattis jälgesida,
Kõrge jää küngastesta
Leikas Lennuk lustilikult
Purjetelles põhja teeda.
Vaata! viirmaliste vaimud[30]
Taeva alta taplusela
Hõbeoda välgutelles,
Kuldakilpi kõigutelles,
Paistsid laeva punetama.
Juba kadus meestel julgus,
Poistel püksid püülimaies!
Aga Kalevide poega
Tulist nalja naerateles:
«Laske viirmaliste vehid,
Hõbeoda välgutused,
Kuldakilbi kõigutused
Tulekaaret meile teha,
Kust me valge kumendusel
Kaugemale näeme käiki!
Kuu ei tahtnud kaasa tulla,
Päike läinud ammu peitu;
Armuandeks pannud Uku
Viirmalised vehklemaie.»
Viimaks veeres võõras randa,
Tõusis rahvast tundemata
Meie sõbradele silma;
Poistel poolelt koera kehad,[31]
Pikad penisavad taga,
Tempudesta tondilased,
Näusta nii kui inimesed.
Penisavalised sellid
Kurjast vasta kiusamaie,
Tulijaida tonkimaie,
Et ei keegi kallastele
Saanud laevast sammumaie.
Kalevide kange poega
Kargas laevast kalda'ale
Penilasi pillutama,
Vaenulasi virutama;
Surmas neida sadandela,
Tappis teisi tuhandela.
Õnnekombel leidis hobu,
Tugevama täkukese,
Kargas kõrvi laudijale
Sõateeda sõitemaie,
Penilasi puistamaie.
Võõras veike mehikene
Vainuköita kinnitama[32]

Parandused

841 pealtma: poead
845 kuekeste
853 suitsu pilve
854 Taeva kummilt rippakille
855 Piker pillil
860 mehe poead
862 hinge puhin
868 Pilve piigat
873 Kalevi poeg
877 kül
884 Hõbe oda
885 Kulda kilpi
892 Hõbe oda
893 Kulda kilbi
894 Tule kaaret
899 Armu andeks; Ukku
922 Sõa teeda
925 Vainu-kõita

Seletused

844 täitanessa (Kr.) — täites
848 piiga (murd.) — piigat
849 naljusela (Kr.) — naljapärast, naljaks
865 Imelugu — imeloo
891 vehid (Kr.) — vehklemised
894 Tulekaaret (Kr.) — tulekaart
905 penisavad (murd.) — penisabad

Rahvaluules

888 vrd. kõnekäänd: Püksid sõeluvad püüli (vt. näit. EKS 4° 1, 237 (13) < Viru-Nigula)
917/18 vrd. Kp. III, 136/7, 155/6

Ristiks ratsu sammudele.
Hüva hobu hüpatelles [33]
Vainuköita kohkunessa,
Komisteles kogemata,
Langes laia lagedale
Surnuks maha samblasoosse.
Kalevipoeg kahetselles
Hüva hoosta ohkamaie,
Võrgutajat vandumaie,
Sidujada sajatama.
Siisap võttis suisapäida,
Tõmbas maasta tüvikuda
Tugevamast tammepuusta,
Miska sooda sahkamaie,[34]
Kuivikuida kündemaie:
Et ei põhja põllukesed
Kasusi peaks kasvatama,
Vilja-ivi valmistama.
Sealtmaa tarka sõitlemaie,
Künnimeesta keelamaie:
«Miks sa vihas, vennikene,
Kurjas lähed kündemaie,
Meie maada moondamaie,
Samblasooksa sajatama,
Kust ei kallist karjamaada,
Ega lastel leivamaada.» —
Kalevipoeg kostamaie:
«Vainuköis mul võtnud hobu,
Suretanud sõidujalga,
Enne kui ma tarka teeda
Õnnelikult lõpetanud.»
Tarka taati tähendama:
«Kudas võid sa, kulla venda,
Tarkusteeda toimetada,
Kui sa rahvad raske käega,
Nõudeandjad nurmedelta
Eesta ära hävitanud?»
Kalevipoeg kahetsema
Vihaduse vandumista,
Miska surmand sigidused
Põhja põllu peenderalta,
Hüüdis hädas Uku poole:
«Anna kasvu kaladele,
Sigi Soome silkudele,
Üle-rohkust hülgedele,
Sulgislinnu sugudele!
Lase puida laenetelta
Vetel kalda veeretada,
Et nad tulev-põlve tuluks
Kasu saaksid külvamaie!»
Tarka mõistis, kostis vasta:
«Sõber, et sa õnne soovid,
Tahan sulle tõ telikult
Hüva nõu ja otsust anda,
Kudas teed saad kaugemale.»
Kalevide poega kostis:
«Kaarna kodu kuulutanud,
Tarka lindu annud teada: —
«Kus sa silmad sinivetta,
Laialisi laenesida,
Kalda veeres kõrkijaida,
Võhumõõku vete ääres;
Seal saab varjul hoitud värav
Ilma otsa sulle näitma.»»
Tarka taati kostis vasta:
«Kaarnalind on kuulutelles [35]
Petist sulle pajatanud.
Kus sa silmad sinivetta,
Laialisi laenesida,
Kalda veeres kõrkijaida,
Võhumõõku vete ääres,
Sealtap leiad salasuuda,
Varjul hoitud väravada:
Mis sind põrgu pettemaie,
Surma suhu sundimaie.»
Kalevide kallis poega
Koju poole kippumaie,
Sõbradele sõnaldelles
Laskis laulu ladusaste:
*«Lähme, lähme, lustivennad,
Käime, käime, kullakesed!
Lähme jälle lõune alla,

Parandused

927 hüppateles
928 Vainu-kõita
932 Kalevi poeg
935 saeatama
939 Misga
943 Vilja ivi
949 saeatama
952 Kalevi poeg
953 Vainukõis
959 Tarkus' teeda
963 Kalevi poeg
965 Misga
967 Ukku
970 Üle rohkust
971 Sulgis linnu
973 Vettel
974 tulev põlve
983 linnu (trv.?)
987 vette
991 Kaarna lind
992 paeatanud
996 vette
997 sala suuda
1002 Koeu

Seletused

928 kohkunessa (Kr.) — kohkudes
936 suisapäida — järelemõtlematult, kaalumata, hullu peaga (Wied.)
964 Vihaduse (Kr.) — vihasuse, vihastuse
978 tõttelikult (murd.) — tõesti, tõepoolest
980 Kudas teed — millist teed kaudu
1007 lõune alla — lõuna poole

Rahvaluules

976 stereot. vastusvärss
982/9 vrd. 540/51
990 vrd. 976
991/1000 vrd. 982/9
1005/6 vrd. Lähme, lähme, käime, käime (ÕES, EK 122, 13/14 (8), 1)

Käime kiirest koju poole,
Kus meid tundvad kodukoerad,
Tuttavamad teretavad!»*
Varrak kohe küsimaie:
«Vennike, kes veuvaeva,
Palka mull' saab paiskamaie,
Kui sa koju poole käänad?»
Kalevide poega kostis:
«Kõik peab sulle keelamata
Palga hinnaks paisatama,
Kuda kaupa sobitime.
Sa ei ole eksind sammult,
Teelt ma ise taganesin.»
Läksid mehed laeva peale,
Koju poole purjetama.
Laente kiigul langevala,
Tuule tiivul tuisatille
Lõhkus Kalevide laeva
Vahtus veele vagusida.
Paati veeres Viru poole
Laeva lustil lõune alla.
Kalevide kallim poega
Seadis sõnad sõudevale:
*«Ei või tarkust enam tulla,
Mõistust olla meeste'ele,
Kui on loodud loomadele;
Tühi tee meil läinud tuulde,
Ilma ots jäi otsimata,
Käsidela katsumata.
Laske Lennuk Lalli alla,[36]
Lindanisa lahedale,
Kuhu Olev teinud hooned,
Kõrged tornid kasvatanud!»*
Keeletarka kostemaie:
«Kesse pärast seda käiki
Tahab minna tallamaie,
Ilma otsa otsimaie,
Toimetagu targemalta
Enne käiki asjad käima,
Pangu andeid kivi peale
Õnneandjale Ukule,
Viigu värsket vahtidele,
Ohverdusi hoidjatele,
Lepitusi lindudele.»
Kalevipoeg kostalessa
Laulis vasta ladusaste:
«Tulles tõuseb suurem tarkus,
Mis ei minnes mehikesel.
Tuisa tõtsin tühja teeda,
Tuulelista tallamaie,
Läksin lustil laenetele,
[Vesiteeda veeremaie,]
Tahtsin taeva tagant seina
Käsidela katsumaie,
Ilma otsa otsidelles
Sõrmiela sorkimaie.
*Ärgu tehku teised mehed,
Tehku teised naisepojad,
Mis ma tühja tehtanessa
Kallist aega kulutelles;
Loodin kasu kasvamaie,
Pidin kahju kahetsema.
Ei olnd isa õnnistamas,
Eite armul hellitamas,
Sõsaraid ei soovitamas,
Külma kalmu keske'elta,
Sõmerliiva süle'esta
Ei saand taati tõusemaie,
Eite armu andemaie.*
Kahetsusta, kulla vennad,
Käigist ei või kasvaneda!
Ülemaks kui hõbevara,
Kallimaks kui kullakoormad
Tuleb tarkus tunnistada;
Eks me leidnud eksiteelta,
Vale-vainu radadelta
Tõttelikku tunnistähta,
Et ei suurel ilmal otsa,
Taara tarkusel ei raja
Kusagile kinnitatud,
Tõkkesida pole tehtud.
Mis ma muidu võõralt maalta
Kasulikku olen künnud,

Parandused

1008, 1014, 1022 koeu
1034 tuulda (trv.)
1048 Ukkule
1052 Kalevi poeg
1059 [värss puudub trükiveana, esineb I ja II trükis]
1065 naisepcead
1074 sülleesta (trv.)
1083 Vale vainu
1084 Tõteliku
1086 raea
1088 Tõkesida
1090 Kasuliku

Seletused

1038 lahedale (Kr.) — lahte
1052 kostalessa — kostes
1056 Tuisa — tuisupäi; suisa, tormakalt (Wied.)
1063 Sõrmiela (Kr.) — sõrmedel, sõrmedega
1066 tehtanessa (Kr.) — olen teinud
1084 Tõttelikku tunnistähta — tõelisi tunnismärke

Rahvaluules

1009 vrd. Oma kodu koeradgi tunnevad (F 63, M 4 : 23, nr. 716)
1013 vrd. Mis mull' palgast paisatie? (L 69, 5)
1017 vt. 1013
1023/6 = 660/3
1037/8 Lasgem laeva Lalli alla / Lindanisa ligemale, (L 95, 73/74)
1041 = 833
1060/3 vrd. 32/4
1064/6 vrd. Ärgo tehko teine meesi, / Tehkogi teise naise tüttar, / Mis teggin minna annine, (L 66, 40/2)
1070/2 vrd. Ei olle eite ehtimassa, / Vannemad valmistamassa (L 6, 73/4), Ei olle eite ehtimasse. / Ei olle õdde oletamessa, (B, 21 (3), 20/1)
1073/6 vrd. L 14, 17/23, ka L 57, 18/24

Salalikku sahkanenud:
Sest saab elu otsadani
Mehel meeles mõtlemisi.
Kellel Looja õnneks loonud,
Põue ise peitu pannud
Vaimu võimel vägevamaks,
Tarkusele terasemaks,
Keha rammul kangemaksa
Teiste üle lasknud tõusta,
Veerenegu võõra maale
Suurt maailma silmamaie,
Taara tarkust tunnistama,
Jumaliku imedusi
Valvul silmil vaatamaie.
Aga teised äbarikud,
Nõdremate naiste pojad
Jäägu koju kasvamaie,
Oma kopli õitsemaie.»

Lasti Lennuk Lalli alla,
Lindanisa lahedale,
Kuhu Olev teinud hooned,
Kasvatanud kõrged tornid.
Paati aeti parve ääre,
Laeva kalda ligidale.
Mehed läksid murudela,
Veeresivad vainuela,
Astusivad alla õue.
Lindu laulis lepikusta,
Kägu kulda kuusikusta:
«Omal maal õitseb õnne,
Kodu kasvab kasu parem!
Kodu tundvad õuekoerad,
Tuleb tuttav teretama,
Sugulane soovimaie;
Paistab lahkelt päikene,
Paistvad taeva tähekesed.»

Parandused

1091 Salaliku
1101 maa ilma
1106 poead
1107 Jägu koeu

Seletused

1092 otsadani (Kr.) — otsani

Rahvaluules

1109/10 vt. 1037/8
1111/12 vrd. 1039/40
1113 vrd. Part lähhen parve äärdane (L 10, 16), vt. 437
1117 vrd. Age hallil alla õue! (A 26, (8) 15)
1118 Lind agga laulis leppikusse: (Neus, EV 117 B, 7)
1119 vrd. Ni kui käggi kusikusse (Beitr. III, 109/10 (2), 11)
1122 vt. 1009
1123 vrd. 1010

SEITSMETEISTKÜMNES LUGU

Õnnerikas põlvekene
Õitses Eesti rajadela,
Rahukätki kiiguteles
Lahedaste lapsukesi
Emalikus heldes kaisus
Seitse suve segamata,[1]
Seitse talve tautamata.
Olev oli, linnatarka,
Kindlad kantsid kasvatanud,
Kaevandikud kohatanud,
Nurgel tornid toetanud,
Ilu-linna ehitanud[2]
Kalevi kalmu künkale,
Isa sängi iluduseks,
Helde memme mälestuseks.
Rahvast nähti rohke'este,
Peresida pesakaste
Varjupaika veeremaie:
Kes kui kanad kulli kihul
Peitusela pugesivad
Sõasurma silma eesta,
Häda ähvarduse eesta.
Kalevide kallis poega,
Kogund rahvast kaedanessa
Hüüdis: «Linn peab Lindanisa
Memme mälestuseks jääma,
Sest eks koht ei toida lapsi
Rohkeste kui ema rinda.»[3]
Alevide armas poega
Laskis teise linnakese[4]
Harjumaale asutada,
Kesket sooda kasvatada,
Laanemetsa lagedikku;
Sulevipoeg, sugulane,
Asuteles Alutaha
Kolmandama kindla koha
Varjupaigaks vaenu vasta.
Pikka rahulikku põlve,
Õilmerikast õnne-aega
Kippus sõda kurnamaie,
Vaenuvanker vautamaie.
Viru randa veerenessa

Parandused

Pealk. Seitseteistkümnes
2 raeadelta (trv.?)
3 kiiguteles
31 Arju maale
33 lagediku
34 Sulevi poeg
35 Asuteles
38 Pika rahuliku
39 õnne aega
40 Kipus
41 Vaenu vanker

Seletused

7 tautamata — ähvardamata, ründamata (Wied.)
10 Kaevandikud kohatanud — kraavid kohale pannud
20 Peitusela — peitu
24 kaedanessa (Kr.) — kaedes, vaadates

Alg-Kalevipojas

1 Õnnerikas raho aega (530)
Ld 2
3/5 Meie maad kui lasta kätkis, / Omas süles kiigutanud, (532/3)
6/7 Oli seitse aastat sõudes (531)
8 Olev oli kena linna (534)
Ld 9/12
13 Kaleville ehitanud, (535)
Ld 14/22
Vj Kuhu kodanikusida / Rohkest sigis kasvanema, / Kes siin igapäävast leiba / Hõlpsal kombel võisid leida, (536/9)
23 Sellepärast andis Kalev (540)
Ld 24
25 Linna nimeks: Lindanisa, (542)
26 Kadund ema mälestuseks (541)
27/31 Sest et koht kui ema rinda / Varjo kaitsel lapsi toitis. / Alevide poega oli / Eneselle linnakesta / Arjomaale ehitanud. (543/7)
Ld 32/3
Vj Rahvas kutsub linna kohta / Tänapääval Jaani linnaks (548/9)
Ld 34/7
Vj Sulevide poea linna / Seisis seäl, kus meie päivil / Villandi linna leitakse. (550/2)
38 Kalevide raho põlve (553)
Ld 39
40 Kipus sõda lõpetama. (554)
Ld 41
42 Vaeno laevad Viro rannas (555)

Sõalaisi sadandela,
Tappejaida tuhandela,
Piinajaida pilvendela,
Keda kaugelt toonud tuuled,
Vetevooded veeretanud.
Kiirekäsu kandijaida
Lendes sammul Lindanisa
Kuningale kuulutama,
Et ju sõda sõudemaies,
Vaenuvanker veeremaies:
«Tule, tugev, tappemaie,
Kange, vaenlast kihutama!»
Kalevide poega kargas
Sõaratsu sadulasse,
Tõttas tuule tuhingila
Virgult Viru rajadele
Sõakära kustutama,
Vaenuviha vaigistama.
*Võttis kaasa võidumehi,
Kannupoisiks kangemaida;
Viiskümmend Viru'usta,
Kuuskümmend Kuresaarest,
Seitsekümmend Soome'esta,
Sada teisi saarelaisi.
Kalevide kallis hobu[5]
Rahandela raksateli,
Kuldandela kõliseli:
Hõbepäitsed paistsid päästa,
Kuldakangid valjadelta,
Taalervööd saba tagant,
Kudruskeed ümber keha.
Mõõk and' märki sõamehest,
Kannusrauda kange'esta,
Kuldakilpi kuningasta.
Kesse kange mehe poega
Sõtta nägi sõitanessa,
Vaenuteeda tallanessa,
Pidi tõeste tunnistama:
«See'p see poissi paistab palju,
See'p see meesi maksab kallis!
Hobu alla hõbedane,
Kuningas seljas kullasta.
Mees puhub tule meressa,[6]
Lõetsub lõkkeid laenetesse,
Leeke lumehangedesse.
Teeb toa tuule tiivule,
Kambri vikerkaare'esse,
Parred pilve paisudesse,
Sängid rahe rangudesse!
Istub ise pääva peale,
Toetab kukla kuu küüra,
Tähe vasta teise külle;
Ohkab tuulesse hobuse,[7]
Raiub kasteheinast kabjad,
Pistab piibelehest silmad,
Kõrkjatest teeb kõrvakesed.
Kus ta liigutab hobesta —
Sinna linna liigutella,

Parandused

44 Tapejaida
47 Vettevooded
53 Tapemaie
57 Tõtas
58 raeadele
59 Sõa kära
60 Vaenu viha
68 raksatelli
71 Kulda kangid
76 Kulda kilpi
81, 82 Se'p se
86 lõkeid
87 lume angedesse
89 vikkerkaareesse

Seletused

43 Sõalaisi (murd.) — sõdalasi
45 pilvendela (Kr.) — pilvedena, pilve kombel
47 Vetevooded (Kr.) — vetevood
49 Lendes — lennates, lendaval
68 Rahandela (Kr.) — rahades
69 Kuldandela (Kr.) — kuldades
78 sõitanessa (Kr.) — sõitvat
79 tallanessa (Kr.) — tallavat
85 meressa — meresse
91 rangudesse (murd.) — rankadesse, paksudesse pilvedesse
100 liigutella — liiguteleb

Alg-Kalevipojas

Ld 43/5
46 Olid sõalasi kaugelt (556)
47 Üle mere maale toonud. / Lagedalle veeretanud; (557/8)
Vj Kes seäl kohte kurnamaie. / Rahvast raskest rüüstamaie. / Maada pikalt piinamaie / Kurjal kombel alustanud (559/62)
48/9 Niikui kiiruskäsokandjad / Lindanisa sõna tõivad (563/4)
Ld 50/4
55/6 Kargas Kalevide poega / Sõa ehtes hobo selga, (565/6)
Ld 57
58 Tõtas Viro ranna poole (567)
59 Sõa viha kustutama. (569)
60 Vaeno kära vaigistama, (568)
Ld 61/6
Ld 67/84
Ld 75, vt. 574
Vj Vaata Kalevide poega / Hobo seljas ratsumaies, / Uhke sõalase ehtes, / Mõeka puusas raksatelles, / Kannus ratad kõrisedes. / Vaata kanget sõalasta, / Kuningliko Kalevida! (570/6)
85 Ta puhub tule meresse, (577)
86 = 578
Ld 87
88/9 = 579/80
Vj Paiskab pilve Paide linna. / Rakvere rahe rangussa! (581/2)
Ld 90/1
92/4 = 583/5
95 Se teeb tuulesta hobose, (586)
96 = 587
97 Piibelehest pistab silmad, (588)
98/101 = 589/92

Rahvaluules

51/2 vrd. Sõa sõnum sõudemaies, / Vaeno keled rändamaies, (A 333/41 (253), 1/2)
81/2 vrd. Se on mõeka, maksab paljo! (L 18, 50)
85 Se puhub tule meresse, (L 97, 16)
86 = L 97, 17
88/9 = L 97, 18/19
90/1 vrd. Paiskab Paide-linna pilve. / Rakvere rahe rangusse! (L 97, 20/1)
92/3 = L 97, 22/3
95 Se teeb tuulesta obuse, (L 97, 24)
96 = L 97, 25
97 Piipelehest pistab silmad, (L 97, 26)
98/101 = L 97, 27/30

Kus ta keeritab hobesta,
Sinna kinku kehiteleb;
Kus ta mängitab hobesta —
Sinna mäe mängitella,
Kõrgendiku kasvatella.
Sõidab Soome silda mööda,
Raksatelles raha-teeda;
Harju paasist põrand paugub,
Viru tee aga väriseb.
Hobu alla kui see ahju,
Täkku alla kui see tähte,
Ise peale kui see pääva,
Ehitatud ehana riides,
Kübar pääs kullakirja,
Lindid peal päävakirja,
Vöö tal vööl hõbekarrast,
Kuldakannus kanna'assa.
Kus ta läheb, taevas läigib,
Kus ta kõnnib, taevas kõigub.
Kõik sood sine-ilula,
Kõik arud õits'va lillela.
Ööpik tõukab toomingasta,
Kägu kaugelt kuusikusta,
Räästas paksust rägästikust,
Laululinnud lepikusta.
Viru neiud vaatasivad,
Pilul silmil Järva piigad,
Lääne neiud nuttasivad,
Harju armsad ohkasivad:
Oleks see meesi meiela!
Oleks kallis meie kaasa,
Oleks see peigu meie päralt:
Me seisaks suve söömata,
Aasta ilma einekesta,
Talve tangu maitsemata;
Me söödaks ta sealihala,
Kasvataks kanamunala,
Võiaks või-vilakila,
Paneks padjula magama,
Siidisängi suikumaie,
Sammetisse puhkamaie.»
Kallis Kalevide poega
Sõateeda sõitenessa
Jättis jälgi murudele,
Kabjatähti kaljudele;[8]
Oleks meelta murudele,
Keelekesta kividele,
Paemurrul pajatusta,
Kaljuseinal sõnasida:
Külap mitukümmend kohta

Parandused

102 kehitelleb
107 raha teeda
108 Arju
110 se
111 Täku; se
112 se
117 Kulda kannus
120 sine ilula
128 nutasivad
129 Arju
130, 132 se
133, 136 Me'e
137 kana munala
138 või vilakila
144 Jätis
148 paeatusta

Seletused

104 mängitella — mängiteleb
105 kasvatella — kasvateleb
108 paasist — paest
113 Ehitatud (murd.) — ehitud; ehana (Kr.) — eha
120 sine-ilula — ilusalt sinine (lilledest? virvendusest?); sine (rl.) — lina
122 tõukab — laksutab (Wied.)
138 vilakila (murd.) — viilakail
143 sõitenessa (Kr.) — sõites

Alg-Kalevipojas

102 Senna kergitab kiriko, (593)
103/4 = 594/5
105 Künkakesta kasvatella. (596)
106/7 = 597/8
108/9 Arjo paasist põrandalle, / Viro teeda virgul sammul. (599/600)
110/14 = 601/5
115/16 Lintid peäl kui Ria ristid, / Vöö tal vööle Narva nastust. (606/7)
Ld 117
118/23 = 608/13
124/5 Lauloräästas rägastikust. (614)
126 Viro neidusid vaatasid (615)
127 = 616
128 = 618
129 Arjo armsamad kaesid, (617)
130/1 Oleks se meesi minula, Oleks se meesi meie kaasa, (619/20)
132/5 = 621/4
Vj Kõige kevade keeduseta. (625)
136 Ma söödaks ta sealihala, (626)
137/41 = 627/31
142/3 Nii oli Kalevide poega / Ehitatud sõa teela (632/3)
Ld 144/5
Vj Vaeno raske radadelle. (634)
146/7 Oleks keelta kividelle, (635)
148/9 = 636/7
150 Kül siis mito kümmend kohta (638)

Rahvaluules

102 Sinna keegitab kiriku; (L 97, 31)
103/4 = L 97, 32/3
106 = L 97, 34
107 Rootsi rahateeda mööda (L 97, 35)
110/12 = L 97, 36/7, 39
113/16 Ehitud ehana riide, / Kübar pääs kiriku kirja, / Lintid peal kui Ria ristid, / Vöö tal vööle Narva nastust! (L 97, 40/3)
118/19 = L 97, 44/5
120 Kõik soo sine elula, (L 97, 46)
121/3 = L 97, 47/9
123 vt. ka Kp. XVI, 1119
124 vrd. Laulu-räästas rägastikus. (L 30, 23)
125 Lind agga laulis leppikusse: (Neus EV 117 B, 7)
126 Viru neidusid vaatasid, (97, 50)
127/8 = L 97, 51, 53
129/31 Arjo armsamad kaesid. / . . . / Oleks see meesi minula. /Oleks se meesi meie kaasa. (L 97, 52, 54/5)
132/3 = L 97, 56/7
134 Aasta ilma eineta, (L 97, 58)
135 = L 97, 59
136 Ma söödaks ta sea lihala, (L 97, 61)
137/9 = L 97, 62/4
140/1 Siidi sängi sirgumaie, / Sammetisse suigumaie! (L 97, 65/6)

Mitu tuhat tunnissuuda
Sõõluksivad sõnumida,
Tuulaksivad teadusida
Kalevide poja käigist,
Sõateele sõitemisest.*
Viru laial väljadela
Seisid seltsis sõalased,
Vereahned vennikesed
Parves kui see linnupere,
Suurem sipelgate pesa
Päikese paistusela.
Teised läinud teisi teeda,
Läinud laial laastamaie,
Külasida kurnamaie,
Peresida piinamaie,
Rahva vara riisumaie,
Tugevamaid tappemaie.
*Sulevipoeg sõudis sõtta,
Alevipoeg ajas vaenu,
Ajas vaenu veere peale,
Olevipoeg otsa peale.
Kalevipoeg, kange meesi,
Sõitis hobu sadulassa
Karates sõa keskele,
Paksemasse vaenupaika.
Laskis hobu hüpatille,
Kõrvikese kargatille
Kangemate kaela peale,
Mõistis mõõka möllamisel
Mõrtsukana mängitada,
Tulirauda tuiskamisel
Surma kombel sirutada.
Kesket sõda keeritelles
Puistas Kalev meeste päida
Nii kui lehti lepikussa,[9]
Kolletanud kaasikussa,
Lõhkus puruks liikmesida —
Sääreluida sadandela,
Käsiluida koormandela,
Turjaluida tuhandela,
Külleluida kümme tuhat.
Virnas katsid surnud välja,
Kehad kuhjas künkasida,
Mitmes kohas kasvid määksa
Surnurünkad sambelila;
Assamalla hangusivad[10]
Kümme tuhat kooljakeha.
Kalevide kallis hobu
Ujus vaenu vereojas,
Kõhust saadik kontidessa.
Küllest lahutatud käsi
Magas nii kui raagu maassa,
Sõameeste sõrmesida
Nii kui roogu rabadessa,
Kõrrekesi leiku-väljal.*
Mitte poleks vaenumeestest
Ühteainust elus peasnud,
Piinast saanud põgenema,

Parandused

154 poea
155 Sõa teele
159 se linnu pere
160 sippelgate
167 tapemaie
168 Sulevi poeg
169 Alevi poeg aeas
170 Aeas
171 Olevi poeg
172 Kalevi poeg
179 mõllamisel
196 angusivad
205 leiku väljal
207 Ühte ainust

Seletused

151 tunnissuuda — tunnistajasuud
159 linnupere (murd.) — mesilaspere
176 hüpatille (Kr.) — hüpat(ell)a, hüpates
177 kargatille (Kr.) — karat(ell)a, karates
189 koormandela (Kr.) — koormate kaupa
194 määksa (murd.) — mäeks
196 Assamalla — Assamallas
205 leiku-väljal — lõikusväljal

Alg-Kalevipojas

Ld 151
152/4 Sõuaksid meil sõnumeida, / Tuulaksivad teädusida / Kallist Kalevide poeast, (639/41)
Vj Kangelase tegudesta. — (642)
Ld 155
156/7 Viro ranna kalda ümber / Seisis sõa parvesida (643/4)
Ld 158
Vj Vaeno väe hulkasida (645)
159/61 Niikui mesilaste pered, / Sipelgate pesasida, / Pääva paistel kihiselles (646/8)
Vj Suurem osa sõaväge / Seisis seäl, kus Assamalla / Küla iljem ehitati. (649/51)
Ld 162/71
172/3 Kalev sõitis hobo seljas (652)
Ld 174
175/6 Paksemasse rahva seltsi: / Laskis hobo hüpatelles, (653/4)
Ld 177/82
Vj Rasket mõeka keeritelles / Mässamisel mängimaie! (655/6)
Ld 183
184 Vaat! seäl lendis meeste päida (657)
Vj Laialisel lagendikul / Niikui kergeid liblesida (658/9)
Ld 185/91
192 Surnu virnad katsid välja (660)
Ld 193
194 Kerkisivad mägedeksa! (661)
Ld 195/7
198/202 Hobo ujus vaeno veres / Enamiste kõhust saadik. / Maaha niidetatud käsi / Nähti nii kui roogo maassa, (662/5)
Ld 203
Vj Meestest lahutatud jalgu (666)
204 = 667
Ld 205
206/7 Ega oleks vaeno meestest / Mite hinge sadamasse, (668/9)
Vj Laevadelle jälle peäsnud: (670)
Ld 208

Rahvaluules

170/4 vrd. Ärra hoia sõa ette. / Sõa ette, sõa tahha, / Hoia sõa keskeelle. (L 65, 7/9)
184/91 vrd. L 110, 95/103
198/9 vrd. L 110, 87/93
201/4 vrd. L 110, 101/3

Kui ei õnnetuse kütke
Kalevida kammitsanud,
Surmateele teinud tõkkeid.
Kui ta ratsul kihutelles,
Tulisammul tuiskadessa
Püüdis pakkupõgejaida,
Reduspaika rändajaida
Valjul käel virutama,
Kargas hobu hüpatessa
Mäest mäkke, künkast künka;
Sammu pikaks sirutelles
Kukkus määde keske'ela,
Sattus sala-rabasoossa
Kalevide kallis kõrbi,
Magu lõhkes mätastikku,
Jalad soossa jäädanessa,
Kabjad kõntsa kadunessa.
Kalevide kange poega
Hobu hukku ohkadelles
Pahal tujul pajatama:
«Saagu, saagu, ma sajatan,
*Saagu sa rabaks raipema,[11]
Porisooksa pendimaie,
Märjaks virtsuks mädanema,
Soosapiks sündimaie,
Kasteks kärnakonnadele,
Maitseks viha-madudele.»*
Kalevide kange poega,
Kui ei jõudnud kimbutada
Pakkupõgejate parve,
Kutsus vennad vaenuväljalt,
Seltsilased surmateelta:
«Tulge, sõbrad, surmatöölta,
Vereväljalt, vennikesed!
Lähme liikmeid puhkamaie,
Väsind keha karastama.»
Kaarnad olid karjakaupa,
Hundid metsast hulgaliste
Vaenu-verda haisutanud,
Tulid osa otsimaie,
Surmast saaki saadamaie.
*Seal siis mehed sõasaaki,
Vaenlaste varandusta
Isekeskis jagamaie:
Suurem palk sai pealikule,
Kallim vara vanemale,
Kulda anti kuningale,
Hõberaha ülemile,
Vaskeraha väetimaile,
Peningida poissidele.

Parandused

211 Surma teele
220 Kukus
221 sala rabasoossa
223 mättastiku
228 paeatama
235 viha madudele
239 vaenu väljalt
240 surma teelta
241 surma töölta
247 Vaenu verda
250 sõa saaki
258 poisidele

Seletused

214 pakkupõgejaida (Kr.) — pakkupõgenejaid
220 määde keske'ela — mägede keskele
230 raipema (Kr.) — raipeks muutuma
231 pendimaie — pehkima, roiskuma
232 virtsuks — virtsaks, lombiks
233 Soosapiks — rauaroostega sooveeks
249 saadamaie (Kr.) — saama

Alg-Kalevipojas

209 Kui ei õnnetumal kombel (671)
Vj Kogemata viletsusel (672)
210/11 Kaleville kinnitusta / Teele poleks ettetulnud. (673/4)
Vj Kahtlane on sõa õnne / Võido mängi vankoliko! / Muido sortsilaste seltsid, / Tuule tuuslaride sugud / Oleks Kalev lämmatanud, / Soota äraävitanud. (675/80)
212/14 Tulist nelja kihutelles / Pakominijate kannul, (681/2)
Ld 215/16
217/18 Oli Kalevide hobo / Hüpes ühest määsta teise (683/4)
Ld 219
Vj Jalga korra komistanud: / Sest et mäge vahel kaugus / Üle sammo ulatelles. (685/7)
Ld 220/2
223 Nii et hobol mago lõhkes (690)
Vj Ratso jalad vaosivad / Sügavaste maa pinda, (688/9)
Ld 224/8
Vj Viha pani Kalevide / Südant väga paisomaie: / Et ta kallis ratsokene / Sedaviisi surma leidnud. / Tema vandus seda kohta (691/5)
Ld 229
230 Igaveseks rabadikuks, (696)
Ld 231/3
234 Kodopaigaks konnadelle (697)
Vj «Inimesed põgenego, / Pöörgo silma sinust ära!» (698/9)
Ld 235
Vj Lähämalta mäe arjalt / Võite rabasooda näha, / Kohta selgest tunnistada, / Misse lõhkend hobo mago / Mälestuse märgiks jäänud. / Neli sügavada hauda, / Ühevõrra kaugusella. / Tunnistavad praego jälgi: / Kuhu ratso jalad vaonud. (700/8)
236/9 Kui ei Kalev kergejalgast / Pakopõgejate väge / Pikemalta jõudnud kiusta: / Kutsus tema omasida (709/712)
Vj Tagakihutuse teelta / Enda juure kõiki koko. (713/14)
Ld 240/9
250/4 Seälap rohket sõa-saaki, / Vaeno võido varandusta / Isekeskis jagatie; / Suurem vara võimsamalle, / Kallim anne kangemalle, (715/19)
Ld 255/6
257 Väham palka väätimalle (720)
Ld 258

Rahvaluules

221 vrd. Sattus salla haudatessa (L 40, 51)
230 = L 46, 1 = L 64, 1
245/9 vrd. sõjakulleri sõiduga Kp. IX loos (värsid 769/925)
253/8 vrd. Suuremale suurem pool, väiksemale väiksem pool

Kalevide kange poega
Seadis sõnad sõudevale,
Kuda kaarna kuulutanud,
Tarka lindu annud tähte:
«Võtke, sõbrad, vennikesed,
Tänapäävsest taplemisest,
Mõõga verisest möllusest
Tulev-päevil ettetähte.
Mehed olgu nii kui müüri,
Seisku nii kui raudaseina,
Teraksesta tehtud tornid,
Seisku vahvast sõasõidul
Tammemetsa tugevusel,
Kaljurünka kindelusel
Varjuks vaenu tungi vasta.
Kui tuleb tapper tabamaie,
Vaenlan' kinni võttamaie,
Siis ei ole karta sõda,
Karta võõra võitemista,
Kurjemate kiusamista.
Meie maa, see jäägu mõrsjaks[12]
Priipõlve pärijaksa!
Kangem saagu kuningaksa,
Vahvam teiste vanemaksa.
Võimus jäägu ü h e voliks,[13]
Ü h e kätte kuningriiki, —
Muidu hulgalistel meelil
Tuulest tüli tõusemisi.» — *

Siisap sundis sõamehi,
Valitetud väe hulka
Koju poole käidanema,
Võidusõnumida viima,
Küladele kuulutama.
Sammus ise sõbradega,
Kalli kasuvendadega
Üle laia lagediku,
Läbi suure samblasooda.
Pääva veeru palistusel
Jõudsid kangelaste pojad
Laia laane ligidale,
Kus ei oldud enne käidud,
Radasida rajatatud.
Kalevide kange poega
Tuisalt teeda tegemaie,
Rada teistel rajatama.
Kus nad käisid neljakeste
Läbi laiast laanemetsast,
Senna sündis suurem sihti,
Senna tehti tänavada.
Kaugemale käidanessa
Tõusis suitsu silmadesse,
Mis kui küla kütissuitsu,
Metsast miiliaugu suitsu
Taeva poole tõusenessa.
Ligemale lähenessa
Kerkis tulekibemeida,

Parandused

265 mõllusest
266 Tulev päivil
274 taper
275 kinnivõttamaie
279 se
284 käte
289 Koeu
290 Võidu sõnumida
297 poead
300 raeatatud
303 raeatama
304 naad
310 küttissuitsu
311 miilihaugu

Seletused

266 ettetähte — eeskuju
288 Valitetud (murd.) — valitud
302 Tuisalt — huupi
308 käidanessa (Kr.) — käies
313 lähenessa (Kr.) — lähenedes

Alg-Kalevipojas

259/60 Kalevide poega pani / Nõnda sõna sõudemalle: (721/2)
Ld 261/2
263/6 «Tänast mässamise möllu, / Vahvamade mõega mängi, / Osavamat oda tööda: / Võtke õpetuse tähäks! (723/6)
Ld 267
268 Meehed seisko rauda seinal, (727)
Ld 269/70
271/2 = 728/9
Ld 273/5; 278/80
Vj Riigi rajal võera vasto: /. . ./ Siis ei lõpe prius'põlve / Meie riigi rajadelta! (730; 733/734)
276/7 Siis ei peäse võeras voli / Meie maada võitemaie (731/2)
281 Kangem jäägo kuningaksa (735)
Ld 282
283 Ika võimus ü h e käte. (736)
Ld 284
285 = 737
Vj Isekeskis mässamisi (738)
286 = 739
287 Siis ta käskis sõalaisi (740)
Ld 288
289, 291 Minna kodo küladesse (741)
290 = 742
292 Ise läks ta sõbradega (743)
Ld 293/306
Vj Ühes seltsis minemaie; / Võtis kaasa Alevida, / Sugulase Sulevida, / Linnameistri Olevida. / Videviko veeretusel / Jõudsid kangelase poead / Ühte laia laane metsa, / Põltsamaa piire ligidal. / Nelja kangelaste rammo / Laastas teeda läbi metsa, (744/53)
307 Murdis laia tänavada, (754)
Ld 308
309 Metsa paksust tõusis suitso (755)
Ld 310
311 Paksusta kui miili haugust, (756)
Ld 312
Vj Nii kui sepapaea korstnast. (758)
Ld 313
314 = 757

Rahvaluules

268 vrd. Seisa vasta kui se seina, / Raea vasta kui se rauda. (B 22 (4), 11/12)
274/5 vrd. Kui tulleb poisi putumaie /. . . / Kelm tulleb kinni võttemaie, (A 91 (47), 6, 8)
299 vrd. Kus ta enne jummal käinud, (Beitr. VII, 52/3 (20), 3 = A 256 (181))
299/303 vrd. algusega laulutüübist «Orjade rada», nagu näiteks: Lähme tehtud teeda mööda, / Raiutud radasi mööda, / Seie tehtud tee ilusa / Tee ilusa, maa madala. / Siit on enne orjad käinud, (EKS 4° 1, 84 (124) < Viru-Nigula)
304/7 vrd. Kus ta hoosta tantsitelles, / Sinna tantsitas tannava. (Beitr. VII, 78 (45), 12/13 = A 279/80 207))

Paistis leeke ladvadesse,
Kuldas kuuse kübaraida,
Puneteles pädajaida.
Kanged mehed kiirustasid
Suitsu juhil sammusida,
Tuletähtel teedekäiki.
Kunni kuristiku koopas
Leidsid pikasaba pesa.[14]
Polnud pesas poegasida,
Kriimu eide kutsikaida.
Kesse istus koopa suussa
Kriimul koduhoidijaksa?
Vana moori, kortsus palgil,
Istus koopas koduhoidjaks,
Tulda pajal tehtanessa,
Vahtu pealta võttanessa,
Kulbil vahel katsunessa:
Kuda keetu maitsenessa.
Alevide armas poega
Asja otsust ajamaie,
Keetijalta küsimaie:
«Mis sa keedad, kullakene?
Mis sul pajas paisumaies,
Katlas kallist kerkimaies?»
Vana eite kostis vasta,
Laulis vasta lahke'este:
«Keedan kehva kõhtudele
Lahja leeme lakkekesta,
Paisutelen kapsapäida
Pehmitelles poegadele,
Räitan roaks enesele.»
Sulevipoeg pajatama:
«Viska peale võõra võrra,
Pane meie osa peale
Leemepajal' lisanduseks,
Kes me käinud kauget maada,
Teinud täna ränka tööda,
Kannatanud tühjal kõhul
Näljahamba näpistusta.
Mine, eite, magamaie,
Põõsa alla puhkamaie,
Külap meie kordamiste
Keedukatalt kohendame,
Lehvitame lõkkekesta
Paja alla põlemaie,
Koristame kuive raagu,
Kokku kuuseoksakesi.»
Vana moori mõistis kohe,
Kostis vasta kavalaste:
«Kui ma sõuan soovimisi,
Täidan teie tahtemisi,
Sest ei sündku mulle süüda,
Laiemalta laimamista;
Süü jääb üksi soovijale,
Laimu lubaküsijale.
Kuulge, kullad külalised,
Olge valvsad, vennikesed!
Võiks ehk kutsumata võõras,
Palumata poisikene
Kogemata teeda käies
Keedust tulla katsumaie,
Märga katlast maitsemaie.

Parandused

317 Punetelles
329 paeal
334 aeamaie
337 paeas
342 lakekesta
343 Paisutellen
346 Sulevi poeg paeatama
349 Leemepaeal'
359 Paea
361 kuuse oksakesi

Seletused

324 Kriimu eide — emahundi
345 Räitan — hautan, keedan poolpehmeks (Wied.)
364 sõuan soovimisi (Kr.) — teen soovi kohaselt
366 ei sündku — ärgu sündigu

Alg-Kalevipojas

Ld 315/17
318/19 Kangelased kõndisivad / Suitso juhil edasie. (759/60)
Ld 320
321 = 761
322 Pikasaba pesa leidsid. (762)
323 Polnud mite pesas näha. (764)
Ld 324
Vj Pühajüri kutsikaida. (763)
Ld 325/6
Vj Tühja pesa ääres istus (765)
327 Kortsus palgil vanamoori (766)
Vj Tulepaistel paea juures. (767)
Ld 328/32
333. 335 Alevi poeg küsimaie, (768)
334 Asja otsust nõudemaie: (769)
336 «Mis sa keedat, eidekene?» (770)
Ld 337/8
339 Vanamoori kostis vasto: (771)
Ld 340/2
343/5 «Keedan kapsta leemekesta / Poegadelle õhto söögiks, / Soeaks roaks eneselle.» (772/4)
346 = 775
Ld 347
348 «Lisa meie osa peale! (776)
Vj Meie meehed neljakesta, (777)
Ld 349
350 Hulga maada ärakäinud: (779)
351 Täna tüki tööda teinud, (778)
352/5 Kannatame tühja kõhtu / Nälgamise näpistusta. — / Heida ise, eidekene / Puhuks maaha puhkamaie, (780/3)
Vj Lase laugud silmadelle, / Senni kui kapsad audovad. (784/5)
356/9 Külap meie kohendame / Leeme paea alla lõket, (786/7)
360/1 Toome raago tule lisaks. / Kuivand okse katla alla: (788/9)
Vj Kunni kapstad küpseks keevad.» (790)
362/5 Vanamoori kostis vasto: / «Tahan teie soovimisi / Tõrkumata täitaneda. (791/3)
Ld 366/9
370/2 Aga, kulla külalised! / Olge valvsad paea juures, / Et ei kutsumata võeraid, (794/6)
Vj Palumata pulmalisi (797)
Ld 373/4
375/6 Tule keedust katsumaie, / Kapsta leemet maitsemaie. (798/9)

Rahvaluules

339/40 stereot. vastusvärsi eeskujul
362/3 stereot. vastusvärsi eeskujul

Valvul silmil, vennikesed,
Vaadake, et võõras varas
Pada ei saaks pühkimaie,
Katla põhja kuivatama;
Muidu peate, pojukesed,
Tühja kõhtu kannatama.»
Kanged mehed kolmekeste
Lubasivad lusti pärast
Kordamööda katalt hoida,
Valvsal silmal vahtidella.
Kalevide kallim poega,
Kavalam kui kaimukesed,
Saand ei sõna sõlmimaie,
Lubadusi liimimaie.
Vana eite, kortsus palgil,
Puges kohe põõsastikku
Soesängi suikumaie.
Kalevide kange poega
Pööras keha tulepaiste
Väsimusta venitama,
Seljasooni sirutama.
Sulevipoeg, sugulane,
Käänas maha külletie
Põõsa varju põenutama.
Olevipoeg, hoonetarka,
Kõrge torni kasvataja,
Langes maha lamaskülle
Puusaluida paenutama.
Alevide armas poega,
Kesse võtnud vahikorda,
Istus ärksal tule ääres
Langemata laugudela,
Lehvitelles lõket alla,
Kohendelles tukka kokku,
Korjas raagu rohkemasta
Lõkke'ele lisanduseks.
Pisukese aja pärast
Korutati kolmel keerul
Unelõnga lepikusse,
Vana eite, kortsus palgil,
Kedras neljandama keeru
Lõngadele lisanduseks.
Alevipoeg üksipäini
Istus ärksal tule ääres
Valvsal silmil vahiksa,
Lehvitelles lõkkesida,
Puhudelles põlemaie.
Peitelikust murupinnast
Astus välja argse'elta,
Salaliku sammudela
Härjapõlvelase poega,[15]
Kolme vaksa kõrguseni,
Kaelas kuldakellakene,
Sarvekesed kõrva taga,
Kitsehabe alla lõuga.
Härjapõlvelase poega
Tipsas tule ligemale,
Seadis sõnad sõudevale,
Palvekeelil pajatama:
«Anna luba, armas venda,
Maitseneda leeme-märga,
Kapsakeedust katsudella?»
Alevipoeg mõistis kohe,
Pajateles pilkamiste:

Parandused

381 poeukesed
385 Korda mööda
392 põõsastiku
398 Sulevi poeg
401 Olevi poeg
404 paenutava (trv.)
409 lõkket
413 aea
419 Alevi poeg
429 kulda kellakene
435 paeatama
437 leeme märga
439 Alevi poeg
440 Paeatelles

Seletused

377 Valvul (Kr.) — valvel, valvsail
407 ärksal — ärksalt
410 tukka (murd.) — tukke

Alg-Kalevipojas

Ld 377/80
381/6 Muido teie, vennikesed! / Võiksite ehk tühjal kõhul / Täna heita puhkamaie. / Kangelased neljakeste / Lubasivad korda mööda / Valvsal hoolel pada hoida, (800/5)
Vj Lõket alla kohendella, / Puida peäle kandanessa (806/7)
Ld 387/90
391/3 Vanamoor läks kuristiko / Hundi sängi suigumaie; (808/9)
394/9 Kalev laskis tule ääre / Väsind keha sirutelles, / Sulev heitis külle peäle, (810/12)
Ld 400
401/3 Olev maaha selitie. (813)
Ld 404
405, 407 Alevi poeg, ärksal silmal, / Istus üksi tule paistel: (814/15)
Ld 406, 408/9
Vj Keedo pada kaitsemaies, (816)
410 Tulda korral kohendelles. (817)
Ld 411/12
413/20 Natukese aea pärast / Korodati unelõnga / Kolmel keerul tule ääres; / Vanamoori kuristikus / Kedras neljandamat keerdo / Norisedes lõnga lisaks. / Alev' poega üksipäinis / Istus aga valvsal silmal (818/25)
Vj Leeme paeal kaitsejaksa. (826)
Ld 421/3
424 = 827
425 Astus välja argsal sammul (828)
Ld 426
427 Veike härjapõlvelane, (829)
428 = 830
429 Veike kellokene kaelas, (831)
430 = 832
431 Kitse habe lõua otsas (833)
432 Härjapõlve meehikene (835)
433 = 834
434 Seädis sõna sõudevalle: (837)
435 Lahkel keelel pajatelles, (836)
436/7 «Anna luba, vennikene! / Maitseks võta leemekesta?» (838/9)
Ld 438
439 Alevi poeg mõistis palvet, (840)
Vj Kostis vasto naeratelles: (841)
Ld 440

«Kui sa, kõhetu, ei kukuks,
Upuks, kärbes, kulbi põhja,
Siis ma täidaks soovimista,
Lubaks sulle leemeksta.»
Härjapõlvelase poega,
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Külap servan paja sõrvast
Kulbitagi kana võrra,
Kui saan lahket lubadusta.»
Kargas aga kõpsatille
Lipsti! paja sõrva peale
Leemeksteste lakkumaie.
Siisap selli sirgumaie,
Poisikene paisumaie.
Kerkis kuuse kõrguseni,
Paisus ligi pilvedani,
Sirgus seitsekümmend sülda,
Paisus peale paari vaksa;
Kadus siis kui kastekene
Päikese paistusela
Sinisuitsul silma eesta.
Alevide armas poega
Varsti pada vaatamaie:
Pada oli kui pühitud,
Katal välja koristatud
Armas Alevide poega
Kandis vetta kattalasse,
Kapsapäida paja täiteks,
Naeris: teen ehk teistel nalja.
Äratelles Olevida
Keedupada kaitsemaie,
Puges ise põõsa alla
Väsimusta venitama.
Pisukese aja pärast
Korutati kolmel keerul
Unelõnga lepikusse,
Vana eite, kortsus palgil,
Kedras neljandama keeru
Lõngadele lisanduseks.
Olevipoeg üksipäini
Istus ärksal tule ääres
Valvsal silmil vahiksa,
Lehvitelles lõkkesida,
Puhudelles põlemaie.
Peitelikust murupinnast
Astus välja argse'elta,
Salamahti sammudela
Härjapõlvelase poega,
Kolme vaksa kõrguseni,
Kaelas kuldakellakene,
Sarvekesed kõrva taga,
Kitsehabe alla lõuga.
Härjapõlvelase poega
Tipsas tule ligemale,
Seadis sõnad sõudevale,
Palvekeelil palumaie:
«Anna luba, armas venda,
Maitseneda leememärga,
Kapsakeedust katsudella?»
Olevipoeg mõistis kohe,

Parandused

441 kukkuks
447 paea
451 paea
452 lakumaie
467 katalasse
468 paea
474 aea
480 Olevi poeg
490 kulda kellakene
500 Olevi poeg

Seletused

447 servan — rüüpan
449 lubadust (Kr.) — luba
456 pilvedani (Kr.) — pilveni

Alg-Kalevipojas

441 «Kui sa kõhne kärbalane, (842)
Ld 442
443 Tahan sino tahtmist täita.» (844)
Vj Kulbi täie jõuad süa: (843)
Ld 444
445/6 Härjapõlvelane vastas: (845)
447 = 846
448/51 Suudetäiet kulbitagi, / Kui sa lubad himo täita.» / Kargas hoobil kergel sammul / Kõpstes! paea sõrva peäle. (847/50)
Ld 452
453/4 Seäl ta hakas paisomaie, / Imelikult kasvamaie; (851/2)
Ld 455/6
Vj Venis kõrgem põesastiko, / Sirgus üle puie ladvi! (853/4)
Ld 457/8
459 Kadus siis kui udusuitso (855)
Vj Alevi poea silmista. (856)
Ld 460/1
462/4 Alev vaatas leeme pada: / Pada tühi kui pühitud. (857/8)
Ld 465
466/70 Alevi poeg täitis pada, / Kandis veeta, kapsta päida; / Mõtles: «Teen ehk teistel nalja!» / Virgutas siis Olevida (859/62)
471 = 863
Vj Heitis ise puhkamaie / Teiste seltsi tule ääre. (864/5)
Ld 472/3
474/82 Natukese aea pärast / Korotati unelõnga / Kolmel keerul tule ääres; / Vanamoori kuristikus / Kedras neljandamat keerdo / Norisedes lõnga lisaks. / Olev poega üksipäinis / Istus aga valvsal silmal (866/73)
Vj Leeme paeal kaitsejaksa. (874)
Ld 483/4
485 = 875
486/8 Astus välja argsal sammul / Veike härjapõlvelane, (476/7)
489 = 878
490 Veike kellokene kaelas, (879)
491 = 880
492 Kitsehabe lõua otsas, (881)
493 Härjapõlve meehikene (883)
494 = 882
Vj Lahkel keelel pajatelles, (884)
495 = 885
Ld 496
497/8 «Anna luba, vennikene! / Maitseks võta leemeksta?» (886/7)
Ld 499
500 Olev mõistis, kostis vasto: (888)

Rahvaluules

446 stereot. vastusvärss
474/9 = 413/18
480 vrd. 419
481/6 = 420/5
487 vrd. 426
488/99 = 427/38
500 vrd. 439

Pajateles pilkamiste:
«Kui ei karda kaela murda,
Seaske, üle kulbi sõrva
Kuristikku kukkunessa:
Siis ma täidaks soovimista,
Lubaks sulle leemekesta.»
Härjapõlvelase poega
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Külap servan paja sõrvast
Kulbitagi kuke võrra,
Kui saan lahket lubadusta.»
Kargas aga kõpsatille
Lipsti! paja sõrva peale
Leemekesta lakkumaie.
Siisap selli sirgumaie,
Poisikene paisumaie,
Kerkis kuuse kõrguseni,
Paisus ligi pilvedani,
Sirgus seitsekümmend sülda,
Paisus peale paari vaksa,
Kadus siis kui kastekene
Päikese paistusela,
Sinisuitsul silma eesta.
Olevipoeg, hoonetarka,
Varsti pada vaatamaie:
Pada oli kui pühitud,
Katal välja koristatud.
Olevipoeg, hoonetarka,
Kandis vetta kattalasse,
Kapsapäida pajatäiteks,
Jättis naerdes teistel nalja.
Äratelles Sulevida
Keedupada kaitsemaie,
Puges ise põõsa alla
Väsimusta venitama.
Pisukese aja pärast
Korutati kolmel keerul
Unelõnga lepikusse,
Vana eite, kortsus palgil,
Kedras neljandama keeru
Lõngadele lisanduseks.
Sulevipoeg üksipäini
Istus ärksal tule ääres
Valvsal silmil vahiksa,
Lehvitelles lõkkesida,
Puhudelles põlemaie.
Peitelikust murupinnast
Astus välja argse'elta,
Salalikul sammudela
Härjapõlvelase poega,
Kolme vaksa kõrguseni,
Kaelas kuldakellakene,
Sarvekesed kõrva taga,
Kitsehabe alla lõuga.
Härjapõlvelase poega
Tipsas tule ligemale,
Seadis sõnad sõudevale
Palvekeelil pajatama:

Parandused

501 Paeatelles
504 Kuristiku
509 paea
510 kukke
513 paea
514 lakumaie
524 Olevi poeg
528 Olevi poeg
529 katalasse
530 paea
536 aea
542 Sulevi poeg
552 kulda kellakene
558 paeatama

Seletused

503 Seaske (murd.) — sääsk
504 kukkunessa (Kr.) — kukkudes või kukkuda

Alg-Kalevipojas

Ld 501/4
Vj «Kui sa sügavasse kulpi. / Meehike! ei äräuppu: (889/90)
505 Tahan sino tahtmist täita.» (891)
Ld 506
507/8 Härjapõlvelane vastas: (892)
509 = 893
510/13 Suudetäiet kulbitagi: / Kui sa lubad himo täita.» / Kargas hoobil kergel sammul / Kõpstes! paea sõrva peäle. (894/7)
Ld 514
515/16 Seäl ta hakas paisomaie, / Imelikult kasvamaie, (898/9)
Vj Venis kõrgem põesastiko. / Sirgus üle puie ladvi; (900/1)
Ld 517/20
521, 523 Kadus siis kui udusuitso (902)
Ld 522
Vj Olevi poea silmasta. (903)
524/6 Olev vaatas leeme pada: / Pada tühi kui pühitud. (904/5)
Ld 527
528/32 Olevi poeg täitis pada, / Kandis veeta, kapsta päida; / Mõtles: «Teen ehk teistel nalja!» / Virgutas siis Sulevida, (906/9)
533 = 910
Vj Heitis ise puhkamaie / Teiste seltsi tule ääre. (911/12)
Ld 534/5
536/41 Natukese aea pärast / Korodati unelõnga / Kolmel keerul tule ääres, / Vanamoori kuristikus / Kedras neljandamat keerdo / Norisedes lõnga lisaks. (913/18)
542/4 Sulev' poega üksipäinis / Istus aga valvsal silmal (919/920)
Vj Leemepaeal kaitsejaksa. (921)
Ld 545/6
547 = 922
548/50 Astus välja argsal sammul / Veike härjapõlvelane, (923/4)
551 = 925
552 Veike kellokene kaelas, (926)
553 = 927
554 Kitsehabe lõua otsas; (928)
555 Härjapõlve meehikene (930)
556 = 929
557 = 932
558 Lahkel keelel pajatelles, (931)

Rahvaluules

501 = 440
502/4 vrd. 441/2
505/6 = 443/4
507/9 = 445/7
510 vrd. 448
511/23 = 449/61
524 vrd. 462
525/7 = 463/5
528 vrd. 466
529/30 = 467/8
531/2 vrd. 469/70
533/41 = 471/9
542 vrd. 480
543/8 = 481/6
549 vrd. 487
550/7 = 488/95
558 vrd. 496

«Anna luba, armas venda,
Maitseneda leememärga,
Kapsakeedust katsudella?»
Sulevipoeg mõistis palve,
Pajateles pilkamiste:
«Kui sa poiss, ei kulbi põhja
Langeks leeme laenetesse,
Siis ma täidaks soovimista,
Lubaks sulle leemekesta.»
Härjapõlvelase poega
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Külap servan paja sõrvast
Kulbitagi kassi võrra,
Kui saan lahket lubadusta.»
Kargas aga kõpsatille
Lipsti! paja sõrva peale
Leemekesta lakkumaie.
Siisap selli sirgumaie,
Poisikene paisumaie;
Kerkis kuuse kõrguseni,
Paisus ligi pilvedani,
Sirgus seitsekümmend sülda,
Paisus peale paari vaksa,
Kadus siis kui kastekene
Päikese paistusela
Sinisuitsul silma eesta.
Sulevipoeg vennikene
Varsti pada vaatamaie:
Pada oli kui pühitud,
Katal välja koristatud.
Sulevipoeg, sugulane,
Kandis vetta kattalasse,
Kapsapäida paja täiteks,
Jättis nalja teistel naerda.
Äratelles Kalevida
Keedupada kaitsemaie,
Puges ise põõsa alla
Väsimusta venitama.
Pisukese aja pärast
Korutati kolmel keerul
Unelõnga lepikusse,
Vana eite, kortsus palgil,
Kedras neljandama keeru
Lõngadele lisanduseks.
Kalevipoeg üksipäini
Istus ärksal tule ääres
Valvsal silmil vahiksa;
Murdis maha männisida,
Tõukas maha tammesida,
Katkes maha kuuskesida,
Pani puida paja alla
Puhudelles põlemaie.
Peitelikust murupinnast
Astus välja argse'elta,
Salaliku sammudela
Härjapõlvelase poega,
Kolme vaksa kõrguseni,
Kaelas kuldakellakene,
Sarvekesed kõrva taga,
Kitsehabe alla lõuga.

Parandused

562 Sulevi poeg
563 Paeatelles
570, 574 paea
575 lakumaie
585 Sulevi poeg
589 Sulevi poeg
590 katalasse
591 paea
597 aea
603 Kalevi poeg
609 paea
615 Kolmevaksa
616 kulda kellakene

Seletused

606 männisida — mände

Alg-Kalevipojas

559/60 «Anna luba, vennikene! / Maitseks võta leemekesta?» (933/4)
Ld 561
562 Sulevide poega kostis: (935)
Ld 563
564/6 «Kui sa kulpisse ei kuku. / Ega enda kaela murra: / Tahan sino palvet täita!» (936/8)
Ld 567
568/9 Härjapõlvelane vastas: (939)
570 = 940
571/4 Suudetäiet kulbitagi: / Kui sa lubad himo täita.» / Kargas hoobil kergel sammol / Kõpstes! paea sõrva peäle. (941/4)
Ld 575
576/7 Seäl ta hakas paisomaie, / Imelikult kasvamaie, (945/6)
Ld 578/81
Vj Venis kõrgem põesastiko, / Sirgus üle puie ladvi; (947/8)
582, 584 Kadus siis kui udusuitsu (949)
Vj Sulevi poea silmista. (950)
Ld 583
585/7 Sulev vaatas leeme pada: / Pada tühi kui pühitud. (951/2)
Ld 588
589/93 Sulevi poeg täitis pada, / Kandis veeta, kapsta päida; / Mõtles: «Teen ehk teistel nalja!» / Virgutas siis Kalevida (953/6)
594 = 957
Vj Heitis ise puhkamaie / Teiste seltsi tule ääre. (958/9)
Ld 595/6
597/602 Natukese aea pärast / Korodati unelõnga / Kolmel keerul tule ääres, / Vanamoori kuristikus: / Kedras neljandamat keerdo / Norisedes lõnga lisaks, (960/5)
603 = 966
604/5 Istus aga valvsal silmal / Leeme paeal kaitsejaksa. (967/8)
Ld 606/10
611 = 969
612/14 Astus välja argsel sammul / Veike härjapõlvelane (970/1)
615 = 972
616 Veike kellokene kaelas (973)
617 = 974
618 Kitsehabe lõua otsas; (975)

Rahvaluules

559/61 = 497/9
562 vrd. 500
563 = 501
564/5 vrd. 502/4
566/70 = 505/9
571 vrd. 510
572/84 = 511/23
585 vrd. 524
586/8 = 525/7
589 vrd. 528
590/1 = 529/30
592/3 vrd. 531/2
594/602 = 533/41
603 vrd. 542
604/5 = 543/4
610/25 = 546/61

Härjapõlvelase poega
Tipsas tule ligemale,
Pani sõnad sõudevale,
Palvekeelil pajatama:
«Anna luba, armas venda,
Maitseneda leememärga,
Kapsakeedust katsudella?»
Kalevide kaval poega
Mõistis kohe, kostis vasta:
«Mis sa mulle, mehikene,
Pandiksa saad panemaie,
Kingituseks kinnitama,
Kui ma sulle soovi sõudes
Leemekest pean lubamaie?
Luba pandiks lapse asja — [16]
Kuldakellakene kaelast?
Muidu ärk'vad meie mehed,
Virgub unest vana eite,
Enne kui leem laua'ale,
Kapsad saavad kaussidesse.»
Härjapõlvelase poega
Mesikeelil meelitama:
«Kallis kange mehe poega!
Ära võta veikelasel
Kaelast kuldakellakesta!
Koidu eele kodunt tulles
Sidus sala eidekene
Ilma taadi teadamata,
Vennakeste vaatamata
Kuldakellakese kaela,
Et kui vääti võõral väljal,
Poega eksis põõsastikku,
Kellakene kuulutelles
Aru annaks otsijale,
Tähte taga-ajajale.»
Kalevide kallis poega
Kostis vasta kavalaste:
«Senniks kui sa söögikesta,
Mehike, lääd maitsemaie,
Pane pandiks kellakese,
Et kui oled kõhtu täitnud,
Tänuta ei lähä teele;
Pärast panen pandikella,
Köidan ise sulle kaela,
Miska minnes eidekene
Hellaste sind ehitanud.»
Härjapõlvelase poega
Köitis kaelast kellakese,
Andis aruasjakese
Pandiks Kalevipojale.
Kalevide kange poega,
Kui oli saanud kellakese,
Sirutelles oma sõrme
Krõpsti! veike kulmu peale,
Laksas lopsu otsaette.
Riksa-räksa räginaga,
Kui oleks Kõu kärgatamas,
Äikene ähvardamas,

Parandused

622 paeatama
634 Kulda kellakene
642 Ära võtta
643 kulda kellakesta
648 Kulda kellakese
650 põõsastiku
662 Kõidan
663 Misga
666 Kõitis
668 Kalevi poeale
673 otsa ette

Seletused

642 veikelasel (Kr.) — kääbusel
644 eele — eel
649 vääti (murd.) — väeti
657 lääd (murd.) — lähed
667 aruasjakese — haruldase, väärtusliku asjakese
672 veike — väikese (mehe)

Alg-Kalevipojas

619 Härjapõlve meehikene (977)
620 = 976
621 Seädis sõna sõudevalle: (979)
622 Lahkel keelel pajatelles, (978)
623/4 «Anna luba, vennikene! / Maitseks võta leemekesta?» (980/1)
Ld 625
626/7 Kalevi poeg, kangelane, / Mõistis jutu, kostis vasto: (982/3)
Vj «Enne kui sull', kõhetuke! (984)
Ld 628
629 Pead sa mulle panti andma! (986)
Ld 630/1; 633
632 Luba annan leemest maits'da: (985)
634 Peasta kaelast kellokesta, (987)
635/6 Et ei kõlin magajaida / Unest üless' virgutaksa.» (988/9)
Ld 637/8
639 Härjapõlve meehikene (990)
Vj Hakas vasto palomaie: (991)
Ld 640/2
643/5 «Jäta mulle kellokesta! / Hommiko, kui kodunt tulin, / Sidus ema siidi paelul (992/4)
Ld 646/7
648/51 Kellokesta mulle kaela, / Et kui väeti teelta eksin, / Metsa paksus rada kautan: / Kella juhil jälgi leitaks.» (995/998)
Ld 652/3
654/62 Kalevi poeg pajatelles: / «Senniks kui sa keedust maitsed, / Pane pandiks kellokesta: / Et kui kõhukesta täitnud, / Tänamata mind ei jäta. / Pärast annan pandi kella / Sulle jälle kaela ehteks.» (999/1005)
Ld 663/4
665/8 Veike härjapõlvelane / Peästis kaelast kellokese, / Andis pandiks Kaleville. (1006/1008)
669 Aga nii kui kangelane (1009)
Vj Pihu saanud pandikesta, (1010)
670 Veike meehe kellokesta: (1011)
Ld 671/3
Vj Raksatas ta rusikaga / Härjapõlvelase pähä.» — (1012/13)
674 = 1014
675 Kange Kõukse kärgatelles (1015)
Ld 676

Rahvaluules

626 vrd. 562
627 stereot. vastusvärss
631/2 vrd. 566/7
646 = A 18/20 (6), 31
663/4 vrd. Mis eita koddona ehhitas! — Beitr. XVIII, 101/102 (11), 26 = A 186 (89))

Vaus veike vennikene
Mürinaga murupinda;
Et ei teeda ega tähte
Tema jälgi tunnistanud.
Sinisuitsu siginessa,[17]
Kuhu veike kadunessa.
Kanged mehed kolmekeste
Ärkasivad tule ääres,
Virgus unest vana eite
Veidrat lugu vaatamaie;
Tulid kohe tunnistama,
Mis siin seadust vasta sündind?
Vana eite vaatanessa
Mõistis kohe mõistatuse,
Mis siin sündind vasta seadust.
Küll ta tundis kellukese,
Sarvik-taadi salariista:
Mis see rammu rohkendeleb,
Kangust mehel kasvandeleb.
Vana eite, kortsus palgil,
Laskis laulus lõksatille
Sõnasida sõudevale:
*«Eks ma enne olnud noori,
Eks ma kõpstes tõstnud kanda,
Tõstnud kanda kõrge'ele?
Sada korda sõitsin saaja,
Tuhat korda tantsi-teeda,
Hüva jalga hüpeldelles,
Kerget jalga keeritelles.
Põlesivad poiste silmad
Minu palge puna peale,
Sõstrasilma pilke peale,
Sinilise siidi peale,[18]
Punalise paela peale,
Kalevipoeg pakkus kätta,
Sulev tahtis anda suuda;
Lausa lõin Kalevipoega,
Suisa lõin Sulevipoega![19]
Kui ei enne murdnud kaela,
Venitanud kätevarret,
Nikastanud niuetesta,
Käänatanud jalakanda:
Ei siis murra munakene,
Kääna kaela kanakene
Täna kõpstes karganessa.»*
Nõnda laulu lõksatelles
Kargas vana eidekene
Kõrgelt alla kuristikku,
Senna, kuhu sinisuitsu
Kolmevaksaline kukkund,
Lapsukene enne langend.
Kange meeste kasvandikud,
Eide tantsi imestelles
Neljakeste naeramaie.
Sööma vahel sõnaldasid,
Kuda neile käsi käinud

Parandused

692 Kül
693 Sarvik taadi
694 se; rohkendelleb
695 kasvandelleb
700 kõpstes
702 Sadakorda
703 Tuhatkorda tantsi teeda
708 Sõstra silma
711 Kalevi poeg pakus käte
713 Kalevi poega
714 Sulevi poega
721 kõpstes
724 kuristiku

Seletused

697 lõksatille (rl.) — lõksatades
700 kõpstes (lüh.) — kõpsates, kõpsutades
704 hüpeldelles — hüpitades, hüpata lastes
708 pilke (murd.) — pilkude
716 kätevarret (Kr.) — käsivart
718 Käänatanud — käänanud
721 karganessa (Kr.) — karates
732 neile — neil

Alg-Kalevipojas

677 Veike härjapõlvelane / Langes silmapilgutusel / Sügavalle maa alla (1019/21)
678 Mõuravama mürinaga: (1016)
Vj Lõhkes laialt muropinda, / Lõhkes puruks maa põhi! (1017/18)
Ld 679/82
Vj Laia prao vahelt paisus / Paksomada väävli suitsu, / Mis kui metsa-maie kütis / Ümberkaudo kohta katis. / Kalevide löögi käral (1022/6)
683 Kolmekeste tule ääres, (1028)
684 Ärkasivad seltsilased (1027)
685 Ärkas unest vanamoori, (1029)
Vj Virgus eite hundi pesas. (1030)
686 Tulid lugu vaatamaie (1031)
Ld 687
Vj Asja otsust nõudemaie (1032)
Ld 688
689/90 Vanamoori mõistis kohe (1033)
Vj Mis siin imet ilmunenud, (1034)
691/2 Seädust vasto sündinenud; / Tema tundis kellokesta. (1035/6)
693 = 1037
Vj Mis tal imejõudo jagab, / Varjo kaitset valmistelleb. (1038/9)
Ld 694/722
723/4 Tema kargas prao sõrvalt / Üle kaela kuristiko, (1040/1)
Ld 725/7
Vj Põgenedes põrgo hauda / Poeokesta meelitama, / Kurvastusta kustutama. (1042/4)
Ld 728/30
Vj Kangelaste vennikesed / Pajatasid kolmekeste: / Mis neil imet öösel juhtund (1045/1047)
Ld 731/2

Rahvaluules

699 vrd. Ollin minna enne nori mesi. (Beitr. VII, 70 (37), 1 = A 271 (199))
702/3 vrd. Söitis saeassa saiassa, /.../ Tuhhandessa todavassa, (Neus, EV 49, 5, 7)
706 = L 86, 7
707 vrd. Ja punnase paela peäle, (L 86, 9)
709/10 Teie sinnise sii peäle, / Ja punnase paela peäle, (L 86, 8/9)
711/12 vrd. Tulli vasta Sullevi poega, / Sullevi, Kallevi poega, / Küssis multa suisa suda, / Suisa suda, kiusta kätta (L 98, 9/12)
713 Kiusta lõin Kalleve poega, (L 98, 19)
714 = L 98, 18

Vahikorral valvamisel,
Kuda veike vennikene
Keedukatla koristanud,
Siisap selli sirgumaie,
Poisikene paisumaie
Pilkes ligi pilvedani.
Kalevipoeg pajatama:
«Heitkem, vennad, enne koitu
Puhukeseks puhkamaie,
Kehasida karastama.
Kui saan selga sirutanud,
Pihaluida paenutanud,
Siis ehk võtan teista teeda,
[Rajan targemada rada]
Õnnekombel hommikula.
Teie minge oma teele,
Käige vennad koju poole
Naisukesi naljatama,
Lapsukesi lustitama.»
Siisap mehed sirutasid
Tulepaistel puhkamaie,
Leiba luusse laskemaie.

---

*Tulid ligi teised langud,
Teised võõrad vaatamaie,
Murueide tütred noored
Kastekeeril kõpsatelles
Murudele mängimaie.
«Õekesed, hellakesed!
Lähme lustil kiikumaie
Kasteheina kõrre peale,
Angervaksa varre peale,
Kurekatla põhja peale!
Juba laulid õhtukuked,
Healitsesid ehakanad
Vanaisa vainuelta,
Taara tamme oksa pealta.
Mis seal magab muru peala?
Murul magab neli meesta.
Ehitagem, hellad vennad —
Päävapunal poisikesed,
Teeme meestel' udumütsid,
Kastekeerust kuuekesed.
Õekesed, hellakesed!
Lähme unda õmblemaie,[20]
Nägusida näitamaie:
Koome kujud koidu eele,
Lõksutame lustikirjad
Kalevipoja pähäda.
Tehkem tüki tõekirja,
Valekirjad vahedele,
Petiskirjad piludele.
Laskem mehel magadessa
Õnneaega õitseneda,
Kuulda kulla kägu kukku,
Hõbedase linnu healta.
Kasse kägu kukub kurba,
Linnukene laulab leina?
Kurbtus jäägu kuusikusse,
Leinamised lepikusse.
Kallis kange mehe poega!
Kui sa lähed teedekäiki,
Surmateeda sõitemaie,
Ehita hobu helmessa,
Ratsukene rahadesse,

Parandused

739 Kalevi poeg paeatama
745 võttan
746 [esineb I ja II tr., 1875 puudub trükiveana]
749 koeu
760 ellakesed
765 õhtukukked
767 Vana isa
771 ellad
774 kuekesed
775 ellakesed
778 kueud
780 Kalevi poea
783 Pettiskirjad
785 Õnne aega
788 kukkub
795 elmessa

Seletused

738 Pilkes — silmapilguga (Wied.); pilvedani (Kr.) — pilveni, pilvedeni
777 Nägusida — unenägusid
778 eele — eel
780 pähäda (Kr.) — pähe
786 kägu — käo
795 helmessa — helmesse

Alg-Kalevipojas

733 Leemepaea valvamisel. (1048) Ld 734/8
739/41 Kalevi poeg, kangelane, / Seädis sõna sõudevalle: / «Heitkem, vennad! puhkamaie; (1049/51) Ld 742/7
Vj Homme tahan põrgo minna, / Sarvik taati paelutama. / Meil on sugu vana võlga, / Tüki uuta õiendada: / Enne kui ühest peäseme (1052/6)
748/51 Minge teie koeo poole / Naisokesi vaatamaie, / Lastel nalja tegemaie (1057/9)
Vj Senni tahan Sarvikuda / Kammitsassa kütkendada, / Kaljo külge köide panna: / Kuida võitlemise korral / Kauba vahet sobitasin, / Kus ta mino käesta peäsis. / Homme tahan tugevamast / Küüned tema külge panna, / Et ei peäse põgenema. / Nemad kohendasid tulda, (1060/9)
752/3 Sirutasid neljakeste / Tule ääre magamaie. (1070/1) Ld 754/851

Rahvaluules

760/1 vrd. Õekessed, ellakesed! / Lähme merde kikumaie, (L 99, 1/2)
762/4 vrd. Kui siin õiskasid õesed / . . . / Ühhe toome õie peale / Kahhe kasse ladva peale, / Leppa laia lehhe peale, / Sarrapu süddame peale. (L 62, 16, 18/21)
765/8 vrd. Jubba laulsid Loja kukked. / Maria kanna kõerutas, / Loja suure ukse suusse, / Maria värrava peäle. (L 33, 5/8)
769/70 vrd. Mis seal meie õue alla? / Merri meie õue alla. (A 71 (27), 1/2)
775/6 vrd. 760/1
786/7 vrd. Kuleb kullasta käguda, / Õbbetasta õue linno, (L 76, 10/11)
788/9 vrd. Seal kukkub käggu kolme. / Laulab kolme linnukesta: / Üks jo kukkub: kole, ole! / Teine kukkub: leina, leina! (B 60 (1), 9/12)
795/804 vrd. 67/73

Pane pähä kuldapäitsed,
Pane hõbepannaldessa,
Pane siidipaeladessa;
Siu siidi hobu silmad,
Hõbekarda ratsu kabjad,
Pane lakka punapaela,
Tukakese taalerissa,
Saba siu sa sammetisse.
Kalevipoeg, poisikene!
Tahad minna taeva teeda:
Ära tähtissa takista,
Ära kuussa komistele,
Ära puutu päikesesse!
Jäta päikest paistemaie,
Kuu kuma andemaie,
Tähed teeda näitamaie.
Kalevipoeg, poisikene!
Tahad minna põrgu teeda:
Ära hukka põrgu uksed,
Värista põrgu väravaid;
Jäta seisma põrgu seinad,
Jäta uksed hukkamata,
Väravad väristamata,
Seinad paigal seisamaie.
Lähed sõtta sõitemaie,
Vaenuteeda veeremaie;
Jäta nõdrad nottimata,
Poisikesed puutumata,
Laste isad langemata.
Siis ei leski leinamaie,
Piiga silmi pisaraila,
Vaesilapsi valu sisse.»
Laulis lindu lepikusta,
Kukkus kägu kuusikusta,
Hallija tütar haavikusta,
Kõeruteles koidukana.
Murueide tütred noored
Lustipidu lõpetama;
Kargasivad kõrre pealta,
Angervaksa varre pealta,
Kurekatla põhja pealta
Kohkel koju minemaie;
Juba eite tõstis healta,
Juba kuri kutsumaies:
«Tulge, piigad, peenikesed!
Tulge tööda toimetama,
Siidisida sidumaie,
Punapaelu punumaie,
Juba laulid looja kuked,
Laulid Uku ukse pealta,
Vanaisa väravalta.
Õekesed, hellakesed!
Käigem kiireste koduje;
Otsas meie õnne-aasta,
Lõpetatud lustipidu.»*

Parandused

797 kulda päitsed
798 hõbe pannaldessa
799 siidi paeladessa
802 puna paela
805 Kalevi poeg
807 takkista
808 komistelle
810 Jätta
813 Kalevi poeg
817 Jätta
818 Jätta
822 Vaenu teeda
823 Jätta
831 Hallia; aavikusta
832 Kõerutelles
838 koeu
844 Puna paelu
845 kukked
846 Ukko
847 Vana isa
848 ellakesed
850 õnne aasta

Seletused

809 siu (murd.) — seo
803 taalerissa — taalerisse
807 Ära tähtissa takista — ära tähtedes kinni jää
815 uksed — uksi
832 koidukana — teder

Rahvaluules

818/19 vrd. Jätke Riga rikkumata, / Tallinna jo tappemata, (A 120/1 (74), 12/13)
829 Lind agga laulis leppikusse: (Neus, EV 117 B, 7)
830 vrd. Ni kui käggi kusikusse (Beitr. III, 109/10 (2), 11)
832 vrd. Maria kanna kõerutas, (L 33, 6)
835/7 vrd. 762/4
841/4 vrd. Maie kuddus kulda vöda, / Nedo niudis sidi niiti, / Trino trikkis käikse kirja, (L 56, 13/15)
845 = L 33, 5
846/7 Loja suure ukse suusse / Maria värrava peäle. (L 33, 7/8)
848 = L 99, 1

KAHEKSATEISTKÜMNES LUGU

Põhjakotkas, kurja lindu,
Laena tiibu laulikule!
Sõudeid sõnaseadijale,
Kergituseks kandelile!
Miska tuule tuisatusel,
Maru mängi möllamisel
Kalevide põrgukäiki,
Salateede sõudemista
Tõttelikult tähendelen;
Enne kui mul meele-maalid,
Kuuldud sõna-sünnitused
Kaste-pilvetesse kauvad,
Varju rüppe varisevad.
Vanemuine, laulutarka,
Lase kuldalõngakesi,
Hõbedasi heiekesi
Pajataja poolidele,
Kuulutaja keradele;
Miska sõna mängitelles
Siledamaks siidiks sõlmin,
Kuldakirjal kangaks koon!
Endla piiga, peenikene,
Laena täna laulikule
Valgustava võrgukesta,
Seletava silmarätte!
Miska põrgu mälestused
Ilusamaks ilmuksivad,
Elavamaks ärkaksivad.
Ööde pilved palistavad
Uduvõrku valgusväljad,
Kui sa jalga alla-ilma
Põrgu piiredele paned;
Kus ei pääval paista päike,
Kuu ei anna öösel kuma,
Täht ei tule teretama,
Viirmalised valgust andma.

Parandused

1 Põhja kotkas
5 Misga
6 möllamisel
9 Tõtelikult tähendellen
10 meele maalid
11 sõna sünnitused
12 Kaste pilvetesse
15 kulda lõngakesi
16 eiekesi
17 Paeataja
19 Misga
26 Misga
30 valgus' väljad

Seletused

9 Tõttelikult — tõepäraselt
10 meele-maalid — meelekujutused
16 heiekesi — heidekesi
25 silmarätte — silmarätti

Alg-Kalevipojas

1/2 = 1/2
3/4 Sõudeks sõnaseädijalle, / Lennuks kandlekõlksojalle! (3/4)
5 = 5
6 Marukiirul kihutusel. (6)
Vj Rahe pilve rutamisel (7)
7 = 8
Vj Sõarada rasket sõitu, / Vaeno teede tallamista / Järgilt jõuab taganõuda: (9/11)
Ld 8/9
10 Enne kui meele maalitused, (12)
Ld 11
Vj Mõtelenno lapsokesed, / Vaimo rüpe väätikesed (13/14)
12 Kaste pilve piirii kauvad, (15)
Vj Unustuse jälgil vaovad (16)
Ld 13
14 = 17
15 Laena kulda lõngakesta, (18)
16 = 19
17 = 22
18 Kuulutuse keradelle, (20)
Vj Veeretuse värtenilla, (21)
19/20 Misga sõnad siledamaks, (23)
Vj Keelekõlksud kenadamaks / Pajatuse vaibaks punun, (24/5)
21 Kuulutuse kangaks kudun, (26)
Vj Kõnepaelaks keerutellen, / Sõnakirjaks kirjutellen. (27/8)
22 = 29
23/6 Laena laulo luigekesel' / Täna kulda võrgukesta. / Ilmarise silmarätet: / Misga põrgo pärandused (30/3)
27/8 = 34/5
Vj Vaatja silma rõemustama! (36)
29 = 37
30/4 Uduvõrko valgus' piired, / Kui sa sammo alla ilma, / Põrgo rajadelle tõstad: / Kus ei päikest ega kuuda (38/41)
Vj vt. Lisa II (AKp. 43—55)
35 Ei ka tähäkeste kuma (42)
Ld 36

Koidu piirilt läikev päike
Palistelles pilvetele
Puneteles palgesida;
Linnukeeled lepikusta
Tõttasivad trallitama,
Lustilugu lõõritama,
Kägu kukkus kaasikusta,
Pesilindu pöösastikust:
«Virgu, virgu, vennikene!»
Pääva tõusul tõstis päädа
Kallis Kalevide poega,
Ajas keha istukille,
Kargas püsti kandadele,
Suges hiuksid sõrmendela,
Hurjutelles unda metsa;
Võttis mõne kulbi võrra
Leemepajast linnupetet
Kange keha karastuseks.
Seltsimehed suikusivad
Kolmekeste koidu-unda,
Venitasid väsimusta,
Õhtust valvamise vaeva.
Kalevipoeg vaatamaie,
Sündind lugu silmamaie,
Kuhu öösel kellakandja
Vennikene oli vaunud.
Seal, kus eile sinisuitsul
Härjapõlvelase pilveid
Taeva näinud tõusenessa,
Silmas täna sinivetta,
Laialisi laenesida
Lagedale lahutatud,
Nägi kaldal kõrkijaida,
Võhumõõku vete ääres.
Kalevipoeg pajatama:
«Kogemata leian koha,
Peasen põrgu piiredele,
Kust see tarka teadis teeda
Alla-ilma juhatada.»
Parem jalga põruteles
Rasket kanda raksatille!
Siisap sügavuse uksed,
Varjul hoietud väravad
Lahtiela lõhkesivad.
Kalevide kange poega
Prau sõrvalt sihtimaie
Kuristiku koopaesse,
Kas ehk kuskilt käidavada
Jalarada leidanessa?
Paksud pilved pimendasid
Suitsul silma vaatamise
Koopa kurku koledaste.
Palav auru tõusis põhjast,
Suits ja nõgi mehe silma,
Kesse küürus kõndinessa
Vanapoisi vaenuteeda.
Kalevide kange poega
Suitsu silmist puhudelles
Pahal tujul pajatama:
«Toho, toho! tahmalane!
Kas sa tahad, teede-äärne,
Suitsus silmi sõgendada?»
Kaarna laulis kuuseladvast,
Tarka lindu tähendeles:

Parandused

39 Punetelles
41 Tõtasivad
42 lõõritama
48 Aeas
51 Harjutulles (trv.)
52 Võtis
53 Leemepaeast linnupettet
56 koidu unda
59 Kalevi poeg
69 kõrkiaida
70 vette
71 Kalevi poeg paeatama
74 se
92 Vana poisi vaenu teeda
95 paeatama
100 tähendelles

Seletused

50 hiuksid (van.) sõrmendela (Kr.) — juukseid sõrmedega
65 tõusenessa (Kr.) — tõusvat, tõusmas
77 raksatille (rl.) — raksatades
80 Lahtiela (Kr.) — lahti
85 leidanessa (Kr.) — leidub
91 kõndinessa (Kr.) — kõndis
96 tahmalane (Kr.) — tahmaga määritu, s. o. Sarvik
97 teede-äärne — kerjus, hoor, vääritu (sõimusõna — Wied.)

Alg-Kalevipojas

37 Koido piirel tõstis päike / Läikivaida palgesida. (56/7)
Vj Tõtas elo äratama. / Magajaida virgutama! (58/9)
Ld 38/46
47/51 Kalev kargas tulepaistelt / Kiirest kahe jala peäle, / Suges päädа, pesi silmi. / Unda metsa hurjutelles. (60/3)
52 Siis ta võtis leemepaeast. / . . . / Mõne kulbi täiekese (64, 66)
Vj Öösel keedetatud kapstist (65)
53 Linno petet teele minnes. (67)
Ld 54
55/8 Seltsimeehed kolmekeste / Põenutasid koido unel / Eilse pääva väsimusta, / Öösest valvamise vaeva. (68/71)
59 Kalevide kange poega / Vaatas prao sõrvalt alla, (72/3)
Ld 60/85
Vj Kas ehk kuskil radakesta. / Jala teeda juhuks leidma? (74/5)
86/7 Aga paksud suitsopilved / Pimendasid põrgo teeda: (76/7)
Vj Et ei võinud sammokesta / Mite vaksapikust näha. (78/9)
Ld 88/92
93/4 Siis ta puhus paari korra / Suitso katet silma eesta. (83/4)
Ld 95
96/8 Hoho! mõtles Kalevide: / Tema arvab suitso peites / Rada mino eesta kata. (80/2)
Vj Kunni radakesta leidis. — / Õnnelt meele tuletelles / Sarvik taadi kellokesta: (85/7)
Ld 99/105

Rahvaluules

44 Pesilinnud põesastikus, (L 30, 24)
66/70 vrd. Kp. XVI, 50/3
76/80 vrd. Kp. XVI, 54/8

«Kõlistele kellakesta,
Kuulutele kuldakeelta!»
Kalevide kange poega
Mõistis, täitis kaarna käsku,
Targa linnu tähendusta;
Võttis kätte kellakese,
Hakkas kohe helistama.
Kesse ime ilmumista
Naljakamat enne näinud!
Kuldakellakese kõlin
Puistas paksud suitsupilved
Silmapilgul põgenema.
Usinam kui paksem udu
Päikese paistusela
Laialiste langenessa,
Sulas Sarvik-taadi suitsu.
Kalevide kange poega
Seadis sammu sõudevale,
Rasket teeda rändamaie;
Suure mehe sammudela
Kaugus kiirest kadunessa.
Veike aega paistis valgus
Päikese paistuselta
Kuristiku koopaesse,
Pärast kattis kotispime,
Võrguteles ööde voli
Kalevide poja käiki,
Kus ta pidi käsikatsel,
Sõrmejuhil sammumaie.

Kas siin koitu kerkinessa
Lõune aega alustelles,
Ehk kas igav ööde pime
Päivite siin paikanessa:
Sest ei saanud vaatja silma
Tõtelikku tunnistähte.
Hiirekene hüüdamaie,
Pimedusest pajatama:
«Kõlistele kellakesta,
Kuulutele kuldakeelta!»
Kalevide kange poega
Mõistis, täitis hiire käsku,
Võttis kätte kellakese,
Hakkas kohe helistama.
Kesse ime ilmumista
Naljakamat enne näinud!
Kuldakellakese kõlin
Puistas ära pimeduse.
Nii kui kattev öödekuube,
Varju laia vaibakene
Uue pääva palistusel
Kiirest ära kadunessa,
Vaus pimeduse vari.
Kalevide kange poega
Seadis sammud sõudevale,
Rasket teeda rändamaie;
Suure mehe sammudela
Kaugus kiirest kadunessa.
Võõralikult paistis valgus,

Parandused

101 Kõlistelle
102 Kuulutelle kulda keelta
106 käte
110 Kulda kellakese
116 Sarvik taadi
126 Võrgutelles
127 poea
135 Tõteliku
137 paeatama
138 Kõlistelle
139 Kuulutelle kulda keelta
142 käte
146 Kulda kellakese
148 katev
150 Ue

Seletused

102 Kuulutele — lase kuulda
113 Usinam — usinamini, s. o. kiiremini
115 Laialiste langenessa — laiali langeb
122 Veike aega — vähe, veidi aega
128 käsikatsel — käsikaudu
133 paikanessa (Kr.) — paika peab
158 Võõralikult (Kr.) — võõralt, võõrastavalt

Alg-Kalevipojas

106/7 Võtis taskust imeriista, / Elistelles nalja pärast, (88/9)
Vj Kellokese eli kats'des. (90)
108/9 Kas sa imet enne näinud, / Veidramada kuskil kuulnud? (91/2)
Vj Nii kui sõrme raputusel (93)
110 Kena kellokese elin (94)
Vj Silmapilko oli kostnud: (95)
111, 115 Langesivad suitso pilved (96)
Ld 112
113/14 Nii kui maahasadav udu / Pääva tera sunnitusel. (97/8)
Ld 116
117 Kalevi poeg, kangelane, (99)
Vj Rutas põrgo teeda mööda, / Alta ilma radasida / Julgel sammul edasie / Sügavama maa sülle, / Mulla põrmo põhjasella. (100/4)
Ld 118/21
122 Esiotsalt paistis valgus (105)
Vj Peälta ilmast prao vahelt (106)
Ld 123/4
125/6 Aega mööda katis pime / Ööde võrko ümberkaudo: (108/9)
127 Kalevide käigi teele; (107)
128 Et ta käte katsejuhil (110)
Vj Sammudella jälgi tegi. (111)
Ld 129
Vj Kas siin hommiko voi õhto, / Südapääv ehk keskeööda: / Sest ei võinud aro saada, / Ega tähtä tunnistada. (112/15)
Ld 130/41
Vj Õnnelt meele tuletelles / Sarvik taadi kellokesta: (116/117)
142/3 Võtis taskust imeriista, — / Elistelles nalja pärast, (118/19)
Vj Kellokese rammo kats'des. (120)
144/5 Kas sa imet enne näinud, / Veidramada kuskil kuulnud! (121/2)
Vj Nii kui sõrme raputusel (123)
146 Kena kellokse elin (124)
Vj Silmapilko oli kestnud: (125)
147/8 Lahkus pimeduse vari / Nii kui katev ööde kuube (126/7)
Ld 149, 151/7
150 Uue pääva algamisel, (128)
158 Imeline isevärki / Valgus' kuma hakas paistma (129/30)
Vj Kalevide silma ette, (131)

Rahvaluules

136/7 vrd. 99/100
138/9 = 101/2
140/1 vrd. 103/4
142/6 = 106/10
147/52 vrd. 111/16
153/7 = 117/21

Mis ei olnud pääva paiste
Ega loodud kuude kuma,
Mis see leinal lepikusse,
Kahvatanud kaasikusse
Ööde vilul valatakse.
Vaata ime-võrkusida,
Õmbeliku heiekesi,
Mis siin teele oli tehtud
Peenemasta poordikarrast,
Hõbekarra heiekestest
Sadakordselt kokku siutud,
Tuhatkordselt kokku kootud.
Kalevide kange poega
Kütkesida katkendama,
Võrku maha varistama.
Mida rammusamalt meesi
Köiekesi katkendamas,
Seda rohkemalta sigis,
Seda kangemalta kasvis
Tuhat teisi tõkkesida,
Kümme tuhat kinnitusi;
Et ei sammu sidumata
Kangelane võinud käia.
Võimus kippus väsimaie,
Tugevus ju tüdimaie.
Kallis Kalevide poega
Asja ise arvamaie:
«Enne meesi murdsin seinad,
Kangutasin kaljukünkad,
Raksasin raudahelad;
Nüüd ei jaksa naljaheideid,
Tühja teelta toimetada.»
Kärnakonna krooksumaie,
Targalikult tähendama:
«Kõlistele kellakesta,
Kuulutele kuldakeelta!»
Kalevide kange poega
Mõistis, täitis konna käsku;
Võttis kätte kellakese,
Hakkas kohe helistama.
Kesse ime ilmumista
Naljakamat enne näinud!
Kuldakellakese kõlin
Varisteles võrgukesed,
Lõhkus nõia nöörikesed
Silmapilgul silma eesta.
Kalevide kange poega
Seadis sammud sõudevale,
Rasket teeda rändamaie;
Suure mehe sammudela
Kaugus kiirest kadunessa.
Kalevide kange poega
Jõudis jõe kalda'ale,
Mis ei olnud mitte laia,
Silmanähes mitte sügav;
Laius võis ehk paari vaksa
Üle sammu ulatada.
Kalev tahtis kartemata

Parandused

161 se
164 ime võrkusida
165 eiekesi
168 eiekestest
169 kokkusiutud
170 kokkukootud
175 Kõiekesi
179 kümmetuhat
182 kipus
188 raud ahelad
189 nalja eideid
193 Kõlistelle
194 Kuulutelle kulda keelta
197 käte
201 Kulda kellakese
202 Varistelles

Seletused

165 Õmbeliku — õmbliku (murd.), ämbliku
172 katkendama — katkestama, katki tegema
174 rammusamalt — rammukamalt, jõulisemalt
209 kadunessa (Kr.) — kadus

Alg-Kalevipojas

Ld 159
160/1 Mis kui kuude kahvatanud / Leina kuma lepikutes (132/3)
Vj Vaatajalle välja näitis. (134)
Ld 162/3
Vj 135/40 (vt. 99/104)
164/7 Vaat! mis imevärki võrku / Õmbelikud teele teinud! / Peenemasta kardsest lõngast, (141/3)
Vj Raua traadi eiekestest: (144)
Ld 168
169/72 Seisid sadakordsed võrgud, / Tuhatkordsed üle teede, / Kalevi poeg kiskumaie, / Võrkusida katkendama! (145/8)
Ld 173/4
Vj Aga mida rohkemasta (149)
175/6 Tema võrkusida lõhkus: / Seda tihedamalt tõusid (150/1)
Ld 177
178 Tuhat teised jälle ette, (152)
Ld 179
180 Et ei võinud sammo tõsta / Ilma uuta kammitsaida. (153/4)
Ld 181
182/7 Kalev kipus väsimaie, / Hakas juba tüdinema. / Mõtles: Enne murran seinad, / Kangotellen kaljo pakud, (155/8)
Ld 188/9
190 Kui neid tühju kautan teelta. (159)
Vj Õnnelt meele tuletelles / Sarvik taadi kellokesta: (160/1)
Ld 191/6
197/8 Võtis taskust imeriista, / Elistelles nalja pärast, (162/3)
Vj Kellokese rammo kats'des. (164)
199/200 Kas sa imet enne näinud, / Veidramada kuskil kuulnud! (165/6)
Vj Nii kui sõrme raputusel (167)
201 Kena kellokese elin (168)
Ld 202/3
204 Silmapilko oli kestnud: (169)
Vj 173/8 [vrd. AKp. 99/104]
Ld 205/9
Vj Natukese aea pärast (179)
210/13 Jõudis Kalev jõe kalda; / Mis ei üleliiga laia, / Ega üleliiga sügav (180/2)
Vj Vaatajalle silma paistis: (183)
214/15 Siiski paari sülla laiem / Kalevide sammust näitis. (184/5)
Vj Kalev astus kaldalt jõke, (186)
Ld 216

Rahvaluules

191/2 vrd. 136/7
193/4 = 138/9
195/6 vrd. 140/1
197/201 = 142/6
202/4 vrd. 147/52
205/9 = 153/7

Kaldast kalda astuneda,
Tahtis sammu tuisatille
Panna teise kalda peale.
Aga kallas sammust kaugem,
Varbid vette viskanessa,
Kanda kõntsa kinnitie.
Kalevide kange poega
Katsus sammu sada korda,
Tõstis jalga tuhat korda;
Siiski mees ei saanud sammu
Jalakanda kalda peale,
Ehk küll kallas käsikatsel:
Siiski mees ei mätastele
Võinud minna muru peale.
Kalevipoeg puhkamaie,
Meeles nõnda mõtlemaie:
«Peasin enne Peipsest läbi
Koormat kandes kergemaste,
Kui siin virtsu-soonekesest.»
Vähki hakkas viskamaie,
Kõntsast targalt kõnelema:
«Kõlistele kellakesta,
Kuulutele kuldakeelta!»
Kalevide kange poega
Mõistis, täitis vähi käsku;
Võttis kätte kellakese,
Hakkas kohe helistama.
Kesse ime ilmumista
Naljakamat enne näinud!
Kuldakellakese kõlin
Kandis jala kalda peale,
Sammu kuiva sõmerale.
Silmapilgul kadus jõgi,
Valgus vesi, kadus kallas.
Kalevide kange poega
Seadis sammud sõudevale
Rasket teeda rändamaie;
Suure mehe sammudela
Kaugus kiirest kadunessa;
Jalg käis mööda põrgu teeda,
Sammu astus alta-ilma.
Aja mõõdul polnud arvu,
Polnud pääval piirekesi,
Sest et sügavuse sülle
Päike saa ei paistemaie,
Kuu ei valgust kumamaie,
Täht ei aega tunnistama:
Kas siin koitu kasvamaies
Ehk kas eha helendamas.
Pettelikku paistekene,
Valelikku valgekene
Ühel vääral vältanessa.
Kas siin udu kudund kuube,
Kaste pilveid paisutanud,
Vihmakene teinud varju
Kalevipoja käigile?
Ei siin kudund udu kuube,
Paisutanud kaste pilveid,
Teinud vihmakene varju
Kange mehe käigiele.

Parandused

224 sadakorda
225 tuhatkorda
228 kül
229 mättasdele
231 Kalevi poeg
233 Peaksin (trv.)
238 Kõlistelle
239 Kuulutelle kulda keelta
242 käte
246 Kulda kellakese
258 Aea
266 Petteliko
267 Valeliko
272 Kalevi poega

Seletused

218 tuisatille (rl.) — tuisates
221 Varbid (murd.) — varbaid; viskanessa (Kr.) — viskab, viskas
222 kinnitie (rl.) — kinnitas
228 käsikatsel (Kr.) — käega katsuda
236 viskamaie — juttu viskama, kiiresti või ägedasti kõnelema (Wied.)
268 Ühel vääral (Kr.) — ühevääräselt, ühte moodi
276 käigiele (Kr.) — (tee)käigule

Alg-Kalevipojas

217/21 Tahtis seälta sammo võta / Hoobilt teise kalda peäle: / Aga kallas kaugem sammust / Pilotelles jalga veete. (187/90)
Ld 222
223/5 Kalev katsus sadakorda, / Tõstis jalga tuhatkorda: (191/2)
Ld 226/7
Vj Aga lugu ika nõnda / Kuida enne oli olnud; (193/4)
228/30 Kallas ligi käsikatsel / Meest ei lasknud mäta peäle, / Muro peäle ial minna. (195/7)
Ld 231
Vj Kalev kipus väsimaie, / Pikal püüdel tüdinema. (198/9)
232/5 Mõtles: Enne peäsin Peipsest / Hõlpsamalta koormat kandes, / Kui nüüd virtso soonest peäsen. (200/2)
Vj Õnnelt meele tuletelles / Sarvik taadi kellokesta: (203/4)
Ld 236/41
242/3 Võtis taskust imeriista, / Elistelles nalja pärast. (205/6)
Vj Kellokese rammo kats'des. (207)
244/5 Kas sa imet enne näinud, / Veidramada kuskil kuulnud? (208/9)
Vj Niikui sõrme raputusel (210)
246 Kena kellokese elin (211)
Ld 247/8
Vj Silmapilko oli kestnud: (212)
249/50 Kadus jõgi, kadus kallas, / Et ei kuskil märga leida. (213/14)
Vj 215/20 [vrd. AKp. 99/104]
Ld 251/7
258 Aea pikusesta arvu / Võind ei Kalevide saada. (221/2)
Ld 259/60
261/2 Sest et siin ei kuud ei pääva (223)
Vj Vaatajalle silma paista, (224)
Ld 263/5
266/8 Vaid üks petis valevalgus / Ika ühelvääral vältab. (225/6)
Ld 269/76

Rahvaluules

231/7 vrd. 184/92
238/9 = 193/4
240/1 vrd. 195/6
242/6 = 197/201
247/50 vrd. 202/4
251/5 = 205/9

Pihulaste perekonnad,
Veike seasekeste karjad
Kipuvad teed kattamaie,
Mehe silma segamaie.
Kalevide kange poega
Puistab eesta pihulasi,
Surmab sääski tuhandela,
Poeb parvekestest läbi,
Mõtleb: «Ükskord tuleb otsa.»
Kõnnib meesi kiiremasta,
Sõuab sammu sagedamast.
Mida kiirem mehel kõndi,
Seda paksem paisub parve;
Mida sagedam tal sammu,
Seda rohkem sigib roistu.
Juba katvad suured karjad
Kalevide kõrvakuulmeid,
Sadandela langeb silmi,
Tuiskab suhu tuhandela,
Sõõlub nina sõõrmetesse.
Kalevide kallis poega
Võimul juba väsimaie,
Tühjal tööl tüdinema.
Puhukeseks puhkamaie,
Meeles ise mõtlemaie:
«Vaenlasi jõudsin võita,
Põrgulasi pillutada;
Aga pihulaste pesa
Kipub elu kurnamaie,
Võimust mehelt võttamaie.»
Sirtsu mättalt sõnaldama,
Targalikult tähendama:
«Kõlistele kellakesta,
Kuulutele kuldakeelta!»
Kalevide kallis poega
Mõistis, täitis sirtsu käsku;
Võttis kätte kellakese,
Hakkas kohe helistama.
Kesse ime ilmumista
Naljakamat enne näinud!
Kuldakellakese kõlin
Puistas pihulaste parved,
Kautas veiked sääsekarjad,
Kui oleks tuulde tuisatud.
Kalevide kallis poega
Istus maha muru peale
Puhukeseks puhkamaie,
Väsind võimu karastama;
Hakkas asju arvamaie,
Meeles nõnda mõtlemaie;
Viimaks pää vaevamisel
Õnnelikult leidis otsust:
«Saagu, mis ehk sündimaie,
Tüli ette tulemaie,
Kallist abikellakesta[1]
Tahan pihus ma pidada.

Parandused

294 Sadandale (trv.)
304 pihulasse [trv., I ja II tr. pihulaste]
309 Kõlistelle
310 Kuulutelle kulda keelta
313 käte
317 Kulda kellakese

Seletused

277 Pihulaste (murd.) — kihulaste
283 tuhandela (Kr.) — tuhandete kaupa
289 parve — parv
291 roistu — mustust, prügi, puru, tolmu (Wied.)
298 Võimul — jõu poolest
307 Sirtsu (murd.) — rohutirts
308 Targalikult (Kr.) — targasti

Alg-Kalevipojas

277 Vaâta piholaste peret, (227) Ld 278
279/80 Mis siin meehel silma katab, (228)
Vj Rändajalle teeda matab; (229)
Vj Kipub hinge lämmatama. / Ähkidelles, puhkidelles (230/1)
281, 284 Rutab Kalevide poega / Piholaste parvest läbi; (232/3)
Ld 282/3
285 = 234
Ld 286/7
288/9 Mida kiiremast ta kõnnib. / Seda paksem pihulasi (235/6)
Ld 290
291/4 Sigitelleb tema ümber. / Juba Kalevide kõrvad, / Silmad, suu ja ninasõermed (237/9)
Vj Üsna piholaste pesa. (240)
Ld 295/6, 300
297/9 Kalev kipus väsimaie, / Pikal püüdel tüdinema; (241/2)
301/6 Mõtles: vaenlaste väge / Jõuan võites pillutada, / Aga piholaste puro / Kipub mulle elo võtma. (243/6)
Vj Õnnelt meele tuletelles / Sarvik taadi kellokesta: (247/8)
Ld 307/12
313/14 Võtis taskust imeriista / Elistelles nalja pärast. (249/50)
Vj Kellokese rammo kats'des. (251)
315/16 Kas sa imet enne näinud, / Veidramada kuskil kuulnud! (252/3)
Vj Nii kui sõrme raputusel (254)
317 Kena kellokese elin (255)
Vj Silmapilko oli kestnud: (256)
318 Kadusivad piholased, (257)
Ld 319
320 Nii kui oleks tuulde vaonud. (258)
321/4 Kalevide poega istus / Kivi otsa puhkamaie, / Väsind võimo kosutama; (259/61)
325/8 Hakas asja mõtlemaie, / Lugu läbi arvamaie. / Pikal pää vaevamisel / Leidis viimaks seda otsust: (262/5)
Ld 329/30
331/6 Imeaitlik kellokesta / Mite enam käästa panna; / Et kui viletsuse võrku, / Mingi kinnituse kütket / Kusagilt poolt peäle juhtub: / Temal kohe abi valmis. (266/71)

Rahvaluules

297/306 vrd. 231/5
307/8 vrd. 236/7
309/10 = 238/9
311/12 vrd. 240/1
313/17 = 242/6
318/20 vrd. 247/50

Veereb viletsuse võrku,
Kiusatuse kütkendusi
Kogemata kaela peale;
Siisap abi silmapilgul,
Tulus tugi igal tunnil.»
Siis ta köitis kellakese
Sõlmil veike sõrme külge,
Võttis toitu toetuseks,
Kurnand keha karastuseks,
Laskis pisut leiba luusse
Tunnikese tukkunessa.
Kalevide kange poega
Seadis sammud sõudevale,
Rasket teeda rändamaie:
Suure mehe sammudela
Kaugus kiirest kadunessa.
Meesi tallas põrgu teeda,
Sammu astus alta-ilma.
Põrgulase poisikesed,
Sarviku-taadi sulased
Kuulsid Kalevide käiki,
Mehe sammu müdinada,
Läksid sala luurimaie,
Võõralikku vaatamaie:
Mis siin rahu rikkumaie,
Kahju kippus kasvatama?
Kui nad Kalevide poega
Saanud kaugelt silmamaie,
Tõttasivad tuule kiirul —
Kui oleks tuli taskuessa,
Parmu põues pakitamas —
Käsku koju kuulutama:
«Kalevipoeg, kange meesi
Ruttab rahu rikkumaie,
Sõakära sünnitama!»
Sarvik-taati sõnaldama:
«Saatke meie sõameestest
Tugevamad tulist teele
Vaenlasta virutama,
Kalevipoega karistama.»
Kalevide kange poega
Seadis sammud sõudevale,
Rasket teeda rändamaie;
Suure mehe sammudela
Kaugus kiirest kadunessa.
Kukke laulis kauge'elta,[2]
Koerte haukumise kärin
Kostis Kalevile kõrva,
Kui ta astus alta-ilma
Tundemata teederada.
Enne veel kui põrgu pere
Tulijale tõusis silma,
Jõudis vasta laia jõgi,
Kus ei vete voolamista
Lätte rind ei lisatamas,
Ega pilve paisutamas.
Jõgi voolas sula tõrva,[3]
Oja vaiku valateles;

Parandused

338 kõitis
343 tukunessa
352 Sarviku taadi
356 Võõraliko
357 rikumaie
358 kipus
361 Tõtasivad
364 koeu
365 Kalevi poeg
368 Sarvik taati
372 Kalevi poega
386 vette
390 valatelles

Seletused

343 tukkunessa (Kr.) — tukkudes
370 tulist — tulise kiiruga
387 lisatamas (Kr.) — lisamas

Alg-Kalevipojas

Ld 337
338/40 Tema köitis kellokese / Oma veike sõrme külgi. / Sai ta pisut toito võtnud, (272/4)
341 Väsind keha karastanud: (276)
342 Puhko leiba luusse lasknud, (275)
Vj Läks ta jälle minemaie. (277)
Ld 343
Vj 278/83 [vrd. AKp. 99/104]
Ld 344/50
Vj Natukese aea pärast / Lõpes libamiste rada / Ühetasa teede sülle. (284/6)
351/6 Sarvik taadi sellikesed, / Kalevide poea käigi / Sammo müdinada kuuldes: / Tulid asja vaatamaie, / Võerast lugu luurimaie; (287/91)
Ld 357/8
Vj Mis siin vaikses alla ilmas / Kogemata käratselles? (292/3)
359/62 Kui nad kaugelt Kalevida / Poolel silmal näha saanud: / Tõtasivad põrgo poead, / Tuli taskus koeo poole! (294/7)
Ld 363
Vj Sarvikulle sõna viima: (298)
Ld 364
Vj Et ta virgel viibimata (299)
Ld 365/8
369 Sõalasi vasto saadaks, (300)
Ld 370
371 Vaenomeesta võrgutama. (302)
372 Kalevida kinnitama, (301)
Vj 303/5 [vrd. AKp. 99/101]
Ld 373/7
Vj Julgel sammul edasie / Sarvik taadi talo poole, (306/7)
378/9 Kust jo kaugelt kuke laulo, / Koera haukumista kostis. (308/9)
Ld 380/4
Vj Siin pool põrgo väravada (310)
385 Voolab laia jõgedana (311)
Ld 386/8
Vj Isekombeliko märga: (312)
389/92 Mis kui tõrv ja sula väävel / Tulist õhko välja aurab. (313/14)

Rahvaluules

344/8 = 251/5
349 vrd. 256
350 = 257
362 vrd. kõnekäänd: Tuli takus (Wied. veerg 1112 «er ist Feuer und Flamme, es ist grosse Noth»), Tal on nagu tuli takus = kibekiire, rutt (RKM II 84, 597 (574) < Tartu)
363 kõnekäänu eeskujul
373/7 = 344/8
389/90 vrd. Kui oja jookseb õlluta; / Lähhe mõddu mõlguteleb; (Beitr. XVII, lk. 124/6 (7), 40/1 = A 295/6 (225))

Põlevalta laenetelta
Lehviteles tulist lõhna
Sinisuitsul silmadesse.
Üle jõe jooksis silda,
Teraksesta tehtud tänav;
Põhi rauast rajatatud,
Teraksesta tehtud tulbad.
Raske raua radadele,
Teraksesta tehtud teele
Pandi paremaida mehi
Vaenlast vasta võttamaie,
Kesse kuri kiuselikult
Põrgut kippus pillutama.
Põrgulase poisikesed
Kogusivad karjakaupa
Peremehe käsu peale
Vaenuväljal võitlemaie.
Seltsi seisis kesket silda,
Teine seltsi silla taga,
Kolmas kari kalda ääres,
Neljas natuke kaugemal.
Kalevide kange poega
Sõamehi silmanessa
Kinniteles kiiret käiki,
Pilkamisel pajatama:
«Kas sa nääd! mis konnakarja
Silla peale seisanessa!»
Siisap sammul sagamaie,
Tõmbas mõõka tupe'esta,
Astus sammu, astus paari
Pikkamiste silla poole,
Seadis sõnad sõudevale:
«Tõtke koju, kollilased,
Põgenege, põrgu-koerad!
Enne kui teid äiman korra,
Murran maha mätastele
Nokakatkeks kaarnatele,
Hüvaks roaks huntidele!»
Põrgu poisid pajatama:
«Ära hõiska hoopelikult
Enne õhtad pääva õnne!
Koidul laulja kiidukukke
Ehk saab õhtul ohkamaie.»
Kalevide kange poega
Pilkamisest puutumata
Astus sammu, astus paari
Ligemale silla poole
Vaenumehi vaatamaie.
Ambukütid kalda ääres
Seadvad vibud vinnaskille,

Parandused

392 Lehvitelles
396 raeatatud
403 kipus
414 Kinnitelles
415 paeatama
416 konna karja
421 Pikamiste
423 koeu
426 mättastele
429 paeatama
439 Ambuküttid

Seletused

392 lõhna — lõõska, lõõma, leili, tulist auru (Wied.)
408 Seltsi — jõuk, salk
413 silmanessa (Kr.) — silmates
418 sagamaie — siia-sinna liikuma (Wied.)
423 kollilased (Kr.) — kollid
425 äiman — löön
427 Nokakatkeks — nokaga katkumiseks
431 õhtad (murd.) — õhtut
439 Ambukütid — ammukütid, vibumehed
440 vinnaskille (Kr.) — vinna

Alg-Kalevipojas

Ld 393
394 Üle jõge kannab silda, (315)
Vj Mis on selgest rauast tehtud, (316)
Ld 395
396 Rauast tautud aluspalgid, (318)
397 Teraksesta silla nurgad. (317)
398 Senna rauda silla peäle (332)
Vj vt. Lisa II (AKp. 319/331)
Ld 399/403
404/5 Kogosivad kurja karjad, (333)
Vj Päris paganate parved, / Sarvik taadi sõalaised: (334/5)
406 = 336
Ld 407
Vj Igalt poolelt rohkest koko; / Kalevida vasto võtma. (337/8)
Ld 408
409/11 Silla taga seisid karjad, / Teistel selja tugevuseks; / Kaugemal veel teised karjad. (339/41)
Vj 342/4 [vrd. AKp. 99/101]
Vj Julgel sammul edasie, / Kunni silda vasto jõudis. (345/6)
Ld 412
413 Tema silmas sõalaisi, (347)
Vj Sarviktaadi sellisida, (348)
Ld 414/18
419 = 349
Vj Peästis rauda kammitsasta, / Sõasaha kütke paelust, (350/1)
420 Astus julgest ligemalle, (352)
Ld 421
422 = 353
Vj Pajatusta purjetama: (354)
423 = 355
424/5 Pesadesse, põrgokoerad! / Enne kui teid teele matan, (356/7)
Ld 426
427 Raiskadega kaarnaid söödan! (358)
Vj Ehk ma täidan keredega / Tulisita kraavikesta: / Et ei pikemalta silda / Tulijalle tarvis lähä!» / Põrgo koerad haukosivad / Kaldalt vasto Kalevile. / Sõalaised osatasid / Pilkamiste ähvardusi, / Panid naeruks pajatusta, / Jutu tühjaks hooplemiseks, (359/68)
Ld 428/35
426 Kalevide poega astus / Mõne sammu ligemalle. (369/70)
Ld 437/8
439/41 Sarvik taadi ambokütid / Seädsid noolid, vibo võimul, / Võera vasto lendamaie! (371/373)

Rahvaluules

420 vrd. näit. Võtsin kaare, võtsin kaksi, (L 42, 8)
430/1 vrd. vanasõna: Ära hõiska enne õhtut, Kreutzwaldi käsikirjas kujul: Ära kiida enne õhtut pääva (F 63, M 4:23, nr. 52)
436 = 420

Laskvad noolid lendamaie,
Tulisaste tuiskamaie;
Lingulaskjad läkitavad
Kivisida kiirustelles
Sadandela sõitemaie,
Võõra vasta veeremaie,
Püüdvad Kalevide poega
Teelta pakku pillutada.
Otsamehed odadega,
Nurgamehed nuiadega,
Teised taga tapritega
Tungisivad taplusela
Vaenlast vasta virutama.
Kalevide kange poega,
See ei kartnud sõalaste,
Põrgu poege pakitusi:
Seisis kui see raudaseina,
Tugev tamme tuule'essa,
Kalju marumurde vasta.
Siisap sundis sõrvitile
Rauatera tantsimaie,
Mõõgakese mängimaie!
Hakkas vaenlast virutama,
Kiusajaida kolkimaie,
Vihamehi vemmeldama,
Põrgu poegi pillutama.

Kuhu korra keeritelles
Viharauda viskanessa,
Sinna surma sünniteles;
Kuhu vopsu kukuteles,
Tuiskas mehi tosinala
Muru peale magamaie;
Kuhu salvas sagedamast,
Sinna langes sadandala
Surma sülle sellikesi.
Uued sõameeste hulgad
Astusivad asemele
Kahju jälgi kattamaie,
Tühje paiku täitamaie.
Sarvik-taadi sunnitusel
Pidid poisid minemaie.
Sest ei viga võidumehel,
Sest ei kahju Kalevile,
Kesse kui see raudaseina,
Tugev tamme tuuletuisul,
Kindel kalju marumurdel
Vaenlast vasta võttemaies.
Kui ta aga kange käega
Mõõka pani mängimaie,
Rauatera tantsimaie:
Siis ei olnud surmal suiku,
Verel hangumise aega.

Parandused

450 nujadega
455 Se
456 pakkitusi
457 se
458 tuleessa (trv.)
469 sünnitelles
470 kukkutelles
476 Ued
480 Sarvik taadi
484 se
486 maru murdel
490 Raua tera
492 angumise

Seletused

459 marumurde (Kr.) — maru murdmise
460 sõrvitile (Kr.) — serviti
480 sunnitusel (Kr.) — sunnil

Alg-Kalevipojas

Ld 442
443/5 Lingolaskjad viskasivad / Lingo silmult kivisida / Saea kaupa sadamalta, (374/6)
Vj Tuhandelta tuiskamaie (377)
446/51 Kalevide käigi vasto. / Püüdsid teda kihutelles / Pako teele pillutada. / Teised tulid odadega, / Tulid raske nuiadega / Pikil varrel tapridega (378/83)
Vj Kaleville tungis vasto. (384)
Ld 452/3
454 Kalevi poeg, kangelane, (385)
Vj Pidas naljaks nende sõda, (386)
Ld 455
456 Mängiks nende pakitusta: (387)
Ld 457
458/9 Seisis kui tamme maruda, / Kalda-kaljo laente vasto! (388/9)
460/2 Siis ta laskis terav'raua, / Oma mõeka mängimaie, (390/391)
Vj Verevõtja mässamaie: (392)
463 Hakas vaenlast laastamaie, (393)
Ld 464
Vj Sarvikuida virutama, (395)
465 Vihalaisi vemmeldama! (396)
466 Põrgolaisi puistamaie, (394)
467 = 397
468/9, 471 Vihast rauda maaha laskis: / Senna suigus tosinaida (398/9)
Vj Varjoriigi varjajatest. (400)
470 Kuhu ial vopsu kukus: (401)
Vj Seäl ei olnud surmal näl-ga! (402)
Ld 472/5
476 Aga uued hulgakesed (403)
477 = 404
Ld 478
479 Tühja paika täitemaie. (405)
Vj Surma jälgi kustutama. (406)
Ld 480/1
482/3 Mis sest viga Vikerlasel, / Vai mis kahjo Kalevidel? (407/8)
Ld 484/8
489/90 Tema mõega möllamisel, / Terav' raua riisumisel: (409/10)
Vj Peavad põrgo perekonnad, / Sarvik taadi sõakarjad (411/412)
491 Raudasillal surma leidma. (413)
Ld 492/9
Vj Sellepärast silla sõda / Kuulsaks tõusnud igaskohas, / Kus aga muiste põlve lugu / Laulo sõna sahkamaies! (414/17)

Rahvaluules

449 Odda mehhed otsa peale, (L 70, 1)
450 Nujja-mehhed nurga peale, (L 70, 3)
451 Tapperid tagga rindanesse, (L 70, 2)
457 vrd. Seisa vasta kui se seina, / Raea vasta kui se rauda. (B 22 (4), 11/12)
467/75 vrd. Kus ta hoosta keretelle, / Sinna keretas kirriko; / Kus ta hoosta tantsitelles, / Sinna tantsitas tannava. (Beitr. VII, lk. 78 (45), 10/13 = = A 279/80 (207))
484 vt. 457
485/6 vrd. 458/9

Kus ei olnud raudakulmu,
Teraksesta tehtud päida,
Ega kardseid kaelasooni,
Seal ei antud meestel armu,
Poistel puhkamise püsi;
Põrgu poisikesed pidid
Raudasillal raugamaie.
Sarvik-taati sunnib teisi
Surmateele sammumaie,
Käsib minna kangemaida
Kalevipoega karistama,
Vaenu-meesta vemmeldama;
Pakub palka poissidele,
Verehinda võitejale:
Kesse Kalevide poega —
Olgu kas ehk elusalte,
Ehk kas surmas suikunessa —
Tema kätte toodanessa.
Arulised ambuküttid,
Osavamad odamehed
Seltsis sõtta sunnitie,
Taplusele toimetati
Kalevipoega kiusama.
Silda vankus väe alla,
Kõikus raske koorma alla:
Sest et sammud sadandala,
Jalatallad tuhandala
Raudasilda raskendamas,
Aluspalka paenutamas.
Kalevide kange poega,
Kuldakellakese abil
Võimusel veel väsimata,
Põrgu poegasi ei pelga.
Seisab ootes silla otsas,
Kanda sillal, teine kaldal,
Seisab kui see raudaseina,
Tugev tamme tuuletuisul,
Kindel kalju marumurdel
Langemata laente vasta.
Kalevide kange käsi,
Mõnus mõõka möllamisel
Niidab maha nurjatumaid,
Kargutab kui kasteheina,
Roogu raatma radadele,
Kõrkjaid jõe kallastele
Kaarekaupa kolletama.
Mõõka murrab mässusela,
Sureteleb sadandala,
Kuldakellukese helin
Tõukab maha tuhandala
Surma sülle suikumaie.
Kui need kolletanud lehed
Sügisesel tuule sõidul
Ladvilt maha langenevad,

Parandused

493 rauda kulmu
495 kaela sooni
500 Sarvik taati
501 Surma teele
503 Kalevi poega
504 Vaenu meesta
505 Pakkub
510 käte
511 ambuküttid
515 Kalevi poega
523 Kulda kellakese
528 se
529 tuule tuisul
533 möllamisel
537 kallasdele
538 Kaare kaupa
540 Suretelleb
541 Kulda kellukese

Seletused

499 raugamaie — raugema, langema
508 elusalte (Kr.) — elusalt
509 suikunessa (Kr.) — suikudes, suikununa
510 toodanessa (Kr.) — toob
511 Arulised — haruldased
535 Kargutab — 1) paneb kargama, ajab, 2) lööb laiali
539 mässusela (Kr.) — mässul, mässates

Alg-Kalevipojas

500 Sarvik taati sunnib teista, (418)
Vj Sunnib väge kolmandama / Raudasillal võitlemaie. / Kalevida kiusamaie; (419/21)
Ld 501/4
505 Pakub väga kallist palka (423)
506 Tõutab rohkelista hinda, (422)
507/11 Neile, kes — kas elusalta, / Vai ehk surnult tema käte / Kalevide kere tooksid? / Kangevamad ambokütid, (424/7)
512 = 429
Vj Tugevamad lingoviskjad, (428)
Vj Mõnusamad nujameehed: (430)
Ld 513/14
515 Pannaks vasto Kaleville (431)
Vj Raudasillal sõdimaie. / Valosaste võitlemaie. (432/3)
516/17 Silda vankus, silda kõikus / Sõalaiste koorma alla, (424/5)
Ld 518
519 Tallakarda kõverdati. (437)
Ld 520
521 Aluspalka painotati, (436)
522 Kalevi poeg, kangelane, (438)
Ld 523
524 Võimus alles väsimata, (439)
Vj Kange rammo raugemata — (440)
525/6 Põrgo poegasi ei karda. / Tema seisab silla otsas, (441/2)
Ld 527/8
529/30 Seisab kui tamme maruda. / Kalda kaljo laente vasto! (443/4)
Ld 531
532 Tema rauda raske käsi (445)
Ld 533
534/5 Niidab neid kui kasteheina (446)
Ld 536/7
538/9 Kaare kaupa tükis maaha. / Mõeka surmab oma võrra, (447/8)
Vj Sõrme-kellokene aitab / Oma võrra surnuks lüa, (449/50)
Ld 540/8

Rahvaluules

528 vt. 457
529/30 = 485/6

Oksilt laial puistanevad:
Nõnda peavad põrgu pojad,
Sarvik-taadi sõalased
Koolja-sängi kolletama.
Kes veel jalul kõndisivad,
Katsusivad kande kiirust
Paku-urka põgenedes.
Sarvik-taadil tuli taga,
Kibe kihutaja kottis
Paneb püksid püülimaie.
Siisap katsub sõamehi,
Põgenejaid poisikesi
Kokku jälle koguneda;
Võtab tugiks vanemaida,
Vahvamaida varjuseinaks
Kodumaja kaitsemaie;
Teeb teele tõkkesida,
Risu ette radadele,
Viskab vainu väravasse
Raskemaida kivirahnu,
Paneb kaljupakkusida
Vastaseinaks väravale,
Teisi tugiks tänavale:
Et ei Kalevide poega
Põrgu õue peale peaseks.
Kui ta teeda takistanud,
Käigikohte kinnitanud,
Valiteles vahvamatest
Sada selli sõdimaie,
Kesse kangemad kui karud,
Sortsi saunas karastatud,
Nõiavihtel võimustatud.
Kalevide kange poega,
Väsimusest võitemata —
Seisab kui see raudaseina,
Tugev tamme tuuletuisul,
Kindel kalju marumurdel
Langemata laente vasta.
Siisap poissa sugemaie,
Põrgu poegi pillutama;
Puistab neid kui pihulasi,
Ega jäta ainukesta,
Kesse käsku kannaks koju,
Kurja läheks kuulutama.
Surma vaikses varju kaisus
Sõalased suikunevad,
Põrgu pojad põenutavad.
Kalevide kange poega
Istub silla sõrva peale
Puhukeseks puhkamaie,
Vaenu-higi vaigistama.

Kalevide kange poega
Hakkas peale puhkamista
Surnuid sillalt koristama,
Mis ta mässamisel maha
Põrmuks oli pillutanud;
Puistas neid siis põrgusillalt
Laial lõhna-laenetesse,
Viskas virnad luhadele,
Künkakesed jõekalda,
Suuremaida jõede suhu
Mälestuseks mädanema.
Siisap sammud sõudevale,
Varbad jälle veeremaie.
Raske sammu rändamisel
Raudasilda raksatille,

Parandused

548 poead
549 Sarvik taadi
550 Koolja sängi
553 Pakku urka põgenetes
554 Sarvik taadil
560 Võttab
567 kalju pakusida
574 Valitelles
581 se
588 jätta
589 koeu
593 poead
597 Vaenu higi
604 lõhna laenetesse

Seletused

552 kande (murd.) — kandade
555 kottis (murd.) — kotis
559 koguneda — koguda
561 varjuseinaks — varjavaks seinaks
566 kivirahnu — kivirahne
569 tugiks — toeks
574 Valiteles — valis
604 lõhna-laenetesse — leegilainetesse (Wied.)
607 jõede — jõgede
612 raksatille — raksateli

Alg-Kalevipojas

549 = 451
550 Varisevad surma sülle, / Nii kui kolletanud lehed (452/3)
Vj Sügisese tuule sunnil / Puie ladvilt langesivad. / Lehtedel ei ole märga / Kolletanud kujo kandes: / Põrgo sõalaiste poegil / Pole verda keredessa. — (454/9)
Ld 551/3
554 = 460
Ld 555
556 Paneb püksid sõelumaie, / Püksi reied püülimaie! (461/2)
557/9 Seäl ta kogub kiirest koko / Tugevamad sõasellid (463/4)
Vj Enda ümber varjo aedaks; (465)
Ld 560/4, 569
565/8 Paneb luku väravaida, / Toetab tugesida vasto, / Tõstab kaljo pakusida / Tugedelle vastoseinaks: (466/9)
Vj Lootes teeda kinni panna. (470)
570 = 471
571 Mite põrgo õue peäseks. (472)
Ld 572/97
598 Kalevi poeg, kangelane. (473)
Vj Pühib raudasilda puhtaks. / Ega jäta ainokesta: / Kesse käsko koeo vies / Sõdimist saaks kuulutama. / Surma vaikses varjo rüpes / Suiguvad nüüd sõalaised / Sarvik-taadi seltsilased. (474/80)
Ld 599/614

Rahvaluules

554, 556 kõnekäändude eeskujul
581 vt. 457
582/4 = 529/31
612/15 vrd. Sõitsin Some silda mõda; / Some agga silda raksatille, / Allus agga palgi paugatille. (Beitr. VII, lk. 38/9 (7) 8/10 = A 245 (169))

Aluspalgid paukusivad,
Küllepalgid kõikusivad.
Kalev kõndis üle silla
Vaksa kõrgelt verist teeda,
Peasis teise kalda peale,
Kõndis kaldalt kaugemale
Rada mööda rutatelles
Vasta vainu väravada,
Kuhu Sarvik teinud tõkkeid,
Valmistanud vasta seina
Kaljupaku kindelusel.
Kalevide kange poega
Paneb põrutelles pauku
Vasta vainu väravada!
Prantsab paugu, prantsab teise,
Prantsab kolmandama paugu
Vasta põrgu väravada! [4]
Puruks lendsid sambapakud,
Toed tuulde tuiskasivad,
Killud läksid kauge'ele.
Jalakannal koristeleb
Tehtud tõkkeid teede'elta,
Risud eesta radadelta;
Tungib mööda tänavada
Suisal sammul üle õue
Otsekohe ukse ette.
Raksab korra rusikaga,
Paneb pauku ukse pihta!
Puistab ukse piitadega,
Sangad tükis sagaraga
Ühel vopsul jalge ette.
Kalevide kange poega
Laseb sammu üle läve,
Paneb jala põrandale.
Nurgakivid nõtkatasid,
Toaseinad tuikusivad,
Kambriseinad kõikusivad,
Katusvarred vankusivad,
Lagi kippus lõhkemaie.
Eestoas istus eidekene,
Kahvatanud naise vari,
Mis kui Linda leinapõlves,
Kolletanud eide kuju
Poja silma paistanessa.
Eite istus voki taga,
Tallas ratast tuulekiirul
Kedret ümber keerutama;
Sorkis koonlast sõrmiela
Heiekesi värtna kurku,
Lihitelles lõngadeksa
Kuldalinu, hõbevillu,
Kastis sõrmi kausikesse
Paremal pool vokisambas,
Kusse kallis elumärga,
Vägev võimuvesi seisis.
Pahemal pool vokisambas,
Kus see teine kausikene,
Mis on närtsimise märga,
Võimuse kinnivõttija;
Kes sest võtab keelekastet,
Närtsib kohe nõdrusela.
Varju-eite heldel silmal
Tähendeleb pojal teeda
Paremal käel kausi poole.
Kalevide kallis poega
Oskab eide õpetusta

Parandused

619 mööda ruttatelles
623 Kaljupakku
630 sambapakkud
633 koristelleb
650 Kattus' varred
651 kipus
655 kueu
656 Poea
657 vokki
658 rattast
661 Eiekesi
663 Kulda linu, hõbe villu
665 vokki sambas
668 vokki sambas
669 se
672 võttab
674 Varju eite
675 Tähendelleb poeal

Seletused

616 Vaksa kõrgelt verist teeda — teed, millel oli verd vaksa kõrguselt
627 Prantsab — lööb prantsatades
642 sang — suletuks jääv [alumine] toaukse-pool (Wied.); sagaraga — puust uksehingega
650 Katusvarred — sarikad(?)
659 Kedret — ketra
660 sõrmiela (Kr.) — sõrmedega
661 Heiekesi — heidekesi
662 Lihitelles — siludes
675 Tähendeleb — osutab

Alg-Kalevipojas

615/17 Kalev rändab raskel sammul, / Mööda surno virnasida, / Üle silla edasie / Teise poole kalda peäle. (481/4)
Ld 618
619/20 Seält ta rutab üle vaino / Vasto õue väravada. (485/6)
Ld 621/4
625/7 Annab paugo põrutelles / Rusikaga väravalle. / Annab paugo, annab teise, (487/9)
Ld 628/9
630/2 Lõhub puruks samba pakud, / Killuks toed ja väravad! (490/1)
633/4 Puistab tõked jala kannul (492)
Ld 635/6
Vj Rista-rästa! ümberkaudo. (493)
637/8 Siis ta sammub üle õue / Otse kohe ukse vasto; (494/5)
Ld 639
640/2 Põrutelles kange kääga / Lööb ta ukse piitadega. / Sangad sagarate tükis (496/8)
643 = 499
Ld 644
645/6 Astub üle läve pako. / Tõstab jalga põrandalle. (500/1)
647 = 502
648 Toa seinad vankusivad. (503)
Ld 649
650 Katuspalgid kõikusivad (504)
Ld 651
Vj Tema raske sammo alla. (505)
Ld 652/91

Rahvaluules

627/8 vrd. näit. Võtsin kaare, võtsin kaksi, / Akkan kolmat võttemaie: (L 42. 8/9)

Sõnumata seletada:
Võtab kätte kuldakausi,
Rüüpab tugevuse märga
Kange keha karastuseks.
Siisap võtab kaljukiva,
Viskab raske vurinaga
Salakambri seina vasta.
Sestap põrus maapõhjus,
Valges vahtus kerkis meri!
Säde tõusis sügavusest
Kalevide poja silma,
Kambriseinad katkesivad
Puruks maha põrandale.
Sarvik-taadi memmekene
Istus kambriseina taga,
Kanda tallas kangasjalga,
Näpud niisi nikutasid
Lõuendida lõksutelles,
Põrgu kangast paugutelles.
Eidekese osav silma
Nägi kuldakellakesta
Kalevide poja sõrmes,
Seadis sõnad sõudevale:
«Nää, mis kena naljakella
Sõbral läigib sõrme'esta!
Anna arvu-asjakesta,
Kingi mulle kellakesta?
Köidaksin ma kassi kaela
Hirmutuseks hiiredele,
Naljatuseks nirkidele.»
Kalevipoeg mõistis kohe,
Kostis vasta kavalaste:
«Enne kui me kellakaupa
Pikemalta pajatame,
Kõnele mul, kulla eite,
Kõerutele, kodukana,
Kas on kodu perétaati,
Kukekene kamberissa?
Meil on mõnda meeste asja,
Tükki tühja tallitada,
Mis ei mõista memmekene,
Ega puutu piigadesse.»
Vanaeite kostis vasta:
«Kodunt lennand perekukke,
Toonaeile taadikene,
Vist ei jõua varemine
Koju poole käidanema
Kui ehk homme õhtuela,
Ülehomme hommikula.
Viibid senni, vennikene,
Sõbralikult seltsiks mulle,
Valmistaksin võõraspidu,
Keedaks kallimada keedust.
Katsu enne keelekastet,

Parandused

680 Võttab käte kulda kausi
683 võttab
689 poea
692 Sarvik taadi
695 nikkutasid
699 kulda kellakesta
700 poea
704 arvu asjakesta
706 Kõidaksin
709 Kalevi poeg
712 paeatame
714 Kõerutelle
715 pere taati
716 Kukkekene
718 Tüki
721 Vana eite
725 Koeu

Seletused

686 maapõhjus — maapõhi, aluspõhi
694 kangasjalga — kangastelgi
704 arvu-asjakesta — väärtuslikku (haruldast?) asjakest
714 Kõerutele — kõõrutele
723 Toonaeile — tunaeile

Alg-Kalevipojas

692/4 Eestoas istus vana eite, / Sarvik taadi memmekene, / Kangasjalgu nikutelles, (506/508)
Ld 695
696/7 = 509/10
Vj Nurgas seisid kaksi kruusi, / Laial sõrvil joogiriista: / Üks oli kruusi tugevjooki, / Jõudo karastava märga; / Teine kruusi nõrkusjooki, / Rammo raugendava märga (511/16) [vrd. ka 1875. a. v.-a. 665—673]
698/700 Vana eide osav silma / Nägi kena kellokesta / Kalevide sõrme külles: (517/19)
Ld 701
Vj Hakas nõnda pajatelles / Lõugasida lõugutama: (520/1)
702/3 «Nää! mis kena kellokene, / Vennike, sul sõrme otsas! (522/3)
Ld 704
705 = 524
Vj Lastel' lusti mängituseks (525)
706 Tahaks kassikese kaela (526)
Vj Nalja pärast kella panna.» (527)
Ld 707/8
709/10 Kalevi poeg kostis vasto: (528)
Ld 711/12
713 «Ütle, armas eidekene! (529)
Ld 714
715 = 530
Ld 716
717/18 Mull on pisut tallitusta. / Veike asja vahendusta (531/2)
Vj Peremee'ga õiendada. (533)
Ld 719/20
Vj Pärast asja seletusta / Võime meie pikemalta / Kella kaupa sobitada.» (534/6)
721/6 Vana memme kostis vasto: / «Kodunt läinud pere-isa / Juba toonaeile ära, / Ega jõua varem koeo, / Kui ehk homme vasto õhtut. (537/41)
Ld 727
728/30 Tahad senni aega viita / Mulle seltsiks sõbrustada: / Valmistan sull võeraspido. (542/4)
Ld 731
732 Tahad, poeg! ehk keele kastet? (545)

Rahvaluules

694/5 vrd. Käed mul kangasta kuddusid / Sõrmed niisi nikutasid / Jallad suksi tallanesid (L 36, 27/9)
709/10 stereot. vastusvärsi eeskujul

Maitse meie mõdumärga,
Kangasjalgel seisab kruusi,
Pahemal pool kõige parem.»
Kalevide kange poega
Teadis kruusi tähenduse,
Misse närtsimise märga,
Võimuse kinnivõttija,
Sellepärast sõnaldama:
«Ole terve, eidekene!
Janu mul ei ole juua.»
Siisap hakkas silmamaie,
Võõrast paika vaatamaie,
Kas ehk sala-uksekesta,
Varjulista väravada
Kuskilt silma kukkunessa.
Seal ta nägi tagaseinas
Varjul veike uksekese,
Läks siis sammu ligemale,
Pistis pihu piida külge,
Sõrmed ukse sagarasse,
Tahtis linki takistada.
Enne veel kui näpud linki
Kalevipojal puutunessa,
Kargas ukse kärinaga
Laksatelles ise lahti.
Ukse tagant urka'asta
Tulid tuule tuhinaga
Sarvik-taadi sõalaste
Tugevamad taplusele,
Keda kuri enne kogund,
Varjajaksa valitenud.
Kesse juhtund jahikorral
Sündimista silmamaie,
Kuida koerakeste karja
Mesikäppa kimbutavad,
Vana venda väsitavad,
Vihatujul vintsutavad,
Kuda pikad koerahambad
Palupoega purretavad.
Tõmmu poega istub paigal,
Istub künkal kükakülle,
Kaitseb oma kellukesi,
Vahevahel vanguteleb
Laikäpp käppa laksatille
Krantsikeste kukkelasse!
Kuhu käpa kukuteles,
Vopsukesta viskanessa:
Kaub kiirest koerukene,
Vaub vääti vingumata
Surma kaissu suikumaie.
Kesse seda mängi silmand,
Naljakada korda näinud,
Teab ehk asja arvaneda,
Tegu ise tähendada:
Kuda Kalev põrgu-koeri
Oma kallalt kihutanud.
Kalevide kange poega,
Kuhu matsu kukutanud,

Parandused

734 Kangas jalgel
739 kinnivõttia
742 jua
745 sala uksekesta
748 taga seinas
753 takkistada
755 Kalevi poeal
760 Sarvik taadi
767 Mesikäpa
773 kükkakülle
775 vangutelleb
776 Laikäp käpa
778 kukkutelles
782 kaisu
787 põrgu koeri
790 kukkutanud

Seletused

747 silma kukkunessa — silma puutub
753 takistada — kinni võtta
755 puutunessa (Kr.) — puutusid
756 ukse — uks
763 valitenud — valinud
765 Sündimista — sündmust, juhtumist
771 purretavad — purevad
776 laksatille (rl.) — laksatades
781 vääti (murd.) — väeti

Alg-Kalevipojas

Ld 733
734/5 Ukse lävel seisab kruusi / Pahemal pool piida kõrvas.» (546/7)
736/7 Kalevide poega tundis / Kruusi lugu väga selgest. (548/9)
Ld 738/49
Vj Ei ta võtnud keelekastet / Pakutut kruusi märjakest, / Ega lausund sõnakesta / Vana eide jutu peäle. (550/3)
750 Kalev astus juigel sammul (554)
Vj Tagakambri läve ette. (555)
Ld 751/3
754 Enne veel kui käte pistis. / Ukse linki näpu võtis: (556/7)
Ld 755
756/7 Kargas ukse ise lahti! (558)
758/61 Ukse tagant tulid välja / Sarvik taadi sõasellid. / Tugevamad varjovennad (559/61)
Vj Poolkolmat tosinada. (562)
Ld 762/3
764/8 Kes ehk juhtus jahi korral / Sündimista nägemaie. / Kuida jahikoerte hulka / Mesikäpa väsitavad. (563/6)
769 = 567
770 Koerte puretavad hambad (568)
Vj Sasidelles kasokada: / Mitmest kohast kinnivõtvad. (569/70)
Ld 771
772/3 Vana tõmmo istub paigal, / Kükatille künka otsas; (571/2)
Ld 774
775/6, 778 Kuhu laikäp paitelles, / Käpa korra sirutelles, (573/4)
Ld 777
779 Vopsukesta veeretelleb: (575)
780/1 Senna lõpeb kutsik-isa / Vingumata surma käte. — (576/7)
Ld 782/8
789/92 Nõnda lugu Kaleviga; / Kuhu tema matso andis, / Vopsokese korra rabas: / Seäl ei olnud teista tarvis! (578/81)

Vopsukesta vautanud,
Teista seal ei olnud tarvis.
Matsu mattis mehe maha,
Vopsu tegi surma-varju,
Vaigisteles vaenumehe.
Natukese nalja pärast
Olid meestel tossud õrrel,[5]
Kolmekümne kooljakehad
Põrandale puistetatud.
Sarvik-taati tagaseinast
Hädapüsil hüüdemaie:[6]
«Pea kinni, poisikene!
Kui sa, jamps! ei oska nalja,
Teeme tüli tõtelikuks;
Sest ei tõusku mulle süüda,
Mitte vere vastamista.
Varas oled, vennikene,
Oled röövel riisumaie,
Kes sa võõra vara käppad,
Teise taskud tühendeled!
Varas oled, vargaks jääd sa,
Röövliks, rahva riisujaksa!
Ehk kas püüad valeks panna,
Vargatööst vabandada?
Kas sa pole kiskel küüsil
Minu vara varastanud?
Kas sa viimati ei viinud
Kalli soovikaapekese,
Varastanud nõiavitsa,
Kannud kanad kamberista,
Tedrekesed meie toasta?
Kas sa pole pikil küüsil
Kiskund minu kullakerstud,
Hõbedased hävitanud?
Minu mõnusama mõõka
Pihus praegu paistanessa!
Kelle kuldakellakene
Sinu sõrmes sädendeleb?
Kas sa, koer, ei ole kiskja,
Võid ehk vargust vabandada?»
Kalevipoeg mõistis kohe,
Kostis vasta kavalaste:
«Mis sa mullist mulle meele,
Toonamullist tuled tooma?
Suure suu sõdimised,
Laia lõuge lõugutused
Peeti vanast naiste viisiks,
Laste tüli lepitajaks.
Tuli meestel tülitusel
Kõverusi kohendada,
Seal ei olnud sõnasolki,
Lõualuie lõksutusi:
Kangus pidi rammukatsel
Vaidlemista vahendama.
Miks sa, vedel! läksid metsa,
Murupõhja paku-urka

Parandused

794 surma varju
795 Vaigistelles
800 Sarvik taati
809 käpad
810 tühendelled
814 Varga tööst
827 kulda kellakene
828 sädendelleb
831 Kalevi poeg
837 naisteviisiks
846 pakku urka

Seletused

801 Hädapüsil — hädas, hädapakil (Wied.)
815 kiskel küüsil — kiskjail küüsil
825 mõnusama (Kr.) — mõnusam
828 sädendeleb (Kr.) — sätendab
833 mullist — mullust
834 Toonamullist — tunamullust
836 lõuge (murd.) — lõugade
839 tülitusel — tülitsusel
844 vahendama — õiendama

Alg-Kalevipojas

Ld 793/5
796/9 Natukese aea pärast / Olid meeste nahad õrrel, / Kolmkümmend koolja keha / Põrandalle sirutatud (582/5)
800 Pajatelles Sarvik taati / Üle läve kamberista: (587/8)
Ld 801
802 «Oota, oota, vennikene!» (586)
803/4 Kui sa, jamps! ei nalja mõista, / Teeme naljatusest tõde. (589/90)
Ld 805/10
811/12 Varas oled, röövliks jääd sa! (591)
813/14 Vai kas tahad valeks panna, / Salgamisel vabandada? (592/3)
Ld 815/16
817/18 Kas sa 'pole varastanud / Mino soovi-kaapekese? (594/5)
819 Kas sa 'pole varastanud / Mino nõia-vitsakesta? (598/9)
Ld 820/1
Vj Kas sa 'pole varastanud / Mino kolme tüterida? (596/7)
822/3 Ka sa 'pole varastanud / Mino kulda varandusta? / Koti täied kulda raha / Röövelküüsil ärakannud? (600/3)
Ld 824
Vj Kas sa 'pole varastanud (604)
825/6 Mino mõnusamat mõeka, / Mis sull' praego pihus läigib? (605/6)
Ld 827/9
Vj Kas sa 'pole röövli kombel / Mino kellokesta võtnud, / Mis sul praego sõrme külles? (607/9)
830 Kas sa tahad valeks panna, / Salgamisel vabandada?» (610/11)
831/2 Kalevide poega kostis: (612)
Ld 833/5
836 «Lõua lõugutuse sõda (613)
837 = 614
838 Eide rio lepitajaks! (615)
839/40 Meeste tüli tasanduseks, / Kõveruste õienduseks (616/17)
Ld 841/2
843 Oli muido rammo katse, (618)
Vj Võitlemise võido-mängi! (619)
Ld 844
845/7 Miks sa, vedel! pako läksid / Enne võitlemise lõpu? (620/1)

Rahvaluules

797 vrd. kõnekäänd: Nahk õrrel (H II 46, 853 (132) < Ambla); Võtsivad tema tossu välja (H II 38, 737 (4) < Ambla)
831/2 stereot. vastusvärsi eeskujul
833/4 vrd. Eks sina mullusta mäleta, / Tuna mullusta tuleta? (ERl. II, lk. 186/7, VI 31, 138/9)

Enne võitlemise võitu?
Õhtu hõlmal tulid, õenes!
Metsas mehi narrimaie,
Härjapõlvelase kujul
Keedupada kiusamaie,
Astu välja ahju tagant,
Käi sa kohe kamberista?
Lähme välja lagedale
Viimatista võidumängi
Õigel kombel lõpetama.
Sellepärast seadsin sammud
Põrgu teele tallamaie,
Läksin kodunt kõndimaie.
Et meil õigus ühetasa,
Kangus kaaluks ühevõrra:
Tahan mõõka pista tuppe,
Võtta käesta kellakese.»
Sedaviisi sõnaldelles
Peastis kellakese paelust,
Pistis tasku puhkamaie,
Tõukas mõõka tuppe'essa.
Sarvik-taati argsel sammul
Tuli kambrist kahvatanud,
Lumivalge üle läve.
Ehmatuses eidepoja
Meelemõistus mähke'essa,
Et ei enam tunnud teeda
Ega teadnud, mis ta tegi.
Mehikene mõtles märga,
Võimu karastava võtta
Keharammu kinnituseks;
Aga käsi kogemata
Ehmatusel eksiteele[7]
Läinud teise kruusi külge,
Kus see rammu raugendaja,
Närtsimise märga oli,
Mis teeb aru harvemaksa,
Peidab meele mehe päästa.
Kalevide kange poega
Asjalugu arvamaie,
Kallas kohe teise kruusi
Kuivatanud kurgu kasteks.
Vägev võimustuse märga,
Keharammu karastaja
Lehvitas kui tuleleeki
Elulaened lõkendama.
Jäägu võitlemise järku
Teise laulu lõksatuseks,
Teise värtna veeretuseks;
Sest et täna sillasõda
Kalevide põrgu-käigil
Kedrust küllalt kulutanud,
Vokivärtnaid väsitanud.

Parandused

848 õlmal
850 kueul
860 ühe tasa
861 ühe võrra
868 Sarvik taati
871 Ehmatusses eidepoea
881 se
883 arvemaksa
890 Keha rammu
891 tule leeki
892 Elu laened
897 põrgu käigil

Seletused

848 õenes (murd.) — õõnes (sõimusõnana)
855 Viimatista — viimast, viimasekordset
867 tuppe'essa — tuppe
872 mähke'essa — mähkmeis
876 karastava (murd.) — karastavat
888 Kuivatanud — kuivanud
889 võimustuse — võimu-, jõuduandev

Alg-Kalevipojas

Ld 848/51
852 = 622
853/6 Tule peido kamberista? / Lähme õue lagedalle / Poolel' jäänud võitlemista / Korda mööda otsandama? (623/6)
Ld 857/9
Vj Sellepärast tulin seie. (627)
860/3 Ja et õigus ühetasa / Igastükis meie keskel: / Tahan mõeka tupe panna, / Kellokesta tasko pista.» (628/31)
864/72 Nõnda pajatelles peästis / Kalevi poeg kellokesta / Veike sõrme küllest lahti, / Pistis kella püksi tasko; / Torkas sedamaida mõeka / Tupe varjo puhkamaie. / Sarvik taati astus kambrist / Argsel sammul suure tuppa; / Nägo kartus'kahvatanud, / Mõistus ehmatuse paelus, / Hirmo võrkus meeleoido. (632/42)
Ld 873/4
875/7 Tema tahtis rammo märga / Jõule võta kinnituseks, (643/4)
Vj Kanguselle kasvatuseks; (645)
878/82 Aga ehmatusel eksis / Käsi teise kruusi külge. / Kusse nõrgendaja jooki, / Rammovõtja märga seisis. (646/9)
Ld 833/4
Vj Sarvik neelas ühel puhul / Nõrkuskruusi põhjani. / Ega pannud eksitusta / Kogoniste mite tähäl'. (650/3)
885 = 654
Vj Tundis kohe targal silmal / Kuida asja lugu oli: / Võtis kangustaja kruusi. (655/7)
Ld 886/8
889 Neelas alla rammo märga. (658)
Ld 890
891 Mis kui tugev tule-väg! (659)
Vj Kehasoonte läbi voolas. / Liikmil karastusta kinkis. (660/1)
Ld 892/9

Rahvaluules

884 vrd. Võttis mele meeste peasta. (L 48, 11)

ÜHEKSATEISTKÜMNES LUGU

Vanapõlve piiredele
Varisenud võitlemiste
Järeljäänud jälgesida
Paksemalt kui meie päivil;
Siiski Kalevide käigilt
Paistab kui päike heledam
Kõigist kuulsam rammukatse,
Võimsam võitlemise mängi
Põrgu peremehe talust.
Mets ja mägi märkasivad,
Kaljukünkad kuulasivad,
Sood ja rabad saivad sõna,
Vetelaened läkitusi:
Sest et maapind müdinaga,
Meri vahtus valgendades
Tugevat tööd tunnistasid.
Vainuele valmistati
Õue alla paras paika
Rammukatsumise kohaks.
Vanal viisil võtetie
Käsidela niudest kinni,
Võeti püksivärvelista
Kümne küüne kangusega
Keha võimu katsudela.
Veri valgus küünte alla,
Sinipaisul sõrmedesse.
Ehk küll võimuvõttev vesi,
Närtsitava kruusi märga
Kurjal rammu kurnanessa,
Võimust väga väsiteles;
Kalevide kangel pojal
Kahekordne kanguskaste
Kehavõimu karastanud:
Siiski vältas võitlemine,
Meeste võidumängimine
Seitse pääva seisamata,[1]
Seitse ööda lõppemata,
Enne kui nad selget otsust
Võitlemise võidul saivad.
Sarvik-taat küll salamahti
Katsus kiusamise kombel
Põiki jalgel pillutada
Kallist Kalevide poega,
Kes kui tugev tamme tüvik,
Raskem rauakivi rahnu
Kohalta ei komistanud.
Kordamiste kergitasid
Teineteista tõusemaie,

Parandused

13 Vettelaened
15 valgendates
20 võttetie
22 püksi värvelista
27 kül võimuvõtev
31 poeal
32 kangus kaste
37 lõpemata
38 naad
40 Sarvik taat kül
48 Teine teista

Seletused

15 valgendades — valendades
24 katsudela (Kr.) — katsumiseks
29 kurnanessa (Kr.) — kurnas
45 rauakivi — raudkivi

Alg-Kalevipojas

Ld 1/17
18 Nemad läksid õue peäle, (662)
Vj Astosivad ukse ette, (663)
19 Viimast rammokatse mängi, (664)
Vj Võitlemista lõpetama. (665)
20/3 Siin siis võeti meehe viisil / Teine teise niudedesta, / Püksi värvli vääratusest / Tugevaila kätel kinni. (666/9)
Ld 24/6
27/9 Ehk kül Sarvik taadi võimo / Nõrkus' märga kahandanud. (670/1)
Ld 30
31/3 Ehk küll Kalevide võimo / Rammo veesi karastanud: (672/3)
34 = 674
35 Kestis rammo katsumine (675)
36/7 Meestel pikalt poole pääva. (676)
Vj Võib ka olla rohkemine. — (677)
38/9 Enne kui nad otsust saivad. (678)
40, 42 Sarvik katsus jalakooko (679)
Ld 41, 43/54

Rabasivad raksatelles
Müta-mäta! maha jälle,
Mis kui Kõu kärgatused
Põldusida põrutasid,
Kaljusida kõigutasid,
Vetta tõstsid vahtunessa.
Kalevide kaval poega
Oskas ennast hoidaneda,
Siuguela pealta sõrmi,
Angerjala alta sõrmi
Põrgulase pihust peasta;
Koogus jalal kohe kanda
Toeks vasta valmistada:
Siiski kippus kange võimus,
Rammu viimaks raugenema.
Eide vari valvsal silmil [2]
Nägi poja nõrkemista,
Võttis kätte voki koonla,
Keeriteles kümme korda
Üle pää ümberpööri,
Paiskas prantsti! põrandale
Ettekujuks Kalevile.
Kalevide kange poega
Mõistis eide mõttesida
Targalikult tähendada,
Sasis kinni säärte paelust,
Sarviku põlve värvelist,
Tõstis teda tuulekiirul
Koonla kombel kõrge'ela,
Keeriteles kümme korda
Taadikest kui takutopsi.
Viskas võimurohke väega
Matsti! maha muruela;
Pani põlved rinna peale,
Kamalaga kõrist kinni,
Kippus taati kägistama!
Võttis vööda niude ümbert,
Miska kurja köitemaie.
Siisap vedas vaenumehe
Kütkes raua-kamberie,
Köitis teda kammitsrauda,
Pani ahelate paelu
Käed ja jalad kütkendusse,
Köitis kolmandama kütke
Rõngaspidi kaela külge,[3]
Neljandama niudetesse;
Kinniteles kütke otsad
Kaljuseina seisamaie;
Veereteles vainult kivi
Saunasuuruse uksele,
Kuhu külge kaelakütked
Sidemela sõlmitie,
Raudakrambil kinnitie:
Et ei Sarvik toasta sammu,
Kanda saanud kamberista.
Kalevide kange poega
Pühkis higi palgielta,
Pilkamisel pajateles:
«Ära lase, leinalindu,
Kammitsjalgel kukekene,

Parandused

50 Mütta-mätta
65 poea
66 käte
67 Keeritelles
70 Ettekueuks
78 kümmekorda
80 võimu rohke
84 Kipus
86 Misga; kõitemaie
88 raua kamberie
89 Kõitis
92 Kõitis
95 Kinnitelles
96 Kalju seina
97 Veeretelles
101 Rauda krambil
106 paeatelles
108 kukkekene

Seletused

54 vahtunessa (Kr.) — vahutama
57 Siuguela — siu (ussi) kombel, siuna
58 Angerjala — angerja kombel, angerjana
68 ümberpööri — ümberringi
70 Ettekujuks — eeskujuks
77 kõrge'ela — kõrgele
81 muruela — murule
93 Rõngaspidi — rõngastpidi
94 niudetesse — niuetesse

Alg-Kalevipojas

Vj Mitokorda ettelüa: (680)
55/6 Aga Kalevide poega / Oskas ennast väga hoida. (681/2)
Ld 57/79
80/2 Viimaks viskas kangel rammul / Tema maaha Sarvikuda. / Pani põlve rinna peäle, (683/5)
Vj Teise põlve käte peäle, / Rammastelles Sarvikuda; (686/7)
Ld 83/4
85/6 Siis ta peästis vööda niudelt. / Köitis kütkeks Sarvikulle (688/9)
Vj Ühe otsa kaela ümber, / Teise ümber sarvesida. / Võtis ise vööda keskelt / Kange käpadega kinni. (690/3)
87 Siis ta vedas kütkes härga, (694)
Vj Köide pandud põrgu poega (695)
88/91 Talutelles raudakambri; / Võtis välja kammitsrauad, / Köitis Sarvik taadi jalad / Tugevasta kammitsasse; / Võtis välja käsirauad, / Köitis Sarvik taadi käpad / Tugevaste kütkendusse; (696/702)
Vj Võtis välja ahelrauad, / Köitis otsa kammitsrauda / Teise otsa käte kütke. (703/705)
92/3 Võtis välja kaelarauad, / Köitis Sarvik taadi kaela / Tugevaste kütkendusse; / Võtis tugevama rõnga, / Pani rõnga kukla taha / Kaela raua külgi kinni; (706/11)
Ld 94
Vj Võtis välja rauda krampi, / Teise rõnga tugevama: (712/713)
95 Pani rõnga ahel' otsa, (714)
Vj Ajas krampi rõngast läbi; (715)
96/103 Viis siis Sarvik taadikese / Kõrge kaljo rünka ääre: / Tagus krampi tugevaste / Rusikaga kaljo sisse, / Et ei võinud välja tulla. (716/20)
104 Kalevi poeg, kangelane, (721)
Vj Seädis sõna sõudevalle, / Pajatuse purjetama: (722/3)
Ld 105/6
107 «Ära lase, taadikene! (728)
Ld 108

Aega minna igavaksa
Vangipõlves valvanessa!
*Kaeba kurbtust kaljudele,
Meelehaigust metsadele,
Raskust kivirahnudele,
Viletsusi virnadele!
Saada soovid rabasoossa,
Ohkamised ohakasse,
Kaebamised kadastikku.
Võlg meil tasa, vennikene,
Kõverused kohendatud;
Õnne teinud õigus-otsa,
Annud võitu võimsamale.»
Sarvik-taati sõnaldama:
«Kui oleks teadnud, võinud teada,
Ettearvus ära mõista,
Tagaarvus tähendella,
Unenäussa nähtanessa:
Mis mul põlveks pannetie,
Viletsuseks visatie,
Ei ma oleks kodukambrist
Ahju tagant mitte astund,
Sammudela sinu jälgi
Lagedale luusimaie,
Väljaele vaatamaie.
Kalevide kallis poega,
Võidul vägev vennikene!
Ära hõiska enne õhtud,[4]
Kiida varem pääva käiki,
Kunni päike puhkamaie
Videvikul läinud veeru.
Õnnemunal õrna koore,
Visam süda viletsusel;
Õhtu eel võib õnnetusi,
Kuus veel tulla kimbutusi.*
Heida armu, armas venda!
Kustuta süüd kullala,
Varja hõbeda varjula.» —
Kui ei kange võtnud kuulda,
Sarvik-taati sajatama,
Kurjal sõnul kukutama.
Kalevide kallis poega
Laskis sammud lustiliste
Taadi taalderi-tubaje,
Kulla-varanduse kambri;
Kusse kulda kerstudessa,
Hõbe salves hunnikussa
Salapeidul seisanessa.
Hakkas kulda kühveldama,
Hõbedada hävitelles
Kottidessa kogumaie.
Täitis koti, täitis kaksi,

Parandused

117 kadastiku
120 õigus' otsa
122 Sarvik taati
124 äramõista
140 Õnne munal
148 Sarvik taati saeatama
149 kukkutama
152 taalderi tubaje
153 Kulla varanduse
159 Kotidessa

Seletused

110 valvanessa (Kr.) — valvates
112 Meelehaigust — pahameelt
115 rabasoossa — rabasohu
124 Ettearvus (Kr.) — ettearvamises
125 Tagaarvus (Kr.) — tagantjärele arvates
126 nähtanessa (Kr.) — näha
127 pannetie (rl.) — pandi
133 Väljaele — välja(le)
140 koore — koor
156 seisanessa (Kr.) — seisis
159 Kottidessa — kottidesse

Alg-Kalevipojas

109 = 729
Vj Päivi aasta pikuseksa! (730)
Ld 110
111/12 Kaeba häda kaljudelle, / Meelekurbust mägedelle, (731/2)
113 = 733
114 Viletsust puu virnadelle.» (734)
Ld 115/17
118 Nüüd on tasa vanad võlad, (724)
Ld 119
Vj Uued ühes seletatud, (725)
120/1 Vana õigus otsust teinud: / Võitja käte võimust annud!» (726/7)
122 Sarvik taati mõistis jutu, (735)
Vj Sarvik vasto kostelesi: / «Ära pilka paelus meesta, / Ära naera vangis meesta! (736/8)
123/6 Kui oleks teädnud ettearvus, / Tagaarvus võinud tunda, / Unenäussa näha saada, (739/41)
Vj Magadessa mõteldella, (742)
127/9 Mis mull' põlve pidi saama, / Viletsusta veeremaie: / Ei ma oleks kodund läinud, (743/5)
130 = 746
131 Ei ma oleks sino jälgi, (747)
Vj Sino astme armisida, / Ial taga kihutanud. (748/9)
Ld 132/3
134/5 Aga, kuule, vennikene, / Vägäv Kalevide poega! (750/1)
136 = 752
137 Kiida pääva enne veero! (753)
Ld 138/9
140 = 754
Ld 141
142 Õhto eel võib õnnetusta, (755)
Vj Viletsusta sulle tulla, / Mis ei võinud etteteäda. (756/7)
Ld 143/6
147/9 Kalevi poeg, kangelane! / Sa ei kuulnud Sarvik taadi / Pikemaida pajatusi, / Sa ei kuulnud ähvardusi, (758/61)
Vj Täiesuuga sõimamisi: / Misga kütkes kuri vaimo / Sino kannul sajatelles. (762/4)
Ld 150
151/4 Läksid lustikergel sammul / Sarvik taadi tubadesse / Salavara kambereisse. / Kulda raske kirstudelle; (765/8)
Ld 155/9
160/1 Võtid koti, võtid kaksi, / Võtid koti kolmandama, — (769/70)

Rahvaluules

111/14 vrd. Kellel kurdan kurvad meeled / Kellel haigeed hallatsen! / Kellel vihhad veretan! / Kivvile kirriko teele, / Paele pappi välja peale? (L 32, 25/9)
123 = L 66, ?
126 vrd. Võinud sa unnela nähja, (L 66, 3)
127 vrd. Mis mull' palgast paisatie? (L '69, 5)
136 vrd. Ära kiida enne õhtut pääva (F 63, M 4 : 23, nr. 52)
140 vrd. Õnne koor on õrnam kui mul (F 63, M 4 : 23, nr. 694)
160/2 vrd. näit. Võtsin kaare, võtsin kaksi / Akkan kolmat võttemaie: (L 42, 8/9)

Täitis koti kolmandama,
Naljapärast neljandama.
Kui ta viiet võttemaies,
Hüüdis hiire augu'usta:
«Ära võta, vennikene,
Hullul meelel üleliiga!
Tee on pikka tallajale,
Koorem raske kandijale.»
Kalevide poega mõistis,
Viskas viiendama koti
Tühjalt tündri sõrva peale,
Köitis teised kaksikula,
Sidus suud suude vasta,[5]
Et neid hõlpsalt õladela,
Kukkelasse tõstes kanda.
Kullakotid polnud suured
Ega väga veikekesed,
Võis ehk kolme tündre võrra,
Kuue riia vaka võrra
Koormat igas kotis olla.
Kalevide kange poega
Pani ühe kotipaari
Paremale õla peale,
Teise paari pahemale —
Pihtasida pigistama;
Siisap koju kõndimaie,
Sammusida sirutama.

Raudasilda raksateli,
Aluspalgid paukusivad,
Nurgakivid nõtkusivad
Kalevide kulda kandes.
*Põrgupere vanaeite
Ahju tagant haugutama,
Leepajalt lõugutama,
Suurel suul sajatama:
«Saagu, saagu, ma sajatan!
Saagu sa teele surema,[6]
Lagedale lämmatama,
Lepikusse lõppemaie,
Kaasikusse katkemaie,
Aia taha hangumaie,
Tee ääre tarretama,
Põõsa taha pendimaie,
Metsa murdu mädanema,
Aasudele hapnemaie,
Rägästikku raipenema,
Samblasoossa sammeldama!
Saagu sul keha söödaksa,
Hüvaks roaks huntidele,
Nokakatkeks kaarnatele,
Metsapoegil' purretuseks!»*
Kalevide kange poega,
Sajatustest sattumata —
Rändas aga rasket teeda

Parandused

163 viet
164 hauguusta
165 võtta
167 pika
170 viendama
172 Kõitis
174 õladela
176 Kulla kotid
179 Kue Riia
182 koti paari
186 koeu
188 raksadelli
192 vana eite
194 Leepaealt
199 lõpemaie
201 angumaie
206 Rägästiku

Seletused

164 hiire — hiir
172 kaksikula (Kr.) — kahekaupa, kaksikuti
174 õladela — õlgadel
198 lämmatama — lämbuma
205 Aasudele — aasadele
211 purretuseks — puretiseks, s. o. söödaks
213 sattumata — hoolimata

Alg-Kalevipojas

Ld 162/77
178/80 Kotid kahe tünderised, / Nelja Ria vakalised: (771/2)
Vj Neid sa täitsid kulda täide, / Panid paari kamaluida / Hõbe raha koti sõlmeks, / Kateks koti suude peäle; / Võtid raske raha koorma (773/7)
Ld 181/2
183 Kindlal soonil kukla peäle, (778)
Ld 184
185 Panid pihta pigistama, (779)
Vj Labaluida vaevamaie! (780)
186 Hakasid koeo minema. (781)
Ld 187
188 = 782
Vj Põrgosilda painotelli, (783)
189 Aluspalgid paugutelli, (784)
Vj Küllepalgid kõigutelli: (785)
Ld 190
191 Kalevida poega kandes (786)
Vj Raske raha koorma alla! (787)
192/5 Vana Sarvik taadi memme / Ahjotagant haugutelles, / Leepaealt lõugutelles / Kalevida sajatama: (788/91)
Ld 196
197 «Saago sa teele lõpemaie, (792)
Ld 198/200
201 = 793
Ld 202
203/4 = 794/5
Ld 205
206 = 796
207/8, 210 Sambla soossa suremaie! / Saago sull' keha kaarnadelle, (797/8)
209 Sooned susikutsikuile, (799)
Vj Kontid karo poegadelle / Hamba näritavaks saama!» (800/1)
Ld 211
212 Kalevi poeg, kangelane, (802)
Ld 213
214/15 Rutas teeda raskel sammul (803)

Rahvaluules

167 vrd. Tee olli pikka meile minna (L 78, 1)
167/8 vrd. Tee pikk oo minejale, aeg pikk ootajal (ERA II 171, 67 (511), Ridala)
188/9 vrd. Some agga silda raksatille, / Allus agga palgi paugatille. (Beitr. VII, lk. 38/39 (7), 9/10 = A 245 (169))
196/207 rahvapäraste sajatuste eeskujul, vrd. näit. «Saagu, saagu, ma sajatan, / tulgu, tulgu, ma tõotan. / Saagu sa soosse surema, / kännu otsa känguma!» (ERA II 287, 432 (20) < Jüri), vrd. ka L 64

Sammudela sõudenessa,
Ehk küll kullakoorem kuklat,
Raha õla raskendeles.
Kui ta juba tüki käinud,
Ajand alla-ilma teeda
Valgus-ilma veere poole,
Siisap puhuks puhkamaie,
Tülpind keha karastama.
Kas ta tunni tukkunessa
Ehk kas pääva puhkanessa:
Sest ei saanud meesi märku,
Ega tunnistuse tähte.
Viletsuse viibitusi,
Ega kiuste kammitsusi
Polnud Kalevide pojal
Põrgu teedel takistajaks.
Vaheajal hakkas valgus
Pealta-ilmast paistemaie,
Hakkas ööda lõpetama,
Pimedusta pillutama.
Kalevide kange poega
Ähkis kullakoorma alla,
Palav puneteles palgeid,
Ajas hiuksid higistama,
Ihu üldsalt auramaie;
Kuivand keele kipitusel
Lõõtsus meesi tulist lõhna.
Alevide armas poega,
Kes ei raatsind koju minna,
Istus augu sõrval üksi
Kuristiku koopa suussa,
Seal, kust Kalev julgel sammul
Alla-ilma oli läinud.
Alev ootis armu hoolel,
Ootis hommikul ja õhtul,
Valval silmil ööde vilul;
Aeg läks aasta igavuseks
Mehel meele mõtte'essa:
Sest kas sõber ehk ju surma
Viletsuses võinud leida.
Ühel õhtul pääva veerul
Kostis nii kui kauge'elta
Kange mehe käigi müdin
Alevi kõrva kuulmesse;
Maapõhjast tõusis parin,
Sügavusest sammumine.
Alev asju arvamaie,
Mööda kuuldud kobinada
Sügavusse silmamaie,
Kas ehk Kalevide käiki,
Tõusemista kuskilt tunda?
Videvik ju viinud ööda
Kaste kaissu karastama,
Seal vast Kalev astub sammu
Selle ilma sõrva peale,
Viskab maha kullakotid,
Hõbedakotid õlalta,
Langeb ise lagedale
Seljasooni sirutama,
Väsind keha venitama.
Alevide armas poega
Virgult vetta vedamaie
Karastavaks keelekasteks
Kalli vara kandijale.
Kalevipoeg küsimaie:
«Avaldele, armas venda,
Kas ma kaua olen käinud,
Varjuriigis aega viitnud?»
Alevide armas poega
Asjalugu avaldama,

Parandused

216 kül kulla koorem
217 raskendelles
219 Aeand
220 Valgus' ilma
223 tukunessa
229 poeal
231 Vahe aeal
232 Pealta ilmast
236 kulla koorma
237 punetelles
238 Aeas
239 ültsalt
243 koeu
244 haugu
247 Alla ilma
254 Viletsusses (trv.)
267 kaisu
270 kulla kotid
271 Hõbeda kotid
278 varakandijale
279 Kalevi poeg
280 Avaldelle
284 Asja lugu

Seletused

215 sõudenessa (Kr.) — sõudes
223 tukkunessa (Kr.) — tukkus, oli tukkunud
224 puhkanessa (Kr.) — puhkas, oli puhanud
227 viibitusi — viivitusi
239 üldsalt — üleüldiselt

Alg-Kalevipojas

216/17 Kulla koorem kukla pennil / Raskendelles radasida; (805/6)
Vj Aga muud ei võrgutusi. / Viletsuse viivitusi. / Kogemata kiusatusi / Tema teedele ei tulnud. (807/10)
Ld 218
219 Alta ilmast ülespoole. (804)
Ld 220/30
231/2 Aega mööda hakas valgus / Peälta ilmast ilmumaie, (811/12)
Ld 233
234 Pimedusta peletama. (813)
235/6 Kalev puhkis koormat kandes, / Ähkis kulda koti alla. (814/15)
Ld 237/41
242, 244 Haugo sõrval istus Alev, (816)
Ld 243, 245/8
249 Ootas armast sugulasta (817)
Vj Põrgo teelta tulemasta. / Ootas juba kolme pääva. (818/819)
Ld 250/4
255 Kolmandama pääva õhtul (820)
Vj Jõudis Kalevide poega / Päikese valgusella. (821/2)
Ld 256/69
270 Tema ladus raha kotid / Õlalt maaha muro peäle, (823/824)
Ld 271/3
Vj Heitis ise selilie (825)
274 Väsind liikmeid puhkamaie (826)
Ld 275/82
283/6 Siin ta kuulis imetelles / Armsa Alevide suusta, / Kuida tema põrgo käiki, / Alta ilma rändamine / Kolme pääva oli kestnud. (827/31)

Kuda nädalad ehk kolme
Käiki aega kulutanud.
Kalevipoeg pajatama:
*«Sest ei teadnud, võinud teada
Elav inimese-hinge,
Mõtteleda meelekene,
Agaram ei arvaneda.
Seal ei seisa arusambaid,
Tunnistähti taeva'assa,
Miska pääva mõõdetakse,
Ööde pikkust arvatakse,
Põrgu pääv ei näita päikest,
Öö ei kuuda kumendama,
Ega tähte taeva külles.
Lepikus ei leita lindu,
Kägu kuskil kuulutamas,
Murulta ei udukuube
Ega kaunist kastemärga:
Miska öö ja pääva piired
Vaatajale vahet teeksid.»*
Siisap sahkas pikemalta,
Kuda käsi põrgus käinud,
Viiekordsed viivitused,
Kuuekordsed kammitsused
Käiki temal kinnitanud,
Viimaks võitlemise võidul
Sarvik saanud sidemesse,
Kindla ahelate kütke.
*Alev oli tapnud härja,
Suretanud metsasõnni,
Mis ei olnud ikkes käinud,
Seitsmel suvel sahka näinud,
Kümnel aastal künnud maada.
Enne härga iga aasta
Pidudeksa püüetie,
Õue alla ajatie,
Taheti minna tappemaie,
Suurta härga surmamaie,
Võimsa hinge võttemaie.
Tuhat meest oli turjassagi,
Sada meest oli sarvessagi,
Kümme härja kelladessa,
Seitsekümmend härja sabas.
Ei old meesta meie maalta,
Tugevama teisest kohast,
Kesse pähä koputanud,
Härga oleks uimastanud,
Suure sõnni suretanud.
Alevide armas poega,
See'p see tappis suure härja.
Kargas härja kaela peale,
Sasis kinni sarvedesta, —
Siis aga kerves kopsimaie,
Tapper pähä tagumaie,
Nuga kurku kutistama;
Sada vaati valgus verda,
Tuhat tündri tõusis liha.*—
Kanged mehed kahekeste
Õhtu-osa võttemaie,
Kehasida karastama;
Kalevide kange poega
Vautas vatsa rebevala,

Parandused

287 Kalevi poeg paeatama
289 inimese hinge
290 Mõteleda
291 Agarem
294 Misga
295 pikust
303 Misga öö-
307 Viekordsed
308 Kuekordsed
314 metsa sõnni
319 püetie
320 aeatie
321 Tahti (trv.); tapemaie
334 Se'p se tapis
338 Taper
339 kuttistama
343 Õhtu osa

Seletused

285 nädalad (murd.) — nädalat
292 arusambaid — teetulpi, verstapóste
320 ajatie — aeti
328 old (murd.) — olnud
329 Tugevama (murd.) — tugevamat
343 Õhtu-osa — õhtueinet (osa (rl.) — liha)
346 rebevala (Kr.) — rebenemiseni täis

Alg-Kalevipojas

Ld 287
288 Mis ei Kalev võinud teäda, (832)
Ld 289/95
296/9 Sest et seäl ei kuud ei pääva, / Ega tähäd aea arvu, / Öö ja pääva piiri raja. / Sest et seäl ei linno laulo, (833/6)
Ld 300
301/4 Kastet ega udu-märga / Hommiko ei õhto vahet / Kusagil ei anna tunda. (837/9)
Vj Sest et seäl ei vihm ei lumi, / Ega mingi isemärki / Aasta aegasida näita: / Kas on suve vai kas talve, — / Sügise ehk kevadine? (840/4)
305/6 Kallis Kalevide poega / Hakas lugu pajatama: / Kuida käsi põrgus käinud (845/7)
Ld 307/9
310/11 Võitlemise võimus jäänud, / Kuida Sarvik kammitsasse (848/9)
Vj Kaljo külge köide pandud, / Vangi põlve kannatamas. (850/1)
Ld 312/42
343/4 Siis ta võtis leiva kotist / Keha jõule karastusta, (852/3)
Ld 345/7

Rahvaluules

288 vrd. Kui olleks teadnud, võinud teada, (L 66, 2)
290 vrd. Maggadena mõtteletta, (L 66, 4)
291 vrd. Arvake, poisid avvarad, (L 18, 2)
313 vrd. Se härg on ärratappetud, (L 100, 5)
315/16 Mis polle ilmas ikkes käinud / Saal aastal sahka näinud, (L 100, 6/7)
317 = L 100, 8
318/22 vrd. Hakkati härga tappemaie (L 100, 9)
323 Härja hinge võttemaie; (L 100, 10)
324/6 = L 100, 11/13
340 Sadda vati verrekesta! (L 100, 15)
341 Tuhhat tündrit sai lihhada, (L 100, 14)

Kõhtu kuhjal kerkimaie,
Heitis maha muru peale
Leiba luusse laskemaie.
Alevide poega noori
Istus kullakottidele,
Hõbedaste hõlma peale,
Varandusta valvamaie,
Et ei röövel riisumaie,
Varas tuleks võttemaie,
Pikil sõrmil puutumaie.
Kalevide kange poega
Puhkas põrgu pahandusta,
Võitlemise väsimusta,
Rahakoorma rammestusta, —
Puhkas öö ja puhkas pääva,
Uinu süles teise pääva,
Kolmanda keskhommikuni.
Penikoorma kostis norin,
Kostis hingamise kõrin,
Mis kui hobukabja müdin —
Sõa sõitu üle silla
Murupinda muljuteles,
Puid ja põõsaid põruteles.
Kolmandama pääva keskel
Tõttasivad mehed teele;
Alevide armas poega
Võttis ühe koti kukla.
Kolm jäid koormaks Kalevile.

Kalevide kallis poega,
Kesse pärast põrgukäiki
Mõnda hüva meie maale
Kasulikuks kasvatanud,
Elas ise Lindanisas
Seltsis oma sõbradega.
Olev oli, linnatarka,
Kolm veel linna ehitanud,
Ühe linna lõune alla,
Teise linna tõusu vasta,
Kolmandama koidu alla;
Kust sai varju vanadele,
Rahupaika raukadele.
Kalevide kallis poega
Kulutanud koti kulda
Kolme linna asutuseks,
Kolm veel varjul kamberissa
Teiste tööde toimetuseks.
Sõbrad seltsis sahkamaie,
Kalevipoega palumaie:
*«Võta kruusid, vennikene!
Pane kihlad kottidesse,
Meelitused märssidesse,
Mine Kungla kosimaie,[7]
Noorikuda nõudemaie.
Kunglas kasvab kodukanu,
Neitsikesi neljakeste;
Läki lindu püüdemaie,
Koppelista korjamaie,
Lepikusta lingutama.
Kungla neitsid koovad kangast,
Teevad kullast toimelista,
Koovad hõbelõngalista,
Silitavad siidilista,
Punuvad puna-poogelist.»
Kalevide poega mõistis,

Parandused

351 kulla kotidele
352 õlma
356 Pikilsõrmil
371 Tõtasivad
394 Kalevi poega
395 Võtta
396 kotidesse
403 Kopelista
409 puna poogelist

Seletused

362 Uinu — une
383 lõune alla — lõunasse
384 tõusu vasta — vastu päevatõusu
385 koidu alla — kirdesse
404 lingutama — linguga püüdma

Alg-Kalevipojas

348, 350 Heitis ööseks puhkamaie. / Alevi poeg, noorokene, (854/5)
Ld 349, 351/2
353 Istus varanduse vahiks (856)
Ld 354/6
Vj Senni kulda kottidelle: / Et ei tuuslaride sugu / Raha võinud varastada, / Rikkust tulla riisumaie. (857/60)
357 Kalevi poeg, kangelane, (861)
Vj Magas terve öö ja pääva, (862)
358/60 Puhkas põrgo väsimusta, / Võitlemise rammastusta, / Koormakande tülpimista. (863/5)
Ld 361/3
364/5 Tema magamise norin / Kuulus rohkest penikoorma, (866/7)
Vj Pani muro vankomaie, / Maapinda värisema: / Niikui suuretüki müdin, (868/70)
366/7 Hobo karja kabja mürin, / Vankri sõitu üle silia. (871/2)
Ld 368/74
375/6 Kalevide poega oli / Pärast viimist põrgo käiki (XII 62/3)
Ld 377/80
Vj Mõne aasta raho aeal: / Maad ja rahvast valitsenud. (64/5)
381/2 Oli lasknud linnasida / Olevida ehitada: (66/7)
Ld 383/468
Vj Ühe linna Läti maale, / Praeguse Ria rajale, / Teise linna Tarto kohta, / Taara mäe ligidalle; / Kolmandama senna kohta, / Kus nüüd Narva nähtavalle. / Kolme linna ehitusel / Oli ühe koti täie / Põrgo kulda kulutanud; / Kaks veel alles Kaleville / Muide tarbe toimetuseks. (68/78)

Rahvaluules

405/9 vrd. analoogiliste kirjeldustega rahvalaulust, nagu: Maie kuddus kulda vöda, / Nedo niudis sidi niiti, / Trino trikkis käikse kirja, / Anne armokese andi. (L 56, 13/16), Mis need neitsid seal teggevad? / Üks se õmbleb siidi-mütsi, / Teine loob logelista, / Kolmas koob kulda vöda, / Neljas nuttab noorta meesta. (A 71 (27), 7/11)

Pilgeliste pajatama:
«Läki linna tegemaie,
Vallisida valamaie,
Kosjakambrit ehitama,
Siidisängi seademaie.
Teeme linna lillekestest,
Teeme tornid toomingasta,
Vallid ümber vahtarasta,
Teeme toad tammetõrust,
Kanamunasta kamberid;
Et kui kaugelt käidanessa,
Võõrad jääksid vahtimaie,
Mõistelikud mõtlemaie,
Targad lugu tunnistama:
Kelleks Kalev teinud linna,
Kelleks ta vallid valanud?
Kalev teinud lustilinna,
Kasvatanud kosjakambri,
Valand kullast voodikese,
Sidund siidist sängikese.
Peaksite sisse pugema,
Nalja seestpoolt nägemaie:
Sisest siidila siutud,
Ääred aetud hõbedasta,
Sõrvad tehtud sammetista
Kolmel kulla-keerulista,
Pealt on löödud pähkelista,
Alt on õunala istutud,
Vahelt välgub vislapuida,
Keskelt kena kivisida.
Võtke hobu hoielda,
Ravitseda ratsukesta,
Sadulkandijada sööta,
Kõrvi ruuna kosutada!
Viige enne muid murule,
Enne koitu koppelisse,
Enne aega allikale,
Enne pääva põllu ääre;
Söötke ratsu salamahti,[8]
Andke vaka valge eele,
Külimitu koidikula,
Kaksi keskehommikula,
Laia vaka lõune'ela.
Söötke kuu, söötke kaksi,
Söötke tüki kolmat kuuda,
Nädala ehk neljat kuuda;
Siis aga ratsu rakkessa,
Halli aisade vahele:
Küll siis sõidan kosjateele,
Rühin neitsi-radadele,
Kudruskaelte kamberie,
Tanupäide tubadele.
Kaste heidab kasukasse,
Udu uue kuue peale,
Vihmapisar vammuksele,
Rahetera rätikule:

Parandused

411 paeatama
419 tamme tõrust
420 Kana munasta
436 kulla keerulista
446 kopelisse
456 neljatkuuda
457 rakessa
459 Kül; kosja teele
460 neitsi radadele
464 ue kue
466 rättikule

Seletused

421 käidanessa (Kr.) — käiakse
425 Kelleks — milleks, miks, mispärast
433 Sisest (murd.) — seest
436 Kolmel kulla-keerulista — kolmekordsete kullakeermetega
439 vislapuida (murd.) — kirsipuid
450 vaka — vakk; eele — eel
451 Külimitu — külimit
453 Laia vaka — lai vakk
457 rakkessa — rakkesse
462 Tanupäide (murd.) — tanupeade

Rahvaluules

412/13 Läkki linnada teggema, / Linna vallida vallama! (L 101, 6/7)
415 vrd. Sidi sänku sädeminne (L 85, 24)
416/18 Teme linna lillikista, / Linna torni tomingista, / Linna valli vahterista! (L 101, 8/10)
420 vrd. motiiviga laulust «Neiu liin», nagu: Tiessi mie üles neio liina, /. . . / Panes paari pardsi munest, / Katuse tiessi kana munest. (SL I, lk. 440/1, laulutüüp nr. 72, tekst nr. 415, värsid 9, 20/1), vrd. ka: Anne munnast teen ma aita. (B 20 (2), 23)
421/4 vrd. Möda käisid mehhed nored, / Kaudo käisid poisid targad, / Igga päva päva poega. / Küssitile, mõistatile: (L 101, 11/14)
425/6 Kelleks on se linna teinud? / Kelleks se valli vallanud? (L 101, 15/16)
429 vrd. Kulda sänki säddemine (L 85, 14)
430 vt. 415
431/2 vrd. Peaks te sissest näggema! (L 101, 19)
433 Seest on sidiga seotud. (L 38, 101)
433/4 vrd. Sissest on sidile aetud; (L 101, 20)
437/8 Pealt on lödud pähkelisse, / Alt on õunule istutud. (L 101, 21/2)
439 vrd. Vahhelt nidiga niutud (L 38, 102)
440 vrd. Keskelt karraga kaetud. (L 38, 103)
441 vrd. Siis võtsin obbust oieldada, (L 84, 36), vrd. ka: Võtsin sõdelda hobbosta, (L 102, 1)
442 = L 102, 2
445 Enne muid visin murrole, (L 102, 3)
446/7 = L 102, 4/5
450 Vakka söötsin valgeesse, (L 102, 6)
451 = L 102, 7
454/6 vrd. näit. Kasvas ku, kasvas kaksi, / Kasvas kortel kolmat kuda, / Veel näddale neljat kuda. (L 4, 12/14)
457 Pannin ratso rakkeesse, (L 102, 10)
458 = L 102, 11
459 vrd. Läksin kasa kossimaie; (L 53, 24)
459/61 vrd. Läksin näidates [neidiste?] koddoie, (L 102, 12)
462/3 Tukkokandja tubbaje; / Kaste heidab kassuka peale, (L 102, 13/14)
464 = L 102, 15
465/6 vrd. Põrmo heitis põlle peale, / Tahma heitis tanno peale, (L 102, 16/17)

Küll siis Kalev läheb kosja
Noorta naista võttemaie.»*

Kalevide kallis poega
Istus seltsis sõbradega,
Lustihelin tõusis laualt,
Naljakära kamberista,
Keeritelles käisid kannud,
Mõdukannud meeste käessa,
Õnnel mehed hõiskasivad!
Pillutasid põrandale
Valgutades valget vahtu
Andeks hoonehoidijaile,[9]
Võimsa majavarjajaile.
Värske leeme viidanesse
Uku kivile kingiksa.
Laulik istus laua taga,
Kandlelööja teiste keskel,
Laskis laulu lendamaie:
*«Viis oli vana vainula,
Kuus oli kuldseid kuusikusse,
Seitse samblas saladusi,
Kaheksa kanarpikussa,
Sealta'p sõnu sõlmitasin,
Kuulutusi korjanessa.
Niida kuulin kuulutusi,
Hõbedasi ilmutusi.
Siuru-lindu, Taara tütar,[10]
Siuru-lindu, sinisiiva,
Siidinarmel sulgedega,
Sündis isa sundimata,
Kasvis ema haudumata,
Sõsarate soovimata,
Velekeste vasta meelta.
Ei old linnul pesakesta,
Pääsupojal haudepaika
Udusulgi uuendada,
Verisulgi valmistada.
Aga Uku asutie,
Vanaisa valmistie
Tütterile tuuletiivad,
Tuuletiivad, pilveviivad,
Miska lapse liugunessa,
Kauge'ela kandenessa.
Siuru-lindu, Taara tütar,
Siuru-lindu, sinisiiva,
Lendas palju, liuges palju,
Lendas, liuges lõune alla,
Pööras põigiti põhjula,
Lendas üle kolme ilma.
Üks oli ilma neitsikeste,
Teine kasvul kähärpäide,
Kolmas koogalaste kodu,[11]
Koogalaste korjuspaika.
Siuru-lindu sirges siivu,
Sirges siivu siidisida,
Lendas liuges pääva alla,
Pääva linna lähidale,
Kuu kumenda kodani,
Veike vaskeväravani.
Siuru-lindu sirges siivu,
Sirges siivu siidisida,
Lendas palju, liuges palju,
Käänas õhtula koduje.
Isa tüterilt küsima:
«Kussa liuges lendanessa,
Kussa kaugel käidanessa?
Mis sa, nugissilm, nähtanessa?»
Siuru mõistis, kostis vasta,

Parandused

467 Kül
477 Valgutates
481 Ukko
493 Siuru lindu
494 Siuru lindu
497 audumata
501 Pääsupoeal audepaika
502 uendada
504 Ukko
505 Vana isa
506 Tüterile
507 Tuletiivad (trv.)
508 Misga
510 Siuru lindu
511 Siuru lindu
517 kähärpäida (trv.)
520 Siuru lindu
525 vaske väravani
526 Siuru lindu

Seletused

477 Valgutades — valguda lastes
480 Värske leeme viidanesse — värsket leent viiakse
490 korjanessa (Kr.) — korjasin
491 Niida (murd.) — nõnda
494 sinisiiva — sinitiib
504 asutie (rl.) — asutas
505 valmistie (rl.) — valmistas
507 pilveviivad (Kr.) — pilveviijad
508 lapse — laps; liugunessa (Kr.) — liugleb
509 kandenessa (Kr.) — kandub
514 põhjula (Kr.) — põhja poole
520 sirges siivu — sirutas tiibu
521 siidisida — siidiseid
522 liuges — liueldes
524 kumenda kodani — kumeda kojani
531 lendanessa (Kr.) — lendasid
532 käidanessa (Kr.) — käisid
533 nähtanessa (Kr.) — nägid

Alg-Kalevipojas

469/74 Ühel pääval istus Kalev / Sõbradega seltsis laual, / Meehed, lustilikul meelel, / Tegid mitmel kombel nalja. / Mõdokannud käisid ümber. / Ümber laua õlle kannud. (79/84)
Ld 475
476/81 Kangelased puhusivad / Rohkest vahto põrandalle: / Andeks maja hoidijaile. / Vägevaile valvajaile! / Värske leemest oli viidud / Ukko kivil' oma osa. (85/90)
Ld 482/741
Vj Sellepärast kangelased / Sõivad, jõivad lustilikult. (91/2)

Rahvaluules

493/4 = MML 5 B, 1/2
496/521 = MML 5 B, 3/28
522 Lendas, liuges taeva alla (MML 5 B, 29)
523/33 = MML 5 B, 30/40
534 Siuro mõistis, Siuro kostis, (MML 5 B, 41)

Kostis vasta kohkumata:
«Kus ma liugessa libisin,
Senna jätsin litterida;
Kus ma käiessa keerutin,
Senna sattus siidisulgi;
Kus ma siivu siputasin,
Sabast sulge satutasin.
Mis mul nugissilm nähikse,
Sest on seitse jutustada,
Kaheksa mul kõneleda.
Kaua käisin Kõukse teeda,
Vikerkaare vihmateeda,
Mööda rasket raheteeda;
Kaua käisin kahtepäini,
Libisesin lihtepäini —
Kunni leidsin kolme ilma.
Üks oli ilma neitsikeste,
Teine kasvul kähärpäide,
Kolmas koogalaste kodu,
Koogalaste korjuspaika,
Kus need kenad kasvasivad,
Siidilised sirgusivad.»
«Mis sa kuulid, kuulutele,
Mis sa nägid, näitanele?»
«Mis ma kuulin, kulla taati,
Mis ma nägin, isakene?
Kuulin neid'de naljatusi,
Naljatusi, kurvastusi,
Kähärpäie pilgatusi,
Koogalaste kiljatusi:
Miks need neidu naljatliku,
Kähärpääga kasvandiku
Aina üksi elanessa,
Haudijata kasvanessa?
Küsiteli kõiges kohtes.
Kas ei taadil tähtepoega,
Tähtepoega ehk ka teista:
Kes lääb neidu peastanessa,
Kähärpäida kuulamaie?»
Taara mõistis, kohe kostis:
«Lenda, tütar, liuge, tütar!
Lenda, tütar, lõune alla,
Liuge libas lääne poole,
Läänelt põigite põhjala,
Libise Uku ukse ette,
Lääne eide läve alla,
Põhja eide peenderile:
Küsitele kosilasi,
Palu piiga peastijaida.»»
Kalevide kuulus poega
Istus seltsis sõbradega,
Lustihelin tõusis laualt,
Naljakära kamberista,
Keeritelles käisid kannud,
Mõdukannud meeste käessa,
Õnnel mehed hõiskasivad!
Alevipoeg, poisikene,
Laskis laulu lendamaie:
«Kastkem kurku, kullakesed! [12]
Vahtu majavarjajaile,
Jooge mõdu, noored mehed,
Kõristage kannukesed,
Et ei piiska põhjadele,
Kastemärga kannudele!
Viskan vitsad väljadele!
Lauad laial lepikusse,
Käsipided pihlakasse.
Kuhu vitsad viskanesse,
Sinna sündsid suured saared;
Kuhu lauad lahutasin,
Sinna tõusid targad tammed;
Kuhu pidemed puistasin,
Sinna pilved paigutasin;
Kuhu märga kukkus maha,
Sinna meri mängimaie,
Laened laial läikimaie.
Mis seal meres kasvanessa?
Meres kasvis kaksi puida,
Üks oli õnnel õunapuu,
Teine tarka tammekene.

Parandused

541 sattutasin
543 juttustada
546 Vikkerkaare
547 rahe teeda
568 Audiata
569 Küsitelli
579 Ukko
582 Küsitelle
583 peastiaida
587 kamberiste
589 käessä (trv.)
591 Alevi- poeg

Seletused

536 libisin — libisesin
545 Kõukse — Kõuekese
548 kahtepäini — kahekesi
549 lihtepäini — üksinda
558 näitanele (Kr.) — näita
563 pilgatusi (Kr.) — pilkeid
565 neidu naljatliku — neiud naljatlikud
566 kasvandiku — kasvandikud
567 elanessa (Kr.) — elavad
568 Haudijata (rl.) — emata; kasvanessa (Kr.) — kasvavad
572 peastanessa (Kr.) — päästma
577 libas — libamisi
601 Käsipided — käepidemed

Rahvaluules

535/83 = MML 5 B, 42/73, 75/91
585/90 = 470/5
591/2 vrd. 482/4
593 vrd. Jo, jo kurgukene, (L 103, 1)
594 vrd. 477/9
595/6 vrd. Jo kurku ja kõrrista kanno, (L 103, 2), Jõin õlled, koristin kannud (L 104, 1)
599 Viskan vitsad vitsikuie. (L 104, 2), Viska vitsad vitsikus (L 103, 3)
600 vrd. Kapa lauad kaasikuie (L 104, 3)
602 vrd. 599
603 = L 103, 4
604 vrd. 600
605 vrd. Suured sared, arvad tammed. (L 103, 5)
606 vrd. 601

Oksad täide oravaida,
Lehed laululindusida,
Keskel kotkad pesitamas.
Jõgi jooksis alta juure,
Kalad käisid alta kalda,
Siiad suured, seljad mustad,
Lõhed laiad, laugud otsas.
Naised seisvad naljatelles,
Seisvad sääreni meressa,
Linapääd pooli laenetessa,
Kähärpääd kalakudussa.
Mis need piigad püüdanessa,
Mis need kallid saivad kalu?
Kala püüdis püüdijaida,
Lõhekala lapsukesi,
Vesi aga võttis venna,
Laened lapse lämmatasid.
Mina venda otsimaie,
Eite nuttis noorukesta;
Läksin lausa laene'essa,
Kaelani kalakudussa —
Sügavasse haudadesse.
Mis ma leidsin laenetesta?
Leidsin mõõga mere'esta,
Läik'va raua laenetesta.
Mina mõõka võttemaie,
Õde kaldalt hüüdemaie:
«Tule koju, vennakene,
Tule kiireste koduje!
Isa surmasängiela,
Ema hinge heitenessa,
Venda juba vaakunessa,
Õde tõsteti õlgile,
Pandi piiga põrandale.»
Mina nuttessa minema,
Kiirtes kodu käidanema.
«Oh sa virtsik, valelikku,
Kahelise keele kandja!
Isa istub keskel tuba,
Õllekannu taadil käessa;
Ema niidab siidilammast,
Kuldakäärid käessa;
Õde sõtkub sepikuda,
Hõbesõrmus sõrmelagi;
Vend aga kesa kündemas,
Kiudad küürad ede'essa;
Kiuda künnab, selga nõtkub,[13]
Valli veab, pää väriseb.
Kiuda künnab kilingida,
Valli veab vana rahada,
Tõstab aga taalerida.
Külimit saab kilingida,
Vakk mul vana rahada,
Tündritäie taalerida.»
Kalevide kuulus poega
Istus seltsis sõbradega,

Parandused

622 naljateles
625 kala kudussa
635 kala kudussa
642 koeu
644 surma sängiela
649 nutessa
651 valeliku
652 keelekandja
654 Õlle kannu
656 Kulda käärid
658 Hõbe sõrmus
667 Vak
668 Tündri täie

Seletused

624 pooli — poolest saadik
626 püüdanessa (Kr.) — püüdsid
634 laene'essa — lainesse
635 kalakudussa — kalakudusse
647 õlgile — õlgedele (surija tõsteti voodist põrandale — «pikile õlile»)
650 Kiirtes (Kr.) — kiirelt, kiirustades; käidanema — käima
651 virtsik — kärsitu, pirtsakas, ennatlik (Wied.)
652 Kahelise (Kr.) — kahteviisi [keele]; kahekeelne (Kr. tõlgib värsi: «Trägerin der Doppelzunge»)
660 Kiudad — kiudud, küüdud (valge vöötseljaga härjad); küürad — küürakad
661 Kiuda — kiut
662 Valli — valge härg
668 Tündritäie — tündritäis

Rahvaluules

615/16 Kõik oksad orravid täis, / Lehhed ollid täissa linnusid. (L 103, 6/7)
618/19 Jõggi agga joosis alta jure, / Kallad agga käisid alta kalda, (L 103, 8/9)
620/1 Siad ollid sured, seljad mustad, / Lõhhed ollid laiad, laugud otsas (L 103, 10/11)
622/4 vrd. Naised seisvad särvi merres, / Lippi lappi laenetes. (L 103, 12/13)
626/7 vrd. Kalla mis püdis kallad, (L 103, 14)
628 = L 103, 15
630 Vessi agga võttis venna nore, (L 103, 16)
635 = L 18, 35
636 = L 103, 17
637 vrd. Mis ma leidsin pühendesta? (L 41, 8), Misse läiki laenetesta? (L 40, 10)
638/9 vrd. Mõek mo põlvi putunesse, / Teek mo elmi elpatisse. (L 18, 40/1), Kulda mõeka merres välki, (L 40, 11)
640 vrd. Läksi mõeka võttemaie, (L 40, 13)
642 vrd. Tulle koeo, nori mesi! (L 105, 11, 18), Tulle koddu Tomas poig? (L 106, 27)
644/5 vrd. Kottun sul imme kolenes / Essa hinge heidenes (L 106, 28/9), Ütles mo issa surrevad, / Emma inge eitevada. (L 107, 7/8)
646 vrd. Venda kersto kinni lödi. (L 105, 21)
647 = L 105, 20, vrd. ka L 107, 9
649/50 vrd. Minne agga kojjo nuttesagi. (L 107, 10)
651/2 vrd. Tulli vanna vallelikko. (L 107, 6)
653 = L 107, 11
654 Õlle kann tal põlve peal: (L 107, 12)
655 = L 107, 13
656/7 Kulda käerid tal käessa; / Õdde sõtkub saia-leiba. (L 107, 14/15)
658 = L 107, 16
659/60 Vend agga künnab käsa välja, / Kiutud kürakad eessa. (L 107, 17/18)
661 = L 107, 19
662 Val veab, pea vabbiseb. (L 107, 20)
663/4 = L 107, 21/2
666/8 Küllimit mul killingida. / Vak mul vanna talerid. (L 107, 23/4)

Lustihelin tõusis laualt,
Naljakärin kamberista,
Keeritelles käisid kannud,
Mõdukannud meeste käessa,
Õnnel mehed hõiskasivad!
Sulevipoeg, poisikene,
Laskis laulu lendamaie:
«Humal uhke põõsa oksa,[14]
Käbi kena kändarasse,
Kui ta kasvab kõrgetie,
Veab vääti venitie
Ümber taputeibaeie.
Olgem noped, noored mehed,
Teda võtma teiba'asta,
Kobaraida korjanessa!
Pangem parsil' kuivamaie,
Reheseina seisamaie,
Sealt ta kerkib kattalasse,
Tükib kohe tünderisse,
Poeb õllepoolikusse;
Pöörab meele meeste päästa,
Poole meele naiste päästa,
Tüssab ise tütarlapsi.
Kui mu armas käidanessa,
Veli kosja sõitanessa,
Läks ta üle lagediku,
Käis ta läbi kanarpiku,
Tulid vasta neli neiu,
Neli kena kähärpäida,
Kosilane küsimaie:
«Miks te, noored, nurme peale
Kodunt kaugel käidanessa?»
Neiud mõistsid, kostsid vasta,
Piigad nõnda pajatasid:
«Lähme linna, linnukesed,
Alevisse, armukesed,
Turu peale, tuikesed,
Uulitsale, hullukesed.
Pidul korra-poisikesed
Piigasida pilkamaie,
Külas käivad kurjad keeled,
Vallas palju valelikud,
Needa'p lapsi laimamaie,
Tuikesi tiutamaie.»
Mina piigasi püüdema,
Lapsukesi lingutama:
«Näita nägu, neitsikene,
Punapalge palistusi?»
Piigad kiirest punumaie,
Lendsid üle lagediku
Kiirel sammul küla poole.
Mina sammul sagamaie,
Jõudsal kannul jooksemaie,
Väravasta vaatamaie,
Läbi seina luurimaie:
Masajalad magasivad — —
Kui ma seda nalja näinud,
Kohe süda kohmetama,
Talve külmal tarretama.
Humal uhke põõsa oksa,
Käbi kena kändarasse:
Ära poe piigade pähä!
Neitsile ei tee sa nalja,
Pikast ilust tõuseb pilli.»
Kalevide kuulus poega
Istus seltsis sõbradega,

Parandused

676 Sulevi poeg
680 kaevab (trv.)
682 tapu teibaeie
686 parssil
688 katalasse
689 Tükkib
690 õlle poolikusse
704 paeatasid
709 korra poisikesed
718 Puna palge

Seletused

679 kändarasse — kändras (Wied.), käntas, kobaras? (Kr. ise tõlgib «Mit den Trauben hübsch gewunden»)
680 kõrgetie (Kr.) — kõrguti
681 venitie (Kr.) — venitades
682 taputeibaeie — taputeibale) (teivas, mille ümber humal (murdeti tapp) kasvab)
683 noped (murd.) — nobedad
685 korjanessa (Kr.) — korjama
694 käidanessa (Kr.) — käis
695 sõitanessa (Kr.) — sõitis
702 käidanessa (Kr.) — käite
709 korra-poisikesed — teopoisikesed
712 valelikud — valelikke
714 tiutamaie (murd.) — teotama
722 sagamaie — kiiresti jooksma
723 Jõudsal kannul — jõudsatel kandadel
726 Masajalad (rl.) — lühikesed neiud

Rahvaluules

669/75 = 584/90
676/7 vrd. 591/2
678/80 Umal on uhke põesaoksa / Käbi kena kändraassa / Kui ta kaevab kõrgeeie (L 47, 1/3)
682/4 Ümber aja teibaeie / Olgem nobetad, noored mehed, / Teda maha võttemaie! (L 47, 4/6)
686/7 = L 47, 7/8
688 vrd. Keda minda kattelasse, (L 48, 6)
688/9 vrd. Sealt ta tükib tünderisse (L 47, 9)
690 = L 47, 10
691 Sealt võttab meele meeste peasta (L 47, 11)
692 = L 47, 12
694/5 vrd. Kui mo armas vella sõitis, (Beitr. IV, lk. 139/40 (7), 1 = A 210 (119))
698 vrd. Tallus nelli noorta neido, (L 56, 10), Mis ma leidsin metsastagga? / Leidsin neiod neljakeste: (L 84, 3/4)
703 stereot. vastusvärss
705/7 vrd. Linna läks mo linnokene, / Allevelle armokene, / Turro peale mo tuikene. (L 108, 1/3)
711/12 vrd. Vald olli suur vallelama, / Kihhelkond olli kelekandja! (Beitr. IV, lk. 139/40 (7), 11/12 = A 210/11 (119))
730/1 Umal on uhke põesaoksa / Käbi kena kändraassa (L 47, 1/2)
734 Pil pika ilu peale. (F 63, M 4, 23, nr. 774)
735/41 = 669/75

Lustihelin tõusis laualt,
Naljakärin kamberista,
Keeritelles käisid kannud,
Mõdukannud meeste käessa,
Õnnel mehed hõiskasivad!
Ega võinud ette teada,
Mõttessa ei ära mõista,
Agaral pääl arvaneda:
Mis neil nalja jälgedele
Õnnetust võiks hommikula
Koidu eele kasvaneda.
Juba käimas kiired käsud,
Sõasõnum sõitevala,
Juba ratsud rakendatud,
Kõrvid karunahkadessa
Lindanisa poole lendvad,
Kuningale kuulutama
Sõa raskeid sõnumida.
Pihkva piirelt tõttas poissi,
Teine Läti lagedalta —
Teise poolt Taara tammikut
Kurvastusta kuulutama,
Sõalugu sõnaldama.
Lätti tulnud laevadega[15]
Rahekombel raudamehi,
Peipse tagant teine parve
Vene laia väljadelta,
Pohlakate piire poolta,
Kesse vara kiskumaie,
Rahupõlve pillutama,
Lõbu püüdvad lõpetama.

Kihutage käskujalad!
Kurvad sõnumid kukkurus,
Vanema käsud vammukses.
Kalevide kuulus poega
Istus seltsis sõbradega
Käratelles kamberissa,
Laskis aga lõksatelles
Lustilaulu lendamaie:
«Joogem, joogem, vennikesed!
Maitsegem mõdu magusat,
Hullageme humalassa,
Hõiskagem õllekannula,
Pika pidude peekeril!
Kõristagem kannukesi,
Vahtu maha viskanessa
Pillutagem põrandale:
Siis saab õnne õitsemaie!
Armsam aega algamaie!
Viskan vitsad vislapuussa,
Kannukaaned kaasikusse,
Lauad laial lepikusse,
Põhjad põllule põrutan.
Homme ise otsimaie,
Valge eele vaatamaie;
Mis need vitsad vislapuussa,
Kannukaaned kaasikussa,
Lauad laial lepikussa,
Põhjalauad põllu peale
Enne koitu kasvatanud,
Ööde vilul õilmeldanud?
Vitsust kasvis lapsevibu,

Parandused

743 äramõista
756 Lätti
797 õimeldanud (trv., vt. I tr.)

Seletused

749 sõitevala (Kr.) — sõitmas
764 Pohlakate (van.) — poolakate
773 Käratelles — kärades, käratsedes
782 viskanessa (Kr.) — visates
786 vislapuusse — kirsipuusse

Alg-Kalevipojas

742 = 93
Ld 743/4
745 Mis neil' uudist ärkanessa, (94)
Vj Viletsusta virgudessa / Käsojalg saab külvamaie, / Sõnakandja sõelumaie. (95/7)
Ld 746/7
748 Juba sõitsid kiirel sõidul (98)
749 Sõasõnum pauna sopas, (105)
750 Rutuliste ratso seljas (99)
Ld 751
752 Lennuskille Lindanisa, (117)
753 = 118
Ld 754
Vj Kahelt poolelt käsokandjad/ Kuningalle Kaleville. (100/1)
755/6 Üks tuli Pihkva piiredelta, / Teine Läti rajadelta: (102/3)
Ld 757/9
760/1 Lätti olid raudameehed / Kaugelt üle mere tulnud, (108/9)
Vj Paatidega purjetanud, / Laevul laentest läbi peäsnud. (110/11)
762 Pihkvast jälle Peipse taha / Teine vaeno vägi veerend, (112/13)
Vj Mis jo ligi M u n a -mäge, / Ligi V e l l a -mäge seisis. (114/15)
Ld 763/5
766 Riigi raho rikumista, (120)
Ld 767/8
769 Mõlematel kiiruskäsud, / . . . / Ülema käsud kukurus. (104, 107)
770 = 106
Vj Käsokandjad kihutasid (116)
Vj Ülemalle ilmutama: (119)
Vj Rahva rasket piina põlve. (121)
Ld 771/1047

Rahvaluules

742/3 vrd. Kui olleks teadnud, võinud teada, / . . . / Maggadena mõtteletta, (L 66, 2, 4)
744 vrd. Arvake, poisid avvarad, (L 18, 2)
750/1 vrd. Pange ratsud rakkeesse, / . . . / Kõrvid karronahkatesse, (A 26 (8), 10, 12)
771/2 = 735/6
776 vrd. Jo, jo kurgukene, (L 103, 1)
781 vrd. Jo kurku ja kõrrista kanno, (L 103, 2), Jõin õlled, koristin kannud (L 104, 1)
782/3 vrd. 476/7
786 vrd. Viskan vitsad vitsikuie, (L 104, 2), Viska vitsad vitsikus. (L 103, 3)
787/8 vrd. Kapa lauad kaasikuie (L 104, 3)
789/91 Põhjad põllule põrutin! / Siis lään omme otsimaie / Toonaomme vaatamaie, (L 104, 4/6)
792/5 vrd. 786/9
798/9 vrd. Ladvast laste kätkieida, (L 37, 25), Kannust Kalevise kätki. (L 41, 93)

Kannukaanest külakiige,
Laudadest said laululauad,
Põhjast pajatuse-pingid.
Küla neiud, kullakesed,
Kudruskaelad kiikumaie,
Lustilugu laulemaie;
Laulid laened laenetama,
Laevad laenil kiikumaie.
Läksid laeva laskemaie,
Laenetesse laulemaie,
Panid paatrid paju peale,[16]
Helmed heinakaare peale,
Keed pika kivi peale,
Lindid laia liiva peale,
Sõrmuksed sõmera peale.
Tuli haugi alta vetta,
Pääsulindu pealta vetta,
Selgamusta muda seesta;
Pärisid paatrid pajulta,
Helmed heinakaare'elta,
Keed pikilta kivilta,
Lindid laia liivikulta,
Sõrmuksed sõmera pealta.
Neiud appi hüüdemaie,
Pikil keelil palumaie:
«Tule appi, Harju poissi!
Tule peastma, Pernu poissi!»
Aga ei kuulnud Harju poissi,
Ega kuulnud Pernu poissi.
Appi astus kaljupoissi,
Rootsi kandle kõlistaja:[17]
«Miks te, neitsid, nutelasse?
Kullakesed, kaebalasse?»
«Läksime laeva laskema,
Mere peale mängimaie,
Laenetesse laulemaie;
Panime paatrid pajule,
Helmed heinakaare peale,
Keed pika kivi peale,
Lindid laia liivikule,
Sõrmuksed sõmera peale.
Tuli haugi alta vetta,
Pääsulindu pealta vetta,
Selgamusta muda seesta;
Päris paatrid pajudelta,
Lindid laia liivikulta,
Sõrmuksed sõmera pealta.»
Seal aga kostis kaljupoissi,
Rootsi kandle kõlksutaja:
«Ärge nutke, neiukesed,
Kurvastage, kullakesed!
Külap vargad vangistame,
Röövlid rauda rakendame.»
Hakkas kandled kõlistama,
Kandle keeli käristama,
Laululugu laskemaie. —
Meri kohkus kuulamaie,
Pilved pikile vaatama,
Haugi tuli alta vetta,
Pääsu tuli pealta vetta,
Mustselg tõusis mudasta;
Tõivad ehted tagasie,
Andsid jälle piigadele.
Kaljupoiss kätte pakkuma,
Piiga noorta palumaie:
«Tule, tui, mull' omaksa!

Parandused

801 paeatuse pingid
809 paeu
810 Elmed
814 augi
817 paeulta
818 Elmed
823 keelin '(trv.)
824 Arju
826 Arju
829 Rootsikandle
835 paeule
836 Elmed
840 augi
843 paeudelta
857 Augi
862 Kaljupois käte

Seletused

799 külakiige (murd.) — külakiik
816 Selgamusta — mustselg, haug (rl.)
819 pikilta (trv.?) — pikalta
830 nutelasse (Kr.) — nutate
831 kaebalasse (Kr.) — kaebate
852 kandled — kannelt
856 pikile — pikalt
862 kätte — kätt

Rahvaluules

800 vrd. Ladvast laste laulolauda. (L 38, 74)
802/4 vrd. Neio läts merda kikumaie. / Laenetesse laulemaie. (L 40, 1/2). Oekesed, eliakesed! / Lähme merde kikumaie, (L 99, 1/2)
808 = L 40, 2 = L 109, 2
809 Panin paatrid pao peale, (L 109, 4)
810/15 = L 109, 5/10
817 Päris paatrid paolta, (L 109, 12)
818 = L 109, 13
819/23 Keed pikka kivilta, / Lindid laia liivalta, / Sõrmuksed sõmeralta, / Mina api üüdemaie, / Pikkal keelil palumaie: (L 109, 14/18)
824/9 = L 109, 19/24
830/1 vrd. «Mis sa nutad, neitsikene, / Mis sa kaebad, ellakene?» (L 109, 25/6)
832 vrd. 807
834 = L 109, 28
835 Panin paatrid pao peale, (L 109, 30)
836/7 = L 109, 31/2
838 Lindi laia liiva peale, (L 109, 33)
839/41 = L 109, 34/6
842 = 816
843 Päris paatrid paolta, (L 109, 38)
844/5 Lindid laia liivalta, / Sõrmuksed sõmeralta. (L 109, 41/2)
846 = L 109, 43
847/51 Rootsi kandle kõlistaja: / «Ära nuta, neiokene, / Ära kaeba, kallikene! / Kül me vargad välja saame, / Röövlid üless' leiame.» (L 109, 44/8)
852/6 = L 109, 49/52, 54
857/60 Augi tuli alla vetta, / Pääso tuli peale vetta, / Pää must tõusis mudasta; / Tõid mo ehted eina maale, (L 109, 55/8)
862 Kaljo pois mul pakkus kätte: (L 109, 62)
864/7 = L 109, 63/6

Meil on igapääv pühapääv,
Pidud pikila aasta.»
«Ei või tulla, kaljupoissi,
Ei või tulla, vennikene!
Meil on kodu kosijaida.
Las lääb suvi, küll sügise
Külakoerad haukumaie,
Raudakäpad käidanema,[18]
Viinamärssisi vedama.
Aitüma abi eesta,
Tänu häätegu eesta!
Saa ei sulle suuremada.»»*
Kui nii Kalevide poega
Õnnepidul hõiskadessa
Lustiliste laskis tralli,
Astus tuppa Lapu tarka;
Pajatelles põlvesida
Kalevipojal paitama:
«Uku andku hüva õnne,
Taevas tarku arvusida
Sulle ja su sõbradele!
Kus suur ilu sinu kojas,
Lustid laial liikumaies,
Luba mulle lahkudelles
Rõõmsalt minna rändamaie,
Kojuteeda käidanema. —
Kolikambrid koristelles,
Nurke läbi nuuskidelles,
Kulutelles kaua aega,
Kunni kogemata õnnel
Toonaeile leidsin tornis[19]
Kivikoja kummi alta
Ahelasse pandud ande,
Kütkendatud kingituse!
Anna luba oma võtta,
Teele homme tõttaneda?»
Kalevipoeg kostamaie:
«Pole paelutatud pulli
Teadaval mul luku taga,
Kütkendatud kutsikada,
Vangistatud varandusta
Ega orja ahelates.
Tunnistele, mis sa tornis
Kivikoja kummi alta
Arulista leidanenud?»
Varrak mõistis, kostis vasta:
«Leidsin kirjalehekesi,
Raudakaanel raamatuda
Kindla ahelate kütkes.
Anna luba aruasja,
Vana kirja kaasa võtta?»
Kange Kalevide poega,
Kesse kütkendatud kirjast
Midagi ei mälestanud
Ega teadnud tähendada,
Kuhu vana Kalev tarka
Pika elu pärandusest
Tululiku tarkusida
Palju lasknud üles panna,
Kus sees käsud kinnitatud,
Õigus selgest õpetatud,
Kuningale kuulutatud,
Alamaile avaldatud.
Kallim veel kui kuld ja hõbe
Seisis kütkendatud kirjas
Vana-aegne vaba põli,[20]
Meie meestepoege priius —
Kehvamate kaunim vara.
Kallist vara tahtis Varrak
Oma maale õnneks viia.
Lustipidu puhmendusel
Kalevipoeg pajatama:
«Võta kirjad, vana Varrak,
Talve-ööde ajaviiteks
Lambi valgel lugemiseks.
Võid ehk mõnda võõrikuida,
Tühja jutu tükikesi
Lehtedesta leidanessa.»
Sulevipoeg sõitlemaie,
Olevipoeg palumaie:
«Lase läbi katsuđella,
Enne kui sa annad oma!

Parandused

867 kalju poissi
870 kül
880 Lappu
881 Paeatelles
882 Kalevi poeal
883 Ukko
886 koeas
890 Koeuteeda
896 Kivikoea
900 tõtaneda
901 Kalevi poeg
902 paelutatut
903 lukku
907 Tunnistelle
908 Kivikoea
923 ülespanna
930 Vana aegne
931 meestepoega (trv.)
936 Kalevi poeg paeatama
937 Võtta
938 Talve ööde aeaviiteks
941 juttu
942 Lehtetesta
943 Sulevi poeg
944 Olevi poeg

Seletused

866 pikila aasta — läbi aasta
872 Raudakäpad — kosilaste isamehed
875 häätegu — heateo
884 arvusida — arusid, mõistust
891 Kolikambrid (murd.) — kolikambrit
909 Arulista — väärtuslikku, haruldast
914 aruasja — haruldast asja
935 puhmendusel — pohmeluses
942 leidanessa (Kr.) — leida

Rahvaluules

868 vrd. Ei või tulla sinule! (L 109, 67)
869/71 = L 109, 68, 70/1
872/3 Kui raudakäppa käiemaies, / Viina märsi vedamaies. (L 109, 72/3)
874/5 = L 109, 74/5
876 Suuremad sulle ei saa. (L 109, 76)
910 stereot. vastusvärss

Kesse kotis seakaupa
Sõgedast saab sobitama?
Ega vana taati tarka
Kirja oleks kütkendanud,
Luku taha lasknud panna,
Kui ei kasu sellest kasvaks,
Tululikku mitte tõuseks?»
Kalevide kallis poega,
Sõbra keelust hoolimata,
Laulis aga lustilikult:
«Kui ka kallist seisaks kirjas,
Teadamata tululikku,
Tõutust mees peab tasumaie:
Sarvest härga, sõnast meesta!
Õpeteleb muiste sõna.»
Käskis kütkendatud kirjad
Varrakale välja anda.
Kolme ahelate kütkes,
Kolmel lukul kinnitatud
Seisid saladuse kirjad.
Võtmeid võind ei ükski leida,
Miska roostetanud rõngaid
Luku tabast lahutada.
Varrak teadis küll, kus võtmed,
Aga tark ei annud teada.
Kalevipoeg käskimaie:
«Murdke maha müüriseinad,
Kiskunege kaljukivi
Tükis kõige kütketega,
Miska seinad sõlmitatud.»
Kangutati raske kivi
Raamatuga tükis müürist,
Veeretati vankerile;
Pandi ikke härjapaari
Varakoorma vedajaksa.
Saadeti siis sadamassa,
Lasti panna laeva peale,
Kuhu enne kullakotid
Varrak-taati lasknud viia.

*Käsukandjad kihutasid
Sõites juba üle silla
Lendes linna väravile;
Sillapalgid paukunessa,
Linna värav värisema.
Kalevipoeg küsimaie:
«Kesse sillal sõitenessa
Sillapalka pauguteli,
Väravada väristeli?»
Käsukandjad kutsutie
Kalevipoja kamberi,
Kus nad kohe kuulutama:
«Juba sõda sõudemaies,
Vaenuvanker veeremaies,
Lipulugud liugumaies,
Oda-okkad orjamaies,
Tapperi terad tautamas.
Rannast tulnud raudamehi,
Parvel põrgu poegasida
Rahupõlve rikkumaie,
Meie maada muljumaie.
Vanad raugad värisevad,
Naised nurgassa nutavad,
Pisarassa seisvad piigad,
Lapse-emad leinavala.»
Kalevipoeg küsimaie:
«Mis siis teevad noored mehed?
Kas ei kangeid kasvamaies,
Tugevamaid tõusemaies
Varjajaksa vanadele,
Rahuandjaks raukadele?»
Käsukandjad kuulutama:
«Norkus seisvad meie noored,
Mure kurnab mehikesi,
Mõõk ei mõista rauda murda,
Kerves terast killutada.»
Kalevipoeg pajatama:
«Võtke rooga, vennikesed,
Kastke kurku, kullakesed,
Väsind keha karastuseks.»
Viidi siis mehed magama,

Parandused

953 Tululiku
958 tululiku
961 Õpetelleb
968 Misga; röngaid
970 kül
972 Kalevi poeg
976 Misga
980 härja paari
985 Varrak taati
991 Kalevi poeg
993 pauguteli
994 väristelli
996 Kalevi poea
997 naad
1001 Oda okkad
1002 Taperi
1010 Lapse emad
1011 Kalevi poeg
1022 Kalevi poeg paeatama

Seletused

982 sadamassa — sadamasse
989 paukunessa (Kr.) — paukusid
992 sõitenessa (Kr.) — sõites
1000 Lipulugud — lipulood, lipkonnad
1010 leinavala — leinamas
1013 Norkus — norgus, norus
1021 killutada — killustada

Rahvaluules

947/8 vrd. Ega siga kotis tohi osta. (F 63, M 4 : 23, nr. 91)
960/1 Sõnast peetakse meest, sarvest härga (F 63, M 4 : 23, nr. 345)
989 vrd. Some agga silda raksatille. / Allus agga palgi paugatille. (Beitr. VII, lk. 38/9 (7), 9/10 = A 245 (169))
993 vt. 989
1000 vrd. Et jubba lippud likumaies (B 114/19, värss nr. 27)
1001 = B 114/19, värss nr. 28
1002 vrd. Mõega terrad tenimaies, (B 114/19, värss nr. 29)
1018 vrd. Miks on norkus noored mehhed, (L 21, 1)

Pandi padjula puhkama,
Siidisängi suikumaie,
Udusängi uinumaie.
Kalevide kallis poega
Saand ei unda silmadele,
Katet mitte kulmu alla.
Läks siis välja vainuele
Tuskameelta tuulutama,
Kurva tuju kustutama.
Kõndis isa kalmu peale,[21]
Istus haua ääre peale.

Aga haual ei avaldust,
Kalmukünkal ei kuulutust.
Vingel laened veeresivad,
Ohkel tõusis tuulehoogu,
Kurba näitas kaste-kuube,
Pisarpilul pilve silma.
Vaimuvarjud vankunessa
Tõusid tuulta tallamaie. —
Kalevide kange poega
Kõndis kurvalte koduje.*

Parandused

1028 Siidi sängi
1032 Kattet
1039 Kalmu künkal
1041 tuule hoogu
1042 kaste kuube

Seletused

1027 padjula — padjule
1040 Vingel (Kr.) — vingumisega, vingudes
1044 vankunessa (Kr.) — vankudes

Rahvaluules

1036/7 vrd. Lähvad eide aua peale / Lähvad taadi aua peale: (L 14, 11/12) Lähme issa aua peale, / Lähme emma aua peale. (L 57, 12/13)

KAHEKÜMNES LUGU

Öö-ilm varjab vaarikuida,
Udukuube ümberkaudu
Katab kahvatuse karva
Kuldse küngaste kujusi;
Merelaened murretakse
Kurvastuse krooksuliseks,
Päikese palgesida
Peidab udupilve paksu.
Vihiseleb vihmahoogu,
Raske rahe raksatelles
Põualise põllu peale?
Kas ehk Kalevide kilpi[1]
Kaljudela kõlisteli,
Ehk kas vereraske vaenu
Surma juba sünnitamas?
Laula, laula, linnukeeli,
Healitsele, hõbenokka,
Kuldakägu, kuulutele:
Mis seal kurba külvatie,
Surmalista sünnitie?
Sügav, vaikne surma-orgu,
Vereahne vaenuväli
Korjab tuhandete kehad
Põrmu põue puhkamaie,
Muru kaissu magamaie.
Kalevide kallis poega!
Kas sa õhtu hõlmadelta
Tulid täna tunnistama
Viimse viletsuse vermeid?
Sõudsid, sõber, sõnaldama,
Ajakätkist avaldama
Lõpetuse lugusida?
Sind ei võitnud vaenuvägi,
Saand ei sõda suretama; —
Kurvastuse kütkendused
Võitsid enneaegu võimu,
Soome sepa sajatused,
Oma õnnetumad sõnad
Mõtlemata mõõga kohta
Saivad sulle surmajaksa.
Kui oli kuulnud sõakäsku
Kalevide kange poega,

Parandused

Pealk. Kakskümnes
1 Öö ilm
3 Kattab
4 kueusi
9 Vihiselleb
13 kõlistelli
17 Healitselle
18 Kulda kägu kuulutelle
21 surma orgu
25 kaisu
27 õlmadelta
31 Aeakätkist
36 enne aegu

Seletused

6 krooksuliseks — krookeliseks, kurruliseks (Wied.)
20 Surmalista sünnitie — surma sünnitati

Alg-Kalevipojas

1/2 Öö ilm katab õnneliko, / Varjo kuube kallimada. (1/2)
Ld 3
4/5 Kuldse küngaste kujuda. / Mere laene murrab kortso; (3/4)
Ld 6/8
9 Vihiseb ehk vihma oogo, (5)
Vj Maro tuule mõllamine, (6)
10 Rahepilve puistamine? (7)
Vj Vai kas muido viirastusta, / Kogemata õnnetusta (8/9)
Ld 11
12 Kahistas Kalevi kilpi? (10)
Ld 13/15
Vj Puhus sarve sõalasi / Raho sängist virgumaie, / Meehe poegi marssimaie, / Vaeno teeda rändamaie? / Mühisevad muiste mõted / Tuule tiivalt mino kõrva? (11/16)
16/17 Laula, ladus laulorääs-tas, / Hälitse, kena linnoke! (17/18)
Vj Laula! Endla neiokene, / Vanemuinse lugusida! (19/20)
Ld 18/20
21/4 Vaik ja pime surma orgo, / Vererikas vaeno väli! / Kuhu tuhandete kujud / Põrmo põue langesivad. (21/4)
Ld 25/41
Vj vt. Lisa II AKp. 25/61
42/3 Kalevil ei kõhendusta, / Ega aega viivitusta. (122/3)

Rahvaluules

17 vrd. Õbbe-nokka, tõsta ealta! (B 62 (6), 2)
18 Kulla käggu! kukku, kukku! (B 62 (6), 1)
17/18 vrd. Kp. IV, 1/2

Võind ei enam viibineda
Pikemalta pidudele;
Saatis ratsul saadikuida
Sõamehi sundimaie,
Kangemaida kiirustama,
Vaenu vasta valmistama.
Enne kui ta tõttas teele,
Alevile avaldama,
Sulevile sõnaldama:
«Ega kulda kamberissa,
Hõbe kerstu kaane alla
Vaenus vargal võttemata,
Röövli käpal riisumata;
Viigem vara varju-urka,[2]
Põrmu põue peitevala,
Kust ei varas käppamaie
Ega röövel riisumaie.
Paistab parem päikene,
Õitseb jälle õnne-aega:
Võtame vara vangista,
Kullakoormad künka alta.»
Siisap hauda sõmerasse
Salamahti sünnitama,
Kolmekeste kaevamaie,
Kuhu kulda kukutati,
Hõbedada heidetie.
Öö sala hõlma varjul
Kalevipoeg pajatama:
*«Muru põue, mulla alla,
Sõmerliiva lihtinessa,
Savisilla sügavale
Matan maruka magusa,[3]
Kukutan kullase kübara,
Langutan lahingi liivitsa,[4]
Sõa sõlmitud sõleda,[5]
Võitlemise võidu vara,
Hõbe helmed eide ehtel,
Kaelarahada ränkuda,
Vanad ristid, rublatükid,
Kannarahad, rõngastaalrid,[6]
Puduraha peenikese,
Isa-isada päritud,
Kaugelt korjatud kopikad.
Kolm olgu musta verevenda
Valge karvata koguni,
Kolme eluda kägista:
Musta kukke, muruharja,[7]
Musta kassi ehk kutsika;
Kolmas aga musta mulla alta —
Musta mutti, mis silmita.[8]
Tõuseb tähte jaanitulda:
Tuldanegu naudikene!
Tuleb meesi kolme musta
Verevägeda valama:

Parandused

58 käpamaie
61 õnne aega
62 Võttame
67 kukkutati
69 õlma
70 Kalevi poeg paeatama
74 Mattan
75 Kukkutan
77 sõlmitad (trv.?)
79 elmed
80 ränkusa (trv.)
81 rublatükkid
85 koppikad
93 Jaani tulda

Seletused

52 Ega — ega jää
57 peitevala (Kr.) — peitu
72 lihtinessa (Kr.) — korraldades, sobitades, siludes (Wied.)
73 Savisilla (Kr.) — savi sisse
74 maruka (Kr.) — aarde
77 Sõa sõlmitud sõleda (Kr.) — sõjas võidetud sõle(d)
83 Puduraha — peenraha
84 Isa-isada — isaisa
93 Tõuseb tähte jaanitulda — tõuseb täheks jaanituli
94 Tuldanegu (Kr.) — helendagu; naudikene — peitevara

Alg-Kalevipojas

Ld 44
45 Saatis välja Sulevida. / Linnameistri Olevida: (124/5)
46 Sõa teele sundimaie. (127)
Ld 47
48 Rahvast vaeno valmistama, (126)
49 Enne kui nad teele läksid (130)
50/1 Pajatas Kalevi poega: (131)
52 «Kuld ei ole kamberissa, (132)
53 = 133
Vj Taba taga mite varjul / Sõa vankri sõido aeal. / Sellepärast, vennikene! / Matame raha maahada, / Kalli kulla põrmo rüpe. (134/8)
Ld 54/6
57 Peido põue pimedasse — (139)
Ld 58/9
60 Kunni parem pääva paiste, (140)
Ld 61/3
Vj Õnnelikum raho põli / Meie maal' saab tulemaie. (141/2)
64 Nemad kaevasivad hauda (143)
Ld 65/6
Vj Sülla kolme sügavusse, / Paari sülla pikuselta, / Seitsme jala laiuselta. / Kadund ema keedopada, / Linda vaskne leemekattal / Pandi põhjaks põrmo alla, / Kulda varanduse kooreks. (144/50)
67/8 Kuhu sisse kõlisedes / Kulda langes kotidesta, / Hõbe vara kastest veeres. (151/153)
Ld 69/70
Vj Senni kui nad hauda täitsid, / Kohta tegid siledaksa, / Mätastega üle katsid, / Laulis Kalevide poega, / Varandusta sõnaldades: (154/8)
71/84 = 159/72
Vj Sarvik taadi salavara, / Põrgust kantud kulla koormad (173/4)
85/9 = 175/9
90 Musta kassi vai kutsika. (180)
91/6 = 181/6

Rahvaluules

71/77 = A 314/15 (237), 1/7
79/84 = A 314/15 (237), 8/13
85 Omma korjatud koppika. (A 314/15 (237), 14)
86/7 =A 314/15 (237), 15/16
88 Kolme ellola kägista: (A 314/15 (237), 17)
89/96 = A 314/15 (237), 18/25

Tõusku katel kolme jalga,
Kämla küüruse pealegi!
Kuulgu sõnade kilinad
Taara tarkuse tabada.
Kui on mehel ema eksind,
Solkinud võõra ehk sugula:[9]
Siis ei saagu sajatatud
Vana naudi ta näpussa!
Naud jääb näitsina emada
Labalapsele pärida.»[10*]
Siisap suula sõmerasse
Salasõnu sahkamaie,
Kindlamaida kuulutama,
Mis ei muile mõtte'essa,
Astu iial arvudessa,
Kui sel õnnekasvandikul,
Kellel palgaks paisatakse,
Aruõnneks arvatakse —
Kullakatlaid kergitada,
Vara maasta võttaneda.
See'p see mees veel sündimata;
Õnnelapse ilmumata!
Kesse Kalevide kulda,
Hõbehaljast õnnesaaki
Künkasta saaks korjamaie,
Peidu-urkast pärimaie.
Kui siis koitu kerkimaie
Puneteles taeva palge,
Võttis Kalev vaenumõõka,
Võttis oda okkalise,
Kilpi kätte kamberista,
Talutas hobu tallista,
Sõaratsu sõime'elta,
Ajas Alevide poega
Kannul kilpi kandamaie;
Seadis suule sõasarve,
Hakkas sarve ajamaie,
Kaugelt rahvast kutsumaie,
Sõamehi sundimaie
Vaenuteele valmistama.
*«Tutu-lutu, tutu-lutu!»[11]
Hüüdis Kalevide sarve.
Mägi märkas, metsa ärkas,
Tuulehoog jäi tukkumaie,
Merekohin mõtlemaie
Kalevide kutsumisel;
Kohkel vasta kostalesid,
Käsuhealta kasvatasid.
Rahvas kuulis Viru rannas,
Järva, Harju rajadelta,
Lääne laia luhadelta,
Pärnu pärnade vahelta,

Parandused

97 kattel
103 saeatatud
106 Laba lapsele
111 ial
117 Se'p se
122 Peidu urkast
124 Punetelles
125 vaenu mõõka
127 käte
139 Aeas
133 aeamaie
136 Vaenu teele
137 Tuttu-luttu, tuttu luttu
145 Virurannas
146 Arju raeadelta

Seletused

98 Kämla küüruse pealegi — kämbla küüru võrra, kämmal küüruks veel lisaks
99 kilinad (murd.) — kilinat
105 näitsina emada (Kr.) — neitsist ema
111 arvudessa — arusse, meelde
114 Aruõnneks — haruldaseks õnneks
118 Õnnelapse — õnnelaps

Alg-Kalevipojas

97 Tõusko katel kahte jalga, (187)
98/100 = 188/90
101 Kui on meesi ema eksind (191)
102 = 192
103 Ei siis saago sajatatud (193)
104/6 = 194/6
107 Siis ta heitis lamakille, / Suuda vasto sõmerada: (197; 200)
Vj Kõhukille muro peäle, / Vaotas mokad mulla peäle, 197/9
108 Hakas salasõnasida (201)
Vj Raha hauko sõudemaie, / Lausosõnu lennutama, (202/203)
Ld 109
110/12 Mis ei muile mõte tule, / Ial meele arvo astu: / Kui et üksnes õnne lapsil, (204/6)
113 Kellel palgaks paisatie (208)
Vj Kellel osaks kingitie (207)
Ld 114/16
Vj Kalevi sala varandus. / Kalevi poea pärandus, / Põrgust võidetud varandus / Magab praego muro põues, / Sõmerliiva sängiessa, / Aga kohta teädemata / Kusse raha hauko seisab; (209/15)
117/18 Sest et meest ei ole sündind, / Sarnalista ilmal' saanud: / Kellel õnne osaks loodud (216/18)
Vj Salavara käte saada, / Kalevi raha pärida. (219/20)
Ld 119/24
Vj Viro poisid, ellad vennad! / Olge valvsad Jaani ööla / Raha valgust vaatamaies, / Tähtis tulda tunnistelles! / Sest, kes teab, kus meesta kasvab, / Õnnelista ülessirgub: / Kelle tuluks Taaralaised / Kalevide vara hoidnud? — / Kalevi poeg, kangelane, / Pärast vara varjamista, (221/230)
125, 127 Võtis mõeka, võtis kilpi, (231)
Ld 126, 128/9
130/1 Alevida poega võtis / Kalev endal kilbikandjaks (128/129)
132/5 Võtis suula sõa-sarve, / Hakas sarve puhumaie, / Rahvast koko kutsumaie, / Sõalaisi sõta hüüdma. (232/5)
Ld 136
137 = 236
138 Hüüdis kangelase sarve. (237)
139 = 238
140 Tuule oog jäi kuulamaie, (239)
141/4 = 240/3
Vj Kaugemalle kannetelles, (244)
145/6 = 245/6
147 Lääne laia lepikussa (247)
148/9 = 248/9

Rahvaluules

97 Tõusko kattel kahte jalga, (A 314/15 (237), 26)
98/9 = A 314/15 (237), 27/8
100/1 Taura (?) tarkuse tabbada. / Kui on meesi emma eksnud, (A 314/15 (237), 29/30)
102/6 = A 314/15 (237), 31/5
113 vrd. Mis mull' palgast paisatie? (L 69, 5)

Alutaga kuuldi healta,
Kuuldi kutsu Tartu rajal.
«Tutu-lutu, tutu-lutu!»
Hüüdis Kalevide sarve.
Mägi märkas, metsa ärkas,
Tuulehoog jäi tukkumaie,
Merekohin mõtlemaie
Kalevide kutsumisel;
Kohkel vasta kostalesid,
Käsuhealta kasvatelles
Kaugemale kannetie.
Rahvas rühkis sõalasi
Surmateele saatemaie,
Vaenuteele valmistama.
Veli vihtles ahju peale,[12]
Ema vaalis valget särki,[13]
Isa ehiteles hoosta,
Onu seadis sadulada,
Küla küüris kannuksida,
Teine ihus mõõga tera
Tahukivil teravaksa,
Õde nuttis õue pealta,
Teine õde põrandale,
Armukene tagakambris.
«Tutu-lutu, tutu-lutu!»
Hüüdis Kalevide sarve.
Mägi märkas, metsa ärkas,
Tuulehoog jäi tukkumaie,
Merekohin mõtlemaie,
Kaljud kohkel kuulamaie
Kalevide kutsumisel;
Kohkel vasta kostalesid,
Käsuhealta kasvatelles
Kaugemale kannetie.
Sarvehüüdja heale helkis
Kaugel Viru rajadele,
Kostis Järva-, Harjumaale,
Lääne laia luhadele,
Pärnu pärnade vahele;
Heale helkis Alutaha,
Tungis taha Tartu raja,
Pikil Pihkva piiredele.
Tõttes tulid sõamehed
Kiirul lipukandja kannul
Sõateeda tallamaie,
Vereteeda veeremaie.
Käsukandjad kihutasid
Ümberkaudu maada mööda
Kõheldajaid kiirustama.
Õde venda õpetama:
«Ehitelen, hella venda,
Ehitelen, õpetelen.
Minu hella velekene!
Kui sa sõidad surmateele,
Lähed vaenuvälja peale,
Ära sa ajagu eele,

Parandused

150 raeal
151 Tuttu-luttu, tuttu-luttu
159 kannatie (trv.)
161 Surma teele
162 Vaenu teele
165 ehitelles
172 taga kambris
173 Tuttu-luttu, tuttu-luttu
183 elkis
184 raeadele
185 Arjumaale
188 elkis
189 raea
197 kõheltajaid
198 õppetama
199 Ehitellen ella
200 Ehitellen, õpetellen
201 ella
202 surma teele
203 vaenu välja

Seletused

159 kannetie — kandsid
163 peale — peal
171 põrandale — põrandal
183 heale — hääl
188 Heale — hääl
197 Kõheldajaid — kõhklejaid, laisklejaid
204 Ära sa ajagu (murd.) — ära sa aja

Alg-Kalevipojas

150 Kuuldi taga Tarto raja. (250)
151/3 = 251/3
154 Tuule oog jäi kuulamaie. (254)
155/7 = 255/7
158/63 Käsoheälta kasvatasid, / Kaugemalle kannetelles. / Rahvas tõtas sõalaisi / Surma teele saatemaie, / Vaeno teele valmistama. / Veli vihtel ahjo peäle. (258/63)
164/8 = 264/8
169/71 Käia kivil teravaksa. / Õde nutis põrmandalle (269/270)
172/5 = 271/4
176 Tuule oog jäi kuulamaie, (275)
177 = 276
Ld 178
179 Kangelase kutsumisel! (277)
180 = 278
181/3 Käsoheälta kasvatasid, / Kaugemalle kannetelles. / Sarvehüüdja heäle kostis (279/281)
184/5 = 282/3
186/92 Lääne laia lepikusse, / Pärno pärnade vahelda; / Kostis kaugel Alotaha, / Kostis taga Tarto maada, / Pihkva raja piiredelle. / Tõtes sõudsid sõalaised / Rutes lipokandja kannul. (284/90)
Ld 193/4
195/6 Kiired käsokandjad käisid / Igapidi maada mööda. (291/2)
Ld 197/231

Rahvaluules

151/7 = 137/43
158 vrd. 144
163 Velli vihtel' ahjo peala. (L 110, 34)
164 = L 110, 35
165 Issa ehhitas hoosta. (L 110, 36)
167 = L 110, 37
170/1 vrd. Õdde nuttis põrmandalle. (L 110, 38)
173/7 = 151/5
179/82 = 156/9
183/90 vrd. 145/50
198 = L 110, 39
201 vrd. Minno ella vennikenne. (L 110, 40). Venakene, ellakene, (L 65, 6)
202/3 vrd. Kui lähhed sinna sõddaje (L 110, 41)
204/5 vrd. Ä' sõida sõa eessa, / Ä sõida sõa taggane, (L 110, 42/3), Ärra hoia sõa ette, / Sõa ette, sõa tahha, (L 65, 7/8)

Ära sa jäägu järele;
Esimesed elpitakse,
Tagumised tapetakse;
Keerita kesket sõdada,
Ligi lipukandijate,
Keskmised koju tulevad.»
Naine nurgast nuttemaie,
Kaasakene kamberista:
«Kes mind armul haudumaie,
Kaisus tuleb kullatama:
Lepast ei saa lepitajat,
Vahtrast valuvõttijaida,
Kasest kullal kaisutajat.»
«Tutu-lutu, tutu-lutu!»
Hüüdis Kalevide sarve;
Mägi märkas, metsa ärkas,
Tuulehoog jäi tukkumaie,
Merekohin mõtlemaie,
Kaljud kohkel kuulamaie
Kalevide kutsumisel!
Kohkel vasta kostalesid,
Käsuhealta kasvatelles
Kaugemale kannetie.
Sõamehed kiirel sõidul
Lendsid mööda lagedaida
Kalevi kutsu kannule
Surmateeda sõudemaie.
Kalevide kange poega
Sõitis sõaratsu seljas
Tulist Taara hiie poole,
Kuhu väge kogutie;
Laskis tutu-lutu lugu
Sõasarvest helkimaie,
Et ei vägi eksiks teelta,
Mehed metsa läheksivad.
Tarka lindu tammikusta[14]
Kalevile kuulutama:
«Ihu mõõka ilusaste,
Teritele enne teeki,
Pinni piigi otsukesta,
Kui sa mehi murdemaie,
Tugevaida tappemaie
Lähed lausa lahingisse.»*
Kalevide poega mõistis
Targa linnu tahtemista,
Tõttas tahku tabamaie,
Pinni sepalt palumaie,
Miska mõõka ihumaie,
Teeki hakkas teritama,
Piigi otsa pinnimaie.
Emajõe kalda ääre
Kogusivad sõakarjad
Kalevide käsu peale;
Sulevipoeg tuli sinna
Suure seltsi sõbradega,
Olevipoeg omastega;
Sinna tuli tugevaida,
Kogus kokku kangemaida
Viissada Viru'usta,
Kuussada Kuressaarest,
Seitsesada Soome'esta.
Kalev hakkas arvamaie,
Lagedalta lugemaie
Sõameeste seltsisida,
Mustakuueliste kogu.
Viiendama õhtu vilu
Praegu pääva palistamas,
Kui neid viimseid viibijaida,
Kõheldajaid sinna kogus.
Kalevide kange poega

Parandused

210 koeu
213 audumaie
215 leppitajat
218 Tuttu-luttu, tuttu-luttu
236 tuttu-luttu
237 elkimaie
246 Tugevaide (trv.); tapamaie
250 Tõtas
252 Misga
258 Sulevi poeg
260 Olevi poeg
269 Mustakueliste
270 Viendama

Seletused

205 Ära sa jäägu (murd.) — ära sa jää
206 elpitakse — lüüakse maha (Wied.)
214 kullatama — kullaks pidama, kullaks hüüdma
230 kutsu — kutsumise, kutse
239 läheksivad — siin: ei läheks
243 teeki — tääk
244 Pinni — terita pinni abil
251 Pinni — haamrit, millega (vikati) tera vastaval alasil õhukeseks (teravaks) taotakse

Alg-Kalevipojas

232 Kalevi poeg, kangelane, (293)
233/4 Sammus Taara hiie poole, (294)
Ld 235
Vj Ema jõe kallasteni; (295)
236 Puhus tutu-lutu lugu! (296)
Ld 237
238 Et ei vägi teelta eksiks. (297)
Ld 239/57
Vj Taara mäe ümber kogus / Sõalaiste perekonda; (298/9)
258/9 Senna tuli Sulevi poeg / Oma rohke rahva seltsis, (300/1)
Vj Senna tuli linnameister (302)
260 = 303
Ld 261/9
Vj Senna teised sugulased, / Kangelaste kanno poisid. (304/5)
270 Kuendama õhto vilo. (306)
Vj Karastava kaste märga (307)
271 Praego pääva lõpetanud: (308)
Vj Seälap sõalaiste seltsid / Olid koko kogunenud. (309/310)
Ld 272/6

Rahvaluules

206 Essimesed heidetakse, (L 110, 46)
207 = L 110, 47 = L 65, 11
208 Sõida keskeda sõddada, (L 110, 44). Hoia sõa keskeelle. (L 65, 9)
209 = L 110, 45
210 = L 110, 48 = L 65, 12
215/17 vrd. Lep on mind jo leppitanud, / Kask on valge kasvatanud, / Aav on haljas armastanud. (EV 119 F, lk. 445/446, 10/12)
218/27 = 173/82

Laskis leeri lagedale
Sõamehed seadaneda,
Andis pääva puhkamiseks,
Teise teele tallituseks.
Kolmandamal enne koitu,
Vara enne valge'eda
Ruŭtas vägi rändamaie,
Sõateeda sõitemaie.
Taara määlta võeti teeda
Keskehommiku keerule.
Juba teise pääva piirel
Peasis sõda põlemaie,
Mässamine möllamaie
Raudariides rüütlitega,
Keda laevad kaugelt kannud,
Vetelaened viletsuseks [15]
Meie maale mängitanud.
Kalevide kange poega
Puistas ligi poole pääva
Väsimata võimusega
Raudameeste ridasida.
Hobu lõppes hommikula,
Rauges kallis ratsukene
Raudalaste ropsitusel.
Nõdramaida nõrkes närtsi
Surmasängi sadandala;
Raudalaste rasked raksud
Sünnitelesivad surma,
Kuhu kukla kukkusivad,
Päälaele langesivad.
Vaenukerves, vereriista,
Tappelikult tabadelles
Puutus Sulevide puusa —
Liha luuni leikanessa.
Venda langes lagedale,
Meesi maha muru peale,
Veri jõgena voolama,
Kippus elu kustutama.
Sõnatarka tõttas sinna
Verevoli võttamaie,
Valusida vaigistama:
*«Vereke, vereke, ega sa vesi!
Vereke, vereke, elula mesi,
Kus sa lähed lätte'elta —
Kaud kaevu kalda'alta?
Kinnita soone kiviksa,
Tarreta vere tammeksa,
Kivisoone kitsikusse
Tarreta, Taara, verena.»
Kui ei veri kuulnud käsku,
Puusasoon ei võtnud palvet,
Sigiteles sõnatarka
Salasõnu sõudemaie,
Sünniteles rauasõnu
Vägevamaid vastuseksa,
Vautas sõrme soone vasta,
Pani ümber punalõnga,
Puhus õhku haava peale,
Miska vere vaigisteles.
Sõnatarka keetis salvi,
Arurohtu haava peale,
Üheksate rohu sugust,
Mis ta ise salamahti
Ööde vilul, kuude valgel

Parandused

284 Keske hommiku
287 mõllamaie
290 Vettelaened
302 Sünnitellesivad
306 Tapelikult
326 Sigitelles
328 Sünnitelles
331 puna lõnga
333 Misga; vaigistelles

Seletused

275 leeri (van.) — laagrisse
299 nõrkes närtsi (Kr.) — nõrkes närtsimisse, närtsides
300 sadandala (Kr.) — sadadena, sadade kaupa
308 leikanessa (Kr.) — lõikas
311 jõgena (murd.) — jõena
317 elula — elul, elule
320 soone — soon
321 vere — veri
323 verena (Kr.) — veri
328 rauasõnu — sõnu rauaga löödud haava parandamiseks
335 Arurohtu — haruldast, imerohtu
336 Üheksate — üheksa

Alg-Kalevipojas

277/8 Pääva anti puhke aega, / Teisel teele valmistati, (311/312)
279/80 = 313/14
281/2 Rutas vägi veeremaie, / Sõalaised sõitemaie (315/16)
Ld 283
284 Lõune-hommikuda vasto. (317)
Vj Seäl, kus K r o o t u s'mõisa piired / Täna välja lahutavad, (318/19)
Ld 285/6
287/8 Sündis mässamise mängi / Raudariides rahvadega. (320/1)
Ld 289/91
292/3 Kalevi poeg, kangelane, / Puistas ligi terve pääva (322/3)
Ld 294
295 = 324
Ld 296/8
299 Aga nõdremaida nõrkes (325)
Vj Paljo tema sõalistest, (326)
Ld 300
301/3 Sest et raudalaiste rasked / Sõariistad surma tõivad: / Kuhu maaha kukutasid. (327/9)
Ld 304
305/8 Vaeno taper oli taband / Sulevi poea puusada, / Liha luuni läbistanud, (330/2)
Vj Veresooned veristanud, / Elusooned elvitanud. (333/4)
Ld 309/10
311 Veri voolas jõgedani, (335)
312 = 336
313/14 Seäl siis tuli sõnatarka, / Hakas verevoolamista (337/8)
Vj Lausosõnul sulgumaie: (339)
Ld 315
316/21 Veri, veri, elo-mesi! Kus sa lähäd läteelta, / Kaud kaevo kamberista? / Vereke, vereke, elo-mesi /. . ./ Kinnita aadri kiviksa /. . ./ Tarreta veri tammiksa (352/5, 359, 361)
Vj vt. Lisa II AKp. 340/370
Ld 322/33
334 Sõnatarka tegi salvi (371)
Ld 335
336/8 Üheksama rohtudesta, / Mis ta ise salaöödel. / Öigel' aeal kuude valgel (372/4)

Rahvaluules

280 = P 2/4 (4), 45
316/23 = L 111, 1/8

Kanarpikusta kitkunud,
Nõmme pealta oli noppind,
Kuusikusta koristanud;
Pani salvi haava peale,
Valuvõtjat vermedele,
Sõlmis haavad sõlmedesse,
Mähkis nartsu-mähkmetesse.
Kalevide kange poega
Puistas pilles raudamehi
Lademesse lagedale,
Viskas vaenlast vankumaie,
Pärast pakku põgenema.
*Surnukaared katsid nurme,
Niikui heina niidumaada,
Rahe raatma radasida;
Vereloigud lagedada
Kui see veerend vihmavesi
Põualista kuivand põldu.
Surnupäida sadandala,
Liikmetükka tuhandala.*
Mõrtsukana sõamässu,
Päikese ägev palav
Kurnas Kalevide keha,
Väsiteles võidumeesta;
Kangeks läinud keelekene
Kuivas kinni kurgu külge.
Pika jänu piinatusel
Läks ta sõalagedalta
Järvekalda keelta kastma.
Kui ta keha karastuseks,
Kange jänu kustutuseks
Laenetesta keelelaket
Kõhtu oli kõristanud,
Jäänd ei põhja piisakesta: [16]
Muud kui üsna musta muda.
Muru alla matetie
Järve ümber järästikku
Kahvatanud meeste kehad,
Sõas surnud sõbrakesed;
Et kui vihma veeretused,
Salalätte lisandused
Laenesida lahutanud
Kuivendanud koha peale:
Sõbrad vaimud sõnaldelles
Vetevoode veeretusel
Kesköö! võiksid aega viita.
Paari pääva puhkasivad
Võidumehed väsimusta,
Arstisivad haavasida
Muisutasid muljutusi;[17]
Terved tegid mõõgateri,
Tapperraudu teravaksa,
Pinnisivad piikisida,
Nikerdasid noolisida.
Kolmandama pääva koidul
Pandi pambud pihtadele,
Sõariistad meeste selga,
Siisap jälle sammumaie,
Vereteeda veeremaie
Kalevide poja kannul,

Parandused

345 nartsu mähkmetesse
355 se; vihma vesi
358 Liikmetüka
362 Väsitelles
374 mattetie
379 Sala lätte
383 Vettevoode
390 Taperraudu
392 Nikkerdasid
398 poea

Seletused

347 pilles (Kr.) — pillates, laiali
359 Mõrtsukana — mõrtsuklik
375 järästikku (murd.) — järjestikku

Alg-Kalevipojas

Ld 339, 341
Vj Metsa alta koko korjand. (375)
340 Nõmmikusta nopinud. (376)
342/3 = 377/8
Ld 344
Vj Sidus haavad sidemesse (379)
345 = 380
346/7 Kalevi poeg, kangelane. / Puistas raudalaiste väge (381/382)
Ld 348
349/51 Pani vaenlast vankumaie. / Redo pako põgenema. / Surno kaared katsid nurme. (383/5)
352 = 386
Ld 353
354 = 387
Ld 355/6
357 Päida veeres piki välja. (388)
358 = 389
359/60 Raske sõa mässamine. / Ägev päikese palav (390/1)
361 Kallist Kalevide poega. (393)
362 Väsidanud võidikuda. (392)
363/7 Kuivatanud tema keelta / Kangeks suu lae külge. / Jäno põua piinatusel / Läks ta järve kaldaalle. / Karastavat keele kastet. (394/8)
Vj Elustavat joogi märga / Laenetesta laenamaie. / Kalevide poega rüüpas (399/401)
368/9 Suures jänos järvekesta. / Väsind keha võimustuseks. (402/3)
Ld 370/1
Vj Pinnis tühjaks põhjast saadik. (404)
372/3 Ega jätnud veete piiska / Muda peäle järve põhja. (405/6)
Vj Sellepärast Jäno-järveks / Järvekesta kutsutakse. / Kusse Kalevide poega / Kanget jäno kustutanud. (407/10)
374 Kuhu sõasurnuid maeti. / Põrmo sülle sängitati. (413/14)
375 Laialiste järve ümber (411)
Vj Katvad kalmo künkad maada: (412)
Ld 376/84
Vj vt. Lisa II AKp. 415/446
385 Paari pääva puhkadella. (449)
386 Sõa väge väsimusta (448)
Vj Kalevide poega laskis (447)
387/8 Kus neil haavu arstitati / Muljutusi muisutati. (450/1)
Ld 389/91
392 Nikastusi lõngutati. (452)
Vj Muida viga parandati. (453)
393 Kolmandamal pääva tõusul (454)
Ld 394/5
396/8 Tõtasivad sõalaised / Kalevide poea kannul (455/6)

Rahvaluules

394 vrd. Pandi pampu kandemaie (L 52, 9)

Kesse kilbikandijaga
Teistel teeda tähendeles.
Püha jõe piiredele,
Võhandale jõudis vägi.
Kalev kiva kandemaie,
Metsast puida murdemaie,
Tugevamaid tammesida,
Paremaida pädakaida;
Olev silda seadamaie,[18]
Parve viisil paigutama.
*Sõda sõitis üle silla;
Paukusivad aluspalgid,
Nõtkutasid nurgakivid.
Perekada pohlakaida,
Tappejaida tatarlasi,[19]
Lipukese litukaida[20]
Kuuljakeeled kuulutanud
Pihkva piirel paigutamas.
Sõda peasis sõudemaie,
Vaenuvanker veeremaie.
Kalevide kange poega
Vaenlasi vemmeldama,
Pohlakaida puistamaie,
Tatarlasi tabamaie!
Mõõka möllas mehepoegi
Niites maha nõmme peale,
Paiskas pohlakade päida
Niikui marju marjasmaale,
Pähkelaida põõsa alla,
Rahet raatma radadele!
Kooljakehad katvad maada
Kolme küünra kõrguseni,
Veri veereb virna alta
Viie vaksa vääraneni.
Teisel pääval tongitie
Tapetantsil tatarlasi.
Kalevide kange poega
Viruteles vaenuväge
Sadandala suikumaie;
Mõõka möllas mõrtsukana
Mehepoegi muru peale.
Sõda sõitis seitse pääva
Kordamiste kohast kohta,
Väehulka vähendelles,
Puistas mõnda pealikuda
Kalevilta künka alla,
Sulevipoeg leidis surma,
Närtsis nurmel noorusela.
Kalevide kange poega
Koristeles riismed kokku,
Viis neid Vene väe vasta[21]
Tapetantsi tallamaie;
Andis sundi Alevile
Esimesi elpitada,
Keskemisi kergitada.
Alevide armas poega
Tuiskas tuuletuhingila
Sõbra sundi sünnitama,
Vaenumehi varistama.
Mõrtsukase mõõga möllul,
Pika piigi pistamisel,
Vihase vikati valula,
Tapja tapperite tantsil
Langes palju lagedale,

Parandused

400 tähendelles
412 Pohlakaida
413 Tapejaida Tatarlasi
414 Littukaida
423 möllas
425 Pohlakade
426 Riikui (trv.)
429 Koolja kehad
432 Vie
434 Tatarlasi
436 Virutelles
438 möllas: nõrtsukana (trv.)
445 Sulevi poeg
448 Koristelles
455 tuuie tuhingila
458 möllul
460 vikkati
461 taperite

Seletused

414 litukaida — leedulasi
415 Kuuljakeeled — maa-, saiakuulajad
432 vääraneni (Kr.) — ulatuses, mööduni
456 Sõbra sundi sünnitama — sõbra käsku (sundimist) täide viima

Alg-Kalevipojas

Ld 399/400
Vj Edespidi Pihkva poole, / Kuhu uued vaenokarjad / Pihkva tagant olid tulnud. (457/9)
401/2 Kuulsa V õ h a n d o kaldale (460)
Vj Pahemat kät sõrva peäle / Jäeti vägi seisamaie: (461/2)
Ld 403/6
Vj Senni kui Kalevi poega / Metsast mõne sülletäie / Sillapuida senna toonud. (463/5)
407 Olevi poeg, linnameister, / . . . / Tegi silda Võhandulle. (466, 468)
Vj Kuulus torni ehitaja: (467)
Ld 408
409 Väge rändas silda mööda / Üle püha jõgedana (469/70)
Ld 410/11
Vj Teise poole kalda peäle. / Seal, kus praego K ä ä p a küla / V õ r o mõisa rajal seisab. / Seisis muiste S e a t s ö ö r i / Püha jõe kalda ääres. / Seatsööri-küla taga (471/6)
412 Seisis parve Pohlakaida (477)
Vj Laagris liiva nõmme peäle (478)
Ld 413/16
417 Sõda tõusis sõudemaie. (479)
Ld 418
Vj Mässamine möllamaie. (480)
419/20 Kalevi poeg, kangelane, / Hakas vaenlast vemmeldama. (481/2)
421 = 483
Ld 422
Vj Puistas neid kui pihulasi. / Katis maada surnutega. / Tänapääval tähändavad / Kääpad sõalaiste surnuid: / Mis siin maaha matetie. / Põrmo rüpe puhkamaie. (484/9)
Ld 423/68
Vj vt. Lisa II AKp. 490/551

Rahvaluules

409/10 vrd. Sõitsin Some silda möda; / Some agga silda raksatille. / Allus agga palgi paugatille. (Beitr. VII. lk. 38/9 (7), 8/10 = A 245 (169))
452 vrd. Essimesed heidetakse. (L 110, 46)

Närtsiteles nurme peale.
Veri värvis kanarpiku,
Puneteles põõsasida.
Kalevide kange poega
Käskis sõda kinnitada,
Verist vaenu vaigistada,
Senni kui ta surnuid sõbru
Murule saab mattemaie.
Sulevide poja sängiks
Kasvatati kõrge küngas,
Paigutati potikene
Künka otsa kividega,
Kuhu põlend tuha põrmu
Mälestuseks matetie.
Ehk küll Kalevide poega
Teisel pääval tatarlasi,
Venelasi virutamas,
Siiski langes sõbraseltsist
Palju maha eesti poegi;
Kes veel jäivad, kihutasid
Pelges pakku põgenema.
Olevipoeg Aleviga,
Kalevipoeg ise kolmas
Seisivad kui raudaseina,
Kaljukünkad kohkumata,
Tammemetsa tugevusel
Vaenlaeste väe vasta
Õnnetuma pääva õhtul.
Päikese peitev palge
Videviku viludusel
Saatis sõda suikumaie,
Verist tööda vaikunema.

Kangelased kolmekeste
Läksid üle lagediku
Loigukesta luurimaie,
Kust nad keelekarastusta
Laenetest saaks laenamaie.
Orgus oli veike järve
Künkelkõrge kallastega;
Laened ehal läikisivad
Taevakumal meeste teeda.
Kangelased käisid kalda
Jänu järvest jahutama.
Alevide armas poega[22]
Kaela kaldalt kõverdelles
Vääärateles väsind jalga, —
Langes alla laenetesse,
Sattus kohe sügavasse.
Teised appi tõttanessa,
Saand ei enam sõbrakesta
Surma suusta peastamaie.
Kandsid kangeks läinud keha
Kalda'ale kuivikule,
Kuhu künka kasvatasid
Sõbral' suikumise sängiks.
Päikese paistusela
Õnnesilmal üksi nähtav
Läigib läbi laenetesta
Kangelase raudakübar,
Kolmetahuline mõõka;
Mis jäid järve mälestuseks
Alevida avaldama.

Parandused

463 Närtsiteles
465 Puneteles
471 poea
473 pottikene
476 mattetie
477 kül
478 Tatarlasi
481 Eesti
484 Olevi poeg
485 Kalevi poeg
498 naad
501 Künkelkörge
508 Vääratelles

Seletused

489 Vaenlaeste (murd.) — vaenlaste
491 palge — pale
501 Künkelkõrge — kõrgete küngastega
504 kalda — kaldale
511 tõttanessa (Kr.) — tõttasid

Alg-Kalevipojas

469/70 Tema matis Aleviga / Surnut Sulevide poega / Põrmo sängi puhkamaie. (552/4)
Ld 471/81
Vj Õnnetuse ohtopäävad, / Kurvad kurnatuse päävad / Tulid Kalevi poeale. / Taterlaste tugev vägi, / Turgilaste mõega terad: / Sõelusivad tema sõbru, / Pillutelles põrmo sängi; — (555/61)
482/3 Viimsed põgenesid pako, (562)
484/5 Kalevi poeg Aleviga, / Linnameistri Oleviga (563/4)
Vj Tatarlaiste tungi vasto (566)
Ld 486
487 Kaljo seinad kohkumata! (568)
488 Tugevast kui tamme metsa, (567)
489 Seisid üksi vaeno vasto, (565)
Ld 490/4
Vj Senni kui allaveerev päike / Õhtul sõda lõpetanud. (569/570)
Ld 495/513
Vj vt. Lisa II AKp. 571/579
514 Püüdis sõbrakese keha (591)
Vj Veete sängi sügavusest, / Matis teda põrmo alla, (592/3)
Ld 515/16
517 Vaikse sängi suigumaie. — (594)
518/21 Seäl veel nähtav tänapääval: / Tema kindel rauda kübar, / . . . / Mis kui päike järve paistab, / Järve põhjast vasto läigib. (580/1, 583/4)
519 Õnnelik on iga silma. (585)
522 Kolmeteraline mõeka; (582)
Ld 523/4
Vj Kesse arolisel korral / Alevide mõega läiki, / Rauda kübarate hiilgust / Veete peeglist näha saanud. / Kalevi poeg, kangelane, (586/90)
Vj Suure Pihkva maantee äärres / Põhja poolsel tee sõrvas / Seisab Alevide kalmo / Ase praego avalikult, / Ehk kül küngas ammo kadund / Kalmo rahvas tänapääval / Kuninga-kääpaks nimetab. (595/601)

Rahvaluules

486 vrd. Seisa vasta kui se seina, / Raea vasta kui se rauda, (B 22 (4), 11/12)
509/10 vrd. Sattus salla haudatessa, / Kukkutas kalla-kuddussa, / Merre urkassa uddussa. (L 40, 51/3)
518/24 vrd. Kulda mõeka merres välki, / Hõbbe odda laenetesta. (L 40, 11/12)

Viimsed vaenu viletsused,
Sugulaste raske surma
Kurvastasid Kalevida,
Et ei pääval püsi-paika,
Ööl ei leidnud enam õnne,
Koit ei kurba kustutanud,
Videvik ei võtnud vaeva.
Muretuju muljutused
Koormasivad Kalevida.
Seal ta sõnal sõudevale
Olevile avaldama:
*«Õnne-aja õilmekesed,
Lustipääva lillekesed
Lahkusivad luhadelta,
Närtsisivad nurmedelta,
Kadusivad karjamaalta,
Varisesid vainuelta,
Tuiskasivad toomingasta,
Puistasivad vislapuusta,
Langesivad lepikusta
Keskel kevadise keeril,
Keskel kesa kündemisel,
Enne suve sündimista,
Pika pääva paistemista.
Sestap kägu kukub kurba,
Lindu leskel laulab leina,
Ööpik hüüab läinud õnne.*
Noorel nurmel närtsind tamme,
Kevadele kuivand kaske,
Lehtis metsas leheaher
Seisan leskel sõbradesta,
Vaeseks jäänud vendadesta
Kurvastuse kütkendusel.
Lustipäävad lahkusivad,
Õnne-ajad õhtuele.
Võta, Olev, vennikene,[23]
Võta valitsuse voli,
Kuninglikku kõrgustusi,
Võta Virus varjamista,
Harjus hoolsat hoidemista
Kaitsevala käsidela,
Lase lendes Lindanisa
Kalevide kodudela,
Katsu linnal kantsisida
Tugevamaks toimetada,
Kraavisida kaevandella
Vahva vaenlaste vasta;
*Varjupaigaks vanadele,
Raudaseinaks raukadele,
Leinakojaks leskedele,
Nutunurgaks neidudele,
Pisarkambriks piigadele:
Kesse kurvastuse kütkes
Leskena sõbru leinavad,
Kahetsevad kaasakesi,
Sõas surnuid silmaveela!
Kus ei läte alta kulmu,
Pisar lõpe pealta palget.
Ära pean mina minema,
Lindu leinal lahkumaie,
Luike teiste laenetele,
Kotkas teiste kaljudele,
Parti roogu pugemaie.
Poen ehk põõsa paksustikku,
Vaiksemaie varju-orgu,
Leinakase lehtedesse

Parandused

528 püsi paika
536 Õnne aea
537 Lusti pääva
549 kukkub
551 hüab
559 Õnne aead
560 Võtta
561 Võtta
562 Kuningliku
563 Võtta
564 Arjus
574 Leinakoeaks
575 Nuttunurgaks
581 lätte
582 lõppe
588 paksustiku
589 varju orgu

Seletused

543 vislapuusta (murd.) — kirsipuult
545 kevadise keeril (Kr.) — kevadise aja keerul
550 leskel (Kr.) — lesena
553 Kevadele — kevadel
562 Kuninglikku kõrgustusi — kuningliku isiku kõrgendusi; kuninglikku au (Wied.)
566 Lindanisa — Lindanisasse

Alg-Kalevipojas

525/6 Sõa rasked viletsused, / Armsamate sõbra surma: (602/3)
527 = 604
Ld 528/34
Vj Tegid nukraks tema meele; / Sellepärast lahkus tema / Sõaväe riismetesta, (605/7)
535 Oleville pajatelles: (608)
Ld 536/59
560/1 «Võta, Olev, armas venda! / Valitsusta enda käte, (609/10)
Ld 562/5
566 Mine lennul Lindanisa, (C11)
Ld 567
568/9 Katso linna kinnitada / Tugevamaks toimetada: (612/613)
Ld 570/1
572 Et seäl leiad varjo paika. (614)
Ld 573/82
583/4 Mina lahkun laane varjo, (615)
Ld 585/7
588 Poen metsa paksustiko (616)
Ld 589/90

Rahvaluules

549/50 vrd. Mis ma kukkun kurva linde, / Vai mis laulan alva lapse? (A 26 (8), 3/4)
572/6 vrd. Kus on alvade assemid? / Kus on kurvade koddaed? / Lesse naise leina paika? (L 54 a, 1/3)
573 vt. 486
583 = L 10, 13
584/7 vrd. Anni ulgasta ujjuma, / Tedre teista lahkumaie! / Part lähhen parve äärdane / Luige kelgel lunda möda, (L 10, 14/17)
588 vrd. Pöörsin metsa paksustiko, (L 25, 9)

Läinud aega leinamaie,
Valusamat vaigistama,
Õnnetusi unustama.*
Valitsele Viru valda,
Rahupõlves rahvakesta,
Armukäela alamaida,
Ole ülem õnneline,
Õnnelikum, kui ma olin.» —
Kalevide kallis poega
Lahkunessa leinadessa;
Jättis nurmed nuttemaie,
Luhad laial leinamaie.
Paku-urka põgenedes
Otsis üksikuda kohta
Laialise laane keskel;
Kuhu käijatel ei käiki,
Ega tulijatel tungi
Rahu tulla rikkumaie,
Mõtteid murelt eksitama.

---

*Kalevide kallis poega,
Kui ta kurvastuse kütkes
Mitu pääva mööda metsa
Kõndind maada künkelikku,
Sammundanud samblasooda,
Läinud läbi liivikuida,
Juhtus õnne juhatusel,
Salasoovikute sõudel
Koiva jõe kaldal kohta,[24]
Peidupaika leidanema:
Kuhu kuuskede varjula,
Pädajate peitusela
Korjukesta kohendeles;
Kuhu vihma veeretusel,
Palavuse pakitusel,
Marutuule möllamisel
Vintsund keha külletile
Puhuks pani puhkamaie.
Sealap võõrdund vaatje silmist
Elas Kalevide poega
Vaese mehe vääralisel,
Elas päävad piinatusel,
Õnnetuse rasked ööd;
Silmad valval varjamata,
Lauged ala langemata,
Ega võtnud mitmel pääval
Söögi-einekesta suhu;
Elas tuule toetusel,
[Kasvis kaste karastusel,]
Paisudelles pääva paistel,
Vihmukese vihtlemisel.*
Hakkas nälga näpistama,
Võttis kätte õngavitsa,
Vähi söödavardakese,
Miska kalu kütkendama,
Vähipoegi vangistama.
Rannast tulnud raudalased
Kolmekeste käidanesse
Juhtusivad õnne juhil
Koiva jõe kallastele,
Kuhu Kalevide poega

Parandused

594 Viruvalda
595 Rahu põlves
596 Armu käela
603 Pakku urka
613 künkeliku
614 sambla sooda
618 Koivajõe
622 kohendelles
624 pakkitusel
625 möllamisel
628 võõrdnud (III trüki viga)
636 Söögi einekesta
638 (Puudub trükiveana 1875, esineb I ja II tr.)
641 näppistama
642 käte
644 Misga
645 Vähi poegi
649 Koiva jõe

Seletused

614 Sammundanud (Kr.) — sammunud
622 Korjukesta — hütikest (Wied.)
628 vaatje (murd.) — vaatajate
630 vääralisel — viisil, kombel
633 valval (Kr.) — valvel, valvsalt
647 käidanesse (Kr.) — käies

Alg-Kalevipojas

591 Sõbra surma leinamaie, (617)
Ld 592, 594/6
593 Õnnetusta unustama, (618)
597/8 Valitse sa õnnelikult, / Õnnelikumalt kui mina.» (619/620)
599/600 Nõnda lahkus Kalevide (621)
Ld 601/2
603/4 Põgenedes metsa pakso, / Üksikuse kohtadesse, (622/3)
Ld 605
606/7 Kuhu rändajate jalga / Paljo ialgi ei peäse. (624/5)
Ld 608/17
618/19 Koiva jõe ligidalta / Oli tema kohta leidnud, (626/7, vrd. 787/8)
Ld 620/7
628/31 Kus ta laia laane varjus — / Rahva silmil nägemata: / Kehva meehikese kombel / Mõne pika piina pääva. (628/31)
Vj Raske mure koorma alla / Leina põlve ikes elas; (632/3)
632/3 Kus ta mito pika ööda / Valvas, silma varjamata; (634/5)
Ld 634
635/6 Kus ta mito sööma vahet / Seisis ilma einekesta. (636/7)
Ld 637/40
641 Kui tal nälja näpistusta (638)
Vj Kogemata meele tuli: (639)
Ld 642/3
644/5 Siis ta püüdis jõesta vähki, / Püüdis mõne kalakese, (640/1)
Vj Misga tuliesemat nälga / Mõnekorra kustutanud. (642/3)
Ld 646/51
Vj Ühel pääval istus tema / Koiva jõe kalda ääres. / Toetas käsi põsakille / Mure piinas rasket päädа: / Mõtles sõbrakeste surma, / Mõtles endist õnne põlve, / Mööda läinud kallist aega. / Raudalaiste ninameehed / Olid tema jälgi leidnud, / Sellepärast saadikuida / Kaleville läkitati. (644/54)

Rahvaluules

601/2 vrd. Nutma jävad nurme nurgad, / Iggatsema metsa äred, (A 18 (6), 18/19)

Varjupaika valmistanud.
Võõrad mehed meelitama
Kalevida kavalaste:
«Kallis Kalevide poega,
Virust võõrdund valitseja,
Sõbrustele meie seltsi!
Kangus seisab sinu käessa,
Võimuvoli sinu väessa;
Tarkus meie taskudessa,
Mõisterikkus meie kotis.
Kui me ühes käidanesse
Venna-ikkes adra veame:
Ei või ükski vaen meid võita,
Sõda iial suretada.
Anna valitsuse võimust
Kavalama kaitsusela.»
Kalevide kange poega
Kena kõnet kuulanessa
Pööras silmad jõe poole,
Laskis lauged laenetele,
Selga petisliste poole —
Ega sahkand sõnakesta.
Veepinnalt veeres paisteks
Selgest Kalevide silma
Kaldal kõneljate kujud,
Kui nad mõõgad mõrtsukana
Salanõude sünnitusel
Tuppedesta tõmbasivad,
Miska meesta mõrtsukana
Tagant selga tahtsid tappa.
Kalevide kange poega
Pettust nähes pajatama:
«Mõõka alles müüdamata,
Terav rauda tehtamata,
Käsi alles kasvamata,
Sõrmeliikmed sündimata,
Miska minulista meesta
Veristelles vigastakse.
Põrgu pärijate pojad,
Tagap—selised tapjad!»
Sahkes sedamaida sasis
Võltsiliku võõrakese
Käsipidi kübarasta,
Keeriteles tuulekiirul
Ringis ümber raudalasta,
Kui üht takukoonlakesta!

Parandused

656 Sõbrustelle
660 Mõisterikus; kottis
662 Venna ikkes
664 ial
671 pettisliste
675 kueud
676 naad
678 Tupedesta
679 Misga
682 paeatama
687 Misga
689 poead
694 Keeritelles
696 takku koonlakesta

Seletused

661 käidanesse (Kr.) — käies
666 kaitsusela — kaitsusele, kaitse alla
668 kuulanessa (Kr.) — kuulates
683 müüdamata (Kr.) — müümata
684 tehtamata (Kr.) — tegemata
687 minulista — minusarnast, minusugust
691 Sahkes — sahates, s. o. kõneldes

Alg-Kalevipojas

652 Kangelasta meelitama, (655)
Ld 653
Vj Sõbra kaupa sobitama. / Vaata! Kolm on raudalaisi / Praego Kalevide ümber; / püüdvad teda petusella / Enda orjaks kütkendada, / Abimeeheks avatada, / Varjo seinaks vaeno vasto. (656/62)
654 «Kuule, Kalevide poega!» (663)
Vj Pajatas üks raudalaine: / «Anna voli meelevalda, / Valitsusta meie käte, / Maada meile päriseksa, / Rahvast meile käsojalaks; / Siis sull paremada põlve, / Paljo lõbusama lugu, / Kergemada murekoormat / Edespidi käte jõuab. — / Jää sa meie voli alla / Sõavääle peälikuksa; — (664/74)
Ld 655/6
657/9 Meil on tarkust, sinul rammo: (675)
Ld 660
661 Meie ühtelasta väge (676)
Ld 662
663 Kedagi ei jõua võita. (677)
Vj Tõuta meile teenri truust, / Vannu vaeno jätemista, / Sõbra sidemete kindlust.» (678/680)
Ld 664/8
Vj Kalevi poeg seisis mõtes, / Kuulas jutu poolel kõrval; / Põlgas vihastuse paisus, / Paha tuju tuskandusel: / Mesikeelel meelitusta, / Ega lausund sõnakesta. (681/6)
669 = 687
Ld 670
671 Selga raudalaiste vasto. (688)
Ld 672
673 Veepinna peegelista, (689)
Vj Läikivate laente silmast (690)
674 Nägi Kalevide poega (691)
Vj Mis ta selja taga sündis. / Raudalaised pidasivad / Isekeskis salanõuda, (692/4)
Ld 675
676 Kunni viimaks pikad mõegad, (695)
Vj Vereahned vardakesed (696)
Ld 677
678/80 Tupest välja tõmbasivad: / Misga Kalevide poega / Salamahti selja tagant / Püüdsid läbi pistemaie, (697/700)
Vj Sest et kangelase silma / Südant neil ei olnud vaata. (701/2)
681/2 Kalev, nende kurjust nähes, / Hakas nõnda pajatama: (703/4)
Vj «Ülekohto põrgulased, / Häbemata verehuntid, (705/6)
Ld 683/9
690 Tagapersse tapja sugu, (707)
Vj Metsa mõrtsukade poead! / Mõek, mis Kalevide kaela / Mässamisel maaha leikab: / Seisab paremate puusas, / Auusamate niude ümber! / Külap võiksin teotatud, / Kõlvatumalt rahva naeruks / Tagasi teid läkitada, / Inimestel inetumaks / Teie kurjad kujud teha: / Aga kõlbamata nuhtlus / Teotelleb nuhtlejada. / Nii kui sõimab nuhtlevada.» (708/20)
691 Nõnda pajatelles võtis (721)
Ld 692
Vj Kalevi poeg kangel rammul / Ligemaise raudalaise (722/3)
693 Kõrge kübarasta kinni; (724)
694 = 725
695 Raudalaista pää ümber (726)
Vj Mõnekorra rõngas viirul! (727)
Ld 696

Kohin tõusis tuuleõhku,
Kui oleks kuri põhjakotkas,
Koleda öö sulgiskarja
Tuuletiibu tallamaies.
Kalevipoeg rabas kätte,
Paiskas maha põrgupoja
Poolil rinnul mulla põhja.
Siisap sasis teise sõbra
Käsipidi kaeluksesta,
Keeriteles tuulekiirul
Ringis ümber raudalasta
Kui üht takukoonlakesta!
Kohin tõusis tuuleõhku,
Mühin laia laanemetsa,
Kui oleks maru möllamaies,
Tuulispaska tuiskamaies,
Kõrgeid kuuski kõigutamas,
Pädajaida paenutamas,
Tammesida tantsitamas.
Kalevipoeg rabas kätte,
Paiskas maha põrgupoja
Poolil palgil mulla põhja.
Siisap kolmandamast koerast
Käsipidi kukkalasta,
Keeriteles tuulekiirul
Ringis ümber raudalasta
Kui üht takukoonlakesta.
Kohin tõusis tuuleõhku,
Mühin laia laanemetsa,
Vuhin vetevoode'esse,
Pragin piki pilvetesse:
Kui oleks sõitmas raudasillal
Vaskirattasel vankerila
Pikker-taati põrutelles,
Äike äge ähvardamas.
Kalevipoeg rabas kätte,
Paiskas maha põrgupoja,
Mattis hoopis mulla alla;
Mulk jäi üksi muru peale
Kolmandamast kuulutama.

Teisel korral tuli targem
Petiskeelil poisikene
Kalevipoega kiusama,
Keda rannast raudalased
Saatnud kaupa sobitama.

Parandused

701 Kalevi poeg
702 põrgupoea
706 Keeritelles
708 takku koonlakesta
711 möllamaies
712 Tulispaska (trv.)
716 Kalevi poeg
717 põrgupoea
721 Keeritelles
723 takku koonlakesta
726 vettevoodeesse
732 Kalevi poeg
733 põrgupoea
738 Pettiskeelil
739 Kalevi poega

Seletused

718 Poolil palgil — poolest palgest saadik

Alg-Kalevipojas

697 = 728
698 Nii kui oleks kurja lindo / Põhja kotkas lennuskille (729/730)
Ld 699
Vj Pilvest noolil maaha tulnud; / Nii kui oleks sulgis karjad (731/2)
700 Tuule teeda tallamaies. (733)
Vj Õhu õlal sõudemaies: / Kesköö raho rikumaies. (734/735)
701/3 Kalevide kange poega / Rabas maaha raudalase, / Paiskas teda põrmo põue / Rinnust saadik seisamaie. (736/9)
704 Kalev võtis teise võera. (740)
Vj Raudariides raske meehe / Võimsa käpa vintsotusel: (741/742)
Ld 705
706 Laskis teda tuule tiivul (743)
Vj Vihisedes veeretada (744)
707 Ringis oma pää ümber. (745)
Ld 708
709/11 Tuules tõusis kange mühin / Nii kui maro möllamine (746/7)
Ld 712
713 Kõrgejalgse kuuse otsas (749)
714 Pika pädajate ladvus. (748)
Vj Lustilugu hullamaies. (750)
Ld 715
716/17 Kalevide kange poega / Rabas maaha raudalaise. (751/752)
Vj Kiilus teda vaia kombel / Lõuast saadik põrmo pinda (753/4)
Ld 718
719/22 Kalev võtis kolmandama / Raudalase tutist kinni, / Laskis teda tuule kiirul / Mõnekorra ümber päädа (755/8)
Ld 723
Vj Vihisedes viriseda! (759)
724 Kange vuhin tõusis tuules. (760)
Ld 725/7
728 Nii kui sõidaks välgo jälgil (761)
Ld 729
730 Vana kõrge Pikse taati. (762)
Vj Kõo-isa kõrgelt maaha. (763)
Ld 731
732/3 Kalevide kange poega / Rabas maaha raudalase, (764/765)
Ld 734/6
Vj Kiilus teda vaia kombel / Üle kulmo maa sisse! / Et ei jäänud enam näha / Kui üks põhja tükikene / Kõrgest rauda kübarasta. / Kalevi poeg tõstis kanda, / Vaotas korra kübarada: / Nii et raudalase jälgist / Mite põrmo järel jäänud. (766/74)
737 Mõne aea iljemine. / . . . / Ühe kavalama meehe (775, 779)
Vj Pärast praego pajatatud / Raudalaiste raputusta: / Olid nemad katse kombel (776/8)
Vj Enda seltsist valitsenud, (780)
Ld 738/9
740/1 Keda Koiva jõele saatsid / . . . / Kaleviga kaupa teha (781, 783)
Vj Uuest õnne katsumaie: (782)
Vj Kurba Kalevide poega / Oli endal osmikuda / S i l l a o t s a ehitanud, / Kus ta päike paiste peitu / Vihma varjo võinuć leida. / Istus asma ukse eessa / Sügavamas mõte sompus, / Õnnetuma põlve pärast: / Et ta sõalaised surma, / Armsad sõbrad otsa saanud. (784/93)

Rahvaluules

704/5 vrd. 691/3
706/9 = 694/7
711/15 vrd. 698/700
716/17 = 701/2
718 vrd. 703
719/20 vrd. 704/5
721/5 = 706/10
728/31 vrd. 711/15
732/3 = 716/17
734/6 vrd. 718

Kui ta kavaluse kombel
Pikemalta pajatanud,
Mesikeelil meelitanud,
Kostis Kalevide poega:
«Miks me aega, mehikene,
Vahendelles peame viitma?
Kõht mul hakkab kutistelles
Tühendusta tunnistama;
Käi sa jõe kalda'ale,
Võta vähivarras välja.
Vaata, poiss! kas vähkisida
Sõrgel palju sööda külles?
Kui saan kõhtu kinnitanud,
Tahan sulle targemalta
Asjaotsust avaldada.»
Raskel sammul raudalane
Kõndis jõe kalda'ale
Vähisaaki vaatamaie,
Varrast välja võttamaie.
Kesse kuulnud kentsakamat,
Näinud enne naljakamat,
Kui siin silma sirgunesse?
Kalev oli kange käega
Tõmmand tükkis tüvikuga
Pädajapuiest pikema,
Pannud seda sööda pideks,
Vähivardakeseks vette.
Rammetumal raudalasel
Polnud jõudu pädajada
Laenetesta liigutada,
Vähem varrast välja võtta.
Kalev ise käidanema
Viibimista vaatamaie,
Mis seal sõbral sammusida
Kogemata kütkendamas?
Kui ta astund kalda'ale,
Kergiteles ühe käega
Vähivarda vete'esta,
Tõstab ladva laenetesta
Kolme koorma kõrguseni;
Vaata! mis seal vardas vangub?
Vardas vangub vana hobu,
Ripub terve ratsuraiska,
Nahk aga seljast nülitud.
Kalevide kange poega
Pilkusela pajatama:
«Mine koju, vennikene!
Käi sa kiirest kuulutama,
Mis sa märkanud mehesta,
Tunnistand ta tugevusest.
Murult leiad teised märgid,
Teised tähtsad tunnistajad
Kalevipoja kangusest,
Toona tehtud kätetöösta!
Ühe uputin rinnuni,
Teise paigutin palgeni,
Kolmas kukkus üle kulmu,
Kuhu kaevand kaevandikku,

Parandused

743 paeatanud
749 Tühenduste (trv.)
751 Võtta
766 Pädaja puiest
778 Kergitelles
779 vetteesta
784 Rippub
787 paeatama
788 koeu
794 Kalevi poea
795 kättetöösta
799 kaevandiku

Seletused

747 Vahendelles — vaieldes (Wied.)
749 Tühendusta — tühisust, tühjust
787 Pilkusela (Kr.) — pilkel, pilgates

Alg-Kalevipojas

742/4 Raudalaiste kaval saadik / Rääkis kaua petis keelil, / Kangelasta meelitelles. (794/6)
Vj Kalevi poeg kuulis jutu, / Ega lausund sõnakesta. / Viimaks pika jutu peäle (797/9)
745 = 800
746/7 «Miks me' tühjal pajatusel / Kallist aega peame viitma? (801/2)
Ld 748/9
750 Mine jõe kalda ääre. (803)
Vj Kus mulle vähi söödakene / Varda külles ripub veete. (804/5)
751/3 Kergitella sööda varrast. / Vaata järel, vennikene! / Kas ehk mõnda vähkisida / Sööda küllest kinni võtnud?» (806/9)
Ld 754/6
757/8 Raudalaine rutas senna (810)
759 = 811
Vj Leidis jõesta jämedama, (812)
Ld 760/4
765 Mis oli maasta väljakistud / Tükis laia juuredega! (814/15)
766 Pika pädajada puuda. (813)
767/8 Seda Kalevide poega / Vähkidelle söödaks pannud. (833/4)
Vj Raudalaine katsus rammul / Sööda varrast liigutada; / Venitelles kõigest väästa / Pädajada igapidi: (816/19)
769/70 Aga raske palgi pako / Temal üle jõudo käisi. (820/1)
Ld 771/2
773/6 Kalevide kange poega / Tuli lugu vaatamaie: / Mis seäl asja viivitelles? (822/4)
Ld 777
778/9 Tõmbas pako kergel kombel / Ühe kääga jõesta välja, (825/6)
Ld 780
781 Tõstis paari sülla kõrgel (827)
Vj Üle laente söödakese. (828)
782 Vaata imet! pako otsas. (829)
Vj Pädaja puu juurte kütkes (830)
Ld 783
784/5 Ripub terve hobo raipe, / Nahk aga pealta nülgitud: (831/2)
786/7 Kalevi poeg, kangelane, / Hakas nõnda pajatama: (835/6)
788 = 837
789 Tõta kiirest omaksille, (838)
Vj Pajata siis peälikuile, / Avatelle ülemaile: (839/40)
790 Mis sa praego oled näinud. (841)
Ld 791/800

Rahvaluules

792 vrd. Ma lõin märgid mättaassa (L 61, 11)

Matuspaika mälestuseks.
Olen võimusel vägevam,
Kehakangusel tugevam,
Pikkusel teist palju pikem;
Teud ei kõlba teenijaksa,
Ega suurus sulaseksa,
Ega pikkus päiliseksa,
Võimus võõra voli alla.
Ennemine elan üksi—
Kehvamehelise kombel,
Kui et sulgun sunni alla,
Võõra voliduse alla.
Kalevide kanget kaela
Saa ei kütke kinnitama,
Orjaike ormandama.»

Salasaadikute sõidud,
Külaliste tuulekäigid,
Tühjateede tallamised
Pahandasid Kalev'poega.
Murekoorma muljutusel
Läks ta laande luusimaie,
Tuskatuju tuulutama.
Kus ei kanda enne käinud,
Varbad enne olnud veerend.
Kui ta tuska tuulutelles
Kõndind pääva, kõndind kaksi,
Kõndind kolmandama pääva
Luusil mööda laanesida,
Sealap sammud sattunesid
Peipse järve piiredele,
Kus tal jalad õnnekäigil
Sagedaste enne sammund;
Ehk küll kohta kurval silmal
Võõras täna vaatanessa.
Kaugemale käidanessa
Puutus Kalevide poega
Kääpa jõe kallastele,
Kuhu enne Pihkva käigil
Õnne-aja õitsemisel
Varastatud verevenna —
Mõõga lausund magamaie:
Karistajaks kandijale,
Viletsuseks viidejale.
Kallis Kalevide poega,
Ei sa võinud ette teada,
Taga tarkusel tähenda,
Unenäussa ette näha,
Magadessa mõtteleda:
Kuda mõõgal' antud käsku
Soome sepa sajatusel,
Valmistaja vannetusel
Sulle surma sigitama,
Verist palka valmistama.
Eks sa helkind lustikäigil,
Laulnud lausa laenetesse,
Vannutanud vetevoodi,
Sajatanud sügavasse:
«Kui aga juhtub käidanessa
Jalakanda pistma jõkke,
Kes sind enneise kannud:
Siisap mõõka, sõbrakene,
Murra jalad tal mõlemad!»

Parandused

800 Mattus paika
803 Pikusel
806 pikus
809 Kehva mehelise
814 Orja ikke
818 Kalev' poega
820 laane
832 kül
838 Õnne aea
844 etteteada
845 tähend'da
849 Soomesepa
853 elkind
855 vettevoodi

Seleteused

809 Kehvamehelise (Kr.) — kehva mehe
814 ormandama — veriseks hõõruma (Wied.)
833 Võõras täna vaatanessa (Kr.) — näikse täna võõrana
834 käidanessa (Kr.) — käies
850 vannetusel (Kr.) — vandel, vandumisel
857 käidanessa (Kr.) — käies

Alg-Kalevipojas

801/2 Mina olen väga vägev, / Rammo poolest väga raske; (842/3)
Ld 803
804/5 Või ei teile teenijaksa / Ega sulaseksa saada. (844/5)
Vj Ei mull ole teida tarvis! (846)
Ld 806/7
808/9 Külap elan ennemine / Kehva kombel oma käe peal.» (847/8)
Vj Raudalaiste saadikuide / Sagedamat sammomista. (849/50)
817 Tühja teede tallamista (851)
Vj Vaikse reduspaiga poole: / Tahtis Kalevide poega / Ühelkorral otsandada. / Sellepärast võtis nõuuksa: / Uuta pako-urkakesta / Eneselle valitseda. / Sala teesi rändadessa (852/8)
829 Põgenes ta Peipse randa; (859)
Vj Kus ta pakso metsa peidus, / Laia laane varjo alla / Häda päivi õhtul' ajas. / Ühel pääval luusimisel (860/3)
Ld 810/34
835 Juhtus Kalevide poega (864)
836 = 865
Vj Senna kohta käidanessa: / Kus ta Soomest toodud mõeka / Laente sängis suigumaies. / Lahkumisel oli Kalev / Mõeka enne õpetanud: (866/70)
Ld 837/57
858/61 «Aga pistab, kes sind kannud, / Iial jalga Kääpa jõkke: / Siis, mo mõeka, haljas rauda! / Leika jalad tal mõlemad!» (871/4)
Vj Mõega-kandijaga mõistis / Kalevi poeg omas arvus: / Peipse ranna sortsilasta, (875/877)

Rahvaluules

825/6 vrd. näit. Võtsin kaare, võtsin kaksi. / Akkan kolmat võttemaie: (L 42, 8/9)
844 vrd. Kui olleks teadnud, võinud teada, (L 66, 2)
846/7 vrd. Võinud sa unnela nähja, / Maggadena mõtteletta, (L 66, 3/4)
857/61 = Kp. XI, 698/702

Kinnitatud kurja käsku
Sunnitie sortsiele
Mõõka kätte maksamaie,
Kesse mõõka s e i e kannud,
Vargakäpil viinud vette.
Aga mõõga arvamisi
Sepa vanne segatanud.
Kui nüüd Kalevide poega
Jalakanda pistnud jõkke,
Mõõka kohe mõtlemaie,
Arvus nõnda arvamaie:
Kas ei e n n e i s e k a n n u d
Meesi ole mõõgakesta?
Kas ei kohus karistada?
Sajatuse sunnitusel
Murdis mõõka mõrtsukana
Kalevile kintsudesse,
Leikas maha labajalad,
Pureteles põlvedani.
Kalevide kange poega
Surmavalu sunnitusel
Kibedaste kiljatama,
Hädas appi hüüdemaie!
Roomas käpil kalda ääre,
Langes maha lagedale,
Veri valgus välja peale.
Ehk küll jõkke jäänud jalad
Põlvist saadik puudusivad;
Kattis Kalevide keha
Vaka osa verist maada.[25]

Kalevide kiljatused,
Hädas appi-hüüdemised,
Valusurma vingumised
Paisusivad pilvetesse,
Kerkisivad kõrgemale,
Tõusenesid taeva'asse
Kõrge isa kamberisse.
Kalevipoja kiljatus,[26]
Valupiinas vingumine
Kostab ikka kustumata,
Vältab ala vaikimata
Eesti pere poegadele,
Eesti talu tütterile!
Saab veel aastasadandala
Sündind kahju sõnaldama,
Kunni kattev murukaissu
Viimsel laulja võsukesel,
Kuldanokal linnukesel
Surmas suud saab sulgumaie.
Taevalikud tutvad tulid
Vennikesta vaatamaie,
Tulid valu vaigistama,
Kibedusta kustutama,
Panid rohtu haava peale,
Valuvõtjat vermetele.
Siiski sigis haavust surma,
Veri võitis vennikese,
Närtsiteles mehe noore.
Kalev kemples surmakütkes,[27]
Vaakus hinge valusaste;

Parandused

864 käte
867 arvamist (trv., vt. I, II tr.)
870 Kalakanda (trv.)
880 Puretelles
888 kül jõke
893 appi hüüdemised
899 Kalevi poea
900 Valu piinas
903 Eestipere
904 Eesti-talu tüterile
905 aasta sadandala
907 murukaisu
909 Kuldanokkal
916 Valu võtjat
919 Närtsitelles

Seletused

863 sortsiele — sortsile
868 segatanud — seganud
872 Arvus (van.) — arus
880 põlvedani (Kr.) — põlvedeni
905 aastasadandala — aastasadade jooksul
920 kemples — võitles; viskles, vähkres

Alg-Kalevipojas

Ld 862/4
865/6 Kesse mõeka varastanud, / RööVli küüsil jõkke kannud. (878/9)
Ld 867/80
Vj vt. Lisa II AKp. 880/906
881/3 Kalev tõstis valo kisa (907)
Ld 884
885 Roomas vaevalt käpakille (908)
Ld 886/7
Vj Jõesta kalda ääre peäle; / Langes maaha lagedalle. / Piinatuse pisar silmas. (909/11)
888/9 Ehk kül jalad puudusivad: (913)
890/1 Kalevide poea keha — / . . . / Katis rohkest vaka osa, / Vaka maada lagedada, (912, 914/15)
892/8 Aga tema surma hädas / Rasked valo hoigamised / Täitsid laia keskendiko / Maa ja taeva vahel täide! / Tõusid kõrgel taeva telki, / Kostsid jumalate kõrva! (916/21)
Vj Tungisivad Taaralaiste, / Heldus'rika kuulmetesse! / Kesse Kalevide poega / Enda sõbraks arvasivad. (922/5)
899/901 Kalli Kalevide poea / Surmas sünnitatud kisa. / Valus surma võitlemine / Kestis täna päävadeni. (926/9)
Ld 902/4
Vj Ulatas meie põlveni; (930)
905 Saab veel kestma edespidi (931)
Ld 906
Vj Kunni Eesti sugu sureb; (932)
907/8 Kunni katev põrmo kaiso / V i i m s e l Eesti laulikulle (933/4)
Ld 909
910 Suud saab kinni sulgumaie, (935)
Vj Laulosõna lõpetama! — (936)
911/13 Taevalikud sõbrad tulid / Kalevida vaatamaie. / Sõbra valo vaigistama. (937/9)
Ld 914
915 Panid parandava rohtu / Tema haavadelle peäle. (940/1)
Ld 916
917/18 Aga haavad tegid surma. / Otsa Kalevi poeale. — (942/3)
Ld 919
Vj Kurjad on kül vaeno haavad. / Kurjemad veel sõbra löödud. / Kõigekurjemad ise löödud. (944/6)
920/1 Seäl nüüd hoigas surma kütkes. / Vaakus hinge Kalevide! (947/8)

Rahvaluules

884 vrd. Mina api üüdemaie, (L 109, 17)
892/3 vrd. 883/4
899/900 vrd. 892/4

Veri, tarretanud väljal,
Pani kohta punetama.
Keha juba külm ja kange,
Vaikus verevoolamine,
Süda tuksul seisanessa;
Siiski Kalevide silmad
Sirasivad selge'este
Taevataadi tubadesse,
Vanaisa kamberisse.
Põrmu paelust peasnud vaimu
Lendis lustil linnukana
Pikil siivul pilvetesse,
Tõusenesi taeva'asse.
Taevas tehti terve keha
Varjuks Kalevide vaimul,
Miska võidumeeste mängil,
Pikkerlaste lustipidul
Õnnepäivil hõiskadelles
Magusamat põlve maitses,
Põrmupõlve vaeva puhkas.
Tema istus tulepaistel
Taara kangelaste keskel,
Kuulas käsipõsakille
Laulikute lugusida,
Miska tema tegusida,
Jumedaida juhtumisi,
Ilmas ilmund imedusi
Tulepaistel pajatati,
Kullakeelil kuulutati.

Vanaisa, isetarka,
Külap kandis murekoorma,
Kui ta pääd ei pähitsele
Mõnel ööl võinud panna,
Mõttesida mõlgutelles:
Mis ta kangemale mehel'
Taevas tööksa tõstanessa,
Ammetiksa arvanessa?
Poega oli põrmupõlves,
Elu-ilmas enne koolu
Suuri töösi sünnitanud,
Vägevaida valmistanud,
Vaenlasi vaenul võitnud,
Põrgutaati paelutanud:
Võind ei võimsat vedelema,[28]
Tugevamat jätta tööta,
Laiskel taevas luusimaie.
Vanaisa, isetarka,
Kutsus perepoegi kokku
Salanõusi sünnitama,
Targemaida toimetama.
Taara taevalised targad
Istusivad isekeskis
Salakambri seina taga
Nõudenikutuse nurgas,
Pidasivad paari päävа,
Paari ööda puhkamata
Sala nõu ja sõnaldasid:
Kudas Kalevide poega
Taevas tööle toimetada.

Parandused

929 Taeva taadi
930 Vana isa
937 Misga
944 käsi põsakille
946 Misga
949 paeatati
950 Kulla keelil
951 Vana isa
959 põrmu põlves
960 Elu ilmas
964 Põrgu taati
968 Vana isa
970 Sala nõusi

Seletused

925 Vaikus — vaikis, vaibus
926 tuksul seisanessa (Kr.) — jäi tuksumast seisma
932 linnukana (Kr.) — linnu kombel, linnuna
941 Põrmupõlve — maapealse elu
948 imedusi (Kr.) — imeasju
952 murekoorma — murekoormat
957 tõstanessa (Kr.) — (ehk) tõstaks
958 arvanessa (Kr.) — (ehk) arvaks
960 koolu (murd.) — surma
967 Laiskel (Kr.) — laisalt, laisana, laiseldes
975 Nõudenikutuse — nõupidamise
978 sõnaldasid — kõnelesid

Alg-Kalevipojas

Ld 922/3
924 Juba keha külm ja kange, (949)
Vj Juba hingamine kinni, (950)
925/6 Verevoolamine vaikus, / Südamel ei põksomista: (951/2)
927/8 = 953/4
929 Taeva taadi tareessa, (955)
930 = 956
931 Keha paelost peäsnud vaimo (957)
Ld 932/3
934 Põrkas üless taeva poole, (958)
Vj Lendis Taaralaiste telki. / Jumalate seltsi hulka. (959/60)
Ld 935/50
951/4 Vanaisa, vanatarka, / Oli mure koorma alla; / Vaevas päädа öö ja pääva (961/3)
Vj Kalevide poea pärast: (964)
Ld 955
956/7 Mis ta taevas tallituseks / Kaleville pidi seädma? (969/970)
Ld 958
959/61 Kesse ilmas enne surma / Suuri töösi toimetanud, (965/6)
Ld 962
963/4 Vaeno meehi paljo võitnud, / Sarvik-taati köide pannud! — (967/8)
965/6 Tööta võind ei teda jäta; (971)
Ld 967
Vj Muido võis ta ülemeelne / Naljatusi ettevõta: / Mis ei Taaralaistel armsad, / Jumalatel meelta mööda. (972/5)
968/9 Vanaisa, vanatarka, / Kutsus oma peret koko, (976/7)
Vj Taevalaiste kogokonda (978)
970 Salanõuude sünnituseks. (979)
Ld 971
972 Seäl siis taevalikud targad (980)
Ld 973/5
976/7 Istusivad kolme päävа, / Kolme ööda üksijärgil (981/2)
Vj Mõdo kannu ümber mõtes, (983)
Ld 978/81

Rahvaluules

942/50 vrd. Sissej. 166/87

Taara taevalised targad
Mõtlesivad ühel meelel
Seltsis viimaks seaduseksa:
Kalevide kanget poega
Põrgu vahipoisiks panna
Alta-ilma hoidamaie,
Väravaida vahtimaie,
Sarvikuda sõitlemaie,
Et ei selli sidemesta,
Kuri peaseks kütketesta.
Hangund kehast lahkund vaimu,
Taeva tõusnud tuikesta
Sunnitie sedamaida
Külma kehasse kõndima,
Asupaika alustama.
Kalevide külma keha
Tõusis jälle toibumaie
Pääst saadik põlvedani,
Aga jõkke jäänud jalgu,
Küllest katkend kintsusida
Võind ei jumalate vägi,
Taara tarkus terveks teha,
Keha külge kinnitada.
Kalevide poega pandi
Ratsul valge hobu selga,
Saadetie salateedel
Põrguriigi piiredele
Väravada valvamaie,
Sarvikuda sõitlemaie,
Et ei selli sidemesta,
Kuri peaseks kütketesta.
Kui siis Kalevide poega
Veeres kalju-väravasse,
Alla-ilma ukse ette
Hüüetie ülevalta:
«Raksa kalju rusikaga!»
Raske käega rabadessa
Lõi ta kalju lõhke'ela, —
Aga käpp jäi kalju kütke,
Rusik kinni kivirahnu.
Sealap istub hobu seljas
Praegu Kalevide poega,
Käsi kütkes kalju külles,
Valvab vahil väravada,
Kaitseb kütkes teise kütkeid.
Põrgulastest püüetakse
Kahel otsal põlend piirgul
Ahelaida habrastada,
Kütkesida katkendela.
Jõulu ajal lähvad lülid [29]
Peene hiuksekarva paksuks;
Kui saab hüüdma koidukukke
Vanaisa väravalta
Jõulupüha tulikuda:
Lähvad ahelate lülid
Järsku jälle jämedamaks.
Kalevipoeg püüab käppa
Vahevahel vägevaste

Parandused

985 vahi poisiks
986 Alta ilma
991 Angund
999 jõke
1013 kalju väravasse
1014 Alla ilma
1015 Hüetie
1019 käp
1026 püetakse
1027 Kahelotsal põlend
1028 abrastada
1030 aeal
1032 koidu kukke
1033 Vana isa
1037 Kalevi poeg püab käpa

Seletused

998 põlvedani (Kr.) — põlvedeni
1018 lõhke'ela (Kr.) — lõhki
1026 Põrgulastest — põrguelanike poolt
1027 piirgul — peeru abil
1034 tulikuda — tulekut

Alg-Kalevipojas

982/5 Kunni viimaks ühel meelel / Seda seädust sobitati: / Kalevida põrgo panna. / Põrgolaiste peälikuksa. (984/7)
Ld 986
987/90 Sarviko taadi vahiksa, / Et ei kammitsasta peäse. / Ega kütkest lahti kisu. (988/90)
Ld 991/1003
1004/8 Kalevi poeg, kangelane: / Pandi valge ratso selga. / Saadeti põrgo minema. / . . . / Valvab põrgo väravada: (991/3, 997)
Vj Ammetida tallitama. (994)
Ld 1009
1010/11 Et ei sarvik välja peäse (998)
Ld 1012/20
1021/2 Seälap kangemeehe poega (995)
Ld 1023
1024 Istub põrgo väravalla, (996)
Ld 1025
Vj Ega ilmast vaga looma / Kogemata senna eksi. (999/1000)
Vj Vana põrgo litta poegi, / Sala urkas üleskasvand: / Elab praego mito tüki / Alta ilma pimedusses. (1001/4)
1026 Need siis püüdvad Sarvikuda (1005)
1027 Panevad piirud põlema, / Kahest otsast lõhnamaie, (1007/8)
1028 Ahelaida abraks teeksa, (1010)
Vj Ahelatest lahti peasta; (1006)
1029 Kütke raudo katkendaksa. (1011)
Vj Nii et alaline tuli (1009)
1030 Igal aastal Jõulo aeal / Lähvad ahelate rõngad (1012/13)
Vj Piiru tule piinatusel: (1014)
1031/2 Iukse karva peenuseksa, / Aga nii kui koido kukel (1015/16)
Ld 1033/4
Vj Kiitus' laulo lugusida / Kirikutest välja kostab: / Sõimes sündind lunastaja / Armo heälta kuulutama; (1017/20)
1035/6 Lähvad Sarviko ahelad / Jälle vana jämeduseks. (1021/1022)
Vj Kuida nemad enne olnud. (1023)
Vj vt. Lisa II AKp. 1024/47
Ld 1037/54
Vj vt. Lisa II AKp.: Lõpesõna

Rahvaluules

1008 vrd. 987
1009/11 = 988/90
1032/3 vrd. Jubba laulsid Loja kukked. / . . . / Loja suure ukse suusse. / Maria värrava peäle. (L 33, 5, 7/8)

Kaljuseinast lahti kista,
Raputab ja raksateleb
Maapõhja müdisema,
Künkasida kõikumaie,[30]
Mere valgel vahutama;
M a n a käsi hoiab meesta: [31]
Et ei vahti väravasta,[32]
Kaitsev poega põrgust peaseks.

Aga ükskord algab aega,
Kus kõik piirud kahel otsal [33]
Lausa lähvad lõkendama;
Lausa tuleleeki leikab
Käe kaljukammitsasta:
Küll siis Kalev jõuab koju [34]
Oma lastel' õnne tooma,
Eesti põlve uueks looma.

Parandused

1040 raksatelleb
1048 kahelotsal
1051 Käte
1052 Kül; koeu
1054 ueks

LISA I

KOMMENTAARID

A. ÜLEVAATEID

1. «KALEVIPOJA» KEELEST

J. Peegel

«Kalevipoja» keele kohta on sajandi vältel avaldatud väga erinevaid arvamusi. On olnud mõistvaid seisukohavõtte ja tõlgendusi, enam aga teravat kriitikat. Eri väljaannetes on eepose keelt püütud parandada ning reeglipärasemaks siluda. Ei puudu ka seisukohad, mille kohaselt kogu teos nõuaks põhjalikku keelelis-stiililist ümbertöötamist. Igal juhul on «Kalevipoja» keel ja stiil niisugused täiesti erilaadilised nähtused meie kirjanduses ja keele ajaloos, millele omapära suhtes vaevalt midagi kõrvale on panna. Niisama erandlik koht on «Kalevipojal» Kreutzwaldi enese keelelistes pürgimustes.

Eepose keeleline omapära kõigi oma «vigade», hälvete ja erandvormidega on tingitud ajalooliselt täiesti mõistetavast vastuolust. Ühelt poolt autori otse ennastületav taotlus luua oma fantaasialennu abil seotud rahvapärimuste riismetest gigantne teos rahvaluule arhailises sõnastuses ja stiilis, teiselt poolt ehtsa rahvalaulu, eeskätt selle keeleliste iseärasuste enam kui puudulik teaduslik tundmine, napid teadmised murretest ja tolleaegse kirjakeele ebakindlus ning ääretu vaesus sõnavara ja nõtkema kirjandusliku stiili alal. See vastuolu kajastub täiel määral eepose keeles. Seda vastuolu tuleb mõista, sest autor ei saanud ju oma ajastust välja hüpata. Peame imetlema selle mehe julgust, kes söandas regivärsside eeskujul kirjutada niisuguse hiiglatöö ajal, kus regivärssidest enestest veel nii vähe teati ja kus ka teised keelelised eeldused nii kesised olid.

«Kalevipoja» keele üheks kõige iseloomustavamaks jooneks ongi *arhailise rahvalaulukeele eeskujul loodud ja edasiarendatud värdvormid*. Nagu juba märgitud, tulenes nende vormide tarvituselepääs rahvalaulukeele puudulikust tundmisest, olemasolevate rahvalaulukogude vähesusest (ning üleskirjutuste vigasusest). Samuti ei osatud regivärssides esinevaid varasemaid keelendeid teaduslikult seletada.

Oli veel kehtimas Hupeli autoriteediga kinnitatud vaade, et kõnekeelele tundmatud, tavaliselt pikemad vormid regivärssides on lihtsalt laulikute värsitäiteline poeetiline vabadus, seega keelelise tagapõhjata meelevaldsus. Kuigi juba H. Neus — tõetudes mõningale võrdlusele soome keelega — hakkas rahvalaulukeeles nägema nn. «vana-eesti keelt», ei olnud veel keegi teaduslikult püüdnud esile tuua midagi konkreetsemat selle «vana-eesti keele» seaduspärasustest. Pidas ju Ahrenski rahvalaulude keeles õigeks vaid seda, mis täpselt vastas soome keelele.

Seetõttu säilib ka Kreutzwaldil veel 60-ndail aastail veendumus, et poeetiline vabadus on vähemalt üks neist tegureist, mis kujundavad rahvalaulude keelt.

Selt taustalt lähtudes on Kreutzwald loonud rea pseudo-arhailisi vorme, mis tihtipeale on niivõrd erilaadsed, et neile ei leidu rahvalaulude keeles ligilähedaltki sarnaseid. Peamiseks kujundamiselemendiks on olnud *-da, -na, -ne, -je* jt. arhailist algupära sufiksid, samuti kontraheerumata sõnakujude eeskujul loodud kombinatsioonid *rahedad* 'rahet', *isada, terada* 'isa, tera (nimet.)', *jõgedad* 'jõed', *pähädani* 'pähe', *mehedana* 'mehena', *meredana* 'mereks', *verena* 'veri', *neitsinasse* 'neitsisse', *äärdane* 'äärde', *sõdanesse* 'sõtta', *imedamat* 'imelikumat', *nutelasse* 'nutate', *lahedaksa* 'laheks', *talunes* 'talus', *astunela* 'astudes', *käidanema* 'käima', *vääraneni* 'väärani', *emada* 'ema (omast.)', *pilvedani* 'pilve (omast.)', *allana* 'alla', *taluda* 'talusse', *vahedele* 'vahele', *paigutie* 'paiguti', *tagasie* 'tagasi', *kenadam* 'kenam', *pärgina* 'pärg', *lahtiela* 'lahti', *lõhkeela* 'lõhki', *vangiele* 'vangi' jne. Rajavas käändes on silmatorkavad niisugused moodustised nagu *pilvedani, põlvedani, põhjadani, otsadani, varbadani,* s. o. 'pilveni', 'põlvini' jne.

Kõige sagedamini esinevateks vormideks on aga *maies*-seesütlev ja *nessa*-vorm (ka *-nekse, -nesse* kujul). Nimelt ei ole Kreutzwald — nagu paljud rahvalaulikudki — pidanud *maie*-vormi sisseütlevaks käändeks, mistõttu sellele on liidetud omakorda seesütleva lõpp: *tõusemaies, arvamaies, hullamaies, pühkimaies* jne. Infinitiivi *ma*-tunnusele liitub «Kalevipojas» mõnikord ka *sse*-lõpp, näit. *segamasse.*

Potentsiaalset algupära *nessa*-vorm (rahvalauludes murdeti *-nekse, -neksi, -nesse, -nessi, -nessa* kujul üks kõige rohkem levinud vorme) esineb «Kalevipojas» ligikaudu kümnes eri tähenduses. Ootuspärane on see vorm eeskätt otsestes ja kaudsetes küsimustes, oleviku umbisikulises tegumoes ja ka oleviku kindlas kõneviisis, kusjuures neil puhkudel on tavaliselt säilinud ka potentsiaali (võimalikkuse) varjund. Kreutzwald on aga seda vormi kasutanud palju avaramalt, püüdes eepose stiilile anda arhailisemat ilmet. Nii asendab see vorm näit. *des*-vormi, infinitiive, seda leidub tingivas ja kaudses kõneviisis, sageli mineviku aegades jm.

Regivärssidele omane lõpukao puudumine reas morfoloogilistes vormides on Kreutzwaldile tuttav olnud ja seda on ta ka «Kalevipoja» keeles arvestanud, kasutades reas käänetes täiesti õigeid vokaallõppe (*unda, noorikuda, mägeda* 'und, noorikut, mäge'; *kätkiessa, ladvissa* 'kätkis, ladvus'; *taganta* 'tagant'; *kalda'alta* 'kaldalt'). Saava käände lõpuks on «Kalevipojas» *-ksa* (*terveksa, järveeksa*), millel on ka rahvaehtsates regivärssides kaunis tugev taust. Kui laulikute vormitaju tuhmumine tõi rahvalauludes kaasa mõnede käänete lõpus esineva vokaali vahetamise, siis esineb analoogilist nähtust ka «Kalevipojas», kus leidub näit. sisseütlevat seesütleva asemel (*lepikusse* pro *lepikussa*), seesütlevat sisseütleva asemel (Mere *urkassa udussa* pro *urkasse udusse*), alaleütlevat alalütleva asemel (*kaljudelle* pro *kaljudella*) ja alalütlevat alaleütleva asemel (*pikila pajula* pro *pikile pajule*).

Vokaallõpuliste vormide taotlusena võiks ehk vaadelda ka genitiivivorme *lustina, mehena, mehina* 'meeste', *vetena, vaskena, ehana.* Vokaallõpulise nimetava rekonstrueerimisel on Kreutzwald sageli lähtunud omastavalisest tüvest (või tüvevokaalist), sellepärast siis ka niisugused nominatiivivormid nagu *heale, hiire, kaarna, koore, õnnelapse, madalama, mõnusama, seaske* 'sääsk', *suure, sõrmukse, taime, suure tamme, tähte, ukse* jne.

Vormikirevust aitavad suurendada veel rohked hälbed astmevahelduse põhilistest seaduspärasustest niihästi laadi- kui ka vältevahelduse alal, näit. *jäämäede, väede, orude, toade vahet, luhadelta, vannest* 'vandest', *männisida, tuulehoodel, sulgiline* 'suline', *ridas, niudedesta* 'niuetest', *vihmasadul* '-sajul', *tuuletiiba* tantsitusel, *hõiskadelles, puhkadelles* jne. Väga sagedased on kõikumised eriti klusiilide teise ja kolmanda välte märkimisel, milline asjaolu on seletatav Kreutzwaldi päritoluga murdealalt, kus teist ja kolmandat väldet teravalt ei eristata.

Teise kõige iseloomulikuma joonena «Kalevipoja» keeles torkab silma teatavate liidete abil moodustatud tuletuslike sõnade suur vohavus. Ajalooliselt on see täiesti mõistetav, sest kirjakeele sõnavara oli «Kalevipoja» loomise päevil veel üsna vaene, mõistenüansside edasiandmiseks tuli nii mahukas ja varieeruva sisuga teoses luua uusi sõnu, liiatigi kui murrete ja rahvalaulude leksikaalseid rikkusi nii vähe oli uuritud. Teiseks tuleb siingi näha ka regivärsside vormi ja stiili järgimist. On ju rahvalaulude keeles üsnagi sage teatud sufiksite kasutamine (näit. *-ele-, -ne-, -skele-* verbivormides), kusjuures nende abil on säilitatud (või saavutatud) vajalik värsimõõt. Kreutzwald aga kasutab sufikseid siiski õige vabalt ja isikupärases maneeris, luues terve hulga erandlikke ja korduma-tuid sõnakujusid kas värsimõõdu sundusel, rahvalaulude stiili matkides või — nagu öeldud — sisulisi vajadusi järgides.

Niisugustest «Kalevipoja» stiili nii iseloomustavatest «krõitsvaldismidest» märgitagu näiteina järgmisi: *kollilased* 'kollid', *sarnaline* 'sarnane', *hauendusel* 'haudumisel', *sõuendusel* 'sõudel', *vihadus* 'viha, vihane olek', *tõsidus* 'tõsiasi', *tänudus* 'tänulikkus', *lingutus* 'kimbatus', *lubadus* 'luba', *kaitsus* 'kaitse, kaitstud olek', *mässus* 'mäss, mässamine', *kandelnik* 'kanneldaja', *kehakomblik* 'keha moodi', *võõralikult* 'võõral viisil', *iialiste* 'iial', *kohundela* 'kohevil, üles kobrutades', *koormandela* 'koormate kaupa', *kahaneles* 'kahanes', *laisendelles* 'laiseldes', *katkendada* 'katkestada', *sammundanud* 'sammunud', *poegetanud* 'sünnitanud', *märjastama* 'märjaks tegema', *ärgastanud* 'äratanud', *valjustatud* 'tugevaks tehtud', *rebevala* 'rebenemiseni täis', [Pani sõnad] *sõudevale* 'sõudma, liikuma', *laiskel* 'laisalt', *leskel* 'lesena', [Tallas kätki] *kiikuvale*, [sõasõnum] *sõitevala*. Eri rühma moodustavad verbitüvedest moodustatud noomenid, näit. *hõisk* 'hõise, hõiskamine', samuti ka *kerk, kergi, kuul, -u*, [käo] *kukk*, [viirmaliste] *vehid*, [tuulte] *viigul, viit* 'ajaviitmine' jne.

Vähem on eeposes rahvalikku, murdelise taustaga sõnavara või varasemast kirjakeelest tuttavaid arhaisme, nagu: *aine* 'haige, valus', *avatama* 'ahvatlema', *käias* 'millegagi koos, määritud olema', *kangasjalad* 'kangaspuud', *kemplema, korjukene* 'onnikene', *kutspool* 'süstik', *lõhn* 'lõõsk, leek', *meelemaalid* 'kujutelmad', *naud* 'peitevara', *nõusi*[*d*] *nikutama* 'nõu pidama või andma', *ojama* 'voolama', *osa* 'eine, lihapala', *pendima* 'mädanema', *raig* 'haav', *ravitsema* 'söötma, toitma', *roist* 'mustus, prügi, puru', *räitama* 'pehmitama', *sadima* 'lagunema, kõdunema', *sahkama* 'rääkima, kõnelema', *soomus* 'peksa-andmine', *takistama* 'kinni jääma', *tautama* 'katsuma, püüdma', *teek* 'tääk', *vahendama* 'vaidlema, õiendama', *virtsik* 'kärsitu, ennatlik', *vikkima* 'tahuma', *vislapuu* 'kirsipuu', *õlapenn* 'rangluu', *äimama* 'lööma'.

Leidub ka rida sõnu, mille päritolu ja tähenduski on siiani jäänud üsna hämaraks. Üldiselt on «Kalevipoja» sõnavara oma aja kohta erakordselt rikas.

Paralleelvärsside poeetilistes sünonüümides kajastub samuti ühelt poolt rahvalaulude eeskuju, teiselt poolt aga autori isikupära (*Kaljumaa* 'Soome', *leivamaa* 'põld', *päävari* 'kaabu', *sõidujalg* 'hobune', *sõasahk, tuliraud, viharaud, läikiv raud* 'mõõk', *kudruskael, sõlgisrind, helmeskael, taalderrind, sõrmuskandja, linnukene* 'neiu', *kodukana* 'naine' jt.).

Kolmanda, silmapaistvaima foneetilise erisusena «Kalevipojas» märgitagu järgsilpide (eriti teise silbi) täishäälikute omapärast esinemist. Mõndagi võib siin seletada murdelisusega, kuid üsna olulises osas tuleb siingi nähtavale autori omapära. Olgu esitatud järgmised näited: *kehvam* 'kehvem', *oimatu* 'oimetu', *raugamaie* 'raugema', *kannatie* 'kan[ne]ti', *vääraline* 'vääriline, väärne', *kimbatada* 'kimbutada', *kiudad* 'kiudud', *võimus* 'võimas', *piire* 'piiri', *kõrgetie* 'kõrguti', *noolid* 'nooled', *toonamullist* 'tunamullust', *aasud* 'aasad, niidud', *lõõtsu* 'lõõtsa', *uimustus* 'uimastus', *sulgun* 'sulen', *õlanukud* 'õlanukid', suude *sopas* 's. sopis', *paisev'* rinna 'paisuva r.', *varjev'* vaiba 'varjava v.', *astemisi* 'astumisi', *nirgu* 'nirgi' jt.

Ka «Kalevipoja» lauseõpiline külg on mõneti omapärane. Nagu tolleaegse kirjakeele (ja loomulikult ka murrete) taustalt võib eeldada, puudub «Kalevipojas» tihti omadussõnalise täiendi ja nimisõnalise põhisõna käänamisel kongruents, kaasa arvatud isegi näit. mitmuse osastav kääne: *kuningliku kõrgustusi* 'kuninglikke kõrgendusi'; *Mõnusama müürisida* 'mõnusamaid müüre' (s. o. täiendsõna ainsuse omastavas, põhisõna mitmuse osastavas), rääkimata teistest käänetest (*kena nõmmessa, närtsiliku nurmedelta*). Samuti äratavad tähelepanu omapärased rektsioonijuhud, nagu: Läbi *siidiväravada;* Läbi *raudamüürisida,* Teraksesta *tornisida; Sammusin üle aruda; Kitsehabe alla lõuga.* Arhailistena tunduvad järgmised näited: *ilma peremeesta* 'ilma peremeheta', *ilma einekesta.*

Üsna arvukas on «Kalevipojas» niisuguste konstruktsioonide ja sõnaühendite hulk, kus esineb otse ootamatuid seoseid ja tähenduslikke varieerumisi, näit. sõbra *sundi sünnitama* 's. käsku täide viima'; Kui ma *sõuan soovimisi* 'kui ma viin soovi täide'; *väsimusta venitama* 'väsimust välja puhkama'; *Seisis kui tamme maruda* 'seisis kui tamm maru vastu' jmt.

Kõik eeltoodud põhilised keelelised erijooned on, hoolimata oma kaugematest eeskujudest, päritolust ja põhjuslikest seosniidikestest, iseloomustatavad Kreutzwaldi keeleloomingulise töö isikupärana. Need on n.-ö. «kröitsvaldismid», mida osalt võime kohata eepose koostaja muudeski teostes ja ilma milleta ei oleks «Kalevipoeg» mitte päris-Kreutzwaldi «Kalevipoeg». Tõsi küll, siin on tänapäeva seisukohalt palju väära, kuid omapära on see siiski.

Muidugi ei piirdu «Kalevipoja» keel ainult eeltooduga. Siin leidub koguke arhaisme niihästi foneetika ja morfoloogia kui ka süntaksi ja sõnavara alalt, milledele võiksime leida paralleele eri murdealade regivärssidest (näit. *valgeheta* 'valget', *katuksed, oigadele* 'oiates', *magadena* 'magades', *hiuksed* 'juuksed', rohke *i*-mitmuse ja *i*-mineviku esinemine, *je*-illatiiv, possessiivsufiksid, debitiivsed konstruktsioonid, arhailiste uskumustega ning kommetega seoses olev sõnavara).

Keelelist kirevust aitavad tõsta veel niisugused foneetilised ja morfoloogilised jooned, mis on vahetult pärit murretest. Niisuguste dialektismidena foneetika alalt märgitagu näit. järgmisi: *küündra* 'küünra', *taaldrid* 'taalrid', *korutused* 'korrutused', *tallitatud* 'talitatud', *ammetiksa* 'ametiks', *savakest* 'sabakest', *tui* 'tuvi', *tühen-*

deled 'tühjendad', *külles* 'küljes', *jänu* 'janu', *kerstud* 'kirstud', *senna* 'sinna', *kohe* 'kuhu', *Turgist* 'Türgist', *käägistati* 'kägistati', *peaseb, põenutavad* 'põõnutavad', *sõõlusivad* 'sõelusid', *päivi, paenutama, laened, veikelane* 'kääbus', *leikas* 'lõikas', *väätile* 'väetile', *nääks* 'näeks', *tiutamata* 'teotamata', *siutud* 'seotud', *teupäivi, käukene, kauvad, pähä* 'pähe', *kähärpää, rägästikust, taaralaiste* 'taaralaste', *targemini, ripaskülle* 'ripakili'. Seejuures on tarvitamisviis küllaltki kõikuv (*pea* ~ *pää, seask* ~ *sääsk, mäe*, kuid *määks, õenes*, kuid *mõõk, tähesilmad*, kuid *tähäkesed* jm.).

Rohkesti võiks tuua näiteid ka murdepärasest morfoloogiast. Olgu siin illustratsiooniks esitatud vaid mõni vorm, näit. ains. osastava vormid *kedre* 'ketra', *ladva, ridva, tedre, lodja, adra; tugevama* 'tugevamat', *õhtad* 'õhtut'; mitmuse osastavad *varbid, väravid, õlgasi, pihtasi, taresi, pilveid, hunta, kiva, palka;* mitmuse omastava vormid *poege, lõuge, laulikuie;* idapoolseile murrakuile omane saav kääne *tundidest* 'tundideks', *vihasta* 'vihaks'; Alutaguse keelepruugile vihjavad *käsidelle,* [kähär]*päide;* lõuna-eestiline *ära sa ajagu; lendes* 'lennates', *lendis* 'lendas' jm. Siingi võime tähele panna üsna suuri kõikuvusi.

Nagu esitatud lühikesest ülevaatest järeldub, on «Kalevipoja» keel küllaltki rikas, mitmetest eri lademetest ja lähteallikatest kokku pandud ja eri taotlustest vormitud. Tema ajalooliselt mõistetavad puudused aga ei tee «Kalevipoega» suurteosena olematuks. Vastupidi — ta keeleliste vormide tohutust kirevusest peegeldub meile vastu suure looja võimas taotlus, kes väheste eeltööde ja -tingimuste kiuste siiski suutis luua oma erandlikule teosele ka vastava keelelise vormi.

2. «KALEVIPOJA» ERINEVUSED «ALG-KALEVIPOJAST»

E. Laugaste

1853. aastal valminud «Kalevipoja» käsikirjaline versioon, mida siin lihtsuse pärast nimetame «Alg-Kalevipojaks», erineb õige olulisel määral I trükiversioonist, mis ilmus 1857/61. Selles käsikirjalises versioonis on meil tegemist omaette teosega ja ühtlasi harukordse dokumendiga, mis näitab, kuivõrd Kreutzwald hiljem uusi aineid juurde tõi, ka tarbetut ja segavat välja jättis, seega terviku moodustamiseks õige tugevasti jõudu pingutas. Käsikiri on ühtlasi heaks näitajaks, kuivõrd autor töö teostamisel ise kasvas, kuidas ta õppis, kõigepealt regivärsi iseloomust üha rohkem teadlikuks sai, kuigi ta paljudel puhkudel seda veel vaistlikult kasutas; näeme lisaks, kuidas autor vaevles regivärssi eepilise jutudünaamika raamidesse surudes. Sellepärast pole huvituseta siin seda esimest värssversiooni ligemalt võrrelda trükitud versiooniga (I ja II trükiga).

Seejuures tuleb siiski konstateerida, et sellise võrdluse tulemuste arvestuses on mõndagi tinglikku. Teine uurija paigutaks vastavas tabelis (lk. 411/412) ehk mõndagi teisiti, kui ka üldsuhetes väga olulisi muutusi ei tuleks. M u u d e t u d või teisendatud (emendeeritud) värssideks on loetud siin kõik need, milles kas või üksainus sõna on püsima jäänud. V ä l j a j ä t e t e k s (elisioonideks) on loetud ka need värsid, mille mõte küll sisuliselt tekstis leidub, mis aga sõnastatud on teisiti. Täiesti u u e d ained ja üksikud lisavärsid on paigutatud l i s a n d i t e (interpolatsioonide) rühma.

Kui palju värsse on jäänud püsima esimesest värssversioonist?

«Alg-Kalevipoega» kuulub üldse 14 152 värssi, esimeses trükis on 19 087, teises trükis 19 033 värssi. Käsikirjalise versiooni mahu hulka on seejuures arvatud ka «Esiandeks» oma 3279 värsiga. Käsikirjaga võrreldes on teises trükis muutmata jäänud ainult 2675 värssi.

Lisa on Kreutzwald toonud aga õige palju. Siin tuuakse esile ainult kõige tähtsamad interpolatsioonid, kõigi lisamine muutuks liialt koormavaks.

Soovitusele on juurde toodud värsid 17—20, kus kõneldakse «Kalevipoja» ainete päritolust, ja värsid 37—40, mis väljendavad autori üksinduse nukrust. «Sissejuhatuseks» on üldiselt püsinud samana.

I lugu on õige ulatuslikult täiendatud. Nii on juurde toodud episoodid — Põhja piiril kasvab kolm poega, kellest kotkas ühe viskab Viru randa (I 81—108). Kõige ulatuslikumaks interpolatsiooniks on Salme ja Linda sündimine ning kasvamine ja viimaks Tähe ja Kalevi kosjad ning pulmad (I 112—863).

II loos leidub lühemaid vaheliiteid, nii näit. kolmanda poja võimsuse ennustamine:

Selle poja jälgedele
Saavad jõed jooksemaie,
Lained merel läikimaie,
Tuulil pilved tuiskamaie,
Õied tupesta tungima,
Linnud ladvissa laulema,
Käod kulda kukkumaie! (II 74—80).

Samuti kõneldakse Kalevipoja tegude laialdasest tundmisest (II 103—112). Pikem interpolatsioon on Linda arstiabi otsimine sõle ja lepatriinu abil (II 218—315); Linda tuhuvaevad (II 481—621); hällilapse kasvamine ja tema eest hoolitsemine (II 628—676); võrreldes käsikirjaga on kurnimängu detailsemalt kujutatud (II 755—772), täiendatud on ka Linda heitlusi agressiivsete kosilastega.

Pikk sissejuhatus on paigutatud **III loo** algusse: Kalevipoeg püüab merekaldal kurjevaime ja viib need piksele puruks kolkida (III 1—41). Täiesti uuesti on töödeldud ka jahilugu (III 57—197); algversioon piirdub mainimisega, et Kalevi pojad läksid jahile. Uus on ka Kalevi poegade laul jahilt tulles (III 435—540), ema-otsimishõiked poegade poolt (III 600—626), hüüdest murduvad kaljud ja metsad (III 630—641). Uus on ka episood, milles kujutatakse vendi ema otsimas (III 649—682); vanima venna ettepanek katkestada ema otsimine (III 689—697); Kalevipoeg isa haual (III 741—778).

IV loo alguses on paisutatud «Kuku, kägu, kuldalindu» (IV 5—23); täiesti uus on Kalevipoja minek ema otsima (IV 27—38); uus on ka lõik mere pühkimisest (IV 562—602).

V loos on interpolatsioonid: Saare taat ja eit istutavad kuuse ja tamme; taadi kõnelus kalaga; eit leiab heinamaalt kotka (V 133—274); Kalevipoja unenägu: ema on noorel lustil kiigel, millest ta järeldab, et ema on tõepoolest surnud (V 709—770).

VI loos leidub uute vaheliidetena Kalevipoja mõte minna mõõka ostma (VI 1—12; 16—21) ja mõtisklusi seppa otsides (VI 23—67); mõõga hind (VI 487—500); mõõga hinna tasumise viis (VI 504—545); suure tamme lugu (VI 758—943).

VII lugu annab uute lisadena Kalevipoja laulu Soomest tagasi sõites (VII 73—137; 305—345); vendade jutustused oma otsimiskäikudest (VII 456—718).

VIII loosse on toodud vahelaul «Kui mina hakkan laulemaie» (VIII 55—88); jutustus sellest, kuidas liisuheitmise paiga otsijaid peetakse kosilasteks (VIII 104—224); Kalevipoja mõtisklused emast liisuheitmise eel (VIII 387—438); vendade lahkumislaul (VIII 499—548). VIII loos, nagu muudeski lugudes, leidub veel lühemaid vahekiile või arutlusi, näit. hobuse suurus; mis sai hobuse jäätmetest jne.

IX lugu toob nõuanded saadikule (IX 306—337); Kalevipoja pahandussõnad õisele võõrale segamise pärast (IX 359—393); õise võõra kõne (IX 456—512); eriti ulatuslik ja täiesti omaette seisev on sõjakulleri sõit loo lõpus (IX 769—925).

X lugu lisab uute episoodidena pöördumise taevatähtede poole, et need aitaksid jälgida kangelase tegusid (X 4—24), siis Kalevipoja käigu hobust otsima (X 35—57) ja Ilmaneitsi sõrmuse episoodi (X 887—974).

XI lugu toob nõiarohtude nimetused (XI 568—580) ja osaliselt jutustuse mõõgast (XI 615—631).

XII lugu lisandab pöördumise kuulaja poole: läki vaenutüli vaatama (XII 29—39); Kalevipoja sõnad surnud mehikest taskust leides (XII 326—351). Siia on paigutatud ka jutustused lambast, silla ehitamisest Peipsile ja veel vaeselapse lambast (XII 667—981).

XIII lugu toob mitu lisalõiku, kõigepealt juba sissejuhatuse (Enne olin suur laulumees) ja Kalevipoja magamaheitmise (XIII 1—62). Siis: haraka laul (XIII 101—120; 123—142); ussisõnad (XIII 204—310); osa piiga laulust põrgus (XIII 523—552); Kalevipoja vastulaul (XIII 592—658); neiu võtab kaasa maagilise kübara (XIII 826—848); mäng neidudega põrgus (XIII 967—1000).

XIV loos leiame lisatud värsse kangelase mängule põrgupiigadega (XIV 36—50), aitade loendile (XIV 305—316); neidude raskest elust Sarviku juures (XIV 460—472; 475—486).

XV lugu algab üldisest stiilist erineva poleemikaga «Kalevipoja» esimese osa arvustajate vastu (XV 1—51). Järgneb dialoog Tühjaga (XV 103—260); siis tuleb seletus, kust Kalevipoeg laudu sai (XV 467—514); Olev hakkab linnu ehitama (XV 566—604); piigad jutustavad oma elust (XV 656—700).

XVI lugu tervikuna on vaheliide (XVI 1—1126).

XVII loo lõppu on paigutatud rahvusliku liikumise ajal ja veel käesolevalgi sajandil suurt kirjanduslikku mõju avaldanud motiiv murueide tütardest (XVII 754—851).

XVIII loos on vahele toodud: kuhu kellakandja kadus (XVIII 60—85); osa võitluse kujutust (XVIII 572—614; 652—691).

XIX lugu on õige mitmete vahekiiludega täiendatud. Nii on siin rammukatse hindamine (XIX 1—17); moment võitlusest (XIX 43—54; 57—79); hoiatus ahnitsemise eest (XIX 162—177); Alev tapab suure härja (XIX 312—342); laulud pidulauas (XIX 482—741; 771—1047).

XX loos esineb uuena Kalevipoja sõttakutse (XX 197—231); lind õpetab (XX 240—247); vere sõnad (XX 316—333). Siin on ka Kalevipoja eksirännakud (XX 810—857).

Aga ka väljajätte (elisioone) esimesest versioonist on mitmesuguseid; kõigepealt kuuluvad nende hulka topograafilised paikade täpsustused.

Välja on jäetud episood Kalevipoja hobuse jäänustest tekkinud mägede kohta Virumaal (V 239—292); osa öise võõra (Uku) kõnest (V 518—532; 618—659); osa lüürilist sissejuhatust (VI 5—21); jutustus saeveskist Peipsi taga (VI 645—654).

Välja on jäetud ka päris ilmekas sortsi kujutamine vett lainetama puhumas:

> Vaotas kõvast rusikaida
> Keha tühemede vasto;
> Puhus tuulta laiast suusta,
> Õhko ninasõermetesta (VII 136—139).

Ümbertöötamisel on välja jäänud ka mõni rahvapärane kõnekäänd:

> Et ei leiva palokene
> Tahtnud kurgust alla minna (I 757—758).

Ootuspäraselt on välja jäänud Alatskivi sängi kirjeldus (VII 229—235); jumalate loend (VII 398—403); pöördumine nooremate poole, et need läheksid mõõka vaatama (VII 626—672). Veel on autor kärpinud kirjelduse Tarakvere ümbrusest (VIII 56—64); kirjelduse vägilase liikumisest Alatskivi ja Tarakvere sängi ligidal (VIII 599—618); autori pöördumise lugeja poole tüdrukute saatuse selgitamiseks (IX 918—934); vabanduse lugeja ees Raudoja loo pärast, nagu see leidub Faehlmanni kõnes (X 6—38); Raudoja nõianeitsi laiba saatuse kujutamise (X 166—190); Assamalla (X 744—753); episoodi, kus Kalevipoeg ähvardab Sarvikut kõide panna (X 1060—1069). Ära on jäetud ka osa silla kirjeldusest (XI 319—331); lauliku mõtisklus Kalevipoja saatuse kohta (XII 25—61); Rakuoja (XII 415—446). Mõned võitluste ja raudmeeste lood on välja jäetud teisendamise mõttes (näit. XII 490—551). Elideeritud on ka veresõnad (XII 340—371) ja kujutus Kalevipoja osmikust Sillaotsas (XII 784—793).

Väljajätmise eriliigina tuleb vaadelda ka asendust, sama sisu edasiandmist teises sõnastuses, nii näit. on I trükis:

Noorus närtsinud nõmmessa,
Kolletanud kanarbiku,
Leinakase lehtedela.
Enne, kui õnnes hõiskasin,
Pääva paistel a'asin pilli,
Hõbedasi laulu lõimeid
Kulda kangaksa kudusin (I 20—26).

«Alg-Kalevipojas» aga:

Noorus närtsis mul nõmmessa,
Kadus kui unenäo kujuke
Öötselisel enne koito!
Pääva paistel põenutelles
Kanarpiku kaisodella
Noore lõune norotusta: (I 19—24).

Nende suuremate muutuste kõrval on terve rida väiksemaid, n.-ö. stilistilisi silumisi või täiendusi.

Ühtluse ja terviklikkuse taotlemiseks on välja jäetud mõned paralleelvärsid, mis autorile näisid liigse kordamisena või lihtsalt ballastina. Nii on jahikäigu kujutusest välja jäetud värss «Õnnetumal juhtumisel» (AKp. I 436).

Nii ka:

Maa ja mere kohutaja,
Vägevvolii valitseja (I 56—57).

Väga oluline osa «Kalevipoja» trükiväljaandes (võrreldes «Alg-Kalevipojaga») on teisendustel, emendatsioonidel.

Kõigepealt on eepose looja mitmesuguste kaunistavate lisandsõnadega muutnud teksti pildirikkamaks ja elamuslikumaks. Nii leiame «Soovituseks» värsside seas:

„Alg-Kalevipojas“:	I trükis
Avaldust armsamaist aegust.	Armsama aegade i l u s t (8).
Oled iuksid silitanud.	S i i d i hiuksid silitasid (12).
Veete laened veeretanud.	Laened l u s t i l veeretanud (24).
Mõnda aastat olen audund.	Ammust aega h e l l a s t haudund (28).

Rohkesti on värsse teisendatud a l l i t e r a t s i o o n i sissetoomisega.

Tuleb oogult tuule vuhin (Sj. 26).	Tuleb hoogult **tuu**le **tu**hing (Sj. 26).
Kurvastuse õhto vilo (Sj. 106).	**Vi**letsuse õhtu **vi**lu (Sj. 108).

Samal põhjusel on kohendatud ka järgmist värsipaari:

Seältap **ka**svis **Ka**levide,	Sealtap tõusis kuulus sugu,
Kangelaiste kuulus sugu (I 79—80).	**Kan**ge **Ka**levide seltsi (I 77—78).
Senni kui sa külletie (III 2).	**Se**nni kui sa **se**lilie (V 108).

Mõnigi värss on poeetilisemaks, aga ühtlasi ähmasemaks muudetud.

Tooge meile teädusida.	**Sõ**udke **sa**la **sõ**numida (Sv. 6).

Vahel on ühest värsist tehtud kaks või enamgi jutustust edasiviivat värssi, kasutades anžambmaani:

Sarvik katsus jalakooko (XI 679).	Sarvik taat küll salamahti Katsus kiusamise kombel Põiki jalgel pillutada (XIX 40—42).
K a r g a s asja v a a t a m a i e (II 230).	K a r g a s lugu kuulamaie, Viga ise v a a t a m a i e (IV 372—373).
Tuuslar tõukas kaljo varjult Lootsikuga lagedalle (I 487—488).	Soome tuuslar, tuuletarka, Tõukas paati kalju tagant, Lootsikuda lagedale (III 244—246).

Mõnigikord on antud värssidele mütoloogiline sisu, näit. Linda kadumise kohta:

Maa põhja pugenenud (III 250).	Ehk kas murueidekene Muru alla teda matnud (V 582—583).

Ühe värsi muutmist kahevärsiliseks parallelismiks esineb üsna palju. Järgnevais näiteis on võetud mõlema värsi jaoks elemente ühest värsist, kusjuures trükiversioonis on taotletud alliteratsiooni:

Pannal paksusta taalderist (III 627).	**Pa**nnal **pa**ksusta **pe**nningist, **Te**ine **tu**gevam **ta**alerist (VI 439—440).
Sõna kurjemaid sünnitas (III 724).	S õ n a halvemaid s ü n n i t a s, Kõne k u r j e m a i d kihutas (VI 627—628).

Sisse on toodud ka anafoori:

Tungis taha laanemetsa (V 328).	Tungis taha tammemetsa, Tungis läbi laanemetsa (IX 76—77).

Üksikuid paralleelvärsse on Kreutzwald hilisemas versioonis küllalt tihti lisanud, näit.:

Tule Virust võttemaie,
Arjust palka pärimaie
(I tr. VI 502—503;
AKp. III 672—673).
Läänest hinda lunastama
(I tr. VI 504).

Ärkab une paeladesta,
Arvab Kõo müristamist (III 98—99).

Ärkab une ummistusest,
Peaseb magamise paelust,
Arvab Äike ähvardama,
Kõu kaugelt müristama (V 383—386).

Sageli kasutab ta ka kordusvärsside tugevdavat mõju. Kui 1853. a. versioonis on (unenägu):

Näitis eite noorus'ilus (III 330),

siis trükiversioonis antakse hoopis selgem ja täpsem kujutus:

Eite õitses noorel ilul,
Õitses kui mõrsja kamberin,
Naine noorik laua taga,
Pulmapäeva pidudela.

Ning seda jätkatakse veel teise, kõvendava pildiga:

Linda õitses, linnukene,
Kevadisel kenadusel,
Kuida enne külakiigel,
Lääne lepiku vilula
Oli õitsend eide õues,
Kasuema koppelissa (V 708—717).

Teine näide, kus üsna amorfne värsirühm on muudetud värsipaari parallelismiks ja verb *võeti* kordub polüptootonis:

Siin siis võeti meehe viisil
Teine teise niudedesta,
Püksi värvli vääratusest
Tugevaila kätel kinni
(XI 666—669).

Vanal viisil võtetie
Käsidela niudest kinni,
Võeti püksivärvelista
Kümne küüne kangusega
(XIX 20—23).

Kui Kreutzwald algul (1853) kasutas vastandavat kujutamist parallelismi konstrueerimisel Linda leinast kõneldes:

Leinas kalli kaasa surma
Seitse pääva söömaata,
Seitse ööd ilma uneta (I 232—239),

muutis ta selle teise vastandava paralleelvärsipaari juurdelisamisega ringikujuliseks:

Seitse koitu kurvastusel,
Seitse eha leina valus (II 327—328).

Hiljem lisab ta täpsustava värsi (et jutt on Eestist) järgmisele värsipaarile:

Siisap õitsev õnne aega,
Raho põli rahva keskis (I 192—193) —

Eesti piiril idanema (II 163).

Paremini tuleb talumiljöö esile järgmises teisenduses:

Tuuletarka tõukas paati
Kalevide õue alla (I 495—496).

Soome tuuslar, tuuletarka,
Ajas paadi kalda ääre,
Kalevide kopli alla (III 256—258).

Vahel asendub «Alg-Kalevipoja» saamatu loend palju pikema korrektse paralelismirühmaga:

Mine Pärno-, Järva-, Viro-,
Alotaha, Arjomaale,
Mine sina Lääne maale,
Mine Pihkva rajadelle (I 134—137).

Mine, poega, Pärnumaale,
Järgukesta Järvamaale,
Astu Arju rajadele,
Sõida Lääne luhtadele,
Veere Viru ranna ääre,
Mine Pihkva piiredele,
Taara tammiku tahaje,
Aja hallil Alutaha,
(Kõrvil Soome sõrva poole) (II 92—99).

Anafoori *mine* asemele on toodud varieeruvad sünonüümid: *mine, astu, sõida, veere, aja.*

Jutustuse asemele on mõnikord toodud otsene kõne:

Saatis sõbra tema kaasa (VI 272).

«Sammu sina, sõbrakene,
Kaleviste kannupoissi,
Võlatalu vaatamaie!» (X 349—351).

Vahel aga esineb ka tarbetut parallelismide kuhjamist, mida tavalisti pole leida ehtsas rahvalaulus (või olgu siis selle degeneratsiooninähtuste hulgas):

Läki lugu luurimaie,
Laulosõna kuulamaie (VI 22—23).

Läki aga laaneesse,
Põõsastiku paksudesse
Laulusida lunastama,
Kuldasida koristama,
Hõbedasi otsimaie,
Vaskesida võttemaie (X 25—30).

Kolm viimast värssi on võrdlemisi tarbetud.

Rahvalaulu «Ohjad hoidku» («Laulu võim») arendab Kreutzwald paralleelismide lisamisega üsna tüütavaks:

Ohjad hoidku, köied köitku,
Ohjad hoidku hobu kinni,
Kütked künnihärgasida,
Lingupaelad metsalisi,
Köied köitku koormasida,
Taevas laia lumesadu,
Pilved pikka vihmasida,
Raskemada rahesadu!
Mis on kõvem kinnitaja,
Vägevam vastapidaja,
Sulgugu sul suuda lukku,
Lõksutagu lõugasida
Kurja kõne kuulutusel,
Häbemata avaldusel (IX 258—271).

Rahvalaulust põlvnevad ainult värsid 258, 259, 262.

Halvemaks on muutunud värsistus vahel ka inversiooni äramuutmise tõttu. Saavutatud on küll epifoor, aga lühivälteline *sõnu* värsi lõpul muudab rütmi halvemaks:

Rammosõnu sündivaida, Sündsamaida rammu sõnu,
Võimosõnu voolsamaida (III 603—604). Voolsamaida võimu sõnu (VI 410—411).

Muidugi leidub näiteid ka teksti kokkutõmbamise kohta:

Ütles vana Kalev taati Siisap Kalev salasõnul,
Ettekuulutuse kombel Ettekuulutuse kombel
Salasõna seädusella: Eidekesel ilmutanud,
Kui sa eidekese vasto Asja niida avaldanud:
Niida sõnu pajatasid, (II 115—118).
Tulevada avaldasid:
(I 147—149; 159—161).

Tsiteeritud värsside vahel on veel terve arutlus, mis aga trükiversioonis on välja jäetud.

Mõnikord jätab autor välja üksikuid värsse väga mitmesugustel põhjustel; järgmises näites on sõna *sugulast* ärajätmisega tekst muudetud ebamääräsemaks:

S u n n i b m õ e k a möllamaie, S u n n i b m õ õ k a s u r m a m a i e,
Vaga verda valamaie, Vaga verda valamaie!
Sugulasta s u r m a m a i e (XI 642—643).
(VII 569—571).

Paisutuse eesmärgiga varieerib autor mõnikord raskesti varieeritavaid, traditsioonis juba kivinenud värsse, nii näit. värssi «Kui mina hakkan laulemaie»:

Kui mina **lugu luu**letama,
Hakkan **lausa lau**lemaie (VIII 55—56).

Vahel on ta muutnud lihtsalt värsside järjekorda:

Tema nime mälestusta
Tulev rahva suu peab kandma!
(I 188—189).

Tulev' põlve suu peab kandma
Tema nime mälestusi
(II 156—157).

Teinekord on teksti parandatud ka keeleliselt:

Lõhkus raudse alasida (III 654).

Lõhkus raudase alasi (VI 470).

Ei saa muidugi öelda, et autor oleks parandades teksti a l a t i paremaks teinud. Nii on järgmistes näidetes esialgne versioon hilisemast tunduvalt parem:

Vaenomeeste nahka pargib (VIII 31).
Poega imes ema rinnal,
Kasvis kahekordsel armul (I 357—358).

Vaenlasi sai virutama (XII 28).
Poega imes armupiima
Eide rinnal rohkeesta (II 626—627).

Esialgne versioon on siin väljendusrikkam, see rõhutab, et ema arm (sest isa oli surnud) oli nüüd kahekordne.

Üldiselt on autor eepose teksti siiski selgemaks ning elamuslikumaks teinud ja teda ehtsale rahvalaulule lähendanud.

S õ n a v a r a alal väärib mainimist ka mõningate sõnade muutmine ühel või teisel põhjusel. Nii kõneldakse «Kalevipoja» esialgses värsistuses *vakavarast* (vt. Emakeele Seltsi Aastaraamat III, lk. 126), mis hiljem muutub v a n a v a r a k s (XV 211). 1853. a. versioonis on: Puhkas vasar, alaspako (III 681), trükiversioonis aga: Puhkas vasar, aluspakku (VI 552). Vahel on ta ära jätnud või asendanud raskepäraseid tuletisi, näit. *kokustada* (II 759), mis trükiversioonis puudub.

Lõpetades seda lühikest ülevaadet, paneme tähele paralleelselt kahes versioonis üht pisut pikemat lõiku, et mõlema teksti kõrvutamise teel nende erinevat iseloomu selgemini esile tõsta:

AKp. VIII:

Nii kui kõrgelt kaljoliselt,
Künkalikult kalda kukult
Joa vahtus orgo voolab,
Vahtu purskab pilve paksult,
Ojab veeta kohisedes
Udu kombel auramaie,
Lumivalgel laenesida
Virgul sõudel mere poole;
Nii kui rahe raske pilve,
Vihmapilve pikse paisul
Päikese palgesida
Halli kate alla matab,
Maada tõmmo kuube katab:
Nõnda mustad vaeno-poead
Metsa paksust välja murdvad,
Rändavada Kalevida,

II tr. XII:

Kui oleks kõrgelt kaljudelta

Joa vahtus voolanenud,
Pilvepaksult piiskasida
Uduaurus puistand orgu,
Kihisedes laente kerki
Valgel vahul veeretanud
Mere poole minemaie;
Ehk kui raskem rahepilve
Äikese ähvardusel
Päikese palgeid peitnud;

Nõnda murdvad metsapaksust
Vaenlase vennikesed
Kalevide kaela peale,

Koormakandjat kangeliko
Kiuselikult kimbutama.
Kui sa veristatud karo,
Matso saanud metsalista
Nägid jahi näpistusel,
Surma piina pigistusel
Küti peäle langemaie:
Siis sa võid ehk, vennikene!
Omas mõtes poolikulla,
Võid ehk mõtes veerandikul
Asja kuju avaldada:
Kuida kuningliko Kalev,
Kangelase poeokene
Nurjatumail' nuhtlust annab,

Vaenomeeste nahka pargib.

Kesse koormat kandanessa
Rahul teedekäiki rändab.
Kui sa veristatud karu,
Matsu saanud metsalise
Nägid jahi näpistusel,
Surmapiina pigistusel
Küti peale kippumaie,
Siisap võid ehk, vennikene,
Mõttes meeletuletada,
Võid ehk lugu veerandila,
Asja poolilt arvadella:
Kuida Kalevide poega

Nurjatumaid nuhtlemaie,
Tontisida tonkimaie,
Vaenlasi sai virutama.

Ligemale kaheaastane vaheaeg, mis tekkis esimese versiooni lõpetamise ja selle ulatuslikumale parandamisele asumise vahele, ei ole autoril asjata möödunud. Ta on hoolsasti kogunud ja sisse põiminud uusi aineid, tal on ka endal tekkinud uusi mõtteid ja uusi kavatsusi. Ajaline distants on talle võimaldanud kriitilisemat suhtumist senisesse teksti ning teda julgustanud ulatuslikumate paranduste ja täienduste tegemiseks. Ilmselt ei olnud autor rahul oma senise saavutusega ei sisult ega vormilt. Mõnegi järguga on ta alustanud päris otsast peale. Loodud uued osad ei olnud väikesed, nad ei mahtunud olemasolevasse 12 loosse, vaid viimaseid tuli juurde tervelt 8; ka lugude piirid ei jäänud püsima, vaid nende piiriaedu tuli ümber paigutada. Nii on tekkinud meie kirjandusteaduses mitte just tavaline olukord, kus uurijail on teosest kasutada kaks sootu erinevat versiooni. Ei ole kahtlust, et meil siin on tegemist autori — ja tolleaegse eesti kirjanduse — kunstilist küpsemist näitava dokumendiga, mis pakub palju igale teadlikule lugejale ja muidugi veel rohkem Kreutzwaldi loomingulise tegevuse uurijale.

«Kalevipoja» II trüki tekst võrreldund «Alg-Kalevipoja» omaga.

Lood	Välja jäetud värsse	Juurde lisatud värsse	Teisendatud värsse	Püsinud värsse	Kokku (II tr.)
1	2	3	4	5	6
Soovituseks	—	8	19	13	40
Sissejuhatuseks	1	4	32	282	318
I	23	802	33	28	863
II	50	572	217	96	884
III	66	529	209	113	851
IV	19	188	231	471	890
V	23	349	229	192	770
VI	67	501	279	163	943

1	2	3	4	5	6
VII	41	464	175	221	860
VIII	188	479	192	205	876
IX	227	634	211	80	925
X	211	409	511	54	974
XI	258	298	578	94	970
XII	147	498	416	67	981
XIII	137	652	297	51	1000
XIV	150	303	428	269	1000
XV	275	584	255	71	911
XVI	—	1126	—	—	1126
XVII	160	438	337	76	851
XVIII	242	460	408	31	899
XIX	96	873	158	16	1047
XX	539	615	357	82	1054
Kokku	2920	10 786	5572	2675	19 033

Esiandeks 863 + 903 + 682 + 831 = 3279
Lõpesõna 39
3318

«Alg-Kalevipoja» ja «Kalevipoja» võrdlev sisukord.

Alg-Kalevipoeg	Kalevipoeg
Soovituseks	Soovituseks
Sissejuhatuseks	Sissejuhatuseks
Esiandeks (I—IV)	—
Esimene lugu (v-d 1—80)	Esimene lugu
Esimene lugu (v-d 81—434)	Teine lugu
Esimene lugu (v-d 435—809)	Kolmas lugu
Teine lugu (v-d 1—684)	Neljas lugu
Teine lugu (v-d 685—765) }	
Kolmas lugu (v-d 1—332) }	Viies lugu
Kolmas lugu (v-d 333—823)	Kuues lugu
Neljas lugu (v-d 1—428)	Seitsmes lugu
Neljas lugu (v-d 429—707) }	
Viies lugu (v-d 1—295) }	Kaheksas lugu
Viies lugu (v-d 296—782)	Üheksas lugu
Kuues lugu (v-d 1—745)	Kümnes lugu
Seitsmes lugu (v-d 1—929)	Üheteistkümnes lugu
Kaheksas lugu (v-d 1—618)	Kaheteistkümnes lugu
Kaheksas lugu (v-d 619—1015) }	
Üheksas lugu (v-d 43—108) }	Kolmeteistkümnes lugu
Üheksas lugu (v-d 1—42; 109—889)	Neljateistkümnes lugu
Üheksas lugu (v-d 890—934) }	
Kümnes lugu (v-d 1—529) }	Viieteistkümnes lugu
—	
Kümnes lugu (v-d 530—1071)	Kuueteistkümnes lugu
Üheteistkümnes lugu (v-d 1—661)	Seitsmeteistkümnes lugu
Üheteistkümnes lugu (v-d 662—872) }	Kaheksateistkümnes lugu
Kaheteistkümnes lugu (v-d 62—121) }	Üheksateistkümnes lugu
Kaheteistkümnes lugu (v-d 1—61; 122—1047)	Kahekümnes lugu
Lõpe-sõna	—

3. RAHVALAULUD «KALEVIPOJAS»

V. Pino

Sidumatakõneliste rahvapärimuste kõrval on Kr. «Kalevipoja» loomisel kasutanud rohkesti ka regivärsilisi rahvalaule. Käesoleva, eepose teadusliku väljaande allikmaterjalides toodud rahvalaululisa sisaldab 111 lauluteksti. Oma valdavas osas pärinevad need laulud Põhja-Eesti idapoolsest osast (Viru-, Järva-, Põhja- ja Kesk-Tartumaalt). Lääne- ja Edela-Eestist põlvnevad tõenäoliselt vähesed Glanströmi (L 15, L 17), Rosenplänteri (L 8, L 11, L 22—24, L 48) ja Ditmari (L 34, L 49, L 103, L 107—108) kogudele tagasiminevad laulunumbrid. Üksikuid näiteid esineb ka Viljandimaalt (L 64), Saaremaalt (L 95) ja Setust (L 78, L 85, L 106).

Temaatiliselt leidub eeposes kasutatute hulgas laule peaaegu kõigilt meie regivärsilise laulurepertuaari olulisematelt teema-aladelt. Traditsioonilist lüro-eepilist laululaadi esindavad siin niisugused laulutüübid nagu «Salme laul» ~ «Tähemõrsja» (L 2, L 4—7), «Venna otsija» (L 13, L 92), «Suur tamm» (L 37—39, L 41), «Suur härg» (L 100), «Suisa suud» (L 98), «Kaevul kosija» (L 26, L 102), «Arg kosilane» (L 84), «Ehted kadunud» (L 99), «Loomine» (L 28, L 73) ja «Venna sõjalugu» (L 65, L 110). Lüürilistest lauludest on eeposes kasutatute hulgas laule laulust ja laulikust (L 11, L 31, L 34, L 36, L 59, L 76), kiigelaule (L 1, L 43—45, L 72), loodus- ja tantsulaulumotiive (L 12, L 71, L 7, L 9), lustakaid joomalaule (L 47—49, L 103—106), töölauludest künnimehe- (L 58), jahimehe- (L 23—25) ja meremehelaule (L 18, L 95), teekäigulaule (L 68, L 78, L 101), orjus- ja sulaselaule (L 69, L 88), lesknaise ja vaeslapse kaebelaule (L 3, L 14—15, L 32, L 54, L 57, L 74), lapse tänulaule emale (L 10, L 19—20), mälestuslikke tagasivaateid möödunud noorusajale (L 62), laule noormeeste ja neidude omavahelistest suhetest (L 35, L 46, L 63, L 77, L 86, L 101, L 108), kangete poiste ülistusi (L 12, L 97), kosja- (L 22, L 53, L 55—56), pulma- (L 27, L 51, L 61, L 87) ja abielunaise-laule (L 16—17, L 66—67, L 85) ning nõiasõnu (L 79—82, L 111).

Sisulise ulatuse ja motiivistikulise koosseisu poolest on eeposesse põimitud rahvalaulude hulgas puhtatüübiliste kõrval (näit. L 3—4, L 11, L 17, L 34, L 47, L 58, L 64—65, L 71, L 74, L 88, L 100) arvukalt kontaminatsioone (näit. L 5, L 9, L 18, L 28, L 32, L 73, L 78, L 103) ja ka mõningaid fragmentaarseid teisendeid (näit. L 68). Ülesehituslikult esineb kõige tavalisemat rahvalaulu struktuuri järgivate laulude kõrval ka omapärasemaid perioodide kordamisega korduslaule (näit. L 84, L 98—99) ja dialoogilise ülesehitusega mõistatuslaule (L 18, L 96).

Täiesti rahvaehtsate laulude kõrval on Kr. eeposesse põiminud ka enda ümbertöötusi või edasiarendusi rahvapäraste laulumotiivide alusel (näit. L 29, L 40, L 60, L 83, L 90, L 97, L 109) ning mõningaid oma isikliku regivärsilise loomingu tooteid (näit. L 50, L 70, L 89, L 93—94), neidki eepose sõnastuses veel tihtipeale ümber kujundades ja muutes.[1]

Kogu selles ulatuslikus laulumaterjalis, mida eeposes on kasutatud, esineb Kalevipoeg tegelasena ainult laulus «Suisa suud» (L 98) ja siingi rahva moraalset tõekspidamist solvava negatiivse kujuna.[2] Sellest olenevalt ei saanud Kr. rahvalauludest ühtegi kesksemat motiivi eepose peakangelase võitluste ja elujuhtumuste kujutamiseks. Küll on aga rahvalaulud palju olulist andnud teose eksposit-siooni ja mõnede kõrvalisemate süžeeliinide kujundamiseks ning tegelaste sotsiaalseks ja psühholoogiliseks iseloomustamiseks.

Nii etendavad rahvalaulud eepose esimestes lugudes tähtsat osa kangelase vanemate tutvustamisel ning kangelase enese sünni kujutamisel. Rahvapärane lüro-eepiline «Salme laul» ~ «Tähemõrsja», millest Kr-l on olnud kasutada mitu teisendit (L 4—7), on olnud talle eeskujuks Linda sünni ja Kalevi-Linda pulmaloo kujundamisel (I loos), värsse kangete poiste ülistuslaulust on põimitud Kalevitaadi testamenti riigi jagamatusest (L 12 — Kp. II 190—193), Linda ennastsalgavat abiotsimist haigele Kalevile näidatakse venna otsimise laulule toetudes (L 13 — Kp. II 218—317), kangelase sünni kujutamisel on kasutatud rahvapärast tuhulaulu (L 17 — Kp. II 493—620), tema rahutut väikelapseiga ja lese Linda suurt emaarmastust oma pesamuna vastu aitavad inimlikult mõistetavaks teha hellatoonilised laulud ema ja lapse lähedastest suhetest (L 19/20 — Kp. II 651—655). Kangelas-nooruki esimeste väljapaistvate tegude hulgas näidatakse Kalevi poegade tulemusrikast jahilkäiku, millesse on põimitud rahvalikke jahimehelaule (L 23/25 — Kp. III 57—166).

Kalevite võistulaulu iseloomustamisel on rahvalike «Laulu võimu» sugemete kõrval kasutatud ka laialt tuntud laulu (~ motiivi) «Kolm metsa». Soome Tuuslari röövkosimise rahvalaulupärasemaks iseloomustamiseks on võetud ainet pulmalaulust (L 27 — Kp. III 169—190). Saarepiiga salaigatsus põhineb rahvalikul armastuslaulul «Kaasa kaugel» (L 35), tema õnnetu hukkumise maalingus (L 40) on Kr-i ümberloomingust hoolimata samuti äratuntavad mitmete ehtsate rahvalaulude alged («Ehted kadunud», «Mõõk merest», «Mis mees merest tõuseb»). Süžee edasiviimise ülesanne on ka mõõgaliigu episoodis kasutatud humalalauludel (L 47/49— Kp. VI 556—576), Kalevipoja mitmete võitluste kujutustesse põimitud sõjalaulumotiividel (L 65, L 110 — Kp. IX 331—337, XVII 170—174, XX 201—210), õise võõra endatutvustusse sissetoodud lauludel (L 67/68 — Kp. IX 457—623) ning Kalevipoja kavaldaval laulul vangistatud põrgupiigade ukse taga (L 84 — Kp. XIII 595—649). Sündmustiku edasiviimise eesmärki teenivad ka XVI loos kasutatud

---

[1] Üksikasjalikumalt rahvalaulu-lisas toodud tekstide kohta vt. Lisa III B «Eelmärkmeid» ja iga lauluteksti juures antud kommenteerivaid märkusi.

[2] L 5, värsis nr. 18 esineb Kalevi nimi omadussõnaliselt. Regivärsilise rahvalaulu kogurepertuaari arvestades esineb Kalevi (~ Kalevipoja) nimi rahvalauludes küll märksa laiemalt. Selle kohta vt. E. Laugaste, Kalevi (~ Kalevipoja) nime esinemisest eesti rahvalauludes. KKirj. 1959, lk. 202—208, 274—282.

värsid laulutüübist «Venna otsija» (L 92),[1] laevasõidust kõnelevad laulukatked (L 95) ning laulumõistatused (L 96), mille abil Hiiglatark Kalevipoja kaaslaste vaimuteravust proovib. Värsse ainsast Kalevipoja-ainelisest laulust on sobitatud hoopleva põrgueide suhu (L 98 — Kp. XVII 711—714), Kalevipoja kuninglikult rikkalikku söömaaega pärast lõplikku võitlust Sarvikuga aitab eepilise suurejoonelisusega näidata talgulaul suurest härjast (L 100), kangelaste lustipeokirjelduse muudavad küllalt rahvalaulupäraseks orgaaniliselt sissepõimitud joomalaulud (L 103/106 — Kp. XIX 595—647).

Eepose tegevuse arengut edasiviivate rahvalaululiidete kõrval on ka selliseid, mis eepilist tegevusekulgu pidurdavad, tuues süžee pealiinile lisaks mitmeid kõrvalharusid. Niisugustena mõjuvad kõigepealt mitmed kosjateemalistel lauludel põhinevad Kalevi poegade vahejuhtumiste kirjeldused, nagu näit. neitsite tallu sattumine sobiva liisupaiga otsimisel (L 53 — Kp. VIII 108—194) või vanemate vendade retrospektiivsed seiklustekirjeldused pärast tulemusteta emaotsimist (L 55/56 — Kp. VII 460—684). Süžeeliselt mõneti põhjendamatud on ka Manatarga vanamoori ussisõnade lausumised (L 79/82 — Kp. XIII 230—303), millede sissetoomine võib olla mõjutatud rohkest loitsuluule kasutamisest «Kalevalas».

Märksa suurem kaal kui eepilise tegevuse jutustamisel on rahvalauludel olustikukujutuste edasiandmisel, tegelaste ja tegevuspaikade iseloomustamisel. Selleks pakkus meie rahvalüürika avaraid võimalusi ja Kr. on meie rahvalaulude omaaegse parima tundjana neid ka küllalt oskuslikult kasutanud. Et ta seejuures on toiminud täiesti sihiteadlikult — eepose sõnastuse suurema rahvalaululisuse huvides, taotledes sobiva materjali olemasolu korral seotudkõnelist jutustust «mitte omaenda, vaid rahva ehtsate sõnadega edasi anda»[2] —, sellest annavad tunnistust mitmed kohad Kr-i kirjavahetusest kaasaegsetega.[3]

Rohkesti on eepose tegelaste iseloomustamiseks kasutatud rahvalikke halavaid kaebelaule. Nii on sobitatud värsse lesknaise- ja vaeslapselauludest Salme-Linda kasuema, üksiku Lääne lesknaise suhu (L 3 — Kp. I 128—129), lesestunud Linda kurtmistesse (L 3, L 15/16 — Kp. II 420—426, II 429—440) ja vaeslapsest karjapoisi kaebusse (L 74, L 3, L 57 — Kp. XII 842—858, XII 859—864, XII 874—882). Sarviktaadi vangistuses vaevlevate põrgupiigade olukorra iseloomustamiseks on kasutatud üldtuntud orjuslaulu (~ minialaulu) «Ikka peab ori olema» (L 88 — Kp. XIV 477—485), kodunt lahkuva Salmest nooriku meeleolu on edasi antud rahvaliku lahkumislaulu sõnadega (L 10 — Kp. I 699—707) jm.

Üsna ulatuslikult on rahvalaulumaterjali kasutatud eepose peategelase, Kalevipoja enese kuju vormimisel. Siin tuleks nimetada mõningaid kangelase väliskuju konkretiseerimise katseid (L 51/52, L 97 — Kp. VII 76—78, XVII 85—141) ja ka süvendatumat psühholoogilist iseloomustamist. Viimases liinis väärib erilist tähelepanu kujutus kangelase lugupidavast suhtumisest oma surnud vanematesse, nende mälestuse pühakspidamine. Analoogiliselt ülemaaliselt levinud rahvalauluga

---

[1] Selles laulus esinev värss nr. 30, mis kõneleb, et otsitav vend leitakse «Moa servas, Säddeme linnas», võis — muude allikate kõrval — Kr-le olla ka üheks inspiratsioonilätteks Sädemete saare kujutamisel.

[2] Kr. — Schultz-Bertramile 24. XI 1859. Kirjavahetus IV, lk. 18.

[3] Vt. ka näit. Kirjavahetus II, lk. 557, 580; Kirjavahetus III, lk. 131.

«Ema haual» näidatakse ka «Kalevipojas», et side vanemate ja laste vahel ei katke täielikult vanemate surmaga. Vastavalt niisuguse käsituse sissetoomisele eeposesse näeme Kalevipoega korduvalt (eriti tema elu otsustavatel silmapilkudel, nagu ema otsima minnes — III 748—773, liisuheitmise eelõhtul — VII 813—823, otsustava võitluse eel raudmeestega — XIX 1036—1037)[1] suunduvat isa kalmule Kalevi-taadilt nõu küsima või kuuleme tema lüürilisi pöördumisi ema poole (VIII 389—420, VIII 423—436 — L 20, L 62).

Rahvalaululistest olustikukujutustest ja tegevuspaikade iseloomustustest olgu nimetatud näit. oma kodu kiituslaulu kasutamine Soome sepa talu jõukuse ülistamiseks (L 46 — Kp. VI 524—539), laulumotiivi «Kolm aita» põimimine Sarvik-taadi varade ülevaatamise episoodi (L 87 — Kp. XIV 301—322) või laialt tuntud «Kolme metsa» korduv sissetoomine eeposesse Kalevipoja valduste iseloomustamiseks, tema kodumaa loodusliku ilu ja rikkuste kujutamiseks (L 28 — Kp. III 441—455, L 73 — Kp. XI 725—735). Värsse rahvalikest neiulauludest on põimitud muinasjutuliste murueide- ja Kungla kuninga tütarde igapäevase tegevuse kujutustesse (L 56 — Kp. XVII 841—844, XIX 405—409). Fantastiline olustikukujutus laulust «Imemaa» on saanud «jõukohase» ülesande seninägematu põhjamaise hiiglaste ranna kirjelduses (L 1, L 44, L 95 — Kp. XVI 758—764) jm.

Liites algselt Kalevipojaga mitte seoses olevaid rahvalaule Kalevipoja-loosse, pole Kr. saanud neid kasutada nende originaalsel rahvapärasel kujul, vaid tal on tulnud nii teose süžeelist plaani kui ka oma isikupärast eeposestiili silmas pidades olemasolevat laulumaterjali muuta ja ümber kujundada.[2] Seejuures on tavaline Kr-i vägagi vaba suhtumine tema käsutuses olnud rahvalaulu-ainetesse. Oma kunstilise tõekspidamise kohaselt on ta ikka püüdnud samade laulutüüpide eri variante või eri laulegi üksteisega täiendada,[3] neid samal ajal ka isiklikule ümberloomingule allutades. Nii on Kr. ühelt poolt otsekui jätkanud rahvalaulikutelegi omast eri ainete ühendamist kontaminatsioonilisteks laulutervikuteks, andes teiselt poolt niisuguse ümberluulendamise tulemustele tunduvalt isikupärase värvingu.

Jälgides laulude kasutamist eeposes, märkame siin algmaterjali muutmise mitut erikvaliteedilist astet. Esiteks on rahvalaule üsna väikeste kontekstiliste muudatuste ja stiililiste laiendustega (täiesti muutmatult ainult üksikjuhtudel, nagu eespool mainitud L 88) või puhuti ka suuremate ümberkohandustega eeposesse sobivasse kohta «sisse monteeritud», kusjuures rahvalaul säilitab ka eepose kontekstis oma sisulis-meeleolulise kvaliteedi.[4] Seal kõrval on aga rahvapärast laulumaterjali rakendatud «Kalevipojas» algallikaga võrreldes ka üsna kaugetes sisulistes ühendustes, täiesti teose süžee teenistusse painutatult. Materjali kohandamise seesuguste näidetena on kõnekad kas või L 12 kasutamine Kalevi-taadi viimase tahte sõnastuses ning L 31 põimimine ema otsimise episoodi. Esimesel puhul on lähte-

[1] Vt. L 32, L 14, L 57.

[2] Üheks harvaks erandiks selles suhtes on orjuslaulu «Ikka peab ori olema» (L 88) kasutamine põrgupiigade kaebuses (XIV 477—485) ainukordselt tervikuna ja ilma mingite muutmisteta.

[3] Vrd. Kr. — Faehlmannile 29. jaanuaril 1850. Faehlmanni ja Kreutzwaldi kirjavahetus, Tartu 1936, lk. 168.

[4] Niisugustena mõjuvad näit. mitmed «Kalevipojas» kasutatud lesknaise- ja vaeslapselaulud, nagu L 3, L 15, L 32, L 57, L 74.

aineks olnud mõningatest algupäralt erinevatest motiividest koosnev osavate poiste kiituselaul:

Meil on mehhed, kui need virved,
Tallopojjad kui need tammed
Kes mõistavad tubbasid tehha,
Toa nurki nukkerdada,
Aida viilo vikkeldada,
Kirvevarssi kirjutada.
Need teggid toa tuule peale
Ellu ilma ääre peale
Majja marja-varre peale
Kojja kobro-lehhe peale.
Möda käisid Mündi-saksad,
Igga Rede Ria-saksad,
Igga pääv pärris Issandad,
Igga kuus kunninga poead.

Sellest on eeposesse võetud värsid 7/10, sobitatult Kalevi-taadi suhu niisuguse ümbermõtestusega, et riik jäägu jagamata; kui noorim vend on meheks saanud, heitku vennad omavahel liisku, kangem saagu kuningaks, aga:

Teised vennad veerenegu
Võõra maade murudele,
Kaljumaale kaugeele, —
Tehku toad tuule peale,
Elud ilma ääre peale,
Maead marjavarr'te peale,
Koead kobrulehtedele,
Saunad pilve sõrva peale,
Vihtelavad vihma alla. (II 187—195).

Teises nimetatud näites on kasutatud laulu laulust (Helise, helise, metsa!) episoodis, kus jahiretkelt naasnud Kalevi pojad hüüavad kadunud ema. Seejuures on lisaks sisulise suunitluse muutmisele algmaterjali ka üsna kaugeleminevalt ümber sõnastatud, nii et kui rahvalaulus öeldakse:

Ellise, ellise, metsa,
Köllise, köllise, körbe,
Hüa vasta, iekenne,
Laula vasta, lanekenne, (L 31, värsid 1—4),

kõlab nende värsside eeskujule toetuv episood eeposes järgmiselt:

Poead puhusivad healed,
Hõisku tuulde tõusemaie,
Saatsid vaiksel õhtu vilul
Kutsumista kaugusela:

«Hüa vasta, eidekene!
Kosta vasta, kullakene,
Laula vasta, linnukene,
Tõsta healta, tedrekene!»
Aga eit ei teinud healta,
Sõudnud vasta ei sõnakest.
Kostis vasta kõversilma,
Kutsus vasta laia kõrbe,
Laulis vasta laanemetsa,
Hüüdis vasta Hiusaari, (III 589—602).

Laulumaterjali sellesuunalisel kasutamisel on tavaline, et teatavat laulu pole eeposesse liidetud tervikuna, vaid temast on võetud ainult üksikuid pikemaid või lühemaid katkeid, mis eepose sündmustikku orgaanilisemalt sobisid.[1] Laulude osalist põimimist eeposesse tuleb ette mitte ainult lähteaine sisulise suunitluse muutmise puhul, vaid sellist valivat suhtumist materjalisse esineb ka märksa üldisemalt. Õieti on eeposes kasutatute hulgas üsna vähe niisuguseid laule, mis tervenisti on Kalevipoja-loosse põimitud.[2] Seevastu on palju tavalisem ainult üksikepisoodide või üksikvärssidegi sulatamine teosesse, kusjuures ühest ning samast laulust pärinevat ainest (episoode, värsse) on kasutatud enamail juhtudel eepose eri kohtades.

Kõrvuti laulude osalise liitmisega eeposesse, mis on sisuliselt võttes iseendast üks algmaterjali vaba kasutamise näitajaid ja ümberloomise viise, tuleb kõnelda ka eelkäsitletu suhtes otsekui vastassuunalisest menetlusest — rahvapärase laulumaterjali laiendamisest eepose redaktsioonis. Sel puhul on rahvalaulust pärinevat lähtekujutelma, -süžeed või -situatsiooni ümber luulendatud, rahvalauliku mõttekäiku jätkatud juba eeposele vajalikus Kreutzwaldi-pärases suunas. Rahvalaulu süžeelistest laiendamistest on ilmekaimaks näiteks rahvaehtsa «Tähemõrsja» ~ «Salme laulu» ümberkujundamine, Linda kosjade ja Linda-Kalevi pulmade juurdeluuletamine Salme-neiu kosjade ja Salme-Tähe pulmapeo eeskujul.[3] Oluliselt on laiendatud ka «Suure tamme» laulu nii eri variantide omavahelise täiendamise, teistest laulutüüpidest pärinevate motiivide juurdetoomise kui ka Kr-i omapoolsete värsside lisamise teel.[4]

Kõigi siin nimetatud rahvalaulumaterjali muutmise eri viisidega käib alati kaasas lähteaine stiililine, sõnastusdetaililine muutmine, milles on küllalt olulisel kohal rahvalaululise sõnastuse süntaktiline laiendamine Kreutzwaldi-poolsete paralleelvärsside abil. Stiililised laiendused, mida Kr. on sisse toonud usutavasti taotlusega anda säilinud laulukatketele tagasi nende kunagine eepiline suurejoo-

[1] Vt. näit. eelkäsitletud L 12 liitmine eeposesse.

[2] Tervikuna teosesse liidetud lauludest olgu nimetatud näit. L 35, L 68, L 74, L 88, L 91.

[3] Kr. on selleks kasutanud kõiki temale kättesaadavaid «Tähemõrsja» ~ «Salme laulu» variante. Vt. L 4—7, L 9, ka L 2.

[4] Vt. L 37—39, L 41, L 42. Nii samade laulutüüpide eri teisendite omavaheline põimimine, erinevatest lauludest pärinevate värsside (~ episoodide) ühendamine kui ka samadest laulutekstidest võetud materjali korduv kasutamine eepose eri kohtades teeb «Kalevipoja» ja rahvalaulude suhete jälgimise küllalt komplitseeritud küsimuseks.

nelisus,[1] eriti kui need esinevad koos algmaterjali süžeeliste laiendustega, on tunduvalt tõstnud rahvalaulude kompositsioonilist osatähtsust eeposes. Nii näiteks, sel ajal kui kõige ulatuslikum Kr-l kasutada olnud «Tähemõrsja» variant koosneb 101 värsist (kõigi eeposega seotud nimetatud laulutüübi teisendite värsside kogusumma on 346), on eeposes sellele laulutüübile tuginedes (tõsi, ka mõningate teiste regivärsside nagu L 8, L 10 sissetoomise abil) saadud peaaegu kogu I lugu, alates värsist 126 kuni 863, seega 738 värssi. Rahvalaulude tekstiliste detailmuutmiste osas paistab oma ideoloogilise sihipärasusega silma lauludes ettetulevate katoliiklike mõistete elimineerimine ja asendamine eelkristlike, muinasusundlike kujutelmadega[2] — vajalik arhaiseering «Kalevipoja aja» kujutamiseks.

Kokkuvõttes näitab küllalt hulgaline rahvalaulude põimimine eeposesse Kr-i ulatusliku regivärsilise luuleloomingu tundmise kõrval tema kui sõnakunstniku (või viimase rahvalauliku) vägagi vaba ümberloovat suhtumist rahvalaulusse, selle kasutamist eepose e h i t u s m a t e r j a l i n a sõna otseses mõttes. Seejuures ei ammendu «Kalevipoja» regivärsilisus veel rahvalaulu otseste ülekannetega eeposesse, vaid on tunduvalt ulatuslikum ja sügavam, tänu Kr-i küllaldasele sisseelamisele regivärsilisse laulmismaneeri. Eeposes on arvukalt kohti, mis lugedes mõjuvad täiesti rahvalaululistena, kuigi nende puhul pole võimalik osutada otseselt mingile konkreetsele rahvalaulule.[3] Teiselt poolt on kohti, milles konkreetsetest rahvalauludest pärinevad elemendid põhiliselt Kr-i loodud episoodides ainult aegajalt sideainena kaasa helisevad[4] või kus rahvalaulumaterjal on otsekui fooniks, millel tõuseb esile Kr-i isiklik looming. Niisugustest kohtadest võib nimetada näit. Kalevi poegade võistulaulu (III 435—540) ja vaeslapsest karjapoisi loo algust (XII 774—841). Esimeses neist on Kr. rahvapäraste laulusugemete ja isikliku loomingu liitmise teel loonud mõjuva romantiseeritud kujutuse Kalevite kaunitest kodumetsadest ja Kalevi poegade laulu ülivõimsusest, teises on õnnestunult edasi antud rahvalike orvulaulude meeleolu.

Hästi on tabatud ka rahvapäraste sajatuste (IX 65—73, XVII 229—235, XIX 196—207) ning kangete poiste hoopluste (V 464—468, XIII 460—464) põhilaadi.

Sõnastusdetailidest regivärsipärasustest Kr-i isiklikus stiilis tuleb nimetada rohket rahvalaululistel eeskujudel põhinevat stereotüüpsete värsside (eriti stereotüüpse vastusvärsi) kasutamist (vt. näit. IV 400, V 210, VI 820, X 557, XIII 813) ja isegi mitmete stereotüüpvärsside loomist. Viimaste hulgas on olulisemad mitmed püsivad epiteedid teose peakangelase iseloomustamiseks, nagu hellitlev «Kalmis Kalevide poega» ~ «Kalevide kallis poega» (näit. IX 256, X 101, IX 586, X 161) või kangelast jõu ja vapruse poolest karakteriseeriv «Kalevide kange poega» (näit. VI 614, VI 718). Tähenduses «hakkas laulma» ~ «hakkas rääkima» ~ «ütles» on kasutatud poeetiliselt kujutavat värssi «seadis sõna(d) sõudevale»

[1] Vrd. U. Karttunen, Kalevipoegin kokoonpano. Helsinki 1905, lk. 63.

[2] Selles suhtes on kõnekaimad rahvalikus tuhulaulus ettevõetud emendatsioonid. Vt. L 17 kasutamist Kp. II 493—620.

[3] Niisugustest episoodidest võiks paljude hulgas osutada kas või järgmistele (küll võrdlemisi juhuslikult ja isikliku meeldimuse alusel valitud) näidetele, nagu VI 90/167 — Kalevipoeg otsib Soome sepa talu; VIII 651/679 — Kalevipoja künd; XIV 640/643 — võlujookide iseloomustus; XIV 803/833 — võitlus Sarvikuga; XV 77/82 — põrgust põgenemine; XX 137/144, 151/159, 173/182, 218/227 — Kalevipoja sõjasarve hüüd.

[4] Vrd. Karttunen, m. t., lk. 62.

(näit. IX 162, X 162), tähenduses «hakkas minema» — «seadis sammud sõudevale» (näit. XVIII 118, XVIII 206). Muudest stiililistest regivärsipärasustest olgu mainitud veel dialoogilise, küsiv-vastava esituse (näit. II 203—209, VII 204—207), regivärsilähedase loetelu (näit. III 654—656, VI 877—878, XIX 381—385) ja inversiooni (näit. VI 810) kasutamist. Stiililiseks edasiarenduseks võrreldes rahvalaulust lähtunud eeskujuga on «Kalevipojas» esinev eripärane gradatsiooniline või intensiivistuv kordus, milles perioodi esialgsele sõnastusele lisatakse igal järgneval esinemisjuhul uusi elemente skeemis:

A → A+b → A+b+c → A+b+c+d. Niisuguse korduse abil on õnnestunud mõjuvalt edasi anda järkjärgulist pinge tõusu kujutatavates olukordades.[1]

Muidugi on eeposes ka mõndagi regivärsilise rahvalaulu olemusele võõrast, nagu rütmivahelduse puue (trohheilise rütmi peaaegu absolutiseerimine), värsistamiskonarused proosalugude laulukujulisel edasiandmisel, rahvalaulu lihtsale ja kargele laadile vasturääkiv paigutine sõnastuse magusus ning ebamäärasus, anžambmaani ebarahvapäraselt ohter esinemine (tihti ulatusega üle kahe-kolme värsi), liialdamine parallelismide ja kordustega jm. Kuid hinnates Kr-i tööd tema ajas ning arvestades rahvalaulu tundmise tolleaegset taset, võib öelda, et Kr. on saavutanud küllalt häid tulemusi. Võime nõustuda lauluisa enese väitega, et tõeliste rahvalaulu loojate kolmekümneaastane uurimine pole talle hoopiski viljatu olnud ja et tänu sellele on Kalevite loos kohti, mis on «nii hästi korda läinud, et neid võib eesti kõige eeskujulikumate rahvalauludega kõrvuti panna».[2]

Olenevalt nii rahvapärase regivärsi küllalt vabast ümberloovast kasutamisest kui ka regivärsi mõjudest Kr-i enesegi stiilis on väga raske absoluutse kindlusega ära määrata rahvalaululisuse erikaalu «Kalevipojas», liiatigi kuna meil puuduvad lõplikud andmed laulude kohta, mida Kr. veel tundis peale kindlalt dokumenteeritavate. Lisaks regivärsi ja Kr-i stiili vahekorra selgitamisele oleks seesuguse lõplikuma otsuse eeltingimuseks ka palju sügavam rahvalaulude detail-uurimine — kuni üksikute värsside uurimiseni välja.

Kuid teatava tõenäosuse ja suhtelisuse piirides võib seda küsimust nüüdki lahendada. Nii näit. arvestades konkreetsete värsside otsest ülekandmist või olulist inspireeritust rahvalauluvärssidest, näeme rahvalaulude kasutamise tiheduse varieerumist eepose eri osades. Kõige rahvalaulupärasem on I lugu, mille värssidest umbes pooled pärinevad otseselt rahvalaulust. Kui aga värsilise koosseisu kõrval arvestada ka rahvalaulu kompositsiooni järgimist, on I loo rahvalaululisus tunduvalt suurem. Kõige rahvalauluvaesem on eepose XVIII lugu, milles esinevad ainult mõned rahvapäraste värsside modulatsioonid ja stereotüüpvärsid. Üldse on eepose 19 033-st värsist rahvalaulul põhinevaid värsse 2400 ümber, protsentuaalselt u. 12,5%. Et anda asjast huvitatuile võimalust kontrollida, missuguseid konkreetseid eeposevärsse on statistikas arvesse võetud, on koostatud rahvalauludest ja ka lühivormidest pärinevate värsside tabel-register, mis mõnesuguse siiamaani tehtud töö kokkuvõttena oleks üheks vahepealseks astmeks «Kalevipoja» rahvalaululisuse teema tulevastele uurijatele (vt. Lisa III B).

---

[1] Seesugust kordust vt. näit. XII 457—463 → 473—481 → 496—505 Kalevipoja pikaajalise nõiaune kujutuses.

[2] Kr. — Schiefnerile 16. oktoobril 1859. Kirjavahetus III, lk. 131.

B. KOMMENTAARID ÜKSIKUTE LUGUDE JUURDE

A. Annist

EESSÕNA

Kreutzwald on «Kalevipojale» kirjutanud tervelt kolm saatesõna: esmalt ühenduses 16. novembril 1853 Õpetatud Eesti Seltsile saadetud «Alg-Kalevipojaga» ja teise 1857. aastal ilmunud eesti- ja saksakeelse «Kalevipoja» I vihuga (vt. Lisa II). Need on kirjutatud saksa keeles ja määratud tolleaegsele intelligentsile; nende ülesandeks oli selgitada eepose algupära ja vahekorda rahvaluulega, seega ühtlasi teost kaitsta balti-saksa pahatahtlike arvustajate vastu.

Praegu kõne all olev kolmas eessõna on mõeldud «Kalevipoja» esimesele rahvalikule väljaandele (1862) ja sellest on tingitud tema populaarne laad: see on kohandatud tolleaegsele eesti (veel vaevalt kirjaoskajaks saanud) talupojale ja tundub seetõttu meile paiguti vanamoelisena. Aga «Kalevipoja» kui ilmaliku luule õigustus ning teiselt poolt ristiusu väärtuse toonitus olid tol ajal vajalikuks ettevaatusabinõuks, et juba ette pareerida pastorite, vennastekoguduse ja teiste vagatsejate rünnakuid, millest Kreutzwald oma raamatu levikule kõige rohkem kahju kartis (vt. Kr. — Bertramile 5. III 1860: «aga ühekülgseist mustkuubedest ja lollidest palvemaja ettelugejaist võivad kergesti kasvada vastased . . . »).

Kõige olulisem selles «Eessõnas» on siiski sellesama eesmärgi toonitus, mis Kreutzwald kogu aeg oma teosele oli asetanud: uuesti elustada rahva mälestusi tema minevikust, «Kalevipoja päivist», ja nimelt seda kujutada kui «kaugemat õnne aega», kus sellelgi orjastatud rahval kord olid juba «omad seadused» ja oma «korraline valitsus». Kuigi suur osa tekstist kulub reservatsioonideks (et seda muinasaega ei maksa idealiseerida, et rahva kujutlus sellest võib olla idealiseeritud, et ka tol ajal olid omad hädad, et nüüd ristiusu «tõevalguse» läbi «mõnes tükis mõistlikumaks oleme saanud» jne.), tundub ometi, et need on määratud ainult eelmainitud vagatsejate kui ka tsensori ja kirikuvõimude rahustamiseks. «Eessõna» pearõhk on aga ilmselt muistse rahvusliku «priipõlve» esiletõstmisel, ja viimasest järgneb nagu iseendast võitlus selle vabaduse ja õnne eest ka olevikus. Selles on eos siis kogu järgneva ajajärgu sotsiaalne ja poliitiline võitlusprogramm.

Kreutzwaldi kirjavahetuses leidub koht, mis «Eessõna» algupära osalt kahtluse alla seab. Nimelt palub ta Schultz-Bertramilt 4. III 1860, et see kirjutaks «Kalevipoja» rahvaväljaande eessõna jaoks midagi «rahvamuistendite (üldisest) tähtsusest, eriti mis puutub eesti muistendeisse». Teiseks pidavat eessõna selgitama põhjusi, miks rahvaluule on välja suremas, ja kolmandaks, kuidas muistendeid võib lugeda ilma vastuollu sattumata ristiusuga. Bertrami kaastööd palub ta ainult esimese punkti kohta, nähtavasti ootes, et see vastavas teoreetilises kirjanduses rohkem kodus on. Midagi selletaolist on Bertram talle ka saatnud, sest 5. IV 1860 tänab Kreutzwald teda selle eest ja lubab asja eestipäraseks ümber valada. Võime aga arvata, et sellest Bertrami saadetisest on tarvitatud ainult üldist mõttekäiku; «Kalevipoja» tähtsuse toonitus on ju niivõrd tavaline Kreutzwaldi muiski väljendustes (näit. «Lühikeses seletuses»), et seda kindlasti tuleb ka Kreutzwaldi enda mõtteks lugeda, ükskõik siis, kas see leidus Bertrami visandis või mitte.

«Soovituse»[1] (õigemini: soovimuse, abisoovi) ülesanne on sama mis klassikaliste eeposte algvärssidel: 1) pöörduda appikutsega lauluinnustust andva jumaluse (muusa) poole ja 2) lühidalt ära märkida eepose peateema. Esimest pidas vanakreeka laulik vajalikuks religioosseil põhjustel ja teist — et oma kuulajaile kohe algul teatada, millest ta suuline ettekanne kõneleb. Säärase appikutse kõige vanem meieni säilinud eeskuju on «Iliase» algvärss («Laula nüüd, oh jumalanna, Peleides Ahhilleuse vimmast» jne.). Sama võte kordub väga paljudes klassitsistlikes eepostes. Plaanitsedes ka Kalevipoja lugudest luua midagi nendesarnast, on Faehlmann juba 1840-ndate aastate keskel kirjutanud mingi vastava saksakeelse visandi:

«Leih mir deine Harfe, Wainemoinen!
Denn ich hab ein hehres Lied im Sinn.
Von des Vaterlandes Wunden will ich singen,
Von des Estenvolkes Schmach u[nd] Leid.
Wachet auf[,] ihr alten grauen Sagen[,]
Und berichtet von des Vaterlandes Glück[.]
Und du[,] goldne Tochter Wainemoinens[;]
Komme her von Endlas Silbersee —
Hast genug geordnet deine Locken
Vor dem schönen Silberspiegel schon — [,]
Halt uns vor den golddurchwirkten Schleier,
Auf dass Wahrheitskraft der Sage Wort gewinnt,
Dass wir sehen wandeln, reden, streiten
Helden hier u[nd] Zaubrer in dem Land.
Hast du[,] Herz[,] dich gnugsam dann gelabet,
An der goldenen Vergangenheit —
Ist entflohn die Nacht, u[nd] ist verstummet
Sag' u[nd] Lied, u[nd] hast du aufgerollt
Wieder deinen Täuschungsschleier[,] hehres Mädchen,
Und bescheint mit Wahrheit dann[?] die Sonn',
Zeigt uns dann dies Vaterland — o weinet —
In des Zaubers Banden, u[nd] der Deutschen Haft;
Nun dann schaue, Auge, dreist in das Gewesne[?]
— Es ist da u[nd] fordert ja sein Recht.»

Vt. M. Lepik, F. R. Faehlmanni osast «Kalevipojas», «E. Kirj.» 1931, lk. 416—424. Sõnasõnalises proosatõlkes kõlab see umbes järgmiselt:

«Laena mulle oma kannelt, Vainemoinen!
Sest mul mõlgub meeles ülev laul.
Tahaksin laulda isamaa vermeist,
Eesti rahva alandusest ja kannatusest.
Ärgake üles, te vanad hallid muinaslood
Ja jutustage mulle isamaa õnnest!
Ja sina, Vainemoineni kuldne tütar,
Tule siia Endla hõbejärvest! —
Oled küllalt korraldanud oma juuksekäharaid
Juba seal ilusa hõbepeegli ees —,
Hoia meie silmade ees oma kullaga läbipõimitud loori,
Et muinasloo tõejõud sõnu leiaks,
Et me näeksime rändavaid, kõnelevaid ja võitlevaid
Kangelasi siin ja nõidasid seal maal.
Kui sa, süda, end oled siis küllalt karastanud
Kuldses minevikus —
Kui öö on ära lennanud ja on vaikinud
Muinaslugu ja laul, ja kui sa oled kokku mähkinud
Jälle oma petteloori, oh ülev neitsi,
Ja kui päikene siis meile tõtt näitab,
Näitab ta meile isamaad — oh nutke —
Nõiduse kütkes ja saksa vangistuses.
Noh, siis vaata, silm, julgelt minevikku —
See on olemas ja nõuab ju oma õigust.»

Kuigi Faehlmanni visand on päris viimistlemata, sisalduvad selles kõik Kreutzwaldi «Soovituse» esimese kolme (või neljagi) salmi mõtted ja kujundid, nii et viimast võime pidada eelmise vabaks tõlkeks või ümbersõnastuseks. Arvatavasti tsensuuri kartusel on sellest ära jäänud mõned

[1] Kreutzwald ise ütleb (kirjas Bertramile 13/25. II 1860 = Kv. IV 65), et ta «soovitust» on tarvitanud tähenduses «pühendus» (sks. Widmung).

teravamad väljendid ja kogu lõpposa oma selgelt saksavastase tooniga. Võib-olla oleks Kreutzwaldi arhaiseerivas stiilis tundunud ka selle mõned väljendid liiga abstraktsetena või ebakõlaliste neologismidena, nii näit. «isamaa vermed» (mis muide meenutavad Kreutzwaldiga samaaegselt Tartu ülikoolis õppinud H. Abovjani romaani «Armeenia vermed» (1840)).

Edasi on Kreutzwald pikemalt loendanud oma lauluainete rahvalikke leiukohti, seejuures nähtavasti eeskuju võttes «Kalevalast», mille sissejuhatus (I 79 jj.) sellest umbes niisamuti kõneleb.

«Lõunaga» ja «Põhjaga» (v. 17 jj.) on siin mõeldud arvatavasti Eesti eri maakohti (Setumaad ja Virumaad); võib-olla aga «Põhjaga» ka Soomet (s. o. «Kalevalat»), millest on laenatud eeposesse mõned motiivid.

«Armsamate kevadiste kaimudega» (v. 31) on Kreutzwald mõelnud oma varasurnud üliõpilaspõlve sõpru Faehlmanni (surn. 1850) ja D. Jürgensoni (surn. 1841); pärast nende värsside kirjutamist (1853) lisandus neile ka veel G. Santo ja E. Sachssendahli surm (1856). 1857. a. trükiks lisatud viimane salm väljendab Kreutzwaldi üksindus- ja masendusmeeleolusid 50-ndail aastail (mida põhjustasid haigus, sõprade ja tütre surm ning ehk ka Ahrensi jt. rünnakud ajakirjanduses; vrd. «Looming» 1927, lk. 356). Teatud määral kajastuvad selles kadunud sõprade leinas ja üksinduse kurtmises ka esiromantilise luule lemmikmotiivid (näit. juba vanal Ossianil).

Üldse on «Soovituseks» üks kõige isiklikum osa eeposes, kuna autor siin — ka mitte värsimõõdu poolest — pole veel tahtnudki esineda vana rahvalaulikuna, nagu see on kõikjal mujal. Kuid püüdes oma esitusele anda arhailist ilmet ja kujukust, on Kreutzwald siingi rakendanud mitmeid mütoloogilisi kujusid, kes põlvnevad peamiselt Faehlmannilt ja tema eeskujuks olnud soome rahvaluulest.

1. **Laena mulle kannelt, Vanemuine!** (v. 1). *Vannemunne*'t on juba Faehlmann (VGEG I, 1, 43) nimetanud muinas-eesti «laulujumalaks». Lähtekohaks oli talle seejuures Chr. Gananderi «Mythologia Fennica» saksakeelne tõlge K. J. Petersoni poolt, mis ilmus Rosenplänteri «Beiträges» 1822, kus kõneldakse soome «laulujumalast» Väinämöisest. Juba K. J. Peterson oma lisamärkuses oletab, et seda «jumalat» on tuntud ka Eestis, kuna ka eesti rahvalaulus kujutatakse imevõimulist laulmist ja kandletegemist. Nagu hilisemal uurimisel selgunud, on vastavad rahvalaulud soomlastel ja eestlastel küll ühist algupära, aga Väinämöise nime ja kuju pole tõenäoliselt Eestis kunagi tuntud; eesti kandletegija ja -mängija pole mingi jumal, vaid tavaline inimene, lauliku vend. Nii olid siis K. J. Petersoni ja Faehlmanni oletused eesti ja soome rahvaluule ühisest alusest peajoontes küll õiged, aga neist tehtud mõned järeldused viltujuhtivad. Kuid ka Soomes on Väinämöist nimetanud laulujumalaks alles Ganander ise antiikmütoloogia eeskujul, kuna tegelikult rahvarunodes Väinämöinen esineb peamiselt vana hõimujuhina, imeosava laulikuna ja imeteldud nõid-targana (šamaanina) (vt. M. Haavio, Väinämöinen. Porvoo 1950).

Väinämöise nimi esineb Soome kirjanduses kõige varemini Agricola «Psalttaris» 1551; Baltimaade lugejale tutvustab teda aga kõige enne G. Merkel oma «Liivimaa esiajas» (1798); juba seal esineb nimi aga kas trükivea või mingi arusaamatuse tõttu kujul *Vaina-Möinen*. K. J. Petersoni «Soome mütoloogia» tõlkes esineb juba vorm *Vainemoinen* ja täpselt niisamuti Faehlmanni eeltoodud saksakeelses visandis. Tõenäoliselt on Peterson lasknud end mõjutada Merkeli toodud vormist, kuigi Gananderi originaalis ja soome luules üldse tuntakse ainult vormi *Väinämöinen* (s. o. Väina ääres elaja). Hiljem on Faehlmann seda nime püüdnud kirjutada eestipäraselt, nähtavasti arvates, et soome *(a)inen*-sufiksile eesti keeles ikka vastab *-(a)ne*, nii et nagu *suomalainen — soomlane*, nii ka *Väinämöinen — Vanemune, Vipu(ai)nen — Vibuane, Lemminkäinen — Lämmeküne*. Ühtlasi on ta neid «eesti» vorme siiski püüdnud etümologiseerida ka eesti sõnadest, nii *Vanemune* sõnadest «vanem muudest» (VGEG II, lk. 64), *Lämmeküne* sõnadest «lämmi-+-küüs» (Heissfinger) jm. Muidugi pole sel mingit rahvalikku alust, kuna Väinämöise vaste eesti rahvaluules üldse puudub. Lemminkäisele aga vastab Lemming, Lemmik, Lemmergune jne. (vt. F. R. Faehlmanni album, Tartu 1929, lk. 79).

Vorm *Vannemunne* esineb Faehlmannil veel aastal 1840 (VGEG I, 1, lk. 42), aastal 1848 aga juba kujul *Vannemuine* (Wie war der heidnische Glaube der Alten Es-

ten beschaffen. VGEG II, 2, lk. 64), niisamuti postuumselt a. 1852 ilmunud «Die Sage von Wannemuine» (VGEG II, 4, 72—76).

Soome Väinämöise laulu ja lahkumise lugude eeskujul on Faehlmannil kujutatud lood Vanemuise imepärasest laulust kui ka tema lahkumisest rahva hoolimatuse tõttu. Niisama on sealt laenatud Juta ja Endla loo algmotiiv (et Vanemuine oli vana ja et seetõttu tal kosimised ebaõnnestusid — niisama kui Väinämöisel).

2. **Lauliku-targa tütar** (v. 9). Faehlmanni müüdi järgi (VGEG II, 4, a. 1852) oli Juta Vanemuise kasutütar, kelle peigmees, Ilmarise poeg Endel uppus Endla järve (Jõgeva ja Paide rajooni piiril). Lohutuseks kinkis Ilmarine Jutale imeliniku (= luulefantaasia sümbolkuju), mille läbi vaadates ta nägi endisaegseid sündmusi uuesti enda ees elavaina. Erinevalt mõnest teisest Faehlmanni müüdist on see lugu tõenäoliselt loodud ilma rahvaliku aluseta, välja arvatud Endla järve nimetus. Juta kuju eeskujuks on olnud antiik-kreeka muusad, Zeusi tütred. Juta nimi vaevalt on tuletatav sõnast «jutt», nagu arvas Faehlmann, vaid esineb juba varem naise nimena saksa kirjanduses (niisama kui Linda). Ka Juta liniku taolisi imetegeva luulefantaasia sümboleid harrastati saksa romantilises kirjanduses (näit. Novalise «sinine lill» jt.). Kui aga saksa reaktsioonilised romantikud sellist fantaasiat kasutasid peamiselt reaalelust unemaile põgenemiseks, siis rakendasid Faehlmann ja Kreutzwald seda progressiivselt, et rahvale tema muistse vabaduse näitamisega teda uuele vabadusvõitlusele ergutada.

3. **Kalevide käikisida** (v. 16). Kalevist vt. «Sissejuhatuses». Kreutzwald kõneleb sagedasti Kalevitest mitmuses, kuna ta peale peakangelase Kalevipoja ka tema vendi ja tähtsamaid kaaslasi nimetab Kaleviteks, s. o. Kalevi nime tarvitab kas sugunimena või üldse muinas-eesti vägimeeste sünonüümina (vrd. näit. I 78 jj.). Ka Kalevipoega on ta üsna sagedasti nimetanud ainult Kaleviks (II 105, XIX 5, 70, 246 jne.) või siis Kalevite pojaks (näit. III 3, 28, 57 jne.). Viimane nimetus pole küll rahvaehtne ja tema tarvitus on Kreutzwaldil tingitud osalt värsimõõdu nõudest (kuna ta ekslikult arvas, et ehtne rahvalaulu-värss peab koosnema trohheustest ilma rõhulibistuseta; nii aga on vormi «Kalevipoeg» tülikas kasutada). Faehlmanni loomismüüt kõneleb Kalevitest isegi kui jumalikkudest demiurgidest, kes Vanaisa loomistöö lõpule viivad. Säärase pseudomütoloogilise käsitluse kajastusi leidub eeposes ainult III loos, Kalevipoegade laulu mõju kujutuses; muidu esinevad Kreutzwaldi Kalevid ilma «jumalikkude» omadusteta.

SISSEJUHATUSEKS

«Sissejuhatusel» (1857. a. tõlkes «Zum Verständniss») puuduvad eeskujud klassitsistlikes eepostes, mis pärast lühikest teematutvustust kohe asuvad sündmustiku jutustamisele. Küll aga esineb umbes niisamasugune sissejuhatus «Kalevalas», kus (vastavaid rahvalaule kasutades) jutustatakse, mis allikaist laulik on laulud võtnud, või õigemini, mis teda laulma on inspireerinud. Nähtavasti on Kreutzwald siin siis teatud kompositsioonilist eeskuju saanud osalt «Kalevalast» (I 1—102), osalt aga Macphersoni «Ossiani lauludest» ja ehk mõnest teisestki (esi)romantilisest poeemist, millede algul vana laulik esineb oma isiklike meeleoludega ja mineviku varjude väljakutsumisega.

Sisuliselt on «Sissejuhatus» täiesti Kreutzwaldi enda looming ja arvatavasti üks esimesena valminud värsseepose osi, kirjutatud juba 1850-ndate aastate algul. Siin esineb Kr. juba vana rahvalaulikuna, väljendab nagu prelüüdis oma teose põhilisi meeleolusid ning iseloomustab lühidalt tema algupära ja iselaadi, esile tõstes eriti eesti rahva traagilist minevikku, ta muistseid võitlusi oma vabaduse eest, sellest kõnelevate muinasmälestuste tähtsust ja nende austamise vajadust. Kõik see on esmakordne eesti kirjanduse ajaloos ja väljendab sügavalt rahva ootusi ja lootusi, on seega oma sisult rahvalik, kuigi ta kujundus on Kreutzwaldilt.

Kreutzwaldi enda andmeil olevat «Sissejuhatus» kokku seatud «enamasti [Toa]Jaagupi [Fischeri] teadete järgi» (Blumberg,

Quellen 11). Seda viidet tuleb võtta väga üldjooneliselt, sest tegemist pole mitte valmis rahvalauludega, vaid tõepoolest ainult lühikeste «teadetega» rahva tunnetest, uskumustest ja seisukohtadest, mida Kreutzwald ise on ligemalt välja arendanud ja värsistanud.

Oma rahvalaulude kogus (A nr. 298/300) on Kr. küll (vist hiljem) esitanud ka mõned siinsed värsid ühes kohanimedega, nagu oleksid need sealt üles kirjutatud: nii võitlevaist vaimukujudest (Sissej. v-d 145/165) allkirjaga «Viisult» ja loodushäältest (v-d 63/76) allkirjaga «Maarja-Magdaleenast 1829». Kuna aga ka nende värsside stiil pole rahvalaulu oma, võivad parimal juhul rahvalt kuuldud olla ainult mõned vastavad proosakujulised uskumused. Tõenäoliselt on siin tegemist mõnede Kreutzwaldi enda varasemate värsiharjutustega, mida ta hiljem võib-olla ka ise pidas ehtsaiks rahvalauludeks.

1. **Kalmu künkast kerkimaie** (v. 3). Kreutzwaldi oletus (vt. tema «Märkused»), et ka eestlased on tundnud «soome jumalust Kalmat», on vaevalt paikapidav. Tõenäolisem on, et mõlemale rahvale ühine sõnatüvi *kalm-* (haud, surm) on Soomes põhjustanud pooleldi piltliku surma-personifikatsiooni Kalma tekkimise (vrd. U. Harva, Suomalaisten muinaisusko. Porvoo-Helsinki 1948, lk. 496).

2. **Uku hõlmas uinutavad** (v. 12, vt. Eisen, EM III, lk. 76). Juba *Ukko* nime kirjutamine kahekordse *k*-ga ja *o*-ga näitab, et see on võetud Gananderi «Soome mütoloogia» tõlkest (vt. Turunen, KS, lk. 310 jj.). See ei tähenda, et Kreutzwald poleks tundnud ka vastavat eesti nime *Uku*, kuid ta pidas viimast soome omaga identseks ja kirjutas teda seepärast soomepäraselt. Peamiselt selle kirjutusviisi põhjal on mõned uurijad hakanud kahtlema, kas mitte Uku nimi üldse pole ainult «soome import», mis alles Kreutzwaldi kaudu meilgi on tuttavaks saanud. Ometi näib see kahtlus olevat asjatu: Uku nimi, eriti ühenduses kohanimedega, aga ka Uku kividega ja Uku vakkadega esineb liiga laialt ja rahvaehtsalt, et see võiks olla pärit rahvusliku ärkamise ajast. Küsimus on ainult selles, kas see on levinud alles Virù ranna soome asustuse kaudu, nagu on püütud väita, või esineb ta rudimendina varasemast kõuehaldja nimest, keda hiljem mõnel pool (Vändras) asendati mõne teise, näit. kristliku Tõnni nimetusega (Uku vakk > Tõnni vakk). Ometi pole Uku olnud vist mingi ülijumal — ei Eestis ega Soomeski —, vaid ainult «üleval asuv jumal» niisama nagu Taevataat. Lõpuks ei tähendanudki ju *ukko* Soomes muud kui ainult 'taati', 'isa' (niisama kui Kõu, Äike, Vanem jt.), keda võidi rakendada nii maise kui ka taevase «vanema» kohta. Lõuna-Eestis on neist nimedest kõige üldisem olnud Pikken (= Pikne), kellele ohverdamisest kõneleb juba Joh. Gutslaff a. 1644. Kreutzwaldi andmeil (VGEG II, 3, lk. 48 = Maailm ja mõnda, lk. 122) oli 1813. aastal Virumaal igal taluperemehel oma Uku vakk, kuhu pandi ohvreid kõigist toiduainetest ja mille juures paluti sigidust põldudele, loomadele ja naistele. Niisamuti olevat Uku kivi tuntud Petserimaal (Kr.—Bertramile 26. VIII 1860 ja 18. IX 1872).

Vt. «Virittäjä» 1936, 256—267. O. Loorits, Grundzüge des estnischen Volksglaubens (Lund, I—III, 1949—1957; edaspidi tsiteeritud: GEV) II, lk. 9. Eisen, EM III, lk. 64 jj.

Mõned uuemad uurijad väidavad ometi, et Ukko soome sugu rahvastel on kord tähendanud mitte ainult piksehaldjat, vaid ka tõelist ülijumalat, teiste jumalate ja haldjate käskijat. (Vt. J. Kemppinen, Suomalainen mytologia. Helsinki, 1960, lk. 119 jj.)

Kuigi siis Uku kui kõue- (ja viljakus-) haldjas on teatud määral rahvalik, ei ole seda kaugeltki kujutlus, et surnute hinged kuskil «Ukko hõlmas» võiksid «uinuda». Midagi selletaolist ei esine ka soome rahvausundis, ennemalt meenutab see kristlikke kujutlusi «Issandasse» või «Abrahami sülle» «hingama läinud» surnuist. Ilmselt on Kreutzwaldki seda väljendust tarvitanud siin ainult üsna kauge sümbolina, et märkida eesti minevikumälestuste «uinuvat» olekut koos rahva vanade jumalatega. (Vt. Sj. 166 komm.)

3. **Maarja rüppessa magavad** (v. 13). Seegi sümboolne kujutlus jätkab eelmist, on aga juba palju selgemalt kristliku värvinguga. Katolitsismi ajal sai Maarja kultus oma piltliku vormi ja näiliselt humaanse sisu tõttu eestigi talurahva seas võrdlemisi populaarseks. «Jumalaema» Maarja kuju sulas osalt ühte vanade matriarhaalsete loodusemadega ja esineb rahvalauludes sageli nagu mingi taevase emana või taevaperenaisena (näit. laulus

«Ori taevas»). Et surnu hing läheb «Maarja rüppe», on seega uueaegsem, aga rahvalikuks saanud piltlik väljendus (vrd. päike läheb «looja» või «jumalihe»).

Teine oletus, et «Maarja rüpega» siin on mõeldud «Maarjamaa» mulda, ei tundu tõenäoline; kiriku antud «Maarjamaa» nimetus Baltimaade kohta on varemal ajal vaevalt olnud rahvalik, samuti ei sobi tema asendamine «Maarja rüpega» siin ka Kreutzwaldi stiilisse. Pigemini tahab Kr. Uku hõlma ja Maarja rüpe ühendamisega siin vihjata asjaolule, et meie keskaegses rahvausundis nii vanad «paganlikud» kui ka mõned uued kristlikud kujutlused ühte on sulanud.

4. **Pesilindu pettemaie** (v. 16). On mõeldud nähtavasti lindu, kes kuskil «pesib» või «pesitab», s. o. endale pesa teeb või ka pesa peab ja haub (Wiedemannil — Brütevogel). Tõenäoliselt on seda siin tarvitatud lihtsalt k ä o paralleelnimena, kes teatavasti rahva arvamise järgi inimesi võib «ära petta», kui need hommikul enne tema hääle kuulmist pole söönud «linnupetet» (vt. XI 14 komm.).

5. **Valgust varju-valvajale** (v. 20), niisamuti **kuju kudujale** (v. 21) on üsna raskesti mõistetavad sõnad. Nagu võib oletada järgnevaist värssidest, on Kreutzwald nendega mõistnud mingeid haldjaid, kes valvavad kalmistut ja seal asuvaid surnute «varje», ühtlasi neile aga ka nende varjukuju annavad. Eesti rahvausundis on raske sellele kujutlusele mingit vastet leida. Ka keeleliselt on see koht «Sissejuhatuse» üks kõige ebaselgemaid: mitte asjata pole tõlkijad seda enamasti üsna vabalt ümber loonud.

6. **Parves eha palistusel** (v. 39). *Palistus* tähendab rahvakeeles õieti ainult kahekorra keeratud riide äärt ja seda kinnitavat õmblust; mõnel pool öeldakse ka, et «tuuleõhk palistab nägu» (= piirab, puhub näo ümber. Wied.). Kreutzwald tarvitab seda sageli õige ebamäärases ja laias tähenduses; siin mõtleb ta sellega lihtsalt udu või pilve äärt, mida ehapuna kumama paneb ja seal muinaskangelaste varjusid laseb aimata. Muide, need udupilves nähtavad esivanemad meenutavad vastavaid «Ossiani laulude» varje, kuna eesti rahvausundis säärased kujutlused näikse puuduvat.

7. **Pääva piiril pilutatud** (v. 48). *Pilutama* tähendab rahvakeeles (Wied.) 1) riidesse väikesi ilustavaid augukesi e. pilusid tegema, 2) pilukil silmil vaatama, 3) silmi pilutama, neid hetkeks sulgedes, s. o. magades. *Koidu und pilutama* tähendab seega: koidu ajal veel pisut magama; öö ajal töötati tulevalgel; kui aga peeru- või küünlatuli oli juba kustutatud, püüdsid töötajad teha veel väikese uinaku enne päris päevavalguse tulekut. On loomulik, et selles vaevalt «pilutatud koidu-unes» nähtud kujud kiiresti kadusid.

8. **Ruttes Kalmu küngastele** (v. 56) — vt. märkust v. 3 juurde. Sõna *Kalmu* suure tähega kirjutades oletab Kreutzwald, et see on tähendanud mingit surma jumalust nagu Soome *Kalma*. Tegelikult tähendas see ainult hauda, surma ja paiguti ka ainult piltlikku surma isikustamist.

9. **Kolletava koolja sängi** (v. 58). Vaevalt tuleb siin mõista «kolletavasse koolja-sängi», vaid jutt on kolletavast, s. o. koltunud kooljast.

10. **Õhul helid, õrnad healed** (v. 72). Löwe oma tõlkes on oletanud, et «õhul» on trükiviga, mille asemel peab olema «õhtul». See on võimalik, aga mitte kindel: võime sõnu «õhul helid» mõista ka kui «õhu helid».

11. **Verevenna virisema** (v. 75). Verevennaks nimetab Kreutzwald sääske, nähtavasti toetudes rahvapärimusele, et sääsk inimese ümber «laulvat»: «vend, vend, anna verd! vend, vend, anna verd!»

12. **Äikese ähvardused** (v. 102). Vt. eespool *Ukko* (v. 12) ja Kreutzwaldi «Märkused» (Lisa II).

13. **Mõtte-mõisa magasista** (v. 122). Magas ehk magasiait oli hoone kogukonna kohusliku viljatagavara hoidmiseks. Magasiaidad asutati 1763. aastal Katariina II käsul, et viljaikalduste puhul rahvas sealt võiks laenata vilja toiduks ja seemneks. Juba varemgi oli sääraseid «magasiine» mõisates. Kuid Kr. muidugi ei mõtle siin tõelist mõisa magasit, vaid piltlikku «mõtte-mõisat» ja «kuulu-küla» (vrd. Kr. — Bertramile, aprill 1860), s. o. ta toonitab fantaasia osatähtsust luuleloomingus, kus kriteeriumiks pole see, kas jutustatud lugu tõesti sündinud on, vaid see, kas ta on esitatud tõepäraselt. On

võimalik, et ta sellega on püüdnud ära märkida ka omaenda fantaasia lisandeid rahva Kalevipoja-motiividele.

14. **Kuulin Mardust kiljatama** (v. 128). Kreutzwaldi «Märkustele» lisaks olgu mainitud, et marduseks või marraseks on varemalt nimetatud lihtsalt surnut, hiljem surnu või varsti sureva inimese hinge, kes end kehast eraldi näidates surma ennustab; hiljem on sest kujunenud mingi surmahaldjas, kes oma huikamisega, koputusega, tiksumisega jne. ennustab surma või mõnda muud viletsust (Eisen, EM I, lk. 49—50, GEV I, § 69 F). Sagedasti on marduse kujutlus muutunud üsna ebamääraseks ja viirastuslikuks. Kreutzwald on sellegi rahvaliku kujutluse rakendanud oma rahvusliku ajalootunde väljendajaks, pannes ta nutma ja leinama kogu rahva õnnetut saatust. — Värsid 128—140 esitab Kreutzwald Boecleri teose lisandeis (= Maailm ja mõnda, lk. 139) rahvalauluna; seda väidet tuleb võtta ehk ainult osaliselt paikapidavana.

15. **Mardus leinab langu verda** (v. 135). *Langudeks* nimetavad pulmas üksteist vastamisi peigmehe ja pruudi sugulased. Kreutzwald on seda siin tarvitanud ilmselt palju laiemas mõttes, umbes nagu «hõimlast» või iga teist rahva liiget, kes on kannatanud sõdades ja orjapõlves.

16. **Katku kurnatuse jälgi** (v. 153). Pole selge, kas Kreutzwald katku võtab siin lihtsalt epideemiana, mis tavaliselt möllas pärast sõda, või siis selle mütoloogilise kehastusena, taudi haldjana, kes rahvast «kurnab». Rahvas igatahes kujutab viimast halli või musta mehena («Must surm») või ka poisikesena, neiuna, koerana jne., kes mööda maad ringi käib ja oma kepi puudutusega või muul viisil inimesi tapab (Eisen, EM I, lk. 60 jj.).

17. **Isamaa ilu hoieldes** (v. 157/165). Kreutzwald mõtleb siin peamiselt eestlaste suurt vabadusvõitlust aastail 1208—1227 saksa ja taani vallutajate vastu, sest siis sõdis rahvas viimast korda oma «isamaa ilu» ja vabaduse eest; hilisemaist sõadest pidi ta osa võtma enamasti oma orjastajate käsul. Nagu võib järeldada tolleaegsest Läti Henriku kroonikast, oli see XIII saj. suur vabadusvõitlus tõesti äärmiselt verine ja laastav, kuna metsikud vallutajad paiguti oma teel maha tapsid kogu elanikkonna. Neidsamu võitlusi kujutab ka «Kalevipoja» lõpp. Nii on siis siin eriti selgelt esile tõstetud kogu eepose ajalooline ülesanne: kujutada eestlaste muistse «priipõlve» kokkuvarisemist sõjas röövrüütlite vastu ja üles kutsuda nende mälestuste pühakspidamisele, varjatult aga ka sama võitluse jätkamisele. Mitte asjata pole see koht koos K. A. Hermanni viisiga saanud väga populaarseks lauluks.

18. **Taevas, Vanataadi talus** (v. 166). Nagu öeldud (vt. Sj. v. 12 komm.), ei ole muistsed eestlased ega soomlasedki tundnud mingit ülijumalat antiikse jumalate valitseja või kristliku ainujumala mõttes. Kui näit. Taevataati paiguti rahvausundis võetakse nii monoteistlikult, siis on see tulnud tema liitumisest kirikliku Jehoova kujutlusega. Küll aga tunti ja austati rahva üldise animistliku maailmavaate kohaselt teatud loodusjõudude isikustusi, nimetades neid j u m a l a i k s (vrd. Kraasna «maajumalad» ja «taevajumalad»)[1] või h a l d j a i k s (nii Põhja-Eestis eriti metsa-, vee- jne. vaimude kohta), või lihtsalt i s a d e k s ja e m a d e k s (Lõuna-Eestis)[2], arvates, et esimeste inimsurnute vaimud elasid ka looduse kaitsevaimudena. Taevas elav ja seal eriti pilvede «pidamisega», välgu ja müristamisega endast märku andev «isa», taat või haldjas ongi nii eesti (nagu teistegi rahvaste) usundis kujunenud peamiseks religioosseks austusobjektiks, kuna teda välgu ja müristamise pärast tuli karta, hea või halva ilma (s. o. ka hea või halva põllusaagi) saamiseks aga palve ning ohvriga mõjutada (vrd. M. Haavio, Ukko ylijumala. KsVk. 41, 1961, lk. 5—37). Kas oli ta hüüdnimeks Kõu, Äike, Pikken, Uku, Taara, Tooru või Vanemb, Vanaisa, Vanataat, Taevataat, Taevaisa või muud, tegelikult tähendasid need nimed kõik enam-vähem ü h t e ja s a m a olendit, nimelt mingit «taevas» või piksepilves toimivat «isa»; kunagi ei esine k o o s kahte või suuremat hulka sääraseid «taevajumalaid».[3] Ilmselt ei moodusta need mingit

---

1 O. Kallas, Kraasna maarahvas. Helsinki 1903, lk. 90 ja 94.

2 Eeltsit. teos, lk. 81 jj.

3 Kr. — Bertramile 20. V 1860 (= Kv. IV, 100) arvab küll, et varemalt Kõu ehk Pikker müristab ja siis Äike välku lööb. Aga selle tõlgitsuse rahvaehtsust pole saadud tõestada.

jumalate hierarhiat nagu Kreekas või nagu võiks järeldada Eestiski nende nimede rohkusest. Ainult väikesed erivarjundid eraldavad mõnda neist, olles tingitud kas päritolust (näit. Uku, Tooru) või teatud spetsialiseerumisest (näit. Äike) või ka lihtsalt meieni säilinud teadete puudulikkusest (näit. Taara). On loomulik, et aastasadu kestnud kristliku propaganda mõjul see rahvuslik taevajumal ühe ja teise joone üle võttis ka kristlikult Jehoovalt (kes oma algupäralt oli ju kord niisamasugune kõue- ja ilmahaldjas). Mõne nimetuse all näivad nad rahvakäsituses peaaegu ühte sulavat, näit. on Taevaisa ainult veidike kristlikuma varjundiga kui Taevataat või Vanataat.

Nii on siis «Kalevipojas» esinev Vanaisa (*alias* Uku) küll rahvalik niihästi oma nimelt kui peajoontes ka kujult, aga Faehlmannilt põlvneb tema konkreetsem väljakujundus ja teda ümbritsev teiste jumalate seltskond. Meil pole teateid, et muinaseestlased kunagi oleksid teadnud rääkida mingist taevahaldja «talust» või tema ümber kogunevast «taaralaste» seltsist, kõnelemata sinna tõusvate kangelaste hingedest. Siin on Faehlmannil otseseks laenuandjaks olnud vana-kreeka Olümpos ja teatud määral ka muinasgermaani Walhalla. Kuid ka viimased on iseendast ainult enam-vähem samade algkujutluste edasiarendused ja orjandusliku või varafeodaalse ühiskonna ning tekkiva riigi kajastused. Nagu eriti nõukogude teadlased (H. Moora jt.) on näidanud, oli XII—XIII sajandil ka eesti ühiskond jõudnud juba varafeodaalsesse riigiloomise ajajärku; nii siis oli Faehlmannil ja Kreutzwaldil teatud määral õigus kujutleda tolleaegset rahvausundit kõrgemal arenguastmel seisvana, kui seda võis järeldada XIX saj. keskpaigani säilinud kidunenud rudimentidest. On aga loomulik, et nad seejuures oma rekonstruktsioonides vahel ka eksisid.

19. **Taaralaiste targas seltsis** (v. 167). «Taaralaste» nimetuse on Kreutzwald ise moodustanud, mõeldes sellega Taara perekonda, laiemalt aga kõiki jumalaid. Taarast (täpsemalt Tarapitast) kui muinaseestlaste jumalast kõneleb mõnel korral juba Läti Henriku kroonika (XXIV, 5, XXX, 4—8). Hilisemad andmed temast on väga kasinad ja ebamäärased. Kindlasti on aga Eestis veel XIX sajandil austatud Toorut, kelle nimi olevat esinenud vahel Taara omaga kõrvuti (A. Knüpffer, «Inland» 1836, nr. 22) ja see nimi on ilmselt laenatud skandinaavlaste Thorilt. Sisuliselt on Taara või Tooru seesama taeva- ja kõuehaldjas, keda vaatlesime eespool. Germaanlastelt on Tooruga koos üle võetud ka mõned kultuslikud elemendid, näit. neljapäeva (germaani Thori päeva) pühitsemine, toru- (varem tooru-) pilli mängimine, Läänemaal paiguti ka kultuslik tantsimine ning üksteise veristamine jne. (EM I, 174 jj., GEV II, § 145). Kuid need laenuelemendid on rahva endiste uskumustega täiesti kokku sulanud. On väidetud ka, et Taara nimi on põlvnenud mingist ürgvanast soome-ugri vastest, mis esineb juba obi-ugrilaste juures (handi *Turõm*, mansi *Tõrõm*), kuid seda sidet on raske kindlaks teha. — Kr-i vaateid Taara algupärale vt. tema kirjas Bertramile 18. IX 1872.

20. **Kandlelööja kiitusida** (v. 177). Muinas-eesti ja -soome armastatuim muusikariist k a n n e l koosnes trapetsikujulisest kõlakastist ja 6—7 (varem ainult 5) metallkeelest. Ühise nimetuse põhjal võib oletada, et selle valmistamist on juba ühissoome ajal õpitud balti rahvailt (vrd. leedu *kankles*), kuid teatud vasted sellele leiduvad juba kaugemail sugurahvail. Enam kui tuhande aasta jooksul on kandlemäng olnud meie rahva peamisi muusikalise rõõmu võimaldajaid ning rahvatantsude saatjaid, kuigi keskajast peale on viimasel alal temaga võistelnud ka torupill ja XIX sajandil viiul vm. Aastal 1828, märgib Lönnrot oma reisikirjelduses, rippus Karjalas kannel veel iga talu seinal; niisamuti on teateid selle väga rohkest esinemisest Setumaal. Ka rahvalaudes mainitakse kannelt mitmel puhul. Iseseisvas «Kandle» laulus jutustatakse tema sünnilugu: ta kere on tehtud kas kala lõualuust või kasest, ta naelad on haugi hambaist, ta keeled neiu juustest, tema õiget mängijat otsitakse kaua, kuni hakkab mängima lauliku vend ja tema käes kõlab kannel imeilusalt ja kurvalt nagu isakodust lahkuva mõrsja nutt (vrd. ka Turunen, KS, lk. 75—78). Kannelt «löödi» peamiselt iseseisvais tantsulugudes, aga vahel saadeti temaga ka laulmist. Erilisi «kiidulaulusid» kangelaste tegudest, nagu seda Kreutzwald siin kujutab, meie praeguseni säilinud rahvaluule ei tunne.

Kuid me ei tea, kas neid ei tuntud muiste — igatahes viljeldi sääraseid mujal, näit. slaavi hõimudel «slaava», germaanidel «Preislied» jne.

21. **Seisab seitse kalmuküngast** (v. 200). Nagu K. Ruut kirjutab, olevat Kreutzwald temale rääkinud, et need 7 kalmu tähendavat 7 eri ala, kust eesti muinsust võib tundma õppida, nii keel, ajalugu, arheoloogia jne. (Mis teab Helme rahvas Kalevipojast, Eesti Kultura II, 1913, lk. 254). Kui see teade on autoriehtne, võib see olla Kreutzwaldi hilisem sümboolne ümbertõlgitsus, sest «Kp-ja» tekstis endas pole sellele kuidagi viidatud. Küll on aga ilmne, et siin on tahetud loendada kõiki neid viletsusi, mis eesti rahvas keskajal on pidanud ära kannatama: häda ja orjust, sõda ja nälga, viletsust, katku ja (teisi) taude; igaüks neist on tapnud ühe hauatäie rahvast. Arv seitse on igivana rahvusvaheline folkloristlik tähtarv (vrd. Babüloonia usund), mida Kr. siin on rakendanud küll ehk pisut pingutatult (näit. «häda oht» ja «vilets põlv» pole just selgelt üksteisest eraldatavad), kuid igatahes väga tugeva poeetilise mõjuga.

22. **Tautsi tappe-sängi** (v. 213). See Tauts, keda Kr. oma «Märkustes» peab taudide haldjaks, on nähtavasti ainult murdeline vorm sõnast *taud* (esineb näit. setu lauludes). Aga niisama kui Katk ja Must surm, võis ka see rahval esineda taudi isikustusena (vrd. v. 153 komm.). Igatahes ei ole ei rahvas ega Kreutzwald siin Tautsiga mõelnud sakslasi (deutsche), nagu kord kartis tsensor Mickwitz.

23. **See'p see Eesti muiste põli** (v. 214). Siin esinev *eesti rahva* nime tarvitus rahvale määratud teoses (senise *maarahva* asemel) on üks esimesi. Küll aga tarvitati sõna *Eesti* geograafiliselt, näit. «Eesti Ma rahva kalender» 1731. a.

24. **Enne Vene valitsuse / Armutiiva kaitsemista** (215/216). Nagu kõik rahvusliku ärkamisaja demokraatliku suuna tegelased (ka juba Masing), suhtus Kr. suure sümpaatiaga vene rahvasse ja pidas Eesti liitmist Vene riigiga a. 1710 positiivseks teguriks, kuna selle tõttu maa enam kui 150 aasta jooksul jäi vähemalt sõdadest puutumata. Just seda välise rahupõlve väärtust tahab toonitada käesolev eeposekoht (mitte aga, et Vene tsaarivõimu all oleks kadunud orjus ja sellest tingitud rahva viletsus). Samasugune venesõbralik hoiak ja eesti ning vene rahva ajaloolise ühtekuuluvuse toonitus esineb sageli ka Kreutzwaldi kirjavahetuses, poeemis «Sõda», õnnesoovis Tartu ülikoolile jm. Nagu tol ajal Baltimail tavaline, võttis see venesõbralikkus Kreutzwaldil aga vahel ka truualamliku keisriülistuse kuju, kus kõneldakse tsaarist kui kotkast, kes «valvab isasilmil ööd ja päevad riigi alamate üle» ja kelle «soe ja pehme kotka pesa varjab meid kui linnu poegi».

Tõenäoliselt tuleb ka tema sõnu tsaarivalitsuse kotka (täpsemalt: Romanovite vapikotka) «armutiiva» all olemisest mõista osalt diplomaatilise lojaalsuse avaldusena,[1] et tsensorit leevendada.

Peame aga arvestama, et nii Kreutzwaldile kui ka Jakobsonile jt., ka talurahvale endale oli keiser ja tema vapikotkas («Kohtukull») kõigepealt Vene riigivõimu sümbol ja just sellelt riigivõimult lootsid (ja osalt saidki) selle ajajärgu rahvamehed toetust oma võitluses baltisaksa feodaalide vastu. Et see tsaarikotkas oma «armutiibadega» ühtlasi oli Venemaa kui «rahvaste vangla» vangivaht, sellele äratundmisele jõuti Eestis laiemalt alles 1905. a. revolutsioonis, eriti Lenini õpetuse äratusel.

25. **Hallijate healitsusel** (v. 218). Vormid *hallias, aljas, algjas* jm. esinevad *haldja* asemel murdeti sageli peamiselt Kirde-Eestis. Sõna *haldjas* on tõenäoliselt laenatud juba vanemal rauaajal germaani keelest (vrd. gooti *haldan*) ja tähendab kaitsjat (vaimu), hoidjat (Eisen, EM I, lk. 69). See on arvatavasti Virumaalt levinud ka mujale Põhja-Eestisse, Saaremaale ja võib-olla ka Soome; Lõuna-Eestis esinevad *haldja* asemel looduse *isad* ja *emad*.

26. **Muiste laulu lunastused** (v. 245). Kuigi poeetilise metafoorina «laulu lunastused» jääb abstraktseks, väljendab see hästi Kr-i peamõtet, et muistse vabaduse mälestused on meie muinasaja pärandus, mis võib rahvast tema teoorjusaegsest viletsusest välja lunastada, andes talle ajaloolise teadvuse, rahvusliku ühistunde ja julguse uueks ühisvõitluseks. Ainult sel-

[1] Vrd. E. Nirk, «Kalevipoja» osa eestlaste rahvustunde kasvatamisel. «Eesti Kommunist» 1957, nr. 2, lk. 13.

lelt seisukohalt on mõistetav, miks Kr-i järgi seda muinaspärandust otse teadlikult varjavad rahva vaenlased («Kavaluse kuube, sõgedate sõna-sõba» — v. 248 jj.). Viimastega on mõeldud muidugi saksa feodaale, kirikut ja vennastekogudust.

27. **Vainul kurni veeretasin** (v. 258). Küla vainuks nimetati küla ligidal (või keskel) asuvat sööti (karjamaad), kus toimusid noorte mängud. Kurnimäng oli veel XIX sajandil üks populaarsemaid vanu rahvamänge, kus 2 vastast 15—20 m kauguselt kaikaga visates püüavad teineteise 5—6 ritta-asetatud pakukest ettenähtud ruudust välja lüüa. Harilikult kõneldakse seepärast «kurni heitmisest» (Wied.), kuna kurni «veeretamine» tundub mittesobiv. Võib-olla mõtles aga Kr. siin mõnd tavalisest erinevat mänguviisi (vt. II 712 komm.).

28. **Külakiigel õõtsutasin** (v. 259). Õõtsumine kiigel on igivana rahvalõbustus, eriti lastele, aga ka juba täiskasvanud noortele. Meil tunti peamiselt nn. võllkiike, s. o. kahe püstposti (või kahe teineteise ligidal asuva elava puu) vahel lattide otsas edasi-tagasi liikuvat lauda (või 2 lauda), millel tavaliselt istusid tütarlapsed, kuna poisid püsti olles ja oma kehaga hoogu andes laua õõtsuma panid. Osavamad kiikujad võisid laual seistes keerelda ka ümber ülal asuva võlli. Tavaliselt oli igal külal kuskil murul (külavainul) suur ühistööga tehtud külakiik, mille juurde laupäeviti ja pühapäeviti kogunes terve küla noorsugu. Kiiguti tavaliselt kevadel kuni jaanipäevani ja raske heinakoristustöö alguseni. Kiikumise suurest populaarsusest kõneleb ka suur hulk kiigelaulusid, mis oma lõbusatujulise, mängleva sõnastuse ja vaheldusrikaste viisidega moodustavad ühe rõõmsama osa meie vanadest rahvalauludest (H. Tampere, Eesti rahvalaule viisidega. II. Tln. 1960).

29. **Õõtseliste tulepaistel** (v. 261). Õõtsis (sõnast *õine)* ehk õitsis olemise komme ulatub tagasi arvatavasti juba ühissoome aega. Soomes mõistetakse sellega öösisi ühesolemisi eluruumides (et koos lõbutseda või ka tööd teha), Eestis aga metsas või karjamaal, et seal hobuseid ja veohärgi karjatada. Viimane oli tarvilik eriti kevadiste ja varasuviste põllutööde (kesakünni) ajal, kus veoloomadel aega polnud päeval süüa, öösel aga juba huntide tõttu neid üksinda karjamaale ei võidud jätta, kõnelemata sellest, et neid muidu raske oli hommikul üles otsida. Kuna õitsile tuli kokku rohkesti küla noori, kujunes see ühtlasi lõbustuskohaks, eriti laupäeviti, kus õitsitule ümber tantsiti, lauldi ja jutte vesteti. Õitsil olles valitses vana kombeõiguse kohane kindel kord valitud õitsivanema juhatusel. Loomi hoidma pidid peamiselt noorukid, et vanemad saaksid end välja magada ja hommikul vara sealtsamast uuesti tööle rutata. Sagedasti esines ka tüdrukute ja poiste koosmagamist, ilma et seejuures ometi üle moraalinõuete oleks astutud. Õitsil käimine kadus alles talude kruntiajamisega XIX saj. II poolel.

30. **Jaanilinna ligidale** (v. 263). Mõeldud on (vt. Kr. «Märkused») Varbola (ehk Varbjala) Jaanilinna Nissi kihelkonnas (nüüd Märjamaa rajoonis, umb. 60 km Tallinnast). See on Muinas-Eesti suurim valliga piiratud linnus, ehitatud loomulikule paeseljandikule keset metsi. Valliga piiratud õue pikkus on 204 m, laius 125 m, õue pind 2 ha, valli kõrgus ulatub kuni 10 m, ta ümbermõõt on 580 m. Valli materjal on suurelt osalt hobustega sinna kokku veetud ja see oli määratu suur töö, mis eeldas tugevat ühiskondlikku organisatsiooni. Linnus on rajatud XI saj.; Taani hindamisraamatu järgi kuulus XIII saj. Varbola linnuskonda umb. 3000 elanikku, püsivat asustust oli ka linnuses endas (vrd. H. Moora jt., Muistsed asulad ja linnused, Tln. 1955, lk. 84/87).

XIII saj. vabadusvõitluste ajal oli Varbola üks Eesti tugevamaid ülemaalise tähtsusega linnuseid, milles vahel asus ka läänlaste ja saarlaste abivägesid ja mida tollal üldse relvadega ei vallutatud. Ka 1343. a. ülestõusu ajal oli Varbola teine neist kahest linnusest, mida harjulased oma kaitsekohtadeks uuesti korda seadsid. Ja nähtavasti alles tol talvel vallutati ta ordumeistri poolt verises võitluses. Praegugi võib aimata säilinud ründekraave, mille varjus penirüütlid linnusele liginesid. Hävitatud linnuse asemele on surnuid maetud veel XV—XVII sajandil ja tema ajaloolist osa on rahvas nähtavasti veel kaua hiljem austavalt mälestanud.

Sellest kõnelevad ka Kr-i andmed (kommentaaris Boecleri teose juurde, vt.

Maailm, lk. 139); selle Jaanilinna ligidal olevat metsades vaikseil öil sagedasti kuuldud «Marduse kisendamist», kes «vana aja kurnamisi pidavat kuulutama». Aastal 1819 Ohulepal asudes käis noor Kreutzwald vaatamas ka sealt ainult kümmekond km eemal asuvat Jaanilinna. Koos Toa-Jakobi («Nissi vana») jutustustega oli selle muistse vabaduse monumendi nägemine üks kõige elamuslikumaid mõjutusi, mis noore kirjamehe fantaasiat liikuma pani rahvusliku muinasaja suunas. Vähemalt selles mõttes on tõesti kogu «Sissejuhatus» oma eleegilise, muinsust elustava meeleoluga välja kasvanud neist noorukipõlve mälestustest, ükskõik siis, kas seejuures Toa-Jakobilt otseseid rahvalugusid kuuldi rohkem või vähem.

31. **Uinuta meid magamaie!** (v. 281). Selle koha aluseks on rahvausu motiiv, et nõiad ja targad peavad enne surma edasi andma oma tarkused teistele, vahest ka rahva teine arvamine, et hauaski rahu ei saa need, kelle töö ja elu on enneaegselt katkenud või vägivaldselt katkestatud. Seda motiivi tarvitab Kr. mõjukalt kogu Eesti mineviku kohta: selle mälestus otse nõuab kord poolelijäänud võitluse meelespidamist ja jätkamist. Juba siin esineb ka motiiv nende mälestuste uuestiärkamisest «kenama hommiku koidu» ajal, s. o. oodatavast rahvuslikust uuestisünnist. See motiiv kordub «Alg-Kalevipojas» (IV lugu) kujutlusena tagasipöörduvast Vanemuisest, 1857. a. väljaande lõpul aga juba tagasipöörduvast Kp-st.

32. **Taara toas äratab uuest** (v. 287). Taarast vt. Taaralased, v. 167 komm. Kujutlusele Taara või muude nimetuste all Uku, Vanaisa jt. «toast», s. o. mingist taevasest jumalate lossist, ei leidu, nagu öeldud, vastet eesti rahvaluules, küll aga kreeka ja germaani mütoloogias. Vahel kõneldakse rahvalauludes ometi «taeva tarest», «looja ukse ees» olemisest, «Maarja kambrist» jne. (GEV I 436, vt. näiteks laulu «Ori taevas»).

33. **Viru- ja Järvamaa võsud** jne. (v. 289/293). Tähtsamate Eesti maakondade loendusega püüab Kr. nähtavasti tooni-tada nende kõigi ühtekuuluvust ja märkida oma pöördumist kogu rahva poole, teiste sõnadega: eesti rahvuse olemasolu.

34. **Alevide avaldusi** (v. 304). A l e v on allitereeriv teisendus Kalevist (niisama kui «Udres, Kudres» või «Mareta, Kareta neidu»), mis vahel esineb ka juba rahvaluules, ilma et sellega märgitud kuju oleks kuidagi individualiseeritud (näit. Hurt, SL, t. 162). Eeposes esineva A l e v i p o j a k u j u on nähtavasti Kr. ise loonud, et nii Kalevipojale sõjaseltsilist saada. Teda kujutatakse teistest kõige vapramana ja ustavamana.

35. **Olevide ilmutusi** (v. 305). O l e v i nimi on rahvalik tuletus Skandinaavia *Olefist (Olafist);* sealt on üle võetud ka rahvusvaheline muistend kuradiga liidus oleva Olevi-nimelise imemeistri kirikuehitusest ja see on rakendatud Tallinna Oleviste kiriku saamise seletuseks (vt. Maailm, lk. 102 jj. ja 471). Peale selle on aga Olev tuntud ka juba üsna vanades rahvalauludes, nii «Osmi haiguses» kujul *Olevine* jm., nähtavasti ürgvana *Kalevise* eeskujul. O l e v i p o e g seevastu on rahvaluules peaaegu täiesti tundmatu; alles Kr. ise on kirikuehitaja Olevi eeskujule toetudes teda kujutanud ehitusmeistrina ja võõramaalasena (vrd. Eisen, EKirj. 1915, lk. 288 jj.).

36. **Sulevide sünnitusi** (v. 306). S u l e v i p o e g esineb vähemalt ühes rahvalaulus ja nimelt Kalevipoja paralleelnimena, nagu oleks viimast mõistetud ainult sugunimena. See laul on «Suisa suud», kus «Sulevi-, Kalevipoega» neiule sõrmuseid pakub ja teda vägisi suudelda tahab, viimase poolt aga noaga tapetakse. Sealsamas esineb ka kohanimi «Sulevi-, Kalevimäele». On võimalik, et siin kajastub, kui mitte mõni ajalooline üksiksündmus, siis ometi rahva tüüpiline vastuolu mõne viikingiaegse ülimussoo või kaupmehekilla liikme vastu, kellelt kui rikkalt ja võimsalt võis karta ka sugulist vägivalda. Sulevi n i m i on tõenäoliselt arenenud ühissoome sõnatüvest *sulo-* (meeldiv, armas), mille eesti vaste esineb vahel rahvalauludes *sula* kujul, näit. «Sula Salme neitsikene» ehk ka väljendites «sula süda» (õrn, arg süda) või «sula suuga». Paiguti esineb *sula* ka iseseisvalt, näit. rahvalaulus «hauduja teeb aseta, / s u l a soendab õluta, / kallis küpsetab kalada» (Kadrina H II 10, 97, a. 1889). Loode-Eestis on tuntud isegi otseselt sõna *sulev* tähenduses 'hea': «ole õige suleviks»

(= ole hea, Wied.). Kr. pole eeposes tarvitanud eelmainitud rahvalaulu — «Suisa suud» motiivi peaaegu üldse, vaid on oma Sulevipoja loonud vabalt, tehes ta Kp-ja kolmest kaaslasest kõige uljamaks ja seiklushimulisemaks (näit. Sädemete saarel).

37. **Vanemuinese vöösta** (v. 312). Vanemuise kohta vt. «Soovituseks» komm. Vanemuise vöö laulude andjana on ilmselt moodustatud Väinämöise vöö eeskujul (vt. Kalevala I, 31). Seal tuleb arvestada, et muiste vöö küljes kanti mitmesuguseid asju, nn. vöölisi, näit. pussi, nõelakoda, rahakotti, võtmeid jne. Seega «Kalevala» lausel, et laulud on saadud «Vyöltä vanhan Väinämöisen» on oma selge (piltlik) mõte, kuna «Vanemuinese vöösta» kaunis ebamääraseks jääb. Vöö oli vanas riietuses üldtuntud ja väga vajalik ese, et rõivaid eest koos hoida (niisamuti kui sõlg või prees lõua all), sest meieaegseid nööpe ja haake ei tuntud või need olid veel liiga kallid. Vööd kandsid nii mehed kui naised, esimesed peamiselt ülerõivastel. Juba vanemast rauaajast peale on säilinud nahkvööde metallehteid. Ehete järgi nimetatigi näit. naist soome runodes «tinavööks», «vaskvööks» jne. (Turunen, KS, «Vyö»). Ka eesti neidude lauludes esineb vöö ja tema ilu kujutusi üsna sageli.

38. **Juta hiukse-salgusta** (v. 313), vt. «Soovituseks», v. 9 komm.

ESIMENE LUGU

I lugu selle praegusel kujul moodustab eepose ehituses ainult teatud eelloo, nimelt kangelase vanemaist. Pärast lüürilist «Sissejuhatust» on see nagu lugulaulu eepiliseks sissejuhatuseks, mille sündmustik veel otseselt pole seotud peakangelasega, aga kaudselt siiski kujutab tema päritolu ja nii kaasa aitab tema iseloomustamiseks.

Peale uue sissejuhatuse (v. 1/61) koosneb I lugu geneetiliselt kahest heterogeensest osast: esiteks lühikesest legendaarsest teatest vana Kalevi sünnipära ja Eestissetuleku kohta (v. 62/125) ja teiseks detailsest rahvalaulupärasest kujutusest Salme ja Tähe ning Kalevi ja Linda kaksikpulmadest (v. 126/863). See teine osa on tervelt juurde lisatud alles 1857. a. redaktsioonis (ja koostatud 1855. a. kevadel — vt. käesoleva väljaande sissejuhatust). Vastavalt sellele on ka nende osade algupära: sissejuhatus on Kr-i enda looming, Kalevite päritolu põhineb peamiselt Faehlmanni antikiseerivail müütidel, Salme noorpõlve ja pulmade lugu on võetud rahvaehtsast «Salme laulust», Linda pulmade kujutus aga Kr-i poolt loodud Salme pulmade eeskujul, enamasti samadest rahvavärssidestki; pulmade lõpp ning Kalevi ja Linda ärasõit on kujutatud Kr-i poolt vabalt, kasutades mõningaid rahvaluule sugemeid. Üldiselt on I lugu kogu eeposes erandlik selle poolest, et niihästi valdav enamik tema sündmustikust kui ka suur osa üksikvärsse põlvneb rahvalauludest või on võrdlemisi vähe ümber töötatud. Nii on ta siis kogu eepose osadest mitte ainult oma sisult kõige rahvalikum, vaid ka kõige rahvalaulupärasem — tõsi küll, selle eest ka tervikuga kompositsiooniliselt kõige lõdvemini seotud. Eeskätt siin võime jälgida, kuidas Kr. oma töö viimases järgus rahvalaulu kasutas ja milliste muudatustega ta selle stiili oma isikliku stiiliga kohandada ja ühtlustada püüdis.

1. **Vikerlaste varjuvalda** (v. 15). Kr. (vt. «Märkused») pooldab A. J. Sjögreni arvamist, et *viker* tähendab sedasama mis *piker (pikker)*, nii siis *vikerkaar* = *pikerkaar*, vrd. soome *ukonkaari;* vt. «Melanges russes» II (1851), 105/136. Nendeks kirjutusteks oligi Sjögrenile eesti materjali saatnud Kr. (vt. Kr. — Sjögrenile 26. X 1851); hiljem kirjutas Kr. sellest ka «Inlandis» («Was heisst vikerkaare vikelista?» Inl. 1854, nr. 47, veerg 773 jj.).

See Sjögren-Kreutzwaldi tõlgitsus on tekitanud kahtlusi, eriti aga Kreutzwaldi väide, et *«Vikerlast* sageli tarvitatakse kangelase kohta austava lisanimetusena». Wiedemanni sõnaraamatus tähendab *vikerlane* ainult vikatit (Saaremaal) või siis kirjut, *vikerdi* on 'kirevalt segaminiolev'; *vikerpeaga hobune* = 'kirju peaga hobune'

jne. Kuna *vikel* on ilmselt laen saksa sõnast «zwickel» ja *vikeldama* tähendab 'vikelkirjadega kaunistama', *vikel* ja *viker* aga kergesti võivad vahelduda, võiks ehk ka *vikerkaar* kord olla tähendanud ainult kirevate värvidega kaart taevas. Ka soome keelde on *sateen kaari* loodud võibolla germaani keelte eeskujul (saksa *Regenbogen*, rootsi *regnbåge*).

Ometi pole ka see seletus täiesti veenev. Lõuna-Eestis, ka Lutsi maarahva juures (Eisen, EM IV, 55), esineb *vikerkaare* asemel laialt *vikatkaar* ja see kujutlus on nähtavasti üsna vana. Juba 1685 teatab Boecler (EAGWG 114), et eestlaste arvates pikne oma vikatiga kurje vaime taevast minema kihutab. Setude arvates teeb seda niisamuti püha Ilja (vt. GEV II, 32). Saarlastel on vikerkaare nimeks *ammukaar*, liivlastel *piksekaar* (pitkiz kõr), niisamuti karjalastel (ukonkaari) ja isegi kaugemail sugurahvail (vt. «Virittäjä» 1910, 121 jj., 144/6; 1911, 30 jj., 128 jj.; 1913, 20/23, KsVk. nr. 27/28, 1948, lk. 158 jj.). Seetõttu on mõnede uurijate arvates *vikerkaar* varem ka meil tähendanud mingit piksehalja vikatitaolist sõjariista või kaart, millega ta oma nooli laseb; on ka oletatud, et see oli mingi ürgne heitepuutaoline relv nagu indo-euroopa rahvail (vt. Fr. R. Schröder, Untersuchungen zur germanischen und vergleichenden Religionsgeschichte II, 1941, 85, GEV III, 414).

Ei ole siis võimatu, et ka vikerlasteks on varem hüütud sellise vikatiga (või vikartiga) varustatud sõjameest; kindlaks seda oletust aga vaevalt saab pidada. Igatahes on *vikerlast* kangelase nimena laiemalt hakatud tarvitama peamiselt Kreutzwaldi tõttu, kellele see muide meenutas ka sõna *viiking*. Nii on *vikerlased* hiljem meie kirjakeelde kodunenud just «eesti viikingite» tähenduses (vrd. E. Aava sellenimeline ooper jne.). Vrd. ka Reiman, lk. 310 jj.

2. **Tuule-ema tõstis tiiba** (v. 30). Tuuleema, tuuletaat, Tuule-Tõnu jms. on tavalised nimetused tuulehaldja kohta nii eesti kui ka sugurahvaste rahvausundis, näit. laplastel (vrd. GEV II, 45; Itkonen, KsVk. 23/24, 1944, lk. 64). Niisama rahvalik näikse olevat *marumemm* kui sama tuule-ema teisendnimi. Vaevalt aga kujutleti teda tiivulisena, vaid juba oma olemuselt tuulkergena; oli ta ju esialgselt ainult isikustatud, inimesetaolise tahtega varustatud tuul.

3. **Põgenema Pikse pakku** (v. 35). Nagu juba öeldud (Sissejuh. v. 12 ja 166 puhul), on *Pikker* ehk *Pikken* üks nimetus inimesetaolisena kujutletud pikse kohta. Vorm *Pikker*, nagu see esineb Gutslaffi tuntud palves, arvatakse olevat trükiviga või juhuslik moonutus, sest et gen-s esineb *piksepapp*, mitte *pikripapp*, nagu ootaks siis, kui nominatiivis oleks olnud *r* (vrd. GEV II, 30). Ürgvana on ka uskumus, et see piksehaldjas oma välkude ja müristamisega mingisuguseid paharette või hiidusid taga ajab (sest milleks muidu see lärm?); hiljem astus nende paharettide asemele ristiusu kurat, alias Vanapagan. Mitterahvalik on siiski Kr-i käsitlus, nagu ajaks tuule-ema pilvi Pikse eest põgenema; ümberpöördult, just Pikset (või vähemalt ta soome nimekaimu Ukkot) peeti «pilvede pidajaks», s. o. nende käsutajaks ja juhtijaks.

4. **Kaugelt nään koda kasvama** (v. 48). Kuigi «Alg-Kalevipoeg» siin annab *kodu*, on 1857. a. vorm *koda* kahtlemata õigem, sest sellega on ju mõeldud Kalevite ülikukoda kuskil kaugel Põhjamaal, mida laulikul polnud mõtet oma koduks nimetada. Alles hiljem on seda ometi hakatud tõlgitsema kodumaa sümbolina ja nimelt mitte ainult minevikus, vaid ka tulevikus, mida Kr-i «vana laulik» visionaarselt on suutnud ette näha. Säärane väärtõlgendus (esineb näit. kuukirjas «Eesti Kirjandus» 1908, lk. 51 (Kr. Raud), ajakirjas «Looming» 1930, lk. 1146, «Olion» 1931, lk. 80 jm.) on tekkinud nähtavasti sellest, et seda lauset on loetud ainult tsitaadina, mitte ühenduses kontekstiga. Nii esineb see ka Ants Laipman-Laikmaa tuntud maalingul, kus lauluisa kujutatakse vaatamas taevapiirile kerkivat koitu. See on otse sümboolne näide, kuidas Kr-i romantiline minevikuharrastus tähendas (eriti järgnevale ajajärgule) ühtlasi rahvuslikku tulevikunägemust ja kuidas ossianlik leinav eha muutus ootusärevaks koiduks.

5. **Muiste leiti Kalevalas** (v. 62). Nimetuse *Kalevala* oli eesti mütoloogiasse toonud juba Faehlmann (VGEG II, 2 (1848), lk. 64), kuigi püüdes seda esitada eestilisel kujul, nimelt *Kalevallana* ehk *Kaljovallana*. Te-

gelikult on viimane etümoloogia muidugi ebarahvalik; sõna ise on pärit soome eepo-sest, kus ta koosneb nimest *Kaleva* ja kohasufiksist *-la* (eesti vägilase nime kohaselt oleks see meil siis pidanud kõla-ma *Kalevila*). Ka soome runodes esineb kohanimi *Kalevala* väga harva, õieti ainult ühes ballaadis, ühes loitsus ja ühes pulma-laulus. Alles Lönnrot tegi — pärast pikka kaalumist — temast oma soomepoolsete sümpaatsete kangelaste ühise kodumaa, kuna nii Väinämöist kui ka Ilmarist ja Lemminkäist kutsutakse vahel Kaleva poi-ka'deks, kõnelemata Kullervost, kelle isaks on juba lähemalt kujutatud Kalervo või Kaleva (Turunen, KS, lk. 70).

On lõpmatult vaieldud, kus just tegeli-kult on olnud see Kalevapoegade ühine kodumaa, kas Valgemere-Karjalas, Laa-doga ääres või Lääne-Soome eri maakon-dades. Ühistele tulemustele pole ses suhtes praegusenigi jõutud ega ole võib-olla see üldse võimalik, kuna erisugused kangelas-runod ühes oma kangelastega võivad olla põlvnenud erinevaist kohtadest; ühte on nad ju põimitud alles Kauge-Karjala lau-likute ning Lönnroti poolt. Eesti eepose seisukohalt polegi sel vaidlusel suuremat tähtsust, sest siin on tegemist mitte rahva, vaid Kreutzwaldi enda käsitlusega, mille järgi Kalevite väljarändamise koht asus meist põhja pool, nähtavasti siis Soomes (sest näit. Rootsist ei sobiks ju kuidagi otsida Kalev a l a nimelist kohta). Sellega on kooskõlas eepose väide, et soome sepp oli vana Kalevi «sugulane» või «lell».

Eesti rahvaluules puuduvad igasugused andmed selle kohta, et keegi Kalev või Ka-levipoeg oleks Eestisse kuskilt sisse rännа-nud. Nähtavasti on see siis alles Faehl-manni looming (VGEG II, 2, 63), kes nagu K. J. Petersongi uskus eesti ja soome rah-vapärimuste ühtsust. Seejuures on ta lähtekohaks olnud Gananderi «Soome mütoloogias» toodud Paltamo praosti Cajanuse kahtlasevõitu teade 17. sajandist, et Põhjamaal elas hiidkuningas Kaleva, kes oma 12 pojaga Venemaal käis (vrd. ka v. 85 kommentaari).

6. **Vanaisa kuulsad pojad** (v. 70). Et Ka-levite tekkimist usutavamaks teha, liitis juba Faehlmann siia kreeka, heebrea jm. mütoloogiais tavalise seletuse, et heerosed ja hiiud on sündinud jumalate armu-ühendusest inimestega: nii oli näit. Hera-kles Zeusi poeg, Polyfemos Poseidoni poeg jne. (Thompson F 531. 6. 1. 1). Ka piiblis (Moos. I, 6, 2—4) heidavad «Jumala lapsed» «inimeste tütarde juurde» ja sellest sünnivad hiiud. «Loomisloos» (VGEG II, 2) räägib Faehlmann Vanemui-sest, Ilmarisest, Vibuanest ja Lämmekü-nest kui Vanaisa poegadest, kuid ühtlasi ka kui Kaleveist, keda ta on «loonud». Ka mõni soome runosangar (näit. Lemminkäi-nen) nimetab end vahel Ukko pojaks (Kalevala 9 : 394, 42 : 132, 45 : 237), kuigi on kaheldud, kas Ukkoga on siin mõeldud piksejumalat või lihtsalt taati (Turunen, KS 36). Aga vähemalt Päeva poegi tun-takse nii karjala kui ka eesti rahvaluules. Ja tõenäoliselt on ka meil mõned hõimu-juhid («vanemad ja paremad») sugukond-liku aja lõpul püüdnud oma autoriteeti tõsta sellega, et nad end nimetasid mõne kõrgema olendi (Kalevi, Päeva jne.) järg-laseks. Suure isa või esivanema nimi oli ju tollal seesama mis hiljem aadlikiri. Eesti rahvausund erineb vana-kreeka ja muudest kõrgematest mütoloogiatest pea-miselt arenguastmes: rahvausundi jooni, mida seal luuleliselt välja arendas juba mõni tundmatuks jäänud aoid või prees-ter, luulendasid meil alles Faehlmann jt.

7. **Peres kasvas kolmi poega** jne. (vt. v. 85 jj.). Kujutuse k o l m e s t Kalevist (v. 88/125) on Kr. liitnud eepose 1857. a. redaktsiooni nähtavasti soome Kullervo-loo eeskujul (vrd. Kalevala 31 : 1—18), kuna ka seal Kullervo isa Kalervo (ehk Kaleva) on üks kolmest vennast; ühe-neist kandis kotkas Karjalasse ja sellest sai Kalervo, teise viis Venesse ja «sellest kasvas kaupameesi», kolmanda jättis koju ja sellest sai Untamo. Siinset kotka kand-mist võib ehk võtta veel ka ainult piltli-kult, metafoorina (vrd. eespoolseid värsse, et kotkas pere ainult laiali hajutas või kohutas). Kuid mujal «Kalevalas» kujuta-takse kangelase sõitu kotka seljas juba päris selgesti; nii sõidab seal Väinämöinen merehädast pääsedes; Louhi muudab Sam-po röövijaid taga ajades end ise kotkaks, võttes mehed selga. Eestiski esineb ini-mese sõit kotka seljas, kuigi ainult mui-nasjuttudes, näit. Babülooniaski tuntud, igivanas Etana-jutus (vrd. J. Kunder, Eesti muinasjutud, «Rüütli poeg»). Kreutzwaldi enda «Eesti rahva ennemuistsetes jutt-des» esineb kotka sõit ka näit. «Kivialuste ristitütres». Kirjas Neusile (12. IX 1842) väidab Kr. isegi, et «Põhja kotkas tuleb

eestlaste muinaslugudes ja lauludes sagedasti ette»; ligemalt kujutab ta seda oma Pahlenite lugudes (EREJ, 1866, lk. 353).

Oma kirjas Schiefnerile 17. IV 1862 mainib Kr. «muinasloo teadet, mis isa Kalevit kotka tiibadel laseb meie maale tulla»; ta ei ütle aga ligemalt, kas see oli eesti või soome muinaslugu. Kalevist kui hiiust võiski vaevalt Eestis olla kotkasõidu motiivi, sest vaevalt võidi kujutleda kotka seljas nii määratut hiidu (Soome kotkasõitjaist pole ükski hiid). Tõsi küll, Kr. on ka seda «Põhja kotkast» püüdnud kujutada päris mütoloogilise linnuna (vrd. MML, lk. 35 ja 41: «Põhja kotkas, kurja lindu») — kuid vist ilma suurema rahvaliku aluseta. Küll aga tunneb rahvas mütoloogilist «Lapi kulli», kelle kujul lapi nõid Eestist linde käivat Lapimaale ajamas (vrd. Eisen, EM IV, 259 jj.).

Hiljem on Kr. nõus olnud oletusega, et selle kotkaga piltlikult on mõeldud l a e v a, millega Kalev nagu varjaagipealikudki on Eestisse sõitnud (Kr.—Bertramile 15. XI 1872).

8. **Teine tuiskas Turjamaale** (v. 88). Nimetus *Turja* on tavaline soome rahvaluules, kus ta tähendab umb. sama mis Ruija, s. o. Põhja-Jäämere-äärset Norrat; seal esineb ka näit. värss «tuli kotkas Turjamaalta» jne., ka norra laplased nimetavad endid turjalasteks (turjalantš) (Turunen, KS, lk. 306). Eesti rahvapärimustesse on Turja nimi nähtavasti tulnud Soomest ja tema tähendus muutunud õige ebamääraseks. Nii näit. kutsutakse Külmataati vahel Turjataadiks (Eisen, EM I, lk. 114). Küla nimena esineb *Turja* näit. Saaremaal, endises Kogula vallas, see võib seal aga olla sündinud hoopis iseseisvalt sõnast *turi*.

9. **Poe-poordide punujaks** (v. 93). Poort (< sks. Borte) on hõbedast või muust metallist lõngaga läbipõimitud äärispael (või tipud või pitsid) tanude, pärgade jne. küljes. Esines rahvarõivais sagedasti.

10. **Sõitis üle Soome mere** jne. (102 jt.) S o o m e nime algtähenduse üle on palju vaieldud, ilma kindlale otsusele jõudmata (L. Kettunen, Vanhaa ja uutta nimestä Suomi. KsVk. 44, 1954, lk. 101/108). Kindlasti nimetati Soomeks varemal ajal ainult nn. Varsinais-Suomit, s. o. Turu ümbrust, ja nn. Vakka-Suomit (Uusikaupungi ümbrust); alles hiljem on nimetus üle kantud kogu maale. Nii näib ka siinne Soome mere nimetus tähendavat Botnia ehk Põhjalahte, «Lääne merega» on mõistetud Balti nn. suurt merd ja «Viru merega» nüüdset Soome lahte.

11. **Viskas mehe Viru randa** (v. 108). Kuigi kogu see Kalevi kotkalend on nähtavasti Kr-i enda kohandus eelmainitud aineist, on ta siin tabanud ajaloolist tõtt: ka arheoloogia andmeil on just Viru rand olnud varasemast rauaajast peale tugevasti asustatud, niisama hiljem kogu Virumaa läänepoolne osa (EREA, lk. 147/159). Just sellel maakonnal olid juba enne meie ajaarvamist ligidased suhted Soomega, seega Kr-i arvatud Kalevalaga. Võimalik, et Viru ranna kaudu saabusid Eestisse ka varasemad germaani mõjud, ms. läänepoolsed hiiumuistendid; siis levisid nad juba koos Kalevi nimega lõuna poole Vaigasse ja Mõhusse, kus neid viljeldi kõige intensiivsemalt. Et eepose järgi Kalevite algkodu on olnud Virumaal, pole vastuolus teatega, et Kalev hiljem maeti praeguse Tallinna Toompeale: ka sellel endisel Rävälämaal oli varakult asustatud peamiselt mererannik; seal asusid Iru linnus m. a. I aastatuhandel ja arvatav Kalevanlinna (Lindanäs) — alates II aastatuhande algusest (ENSV ajalugu I, 49, 83, 88).

12. **Riiki kohe rajatanud** (v. 110). Muidugi oli Kr-l teada, et eesti hõimud XIII saj. algul veel ühise riigi loomiseni polnud jõudnud, aga ta kas eeldas, et säärane riik ometi eksisteeris kord varem «Kalevipoja päevil», või taotles ta, nagu on tõenäolisem, teadlikult ka siin rahvaluulelist paisutust ning lihtsustust. Igatahes toonitab ta nii eeposes endas (vt. II 167/177) kui ka 1862. a. eessõnas eesti «korralise valitsuse», s. o. eesti o m a r i i g i olemasolu tähtsust ilmselt selleks, et nii ergutada ka XIX saj. eestlaste rahvuslikku enesetunnet ning uut ühinemispüüet.

13. **Pihkva piirelt pärisime** (v. 123). «Pihkva piiriga» mõtleb Kr. Setumaad, kust ta 1848. aastast peale oli rahvaluulet kogunud ning teiste kogujate kaudu saanud ja mida ta õigusega pidas eriti luulerikkaks alaks, niisamuti kui Soomes Karjalat. Vaevalt saab aga sellest järeldada, et ta Setumaalt oleks leidnud ka paremini säilinud Kalevipoja-ainelisi eepilisi laule, nagu ta lootis, toetudes Lönnroti kogemus-

tele (vt. Annist, Kalevipoeg II, § 23). Tõsi küll, ta on siit saanud mõningaid muuainelisi laule, mida ta võis siduda oma eepose tegelastega. Aga nagu detailne võrdlus näitab, on ta eepose I laulus kasutanud peamiselt ometi Põhja-Eestist saadud «Salme laulu» teisendeid (nii 1828. a. Paide ligidalt Viisult saadud teisendit, vt. Lisa III B, L 4—7, 9). Setu teisendid ei kõnelegi muide Salmest, veel vähem Lindast, vaid Kureneiust (vt. Hurt, SL I «Kureneiu»). Nii võime arvata, et lisaks eelmistele on Setust kuuldud ainult mõned oletatavad viited, mis lasksid Lindat esitada Salme kasuõena ja teiste kosilaste hulka arvata ka Kalevit. Kr-i poolt Eestimaa Kirjanduse Seltsile saadetud katkes esinebki säärane koht: «Kanast sai Salme, sula neitsi, / Tedrest Linda, libe neitsi» (EKÜ, F 232, f. II, 72 (330), vt. Lisa II). Järgnevat osa aga ei esitata siingi lauluna, vaid lisatakse ainult: «Katked: Linda kosilased on: kuu, päike, vesi, tuul ja vana Kalev, kes vastu võetakse» (ibid.). Kuna viimaseid kosilasi ei tunne ükski muu üleskirjutus, ei Setust ega mujalt, võime arvata, et kogu selle saadetise Kr. sobitas ise, et oma pahatahtlikele arvustajaile (Ahrens jt.) tuua kas või näilistki tõendit Linda rahvapärasusest ja ühtlasi toreda «Salme laulu» kuuluvusest Kalevi-pärimuste ringi. Arvestades olukorda, oli säärane luuleline *pia fraus* küllaltki otstarbekohane.

14. **Läänes elas noori leske** (v. 126). Kr-i enda saadetud rahvalaulus (vt. Lisa III B, L 2) esineb sellel kohal «Läänes» asemel lihtsalt «Laanes» ja see näikse olevat ka rahvapärane. Laane muutmisega Lääneks, s. o. Läänemaaks, sai Kr. võimaluse Linda päritolu eepiliselt lokaliseerida ja ühtlasi kasutada mõningaid pärimusi Läänemaalt, mille järgi seal veel mõnd suguseltsi olevat peetud põlvnenuks eesti muistsete «vanemate» tõust (vt. Neus — Kr-le 2. II 1849). Kr. väidab Neusile 11. III 1849, et samast vabast sugukonnast Vatlas (Varbla kihelkonnas) põlvnevat ka tema ema poolt vanaisa. Nii käib siis tema pisut naljatlev väide (Kr. «Märkused» I, v. 126), et Läänemaal mõned end nimetavat «Kalevipojale ema poolt sugulaseks», ka tema enda kohta. «Pojal tuleb oma õigused maksma panna,» naljatleb ta Neusile edasi, «et ta kord ennast võiks nimetada «Duc de la Wiek» (Läänemaa hertsog)».

15. **Läks ta karja saatemaie** jne. (v. 130 jj.). Siit algava «Salme laulu» (või Tähemõrsja) algupära ja tähenduse üle on palju kirjutatud ja vaieldud (vt. K. Krohn, Die Freierei der Himmelslichter. FUF III 1, lk. 15—44, Helsinki 1903; ERl. II 1932; E. Normann, Kurg kündmas. Kaleviste mailt, ÕES-i kirjad III, Tartu 1935; U. Tuomola, Kurki kyntämässä, «Suomi» V, 19, Helsinki 1938; A. Annist, «Looming» 1936, lk. 781 jj.; GEV I, § 101 ja 103).

Igatahes on laul üks meie vanemaid ja levinumaid, teda on üles kirjutatud üle 350 teisendi kõigist Eesti maakonnist ja ta on siit siirdunud ka Soome. Joon, et neiu sünnib mingist linnust (kanast, tedrest, kurest) näikse põlvnevat vanast uskumusest, et inimese hing võib rännata linnu kujul ja siis tarbe korral saada jälle inimeseks (vrd. nn. luikneitsite motiiv juba vanas «Edda» Völundilaulus); on väidetud, et siin kajastub vana idamaine usk uuestisündivast irdhingest, kes vahepeal on olnud taevas «looja karjas» (GEV I, § 101); võib-olla on siin tegemist ka totemlooma usu jäänetega. Olgu sellega kuidas on, ka hilisem Päikese, Kuu ja Tähe kosjatulek sellele lindneitsile viitab väga kaugele muinasaega, kus taevakehi võeti veel inimesetaoliste olenditena ja usuti, et ka tavalised inimesed võivad saada taevakehadeks või viimaste kaaslasteks (vrd. setu laul Ilmaneiust või jutt mehest või neiust Kuu peal, näit. Vaskjala silla piigast). On arusaadav, et hilisemal ajal need vanad loodusmütoloogilised kujutlused taandusid juba rudimentidena. Nii siis hakati paiguti «Salme laulu» tõlgitsema sümboolselt, kus Päike ja Kuu tähendavad ainult rikkaid ja tähtsaid inimkosilasi, kes on ebakindlad, nii et neile eelistatakse väikest, aga püsivat Tähte kui usaldatava väikese mehe võrdkuju või koguni kui «oma küla poissi», lihtsat talupoega. Siin avaldub feodaalühiskonnas elava laulikneiu umbusk kõigi «kõrgemate seisuste» lähenemispüüete vastu.

Kreutzwald oma ümbertöötuses on jäänud üldiselt veel ürgse, loodusmütoloogilise tõlgitsuse juurde, nagu kujutatavale ajale sobiski: ta on Päikest ja Tähte kujutanud mitte sümbolitena, vaid «tõeliste» taevaelanikena, kelle kombed ja püüdlused vastavad aga tavalise eesti talupoja omale. Ning just nii on selle laulu abil moodustatud eepose üks kõige ehtsamaid olustikupilte (näit. kosilase tulekust ja vastuvõ-

tust, mõrsja ehtimisest, tantsudest jne.). On säilitatud ka laulu rahvapärane talupoeglik moraal, kus kosilase juures iseloomukindlust ja püsivust hinnatakse kõrgemaks kui välist toredust. Ja varesepojast vaeselapse saatus näitab juba ka siin ühiskonnas algavat ebavõrdsust.

Kunstiliselt vähendab I loo väärtust ainult ta paigutine ebarahvalik väljavenitatus. Samad värsid ja refrääänid korduvad iga kosilase puhul, kuigi viimaste arvu on paisutatud rahvalauluga võrreldes kahekordseks (3 asemel 6) ja nende kõigi kosjasõite korratud uuesti ka Linda puhul. Peale vajaliku Kalevi on juurde toodud ka Vesi (kes esineb ainult mõnes üksikus Viru teisendis) ja Tuul, kellest meieni säilinud rahvalauludes midagi ei teata. Et Kreutzwald ka ise seda korrutamist heaks ei kiitnud, selgub ta kirjast Bertramile (20. V 1860 = Kv. IV 99): «Läiluseni korrutatud vesiste mõtete otstarbekad kärpimised, näit. 1. loo pulmapeo ja 3. loo jahilkäigu kirjelduses poleks minu arvates mingi patt.»

16. **Kanast sai Salme, sula neitsi** (v. 169). S a l m e nime on seletatud (vt. Krohn, eesp. ts. t.) sõnast *salm* — kitsas väin (vrd. Salme jõgi Saaremaal); seda on püütud tõestada värsiga «sula Salme neitsikene», kus *Salme* polevatki veel isikunimi, vaid jutt olevat ainult salme ääres elavast neiust. Paiguti on niisamuti isikunimeks võetud *Salvi*, kuna kana visati aita salve, kus sellest tekkis «Salve-neitsikene» (GEV I, lk. 103). Kindlaks neid etümoloogiaid aga vaevalt saab pidada, veel vähem Salme jõe nimetusele ehitatud Krohni teooriat, et «Salme laul» on sündinud Saaremaal. Tõenäoliselt on Salmegi vana rahvusvaheline nimi (< heebrea *Salome*? vt. «Virittäjä» 1960, nr. 4, lk. 373). Sõnast *sula* vt. *Sulev*, Sissej. v. 306 komm.

17. **Tedrest Linda, libe neitsi** (v. 170). Juba sobimatu epiteet «libe neitsi» näitab, et siin vaevalt on tegemist ehtsa rahvavärsiga. L i n d a nimetuse algupära üle on väga palju vaieldud (vt. Annist, Kalevipoeg I, lk. 152—159). Selle rahvaehtsust on kategooriliselt eitatud (Ahrensist peale), ehtsaist rahvalauludest pole seda leitud ja vana Tallinna nime *Lindanisse* tõlgitsemine «Linda nisana» vaevalt on rahvaehtne. Pigem on Schultz-Bertram, kes oma 1839. a. kõnes Linda nime esimest korda avalikkusele esitab, selle ise abstraheerinud eelmainitud *Lindanissest*. Tegelikult see vana Tallinna nimi (mis esineb Skandinaavia allikais) võiski olla germaani algupära; näit. võis *linda* tähendada 'puhast, paljast' ja *näs* — 'maanina'. See vastaks Soome allikais leiduvale Tallinna nimele *Kesoniemi* (s. o. 'kesa' või 'paljasneem') ja ühtlasi Tallinna all tõeliselt merre sirutuvale Paljassaarele, mille järgi võõrad võisid nimetada ka kogu sadamat. Teine võimalus on, et *Lindanäs* on tulnud sõnast *lindanina*, *lindaneem* tähenduses 'linnaneem', kuna *linna* asemel vanemas eesti keeles sageli esineb *lind* (<*litn*; vrd. Kr.—Neusile 24. II 1850, Neus—Kr-le 14. X 1854). «Me Jummal on üks kindel Lind» esineb ka veel XVIII saj. alguse kirjanduses (Vestring jt.).

Ometi ei saa me kindlasti väita, et *Lindat* e i oleks Eestis tarvitatud ka isikunimena: oli see ju germaani rahvail (ja isegi Itaalias) kord tavaline naisenimi («Die Gräfin Linda» nimeline ballaad esineb ka Herderi rahvalaulude kogus, niisamuti Jean Pauli romaanis «Titan», Donizetti ooperis «Linda di Chamonix» jm.); nii võis see olla teatud määral tuntud ka Eestis. Tallinna ümbruses ja Kadrinas hiljem üleskirjutatud proosamuistendeis on vahel tõesti Lindaks nimetatud ka hiidlikku Kalevi naist või Kalevi neitsit ja selle nime traditsionaalsust seal on raske päris eitada. Kui arvestame, et Tõllu naist nimetati sageli Piretiks (< Brigitte), on kujuteldav ka võõrapärase *Linda* eestinemine.

18. **Kaelakoogu konksitava** (v. 176). Kaelkook oli umbes 1½ m pikkune lame puu, mille kummaski otsas rippus puust kook ehk konks ämbrite kandmiseks; puud kanti kaela taga turjal, kuna kumbki käsi hoidis konksu sellel rippuva ämbriga. Et vanasti vett tuli kanda enamasti kaugelt (jõest, allikaist jm.), oli kaelkook igas majapidamises tarvilik tööriist. Loomulikult võis ta olla ka löögiriist, millega «konksitati» (s. o. peksti) orjapiigat.

19. **Seitse sala kuulajada** (v. 179). Eesti muistsete kosjade eel käis keegi tavaliselt salaja «kuulamas», kuidas mõrsja peres kosilasesse suhtutakse ja kas sel maksab kosja tulla. Selleks ülesandeks saadeti sinna enamasti keegi vanem naisterahvas («kuulueit») koos viinapudeliga. Kui sellest

«kuulupudelist» joodi ja kingitus (sõrmus, rätt) neiu poolt vastu võeti, loeti kosilane vastuvõetavaks, muidu mitte.

20. **Hüüdis aga aidastana** (v. 191). A i d a l oli vanasti taluinimeste elus väga tähtis koht, kuna ta täitis varakambri ja suvel ka eluruumi aset. Harilikult oli kaks aita elamust eemal, kas eraldi või ühe katuse all, üks vilja- ja muude toiduainete, teine riidekraami hoidmiseks. Viimane oli suvel ühtlasi neidude magamisruum ja «salong», kus võeti vastu külalisi, tehti käsitööd jne. Esileküündiva aidaräästa all olev trepp («sild, mademed») moodustas omamoodi lahtise rõdu, kus võis töötada ka vihmavarjus. Harilikult olid aidad ikka puust. «Kivikoja» mainimine «Salme laulus» kõneleb erilisest jõukusest ja võib ehk olla uuemaaegne (I. Manninen, Die Sachkultur Estlands II, Tartu 1933, lk. 253/257). Riideaida sisustusse kuulusid kindlasti ka k i r s t u d, s. o. umbes 1 m kõrgused kummis kaanega kastid lõuendipakkude, pesu, ehete jne. hoidmiseks; igal täiskasvanud neiul oli oma (veime)kirst, mille ta abielludes kaasa viis. **Kassinurk kerstu taga** (vt. v. 156) oli viljaaidas (kus hoiti kirstudes tangu, rasva jne.); kirstu taga oli kõige pimedam nurk, kus tavaliselt kass hiiri varitses.

21. **Põhjanaela vanem poega** (v. 237). Põhjanael oli Koidu- ja Ehatähe kõrval kõige tähtsam ja üldtuntum täht vana-eesti rahva-astronoomias. Kuna see oli ainus paigalpüsiv täht taevakummil, mis tema ümber näis keerlevat, peeti teda nagu taeva «põhjas» asuvaks «naelaks», mis varasema arvamise järgi maailmasamba otsa oli löödud ja taevakummi aitas ülal hoida. Nagu muid taevakehi, loeti Põhjanaelagi hingeliseks olendiks. Tunti ka vanult idamailt põlvnevat muistendit, mille järgi Põhjanaela ümber keerlev Suur Vanker on tekkinud taevasse tõstetud peremehest, vankrist, härjast ja seda murda tahtvast hundist (GEV I, lk. 406 jj., lk. 433 jj., J. Hurt, Über estnische Himmelskunde. 1900, lk. 30 jj.).

22. **Pajatas poordi-kamberist** (v. 243). Vt. I, v. 93. Poordikamber — nähtavasti kamber, kus seinad poortvaipadega kaetud.

23. **Kannuskardada käristas** (v. 286). *Kard* tähendab plekki, aga ka üldse metalli; *kannuskard* tähendab siin metallist, arvatavasti rauast kannust või ka (hõbe-) karraga kaetud kannust.

24. **Too mulle kuued kalevised** jne. (v. 306/311). Siin on loendatud muinas-eesti naise kogu garderoob: k u u b oli tavaliselt pikk-kuub, mida kandsid piduliku villase pealisriidena nii mehed kui naised. Värvilt oli see enamasti tumepruun (lõuna pool nimetatakse seda ka vammuseks, Mulgimaal ja Setus särgiks). Kuub oli rinna eest lahti, et «rahad ja reesid» näha oleksid. S ä r k oli Põhja-Eestis (mis «Kalevipoja» olustikukujutuses kõigepealt arvesse tuleb) alusriie, mitte pealiskuub nagu Mulgimaal, aga see polnud alati teiste riiete alla peidetud; suvel käisid naisedki, ülakehal ainult ehetega ja tikanditega kaunistatud särk. Ka näit. lõikustööl olles oli naistel seljas ainult vööga kokkutõmmatud pikk särk. Särgid olid õmmeldud valgest lõuendist, mis pidi olema «uduna» peen ja siidina läikiv. Linda kodukohas Läänemaal jäi särk ometi enamasti teiste riiete varju ja tal puudus lai krae, nagu oli Lõuna-Eesti hamel. Kuigi särgil olid pikad ja ilustatud varrukad, kanti selle peal sageli veel k ä i k s e i d, s. o. ainult poole rinnani ulatuvaid valgest lõuendist pihikutaolisi kõndeid, mis olid rikkalikult kirjatud ja puhevil varrukatega; alumine äär oli neil enamasti pitsidega kaunistatud, selle alt paistis välja särk ja vöö, enne kui algas seeliku värvel. Eriti uhkelt väljaõmmeldud käiseid kanti Virumaal. L i n i k oli pikk kitsas valge lõuenditükk, mille keskkoht mähiti kaks korda ümber pea, kuna rikkalikult ilustatud otsad (vahel kuni meetri pikkused) rippusid seljal. Neile olid kinnitatud kirjade vahele ka metall-lehekesest väljalöödud ümmargused l i t r i d, mis päikese paistel läikisid. Linikut kandsid ainult abielunaised, mitte neiud; nii tähendas liniku pähepanemine või linutamine pulmades tähtsat tseremoonia-osa. XIX saj. tunti linikut veel ainult Kagu-Eestis, varem aga ka paiguti mujal (näit. Muhu «pruudilina»). — Jalas kanti villaseid pikki s u k k i, mille sisse olid kootud siilu-, saki- või muukujulised vikkelkirjad (vt. I, v. 15 komm.). K a e l a r ä t t i d e kandmine arvatakse olevat enam uueaegne mood, mis Hupeli järgi XVIII saj. oli veel haruldane (vt. I. Manninen, Eesti rahvariiete ajalugu, Tartu 1927, lk. 351). Virumaa rahvarõivaist on Kreutzwald ise juba

a. 1842 koostanud kirjelduse ühes joonistega (vt. A. Voolmaa, Fr. R. Kreutzwaldi käsikiri Virumaa rahvarõivastest. Etnograafia Muuseumi Aastaraamat XVI, Tln. 1959, lk. 219/246).

25. **Murueit oli ehitanud, metsapiigad valmistanud** (v. 341/342). Loodusrahvaile omase animistliku maailmakäsituse kohaselt uskusid vanad eestlased maa ja metsa elujõudu kehastavaisse maa- ja metsa-«isadesse» ja «emadesse», «taatidesse» ja «eitedesse». «Murueit» on siis rahvalik, kuigi võrdlemisi haruldane nimetus, mis alles Kr-i järel moodi läks, eriti rahvusliku ärkamise ajal, kus aga teda ja tema tütreid lääne-euroopa kirjanduse eeskujul romantiliselt idealiseeriti (vrd. GEV I, lk. 555 jj.). Põhja-Eestis peetakse murueite «maa-aluste» perenaiseks ja kokaks; tema ilusaid tütreid olevat nähtud ka vahel maa peal. Algupäraselt pole murueit vist loodushaldjas, vaid kuulub maa-aluste, s. o. surnute vaimude hulka; setu «murunäio» on algupäraselt sama mis «Kalmu neiu». Hilisemal ajal on tõenäoliselt niihästi looduses edasi «elavad» inimsurnute vaimud kui ka looduse enda elujõudu kehastavad kaitsevaimud (haldjad) üksteisega kokku sulanud. Metsapiigade nimetus on tavalisem soome rahvausundis, Virumaal räägitakse rohkem «metsa al(g)jaist» või «metsa kaitsjaist»; need suhtuvad inimestesse vahel hästi, vahel aga ka halvasti (GEV I, § 129—131).

26. **Sest et tamme Tartu rajalt** jne. (v. 349/352) on võetud rahvamõistatusest, mis tähendab abielu. Sellega lõpeb siin rahvapärane «Salme laul» ja algab tema parafraseerimine Kr-i poolt, et kujutada Linda ja Kalevi pulmi.

27. **Ristitantsi tantsitie** (v. 353). Ristitants oli Põhja-Eestis harrastatud rühmatants, kus neli tantsijat asetuvad ristamisi üksteise vastu. Vt. R. Põldmäe — H. Tampere, Valimik Eesti rahvatantse, Tartu 1938, lk. 151.

28. **Viru tantsi veeretie** (v. 354). Viru tantsu tuntakse tavaliselt Viru valtsina (eelts. t., lk. 145). Aga on tõenäoline, et nii siin kui ka järgnevate nimetuste puhul (Harju, Lääne, Järva, Tartu ja «oma» tants) mitte enam pole mõeldud konkreetseile üksiktantsudele, vaid on antud geograafiline loend tuntud maakondadest, et nii toonitada neilt kõigilt pärinevate tantsude tantsimist. Kahtlemata tunti juba vanasti igas maakonnas rohkem kui ühte tantsu.

29. **Tuli päike pärganale** (v. 399). Väga segane värss (vt. Kr. — Neusile 13. VII 1847 = Kv. II, lk. 28). Kr-i eeskujuks on olnud värss Knüpfferi üleskirjutuses «Tulli päva perginalle», mis on ilmselt mingi moonutus ega esine kuskil mujal. Muis teisendeis on tavaliselt «Tuli Päeva poisikene», vahel ka «Päeva poeginensa», s. o. 'Päev oma pojaga'. Mitmel pool esineb aga ka «Päeva sõitis pärlitella» või «pärreldega» või «pärlestega» (vt. ERl. II, Vi 5 a, Vi 37, Pä 5 a, Pä 3, Jä 2). Igatahes pole päikese pärjast juttu kuskil rahvaehtsas teisendis, küll aga Salmest kui «pärgapeast». On võimalik, et «pärganale» on tekkinud «pärlite» ja «pärja» segunemisest. Kreutzwald (eelmain. kirjas Neusile) soovitab tõlkida: «Astus ligi päikesepärjas» või «Päike tuli pärjatatu juurde».

30. **Tuli vesi veerevala** (v. 433). Kuigi üsna harva esinev, on Vesi siin kosilasena ometi rahvapärane (vrd. ERl. II Vi 17 ◁ Haljalast). Nähtavasti on see mõeldud enam puhtluulelise kujuna, kuna rahva uskumustes veehaldjat tavaliselt nimetatakse veevanaks (või veeisaks või veevaimuks või merevanaks jne.). Sama kehtib allpool Tuule kohta (vrd. GEV I, lk. 520 jj.). Rahva käsitluse järgi pidi mingi loodusnähtuse valitseja olema vana, kuna ka patriarhaalses pereühiskonnas vanemus tõi iseendast kaasa nooremaist üleoleku. Nii kosibki mitmes «Salme laulu» teisendis piigat Päev mitte endale, vaid oma pojale. Varasemal arenguastmel ei kujutletud loodusjõude veel kaitsehingedena, vaid lihtsalt kui asju endid, kes olid varustatud inimesetaolise kuju ning hingeeluga (vt. GEV I, 378). Nii näit. esinevad tuntud muinasjutus «Kes on tugevam» võistlejatena (et rändajalt kuube maha võtta) Tuul, Külm ja Soe või ka Tuul ja Päev lihtsalt kui elavad olendid, mitte veel kui valitsejad. Niisama soeb Päike rahvalaulus sulaste juukseid, Kuu juhatab teed õele, kelle vend uppunud, jne.

31. **Tuli Kungla kuninga poeg** (v. 499). Kuigi ka «Salme laulu» rahvateisendeis esineb vahel «kuninglikke» nimetusi

(«Kuramaa kuninga tütar», Soomes vahel isegi «Kullervoinen», nii siis Kalevanpoika, vt. Krohn, FUF III, 1, lk. 20, 38 jj.), on «Kungla kuninga poeg» siia toodud ometi alles Kr-i poolt. Arvatavasti on Kr. Kungla kujutluse võtnud mõnest muinasjutust mingi ebamäärase imemaana, kus kõik on kullast vms. Sel alusel on Kr. seda püüdnud samastada viikingiaegse jõuka Ojamaaga (Visbyga, vrd. näit. EREJ «Pilli Tiidu»; vrd. Neus — Kr-le 20. II 1860 = Kv. II, 188). Kuigi rahvapärimustes Kungla kaugeltki ei esine nii populaarsena kui hiljem ärkamisaegses kirjanduses, ei ole usutav, et Kr. selle oleks välja mõelnud täiesti ilma rahvaliku aluseta. Ka esineb Kungla paiguti kohanimena, näit. Kungla küla Narva jõe ääres (Neus — Kr-le 31. V 1863), samuti küla Saaremaal Loona vallas (< sõnast *kuningala*? Vrd. ka Reiman, lk. 290).

32. **Tuli Kalev, kange meesi** (v. 530). Ilmselt on Kr. ise Kalevi kuju siia paigutanud «Salme laulu» Tähe asemele. Küll aga esineb paiguti ka rahvalauludes Salme kosilaste kohta nimetusi *kalevised* (näit. ERl. II, Jä 16 < Peetri = Kreutzwald A 108, nr. 61, vrd. Kv. II, lk. 41). Kord tuleb kosja isegi «Kalevite poisikene» (ERl. II, Jä 5 < Ambla), aga see on laen «Kulla põlemise» laulust.

33. **Sõstrasilmal sirgudessa** (v. 579). Sõstrasilmadeks nimetab rahvas pruune silmi, mille värvus meenutab musta sõstra marja (Wied.).

34. **Too mulle tohine särki** jne. (v. 605 jj.). Tohine särk arvatavasti tähendab kasetohu karva valget särki. *Tohine* ei sobi hästi undruku epiteedina, sest undrukud olid uuemal ajal vaevalt valged (küll aga väga vanasti). Vastava värsi (610) on siia toonud alles Kreutzwald.

35. **Too mulle rukka roomekirja** (v. 607). Rukk (< saksa *Rock*) — naise seelik, enamasti must (Wied.). Roomekirja — õigem «roomakirja», s. o. rangiroomade moodi keerdudega ilustatud. Vt. Kr. — Neusile 13. VII 1847 (= Kv. II, 28): «Ilma roomekirjata, s. o. põimitud roomadekujuliste arabeskideta polnud ühtki korralikku pühapäevaseelikut.»

36. **Senni kui tõuseb sõrga soosta** jne. (v. 669 jj.). Siin on juba rahvalauludes sageli segunenud koht, mida mitut moodi on püütud seletada. Kr. arvates tähendab laul seda, et tants peaks vältama nii kaua, kui tantsuplats muutub tantsijate higist sooks ja sellest uhkab vesi, et sellele soole kasvab ümarik mari (= veerik) ja koguni nii suur puu, et sellest saab kerilaua jalg ehk kerikanne. «Seda vast nimetan ma luuleliseks liialduseks, et tantsulusti väljendada!» imetleb Kr. (Kr. — Neusile 13. VII 1847 = Kv. II, 24). Ometi tundub selline seletus juba liiga fantastiline. P. Org «Kalevipoja» kooliväljaandes väidab, et *kerikanne* tähendab tantsuringi, kus tütarlapsi ringi kantakse, nii et maa soiseks muutub ja muda tuleb varvaste vahelt välja rullikestena (= veerik). Ka viimane seletus tundub kahtlane. K. Krohn (FUF III, lk. 28) esitab Virumaalt lisateisendeid, kus esineb «viering varvaste vahelta / veri kinge kierämistä» ja peab seda veeringut rahaks (Ferding), niisamuti kui eespool ajuti esinevat «sõrga soosta, marka maasta». Taas muis teisendeis esineb ka «keering kinga ormadesta» (E 8229) ja «keerik kanna keskeelta» (Neus, EV, 3D).

Üldiselt, nagu näha «Salme laulu» kõigi teisendite kogust (ERl. II), on «Ristitantsu» laulu «Salme lauluga» koos üles kirjutatud üsna vähe ja kõnesolevaid värsse ainult mõned üksikud korrad. Nähtavasti oli laul juba XIX sajandil kidunemisastmel — eriti selle tõttu, et ta on sisaldanud haruldasi vananenud murdesõnu nagu *veering* ja *kerikanne*; vahel on läinud segamini isegi «märga maasta» ja «marka maasta» — kuigi viimasel ei tundu mõtet olevat. Selguma hakkab pilt, kui teame, et *kerikand* ei tähendanud ainult kerijalga, vaid ka üht liiki viisku (vt. «Kp.» 1935. a. sõnaseletustes) või madalat pastelt, mille ormud (kõrvad) on madalalt jala ümber «keritud». Kui arvestada ka seda (vt. E. Laugaste, Emakeele Seltsi Aastaraamat III, 1957, lk. 120), et *veerdik* tähendab Haljalas «verele hõõrdunud kohta», «verd naha all», siis võiks laulu algmõte olla umb. järgmine: Tantsime seni, kuni tõuseb sõrg (piltlik nimetus jala kohta) soost, märg maast (s. o. kuni rohune tantsuplats muutub mudaseks), kuni veerdik (või verivill) tuleb varvaste vahele ja kerikinga (pastla) keskele, või ka: kuni veri tekib kinga keermele, s. o. kohale, kus kinga paelad ümber kederluu on keeratud ja kus seega kergesti hõõrdumine võib tekkida. Teiste sõnadega: tantsime seni,

kuni maa on must, tantsime kas või varbad villi ja kedrad veriseks! — Teine võimalus oleks, et algupärandis «märga maasta» paralleeliks oli lihtne «vesi varvaste vahelta» (sest kui maa märg, võis vesi tõusta ka üle üsna madalate pastelkingade). See on tõenäolisem kui võigas «veri varvaste vahelta», kuid siiski vähem usutav kui eelmine seletus, sest *veest* kui lihtsast sõnast vaevalt oleks tekkinud moonutus *viering*. Küll aga võis *veering* kujuneda tundmatust *veerdikust* ja nii omakorda tuua laulusse ka sobimatu teise rahanimetuse *marga*.

37. **Kus see tuba toesta tehtud, / Katuksest on kallutatud** (v. 678/679). Kr. nimetab küll (Kv. II, lk. 24) nagu kiites seda «õhuliseks tantsupaigaks» — «maja moodustab tugedele pandud katus (pole kitsendavaid seinu, vaid ainult liusk — *kallutatud* — katus vihma eest varjamiseks). See tuletab meelde Goethe Mignoni laulu: «Kennst du das Haus, auf Säulen ruht sein Dach?». Katus on meie eesti luuletajal parema materjali puudusel «Hernesvarsista valatud».» — Ometi kõlab «toest tehtud tuba» eesti keeles väga võõralt. Nähtavasti on need värsid tekkinud teistsugusest ühendusest võetud rahvalaulu-väljendusest, mis siin moondunud. Nii näit. esineb laulus «Mitu halba ilma peal», mida ka Kr. «Kp-jas» (II 422) on kasutanud, kaebus, et lesk on kui «tuba ilma toeta» ja vaenelaps kui «kamber katukseta», s. o. kui lagunenud, tugesid vajav maja (vrd. L 3).

38. **Part lähän parve äärdane, / Luige kelgel lunda mööda, / Jõhvikas jõgeda mööda, / Sinikas sula sooda mööda** (v. 704 jj.). Ka siin näikse olevat juba rahvalaulu üleskirjutuses sõnad moonutatud; «äärdane» on toodud nähtavasti «perve, äärta mööda» asemele (vrd. L 10 komm.). Vaevalt peab paika Kr. oletus (ÕES EK 72, 66), et see on tähendanud «Betrübte Ente zieh ich vom Schwarme». «Luige kelgel» on vist Kr. enda moodustus tähenduses «luik, lähen nagu kelguga...» vms. Oma kommentaaris (eeltsit. kohas) peab Kr. seda «võrratult kauniks pildiks: valgesuline luik läheb kelguga mööda säravat lumist teed». Ometi tundub see pilt üsna võõras eesti rahvalaulu stiilile; võib-olla on siin Kreutzwaldi mõjutanud mälestus Wagneri Lohengrini luigest.

39. **Kodu käinud viied viinad** jne. (v. 734/748). Siin on «Salme laulu» edasiarendusse (vrd. L 9) vahele põimitud iseseisev laul neiu kojukutsumisest: kuigi kodus ootavad kosilased viinadega, ei jaksa seegi teade neidusid pulmalõbust ära meelitada.

40. **Uinusin ootamaie** jne. (v. 769/795). Siia on liidetud sootu teise tundetooniga lugu «veetoomisel viibinud neiust» (Lisa III B, laul 9). See laul on kahes redaktsioonis levinud nii Eestis kui ka Soomes (vt. A. Aarne, Vesitielle viipynyt neito, Suomi IV, 207, Helsinki 1922). Virumaal kästakse Salme-neidu tuua allikalt vett. Ta viib vee hilinedes koju ning ema hurjutab kurjalt: «Kus sa, hoora, ööd magasid, / Pordu, viitsid poole päeva?». Tütar vabandab end lihtsalt, et ta on vaadelnud mänglevaid kalu. Harju redaktsioonis pakub hilinenud neiu vett eri omastele, kes selle tagasi lükkavad. Ainult käli mõistab, et neiu on allikal olnud noormeestega ja et tal oli õigus viibida nende hulgas. Selline põhjendus tundubki olevat jutustamisväärsem ja algupärasem kui lihtne kalade vaatlus. Ka on Soomes eriti see redaktsioon välja arendatud. Kummal maal laul päriselt on sündinud, pole veel kindel (vt. M. Haavio, Kirjokansi, lk. 390 jj.). Kr. on selle laulu tegelaseks pannud mitte Salme, vaid varesest sündinud vaeselapse ja nii saanud hea võimaluse näidata ka selles Kalevipoja-eelses ühiskonnas olevaid seisusevahesid ja sotsiaalset ülekohut.

41. **Kuu jäi koja lävele** jne. (v. 837 jj.). Kreutzwaldi «Märkused» nende värsside kohta on heaks näiteks, kuidas uurijaid vägisi kisub eksiteele eelarvamuslik püüe igal pool *mütoloogilisi* olendeid otsida. Eeposes (ja selle koha aluseks olevas rahvalaulus) ei kõnelda siin mingist reaalsest kuust või päevast, vaid neid nimetusi tarvitatakse võrdpiltlikult neiu vanemate kohta (isa ja ema kodus on ju loomulik võrrelda kuu ja päikesega taevas). Palju enam imelik tundub see, miks Kreutzwald siin rahvalaulu eeskujul kõneleb *isast*, keda Lindal ju ei olnud, rahvalaulus esineva *ema* asemele aga paneb *onu* (mida psühhoanalüütikud ja kõikjal matriarhaadi jälgede otsijad kergesti võivad omamoodi tõlgitseda). — Pole kahtlust, et ka vendade nimetamine kaskedeks on ainult rahvapärane metafoor.

42. **Öösel hõbesõlge valul** (v. 859). Kuna

muistne riietus nööpe vähe tundis või sugugi ei tundnud, oli s õ l g (prees) peamine riiete kooshoidmise vahend ja seetõttu väga igapäevane ese. Juba pronksiaja haualeidudest moodustavad suure osa sõled ja juba sellest ajast peale on neid tarvitatud niihästi riiete kinnituseks kui ka eheteks. Uuemaaegsete ehissõlgedena on Eestis tuntud võrukujuline, kitsaäärelineе v i t s s õ l g (XII saj. Eestis — hoburaudsõlg), laiaäärelineе k u h i k s õ l g ja s ü d a m e k u j u l i n e sõlg. Sõled olid enamasti tehtud hõbedast (vaesemail ka vasest) ja ilustatud rikkalike geomeetriliste või lillkirjadega. Eriti uhked ja suured olid Lõuna-Eesti hõbedased kuhiksõled — läbimõõduga Viljandi- ja Tartumaal kuni 15 sm, Setumaal kuni 26 sm (kõrgus kuni 11,5 sm) ja kaal kuni 560 g. Rahvalaulus võrreldakse neid sõlgi tihti kuuga taevas; seda pilti on Kr. edasi arendanud, lastes Lindat sõitagi säärase kuusõle valgel. Sellegi juures võis ta toetuda rahvalaulule, näit. laulus «Neiud öösel käimas» esineb pilt, kus neiud käivad «öö valulla, kuu valulla, sõsara sõle valulla» (vrd. VII 220).

TEINE LUGU

Teise looga algab eepose peateema: Kalevipoja vägilasliku elu ja võitluse kujutus. Võrdlemisi pikas sissejuhatuses on antud Kreutzwaldi enda folkloristlik ülevaade Kalevipoja pärimuste levikust ja sellega põimitud lühike teadustus kangelase vanemaist vendadest, kes on juba varakult omalt maalt välja rännanud (vrd. I, v. 62 komm.).

Kreutzwald on seda tõlgitsenud nii, et meie maa kehvuse tõttu vanemad pojad p i d i d välja rändama «õnne otsima». Hilisemast märkusest (VI 59), et need vennad olid «Türgi radadela», võime järeldada, et Kreutzwald kujutles Kaleveid samasuguste sõdurkaupmeestena, nagu olid näit. vene-rootsi varjaagid oma teel Skandinaaviast Konstantinoopolini.

Toetudes Faehlmanni visandi algusele, maalib Kreutzwald ligemalt välja vana Kalevi haiguse ja surma, tema matmise ja Ülemiste järve nutmise loo. Ühtlasi kasutab ta mitmeid iseseisvaid rahvalaule («Uppunud venna» otsimisest, lese leinast jne.). Kalevipoja sündimise ja lapsepõlve kujutuse on ta kombineerinud peamiselt rahva tuhu- ja hällituslauludest. Et see sünnitus nii erakordselt raske oli, seda ütleb ta järgnevat Kp-ja erakordsest suurusest (Kr. — Reinthalile 20. I 1857).

Kalevipoja poisipõlve vägitööd on kujutatud osalt Kullervo loo eeskujul (mähkmete ja kätki lõhkumine), osalt juba ka eesti oma nappide hiiupärimuste andmeil (kurni- ja lutsuviskamine). Lõppu liidetud motiivid Tuuslari uuest kosjakäigust on Kreutzwaldi enda lisand, et nii ette valmistada Linda röövimise lugu.

Üldiselt on II lugu põimitud nii eesti kui soome rahvamotiividest (ja nende isiklikest edasiarendustest) väga osavasti, nii et selle üldilme on üsna rahvalik. Seejuures on rohkesti rahvapärast materjali sisse põimitud just II redaktsioonis, s. o. 1855. aastal, kuna «Alg-Kalevipojas» kogu lugu on umb. poole võrra lühem. Hiljem on nimelt juurde liidetud Linda abiotsimine sõle ja lepatriinu abil, Kalevipoja sündimise kujutus, lapse valvamise ja kätki lõhkumise motiiv, kosilaste mõnituslaulud jm., üldse kohad, kus võis kasutada vastavaid rahvalaule.

1. **Mõistelikuks muisutanud** (v. 26) — *Muisutama* või *muutsutama* tähendab omapärast poolvilistavat, poolplaksutavat häälitsemist, kus keel vastu ülemisi hambaid surutakse ja õhku läbi kitsalt avaneva huulteprao järsku s i s s e poole tõmmatakse (vrd. Emakeele Seltsi murdekogud). Algupäraselt on sel arvatud mingi maagiline tähendus olevat ja seda tarvitas ka ämmamoor vastsündinud lapse juures, võttes seejuures näppudega kergelt kinni lapse ninast, kõrvust, lõuast jne. — ilmselt taotlusega, et nii kõik lapse meeled ja võimed hästi areneksid. Muisutamisega loodeti parandada ka lapse haigust, kui see oli saadud näit. «kurja silma» läbi. Kreutzwaldi andmeil nimetati säraseid asjatundjaid eitesid Virumaal «lapseraugutajaiks». Eriti mõjukas olnud muisutamine siis, kui last sel ajal tugev mees (või veel tugev vanaisa) oma rinnal hoidnud — siis kasvanud ka laps vägevajõuliseks (Boecler-Kreutzwald, EAGWG, lk. 53 jj.). Samasuguse vana uskumuse järgi

pidi kuuvalgus lapsele hästi mõjuma (Maailm, lk. 76; GEV II, lk. 396).

2. **Kunni asja-a'ajaks kasvid, / Sammu lühendajaks saivad** (v. 27/28). Kreutzwald on siin tarvitanud rahvapäraseid nimetusi või õigemini verbaalseid kõnekäände, et laps, kui teda juba mingiks väikeseks ülesandeks võib tarvitada, selle «asja ära ajab» ja nii vanemate «sammusid lühendab».

3. **Linnuteede tähändusel** (v. 33). Linnutee (mitmust tarvitab Kreutzwald siin ainult värsimõõdu pärast) mängis vana-eesti uskumustes õige suurt osa; arvati, et Linnutee näitab rändlindudele teed lõunamaale ja sealt tagasi. Saarlased ennustasid Linnutee suurema või väiksema helenduse järgi eeloleva talve lumerohkust (Holzmayer, Osiliana I, lk. 48). On võimalik, et muiste on Linnuteed peetud teeks, mida mööda surnute hinged lindudena kaugele põhjamaale lendavad (GEV III, 1, lk. 31).

4. **Võõramaale rada võtnud** (v. 34). Gananderi «Soome mütoloogia» teadet Kalevite väljarändamisest on Kreutzwald siin omalt poolt täiendanud n.-ö. majandusliku teooriaga, mille järgi maa vaesus ja väiksus («meie kitsik kohta») sundis rahvast väljarändamisele, niihästi «viikingiaegsest» Muinas-Eestist kui ka juba enne seda. Aasiast, kust ta arvab tulnud olevat eestlaste esivanemad (vt. «Alg-Kalevipoja» saatesõna, Lisa II). Nii seletati juba tol ajal ka viikingite väljarändu Skandinaaviast.

5. **Meie maada markamata** jj. (v. 46/48). Nagu üldse kujutlused Kalevist kui kuningast ja tema riigist on pärit peamiselt Faehlmannilt, nii on seda ka siin toonitatud jagamatu, ühtse riigi ideaal, mis kordub hiljem vana Kalevi testamendi (II 167 jj.) ja Kalevi poegade võiduviskamise motiivi puhul. Siin on tegemist Faehlmanni ja Kr. enda soov-oletusega, et muinas-eestlastel juba enne sakslaste tulekut oli mingi ühine riik, ja ehk ka teatud igatsusega, et selline eestlaste riik teostuks jälle tulevikus.

6. **Kes kui kallim pesamuna, / Abielu äbarikku** jne. (v. 58/61). Äbarikuks nimetas rahvas hilja (sügisel) sündinud kanapoega, tallekest vms. Pesamunaks nimetati viimast last. Et Kalevipoeg oli oma isa viimane poeg ja sündis alles pärast isa surma, see võib olla rahvaluule-motiiv, kuid selle algupära on raske jälgida, igatahes ei kuulu see tavaliste hiiulugude hulka. Kreutzwaldile võis siin üheks eeskujuks olla soome runode Kullervo sünd pärast seda, kui ta isa Kaleva oli vennassõjas hukkunud. Seesama motiiv on tuntud väga laialt ka rahvusvaheliselt (näit. Kaukaasias), kuulub n.-ö. tüüpilise rahvavägilase elulukku ja võib olla tekkinud eri maadel ka iseseisvalt (vt. pikemalt Annist, Kalevipoeg I, lk. 137. В. А. Жирмунский, Эпическое творчество славянских народов и проблема сравнительного изучения эпоса. IV междунар. съезд славистов, Москва 1958).

Et perekonna noorim (kolmas) poeg saab kõige silmapaistvamaks kangelaseks, see vastab tavalisele muinasjutuskeemile, mis on tingitud «lõpprõhu» taotlusest, vahel ehk ka paljude rahvaste juures kehtivast minoraadi-õigusest, mille järgi just noorim poeg päris kodutalu (vt. E. M. Meletinski, Герой волшебной сказки. M. 1958. В. П. Аникин, Русская народная сказка. M. 1959, lk. 155). Vrd. siiski ka seda eitavat: Jan de Vries, Betrachtungen zum Märchen. FFC 150, Helsinki, 1954, lk. 142.

7. **Sohni nime rahva suussa** (v. 66). *Sohni* nimi on vaevalt olnud rahvapärane, sellest pole ühtegi usaldatavat üleskirjutust (vrd. siiski Quellen, lk. 26). Võib pigem arvata, et ta on kas teadlikult või juhuslikult (näit. saksa *Sohn* = 'poeg' vahetalitusel) tuletatud Kullervo paralleelnimest *Soini*, mis esineb Kr. J. Petersoni tõlgitud «Soome mütoloogias». Tõenäoliselt on Schultz-Bertram *Soini* sealt võtnud ja muutmata kujul Kalevipojaga sidunud. Ka Soome pärimustes on *Soini* nimi üsna haruldane (näit. O. Dalin, Geschichte des Reiches Schweden. Greifswald 1756, I, 14, § 15).

8. **Eesti endist valitsejat, / Kiidab laulikute lugu** jne. (v. 82 jj.). Kreutzwaldil on täiesti õigus, et Kalevipoja või Kalevi nime tuntakse ühel või teisel kujul üle terve eestlaste maa. Romantiliseks idealiseeringuks tuleb aga pidada arvamist, et Kalevipoega kuigi selgelt oleks peetud «eesti endiseks valitsejaks» või et tema tegudest kuigi palju oleks lauldud (vt. Sissejuhatus).

9. **Aja hallil Alutaha** (v. 99). Alutaguseks kutsuti vanasti Virumaa idapoolset osa (Vaivara, Jõhvi, Iisaku ja Lüganuse kihelkond, osalt ka Torma-Avinurme). Nime teket võib olla mõjutanud muistse Alulinna linnus (Lüganuses), mille taga, s. o. ida pool, eriti kagus, algasid juba soised ja väheasustatud maa-alad (vt. Quellen, lk. 43). Alulinna nimi arvatakse olevat tuletatud vanast sõnast *alho* (madal nõgu, org) või ka isikunimest *Alo* (mis esineb juba Läti Henrikul); vt. L. Kettunen, Estnische Ortsnamen, § 905 ja 834.

10. **Tungib Kalevi tunnistus** jj. (v. 105/110). «Kalevi tunnistusena» mõtleb Kr. tõenäoliselt laiemas mõttes kogu eesti rahvaluulet, mis kõneleb rahva austamisväärsest minevikust ja kultuuriloomise võimeist — neist, mida ta orjastajad püüdsid eitada (vt. Sissejuhatus). «Raudmüüride ja terastornidega» mõeldakse takistusi, mis võimude poolt tehti rahva arengule.

11. **Tartumaal üksi tarretand / Vanapõlve mälestused** (v. 111/112). See arvamine, et Tartumaal muinasmälestusi ei leidu, esineb juba Faehlmannil (VGEG I, 1, lk. 40, 47) ja on ehk tingitud osalt ka püüdest toonitada, et tema (pseudo)müütidele ei maksagi otsida rahvavasteid Tartu ümbrusest, vaid kaugemalt. Osalt on aga tõesti põhjendatud väited, et Tartu otsene ümbrus oma lagedate põllumaadega sõdade ajal liiga palju on laastata saanud ja et temas pole võinud kesta püsiv elanikkond ega selle pärimused, kõnelemata linna kultuurimõjudest. Teatavasti on aga pisut kaugemal asuvad Põhja-Tartumaa osad (alates Äksist, Palamusest, Maarja-Magdaleenast ja Kodaverest) just Kalevipoja pärimuste klassikaline ala. Ka Tartust kagu pool, Võnnu metsiseil mail tuntakse neist mitmeid, vähesel määral ka Puhjas ja Rannus. Mida kaugemale Lõuna-Eestisse, seda vähem teatakse Kalevipojast, kuigi muid muistendeid ja laule seal on säilinud küllalt.

12. **Vahetelles kingapaari** jj. (v. 134/136). Juba Boecler kirjutas a. 1685: «Nende raskejalgseil naistel on viisiks, et nad igal nädalal oma kingi vahetavad.» Kreutzwald on leidnud sama kommet Viru- ja Järvamaalt, koos seletusega, et nii paharet (vana Tühi) naisele järele ei oska tulla (EAGWG, lk. 45). Et haigushaldjad eriti raskejalgseid jälitasid, see on rahvusvaheline uskumus.

13. **Igaveste jumalate / Enne peetud aru mööda** (v. 147/148). See ettemääramise ja ettehoolduse uskumus on tervenisti laenatud kristlikust ja antiiksest mütoloogiast Faehlmanni ja Kreutzwaldi enda poolt, nagu kogu see organiseeritud jumalate ühiskondki. Küll tundsid ka muistsed eestlased «jumala» nimetust juba väga ammu, tõenäoliselt juba nn. ühis-mordva või koguni ühis-ugri ajal (sõna *jumal* on püütud seletada tüvest *jumi* või *juma* — tähenduses 'särav, jõud, tervis, tubli', vt. GEV I, § 100 ja 136). Aga neid «jumalaid» peeti tegelikult ainult haldjaiks, üksikute loodusjõudude (kõue, taeva, taimekasvu, elujõu) isikustusteks, keda kaugeltki ei kujuteldud kõikvägevaina või inimese saatust määravaina.

14. **Riik peab jääma jagamata** (v. 167). Vt. eespool v. 46/48 komm. Kuigi XII—XIII sajandil ka eesti ühiskonnas juba hakkasid kujunema feodaalsed vahekorrad, ei viinud need veel kaugemale üksikute hõimude (maakondade) ühinemisest oma vanemate (Saaremaal ehk ka nn. «sõjakuningate») ümber, kuna eri maakondade liidud olid võrdlemisi lühiaegsed. Ometi olid Baltikumi rahvad XIII saj-l juba riigi loomise piiril ja eestlastest ainult veidike ees olevad leedulased ka juba ühise riigini jõudnud. Nii on Kreutzwald nagu soovunelmana tegelikkusesse projitseerinud riikliku ühinemise, mida muinas-eestlased kõige enam oleksid vajanud ja mille puudumine oli nende saatusliku allajäämise peapõhjusi (ENSV ajalugu I, lk. 100). Kaudsemas mõttes on Kr. siin arvatavasti tahtnud toonitada, et ka tema kaasajal kõik eestlased ja kõik nende poolt asustatud maa-alad peavad kuuluma ühte. Siinset riigi jagamatuse ideed on tõlgitsetud ka kui rahvavõimu jagamatuse idee kajastust (vt. E. Sõgel, Eesti rahva suur kirjanik. «Looming» 1953, nr. 12, lk. 1487).

15. **Pikil õlgil põrandala** (v. 205). Vana eesti kombe kohaselt tõsteti surija voodist välja ja asetati põrandale laotatud õlgedele (mitte põhule, vaid rabatud sirgetele õlekõrtele). Seda nimetati «suretamiseks» või «kooletamiseks» ja see ar-

vati aitavat hingel kergemini kehast lahkuda (vt. Maailm, lk. 68 jj.). Selle kombe aluseks on ürgne hirm surma(haldja) ees, keda ei tahetud lasta inimvoodisse.

16. **Eit pani sõle sõudemaie** (v. 218). Kreutzwaldi «Märkuste» täienduseks: Niidi otsas rippuva sõle liikumise ajal loitsiti: «Arva, arva, arbukene, / Käi, käi, preesikene, / Käi kümne tuule poole, / Käi jõgede poole, järve poole» jne. Vrd. Wiedemann, AIÄLE, lk. 392; Reiman, lk. 293.

17. **Lepatriinu lendamaie** (v. 219). Lepatriinut (nagu ka kärblast, sipelgaid jt. putukaid) peeti Eestis ja Soomes muiste hingeloomadeks, kel oli ühendus surnute maailmaga, kes võisid sealt tuua teateid ja kelle lennu suunast seepärast püüti ennustada, kust tuleb sõda, kust otsida pruuti jne. (Bertram, Wagien, lk. 79). Lepatriinu nimi arvatakse olevat tekkinud nimest *Katariina*; sellenimelist pühakut peeti katoliku ajal karja kaitsjaks. Vt. K. Vilkuna, Eesti *Kadrina* Soomes ja Karjalas. *Liber saecularis*, Trt. 1938, lk. 846/853).

18. **Nägi ta kuu tõusemaie** (v. 231 jj.). Sõle ja lepatriinu kohtumine kuu, tähe ja päikesega on laenatud üldtuntud rahvalaulust «Uppunud vend» — «Venna otsija» (L 13): otsides kadunud venda, läheb õde käima ning küsitleb taevakehasid, kuni kuuleb, et vend on uppunud. Niisamuti otsib vahel Maarja oma kadunud poega, ja võib-olla kajastab see igivana motiiv juba Demeteri ja Khore müüti vana-kreeka mütoloogiast. Kreutzwald on inimliku rändaja asemele pannud arbumisvahendi, sõle, ja omalt poolt juurde lisanud kolme vana targa kujud.

19. **Tuuletarka tallitama** (v. 281). Tuuletark — nõid, kellest usuti, et ta tuult tõsta või muuta oskab (vt. M. Haavio, Vana eesti rahvaluulekogu Soomes. *Liber saecularis* 1938, lk. 144/154). Nagu teised, nii uskusid ka eesti-soome sugu rahvad muiste, et mõnel inimesel on teatud salapärased tarkused ja tugevam hingejõud (tugevam «haldjas»), nii et see võib mõjutada loodusnähtusi, näit. vastavate loitsude või taigade abil tekitada tuult, parandada haigusi, avastada vargaid jne., või siis lahkuda kehast (minnes «haldjaisse», «langeda lovesse») ja tuua nii surnute riigist igasugu tarkusi. Selle igivana rahvausu alusel on nähtavasti peamiselt Kreutzwald ise (vt. tema «Märkused») konstrueerinud terve tarkade hierarhia. Selline tarkade (nn. druiidide) organisatsioon oli küll näit. muistsete keltide juures välja kujunenud, kuid eestlaste ja soomlaste juures puuduvad selle oletuseks andmed. Muidugi peeti mõnd tarka ja nõida ka siin teistest vägevamaks (Kreutzwald, MML, lk. 1, Reiman, lk. 294).

20. **Manatarka meelitama** (v. 283). Manatark — Kr. järgi oli «manatarga» nimetus veel «küllalt sagedasti tarvitusel» (Kr.—Bertramile 12. VII 1860) ja ta peab seda kõige vägevamate tarkade nimetuseks, kes Mana ehk surma enda väega oma taigu teevad. Tõenäolisem on, et sõna *manatark* on tekkinud sõnast *manama*, s. o. sajatama, vanduma.

21. **Miska enne näkineitsi** (v. 342). Näki nimi ja osalt ka kujutlus on laen germaanlastelt (vrd. rootsi *näcken*), eriti mis puutub mehi võrgutavasse, imekaunisse, oma juukseid kuldkammiga sugevasse «näkineitsisse». Rahvapärased ja ürgvanad on aga kujutlused vesihaldjaist (Kirde-Eestis), ka vesineitsitest, vete-emast, vee-isast jne.; nende poole pöörduti (samuti kui metshaldjate poole) palvetega, et nad annaksid rohkem saaki, s. o. kala. Näkineitsit tuntakse peamiselt saartel ja Lääne-Eestis; ta pole alati kuri, vaid meelitab vahel noormehi enda juurde ka armastuse pärast, ilma neile paha tegemata. (Vt. Kreutzwald, EREJ, «Näkineitsi»; M. J. Eisen, Näki raamat, 2. tr. 1922; Eisen, EM I, 97—101; GEV II, § 178 ja 187).

22. **Tallinna toompää mäeks** (v. 390). Kuigi usutavaid rahvaandmeid mingist «vanast Kalevist» Eestis tuntakse äärmiselt vähe, on meil siiski traditsiooniline muistend, et «Kalevi naine» on Tallinna Toompea kokku kandnud oma mehe hauale, seejuures ühe kivi maha poetanud ja Ülemiste järve nutnud. Oluliselt on see rahvusvaheline hiiumuistend (vt. Sissej.), millega on püütud seletada omapärase mäekünka (tegelikult maltsakalda jäänuse) tekkimist ja samuti kõrgel kaldal asuva järve sündi. Eestipoolseks aluseks on siin olnud tõenäoliselt see, et Toompeal asuvat vana linnust (mis rajatud umb. X—XI saj.) on kutsutud Ka-

levanlinnaks (vene kroonikates Kolõván) ja et selle vanemaks ehk kord tõesti oli mõni Kalev või «kalevine mees» (H. Moora, Tallinna tekkimisest ja vanusest. ENSV TA Toimetised, 1953, nr. 2, lk. 167—180; H. Moora jt., Muistsed Eesti linnused, Trt. 1939, lk. 98; ENSV ajalugu I, lk. 83 jj.). Linda kaebluse kujutusel on Kreutzwald tarvitanud vastavaid rahva leselaule.

23. **Mis kui Ülemiste järve** (v. 454). Vt. v. 390 komm.

24. **Laagna mäe peal laenetamas** (v. 455). Õigupoolest on siin mõeldud L a s n a mäge, Tallinnast ida pool, mille kohta aga rahva seas ei tunta *Laagna* nimetust. On võimalik, et Kreutzwald selle ise on tuletanud mäe saksakeelsest nimest *Laaktberg* (s. o. Lagedi mägi). Küll aga esineb *Laagna* kohanimi mujal, näit. Narva juures Vaivaras ega ole võimatu, et seda kunagi tarvitati ka *Lagedi (Lageda)* asemel. Sufiks *-na* tähendas maakohta, vrd. *Raudna*. Vt. eesp. tsiteeritud Kettunen, E. Ortsnamen, § 41 ja 744.

25. **Käskis sauna küttaneda** (v. 484). Eesti-soome muinaskultuuris on s a u n a l olnud suur tähtsus nii hügieeni kui ka uskumuste seisukohalt. Sauna ruumi kasutati, kas vihtlemisega või ilma, mitmesuguste haiguste arstimiseks, taigade tegemiseks, mitmete tööde puhul jne. Sünnituskohana oli soe saun juba hügieenilistel põhjustel otse paratamatu (vt. Turunen, KS, lk. 267 jj., Reiman, lk. 286).

26. **Orjad kandvad kaevust vetta** (v. 490). «Kalevipojas» esineb o r j a nimetus mitmel puhul, osalt ka rahvalaulupärastes osades. See vastab ajaloolisele olukorrale, kuna muinaseesti ühiskonnas orjatööd kahtlemata kasutati, kuigi mitte just suurel hulgal. Orje saadi peamiselt sõjavangidest (ENSV ajalugu I, lk. 91). Tõenäoliselt tunti muistses Eestis ainult nn. patriarhaalset orjust, kus orjadki kuulusid n.-ö. perekonda. Hiljem, üldise mõisaorjuse ajal sulas aga orja mõiste sageli ühte tavalise töötegija mõistega (*mõisaori, teoori, orjapiiga*). Orja paralleelnimekski on eesti ja soome rahvalauludes tavaliselt *palgaline* või *palgapoiss* (näit. I 808).

27. **Nurganaine, nõrgukene** (v. 493/621). Kogu see osa on kujutatud peamiselt rahva tuhulaulule (L 17) toetudes ja selle motiive välja arendades ning ka arhaiseerides. Rahvalaulus esinevad Uku ja Rõugutaja asemel Maarja ja Jeesus, andes tunnistust selle laulu päritolust või tugevast ümberloomisest katoliku ajal (vt. M. Veske. Eesti rahvalaulud nurganaisest. Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1881, lk. 23/48).

28. **Palveid Rõugutaja poole** (v. 502). Kreutzwaldi käsituse järgi oli R õ u g u t a j a nurganaiste, sünnituse ja rinnalaste kaitsja jumalus, kelle nime ta (koos Ukuga) asetab katolikuaegsete tuhulaulude Maarja asemele. «Eesti rahva ennemuistseis juttudes» siiski kujutab ta Rõugutajat kurja nõiamoorina, kes oma inetu tütre vahetab vaeslapse asemele («Rõugutaja tütar») — ning see on rahvapärasele nimetusele ilmselt lähemal. Algupäraselt on «lapse raugutaja eit» tähendanud lihtsalt «tarka» naist, kes oskas lapsi vaigistada (nende nuttu «raugendada») nende haigusi arstides (vrd. II, v. 24/26 komm.; Boecler, EAGWG, lk. 53). Selle üksvahene sidumine soome (Agricola poolt mainitud) «rukkihaldja» Rongoteusega on igasuguse aluseta (vrd. Reiman, lk. 296; M. Haavio, Karjalan jumalat. Porvoo-Helsinki, 1959, lk. 261 jj.).

29. **Tuulejumal, astu tuppa** (v. 503). Kreutzwaldi arvamine, et «tuulejumal» oli «tuuleema» või «marumemme» (vt. I 30 komm.) abikaasa (Blumberg, Quellen, lk. 26), pole ehk rahvapärane, samuti pole vist rahvalt *tuulejumala* nimetus (kuigi näit. Kraasnas tuntakse nimetust *taevajumalad*, vt. O. Kallas, Kraasna maarahvas, ajakiri «Suomi», Helsinki 1903, lk. 90). Tõenäoliselt on siin tegemist edasiarendusega rahva uskumustest, et tuulelgi on oma haldjas ja et tuulel on haigetele tervendav mõju (vrd. Boecler, EAGWG, lk. 105/109).

30. **Lõhkus poega mähkme linad** (v. 660). Vägilase jõu näited juba lapsepõlve kohta esinevad väga paljude rahvaste kangelaslugudes (näit. kreeka Heraklese puhul, Kaukaasia eepikas jm.) ning võivad olla sündinud mitmel pool iseseisvalt. Siinne lugu on väga sarnane ka soome Kullervo, Kaleva poja lapsepõlve kujutusega (Klvl. 31, r. 87/96: «päevalla jo kolmandalla . . . / kiskus katki mähkmepaelad, / välja vai-

bale ronisi, / lõhkus kätki lõhmuksese»), nii et võime siin oletada soomepoolset laenu ja vist Bertrami kaudu (vrd. MKp., lk. 102, kus aga Bertram mainib ka Heraklest). Eesti rahvalauludes seda motiivi pole leitud ja muinasjuttude motiivid (näit. tugeva poisi jutus) on sellele võrdlemisi kauged (enamasti on seal vaid mainitud, et karupoeg, munapoeg vms. kasvas imekiiresti ja sai imetugevaks).

31. **Viskas ratast vainuela** (v. 694). Rattaviskamine on rahvalik mäng, kus üks mängija ratast hooga teiste poole veerema viskab ja teised kaigastega seda tagasi ajavad.

32. **Needap Kalevide kurnid** (v. 712). Vt. Sj. v. 258 komm. Teated Kalevipoja kurnimängust võivad olla pärimuslikud. Siin mainitud kivid on Viru rannas Palmse kohal (vt. Blumberg, Quellen, lk. 10 ja 76; vrd. VGEG III, 1, lk. 88), kuid rahvas on neidsamu kive nimetanud «Kalevi neitsiteks», Kaarlimõisa põllul olevat «kurnikivi» aga «neitsikiviks», väites, et see olevat kivistunud inimene (Boecler, EAGWG, lk. 36). Tavalisem ja vist algupärasem on, et rahvas «neitsikiviks» kutsub hiidneitsi põllest mahalibisenud kive, näit. Sõrves (Holzmayer, Osiliana II, lk. 34; vrd. MKp., lk. 517 jj.). Kp-ja «kurnikive» on tuntud ka Kivinõmme metsas, Jõhvi rajoonis (MKp., lk. 501). Kreutzwald ise peab kurnimängu kohaks Loode-Harjumaad, Risti khk., kus N õ v a l olevat kaks kurnikivi mere rannal (Kr.—Sachssendahlile = Kv. II, 263).

33. **Laskis lingu silmuksesta** (v. 714). L i n g — viskepael, mille keskel kolmeharuline viskesilmus hoidis viskekivi, kui seda hoovõtmiseks keerutati.

34. **Loopis merepinnal lutsu** (v. 716). Seletus, et mõningaid paeplaate on peetud «Kalevipoja lutsukivideks», võib olla rahvapärane, aga kindlamaid teateid sellest pole. Nende mõõtmed «3 jalga pikad, 1 jalg laiad ja 2 tolli paksud» korduvad ka Blumbergil (Quellen, lk. 76), kuid ka seal kahjuks ei öelda, kus need kivid asuvad — nähtavasti tsiteeritakse neid arve eeposest endast. Teade Urvaste «Kp-ja lutsukividest», mida see Vanapaganaga võistu olevat pildunud Uhtja järvel, ei tarvitse olla pärimuslik (MKp., lk. 137). «Lutsu viskamine» igatahes oli Eestis üldtuntud mäng, kus lai lapergune kivike tuli lendu visata nii veepinna lähedalt, et see võimalikult mitu korda vastu veepinda põrgates uuesti üles kargas.

35. **Kasvatas... tamme** (v. 726/727) — vt. Kr. «Märkused». Seda osavusnäidet tuntakse ka «tiritamme kasvatamise» nime all.

36. **saksa-saanikesi... kassi-märsikesi** (v. 733/734) — vt. Kr. «Märkused».

37. **Võitma viinamärssidega** (v. 806). M ä r s i k s nimetati Põhja-Eestis kasetohu- või niineribadest põimitud seljakotti kolmenurgelise «lakaga». Märssi tarvitati toidu, sõjamoona, jahisaagi jne. kaasaskandmiseks ning ka kosjaviina kaasavõtmiseks. Lõuna-Eestis tähendas märss sootu teist asja, nimelt hõredat nöörvõrku hobuse heinte kaasavõtmiseks. Viina mainimist eeposes pidas Kr. ise anakronismiks ja kavatses seda hiljem välja jätta (Kr. — Bertramile 26. IV 1860 = Kv. IV, 92).

38. **Soome tuuslar, tuuletarka** (v. 807). Tuuletarkadest vt. II 293 komm. Tuuslari nimi on rahva seas võrdlemisi vähe tuttav (ainult Virumaal). Tema lähtekohaks on verb *tuusima* — nõiduma (ES-i murdek. — Jüri, Helme), aga ka *tunseldama* (s. o. nõidust tundma) või ka *tuuseldama* («Tuuslast tulid tuuseldajad», vrd. GEG DH 137 = Ko ÕES MA 169:7). Lõppsufiksit *-ar* võib olla mõjutanud ka rootsi laen *tumslar* (< *drumslagare*, s. o. trummilööja), mis tähendab pikset (vt. O. Loorits, Tuuslar. Suomi V, 16, lk. 190/200). Kuusalus ja Haljalas on enam tuntud sõna *tuusija* — kunstimees, nõid (ES-i murdek.).

39. **See oli kaugelt sugulane** (v. 808). Kuigi Virumaal tunti «tuuslari» nimetust ja võib-olla ka mõne «soome nõia» naiseröövimist, puuduvad mingist konkreetsest «Soome Tuuslarist» usaldusväärsed ülleskirjutused. Nii on arvatavasti ka tema sugulussuhe Kaleviga ainult Kr. enda edasiarendus Faehlmanni arvamisest, et Kalevil oli Soomes sugulasi («isa lell», kes ta mööga tagus).

40. **Rahaskaelul rasked rinnad** (v. 843). Et eesti naise rinnal kantav sõlg oli vahel üsna suur, mainiti juba eespool (I 859

komm.). Peale selle kanti aga kaela ümber veel rohkesti keesid, s. o. reas üksteise külge kinnitatud hõbemünte. Hupeli järgi «kandsid mõned tütarlapsed oma kaelas ja rinna ees enam kui 40 hõberublatükki; eriti Põltsamaa ja Viljandi kihelkonnas on sellega väga kaugele mindud» (Topographische Nachrichten II, 164; Reiman, lk. 298). Nende rahade tõttu oligi rahvalauludes neidude piltlikeks nimetusteks ka *rahakaelad* ja *taalderrinnad* (vt. II 862).

41. **Pika paatrite pidajad** (v. 864). Sõna *paater* on katoliku ajal arenenud ladina sõnust *pater noster* («Meie isa»). Selle palve eeskujul on teda hakatud tarvitama iga kirikliku palve kohta («paatrit lugema» — palvetama, «söögipaater» — söögipalve) ja siis ka Jeesuse ristilöömist kujutava või muusuguse ümmarguse hõbeplaadi (või neist moodustatud keti) kohta, mida kanti ehtena rinnal. Katoliku palvenöörigi nimetati *paternoster*'iks (Hupel, Topographische Nachrichten II, 164; I. Manninen, E. rahvariiete ajal., lk. 413/420; Etnograafilise Muuseumi Aastaraamat XVI, lk. 238). «Pikad paatrid» tähendas pikka rahade rida.

42. **Keskel ridas kudruskaelad** (v. 866). *Kudrus* tähendas klaasist või korallist pärleid (või hõbemunakesi), mida nööri otsa aetuna kanti kaelas ja rinnal, sageli vaheldumisi hõbemüntidega. Seetõttu on *kudruskael* rahvalauludes neiu tavaline piltlik nimetus.

43. **Sest saab naista nastulikku** (v. 874). *Nastud* — naastud, metallist plaadikesed või litrikesed, mis riietele jm. ehteks peale õmmeldi.

KOLMAS LUGU

Alles kolmanda looga algab eepose dramaatilisem tegevus, tema peakangelase saatust määravad sündmused Soome reisil (III—IX lugu). Siin näeme Kalevipoega juba kehaliselt täiskasvanuna, samuti on juba oluliselt valmis kujunenud tema vägilaslik iseloom. Aga ühtlasi näidatakse ka tema nooruslikku taltsutamatust ja tormakust, mistõttu ta end pooltahtmatult koormab kahekordse veresüüga.

Nagu üldse Kalevipoja iseloomu ja tema saatuse sügavam iseloomustamine on peamiselt Kreutzwaldi enda looming, nii on seda ka peaaegu kõik selle osa sündmused. Kuigi Kr. oma noorpõlves v õ i s kuulda mõningaid rahvaehtsaid motiive Kalevipoja Soomes-käigust ja mõõga tellimisest, võib-olla ka mingi naiseröövli karistamisest jms., mis hiljem on kaotsi läinud, ei võinud neid lugusid olla kuigi palju. Igatahes ei saa nüüd järgneva seitsme loo rahvapärasust võrreldagi esimese kahe loo või ka eepose teise poole (X—XX) lugude omaga. Kunstiliselt aga võib just seda eepose osa nimetada kõige enam õnnestunuks. Et Kreutzwaldi käed siin olid kõige vabamad, on ta kasutanud omaenda fantaasiat ja andnud mitmed eepose kõige paremad ja detailsemad väljamaalitud elupildid.

III loo peasündmuseks on Linda röövimine Soome tuuslari poolt. Selle aluseks võib olla olnud mingi ebamäärane naiseröövimise ja röövli karistamise motiiv, mis Kreutzwaldi toodangus esineb mitmel korral (vt. Annist, Kalevipoeg I, lk. 154 jj.). Siin on Kreutzwald ta ära kasutanud peamiselt selleks, et motiveerida peakangelase Soome minekut ja nii siis ka sealseid saatuslikke sündmusi. Kõik muud sündmused näikse olevat enam-vähem vabalt järeldatud selle röövimise võimaldamiseks (näit. vendade jahilugu, et kodu oleks kaitseta) või selle tagajärgede ligemaks väljamaalimiseks (näit. vennad ema otsimas). Teises, 1857. a. redaktsioonis on esialgu üsna lühikest lugu väga tugevasti paisutatud mitmesuguste vaheleliidetega ja seejuures kasutatud ka mõningaid rahvaehtsaid jutumotiive ja laule. Nii näit. on II redaktsioonis liidetud episood k u r i v a i m u d e merrehüppamisest ja nende väljapüüdmisest Kalevipoja poolt, mis põhineb tavalistel rahva-uskumustel, et kurat pikse eest järve põgeneb. Kalevipoegade j a h i l k ä i k (II redaktsioonis on lisatud värsid 57/166 ja 435/540) põhineb nähtavasti ainult 1) Kalevipoja künnilooga koos mainitud teatel, et ta oma hobuse eest kätte makstes on tapnud hulga hunte, ja 2) mõnel lühikesel jahilaulul, kus mainitakse siinseid koerte nimesid Irmi ja Armi (L 23—25). Kalevipoegade l a u l m i s e lähtekohaks on tõenäoliselt olnud peamiselt soome Väinämöise maagilise mõjuga laul ja

Pellervo külv (Klvl. II, 1), mille eeskujul juba Faehlmann oma Kaleveidki kujutas maailma viimistlevate demiurgidena. Kaudseks mõjutajaks on olnud ka eesti rahvalaulud laulu maagilisest mõjust, mida juba Kr. J. Peterson võrdles Väinämöise imelauluga (Ros. Beitr. XIV, 24). Linda kivinemise lähtekohaks on rahvusvaheline legend vagast neitsist, kes omal palvel pigem kivineb, kui vägivaldse kosija omaks saab. Kivist «Iru ämma» austamise motiiv on rahvaehtne, aga selle «ämmaga» on varem mõeldud mitte Lindat, vaid lihtsalt üht inimesetaolist kivipakku (vt. III 399 komm.). Poegade kojutulek ja ema otsimine on Kreutzwaldi enda lisand, ainult isa haual käimise kujutuses on kasutatud üldtuntud rahvalaulu («Ema haual»).

1. **Pikse raudavitsa alla** (v. 39). Sel ainel on Kreutzwald saatnud A. J. Sjögrenile Laiuselt (siis Mart Mohnilt) saadud rahvauskumuse: «Kui *kurjad juuda vaimud* Vanaisas viha on tekitanud, saadab ta *müristaja*, kes neid kurjategijaid karistaks. Neil paharettidel on seepärast säärane hirm pikse ees, et nad tema eest põgenevad ja end peidavad, kas harilikult kivi alla või puudesse või vette, ja kui välk neist mõnesse sisse lööb, võib kindel olla, et üks kurivaim hävitatud saab» (A. J. Sjögren, Über die Bedeutung des ehstnischen Namens für den Regenbogen «Wikerkaar», Mélanges russes II, 105/136). Pastor R. Hollmannile on a. 1841 keegi talumees rääkinud, et rahva ebajumalad *(Götzen)* neile toodud ohvriandidega rahul pole ja õnnetust toovad. «Seepärast olevat tema mitu korda Vana Esa palunud, et see oma raudvitsaga neid selle eest karistaks.» Selle tulise raudvitsa eest põgenevatki «ebajumalad» hooneisse (elumaja, saun, ait) ja sel puhul panevat pikne need põlema (VGEG I, 2, lk. 36/40).

2. **Hundi roaks hukatie** (v. 41). «Hundiroaks saama» on rahva kõnekäänd asjade kohta, mis raisku või hukka lähevad. Aga siin tuleb seda võtta ka sõnasõnalises tähenduses, sest hunti peeti kuradite kõige suuremaks vaenlaseks. Hunt olevatki vanajumalalt saanud hinge alles siis, kui kurat öelnud: «Hunt, tõuse üles ja söö kurat ära!» (Reiman, lk. 300).

3. **Üks oli Irmi, teine Armi** (v. 71). *Armi* on üldtuntud koeranimi (sõnast *harmaja* = hall). *Irmi* on loodud sellele ühiskõlaliseks paralleelnimeks (tähenduses 'tume', vt. Reiman, lk. 301). *Mustut* aga tarvitas rahvas tavaliselt härja (rannal ka noore hülge) nimena (ES-i murdek.), kuna koera nimi oli enamasti *Musti*.

4. **Murdma haaviku-emandaid** (v. 152). «Haaviku emand» (või «isand») on tavaline jänese peitenimetus, niisamuti kui «kargaja», «luujalg», «pitkkõrv», «argpüks» jt. Kui jänest nimetati tema õige nimega, arvati teda orastele palju kahju tegevat (Boecler, EAGWG, lk. 121). Rahvapärased on ka siinsed hundi, karu jt. peitenimetused. Peitenimetuste tarvitamist tekitas ja soodustas rahva uskumus, et ka nimes on osa olendi «hinge» («nimihing») ja et siis olendi õige nime mainimine teda maagiliselt ligi kutsub.

5. **Iru mäe peal istub leske** (v. 399). «Iru ämmaks», nagu eespool öeldud, nimetati pikergust kivi, mis seisis varem Tallinna—Narva maantee ääres u. 6,5 km kaugusel Kadriorust, enne Iru silla ületamist, Pirita jõe läheduses. Esimese maailmasõja ajal lõhuti see ja kasutati Iru sillaks. Sellest kivist kirjutab juba Rosenplänter (Beitr. IX, lk. 99). Lapsi, kes esimest korda linna sõitsid, löödi selle kivi juures vitsaga ja sel nähtavasti pidi olema mingi õnnistav mõju. Kreutzwaldi varasema teate järgi on «ämm» tekkinud tuulispeaks käinud nõiamoorist, kes on enne surma end kiviks moondanud (MKp., lk. 531 jj.). Tõenäoliselt oli Iru ämm varem Tallinna linna kaitseala piirikiviks, nagu neid keskajal tunti ja austati kogu Põhja-Euroopas. Vt. I. Talve, Ensimmäinen kaupunkimatka. KsVk. 40, 1960, 262/287.

6. **Kungla kuninga tütterid** (v. 477). Vt. I 499 komm.

7. **Metshalia ainus tütar** (v. 535). Rahvapärimustest ei selgu, et metshaldjal (vt. Sissej. v. 218 komm.) oleks olnud ainult üks tütar, peale selle aga veel teistsugu metsapiigasid. Tõenäoliselt on Kreutzwald need ühtekuuluvad kujutlused üksteisest eraldanud, et nii «ainsa tütre» tähtsust tõsta ja ka ses suhtes eesti minevikku näidata arenenumal kujul.

8. **Kostis vasta kõversilma** (v. 599). Kreutzwaldi järgi nimetati kõversilmaks

metshaldja poega, kes vastukajana hüüdes rändajat eksiteele meelitavat (Boecler, EAGWG, lk. 146. Vrd. ka Faehlmanni müüti Vanemuise lahkumisest); seejuures võib eeskujuks olnud olla antiikmütoloogia Echo. Rahvapärimustes esineb metshaldjas ise vahel inimesi eksitava, petliku ja tembutava olendina, kuigi ta teinekord inimestesse suhtub üsna sõbralikult (Wiedemann, AIÄLE, lk. 419 jj., GEV II, lk. 183 jj.). Üldse esindab eriti metshaldja kuju omaaegse inimese silmaga nähtud metsikut loodust, selle salapärasust ja kardetavust; ka oma kuju võib see haldjas muuta kord väikeseks, kord hiiglasuureks.

9. **Hüüdis vastu Hiiusaari** (v. 602). Saare nimi *Hiiumaa* (soome k. *Hiidenmaa*) on kahtlemata ühenduses sõnaga *hiis*, arvatavasti selle tõttu, et ta omal ajal oli peaaegu asustamata ja täis metsi; nii siis arvati, et seal asub ka kardetavaid metsaelanikke, nimelt surnute vaime (hiied, hiided), võib-olla aga ka juba hiiglasi (e. hiidlasi, hiidusid). Sõna *hiisi* on püütud tuletada gooti sõnast *haithins*, saksa *Heide*, mis samuti tähendab niihästi tühja kõnnumaad kui ka paganat; aga see võib olla ka vana soome-ugri sõna (Toivonen, FUF XXI, lk. 98; Turunen, KS, lk. 35). Algupäraselt oli hiis ühtlasi kalmistu, kuhu surnuid maeti (veel varem aga lahtiselt maha pandi) ja kus neid arvati edasi elavat. Hiljem austati hiiesalusid mitte ainult matusekohtadena, vaid ka pühade ohvrikohtadena, kus alumistest okstest äralaasitud puude (nn. laasikute) külge haldjale riputati ohvriande (riidelinte jm.). Võimalik, et kord mõne hiie juurde kuulus ka mingi hoone, nn. hiie rehi (vt. VGEG III, 1, 58).

10. **Kukkus vasta Kuresaari** (v. 603). Nähtavasti on selle nimega mõeldud mitte hilisemat Kuressaare linna, vaid kogu Saaremaad (vt. Reiman, lk. 303). Nime algupära on seatud ühendusse Kuramaa lääneosas asunud kurelaste hõimuga, kuid see arvamine on põhjendamatu.

11. **Isa hauasta küsima** (v. 751). Kogu järgnev stseen isa haual vastab üldtuntud eesti rahvalaulule («Ema haual»), kuigi seal sagedamini kõneldakse mitte pojast, vaid tütrest ema (ja isa) haual. Laul kajastab ürgvana kujutlust, et surnu «hing» pole kehast lahkunud kuhugi mujale «surma riiki» ja ei pääsegi välja oma keha juurest, nii et ta teatud määral edasi elab ka veel surnu kehas (nn. preanimism).

12. **Laene veeres laene jälgil** (v. 802/851). Kogu see osa on Kreutzwaldi enda lisand ja loodud ehk osalt esiromantiliste kirjanduslike mõjutuste all.

NELJAS LUGU

Nagu öeldud, on Kalevipoja Soome-retke lugu kombineeritud üsna varakult ja üsna vabalt. Juba kirjas Lönnrotile 20. II 1851 ütleb Kreutzwald, et tal on «õnn olnud seda saada kaunis täielikult» ja jutustab ära lühidalt eepose IV ja V loo sündmustiku. Rahvajutte selle aine kohta pole meile aga säilinud muud, kui et Kalevipoeg on käinud jalgsi läbi mere Soomes (laudu toomas vm.) ja Suursaarel jalgu puhanud. Sootu teiseainelistes rahvalauludes aga («Mõõk merest», «Mitmesugused kosijad») räägitakse merest harja või soa otsimisest ja mõõga leidmisest või siis merest tõusnud piltlikest kosilastest (vaskmehest). Mõnes laulus räägitakse ka neiust, kes kosilaste (või tagaajajate) eest ise merre hüppab. Veelgi olulisemaks eeskujuks näib olevat «Kalevalast» tuntud Kullervo, Kaleva poja õevõrgutuse lugu, kus õde pärast asja selgumist ise vette hüppab. Neil andmeil kujutas Kreutzwald endale asja nii, et ka eesti Kalevipojal oli armuühendus kellegi piigaga ja et seegi enda uputas ning et setu lauludes olevat säilinud nagu mingi unenäoline kajastus sellest traagilisest sündmusest. Neid laule kasutabki Kreutzwald siis pikemalt Saarepiiga vaimu lauluna; see on tahtlikult ähmane, kuid laseb ometi aimata, et piiga oli Kalevipoja enda õde, nii siis tõenäoliselt Vana Kalevi ja Saare eide tütar (Annist, «Kalevipoeg» II, lk. 159/166). «Kalevipoja» I trüki «Eessõna» vastavast kohast kostab selgesti läbi, et seda ebamäärasust ja katkendlikkust on taotletud, et looritada, nagu Kreutzwald arvab, «kõigist eksimustest kõige hirmsamat» (vrd. ka Reiman, lk. 304). Tegelikult on siis Kreutzwald siingi soome ja eesti

rahvaaineid tarvitanud nagu ühiseid pärimusi. Ning see pole iseendast kuigi suur vägivald, sest teatud ühisjooned Saarepiiga ja «Kalevala» Aino vettemineku vahel (ehete mahapanemine) on tekkinud tõepoolest eesti-soome ühisest rahvalaulust («Ehted kadunud»).

IV, V ja VI loo vahekiiludena on toodud iseseisev lugu s u u r e t a m m e istutamisest, kasvamisest ja raiumisest. See põhineb nii Eestis kui ka Soomes tuntud igivanal samaainelisel rahvalaulul, mis tõenäoliselt on kord tekkinud mingist mütoloogilisest kujutlusest (näit. Linnutee või Maailmasamba müüdist. Vt. Haavio, Kirjokansi, lk. 233/238). Võib-olla on Kreutzwald seda tamme mõelnud teataval määral sümboolse paralleelina Kalevipoja hiidliku jõu kohta, mis ülemeelikuna saab hädaohtlikuks teistele inimestele.

1. **Kuues kuude kudujalta** jj. (v. 18 jj.). Nagu eesti rahvalaulik (ja «Kalevala»), nii loendab ka «Kalevipoja» laulik vahel kohti, kust ta oma laulud on saanud või mis temale neid on inspireerinud. Seekord on loendatud allikad enamasti mitterahvapärased (välja arvatud sõnum «hülge suusta», mille kaugeks eeskujuks on vähemalt rahvalik hooplemine — «lood mina võtsin lutsu suusta, / laulud latika ninasta», s. o. igalt poolt, isegi tummadelt kaladelt).

«Vete emandaga» on mõeldud muidugi vetehaldjat, kes ka rahvapärimustes sageli esineb «vee-emana» (vrd. Klvl. «veden emäntä», GEV II, lk. 207, 215 jj.). Mis aga tähendab «kuude kuduja», jääb ebamääraseks (vrd. Sj. v. 21). Reinthal tõlgib seda «Aus des Mondes bleichen Mienen», Löwe: «Von des Mondes Strahl die sechste», Deržavin ja Kotšetkov: «от кружения лун — шестое». Kreutzwaldi keeletarvituses võib «kuude» tähendada mitte alati mitmust, vaid vahel ka ainsust (ta arvas nähtavasti, et *-de-* kuulub tüvesse, ja kirjutas näit. «teerada» asemel «teede rada»); m i t m e kuu «ringlemisest» (nagu vene tõlkes) siin küll vaevalt saab juttu olla. Võib-olla aitab «kuu kudumist» tõlgendada «Sissejuhatuse» niisama segane värss 21: «kuma kuju kudujale»; tõenäoliselt kujutletakse siin kanga «loomise» (s. o. alustamise) eeskujul, et ka kuuvalgust nagu kootakse (ütleb ju rahvas, et «kuud luuakse»)? Vrd. Kr.—Bertramile 13. II 1860 = Kv. IV, lk. 65. Teine tõlgitsushüpotees on, et siin mõeldakse «ajakanga» kudumist.

2. **Vana vanker, Rootsi karu** (v. 63). Indoeuroopa rahvail hüütakse meie Suure Vankri tähekogu tavaliselt Suureks Karuks (*Urs major*); neilt (võib-olla rootslastelt) on see paiguti tunginud ka eesti rahvakeelde (Wied.), nagu võib ehk järeldada sõnast «Rootsi» selle ees. Niisamuti tuntakse Väikese Vankri kohta nimetust «Rootsi hobu» (Wied.), Orioni vöö (eesti Reha) kohta aga «Rootsi oda» või «Rootsi varras» (Wied.). Üldisem on Eestis siiski nimetus Suur Vanker ja koos sellega müüt, et neli tagumist tähte märgivad vankri nelja ratast, järgmine suur täht härga, väike — seda süüa tahtvat hunti, kuna kõige kaugemal ees käivat peremees Peedu (J. Hurt, Eesti astronoomia. 1899). Suur ja Väike Vanker viimasesse kuuluva Põhjanaelaga oli eesti rahva-astronoomias kõige tuntumaid tähti, mille asendi järgi määrati öösel kellaaega ja (Põhjanaela järgi) ilmakaart.

3. **Juba Sõõla seisis sõrvi, / Vardad veerdes valge vasta** (v. 114/115). S õ e l a k s nimetati eesti rahvakeeles Plejaade, ja selle, niisamuti ka V a r d a (ehk Koodi ehk Reha, s. o. Orioni) asendi järgi määrati kellaaega. Nende liikumise järgi püüti määrata ka õiget künniaega, ennustada ilma ja põllusaaki. *Vart* (gen. *varda* II vältes) tähendas sedasama mis *koot* ehk *pint*.

4. **Ei siin laula Looja kukke** (v. 121). Kukk oli eesti, nagu teistegi Euroopa rahvaste pärimustes päevatuleku kuulutaja, kelle esimene laul öösel paharetid eemale peletas. Rahvapärane, kuid palju arhailisem ja vähem tuntud on kujutlus, et on olemas ka mingi mütoloogiline «looja kukk» ja «looja kana» (rahvalauludes ka «taevakukk, taevakikas, taevakana») või «öökukk» ja «öökana» (näit. H II 29, 426/7 48 < TMr): see kirevat kõige enne ja andvat nii märku maistele kukkedele — sest kuidas need muidu keset ööd seda õiget aega teaksid? Võimalik, et selle «loojaga» pole algupäraselt mõeldud mingit kristlikku, ühekordset loojat-jumalat, vaid lihtsalt taevast «korda» ja selle alustajat (vrd. kuhja, suka või kanga «loomine»). Igatahes aga on see «taevakukk» enamasti ühte sulanud kristlike kujutlustega ja nii esineb näit. Karksis:

Joba lauli Looja kuke,
Kõõrudi Maari [<Maarja] kanaje,
Joba ir'n elinge ratsu [= pühakute ratsu].

(Vrd. GEV I, III 136, lk. 417; vrd. ka L 33.) Võimalik, et seda kujutlust edendas ka kuke kuju kirikutornide otsas. Niisamuti tuntakse laulu «Lähme loojale loole, / Maarijalle heinamaale», mis on ilmselt ristiusust mõjutatud. — **Kaladele laulu kurku** (v. 123) — vihje Faehlmanni müüdile «Vanemuise laul», mille järgi kalad tummaks jäid, sest et nad Vanemuise laulu ajal ainult ninad veest välja pistsid.

5. **Sest sai lausa saarekene** (v. 127). Eepos ei nimeta seda Soome lahe saart täpsemalt; Kalevipoja istumise kujutusest võib aga järeldada, et Kreutzwald siin on kasutanud rahvapärimust Kp-ja puhkamisest Suursaarel, kuna ka selles räägitakse, et vägilase jalad merre jäid ja Suursadama lahe sõtkusid (MKp., lk. 216). Teiseks võib arvesse tulla Kp-ja puhkekohana Tütarsaar (MKp., lk. 215).

6. **Seitse sooda nõlgatile** (v. 195). Värsi mõte on üsna segane; tegemist pole siiski trükiveaga, sest samal kujul esineb ta ka AKp-s ja esimestes trükkides. Reinthal jätab selle värsi üldse tõlkimata, Löwe arendab edasi eelmise värsi mõtet «Siebenhundert sand'ge Strecken». Uuemais väljaandeis on värsile antud kuju «Seitse sooda sitke'eda» ja see on kahtlemata rahvapärasem, sest nii näit. esinevad ühes teises selletaolises laulus värsid «viis aga väljada näikse, / kuus aga kuivada jogeda, / seitse suoda sitkemada, / kaheksa kalamereda» jne. (EÜS VIII, 1371/2 ◁ Kuusalu). «Seitsesada» on «seitse sooda» asemele tekkinud arvatavasti k ä s i k i r j a v a l e s t i l u g e m i s e t õ t t u, sest ka Kr. enda kasutatud rahvalaulus (L 35) esineb veel «seitse sooda nõtkatille». *Nõtkatille* nähtavasti tähendab siin pehmet, käimise ajal jala all nõtkuvat ja kiikuvat sood; vorm *nõlgatile* võib olla Kr. väärarendus (vt. Emakeele Seltsi Armt. III, lk. 123 jj.), aga ehk ka osalt rahvalikku algupära; nii esineb Võrumaal analoogiline sõna *nõlgussila* tähenduses 'liikuv, libisev, lahtine', näit. hammas suus.

7. **Kedrel lõngaks keerutanud** (v. 261). K e d r a k s nimetati varem väikest ketast, mis koos selle taga oleva 20/40 sm pikkuse varrega moodustas kedervarre ehk esialgse värtna. Kedervars pandi keerlema tema peenemat otsa vastu paremat reit lükates või siis teda kedratava lõnga otsas rippuda lastes ja parema käe sõrmedega lõnga keerutades. Pahema käega tõmmati lina koonlapuu külge kinnitatud koonlast; keeruks saanud lõng mähiti aeg-ajalt kedervarre ümber. Kedrad tehti vanasti mitte ainult puust, vaid ka kivist, tinast või muust metallist. Säärast ketramist tunti juba soome-volga, võib aga olla, et ka soome-ugri ajal (Turunen, KS, lk. 91 ja 346). Alles uuemal ajal (Lääne-Euroopas XVI sajandil, Eestis XVIII—XIX sajandil) hakati ketrama vokiga, kus kedervarre ja selle otsas oleva värtna paneb keerlema jalgpuu suure hooratta abil.

8. **Veest ei vibu vibutajat** (v. 533). Vanasti (ja siin-seal nüüdki) riputati lapse kätki pika vetruva ridva ehk vibu otsa, mida võis üles-alla vibutada ja nii last magama hällitada.

9. **Mine merda riisumaie** (v. 553). Mere «pühkimise» kirjeldus on pärit «Suure tamme» loo algusest ja tähendas nähtavasti merekõntsa (nn. adru) korjamist põlluväetiseks (vrd. Kr.—Neusile 12. IX 1847 = Kv. II, 41). Kuid sel pühkimisel võib olla ka mingi maagilis-kombelooline või mütoloogiline alus (vrd. M. Kuusi, Suomalaisen luomistarun jäänteitä. KsVk. 39, 1959). Motiiv mere riisumisest hiiglarehaga on nähtavasti laenatud «Kalevalast» (XV, 195 jj.), kus Ilmarinen teeb vaskse reha raudpulkadega («Piit takoi satoa syltä, Varren viittä valmisteli»), millega Lemminkäise ema oma poja surnukeha otsib (vrd. ka L 42).

10. **Pühtmist tõusis kotkamuna** (v. 584 jj.). Rahvalaulus tavaliselt leitakse merepühkmeist tamm, mis peiu õnnele istutatuna kasvab hiiglasuureks. Kreutzwald on peiumotiivi ära jätnud ja lisaks tammele lasknud merest leida kotkamuna, millest sünnib kotkas. Selle juures on ta mõningal määral ainet saanud teisest rahvalaulust «Kotkas kaare alt», kus leitud kotkal on saba peal siidisäng ja selles kuningatütar (vrd. näit. VK III, nr. 119; vrd. ka L 42). See on täiesti irreaalne ilutsev kosjafantaasia, samuti kui temaga sageli seotud «Kulla põlemine» või «Neli neitsit». Selle

kotka tiiva alt lasebki Kreutzwald leida tammeraiuja väikemehe, selle asemel et sel lasta tulla otse merest (nagu Soomes) või et lasta tamme raiuda lihtsalt neiu vennal, nagu on eesti «Suure tamme» laulus.

11. **Neidu läks merda kiikumaie** (v. 616). Siitpeale põhineb IV lugu (loo lõpp) rahvalaulul (L 40), mille Kreutzwald ütleb olevat üles kirjutanud väga pika laulu osana Isborski lähedalt, Lõkovast. Selles võib kahelda; igatahes polnud see üleskirjutus kuigi täpne, kuna ka selles on mitmeid ümberloomingu jälgi, alates juba keelest (vt. L 40 komm.). Tõenäoliselt on laul Kr. enda poolt kokku sulatatud kolmest eri rahvalaulust: selle algvärsid (1/8) on vähe muudetuna võetud laulust «Ehted kadunud» (kus haug neiul suplemise ajal ära röövib rannale jäetud ehted). Värsid 9/14 viitavad nn. «Harja otsimise» laulule, kus (päikese) harja (või suga) otsiv neiu merest leiab kuldmõõga ja seda mõisasakstelegi ära ei müü. Edasi (v. 15/24) esinev vaskmees on pärit laulust «Mere kosilased», kus neiut kosivad mitmesugused metallmehed (kui uhkete kosilaste sümbolkujud), kellele aga neiu eelistab tavalist põllumeest (leivameest). Selle vaskmehe ongi Kreutzwald ümber mõtestanud «Kalevite mõõga» hoidjaks ja ühtlasi neiu hukutajaks, sest just tema naeratuse puhul neiu jalg libiseb ja ta upub. See libisemine ja hilisem laul merest näikse mõjutatud olevat «Kalevala» Aino loost (IV, 319/376), kus mõned värsid täpselt vastavad siinseile, näit. «Sinne, mä, kana, katosin, / Lintu, kuolin liian surman». Aga umbes selletaolisi motiive leidub tõesti ka Setus, näit. «Uibone neiokene» (SL I, t. 123. Vrd. Kr.— Sachssendahlile 18/21. III 1850 = Kv. II, 242 jj.).

Uppumismotiivi 7-kordne kordamine on Kreutzwaldi enda võte, et toonitada mere voogamise ja viirastusliku vaimu laulu pidevat jätkumist.

VIIES LUGU

Viienda loo alguse moodustavad Kreutzwaldi enda kujutused Kalevipoja jõudmisest Soome randa ja samaaegsest imetamme kasvamisest Saarel. Loo peasündmuski, Soome tuuslari leidmine, võitlus tema vägedega ja nende hukkamine on tõenäoliselt Kreutzwaldi isiklik looming. Ainult üksikuid motiivikesi on seejuures tarvitatud rahvapärimustest, näit. joon, et Kalevipoeg võitleb maast juurtega üleskistud tamme abil (nagu sageli muinasjutuvägilased) või et tuuslar endale sõdureid nõiub õhku visatud sulgedest (vt. MKp. 398, 154/158).

1. **Pääval hautud päävapoega** (v. 253). Kuigi see värss pole päris rahvaehtne, on Päeva poja (samuti kui isikustatud Päikese enda) kujutlus ometi väga vana ja esineb laialt nii eesti (eriti setu) kui karjala ja soome rahvalauludes, peamiselt siiski ainult nimena. Nähtavasti põlvneb see ajast, kus veel usuti, et päike ja teised taevakehad on elavad olendid, kes võivad inimestega läbi käia ja neilt lapsi saada (vrd. kreeka heliaadid, s. o. Heliose ehk Päikese pojad; vrd. ka I, v. 70 komm.). Setumaal on Päeva poeg «Suisa suud» laulus astunud isegi Kalevipoja asemele. Kreutzwald näikse «Pääva poja» nimetust seletavat ainult sellega, et päikene teda aitas välja haududa. Vrd. ka V 734 ja VI 842.

2. **Kõu kaugelt müristama** (v. 386). Kõuest ja Äikesest vt. Sissej. v. 166 komm., vrd. Reiman, lk. 355.

3. **Tuulispaskel peaseneda** (v. 399). Tuulispaska ehk tuulispead püüti vanasti seletada nii, et selles kellegi nõia (tuuletarga) hing end ringi keerutab ja nii käib teistelt heinaloogu, põllusaaki jne. riisumas või ka muidu kiiresti rändamas. Samal ajal arvati nõia keha olevat elutult maas. Tuulispead arvati võivat kaotada noaga tema keskele visates ja nii nõida haavates (Kreutzwald, KM KO ÕES 137; Eisen, EM I, lk. 29).

4. **Sortsi sõna sunnitusel** (v. 415). Vrd. II, v. 293 komm.

Sortsi nimetus nõia (ja nõiduse) tähenduses on katolikuaegne laen vulgaarladina sõnast *sortiarius* = nõid. Teda tuntakse rahvasuus peamiselt Kirde-Eestis; üldisemalt levinud näikse ta aga olevat alles Kreutzwaldi mõjul, sealjuures omandades juurde ka vanapagana jooni (vt. Eisen, EM I, 25; E. Laugaste, Nõia ja nõiduse nimetusi eesti murdeis. Tartu 1937, lk. 12).

5. **Ega põrgu perekonda** (v. 462). Kuigi «põrgu» uuemaaegses tähenduses on meie rahvauskumustesse levinenud kristlikust mütoloogiast, on sel eelkäijaks olnud ka teatud varasemad kujutlused imepärasest «sealpoolsest» maailmast, kus asuvad surnud või siis muud koletised, näit. lohed (vrd. näit. vene bõliinad Dobrõnjast). «Sealpoolne» maailm ei tarvitse alati olla «allmaailm», ka mitte ainult surnute maailm (GEV III, lk. 36 jj.; Eisen, EM IV, lk. 94 jj.; GEV III, 163 jj.). Nimetusi *põrgu* ja *pärgel* (murdeis ka *põrgel*) on püütud (V. Thomsen jt.) seletada leedu piksejumala nimest *Perkunas* (vrd. vene *Perun*, vana-germaani *Fjorgynn;* vt. Reiman, lk. 331), aga uuemal ajal on uurijad (J. Mikkola, J. Kalima) näidanud, et *põrg*, *perg* on soome-eesti algupärane sõnatüvi.

6. **Vanapoisi vägevalda** (v. 463). *Vanapoiss* on üks võrdlemisi uueaegseid kuradi asenimetusi, samuti kui *Sarvik*. Siin siis esineb eeposes esmakordselt Kalevipoja peamine vastane, kelle pooldajaks või kaaslaseks nähtavasti võime pidada ka Tuuslarit (vt. Reiman, lk. 305).

7. **Murueidekene** (v. 582). Vt. I 341 jj. komm.

8. **Pärg mul paistab pilvedele, pärjasabad sadudele** (v. 729/730). P ä r g oli vanaeesti rahvariideis neiu tavaline peakate või õigemini juustehoidja. Enamasti oli see mitmekordsest riidest (või uuemal ajal papist) võru, 2—4 sm kõrge ja riidega üle tõmmatud, millele oli tikitud ilustusi või õmmeldud litreid. Pärja taga rippusid siidilindid ehk pärjasabad (I. Manninen, Eesti rahvariiete ajalugu, lk. 39 jj.; ERr., lk. 105). Abiellumisel asendati pärg liniku või rätiku või tanumütsiga.

9. **Pooga kirjad Pikkerile** (v. 732). P o o g a k s kutsuti seeliku kirevamustrilist äärepaela (vt. ERr., lk. 160).

10. **Ruuga kirjad tähtedele** (v. 733). R u u k tähendas samasugust seeliku ilustust mis pook (Wied.).

11. **Et tuleb poissi, pääva poega** (v. 734). Vt. V 253 komm.

12. **Kallim peigu Kalevallast** (v. 737). Vt. I 62 komm.

13. **Eite istus Uku õues** (v. 745). Vt. Sissej. v. 12 komm.

14. **Teadis nüüd eide lõppenud** (v. 769). Unenägu võeti vanasti teataval määral reaalsena kui kehast lahkunud hinge käiku «teise», s. o. surnute maailma. Kui seal nähti tuttavat inimest, võidi sellest järeldada, et ta on surnud.

KUUES LUGU

Kolmanda ning kõige saatuslikuma juhtumisena Kalevipoja Soome-retkel on Kreutzwald juba 1850. aastal kujutanud soome sepa poja tapmist, mis vägilase mõõgale tõmbab fataalse needuse. Aluseks on seejuures olnud soome Kullervo-loo mõnes teisendis esinev teade, et pärast isa Kaleva sugukonna hävitust sepp Köyrytyisele (resp. Ilmarisele) orjapoisiks müüdud ja lapsehoidjaks pandud Kaleva poeg Kullervo kättemaksuks selle sepa lapse tapab (teisendis: tal enne silmad välja pistab). Kuna soome Kalevapoega peeti eesti Kalevipojaga identseks, oli Schultz-Bertram juba 1839 selle sepapoja-tapmise liitnud Kalevipoja elulooga ja nii ühtlasi saanud põhjenduse, miks Kalevipoja mõõk hiljem oma peremehe jalad maha lõikab: see olevat sündinud soome sepa needuse tõttu. Rahvaehtsad ühisjooned kummagi vägilase vahel olid ses suhtes üsna väikesed, aga Bertram oli oma andmed saanud Gananderi «Soome mütoloogia» (saksakeelse tõlke) üsna lühikesest mainingust («lapse tappis, silma torkas») ja seda edasi andnud juba ümbertõlgitsetud kujul: «Sepa juurde läheb noor kangelane selleks, et õppida omale mõõka sepitsema. Soini vihastab oma orjuse üle, tapab meistri poja ning võtab imerelva vägisi endale. Aga isa needus näib temal lasuvat ja sellesama mõõga läbi peab Kalevipoeg kord langema.» Seda Bertrami teadet võttis Kreutzwald ehtsa rahvapärimusena. Kuna see oli aga ainult lühike viide, pidi ta kõik selle üksikasjad leiutama ja välja maalima ise, kooskõlas oma muu materjaliga. Seda ongi ta teinud võrdlemisi suure oskusega

ja nii on kahest Bertrami lausest kasvanud terve kuues lugu, eepose üks parimaid.

Ainult üksikuid detaile on seejuures võidud tarvitada ka mujalt. Nii on II redaktsioonis juurde liidetud Kalevipoja kurtmise stseen (VI 43/57), mis osalt näikse olevat laenatud samasugusest Kullervo kurtmisest (Klvl. 34: 49/54 ja 77/80); tuleb aga arvestada, et selletaolisi ühte laadi laule leidus ka eesti ning soome rahvaluules. Niisamuti on soome eeskuju tarvitatud järgnevas teeotsimise kujutuses (VI 85/144, vrd. Klvl. 34: 107/162), mistõttu eeposesse pääsevad ka mõned Soome maastiku omapärased jooned (jõgi kolme kosega ja kaljukuristik).

Mõõga t e g e m i s e ja k a r a s t a m i s e kujutuses on ära kasutatud Faehlmanni «Kalevipoja»-visandi andmeid (et Kp-ja mõõk on tehtud Soomes, et see on mitut liiki metallist ja karastatud seitset liiki veega). Mõõkade proovimise ja alasi lõhkiraiumise motiiv on aga võetud üldlevinud «tugeva poisi» muinasjutust, millega seletub ka selle üllatav sarnasus nii saksa Sigurdi (resp. Siegfriedi) saagaga kui ka Kaukaasia ning Jaapani vägilasjuttudega. Liigupeo kujutuses on osavalt ära kasutatud vana rahvalaul humala uhkustamisest (L 47—49) ja nii saadud hea motivatsioon Kalevipoja ning soome sepa poja tülile. Selle sidumine Saarepiiga armulooga ja järgnev tapmise ning needmise ligem kujutus on Kreutzwaldilt endalt.

VI loo lõpu moodustab suure tamme raiumise lugu, mida tervikuga seob ehk ainult tema sümboolne mõte: kui tamme võtta Kalevipoja titaanliku, ohjeldamatu iseloomu võrdkujuna, siis mõjub tema järsk langemine nagu sünge endena just nüüd, kui see sangari vägivaldsus oli end näidanud kõige tormakamalt.

1. **Vennad kaugel Virudela, / Teised Turgi rajadela** (v. 58/59). Nagu öeldud (vt. II loo üldkomm.), viitab Kreutzwald siin sellele, et vanemad Kp-ja vennad viikingitena olid läinud seiklema suurt ida-veeteed mööda, mis läbi Vene viis Bütsantsi. Et viimase nimi rahvalikus loos oleks kõlanud võõralt, tarvitas Kreutzwald tema asemel hilisaegsemat *Turgimaad* (see nimetus on saksapärase *Türgi* asemel eesti rahvakeelde ja rahvaluulesse levinud arvatavasti vene keelest, niisamuti kui soome keelde *Turkinmaa*).

2. **Soome seppa sõbrustada** (v. 97). Kuigi soome sepa (Köyrytyise, Ilmarise) kuju on siia võetud Kullervo loo (ja Gananderi) vahetalitusel, pole soome sepad päris võõrad ka eesti rahvatraditsioonile. Mitte põhjuseta ei maini juba Faehlmann, et Kalevipoja mõõga oli teinud ta «isa lell Soomes». Välismaised esemed (ja nõiad) on ju igal maal olnud kuulsamad omamaistest (nii on Saksas austatud rootsi nõidu, Eestis ja Venes soome nõidu, Soomes ja Rootsis lapi nõidu jne.). Soomes, eriti Karjalas, kus leidus oma soorauda, oli aga sepis tõepoolest kõrgel järjel juba esiajaloolisel ajal ja selle tooteid veeti ka Eestisse. Karjala runovägilastegi hulgas on seetõttu esikohal just kuulus sepp Ilmarinen, «kes oli taevagi tagunud, / Ilma kaared kõlksutanud».

3. **Oigas aulta alasilta** (v. 179). Sõna *aulta*, I trükis *aolta* tõlgib Reinthal *oftmals*, Löwe *öfter;* Wiedemann seletab: «ajult (ault, aolda, aolde, aolta, ajuldi) — *öfters, dann und wann,* ajult . . . ajult *bald bald*». Mõeldud on nähtavasti, et mõõk alasil alati ei oianud, vaid aeg-ajalt, siis, kui teda ikka ja uuesti taoti.

4. **See'p on mõõka, maksab palju** jj. (v. 353/369). Mõõga hinna kujutuses on paiguti kasutatud rahvalaulu «Mõõk merest» (L 18).

5. **Sada sälitist nisuda** (v. 361). Säritis oli Põhja-Eestis vana viljamõõdu-ühik, saldades 24 tündrit, s. o. umbes 3188 liitrit; Lõuna-Eestis sisaldas rukkisälitis 45 vakka (à umb. 50 kg).

6. **Seitsme sugu vete volil** (v. 415). Vana uskumus oli, et relva karastusveel on ka maagiline tähendus (vrd. näit. «Kalevalas» rauasõnu 9 : 200/260) ja et nii siis mitmel veel on mitmesugune maagiline mõju. Vete päritolu loendus (Viru ehk Soome mere, Peipsi ja Võrtsjärve, Ema-, Koiva ja Võhandu jõe vesi ning vihmavesi) järgib Faehlmanni visandit ega tarvitse olla rahvapärane. Nagu paljude teiste, nii on ka eelmainitud veekogudega seotud mitut sugu rahvamuistendeid, mil aga Kalevipoja looga, veel vähem tema mõõgaga palju tegemist ei ole. Olgu mainitud ainult, et Otepäält Võru kaudu Peipsisse voolavat V õ h a n d u t (ehk Võo ehk Voo jõge) pühaks jõeks peeti ja sellesse Piksele ohvrit toodi; Võhandule ehitatud Sõmerpalu ves-

kipaisu pärast tekkisid a. 1641 isegi talurahva rahutused, mis viisid veski mahapõletamiseni (J. Gutslaff, Kurzer Bericht von [...] Wõhhanda, 1644).

7. **Pandla pided pitserkivist** (v. 441). Pitserkiviks nimetati vääriskive, millesse lõigati pitsati joonis; niisugusteks on näit. karneool ja ahhaat (Wied.).

8. **Sõrmuskivi sõmerasta** (v. 442). Sõrmuskiviks kutsuti vääris- või kalliskive, mida kanti sõrmuse koljus (Wied.). *Sõmer* tähendab õieti ainult jämedateralist liiva (või ka kruusa).

9. **Külap kandvad killa-koormad** (v. 516). Killaks (vrd. saksa *Gilde*) nimetati vanasti mitte ainult ebamäärast rühma nagu praegu («kildkond»), vaid mingiks kindlaks ühisettevõtteks liitunud seltsi, eriti ühises kaubaveos või kauplemises. Vrd. sõnad «Killavoor, killale (mõisavoori) minema» (Wied.).

10. **Meie õued on ilusad** jj. (v. 524/540). Siin on tarvitatud rahvalaule «oma kodu kiitusest» (L 46).

11. **Humal uhke põõsa oksa** (v. 556/581) põhineb osalt rahvapärasel humalalaulul (L 47—49).

12. **Ne'p see kuulus Soome silda** (v. 890). Rahvalauludes esineb «soome silla» nimetus sâgeli, aga väga ebamäärases tähenduses, nii näit. fantaasias «Laulust hobune» (H I 1, 231 < Järva-Jaani): «Laulan laulust hobuse, / Sõnadesta sõidu täku... Siis läen Soome sõitemaie, / Soome silda raksatele, / aluspalgid paugatele». Samuti esineb see nimetus tüüpides «Tore sõit», «Oleks see mees minu» jm. See ei tarvitse tähendada mingit reaalset silda, vaid näit. piltlikus mõttes jääd, mis katab Soome lahte ja mis külmal ajal vahel «paugateleb», kui temas lõhed tekivad. *Sild* tähendas ju varemal ajal mitte kaarsilda, vaid ikka ainult vee (või soo) peal olevat ujuvsilda, soome keeles ka lihtsalt põrandat. Soome sillaks olevat kutsutud küll ka Virumaal Toolse jõe suudmes merreulatuvat 3 km pikkust liivasäärt (E. Laugaste, A. Rõõm, Kalevipoja jälgedel, lk. 23 ja 57). Aga vaevalt see seletusmuistendlik vähelevinud nimetus on saanud eeskujuks olla rahvalaulude soome sillale, vaid pigemini ümberpöördult.

Uueaegse kaarsilla tähenduses on «soome silda» tarvitanud alles Kreutzwald, sidudes ta «suure tamme» lauluga. «Kalevipoja» järgi on seda sillakujutlust arendanud edasi Koidula Soome ja Eesti kultuurilise läbikäimise sümboliks (luuletus «Soome sild»).

13. **Kas see Lihala linna** jj. (v. 912/928). See osa põhineb rahvalaulul «Neiu linn» ehk «Lauliku tuba», mis sageli liitub «Suure tamme» lõppu (vrd. L 38). *Lihala* ja *Rahala* on rahvalaulupärased nimed ilma kindla asukohata. *Lihala* eeskujuks on seejuures olnud arvatavasti *Lihula* kohanimi (loss) Läänemaal. *Lihala* tahab märkida kohta, kus on rohkesti liha, *Rahalas* aga raha.

14. **Vikerkaar vibuna varjuks** (v. 930; vt. I 15 komm.). Siia kohta on vikerkaare sobitanud Kr. ise.

15. **Siin need laululugud loodi** jj. (v. 931/943). See koht on Kreutzwaldi edasiarendus rahvalaulupärasest «Imeliku maja» kirjeldusest. Kujutlus, et laulu «lõnga lõime Looja lättel», s. o. et luule on «jumalikku» algupära, on Kreutzwaldilt, aga vastab ometi oluliselt ka rahva käsitlusele; vrd. näit. setu rahvalaulus esinev motiiv, et leelo pole «maast leitud», vaid «leelo tulnud taivaasta, püha pilvede vahelta». Ainult sääraste piltlike, sümboolsete mõistete abil saigi rahvas oma aja olude väljendada oma arusaamist luule vaimsemast algupärast ja sügavamast tähendusest.

SEITSMES LUGU

VII lugu kujutab üleminekut saatuslikult Soome-reisilt sel puhul tehtud kuritööde hüvitamisele üldkasuliku loova tööga. Temas puudub keskendav eepiline sündmus ja ta peaülesanne on kajastada Kalevipoja psühholoogilis-eetilist arengut, teadlikuks saamist oma eksimustest ja oma edaspidisest elu-eesmärgist. Eepose stiili

kohaselt kujutatakse seda sisearengut väliste sündmuste abil: Kalevipoja südametunnistuse hääl on nagu projitseeritud temast välja — Saarepiiga vaimu lauluks merest ja surnud ema ning isa vaimude kõneks Iru mäel ja Toompea kalmul. Seega on VII lugu kogu eeposes kõige enam psühholoogiline ja lüüriline, võiks öelda ka romantiline, õige vähe aga eesti rahva-eepikale tuginev. Otseselt pole siin rahva Kalevipoja-pärimusi nähtavasti üldse kasutatud. Küll aga on osavalt rakendatud rahva muid uskumusi, peamiselt surnute edasielust, kas siis kehast eraldi oleva vaimuna või kalmust kõneleva «elava laibana». Seejuures on paiguti abiks olnud ehtsad rahvalaulud, paiguti aga ka esiromantiliste «Ossiani laulude» vaimukõned. Umbes pool VII loo värssidest on sündinud alles II redaktsiooni lisanditest, nii näit. Kp-ja hooplev laul purjetades (83/137), tema kahetsuslaul Iru mäel (301/345), vendade jutustused ema otsimisest (451/721) jne.

1. **Loojal' kiitust ilmutelles** (v. 12). Et linnud «Loojale» kiitust laulavad, on muidugi alles Kreutzwaldi enda poolt sissetoodud motiiv. Kuigi «loomise» ja nii siis ka kristliku «Looja» kujutlus juba katoliku ajal kirikuõpetusest järk-järgult ka rahva uskumustesse tungis, ei esine säärast «Looja» kiitmist vist kuskil regivärsilises rahvalaulus.

2. **Taplust olnud Tuura rajal** (v. 33). Ilmselt on ka selle «Tuura» maaga mõeldud Turjamaad, s. o. umbes Norrat (vt. I 94 komm.). Pole võimatu, et selline rahvaetümoloogiline moonutus on juba pärimuslik, kuigi kindlad andmed sellest puuduvad. *Tuurakatku* või *Tuurakakatku* kohanimi arvatavasti on teist algupära (vt. Eisen, EM IV, lk. 83 ja 336). Rahvalaulus, mida Kr. siin on kasutanud, leiduvad ainult värsid «Kas tullid Soomest, või tullid Sarest, / või tullid Turgist, Tattarist» (L 67).

3. **Vete pinnal mängis mõla / ... / Teine käsi pidas tüüri / Et ei paati teelta pease** (v. 71/74). «Alg-Kalevipojas» sõidab vägilane koju aerutades, kusjuures tuul puhub takka. II redaktsioonis märkas autor, et sel puhul oleks tal mõistlik ka purjesid tarvitada, ja ta laskis vägilasel seda teha; vastavalt sellele tuli sel siis vähemalt ühe käega tüüri hoida. Ometi ei tahtnud autor välja jätta ka varasemat aerutamise kujutust.

4. **Veli sõidab vete veerul** (v. 200). Saarepiiga vaimu laulu on Kr. loonud juba IV loos mainitud neiu suplemamineku («Ehted kadunud») motiivi alusel, seda aga välja arendanud täiesti iseseisvalt, lastes vihjetega mõista, et Kalevipoeg oli Saarepiiga vend. Lähtekohaks on seejuures olnud, nagu öeldud, Kullervo õevõrgutuse laul (vt. IV 616 komm.). Mõõgal lasuv «verevõlg» põlvneb samast Kullervo loo ümbertõlgitsusest Schultz-Bertrami poolt (vt. VI loo üldkomm.).

5. **Oh minu hella eidekene** jj. (v. 318/342). Siitpeale põhineb Kp-ja laul peajoontes rahvalaulul tütre kurtmisest, et ta oma emale loodetud abiks olla ei saanud (vt. L 54 b). See üks meie liigutavamaid rahvaeleegiaid on siin osavalt rakendatud oma tegu kahetseva Kalevipoja leinameeleolude väljenduseks.

6. **Nägemata laulunäkki, / Tuule-ema tütar noori** (v. 376 jj.). «Laulunäki» mõiste ja sõna on rahvapärimustele võõras; see on kujundatud laulva (vesi)näkineitsi kujust ja liidetud tuulehaldja tütrega, kes on traditsionaalsem (vähemalt «tuule-ema» kuju ise, vt. I 30 komm.). Imelik on aga, kui sedasama lauljat allpool «kaljueideks» (v. 420) või «eide», s. o. Linda «vaimu varjukeseks» (v. 423) nimetatakse. Peame siis arvama, et surnud Linda vaim on kas tõesti saanud tuule-ema tütreks või et viimast nimetust siin tarvitatakse ainult piltlikus tähenduses. Viimane tõlgitsus on tõenäolisem, kuid eeldab teatud viimistlematust Kreutzwaldi sõnastuses. Selle üheks põhjuseks on teksti mitmejärguline kujunemine: «Alg-Kalevipojas» on jutt ainult piltlikult mõistetud «laulonäkist»; ja viimase paralleelkuju on «pajatelles pardikene». II redaktsioonis lisatud «Tuule-ema tütar» on aga selle pildi ähmaseks muutnud.

7. **Ema pistab rinna suhu, / Aga meelt ei pista pähä** (v. 415/416) — rahvalik vanasõna. Niisamuti on paar eelmist võrdpilti (v. 393) võetud rahvalaulust, kus kujutatakse neiu lahkumist isakodust (L 54 c). Muidu on kogu see ema vaimu esinemine Kr. isiklik looming.

8. **Veri ihkab vere palka** (v. 419). Vist Kreutzwaldi moodustatud, aga rahvalikuks saanud sentents. Et tapja pidi saama tapetud, see veritasu õigusnorm on ühel või teisel kujul kehtiv olnud paljude rahvaste juures nii sugukondlikul kui ka veel feodaalsel arenguastmel. Veritasu nõue loeti täidetuks ka siis, kui tapja enese asemel suudeti hukata keegi ta sugukonna liige. Keskajal oli veritasu tunnustatud hüvitusvahendiks kogu Euroopas, tõenäoliselt siis ka Eestis.

9. **Läksin eite otsimaie** jne. (v. 458/595). Vanema venna jutustus on välja arendatud rahvalaulust «Pruudi otsija», kus kosilane tina-, vask- ja kuldneiule (kui rikkuse sümboleile) eelistab tavalist külaneidu. Kr-l kasutada olnud teisend (L 55) oli tal juba varem ümber töötatud.

10. **Teise venna jutustus** (v. 598/718) on Kreutzwaldi poolt vabalt loodud ja seetõttu realistlikum ja ühtlasem. Kasutatud on ainult üldist rahvalaulude (ka muinasjuttude) kordus-skeemi ja mõningaid kosilase laulust võetud stereotüüpridu («tüki teeda, marga maada» jm.). Ka nelja töötava neiu kujud esinevad rahvalaulus («Neli neidu»), nende suhu pandud vastused on aga Kreutzwaldilt.

11. **Tuli vastu metsa-kriimu** (v. 622). «Metsakriim» (rahval tavaliselt küll «kriimsilm») on hundi peitenimetus (näit. ERA II 34, 82 < SJn), kuna õige nime tarvitusega kardeti hunti ennast ligi kutsutavat (vt. III 152 komm.). Hundi kohta oli neid peitenimetusi eriti rohkesti, näit. *võsavillem, kõrvekutsikas, Püha Jüri kutsikas, metsa hall, metsa lell, hallkuub, mõtshatt, lamnik* (vt. Maailm, lk. 138).

12. **Seinad seisid siidikattes** (v. 684). Värss on Kreutzwaldi enda looming, aga ta sisu rahvapärane, kuna jõukamais taludes palkseinte katteks tõesti tarvitati vaipasid, eriti pidulike sündmuste ajal, samuti kui Soomes rüiusid.

13. **Kadund isa haua peale** (v. 811/849). Tunderaske kujutus sest teisest isa haual käimisest (v. 816/849) põlvneb rahvalaulust («Ema haual») nagu eelminegi käik (vt. L 32, L 57, vrd. III 751 komm.). Muidugi on Kreutzwaldilt endalt Taara nimi ja moraal «jumalate juhatusest» ning «kogemata kuritöö» parandamise vajadusest. Ka rahvalaulus on «eluks ajaks jumala arm» hilislisand, kuna normaalne vana rahvalaul lõpeb realistliku tõsiasjaga, et surnu tagasi tulla ei saa. Loomulikult ei saanud säärane surnu «valvata» «Vaga lapse käiki» (v. 859), nagu siin rahvalaulu täiendab Kreutzwald. Küll aga esineb tänulik ja mitmesuguseid rikkusi jagav surnu tihti muinasjuttudes.

14. **Nuturätik noorel käessa** (v. 812). Nuturätiku või pisarrätiku nimi ja mõiste on rahvapärane; see esineb näit. rahvalaulus «Ema haual». Vastavat rätikut peeti vajalikuks juba sellepärast, ei pisarad ei tohtinud langeda surnule ega ta hauale, sest kardeti, et siis surnu tunneb end vees olevat (vt. A. O. Väisänen, Syntymä, lapsuus ja kuolema. KsVk. 4, 1924, lk. 220). Tseremoniaalset «nuturätikut» tarvitas ka (setu) mõrsja «itkemise» ajal.

KAHEKSAS LUGU

VIII looga algab kujutus Kalevipoja üha suuremaist ja tagajärjerikkamaist vägitöist, mis nüüd on juba kõik ühtlasi ka vägilaslikud kultuuritööd või võitlused oma maa ning rahva kasuks. Need tunnistavad, et vägimees oma «kogemata kuritegu» tõesti püüab «jälle parandada» ja nii enda kohal rippuva saatuse kättemaksu eest pääseda. Bertrami ja Kreutzwaldi poolt ettenähtud «kuritöö ja karistuse» kui eepose põhiskeemi seisukohalt on neil seega retardeeriv ülesanne. Eepose kui Kalevipoja vägilasliku eluloo kujutuses tähendavad nüüd algavad sündmused aga püsivat tõusu ja kõige olulisemat osa.

VIII lugu on ses suhtes veel üleminek, mille eriteemaks on Kalevipoja kuningakssaamine ja sellele järgnevad rahutööd (kündmine). Esmalt järgib eepos siin täpselt Faehlmanni visandit, kus hiidlik kiviviskevõistlus Saadjärvel oli juba ümber tõlgitsetud vana Kalevi poegade liisuheitmiseks, et näha, kes neist maale kuningaks jääb, kuna teised välja peavad rän-

dama. Pärimuslik on sellest vähemalt viskevõistlus ise, ka on võistlejaid vahel nimetatud Kalevipoegadeks, s. o. hiidvägilasteks. Kuid vist ei tarvitse kahelda, et Kalevipoega vähemalt mõnes pärimuses on peetud ka maa valitsejaks ja «kuningaks»: viimast germaanipoolset laensõna tundsid eestlased ja soomlased juba u. 2000 aastat ja tarvitasid seda vähemalt välismaalt tulnud valitsejate kohta, tõenäoliselt aga vahel ka oma sõjajuhtide kohta (näit. Saaremaal ja Karjalas). Pole andmeid, kas meil kiviheitmist on tarvitatud kunagi liisuheitmiseks mingite valimiste puhul. Aga see on usutav, kuna vähemalt naabrite — muinasgermaanlaste juures neil puhkudel korraldati sääraseid võistlusi; ka näit. «Nibelungide laulus» võistleb Siegfried kiviheitmises ja hüppamises.

Faehlmanni visandit on Kreutzwald kasutanud samuti vendade lahkumise stseenis; sealt põlvneb ka vanema venna kõne sümboolne mõte (esiviskaja teo raskusest), mis nii hästi sobis mõlema esikirjaniku endagi töö iseloomustamiseks ja selle puuduste vabandamiseks. Muud täiendused ja amplifikatsioonid, näit. noorema Kalevipoja kurtmised oma üksindusest ja kadunud lapsepõlvest, samuti vendade ühised reisijuhtumised jms. on Kreutzwald ise loonud või kompileerinud, kasutades mõningaid vastavaid rahvalaule.

VIII loo teise poole kujutus Kalevipoja maakündmisest ja ta hobuse hukkumisest huntide läbi põlvneb vastavast rahvamuistendist, mis Kirde-Eestis oli väga populaarne (MKp., lk. 270 jj., 312 jj.). Kreutzwaldi ümbertöötuse tõttu on see saanud aga tublisti erineva tähenduse: rahvaluguses kasutatakse Kalevipoja hiiukuju ainult vaokujuliste orgude ja mägede (moreenide) seletuseks ja püütakse psühholoogiliselt seda kündi sellega motiveerida, et Kp., rahva üle vihastades, oma künniga maad tahtis h ä v i t a d a. Kreutzwaldi tõlgenduses on aga Kp-ja künd saanud kultuuriheerose loovaks aktsiooniks, millega maa just viljakandvaks muudetakse. Peale selle on Kr. kündmisega liitnud ka demiurgilise k ü l v a m i s e motiivi, kasutades arvatavasti Faehlmanni Kalevite loomistöö eeskuju ja ühtlasi nendegi inspireerija, soome viljakushaldja Sampsa Pellervoise külvi (Kalevala II, 16/42). Just nõnda on ta aga Kalevipoega osanud välja maalida kogu eesti talupojarahva sümbolkujuks, kes, ader käes ja mõõk puusal, selle maa laaned on üles harinud kultuurmaaks.

II redaktsioonis on välja jäetud rida maakohtade nimesid, mis Kp-ja kündi oleksid lasknud paista liiga hiidlikuna ja mille ülevaatlik loendus ka muidu oleks eeposele andnud liiga uueaegse ilme. Sellevastu on lisatud hulk rahvalauludest võetud värsse.

1. **Taeva küünal, ehatähte** jj. (v. 1/6). Pöördumist Ehatähe poole on mõningal määral mõjutanud «Ossiani laulud», eeskätt «Selma laulude» algus.

2. **Veel jäid koju kotitäied** jj. (v. 42/88). Siin on paiguti kasutatud pärimuslikke rahvalauliku hooplusi oma laulude suurest hulgast ja nende maagilisest mõjust (L 59). (Vrd. ka «Kalevala» I l.)

3. **Meil on kõrged kositavad** (v. 121). Siin (nagu üldse II red-s liidetud värssides 106/221) on kasutatud rahva kosja- ja pulmalaule (L 53, 56, 26, 61, 63).

4. **Järvekene vasta jõudis** (v. 228). Mõeldud on Saadjärve Põhja-Tartumaal (18 km Tartust põhja poole), mille ääres praeguseni näidatakse Kalevipoja visatud kivirahnu ja sel nähtavaid «sõrme jälgi». Saadjärv on 6,4 km pikk ja 1,1 km lai.

5. **Kitse kidaleikajale** (v. 411). «Kidakeelsuse» ärahoidmiseks lõigati vahel lapse keelealused sidemed läbi, et «keel kergemini liikuda saaks» (G. Hellat, Einige Bemerkungen über die Volks-Medicin der Esten. Sb. GEG 1883, lk. 118). Rahvalaulus esineb see värss ühenduses tüübiga «Memme vaev» või «Kitse kidalõikajale».

6. **Kirju värsi vihtlejale** (v. 412). Vihtlemine kuulus vanasti kõige levinumate (maagiliste) arstimisviiside hulka, millega peatselt pärast lapse sündimist püüti tõsta lapse ja tema ema elujõudu. Eriti pea märjakstegemist peeti vajalikuks, et laps vähem nutaks (Wiedemann, AJÄLE, lk. 308). Vihtlemisel tõsteti laps kõrgele, et ta ruttu suureks kasvaks (Eisen, EM IV, lk. 158).

7. **Teise harjakse võtjale** (v. 413). «Harjasteks» kutsuti vanasti vistrikke laste nahal (*comedones*), mis tekivad halva toi-

tumise jms. tagajärjel. Nende ärahoidmiseks (või «võtmiseks») määriti lapse ihu jahu (ja pärmi või mee) tainaga kokku ning viheldi siis (kas otse või läbi lapi) kuumas leilis puhtaks. Kui kellelgi olid «vinnid» näol, öeldi, et tal on «harjased võtmata jäänud» (vrd. J. Jung, Über estnische Bräuche. Sb. GEG 1886, lk. 47 ja 111 jj. Wiedemann, AJÄLE, lk. 472. Eisen, EM IV, lk. 116).

8. **Miska venda viheldakse** (v. 500). Kuna vihtlemist ja leili peeti maagilise tähendusega jõuandjaks, tarvitati teda iga uue elujärgu algul nagu mingit «sisseõnnistamist» (vrd. mängukujuline pruudi saunaviimine). Nii võis ka omal ajal olla teatud «ametisse vihtlemisi», kuigi meil sellest pole kindlaid teateid (Eisen, EM IV, lk. 156).

9. **Jumalaga, Taara aeda** (v. 582). Mõeldakse arvatavat «Taara hiit» Tartu Toomel. Kindlamad teated sellest hiiest puuduvad, kuid üldiselt olid hiied tõesti piiratud aiaga, et ära hoida nende rüvetamist (vt. X 789 komm.).

10. **Viskas hõbevalget vette** (v. 620). Hõbevalgeks nimetati hõbeasja (näit. raha) küljest kraabitud hõbedatolmu, mida ohverdati haldjaile, seda vette või maa peale visates.

11. **Künka küürul seisis kaela** (v. 726). Mõeldud on «Kalevipoja magamisaset» ja «pea-aset» Kadrinas (ka Linnamäeks hüütud), mida Kreutzwald poisikesena vaatamas käis. «Alg-Kalevipojas» on neid kohti kirjeldatud ligemalt koos kohanimedega, II red-s aga on see, nagu muugi liigne «topograafia», ära jäetud.

12. **Allikaida mulla alla** jj. (v. 747 jj.). Kalevipoja higist tekkinud allikadki näitavad, et Kalevipoega peeti kultuuriheeroseks, mitte vanapaganlikuks loodushiiuks.

13. **Kestavam kui Maarja puna** (v. 772). Üldise vana kombe kohaselt jõid naised «maarjapuna» nime all Maarja kuulutamise päeval (paastu-maarjapäeval, 25. märtsil) punast viina (veini), uskudes, et seetõttu neil aasta läbi punased palged on. Kreutzwald väidab, et see katoliiklik komme on põlvnenud vanast Uku kultusest (Maailm, lk. 123). Igatahes on siin tegemist mingi esiajaloolise tervisejoogiga. Niisamuti joodi jaanipäeval «jaanipuna».

14. **Kuhu kukkus kammitsjalga** jj. (v. 847 jj.). Peale Kreutzwaldi enda «Märkustes» ja «Alg-Kalevipojas» näidatud kohtade, mis II red-s on välja jäetud (vt. neid), teab rahvas veel muidki loodusvorme, mille sündi on «seletatud» Kalevipoja künniga ja ta hobuse jooksu ning surmaga. Kesk-Virus on väga tuntud ka nende kohtade värsikujuline loendus (Sadulast sai Salumägi jne., vt. MKp., lk. 312/320), mida aga Kr. eeposes pole kasutanud.

ÜHEKSAS LUGU

IX lugu kujutab Kalevipoja teadlikuks saamist enda kui valitseja ülesannetest ja kohustustest: nendeks on loov töö oma maa heaks ja aktiivne maa kaitsmine, võitlus looduse kurjade jõudude (siin huntide) ning ähvardavate välisvaenlaste vastu. Siin pole aga pearõhk veel mitte eepilistel sündmustel enestel, vaid nende ettevalmistusel, peategelase moraalsel «küpsemisel». Nii läheneb IX lugu oma psühholoogiliselt laadilt VII loole; ka siin on rahva-aineid üsna vähe, kuna kõikjal on märgata autori enda režiid, ja nagu seal, nii on ka siin vägilase siseprotsesse välja projitseeritud mütoloogilistesse kujudesse. Kalevipoja kohustusi ja tööülesandeid väljendab unes ilmuv Taara (Uku), ähvardavat sõjaohtu ja valitsejata rahva peataolekut aga hirmunud sõjasaadik. Kummalgi kujul puuduvad otsesed rahvavasted, ennem võime nende taga otsida kirjanduslikke ja nimelt klassitsistlikke eeskujusid (näit. ennustus «Aeneise» VI l.). Kaudseks pärimuslikuks eeskujuks on aga olnud muinasjuttudes (eriti Kreutzwaldi omis) sageli esinev ja tarka nõu andev «hall vanamees». Kreutzwaldi «Märkuste» viide setu lauludele on vaevalt põhjendatud, niisama Blumbergi viide (Quellen, lk. 14) Toa-Jakobile ja osalt isegi Faehlmannile.

«Alg-Kalevipojas» on Taara ennustus Eesti tulevikust veel palju pikem, ulatudes välja kuni keiser Aleksander I ja talurahva «priikslaskmise» ülistamiseni; õnneks on see hiljem välja jäetud, selle asemel aga juurde lisatud rohkesti igasuguseid rahvalauluvärsse, ka 1840-ndail aastail kirjutatud Kr. isiklik ballaaditaoline lugu sõjakulleri sõidust ja sõja «seitsmest sellist».

Nagu öeldud, moodustavad VIII ja IX lugu üldse veel üleminekujärgu, kus sangari küpsemine jõuab lõpule ja kust nagu kesksest kõrgkohast juba ette on näha ka tema hilisem saatus. Ühtlasi on siin kõige selgemini väljendatud teose peateema: rahva heaks töötamise ja rahva vabaduse eest võitlemise idee. Seda ei saanudki kujutada ainult rahva-aineil, vaid siin pidi autor ka faabula kujunduses tugevasti kaasa aitama. Ainult võitlus huntide vastu esineb (koos hobuse hukkumise muistendiga) ka rahval, kuigi seal vägilane hobust kiskuvat hunti viskab eemalt kiviga. Sõjasõnumite kujutus põhineb Faehlmanni visandi ainsal lausel «Võõrad ähvardasid maad ja ta otsustas seda kaitsta». Seegi lause on tõenäoliselt Faehlmanni enda poolt lisatud — selleks, et loogiliselt üle minna lauatoomise kujutusele.

1. **Lehe võimul vilistelles** (v. 9). Tugeva vile saamiseks vilistati lehte suus või pöialde vahel hoides.

2. **Saagu, saagu, ma sajatan** (v. 65). Siin on tarvitatud üht J. Lagose saadetud sajatuslaulu (L 64). Nii algavat sajatusviisi tarvitatakse näit. orjalauludes sakste kohta, karjuselauludes vihmapilve kohta jm.

3. **Viru ranna vanemalta** (v. 156). Mõeldud on nähtavasti umbes samasuguseid ülikuid, nagu neist räägib Läti Henrik ja kes seisavad eri maakondade eesotsas (*meliores et seniores*). Viru rannaala, nagu öeldud, moodustas juba meie ajaarvamise algul tõesti teatud eri hõimu asukoha, nagu sellest tunnistab ka eriline rannamurre (Vrd. EREA, lk. 29 jj., 116 jm.)

4. **Uranguie, varanguie** (v. 194). Uue kirjaviisi järgi peaks siin esinema õigemini *uurang*, s. o. uuristatud, koopaid sisaldav kallas (Wied.), ja *vaarang*, s. o. metsatihnik, padrik, varik e. varvik. Kr. ise seletab seda «urangut» kui maa-alust urgast (Kr.—Neusile 13 VII 1847), aga ka koobast (Wied.). (Vrd. ESArmt. III, 1957, lk. 126.)

5. **Kallaspapid kuulutavad** (v. 200). Kallaspappideks nimetati hiljem valvureid, kes kõrgelt merekaldalt kalaparvede liikumist jälgisid ja seda siis kalureile teatasid. Tõenäoliselt oli varem sääraste valvurite ülesandeks ärevail aegadel ka vaenlase laevade liginemisest teatada. *Papp*sõna on laenatud venelastelt tõenäoliselt juba esimese kristliku misjoni ajal (XI sajandil), sest ta esineb rahva keeles juba Läti Henriku kroonikas («Laula, pappi!»).

6. **Kuda Kõrgelsaarel laevad** jj. (v. 201 jj.). Kõrgesaar (= Suursaar), Tütarsaar, Lavassaar on saared Soome lahe idaosas. Nende juures nähtud vaenlastega mõtleb Kreutzwald nähtavasti skandinaavlasi, kes, nagu nende endi saagad jutustavad, mitmel puhul ka Eesti alasid rünnanud ja röövinud. Sagedane oli see eriti nn. viikingite ajal (a. 800—1050 m. a. j.), kus suur kaubatee Skandinaaviast Kreekasse viis mööda Soome lahte ja Venemaa jõgesid, aga ka hiljem, XII ja XIII saj-l, kuni lõpuks Põhja-Eesti taanlaste poolt vallutatigi. Et Kreutzwald juba siin oleks mõelnud s a k s a «raudmehi» — ordurüütleid, nagu arvab V. Reiman (lk. 315) —, ei saa olla õige, niisama kui arvamine, et hiljem (XX 646, 740) räägitakse n e i s t s a m a d e s t «randa tulnud raudmeestest», kuna ka siin juba kästakse panna «rammu raua vastu» (IX 744). XX loos mõeldakse kindlasti hiljem ning «Läti randa» tulnud sakslasi (vt. XIX 760) ja neil pole midagi ühist IX loo vaenlastega; küll aga võisid ka viimased raud-rinnakaitset või soomussärki kanda, nagu viikingid juba sagedasti tegid; ka XIII saj-l Põhja-Eestit rünnanud taani feodaalid olid raudriides. Tolleaegseist võitlustest pole nähtavasti meie rahvaluules säilinud mingeid jälgi ning ka Kreutzwaldi eepos ei taha olla mingi ajalooliselt usaldatav kroonika. Aga ta püüab ometi Kalevipoja vastastena näidata kõiki neid võõraid pealetungijaid, kelle vastu muinaseestlastel tuli võidelda.

7. **Kuida tähte tunnistanud, / Taevas vehklel teada annud** (v. 210/211). Mõeldud on nähtavasti sabaga tähte, mis rahvausu

järgi pidi ennustama sõda, niisama kui erakordselt elav virmaliste vehklemine. Virmalisi peeti kas surnud inimeste vaimudeks või siis taeva alla sõitnud nõidade vehklemiseks vms. (vt. ka XVI 210 jj. komm.).

8. **Mõõka murrab mõnusamad** jne. (v. 242/245). Mõõk, tapper (ehk sõjakirves), oda ja amb olid muistse eestlase peamised relvad, millest arheoloogilised leiud annavad selge kujutluse (ENSV ajalugu I, lk. 57 jm.). Eesti mõõk oli sirge ja kaheteraline.

9. **Tehku lastel' varjutuba, / Raukadele rahusauna** jne. (v. 290/294). Mõeldud pole siin arvatavasti mitte ainult kindlustatud linnuseid (sest vaevalt oleks neid nii ruttu saanud ehitada), vaid lihtsalt pelgupaiku, s. o. peidetud sala-asukohti soode ja metsade varjus. Eestis on teateid mitmekümnete sääraste sõjaaegsete pelgupaikade kohta. Siiski kõneleb Kalevipoeg hiljem umbes samade sõnadega ka linnustest (X 772 jj.).

10. **Lähker ripub lepa oksal** (v. 303). L ä h k e r ehk l a s s oli laudadest tehtud umb. 5—10-liitriline kahe ümara põhjaga nõu, mille külje sees oli auk seda sulgeva punniga. Lähkriga võeti kaasa piima, taari või muud jooki ja riputati käies nööriga üle õla. Ka veel XX saj. algul kandsid töölised (eriti heinale minnes) piimalähkris ja leivakotis endaga kaasas mitme päeva toidumoona.

11. **Siiski sinu sugu sõber** jj. (v. 456 jj.). Õise võõra (Taara) pikk (ja liigagi pikk) jutustus sellest, kuidas ta kogu aeg Kalevite pere üle on valvanud, samuti ka kord kogu maailma loonud, näitab, et Kreutzwald eesti muinasusku siin on käsitlenud niisama monoteistlikult nagu Faehlmann. Tegelikult pole muinaseestlased vist tundnud mingit säärast «ülijumalat», veel vähem tema poolt maailma loomist ja tema ettehooldust; kõik need kujutlused on levinud alles hiljem. Arvatavasti on neid siin kujutatud antiikmütoloogia mõju all. Blumbergi (Quellen, lk. 14) teade, et seda vanataati «mitmes muinasloos mitmel viisil kujutatakse, aga ikka nii, et temas peab ära tundma jumala või jumala saadiku», võib käia ainult muinasjuttude «halli vanakese» kohta. Eriti Venest Eestisse tulnud muinasjuttudes esineb nii mõni pühak (näit. Nigul, vene Mikuula, s. o. Nikolai).

12. **Pääva pere väravalta, / Tuhat tuttava taluda** (v. 498/499). Viimase värsi mõte pole selge. Reinthal tõlgib seda koos eelmisega: «Durch das Thor der Sonnenleute Zu befreundeten Gesinden», Löwe: «Durch des Sonnenhofes Hochtor, Hin zu tausend lieben Höfen», Deržavin ja Kotšetkov: «От ворот хозяйских солнца, с тысячи дворов знакомых». Ka 1953. a. trükk asetab 498. värsi lõppu koma, mis kõigis Kr. eluajal ilmunud trükkides ja Reinthalil puudub. Tõlgitsuste erinevus on otse kosmiline: kas asusid need tuhat tuttavat talu taevas (nagu vene tõlkes) või maa peal (nagu saksa omas)? Vorm *taluda* võib Kr-l tähendada nii osastavat kui ka nimetavat ja võib-olla isegi sisseütlevat (eeskujuks lõuna-eesti *talude*, rahvalaulu *taluje*). Küll tundub viimane tõlgitsus olevat õige riskantne, aga see seletaks, miks siin koma puudus ja miks Kr. Reinthali tõlke selle koha vastu mitte ei protesteerinud, nagu muidu sageli. Keeleliselt kõige lihtsam oleks partitiivi oletus: et Uku lihtsalt need talud läbi sõitis; aga seegi on küllalt ebakindel.

13. **Libedale linnuteele, / Palavale päävateele** (v. 503/504). Linnuteest vt. II loo v. 33 komm. Epiteet «libe» on temaga siin vist liidetud ainult alliteratsiooni saamiseks; võib-olla peab see ka tähendama linnuteel liikumise kergust. «Päevateest» ei tea eesti rahvaluule midagi; nähtavasti on siin mõeldud lihtsalt orbiiti, kus päike «liigub».

14. **Vihmal vilja voodumine** (v. 585). *Voodama* ehk *vooduma* tähendab head saaki andma (Wied.). Sõna on tuletatud sõnast *voos*, s. o. 'aasta', aga ka 'aastasaak' = *vood* (Wied.). *Voodus* = rikkasagiline.

15. **Aga öö ja uneukud** (v. 706). Uneukudega (vrd. Wied.) mõeldakse siin vist veel ainult piltlikult «unetaatisid», kes une silma toovad. Erilisest unehaldjast (nagu antiikmütoloogias) pole eesti ja soome muinasusundis teateid (Eisen, EM IV, lk. 123). Küll aga esineb rahvalauludes sage-

dasti une isikustamist, näit. lasteuinutuse laulus («Uni, tule uksest sisse»).

16. **Sõahiiud sõdimaie** (v. 726). *Sõjahiid* on sõjakangelane, sks. *Kriegsheld* (Wied.). Sõna näitab, et *hiiu*-sõna pole tarvitatud ainult hiiglase, vaid ka tavalise kange inimese kohta. Vrd. Kr. kiri Reinthalile 5. XII 1858 = Kv. II, 515: «*hiiu* tähendab algmiselt suurt, tugevat inimest.» Aga on ka võimalik, et *sõjahiiu*-liitsõna on loonud Kr. ise.

17. **Odamehed otsa peale** jj. (v. 727 jj.). See laul on nähtavasti Kr. isiklik looming, mis valminud umb. samal ajal kui «Vana aeg oli vaenu aega», s. t. a. 1845.

18. **Tuuramehed tuhingisse** (731). *Tuur* on teritatud raudotsa ja pika varrega terariist jäässe (või jäätanud maasse) augu raiumiseks. Teda tarvitasid kalamehed, aga tarbe korral võis ta olla ka relvaks metsloomade vastu või sõjas, niisamuti kui oda või ahing.

19. **Määrahiiud mässusele** (v. 732). Määrahiiu nimetus näib olevat rahvale võõras (vrd. Kr. — Reinthalile 5. XII 1858 = Kv. II, 515). Kr. tõlgitsuse järgi tähendavat ta ühemääralisi, ühesuguseid sõjahiide. Ka Wiedemann toob ta nähtavasti ainult Kreutzwaldi järgi, kuid tähenduses 'Stangenrecken' — malgamehed. Ta esineb esmakordselt Kreutzwaldi pseudorahvalaulus «Odamehed otsa peale» (vt. Neus, EV, nr. 40 B), mis ka siia on tervikuna sisse põimitud.

20. **Võidumehed lagedikku** (v. 733). «Võidumeestena» on Kreutzwald mõelnud nähtavasti erilisi valiksõdureid, kes alati võidukad on (vrd. «võidulased» I 67 — Kalevite kohta). Rahvalikku vastet sellele pole teada.

21. **Noolingid mäe küüru peale** (v. 738). *Nooling* — vibukütt (Wied.). Sõna võib olla ka Kreutzwaldi enda moodustatud.

22. **Vaenu roogus roodamaie** (v. 742). *Roodama* (sks. *roden*) või *maad. roodama* — maad rookima e. laastama, juurtest puhastama ja põletama, alet tegema (Wied.). *Kala roodama* — kala rookima, s. o. luid jm. välja võtma (Wied.). Nii on arvatavasti ka siinse värsi mõte: vaenlast rookima — s. o. läbi peksma. *Roogus* võib tähendada, et vaenlast niidetakse nagu roogu, või veel midagi muud. Teame, et neis 1840. a. loodud pseudorahvalauludes Kreutzwald mujalgi tarvitas arhailistena näivaid sõnu, mille selget tähendust ta alati võib-olla isegi ei teadnud.

23. **Sõitsin suisa Soome silda** jj. (v. 769/925). Nii algab samasugune Kreutzwaldi enda loodud pseudorahvalaul (Neus, EV, nr. 91). Soome sild — vt. VI 890 komm. Eepose II redaktsiooni põhimõtete kohaselt liitis Kreutzwald selle varem valminud ballaadi siia vahele, ilma et ta oleks püüdnudki seda «katkendit» eelmiste või järgnevate sõjasündmustega otseselt siduda. Iseendast on see osa tähelepandav oma tugeva sõjavastase sisuga. Hiljem (XV 305 jj.) selgub, et vaenlased tegelikult ometi maale tulid ja seda raskelt rüüstasid.

24. **Vesikaare vaskiteeda** (v. 770). Vesikaareks nimetati lääne- või loodepoolset taevakaart, kuna sealt tulevad tuuled harilikult vihma tõid. Mis aga tähendab vaskse «vesikaare tee» või «vikerkaare vihma tee», jääb segaseks. Tõenäoliselt on siin tegemist Kreutzwaldi enda pseudomütoloogiaga 1840-ndailt aastailt, kus «mütoloogilisi» mõisteid nagu ka «arhailisi» keelevorme tarvitati veel üsna umbkaudu (vrd. siiski Reiman, lk. 316). Nähtavasti on siin neid sõnu tarvitatud ainult piltlikult, ilma mütoloogilise sisuta.

25. **Jubedasta juhtumista** (v. 776). Kr. enda seletust mööda (kiri Reinthalile 5. XII 1858 = Kv. II, 515) tähendavat «jube» siin «kentsakat või veidrat juhtumist, kuid niisama hästi ka kavalat juhtumist.»

26. **Kaarnapoega, raisa-rooga** (v. 823). «Raisa-roog» on nähtavasti rahvapärane väljend pro 'raisasööja'; on mõeldud muidugi, et kaaren sööb raiska kui rooga, mitte et kaaren ise oleks roaks mingile raisale, nagu lause sõnasõnaliselt võttes võiks tähendada (vrd. «hundiroog»); antud juhul on seda kasutatud toidu abil iseloomustatud linnu sõimusõnana.

27. **Nälga nõrka, kõlka-kokka** (v. 865). Lähtekohaks on siin olnud rahva vanasõna

«nälg on kõige parem kokk», võib-olla ka otse kõnekäänd «nälg on kõlkakokk», kuna nälg kõik, isegi kõlkad maitsvaks teeb. Tõepoolest olid eesti talupojad mitte ainult näljaaegadel, vaid normaalselgi ajal XVIII saj-l ja XIX saj. algupoolel sunnitud rukki- ja odraterii jahvatama koos «alustega», s. o. aganatega ja lühemate kõlkakõrtega. Ka omaaegsed kirjapanekud tunnistavad, et talupoja leib oli nii kõlkane ja kuiv, et see põlema võis hakata (Hupel, Topographische Nachrichten II, lk 131; Schultz-Bertram, Wagien, lk. 28 jj.). Kreutzwald kirjutab sellest oma varasemas pseudorahvalaulus «Vana aeg»: «Põlvepõld oli saksa toitu, / Söötis maa pidi meida söötma, / Kanarpik meid kasvatama, / Haganik meid avitama.»

28. **Sõal siuguna sügavus** (v. 906). Värss on üks tolle ajajärgu Kreutzwaldi pseudoarhailisele keelele tüüpilisi ebamäärasusi (vrd. näit. ka: «Nina nuusatas nurmena, Sõõrmed sõõlusid pilvena» pro — «nurme» ja «pilve» või «pilvessa»). Nähtavasti on mõeldud, et sõda on siuna tige ja salakaval, aga alliteratsiooni saamiseks on nende sõnade asemele libisenud «sügavus».

KÜMNES LUGU

Nüüd viimaks on Kreutzwaldi tugeva omapoolse lisanduse ja ümberloomingu abil eepose peakangelane viidud maa ja rahva juhi ning eestvõitleja asendini ja ka teatud moraalse küpsuseni; tema saatusekäik on ette disponeeritud. Nüüd lubavad kompositsiooninõuded vahele liita ka peasüžeega lõdvemalt seotud üksiksündmusi ja seiklusi. Nendeks on Kalevipoja üksikud vägiteod, nagu neist jutustavad rohked rahvamuistendid ja muinasjutud. Kahjuks muutub nüüd neile vastavalt Kalevipoja kuju palju hiidlikumaks või muinasjutulisemaks ja tema vastaseks sobivad nii ainult üleloomuliku jõuga varustatud sortsid, hiiud või päris paharetid. Rahvapärast u u e h o b u s e o t s i m i s e ja hiljem l a u a t o o m i s e motiivi kasutades laseb autor vägilasel nüüd maad mööda ringi rännata ja vestab üksteise järel juhtumistest, mis too teel läbi elab. Materjal on seejuures järjestatud gradatsiooniliselt: alatakse Kalevipoja kõige vähem pingutust nõudvaist seiklustest ja lõpetatakse Sarviku enda lõpliku aheldamisega.

X l u g u koosneb peamiselt nn. Kikerpära sündmustest. Nende aluseks on rahvusvahelised muinasjutud kisklevate paharettide (ja «lolli kuradi») petmisest, mis maamõõtja J. Lagos Kalevipoega heroiseerivalt oli ümber töötanud (vt. Lisa III) ja mida nüüd Kreutzwald võis peaaegu sõnasõnalt ümber värsistada, omalt poolt palju juurde lisamata. Väärib mainimist, et eriti Lagose tõttu Kalevipoeg siin ei esine enam üksikult hulkuva hiiuna, nagu tavaliselt rahvamuistendeis, vaid et tal on kaasas sõbrad, Alevipoeg ja selle «kannupoiss».

Rahvusvahelises muinasjutus tülitsevate paharettide petmisest (Aarne tüpoloogias mt. 518) on tüliobjektiks tavaliselt imeväelised asjad (nägematuks tegev kübar, kiirliikumist võimaldavad kingad, kõikepakkuv vits — vrd. EREJ «Härjapõlvlaste riid»). Kohtumõistja, jutustuse peategelane, võtab proovimiseks asjad enda kätte, hävitab nendega paharetid ja jääbki imeasjade omanikuks. Et säärane pettus Kalevipojale poleks sobinud (võib aga olla ka mõnel rahvalikul eeskujul), teeb Lagos imeasjade asemel tüliobjektiks Kikerpära soo ja laseb Kalevipojal selle soo mõõta ning õiglaselt jaotada («Suuremale suurem pool»). Sood tegelikult mõõtma rakendatakse Alevipoeg ja saadakse nii võimalus liita ka teine muinasjutt, kus peakangelane hirmutab veevaimu sellega, et ta tema elukohta, s. o. jõge või järvesuud paeltega kinni kavatseb siduda (Aarne tüpoloogias mt. 1045), ja kolmas, kus «loll kurat» lubatud kübaratäie kulla asemel peab kullaga täitma põhjata kübara all oleva suure augu (Aarne, mt. 1130). Viimaks on Alevipoja kannupoisi käiguga liidetud neljaski muinasjutt, kus Salomon või soldat (või mõni teine nupumees) põrgust pääseb sellega, et ta ähvardab sinna kirikut ehitada vms. (Aarne, mt. 804). Maamõõtja Lagos rakendab viimase asemel siin omaenda ametivõtet — ta laseb kannupoissi põrgu seinu mõõta, kuni ta ukseni jõuab, ja siis põgeneda. Lõpus on jutte vabalt edasi arendatud: Alevipoja pettus nähtavasti tuleb avalikuks ja tige

veevaim tahab «Kalevi sugulasega» jõudu katsuda; teel tuleb aga Kalevipoeg vastu ja astub ise sugulase asemele. Sellise vaheliite abil saab Lagos võimaluse looga ühendada ka muistendi Kalevipoja ja vanapagana kiviviskamise võistlusest, mida tuntakse laialt. Kreutzwald omalt poolt liidab siia juurde rahvaliku, kuid vähem tuntud vägipulga-vedamise võistluse, lokaliseerides ka selle Viljandi järve äärres olevale Närska mäele. Siinsamas on rakendatud rahvusvahelist, üle Eesti tuntud rändmotiivi inimkangelase taskupanekust hiidvägilase poolt, mis hiljem kordub ka Kalevipoja lauavõitluse puhul.

Nii on neljast rahvamuinasjutust ja kolmest muistendimotiivist kombineeritud X loo peasündmused. Siis lisab Kreutzwald omalt poolt vahelüli, mis peab neid seiklusi kuidagi siduma eepose ühe peasüžeega, Kalevipoja mõõga ja roimamotiiviga. Alevipoja jutustus veevaimu sõnapidamisest tuletab Kalevipojale meelde tema mõõgavõlga soome sepale ja ta saadab Alevipoja seda tasuma. Siis alles võib jutustus tagasi pöörduda Faehlmanni algvisandi juurde: et mäa kaitseks linnu(seid) ehitada, läheb vägilane l a u d u tooma. Ehitatavaile linnustele nimede andmisel on Kreutzwald kasutanud ajaloolisi teateid Lindanise, Tartu, Varbola, Jaanilinna ja Alulinna olemasolust, kuigi rahvapärimus neist ühtegi ei pea Kalevipoja tehtuks. Aga vähemalt Kp-ja linnade ehitamise motiiv ise on rahvapärane, kuna selle abil püüti seletada mõningaid kivivaremeid (näit. Mustvees jm.).

II redaktsioonis on Kreutzwald siia liitnud ka veel episoodi K õ u e t ü t r e sõrmuse otsimisest. Selle aluseks on rahvusvaheline episood nn. tugeva poisi jutust (Aarne, mt. 650 A), kus kangelast tahetakse tappa temale veskikivi kaevu järele kukutades. On võimalik, et see motiiv ka rahvasuus vahel harva on seotud Kalevipojaga (vrd. Kv. II, 503 jj.); kord (Kv. III, 78) ütleb Kr. selle saanud olevat «kelleltki kihelkonna koolmeistri abilt Tormas». Oluliselt on selle väljatöötus vist ometi Kreutzwaldilt endalt; kindlasti on seda aga Kõue neitsi kuju ning tema vastuolu «metsa pojaga». Kõue neitsi paralleelnimel «Ilma neitsikesel» on küll teatud vaste Setu rahvalaulus (SL I, t. 22 jj.), kuid sealne «ilmatütar» pole haldjas, vaid inimneiu, külatüdruk, kes sööb imelise marja (vrd. Marjata motiiv «Kalevalas») ning tõuseb siis istuma «ilma veere» peale, pilvele või vikerkaarele (— samuti kui Põhjala neiu «Kalevalas»), kust teda omaksed asjata alla paluvad. Vahel räägitakse isegi tema sõrmusest (SL I, t. 32: «Sõrmus iks sõrmeh oll kullane, / veereh iks oll hõbevitsakene, / Paisti iks ese pa'ä pääle, / Väike velle värehtille»). Aga selle sõrmuse kaotamine ei esine kuskil rahvalaulus. Kreutzwald ise on «Ilma neitsi» samastanud rahvalaulu pooleldi mütoloogilise «sinisirje linnukesega» ja teinud ta mingiks õhuhaldjaks — umbes nagu Ilmatar «Kalevalas».

Eepose peasüžee seisukohalt on tähelepandav, et siin esimest korda esineb terve hulk «s o r t s i l a s i» (vt. V 415 komm.), kes Kalevipoega tappa püüavad. Need on Kreutzwald siia üle toonud muudest rahvalugudest, näit. Kalevipoja surmaloost, kus vaenlasi vahel nimetatakse «sotilasteks», või veel sagedamini esinevast lauavõitluse loost, kus veskikividega ründajaid «metsapoegi» vahel harva nimetatakse ka sortsi poegadeks. Tõenäoliselt on aga alles Kreutzwald selle nimetuse teinud üle maa nii populaarseks ja sellega liitnud niihästi tavalise inimnõia kui ka (loodus)hiiu ja isegi pahareti jooni.

1. **Läinud hobu ostemaie** (v. 36). Kalevipoja hobuse otsimisest kõneldakse sagedasti ühenduses tema põrgusõidu looga (vt. XX loo komm.), eriti kui see on seotud kündmise ja hobuse hukkumise muistendiga.

2. **Hobu hirnub Hiiumaalta** (v. 43). Siin on kasutatud rahvalaulu «Suvi ja sügis» (L 71); tõenäoliselt on lähtekohaks olnud värss «hirnub hiiessa hobune» või samade sõnadega algav mõistatus.

3. **Paharäti poegadele** (v. 58). *Pahareti* nimetus on moodustatud sõnadest *paha* ja *rett* (kuri, vastik); vrd. ka veel arhailisem *kõhnrett* (=kurat) ja *raharett* (=kratt) (Wied.).

4. **Suures Kikerpära soossa** (v. 76). Eepose järgi näikse siin jutt olevat suurest Kikepära rabasoost Pärnu ja Halliste jõe vahel Saardes. Aga siin aluseks olnud J. Lagose visandis on ühtlasi juttu ka Veisjärvest ja Mustapallist ning juba selle järgi on kindel, et vähemalt tema Kikerpäraga mõtles Veisjärve juures Helme ja

Karksi piiril asuvat, võrdlemisi väikest Kike(r)pära sood. — Et sood oma tühjuse ja ohtlikkuse tõttu inimesele eemaletõukavalt mõjusid, on rahvas uskunud neis asuvat mitmesuguseid kurje jõude (vrd. J. Kunder, Eesti muinasjutud. Trt. 1885, «Mis soos sündis». GEV II, § 176).

5. **Mustapallil mõõdupaika** (v. 190). Mustapalli küla on u. 12 km Viljandist ida poole, end. Viiratsi vallas. Lagos kõneleb aga Mustapalli jõest, mis algab Holstrest ja jookseb Tarvastu kaudu Mustapalli küla all Tänassilma jõkke (KM KO, F 100, M 6:14, lk. 3 jj.).

6. **Vana vaenu vaimukene, / Kes ei raatsi ristilapsi / Kuskil jätta kiusamata** (v. 193/195). Vaenuvaimuga mõeldakse siin muidugi kuradit ja «ristilastega» ristirahvast, nii siis tuuakse sisse anakronism. See aga on andestatav, kui eeldame, et vana laulik kõigest sellest jutustab alles umb. XIX saj. alguses. Ka see, et veevaim siin on ühte sulanud ristiusu kuradiga, on uuema aja nähtus (ja sündinud arvatavasti vene mõjul, kus veehaldjas «vodjanoi» on sagedasti seginenud kuradiga. GEV II, § 140, 178, 181). Eesti-Soome varasema rahvausu veehaldjas seevastu suhtub enamasti inimestesse hästi, niisamuti kui vene bõliinade «meretsaar» (näit. Sadko bõliinas). Eriti uueaegsena ja seega siis anakronismina mõjub, et just siin vetevaimu puhul räägitakse inimeste «kiusamisest» ja «võrgutamisest», nii siis «hingede püüdmisest», millega me hiljem ei näe tegelevat isegi mitte eepose Sarvikut. Niisamuti on uueaegsed ja «kristlikud» mõned teised jooned, näit. põrguliste joogist särtsuvad tulesädemed (v. 410 jj.). See kõik on üle võetud juba Lagose üleskirjutusest.

7. **Sarvist härga seutakse, / Sõnast meesta sõlmitakse** (v. 260/261). Esineb vanemal ja lühemal kujul («Meest sõnast, härga sarvist») vanasõnana üle Eesti.

8. **Purask kandis teisel pääval** (v. 281). *Purask* — kurat. Arvatavasti on areng olnud *kurat* > *kurask* > *purask*.

9. **Vinderdi ja vänderdie, / Laksati kui läti keele** (418/419). Arusaamatut kõnet peetakse tavaliselt ikka võõrkeeleks. Kuna jutt on pärit Viljandimaalt, oli lähim säärane võõrkeel läti.

10. **Seiske senni, kui mõõdan seinad** (v. 459). Mõõtmise motiivi on Lagos siin ümber teinud järve (jõe) suu kinnisidumise motiivist (vt. näit. «Nööri tegemine», MKp., lk. 590).

11. **Lita, juudaliste ema** (v. 510). Litaks (s. o. emaseks koeraks), valgeks märaks jne. on rahvajuttudes vahel nimetatud vanakuradi naist (või ema või vanaema), et ka sellega väljendada «vanahalva» jälki, loomuvastast või loomalikku iseloomu (vrd. Kp. XIV, 428 jj. Sarvikust: «Põrgu lita tema tädi, / Valge mära vana ema»). *Juudalised* või *juudad* on Lõuna-Eesti ja Karjala rahvausundis sagedane nimetus paharettide kohta. Enamasti pole see arenenud mitte Uue Testamendi *Juudast*, vaid on esiajalooline laen leedu-läti keelest, kus *juodas* tähendas varemalt lihtsalt roojast, jälki, või veel enne seda kurja surnut (GEV III, 1, lk. 122. Vrd. Wiedemann, AIÄLE, lk. 421. «Inland» 1849, vrg. 630/634. Reiman, lk. 318).

12. **Tuli tuiskel Torilta, / Kus ta käinud vihtlemaies** (v. 511/512). Pärnust 25 km eemal asuvas Toris on jõe kaldas pikk urgas, mida nimetati Tori põrguks või Kuradimäe auguks ja mille kohta arvati, et sealtkaudu tee põrgusse viib (J. Jung, Muinasaja teadus II, 67 jj.). Vihtlemisest kõneldakse harilikult ühenduses nõidadega, mitte kuradiga. Kalevipoja lugudega on kogu selle litamotiivi liitnud alles Lagos.

13. **Nägid mehed Närska mäge** (v. 561). Närska mäeks nimetati Viljandi järve idapoolset kaldakõrgendikku. Rahvamuistendi järgi asus sealt visatud kivi Virtsjärve ääres (Saba talu maal, umb. 3 m kõrge), «vetevaimu» (varem vist Vanapagana) oma kuskil Viljandi pool. Kreutzwaldi (ja Lagose) järgi aga olevat Võrtsjärve-äärne kivi veevaimu oma, Kalevipoja kivi jälle kaugemal — Lagose järgi Ülemiste järves, Kreutzwaldi järgi Peipsi ääres.

14. **Kust sa seda lätikopsu** (v. 574). *Lätikops* — halvustav nimetus lätlase kohta. Lagosel on lihtsalt: «Mis «Lätlane» see sul sääl kõrvas kõnnib?» Sellega on mõeldud lihtsalt võõrast ja seetõttu veidrat inimest (vt. X 418 jj. komm.).

15. **Varjuks Taara vaarikule** (v. 789). Mõeldud on Taara varvikut, s. o. noort hiit. Et Tartu Toomemäel oli vanasti Taara hiis, on oletus, mille aluseks on omaaegne etümoloogia, et nimi *Tartu*, saksa *Dorpat*, on tulnud sõnadest *Taara padu* (hiis) või koguni *Taara pada* (vrd. L. Meyer, Zu den Versuchen eines etymologischen Erklärung des Namens Dorpat. Sb. GEG 1898, lk. 1/27; Reiman, lk. 281 jj.). Uuemal ajal on selles etümoloogias hakatud kahtlema ja *Tartut* seletatud sõnast *tarvas* (metshärg, tõbras), samuti nagu *Tarvastut* (GEV II, § 145, lk. 41).

16. **Siugu sitika vilula** (v. 876). See on vana, aga riknenud rahvalaulu («Jörru, Jörru») värss, mille mõte nähtavasti ka Kreutzwaldile pole olnud selge. Reinthal tõlgib seda, pidades peategelaseks sitikat: «Hin und wieder flog ein Käfer, / Brummend durch die flaue Luft» ja Kreutzwald ei protesteeri selle vastu, nagu ta seda teeb sageli mujal. Löwe aga peab juba peategelaseks siugu: «Schlangen schlichen unterm Moose.» Ka 1956. aasta vene tõlkes järgitakse osalt Reinthali käsitust: «Жук дремал в траве прохладной.» Lause õige mõte on aga sootu teine ja avaneb alles ühenduses algse kontekstiga, nagu see esineb juba a. 1695 Kelchi kroonikas (Jörru! Jörru! jooks Ma Tullen?). Seal kästakse kallimat: «Tulle home homikulla,... Siuka Sittika Wilulla.» *Siukama* tähendab 'tõttama, kiiresti tulema' (Wied.) ja *sitika-vilu* tähendab jahedat päevaaega, kus sitikad lendavad, nii siis umb. päikese loojangu ja tõusu ajal: näit. «sitika-vilul lähevad laizad tööle» — in der Abendkühle gehen die faulen zur Arbeit (Wied.); vrd. ka *linnu-vilu* — kevadine külm (GEV I, 426). Muidugi ei sobi värss selles tähenduses üldse siia Kreutzwaldi teksti ja viimast tulebki tõlkes kuidagi omavoliliselt mõtestada või üldse välja jätta.

17. **Sinisirje linnukene** (v. 891). Selle nimetuse ja kujutluse on Kreutzwald siia liitnud «Loomislaulust», kus see esineb mingi ebamäärase sinikirja linnuna, kes otsib pesa aset, muneb «meie» koplisse kolm muna, haub neist välja pojad ja (alles siin tuleb esile laulu vana mütoloogiline ilme) paneb neist ühe päikeseks, teise kuuks, kolmanda täheks. Tõenäoliselt veel vanem on teine redaktsioon (esineb ka «Kalevalas»), kus säärase maailmalinnu («pardi») muna puruneb, selle ülemisest koorepoolest saab taevakumm ja alumisest maa, rebust kuu ja valgest päike (või vastupidi). Arvatakse, et siin algupäraselt on tegemist ürgvana kosmogoonilise loodusmüüdiga, millest eesti neiud aga on teinud lihtsalt ilutseva looduslaulu. Maailmamuna motiiv esineb juba vanas Egiptuses, Indias jm. (vt. Haavio, Kirjokansi, lk. 247 jj.).

18. **Metsa poega, poisikene** (v. 911). Mõeldud on metshaldja poega, «kõversilma» (vt. III 595 komm.).

19. **Ehk oli poissi ehmatades / Kätte lasknud kallukille** (v. 918 jj.). Lause mõte pole päris selge. Reinthal tõlgib: «Hatte sie der Bursch erschreckt, Dass die Hand ihr glitt vom Eimer?», Löwe: «Ward sie scheu bei der Erscheinung, dass sie hob die Hand vom Eimer?» Väliselt näikse mõte olevat see, et Kõue tütar püüdis poissi ehmatada, sisuliselt aga on tõlkijail õigus, et tüdruk ise poisi tõttu ehmus. Vist on väljend «poissi ehmatades» siin tähendanud «poisist ehmudes» — nagu rahvalgi sageli.

ÜHETEISTKÜMNES LUGU

Kui X lugu oli ainult nagu sissejuhatuseks Kalevipoja võitlusele sortsilaste vastu, siis järgnevas kahes loos (XI ja XII) on see võitlus otse peateemaks. Vastavalt sellele muutub ka jutustus ise järjest irreaalsemaks ja üleloomulikumaks, sest ka Kalevipoeg ise esineb siin juba samasuguse kohutava, peaaegu ebainimliku hiiuna nagu enamasti rahvamuistendeis: sellest ei pääsenud mööda, kui viimaseid (näit. läbi järvede käimise, hiiglajälgede jätmise, sängide tegemise ja neil magamise motiive) üldse taheti tarvitada. Nood moodustavad rahvapäraste Kalevipoja-lugude seas just valdava enamuse, kuna neil seal oli täita iseäralike loodusvormide tekkimist seletav funktsioon või jälle selleks vajaliku hiiglapikkuse demonstratsiooni

ülesanne. Nii lastakse Kalevipojal ja Suurel Töllul oma pikkust demonstreerida paljudes järvedes ja meredes. Lauatoomise lugude lähtekohaks on «vastaseotsija» jutu kangelase palkide või laudade k a n d m i n e (ja nendega vastaste peksmine), kusjuures lauad tuuakse enamasti Peipsi tagant, vahel Narvast või Tallinnast, vahel läbi lahe Soomest. Kõige vähem on ligemaid andmeid nende toomise otstarbest; kui seda üldse märgitakse, siis tõenäoliselt jutustaja isikliku improvisatsioonina; enamasti arvatakse, et Kp. on tahtnud neist midagi ehitada (linna, lossi, veskit), niisamuti nagu muistendeis kivivarede seletuseks. Süstemaatilise kaitselinnuste ehitamise plaani omistasid Kalevipojale — koos kuninglikkusega — alles Faehlmann ja Kreutzwald.

Ka XI loo peateemaks olev mõõgavarguse ja jõkkeneedmise lugu näikse suurel määral olevat Faehlmanni kombineeritud, kuna vanade rahvamuistendite enamiku järgi Kalevipoeg oma mõõga Kääpasse heidab alles surres (ühtlasi needes, et seda välja tuua saab ainult võimatutel tingimustel: näit. varss noore jää peal!). Aga ühe rootsi paralleeli tõttu tundub ometi võimalik, et ka Eestis on teatud mingit rahvusvahelist muistendit kangelase mõõka jõkke tassivast nõiast (vt. Annist, Kalevipoeg I, lk. 86), võib-olla ehk isegi kangelase surmast sellesama mõõga läbi (kuigi see on juba kahtlasem). Igatahes on soome sepa needmise kaasmõju siia toonud alles Schultz-Bertram ja teda järgiv Kreutzwald. Eepose kui terviku kompositsiooni seisukohalt on sellel kaunis suur tähtsus, kuna see aitab teose eri osi eetiliselt siduda ning psühholoogiliselt usutavamaks teha. Ainult looduslapse hirm oma needusealuse mõõga ees laseb kuidagi seletada muidu peaaegu uskumatut asjaolu, et Kalevipoeg oma kalli mõõga jätab tühisesse ojasse, kuigi tõenäosus, et mõõk seal tabaks sortsi, on üsna väike (sorts ju ei käinudki jalgsi jõest läbi, vaid h ü p p a s üle selle isegi mõõka kandes!). — Muidugi pärineb Kreutzwaldilt mõõga etteheitev laul Kalevipojale; sellesse on projitseeritud vägilase enda mõtted, samuti kui varem Saarepiiga ja ema varju laulusse.

XI loo l õ p p on moodustatud rahvusvahelisest «vastaseotsija» muinasjutust (Aarne 650 B, vt. MKp. 441/489), kus mees, teha mingi vägiteo, läheb otsima endale vastast, satub aga hiidude juurde, põgeneb sealt ja leiab kaitset veelgi suurema hiiu taskus, kes ta tagaajajad läbi peksab, meest aga manitseb, et tugevast ikka veel tugevam leidub. Jutt on tuntud Indias, Hiinas, Kaukaasias ja mitmel pool Ida-Euroopas, Balkanil jm.; meile on ta tulnud kustki kagust ning juba sajandite eest liitunud Kalevipoja kujuga ja nn. lauavõitlusega. Kreutzwald on selle ainult pikemalt välja maalinud ja seda näidanud n.-ö. Kalevipoja seisukohalt, kellega võrreldes senine vahva seiklusteotsija on alanenud lihtsalt «väikemeheks» (Annist, Kalevipoeg I, § 25).

1. **Hämariku palge puna** (v. 1). Hämarik — õhtueha isikustus Faehlmanni müüdis «Koit ja Hämarik»; vt. Lisa II, Esiandeks I, 77 jj.

2. **Vikeliste viiruliseks** (v. 3). Vikkel (sks. *Zwickel*) — varrastega kootud asja (kinda, suka) pinnasse jäetud väike auguke ja neist aukudest moodustatud kiri. Kreutzwald tarvitab seda sageli üldse kirja tähenduses.

3. **Pärast võetud linnupetet** (v. 14). Kreutzwaldi «Märkuste» lisaks olgu nimetatud, et linnupette võtmise komme on rahvusvaheline. See on tekkinud uskumusest, et sissevõetud toidus on maagilist jõudu, mis inimese kurjade mõjude vastu tugevamaks teeb; lindusid aga peeti kas surnute vaimudeks või muidu maagilise väega olendeiks, kes võisid inimest kahjustada (vrd. Eisen, EM IV, lk. 258).

4. **Madalamaks mõnda mägi** (v. 30). Mõeldud on Kalevipoja sõtkutud jälgi, millega rahvamuistendeis seletatakse suurte aukude, vahel isegi tervete soode tekkimist (MKp. 240/252).

5. **Mehike kui metsaline** jne. (v. 77 jj.). Sortsist üldse — vt. V 415 komm. Siinne sortsilase pilt põlvneb suurel määral juba Faehlmanni visandist. Kui aga Faehlmann toonitab peamiselt sortsi hingelist madalust, on Kreutzwald teda kujutanud ka juba väliselt ebainimlikuna, nagu mingit ebardliiki looma ja inimese vahel. Kuigi sortsi ennast on siin nimetatud ainult «mehikeseks», esinevad hiljem «sortsi pojad» (nähtavasti siis siinse sortsi pojad) juba hiidlike vanapaganate osas. See

ühendus on ilmselt Faehlmannilt endalt — «vastaseotsija» jutu hiidudel pole nõidsortsiga midagi tegemist. Rahva kujutluses on nõid (erinevalt «targast») küll kuri ja enamasti inetu, tal on vahel näit. saba jne., aga ta pole hiid. Ka siin järgnev sortsi «võimete» loend näitab, et too polnud mingist erilisest koletiste liigist, vaid erakordne inimene, kes võis kurja teha, kuid ka haigusi arstida ja inimesi muidu aidata. Sel puhul kasutab Kreutzwald võimalust, et anda hästi pikk loend kõigist maagilistest rahva taigadest ja loitsudest.

6. **Abisõna arutaja** (v. 95) — mõeldud on abiandvat sõna, s. o. nõiasõna.

7. **Tuulevile tuuseldaja** (v. 96). Vilistamisega tuule häält järele aimates loodeti maagiliselt tuult ja vihma tekitada või kohale kutsuda.

8. **Oskas arpu löödanessa, / Sõõlukesta seadanessa** (v. 97/98). Arbuks nimetati nii Eestis kui Soomes nõidumisvahendit, millega loodeti teada saada haldjate tahet või muid saladusi. Vanasti tarvitati arbuks enamasti mingit trummi või sõela, mille peal või äärtel olid tinglikud märgid või joonised; arpu «löödi» vastu äärt ja selle järgi, kuhu sõela põhjale asetatud laast või muu ese põrus, ennustatigi vastus ülesseatud küsimusele. Arbuti niisamuti ka tulle pistetud vitsade järgi, niidi otsas kõlkuva võtme või sõrmuse pöörlemise järgi jne. (Turunen, KS, lk. 14; Eisen, EM I, lk. 15).

9. **Varga kuju võtme abil / Viinaklaasi valmistada** (v. 99/100). Arbumiseks tarvitati vahel ka viina- või veeklaasi, kuhu vee sisse lisati mingit muud ainet ja selle äärjoontest püüti välja lugeda teatud nägu; vahel loksutati vett lihtsalt vahule (Eisen, EM I, lk. 26). V õ t m e l kui avajal ja raudasjal arvati olevat maagilisi omadusi ja ka seda tarvitati arbumisel.

10. **Vihtlemisel viha võtta** (v. 101). Vihtlemist tarvitati sageli mitte ainult hügieenilise, vaid ka maagilise sihiga, nii siis ka mõne teise nõia poolt «pealepandud» (vt. v. 102) häda või «viha» äravõtmiseks, samuti sakste viha alt pääsemiseks. Kui haavasse põletik tekkis, arvati, et verre on läinud näit. «villase viha».

11. **Vihkamista viletsale** (v. 103). Arvati, et nõid võib inimesi üksteist vihkama ja armastama panna.

12. **Viirastusi vähendada** (v. 104). Mõeldud on nähtavasti mitmesuguste kummituste «äraajamist» või ka «nõrga verega» inimese tugevdamist, et ta enam viirastusi ei näeks.

13. **Tondi teeda takistada** (v. 105). «Tondiga» on siin mõeldud pisuhända; selle nägemise (s. o. näit. meteoori lendamise) puhul arvati võivat teda peatada mõne nõiataiaga (näit. pastlapaelte läbilõikamisega), mispuhul pisuhänna kantav kraam maha langes. Vt. Maailm, lk. 72.

14. **Oskas arvu arstimisi, / Tuulest tervist tallitada** (v. 106/107). Mõeldud on arstimist arbu abil, tuult abiks loitsides (vrd. v. 97 komm.).

15. **Punalõngal paigutada** (v. 111). Nikastatud liikme raviks tarvitati maagilist sidumist, näit. punase lõnga mähkimist ümber haige koha. Ere (vere-) värv lõngal pidi märkima piiri, mille üle kurja jõud ei võinud mõjuda (vrd. Eisen IV, lk. 140). Lõnga jõudu pidid suurendama ka sellesse seotud maagilised sõlmed.

16. **Muhutõbe muisutada** (v. 112). Muhutõvega on mõeldud mitmesuguseid haigusi, mille puhul tekivad muhud või paised, eriti veiste muhutõbe (Wied.). *Muisutada* kohta vt. II 26 komm. Muhkusid arstiti külma terariistaga (nuga, kirves) muljudes.

17. **Oskas verepide sõnu** jne. (v. 114 jj.). Keskajal usuti üldiselt, et verejooksu võib maagiliselt seisma panna vastavate loitsudega (näit. «Kalevalas»); kindlasti tunti umbes selletaolist loitsimist juba muinasajal. Verepidamise sõnad olid väga populaarsed ja neid tarvitati Eestis ka veel XX saj. algul. Rohkesti on Eestis säilinud ka nõiasõnu u s s i h a m m u s t u s e eest hoidumiseks või haavast «ussi viha» võtmiseks. Haruldasemad on «t u l e s õ n a d» tulekahju eest hoidmiseks või selle kustutamiseks; hiljem on need seotud tulepühaku Lauritsaga (Eisen, EM III, lk. 114 jj.), enne seda aga igivana kodu- (või kodutule) haldjaga.

18. **Maast saand viga magajale** jne. (v. 118 jj.). Nahahaigused arvati olevat tulnud nn. maaliste, s. o. maa all elavate haldjate (või surnute) mõjul, millele olevat vastuvõtlik paljal maal magaja. «Maalisteks» või «maavihaks» nimetati sügelevaid punetisi nahal ja arstiti neid veega, kus sees hõberaha oli leotatud; ühtlasi palvetati «maaisakeste» ja «maaemakeste» poole.

19. **Koera söögil kohendada** (v. 121). Rahhiitiline laps arvati olevat sündinud selle tõttu, et raseduse ajal tema ema jalgade vahelt koer on läbi jooksnud või et ema koera jalaga on löönud või et laps koerale oma viimase leivapala on andnud. Arstimiseks pakuti koerale pala leiba, aga ei lastud tal seda ära süüa, vaid anti lapsele. Või siis nõiuti lapse haigus kuhugi toidu sisse ja anti see koerale (Reiman, lk. 320).

20. **Oskas rabanduse sõnu** (v. 124). Rabandust (halvatust, apopleksiat) nimetati ka lendvaks; see olevat pahasoovija poolt tehtud nõianool, mis läbi haige koha olevat lennanud.

21. **Vahvu hellitingu vasta** (v. 125). Eliting (nahapõletik, erüsiipel) ehk roos arvati tekkivat ehmatusest või vihastamisest. Arstiti seda sinise paberi pealepanemisega, millele kirjutati vastavad maagilised sõnad või märgid.

22. **Hallitõbe arstimiseks** (v. 128). Halltõveks e. hallisõitmiseks e. külmtõveks nimetati malaariat, mida vanasti Baltikumis palju esines. «Halli» kujutleti Lapimaalt tulnud naisena, kes käib haiget raputamas ja väristamas. Ta muutvat end purukübemeks või muuks vähenähtavaks esemeks ja pääsevat selle abil inimesse. Temast püüti pääseda enda peitmisega või poonuks teesklemisega, läbi tule hüppamisega, ahju pugemisega jms.; aga ka kaenla all kantud soolatopsikesega, sest soola peeti maagilise jõuga puhastusvahendiks (Boecler, EAGWG, lk. 145).

23. **Valmistada nõia-vihku** (v. 130). Mõeldud on vist mitmesuguste nõiarohtude kimpu või nuustikut (Boecler, EAGWG, lk. 33).

24. **Kaitsekeppi karjusele** (v. 131). See kepp tehti tavaliselt pihlakast, varustati eriliste nõiamärkidega ja pidi karja kaitsma kiskjate vastu (pikemalt vt. Maailm, lk. 72 jj.; Reiman, lk. 320).

25. **Küllusnooli küttidele, / Õnne-õngast kalamehel', / Nurjavõtjat noorikule** (v. 132/134). Mõeldud on nõiutud nooli, mis palju saaki pidid tabama. Uuemate sajandite rahvapärimused kõnelevad küll peamiselt nõiutud püssist või kuulist (Maailm, lk. 72). Niisamuti loodeti tulu nõiutud õngest (Boecler, EAGWG, lk. 71 jj.). Nurjavõtja puhul on mõeldud nõidust, mis noorelt naiselt võtab kojuigatsuse ja hirmu raseduse eest.

26. **Oskas vana Tühja teeda** jne. (v. 135 jj.). Nagu kõigil mail, nii tunti ka Eestis kuradi kohta palju asenimetusi, sest et õige nime nimetamisega teda ennast kardeti välja kutsuda (nn. nimihinge kujutlus). Kuradi nimetamine tühjaks on õige omapärane ja tekkinud arvatavasti sellest, et sõnal *tühi* on olnud ka põlastav tähendus 'tühine', 'halb', 'vilets'; vrd. kõnekäändu: «mis ta tühi ära ei ole» ja «tühi asi».

27. **Varanduse vedajaida / Ristiteedel elustada** (v. 137/138). Varavedajat e. pisuhända e. kratti tehti jäänustest ja räbalatest kohal, kus kolm teed ristuvad, sest samu teid mööda arvati käivat ka paharetti, kes kratile elu andis. Krati tegemine (nagu suurem hulk muidki siin loendatud «musta maagia» taigasid) on germaani naabreilt Eestisse laenatud alles kristlikul keskajal (Reiman, lk. 321).

28. **Tule tähel raha-auku** jne. (v. 139/140). Rahaaugu kohal arvati mõnel (tähtsamal) ööl põlevat tuli, mille juures raha varjavad paharetid (varem: rahaaugu haldjad, aarde matja või matmisel tapetud inimeste hinged) raha «kuivatavat». Selle uskumuse üheks aluseks on arvatavasti sootulukeste nägemine.

29. **Puhus Peipse järve peale** (v. 144). Nii rahvalikud kui muidu ongi Kalevipoja veteläbistuse lood, ei ole päris kindel, kas jutustus tema vastu tormi tõstnud sortsist on traditsionaalne ja vana või mitte. Võib-olla on seda mõjutanud rahvusvaheline legend pühast hiiust Chris-

toforosest (vrd. Quellen, lk. 15). Rahvaehtne on muistend, et Peipsi oma nime on saanud nõianaiselt (ka Peipa), kes teda sageli tormama pannud.

30. **Oi, oi! vaata oidukesta!** (v. 177 jj.). See ja selletaolised humoristlikud ütlused esinevad sageli rahvalugudes Kalevipoja veteläbistusest; nad näitavad, kuidas rahvas vägilasse suhtus ja millisena ta tema hingeelu kujutles.

31. **Toonud Pihkvast turjatäie / Lunastatud linna-laudu** (v. 189/190). Kuigi hiiu veteläbistusel sellisena ei tarvitse veel olla mingit «ajaloolist» alust, osutub Venemaa või Pihkva mainimine mitmes rahvateisendis (Narva ja Soome kõrval) vähemalt seda, et Pihkvat kui kaubalinna tunti ja et Vene linnadega sõbralikus läbikäimises oldi. Lauatoomise motiiv sellisena on võrdlemisi noor, sest vesisahal laudade lõikamist vaevalt tunti enne keskaega (Riias on neist esimesi teateid alles XV saj., Eestis XVII saj. ja Pihkvas umb. sama aja kohta).

32. **Sängikesta seadamaie** (v. 229). Nagu selgub kontekstist ja ka «Alg-Kalevipojast», on siin mõeldud nn. Alatskivi sängi, mis asub Peipsi kalda lähedal, mitte väga kaugel Kääpa jõest.

33. **Lausasõnu sigitelles** (v. 327). Mõeldud on muidugi «lausu-», s. o. lausumise sõnu. Muide sääraseid «raskuste-kergitamise» nõiasõnu pole rahvasuus meieni säilinud ega tundu ka allpool järgnevad muud taiatembud siin just omal kohal olevat. Aga sorts võiski ju parema puudusel proovida mitmesuguseid mujal rakendatavaid taigu.

34. **Puistas pihlapuie lehti** (v. 337). Pihlakat peeti vanasti nii Eestis ja Soomes kui ka Skandinaavias, Venes, Vana-Roomas jm. pühaks puuks. Nii tarvitati pihlaka vitsa, lehti jne. sageli maagiliseks otstarbeks (vt. Eisen, EM IV, lk. 290 jj.).

35. **Kandis kokku kaetisrohtu, / Korjas nõiakollasida** (v. 339/340). Kaetisrohtu ja nõiakoldasid tarvitati «kurja silma» poolt loomadele ja inimestele «pealepandud» haiguste vastu, kas neist teed tehes või nendega suitsutades.

36. **Sületäie sõnajalgu** (v. 342). Sõnajalgu peeti vanas Eestis nagu ka Venes jm. üheks kõige salapärasemaks ja seega üleloomulike omadustega taimeks. Kuna teda ei nähtud õitsevat, arvati, et ta õitseb salaja jaaniööl ja et see õis teeb oma leidja rikkaks, targaks jne. (Eisen, EM IV, lk. 298 jj.).

37. **Rohkest' ülekäija-rohtu** (v. 344). Ülekäija-rohi ehk palderjan (*Valeriana officinalis* L.) oli oma rahustava ning uimastava toimega rahvale tuntud arstim ja nii siis ka nõiavahend (G. Vilbaste, Meie kodumaa taimi rahva käsitluses II, Tartu 1935, lk. 240 jj.).

38. **Ämmatussu musta tolmu** (v. 345). Ämmatuss ehk murumuna (*Lycoperdon borista* või *L. gemmatum* Batsch.) tundus salapärane arvatavasti selle tõttu, et tal on nii haruldane kuju ja et ta valge muna hiljem muutub mustaks, täis musta tolmu.

39. **Sortsikuula sõlmitatud** (v. 350). Sortsikuuks nimetab Kr. juunikuud (vrd. «AKp.» paralleelvärss «Jaani laupääl lunastatud»), kuna siis suvise pööripäeva ajal arvati olevat liikvel kõik halvad (ja head) vaimud. Nõiarohtusid tuli seepärast korjata «enne jaani» või jaaniööl (Maailm, lk. 70 jj.). Sortsikuu nimetusest ei ole seni näidatud rahvapäraseid andmeid.

40. **Kooljakuula kokku pandud** (v. 352). Kooljakuu vastab umb. novembrikuule, kus surnute vaimusid arvati käivat oma endisi kodusid külastamas ja mil neile seal laud kaeti (nn. hingede aeg). (Vt. Maailm, lk. 120 jj.)

41. **Jaani-ööse õnnelilled** (v. 353). Õnnelilleks nimetati jaani õnneheina (*Erigeron acre*), millega põimitud sõnajalapärg riputati hiiepuule; hiljem pisteti õnneheinad toa seinapragude vahele ja püüti nende abil tulevikku ennustada (Maailm, lk. 128). Nende «vihtumine» ja «võimustamine» «värdja verega» võib olla Kreutzwaldi lisand, et anda neile maagilist võimu mõõga tõstmiseks.

42. **Veristas nimeta sõrme** (v. 356). «Nimeta sõrme» — 4. sõrm käel — on juba ammu peetud erilise maagilise mõjuga sõrmeks ja ohverdamise puhul on temast verd võetud.

43. **Mõõga hoidja meelehääksa, / Luupainja lepituseks** (v. 357/358). On mõeldud, et mõõgal (nagu maetud aardeil tavaliselt) oli oma «hoidja» ehk haldjas, kes teda nagu luupainaja maa küljes kinni hoidis. Kõik see tundub võrdlemisi ebarahvalik; rahvapärane oli aga kujutlus, et üks inimene võib pahatahtlikult käia teist (või selle looma) une ajal «painamas». See on vana ja rahvusvaheliselt levinud uskumus, mis on tekkinud magaja lämbumistundest liiga täis kõhu, aga ka väheveresuse, takistatud hingamise või muu füsioloogilise ebamugavuse tõttu.

44. **Suitseteles nõia küüsi, / Neitsi särgi narmasida** (v. 359/360). Et luupainajast pääseda, püüti kätte saada painajaks käiva inimese (sageli arvati, et selleks oli noor neiu) keha mõnd orgaanilist osa, näit. juukseid või küüsi või vähemalt ta riiete osa ja (kuna kõigis neiski oli osa inimese «hinge» või elujõudu) kõrvetati seda. Siis pidi painajakskäija suurt valu tundma või surema (Eisen, EM IV, lk. 111 ja 115 jj.).

45. **Hakkas lüsist liikumaie** (v. 363). Siin on vikati käepideme ehk löe eeskujul ka mõõga käepidet nimetatud löeks (Wied.).

46. **Kui ta Kääpa kalda pealta** (v. 387). Kääpa jõeks nimetatakse üht 38 km pikkust oja; ta algab Kaiu järvest ja voolab Peipsi järve ligidal Omedu jõkke. Kalevipoja mõõk olevat endise Saaremõisa maal Kääpa talude juures jõe põhjas, seal, kus sild üle jõe viib; teda olevat püütud sealt välja vedada, aga asjata, kuni ta ise olevat käskinud asjatud katsed ära jätta. Kuna sealsamas oli Kääpa talu ja mingi matusekoht, võib pärimuse lähtekohaks olla mingi tõeline lahing. Seevastu on üsna haruldane E. Pabsti teade («Inland» 1851, vrg. 592), et Kalevipoja mõõk olevat maetud ühte sohu Padise kloostri ligidal karjamaal.

47. **Soomes isa sugulane** (v. 461), vrd. XII 523 «Kadunud isa lellekene». Arvatavasti ei ole see Kp-ja sugulussuhe soome sepaga võetud rahvapärimustest, vaid on Faehlmanni järeldus ta enda kombineeritud muistendist, et Vana Kalev sisse rändas Soomest ja nii kuulus ühte ning samasse sugukonda Soome Kalevatega.

48. **Kupp oli kulla kolla'asta, / Pannal paksusta paasta** (v. 481/482). Need juba Faehlmanni skitsis esinevad värsid (kupp kollasest kullast, pannal paksusta paast) on tõlgitud Reinthalil: «Und der Knauf von gelbem Golde Und die Schnalle von Achat», Löwel: «War der Knauf von gelbem Golde, War von dickem Fliess die Schnalle». Et «kupp» tähendab käepideme otsas olevat nuppu, on arusaadav. Mis aga oli «paksust paast» tehtud pannal? Kas sellega on mõeldud pannalt, millega mõõgatupp rihma (või vöö) külge kinnitati, või mõnd mõõga enda osa? Kas «paaga» mõeldi mõnd väärriskivi (ahhaati?), millest pannal oli välja lõigatud? Ei saa ju olla, et siin on mõeldud lihtsalt «paast» või «puu pahast», s. o. käsnast? Pigemini siis «paksust rauast», nagu lasevad oletada mõned murdevormid? Need on küsimused, mis esialgu peavad jääma lahtiseks. VI loos igatahes esineb värss 439: «Pannal paksusta penningist».

49. **Mõõka mõistis mehe kutsu** (v. 562). Mõõga (või teda varjava haldja?) kõnelemine (keeld enda väljakiskumist jätkata) esineb juba Kääpa rahvamuistendis (samuti kui teistes aardemuistendeis) ja selle eeskuju on kasutanud Faehlmann. Vist on Kreutzwaldil eeskujuks olnud ka Kullervo kõnelus oma mõõgaga enne enesetapmist. Kullervo loos võib seda kõnet selgesti võtta piltliku vahendina, et edasi anda Kullervo enda mõtteid — ja sedasama võtet kasutab Kreutzwald, pannes mõõga suhu Kalevipoja enda sisetunde piinad ja aimdused.

50. **Sealap silgukarbi sõrvast** (v. 775). Silgukarp kuulus ka veel XIX sajandil töömehe kõige tähtsama toiduvarustuse hulka; ta koosnes ovaalseks painutatud laudrummikust, laudpõhjast ning samasugusest kaanest ja mahutas tavaliselt 1—2 kg soolakala, teomehe leivakõrvase nädalaks ajaks (Reiman, lk. 322).

51. **Inimese higi auru** (v. 850). See motiiv esineb tavaliselt juttudes, kus mingi paharet koju tuleb ja «ristiinimese haisu» nuhib; see on vist alles hiljem siia juttu liidetud, mille tegelased on tavalised hiiud.

52. **Aga päris väljaandja** jj. (v. 905 jj.). Siitpeale järgnev nn. püksituule motiiv esineb «vastaseotsija» jutu teisendeis väga laialt, mitte ainult Eestis, vaid ka Soomes jm. Seepärast on arusaadav Kr. haruldane ind tema kaitsmisel balti-saksa arvustajate vastu. Nii näit. ironiseerib ta Reinthalile 29. V 1859 (= Kv. II, 534): «Oleks muidugi palju poeetilisem ja sentimentaalsem, kui mõlemaid hiiglanoormehi hernesupi söömise asemel laseksime niikaua kuupaistel oma kaugetest armsamatest juttu puhuda, kuni nad (igavuse pärast) magama jääksid, unes aga kuuldavale toodud armuohkamistega oma südant kergendaksid, nõnda et nende vahele paigutatud magajat armuohkamiste tiivul seinast seina loobitaks! Nii meeltülendavalt kui see episood mõne lugejanna meelest kõlakski, ei tohiks see «Kalevipojale» ometi kõlvata, niisama vähe annaks see meile õige ettekujutuse Kalevipoja ajast.» Edasi soovitab Kr. eeskuju võtta Shakespeare'ist ja «nii mõndagi vabalt südame pealt ära ütelda». Loo naturalistlikku rahvapärasust kaitseb Kr. ka kirjades Schiefnerile (Kv. III, lk. 106). Peab siiski märkima, et mõnes sama loo redaktsioonis (näit. Kaukaasias, vahel ka Lätis jm.) hiiud tuult tekitavad tõesti teisel teel, nimelt norskamisega.

KAHETEISTKÜMNES LUGU

XII lugu jätkab esmalt XI lugu, jaguneb siis mitmeks lühemaks episoodiks, mis pole koondatud mingi üksiksündmuse ümber ega tähenda ka peateema seisukohalt suuremat edasiliikumist: jätkatakse jutustust Kalevipoja lauakandmisest ja siis tema võitlusest ründavate sortsi poegade vastu; siilile kasuka andmisest, pikast magamisest, sillategemise katsest ja vaeslapse lambast. Need kõik on oluliselt rahvapärased lood, aga siin muidugi terviku nõuete kohaselt ümber töötatud. Kalevipoja lauavõitlus ja siilile kasuka andmine on rahva-Kalevipoja kõige populaarsem vägitegu; sellest on üleskirjutusi peaaegu kogu mandri-Eestist, välja arvatud selle edelanurk. Geneetiliselt on ta kagust tulnud «vastaseotsija» jutu lõpu kohalik edasiarendus, sündinud tõenäoliselt Põhja-Tartumaal. Vastaseotsija jutus kohtab «kangelane» metsamaja hiidude eest põgenedes nimetut kündjat või lauakandjat, kes ta oma tasku või leivakotti peidab ja teda tagaajavad hiiud läbi peksab. Selle nimetu ülihiiu ongi rahvas samastanud tuttava Kalevipojaga ja tema võitlusloosse liitnud siili abistava nõuande; algupäraselt näikse ka viimane olevat iseseisev rahvusvaheline tekkelugu, millega seletati siili omapärase kasuka saamist. Nii kujunenud Kalevipoja lauavõitluse muistendit jutustas rahvas hiljem laial alal ka ilma eelkäiva vastaseotsija jututa; seda redaktsiooni kasutades on juba Faehlmann neid Kalevipoja ründajaid nimetanud s o r t s i poegadeks ja nii liitnud nad Peipsi sortsi kui tormitekitaja ning mõõgavarga kujuga. Vastaseotsija jutu metshiidude mõjul esinevad needki nüüd juba hiidudena, samuti kui hiljem Raudoja loos «sortsi tütar». Võime siis kujutleda, et ka too sorts ise oli lähedal hiidudele, resp. vanapaganaile, keda ju varem enamasti ei kujutletud kuraditena, vaid lihtsalt hiidlike «mets-» või muinasinimestena. Väikemehe surmasaamine Kalevipoja kotis põlvneb vastaseotsija jutust; tema mahamatmine ja kahetsemine on Kreutzwaldi lisand, niisamuti magamise ja unenäo kujutus, millega uuesti meelde tuletatakse sepapoja tapmist ja kangelase sisetundel lasuvat veresüüd. Kalevipoja seitsmenädalase magamise motiiv on mõjutatud rahvusvahelisest «seitsme magaja päeva» legendist, kuid seda on rakendatud sootu vastupidiselt: legendis uinutab jumal 7 venda, et neid tagakiusamise eest päästa, Kalevipoja aga uinutab sorts, et tema mõõka varastada.

Et Kp. nii kaua magas, on (tõenäoliselt Kreutzwaldi enda poolt) seletatud Peipsi sortsi unerohu mõjuga. Magamise ajal Tartus toimunud rahvapeo motiiv on Faehlmanni looming ja siia võetud viimase «Vanemuise lahkumise» loost. Unes nähtud sepikoja kujutusel on Kreutzwald eeskujuks tarvitanud germaani muinasjutte mäehaldjate (või härjapõlvlaste) sepikojast maa all või mäes ja sellega liitnud Ilmarise nime soome mütoloogiast (vrd. EREJ «Maa-alused»).

Lammast kiskuva hundi tapmise motiiv on rahvapärane ja saadud Tormast Wold. Schultzi kaudu (vt. 1857. a. «Kp.» Eessõna). Niisamuti on rahvalt sillaehituse katse,

millega on seletatud kivivaresid Peipsi rannal. II redaktsiooni liidetud vaeslapse lamba s a a m i s e loo on Kr. moodustanud ise, kasutades võib-olla muinasjuttudest, võib ka olla, et ainult «Salme laulu» algusest võetud munast-tekkimise motiivi, elustades seda rahvaehtsate orvulaludega.

1. **Vaenutüli vaatamaie** (v. 30) — mõeldud on Kp-ja lauavõitlust.

2. **Lendsid kolm meest lagedale** (v. 66). Faehlmanni visandi eeskujul mainitakse ka siin k o l m e meest, kuigi eelmises loos «metsa poegi» oli ainult kaks. Võib-olla ei tahtnudki Kr. viimaseid siinsete «sortsi poegadega» otse samastada, püüdes võimalikult täpselt jälgida oma «katkendlikku» algmaterjali. Kuid võime ka oletada, et kolmas «metsa poeg» eelmisel ööl juhuslikult kodus ei viibinud.

3. **Käivad muidu kodukäijad** (v. 106). Nagu muil rahvail, nii oli keskajal ka eestlaste seas levinud uskumus, et surnud, eriti erakordse hingejõuga surnud (nõiad) või erakordselt surma saanud ja siis rahutud surnud (enesetapjad, tapetud, matmata laibad) võivad öösiti ümber liikuda ja oma endises kodus kummitamas käia. See uskumus on Eestis tekkinud arvatavasti indoeuroopa rahvaste mõjul, kuna varem usuti, et «elav laip» hauast üldse välja ei saa (vrd. rahvalaul «Vaeslaps ema haual»; vt. ka GEV III, lk. 36 jj.).

4. **Poleks olnud päävapaistel, / Vihmasaul vihtlemisel** jne. (v. 176 jj.). Selle koha aluseks on rahvauskumus: «päev paistab, vihm sajab, nõiad vihtlevad kuuseokstega» — mida võib tõlgitseda ka nii, et säärane vihtlemine keha valutundmatuks teeb. Umb. selletaoliste nõiavahenditega püüti end kindlustada ka peksu vastu mõisas.

5. **Sest sai katet siili selga** (v. 260). Siili on (tema omapärase kasuka pärast?) rahvusvaheliselt peetud targaks või koguni pühaks loomaks, kes jumalale endale nõu annab ja kellele see kuuseokkaid kasukaks puistab. Nii teeb ka Kp. siilile näit. Neusi saadetud Keila teisendis (Lisa III A).

6. **Tahtis sängi toimetada** (v. 275). Nagu Kreutzwaldi «Märkustest» selgub, asus see säng Tormas Tarakvere külas Linnutaja talu maal.

7. **Arpu aga aerumaie** (v. 441). Nagu öeldud (XI 97 komm.), tarvitati arbu nimetust Eestis ja Soomes mitmesuguste nõiaesemete kohta, mille abil püüti salaasju või tulevikku teada saada; siin nimetatakse arbuks nähtavasti niidi otsa riputatud sõlge (vt. II 218 komm.). Vaevalt aga on kunagi arbumist kasutatud inimese magamapanekuks nagu siin.

8. **Kaarnakivi keeramaie** (v. 442). Kaarnakiviks nimetati elukivi, mille kaaren toovat kuskilt kaugelt maalt, kui üks tema haudumisel olev muna ära keeta, nii et sest muidu poega välja ei tule. Kaarnakiviga arstiti mitmesuguseid haigusi, nagu hambavalu, roosi jne. Ka see motiiv on siia toodud ainult üldise nõidusrekvisiidina, sest pole teateid, et kaarnakiviga oleks arvatud võivat pikka und anda (Maailm, lk. 142; Reiman, lk. 323).

9. **Ilmarine imeseppa** (v. 558). Ilmarise nime on (uuesti?) eesti mütoloogiasse toonud alles Faehlmann Gananderi «Soome mütoloogiast», tema kuju aga ise välja maalinud, osalt vana-kreeka usundi Hefaistose eeskujul. Ilmarist on mõned soome-ugri rahvad tundnud juba aastatuhandeid ilma- (resp. ka taeva-)haldjana. Karjalas on ta aga saanud ka kangelasrunode sepa nimeks ja nii on tekkinud usk, et ta on taevagi tagunud (Turunen, KS, «Ilmarinen»; Reiman, lk. 323). Muidugi pole Soomes Ilmarist kunagi kujutatud m a a a l u s e sepana, nagu siin germaani mäehaldja eeskujul.

10. **Luupainija piinamaies** (v. 606). Nagu mainitud (XI 358 komm.), uskus rahvas, et inimese hing (või surnu hing) võis käia teist «luupainajana» une ajal rõhumas. Et luupainaja oleks aga mingi eriline mütoloogiline olend, pealegi Vana Tühja, s. o. kuradi poeg, sellest puuduvad rahva-andmed (vt. Eisen, EM I, lk. 63 jj.).

11. **Hakkas silda alustama** (v. 711). Kui usaldada Bertramit (Wagien, lk. 12), siis on siin mõeldud vastavat kivivaret Peipsi rannal Nina küla juures.

12. **Läks ta vähki püüdemaie** (v. 744). Kalevipoja vähipüügist jutustab ka Faehlmanni visand; tõenäoliselt on see motiiv rahval põlvnenud vastaseotsija jutus esineva hiigla-vähipüüdja kuju mõjul. Sel-

les jutus mainitakse palki vähi vardana, et nii toonitada vähipüüdja hiiglasuurust.

13. **Kui ma kuuldu kukutelles, /.../ Käänan Peipse kallastele, /.../ Elas üksi vaenelapsi** (v. 767/777). Kogu selle (II redaktsioonis liidetud) ballaadi on Kr. nähtavasti loonud, lähtudes eespool esitatud rahvapärasest lambapäästmise loost: kujutades, kui suure tähtsusega see lammas ta omanikule oli, näidatakse ühtlasi, et ka see Kalevipoja vägitegu oli jutustamise vääriline. Nagu juba W. Schultzi poetiseeritud artiklis (Verh. GEG III, 1, a. 1854, lk. 32), toonitatakse siin seega kangelase humaansust ja saadakse ühtlasi võimalus kujutada ka tolleaegses külas esinevat sotsiaalset ülekohut; muidu kohtame seda orjuse paljastust Kreutzwaldi töis alles «Eesti rahva ennemuistsetes juttudes».

KOLMETEISTKÜMNES LUGU

Seni on Kalevipoeg võidelnud ainult maapealsete vastastega, kuigi need viimastes lugudes olid varustatud juba hiidliku jõuga või nõiavõimuga. Eepiliseks tõusetuseks vajab ta nüüd veelgi kangemat vastast ja sellena esineb juba Bertrami visandis salapärane allmaa ja tema isand. Allmaal on elanud paljude vanade kangelaslugude sangarite kõige kardetavam vaenlane, see on olnud surnute ja surma enda asupaik, kreeklaste Hades või Orkus, juutide Gehenna, ristiusu Põrgu. Igal rahval ja igal ajajärgul on seda kujutletud erinevalt, aga ikka on seal käimine inimkangelasele kõige ohtlikum ettevõte. Sellisena nimetab teda juba Schultz-Bertram a. 1839 ka Kalevipoja tegude «hiilgetipuks».

Kalevipoja käik allmaailma on oluliselt võetud igivanast rahvusvahelisest kolmeneitsi (kuningatütre) päästmise muinasjutust (Aarne mt. 301 A ja B). Selle peakangelane (või vahel ka nn. tugev poiss, vt. Aarne mt. 650 A), kes katlatühjendaja kääbuse läbi peksab ja maa all pahareti võidab, on samastatud Kalevipojaga mõnikord harva juba rahval. Ligemalt on see jutt Kp-ga liidetud Bertramil, kelle visandit peamiselt järgibki Kreutzwald, seda ise rahvalikult välja maalides. Vastavalt muinasjutule ja muile rahvalikele allikaile on eepose allmaa kujutuses rohkesti väga vanu preanimistlikke jooni, kuid nendega on liitunud ka juba mõned ristiusu põrgu kujutlused ja isegi balti XVIII—XIX sajandi mõisaelust põlvnevad elemendid. Kuna ka rahvalaulus sagedasti mõisat võrreldakse põrguga, on tõenäoline, et Kreutzwald siinses põrgukujutuses on tahtnudki vihjata rahva «põrgupiinadele» Balti mõisasunni all (vt. Kr. vestlust K. Ruut'iga umb. a. 1880. Eesti Kultura II, Tartu 1913, lk. 254).

Esimese põrguskäigu kujutus võtab eeposes enda alla tervelt $2^1/_3$ lugu. XIII lugu moodustab ainult selle sissejuhatuse, Kalevipoja juhtumised teel enne allmaariigini jõudmist. Seejuures on kujutust laiendatud mitmesuguste väiksemate rahvapäraste motiividega, osalt neid korrates. Esmalt kordub lauatoomise motiiv (sest endine koorem purunes), siis sängitegemine (sest ka Luual on säng), siis läbi järve käimine (sest oli tarvitada muistend Ilmjärve läbimise katsest ja selle puhul öeldud humoristlikke värsikesi). Kreutzwaldi enda lisatud on haraka teadustus pikast magamisest, mis sunnib vägilast kiirustama. «Märkustes» antud kohanime järgi otsustades on rahvapärane ka (II redaktsioonis lisatud) mingi vanaeide ussisõnade lugemine, kuigi neil siin suuremat mõtet ei ole. On ära tarvitatud ka muistend Kalevipoja magamisasemest Vägeva teelahkme juures (mida tunneme küll ainult Faehlmanni visandi kaudu). Siis aga kujutab Kr. ise juba üksikasjaliselt koobast allmaailma sissekäigul ja seal istuvat kolme põrgukokka, kes keedavad Sarvikule ja ta perele toitu. Nende rahvalikuks aluseks on eelmainitud muinasjutu kolm «printsessipäästjat», kellelt «väike vanamees», s. o. paharet toidu ära näppab — just nagu seda on kujutatud Kalevipoja teistkordse põrguskäigu loos. Juba Faehlmanni visandis on nad esitatud, kuid ainult eemalt nähtud «kolme nooremehena» tule ümber. Ja nii võis Kr. neid edasi arendada, moondades allmaa isanda kolm vastast just tema kolmeks sulaseks.

Edasi jälgib eepos juba enam-vähem täpselt muinasjutu faabulat, seda ainult palju detailsemalt välja maalides ja võimaluse korral kohandatud rahvalaule vahele liites.

Kõige iseseisvamalt on edasi arendatud

Kp-ja ja põrgupiigade vastastikune laulmine läbi ukse ja piigade «lustimängud» vägilasega. Nagu Kr. ise «Märkustes» ütleb, on siin esmalt jälgitud muinasjutu üht redaktsiooni, kus piigasid on kujutatud allmaa isanda tütardena ja kus seepärast allatungija (nagu EREJ-s «Nupumees») nendega õige robustselt armatseb, koguni sellega hiljem kiitleb. Ka «Alg-Kalevipojas» on sellest säilinud mõningaid jälgi, mis aga II redaktsioonis sobimatutena on ära jäetud, kuna siin põrgupiigasid on kujutatud Sarviku poolt r ö ö v i t u d kuningatütardena ja hiljem Kalevipoja sõprade naistena. Igatahes ei saa siin enam juttu olla mingist «moodsast liiderlikkusest», nagu oma arvustuses kord süüdistas Schultz-Bertram (vt. Kr.—Bertramile 18. I ja 5. II 1860, 21. II 1861).

1. **Haraka laul tema kõrva** (v. 100). Eesti (nagu ka saksa jm.) rahvausundis on harakas halbaennustav lind, kelle ilmumine ja kädistamine arvati kuulutavat kohtu- või mõisakutset, surma, haigust jne. (Eisen, EM IV, lk. 269). Siinkohal esineb ta ometi Kp-le heatahtliku nõuandjana, nagu muinasjuttudes vahel teisedki linnud ja väikesed loomad.

2. **Jõudis vasta Ilma-järve** (v. 165). Ka rahvalugudes Kp-st esineb Ilmjärv Eesti kõige sügavama järvena. Tegelikult on Ilmjärve sügavus ainult 7 meetrit (kuna sügavaim järv Eestis on Rõuge Suurjärv — 38 m). Nagu tavaliselt, pole rahva selletaolised võrdlused täpsed, vaid põhinevad juhuslikel muljetel. Ilmjärve nimi viitab tema mingile mütoloogilisele ühendusele ilmaga ja taevaga (vrd. Ilma allikad, Maailm, lk. 131; MML, lk. 113 jj.). Tõenäoliselt on sellistele järvedele ka ohverdatud, et saada soodsat ilma, samuti kui näit. Võhandu jõele a. 1644 (J. Gutslaff).

3. **Mida karva, Leenakene** jne. (v. 230 jj.). Nagu mujal, nii on Eestiski tarvitatud mitmesuguseid nõidussõnu, et end ussi nõelamise eest hoida või selle mürgist vabaneda. Nagu loitsudes tavaliselt, püüti neis kõigepealt ära arvata kurja (siin siis ussi) algupära, tema sündi, või vähemalt mainida tema omadusi, tema «nimihinge», et nii maagiliselt ka tema enda üle võimust saada ja tema halba mõju takistada. Eriti pikaks on värsikujulised ussiloitsud arenenud Soomes; vahel on neid sealt levinud ka Eestisse; seejuures on tekkinud mõnede sõnade moonutusi. Üks säärane on siinne «Mida karva, Leenakene» (v. 230), kus algupäraselt on olnud ainult «mida karva leenedki» (<*lienetkin*, s. o. ükskõik, mis karva sa ka oleksid). Nagu tavaliselt, on Kr. ka seda rahvaloitsu vabalt edasi arendanud (vt. L 79—82. Vrd. M. J. Eisen, Maod rahva arvamises. EKirj. 1910, lk. 256/267; Reiman, lk. 325 jj.; E. Ennist, Ussisõnad. Käsikiri Kirjandusmuuseumi RO-s). Nagu loitsudes sageli, nii püütakse ka siin ussi halvustada, seletades, et ta on sündinud sõnnikust (nagu sünnivad vaglad) või kudust (nagu konnad) ja alles siis saanud jumalalt hinge. Ja nagu suurem osa loitse, on seegi katolikuaegne; seda tunnistavad juba nimetused «Issand» (v. 273) ja «Maarja», mille Kreutzwald v. 274 on asendanud «Vanaisaga». Kuna ussi kaitsevärv teatud määral on muutlik, sisaldavad loitsud paljude värvide loendi, et manamine võimalikult igat värvi usside peale mõjuks.

4. **Kolgakonna kudusta** (v. 270). Kolgakonnad (*Rana bombina*) on liik öösel liikuvaid konni, elavad suvel loikudes ja soodes, sügisel otsivad kuival maal talveunepaiga.

5. **Sest sai tigu tihassilma, / Vaglasilma vaarikusta** (v. 275/276). *Tiha* tähendab murdeti tihast (Wied.). Kr. ise seletab Reinthalile 31. VII 1859 = Kv. II, 539: «Rahvausk peab väikese tihase silma kurjaks, sellepärast *tihane tigeda silma*, siin *tihase silma* asemel *tihasilm* — tige, kurikaval silm». Kr. ise tõlgib värsid 275 jj.: «Dass der Made (*tigu*) Meisenaugen, / Würmleins Augen aus dem Walde (*scilicet:* wuchsen)». Mõeldud on nähtavasti ussi väikseid teravaid silmi nagu tihaselgi. Reinthal ja Löwe jätavad «tigu» lihtsalt tõlkimata. Kr. nähtavasti tahab öelda, et uss enne silmade saamist oli armetu nagu tigu või vagel, kes ka roomavad, kuid kellel pole üldse silmi. Löwe tõlgib 276. värssi «trübe madenartig triefend». Värsi rahvapärasus on küsitav; võib-olla on siin tegemist mõne soomekeelse sõna väärtõlgitsusega, näit. *tihrusilmä* — rähmasilm.

6. **Kuub sul kukepuukarvane, / Pää paenupuu sarnane** (v. 279/280). Kukepuuks nimetatakse Lääne-Eestis harilikku kuslapuud (*Lonicera xylosteun* L.) (vt. G. Vilbaste, koguteoses «Kalevipoja küsimusi», 1957, lk. 175); teisal aga ka *Berberis vul-*

garis't (Wied.); *paenupuu* tähendab õigupoolest pakku, mille abil looka painutatakse (Wied.), siin aga kindlasti puud, millest painutatakse, s. o. paju või künnapuud. Tegelikult on see vorm tekkinud ainult kirjutusveast, kuna «Alg-Kalevipojas» ja ka I trükis esineb «pajupuu».

7. **Tolla-holla! pilla-villa!** (v. 296) — vähetuntud deskriptiivsed hüüded, mis väljendavad tühisust ja põlatavust; vrd. *tollvasikas* (Wied.) — tolavasikas, tolvan, vrd. ka *tolakil* — ripnemas; *pilla-villa* — vrd. *pilla-palla* — laokile, segamini.

8. **Mis kui kütiskõrvetuse** (v. 339). Kütist põletati Eestis vähemal määral veel XX saj. alguseski metsamaadel rammusa tulemulla saamiseks ja juurikate ning rohumätaste hävitamiseks. Selleks laoti haod ja juurikad piklikesse hunnikuisse, kaeti pealt mätastega ja põletati kõik tuhaks.

9. **Miiliaugu musta suitsu** (v. 340). Ka veel XX saj. algul tehti mõnel pool Eesti külades sepist puusütega, mida saadi nn. miiliaukude või -haudade põletamisel. Selleks kaevati auk maasse, täideti see puudega, süüdati need põlema, s. o. «miilama» ja kaeti siis mätastega; õhku anti ainult nii palju, et puud parajasti söestuksid, mitte aga ära ei põleks. Pisut teistsugustes miiliaukudes aeti tõrvaskändudest ja kasetohtudest tõrva ja tökatit.

10. **Tagurpäri-taat, vastaoksa-eit, pöörraspää-piigad** (v. 382/384). Vähemalt tagurpäri- või tagurpidi-taadi nimetus pahareti kohta näikse olevat rahvapärane (Wied.); võib-olla ka järgnevad nimed, kuigi nad võivad olla ka Kreutzwaldi enda edasiarendus. Muistse rahvapsüühika kujutluse järgi oli «teises maailmas» (algupäraselt: surnute ja unenägude maailmas) kõik teisipidi kui meil, niisamuti nagu kaldal seistes inimese vari vees peegeldub tagurpidi (vrd. GEV III, lk. 36).

11. **Sest saab Sarvik õhtuservet** (v. 401). Sarvik on Eestis võrdlemisi uueaegne asenimetus ristiusu kuradi kohta ja on tulnud meile keskajal Saksast (GEV III, 135). Tema sarved on arvatavasti pärit vanakreeka Paanilt, kes oli varem totemistliku algupäraga metselajate haldjas, n.-ö. sokkjumal, ja vastavalt sellele oli säilitanud veel soku sarved ja kabjad. Juba ristiusu algsajandeil hakati Paani tõlgitsema loodusliku elu elajaslikkuse sümbolina ja ta liitus vanaheebrea Saatanaga (Peltsebuliga, Lutsiferiga), tuues sellele kaasa ka oma sarved. Muide on püütud neid sarvi tuletada ka muistselt hirvejumaluselt (vt. Fr. R. Schröder, Untersuchungen zur germanischen und vergleichenden Religionsgeschichte II, 1941, 93). «Kalevipojas» kasutatud «printsessipäästja» (kolme tugeva) muinasjutu paharet sellisena on aga palju vanem ja primitiivsem, igatahes ilma sarvedeta; võib-olla oli ta kord lihtsalt tige surnu, tõenäolisemalt aga looduse poolt ähvardavate ohtude ja koleduste kehastus, looduslapse hirmu fantasmagooria, nagu neid imemuinasjuttudes esineb sagedasti. Vene teisendeis esineb ta enamasti kolmepäise lohena, kes veab oma urkaisse noori naisi armatsemiseks (aga ka mehi ja muid varandusi). Peamiselt alles Kreutzwaldi käe all ja keskaegse ristiusu «põrguvürsti» (antiikse Plutoni) eeskujul on sellest paharetist-sarvikust kujunenud terve allmaailma valitseja (kuigi Kreutzwald siiski otsest «kuradi» nimetust püüab vältida). Eesti vanemas rahvausundis, nagu öeldud, puudus üldse surnute riigi mõiste; iga surnu «elas» edasi oma hauas (varem ehk isegi maa peale jäetuna hiies). Kuna kalme oli palju, moodustus neist «kalmuliste» või «toonelaste» kogukond kõige vanema surnu autoriteedi all. Alles Kreutzwald on ristiusu kuradi eeskujul selle altmaise pahareti ja tema «vanamoori» seadnud ühendusse sortsidega ja teinud siinsest «printsessipäästjate» katlast põrgukatla, kus keedetakse igasugu nõiarohtusid. Ühtlasi on ta Sarvikuga liitnud jooni ka orjuseaegsest balti mõisnikust ja nii temast teinud teatud sümbolkuju, mis kehastab kõike looduslikku kui ka ühiskondlikku kurja, ülekohut ja rõhumist.

12. **Neljapääval nõidadele** (v. 425). Neljapäeva, eriti selle päeva õhtut peeti Eestis veel isegi XX saj. algul pühaks, millal ei kõlvanud tööd teha. Varem peeti kogu neljapäeva pühaks ja tehti siis kõiksuguseid taigu (Boecler). Komme põlvneb tõenäoliselt vanult germaanlasilt, kellel neljapäev oli pühitsetud piksejumal Thorile; arvatakse, et eestlased on ta üle võtnud juba meie ajaarvamise algul (vrd. Eisen, EM IV, lk. 171; Reiman, lk. 326).

13. **Kurja silma kustutajat** (v. 432). Usk «kurja silma» «ärakaetamisse» on rahvusvaheline ja oli veel XIX saj-l ka Eestis üldine; tema aluseks on usk, et tugeva inimese hingejõud võib mõjuda ka vaate kaudu; lähtekohaks on võib-olla olnud ka mõned reaalsed hüpnotiseerimisjuhud. Eriti arvati kurja silma all kannatavat rinnalapsi ja noori loomi; neid püüti selle eest hoida näit. tuliseid süsi vette visates ja selles last pestes (Boecler, EAGWG, lk. 62; Reiman, lk. 327) või kaetisrohtu, nõiakoldasid või *assa foetida*'t tarvitades.

14. **Armumeele algustajat** jj. (v. 434/435). Levinud olid (peamiselt meeste) armutunnete äratamise katsed vastavate armuloitsude ja jämedalt seksuaalsete taigade abil (Boecler, EAGWG, lk. 27; Maailm, lk. 71).

15. **Käi sa otse koopakurku** (v. 467). Muistne «sealtpoolne» maailm ei olnud alati maa all; arvatakse, et see uskumus on tekkinud või meile laenatud hiljem, koos surnute matmisega (vrd. XIV 364 komm.; GEV III, § 230, lk. 41 jj.). Feodaalsel keskajal levisid juba kristlikust mütoloogiast mõjutatud põrgukujutlused, kuigi see põrgu esialgu arvatavasti polnud veel t u l i n e Gehenna kui eetiline karistusasutus, vaid midagi vahemist selle ja endise vaikse ning külma «sealpoolse» «surnute maa» (Toonela) vahel. Sellele vahepealsele kujutlusele vastab ka «Kalevipoja» Sarviku riik: ta on tavaline inimeste elukoht, kuid asub maa all ja temasse pääseb vastavate koobaste või «põrgute» kaudu, nagu neid tunti näit. Toris, Karksi koodiorus, arvatavasti ka Pilistvere Kabalas jm. Tegelikult oli säärased koopad või urgasteed liivakivisse uuristanud vesi.

16. **Lae külles rippus lampi** (v. 500). Seda kohta on peetud anakronismiks (kuna uueaegsed petrooleumilambid kodunesid Eestis alles XIX saj. teisel poolel). Ometi tunti ka keskajal ja juba antiikmaailmas klaasita «seasilm-lampe», s. o. kausikesi või meie teekannu moodi tasse, mis olid täidetud taimeõli või rasvaga ja mille ääre pealt väljus taht.

17. **Kaksi ämbrid kõrvistikku** (v. 506). Imettegeva rammuvee ja nõrgendusvee motiiv esineb ka «printsessipäästja» muinasjutus ja mitmel pool mujal. Ka see on omaaegse rahva «ootuste ja lootuste väljendus», nagu muudki muinasjuttude imeesemed, soovikübarad, nõiavitsake, elu- ja surmavesi jne.

18. **Piiga laul aga laksatille** jne. (v. 517 jj.). Piiga laulu on Kreutzwald koostanud suuremalt jaolt ise, kasutades mõningaid rahva neidudelaulu värsse. Kalevipoja vastulaul põlvneb suuremalt osalt rahva kosjalauludest.

19. **Veike pajuvitsakene** (v. 768). Selle imeasja üheks eeskujuks võib olla Lääne-Euroopa feejuttude nõiakepike, mis täidab kõik soovid. Eesti rahvajuttudes annab vahel säärase nõiavitsa näit. metshaldjas, kui puuraiuja on säästnud tema puud.

20. **Kübar oli küüntelaastust** (v. 833). Üldise rahvausu kohaselt elas osa inimese elujõudu edasi ka tema küljest eraldatud osades, nagu higis, lõigatud küüntes, juustes, ihukarvades jne. Et see hingejõud ei satuks võõraste või pahareti kätte, hävitati näit. lõigatud küüneosad või tehti neile ristid peale. Sama uskumuse alusel on kasvanud soovunelm küüntekübarast, mis teeb inimese nägematuks või täidab ta muid soove. See kübar ja ka muud imeasjad esinevad rahva printsessipäästja jutus harva ega ole seal just tarvilikudki.

21. **Sõstra noore sarnaliseks** (v. 873). Reinthal tõlgib: «Gleich der lieben jungen Schwester», Löwe: «Schwindend zu der Schwester Masse». Samuti näitab v. 878, et Kr. siin on mõelnud sõsarat, mitte piltlikult sõstramarja. Vormi *sõstra* pro *sõsara* on ta arvatavasti moodustanud värsimõõdu nõudel, võib-olla esialgu kujul *sõs'ra*.

NELJATEISTKÜMNES LUGU

XIV lugu on täielikult pühendatud allmaailmale ja võitlusele tema isandaga. Peasündmustik on siin enam-vähem kõik võetud printsessipäästja jutust, aga Kreutzwaldi poolt mitu korda pikemalt välja maalitud, paiguti teiste rahvapärastе motiividega täiendatud ja ideoloogiliste eesmärkide kohaselt ümber töötatud.

Muinasjutus lühidalt mainitud neiuröövija (või lohe) eluruumi asemel näeme siin suurt mõisat, mis enam-vähem vastab balti keskaegsele mõisamiljööle, muidugi väga stiliseeritud kujul. Kristlikus mütoloogias esineva (vrd. Dante!) seitsme põrgu eeskujul öeldakse ka siin olevat «õenestuses seitse ilma», ligemalt aga on kujutatud ainult Sarviku seitset tuba ja neile vastavat seitset varanduseaita. Eesti rahvapärimustes räägitakse vahel ainult kahest põrgust, kus «esipõrgu hea põrgu, tagapõrgu tapapõrgu», või ka «kitsepõrgust» (GEV III, 164).

Neis ülistiliseeritud hooneis toimuva elu kujutus jälgib otseselt balti mõisaelu kõigi tema teopoiste ja orjapiigadega, härraga-prouaga ja preilikestega, ühelt poolt ääretu töö ja vaevaga, teiselt poolt ääretu rikkuse ja hõlbueluga. See kõik on võõras nii vana-eesti Toonelale kui ka ristiusu põrgule ja on nii siis osalt hilisema rahva, peamiselt aga Kreutzwaldi enda poolt sisse toodud ideoloogilise tagamõttega — et nii edasi arendada juba rahvalaulus sageli esinevat balti mõisa võrdlust põrguga.

See teatud määral publitsistlik, paljastav püüe on nii tugev, et sellele ohverdatakse ka autori enda etnograafilised seisukohad, sest vaevalt sobib ta uurimuses «Eesti mütoloogia iseloomust» kujutatud maailmapildiga see, et eestlaste vaikses Toonelas valitseb samasugune teoorjus nagu maa peal. Kuid me ei leia siit ka uueaegsemat ristiusu põrgut, nagu seda Kreutzwald ise esitab näit. «Taevaskäijate» nägemustes, sest ühegi siinse vaevamise puhul pole öeldud, et see oleks mingiks karistuseks maapealses elus tehtud süü eest; see poleks kõigi surnute kohta olnud ka sugugi õiglane. Aga vaevalt Kreutzwald sellele mõtleski: kujutades Sarviku riiki, ta lihtsalt kujutas piltlikult maapealset mõisat, püüdes seda sobitada muinasjutu allmaailmaga. Nii sobis siia ka II redaktsioonis vahelekiilutud maine orjuslaul (v. 475/486).

Kalevipoja ja Sarviku võitlus ise vastab peajoontes muinasjutule. Kreutzwaldi poolt on lisatud ainult Kalevipoja keeldumine jõujoogist ning hiljem soovikübara abil oma esialgse suuruse tagasisaamine — ja õigupoolest ka võidetud Sarviku põgenemine, sest rahvajutus järgneb maadlusele kohe pahareti tapmine (või harva ka ahelasse panek). Eeposes on aheldamine jäetud teise põrguskäigu lõppu, siia aga toodud maa sisse vajumine, mis rahvajutus järgneb juba katlatühjendamisele. Ka maa peale jõudmiseks tarvitatakse ainult eeposes soovikaapu — rahvajutus enamasti tõmbavad sangari kaaslased tema poolt päästetud kuningatütred üles köiega vms.

1. **Rauast olid parred tehtud** (v. 79). Parteks nimetati lükatavaid (umb. 10 sm läbimõõduga) latte rehetoa lae («lõhna») all, milledel kuivatati vilja. On tähelepandav, et Kreutzwald suurema rahvapärasuse taotluseks — ja rahvapärase skeemi säilitamiseks — ka hõbedasi ja kuldseid Sarviku tubasid kujutab tüüpiliste eesti suitsutaredena, mis on kohandatud nii elamiseks kui ka viljakuivatamiseks. Sisuliselt see vaevalt oli tarvilik, sest feodaaloludes, mida siin muidu kujutatakse, teadis rahvas väga hästi, et mõisatubades ei ole vajadust parte järele. Sarviku naistetubade puhul siiski ei räägita enam partest ega keristest. Üldiselt vastab siin antud lihtne kirjeldus eesti talu tavalisele rehetoale. (Vt. Reiman, lk. 335. G. Ränk, Saaremaa taluehitused, ÕES Kirjad V, Tartu 1939).

2. **Parsivarred rauast tautud** (v. 80). Parsivarred (Kr.?) — aampalgid ehk ristpalgid, millele parred toetusid (Wied.).

3. **Vaimutüdrukute nurka** (v. 118). Vaimupiigadeks või ka lihtsalt vaimudeks nimetati mõisas teol käivaid talutüdrukuid (mitte mõisa toidul olevaid naisi). Algupäraselt tähendaski sõna *vaim* naisterahvast (vrd. sm. *vaimo*).

4. **Kolmas aita kanamunast** (v. 307). Sarviku tubade kirjelduse on Kreutzwald stiliseerinud rahvalaulupärases tõusetusjärjekorras: raud, vask, hõbe, kuld (mis esineb näit. laulus «Mitmesugused kosilased»); omaette rahvapärane kliimaks on ka siidine, sametine, poordine; nende liitmine aga seitsmekordseks tõusetuseks on Kreutzwaldilt endalt. Seejuures oli tal raske leida küllalt erinevaid materjale aitade ja lautade jaoks ja nii tuli kividele lisaks võtta ka — munakoored ja loomaluud! See kõlab fantastiliselt, kuid sellegi vasteid võib leida neidude ilutsemislauludes, kus sellega lihtsalt püütakse väljendada hoone õrnust ja kergust, nii näit. laulus «Imelik maja»: See mu venna saunakene /.../ All on põrand põdra luista, /

Peal on lagi lagle luista, / Katus on kana munasta (EÜS VIII, 87 < Väike-Maarja); niisamuti laulus «Kullast kodu»: «kambri tegin kanamunasta» (EKS 4° 2, 822 < Vändra või H II 24, 498 < Karula). Muide, Vanas Novgorodis oli turuplats ka tegelikult sillutatud lehmade lõualuudega.

5. **Seitsmes aita Siuru munast** (v. 315). Tõenäoliselt on *siuru* tähendanud kord ainult lõokest, samuti kui soome *kiuru*. Et seda aga vähe tunti ja et ta esineb müütilises looduslaulus («Sini-siuru linnukene», varieerudes «Sinisirje linnuke»), pidas Kreutzwald teda mingiks mütoloogiliseks, eriliseks linnuks, koguni «Taara tütreks» (XIX 493 jj.; MML, lk. 41 jj.; Neus, EV, lk. 42/44; Kr.—Reinthalile 13. VIII 1859). On arvatud, et *siuru* on arenenud *kiurust* vadja *tšiuru* vahetalitusel.

6. **Seal peab varjuliste valda, / Kujuliste külasida** (v. 364/365). «Varjulisteks» nimetati surnute varje (vrd. setu «kalmulised»); nii võib rahvapärane olla ka selle eeskujul moodustatud «kujuline» (kuigi sellest pole kindlamaid teateid). Et need «varjulised» elavad allmaa koos külade ja valdadena, nii siis täpselt nagu maa peal, tundub olevat Kreutzwaldi edasiarendus, aga päris rahvaliku aluseta see pole. Vähemalt setu rahvalauludes («Tütar tegi Toone tuld», «Uba ja hernes» jm.) on säilinud igivanu kujutlusi surnute maast (Hiielast, Toonelast), kus need teevad tuld, künnavad põldu, pühivad muru jne. täpselt nagu elavadki inimesed; see nähtavasti aga ei sünni veel maa all, vaid «kuskil eemal» — vist hiies (metsas, kuhu surnud varemail aegadel lihtsalt maha jäeti). Maa-aluse surnute ühiskonna (sealt ka sõna *Manala* < *Maan-ala*) kujutlus on Eestis valitsema pääsenud hiljem, koos maasse matmise kombega, samuti kui erakordse k u r j a surnu kummitamine. Vrd. Eisen, EM II, 164/172; GEV III, § 232/237.

7. **Vana Sarvik valitsemas, / Kuda Taara tarkusela / Maailma algamisel / Asju nõnda asutanud** (v. 368/371). Nagu öeldud, on Sarviku kui surnute riigi valitseja kuju eesti rahvausundisse tunginud alles ristiusu kuradi eeskujul ja võrdlemisi uuemal ajal. Aga arvatavasti alles Faehlmann ja Kr. ise on siia üle toonud ka ristiusu käsituse, et põrguvalitseja seda ametit peab n.-ö. jumala poolt (ja juba maailma alguses!) antud korralduse järgi. Muinas-Eesti Taara või Uku puhul on säärane jumala kõikvägevus täielik anakronism. Aga ka eepose enda kunstikavatsusega ei sobi see hästi, kuna muidu (alles IX loos) inimestele heatahtlikuna näidatud Taara nii tehakse vastutavaks ka Sarviku kuritegude eest. Nähtavasti peame oletama, et Sarvik Taara poolt temale määratud võimupiiridest vähel üle kipub astuma (nii vähemalt võib järeldada Faehlmanni Kp-ja visandi lõpust). Igatahes ei ole siinsest kohast veel küllalt, et järeldada, nagu oleks Kr. tahtnud kujutada Taarat Kp-le vaenuliku jõuna.

8. **Igal aastal hinge-ajal** (v. 375). Kõige pimedamal sügisesel ajal, Kreutzwaldi andmeil sügispööripäevast kuni jõuluni (24. dets. vana kal. j.) (vt. Maailm, lk. 120), teistel andmetel juba mihklipäevast (29. sept.) peale kuus nädalat arvati olevat ajajärk, kus surnute hinged oma endises kodus käivad ja kus nende kostituseks söögilaud öö läbi kaetud oli. Viru rannas nimetati seda ka «jao-» ehk «jagu-ajaks». Sama uskumus on rahvusvaheline ning juba a. 998 kasutas rooma-katoliku kirik seda, määrates 2. novembri «hingede päevaks» ehk «kõigi surnute mälestuspäevaks» (vrd. luterlaste «surnute püha»). Ida-Euroopas ja juba Vana-Kreekas peeti surnute kostituspüha (Dionysose püha) siiski kevadel, arvates, et looduse ärkamise põhjuseks on ka hingede (Dionysose) ärkamine. Nähtavasti kreeka-katoliku usu ja Vene eeskujul peeti ka näit. Mordvas hingede aega kevadel, samuti Kraasnas (O. Kallas, Kraasna maarahvas, Helsinki 1903, lk. 91). Juba Lutsi eestlaste juures aga nimetati novembrit «hingeaigu kuuks», Soomes marraskuuks (s. o. surnukuuks) jne. (Vrd. Reiman, lk. 329 jj.; Eisen, Meie jõulud, Trt. 1931, lk. 31; EM I, 45/47; EM II, 167. Vt. v. 379 komm.)

9. **Jõu-õhtude pidudel** (v. 379). Kreutzwaldi arvates (vt. Maailm, lk. 121) oli piksejumala Kõu teiseks nimeks Jõu või Jõul, «kes peale oma äikeseameti võib-olla ka surnuteriigi valitsemise eest pidi hoolitsema». Seepärast tõlgitseb ta ka Viru ranna Jao (Jão) õhtuid kui Jõu õhtuid, püüdes seda ühendada «jõuluga». Tegelikult on «jõulu» nimetus siiski arenenud vana Skandinaavia jul-peost. Jao- (või jäo- või jagu-) aeg aga tähendas aega, kus hingedele nende jagu (ohvrit) jagati. Jao-

aeg laiemas mõttes jälle oli aeg, kus aastane lõikus ja saak suurpere liikmete vahel ära jagati, teenijaile palgad maksti ja n.-ö. aasta arveid klaariti. (Vrd. Eisen, EM II, 167 jj.; M. Haavio, Karjalan jumalat, Helsinki 1959, lk. 31 jj.)

10. **Põrgu piinast peastetud** (v. 381). (Põrgu kohta vt. V 462 komm.) Siingi on vanaaegne rahvausund ühendatud ristiusu kujutlustega. Kus usuti hingede koduskäimist ja vana Toonelat, seal harilikult ei peetud viimast veel mingiks põrguks kui karistuse või piinamise kohaks. Ristiusu mütoloogia järgi ei pääsenudki ükski hing enam ise põrgust välja (muinasjuttudes oli ainuke erand tark Salomon). Üldiselt näib, et (enne vennastekoguduse liikumist) ristiusu põrgut rahva seas ei võetud väga tõsiselt, vaid rohkem muinasjutuna, mille kõrval elas edasi vana Toonela usk. Aga muidugi võis rahva pärimustes ka varem olla mõningaid segunemisi ja ülemineküid, eriti legendipärases luules, kus ristiusu põrgukujutlused aitasid kajastada maapealse mõisa piinu (vt. legend «Ori taevas». Vrd. Eisen, EM II, 169/178).

11. **Tühi on tal kälimeesi** jne. (v. 427 jj.). Nagu öeldud, on see Sarviku perekonna üksikasjalisem kujutus Kreutzwaldilt. Rahval on «Vana Tühi» lihtsalt Kuradi üks asenimetusi, samuti kui Sarvik, Vana Halv, Vana Sitt, Vana Juudas jne.

12. **Valge mära vana ema** (v. 429). Rahvapärane on arvamine, et kuradi ema (või vanaema) oli valge mära — võib-olla sellepärast, et paganlikul ajal valget hobust pühaks peeti (Reiman, lk. 332). Siinset Kr. teksti («vana ema») võib lugeda «ema» või «vanaema» tähenduses; viimast aga paneb eelistama Reinthali tõlge («Grossmama»), samuti Löwe oma ja kõigepealt I tr., kus sõnad esinevad koos (vanaema).

13. **Meie, õed õnnetumad** (v. 454). Et kangelane oma rännakute ja vägitegude tasuks saab imeilusa naise, see on igivana motiiv. See arvatakse kajastavat ms. eksogaamilise, võib-olla ka matriarhaalse sugukonna olusid, kus naine tuli võtta väljastpoolt oma sugukonda ja selle saamine oli seotud seiklustega, selle eest aga väimees võis saada kui mitte ise hõimu juhiks (patriarhiks), siis vähemalt selle naisjuhi (matriarhi) meheks. Sellele vastavalt vabastab kangelane muinasjuttudes ka koletise (lohe) käest tavaliselt ikka «kuningatütre»[1] (siinne kolmarv on hilisema arengu või segunemise tulemus). Kreutzwald on muidu täpselt järginud igivana muinasjutumotiivi, aga endisi vabu «kuningatütreid» esitanud nüüdsete orjapiigadena, pannud neile suhu eesti orjalaulu ja teinud nad nii teatud määral kogu eesti talurahva sümboleiks, keda Kp. kui rahvusvägilane Sarvik-mõisniku orjapõlvest vabastab. Erinevalt rahvusvahelisest muinasjutukangelasest ei kosi Kalevipoeg ise ometi ühtki vabastatud piigat, kuna abielus Kalevipoega eesti rahvajutud ei tunne.

14. **Siis'ap paiskas soovikaape** (v. 909). Soovikaap, nagu öeldud, puudub enamasti printsessipäästja-muinasjutus üldse, nii siis ka tema põletamine. Kui ta aga kord eeposesse oli toodud, tuli ta sealt ka kõrvaldada juba kunsti nõudel, kuna ta niikuinii ülitugeva Kalevipoja oleks teinud kõikvõimsaks ja seega juba mittehuvitavaks. Teiseks saab Kr. kui valgustaja siin toonitada oma põlgust igasugu ebausu ja nõiduse vastu (nagu ta seda teeb ka «Kodutohtris» jm.).

VIIETEISTKÜMNES LUGU

XV loo peaülesandeks on lõpule viia Kalevipoja esimese põrguskäigu ja ühtlasi kogu selle lauatoomise retke ümber koondatud seikluste rea kujutus. Pärast II redaktsioonis lisatud sissejuhatust jutustatakse «Vanast Tühjast», kes Kalevipoega taga ajab, kuid soovivitsakese abil tehtud järve taha peab jääma. Õigupoolest ei sobi säärane «maagiline» lahendus Kalevipoja kui jõuvägilase kujuga, kuid ta on siia võetud muinasjutu ühest alatüübist, kus «printsessipäästja» ka muidu on veel päris tavaline inimene ja oma vägiteod teeb nimelt imeasjade ja oma kavaluse abil (vt.

1 Vrd. В. Я. Пропп, Русский богатырский эпос. М. 1955, lk. 30/55. Е. М. Мелетинский, Герой волшебной сказки. М. 1958.

EREJ, «Nupumees»). Järve tekkimine tagaajava pahareti ette põlvneb muide muinasjutust «Maagiline põgenemine» (Aarne, mt. 313), kus põgenev noorpaar selleks maha viskab maagiliselt kasvava veetilga.

Edasi seob Kreutzwald muinasjutu otsa jälle Kalevipoja kui hiidkuninga muu tegevusega ja toob omalt poolt sisse teadustuse, et (eespool ähvardanud) vaenlased vägilase pika magamise ajal tõesti Virumaad on käinud riisumas. Siis järgnev Raudoja lugu on aga rahvapärane ja nähtavasti igivana, juba germaanlastelgi esinev muistend kangelasest (Skandinaavias Thorist), keda hiiu tütar (Skandinaavias Geirröd'i tütar) tahab uputada, kuid selle eest oma eluga peab maksma. Kuna muistendist õhkub tõesti ürgaegse vägilassaaga hingeelu, on juba Faehlmann teda pikemalt välja maalinud (MKp., lk. 84) ja Kreutzwald omalt poolt detailides naturalistlikult täiendanud. 1857. a. trükis on kujutuse esialgseid naturaaliaid veidi kärbitud ja balti-saksa «õrnade kõrvade» säästmiseks saksa keele asemel mõned kohad ainult ladina keelde tõlgitud (Kr.—Bertramile 5. II 1860). Rahvaväljaandes (1862) on siit üle kolmekümne värsi välja jäetud (I trüki 365/368, 381/385, 400/407, 418, 431/433, 441, 446, 450/454, 462/463, 465/466, 468) ja teisi silutud.

Koos Sortsi tütre surmaga on eeposes üldse lõppenud sortside teema, kuna need nüüd kõik on kas hävitatud, läbi pekstud või vaikima sunnitud. Nüüd võib lõpuks alata ka linnuste ehitus, milleks materjali toomisega see juhtumuste rida oli alanudki. Ehitajaks pole aga enam Kalevipoeg ise, nagu rahvamuistendeis (kus ehitus kunagi lõpule ei jõua!), vaid Olevipoeg, kelle (õigemini Olevi) kuju rahvamuistend tunneb peamiselt Tallinna Oleviste (püha Olause) kiriku ehitajana. Tõenäoliselt on Olevi kui hiid-ehitaja nimi Skandinaaviamailt sisse rännanud koos selle (kiriku) ehitusmuistendiga, kuigi Olevit juba vanus rahvalauludes tuntakse tavalise kangelasnimena («Oleksin mina Olevi»).

XV loo lõpus on (juba «Alg-Kalevipojaski») kujutatud põrgust vabastatud piigade edaspidist saatust: üks neist abiellub Sulevi-, teine Alevipojaga, kolmanda aga, kes muinasjutu järgi oleks pidanud saama Kalevipojale, röövib Alutaguse tuuslar. Ning alles siis, kui kangelased koos ta sealt on vabastanud ja ka selle sortsi hävitanud, kosib Olevipoeg piiga endale. Selle röövimisloo on kombineerinud Kreutzwald ise, võib-olla mingi rahvaliku röövsortsi loo eeskujul, mida ta oli kasutanud ka Soome tuuslari puhul.

1. **Kullid tulid kiskumaie** jne. (v. 11 jj.). Värsid 1/45 on lisatud kas 1858. või 59. aastal, kus Kreutzwald oma teose lõppu viimistles. Põhjuseks oli, et juba eelteadete puhul «Kalevipoja» ilmumisest oli «Inlandis» 1854/55 ilmunud lühikesi kirjutusi Jõelähtme pastori Schüdlöffeli, Kuusalu pastori E. Ahrensi ja Tallinna Toompea pastori E. Pabsti poolt, kus ironiseeritakse «madaam Linda» üle ja seatakse kahtluse alla «Kalevipoja» kui eepose rahvaehtsus (vt. «Inland» 1854, vg. 678 ja 764; 1855, vg. 161/166, 741/746). Veelgi teravam on E. Ahrensi arvustus «Kalevipoja» I vihu kohta («Inland» 1857, vg. 588 jj. ja 682), osalt ka Kuramaa pastori Th. Kallmeyeri arvamus («Inland» 1857, vg. 402, 467 jj.), kus laidetakse Kreutzwaldi enda poolt vahelepõimitud uueaegseid mõtteid ja rahvapärimuste nii vaba ümbertegemist. Kreutzwald tajub õieti, et nende folkloristlike ja kirjanduslike etteheidete taga on tegelikult pastorite vaen eepose rahvaliku ideoloogia vastu. Ka ÕES-i esimees prof. P. Jessen ironiseerib («Inland» 1857, vg. 416 jj.), et Kreutzwaldil muidugi kerge oleks olnud puuduvate osade asemel laulda neist härradest, kes siia tulid, verise piitsaga sundisid rahvast ehitama toredaid losse ja maha matsid ka vana laulu. «Laulik on vaba laulma sellest, millest ta tahab, uuest või vanast,» väidab ta, viidates Byronile. Samad mõtted korduvad ka siinseis värssides. Ja Kreutzwaldil on õigus, kuna fiktiivset «vana laulikut» on mõeldud umb. XIX saj. algul elanud raugana, kes nii siis väga hästi sissejuhatustes võis kõnelda ka uuemast ajast.

2. **Kirikuhakid kiusama** (v. 13). Kirikuhaki nimetus pastorite kohta oli rahva seas väga levinud; ühisjoonteks olid ühesugune must välimus, röövlinnu ahnus ja kisa; muide hakid taotsevad elada kirikute ja üldse vanade müüride ümber (vrd. Blumberg, Quellen, lk. 60).

3. **Korrapiiga kõõrutused** (v. 19). Korrapiigaks nimetati naist, kes pidi mõisas «korral käima», s. o. korra järgi teatud arv päevi mõisas töötama.

4. **Vanavara vaatamaies** (v. 200). Nagu näha paralleelvärssidest («taalerida tabamaies, / kullariismeid korjamaies»), on vanavaraga siin mõeldud vanaaegset rahavarandust, eriti hõbedat. Esialgu on Kr. siin ja v. 211 tarvitanud isegi sõna «vakavara», s. o. laastudest (veime)vakas hoitud raha (Kr.—Reinthalile 17. X 1859 = Kv. II, 548). Juba «Sipelgas II» (1861, lk. 27) tarvitab Kr. «vana vara» aga ka üle-kantud tähenduses rahvaluule kohta ja sellisena on ta saanud populaarseks. (Vt. ka ESArmt. III, 1957, lk. 127.)

5. **Kahekümne kabu osa** (v. 210) on vara, mida kahekümne härjaga võiks ära vedada; *kabu(härg)* = kohihärg (Wied.) (vt. Kv. II, 548).

6. **Siis pean andeks palumaie: / Tükk on jutust läinud tuulde, / Teine vette veeretatud** (v. 267/269). Mis on autor nende värssidega tahtnud ütelda? 1857. a. redaktsiooniga võrreldes näeme, et nende 3 värsi asemel on seal tervelt 24 värssi (XV 267/290), kus palutakse andeks, et järgneb natuke «jämedam lõng» ja et häbelikel neidudel on parem juurest ära minna. See vastab enam-vähem täpselt ka Faehlmanni visandile. Nüüd on see ära jäetud nähtavasti tarbetuna, kuna neidusid punastama panevad sõnad on niikuinii tekstist kõrvaldatud. Kas aga mõtleb Kreutzwald siin ainult seda väljajättu? Vaevalt, sest siin pole sellise vabanduse järele sisulist vajadust. Tegelikult on aga ka jutustuse enda üleminek liiga järsk: peame oletama vahepeal Kalevipoja kohtumist Alevipojaga, kellele ta vabastatud piigad üle andis ja kellelt kuulis vahepealseist sõjasündmustest (v. 299/309). Aga Alevipoja oli ta ju saatnud Soome mõõga võlga maksma (X 800 jj.); see ei oodanud teda põrgu suul, vaid kokkusaamine oli sündinud kuskil mujal. Nii siis on jutustuses tõesti lünk, mida koostaja küll teadis (võib-olla märkas alles rahvaväljaande puhul?), kuid ei tahtnud enam hakata omalt poolt täitma. Nagu mujal, nii aitas ka siin teadlik teose katkendlikkuse toonitamine just rõhutada nende katkendite rahvaehtsust.

7. **Rauda-oja sünnitajad** (v. 411). Raudojaks nimetatakse üht väikest oja, nimelt Jägala jõe haru Tallinna—Tartu maantee, nn. Piibe tee ääres umb. 40 versta kaugusel Tallinnast (MKp., lk. 84).

8. **Kõõruteles koidukana** (v. 424). Kuna eelmine värss kõneleb rahvaehtsast Looja kukest (vt. IV 121 komm.), võib arvata, et siingi mõeldakse mõnd mütoloogilist Looja kana, kes koidu ajal taevas kõõrutab. Teise tõlgitsuse järgi on siin mõeldud lihtsalt tetre; kuid koidu ajal kudrutab ainult tedrekukk ja seepärast on ainult teda nimetatud «koidukukeks» (Wied.), koidukana nimetust aga ei tunta.

9. **Seitsme penikoorma sammud** (v. 447). Leidub rahvajutte, kus Kp. võib astuda ühe sammuga mitu versta, kuid siinne väljendus (7 penikoormat — u. 50 km) on ikkagi ainult piltlik hüperbool, kus vägilast on ainult võrreldud muinasjutudes esinevate imesaabaste omanikuga, kelle iga samm seitse penikoormat olevat edasi viinud.

10. **Tereteles lakka tõstes** (v. 461). *Lakk* tähendas algupäraselt katet, peavarju, juustesalka, sirmi, siis murdeti ka mütsi (vrd. sm. *lakki* — müts), eriti kaapkübarat (Wied.); *lakisepp* — kübarategija (Wied.). Genitiivi *-a* näikse sel puhul olevat vähe tuntud.

11. **Saagi saagis voodesõudel** (v. 488). Mõeldud on muidugi veejõuga käivat saeveskit (vt. XI 189 jj. komm.).

12. **Tulin hilja Taara mäelta, / Pika ilu pidudelta** (v. 510/511). Mõeldud on eelmainitud olümpiaadi Tartus, mis täielikult on ainult Faehlmanni oletus (müüdis «Vanemuise viimne laul»).

13. **Olevipoeg, hoonetarka** (v. 524). «Alg-Kalevipojas» esineb siin ainult Olev; alles hiljem on Kreutzwald selle Kalevipoja eeskujul asendanud Olevipojaga (vt. Sj. 305 komm.).

14. **Laastuleiu juhatusel** jne. (v. 568 jj.). Peale tavaliste ohvrikommete (mille kohta vt. Kreutzwadi «Märkused») tarvitati ehitamisel veel järgmist taiga sipelgatega: asetati valitud ehituskohale rohtu või lappe või laaste ja vaadati, kas neile ilmub punaseid või musti sipelgaid; punaste puhul loeti ehituskoht kõlbmatuks. Teatavasti peeti sipelgaid maa-aluste (haldjate, surnute) kehastuseks, kelle elukoha peale lauta ei tohtinud ehitada. (Vt. Wied. «laastuleid» ja Kv. II, 549; Eisen, EM IV, lk. 237; GEV II, lk. 121 jj., 129 jj.)

15. **Kes kui kukekene korvis** (v. 644). Värss põhineb saksa kõnekäänul (wie Hahn im Korbe), mis tähendab üksikut meest naiste hulgas, kes on üldine lemmik, kõige tähtsam tegelane. Eesti keeles seda kõnekäändu ei tunta, vähemalt mitte laiemalt.

16. **Alutaga elas tarka** (v. 701). Mõeldud on Lüganuse Alulinna linnust madalal soosaarel (umb. 3 km mererannast), end. Aa mõisa ligidal. Selle varemeid käis Kreutzwald noorena vaatamas ja kirjeldas seda «Inlandis» 1838, nr. 36 (vt. Maailm, lk. 79 jj.; ka Eesti muinaslinnad, Tartu 1923, lk. 111). Varemete paari meetri kõrgused ja paari meetri paksused müürid on tehtud kivist, aga ilma lubjata. Kr. nimetab, et selle kohta säilinud luuleloo järgi «Alulinna on ehitanud keegi suur nõid, et see oleks kindlamaks asukohaks tema poolt röövitud tütarlapsele, ühe pealiku tütrele». Selle röövimisloo sidus Kreutzwald juba «Alg-Kalevipojas» keskmise põrgupiigaga ja laskis (nähtavasti enda järelduse põhjal) Kalevipoja kaaslastel olla Alulinna hävitajad.

17. **Targa tare tammest tehtud** jne. (v. 711/738). Kogu see majakirjeldus oli Kreutzwaldil valmis juba enne «Kalevipoja» koostamisele asumist, sest ta kõneleb sellest juba saadetises ÕES-ile 1849 (ÕES SK 137). See esineb ka tema rahvalaulude kogus A (vt. L III B, 89). Võib olla, et selle aluseks on ka rahvasuust kuuldud proosapärimus; aga kogu sõnastus on Kreutzwaldi oma.

18. **Nurgakivid põhja kiirust** (v. 712). Kr. seletuse järgi on *kiir*, gen. *kiiru* = kalju, kivi (nii märgib ka Wied.); «põhja kiirust» täh. seega 'põhjamaa kaljust' (nähtavasti graniidist). Ka «ilma kiir» olevat graniit (Wetterstein), mis niiskeks tõmbudes ennustavat ilma (Kr. — Neusile 12. IX 1847 = Kv. II, 38, 43. Kr. — Reinthalile 17. X 1859 = Kv. II, 550). Kr. põhjendab seda seletust ainult viitega O. W. Masingule tema «Marahva Näddala-Lehes» (1821, nr. 2, lk. 11), kes aga selles tähenduses räägib «põhja kiurust» (vrd. ES Armt. 1957, lk. 121).

19. **Tegid viilud vikeliseks** (v. 717). Viil — maja otssein, mis kolmnurkselt aheneb taladest kuni katuseharjani. Viilusid «vikeliseks tegema» tähendab neid «välja raiuma», «välja nikerdama», ilustama, näit. unka kohal asuvaid laudu «hobuse-» või «ussipeaga» varustama.

20. **Kuusetüvest küüruspakud** (v. 721). Küüruspakkudeks nimetati pakke, mis ehitamise ajal olid puumajas seinte all (Wied.); kivivundament tehti sageli alles pärast maja valmimist. Kr. järgi (Kv. II, 550) nimetati küüruspakkudeks nende tugipakkude ülemist rida, kuna neid oli kaks kihti.

21. **Lävelauad Lääne lepast** (v. 723). Siin pole tegemist mingi kindla lepaliigiga, nagu on arvatud (vt. G. Vilbaste, Kp. küsimusi, lk. 168), vaid sõna on tekkinud siia alliteratsiooni mõjul, «Lääne leppade vilulla» eeskujuks olles, mille järgi võis arvata, et Läänemaal eriti lopsakad lepad kasvavad.

22. **Parred sireva pärnasta** (v. 725). *Sirev* — sirge (Wied.). Rahvakeeles esinevad sõnad *sirevil* (= sirgena) *olema, siretama,* rahvalaulus ka *sirgeva* (= sirge).

23. **Vihtelauad vahterasta** (v. 726). Vihtelauad on vihtlemislauad, sauna lava (Kv. II, 550, Wied.). Nähtavasti tarvitati elutuba ka vihtlemiseks.

24. **Ollipennid õunapuusta** (v. 731). Pennid on ristpuud, mis seovad katuse kaht sarikapalki ülaosas teineteisega. Olli- ehk olvipennid ühendavad maja otsmist sarikapaari, mille ülanurgas asub nn. unka- ehk olviauk suitsu väljapääsemiseks. Kr. järgi nimetati ollipennideks pennide ülemist rida (Kv. II, 550).

25. **Kuusmannist kukepennid** (v. 733). *Kuusmani* nimetust tarvitatakse Põhja-Eestis *kuslapuu (Lonicera xylosteum* L.) asemel (Kp. küsimusi, lk. 175). Kuna kuslapuu on ainult põõsas, ei saa siin juttu olla tõelistest pennidest, vaid ainult kanaõrteks tarvitatud varbadest sarikapaari vahel (Kv. II, 551).

26. **Toapõrand põlve-savist** (v. 735). Mõeldud on (vt. Kv. II, 551) palju põlvi kestnud savist, põlissavist. Reinthal ja Löwe tõlgivad «Urlehm». Savisse oli sõtkutud kaetisrohtu (kaitseks kurja silma vastu?) ja tuul oli selle kõik ühte kuivatanud.

27. **Põhjast tulid pobisejad** jne. (v. 739 jj.). Pobisejad, pomisejad — pominal loitsude lugejad. Ka need värsid on Kreutzwaldil valmis olnud juba vähemalt 1849; ta ütleb nad nimelt koos «nõia maja» kujutusega üles olevat kirjutanud Viru-Nigula kihelkonnast «mõne aasta eest» (KM KO, ÕES MA 169 : 7 = enne GEG DH : 37). «Läänemetsast» asemel esines aga veel «AKp-s» ja I trüki käsikirjas «Laane metsast» (vt. Kv. II, 551).

28. **Tuulis-saarest tuuseldajad** (v. 741). Nagu Kr. ise ütleb (Kv. II, 551), ei olevat ta sellise saare asukoha kohta Viru-Nigulast mingeid teateid saanud. *Tuuseldama* ehk *tundseldama* tähendab nõiduma, posima, Kr. järgi: erilise «magneetilise silitamisega» haigusi parandama (Kv. II, 39).

29. **Kes kui kanad kõrgel õrrel / Kalevide lauakoormal** jne. (v. 747 jj.). Nähtavasti on see kujutlus rahvapärane, sest ka ühe (L. Kettunen 1910) üleskirjutuse järgi Kodaverest olevat Kp. piigasid nii edasi viinud, ise öeldes: «Tited one mul laude õtsan».

30. **Susisaba sõba alla** (v. 812). *Susisaba* tähendab tõenäoliselt laialehelist hundinuia ehk soetõlva, soetölli (*Typha latifolia* L.), mille laiade lehtede alla võib varjule minna (vt. Kp. küsimusi, lk. 186). Kr. ise oletab siin tõelist hundi saba (Kv. II, 551).

31. **Küll see kuuleb kaebamisi** (v. 891). Et vägivaldset surma saanud inimese hing kummitab ja et seda juhtub eriti varemeis, see on üldine rahvusvaheline rahvauskumus. Kreutzwald ise on teda tarvitanud ka juba 1836 oma saksakeelses ballaadis Rakvere krahvipreilist (vt. EKirj. 1926, lk. 630 jj.).

KUUETEISTKÜMNES LUGU

XVI lugu on oma sünniaja poolest eepose üks kõige hilisemaid. Selle koostamisele asus Kr. alles 1854. a. algul pärast «Kp-ja» I redaktsiooni valmimist ja ta enda pikemat haigust (vt. Kr.—Sachssendahlile 2. apr. 1854). Selle esialgse visandi on ta ümber töötanud 1855. a. kevadel (vt. Kr.—Sachssendahlile 27. juunil 1855). Aga isegi veel 1860. a. suvel on sellesse tehtud mõned lisandused (Sulevipoeg Sädemete saarel; vt. Kr.—Bertramile 2. IX 1860, Kr.—Schiefnerile 22. XI 1860). Siis tõlkis Kr. ise loo ka saksa keelde, laskis Bertramil redigeerida ja saatis trükki, kust ta koos XIV ja XV looga ilmus juba novembris 1860 (Kr.—Bertramile 22. XI 1860, Kr.—Schiefnerile 22. XI 1860).

Vastavalt oma hilissünnile on XVI lugu ka kompositsiooniliselt eepose peajoonest eraldi seisev lisand, mida tarbe korral võiks eemaldada ilma teose terviklust palju kahjustamata. Kr. ise nimetab teda kirjas Bertramile 21. VI 1860 «tühiseks» ja katkendlikuks «viikingi narrisõiduks», mille ta aga täpselt Lagose järgi olevat kirja pannud. Isegi kõik kordused olevat Lagoselt, kuigi need Kr-le endale «vastumeelsete mäletsemistena» tunduvat (Bertramile 12. VIII 1860). Elukujutuse poolest täidab XVI lugu siiski eeposes tunduva lünga, sest umbkaudu viikingiaja oludes mere ääres elava kangelase vägitööde eepos vajas kindlasti ka meresõidu kujutust. Kahjuks polnud selleks sobivaid ajaloolise ilmega kangelaspärimusi läbi vahepealse 600—700 aasta üldse säilinud. Ja nii võisid Kreutzwald ja Lagos tarvitada peamiselt rahvusvahelisi muinasjutuaineid, näit. taeva ja maa serva ühinemist otsivaist lastest ja maailma äärde sattunud kaptenist (vrd. Endis-Eesti elu-olu I, lk. 320 jj.), ning ka rahva uskumusi, näit. et taevas on maad kattev kumm, et maailma äär asub kuskil põhjas, et seal elavad valvuritena koerakoonlased jms.

Ei ole võimatu, et rahval on olnud mõningaid riismeid ka Kp-ja reisist üle mere. Sellest räägib üsna uduselt Epp Vasara teade (MKp., lk. 120). Pikema loo Kalevipoja reisist maailma otsa on neist eri allikapäraga motiivikestest siiski kombineerinud alles maamõõtja J. Lagos (Blumberg, Quellen, lk. 13/14, Kr.—Bertramile 12. VII 1860) ja muidugi palju vabamalt, kui seda tol ajal enam oleks söandanud teha Kreutzwald. Tõenäoliselt Lagoselt on pärit Kalevipoja teekonnale antud teaduslik uurimisülesanne, Kalevipoja kuninglik saatkond ja paažid, ilmselt Islandit kopeeriv Sädemete saare kujutus ja muud kõige

uueaegsemad elemendid. Võib-olla on Lagos, Kreutzwald või Bertram kuidagi tarvitanud ka Saxo Grammaticuse «Taani ajaloo» (*Gesta Danorum*) teateid, kus kuningas Gormos niisamuti läheb otsima maailma äärt ja sinna teejuhiks kaasa võtab targa Thorkilluse.

Igatahes on Kreutzwald seda valmismaterjali täiendanud ka omapoolsete andmetega; näit. olevat ta maailma otsa otsimisest ja selle ees seisvatest takistustest kuulnud ka Maarja-Magdaleenast ning Järvamaalt ja Viru rannast, «ilma et seejuures Kalevipoja nime mainitaks» (Blumberg, Quellen, lk. 14). Peale selle liitis ta siia mõnede rahvalaulude kilde (näit. uuesti «Suure tamme» laulust ja «Salme laulust»), laulukujulisi mõistatusi, muid rahvajutte (näit. hiiglase mängukannist) ja uskumusi, püüdes kogu seda äärmiselt heterogeenset motiivide hulka üheks tervikuks sulatada omapoolsete lisanduste ja ümbertõlgendustega.

Üsna hilja Schultz-Bertrami andmete põhjal (ja võib-olla ka mõnel kirjanduslikul eeskujul) liidetud teejuht Varrakule palgamaksmise motiiv aitab XVI lugu mõningal määral siduda ka Kp-ja hilisema saatusega: XIX loos selgub, et siin uurimisretkel omandatud Kp-ja tarkus pole ometi küllalt suur, et ära hoida rahva vana vabaduskirja äraandmist võõramaalasele.

1. **Aga kuhu taevakummi / Maa külge kinnitatud** (v. 9/10). Et taevas moodustab maa üle laotatud võlvi, on naiivsele kogemusele (õieti näivusele) põhinev rahvusvaheline uskumus, mis oli üldine ka Eestis ja Soomes (Karjala runodes on Ilmarinen selle võlvi koguni ise tagunud). Niisamuti rahvusvaheline on usk, et seda võlvi aitab kanda mingi maailmasammas või maailmapuu või hiiglane (Atlas) ja et see võlv võib ka kokku langeda (Eisen, EM IV, lk. 10 jj.).

2. **Sõrmila saan sorkimaie** jne. (v. 34 jj.). Rahvajutu järgi olevat taevas enne üsna madalal olnud, nii et lapsed sellesse auke torkinud ja neist saanud tähed (Eisen, EM IV, lk. 12). Mõned rahvajutud räägivad ka lapsest, kes läinud maailma äärt otsima (H III 18, 291 < Vigala, E 26 541 < Paistu). Nimelt olevat maailma äärel taevas nii madalal, et sealt jalgsi taeva pääseks, kui koerakoonlasi ees poleks (Eisen, EM IV, lk. 89 jj.).

3. **Parem jalg seal põrutagu** (v. 54). Pahema jalakanna põrutamine esineb sageli rahvajuttudes; arvati, et see võib teed avada allmaailma või paharetti üles kutsuda. Et aga nii võiks pääseda maailma otsa, on rahvaluulele täiesti võõras.

4. **Kaiu järvest kartemata** (v. 65). Kaiu järv asub umb. 30 km Tartust Kodavere poole. See on ühenduses Jõemõisa järvega, millest algab Kääpa jõgi.

5. **Ahti poja haudasida** (v. 72). Soome ja Karjala runodes esineb *Ahti* nii mehenimena kui ka veehaldja nimetusena (juba Agricolal a. 1540). Tema tundmisest Eesti alal puuduvad usaldatavad teated, kuigi see pole võimatu; võib-olla on seda paiguti levinud Viru ranna soome asunikkude kaudu. *Ahi*-nimelised kohanimed võimaldavad mitmesugust tõlgitsust (Turunen, KS, lk. 2; Blumberg, Quellen, lk. 28; Eisen, EM I, lk. 106 jj.). Kreutzwald igatahes kinnitab (kirjas Bertramile 12. VII 1860 ja kirjas Schiefnerile 2. V 1869), et ta *Ahti* nime rahvaluules mitmel korral on eest leidnud, eriti nimetust «Ahti hauad» jõehaudade kohta. Viimaseid ei eita ka uuem uurimine, peab aga neid vaid veehaldjale ohverdamise («ahtmise») haudadeks. Ka see seletus pole veel kindel. (Kgt. Kaleviste mailt, Tartu 1935, lk. 267/272. Vrd. P. Ariste, Ahikotused. «Eesti Keel» 1937, lk. 38 jj.)

6. **Mustajärv mul maust saadik** (v. 75). Mustjärv (Mudajärv) asub end. Kokora mõisa lähedal Kodaveres. Värsid 73/78 (väikeste muudatustega) on rahvapärased ja väga populaarsed (MKp. 329): rahvale tegi rõõmu oma vägilase suurust kujutleda konkreetseis asendeis, lastes tal läbida mitmeid tuntud järvi; tema enda suhu pandud vastavad värsid on sageli humoristlikku laadi ja aitavad kujutada tema iseloomu.

7. **Vankri juhil vaarumaie** (v. 93). Mõeldud on Suure Vankri tähekogu, mida rahvas tarvitas öösel orientiiriks.

8. **Külap leian Kaljumaalta** (v. 94). *Kaljumaa* on Kreutzwaldi edasiarendus *Kaljuvalla* nimetusest Soome kohta. Viimane põlvneb Faehlmannilt, kes nii püüdis etümologiseerida sõna *Kalevala* (vt. I 62 komm.).

9. **Raiu maha rajatamme** (v. 104/171). Nagu kogu XVI loo algus on õige ebaühtlane ja heterogeenne, nii on siia peaaegu mehaaniliselt liidetud ka «Suure tamme» laulu lõpposa, nähtavasti ainult sellepärast, et sealgi mõned värsid kõnelevad laevaehitusest. Kahjuks ei saa seda neidude iluutsusfantastikat kuidagi kokkusobivaks pidada siinse reaalse situatsiooniga. Niisamuti on üsna raske seda mõista kuidagi sümboolselt; nii näit. pole mingit alust maharaiutava «raja tamme» nimetusest välja lugeda mingit rahvaid eraldavate piiride kaotamise sümbolit vms. Võimalik, et see *raja* on sündinud sõnast *rait*, gen. *raia* = hiiglasuur (Wied.).

10. **Jäätmetest saab Järva linna** jne. (v. 138/143). Muidugi võime tõlgitseda neid ridu nii, et Järva linn tähendab Paidet, Lääne linn — Haapsalut ja Riia ning Põltsamaa tähendavad vastavaid tõelisi asulaid. Tegelikult on aga need otsesed või kaudsed nimed tingitud peaaegu ainult alliteratsioonist, nagu neiulauludes sageli.

11. **Minge meesta otsimaie** (v. 181). «Suure tamme» loo tammeraiuja otsimise eeskujul on seda lastud otsida siingi, sellest hoolimata, et siin Kalevipoeg oma hiiujõuga juba käepärast oli. Õnneks on Kreutzwald siiski osanud nii kohalekutsutud tarku rakendada vähemalt selleks, et nad üldse maha laidavad puulaeva ehitamise.

12. **Viirmaliste vägev voli** (v. 210). Vt. IX 210 jj. komm. Virmaliste ehk põhjavalguse teket seletas rahvas mitmeti; üks levinumaid seletusi oli, et seal surnute vaimud sõdivad (hiljem: nõiad vihtlevad või ratsutavad) ja et nende tuliste sõjariistade (resp. põlevate peergude) helk taevast vastu peegeldab (Reiman, lk. 334; Eisen, EM I, lk. 32; EM IV, lk. 83; Eisen, Virmalised. «Suomi» V 16, Helsinki 1939, lk. 65; GEV I, § 75/76). Sama uskumust esineb ka naaberrahvail. Et see virmaliste tuli põhjamaal laeva võiks põlema süüdata, võib olla rahvapärane järeldus, kuigi sellest pole teateid.

13. **Laeva teha hõbedasta** (v. 227). Imelaeva (hõbelaeva?) ehitamise motiiv sellisena võib olla pärimuslik; midagi säärast esineb muistendis jaanitule algupärast: keegi Eestimaa kuningapoeg on kosinud Islandi kuningatütart, aga teel sattunud ta nõia kätte vangi; siis on too kuningatütar teinud eriti tugeva imelaeva, millele ka nõiavõim pole mõjunud, päästnud mehe, sõitnud koos sellega Eestisse ja põletanud siis laeva ära (vrd. GEV II, lk. 61 jj.; J. G. Kohl, Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen II (1841), lk. 268/271).

14. **Lennuk pandi laeval nimeks** (v. 234). Nimi on Kreutzwaldi (või Lagose) enda tuletatud sõnast *lendama* (mõnede arvates sõnast *linnuke*, vrd. Reiman, lk. 334). Alles uuemal ajal sai see ka aeroplaani nimetuseks.

15. **Pääst ma keeritan kübara** (v. 294). Algvärsid (294/300) on rahvalaulust, vt. L 92. Kõik muu selles ärasõidu kujutuses ja Kalevipoja «lustiloos» põlvneb Kreutzwaldilt ja Lagoselt endalt. Viimase eeskujuks on teatud määral olnud loitsude algul esinevad sünnilood «Kalevalas» (värsid 328/348, vt. L 93, 94).

16. **Kaasavõetud keeletarka** jne. (v. 355 jj.). Keeletargaks nimetatakse siin ka nn. linnukeelte tundjat. Usk lindude keelesse on rahvusvaheline; usuti, et linnukeele mõistmise võimet saadakse ussikuninga krooni söömisest, kaarnakivi omandamisest jne.

17. **See on lahja Lapu randa** (v. 434). Lapimaad (s. o. Põhja-Skandinaaviat) tunneb eesti (nagu ka soome, rootsi, saksa jmm.) rahvausund nõidade kodumaana ja laplasi kõige tugevamate nõidadena. Lapist arvati tulevat ka n.-ö. halltõbi (s. o. malaaria või mõned palavikujuhud): nn. «hallid» jätvat Lapimaale oma kehad puude najale või magama, nende hinged aga tulevat siia inimeste seljas «halli sõitma» (Eisen, EM I, 16, 61).

18. **Mööda nõmme nõtkandila, / Mätastikku mütandila** (v. 448/449). Tõenäoliselt on *nõtkandila* ja *mütandila* Kreutzwaldi enda moodustatud vormid pro *nõtkatille*, *mütatille*, s. o. nõtkudes, mütates. Selgemalt öeldes on mõte seega: läksid nõtkudes mööda sood, mütates mööda raba (ES Armt. II, 1957, lk. 123 jj. Vt. ka IV 195 komm.).

19. **Oli üksi naine neori** jne. (v. 467 jj.). Kreutzwald on eesti «Salme laulu» sobi-

tanud ka siinse neiu suhu nähtavasti selleks, et toonitada eesti ja soome rahva sugulust ja nende rahvaluule ühtlust. Tegelikult tuntakse üht «Salme laulu» redaktsiooni tõesti ka Soomes; Lönnrot oli «Kanteletaresse» võtnud aga just eesti «Salme laulu» tõlke (pealkirja all «Suomettaren kosijat»).

20. **Saivad Sädemete saarel** (v. 567). Sädemete saare nimetus ja kogu siinse loo üksikasjade (vulkaanide ja kuuma vee geiserite!) rahvapärasus pole tõestatud ühegi rahvaehtsa üleskirjutusega. Nähtavasti tõi need oma visandisse alles Lagos. (Muide ühes «Venna otsija» loo teisendis (L 92) esineb «Sädeme linn», aga sel juhuslikul nimetusel ei tarvitse olla tegemist Sädemete saarega.)

21. **Mis sul kodu kütke'essa** (v. 606). Lähtekohaks on siin olnud muinasjutt, Eestis enamasti «maagilise põgenemisega» seotud Jeftha motiiv (Aarne mt. 313), kus võõrsil hädas olev kangelane paharetile ära lubab mingi talle tundmatu koduasja (näit. kes talle kõige enne vastu tuleb — kinkija mõtleb koerale, tegelikult tuleb aga vastu ta poeg. Vrd. EREJ «Tänulik kuningapoeg»). Nähtavasti alles Kreutzwald ise (või Bertram?) on selle koduaarde äralubamise motiivi sidunud tarkuseraamatu motiiviga (vrd. Kr.—Bertramile 12. VII 1860).

22. **Varrak nõnda vastamaie** (v. 614). Varraku nime Laputarga kohta ütleb Kreutzwald ise (kirjas Schiefnerile 25. IV 1862 = Kv. III, 258) leidnud ühest teistsugusest «Torma muinasjutust» ja ta eeposesse üle toonud. Tolle jutu olevat üles kirjutanud dr. Bertrami tädi; ligemad teated sellest puuduvad ja on võimalik, et selle nime puhul on kaasa aidanud Bertram ise. Kr. on *Varrakut* pidanud rahvalikuks vasteks sõnale *Varjaag* (Kr.—Bertramile 12. VII 1860). Lähem vaste viimasele on siiski pigem rahvalik nimetus *varrangud* = rootsi mereröövlid (vt. H III 2, 690/3, vrd. GEV III, lk. 428 ja G. Jacobson, Scando-Slavica I, 1954, lk. 36/42). Varraku «seina külge kütkendatud» tasust polevat varemas loos üldse juttu (Kr.—Bertramile 12. VIII 1860) — tarkuseraamat on siia liidetud siis alles päris hilja, 1860. a. lõpul. Ka veel 2. IX 1860 kurdab Kr. Bertramile, et tal Varraku aarde lugu kuidagi ei tahtvat valmida, kuigi ta seda mitu korda olevat alustanud. Bertrami poolt ettepandud «ilusaid ideid» ei saavat ta enam kasutada, «muidu peaksin terve loo juurde kirjutama» (seals. 7. X 1860).

23. **Lapulista võeti laeva** (v. 624). Tavaliselt tähendas *lapuline* ainult 'palumata võõrast, eriti pulmas' (Wied.). Aga selle kõrval on lapulisi peetud ka «muinasloolisteks rahvaks, kes ühes koerakoonu rahvaga maad olevat laastanud» (Wied.). Siin tähendab *lapulane* lihtsalt laplast.

24. **Kallist laeva vete kurgust** jne. (v. 637 jj.). Kujutlus mere «kurgust» või mere «neelust» või mere «pöörisest», kus vesi hirmsa kiirusega allmaailma langeb, on põhjamail üldine; soome rahvaluules nimetatakse seda «Kurimuse kurguks», Skandinaavias Malström; see pidavat olema kuskil Lofootide juures Norra ranna lähedal, kus Golfi hoovus ning mere tõus ja langus seda uskumust aitasid põhjendada. Vana-Kreeka mütoloogias tunti mereneelu Charübdise nime all (Turunen, KS, lk. 121). Et sellest meresõitjaid päästab valaskala (resp. haikala), haarates suhu laevalt visatud köie otsas oleva vaadi resp. ankru, näib põhinevat mõnel pärimuslikul meremehejutul. Üks selline on üles kirjutatud Saardest (GEV III, lk. 30 jj.; vt. ka M. Haavio, Väinämöinen (1950), 246/253; Eisen, EM IV, lk. 279). Tõenäoliselt liitis sellegi loo Kalevipojaga juba Lagos.

25. **Kodu võiks ta rehekütjaks** jne. (v. 722 jj.). Kogu selle anakronistliku loo Sulevipoja piibusüütamisest ja seejuures öeldud sõnadest on Kr. saanud Bertramilt. Sellele kirjutab Kreutzwald 2. IX 1860: «Kui ükskord maailm teada saaks, kui palju ta ise enda fantaasiast 16-nda loo sisse on poetanud: mis ütleks ta selle kohta? küllap dr. Bertram naerab endale pihku, kui kinni tabataks Sulev oma tubakapiibuga ja puude jagamisega talude järgi...» Kr. iseloomustab seda lugu ise kui «halba nalja», puude jagamise kohta aga ütleb, et see tahtis olla pilge «ühe rikka metsamõisa omaniku kohta (Tormas), kes oma talupoegadele tõesti ainult ü h e sülla puid annab; muu tuleb neil kas osta või varastada» (Kr.—Schiefnerile 22. XI 1860 = Kv. II, 181).

26. **Teisel pool jäämäede taga** (v. 746). Kujutlus, et kõrges põhjas, jäämägede taga on mingi salapärane soe maa, ei ole Kreutzwaldi enda leidus, vaid kuulub rahvusvahelisse meremeeste folkloori, osalt isegi omaaegsete teaduslike hüpoteeside hulka (lähtekohaks Golfi hoovuse põhjustatud nähtused). Võib-olla oli see motiiv tolleaegse kirjanduse kaudu võetud juba Lagose visandisse, kuna kannupoiste kujud nii siin kui Kikerpära soo loos on peamiselt tema looming. Ka rahvajuttude maailma ääre otsijad satuvad vahel imelisele saarele (E 31047 < Halliste), vahel saladusliku müürini, millele ronijad hüüavad «oh kui ilus!» ja hüppavad sinnapoole (H II 32, 1022 jj. < Vastseliina. Vrd. ka GEV III, 2, lk. 31).

27. **Kus need kuked sõivad kulda** (v. 759). See ja järgnevad värsid on võetud «Imemaa»-nimelisest rahvalaulust (red. A, vt. E. rahvalaulude antoloogia 1064, vrd. L 44, 95), mis on õigupoolest neidude ilutsusfantaasia. Selle «võimatu maa» kujutuses (red. D) leiduvad ka naljatlevad värsid «härjasuurustest kirpudest» ja «kuusekõrgustest kapsastest», milledest viimast on Kr. siin tarvitanud üleminekuks nüüd järgnevale hiidude maa kujutusele. Mõnes teisendis (H III 12, 703 (7) < Pöide) sõidab isegi laev sellele imemaale.

28. **Pani poisid põlle rüppe** (v. 797). Kogu siinne juhtumine hiidneitsiga on võetud rahvusvahelisest «hiidneitsi mängukanni» muistendist, mis arvatavasti Lääne-Euroopast lähtudes on levinud kuni Kesk-Veneni ja mida tunnevad kõik Eesti naaberrahvad, võimalik siis, et seda tunti ka Eestis (V. Höttges, Die Sage von Riesenspielzeug. Jena 1931). Tõenäoliselt on Kreutzwald või Lagos siis selle saanudki Eestist (või soome luulest — vrd. M. A. Castrén, Finnische Mythologie, lk. 320/326).

29. **Kesse kõnnib kõrta mööda** (v. 812). See ja järgmised mõistatused on võetud rahva iseseisvast mõistatuslaulust (L 96, vrd. Reiman, lk. 335).

30. **Vaata! viirmaliste vaimud** (v. 882, vt. XVI; v. 210 komm.). Usk, et virmalised põhjamaa elanikele «armuandeks» vehklema on pandud (v. 899), on muidugi uueaegne ja kajastab ratsionalistliku teoloogia vaateid.

31. **Poistel poolelt koera kehad, / Pikad penisavad taga, /.../ Näusta nii kui inimesed** (v. 904/907). Eesti rahvapärimuses on teateid ainult peninukkidest ehk koerakoonlastest, kel pole mitte koera saba, vaid koera pea. Neid samastati vahel sõjaaegsete sisside või pardiajajatega (< «Parteigänger»), kuna viimastelgi olid vahel kaasas verekoerad jälgede nuhkimiseks. Aga üldisem ning varasem on uskumus, et koerakoonlased elavad maailma äärel kuskil (Uraalis, Kaukaasias!) suure mäe taga või all ja et nad ähvardavad murda kõik elava, kui neid kinni ei peaks (vene) sõldatid palke mäest alla veeretades. Neil olla pahem jalg ja käsi koera käpp, kaelal paks lakk, mis vihaga püsti tõuseb, ja keset nägu üks silm, mis keerleb kui võikarp (H I 10, 38 < Risti). Nende ülesandeks olevat valvata maailma äärt, et keegi jalgsi taeva ei saa (E 17 975 < Ambla). Sääraste «koerapealaste» (künokefaalide) pärimus on rahvusvaheline ja ulatub antiikaja totemistlike kujutlusteni. Miks Kreutzwald nende «penipealiste» asemele tõi «penisabalised sellid», on raske kindlaks teha; ta isegi kirjutas 1837. a. «Inlandis» (vt. Maailm, lk. 67) veel «inimestest koerakoonuga» (Reiman, lk. 336; Eisen EM I, lk. 234 jj., EM IV, lk. 90 jj.).

32. **Vainuköita kinnitama** (v. 925). Vainu- ehk õigemini vaenuköieks nimetatakse vaenusääse (*Lycoria militaris* Nom.) vastseid (tõuke), kui need suurel hulgal, kuni paari meetri pikkuse «köie» kujul ühest paigast teise ronivad (vt. ajakiri «Loodusevaatleja» 1933, nr. 4/5 ja «Eesti Loodus» 1958, lk. 286/289). Seda «köit» kardeti Eestis ja Soomes sõja ning muude õnnetuste endena. Usuti, et see, kes vaenuköie oma sõrmedega lahutab, oma kätega võib hiljem paiseid, roosi, nikastusi, hambavalu ja muid haigusi parandada (Reiman, lk. 336; Eisen, EM IV, lk. 246 jj.).

33. **Hüva hobu hüpatelles** jne. (v. 927 jj.). Siin on uuesti ära kasutatud Kalevipoja hobuse hukkumise ja selle eest kättetasumise rahvamotiiv, mis esineb juba Kp-ja künniloos ja siis veel Assamalla lahingu puhul (VIII ja XVII loos). Aga ka rahvapärimustes on sellest mitu varianti (vt. MKp., nr. 267/281).

34. **Miska sooda sahkamaie** (v. 939). Kalevipoja esimest maakündmist esitab

Kreutzwald loova tööna, mis (Uku õnnistuse mõjul) tegi maa viljakandvaks. Rahvapärimustes tuntakse, nagu nägime, just teistsugust, maad rikkuvat hiiu kündi (vrd. Knüpfferi, Kr. J. Petersoni ja Schultz-Bertrami teated «möllikute» künnist; MKp., lk. 105). Seda varianti (koos hiiu needmise motiiviga) on Kreutzwald rakendanud siin, nähtavasti oletades, et varem ka kauged «põhja põllukesed» olid viljakad ja et seal kasvas isegi tammi (Eisen, EM IV, lk. 131 jj.).

35. **Kaarnalind on kuulutelles / Petist sulle pajatanud** (v. 991/992). Kogu see kaarna kuulutus, millega siinne reisikujutus algab ja lõpeb, näikse olevat Kreutzwaldi enda leitud. Muinasjuttudes, kus linnud midagi teatavad, ei peta nad kunagi, küll aga esinevad kaaren, harakas jt. rahvauskumustes vahel kurjaennustavate lindudena. Muidugi on siitpeale kogu XVI loo lõpposa oma tarkuse-ülistusega jne. Kreutzwaldilt endalt. Rahvalt on ainult siin-seal mõni üksikvärss või selle osa.

36. **Laske Lennuk Lalli alla** (v. 1037). *Lalli* on nii Eestis kui Soomes tuntud vana koha- (ja isiku-) nimi. Tallinna (Lindanisa) ligidal pole siiski seni näidatud ühtegi säärast kohta. Nii võib arvata, et see nimi siia on võetud ühest J. Lagose kontamineeritud väheütlevast meremehe-laulust (L 95), kus esineb värss «Laske laevad Lalli alla» või et laev jäi «Lalli alla lauterisse» (või ankrusse). Sellega on nähtavasti mõeldud mereäärset Lalli küla Muhumaal, Hellamaa vallas (MML, lk. 58; Reiman, lk. 336). Kr. väite järgi tähendavat *lalli* Saaremaal üldse kõrget kallast, nii et see v õ i v a t käia ka Tallinna Toompea kohta (vt. Kr.—Bertramile 3. III 1870 = Kv. IV, 231). Uuemad andmed näivad seda Kr. väite esimest poolt kinnitavat, nii näit. tähendab ka Sangastes *lall* 'järsku jõe- või merekallast'; ka Raplas esineb Lalli küla (MKp., lk. 503). Soome rahvalauludes on *Lalli* tuntud mehenimena.

SEITSMETEISTKÜMNES LUGU

XVII ja XVIII lugu ning XIX loo algus moodustavad eepose kõrgkoha, peripeetia, kus Kalevipoeg eriti pikas ja raskes võitluses ületab oma vägevaima vastase, allmaa mõisnikuna kujutatud Sarviku. Võitlus Assamallas maale tunginud viikinglike inimvaenlaste vastu on ainult episood, millest jutustatakse nagu möödaminnes; vahepealset seitsmeaastast rahupõlve ja kaitselinnuste ehitamist üle maa aga ainult mainitakse. Assamalla lahingu kujutuseski võtab poole enda alla Kalevipoja ratsutamise ülistus (kuna selleks oli kasutada rahvamotiive peiu ülistuseks — kuigi selle lõpposa kaldub siinsest sõjateemast kõrvale) ja siis jälle Kalevipoja hobuse lõhkihüppamise kujutus (kuna sellest räägib üks kohalik seletusmuistend; MKp., lk. 556). Lahingut kui niisugust teadis rahvas arvatavasti ainult mainida ja nii jutustab ka eepos sellest üsna põgusalt.

Eriti pikalt on aga välja maalitud allmaailma laskumise eellugu, kusjuures siingi järgitakse «kolme printsessipäästja» muinasjuttu, nüüd aga juba selle kõige pikemat redaktsiooni ja seda veel igal sammul omalt poolt detailidega täiendades. Kolme vägeva kasuvenna asemel valvavad keevat kapsaleemepada nüüd üksteise järel neli meest, esmalt Kalevipoja kolm kaaslast ja siis ta ise. Nii kordub ka härjapõlvlase petustseen enne tervelt kolm korda, kuni siis Kalevipoeg ise neljandal korral kelmuse paljastab. Erinevalt kasutatud muinasjutust on lõpuks leent keetev nõiamoor (see puudub rahvajuttudes üldse) pandud laulma pilkelugu, kuidas ta noorena on peksnud teda kosivaid Kalevipoegi. Kogu selle kuju on Kreutzwald võtnud Faehlmanni kunstmüüdist «Vanemuise lahkumine», sinna aga on Faehlmann ta vorminud kasutades rahvaballaadi «Suisa suud», kus karske neiu tapab teda vägisi suudelda tahtva Sulevi-, Kalevipoja. Kuigi just see laul oli peaaegu ainus värsikujuline rahvaballaad Kalevipojast, tundus arvatavasti rahvusvägilase surm naise käe läbi Faehlmanni meelest nii vähesobiv, et ta selle motiivi esitas ainult krõnksus nõiamoori hooplemisena. Ja sedasama pilti arendas nüüd edasi Kreutzwald, tehes selle vanamoori otse Sarviku enda emaks. Nii siis selgub,

et Sarviku soo ja Kalevite soo vahelisel vaenul on juba põlised juured.

II redaktsioonis on Kreutzwald XVII loo lõppu teatud intermetsoks moodustanud stseeni magava Kalevipoja ümber tantsivaist murueide tütreist. Selle aluseks on vähemalt rahvauskumus, et tavaliselt metsas või muru all elavaid haldjatütreid vahel olevat nähtud tantsimas («Kui päike paistab ja vihma sajab» — tavalisem on küll arvamine, et siis vihtlevad nõiad). See tantsumotiiv on eesti rahvausundis võrdlemisi haruldane ja viitab pigem romantilisest kirjandusest tuntud lääne-euroopa elfide ja feede tantsule.

1. **Seitse suve segamata** (v. 6). See arv 7 on nähtavasti võetud ainult tavalise rahvaluule lemmikarvuna (lähtekohaks igivana maagiline arv seitse). Faehlmanni visandis ei räägita sellest midagi muud kui: «Kodus ehitas ta mere rannale linna ja valitses siit maa ja mere üle.»

2. **Ilu-linna ehitanud** (v. 12). Mispärast puhtpraktilisel, maa kaitse otstarbel ehitatud maalinna nimetatakse «ilulinnaks», ei ole päris selge: ei kujutlenud ju ka Kr. ise teda mingi losside linnana või rõõmu- ja lustilinnana. Võib-olla sündis seegi nimetus osalt alliteratsiooni ja värsimõõdu nõudeil; mõeldi vist sellega ainult «ilusa linna» ehitamist, kuna ta sellisena ikkagi pidi ilustama isa kalmuküngast.

3. **Rohkeste kui ema rinda** (v. 28). Siingi on püütud Tallinna vana nime «Lindanise» tõlgitseda kui «Linda nisa» (vt. I 170 komm.).

4. **Laskis teise linnakese** (v. 30 jj.). Nagu «Alg-Kalevipojast» näeme, on siin mõeldud Varbola Jaanilinna (vt. Sissej. v. 263 komm.). Alutaguse linnaga on mõeldud muidugi Alulinna Lüganuses (vt. XV loo komm.), kuigi pole öeldud, et see oleks vastanud endisele sortsilinnusele. «Alg-Kalevipojas» esineb Alutaguse linna asemel Viljandi ja XII loo algul lisatakse neile ka Tartu, Narva ja isegi Riia. Hiljem on need liiga laiali juhtivad kohanimed ometi kustutatud. Kalevipoja riik piirdub siin peamiselt sama alaga, kus rahvas tema pärimusi üldiselt tunneb, s. o. Kirde-Eestiga, kuigi tal abivägesid öeldakse (v. 64 jj.) kaasas olevat ka Kuressaarest ja isegi Soomest.

5. **Kalevide kallis hobu / Rahandela raksateli** (v. 67/73). Kuigi ilma otseste rahvalaenudeta, on see Kp-ja hobuse ehete kujutus mõjutatud mõningaist rahvavärssidest, nagu näit. «Jubba ressis (= preesides?) hooste rinnad, / Jubba kardas hooste kaelad, / Jubba kärrinas [kõrinas] hooste kõrvad, / Jubba sidis hooste silmad, / Jubba kuldas hooste kulmud» (Beitr. I, 11/12 (1), 10/14 = A 198 (100). Vrd. ka L 46, 26/30; A 26 (8), 10/13; Neus, EV, 57 jt.). Hobuste ehtimine mitmesuguste metallist ja ka nahkadest või riidest ehetega on väga vana.

6. **Mees puhub tule meressa** (v. 85). Kogu järgnev kirjeldus (kuni v. 141) põhineb Kr. poolt ümbertöötatud rahvalaulul, kus kedagi noormeest (või kosilast) ülistatakse; seda on täiendatud «Imetegija» laulust võetud fantastiliste, otse kosmiliste hüperboolidega (vt. L 97 komm.). Viimased on ka Kreutzwaldile endale tundunud juba üle piiri minevat, nagu selgub ta «Lühikesest seletusest» (lk. 49): «Tema sõa ratsu seljas vaenlaste vastu sõitmine on üks rohke värviga üleliigselt maalitud, selgemini üteldes solgitud pilt.» Pealegi on see võrdlemisi ebaühtlane, kuid tervikuna sellest hoolimata üks eepose haaravamaid kujutusi.

7. **Ohkab tuulesse hobuse** jj. (v. 95/98). Need «õhulised» värsid on teatud määral vastuolus Kp-ja massiivsusega ning järgneva võimsa esitusviisiga; rahval esinevad nad näit. talgulise laulus, kellele talgule tulekuks hobust ei antud. Fantaseerides, et ta tegi hobuse tuulest, tahab laulja väljendada vaid trotslikku mõtet, et ta ka ilma peremehe hobuseta talgule pääseb. Teisal kõneldakse nii ka «lauldud», s. o. nõiduse teel loodud hobusest kui lauluvõime sümbolkujust.

8. **Jättis jälgi murudele, / Kabjatähti kaljudele** (v. 144/145). Kalevipoja enda, aga vahel ka tema hobuse «jälgi» näidatakse väga mitmel pool, peamiselt ühenduses Kp-ja künniga ja ta kammitsas hobuse põgenemisega huntide eest. Aga ka Kp-ja ratsutamise «jäljed» (peamiselt Virumaal) on rahvapärased (MKp. 253/264).

9. **Puistas Kalev meeste päida / Nii kui lehti lepikussa** jne. (v. 184 jj., samuti v. 203 jj.). Siin on Kr. kasutanud mõningaid

värsse rahvalaulust «Venna sõjalugu», neid omalt poolt edasi arendades (vrd. L 110).

10. **Assamalla hangusivad** jne. (v. 196 jj.). Ka hilisemate rahvapärimuste kinnitusel on Assamalla küla juures olnud kord lahing ja sealsed maad olevat siis valatud vere tõttu veelgi viljakad. Kõik ligemad teated sellest lahingust ja isegi sealseist Kp-ja vastaseist aga puuduvad. Võib-olla on üks selle pärimuse kajastusi ka see, et Assamalla luhta on üldiselt peetud Kalevipoja kui hiiu hobuse n a h a asemeks (MKp. 267/281, lk. 556 jj.).

11. **Saagu sa rabaks raipema** jne. (v. 230 jj.). Kp-ja hobuse lõhkemine on rahvapärane, kuigi (loodus)hiiud tavaliselt ei ratsuta. Maa äraneedmine sellisena aga kuulub tavaliste rahvusvaheliste loodushiiumotiivide hulka, millega seletatakse mõne maakoha teatud omadusi. Nii sajatavad ka saksa hiiud, soome Kalevanpoikad, Suur Tõll ja Karksi vanapaganad.

12. **Meie maa, see jäägu mõrsjaks, / Priipõlve pärijaksa** (v. 279/280). Neis eepose kangelase sõnades väljendub rahva igipõline vabaduseiha, s. t. ideoloogia, mis on omane ka rahvaloomingule, kuigi siinne värsistus on Kreutzwaldilt.

13. **Võimus jäägu ü h e voliks** jne. (v. 283/286). Samasugune kuningavõimu jagamatuse toonitus esineb siin kolmat korda; vrd. II 46 ja II 167 komm. On arusaadav, et kujutataval ajajärgul, võrreldes varasema hõimuseparatismiga, oli tugev keskvõim progressiivne nähtus, eriti maa kaitse seisukohalt, kuigi eesti hõimud XIII saj. algul veel selle arenguastmeni polnud jõudnud. Mitmest muust kohast on näha, et Kreutzwald seda Kalevipoja kuningriiki ometi ei kujutlenud mingi absoluutse monarhiana, vaid pigem nn. sõjalise demokraatiana, kus peamiselt «kangus» ja «vahvus» ühe mehe teiste juhiks tõstavad, mitte sünnieesõigused. (Vrd. Fr. Engels, Perekonna, eraomanduse ja riigi tekkimisest. Tln. 1958, lk. 148 jj.) Muide siinne koht vastab peaaegu sõnasõnalt vana-kreeka sõjalise demokraatia põhimõttele «Iliases» (II 204 jj.): «Paljudevõim häda toob; lase ü k s juhib valdjana ainult.»

14. **Leidsid pikasaba pesa** (v. 322). «Pikksaba» on üks hundi eufemistlikke asenimetusi (vrd. III 162 komm., Reiman, lk. 338).

15. **Härjapõlvelase poega** (v. 427). *Härjapõlvlase* nimetuse on populaarseks teinud alles Kreutzwald, rahvausundis on selle asemel *päkapikk* või *pöialpoiss* (sks. *Däumling*) või *kääbus* (samast tüvest kui *kääbas*). Mõnede uurijate arvates ongi kääbus olnud surnu (hing), kes elas maa all ja nii ühte sulas maa-alusega, s. o. maahaldjaga (või ka majahaldjaga) (GEV III, 83 jj.). Eesti härjapõlvlaste kujutlust on (muinasjuttude vahetalitusel) palju mõjutanud germaani pöialpoisid, keda kui mäehaldjaid kujutletakse imeseppadena, kes maa all taovad kulda, hõbedat jne., kes end vahel ka inimestele näitavad ja neile näit. tulesüte kujul kulda kingivad (Eisen, EM I, lk. 92/96). Üldiselt ei kujuta eesti rahvausk kääbuseid kurjadena. Siinse koha aluseks olevas printsessipäästja muinasjutus on aga leemevargaks maa all elav paharet, kes võib esineda ülivägevana, kuid ka kääbuse kujul (oma kuju muutmine suuremaks või väiksemaks vastas nii pahareti, surnu kui ka haldja viirastuslikule laadile). Tema sarvekesed ja kitsehabe on tõenäoliselt lisatud alles uuemal ajal ristiusu kuradi eeskujul (vrd. XIII 401 komm.).

16. **Luba pandiks lapse asja — / Kuldakellakene kaelast** (v. 633/634). Printsessipäästja muinasjutus võetakse leemevargalt pandiks sõrmus või muu imejõuline asi (vrd. MKp., lk. 417); enamasti läheb aga kangelane niisama maa alla ja lööb pahareti surnuks.

17. **Sinisuitsu siginessa** (v. 681). Sinine suits tähistab rahvajutus ristiusu kuradi kadumist ja põlvneb juba vana-heebrea kuuma Gehenna kujutlusest. Ühenduses Kalevipoja vastasega esineb ta juba Bertrami visandis kujul «sinine vesi» (MKp., lk. 106). Niisamuti on uueaegsemalt kuradilt võetud siinse supisööja j ä l j e t u kadumine («ei teeda ega tähte»).

18. **Sinilise siidi peale** (v. 709). Kuigi siin 2 esimest sõna on kõigis Kreutzwaldi eluajal ilmunud Kalevipoja trükkides (ja nende eeskujul ka hiljem) laotud sõrendatult, ei näi see olevat kuidagi põhjendatud: on ju tegemist ainult neidude lauludes sageli esineva sinise siidi(paela)ga. Nii

on käesolevas väljaandes see sõrendus loetud trükiveaks ja asendatud lihtlaoga.

19. **Suisa lõin Sulevipoega** (v. 714). See ja osalt ka järgnevad värsid on võetud rahvalaulust «Suisa suud» (vt. L 98). Umbes sama motiivi kasutab Faehlmann oma 1840-ndate aastate lõpul loodud saksakeelses värsivisandis, mis püüab värsistada tema proosamuistendit «Vanemuise lahkumine» ja mille me Faehlmanni stiili näitena ka siin esitame originaalis:

«Und gewaltig hallten die Töne
Und herzzerreissend der Sang.
Doch sag [,] was hemmet das Lachen,
Wenn der Muthwill es stachelt u[nd] reizt!

Und es wogte u[nd] jauchzte die Menge
Und rief den alten Spruch:
«Vom Moor kam der Sohn des *Sullews*,
Aus der Ferne der *Kalewide*.»

Und ein unauslöschliches Lachen
Erfüllte das lauschende Ohr.
Doch horch! was wirbeln für Töne [...]

— — — —

Er hat mit zürnenden Händen
Die schlanken Saiten erfasst [.]
Zerrissen schwirren die Saiten,
Entbunden entfliehen die Töne [,]
Und horch! gewaltige Töne —
Den Donner hörst du rollen,
Und röchelt der sterbende Feind,
Die Nachtigall seufzet u[nd] klaget,
Es schnaubt der unbändige West,
Die Taube girrt vor Liebe,
Es heult der hungrige Wolf.

(Vt. EKirj. 1931, lk. 416/424.)

20. **Lähme unda õmblemaie** (v. 776). Unenägude mütoloogilisse algupärasse usuti teatavasti väga laialt ning juba ürgvanasti. Homerose eepostes saadab ennustavaid unenägusid Zeus, kusjuures unenägude toojana esineb eriline unehaldjas. Eesti-soome muinasuskumuste järgi käib aga magaja hing ise rändamas ja «näeb» und sel ajal. Murueide (vt. I 34 komm.) tütred on siia unetoojateks rakendanud alles Kreutzwald. Muide on iseloomulik Kreutzwaldi ratsionalistlikule mentaliteedile, et tema eeposes üldse ei esine nn. täideminevaid ennustus-unenägusid (nagu rahvas neid uskus), vaid ainult realistlikult käsiteldud meeleolu-kajastavad ulmad. Ka siinne murueide tütarde «lustipidu» on ilutsevat laadi ja nende poolt vägilasele antud humaansuse-õpetus võib tõusta ka tolle enda tundlikust, heasüdamlikust hingest.

KAHEKSATEISTKÜMNES LUGU

XVIII lugu jätkab vahetult Kalevipoja teise põrguskäigu kujutust ja põhineb algusest lõpuni printsessipäästja muinasjutul. Viimast on aga eriti siin mitmekordselt laiendatud, detailselt välja maalitud ja mitme lisamotiiviga täiendatud.

Juba kohe algusse on Kr. enda poolt lisatud sissejuhatus, kus kõik kolm pseudomütoloogilist luulelist abistajat — Põhja kotkas, Vanemuine ja Endla piiga — on appi kutsutud, et kirjeldada järgnevat hiigelvõitlust — eepose suurimat jõurakendust. Kreutzwaldi ümbertöötuse peaülesandeks jäi seda võitlust esitada küllalt üksikasjaliselt ja küllalt raskena, seades kangelase ette tõusvas liinis üha uusi tõkkeid ja hädaohte. Kas need üksikmotiivid on kõik võetud muinasjuttudest või ise välja mõeldud muinasjuttude stiili kohaselt, seda on sageli võimata kindlaks määrata. Enamasti näikse tegemist olevat viimase moodusega, nii näit. põrgutee viie eeltakistuse puhul. Võitlus Sarviku sõjavägedega põrgusilla juures esineb siiski juba Bertramil ja on vähemalt mõningal määral rahvapärane; nii näit. kuuleme liivi muinasjuttudes «võitlusest sillal», mida põrgu väed kaitsevad muinasjutukangelase («püha Jüri», ka Lohetapja) eest (vt. FFC 66, Aarne 300 B; GEV III, 26); niisamuti esineb vahel midagi säärast «tugeva poisi» põrgusse-tungimise kujutuses (Aarne 804, näit. H II 49, 922/5). Soomlased tunnevad ka nimetust «Tuonen silta», setudel on nimetus «simme või vahane sild». Kreutzwaldi väidet (vt. «Märkused»), et ta «sillasõjast» on lapsepõlves kuulnud isegi laulu «katkendeid», ei tarvitse me siiski võtta kuigi täpsena.

Erinevalt tavalisest printsessipäästja muinasjutust ei esine seekord nõuandvat naisabilist, sest kuningatütred päästeti

juba esimese käigu puhul. Nii siis on Kreutzwald selle asemele (võimuvee kättenäitajaks) II redaktsioonis toonud Linda varju, kuigi riskeerides nõnda vastuollu sattuda V loo lõpuga, kus Lindat nägime hoopis «Uku õues». Ometi pole see vastuolu suur, sest nähtavasti on Lindat esitatud mingi vabalt liikuva kaitsevaimuna (vt. «Märkused»). Vrd. ka Kreutzwaldi seletust Schott'ile, et Lindast on siin ainult vari, kelle Uku on alla s a a t n u d vägilast aitama (vt. Reiman, lk. 338). Pole ju siin enam tegemist vana soome-ugri manalaga, vaid palju uueaegsemate, ristiusu ja antiikse mütoloogia poolt mõjutatud kujutlustega. Väärib meenutamist, et ka Odüsseus ja Aeneas oma «katabasisel» (allmaailmas käigul) kohtavad seal oma emade varje, kes neile kasulikku nõu annavad. Ja «Odüsseias» esineb Heraklese kuju isegi korraga kahes kohas, manalas ja Olümposel jumalate seltskonnas.

Edasi järgnevad võitlused Sarviku 30-mehelise ihukaitseväega, millele on vihjatud juba Bertramil; Sarviku ema pettuskatsed, Sarviku enda «moraalsed» süüdistused ja nende tagasilükkamine on aga Kreutzwaldi enda amplifikatsiooni tulemus. Selle tagajärjel laseb ta nüüd vägilasel loobuda oma mõõgast ja imekellukesest ning tulla tagasi rahvapärase jõukatsumise, s. o. maadluse juurde.

1. **Kallist abikellakesta / Tahan pihus ma pidada** (v. 331/332). «Alg-Kalevipojas» jõuab vägilane arusaamisele kellukese imeväest pärast teist loomade õpetust, II redaktsioonis aga alles pärast viiendat, sest Kreutzwald tahtis hiljem oma vägilast võimalikult talupoeglikuna kujutada, et nii vältida balti-saksa arvustajate poolt tehtud «võltsimise» ja uueaegsustamise eteheiteid. Muide kelluke esineb vahel ka tavalises rahvamuinasjutus, nimelt märguandeks, et ülal olevad kaaslased allolija köiega välja tõmbaksid. Loomade nõuanded enamasti puuduvad selle jutu rahvateisendeis üldse, kuigi muidu muinasjuttudes loomad (näit. hobune, siil, linnud jne.) sageli nõuandjana esinevad.

2. **Kukke laulis kauge'elta, / Koerte haukumise kärin** jne. (v. 378 jj.). Siingi esineb ühelt poolt ürgaegne kujutlus Toonelast või «sealpoolsest maailmast», mis õieti millegagi ei erine meie omast (vahel rahvajuttudes lisatakse ainult, et seal kõik täiesti vaikne on). Teiselt poolt aga pole siin esinevad Sarviku sõjaväed ka enam mitte säärased «elavad surnud», keda kohtab näit. Väinämöinen Toonelas-käigul, samuti mitte vaimukujulised ristiusu kuradid, vaid nähtavasti päris lihast ja verest inimesed, keda võib tappa.

3. **Jõgi voolas sula tõrva** (v. 389). Et Toonela (või üldse «teine maailm») asub kuskil kaugel, suure vee või (Toonela) jõe taga, on ürgvana kujutlus, mida on usutud Kreekast Soomeni, nii siis arvatavasti kord ka Eestis; isegi sellest jõest ülevedaja, soome «Tuone neiu» vastab kreeka Charonile. Ilmselt pole aga Kreutzwald lähtunud neist ürgseist uskumustest, vaid ristiusust mõjutatud muinasjuttudest nende «tule ja tõrva» piltidega. Ei Toonela jões ega kreeka Püriflegetonis voola tõrv ja vaik, vaid vesi, kuigi enamasti must või muidu hirmus vesi. Põlevas tõrvas vaevatakse inimesi aga juudi- ja ristiusu põrgus.

4. **Vastu põrgu väravada** (v. 629). Ka põrgu väravad puuduvad eesti rahva vanemais mütoloogilistes pärimustes, mängivad aga kristlikus mütoloogias suurt osa, saades isegi vahel kogu põrgu sümboliks. Vastavalt sellele esineb sageli muinasjuttudes ka nende lõhkumine, näit. «tugeva poisi» jutus ja temaga segunenud Kalevipoja lugudes (vrd. näit. Epp Vasara teisend, MKp., lk. 119).

5. **Olid meestel tossud õrrel** (v. 797). «Alg-Kalevipojas» esinev «nahad õrrel» näitab selle piltliku ütluse algupära: see on kontaminatsioon ühelt poolt kujutlusest, et vaenlase nahk nülitakse ja õrrele kuivama pannakse, teiselt poolt aga sama asja kohta käivast kõnekäänust, et tappes «toss» (s. o. hing) «välja võetakse» või «välja lastakse». Sama kontaminatsioon esineb vahel ka rahvakeeles.

6. **Hädapüsil hüüdemaie** (v. 801). Sõna *hädapüsi* ei esine meie andmeil rahvakeeles. Nähtavasti tähendab see: 'hädaga', 'hädavaevalt püsides'.

7. **Ehmatusel eksiteele / Läinud teise kruusi külge** (v. 879/880). Muinasjutus vahetab jõujoogid ikka kangelase naisabistaja. Et viimane siin (motiivi kolmandal kordusel!) puudub, on Kreutzwald Sarvikul lasknud eksida ehmatuse tõttu.

ÜHEKSATEISTKÜMNES LUGU

XIX lugu on iseseisvaks kujundatud ja suuremalt jaolt ka loodud alles II redaktsioonis, üsna hilja, 1860. a. lõpul ja 1861. a. algul; ta on võrdlemisi ebaühtlane ja moodustab õieti ülemineku põrguseiklustelt vägilase lõpplahingute ja surma kujutusele. Et XVIII lugu oleks muidu liiga pikaks paisunud ja XIX liiga lühikeseks ja sisutuks jäänud, on siia üle toodud Kalevipoja ja Sarviku lõplik maadlus ning viimase aheldamine. (Võib-olla on selle jaotamisega tahetud ka veel toonitada põrguvõitluse ulatust ja tähtsust.) Juba XVIII loo lõpposa võitluste aluseks on printsessipäästja jutu kõrval ikka enam «tugeva poisi» jutt, kus allmaailma tungimine sünnib vägisi ja lõpeb pahareti surnukslöömisega vms. Nüüd on eeskujuks juba ainult «tugev poiss» ja sellega rahvajutus vahel ühtesulanud Kalevipoeg (vt. MKp., 361/366). Kogu ahelduse motiiv sellisena kuulub rahvusvahelisse müütilisse muinasjuttu titaani (kuradi, Juudalase, Amirani või Kalevipoja enda) aheldamisest (MKp., 357/359). Selle üheks lähtekohaks on olnud igivana rahvusvaheline seletusmuistend, et vulkaani all on kinni keegi hiid, kes oma raputamisega sünnitab maavärisemist. Et kuidagi seletada säärase hirmsa jõu vangistamist, oletati, et ta mässu oli tõstnud veelgi vägevama (taeva) jumala vastu (selline jumalate omavahelise võitluse motiiv oli vanul Idamail väga levinud). Nii arvatavasti sündis juba palju sajandeid enne meie ajaarvamist Gruusias Amirani ja Kreekas Prometeuse müüt. Algkristlikul ajal jaguneb sama hiiulugu mitmeks alaredaktsiooniks; Kaukaasias hakatakse seda mäehiidu Amirani (< Ahrimani) pidama «Jumala ristipojaks», kes ristiisa vastu ülemeelikuks muutub ja selle eest kavalusega kütkestatakse. Sama müüt on võib-olla juba esiajaloolise aja lõpul Eestisse rännanud ja Kalevipojaga liitunud, samuti Islandile ja sealse Fenrishundi või kurja jumala Loki aheldduslugu mõjutanud. Juba kristliku ajajärgu esisajandeil hakati aga Kagu-Euroopas seks aheldatud koletiseks pidama ristiusu kuradit ja tema aheldajaks Kristust, kes ju ka Uue Testamendi (eriti aga apokrüüfilise) Nikodeemuse evangeeliumi) järgi pidi olema «põrguhauas» käinud ja kuradi võitnud. Tekib legend, et ta kuradile kavalusega kaela pani just sellesama kaelaraua, mis kurat (kui põrgusepp) tema jaoks oli valmistanud. Ka see hilisem redaktsioon levis juba varakult Baltimaile; Karjalas on sellest keskajal loodud isegi pikk runo «Hiide sepa» ehk «Juudalase» aheldamisest «Looja» poolt. Muinasjutu kujul on seda redaktsiooni tuntud ka Eestis ja see on omakorda mõjutanud ka Kalevipoja lugusid. Esineb mitu varianti, kus Kalevipoeg jääb kinni oma «ristiisa» Jumala käsul põrguvärava külge umbes nagu Amiran. On ka teisi ja uuemaid teisendeid, kus ta küll tungib põrgusse, kuid seal kuradi poolt aheldatakse kas põrgu seina külge või katusele. Aga on ka mitmeid teisendeid kolmandast redaktsioonist, kus ta sümpaatse kangelasena samastub põrgu tungiva Loojaga ja selle eeskujul ise põrguperemehe ahelaisse paneb. Kalevipoja kui rahvusvägilase loo «restaureerijad» võtsid oma töö aluseks muidugi selle viimase liitredaktsiooni — vähemalt mis puutub Sarviku aheldusse. (Vrd. A. Olrik, Ragnarök, Die Sagen vom Weltuntergang. Weimar 1922. M. Haavio, Kansanrunojen maailmanselitys. Porvoo-Helsinki 1955, lk. 7/75.)

Aheldamisele järgnev kullavõtmine ja seda saatvad Sarviku ja ta moori ennustused ning sajatused Kalevipojale on Kreutzwaldi enda lisandid; need aitavad üle pika aja jälle meenutada ka eepose «roima ja lunastuse» teemat.

Järgmine rahvaluule-motiiv on (II redaktsioonis lisatud) suure härja tapmine Alevipoja poolt. Selle aluseks on Eestis ja Soomes levinud igivana rahvalaul, mille enda algupära on aga veel lõpuni selgitamata nagu «Suure tammegi» lool. Ka siin on oletatud mingit vana rahvusvahelist müüti ja selle lähtekohta otsitud isegi Väike-Aasiast (O. Okkonen), teisalt on seda püütud seletada tähemuistendina, väites, et suur härg on tähendanud Otava (= Suure Vankri) tähtkuju (Haavio, Kirjokansi, lk. 240). Nii või teisiti, aga see vana aine on vähemalt eesti hilisemate laulikuaiste suus muutunud lihtsalt fantaseerivaks talgu- (või pigem pidusööma-) lauluks, kus piltlikult liialdatakse pidulistele tapetud härja suurusega või kus (teises redaktsioonis) lihtsalt pilgatakse mõisa (või rikka) poolt lubatud härja suurust, millest tegelikult süüa saavat aga vähem kui vaese mehe varesest. Eeposes on lool

suhteliselt vähetähtis osa: ta näitab ainult, kuidas vägilane pärast kolmenädalast põrgusviibimist jälle oma «vatsa rebevile» võis süüa. Igatahes kõneleb seegi juhtum, et Kr. II redaktsioonis eeposesse püüdis liita võimalikult palju rahvalaule.

Peamiselt Kreutzwaldilt endalt on refereeriv kujutus Kalevipoja edaspidisest ehitustegevusest ja kavatsusest Kunglamaale kosja sõita. Seejuures on (II red.) kasutatud rahva neidude-fantaasiaid («Neiu linn») ja laulu «Kosjahobuse» söötmisest.

XIX loo teise poole kujutusobjektiks on Kalevipoja «lustipidu», mille ülemeelik rõõm moodustab vapustava kontrasti just sel ajal saabuvatele sõnumitele Lõuna-Eestisse tunginud vaenlastest. Loomulikult on see komponeeritud kõik Kreutzwaldi enda poolt, et saada mõjukat üleminekut nüüd saabuvaile lõpplahinguile ja vägilase surmale. Seejuures on ta tarvitanud (eriti II red.) rohkesti rahvalaululisi liiteid ja ümberkujundusi, mis õuelauliku, Alevipoja, Sulevipoja ning Kalevipoja enda suhu on pandud. Mõned neist jätavad küll võrdlemisi ebaühtlase või väheütleva mulje.

Palju õnnestunumalt on XIX loo lõpul rakendatud (juba osalt XVI loos sissepõimitud) «Jeftha motiivi», s. o. juttu eemal olles teadmatult paharetile ära lubatud kodu-aardest (vrd. EREJ «Tänulik kuningapoeg»). Lapse asemel aga antakse siin Varrakule ära vana Kalevi tarkuseraamat (vt. v. 930 komm.).

Sõjasõnumite saabumise kujutus ja loo lõpp on jälle Kreutzwaldi enda looming. Sõjasõnumite sisu vaatleme ligemalt XX loo kommentaaris.

1. **Seitse pääva seisamata** (v. 36). «Alg-Kalevipojas» kestab maadlus ainult pool päeva. II redaktsioonis on selle vältus teadlikult tõstetud täiesti üleloomulikuks — maavärisemist põhjustavaks sündmuseks. Võib-olla on Kreutzwaldil selleks tarvitada olnud ka kaudseid rahvapäraseid jälgi Amiranist kui maavärisemishiiust; tõenäolisem on aga, et ta selle omalt poolt on lisanud.

2. **Eide vari valvsal silmil** (v. 64). Nagu XVIII loos, nii on Linda vari siiagi toodud alles Kreutzwaldi poolt.

3. **Rõngaspidi kaela külge** (v. 93). Sellega on mõeldud, et ka siin Sarviku kaela ümber oli raudne rõngas, seesama, mille rahvajutus Looja põrgusepale esmalt kaela paneb petu teel, nimelt prooviks, kas rõngas sobib Sarviku kaela. Ühes rahvajutus heidab aheldav Jeesus pärast seda ahela otsad kaljusse, hüüdes «Kivi kõvaks, paas paksuks!» ja siis ongi need sinna jäänud. Kui ehk Kreutzwald seda varianti tundiski, oli see Kalevipoja jaoks liiga imepärane; nii laseb ta sel endal ahelad kuidagi kaljuseina külge kinnitada ja siis veel «sidemeil sõlmida» saunasuuruse kaljupaku külge. (Vt. Annist, Kalevipoeg I, § 29 ja 30).

4. **Ära hõiska enne õhtud** (v. 136). Rahvalik vanasõna, mida Kreutzwald on edasi arendanud, niisama kui järgnevat **Õnne munal õrna koori** (v. 140), tehes neis nagu kogu eepose romantilise saatustunde kokkuvõtte (vrd. Sissej. 86 jj.).

5. **Sidus suud suude vasta** (v. 173). Säärasel kottide sidumisel on tõenäoliselt eeskujuks olnud rahvapärane veersekk, kahe otsaga pikk leivakott, mille avaus oli keskel. Ühes otsas leivapäts, teises silgukarp, nii kandis teomees selles oma nädalamoona õlal just niisamuti kui Kalevipoeg kullakotte.

6. **Saagu sa teele surema** (v. 197). Nagu varem soome sepa sajatus (vt. VI 703 jj. komm.), nii põhineb seegi siin iseseisvail rahvalikel allikail. Kreutzwald on seda sajatusmotiivi tarvitanud peaaegu samamõttelisena kahel korral, võib-olla arvestades, et Kalevipoeg Kääpa ääres tõesti umbes nii sureb.

7. **Mine Kungla kosimaie** (v. 398). Kunglast vt. I 499 komm. Kalevipoja kosjaskäigust kõnelevad rahvalood (näit. Epp Vasar) üsna ebamääraselt ja juhuslikult. Ainult Alutaguses räägitakse üksikasjalisemalt tema «pruudist», kes petlikult olevat lasknud ära lõigata ta juuksed ja kaasa aidanud ta jalgade maharaiumisele. See motiiv on aga siia liidetud hiljem Vana Testamendi Simsoni ja Deliila loost ning üsna vähe levinud (R. Viidalepp, Kalevipoja pruut. KKirj. 1958, nr. 8).

8. **Söötke ratsu salamahti** (v. 449). Kogu see koht on üle võetud tavalise perepoja kosjaettevalmistuse laulust; seetõttu on sisse jäänud ka koht hobuse «salamahti»

(s. o. isa-ema teadmata) söötmisest, mis kuningas Kalevipoja puhul vaevalt vajalik oli (vrd. L 102).

9. **Andeks hoonehoidijaile** (v. 478 jj.). Mõeldud on majahaldjaid (koduhaldjaid), kes maja õnnetuse eest kaitsesid ja kellele seepärast — eriti pidulikel juhtudel — ohverdati raasuke igast uuest söögist ja tilgake igast joogist (Boecler, EAGWG, lk. 39). Võru- ja Setumaal nimetatakse majahaldjat viruskundraks, Harjumaal leemeheks, kuna ta harilikult arvati lee all asuvat. Usuti, et ta majja tuleb juba esimese tuletegemisega. Soomes on levinud arvamine, et koduhaldjaks saab maja ehitaja (või esimese elaniku) hing, ja nii näikse lugu olevat ka mujal. Usk koduhaldjaisse oli levinud paljude rahvaste juures, nii näit. ka vanadel roomlastel (nn. laarid ja penaadid). Koduhaldjas oli ka skandinaavia «tomten», kellest on arenenud soome «tonttu» ja eesti tont, viimane aga hiljem sageli pahareti, vahel ka mingi tembutaja vaimu ilme saanud (Eisen, EM I, lk. 74 jj.; M. Haavio, Suomalaiset kotihaltijat, Helsinki 1942).

10. **Siuru-lindu, Taara tütar** (v. 493). Siurust vt. XIV 315 komm. Loomislaulust on siin õigupoolest ainult müütilise linnu lend («lendas palju, liuges palju»), muu kõik on Kreutzwaldi looming. Siurust on ta püüdnud kujundada mingit fantaasialennu sümbolit, lindu, kellele Taara ise tiivad on loonud ja kes seepärast kõikjalt võib teaduseid tuua.

11. **Kolmas koogalaste kodu, / Koogalaste korjuspaika** (v. 518/519). *Koogama* tähendab laste esialgset, kogelevat kõnelemist, veel segast lallitamist. Vastavalt sellele on ka *koogalane* väikelaps, kes alles õpib sõnu välja rääkima (Wied., vrd. ES Armt. 1957, lk. 121). Mis säärase «koogalaste korjuspaigaga» (s. o. umb. väikelastekoduga) reaalselt on mõeldud, jääb hämaraks, nagu üldse kõik selles pseudomüütilises fantaasias. Bertram (tegelikult Kreutzwald ise) tõlgib seda kohta: «Endlich lall'nder Kinder Heimath, / Kleiner Kinder Pflegestätte»). Hiljem kuuleme, et juba ka need rinnalapsed kisendavad kosilaste järele. Näib siis, nagu oleks siin tahetud lihtsalt nalja teha tüdrukute meheleminekuiha üle; see kõik on aga millegipärast projitseeritud mingisse irreaalsesse, müütilisse maailma.

12. **Kastkem kurku, kullakesed!** (v. 593 jj.). Alevipoja laul põhineb peamiselt joomalaulul («Õllest saar»), kuid sellega on (osalt juba rahval) liidetud muid motiive, nimelt kalapüügilaulust, «Vennaotsija» loost, «Mõõk merest» loost, «Vale surmasõnumist» ja kosjalauludest. Nii on Kr-l neid raske olnud tõeliseks tervikuks liita (vrd. L 103, 104).

13. **Kiuda künnab, selga nõtkub** (v. 661). *Kiut* on murdeline moodustus härjanimest *Küüt* (küüdiku härja kohta), niisama kui *Valli* valge härja kohta.

14. **Humal uhke põõsa oksa** (v. 678). Sulevipoja laul on eelmisega võrreldes palju ühtlasem, põhinedes ainult igivanal «humala hõiskamise» laulul (vrd. VI 556 komm.). Edasiarendatud on ainult lõpp, kus joobnud tütarlaste üle naerdakse.

15. **Lätti tulnud laevadega / Rahe kombel raudamehi** (v. 760/761). Esimest korda eeposes mainitakse siin sündmust, mida võime pidada ajalooliseks, nimelt saksa röövrüütlite saabumist Väina (Daugava) suudmesse a. 1201 ja eestlaste alale a. 1208. Aga see veel ei tähenda, et eepos neid sõjakäike tahaks kujutada ajalooliselt: ta esitab neid, nagu näeme ligemalt XX loo puhul, ainult väga lihtsalt ja skemaatiliselt, ainult rahva luulelise pärimusena.

16. **Panid paatrid paju peale** (v. 809). Kalevipoja enda laul kasutab uuesti joomalaulu — ja (pärast isiklikku üleminekut) «Ehted kadunud» laulu; viimane nähtavasti oli piltlik, poolteadlikult sümboolne kujutus neitsiduse kaotamisest. Kreutzwald on täiesti muutnud selle lõpu, tuues juurde pseudomüütilise «Kaljopoisi», keda Kr. ise varem (MML, lk. 45) on esitanud Kp-ja teise nimena.

17. **Rootsi kandle kõlistaja** (vt. 829). Rootsi kandleks nimetati Hiiumaal, Vormsis jm. poognaga mängitavat 3—4 keelega keelpilli; sel oli neljanurgeline madal kõlakast, mida hoiti mängides põlvel; pahema käega võeti keeltel hääli.

18. **Raudakäpad käidanema** (v. 872). Raudkäpaks (sagedamini raudkäeks) nimetati isameest, s. o. mõnd peigmehe sugulast või sõpra, kes temaga koos kosja sõitis ja tema eest kõneles (Reiman, lk. 331).

19. **Toonaeile leidsin tornis / Kivikoja kummi alta** jne. (v. 895 jj.). Siin on eeposesse sisse jäänud sisuline küsitavus: kuna Lindanisa linn oli ehitatud alles Kp-ja enda poolt kaua pärast vana Kalevi surma, ei saanud viimane oma tarkuseraamatut selle uue «kivikoja kummi alla» aheldada. Seegi vastuolu on seletatav nähtavasti kogu selle motiivi päris hilise juurdeliitmisega. Hea tahte korral võime aga oletada, et Varrak leidis raamatu mingist teisest juba vana Kalevi poolt rajatud «kivikojast», sest ka viimase elukoht oli ju vist sealsamas Tallinna mail, muidu poleks teda sinna maetud. Võime isegi kujutleda, et see oli näit. Irus, kus oli linnus enne Tallinna asutamist (H. Moora, Muistse Eesti linnused, Trt. 1939, lk. 93 jj.).

20. **Vana-aegne vaba põli** (v. 930). Kasutades «Kaugel äralubatud koduaarde» muinasjuttu (vt. XVI 606 komm.), on Kreutzwald (tõenäoliselt Schultz-Bertrami vahetalitusel) siin kasutanud rahvamuistendit nõiaraamatust ehk 7. Moosese raamatust, mis pidavat olema aheldatud seina külge Tartu Ülikooli raamatukogus Toomel. Muide keskajal olid kallid käsikirjad-raamatud vahel tõesti ahela otsas (Kr.—Bertramile 2. IX 1860; W. Anderson, Die Universität Dorpat in der estnischen Volksüberlieferung. SbGEG 1928, lk. 24 jj.). Kreutzwaldi poolt on see raamat esitatud mingi vana rahvatarkuste ja seaduste koguna (umb. nagu muinasgermaani Thulad), kus olid ära määratud kuninga ja rahva õigused; ühtlasi on seda mõeldud kui vana sugukondliku aja vabaduse ja rahvatarkuse sümbolit. Võime siis kujutleda, et sellest «sõjademokraatlikust» õigusest loobumine kuidagi kaasa aitas järgnevaks priiusekaotuseks, kuigi seda ligemalt ei näidata.

21. **Kõndis isa kalmu peale** (v. 1036). Siin juba kolmat korda kasutatud rahvapärane «Ema haual» motiiv (vrd. III loo ja VII loo komm.) on siin autori poolt ümber töötatud ilmselt kontrasti taotluseks: seekordne isa vaikimine aitab kaasa kurjaaimava, rõhutud meeleolu süvenemiseks; võime arvata, et isa vaikimise üheks põhjuseks oli isa tarkuseraamatu äraandmine.

KAHEKÜMNES LUGU

Eepose lõpplugu kõneleb Kalevipoja viimastest lahingutest, tema sõjaväe hävinemisest ja tema enda surmast. Selle kirjutamine oli Kreutzwaldile väga raske ülesanne, sest kui maakündmisest, lauatoomisest ja muudest hiidlikest vägitöödest oli rahvapärast materjali enam kui tarvis, siis puudusid Kalevipoja lahingutest välisvaenlastega rahvapärimused peaaegu täiesti. Tõsi küll, paljude rahvamuistendite järgi kaotab Kalevipoeg oma elu välisvaenlaste läbi, kes tal jalad maha raiuvad sel ajal, kui ta joob (Kääpa jõe ääres) või magab (Iisaku Kuremäel; MKp., nr. 340—356, 367). Kes need vaenlased olid, jääb enamasti mainimata; vahel nimetatakse nendeks sortsilasi, vahel sakslasi jt. Aga neiski muistendeis ei kõnelda neist vaenlastest midagi pikemalt. Ja kõigepealt: Kääpa või Kuremäe võitluste lugusid ei saanud kasutada sellepärast, et juba Faehlmann ei arvanud vägilase aule sobivaks, kui ta oma jalad ja elu kaotab välisvaenlaste läbi, küll aga mõõgale öeldud kahemõttelise needuse, s. o. vägilase enda väikese eksituse või puuduse tõttu (samuti kui Siegfried või Ahhilleus). Ometi tahtis ka juba Faehlmann Kalevipoja (kui eesti rahva jõu sümboli) langust siduda ka eesti muistse vabaduse hävinemisega saksa röövvallutajate läbi. Selleks kasutas ta ära juba Schüdlöffeli poolt üleskirjutatud muistendeid raudrüütlite maa sisse löömisest ja hobuseraipega vähipüüdmisest Kalevipoja poolt. Kuidas aga mõista, et tema poolt kuningana kujutatud Kalevipoeg elas nii üksikult metsas? Et seda seletada, lisas Faehlmann ainult nagu üleminekuks paar lauset: «Mitte alati polnud õnn tema poolt. Kord hävitas raudrüülaste jõud ta sõjaväe.» Need laused ongi nähtavasti peamine allikas, mida Kreutzwald sel sõjateemal eest leidis. Kõik muu pidi looma ta ise või kompileerima teiselaadilistest rahvapärimustest. Eepose kompositsioon aga nõudis möödapääsematult, et nii tähtsat saatuslikku sündmust tuleb kujutada pikemalt.

Kreutzwald tegi, mis võis. Vist peamiselt ajaloolised kaalutlused olid põhjuseks, et

ta nende lahingute kohaks valis Võrumaa, kuigi seal Kalevipoja pärimusi liikus võrdlemisi vähe ja needki olid õige hiidlikku laadi (näit. Tillioja urineerimine ja Jänujärve tühjaksjoomine). Aga läänepoolses Lõuna-Eestis teati Kalevipojast veel vähem. Võrumaal oli küll mõningaid muid, uuemaid ajaloolisi traditsioone, näit. mingi «Liivimaa poolkuninga» hauakünkast (mida võis sobitada Sulevipoja omaks) ja teise väeülema uppumisest järve, kust veelgi paistvat ta mõõk ja kübar (see muistend aitas kujutada nüüd Alevipoja surma). Muide neid Võrumaa kalmeid oli Kreutzwald ka ise mitmel puhul lahti kaevanud ja nende kohta aruandeid avaldanud (Verh. GEG I, lk. 87/99. N. Bunge, Archiw für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands. 1851, VI, lk. 80/99).

Sellest kõigest oli aga muidugi vähe. Mingi suurlahingu üksikasjalist kujutamist ei julgenud Kreutzwald ette võtta ainult omaenda fantaasiast ammutades. Nii siis kujutas ta ühe suurlahingu asemel paljusid lahinguid ja paljude vaenlastega, igaühte neist aga üsna lühidalt ja skemaatiliselt. Võib-olla ei pidanud ta ka tõenäoliseks, et Kalevipoja-taoline vägilane oleks jäänud alla ainuüksi saksa raudrüütlitele. On ju rahva kangelaseepikas üheks üldiseks iseärasuseks, et oma rahva kangelane peab ületama kõigi teiste rahvaste omad, kas füüsiliselt või vähemalt moraalselt. Seepärast koondas ka Kreutzwald oma vägilase vastu kõik võõrad väed, kes kunagi — lõunast ja kagust tulles — eestlaste maal olid sõdinud (põhjast ja läänest tulnud skandinaavlaste rünnaku tagasilöömist kujutas ta juba varem Assamalla lahingu puhul). Seejuures on kõige raskemana kujutatud võitlust «raudmeeste» vastu; neile järgnevad pohlakad, tatarlased ja «litukad» (leedulased), kes on koondatud ühte väkke.

Juba sellest loendist nähtub, et Kreutzwald pole tahtnudki anda mingit ajaloolist ülevaadet XIII saj. alguse võitlustest, vaid et ta ehtsas rahvaluulepärases stiilis on ühendanud väga mitmete aegade sõjakäigud. Vastuolus Kreutzwaldi mujal avalduvate seisukohtadega tundub olevat ehk ainult, et teiste ründajate taolistena on kujutatud ka venelasi, kuigi eestlastel viimastega olid enamasti rahulikud suhted ja kuigi venelased eestlastele nende palvel penirüütlite vastu mitmel korral ka appi olid rutanud. On siiski teada, et vene feodaalid oma võimu laiendamiseks mõnigikord tõesti sõjaretkedega ka eestlasi maksustamas käisid, nagu sellest kõnelevad vene enda kroonikad (näit. juba 1030. a.). Feodalismi kujunemise perioodil olid nii eesti kui ka vene rahvas ju veel üldse kujunemata; eksisteerisid üksikud hõimud, kelle omavahelised sõjad olid sagedased. Feodaalse killustumuse ajal sõdisid vene vürstid üksteisega alatihti; mitte asjata ei kaeba sellest «Igori loo» autor 1189. Isegi saarlased käisid karistussõjakäigul Viru- ja Järvamaal (1220) — miks ei oleks pidanud käima seal saaki otsimas ka mõni Pihkva või Polotski vürst? Igatahes ei saa siis Kreutzwaldi vastavast kujutusest «Kalevipojas» kuidagi välja lugeda mingit vaenuavaldust venelaste kui rahva vastu, nagu on püüdnud teha kodanlik-natsionalistlikud tõlgitsejad. Muide *venelase* (setu *vendlase* e. *vindlase*) nimigi on eesti keelde laenatud mitte hilisema vene rahva esivanemailt, vaid mingilt neist lääne pool elanud vendide hõimult (vrd. «Virittäjä» 1960, 360/363).

On muide tähelepandav, et ka Kreutzwald (ja Bertram) 1861. aastal XX loo vastavais kohtades sõna *venelased* tõlgivad mitte sõnaga «die Russen», vaid «die Wenden» — sellega nagu toonitades, et siin *venelastega* ei tarvitse mõelda praeguste venelaste esivanemaid, vaid muistseid vendisid, lääne-slaavi hõimu, kellega muistseil eestlastel ja liivlastel pidi olema kokkupuuteid. Muide mõnede uurijate arvates on ka Võnnu linn (saksa *Wenden*) vendide asutatud.

Et Kalevipoeg pärast lahingute kaotust läks üksindusse, on nähtavasti Faehlmanni enda oletus, et seletada tema üksiolekut 3 raudmehe maasselöömise puhul. Ainult viimaks mainitud motiiv ise on rahvapärane, kuigi väga vähe levinud. Enne Faehlmanni nimetab neid vastaseid raudmeesteks ainult Schüdlöffel, hiljem aga nimetab neid Wiedemann ainult 3 kuradiks; see tundub olevat algupärasem, kuna selletaoline motiiv esineb ka tugeva poisi muinasjutus. Saksa rüütlite väge esindavaiks saadikuiks muutis nad kindlasti alles Faehlmann, samuti omistas ta neile tapmise tahte — eeskujuks ehk seljatagune Kalevipoja jalgade raiumine Kääpal või Kuremäel. Tõenäoliselt Faehlmanni loodud on ka Kalevipoja uhke vastus alistumisettepanekule (vt. Lisa III A) — aga muidugi väljendas see ühtlasi rahva tõelist

suhtumist oma rõhujaisse. Vähipüüdmise motiiv on võetud rahvusvahelisest «vastaseotsija» jutust, kus kangelane vahel kohtab palgiga vähki (või kala) õngitsevat hiidu. Faehlmanni algatatud ümbertöötust jätkas Kreutzwald, kes Kalevipoja loobumist kuningavõimust on püüdnud pisut ligemalt motiveerida ja kes on juurde lisanud ka võimu üleandmise Olevile.

Kalevipoja jalgade kaotus ja surm Kääpa jõe ääres on eeposes täpselt joonistatud Faehlmanni visandi järgi, viimase rahvapärasus on aga osalt küsitav. Rahvateisendite enamik igatahes väidab, et Kalevipoja jalad raius ära mitte ta mõõk ise, vaid ligihiilinud vaenlased seda mõõka tarvitades — kas siis Kääpal, kus ta pikali olles jõest vett jõi, või Iisaku Kuremäel, kus ta pärast lahingut magas (MKp. 340—352).

Faehlmanni isiklik edasiarendus on, et Kalevipoja vaim pärast surma taevasse lendas ja seal Taara kangelaste seltsis rõõmupidu pidas — kogu säärane Valhalla kujutlus on eesti rahvausundile võõras. Niisamuti põlvneb Faehlmannilt tõlgitsus, et Kalevipoja v a i m põrgu ülemvalitsejaks saadeti. Küll on aga rahva seas laialt tuntud muinasjutte, kus elav Kalevipoeg endale uut hobust otsides istub end hobuseks muutnud kuradi selga, kes ta põrgu tahab viia; põrgu värava eest hüüab üks hääl, et ta käe väravapiita lööks, ja sinna siis käsi jääbki (MKp., nr. 361 jm.). Ka see kinnijäämine on üks kajastus sestsamast igivanast Amirani (Prometeuse) muistendist, mille teise redaktsiooni järgi Kalevipoeg aheldab kuradi (vt. XIX loo komm.). Viimase redaktsiooni juurde kuulub ka vana motiiv, et kuradid püüavad oma peamehe ahelaid läbi viilida või põletada (kahest otsast põletatud peergudega), aga et igal jõulu- (või ülestõusmispüha) ööl need ahelad uuesti jämenevad. Kreutzwaldi omapoolseks lisandiks on, et Kalevipoja vaim jumalate poolt sunniti tema jalutusse kehasse tagasi minema ja et alles s e e valge hobuse selga pandi ja põrgu väravasse saadeti. Kr-lt on ka loo patrioottiline lõpp (lisatud alles II redaktsioonis), et Kalevipoeg kord ometi oma ahelad purustab ja tagasi tuleb eesti põlve uueks looma. Kujutlus, et Kalevipoeg kord ühel või teisel moel tagasi tuleb, võib siiski olla rahvalt. Ka on Kalevipoja kui sümpaatse rahvavägilase kuju mõjul tema põrguvangistus mitmes rahvateisendiski ümber tõlgitsetud põrguvalitseja valvamiseks (MKp., lk. 122 jj.). Nii jätkab Faehlmanni ja Kreutzwaldi heroiseeriv ümbertöötus ka siin oluliselt rahvaluule predispositsioone.

1. **Kas ehk Kalevide kilpi** (v. 12). Kogu see sissejuhatus on mõningal määral mõjutatud Macphersoni «Ossiani lauludest», kus vana laulik niisamuti kuulab öösel Ossiani kilbi häält (näit. loos «Konlath ja Suthana» või «Temora» VII l.).

2. **Viigem vara varju-urka** (v. 56). Mõnegi Kalevipoja (surma) muistendiga on seotud ka teade, et sinna või sinna on maetud Kalevipoja varandus (Iisakus Kuremäe ümbruses teatakse isegi, et Kuremäe juures Kivinõmmel Kalevipoja kalmus olevat vägilase matisuurune kulduur!). Oluliselt on käesoleva eeposekoha aluseks siiski olnud rahaaugujutud, mida Eestis tuntakse väga palju, võib-olla osalt selle tõttu, et siin paljude sõdade ajal raha maa sisse matmist tõesti palju ette tuli ja et mõni neist peidukohtadest vahel ka avastati. Algupäralt on rahaaugujutud ometi suurelt osalt rahvusvahelised; nimelt arvati, et aaret valvab tema mahamatja hing (või selle poolt tapetud looma hing vms.), kes end vahel näidates aardeotsijaid püüab eemale peletada, vahel tulel oma raha «kuivatab» või muidu ajuti selle kohal sinist tuld laseb põleda, vahel aga isegi unes inimestele leiukoha kätte juhatab. Aarde kättesaamiseks tuleb aardehaldjale (keda hiljem on nimetatud ka tondiks, kuradiks jne.) tuua ohvriks mitu musta «vere venda» (näit. mustad kuked) ja vastu pidada aarde väljatoomist takistavaile kummitustele (Eisen, EM I, lk. 83/87).

3. **Matan maruka magusa** (v. 74). Kreutzwald on selle aardematmise loitsu saatnud ka Neusile juba 1849. aastal (ja hiljem ÕES-ile), kusjuures ta seletab, et sõna *maruka* olevat temale tundmatu, kuid sisu järgi oletab, et see tähendab 'varandus' (vt. Kr.—Neusile 11. II 1849 = Kv. II, lk. 77). Vaevalt aga sobib see epiteediga *magus*. Kr. enda andmeil (seals., lk. 78) olevat loits pärit Läänemaalt. Üks pastor, v. Jannau kihelkonnakooli endine õpilane, olevat mõne aasta eest selle üles kirjutanud ja Märt Mohn Võrru toonud. Nii on siis laul käinud läbi nii paljude käte ja suude, et võimata on kindlaks teha, kes just selles esinevad arusaamatud kohad ja

keelelised väärvormid on ilmale toonud. Igatahes on neid palju, näit. veel *lihtinessa, savisilla sügavale, liivitsa, sõja sõlmitud sõleda, ränkusa* jt. Loitsu üldine laad ja stiil meenutab teisi Kreutzwaldi tolleaegseid improvisatsioone, mis ta esitas rahvalauludena. Nii näikse ta toiminud ka siin ja rahvalt saadud (või juba Märt Mohni poolt müstifitseeritud?) loitsukatkendeid täiendanud proosakujuliste rahvauskumustega ja oma pseudo-arhailiste sõnavormidega. Muide tuletame meelde, et loitsuluule kunagi pole eriti peljanud arusaamatuid kohti; need mõjusid seda «müstilisematena».

4. **Langutan lahingi liivitsa** (v. 76). Kuna tõenäoliselt siingi on tegemist samasuguse «aimatud» või müstifitseeritud sõnaga, võime piirduda Kreutzwaldi enda antud seletusega: «*lahingu liivitsa* olen ma «lahingu saagiks» tõlkinud, sest *liivitsema* tähendab kalda ääres liiviga kalu või vähke püüdma» (Kv. II, lk. 77).

5. **Sõa sõlmitud sõleda** (v. 77). Seda kohta seletab Kr.: «on mulle pisut hämar, võib-olla olid sõled samuti sõjas saadud ja seetõttu eelmise saagi külge seotud» (Kv. II, lk. 77).

6. **Kannarahad, rõngastaalrid** (v. 82). Siin on Kreutzwaldi nimetus ja seletus rahvaehtne: «*Rõngastaalrid*, ka *võrutaalrid* või *võrurublad* tähendavad jõukamate inimeste kaelaehete küljes rippuvaid kannaga taalreid, mis — nagu pilt raami — hõberõngasse pandi. See rõngas on harilikult punutud ja raha ühelt poolt üle kullatud» (Kv. II, lk. 77). Tavaliselt on rõngastaaler siiski ise rõngaks tehtud, s. t. tal on keskelt auk läbi puuritud, et teda ehtena kaelas kanda. Kannarahal on küljes väike kand, mille kaudu ta kaela riputatakse. (Vrd. Etnograafia Muuseumi Aastaraamat XVI, 1951, lk. 222 ja 239.)

7. **Musta kukke, muruharja** (v. 89) — Kreutzwaldi järgi «murukujulise harjaga kukk» (Kv. II, lk. 77/78).

8. **Musta mutti, mis silmita** (v. 92). «Et mutil silmi ei olevat, seda arvavad tänapäeval veel paljud eestlased» (Kv. II, lk. 78).

9. **Solkinud võõra ehk sugula** (v. 102). Kuigi need värsid on ilmselt Kreutzwaldi enda loodud, põhinevad nad rahva arvamisel, et näit. rahaaugu leidmiseks peab laps olema sündinud seaduslikust abielust. «Neitsina ema poeg» tähendab siis mitte neitsist sündinut, vaid neitsina abiellunud naisest sündinut.

10. **Labalaps** (v. 106) on Wiedemanni sõnaraamatus seletatud: «puhta, ausa päritoluga laps», aga lisandiga «luulekeeles». Emakeele Seltsi murdekogudes esineb ta harva (siiski näit. Põltsamaalt «paarisrahva laps»). Muidu tähendab *laba* küll enamasti laia, lagedat, lamedat pinda, näit. *jala laba, labaluu, labakäsi, lappa panema, kuhja lava*, või jälle lihtsat, näit. *labane kangas, lihtlabane inimene* jne.

11. **Tuttu-luttu, tuttu luttu!** (v. 137). Kogu see ilus sarvepuhumise ja sõjaväe kogunemise kujutus on nähtavasti Kreutzwaldi enda loodud, otse rahvalt on ainult onomatopoeetiline *tutu-lutu*.

12. **Veli vihtles ahju peale** (v. 163). Kuna vanad reheahjud olid kerisega (ja vahel kummiga), võis neid tarvitada ka leili saamiseks ja nende peal võis vihelda. Siitpeale on vahele liidetud värsse (v. 163/172, 198/210) rahva seas väga populaarsest sõjalaulust («Venna sõjalugu»), mis oma sõjavastaselt meeleolult vastab hilisemaile nekrutilauludele, kuid on ilmselt neist palju vanem, üle terve Eesti levinud ja mitmes redaktsioonis edasi arendatud (vt. H. Vuolijoki, Sõja laul, Tallinn 1915. Y. Penttinen, Sotasanomat. Helsinki 1947; vt. L 116).

13. **Ema vaalis valget särki** (v. 164). *Vaalima* — pestud riiet vaalikurika (vaalilaua) ja vaalikaika abil pehmeks rullima (vt. ERr., lk. 206 jj.).

14. **Tarka lindu tammikusta** (v. 240). II redaktsioonis on liidetud järgnev linnu õpetus vist selleks, et Kalevipoega näidata võimalikult talupoeglikuna ja seega siis rahvaehtsana (vt. «Märkused»). Kuigi autor viitab Raplas asuvale Kalevipoja luisu- või liukivile, ei tähenda see veel, et see või muugi lindude õpetus Kalevipojale oleks rahvalt. Tõenäoliselt on Kr. linnukõned jm. sisse toonud muude muinasjuttude eeskujul, nendega tublisti liialdades.

15. **Vetelaened viletsuseks / Meie maale mängitanud** (v. 290/ 291). Vihje pärimusele,

et esimesed Saksamaa (Bremeni) kaupmehed «juhuslikult» tormi tõttu olevat Väina (Daugava) suudmesse sattunud, millele siis järgnes maa pärisrahvaste kristianiseerimine ja orjastamine. Tegelikult tunti seda Väina jõe veeteed ammugi. On tähelepandav, et Kreutzwald juba siingi seda «raudalaste» tulekut nimetab «viletsuseks» meie maale, mitte õnnistuseks, nagu seda balti sakslaste poolt kogu aeg seni ja ka hiljem korrati. See on õigupoolest esimene kord, et eestigi keeles saksa «kultuurtreegerluse» teooriale vastu astuti (Eesti NSV ajalugu I, lk. 111, lk. 117 jm.); saksa keeles oli seda õigesti hinnanud juba Faehlmann, enne seda Merkel jt. Sellisena pole see koht küll rahvaluule, aga et rahvas pidas sakslasi tulnukateks ja orjastajateks, see on kindel.

16. **Jäänd ei põhja piisakesta** (v. 372). «Kalevipoja» 1857. a. «Eessõnas» mainib Kreutzwald, et ta Tillioja ning selle ligidal asuva Jänujärve lood ise on Kalevipoja looga liitnud, kuna Virumaa muistendi järgi «taga Tartu» pidavat olema säärane vägilase urineeritud «rakuoja», Jänujärve ääres olevat aga «vanade eestlaste hauad, mis kõik hõlpsasti laskis end mainitud muinaslooga põimida». Säärane vanapaganlik järvetühjendamine just hästi ei sobi siia ajalooilmelisse eeposekohta, kuid seda tuleb hüperboolina võtta. II red-s on Kreutzwald siiski välja jätnud juba liiga naturalistliku Tillioja tekitamise (42 rida). Ka on välja jäetud Jänujärve nimi, mille läbi sündmus «Alg-Kalevipojas» oli seotud Jänukjärvega (end. Kõlleste vallas Põlvas, end. Krootuse mõisast 3 km põhja poole). (Vt. E. Laugaste ja A. Rõõm, Kalevipoja jälgedel, lk. 53.)

17. **Muisutasid muljutusi** (v. 388). Vt. II, v. 26 komm.

18. **Olev silda seadamaie** (v. 407). Kalevipoja sillast üle Võhandu pole rahvaehtsaid teateid — see polnud ju ka eepose järgi umbne tammsild, nagu teised hiiu tehtud sillad, millest rahvasuu räägib (vrd. eeltsit. Kp-ja jälgedel, lk. 58). Nähtavasti tarvitas Kr. tuntud sillamotiivi siin lihtsalt täitena ja järeldusena loodusest, kuna Võhandu siin läbistas oletatud Kalevipoja väe teed. Viimast aga püüdis Kr. oletada lähtudes sellest, et lahing «pohlakatega» sobis «Võru mõisa rajal» oleva Kääpa (ehk Seatsõõri) küla juurde, kus juba nimest võis järeldada endist matusekohta ja ehk siis ka lahinguvälja. Tegelikult sõdisid Poola väed Eesti pinnal esimest korda alles XVI sajandil.

19. **Tappejaida tatarlasi** (v. 413). Tegelikult ei ole tatarlaste sõjakäigud iialgi ulatunud Eestisse. Küll aga võttis arvukaid tatarlaste väeosi Ivan Groznõi vägedes osa suurest Vene-Liivi sõjast (1558—1582), mis ajast peale tõenäoliselt nende nimi hakkas levima ka rahvasuus (Eesti NSV ajalugu I, lk. 304).

20. **Lipukese litukaida** (v. 414). *Lipukene* — lippkond, väiksem sõjaväeüksus, mis koondatud ühise lipu ümber. Nimi *litukas* leedulaste kohta vastab nii leedu enda kui ka vene ja saksakeelsele leedu nimele ning näib olevat väga vana (Wied.). Leedu hõimude seas arenes feodaalkord pisut aegsamalt kui Eestis ja nende sõjakäikudest Eestisse on mitmeid teateid XIII sajandist ja ka hiljem; neile vastasid eesti hõimud omapoolsete sõjaretkedega.

21. **Viis neid Vene väe vasta** (v. 449). Vt. XX loo üldkommentaari. Vene feodaalide retked Eestisse kuulusid peamiselt XI ja XII sajandisse, mistõttu Kagu-Eesti hõimud (ugalased) XIII saj. algul maksid andamit Novgorodi (resp. Pihkva) vürstile, kuid olid oma siseasjades täiesti vabad. Niipea kui eesti hõimud taipasid orduvägede vallutamisplaane, pöördusid nad abi otsides just venelaste poole ja need püüdsid seda abi ka tõesti anda — juba ka omaenda huvides. Ainult Pihkva vürst Vladimir kaldus üksvahe koostööle sakslastega eestlaste vastu, aeti aga sellepärast Pihkvast minema. A. 1216 sõlmisid eestlased liidu Polotskiga ühiseks rünnakuks Riia vastu, mis jäi ära ainult vürsti surma tõttu. A. 1217 võitlesid Otepää tagasivallutamisel aga Vene väed juba koos eestlastega, mistõttu sakslased olid sunnitud kogu Eestist lahkuma — kuigi ainult ajutiselt, sest õnnetu Paala lahingu ajaks ei jõudnud palutud Vene abiväed kohale. A. 1218 tasus Novgorodi vägi Viljandimaal sakslastele kätte Lembitu purustamise eest ja piiras koos karjalastega Cēsist (Võnnut). A. 1223 ja 1224 võitlesid venelased mitmel pool eestlastega koos, eriti Tartus vürst Vjatško juhatusel (Eesti NSV ajalugu I, lk. 122—150). Igatahes pole kahtlust, et vene-eesti sõjaline koostöö neil aastail s o o d u s t a s maa kaitset Läänest tulnud val-

lutajate vastu, kuigi ta seda (Venemaa feodaalse killustumise tõttu) ei suutnud ära hoida. Kuid nagu öeldud, ei taotlegi Kreutzwald siin kujutada XIII saj. sündmusi ajalooliselt.

22. **Alevide armas poega** jne. (v. 506 jj.). Alevipoja surma kujutuse rahvalikuks aluseks on kohalik pärimus, et keegi nimeta väeülem on hukkunud Kääpa külas, Võrust u. 6 km ida poole, ja et ta on maetud nn. kuningakääpasse, nn. kuningakivi juurde (MKp. 356), kus järves läikivat ta mõõk ja kiiver.

23. **Võta, Olev vennikene** jne. (v. 560 jj.). Kogu see võimu üleandmise stseen on Kr. enda loodud (et seletada Kp-ja hilisemat üksiolekut jm.), kusjuures on kasutatud ainult mõnd rahvalaulu värssi. Sellist rahva mahajätmist tema kõige raskemal hetkel on Kreutzwald lasknud hukka mõista «Lembitus» Lillikul (VIII ja IX loo lõpul) ning just selle süüteoga püüdnud motiveerida Kalevipoja surma. Eeposes endas ei puuduta ta nii keerulisi eetilisi ja psühholoogilisi küsimusi, aga võime oletada, et Kp-ja loobumisotsus oli tingitud ühelt poolt saksa röövvallutajate jõu ülekaalust, teiselt poolt aga vägilase väremgi nukrutsemisele kalduvast iseloomust ja võib-olla tundest, et ta ikka veel on soome sepa needuse all.

24. **Koiva jõe kalda kohta** (v. 618). Faehlmanni visandis sünnib Kp-ja kohtumine raudrüütlitega tema enda kodukohas, Järvamaal Hao mõisas, Ao jõe kaldal — «seal, kus mõisa sild on». Käsikirjas võib aga *Ao* asemel lugeda ka *Aa*, s. o. Koiva jõge, ja kuna see oli palju üldtuttavam, kujutas juba Kruse (Urgeschichte des estnischen Volksstammes, lk. 181) Kalevipoega Koiva jõe suudmes, kuskil otse Riia väravate ees. Koivaks on Faehlmanni mainitud jõge tõlgitsenud ka Kreutzwald, kuid kohta ligemalt määramata.

25. **Vaka osa verist maada** (v. 891). Vaka osa = maa, mida ühe vakatäie viljaseemnega võib täis külvata; sealt sõna *vakamaa*, $^1/_6$ või $^1/_3$ tessatiini — Tallinnamaal 0,18, Riiamaal 0,37 ha.

26. **Kalevipoja kiljatus /.../ Kostab ikka kustumata** jne. (v. 899 jj.). Ilmselt on Kr. siin mõelnud kogu eesti rahva hädakisa orjuse kütkeis. Nii sulab eriti siin Kp-ja kuju kokku kogu rahvaga.

27. **Kalev kemples surma kütkes** (v. 920). Kp-ja surmakohaks peetakse Kirde-Tartumaal Kääpa jõe silla ligidal asuvat kõrget kallast; mõned ütlevad, et ka seal leiduv punane liiv on oma värvi saanud Kp-ja verest. Alutaguses seevastu näidatakse Kp-ja surmakohta Kuremäe ligidal Kivinõmmel ja isegi tema hauda sealsamas. Vt. MKp. 340/344; Schultz-Bertram—Kr-le (juuni? 1872 = Kv. IV, 294 jj.).

28. **Võind ei võimsat vedelema** (v. 965). Kuigi kogu see «Valhalla stseen» ja Kalevipoja vaimu põrgusaatmine on Faehlmanni enda lisand, kajastub selles ometi ürgne rahvalik joon, et taevane võimupidaja (Vanaisa = Uku, Jumal, Zeus) titaanset maapealset vägilast (Kalevipoega, Amirani, Prometeust) k a r t i s ja seepärast teda s a l a k a v a l a l t allmaailma saatis ning seal kütkendas. Faehlmann on seda vastuolu kõige enam retušeerinud, lastes Kalevipoja vaimul minna nähtavasti meelsasti põrgu «ülevaatajaks». Kreutzwald toob aga juurde rahvapärase käsu «raksa kaljut rusikaga» ja kujutab seega kinnijäämist vägilase vangistusena salakavala (te) jumala(te) poolt. Nii oli siis M. Gorkil õigus, kui ta Kalevipojas nägi teatud määral samasugust jumalavastast titaani nagu Prometeuseski (vt. kõnet I nõuk. kirjanike kongressil 1934. M. Gorki, Kirjandusest. Tln. 1960, lk. 679). Tõsi küll, Kp. on seda ainult dispositsionaalselt, sest mingit sellist otsest võitlust Kreutzwaldi eepos meile ei näita. Rahvalugudes avaldub see selgemini, nimelt kündva või ratsutava Kalevipoja ülemeelikuis vastustes oma «ristiisale», s. o. kristlikule Jumalale (vt. MKp., lk. 278, 313, 409 jj.). Kreutzwaldi arhaiseeritud eeposes aga valitseb veel «paganlik» jumal Uku — ja seda poleks Kalevipojal ega rahval veel põhjustki olnud vihata oma «käskijate käskijana». Ümberpöördult, IX loos jm. näidatakse Ukut koguni Kp-ja suure sõbrana. Selgekujulist jumalavastasuse ideed Kreutzwald vaevalt oleks võinudki läbi viia, kuna see poleks sobinud eeposes kujutatud algelise (sõjalisdemokraatliku) ühiskonnaga, veel vähem eesti rahva tõelise korraga XII—XIII sajandil. — On esitatud ka pisut teistsugune tõlgitsus, et eepose lõpus «muutused maapealses elus kutsuvad esile muutuse ka taevases sfääris, rahva langemisega orjusse tõusevad jumalad ikka kõrgemale pilvede taha ja

headsooviv hall vanake asendub õela taevase türanniga» (E. Nirk, Laias laastus. Tln. 1957, lk. 118). Igal juhul on eepose selline lõpplahendus teatud vastuolus eelesitatud mütoloogiliste kujutlustega.

Võib arvata, et Kr. põrguvangistuse loo eepose lõppu lihtsalt üle tõi rahvajutust, seda üksikasjaliselt allegooriaks välja töötamata. Nagu Faehlmann, nii ei võta nähtavasti ka Kr. seda põrgu uksel viibimist mingi jumala karistusena, vaid lihtsalt vägilase surmast järgnenud paratamatusena, surm aga oli tingitud maiste röövvallutajate läbi. Mitte asjata ei toonita Kr., et «Mana käsi hoiab meesta», ega mõtle viimasega mitte mingit kurja jumalat, vaid lihtsalt surma, kelle võimu alla iga surnud vägilanegi peab langema. Et Kp. sellest hoolimata pole kujutatud «täiesti» surnuna, vaid kord uuesti tagasi tulevana, näitab, et Kr. teda ka ses suhtes on tahtnud näidata rahva kui surematu kollektiivi sümbolkujuna.

29. **Jõulu ajal lähvad lülid** (v. 1030). Vt. XIX loo komm. Jõulupühi pühitseti Muinas-Eestis nagu Skandinaaviaski kui talvise pööripäeva ja uue aasta alguse püha (vt. XIV 379 komm.); sellega on osalt seguneenud ka «hingede aja» pärimused, nii et jõulu ajal arvatakse ringi liikuvat «tonte»; jõulukommetega püüti suurendada tulevast viljasaaki jne. (vt. M. J. Eisen, Meie jõulud. Tartu 1931). Kalevipoja vangistusega ei ole sel vanal pühal midagi tegemist. Titaani ahelate peenenemise ja jälle jämenemise motiiv on meile laenatud (varasel keskajal?) juba kristliku legendina ja seal tähendavad jõulud kõigepealt Kristuse sündimist. Arvatavasti on veel algupärasem kohati ka meil esinev ahelateuuendus ülestõusmispühal, kuna just sel ööl olevatki toimunud kuradi aheldamine põrgusse laskunud Kristuse poolt.

30. **Künkasida kõikumaie** (v. 1042). Muil mail on maavärisemist seletatud vangistatud titaani heitlemisega. Et meil maavärisemist ei esine, siis on selle juhuslik mainimine nähtavasti mõeldud ainult hüperboolina (näit. E 12 727 < Kose).

31. **Mana käsi hoiab meesta** (v. 1044). *Manala* (< *maan-ala*, 'maa-alune'), niisama kui *Toonela* nimetus on esialgu käinud ainult surnute asukoha (mitte mingi surnute riigi!) kohta. Sealt on *Mana* nimetus soome rahvaluules abstraheeritud nähtavasti ainult piltlikus tähenduses kujul *Manalla* või *Manalle*; peamiselt alles Lönnroti poolt on *Mana*'t hakatud tarvitama *Tuoni* paralleelnimena (Turunen, KS, lk. 172). Eestis pole rahvas sellist isiklikku Manat arvatavasti üldse tundnud. Ka Kreutzwald tarvitab teda siin mitte mingi surnuteriigi valitsejana (sest sellena kujutab ta ju Sarvikut), vaid piltlikus tähenduses — surma võimuna. Kr. ise ütleb (Bertramile 12. VII 1860 = Kv. IV, 116), et *Manala* nimetust Eestis enam ei tunta, küll aga *manatarka*. Viimane võib aga olla tekkinud ka sõnast *manama*, vrd. manitsema (vt. II 283 komm.).

32. **Et ei vahti väravasta** (v. 1045). Et Kalevipoeg polnud ise põrgu vang ega ka vangistaja, vaid vangistatud valvur, see on alles hilisaegse kontaminatsiooni tulemus, mis esineb mitmel pool ka rahval (MKp., lk. 411).

33. **Kus kõik piirud kahel otsal** (v. 1047). Kõige vanemaks lähtekohaks on siin olnud uskumus, et aheldatud titaan (Amiran, Lucifer, Kurat) kord ometi end kütkeist lahti kisub ja maailmale viimsepäeva toob: et seda ära hoida, ei tohtinud peergusid süüdata kahest otsast, niisamuti ei tohtinud pajasanga haljastada, sepad aga pidid iga kord enne tagumist lööma paar hoopi tühjale alasile nende ahelate tugevdamiseks. See rahvusvaheline uskumus ja komme liitus rahval Kalevipojaga. Et aga Kp. enamasti oli sümpaatne rahvavägilane, kelle tagasitulekut just oodati, siis on Kreutzwald (ja vahel rahvaski) selle peergude põletuse motiivi ümber tõlgitsenud just oodatavaks sündmuseks (Annist, Kalevipoeg I, lk. 130/148).

34. **Küll siis Kalev jõuab koju** (v. 1052). Kalevipoja ülestõusmist hauast peeti rahva poolt nähtavasti võimalikuks (MKp. 354, 359 C), samuti kui Suure Tõllu puhul. Siinses rahvuslikus tähenduses, s. o. kogu eesti rahva vabanemise ja uuestisünni sümbolina tarvitas seda muidugi alles Kreutzwald — ja sedagi alles II redaktsioonis (umb. 1860. a. ümber), kui eesti rahvusliku arengu perspektiivid juba reaalsemaks olid muutunud.

REGISTER

KOMMENTAARIDES SELETATUD SÕNADEST JA VÄRSSIDEST

abikellukene — XVIII 331
abisõna — XI 95
ahelate peenenemine jõuluööl — XX 1030
Ahti hauad — XVI 72
ait — I 191
Alatskivi säng — XI 229
Alevid — Sj. 304
Alevipoja joomalaul — XIX 593
Alevipoja surm — XX 506
allilma hääled — XVIII 378
allmaailm — XIII 467
Alutagune — II 99
Alutaguse tark — XV 701
arbuga magamapanemine — XII 441
arbu löömine — XI 97
armuäratuse maagia — XIII 434
asja-ajaja laps — II 27
Assamalla — XVII 196

Eesti — Sj. 214
«Eesti endist valitsejat» — II 82
«Ehk oli poissi ehmatades» — X 918
«Ehted kadunud» — XIX 809
eliting — XI 125
«Ema pistab rinna suhu» — VII 415

haavikuemand — III 152
haldjad — Sj. 218
halltõbi — XI 128
haraka laul — XIII 100
harjasevõtja — VIII 413
higiallikad — VIII 747
Hiiu saar — III 602
hingede aeg — XIV 375
«Hobu hirnub Hiiumaalta» — X 43
hobuse ehted — XVII 67
hobuse hukkumine — XVI 927
hobuse jäänused — VIII 847
hobuse kabjajäljed — XVII 144
hobuse ostmine — X 36
«Humala hõikamine» — XIX 678
«Humal uhke põõsa oksa» — VI 556

hundi roog — III 41
hõbelaev — XVI 227
hõbevalge ohver — VIII 620
hädapüsi — XVIII 801
Hämarik — XI 1
härjapõlvlane — XVIII 427

Ilmaneitsi — X üldkommetaar.
Ilmarine — XII 558
Ilmjärv — XIII 165
Ilulinn — XVII 12
ilupidu Taaramäel — XV 510
«Imelik tuba» — VI 931
inimese hais — XI 850
Irmi ja Armi — III 71
Iru ämm — III 399
«Isamaa ilu hoieldes» — Sj. 157

Jaanilinn (Varbola) — Sj. 263
«Jubedasta juhtumista» — IX 776
jumalate ettehooldus — II 147
Juta — Sv. 9
jõujoogiga eksimine — XVIII 879
jõu-õhtud — XIV 379
Jänujärve tühjaksjoomine — XX 372
Järva linn — XVI 138

kaarnakivi — XVI 442
kaarna kuulutus — XVI 991
kaelkook — I 176
kaetisrohi, nõiakollad — XI 339
«Kahekümne kabu osa» — XV 210
kaitsekepp karjusel — XI 131
Kaiu järv — XVI 65
Kalevala — I 62
Kalevid — Sv. 16
Kalevipoeg isa haual — VII 811
Kalevipoeg põrgu väravas — XX 965
Kalevipoja jalajäljed — XI 30
Kalevipoja kiljatus — XX 899
Kalevipoja kosjaskäigu kavatsus — XIX 398

Kalevipoja magamisase Kadrinas — VIII 726
Kalevipoja surmakoht Kääpal — XX 920
Kalevipoja uus kojutulek — XX 1052
Kalevipoja võimust loobumine — XX 560
Kalevite kurni(paku)d — II 712
Kalev kui kosilane — I 530
Kaljumaa — XVI 94
kallaspapid — IX 200
kalm — Sj. 3
kanamunast ait — XIV 307
kandlelööja — Sj. 177
kannarahad, rõngastaalrid — XX 82
kannuskard — I 286
«Kas ehk Kalevide kilpi» — XX 12
kassimärss — II 734
katk — Sj. 153
«Kaugelt nään koda kasvama» — I 48
keder(vars) — IV 261
keeletark, linnu keel — XVI 355
kellukene pandiks — XVII 633
«Kes see kõnnib kõrta mööda» — XVI 812
«kevadised kaimud» — Sv. 31
kidalõikaja — VIII 411
kiik — Sj. 259
Kikerpära soo — X 76
killakoormad — VI 516
kingapaari vahetus (rasedal) — II 134
kirikuhakid — XV 13
Kiut ja Valli — XIX 661
kodukäijad — XII 106
«Kodu käinud viied viinad» (neiu kojukutsumine) — I 734
kodus kütkes oleva varanduse äralubamine (Jeftha motiiv) — XVI 606
koerasöök — XI 121
Koidukana — XV 424
Koiva jõgi ja Ao jõgi — XX 618
kolgakonn — XIII 270
«Kolletava koolja sängi» — Sj. 58
kolmas isa haual käimine — XIX 1036
kolm Kalevit — I 85
koogalaste kodu — XIX 518
kooljakuu — XI 352
korrapiigad — XV 19
kosjahobuse söötmine — XIX 449
«Kotkas kaare alt» — IV 584
kudruskael — II 866
kuked söövad kulda (Imemaa) — XVI 759
kukekene korvis — XV 644
kukepuu — XIII 279
kullakottide sidumine — XIX 173
«Kullid tulid kiskumaie» — XV 11
Kungla — I 499
Kuresaar — III 603
kuri silm (maagia) — XIII 432
kurnimäng — Sj. 258
«Kus see tuba toesta tehtud» — I 678
kuub ja muud naise riided — I 306
kuu(de) kuduja — IV 18
kuu ja päikese küsitlemine («Venna otsija») — II 231
«Kuu jäi koja lävele» — I 837
kuusmannist kukepennid — XV 733
Kõrgesaar — IX 201
Kõversilm (kaja) — II 599
Kääpa jõgi — XI 387
Küllusnool küttidel — XI 132
kütisepõletus — XIII 339
küüntelaastudest kübar — XIII 833
küünte või särgi kõrvetamine (maagia) — XI 359
küüruspakud — XV 721

Laagna mägi — II 455
«Laastuleiu juhatusel» — XV 568
labalaps — XX 106
«Laene veeres laene jälgil» — III 802
lakk — XV 461
Lalli — XVI 1037
lamp — XIII 500
lang — Sj. 135
«Langutan lahingi liivitsa» — XX 76
laps ei saa olla emale abiks — VII 318
lapuline — XVI 624
Lapu rand — XVI 434
lausa sõnad — XI 327
«Leenakene» (ussisõnad) — XIII 230
«Lehe võimul vilistelles» — IX 9
«Lennuk» — XVI 234
lepatriinu — II 219
Lihala, Rahala — VI 912
Linda — I 170
Lindanisa — XVII 28
Linda vari — XIX 64
ling — II 714
linnade ehitamine — XVII 30
linnupete — XI 14
Linnutee — II 33, IX 503
«Lita, juudaliste ema» — X 510
litukad, leedulased — XX 414
Looja kiitus — VII 12
Looja kukk — IV 121
lutsuviskamine — II 716
luupainaja mõõgal — XI 357
luupainaja, Vana Tühja poeg — XII 606
«Lõhkus poega mähkme linad» — II 660
lähker — IX 303
läti keel — X 419
lätikops — X 574
Lääne lepad — XV 723
«Läänes elas noori leske» — I 126
Maarja puna — VIII 772

Maarja rüpp — Sj. 13
«maast saand viga» — XI 118
maavärisemine — XX 1042
«Mana käsi hoiab meesta» — XX 1044
Manatark — II 283
Mardus — Sj. 128
«Matan maruka magusa» — XX 74
«Mees puhub tule meresse» («Imetegija») — XVII 85
«Meie maada markamata» (Kalevi riik) — II 46
«Meie maa, see jäägu mõrsjaks» — XVII 279
«Meil on kõrged kosilased» — VIII 121
mere pühkimine — IV 549
metsakriim — VII 622
metsapoeg — X 911
metshaldja tütar — III 535
miiliauk — XIII 340
muhutõbi — XI 112
«Muistse laulu lunastused» — Sj. 245
muisutama — II 26
Murueit, metsapiigad — I 341
Mustapalli — X 190
Mustjärv — XVI 75
must kukk — XX 89
mutt — XX 92
mõtte-mõisa — Sj. 122
mõõga hind — VI 353
mõõga karastusveed — VI 415
mõõga kõne kääpast — XI 562
mõõga lüsi — XI 363
mõõk — IX 242
määrahiiud — IX 732

nastud — II 874
neitsina ema poeg — XX 102
«Neidu läks merda kiikumaie» — IV 616
neljapäeva õhtu (maagia) — XIII 425
nimeta sõrm — XI 356
noolingid — IX 738
nurganaine (tuhulaulud) — II 493
nurjavõtja — XI 134
nuturätik — VII 812
nõia vihk — XI 130
nõiavitsake — XIII 768
nõtkandila — XVI 448
näkineitsi — II 342
nälg, kõlkakokk — IX 865
Närska mägi — X 561

«Odamehed otsa peale» — IX 727
«Ohkab tuulesse hobuse» — XVII 95
ohverdamine majahaldjaile — XIX 478
«Oigas aulta alasilta» — VI 179
«Oi, oi! vaata oidukesta!» — XI 177
Olevid — Sj. 305
«Olevipoeg, hoone tarka» — XV 524
«Olev silda seadamaie» — XX 407
ollipennid — XV 731
orjad — II 490
«Oskas arvu arstimisi» — XI 106

paatrid — II 864
paharet — X 58
palistus — Sj. 39
«Pannal paksust paast» — XI 482
parema jalakanna põrutus — XVI 54
parred, parsivarred — XIV 79
«Part lähän parve äärdane» — I 704
peergude põlemine kahest otsast — XX 1047
Peipsi järve torm — XI 144
Peipsi sorts — XI 77
pelgupaigad — IX 290
penisabalised (koerakoonlased) — XVI 904
pesamuna — II 58
pesilind — Sj. 16
«Pihkva piirelt» — I 123
Pihkvas käik — XI 189
pihlapuu lehed — XI 337
«Pikil õlgil põrandale» — II 205
pikksaba — XVII 322
Pikne — I 35
«Pikse raudavitsa alla» — III 39
pilutama — Sj. 48
pitserkivi — VI 441
pobisejad — XV 739
poisid põlles (hiidneitsi mängukann) — XVI 797
poogakirjad — V 732
poolik muna — X 434
poordikamber — I 243
poort — I 93
punalõng (maagia) — XI 111
purask — X 281
põhjakiir — XV 712
põhjakotkas — I 90
Põhjanael — I 237
põlvesavi — XV 735
põrgu — V 462
põrgueide sajatus — XIX 196
põrgumaadlus — XIX 36
põrgupiigad — XIV 454
põrgupiigad lauakoormal — XV 747
põrgupiiga laul — XIII 517
põrgu piinad — XIV 381
põrgu väravad — XVIII 629
põrgu väravavaht — XX 1045
päeva paistel vihtlemine — XII 176
Päevatee — IX 504
«Päike pärganale» — I 399
pärg — V 730

«Pääst ma keeritan kübara» — XVI 294
Pääva poeg — V 734
«püksi tuul» — XI 905

rabanduse sõnad — XI 124
rahaaugu tuli — XI 139
rahaskael — II 843
«raisa roog» — IX 823
rajatamm — XVI 104
rammuvesi ja nõrgendusvesi — XIII 506
rattaviskamine — II 694
raudkäpp — XIX 872
raudmehed Lätis — XIX 760
Raudoja — XV 411
«Riiki kohe rajatanud» — I 110
«Riik peab jääma jagamata» — II 167
ristitants — I 353
roodama — IX 742
roomekiri — I 607
Rootsi kannel — XIX 829
Rootsi Karu — IV 63
rukk — I 607
ruugakirjad — V 733
Rõugutaja — II 502

Saadjärv — VIII 228
«Saagu, saagu, ma sajatan» — IX 65
saar — IV 127
Saarepiiga vaimu laul — VII 376
sabatäht ja virmalised — IX 210
saksa saan — II 733
sakslaste maaletulek — XX 290
«sala kuulaja» (kuulueit) — I 179
Salme — I 169
«Salme laul» — I 130, XVI 467
Sarvik — XIII 401
Sarviku aheldamine — XIX 93
Sarviku ja Taara vahekord — XIV 368
«sarvist härga» — X 260
saun — II 484
seinad siidikattes — VII 684
seitse aastat rahuaega — XVII 6
seitse kalmuküngast — Sj. 200
«Seitse sooda nõlgatile» — IV 195
«Seitsme penikoorma sammud» — XV 447
«Senni kui tõuseb sõrga soosta» — I 669
siil — XII 260
sild läbi Peipsi — XII 711
silgukarp — XI 775
«Sinilise siidi peale» — XVII 709
sinisuits — XVII 691
sirev — XV 725
«siuguna sügavus» — IX 906
«Siugu sitika vilulla» — X 876
Siuru — XIV 315
Siurulinnu lend — XIX 493
soe maa jäämägede taga — XVI 746
Sohni — II 66
sookündmine — XVI 939
Soome meri — I 102
Soome sepp — VI 97
Soome sild — VI 890
«Soomes isa [Kalevi] sugulane» — XI 461
soo needmine — XVII 230
soovikaap — XIV 909
sorts — V 415
sortsikuu — XI 360
sortsi pojad — XII 66
«Suisa lõin Sulevipoega» — XVII 714
Sulevid — Sj. 306
Sulevipoja piibusüütamine — XVI 722
susisaba — XV 812
suure tamme raiuja — XVI 181
Sõel, Reha — IV 114
sõjahiiud — IX 726
«Sõjasaadiku sõit» — IX 769
«Sõja sõlmitud sõleda» — XX 77
sõle sõudmine (arbumine) — II 218
sõlg — I 859
sõnajalg — XI 342
sõrmuskivi — VI 442
«Sõstra noore sarnaliseks» — XIII 873
sõstrasilm — I 579
Sädemete saar — XVI 567
sälitis — VI 361

Taara aed — VIII 582
Taaralased — Sj. 167
Taara tuba — Sj. 287
Taara vaarik — X 789
taevakumm ja selle äär — XVI 9
«Taeva küünal, ehatähte» — VIII 1
taevasse torgatud augud — XVI 34
«Taevas, Vanataadi talus» — Sj. 166
Tagurpäri-taat — XIII 382
Tarakvere säng — XII 275
Targa tuba — XV 711
«Tarka lindu tammikusta» — XX 240
tarkusraamat ja muistne vabadus — XIX 930
tarkusraamatu asukoht — XIX 895
«Tartumaal üksi tarretanud» — II 111
tatarlased — XX 413
«Tamme kasvatus» (laste mäng) — II 426
tamm Tartu rajalt — I 349
Tauts — Sj. 213
teine vend ema otsimas — VII 598
«tigu tihassilm» — XIII 275
tohine särk — I 605
tolla-holla! — XIII 296
Tondi tee — XI 105
Toompää mägi — II 390
Tori põrgu — X 511
tossud õrrel — XVIII 797

«Tuhat tuttava taluda» — IX 498
«Tungib Kalevi tunnistus» — II 105
Turgi radadela (Bütsants) — VI 58
Turjamaa — I 88
tuttu-luttu! — XX 137
Tuuleema — I 30
Tuuleema tütar — VII 377
tuulejumal — II 503
Tuuletark — II 281
«Tuulevile tuuseldaja» — XI 96
tuulispask — V 399
«Tuulissaarest tuuseldajad» — XV 741
Tuura — VII 33
tuuramehed — IX 731
Tuuslar — II 807
Tõrvajõgi — XVIII 389
Tühi — XIV 427
«Tükk on jutust läinud tuulde» — XV 268

«Uinusin ootamaie» («Veetoomisel viibinud neiu») — I 769
Uku — Sj. 12
unenägu — XVII 776
unenägu surnud inimesest — V 769
uneukud — IX 706
uurang, vaarang — IX 194

vaalima — XX 164
vaenelaps ema haual — III 751
vaenuköis — XVI 925
«Vaenutüli vaatamaie» — XII 30
vaeslapse lamba lugu — XII 767
vaimude uinutus — Sj. 281
vaimu kaeblused varemeis — XV 891
vaimutüdrukud — XIV 118
vainu — Sj. 258
vakamaa — XX 891
valge mära — XIV 429
Vanaisa kuulsad pojad (Kalevid) — I 70
Vana Tühi — XI 134
Vana Vanker — IV 63, XVI 93
vanavara — XV 200
Vanemuine — Sv. 1
vanem vend ema otsimas — VII 458
varavedaja — XI 137
varga kuju viinaklaasis — XI 99
Varjuliste vald (allmaailm) — XIV 364
varju-valvaja — Sj. 20
Varrak — XVI 614
vee jõul töötav saeveski — XV 488
«Veel jäid koju kotitäied» — VIII 42
«Veerik varvaste vahelta» — vt. «Senni kui tõuseb sõrga soosta»
Veevaim — X 193
«Veli sõidab vete veerul» — VII 200
«Veli vihtles ahju peale» — XX 163
Vene valitsuse armutiib — Sj. 215
Vene vägi — XX 449
«Venna sõjalugu» — XVII 184
verepide- ja muud nõiasõnad — XI 114
verevend — Sj. 75
«Veri ihkab vere palka» — VII 419
Vesi — I 433
vesikaare tee — IX 770
vesisahk — XI 189
veteemand — IV 17
vete kurk, mereneel — XVI 637
«Vete pinnal mängis mõla» — VII 71
vibu (kätkil) — IV 533
«Vihkamista viletsale» — XI 103
vihtelauad — XV 726
vihtleja (lapsearst) — VIII 412
vihtlemine (kuningaks) — VIII 500
«Vihtlemisel viha võtta» (ja muu maagia) — XI 101
«Viigem vara varju-urka» — XX 56
viikinglastest röövlid — IX 208
viilud vikelised — XV 717
viinamärss — II 806
viirastused — XI 104
vikerlased — I 15
vikkel — XI 3
virmalised — XVI 210
virmalised kui «armuand» — XVI 899
Viru- ja Järvamaa võsud — Sj. 289
Viru rand — I 108
viru tants — I 354
Viru vanem — IX 156
voodumine — IX 585
võidumehed — IX 733
«Võimus jäägu ühe voliks» — XVII 283
«Võõramaale rada võtnud» (Kalevite väljaränd) — II 34
vähipüüdmine — XII 744
vöö — Sj. 312

«Õhul helid, õrnad healed» — Sj. 72
õnnelill — XI 353

ämmatussu tolm — XI 345
«Ära hõiska enne õhtut» — XIX 136

öine võõras (Taara) — IX 456
öötselised (õitselised) — Sj. 261

ülekäija-rohi — XI 344
Ülemiste järv — II 454

SISUKORD

I KÖIDE

Eessõna *(A. Annist)* 5

Lühendid 18

Sissejuhatus *(A. Annist)* 21

Kalevipoeg (1875. a. tekst). (Joonealuse aparaadi autorid: *J. Peegel, E. Laugaste, V. Pino*) 69

Eessõna 71

Soovituseks 73

Sissejuhatuseks 74

Esimene lugu 79

Teine lugu 93

Kolmas lugu 103

Neljas lugu 122

Viies lugu 137

Kuues lugu 150

Seitsmes lugu 166

Kaheksas lugu 180

Üheksas lugu 194

Kümnes lugu 209

Üheteistkümnes lugu 227

Kaheteistkümnes lugu 245

Kolmeteistkümnes lugu 262

Neljateistkümnes lugu 279

Viieteistkümnes lugu 297

Kuueteistkümnes lugu 312

Seitsmeteistkümnes lugu 327

Kaheksateistkümnes lugu 342

Üheksateistkümnes lugu 358

Kahekümnes lugu 375

LISA I: **Kommentaarid** 395

A. Ülevaateid 397

1. «Kalevipoja» keelest *(J. Peegel)* 397

2. «Kalevipoja» erinevused «Alg-Kalevipojast» *(E. Laugaste)* 402

3. Rahvalaulud «Kalevipojas» *(V. Pino)* 413

B. Kommentaarid üksikute lugude juurde *(A. Annist)* 421
Eessõna 421
Soovituseks 422
Sissejuhatuseks 424
Esimene lugu 432
Teine lugu 442
Kolmas lugu 448
Neljas lugu 450
Viies lugu 453
Kuues lugu 454
Seitsmes lugu 456
Kaheksas lugu 458
Üheksas lugu 460
Kümnes lugu 464
Üheteistkümnes lugu 467
Kaheteistkümnes lugu 473
Kolmeteistkümnes lugu 475
Neljateistkümnes lugu 478
Viieteistkümnes lugu 481
Kuueteistkümnes lugu 485
Seitsmeteistkümnes lugu 490
Kaheksateistkümnes lugu 493
Üheksateistkümnes lugu 495
Kahekümnes lugu 498
Register kommentaarides seletatud sõnadest ja värssidest 506
Kaart: Kalevipoja kinnismuististe levik. Koostanud *A. Rõõm* ja *E. Laugaste* 32/33

КАЛЕВИПОЭГ
Эстонский народный эпос.
Собрал и обработал Ф. Р. Крейцвальд.
Научное издание с комментариями
и другими приложениями. Том I.

На эстонском языке.

Художественное оформление П. Лухтейна.
Эстонское Государственное Издательство,
Таллин. Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja E. Elisto.
Kunstiline toimetaja R. Pangsepp.
Tehniline toimetaja E. Ridala.
Korrektorid M. Amon ja S. Aron.

Ladumisele antud 12. IV 1961. Trükkimisele antud 24. X 1961. Paber 70×90. 1/16. Trükipoognaid 32+1 lisa. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 37,59. Arvutuspoognaid 66,83. Trükiarv 2000. Tellimise nr. 701. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tän. 54/58.

Hind rbl. 5.—

7—2

(1-2)
Rbl. 7.50
Kpl. Nr. 42
Kv. No 2773
9/69

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00351722 6

V - 23126

KALEVI-
POEG
I

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00351722 6

R.S.
III - 2070 a

FR. R. KREUTZWALD

KALEVIPOEG